RÉGI MAGYAR PRÓZAI EMLÉKEK

6/1. kötet

Bethlen Miklós levelei

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST

BETHLEN MIKLÓS LEVELEI

Régi Magyar Prózai Emlékek
6/1. és 6/2.

Sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta

Jankovics József

A sorozat e két kötete a tragikus sorsú erdélyi önéletíró kancellár mintegy 700 levelét tartalmazza. A levelek szövegkritikai és tárgyi jegyzetein kívül — több, nem missilis jellegű, fontos történeti dokumentum mellett — először közli magyarul a *Sudores et Cruces Nicolai comitis Bethlen* c. latin nyelven írt munkát, mely az Önéletírás előzményének tekinthető.

Az eddig levéltárban rejtőző anyag összegyűjtése a magyar történet- és irodalomtörténetírás fontos eseménye. Egyrészt politikatörténeti, gazdasági, kultúrhistóriai forrásként, eddig ismeretlen vagy új megvilágítású adataival hozzásegít a XVII. század végi Erdély kormányzásának és mindennapjainak alaposabb megismeréséhez. Másrészt, a levelek és a híres Önéletírás összevetésével az olvasó megkísérelheti az Önéletírás egyfajta hitelességpróbájának elvégzését. Végigkísérheti Bethlen stílusának és nyelvének alakulását, megismerheti alkotó módszerét és objektivitásának fokát, azaz — a goethei kifejezéssel — költészet és valóság viszonyát.

AKADÉMIAI KIADÓ
BUDAPEST

524.685 Bt. 1

RÉGI MAGYAR PRÓZAI EMLÉKEK

Szerkeszti

TOLNAI GÁBOR

6/1. KÖTET

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1987

BETHLEN MIKLÓS LEVELEI

(1657–1698)

Összegyűjtötte, sajtó alá rendezte,
a bevezető tanulmányt és a tárgyi jegyzeteket írta

JANKOVICS JÓZSEF

A latin nyelvű részeket fordította
s az idegen szavak jegyzékét készítette

KULCSÁR PÉTER

A magyar nyelvi jegyzeteket
és a szójegyzéket készítette

NÉNYEI GÁBORNÉ

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1987

Lektorálta

R. VÁRKONYI ÁGNES

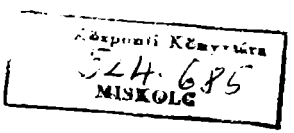

ISBN 963 05 3644 7 (összkiadás)
ISBN 963 05 3645 5 (6/1 kötet)

© Akadémiai Kiadó, Budapest 1987

A kiadásért felelős az Akadémiai Kiadó és Nyomda főigazgatója
Felelős szerkesztő: Keleti Éva
Műszaki szerkesztő: Marton Andor
A kötés- és burkolóterv Murányi István munkája
Terjedelem: 49,5 (A/5) ív
Szedte a Nyomdaipari Fényszedő Üzem (847715)
Nyomta az Áfész Sokszorosítóüzem, Vác
Felelős vezető: Kiss Ferenc

Printed in Hungary

TARTALOMJEGYZÉK

1. kötet

BEVEZETÉS. 7

Önéletírás és történeti hitelesség — művészet és valóság viszonyának kérdése a Bethlen-levelezés tükrében 15

Apáczai hatása Bethlen Miklós pedagógiai és iskolapolitikai törekvéseire 29

A Bethlennek tulajdonított röpiratok szerzőségéről. 38

Ami az Önéletírásból kimaradt... 44

Bethlen Miklós leveleinek formai, műfaji és stilisztikai jellemzői 65

Bethlen Miklós nyomtatásban megjelent leveleinek bibliográfiája 84

Főbb életrajzi adatok 87

LEVÉLMUTATÓ (1657—1698) 93

LEVELEK (1657—1698). 115

JEGYZETEK A LEVELEKHEZ (1657—1698) 597

A FORRÁSANYAG ÉS AZ IRODALOM RÖVIDÍTÉSEINEK JEGYZÉKE. 785

2. kötet

LEVÉLMUTATÓ (1699—1716) 799

LEVELEK (1699—1716) 811

PONTOSAN NEM DATÁLHATÓ LEVELEK 1151

FÜGGELÉK 1157
I. Bethlen Miklós levele a száműzött protestáns prédikátorokhoz (Fordította: *Rácz Károly*) 1159
II. Bethlen Miklós gróf fáradozásai és gyötrelmei (Fordította: *Kulcsár Péter*) 1181

JEGYZETEK A LEVELEKHEZ (1699—1716) 1235

A FORRÁSANYAG ÉS AZ IRODALOM RÖVIDÍTÉSEINEK JEGYZÉKE 1367

MUTATÓK 1375
Idegen szavak és kifejezések jegyzéke 1377
Elavult vagy jelentésmódosuláson átment magyar szavak jegyzéke 1400
Személynévmutató 1418
Helynévmutató 1472

KÉPMELLÉKLET 1493

BEVEZETÉS

Bethlen Miklós leveleinek összegyűjtését évtizedeken át sürgető igényként fogalmazta meg irodalomtörténetírásunk. Aki Bethlennel foglalkozott, sohasem mulasztotta el felemlíteni ezt az adósságot. Legutóbb *A magyar irodalom történet*ének szintézise hívta fel ismételten rá a figyelmet: „Autográf és másolat formájában kallódó, latin és magyar nyelvű levelezése máig sincs összegyűjtve, az erdélyi, hazai és bécsi levéltárakban számon tartott levelei csak töredéke hatalmas levelezésének."[1]

A literátorok levelezésének fontosságára már többen rámutattak. „A levelezés még ma is fontos közvetítő eszköz; a sajtó uralomrajutása előtt pótolta a hírlapot, újságot. Tudományos értéke akkor van, ha kiváló egyének folytatják vagy rendkívüli idők tanújelei." — írja Tolnai Vilmos, és úgy vélem, Bethlen Miklós levelei eleget tesznek e feltételeknek.[2]

Kitűnő alapossággal foglalta össze Németh G. Béla az írók levelezésének nélkülözhetetlen hasznát: „Írók leveleit a történetírás, kivált pedig az irodalomtörténetírás régtől fogva elsőrangú kútfőként tekinti. Életrajzuk adatainak forrását, kiegészítőjét és ellenőrző eszközét látja bennük. Életművük építőelemeinek: gondolataiknak, érzéseiknek, élményeiknek születését és felnövekedését kísérheti általuk végig gyakran egészen a végkifejletig, egy-egy mű elkészültéig. Máskor meg egy-egy utólagos visszautalásuk segíti megvilágítani egy-egy alkotás értelmét és keletkezését.

Semmihez sem nyújt azonban a levelezés erősebb támaszt, mint az írók alkotói *egyéniségének vizsgálatához, koruk és irányuk művelődéstörténeti felidézéséhez.*"[3]

[1] KLANICZAY, 1964/a. 346.
[2] TOLNAI, 1922. 31.
[3] NÉMETH G., 74—75.

A Bethlen-levelek kiadásának is e kettős hozadéka remélhető: egyrészt politikatörténeti, gazdasági, kultúrhistóriai forrásul szolgálván, ismeretlen vagy új megvilágítású adalékaival feltétlenül hozzásegíthet a kor gazdaság-, jog- és mentalitástörténeti szempontú, alaposabb megismeréséhez. Másrészt, a levelek és az Önéletírás szembeállításával, a missilisek kontroll-anyagként való felhasználásával megkísérelhetjük az önéletírás hitelességpróbájának — legalább e redukált módszerű és hatékonyságú — munkáját. Ellenőrizhetjük Bethlen alkotói módszerét, objektivitásának fokát, az események *egykorú*, majd évtizedekkel *későbbi* lejegyzésének azonosságait és eltéréseit: azaz: — goethei műszóval — a költészet és valóság viszonyát a művön belül.[4]

E levelezés legfőbb tudományos hozadékát és eredményét azonban abban a hatalmas mennyiségű új adatban, ismeretlen vonatkozásban ragadhatjuk meg — legyenek azok akár a főszövegben, akár a jegyzetek között közölt egyéb dokumentumokban —, amely az erdélyi és magyarországi köztörténet, politikai mozgalmak, s nem utolsósorban a művelődéstörténet és gazdaságtörténet széles területeire vet erősebb fényt.

A kötet a főszövegben 701 dokumentumot tartalmaz. Összegyűjtésük évtizedes kutatómunka eredménye. A kutatás főleg hazai levéltárakban folyt, de módomban állt rövid ideig Bukarestben, Londonban, Bécsben és Kolozsvárott is Bethlen Miklós-levelek nyomába szegődni. Mások szívességéből utrechti és durhami, bécsi és kolozsvári lelőhelyű dokumentumok is bekerülhettek a gyűjteménybe. Ma már hozzáférhetetlen vagy elkallódott, ismeretlen helyen található levelek szövegét XIX., illetve XX. századi közlésekből vettem át. Számos külföldi magán- vagy állami gyűjteményben sejthetünk még Bethlen-missiliseket, remélhetőleg egy későbbi gyűjtés számára már hozzáférhetőkké válnak.

Természetesen a kutatás törzshelye a budapesti Országos Levéltár volt. Itt mutatók vagy segédletek, illetve az anyag átnézésével az alábbi családi és hivatali levéltárakat vizsgáltam meg:

a) nem tartalmaznak Bethlen Miklós-levelet:

Apor, Bánffy, Batthyány, Boér, Csáky, Cserey, Daniel, Forgách, Haller, Károlyi, Keczer, Orczy, Ostrosith, Pekry, Pogány, Radák, Radvánszky, Rákóczi-Trautson, Révay, Szádeczky, Széchenyi, Szentiványi, Szilágyi, Sztojka, Szunyogh, Thurzó, Véghelyi-hagyaték, Wesselényi cs. lt., K. Papp Miklós-gyűjtemény.

[4] GOETHE.

b) Bethlen Miklós-levele(ke)t tartalmaznak:

Bethleni Bethlen, Küküllővári Bethlen, Esterházy, Galambos, Hatfaludy, Lederer, Lónyay, Nádasdy, Perényi, Petrőczy, Rhédey, Teleki cs. lt.

Bethlen-levelek kerültek elő az Országos Levéltár alábbi állagaiból:

Erdélyi Kancelláriai Levéltár (B szekció),
Erdélyi országos kormányhatósági levéltárak (F szekció),
A Magyar Kamara Archivuma (E szekció),
A Múzeumi Törzsanyagból kiemelt iratok (R szekció),
A Thököly- és a Rákóczi-szabadságharc levéltára (G 12),
A Mikrofilmtár anyaga.

Pozitív eredménnyel járt a kutatás a
Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattárában és Mikrofilmtárában,
a bécsi Haus-, Hof- und Staatsarchiv Hungarica anyagában, valamint
a Kriegsarchiv Alte Feldakten anyagában,
a Román Tudományos Akadémia Könyvtárának kolozsvári fiókjában található kéziratos anyagban,
a Fejér megyei Állami Levéltár székesfehérvári anyagának Bethlen-vonatkozásaira felhívták a figyelmemet.

Negatív eredménnyel járt a kutatás az
Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában,
a Ráday-gyűjtemény kézirattárában (Budapest),
a Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtárában (Debrecen),
a Tiszáninneni Református Egyházkerület Nagykönyvtárában (Sárospatak),
a Főapátsági Könyvtárban (Pannonhalma),
a Prímási Levéltár (Esztergom) anyagáról Rosdy Pál adott tájékoztatást,
a British Library Manuscript Department-jében (London),
az University Library-ben (Cambridge),
a Bodleian Library Manuscript Department-jében (Oxford),
a Manchester New College Library-ban (Oxford),
a Sion College Library-ban (London),
a Library of the Royal Society-ban (London),
a Román Tudományos Akadémia Könyvtárának bukaresti fiókjában.

A kötetbe felvettem minden elém került levelet — autográfot vagy másolatot, illetve fogalmazványt —, amelyen Bethlen Miklós névaláírása áll, illetve ha aláírás nélküli ugyan, de a szerzőség külső és belső kritériumok alapján minden kétséget kizáróan bizonyítható. Kivételt jelentenek azok a hivatalos levelek, melyek a gubernium nevében készültek, s amelyeket a guberniumi titkárok vagy íródeákok írtak, s a kancellár (és) a gubernátor aláírásukkal csak mintegy hitelesítettek. Hasonlóan kihagytam azokat a leveleket, amelyeknél a szerzőség feltételezhető, de nem bizonyítható: ilyen például az OL F 43, Gubernium Transylvanicum levéltárának Libri conceptuum regii Hungarici et Latini, Tom. 1. anyaga. Itt számos, 1695 nyaráról keltezett levélmásolat található, melyek szerzőjeként Bethlen sejthető, de az eredeti aláírás híján nem dönthető el, hogy ezeket magánlevélként írta-e, vagy a gubernium nevében levelezett — főként sóügyekben.

A levelek sorrendjét a kötetben természetszerűleg megírásuk időrendje adja. Ha a levél datálása bizonytalan, ám külső vagy belső bizonyítékok alapján hozzávetőlegesen meghatározható, akkor vagy a feltételezett kronológiai helyére, vagy — kétségesebb esetben — az adott év végére illesztve közlöm. A levelezés legvégére került az a néhány kelet nélküli vagy dátumában megcsonkult levél, melyek datálása közelítőlegesen sem sikerült.

A főszövegbe nem csupán a mai értelmezés szerinti leveleket, missiliseket vettem fel. Arra törekedtem, hogy a korabeli, tágabban értelmezett missilis-fogalom „küldemény"-mozzanatát és -jellegét megőrizve minél több hiteles dokumentumot — missilis, kérvény, beadvány, utasítás, diplomáciai vonatkozású, magánügyekkel is megterhelt hivatali levél —, ún. *magánügyirat*ot tárjak fel és tegyek hozzáférhetővé. S éppen az említett történeti hitelesség, ugyanakkor a reálisabb, teljesebb Bethlen-kép végett.[5] (Természetesen a teljességre törekvés parttalansággá alakult volna át: nyugták, elismervények, pro memoria feljegyzések, listák, leltárak stb. nem kerülhettek a kötetbe. A család levéltárában ezek bármikor hozzáférhetők.) A missilis-jellegű magánügyiratok aránya a kötetben ekként oszlik meg: *utasítás* (4), *kérvény* (14), *informatio* (1), *politikai tervezet* (1), *memoriale* (1). Az összes dokumentum 3 százaléka.

A már említett céloknak van alárendelve a közlés és a jegyzetelés módja is. A leveleket — ortográfiai jellegzetességeiket megőrizve

[5] Feljogosít erre a missilisek levéltári terminológiájának Heinrich Otto Meisner-féle értelmezése. — L. BAKÁCS, 22., 29.

— betűhíven közlöm. Ahol nem maradt fenn vagy nem állt rendelkezésemre az eredeti vagy annak egyidejű másolata, ott a modern nyomtatott kiadást vettem alapul. Ezek a XIX., XX. századi szövegkiadási gyakorlat nyomait viselik magukon a kis- és nagybetűk használatában, s a központozásban. Az egységesítés kedvéért bizonyos változtatásokat el kellett rajtuk végeznem: a rövidítéseket, ahol lehetett, feloldottam, elhagytam az aláírást követő manu propria jelölést. (Annak ugyanis hagyományos funkciója megszűnt, mivel a másolatokra is rákerült, éppúgy, mint az eredetire.)

Mivel a dokumentumoknak csak egy része származik Bethlen saját kezétől, az ő írás-sajátosságainak megőrzése és az eltérő kezek helyesírási gyakorlatának rögzítése végett a központozás, az ékezés, a kis és nagy kezdőbetűk használatának következetlenségeit nem javítottam. A rövidítéseket — azokban az esetekben, amikor a rövidítés ténye nyomdailag nehézkesen jelölhető — feloldottam, s kurzívval jelöltem. Más esetekben, ha a rövidítés nem diakritikus mellékjelekkel történt, meghagytam az eredeti alakot. A személy- és helynevek rövidítését a pontos azonosítás végett mindig feloldottam.

A betűhívséget az elfogadott gyakorlatnak megfelelően nem őriztem meg az *ß* esetében, *sz*-re írtam át. A hosszú és rövid magánhangzók jelölésében az eredetit követtem, az *ő*-t *ö*-re változtattam. Az *é*-t minden esetben meghagytam, vele a zárt ë-t is jelölték. Az *ÿ*-t az ij hangkapcsolat miatt kellett meghagyni. Szögletes zárójellel [ ] jelzem a nem rövidítés feloldásából származó kiegészítéseket. A szakadás, folt miatt olvashatatlan részek jelölésére a [...] szolgál. [!] vagy [?] jelzi a betűhűségből fakadó helytelen, hibás alakokat, vagy értelmetlen, érthetetlen részeket. A ⟨ ⟩ a szövegből történt kihúzást jelzi.

Az eredetiben aláhúzott mondat vagy szövegrész a kiadásban kurzívval szerepel.

A levelek eredeti formai tagolását helytakarékosság miatt csak nagy vonalakban követem. Elhagytam a már említett *manu propriát* és az aláírás után a *pont*ot. A szövegközléshez viszont hozzáillesztettem a sorszámot, a címzett nevét, valamint a keltezés helyét és idejét — ha megállapíthattam. Ezeket a kiegészítéseket nem tettem szögletes zárójelbe!

A szövegközlés és a jegyzetapparátus elveinek kialakításánál a kritikai kiadás szabályzata és az RMPE sorozat köteteinek eddigi gyakorlata mellett figyelembe kellett venni az itt közölt szövegek eltérő filológiai jellegzetességeit is.

A *lábjegyzetek* tartalmazzák a rövidebb-hosszabb idegen nyelvű — általában: latin — levélrészletek, mondatok, szerkezetek, betétek magyar fordítását-értelmezését. Ugyanide kerültek a szövegkritikai

jegyzetek. (Javítások, variánsok, az autográf részek terjedelmi jelölése.) Bethlen számos leveléről több korabeli másolat is készült, ezeket azonban irreleváns variánsoknak tekintettem, mivel általában csak a másoló(k) íráskészségéről adnak információt, az apparátust viszont mérhetetlenül felduzzasztanák. Néhány fontosnak ítélt esetben — ha pl. a fogalmazvány és az elküldött levél között nagyobb eltérés is volt, mint helyesírási különbözőség — a variánst vagy teljes terjedelmében közlöm, vagy pedig az apparátusban jelzem az eltéréseket.

A már kiadott szövegeket sem emendáltam — csupán a nyilvánvaló sajtóhibákat iktattam ki —, a feltehetően hibás olvasatokat és a gyanús, Bethlen frazeológiájától erősen eltérő helyeket megjelöltem. Abban az esetben, ha a levél eredetijétől a XIX. vagy XX. században már publikált szöveg — olvasati hiba, félreértés, kihagyás miatt — eltér, mindig az eredeti vagy a hozzá időben közelálló másolat az érvényes szöveg, s a kiadások hibáit sem jelölöm. Feltüntetem viszont a kiadók olvasatát, ha az enyém bizonytalan, vagy az adott szövegrész már nem állt eredetiben rendelkezésemre.

A tárgyi jegyzetek tartalmazzák a levelek lelőhelyét — jelzetét —, publikációs adatait, autográf vagy másolat jellegét, címzését. (A címzést egyedül a bécsi erdélyi udvari kancelláriához írott levelek esetében hagytam el, mivel az szinte mindig az íródeáktól — „címzésírótól" — származik, s a bevett kancelláriai formulának felel meg; terjengőssége miatt szintén feleslegesen duzzasztaná az apparátust.) Ezután a levélben előforduló nevek, történelmi események magyarázata, a bibliai locusok, irodalmi források megjelölése és feltárása következik. Amennyiben lehetséges, sort kerítek a levélírás körülményeinek adatolására, illetve az Önéletírással való szembesítésre. Ugyanide került az idegen nyelvű levelek szövegének teljes fordítása, és a kevésbé jelentősek magyar nyelvű tartalmi kivonata. Ha csak tehettem, a Bethlen-leveleket az eredeti kommunikációs egységbe visszahelyezve — a modern irodalomszociológiai kívánalmaknak megfelelően — közlöm: a válaszok hozzásegíthetnek a tartalmi vonatkozások kibontásához, megvilágíthatják az ügy későbbi fejleményeit.

De nemcsak a szövegkörnyezetbe való visszahelyezés a célja e dokumentumok közlésének. Számos olyan önálló, a levelektől független darab is olvasható a jegyzetek között, melynek fontossága felér a levelekével, de műfaji okok miatt nem kerülhetett a főszövegbe. Gyakran világítják meg Bethlen állásfoglalását egy-egy politikai kérdésben, szolgálnak ismeretlen életrajzi adattal, vagy éppen igazolják, mintegy tárgyi bizonyítékként, az Önéletírásban vallottakat. Ez oknál fogva került a jegyzetbe pl. Bethlen 1666. júl. 25-i, Murány-

ban elmondott beszéde, mely a Wesselényi-mozgalom és Erdély kapcsolatáról szolgál ismeretlen részletekkel (a 27. sz. levél jegyzetében), a Teleki Mihállyal kötött szövetség hitlevele (166. sz. levél jegyzetében), vagy a fogarasi börtönből történt szabadulásakor adott kezeslevele. (A 169. sz. levél jegyzetében.) Külön figyelmet érdemel az 1678. jún. 27-i bel- és külpolitikai helyzetelemzése, a magyarországi interessatusok ügye kapcsán. (A 200. sz. levél jegyzetében.) A 385. sz. levél jegyzetei között olvasható a felbolydított országgyűléshez 1697. ápr. 4-én intézett beszéde, s a Bethlen—Rabutin viszonyt — az Önéletírással azonos okfejtéssel — elemző *Succinta et vera relatio disgratiae Comitis Nicolai de Bethlen apud Excellentissimum Generalem Comitem Rabutin.* (A 418. sz. levél jegyzetében.) A *Columba Noé* c. politikai röpirata tárgyában írt védekezése: *Considerationes de Projecto Columba Noe vocato, Judicio de illo ferendo, ex Conscientia, ett recta ratione necessario praemittendae* címmel (az 553. sz. levél jegyzetében) nagymértékben közelebb visz és hozzásegít a röpirat megértéséhez és gondolati hátterének megismeréséhez, a benne ki nem fejtett történelmi analógiák pontos hivatkozásával. Az 548. sz. levél jegyzetei közt található *Ejusdem Captivitatis Praeludia factae Anno 1704. 19. Junÿ* pedig minden eddiginél részletesebben számol be elfogatása előzményeiről.

Jó néhány más, rövidebb-hosszabb dokumentum kapott még helyet a jegyzetek között, melyek az adott év vonatkozásában teljesebbé tehetik a Bethlen-biográfiát. A bécsi erdélyi udvari kancellária válaszaiból pedig több, ma már ismeretlen Bethlen-levél tartalmát sikerül hozzávetőlegesen rekonstruálni.

A minél teljesebb Bethlen-dokumentáció együvé gyűjtése és egymásra vonatkoztatása végett a *Függelék*ben helyet kapott — nem kritikai szövegkiadás-jelleggel — az *Epistola ad ministros exules... ex Hungaria* c. Bethlen-mű, Rácz Károly fordításában; Kulcsár Péter pedig az Önéletírásban oly sokszor említett, de magyarul máig hozzáférhetetlen, 1708-as, radikális hangvételű, erősen önigazoló „deák" Önéletírás-kísérletet, a *Sudores et Cruces Nicolai comitis Bethlen*t fordította le kötetünk számára.

Külön szójegyzékben adjuk az idegen szavak, rövidebb szerkezetek és kifejezések magyar fordítását, illetve a Bethlen által használt, ma már ismeretlen, vagy jelentésmódosuláson átment magyar szavak és kifejezések korabeli jelentését.

A levelekben előforduló személy- és helynevek azonosítását is külön mutatókban végeztük el.

A kötet létrejöttéhez nyújtott önzetlen segítségéért a közvetlen

munkatársak, Kulcsár Péter és Nényei Gáborné mellett — jelzetek, szövegek, adatok, kéziratban levő művek rendelkezésemre bocsátásáért, a fordításban, a helyes olvasat kialakításában kapott ötletekért, egyéb szakmai javaslatokért — itt mondok köszönetet Ambrus Gabriellának, Benczédi Lászlónak, Benda Kálmánnak, Bónis Györgynek, Bóta Lászlónak, Bujtás Lászlónak, Esze Tamásnak, Gömöri Györgynek, Herner Jánosnak, Kenéz Győzőnek, Keserű Bálintnak, Kiss Józsefnek, Kovács Sándor Ivánnak, Ladányi Sándornak, Monok Istvánnak, Réz Pálnak, Ritoók Zsigmondnénak, Rosdy Pálnak, Stoll Bélának, Szajbély Mihálynak, Szathmári Istvánnak, Tolnai Gábornak, Trócsányi Zsoltnak és R. Várkonyi Ágnesnek.

Külön köszönet illeti *R. Várkonyi Ágnes*t a kötet lektorálásakor adott rendkívül hasznos és értékes szakmai javaslataiért és kiegészítéseiért, s főként a Bethlen-levelek szélesebb történeti kontextusba való helyezésében nyújtott segítségéért, az adatok ellenőrzésében végzett hatalmas munkájáért.

Nyerges Juditot a mutatók összeállításában nyújtott segítségéért illeti köszönet.

Az Országos Levéltár dolgozói közül ugyancsak köszönettel tartozom Centgráf Károlynak, Iványi Emmának és Papp Gábornénak, valamint a kutatóterem munkatársainak és vezetőjének, Baraczka Istvánnénak.

ÖNÉLETÍRÁS ÉS TÖRTÉNETI HITELESSÉG — MŰVÉSZET ÉS VALÓSÁG VISZONYÁNAK KÉRDÉSE A BETHLEN-LEVELEZÉS TÜKRÉBEN

Amióta az önéletírás mint irodalmi műfaj létezik, azóta létezik a vele szemben fellépő kételkedés is: képes-e az író saját múltját, s abban önmagát objektíven szemlélni; nem alakítja-e tudatosan — vagy akár öntudatlanul — a történésekben játszott szerepét, nem akar-e önmaga apologetája lenni. A műfaj objektivitását tagadó André Maurois hat pontban foglalja össze fenntartásait: miattuk érzi „pontatlannak és hazugnak" az önéletrajzi elbeszélést: „*a)* az író sok mindent elfelejt, *b)* esztétikai okokból szándékosan elhagy bizonyos eseményeket, *c)* a kellemetlen emlékeket az agy önkéntelenül is kiveti, *d)* az író szemérmes (ha viszont nyíltan beszél, akkor exhibicionista), *e)* az emlékezet rendezi és racionalizálja az emlékeket, s végül *f)* az író kénytelen másokkal szembeni tapintatból elhallgatni bizonyos eseményeket."[1]

A Maurois-t idéző Szávai János további fejtegetéseiből kiviláglik, hogy a modern pszichológia elvetette a memória hiányosságaira vonatkozó kifogásokat.[2] Hogy mégis meg kell őriznünk kételyeinket az emlékezés mechanizmusának objektivitását illetően, arra Hankiss Ágnes dolgozata figyelmeztet, kutatásainak eredményét fontolóra kell vennie minden, önéletrajzzal foglalkozó tanulmánynak. Hankiss szerint: „1. minden ember kialakít valamilyen elméletet saját élettörténetére, életútjára vonatkozóan: megpróbálja *egységes* magyarázóelv fonalára fűzni, *történeti* egységbe építeni sikereit és kudarcait, adottságait és választásait, erényeit és hibáit, sorsának kedvező és kedvezőtlen fordulatait. Másszóval minden ember megpróbálja levezetni saját »ontológiáját«. 2. Ez az elmélet, ez az »én-ontológia« az énkép alaprétege, mélyszerkezete; 3. levezetésében sajátos mechaniz-

[1] André Maurois: Aspects de la biographie c. műve alapján idézi SZÁVAI, 70.
[2] Uo. 71.

musok érvényesülnek: közülük a leggyakoribb az, amikor az ember előtt saját élettörténete *mitologikus áthangolásban* jelenik meg. 4. Ennek a mitologikus áthangolásnak megvan a maga meghatározott *eszközszerepe* a pszichikum önszabályozó rendszerében: lehetővé teszi azt, hogy az ember beépítse múltját aktuális életstratégiájába." Vagyis „Az ember aktuális életmintájának megfelelően újraírja élettörténetét, saját múltjának képét úgy alakítja át, hogy optimálisan beilleszkedjék aktuális életstratégiájába."[3] — Hasonló értelemben vall e kérdésről Illyés Gyula is egy kötetlen beszélgetésében: „...mihelyt valami távolba kerül az időben, a mi hitvány agyunk olyan munkát végez vele, hogy egyszerre meghamisítja, elfogadhatóvá teszi, vagy — ördög tudja — valami művészi munkát is elkezd ott babrálni: emlékiratot ír, vagyis ábrázolja az emlékeket."[4]

A kutató megállapításait visszaigazolja tehát az alkotó, a gyakorló emlékiratíró alkotás-lélektani vallomása.

A fenti premisszákból kiindulva létjogot nyernek az utókor kritikai fenntartásai Bethlen Miklós önéletírói módszerével szemben is. A vélemények általában nem kímélik Bethlent; legtöbbje — hivatásos történetíróké — elmarasztalja a kancellár önértékelését, s a kortársakról adott jellemképét.

Páris Sándor elfogadja a korszak történetére vonatkozó állításait, de figyelmeztet, hogy a kortárs államférfiakról kialakítandó ítéletünk meghozatalánál nem lehet egyedül Bethlen véleményére támaszkodni. Azok többségével ellenséges viszonyban állt, így bármennyire igyekezett is tárgyilagos maradni, az megoldhatatlan feladatot jelentett számára.[5]

Másik életrajzírója, Deák Farkas is elismeri, hogy Bethlen műve az erdélyi történetírás egyik elsőrangú kútfője, hangsúlyozza: mégsem adózhatunk feltétlen hitellel minden állításának. Műve iránymű: az apa ír fiai számára, példa vagy tanulságképpen állítja be köz- és magánéleti szereplését. Így saját céljaihoz idomítja az eseményeket. Egyéb hibalehetőségre is utal Deák, nevezetesen arra, hogy Bethlen nem közvetlenül írta le a történéseket, s börtönben, vizsla tekintetek előtt nem is dolgozhatott szabadon, másrészt nem is rendelkezhetett mindig a történeti igazságnak megfelelő értesülésekkel.[6]

[3] HANKISS, 38.

[4] Kőasztalnál Tihanyban. Televíziós beszélgetés Illyés Gyulával. Tiszatáj, 1976.2. sz. 14.

[5] PÁRIS, 63—64.

[6] DEÁK, 1885. 6.

Lukinich Imre, a család monográfusa sem tagadja Bethlen mármár túlzó, tagadhatatlan realizmusú őszinteségét önmaga jellemzésében, de fontosnak tartja megjegyezni, hogy: „Mint minden önéletrajz, melyet írója pályafutása végére érve vagy életének valamely korszakos fordulójáról visszatekintve vet papírra, úgy Bethlen Miklós önéletrajza is iránymű, tudományos vagy legalábbis hitelesnek látszó adatokkal alátámasztott igazolása egy közéleti pálya törekvéseinek és eredményeinek, vagy magyarázata esetleges eredménytelenségeinek... Várakozásunkban azonban nem egyszer csalódunk; politikai elveinek és szereplésének egyoldalú értékelésével, ellenfeleinek szubjektív megítélésével nála is találkozunk [...] s hallgatással siklik el olyan részletek felett, melyekben tényező volt, melyeket azonban utóbb különböző tekintetekből meg nem történteknek szeretett volna feltüntetni. Főleg kancellársága korát tárgyalja hézagosan, emiatt óvatosnak kell vele szemben lenni. [...] a politikus hiúsága legyőzte benne a történetíró tárgyilagosságát és igazságszeretetét."[7]

Trócsányi Zsolt többször is rámutat az Önéletírás hiányosságaira: „A valóság (mint annyiszor) ismét eltér Bethlen Miklós emlékeitől."[8]

Évtizedeken át időszerű Tolnai Gábor jogos észrevétele: „Mióta a mű nyomtatásban is megjelent, történelmi forrásértékét nagyra értékeli a tudomány. (Noha még senki sem vállalkozott arra, hogy tüzetes kritikai elemzés tárgyává tegye a történetiség pontos tényei és az önéletíró emlékezésének, stilizálásának szemszögéből.)"[9]

Ugyanezt a „széleskörű történeti kutatást és alapos irodalomtörténeti elemzést" tartja nélkülözhetetlennek R. Várkonyi Ágnes is a reális Bethlen-portré elkészítéséhez. Noha maga ezzel nem kíván foglalkozni, csupán Bethlen politikai szerepét vizsgálva ekképpen összegzi véleményét: „A kancellár valódi alakját önéletírásának az események tanulságait évek távlatából latolgató sorai meglehetősen elhomályosítják. A korabeli adatok mélyebb elemzése azonban arra enged következtetni, hogy Bethlen csak annyiban különbözik társaitól, amennyiben műveltsége, szélesebb látóköre következtében a maga egyéni számításait sokkal leplezettebben igyekezett elérni."[10]

Most, Bethlen elérhető leveleinek összegyűjtése után, azoknak és egyéb történeti forrásoknak az Önéletírással való szembesítése ered-

[7] LUKINICH, é. n. 452—453.
[8] TRÓCSÁNYI, 293.
[9] Tolnai Gábor előszava Bethlen Miklós Önéletírásához. V. WINDISCH, 12.
[10] VÁRKONYI, 1954. 20.

ményeként alapot adhatunk az R. Várkonyi Ágnes és Tolnai Gábor hiányolta „tüzetes kritikai elemzés"-hez.

Annak elvégzése azonban azt igényli, hogy pontosan ismerjük a szerző eredeti szándékát, alkotói célkitűzését, hogy ne kérjünk rajta számon olyat, amit maga soha nem is óhajtott megvalósítani.

Lássuk, minek szánta *ő* az Önéletírást!

Valójában, nem titkolt szándékkal, maga is irányművet akart írni! Családjának mint „egy apológiát, vagy testamentumot és instructiót" úgy hagyományozza, „Azért ez az írás légyen fegyver, pajzs helyén nálok, mellyel oltalmazzák magokat, nem engemet, és az emberek száját dugják bé véle, vagy ha azt végbe nem vihetik, legalább vigasztalják magokat véle és a hazug világot nevessék." (I. 34.) Főként családja házi használatára szánja, nem is akarja művét világ elé bocsátani, de ha „Isten dücsősége és a reformata evangelica ecclesia épületi előmozdíttatik" kiadása által, akkor jó tudós elme fordítsa latinra, hogy sokaknak szolgáljon okulására. (Uo.)

Tanúztassuk tovább Bethlent: mit *nem* akart művelni?

Történetírást. Aminek tárgyilagos hangját, objektív szemléletmódját, precíz adatkezelését legtöbb olvasója számonkéri Bethlenen. Holott gyakran és hangsúlyozottan utal rá: nem történelmet ír. „Itt ha historicus volnék, sokat írhatnék, de nem én dolgom az most." (I. 173.)

„Sokat írhatnék erről a gyűlésről, ha históriát akarnék írni, de ez nem ide való." (I. 230.)

„Mik következének utána — ti. a Teleki—Zrínyi Péter-féle szerződés után —, históriában s az emberek emlékezetében vagyon, nem ide való." (I. 259.)

„De ezek és ennek a hadakozásnak actái históriára valók, mégyek az én személyemhez tartozókra, csak rövideden." (I. 319.)

Tehát csak a személyes dolgai, tettei, a körülötte folyó események feljegyzésére vállalkozik. Később be kell látnia, hogy a totális önéletírás én-re redukált változata is megvalósíthatatlan: „Esztendőnként mégyek ugyan, amennyire lehet, boldogtalan életem folyására, de mindent, és mikor mi esett rajtam nem írok meg, nem is jut eszembe; nem is érdemel annalest egy ilyen hitvány privatus embernek az élete. Jegyzem azért csak meg a maradékim tanuságára életembeli nevezetesb munkáim, igyekezetim, akadályim és szenvedéseimet eztán, és amennyire lehet, rövidítem, compendizálom." (I. 235.)

Tudatosan nem ölti magára a történetíró habitusát: „Nem elegyítettem e felső három részbe semmi publicumot, ha valamennyire engem illethetett, vagy az én kezem benne forgott is, szántszándék-

kal. Ezután is az olyanokat, mint históriára tartozókat én csak annyi részből illetek, amennyire az én életemet és azokba való elegyedésemnek ítéletit az embereknek nézhetik." (I. 241.)

Egyetlen kivétel az egész Önéletírásban a Haller-féle diploma visszautasításának leírása. Itt az a szándék vezeti tollát, hogy történetíróként örökítse az utókorra az eseményeket: „Gondolván, hogy ennek igaz históríkusa, sőt talán tudója sincsen, szükségesnek ítéltem summáson leírni ennek a diploma megvetésének fundamentumát." (I. 356.) — Apja, Bethlen János, az erdélyi diplomácia egyik ügyintézője, vagy a dolgokat szemtanúként megfigyelő Szalárdi János kezdhetett ezzel az igénnyel Erdély történelmének megírásához.

S az igazsághoz való viszonya? Önmaga megítélése és művészi programja szerint a teljes igazság megörökítésére vállalkozik. A mélyen vallásos ember a legfőbb tanút, Istent, és földi helytartóját, a lelkiismeretet hívja állításai bizonyságául. E kontroll garantálja számára kijelentései valóságfedezetét, éppúgy, ahogy Rákóczinak az Örök Igazság![11] Isten legyen a bizonyság, hogy „tehetségem s erőtelenségemhez képest valóságos igazsággal írok az én életemről mindeneket, noha, úgy hiszem, némely dolgokat alig hihet el az olvasó, de te tudod, Isten, hogy hazugságot nem írtam" — indítja Önéletírását. (I. 31.)

Semmi nem tántorítja el célkitűzésétől: „Én pedig amit írok, tudja az Isten, igazán írom; ha mások megbántatnak is véle, arról nem tehetek, ezt pedig én nem a világnak írom, hanem csak az enyimeknek, hadd tudják azok aránt is a valóságot; és ha mit attól távozót, vagy avval ellenkezőt hallanak, tudják megigazítani vagy cáfolni, és magokat igazgatni." (I. 241.)

„...Isten tudja, hogy én ide hazugságot nem írok." (I. 116.)

Utaltam már arra, hogy már csak technikai okok miatt sem kerülhetett életének minden ténye az Önéletírásba. De számos más, Bethlenen kívül álló ok is megálljt parancsolhatott tollának. Azzal is számolnunk kell — aminthogy fenti kijelentése ellenére ő is számolt —, hogy egy-egy adata kompromittáló lehetett a kortársakra vagy rokonságukra, leszármazottaikra nézve. Efféle meggondolás néha Bethlen kezét is megkötötte. A politikai vagy a morális tapintatosság lehetett oka, hogy mintegy önmagát cenzúrázva ilyen kitételekre kényszerül: „Ez egyszer ide nem írható, rossz és rút alkalmatos-

[11] II. Rákóczi Ferenc fejedelem emlékiratai a magyarországi háborúról, 1703-tól annak végéig. KOVÁCS—KÖPECZI, 295.

sággal és okokból a fejedelemmel megfogatá Fleischer Andrást, szebeni királybírót, tanácsurat és küldeté Dévára a tanácsurak híre nélkül." — ti. Székely László. (I. 242.)

A tudatos írói anyagkezelés, a tömörítő-szelektáló törekvés munkálhat az olyan kijelentés mögött, mint például a második házasságának siettetését kiváltó okok előszámlálása: „Sok más nagy titkos oka is volt már ekkor a sietésnek, melyet csak az öcsém s én tudtunk, és kitennem nem szükséges, noha tisztességes." (I. 338.)

De más okok is közrejátszhatnak az Önéletírás anyagának ilyetén alakulásában. Bethlen maga is küszködik a barokk egyik alapvető kategóriájával, az *elhitetés* feladatával és programjával. Tudja, hogy amit ír, már-már a realitás végső határát súrolja: „Szász János élete, munkái, halála, ritka és rendkívülvalóságával históriát kívánna a posteritás tanúságára; azt én másra bízom; mert ha írnom is lehetne, nem hihetné könnyen az olvasó, hogy olyan halálos ellenségem volt, hogy igazat írok róla; hagyom azért annak derekát a kéznél lévő írásira, processusa, sententiája és executiójára, melyet Erdély és közelébb Szeben tud." (II. 117.)

S azt is fontolóra kell vennünk e kérdés megítélésekor, amit Zrínyi jellemzésekor mond önmagáról, képességeiről: „Magáról hogy írjak, nincsen erőm s üdőm reá..." (I. 205.)

Ugyancsak a tudatos elhallgatás motivációját kell megfigyelnünk abban, hogy nem taglalja élete egyik nagyon fontos időszakának, az 1664—1665-ös velencei utazásának politikai-diplomáciai vonatkozásait. Csak találgathatjuk, mi az oka e titkolózásának — esetleges újabb francia kapcsolatairól akarta elterelni a figyelmet?[12] —, hiszen rabtartói, az udvar előtt ismeretes volt a Wesselényi-összeesküvésben való részvétele, s az üldözött prédikátorokhoz intézett nyílt — és kinyomtatott! — episztolájában félreérthetetlenül utal e velencei Habsburg-ellenes diplomáciai küldetésére: „mind Velencében, mind Bécsben különféle fejedelmek követeivel és azok között a francia udvaréival is ismeretségben valék."[13]

Máskor a tömörítés igénye ébreszti fel az utókorban az elhallgatás, titkolózás gyanúját, holott legtöbb esetben nincs többről szó, mint pl. az Apor Istvánnal esett veszekedésnél. Ennek jegyzőkönyve több oldalnyira rúg, mégis csupán egyetlen szóba sűrítve — „hazud-

[12] E lehetőséget újra felveti Köpeczi Béla a Bethlen Miklós francia emlékiratai c. tanulmányában. L. KÖPECZI, 81.

[13] Az epistolát lásd e kötet függelékében.

tatás" — kerül elénk Önéletírása lapjain. (II. 143.) Nyugodtan élhet e módszerrel Bethlen, hiszen a család — a primer olvasó — előtt ismert volt a hosszadalmas történet, ráadásul a dokumentum is a rendelkezésükre állt a levéltárban. (Gyakran oda is utasítja olvasóját!) Vagyis, ami a kései olvasó, az utókor számára szándékolt homálynak tűnik, azt a szűkszavú utalást a kortárs vagy a közeli utókor — a beavatottak — még könnyedén, a maga sokszínűségében és teljességében felfejthette. Akár a Sudores et Cruces... ismeretében.

Valószínűleg a „totális önéletírás" megvalósíthatatlanságát s nem egyéb okokat kell keresnünk amögött, hogy — levelezése alapján néhány nagy jelentőségűnek ítélhető — életrajzi tény nem került be Önéletírásába. (Pl.: Váradi Ferenc tatár rabságból történt kiváltása, majd pereskedésük; tordai házának 1672-es felveretése és az ebből fakadó jogi vitái a tordai polgárokkal, a Bánffy Dénessel való összeszólalkozása stb.)

A Bethlen-levélanyag, illetve a gyűjtése során előkerült egyéb kortársi dokumentumok feldolgozása nagy mértékben hozzásegít az Önéletírás állításainak szélesebb horizontú ellenőrzéséhez, igazságtartalmának kontrolljához. Különös gondossággal vegyük vizsgálat alá a kor fontosabb politikai eseményeiről, azokban betöltött szerepéről, illetve a jelentősebb kortársakról — az utókor által megkérdőjelezett — mondottakat.

Gyenge alapokon nyugvó, vagy éppen légből kapott érvelésnek tűnhet például az a magyarázata Bethlennek, hogy azért romlott meg Vitnyédivel — s egyben a Wesselényi-összeesküvés magyarországi vezetőivel — a viszonya, mert nem értvén velük egyet, azokat „bolond aggoknak" nevezte. (Erre egyébként azért is fontosnak tartom felhívni a figyelmet, mert általa igazolva látom azt, hogy valóban koholt hamisítvány volt a protestáns prédikátorok perében oly nagy szerepet játszó, Bethlenhez írott Vitnyédi-levél!) Állítása igazolására Bethlen az üldözött prédikátorokhoz intézett episztolájában közöl is egy ingerült hangú Vitnyédi-levelet, mely már erre a megromlott viszonyukra utal. Felmerülhetett a gyanú, hogy esetleg Bethlen is az ellenfél fegyverét alkalmazva akart visszavágni: önmaga is koholt egy Vitnyédi-levelet, azt sugalmazván, hogy viszonyuk az adott időpontra annyira megromlott, hogy Vitnyédi egyszerűen nem írhatott neki olyan bizalmas hangú levelet, amelyet corpus delictiként használhattak fel a papok elleni eljáráshoz. Fennmaradt azonban egy autográf levele a pozsonyi ügyvédnek, amelynek haragos indulata, számos kitétele visszaigazolja Bethlen állítását elhide-

gülésükről.[14] (Más kérdés, hogy Bethlen minden bizonnyal eltérő külpolitikai koncepciója miatt szorult az összeesküvés perifériájára. L. a 114. sz. levelet és jegyzetét.)

Erősen megoszlanak a vélemények Bethlennek a Bánffy Dénes kivégeztetésében betöltött szerepéről, illetve annak Önéletírásbeli megörökítéséről. Bethlen Miklós — bár elismeri, s bánja aktív részvételét — úgy állítja be önmagát, mint aki végrehajtó volt csupán és nem kezdeményező, s Telekire és körére hárítja át a közvetlen felelősséget. Ebben Deák Farkas a történések meghamisítását véli felfedezni, a kor történetének egyik legkiválóbb szakértője, Teleki monográfusa, Trócsányi Zsolt pedig a Bethlen János—Béldi Pál vonalat marasztalja el a politikai gyilkosság vétkében, s szintén úgy ítéli meg és értékeli a helyzetet, hogy Bethlen e kérdésben dezinformál. (Részleteiben lásd a kérdést a 148. sz. levél jegyzeteiben.) Sajnos, a dokumentumok a Bánffy-ellenes liga ügyében kevés információval szolgálnak, a fennmaradt kisszámú adat alapján azonban úgy látom, hogy Bethlen Miklós — noha, mint írja, tevékenyen részt vett a tragédia előidézésében és siettetésében — valóban a végrehajtó tisztét töltötte be csupán, s a tervet mások kovácsolták.

Levelezése tanúságai alapján reálisnak tarthatjuk az Önéletírás sorait a Béldi-üggyel kapcsolatos állásfoglalásáról is. Memoárjában nem rejti véka alá a véleményét: tulajdonképpen szimpatizált Béldiékkel, az aktív részvételből azonban ezúttal kivonta magát. Ha tudott is terveikről, nem helyeselte a kivitelezés formáit. A polgárháború és a török beavatkozás elkerülése végett a tárgyalásos megoldást javasolta.

Ha Bethlen több mint hétszáz, rendelkezésünkre álló levelét szembesítjük Önéletírásával, számos apró mozzanatot, azonos motívumot találunk, amelyek pontos egyezése mikrorealizmusának hitelességét, rendkívüli memóriájának részleteket is alaposan rögzítő precizitását, s nem utolsó sorban elfogultságtól gyakran mentes őszinteségét fémjelzi számunkra.

[14] „Ha megh gondolom, minemö emlekezettel uolt kegd, mind magam, mind penigh az Murany alatt együt leuö fö emberek felöl, miuel mindniaiunknak bolond newönk vala kegdnel, es nekem minemö valasz adasaval kerkedet, Rosembergrül kegnek tartozo igaz szeretetbül irt leuelemre, az mellyet en, sem mas leuelet ennel többet, el valasunk utan nem lattam, ha ugy hihetnem az kgd leueleben lewö io szavait az mint irta megh nevetne kegd, es megh együgyüsegemert nagyobb bolondnak mondhatna [...] Az elöbby leueleidben Apad titulusom uolt, most baratod nevem vagyon, az utan talan czatlos nevem lenne, nekem fiam bizony az soha nem leszen." (Az egész levelet l. a függelékben. Lelőhelye: OL P 659, 53. cs. 1109.)

Amint esett már szó róla, az utókor a kortársak jellemzésében, ellenfeleinek szubjektív megítélésében, alakjuk, szándékaik és tetteik tudatos deformálásában, sötétre festésében fedezi fel a legtöbb kivetnivalót Bethlen Miklós ábrázolási módszerét illetően.

Úgy tűnik azonban, e kifogások megtételekor csupán feltételezéseiket közölték ténymegállapításként. Ismét csak azt kell mondanunk, hogy az egykorú missilisek, jegyzőkönyvek, naplók és egyéb források tükrében a Bethlen kortárs-portréira vonatkozó fenntartások nem igazolódnak vissza! Természetesen lehetnek kisebb-nagyobb eltérések, de az a mód, ahogy Bethlen látta és láttatta őket, nem torzított: figurái jellemét alapvető, fő vonásaiban tudta megragadni. Az Önéletírásban ellenük felemlített vádak legképtelenebbjei is tényként jelennek meg leveleiben. Hangsúlyozni kell azonban, hogy a levelek alapján csak a tény megtörténte igazolható, a körülmények előadása és kommentárja már újabb szubjektív mozzanatokat tartalmaz, melyek ellenőrzése ily módon lehetetlen, vagy csak ritkán végezhető el.

Lássunk ezután néhány portrét abból a galériából, amelyben kora politikai figuráinak alakmását helyezte el Bethlen Miklós.

A tétova, késedelmeskedő, vezetésre alkalmatlan Béldi Pált levelében és Önéletírásában is „cunctator"-nak titulálja, rálelvén egyetlen szóban Béldi összes kudarcának, politikai bukásának okára.

A mohó, kapzsi birtokszerző Apor Istvánt — kinek egyéb morális értékeit, jó tulajdonságait többször is elismeri — olyan apró, látszólag rejtett mozzanattal sem rágalmazza, hanem jellemzi, mint a Jabróczkyné Kapi Erzsébettel szemben tanúsított magatartása. Apor azáltal próbálta saját vicei birtokáról kiűzni a szerencsétlen asszonyt, hogy még az ételt is elfogván tőle, koplaltatni kezdte őt és szolgáit. Ez a késői olvasó által már alig ellenőrizhető mintegy odavetett megjegyzés joggal tűnhet írói fogásnak, Aport rágalmazó, hitelrontó túlzásnak. Ám egy fennmaradt Bethlen-levél idevonatkozó sorai szerint a kancellár valóban intette a kincstartót, hogy a törvényes úton járjon; nem koplaltatnia, hanem gyámolítania kellene Jabróczkynét. (Ö. II. 75. és 409. sz. levél.)

Rabutin tábornok erőszakos, fékevesztett természetének ábrázolására többször is sort kerít önéletírása lapjain Bethlen. Egyik élénk lendületű jellemzése szerint: „Ha lehetett volna a papiroson és szavával, mennykövet, pestist, basiliscust hányt volna. Egyszer azt izené: a pátensben írjuk meg, hogy az anyák hasából is kihasogattatja a gyermekeket etc. Juta eszembe Hab. 1:13. Igy moderálám vagy molliálám: a terheseknek sem lészen kedvezés, etc." (II. 138.) —

E Háromszékhez intézett 1704. jan. 29-i pátens szövege valóban megőrizte a „terhes asszonyokat is személyválogatás nélkül levágatja" fenyegetést. (II. 321.)

S az olyan, anekdotikus színezetű, kevésbé fontos, de mégis rendkívül jellemző erejű betét, mint a tehetetlen dühében Toroczkai István szőlőjét kivágatni akaró Rabutin epizódja is hitelesíthető más forrásból. (II. 139.)

A Rabutin—Bethlen viszony ellentmondásairól élénk képet ad az Önéletírás lapjain a rab kancellár. E viszony meghatározó okai között ugyanazokat sorolja fel, amiket egyszer korábban már összefoglalt a Succinta et vera relatio disgratiae Comitis Nicolai de Bethlen apud excellentissimum Generalem Comitem Rabutin c. feljegyzésében. (L. a 418. sz. levél jegyzetében.) Ugyanakkor a „Mind te dolgod ez, te a többit az orránál fogva hordozod; mind bolondoknak, csutaknak, tőkének tartod" (II. 30.) vádakat szinte szó szerinti egyezéssel elősorolja a Sudores et Cruces...-ben is: „Vous tenez touts les autres pour sots et fats, te mindenkit kőfejűnek és tuskónak tartasz, te vagy minden mindenben."

A gubernátor Bánffy György — a legnagyobb hatalmú vetélytárs és ellenfél — képe egyértelműen negatívra kerekedett Bethlen tolla nyomán. A történetírás egyetért azzal a megállapításával, hogy — számos emberi gyengéje, képzetlensége és szűk látóköre miatt — alkalmatlan volt feladata betöltésére, felelősségteljes ellátására.[15] Róla is feljegyez Bethlen olyan apró, emberi momentumokat, amelyek utólag, a levelek utalásai alapján, megerősíthetőek. Nagy méltatlankodással említi például önéletírásában, hogy Bánffy és Apor magára hagyta őt bécsi követségükről hazatérőben, s ez a tiszteletlen, megalázó kiközösítés mély nyomot hagyott benne. Erre mutat útközben írt levele is. (II. 33. és 417. sz. levél.)

Bizonyára kereskedői etikáját sértette az a dohos, féregette, homokos gabona, amit kétszer is említ memoárja lapjain. Nehezen szánja rá magát, de végül is megvallja, a Scherffenberg által 1686-ban oly indulatosan kifogásolt minőségű gabona Bánffy Györgyé volt. (Vö. Ö. I. 351., 387., és a 242. sz. levéllel.)

S az 1686-os tárgyalásoknál tartva, megjegyzésre érdemes, milyen híven reprodukálja negyed század múltán is Kintzing császári biztos — ugyancsak anekdotába illő — szavait: „Hogy az egész inquisitiót

[15] Kártyázásairól, ivászatairól bőségesen találunk adalékokat veje, Wesselényi István naplójában. (Mikrofilmje az MTA Történettudományi Intézetében.)
L. még: MAKKAI, 418.

eludálja, egyszer egy fatens orosztól vagy oláhtól azt kérdezte: Micsoda ember lehet az a Jézus Krisztus? Felelé amaz: Ő nem tudja. Mástól meg, kinyitván az ablakot, azt kérdi: Ezeket a hegyeket ki csinálta? Felel emez: Ő nem tudja. Nékem fordul s mond: Istorumne fassio debet recipi contra tot comitum, baronum, nobilium, et cavallierorum fidem, qui istos mendacii et perjurii convincent juramento. Isti homines tantum loquela et facie differunt a brutis..." (I. 342.) Az egyidejűleg készült levelében pedig ez állt: „...ökis a Generalistol foghva a legh alább valo szoldatigh e contra megh eskesznek minynyajann, es arrol protestalnak mind itt elöttem es a Commissarius előtt, mind penigh Szathmart Karafa Csaki és Szent Ivanyi Uramek elött, hogy eök Vri etc fegyver viselö az Istent es az hitet ismerö es betsülni tudo Nemes Nemzetek es rendek lévénn, soha az eö betsülleteket es Életeket illyen bolond, az Istent es az hütöt betsülletet nem tudo hitván emberek hüti alá nem botsáttyák mint ezek az Olahok es Oroszok, méghis ugy mond ha magyarok es szines köntösü Nemes emberek, tudos emberek volnának, de azt mondgiak Domine isti Deum tantum fama audierunt, nihile a jumentis differunt, tantum facie & loquela." (230. sz. levél)

Még egy adalék tanúskodik az Önéletírás mélyrétegeinek megbízhatóságáról az 1686-os tárgyalások idejéből: Nagy Pál nemtörödöm vállvonogatása országos ügyek hallatán. Kiemelkedő bizonysága az eset megörökítése annak, hogy Bethlen emlékezői-írói módszere évtizedek múltán is képes valósághűen megjeleníteni, újrateremteni látszólag mellékes, ugyanakkor azonban jelentőségteljes, árulkodó szavakat, mondatokat, gesztusokat. Scherffenberg például azért panaszkodott, mert felajánlotta Nagy Pálnak a védőőrizetet, de az „magyar módra vállatvonva válaszolt" (I. 351.) Ezt az apró, ám jellegzetes mozzanatot egyik levele is megőrizte: „A nép éhel halását el futását etc hogy urgealtuk, azt mondta. Vos estis in Causa, qui prohibuistis ne Salaguardas petant, es azt mondgia, hogy ezt Nagy Pál Vrammal beszélvénn arrol a Salaguardok állapottjárol es maga házárol, vállal vonittásából, es paraszt emberek szavaibol tanulta ki..." (242. sz. levél.)

Önéletírásában is rendkívül bonyolult — az aktuális külpolitikai orientáció függvényében —, változó, többértelmű Bethlen Teleki Mihályhoz fűződő viszonya, Teleki-értékelése. Ugyanúgy, mint Apor esetében, elismeréssel szól Teleki számos pozitív tulajdonságáról: „noha mint ember sok fogyatkozásokkal volt, de bizony sok szép virtusok, Isten házához való buzgóság, liberalitas, magnifica generositas, elme és indefessa activitas, candor voltak benne" (I.

400.) A memoárból felsejlő összkép mégis elmarasztaló, negatív. Jól követhető kapcsolatuk változékonysága, hullámzása — a levelek, a közvetlen személyes érintkezés nagyobb tapintatot kívánó dokumentumai ezt nem tükrözik olyan plasztikusan, mint önéletírása. Ez utóbbiban gyakran fakad ki indulatosan Teleki ellen, neki tulajdonítván — történelmietlenül és helytelenül — szinte minden kül- és belpolitikai, hadi fiaskó okát a fejedelmi érában. Saját balsorsának előidézőjét is többször véli a kővári kapitányban felfedezni. (Nem vonakodik viszont készséggel bevallani azt sem, ha Teleki jóindulatú közbeavatkozásának köszönhet valamit — mint például fogarasi börtönéből történt kiszabadítását.) Hogy jó vagy rossz viszonyuk valóban olyan tényezőkön múlott, amint azt Bethlen jelzi például a szebeni szállásáról való kiűzetését leírván, azt levelezésük ismeretében valós tényként kell kezelnünk. Bethlen Miklós — ahogy felesége Telekinéhez írott leveléből tudjuk — valóban belebetegedett a megalázó, jogtalan — vagy annak tartott! — eljárásba. (Vö. Ö. I. 364., illetve a 244. sz. levél jegyzetével.) Tulajdonképpen lényegtelen, hogy Bethlen túlérzékenységéről vagy a hatalmaskodó Teleki túlkapásáról van-e itt szó, az esetet megtörténtnek kell tekintenünk, s bizonyára nem volt ez másként az egyéb, említett alkalmakkor sem. Számos, kisebb horderejű levélbéli adat támasztja alá az önéletírásban Telekiről mondottakat; valóban létezett, s ma is megtalálható az önéletírásban megemlített 1666-os ligájuk, kettejük szövetség-levele. (166. sz. levél jegyzete.) Szinte szó szerinti pontossággal idézi Teleki 30 évvel korábbi levelének ama bibliai eredetű passzusát, mely szerint „ellene tanácsot tartottak, végezést végeztek" (Ö. I. 276. és 162. sz. levél.)

Teleki Mihály kiadott levelezése is szolgáltat fontos adalékot a hitelesség kérdéséhez: ténylegesen létezett Székely Lászlónak olyan levele, amelyben a *Canis pater, canis filius* jelszóval szorgalmazta Bethlen János után Miklós háttérbe szorítását is. (Vö. I. 271. és a 161. sz. jegyzetével.)

Sorolhatnánk még az Önéletírás és a levelek egymás hitelességét erősítő helyeinek számát a sellyei kapitánytól, akinek Dévénynél bokában ellőtték a lábát (Ö. I. 217. és a 21. sz. levél), a berethalmi szász püspöknéig, aki miatt Szász Jánosék orvul kivégeztették Kolozsvári Dávidot. (Ö. II. 121. és a 366. sz. levél.) Idézhetjük első felesége, Kun Ilona haláltusáját és az azt visszhangzó utalást. (Ö. I. 333. és az 598. sz. levél.) Vagy azt a sajnálatos tévedést, melynek következtében a levéltitok szigorú szabályát szegte meg, s Bethlen Farkast tette örök ellenségévé. (Ö. I. 305. és 211. sz. levél.)

Bizonyára talál még a figyelmes olvasó is ilyen egyezéseket, a kialakult képen azonban a mennyiségi növekedés lényegében nem változtat, legfeljebb a jelzett tendenciát erősíti meg.

A művészet és valóság viszonyát Bethlen leveleinek és Önéletírásának egybevetésével vizsgáló módszer hozadékául végkövetkeztetésként megállapítható, hogy Önéletírásában — az ellenőrizhető adatoknál — Bethlen nem deformálja programszerűen az eseményeket és a tényeket. A levelekből és egyéb kortársi dokumentumokból visszaigazolhatók az Önéletírásban megjelenített életrajzi vonatkozások, gyakran ugyanazokkal a szavakkal, fordulatokkal él memoárjában, mint a történésekkel egyidejűleg tette. Ebben nagy segítségére szolgál megbízható emlékezőtehetsége.

A részletek megfigyelésére, kidolgozására irányuló figyelme, mikrorealizmusának pontossága arra enged következtetni, hogy jelentősebb horderejű dolgokban is a valósághoz közeliek állításai. Levelei, ha a tényeket nem is minden alkalommal, az egyes tettek pszichológiai mozgató rugóit talán sohasem, de az igazságra törekvő önéletírói módszert, annak lehetséges megvalósulását igazolni látszanak. S ami talán a legfontosabb: a levelek ugyanannak a hazája sorsáért felelősen aggódó, európai horizontú látókörrel és elemzőkészséggel megáldott, rendkívül tevékeny politikusnak a portréját állítják elénk, akit az Önéletírásból megismerhettünk, s aki szükség esetén rendi korlátait is szétzúzva emelkedett ki kicsinyes távlatú, önös érdekeire összpontosító közvetlen környezetéből.

Így elmondhatjuk, hogy az Önéletírás mint irodalmi alkotás, saját törvényszerűségei alapján mérve, az írói módszere, betöltött funkciója tekintetében művészileg igaz rekvizítuma egy bizonyos álláspontnak, helyzetnek még akkor is — sőt azzal együtt is —, hogy egyes eseményeket, szituációkat nem, vagy nem mindig az objektív valóságnak megfelelően ad elő, az ismeretek hiánya miatt öntudatlanul, vagy az elhitetés szándékával tudatosan módosítva a megélt valóságot.

Ugyanakkor nem hagyhatjuk figyelmen kívül továbbra sem azokat a — bevezetőben felsorolt — objektív és szubjektív tényezőket, amelyek ezt az írói törekvést gátolják.

Azt sem téveszthetjük szem elől, hogy valamely történeti jelenség az objektív valóság megközelítésének igényével csakis a rá vonatkozó összes feltárható dokumentum alapján rekonstruálható. Vagyis a történetírás egyéb forrásait, kontrollanyagait és módszereit is fel kell használni, hogy az önéletírásokban realizálódó művészet és valóság, illetve a szubjektív anyagkezelés és a történeti hitelesség

viszonyát megállapíthassuk. A missilisek és az önéletírások anyagának egybevetése csupán egyetlen, korántsem teljes érvényű módszer, melyet a többivel együtt, komplex módon kell alkalmazni.

Jelen esetben, a célkitűzésből és az anyagból következőleg — néhány kivételes esettől eltekintve — csak e kontroll-lehetőség kritikai és bizonyító erejével kívántunk élni. E kísérlet eredménye arra ösztönöz, hogy az önéletírás műfajával és mindenkori szerzőjével szemben a korábban megfogalmazott fenntartásainkat a történeti hitelesség és teljes objektivitás kérdésében továbbra is jogosultnak érezzük. Bethlen Miklós esetében azonban a levelek és más dokumentumok tanúsága azt sugallja, hogy a kétségek együttese sem elég arra, hogy a művészi igazság fölé rendeljük a történelmi igazságot. Ezt a véleményt mi sem támasztja alá jobban, mint az, hogy a levelekből — az egyidejűség dokumentumaiból — sem áll elő új Bethlen Miklós- vagy Erdély-kép, legfeljebb árnyaltabb, teljesebb, részleteiben kidolgozottabb, mint az Önéletírásban.

APÁCZAI HATÁSA BETHLEN MIKLÓS PEDAGÓGIAI ÉS ISKOLAPOLITIKAI TÖREKVÉSEIRE

Bethlen Miklós pedagógiai nézetei, iskolapolitikai célkitűzései fő vonalakban felfedhetők az *Önéletírás* alapján. Leveleiből is elénk tárulnak azonban olyan, eddig ismeretlen adalékok, melyek részben az önéletírás egyes kitételeit teszik számunkra világosabbá, részben teljesebbé válnak ismereteink Bethlen tevékenységének erről az igen fontos részterületéről.

A Bethlen-életrajzok közhelye, leggyakrabban visszatérő megállapítása, hogy ő a XVII. századi, hanyatló Erdély „legeurópaibb koponyája", s ezt nemcsak hosszas peregrinációjának, hanem kiváló hazai tanítómestereinek, Keresztúri Pálnak, Basirius Izsáknak, s aki az ifjút „optimus és charissimus discipulus"[1] névvel illette, s akit „mint atyámat, úgy tartottam, szerettem, becsültem", s akinek „emlékezetét ma is becsülöm"[2] — Apáczai Csere Jánosnak köszönhette. Mindhármójuk tanítási elveinek, pedagógusi módszereinek, iskolapolitikájának méltó emléket állít főműve lapjain. Ösztönös pedagógusként propagálja eredményeiket, leggyümölcsözőbb módszereiket kívánja terjeszteni, legalább most, élete summázatakor. Keresztúri, ez a „gyermek-tanítani ritka és példa nélkül való ember,"[3] metódusát nyomtatásban is szándékozott megőrizni-továbbadni: „Sokszor bántam, s ma is bánom, hogy amíg Németországban jártam, gyermeki könyveim, írásim Kolosvárott elvesztenek, hadd tudnám a közönséges jóért kiadni azt a Keresztúri Pál methodusát, melyet így is, amennyire lehet, letészek, talán lészen valaha valaki követője s felvétetője, mert én üdvezült Csernátoni Pállal hijában igyekezém benne, opponálá magát a kevélység, az irigység és a restség a tudósokban..."[4]

[1] Ö. I. 162.
[2] Uo. 165.
[3] Uo. 143.
[4] Uo.

Sem szándékomban, sem módomban nem áll itt részletesen elemezni Keresztúri tanári tényked\u00e9sét, azt azonban látnunk kell, hogy amit Bethlen legfőként helyesel, a kényszer nélküli, drillmentes módszer, az omnia sponte fluant elve, az anyanyelven történő alsóbb fokú oktatás, az mind Comenius rendszeréből csapódott le Keresztúrinál.[5] Így, bár Bethlen tagadja, hogy — legalábbis diákoskodása idején — Comeniust tanult volna, közvetve mégis a hatása alá került.

„Hogy az Apáczai-tanítvány Bethlen Miklósnál is megtaláljuk az elhanyagolt nemesi nevelés kritikáját, ez éppen nem feltűnő, és nem is szükségképpen Comenius-hatás. Sőt a Bethlen-féle kritikában minden kíméletlensége ellenére sincsenek meg Comenius társadalomrajzának polgári szempontjai" — érthetünk egyet Bán Imrével.[6] Bethlen ugyanis sohasem bírál polgári alapról. A hazai praxisból fakadó éles megfigyelései azonban mindig magukon hordozzák a polgári életformán is csiszolódott elme ellenőrző-erősítő reflexióit. Így híres nemesi nevelési kritikájának is inkább ez az egyik forrása. Legalább olyan fontos, mint a másik kettő: a Biblia — és Apáczai. Apáczairól Bán Imre jegyzi meg, hogy a körülötte létrejött tanítványi kör „már életében kezdte szertevinni Erdélyben nemcsak eszméit, hanem tanítói gyakorlatát és erkölcsi magatartását is" [7] S hogy „Tanári sikereiről legszebben Bethlen Miklós számol be, minden szavából árad az a csodálat, amelyet mestere sugalló erejű egyénisége iránt érez..."[8] De nem csak az egyéniséget asszimilálja Bethlen Miklós. Apáczai pedagógiai, művelődéspolitikai nézeteinek, gyakorlati didaktikai törekvéseinek nyoma vezérlő fonalként húzódik végig tanítványának minden, e téren tett megnyilvánulásában.

A hű tanítvány elolvasta és magáévá tette a mestere egész életművét. Az ő szellemében cselekszik, kijelentései Apáczai mondatainak távoli visszhangjai. Ennek kimutatásakor azonban hangsúlyoznom kell, hogy lehetetlen kideríteni: a látszólag filológiai apparátussal is rögzíthető egyezések közül mi származhatott szóbeli közlésből, gyakorlati kivitelezésből, és ténylegesen az írott munkák emlékfoszlányaiból.

Legismertebb pedagógiai metaforájának („Béadták a vadszamár fiat a scholába, tizenkét esztendő múlva kijött egy mindenfelé ordító,

[5] Bán Imre hívja fel erre a figyelmet a Comenius és a magyar szellemi élet c. tanulmányában. L. BÁN, 1976. 165.
[6] Uo.
[7] BÁN, 1958. 541.
[8] Uo. 420.

visító, nyerítő nagy vadszamár, sem az Istene, sem hazája törvényét, sem a históriákat, még csak az ő maga eleinek viselt dolgait sem tudta, mégis országot, ecclesiát, politiát, törvényt és országos hadakat, követség és tractákat igazgasson; igenis a kőmíves csákány, kalán, kő s mész nélkül várat építsen."[9]) maga nevezi meg forrását: Jób könyve, 11:12. S jó alkalom nyílik arra, hogy betekintsünk Bethlen Miklós írói műhelyébe, képalkotó mechanizmusába, mert az idézett helyen csak ennyi áll: „És értelmessé teheti a bolond embert is és emberré szülheti a vadszamár csikóját is."[10] Hogy e kép úgy bomlott ki Bethlennél, mint ahogy kibomlott, abban nagy szerepe lehetett Apáczai *De studio sapientiae* című gyulafehérvári székfoglalójának, mely az Enciklopédia függelékeként is megjelent! Az erőszakmentes, játékos tanulás, a lélekölő retorika-grammatika központú tanítás helyett a reáliák oktatására hangsúlyt helyező iskolarendszer e munkából is követendő példa lehetett számára. Érdekes párhuzam, hogy Bethlen Apáczaihoz hasonlóan ugyancsak kőmíves-hasonlattal — bár azt másként kibontva — ábrázolja az alapokat, a reáliákat nélkülöző tanítói gyakorlat lehetetlenségét.[11]

Erdély tudós kancellárja nem csak a fentebb leírtakat látta meg hazája elavult, ásatag iskolai-oktatási rendszeréből, hiszen Erdély s Magyarország legkiemelkedőbb szelleme nyitogatta szemét: Apáczai János. Azt hiszem, axiómaként kezelhetjük, hogy Bethlen egyik legfontosabb tankönyve a *Magyar Encyclopaedia* volt. Apáczai didaktikai elveit tételesen ugyan nem fejtette ki, de az enciklopédiának a tanítók és tanulók jogait és kötelességeit összegező része alapul szolgálhatott az Apáczai-követőknek. A formális tanítás és verbalizmus ellen itt is állást foglal, s főbb nevelési elvei — melyekkel Bethlennél igen gyakran találkozunk, akár úgy, hogy Keresztúrinak tulajdonítva, s elképzelhető, hogy ő volt az ősforrás — kiolvashatók.

Az *Önéletírás* egy másik kitétele arra enged következtetni, hogy Bethlen Miklós nemcsak hírből ismerte, hanem olvasta is Apáczai-

[9] Ö. I. 148. Apáczai kőmíves-hasonlata: „Márpedig ahogyan egy mesterember szánni való, ha *csak* szerszámai vannak, éppúgy a mi növendékeink sem érnek semmit, amíg csak eszköznek való tárgyakkal töltik tanulmányi idejüket. Viszont mily sokra vihetnék rövid idő alatt, ha előrebocsátva a reáliákat, előbb mintegy az egész épület anyagát összegyűjtenék igen nagy bőségben, azután azokat a köveket, melyeket összeillőbbnek tartanak, a logika segítségével kiválogatnák és rendbe raknák, grammatikával mint cementtel összeragasztanák, a retorika által pedig a házat mindenféle színű virággal és dísszel felékesítenék." (APÁCZAI CSERE, 90.)

[10] Jób könyve, 11. 12.

[11] L. a 9. sz. jegyzetet.

nak az akadémia felállításáról szóló tervezetét. Feltételezésemet alátámasztja az a tény, hogy e tervezet egy példánya Bethlen János iratai közül került elő.[12] — „Szép projectumot írt vala egyszer, melyben megmutogatta vala, hogy a Basiriusnak rendelt ezer tallérból és az akkori fejérvári kollégiumra esztendőnként menő költségből nyolc professzor, akadémia, és classisok tanítására való gymnasium kitelik; nem hiszem, Barcsai Ákos, ha floreál vala, hogy fel nem állítja vala, de Isten ezt máig Erdélynek nem engedte."[13]

Ugyane tervezetet visszhangozza Bethlen kitétele az alacsony származású hivatalnokokról: „...ez adta az alacsony és sokszor parasztemberek gyermekeiből álló prókátor, director, secretarius és ítílőmestereket, mert a főember gyermeke nem volt arravaló, s osztán morgott, mikor utól kellett mosdani, hogy nem becsülik a hazafiat, hanem csak a sohonnaiakat".[14] Apáczainál ez így hangzott: „Ó, mely nagy gyalázat az nemes és főemberek gyermekeinek, hogy az paraszt ember gyermekei őnékik eleikbe ültettetnek, kik után gyakorta süveg levéve kell salápolniok! Ezt hozta ám az időnap előtt való agár és paripa, stb."[15]

A romlott közállapotoknak, a gazdasági és a morális hanyatlásnak okát Bethlen és Apáczai egyaránt — mondhatjuk: az előbbi az utóbbi inspirációjára — a hiányos, korszerűtlen, elégtelen oktatásban látja. Bethlen Miklós: „Ez csinálta Erdélyben a sok nyomorgató, istentelen főurat, főembert és ezekből osztán a sok istentelen hamis bírót, igazgatót, a sok bolond, egymással ellenkező, egymás házait elrontó, magoknak és mindnyájoknak s maradékjoknak is eszeket vesztő újabb-újabb articulusokat..."[16] Apáczai a *De summa scholarum necessitate*ben hasonlóan érvel és összegez: „De szeretném tudni, honnan van a mi házi tűzhelyeink körében is annyi gonosz család, annyi rossz családapa, családanya, rakoncátlan fiú, családd, verekedő és kegyetlen földesúr, ármányos és hűtlen szolga? És honnan vannak egyházunkban annyian, a kereszténység alapelemeit sem ismerő, lelkipásztori álarcot magukra öltött papok, lomha hájtömegek, papi állásokkal üzérkedők, farkasok, bérencek? És az iskolában annyi élősdi, éhenkórász, a tudományok híveinek álarcát magukra öltött üresfejű emberek, az iskolaügyek rókái? És az állami életben

[12] BÁN, 1958. 497.

[13] Ö. I. 162. Vö. APÁCZAI CSERE, 181., ahol Apáczai tíz vagy tizenegy profeszszort említ és száz alumnus diákot.

[14] Ö. I. 148.

[15] APÁCZAI CSERE, 189.

[16] Ö. I. 148.

annyi megvásárolható bíró, Bileám-követő ügyvéd, annyi igazságtalan per, méltatlan adóztatás, zaklatás, zsarolás? És a nép körében annyi panasz, síránkozás, sóhajtás és jajgatás?"[17] S a válasz azonos és egyértelmű: ok: a magyar iskolák nemléte. Ám ha e két idézet nem elegendő annak bizonyítására, hogy Bethlen nemcsak ismerte az iskolák felállításának fölöttébb szükséges voltáról szóló Apáczai-művet, hanem annak szellemében cselekedett-gondolkodott, levelezésében még bizonyítóbb erejű részletek igazolják az Apáczai-hatás mélységét, állandósulását.

Bethlen Miklós a consistoriumnak címzett levelében az iskolák jelentőségéről szólván nemcsak filológiailag kimutatható szövegegyezésekkel, reminiszcenciákkal védi az iskolák ügyét, hanem Apáczai szellemiségének jegyében formálja mondandóját is. Az iskola vagy az egyház elsőbbsége kérdésére mindketten azonos választ adnak. Apáczai szerint is Krisztus először iskolát állított, s abból kerültek ki aztán az egyház vezetői. Mindketten „szülőanyának" nevezik az alma matert. Egyetértenek abban is, hogy mind az államnak, mind az egyháznak az iskolák az alapjai, s virágzásukat csak az iskolák biztosíthatják. „...valamely politikai közösségben akár vezető, akár alárendelt szerep betöltésére csak olyan emberek lehetnek alkalmasak, akik már kisgyermek korukban, mindjárt az anyatejtől való elválasztás után megszokták, hogy az engedelmesség tejét szívják, alárendelve a kormánypálcát tartó király (ti. az iskolamester) törvényeinek" — írja Apáczai Csere János.[18] A szemléletesebb fogalmazásra törekvő Bethlennél, fél évszázad távlatából, ez így hallatszik vissza: „Sőt a Schola szüli a kiralyokat Feydelmeket Birakot Polgarokat &c. Miert van annyi bolond vagy lator Janos, azert, mert a Scholabol keves jo Jantsi megyen ki. Hanyadik ember az a ki tsak a Templomban tanullya meg ügyibe az Istent, bizonyittya a kösseg ostobasaga barom elete. Mellynek oka a magjar Scholak nem léte."[19] Nem polgári alapról bár, de helyesen látja meg a korlátokat, melyeket a nép kulturális felemelkedése elé gördítettek. S az iskolák, akadémiák állapota — Erdélyben: léte — az elmaradottság fokmérője, de oka is egyben.[20]

[17] APÁCZAI CSERE, 151.

[18] Uo. 132.

[19] L. a 612. sz. levelet.

[20] Mivel nem tartozik szorosan tárgyunkhoz, itt említem meg, hogy az Apáczai-oeuvre még egy igen fontos dokumentumáról is feltételezhetjük, hogy Bethlen Miklós ismerte. Az Ö. I. 164. oldalán jegyzi meg, hogy tanára „egy celebris disputatiót írt vala De peccato originali. és én annak corollaria responsiót ex theologia et philosophia"

Bethlen Miklós gyakorlati tapasztalatainak átadásával, a személyes példamutatás útján, s emellett egyéni akciókkal is részt kíván vállalni a gondok megoldásában. Öccsének, Pálnak, könyveket küld peregrinációjából, Mihály fiát — naplóírásra késztetve — saját külföldjárásának megismétlésére, kitűnő egyetemek látogatására utasítja. Unokái neveléséből-tanításából is kivenné részét, még bécsi fogsága idején is. A kis Mitzust talán ugyanazzal a játékos módszerrel tanítaná az ábécére, amellyel hajdanán őt vezették be az olvasás-írás rejtelmeibe. Levele megvilágítja memoárja egyik mondatát is: „Úgy hallottam, hogy mihelyt a hetedik esztendőbe fordultam, mindjárt tanítani kezdettek az abc-ére mint gyermeket játékkal."[21] Bizonyára neki is a szerencsejáték dobókockáira rajzolták a betűket — ő e célból márvány golyóbist javasol: „Vettem a kis Mitzus leveletis irattya hogy tanul, idejenn fogtatok rea, de nem kell leg kissebbetis erőltetni, hanem tsak jatekkal Marvany Golyobisra kell az ABC-tzedulatskakra ragasztani s velle ugy jadzani."[22] Három fontos módszertani javaslat: erőszakmentesség, játékosság, illusztráció. És egy dicséret: idejében kezdték el tanítani.

A tanítás az öregedő Bethlennek szórakozást, örömteli elfoglaltságot jelentene börtönében. Istók unokáját — akinek renitens magatartása veszélyeztetheti a Bethlen-háznak Miklós testamentumán alapuló nyugalmát — különösképpen szeretné szem előtt tartani, s tanítani. Felhozatná Bécsbe, „ide hozzám, es Magam Hazamban Magam szemem elött Tanitassam a Praeceptoravall és Magam legjek Fő Praeceptora Legjen nekemis mulattságom Vigasztalom Rabsagomban Venségemben".[23] Fél, hogy Bethlen István tudatlan marad, s a közmondás szerint „A Tudatlan értetlen embernell sintsen gonoszabb Igasságtalanabb" Újfent látható e levélből, hogy oktatási elveinek kialakításában mily nagy szerep jutott a Jób könyve 11:12-nek: „Tudatlanul fell ne hadgjam nőni, mint a borjut, vagj a' Vad Szamár Vemhet"... S amikor általlátja, hogy Bethlen István bécsi költségeit a család nem fogja állni, *latinul* ír néki levelet, s nyilván a választ is úgy várja el.

Aligha lehet igaza Fábián Ernőnek, aki Apáczai Csere János c. kismonográfiájában azt állítja, hogy e művét 1659-ben írta Apáczai, s Bethlen respondensként adta elő. FÁBIÁN, 111. Inkább arról lehet szó, hogy Bethlen a függeléket a miltoni témájú — itthon legteljesebben Bán Imre leírásából ismert — doktori értekezéshez, miként Bethlen a tartalmára is utal, az első emberpár bukásáról írt De prima hominis apostasiahoz készítette.

[21] Ö. I. 141.

[22] L. az 577. sz. levelet.

[23] L. a 682. sz. levelet.

Ekkor, élete vége felé, mintha még egyszer Apáczai-tanok sejlenének fel sorai mögött. Hihető, hogy nem csupán anyagi okok miatt szeretné a két unoka, Miklós és István együtt-tanulását, hanem azért is, mert általánosította, amit Apáczai *Fortius Tanácsá*ban az olvasásról mondott. „Egyedül, ha lehet, soha semmit ne olvass, mert az egyedül olvasás unadalmat szerez, keveset használ, s az elmét megtompítja, hanem ha valamely authort akarsz olvasni, olvasd másodmagaddal. Mert az más jelenlétéből csudálatos az, mely vigyázó ítélet származik, úgyhogy ehhez képest egyedüllétedben csak álmadni láttassál."[24]

Az ösztönös pedagógiai törekvések — látjuk, az *Önéletírás* létrejöttében ezek is nagy szerepet játszottak — áthatják Bethlen Miklós mindennapi tevékenységét is. Habitusa az örök pedagógusé. Nem csupán oktatni, hanem nevelni is akar, s legtöbbször a személyes példamutatás, a saját életéből vett intő példák eszközéhez folyamodik. Erkölcsi eszményeinek normatívvá válását kívánná az élet számos területén. Vay Mihályt ekként oktatja a házasságra: „...abba vet Kgytek mayi iffju rend, hogy addigh keres nem feleséget annyira mint gazdagságot, hogy az eletenek legh dragabb reszet, Iffjusagat el veszti, osztann sem feleseghet sem Gazdagsagot nem talal, vagy ha ezt az utolsot el eri, a ket elseőt nem, mert az üdő viszsza nem jeő, A Gazdag Aszszony penigh gyakrabban nem Felesegh hanem Aszszony szokott lenni, Bizony nem kötötte Isten a gazdagulast az hazassag melle, hogy hogy gazdagulnak megh sok szegeny hazasok, hogy hogy szegenyednek megh sok gazdag hazasok, lattjuk mindennap."[25] És megoldásul — e bölcs tapasztalatok mellé — saját házasságát ajánlja követendőnek. Miként a Teleki Sándort feddő levél célja is az, hogy önmagát állítsa példaként eléje: „Szomoruann ertettem kgd loval valo eseset. Hey Uram Uram Erdelyi Fő rendü Iffjusag! Hogy soha sem talalkozek köztetek tsak eggyis követője Bethlen Miklosnak a Jozansagba. A lovatok patkojaval eggy aranyu, vagy annalis oltsobb az Eletetek s a Betsülletetek, el iszszatok, erövel magatokat meg ölitek. Özvegyet Arvat szaporittotok."[26]

Kurátori, iskolafejlesztési teendőiről többször is szót ejt önéletírásában Bethlen Miklós. Több mint harminc esztendeig volt a református egyház világi gondnoka, működéséről a *Sudores et cruces*ben is számot ad. Levelei alapján most nyilvánvalóvá válik iskolaszervező programja és munkássága központi gondolata. Az tudniillik,

[24] APÁCZAI CSERE, 118.
[25] L. a 299. sz. levelet.
[26] L. a 675. sz. levelet.

hogy a szerinte legjobb szakembereket, az *Apáczai—Keresztúri-kör* munkatársait vagy tanítványait próbálja megnyerni a legfontosabb pozíciók betöltésére! Volt ephorusát, Csernátoni Pált — Apáczai-tanítvány, a kolozsvári iskolában „Apáczai alatt logicae et rhetoricae lector et classicum inspector"[27] — pártfogásába véve, neki is része van abban, hogy Enyedre hívják számtan és filozófia tanárnak. Hívná haza a kiváló latinistát, Jászberényi Pált is Londonból. Hogy „feltámassza" Keresztúri Pált és Apáczai Jánost![28] Jászberényi is szorosan kötődött a két kiváló pedagógushoz. „Gyulafehérváron a jeles pedagógusnak, Keresztúri Bíró Pálnak keze alatt kezdett tanulni, majd 1650. júl. 26-án Sárospatakon lett togátus diák, abban az időben, mikor ott Comenius működni kezdett s Tolnai Dali János is rektorkodott. Utóbbi helyen azonban nem időzhetett túl sokáig, mert tanult vagy tanított Kolozsváron, Szászvároson, Debrecenben és Nagybányán is; 1653-ban pedig visszakerült Gyulafehérvárra, hol Keresztúri Bíró Pál udvari lelkész felügyelete mellett az udvari scholában I. Rákóczi Ferencnek és Bethlen Miklósnak praeceptora volt 1655 decemberéig, Keresztúri haláláig. E minőségben feltétlenül ismerhette Apáczai Csere Jánost és Basire Izsákot, kik közül előbbi az ő praeceptorságának szinte egész ideje alatt, 1653 novemberétől 1655 októberéig, utóbbi pedig 1655 márciusától tanára volt az ottani kollégiumnak" — írja Kathona Géza.[29] Az *Önéletírás*ban említi Bethlen, hogy apjával együtt munkálódott Jászberényi hazatérésén, másutt is ír róla, hogy Jászberényivel levelezésben állott. E momentumot igazolja Bethlen 1666. júl. 8-i levele is, amit apjának írt. „... addig az Tsernatoni Pall Vram hivatassat halasztom, de Jaszbrenyi Vramnak irok de ennekem ugy tetczik, ha azok mind ketten most ithon volnanakis en az szegeny üdvezült Vasarhellyi Vram (kinek halalan bizony szivesen szanakozom) hellyebe az Tsengeri Istvan eles elmejet nyelvet szeretnem, mert Tsernatoni Pall Phÿsica s mathematicara készült inkab Theologiara Jaszbrenyi Pal felöl valo judiciumomat is tudgya kgld, ki mindazonaltal az Theologiaban is szepen fundatus de az latinitasban et in minoribus sokkal töb hasznot tehetne..."[30] Igyekezete 1668-ban realizálódott, Csernátoni és Csen-

[27] Ö. I. 176.
[28] Uo. 192.
[29] KATHONA, 222.
[30] L. a 21. sz. levelet. Jászberényivel folytatott levelezéséről Bethlen másutt is megemlékezik. „És ezt én különösen a célból tettem — ti. titkos jegyekkel írt, J. J. —, hogy édes testvéremnek, ki ekkor Franciaországban időzött és egy Angolhonban levő hü barátomnak, Jászberényi Pálnak, a szükséges költségeket és a hazai ügyek

geri ekkor lett enyedi tanár, amiből az is kitűnik, hogy velük Bethlen a cartesiánus-coccejánus vonalat kívánta erősíteni. Ezt a választását nem igazolta az idő, önéletírásában is elismeri Csengeri szakmai érdemeit, emberi gyengesége felett azonban ítéletet mond: „Csengeri István, nagy tudós theológus és híres prédikátort theologiae professornak, kurátornak, és részszerént perceptor s erogatornak tevék malo et exemplo et eventu, kárt is valla a kollégium miatta."[31]

Imponáló az a határozottság, a jogkör védelme, amellyel — ha kell, az udvarral is szembeszállva — a kurátorok és az iskolák auktoritását őrzi. Csernátoni halálakor azt írja levelében, hogy az új professzor kinevezése körül „legyenek vigiázásba, valamint az Udvar a Curatorok hire nélkül ne elegyittse abba magát, Ecclesiank és Scholainkra nezve nem lévén az olljan ighen io példa."[32]

De Bethlen nem csak az enyedi kollégium ügyeit érezte sajátjának, éppúgy szívén viselte az udvarhelyi (vö. 1672. jan. 5-i levele) vagy a kolozsvári iskola érdekeit. Otthonában, Bethlenszentmiklóson pedig az Apáczai-tanítvány Uzoni Balázzsal megvitathatták a gyakorlati pedagógia Apáczai-féle módszereit és hagyományait. A mesterhez hű tanítványok az ő elképzeléseit valósították meg, nem egészen egy évtizeddel halála után: alsóbb iskolát alapítottak, ahol Uzoni — természetesen magyarul — „mind férfi, mind leány gyermekeket tanított".[33]

állásáról kívánt tudósítást kézhez juttassam, és viszont az Európában országgyűlésileg folyt dolgok hírül vevése által saját tudvágyamnak eleget tehessek." — Bethlen epistolájának teljes szövegét l. a Függelékben.

[31] Ö. I. 262. Csengeriről l. még HEREPEI, Adattár III. 3—12.

[32] L. a 206. sz. levelet.

[33] Ö. I. 235.

A BETHLENNEK TULAJDONÍTOTT RÖPIRATOK SZERZŐSÉGÉRŐL

Az Önéletírás, az Imádságoskönyv, a Sudores et Cruces, a Moribunda Transylvania, a Penetralia, az Olajágat viselő Noé galambja, a jóformán ismeretlen, csupán kétlapnyi terjedelmű kiadvány Corona muralis, az Apologia Ministrorum... és számos más tervezet, beadvány mellett a szakirodalom egybehangzóan Bethlennek tulajdonítja az *Austriaca Austeritas*, az *Austriacae Austeritatis Continuatio*, és az *Austriacae Austeritatis, ejusdemque Continuationis Confirmatio* című, névtelenül, illetve álnévvel és hamis helynévvel megjelentetett politikai célzatú röpiratokat.[1]

A kor e három legismertebb publicisztikai művének szerzőjét megnevező írások jól megfigyelhetően egyetlen közös forráshoz nyúlnak vissza: Szabó Károlyhoz. Ő volt az, aki bizonyító szó, alapos indok és félreérthetetlen korabeli utalás nélkül leírta az *Austriaca Austeritás*ról és folytatásáról: „A könyv névtelen szerzője Bethlen Miklós."; a *Continuationis Confirmatió*ról: „Az álnevű szerző Bethlen Miklós."

Ha a hozzáférhető példányokat szemügyre vesszük, nem találunk olyan külsődleges jelet, possessor-bejegyzést, marginális jegyzetet, amely a szerző kilétéről tanúskodna. Valószínű, hogy Szabó Károly is kizárásos alapon próbálta a szerzőt megállapítani, s Erdélyben Bethlen Miklós volt számára az egyetlen olyan kiművelt emberfő, jó tollú publicista, akit a szerzőséggel meggyanúsíthatott. Hogy véleke-

[1] RMK II. 1293., Kolozsvár, 1672., illetve RMK II. 1319. Kolozsvár, 1673. — Bethlen szerzőségét nem kérdőjelezi meg KLANICZAY, 1964/a 344. sem; itt azonban téves állítás, hogy az Austriaca Austeritas jelent meg Justus de Palma Florentinus álnéven, holott ez a munka anonym jelent meg. — Legújabban a Varga Imre által kiadott A kuruc küzdelmek költészete c. kötet jegyzetei foglalkoznak az Austriaca-sorozattal. A röpiratokhoz írott *latin versek* szerzőségét nem látja Varga Imre bizonyítottnak, magukat a szövegeket ő is Bethlentől eredezteti. (VARGA, 753, 758.)

dése milyen szilárd talajra épült, szemléletesen mutatja a *Falsitas toti mundo detecta*[2] c. vitairat, amit — Szabó szavait kölcsönözve — „legnagyobb valószínűséggel" ugyancsak Bethlen írt.

E mű szerzőjének kilétét azonban éppen maga Bethlen Miklós fedte fel számunkra az Önéletírása lapjain: „Még én külön irtam vala Heidelbergába Joachimus Camerarius, és több, az elector körül lévő jó uraimnak, és az én praeceptorimnak a professzoroknak, adjungálván az akkor Bársony püspöktől Magyarországban kibocsátott »Veritas toti mundo declarata« nevű könyvecskét cum refutatione Joannis Pósaházi sub titulo: »Falsitas toti mundo detecta«, még holmi ahhoz tartozó maradékokkal."[3] E levél küldése 1672-ben történt, mely évben Pósaházi műve is napvilágot látott, s a „holmi ahhoz tartozó maradékok" talán az 1672-ben egy kötetben kibocsátott *Austriaca Austeritas* és az *Austriacae Austeritatis Continuatio* lehetett.

Kérdés, ha Szabó Károly e kiadványnál ily nyilvánvalóan tévedett, nem tarthatjuk-e joggal ugyanilyen megalapozatlannak azonosítását az Austriaca-sorozat esetében is. Ítéletét az utókor kritikátlanul átvette, s Lukinich Bethlen család monográfiája már magától értetődő természetességgel veszi fel Bethlen művei közé a felsoroltakat. „Bethlen Miklóst megbízták egy röpirat megszerkesztésével, melynek álnéven s esetleg hamis nyomdahely-feltüntetéssel kellett megjelennie, hogy minden sérelmet takargatás nélkül feltárhassanak benne anélkül, hogy ezért akár a porta, akár a bécsi udvar magyarázatokat kívánhatna a fejedelmi udvartól."[4]

Lukinich szerint a külföldi közvélemény tájékoztatása végett — s a protestáns fejedelmeknek el nem küldött levelek helyett — így jött létre az *Austriaca Austeritas*. Majd 1672-ben újabb röpirattal jelentkezett Bethlen, az *Austriacae Austeritatis Continuatió*val, amely az I. Lipót és kormánya foganatosította megtorló, protestánsüldöző intézkedéseket volt hivatva előszámlálni.

Szabó Károllyal ellentétben Lukinich Imre viszont már úgy tudja, hogy Bethlen e műve befejeztével tételi kritika tárgyává Bársony György művét Pósaházi Jánossal *(Falsitas toti mundo detecta)*.

[2] RKM II. 1295.

[3] Ö. I. 261. E kérdéshez lásd még: ZOVÁNYI, 293.; ESZE, 667—693.

[4] LUKINICH, é. n. 310. — Ehhez a megállapításhoz bizonyára alapul szolgált Ráth György nyilatkozata is, aki a tulajdonában lévő 1671-es Austriaca Austeritast egyenesen „Bethlen Miklós Kolozsvárt megjelent híres röpiratának nevezi, MKszle 1892—93. 232—233.

E tény azonban még inkább felerősíti kételyeinket. Ugyanis ha a rendkívül felkészült, széles látókörű, erősen polemizáló hajlamú Bethlen írta az *Austriaca Austeritas*t és folytatását, akkor a legkézenfekvőbb az lett volna, ha vitapartnere állításait cáfolva korábbi állításait önmaga védelmezte volna, s nem mással végezteti el a nagy anyagismeretet kívánó munkát.

1672. január 27-i, Teleki Mihályhoz intézett leveléből kiviláglik, hogy Bethlen jól ismerte az *Austriaca Austeritas*t. Sőt, amennyiben az alább kiemelt sorok az *Austriacae Austeritatis Continuatió*ra vonatkoztathatók, talán a folytatására maga vállalkozott: „Minap ujabb formába megirám ismét az leveleket oda fel, de az urak azt találták, a kik Csenádon együtt voltak, hogy sem instructiot, sem azt az levelet fejedelem pecséti és subscriptioja alatt nem bátorságos felküldeni, *hanem in forma libelli kell egy irást csinálni és az Austriaca Austeritáshoz alkalmaztatni és simplex credentia mellett felküldeni. Immár most ismét azon dolgozom, az mennyire én tőlem lehet, ugyan derekast akarnék irni, ugy hogy ha az fejedelem nem küldi is, nyomtassák ki.*"[5] (Kiemelés tőlem: J. J.)

Bethlen szerzőségét sugallja az is, hogy öt évvel később is úgy ír az *Austriaca Austeritas*ról és a *Confirmatió*ról, mint amelyek szerzőjét nem ismeri, s érdekes, hogy ilyen vonatkozásban a közbülsőt, az *Austriacae Austeritatis Continuatió*t nem említi. Bár eléggé furcsa, hogy 1677-ben — tehát majd másfél évtized múltán — beküld érte Kolozsvárra, és nem tud belőle példányt szerezni.

Teleki 1677-es magyarországi hadjáratra való készültekor szeretné segítségül hívni Bethlen Miklós pennáját: fegyverfogását tollal is megokolandó. Bethlen válasza fennmaradt, s némiképp eligazít a röpiratokhoz való viszony kérdésében. Bethlen okmányok, dokumentumok nélkülözhetetlenségét jelzi, mert „Ezek nélkül fundamentomos Manifestumot nem tudom, mint irnak, ha ezek megh volnának, enis fel merném kötni a pennát, ugy hiszem Faigel Peter Uram, vagy Apátzai Thamás Uram mind ezekbe sokat conferálhatna, mert az mint kgd mondá, hogy az Austriaca Austeritasbol vehetni, igaz dologh, hogy onnét vehetni, de nem szintén annyit, az mint én szeretném, más az nem tudom, ha tsak álmomba láttame, de ugy tettzik azt az Austriaca Austeritást refutalták, azis ighen kevantatnék nékem, hadd latnám, ha nyule? vagy medve, mert kivált abba nagy scrupulust látok, hogy az mint az Austeritásba folio penultimo az vagyon irva, toties immunis Statuum Regni in suum Regem

[5] TML VI. 36., vö. 130. sz. levéllel.

insurrectio <esse posset> etiam armata esse posset, *ezt én nem tudom, honnet citalta az Author, mert szorol szora illyen formánn én ezt nem tudom hogy olvastam volna, ha kgd tudná, hogy ki irta azt az Austeritást, igazittana reá, hadd vennem Censuráját, mert el hiszem az a betsülletes ember az dolgokban versatus lehet; semmit penigh ollyat nem szeretnem irni affélébe, az mellyet helyesenn refutálhassanak.*"[6] (Kiemelés tőlem: J. J.)

Bethlen e levele szerint tehát nem ismeri az *Austriaca Austeritas* szerzőjét, amit elhihetünk neki, hiszen kellett olyan taktikai érzékkel rendelkeznie, hogy a mű szerzőjeként ezt a kérdést ilyen formában ne tegye fel az erdélyi minden titkok tudójának, Teleki Mihálynak.

Alig két hét leforgása után újból érinti a témát: „Szent Peterről haza iövénn, küldöttem vala bé Kolosvárrá az Austriaca Austeritas Refutatioja, Continuatioja, és Confirmatioja utánn, az többit ugyan nem kaphattam, hanem ez utolsot, de ugy látom hogy emberseghessen oda nyomitotta az pennát, a ki irta, nemis látom szükséghesnek hogy sem én sem más affele Manifestum irásba faraddgyon, mert ott elégghé megh volna az Ügy oltalmazva irással, tsak immar lehetne fegyverrel..."[7]

Ellene szól a röpiratok Bethlen-művek közé sorolásának az is, hogy a fogságban levő, önéletíró Bethlen, aki az üldözött protestáns prédikátorok védelmében írott apológiáját fő műve lapjain számon tartja, említi, hivatkozik rá — sehol sem utal a tárgyalt háromra. Nem tulajdonítja őket Bethlennek az „Erdély Solonja" munkásságát fölöttébb jól ismerő Bod Péter sem.

Bethlen Miklós szerzősége ellen tanúskodik még, hogy bár álnéven írta a *Columba Noét* — szerzőségéről árulkodik azonban „védjegye": „az kigyo czimere alatt" nyomtattatott ki műve. Ezzel a kortársak számára, nyílt titokként, egyértelműen kijelölte a szerzőt: a Bethlen család címerében volt az a kígyó. Az Austriaca-sorozat esetében még a közösségi tudás sem segít, az OSZK RMK II. 1293. possessor-bejegyzése csak annyit árul el: „Auctorem agnoscit comitem Toeckely"

Az eddigiek summázataként elmondható, hogy

a) Az *Austriaca Austeritas* anonym szerzőjét sem sikerült mindeddig azonosítani. Bethlen megjegyzéséből arra lehet következtetni, hogy ő még 1677-ben sem tudja e mű írójának nevét.
b) Bethlen az *Austriacae Austeritatis Continuatio* megjelenési évé-

[6] Vö. a 175. sz. levéllel.
[7] Vö. a 177. sz. levéllel.

ben ír, és kinyomtatni szándékozik egy, az Austeritashoz „alkalmaztatott" művet. Ez, akár Bethlen egyéni munkája, akár alapanyag más számára, feltételezhetően azonos az *Austriacae Austeritatis Continuatió*val.

De még mindig hátra van a kérdés, hogy ki bújik meg a Justus de Palma álnév mögött, azaz: ki a *Continuationis Confirmatio* létrehozója. Érzésem szerint Bethlen hivatkozásakor kitűnik, hogy e mű szerzőjét ismeri, jó véleménnyel van róla. A *Continuationis Confirmatio* szerzőjét nem *nem tudja,* hanem *nem akarja* megnevezni: „emberséghessen oda nyomitotta az pennát a ki irta"

Hogy ki volt ez a literátor? Ha a *Falsitas toti mundo detectá*ról kétséget kizáró bizonyossággal tudjuk, hogy Pósaházi János írta, és ismerjük az ő kemény harcokban-polémiákban edzett Ausztria- és katolicizmusellenes tollát, feltételezhetjük, hogy az *Austriaca Austeritast* — és így közvetve vagy közvetlenül akár — a *Falsitast* is visszautasító *Evisceratio*[8] hatására újfent tollat ragadott, s így született meg, Justus de Palma, Florentini álnév alatt a *Continuationis Confirmatio.* Bethlen sugalmazása természetesen ezúttal sem kizárt.

A *Continuationis Confirmatio* esetében az álnévből kell kiindulnunk. Pósaházi több polemikus iratában élt az álnév adta rejtezési lehetőséggel. Lehetőleg úgy azonban, hogy neve az értők előtt mégse maradjon titokban. Nevének kezdőbetűit jelölte meg az „Egy Pozsonyból repült huholó bagolynak megmellyesztése" c. munkája *J*anus *P*hilalethus Hydropolitanus álnevében.[9] Bizton mondhatjuk, hogy ugyanez a J. P. bújik meg a *J*ustus de *P*alma álnévben is. De a Palma név még tovább elemezhető. Jelentésének megfejtése azért okozhatott eddig nehézséget, mert értelmet, sőt, szimbolikus jelentéstöbbletet tulajdoníthattak neki. A PALMA azonban mozaikszó, megfejtését maga Pósaházi adja meg az Eszéki István könyvéhez írott üdvözlő sorainak aláírásában: *J*ohannes *P*osaházi, *A*rt. *L*ib. *Mag.*[10]

Tehát az Austriaca-sorozat legutolsó darabjának szerzőjét név szerint ismerjük; s az nem Bethlen Miklós! Ezen a nyomon elindulva kellene most már komplex módon végzett elemzéssel e kérdésben a végső szót kimondani. Magam a röpiratok szerzőségének problematikáját e keretek között nem kívánom, s nem is tudom megoldani.

[8] Harsányi István átveszi Szabó Károly tévedését, s úgy ítéli meg, hogy „Enyedi vitairatára írta feleletül gróf Bethlen Miklós álnév alatt az Austriacae Austeritatis, ejusdemque Continuationis Confirmatiot" HARSÁNYI, 224.

[9] ZOVÁNYI, 1977. 483.

[10] Diarium theologicum... Kolozsvár, 1675. RMK I 1359.

A revideálás szükségességét szerettem volna jelezni, s rámutatni arra az értelmiségi körre, mely talán Bethlen Miklós köré szerveződött, s feladatának a publicisztikai hon- és hitvédelmet tekintette. Hogy pontosan kik lehettek Bethlen támaszai, nem tudjuk, de talán nem tévedünk nagyot, ha elsősorban *Pósaházi János*ra, vagy a Bársonyt ugyancsak cáfoló *Szatmárnémeti Mihály*ra gondolunk, de érdekes adat *Fajgel Péter* és — a magyarországi ügyek miatt a Portára küldött, tehát a dolgokban járatos — *Apáczai Tamás* levélbeli említése is. S bizonyára az sem véletlen, hogy éppen *Eszéki István* könyvében leplezi le magát Pósaházi az utókor előtt. (Ahova — többek között — Bethlen Miklós is írt üdvözlő verset!)

E részdolgozat célja inkább az volt, hogy a Bethlen-életműből kiválogassa azokat, amelyek bizonyíthatóan nem az ő munkái. Hogy *szövegen kívüli* indítékok alapján megkérdőjelezze azt a — kellően 300 év után sem bizonyított, s ekként nem is cáfolt — állítást, miszerint az *Austriaca Austeritas,* az *Austriacae Austeritatis Continuatio,* s az *Austriacae Austeritatis, ejusdemque Continuationis Confirmatio* anonym, majd magát álnévvel leplező szerzője mögött egyaránt Bethlen Miklóst kell keresnünk.

Az Önéletírás arányait vizsgálva észre kell vennünk, hogy a Bethlen perbefogása után eltelt tizenkét — vagy ha csak a mű végére pontot tevő 1710-es dátummal számolunk, hat — esztendő eseményei mennyire aránytalanul kevés teret — mindössze alig másfél nyomtatott oldalt! — kaptak a hatalmas opuszban.

Ez csak azt sugallhatja számunkra, hogy Bethlen a maga politikai pályafutását bebörtönzése után már lezártnak, folytathatatlannak tartotta, melynek eseménytelensége már nem adekvát tartalom e formához. Leszűkült mozgástérben folyó egyhangú börtön-hétköznapjairól nincs mit írnia, kényszerhelyzetből fakadó befelé fordulásához, pszichikai élményeinek és folyamatainak kiírásához megfelelőbb forma az imádságé.[1]

Ekképpen, ha élete alakulásáról, fő művében meg nem örökített napjairól s napfogyatkozásáról mélyebb ismereteket kívánunk megszerezni, óhatatlanul az erre legalkalmasabb műfaj, s egyedüli forrás, a missilis levél segítségéhez kell folyamodnunk.

1704 — házának, a hazának s Isten házának oly siralmas esztendeje[2] — első felében még aktív Bethlen Miklós kancellár, néhány levél is rendelkezésünkre áll, az Önéletírást kiegészítendő, ez évből. Különösen kiemelkedő értékű közülük a Columba Noé — ahogy a bécsi iratanyag között található példányra Bethlen maga írta reszketeg kézzel: Corpus delicti[3] — kíséretében Pano István kereskedőnek

[1] Igazolja ezt Önéletírásában is: „mert én ugyan ab anno 1703. Szebenbe menetelemtől fogva való üdőt nem tarthatom napjaimnak, hanem keserűség és halál éjszakájának." (I. 241.)

[2] Ö. II. 131.

[3] Lelőhelye: Haus- Hof und Staatsarchiv, Bécs. Hungarica 365. fasc. A per szövevényes folyamatának legalaposabb áttekintését l.: JUHÁSZ, 111—155.

átadottak, a tervezettel közösen a bukás okozói. A Szentkereszti Andrásnak, valamint a G. Hamel-Bruyninxnek szóló levelek egyaránt fontos bizonyítékai voltak az ellene indított eljárásnak. Bethlen ellen szólt, s a gyanút fokozhatta és fokozta is, hogy még Szentkeresztinek sem árulta el a kézbesítendő iratcsomó tartalmát: a hollandiai magyar diákok állapotáról és sorsáról értekezik benne — írta neki.[4]

Ez évből aztán már csak a perével kapcsolatos levelezése, beadványai-védekezései egy részét ismerjük. Az országgyűlés, a gubernium — melyek Bethlen bűnösségét kimondani hivatottak — egyaránt megkapja a neki szánt kérelmet, s legfőbb ellenségéhez, Rabutinhoz is szabadulása végett fordulna 1704. július 7-én.[5] Apor Istvánt és Haller Istvánt már a „halálra sentenciaztatott" Bethlen Miklós kéri, hogy tekintsenek el korábbi ellenségeskedéseiktől, részrehajlás nélkül törekedjenek kegyelmi kérvénye mellett.[6]

Mivel szebeni fogsága (1704—1708) idején a levélírástól is eltiltották, ez az önéletírásában is oly kevéssé megvilágított életszakasz levelek hiányában talán sohasem lesz alaposabban, részleteiben megismerhető. E közel négyéves időszakról ez idáig csupán néhány apró momentumot sikerült föllelni, ami egyébként rávilágít a gubernium tétovázó, erélytelen állásfoglalására is.

Wesselényi István naplójának segítségével e börtönévek első pár hónapjának eseményei, a vele való bánásmód rekonstruálható. A rekonstrukció eredménye megegyezik azzal a néhány utalással, ami e korszakról az Önéletírásban fennmaradt.

1704. jún. 23. Az urak kérik a generálist, „hogy a Cancellariushoz had menyen Pap eszt Felelte hogy inkáb Ördőgőtt bocsát hozzá, mintsem Papott, a Feleségétt is kérvén hozzá arra semmitt sem felellt, a silbakott pedig meg engette hogy az ajton kivűl állyon ne belőll, Ugyan a Director*nak* is meg izente hogy ugy felellyen hozza mint Császár Arulojához, Ugyan ma akarván az kétt Itillő Mesterrel leveleitt fel hanyatni..."[7]

1704. jún. 28. „Ma reggel ugy tudtuk hogy fel hozzák Betlen Miklos Ur*am*att a Tőrvényre de mint hogy a melly nap az Evocatio*nak* Octavaja inclusive volna, nem ma, a mint sokak gondolkodtak felőlle, hanem holnap ugy mint Vasárnap volna, de Vasárnap sem

[4] 546. sz. levél.
[5] 550—554. sz. levelek.
[6] 555. sz. levél.
[7] Wesselényi: mikrofilm.

rendi sem ideje nincsen, arra nézve hétfűre halasztatott, es igy a kik ez mai napott felellmel várták sokak, azok*nak* irtoztato napok Hétfű lészen a ki aszt eri kőzzűlűnk, Egyéb iránt tintátt Pappirossatt es egyéb requisitumokatt ugymint a Diplomatt Verbocit es Istvanffitt be adták, a mellyekből erőssen laborál es izeni is az Urak*nak* hogy mint ollyan ember a k*inek* fejétt Joszágátt keresik bizony meg gondolhattyák micsoda Confusus, ugy hogy sokat a kitt ir ki vonnya, viszont akitt hatul ir, előll teszi, a kitt előll aszt hatul teszi, mellyre nezve olly nagy momentumu dologra, nem egy kétt három nap hanem jo hoszszas idő kivántotik."[8]

Az ítélet meghozatala után jegyzi fel Wesselényi, hogy Rabutin ki akarta Bánffyval végeztetni a volt kancellárt, de ő azzal hárította ezt el magától, hogy nincs rá parancsa, Bethlen sorsa a császár kegyelmében áll. Szeptember másodikán úgy hallja a naplóíró, a császár megtiltotta a generálisnak, hogy Bethlennek baja essék. „Az mikor pedig a Betlen Miklos dolgárul valo parancsolattya el érkezett volna, aszt mongyák hogy a levelett a földhöz csapta s aszt mondotta hogy meg gondolám, hogy igy járok vélle, de ezek az Urak engem csak orromnál fogva hordoztan*ak*."[9]

November 26-án pedig azt jegyzi fel naplójába, hogy Rhédey Júlia arról panaszkodik: semmit sem tud az uráról, talán beteg, mert a beküldött ételből alig hiányzik valami.

Ezután egy ideig hallgat a diárium a rab úr sorsáról, majd csak *1705. május 29*-én találkozunk újra nevével: „Nyavallyás Betlen Miklosné Aszszonyom solicitálván hogy az Urához had mehetne Pap bé az Innepre, minthogy még éccernél töbször meg nem engedték, de a Generál semmiképpen meg nem engedi a melly igen ritka példa szőrnyű es hallatlan rabság illy testi es lelki éségben tartani illyen embert, az Aszszony nyavallyás elegett zugolodik hogy Décrétumot mitt hoztak el bocsátásárul, csak hogy el titkollyák &c. Kivel magát emészti az Vra*nak* semmi hasznott nem tészen vélle, sőtt inkább kárt, es szorosabb rabságot."[10]

Ugyan ez idő tájt Rabutin és Bánffy György beszélgetésében is terítékre kerül Bethlen sorsa: „Ugyan az Ur a Generálnál fen létében, hozodott elő Betlen Miklos U*ram*, kerdvén a Generál az Urtul, ha nem jőtt é valami irás felőle Bécsbül, kire mondotta az Ur hogy nem jőtt semmi, az után kérdette menyi ideje volna már rabságá*nak*,

[8] Wesselényi: mikrofilm.
[9] Uo.
[10] Uo.

az Ur mondotta hogy a mult héten el mult esztendeje, mellyre mondotta hogy van három hoolnapja hogy eszében sem jutott, kire az Ur mondott, hogy maga az ablakrul oda láthatna a Generál az ablakra a hol fogva van, es ez lött vége a beszéd*nek*, szőrnyű rabság a kitt, aszt sem tugyák élé meg holt e? vagy mikeppen va̧n az oltátul fogva, mert aszt ember nem láthattya."[11]

1705. júl. 19-én, bár a levélírás meg volt számára tiltva, „Betlen Miklos Ur*am* mongyák hogy irt volna plajbárcal egy kis pappirosra a Commendáns engedelméből a Feleségé*nek* melyben irta hogy a Császárt meggyászollya fekete köntöst csináltatvánn magá*nak*, az Aszony ü maga pedig el felejthetetlenül örökre meg gyászollya, azonban valami könyvekett is kéretett bé hogy olvassa öket.[12]

1705. aug. 6-án a naplókészítő feljegyzésre érdemesnek találta: „Acton Ur*am* hozta le Betlen Miklosné Aszszonyom*nak* egy memorialissat, mellyben irta hogy nem lévén semmi subsistentiára valo mediuma, segicse a Generál valamivel, azomban az Urához is bocsássák bé, hadd mehessen hozzá; Mellyre a General ugy replicált, hogy izenye meg a Gubernium neki, hogy felesen lévén itt ollyak akik eö Felségétt szolgállyák, és szolgálattyát promovéálni kivánnyák, eö csak azok*nak* succurálhasson, felejti azok*nak* gazdálkodni a kik meg ez Országott is az ű Felsége hatalma alol el akarták szakasztani, azert csak élhessen a mint élhett es tülle semmit is ne várjon: Hogy pedig az Urához bé mehessen, a mint hogy eddig is nem lehetett, ugy ez után is abban mod nem lesz..."[13]

Bethlen a testi-lelki börtönben szenvedett, ez év szeptemberi feljegyzések tanúskodnak erről: Szeptember 17.: „Betlen Miklosne Aszonyom fel küldőtte az Ura Cipojátt menyit őtt benne, a melly nem evett volna 4 falatnál tőbbet, kéretvénn az Uratt hogy bár csak aszt tudhatná meg hogy talám beteg az Ura, hogy nem eszik." Másnap a „General meg engette hogy a melly inassa Betlen Miklos Ur*amnak* maga mellett volt egész rabságában es most halálosan meg betegedvén oda bé ki vitték onnan es mást vitte*nek* bé helyette, eszt pedig meg izente Betlen Miklos Ur*am* hogy Gyogyitassa az Aszszony, ez az inas aszt mongya hogy anni a sok féreg a házban a kiben vad*nak* minthogy az ablakot sem engették meg hogy meg nyissák a nagy rekkenőségben, hogy a móly is mind meg eszi rajtok a kőntöst olly szőrnyűségben vagyon a szoros rabságban."[14]

[11] Uo.
[12] Uo.
[13] Uo.
[14] Uo.

1705. szeptember 19.: „Az Betlen Miklos Ur*am* meg betegedett es az rab Házbul ki hozott inassa beszélli hogy a mikor meg sententiázták volt az Urát es viszsza vitték a Rabházban mikeppen panaszolkodott Csuti Dezmass*ana*k es mint kezdett imádkozni, attul félt ha ágyában ölik meg es meg hadta az inass*ána*k, hogy ha el talál alunni ecaka fel kőlcse, ne találtassék készületlen, viszont ha ű el alszik az inas, amazis fel kőlti ha valami zördülés leszen ecaka, menyitt olvas Enekel imádkozik, akkor pedig harmad nap mulva micsoda szörnyű szív fogás es nagy nyavallya jött volt rea, a mint maga is mondotta volt mikor eccer Zilahi Ur*am*at hozzá bé eresztették volt, hogy az Ördög*ne*k micsoda szörnyű kisirtetit bocsatotta volt I*sten* rea, hogy ha még eccer ez rea jű soha el nem szenyvedheti an*na*k utánna pedig mint akadott kűlőmb kűlőmb vigasztalásokra a Bibliában az I*sten*n*e*k lelke által, es mint olvasta az inass*ána*k, aszt mondván nezd meg fia*m* mire találtam es előtte olvasván ugy vigasztalta magátt, Aszt is beszélli hogy a mint bé van vonva az ház szőnyegekkel akiben fogva van mondotta az Ur hogy hiszen káros aszt a szőnyegett hogy itt étetik a mollyal, an*na*k akié mert hiszem ha aranyal volna is a fal bé vonva csak ugyan rab vagyok én és semi hasznom nem volna benne, Az mikor pedig a Császár halálátt meg hallotta volna, azon szőrnyen busongott es siratta, a mikor pedig az Apor halálátt meg hallotta, azon is sirt aszt mondván szegeny Komám, az I*sten* bocsássa meg neki sok fele gonosz cselekedetett, az el mult télen pedig olly hidegett szenyvedt*ene*k aszt beszélli, maga nappal fel őltőzvén a dolmanyon felyűl a japonikájátt azon fellyűll a hoszszu vadászo mentéjétt fel vőtte s meg se hagyott tűzett rakni mikor fájok volt is aszt mondván ne rakj mert ha el fogy a fa a feleségem*ne*k meg mongyák es tőbbett küld*ene*k, de ha lesz itt fa nem küld*ene*k, had maragyon inkáb a gyermekek*ne*k tudom nekik is szűkön vagyon, az inas pedig az mentén fellyűl Pokrocátt köpenyegjétt fel vette es ugy járt*ana*k a házban, Aszt is mondotta hogy egyebett semmitt nem kiván hanem hogy ebből a rabságbul ki menekedgyék es meg láthassa Feleségétt gyermekitt azontul ha I*sten*n*e*k ugy teccik Őrőmel meg hal, most hogy meg betegedett az inas maga kente a Torkátt az Ur, a meg mondotta hogy ne cselekegye, de aszt mondotta meg érdemled édes fiam, meg is izente hogy az Aszony gyogyitassa."[15]

Csak *1706 októberéből* vannak az első konkrét adataink, hogy a család határozottabban megmozdul Bethlen Miklós helyzetének

[15] Uo.

megváltoztatása s a rab kiszabadítása érdekében. Theodor Otto Salmot kéri Rhédey Júlia, hogy járjon közben a császárnál, és a Bécsből Szebenbe induló legközelebbi gyorspostával császári utasítással parancsoltassa meg az erdélyi guberniumnak és a szebeni parancsnoknak (Rabutinnak ugyanis hiába parancsoltatott), hogy a foglyot eresszék ki a szigorú őrizetből, és megfelelő biztosíték mellett bocsássák a császári udvarba.[16] A császárhoz október 7-én intézett kérvényének kivonata szerint 2 éve és 4 hónapja szomorkodik ártatlan férje szigorú fogsága miatt, ki fegyveresekkel körülvéve nem érintkezhet sem a lelkésszel, sem a családjával, barátaival. Szabad levegőre nem viszik, az ablakot nem lehet kinyitni, a vécé bent van, ezért szörnyű a bűz, ruhája, ágyneműje megrothadt. Kéri a császárt, hogy szabadítsa ki férjét ebből a szoros fogságból, vitesse a császári udvarba, ahogy Rabutinnak nemrég megparancsolta, de ez a parancs nem hozott változást, részben azért, mert Rabutin akkor nem tartózkodott Erdélyben. Mivel most sincs ott, a császár parancsolja meg a szebeni parancsnoknak, hogy Bethlen Miklóst késedelem nélkül küldje a császári udvarhoz, vagy ha a jelen helyzet ezt nem engedi, enyhítse fogságát és eressze házi őrizetbe, ahonnan majd az udvar elé járulhat ítéletre.[17]

[16] Kriegsarchiv, Bécs, Alte Feldakten. Másolatáért Esze Tamásnak mondok köszönetet.

[17] Uo. Másolatát szintén Esze Tamásnak köszönhetem. Feltehetőleg e beadványra válasz I. József császár alábbi intézkedése:

JOSEPHUS Divina Favente Clementia Electus Romanorum Imperator Semper Augustus, ac Germaniae, Hung*ari*ae Bohemiaeq*ue* REX.

Illustres, Spectabiles, Magnifici, Generosi, Egregii, Prudentes, ac Circumspecti, Fideles Sincere Nobis dilecti! Posteaqvam ad demissas, et iteratas Generosae Comitissae Juliae natae Rhedei preces, qvibus diutinam passionem, duramq*ue* Mariti Sui, Spectabilis ac Magnifici Comitis Nicolai de Bethlen, Captivitatem, incessanter Nobis remonstrabat; benignè resolvimus, mandavimusq*ue* Egregio Fideli Nobis dilecto Gottefrido Hőnisch, Regiminis Peditatiis Nostri Pálffiani Vice Colonello, ut ipse, dicti Comitis duram Captivitatem (:provisa tamen de Persona ejus sufficienti securitate:) eo modo leniret: ne ejus occasione, de jactura sanitatis justa ansa conqverendi ei supersit; Imo etiam dictae Conjugis et Pastoris Religionis Suae accessum qvoq*ve*, in praesentia ad id ordinandi Officialis Nostri, admittendum esse, Clementer concessimus; qvoad Generali Nostro Armorum Praefecto, Fideli Nobis dilecto, Spectabili et Magnifico Joanni Ludovico Rabutin, Comiti de Bussi, se aperuerit commoditas, eundem Comitem Nicolaum de Bethlen, cum securitate ad Aulam Nostram mittendi. Qvod licet praefatum Vice Colonellum Nostrum pro debito suo execututum nulli dubitemus; Nihilominus, Vobis etiam significandum esse duximus, qvo Vos qvoq*ve* qvantum partium Vestrarum erit, curetis: ut dictum benignum mandatum Nostrum, effectum suum sortiatur. Qvi in reliqvo Vobis Gratia Nostra Caesareo-Regia semper

Feltehetőleg e mozgolódás eredménye, hogy Tarczali Zsigmond még e hó 24-én ezt írhatja Teleki Sándornak: „Isten segedelmébül, és Kegyelmes Vrunk eö Felsége kegyelmességébül Eö Felsége kegyelmes második parantsolatival (mivel az elsőt Kleinburg Vram Aradrul vissza hozta) im én leküldöttem údgy hogy választis hozzon, Zőld Adam Uramat, Eö Felsege az Commendánsnak meg parantsolta, hogy sokat szenyvedet Méltoságos Cancellarius vrat eö Nagat, sub custodia tartsa udgyan, de úgy, hogj merito de Aresto conqveri non possit, mig alkalmatosság lessz, hogy eö Naga ide Udvarhoz fel jöhet, mellyben hogy alkalmatosságot keressen meg van masodszoris parantsolva Meltosag. Rabutin Generalisnakis. A Guberniumnak penig hogy az Eö Felsége Parantsolattyának effectumára vigyázzon. Eszt már kgltek idgj tudván cum quatis amicis consultalkodgjék, és magávalis az szegény vrral, mitsoda modalitással lehetne mentül hamaráb ide vdvarhoz az vr*nak* eö Naganak jüni, kezességenne vagj hogj? ha kezességen, kik lennének a kezesek, s mi formán? modot talalván penig Nagtok kgltek mellyel praeveniálhatna az M. Rabutin vr dispositioját, mingyárt irjon fel ide eö Felsegének, semmit nem cunctalodván, mert valamint adventus Cancellarii suae Majestati placet, ita certo placebit modalitas qua*m* adventus citius fieri poterit: Sapienti pauca."[18]

Ha Wesselényi István naplójához folyamodunk ismét, látjuk, hogy mindezek ellenére nem történik lényeges változás Bethlen sorsában az elkövetkező hetekben.

1707. január 5-én írja: „Azomban Betlen Miklós uramnak cipójárúl és borárúl vévén eszében az felesége, hogy beteg. Feljöve azért az asszony az úrhoz és térdén állva könyörge, csókolván a lábát az úrnak, hogy izenjen a kommendánsnak, hogy külgyön be hozzá és láttassa meg, ha doctort kell-é béküldeni. Melyet midőn az úr elkövetett volna, estve aszt izené az úrnak a kommendáns, hogy ű beküldte a strásamestert és megláttatta, de aszt mondotta, hogy néki nem kell és mit is csinálna ő a doctorral és néki nem kell sem enni sem innya. Mely izenetit a kommendánsnak az úr estve az asszonynak megizené, követé még is az asszony az urat, hogy hadd mehessen bé Köleséri uram hozzá, effigiálja az úr a kommendáns előtt. Néme-

benigni propensi manemus. Datum in Civitate Nostra Viennae Austriae, Die Vigesima Mensis Octobris, Anno D*omi*ni Millesimo, Septingentesimo Sexto. Regnorum Nostrorum Romani Decimo Sexto, Hungarici Decimo nono, Bohemici vero Secundo.

Josephus

(OL F 46, 1706/161.)

[18] Wesselényi: mikrofilm.

lyek vélekednek úgy is, hogy talám meg is holt nyavalyás, csak hogy nem mondják meg, hogy az asszony ne tudja meg."[19]

1707. január 13.: „Ugyan ma béküldvén Ződ Ádám két decretumot, egyet a Guberniumnak, mást a kommendánsnak szólót, melyet szegény Betlen Miklósné asszonyom mingyárt hoza fel az úrnak, kiben megírják, hogy a kommendánsnak is küldött űfelsége parancsolatot, hogy a feleségét Betlen Miklós uramhoz hozzá bocsássák és a papot is. Azomban a generalnak is parancsolt űfelsége, hogy felkísértesse Bécsbe, melyre is az úr az asszonynak úgy resolvált, hogy holnap öszvegyűjti a Guberniumot és végeznek felőle. A másik decretumot pedig mingyárt vitte fel a kommendánshoz az asszony, és az urat is kérte igen, hogy ne halassza a dolgot. Akárki gondolhatja, micsoda örömére volt szegény asszonynak."[20]

Rhédey Júlia azonban csalatkozik reményeiben: „A kommendáns nem hogy bebocsátotta volna az urához, de még magához sem admittálta a kommendáns. Ma azért feljőtt és a gyermekit is felhozta magával, hogy azokat is bevigye az apjokhoz. Az urakat is azért az úr felgyűjtvén vagy hívatván, a decretumot elolvastatá előttök. Azután pedig Naláci Lajos secretarius által a kommendánsnak szóló decretumot is felküldék, melyet az asszonynak megizenvén, mingyárt fogta magát és ismét felment a kommendánshoz, hogy szemben légyen az urával, minthogy ott a kommendáns házánál vagyon fogva az ura egy házban, és a gyermeket most is felvivé, de a kommendáns most is be nem bocsátotta, hanem csak re infecta jőtt le az asszony. Naláci uramnak pedig aszt felelte, hogy meglátja, mit parancsolt űfelsége, és azután izen az uraknak felőle is. Minthogy délután izené az úrnak, hogy űfelsége aszt parancsolja, hogy az asszonyt és a papot bocsássa bé hozzá, csak azokat is úgy, hogy mindenkor egy német tiszt jelen légyen, amikor beszélnek egymással. Ma pedig az asszony a gyermekit is felhozta volt, és officialis is nem volt jelen, akit béküldjön véle, azért nem bocsátotta bé. Ezért csak izenje meg az asszony, holnap hány órakor akar bemenni az urához, honap magát és a papot bebocsátja, csak izenye meg, amint hogy el is hiszem nem halasztja nyavalyás asszony sokára, holott már elmúlt három esztendeje, hogy nem látta az urát, és valami hírt is alig halhatott felőle, sokszor csak aszt sem tudta, ha él-e vagy megholt légyen."[21]

[19] Wesselényi István naplójának a Rákóczi-tükör-ben kiadott részletei. KÖPECZI—R. VÁRKONYI, I. 269.
[20] Uo. 271.
[21] Uo. 272.

Végre 15-én megtörténik találkozásuk, azonban a királyi parancs ereje ellenére is csak nagyon nehezen! A kommendáns a gyermek bebocsátása elől mereven elzárkózik — az nincs a dekrétumban —, s Rhédey Júlia elé is akadályokat szeretne gördíteni: talán a kurucok küldték be a dekrétumokat. Végül azonban „admittálta is az asszonyt a papjával együtt, egy tiszt is lévén jelen, aki hallgatózván, hogy mit beszéltek, meg gondolhattya pedig akár ki, micsoda elámulással volt szegény rab úr, mikoron elsőben meglátta feleségét, akit több három esztendejénél hogy nem látott."[22]

Rhédey Júlia betegen találta férjét, „hagymáz hideglelésben", s családi diskurzusukat a német tiszt irányította!

E hónap végén még kísérlet történik arra, hogy a beteg foglyot alkalmasabb szálláshelyre vigyék, s családját beengedjék hozzá, Tige báró ez utóbbiba bele is egyeznék — Teleki Sándorné Bethlen Júlia kivételével —, de a kommendáns „aszt adá válaszul, hogy ű már megunta az asszony sok alkalmatlankodását, azért ű tudja mit parancsolt néki űfelsége, és ha ezzel megelégszik az asszony jó a jó, ha hol nem, azután magát sem admittállya az asszont..."[23]

Hogy Bethlen Bécsbe szállítása késik, valószínűleg nemcsak a katonai önkénynek, a Bécs és Erdély közötti bonyolult közlekedésnek tulajdonítható, hanem a Rákóczi-diplomáciának is szerepe lehet benne. Erről győz meg Pekry Lőrinc 1706. november 29-én II. Rákóczi Ferenchez írott levele is: „Alázatosan akartam Nagysághod értésire adni: Zöld nevü Bethlen László szolgája, az ki Bécsből ki szokott Szebenben járni, ujjalag az vajdánál van Havasalföldében. Sok levelet hozott Szebenben. Ugy veszem eszemben, az Bethlen Miklós gratiája szine alatt azt akarná Vajda Uram ki lopatni Szebenben secretariussa által, kirül az posta által irtam vala Nagysághodnak. Ehhezkipest nem lehet semmikippen meg engedni, hogy ki mennyen. Ugy beszelte az Vajda, hogy ujjólag Nagy Szombatban az Anglus és Hollandus követek ki jöttek, de nem az régiek. Négy holnapig való armistitiumot kiván az császár, és az békesség minden bizonnyal az magyarokkal meg lesz. Erdélyt Nagysághodnak engedik de qualificative. Ezeket nekem az Szpotár izente, az ki ugyancsak jó akarója Nagysághodnak s az igynek, nem szines mint Vajda Uram. Ezeket kötelessigemnek tartottam Nagysághodnak megh irnom, az Bethlen Miklós szabadulását is, vagy fel vitetését. Most bizony a tracta reminségéért vinnék fel, hogy az ő Noe Galambjával

[22] Uo. 273.
[23] Uo. 279.

ágat vitetnének, az korsó vizével öntöződhetnének. Káros ember lenne eő a mi részünkről, ha most fel vinnék, hadd üllyön ott, az mig az békesség vagy meg forr, vagy el bomlik."[24]

Egy év múltán pedig Thorockay János arról tudósítja Károlyi Sándort, hogy hamisan költötték Bethlen halálhírét, „az mely Ember Havasely Földeből iőtt hazudott mert Betlen Miklos nem holt meg Capusi Uram Betlen Miklosnenál volt szállason. Sárpatakit fel küldöttek Becsben, az Pápistak kevánnyák Haller István Uramat Gubernatornak, az Szászok Apafit az Calvinisták Betlen Miklost kevánnyák ez bizonyos."[25]

Ám Bethlen gubernátorsága csak kívánság maradt, Tarczali 1708. január 4-én is arról ír, hogy február 29-én kezdődik a magyarországi országgyűlés, s „Ha addig sem szabadúl meg a szegény úr, akkor az országot kell requiralnunk, kiis instalván nem kétlem eö Felsége condescendal kérésekre"...[26]

A „szegény úr" azonban addig sem szabadult meg, hanem május elsején elindultak vele Bécs felé a fegyveres kísérők. Július 18-án érkeztek a császári fővárosba, ahol megengedték, hogy fogadott szállásán lakjék, „egy gefreiter, három soldat" őrizze, Tarczali véle lakjon, inas, szakács szabadon ki és be járhasson, s ami a legfőbb: „ténta, papiros, posta és minden írás, izenet, levél jövése, menése szabados légyen".[27]

A bécsi évek legkorábbra datált levele, amelyet jelenleg ismerünk, 1708. augusztus 24-én kelt, s ebben arra is utal, hogy felszabadult a levélírás tilalma alól. De ugyane levél számol be arról is, hogy már korábban írt Rhédey Júliának — bár Bethlen szokásait és a postai viszonyokat ismerve valószínűnek tarthatjuk, hogy az ugyanaznap írott részletes levelére utal.

E tájt írt levelei, miként Tarczalié is, még igen reménykedők, a hamari szabadulás gondolatkörének jegyében fogantak. 1708 novemberében a levélírás lehetősége mellett „rővid nap tellyes szabadulásomotis remenlem", s az év hátralevő részében hangneme már nem változik. Hamarabb is „kiereszttettek volna ebből a kaliczkából" — de a szüret elvonta a bizottság embereit ügyének folytatásától, most viszont a téli idő behajtja a szüretelőket, „kevés nap véget vet

[24] OL Rákóczi-szabadságharc lt. Fasc. I. A. 22. A levél másolatáért Esze Tamást illeti köszönet.

[25] Uo. Irregestrata.

[26] Tarczali Zsigmond Teleki Sándorhoz írt leveleinek jelzete: OL P 658, 26. cs. 3491/a/1—115.

[27] Ö. II. 151.

dolgomban egészen jól" — írja Erdélybe.[28] Szinte a naivitásig hisz a jó ügy győzelmében, hol egy tisztviselő köszvényének, hol pedig egy titkár ajándék-ösztökélő halogatásának tulajdonítja szabadulása késedelmét: „Vilag szerentis ugy hiszem rővid nap mea Bona Causa triumphabit, szinte bele farad mar a' Satan es a Vilag az en üldözesembe. Szinte eggy holnapja hogy az en dolgomra rendelt Commission el vegződött az en dolgom. Eggy Secretarius halogattya tsak az Referada irast a Csaszarnak, talam ajandekot vár, de mind Isten dolga Minel később annal jobban szabadulok, tsak a Felesegem goromba busulasat szanom."[29] Egyre jobban erőt vesz rajta az Önéletírásban is megfigyelhető sztoikus életérzése, saját sorsáról a Teleki, Rhédey és Bethlen családok ügyeinek bécsi képviseletére, hazája és vallása ügyvitelével való elégedetlenségére terelődik a figyelme.

1710-ben csak egyszer tesz említést eljövendő szabadságáról, s legközelebb majd 1711-ben, az új császár beiktatásától remélheti, hogy „Isten meg meg engedi latnom kgyteket".[30] Egyben kéri, hogy újfent instáljanak mellette a kínálkozó alkalom okán. Annál inkább bízhat szabadulásában, mert kiderült, hogy csak a „Galambot", a Columba Noét róják fel vétkéül, s azt sem annyira megírása végett, hanem hogy miért nem a császárhoz fordult a tervezettel, mint tette annyiszor korábban, miért a holland és az angol követhez küldte. Bethlen hadakozik igazsága és ártatlansága mellett, s azzal érvel, hazája, vallása, nemzete s a császár és szövetségesei javára törekedett. Írással, tollal küzdhet csak, köszvényesülő ujjainak engedetlensége azonban nagy akadályt jelent. Egy esztendő leforgása alatt tíz konc papírost is megtöltött soraival: „Egy reszet most be kültem a Professoroknak. Irtam igassagom oltalmazasara valo sok memorialet, Nagy halom, Nagy rakas ez. Az en Imadsagimot sok üldözesek alá vettetett vilagi Eletemet, de ennek meg hiya vagyon egy keves."[31] Érdekes és ez idáig egyedülálló említése ez levelezésében az Önéletírásnak, Imádságoskönyvének, de arra is következtetni enged, hogy az ismerteken kívül még számos — az utalásból meghatározhatatlan jellegű, de bizonyára védekező célzatú — írása készült rabsága ideje alatt. — ...„de nem irtam Galambot ne felly töle" — jegyzi meg kissé önironikusan, az előzményekre és a körülmények hatalmára is talá-

[28] 561. sz. levél.
[29] 578. sz. levél.
[30] 594. sz. levél.
[31] 596. sz. levél.

lóan utalva. Bethlen Miklós halálakor irományait is lefoglalták, gyanakodtak ugyan antikatolikus kicsengésű iratokra, s a hagyatékot cenzúráztatták teológusokkal is, ám e vizsgálat eredménye, a lefoglalt és a család tulajdonába később visszakerült iratok aránya nem ismeretes.

1711 szeptemberében erdélyi látogatója érkezik Bethlen Miklósnak, s e látogatás következményeként újabb, nem várt diplomáciai beavatkozás lehetősége csillan fel. A felsőbb országok egyetemeire igyekvő protestáns diákok nem kerülték el a bécsi rabot sem. Így történt, hogy ifjú Pápai Páriz Ferenc még ajándékot is — apja akkor megjelent Pax Crucis című könyvét — vihetett neki, s „Bethlen Uramis örült az könyvnek".[32] E látogatás alkalmával Pápai peregrinációs albumába Bethlen a következő sorokat írta be:

Per multas afflictiones oportet nos ingredi in Regnum Dei.
Act. 14. 22.
In se quotidie experiens scripsit, magnis Mundi
honoribus indutus & exutus, vano titulo Comes
Nicolaus de Bethlen Anno Salvatoris nati 1711.
Scribentis aetatis 70mo. Captivitatis Dei 8tavo.
Viennae 21. Septbr.[33]

S amikor ezt a beírást meglátta Halléban Schardius konzisztóriumi tanácsos és a hallei református egyház igazgatója, „tőlem mingyárt tudakozta, hogy micsoda rab Úr az, és in quo statu légyen. Amint tudtuk, Sérczi urammal együtt (ki is harmadnappal ezelőtt Hollandiába indult) declaráltuk a dolgot, melyet nagy commiseratióval hallgatott, és azt mondotta, hogy jut eszébe, hogy Danckelmann uram (ki is most itt lakik Hálában) beszéllette volna egyszer az Őnagysága dolgát, Bécsben lévén akkor, amikor az Őnagysága szebeni processusa az udvarnál fenn forgott. De ők azt gondolták, hogy vége vagyon azon processusnak az Úr Őnagysága consolatiójával, márpedig értvén az Őnagysága hosszas rabságát, intimálta nékünk, hogy írjuk meg Bécsbe, hogy ha még de tempore esset és olyan instantiája által reménlene az Úr Berlinből valami kevés consolatiót magának, ha Őnagysága consultumnak aránza, küldje által az instructiót kezébe, ő Danckelmann urammal együtt

[32] Ifjú Pápai Páriz Ferenc levelének jelzete: OL P 658, 12. cs. Külföldön tanulók levelei.

[33] GERGELY, 1961. 128—132.

cum assistentia aliorum religiosorum Berolinensium fideliter procurálja. Igy lévén a dolog, adja elméjére Kegyelmed Őnagyságának a Schardius uram istenes szándékát, és ha őnagysága több rosszat nem lát benne messzelátó elméje szerint, declarálja hosszas nyomorúságát, írván à parte Danckelmann és Schardius uraiméknak, benne fogyatkozás nem lészen." — Írja levelében valószínűleg Tarczalinak ifjú Pápai Páriz, s hozzáfűzi még: „Adja Isten, ne kívántassék szolgálatjok, jó intentiójok ugyancsak méltó becsületre."[34] Nincs közelebbi tudomásunk Danckelmannék közbenjárásáról, de Bethlen jóakarója lévén — „szeretett, becsült engem ez az ember igen; mikor elbúcsúztam tőle, könnyezve csókolt meg", jegyzi fel róla Bethlen még 1690-ben —, elképzelhető a diplomáciai kapcsolatfelvétel.[35]

Feltételezhetően az 1712-es koronázás körüli szokásos amnesztiának is lehetett szerepe abban, hogy 1713. szeptember 30-án végre változás állt be sorsában: reverzális ellenében felszabadult az őrizet alól, jóllehet a császár engedélye nélkül sem szállását, sem Bécset nem hagyhatta el.[36]

Ezt követően 1716 márciusáig, felesége haláláig még csak említés sem történik levelezésében az Erdélybe való visszatérésről. S mint tudjuk, e tragikus eset sem szolgáltatott kellő indokot arra, hogy — akárha időlegesen is — hazaengedjék.

Tarczali Zsigmond egy fennmaradt, 1715 első felére datálható levéltöredéke viszont megőrizte számunkra e kérdéskörnek egy fontos adalékát. E közvetett forrásból szerezhetünk tudomást arról, hogy a Bethlen család a problémát továbbra is napirenden tartotta; olyan részletekre is fény esik, amelyekről eddig nem tudtunk. „A Mélt. Úr Hazajában valo botsátásanak kéresét a mi illeti, — írja Tarczali Teleki Sándornak — en arrúl magamis sokat, sokszor gondolkosztam, nemis találok én abban lehetetlenséget, mellyért bizonyos circumscriptiokkal meg nem lehetne; Kérésének módgyat idgj gondolnam jobnak, ha a' Mélt. Asszony és egészsz Háza, a Nemes Statusokat alázatos Memorialissokkal requirálnak, cautiot és minden securitast igirvén, tsak hátra lévö napjainak végzésére való haza botsattatasaert a Szegény Úr mellet intercedalni és Memorialisokat (ad Caesarem) vadgj repraesentalni vadgy tsak recommendalni méltoztatnának. Ha penig ehez nemelly impedimentumok miat eö Nagok nem bizhatnának követnek a szerint el sine strepitu ma-

[34] PÁPAI PÁRIZ, 504.
[35] Ö. I. 402—403.
[36] Reverzálisának szövegét l. a 652. sz. levélben.

gok, és a Méltóságos Bethlen Familia, és tsak küldenék kezemb*en* a' Memorialist én tudnám mint kén promoveálni, fel lehetne aztis tenni hogy ha Erdelyb*en* nem bár tsak Husztra botsátanak. A kéres szabad azért senkit meg nem büntetnek, a' mint iram talam Isten effectumatis adna, De ez az Urnak magának nem tetzik semmikeppen vélem megis tiltotta az Aszonnak; aszt mondgja ha küldenek sem merne haza menni mert ujjab veszedelemben ejtenek, meg vallom, tudván az Úr termeszetit magam sem tudom, lehetneé az illy abstractiohoz tselekedetit és szavait eö Naga*nak* alkalmasztatni, hogj balra ne vinnek? Itt látom inkab járni az Úr elmejét ha az Aszszony fel jüne ide eö Nagahoz"...[37] Mely kivánsága gyakran hangzott el vecsernyekori könyörgésében: „Ha rabságomban is, hadd élhetnék feleségem jelenvaló vigasztalásával, dajkaságával e megkeseredett vénségemben maholnap rám omolható betegségeimben és halálomban."[38]

Volt már szó róla, hogy a bécsi évek egyhangú napjainak belterjes eseményeit nem méltatta Bethlen a megörökítésre. Aki eddig oly hatalmas erőfeszítéssel dolgozta fel élete, tettei történetét, leveleiben is rendkívül szűkszavúan szól önmagáról, élete folyásáról, körülményeiről. Egy-egy gondolattal utal egészségi állapotára, amely világ csudájára méltó, egy ízben pedig külső ábrázatáról írja meg, szinte fényképet küldve, hogy az a szebenihez képest mit sem változott. Tolla minden energiáját leköti viszont gazdaságának, családjának távigazgatása, ezért gyakran mindenes ügyvivője, egyetlen bécsi támasza, Tarczali Zsigmond leveleihez kell fordulnunk, hogy pontosabb képet kaphassunk Bethlen élete könyvének e megíratlan zárófejezetéről.

Immár beletörődve sorsába, elfogadva a változtathatatlant, sztoikus nyugalommal, az áhított „békességes tűrés"-sel viseli el a rabság terhét. „Lelki örömben" él, az isteni gondviselésnek tulajdonítva mindazt, ami őt érte. Látomásai támadnak, melyektől „fogva énbennem az Istenben való bizodalom, hüt, reménség, békességes tűrés, Isten akaratján való megnyugovás, engedelmesség, alázatosság, hálaadás, egyszóval minden lelki ajándékok az én nagy vigasztalásommal szemlátomást nevekedtek s nevekednek naponként."[39]

Ebből a talán *pietista* életérzésből, világlátásból — melyre nagyon jellemzőek a „vecsernyekori könyörgés", *A léleknek Istennel, magá-*

[37] Tarczali levelének jelzete a 26. sz. jegyzetben.
[38] Imádságoskönyve, Ö. II. 233.
[39] Uo. II. 196.

val és a testével való beszélgetése sorai — „Az en Vensegemnek remenlett Dajkaja Coronaja", Rhédey Júlia halálhíre zökkenti ki, hogy aztán még mélyebbre süllyedjen benne. Vesztesége feletti fájdalma olyan nagy és súlyos, hogy kozmikussá tágítva, a barokk szélsőségeket mozgósítja a próféta nagysága és önmaga semmisége közötti hasonlatban. „En az en el kabult keserűségemet kepzelni sem tudom, nem hogy ki mondani tudnam. Szörnyű keserves pelda Ezechiel 24. 15. & seq. En nem vagyok Propheta Gane vagyok. De ennyivel keservesebb az en dolgom Ezechielenel. Velle az Isten beszellett Felesege halala okatis meg mondotta, es hathatosan vigasztalta. Azonba ugyan tsak maga temette el. Ez ennekem eggyik sints, mind azaltal mivel hogy ennek előtteis biztattak, hogy könnyebbiteni fogjak ezt az hazi Arrestumot, ugy hogy szabadon jarhassak a Varosba s a Varosonn kivülis valahol szeretem. Ehez kepest most akaram eő Flsgt supplicalni, hogy Temetes es Arva Hazam rendbe vetelere botsassanak be, ambar ha ismet viszsza kellis lakni ide jőnöm. Vagyok Istenbe bizodalommal, es jo remenseggel."[40] Titkára szavai is megvilágítják Bethlen lelki összeroppanását, majd a békességes tűréssel önmagán erőt vevő pietista gesztusát: „Meltóságos Jó Uram gyamoltalan Hazan történt igaz Istennek látogatásán magamis el kábult elmemet ki nem tudom irnom, annyival a Szegény Úr haborodását irhatom mindazaltal nyilván tapasztalom a' szenvedésben Istennek eö Naganál nagj kegjelmét lenni, mellyet az Úr mai eö Naga levelebül magais eszre vehet."[41]

A kezdeti, kimondhatatlan fájdalom az isteni gondviselés lelki flastroma alatt sajgássá tompul, s így — bár levélstílusban addig ritkán elért magaslatokon jár — a tőle megszokott, józan, racionális hangra hamarosan visszatalál, s a temetéssel kapcsolatos gyakorlati utasításokra tér át. Legvégül pedig, a számonkérés leveleiben ironikus fekete humora is jelentkezik: „Be elvétetted-é, vagy mi a veszélyt irsz, hogy 20 vég fekete posztót vettetek, talám az utat is posztoval teritettétek be a Háztol fogva a Temetőig?" — feddi a temetési pompában pazarló József fiát.[42]

Hátramaradó napjaiban — melyek számát bizonyára megrövidítették a felesége halála s a haza nem mehetés kiváltotta pszichikai folyamatok — írt levelei már egy magát ugyan meg nem tagadó, de lelkileg összetört öregember portréját vetítik elénk. A „praefectuskodáson", József fia és Teleki Sándor gazdasági irányításán kívül az

[40] 684. sz. levél.
[41] L. a 26. jegyzetet.
[42] 696. sz. levél

Erdélyben maradottak — családtagok és tisztviselők — közömbössége, hozzá nem értése feletti dohogás jelenti a kapcsolatot hazájával.

Bécsi környezete is megkeseríti végnapjait, de erről leveleiben csak elvétve, bátortalanul tesz említést — a tény viszont kitűnően jellemzi Bethlen hatalmának és erejének hanyatlását. Ezúttal ismét Tarczali Zsigmond leveleit kell tanúztatnunk a teljesebb tájékozódás végett.

Az agg Bethlen Miklóst szakácsa, Szaplonczai István tartja megfélemlítve a karmai között. Szaplonczai — katolizálván! — minden bizonnyal császári szolgálatban állt, és feladata a Bethlen körüli kémkedés lehetett. Csak így végezhette bűnös üzelmeit. Bethlen aláírását hamisítja, kölcsönt vesz fel a nevére — teheti, hiszen Bethlen levelei az ő kezén fordulnak meg, végrendeletét is ismeri, neki mondta tollba Bethlen. Tarczalit — azzal fenyegetve, hogy megöli, ha még egyszer Bethlen Miklós közelében látja — sikerül távol tartania, és „hamis ragalmazo nyelveskedésekkel engem az vr mellöl el tudván fogattak be helyettem szállásra az vr mellett lévö szobában nyilvan valo kurvakot és azokkal kereskednek ház bért tüllök vévén".[43] Döbbenetes és egyben tragikomikus ez az ellentét, mely szintén Bethlen megfélemlítéséről árulkodik: míg szállása egyik szobájában a vén rab Bethlen Miklós naponként hálát ad Istennek, hogy nem fertéztette meg magát, addig másik szobájában bordélyt rendez be Szaplonczai!

[43] Hogy nem túloz Tarczali, arról legmegbízhatóbban Szaplonczainak az a fennmaradt levele tájékoztat, amelyben halálosan megfenyegeti Tarczalit; s amely egyben arra is fényt vet, hogy Bethlen Miklósnak ekkor már semmi tekintélye nem volt előtte.

Edes Tarczali Uram!

En penig protestalok hogy ha kgld mostánság mi hozzánk jö edgy átállyában pár Pistollyal jüjjön, mert a dolog mivelünk jól nem lészen, azért jobb edgymás köszt simulate meg békélnünk; eszt en kglmednek bona fide irom. hogy idgy légyen, mert külömben roszszul járunk mind ketten, mert én tartozom hogy az én Feleségemet meg segitsem, azért kérem kgldet ha kglmed élni akar, eszt az edgy hetet várja el, és mi hozzánk ne jüjjön &c. külömben bizonnyal irom kglmednek hogy halál következik belölle; Interim eszt az orrára rojja fel kglmed, hogy aszt monda kglmed ma hogy ki hányat bennünket, *meg látom én aszt hogy mellyik Bethlen Miklos és Tarczali Sigmond meri aszt fel tenni* és vigyázzon kglmed mit tsinálok én ebbül mert én eszt el nem felejtem. &c

Szaplonczai István

Summa summarum penig hogy kglmed ide ne jüjjön valamig én meg nem mondom, mert Isten tellyes Szent Háromság údgy segillyen vadgy én, vadgy kglmed de ebül jár valamellyik &c. Die. 8. Julÿ. 1716. (OL B 2, 42/1716.)

Tarczali állításának igazságáról egyébként maga Bethlen győz meg, amikor egy kényes levele utóiratában jelzi, hogy „Ketelen Szaplonczai miat adtam ezt Tartzalihoz, hogj ell küldgje. A valasztis Tarczalihoz kel dirigalni".[44] S csak akkor meri megírni az otthoniaknak, hogy „En eő kgyme, Szaplontzai Szolgam, Coquam miatt szenvedtem 2. esztendőtől fogva annyit, bizony Ezer Tallerert fel nem vettem volna kit az Isten tud.", mikor Szaplonczait már négy hónapja nem is látta![45]

A Bethlen Miklós halálát követő eseményekről, a bécsi temetésről, illetve a test hazaviteléről és erdélyi örök nyugalomba helyezéséről az utókor egymásnak ellentmondóan nyilatkozott. A legvalószínűbb az, hogy a Scipióként hazáját hamvaira sem érdemesítő s az utókor kegyeletteljes elégtételével otthon pompásan eltemetett Bethlen-kép egyaránt az írói vágyak kivetítése. Ma már sem hazahozataláról, sem bécsi temetkezési helyéről nincs kézzelfogható bizonyítékunk. De az bizonyos, hogy Erdély exkancellárjának még legutolsó levelei, végrendelete, intézkedései is arról tanúskodnak, hogy élni vagy halni, de haza készült. Tarczali Zsigmond leveleiből, híradásaiból — az eltemettetés körülményei mellett — pedig az tűnik ki legalább annyira világosan, hogy Bécs mindent elkövetett Bethlen ott-tartására. Élve vagy holtan, de Bécsben. Jóllehet a Bethlen-párt — ha létezett volna valaha —, vezetője másfél évtizedes meghurcoltatása után, széthullott volna, s a hetvenöt éves Bethlen Miklós sem jelenthetett már aktív politikai tényezőt, neve még mindig fényesen csillogott, s hazatérése az ártatlanság diadala lett volna.

Az alábbiakban Bethlen ügyvivőjének, Tarczali Zsigmondnak leveleiből idézem a Bethlen Miklós halálára, temetésére, írásainak visszaszerzésére vonatkozó részleteket. A címzett Bethlen József.[46]

1716. október 28. „Szomoruan irhatom Nagodnak, a mi jó Urunk, Nagod édes Attya el múlt Tsötörtökön kezdvén roszszatskán lenni, hirtelen tegnapra viradolag el nehezedék, és edgy nehányszori vér hányása után, udgyan tegnap 11. és 12. dellyesti ora között, szép tsendes halállal, sok szenvedesinek véget vetvén e Világbúl ki múlék: Isten nyugossa meg.

Meg itilheti Nagod, mennyi bajom légyen és ide s tova való futkosásom. Az Excelsum Consilium Bellicum tegnap minden irásit

[44] 682. sz. levél.

[45] 697. sz. levél.

[46] E Tarczali-levelek mindegyike Bethlen József iratai között található. (OL P 1953)

a' szeginy Urnak el petsetelteté s el vitete, mellyeknek ki adattatasokért Nagodnak Instalni kell: Költsége sem maradt szeginynek több 94. *forin*tyánál, (a mit Nadgy Miklosi Uram hozott vólt Szaplonczaiékra, kik haláláig szomoritották, költötte szeginy) Abbúl tsinaltattam Diofa koporsót és ahoz való vánkosokat, szemfedelet mind tiszta gyótsbúl, Dolmántis tsinaltattam a M. Herczeg Aszszony, és a' T. Cancellaria teczésébül, fekete kamukábul, és idgy ma estvére bé tészem a' koporsoban. továbra.

Szeginynek nadgy kivánsága vólt, és sokszor mondotta, ha meg hal, s meg engedik, a Testét haza külgyem, és az üdvezült Aszszony melle temessék. idgy tetzik a' M. Herczeg Aszszonnak és a Cancellarianakis. de ebben illy difficultások vannak.

1. Engedike még haza vitelet? a mellyet én Memorialis által és a T. Cancellaria által kerek de még Resolutiom nintsen. ha meg engedik, Nagod jűe, vadgj küld embert, vadgj itt fogadgyak le kisirésere, mert Miklosi Ur*am* tsak maga arra elégtelen.

2. Mig a Nagod tudositását vészem, s készitem az utra, addig hol tartsam a' Testet.

3. Költségem nintsen, a le vitele penig könnyen fel telik 300 fl. én udgjan kerek, de nem tudom adnake a Camaraúl?

Ha penig a levitelet meg nem engedik (mellyet udgjan nem reméllek) vagj Nagod udgj parantsollya, Isten hirevel én itt tisztességesen el temettetem, a T. Cancellaria és M. H*erczeg* Aszszony assistentiajokkal."

1716. november 21. „Vettem alá*zato*son Nagod méltóságos levelét de 10. cur*rentis,* látom nehezen esett Nagodnak a' Néhai Úr Testének itt lött el temettetese, Szeginynek haza vitettetese bizony nékemis inkáb tetzett vólna, De edes Nagos Uram, mit lehetett egyebet tennem, midön az eö Felsége maga Parantsolattyát meg értettem, aszt változtathatni nadgy bizontalanság, annyival inkáb hogy senki hozzá sem akart szólni, addig penig tartani mig Nagod, vadgj Nagtok Instantiaja fel érkezett vólna, abba mód nem vólt, mert Házánal senki nem szenvedte vólna, Criptában sem vették volna bé a Templomokb*an,* propter Religionem edgy szóval, minthogy le vitetése denegaltatott, e másként nem lehetett; Isten nyugossa meg; Szeginynek memoriajara ha Nagtok akarja lehet Epitaphiumot metzettni, és a' Földetis a holot fekszik a Praelatustul meg Arendalni, másként 9. 10. esztendők után, midön osztán a koporso el senyved, a' földnek szük volta miat affele meg nem Arendált Sirokat fel szoktanak hanni; azért más Vallásunkon lévö nadgy emberekis, kik itt el temettetnek, vadgj udgjan meg veszik, vadgj idgj meg Arendallyák a' földet, és affelett erigáltatnak magoknak Monumentumot.

A Néhai Urnak Irási ki adásaért, Nagod nevével már Instalni fogok az Excelsum Bellicumnak, és midöre ki adgyák, Ngdt tudositom"

1716. november 28. „A Néhai Úr Irásinak ki adásáért, tegnap elöt adtam Instantiat Fel. Eugenius Herczegnek, mihelyt Resolutiom lesz, és ki szerezhetem Nagodat tudositom, egyéb Portékatskairul penig Szeginynek tudom Nadgy Miklos Uram eddig Ngdat informálta, én kezemben semmit nem vehettem." „...ezen kivül két helyre maradt ados a Néhai Úr 25. Rhe*nes forin*tokkal, mellyekertis gyakorta molestaltatom. Temetésere a Szeginy úrnak sok alázatos Instantiaimra attak 160 f*orin*tot: de azzal nem érvén kellet addalnom 25. f*orin*tot, és idgy azon költségtülis noha nehezen lehetet, Nagodat meg mentettem."

1716. december 30. „A Néhai Mlt. Úr Irásit ez napokban revideallyak és minyárt kezemben adgja az Excelsum Bellicum."

1717. január 13. „A Szeginy Úr Irásit én kérem interim mitsoda difficultások intervenialtak az Úr Sz*ent* Kereszti Uram Nagodat informálhattya."

1717. január 23. „Az néhai Mltos. Úr Irási ki adasaban difficultás intervenialt, aszt mondgyák addig ki nem lehet adni, mig accurate nem examinaltatnak supponaltatvan azok köszt lenni ollyak*na*k, a' mellyek contra Religionem Catholicam et Statum Publicum vólnának: Ezeket ki movealta én jól tudom, lássák mire mennek, nadgj vadra údgj hiszem nem kapnak, en tovabrais urgealom, de igen jó vólna ha Nagodis egj Memorialist iratna eö Felségének és Szép Levelet Princz Eugeniusnak, Instalván azért, hogj azon Irásokat nominanter adgyák az én kezemb*en* ezen Irasokat az Úr Sz*ent* Kereszti Uram tudna jol concipialni ha Nagod requiraltatná..."

1717. március 13. „Az néhai Méltós. Úr Sirja meg vételerül, es az Epitaphiumrúl beszéllek elsöben a kikkel illik, és az után Nagodat voltaképpen tudositom. Szeginynek Irásit már meg hanták s Censuraltak, ez napokb*an* el válik, mit tartanak meg, és mit adnak ki közzüle... Szaplonczai akar mennyit irjon, ne hidgye Nagod, és választ se tégyen Ngd, hamis es tsalard ember ez, hazugságával buban ejthetne Nagod; most udgy hiszem nem sokára meg találllya

hellyet, a mikb*en* mondgyák egyelitette magát. Szeginy Úr, akasztofát jövendőlt volt neki."

1717. március 20. „Látom gonosz Szaplonczai igazán irja Nagod hazúg levelet, jol atta Isten hogy tömlöczben volt a Szeginy Ur halálakor, mert tudom jobbannis meg haboritotta vólna, egy szoval hazud mindenekben. A nehai Urtul hallottam ők vólnának adosok, nem eö Naga nekik, egyéb adossági penig már meg vannak a Szeginy Urnak fizetve, hamissan kóldul: Szerentsetlensegének oka maga veszett erköltse mellyet istentelenül fog arra a jambor Miklosra. Nagod neki semmi választ ne tegyen akar mennyit irjon Nagodnak, mert perniciosus ember. A melly Irásit a Szeginy Urnak el lopta, hazud, mert kezében nintsenek, ki atta még akkor a Papoknak, és már viszsza sem adnák neki, mert azokis meg útálták, ártalmoktul penig semmit ne féllyen Nagod."

1717. április 17 „Az üdvezült Úr Irási közöt noha nem remellem, de igaz udgy tartok magamis hogy valami interpraetatiora valót ne talallyanak, azertis procedalok velle ollyan tsendesen, de bizza rám Nagod mert bizony Consolatiojat nem kárát munkálodom."

1717. szeptember 1. „A Néhai Úr Irási ki kéréséhez már enis bátrabban szóllok, mert meg vallom eddig tartozkodtam, félvén ne tallallyának köszte valami offensiojokra való materiat, a' melly az Ispánság dolgátis impedialhatta vólna." ... „Akarám errülis Nagodat alázatoson tudositanom. Én a Papokkal, kiknek Jurisdictiojok alat vagyon az a' Föld, melyben az üdvezült Ur Teste fekszik beszéltem, és idgy Informáltanak, eök, ott, azért a 75. f*orint*ért, mellyet a' temetéskor nekik attam, a' Testet meg hadgják 7. esztendeig, senkit oda, a' hellyre nem temetnek, ha penig az alat Nagod azon földet örökösön meg akarja venni, és in perpetuam memoriam Epitaphiumot felette tsináltatni, az Epitaphiumon kivül, kérnek tsak a' földért 450. Rh*enes* f*orint*okat mert aszt mongják, nékik az a' föld in perpetuum többet nem importal, mivel egyszer el adva lévén, azon helyre, soha senkit nem temethetnek, hanem ha valaki a' Méltos. Familiabúl itt találna meg halni. Ha penig Nagod udgy akarná meg arendalni, hogj 30. vagj 40. esztendeig senkit azon helyre ne temessenek, mig az üdvezült Urnak Tsontyais porrá lészen, azis fel telik 150. f*orint*ban, azomban Epitaphiumot e szerint nem engednek erigalni."

1717. október 16. „A Néhai Ur Irásinak egyik részét már ki atták, mellyek köszt van Bibliaja, és Soltaros Könyveis, ott találtam ezen Testamentumatis, és accludáltam, lássa Nagod mit tselekszik vélle. Több manuscriptumit melly sok könyvekbül áll ben tartották aszt allitván hogy a' Catholica Religio ellen vólna, azért Censuralni kell a' Viris Theologis, kiknekis fizetnünk kell, et si voto illorum nihil contra Cath. Religionem Sapere reperientur, azokatis ki adgyák, én rá tsak aszt feleltem; Meg irom Nagod*nak* és a mit parantsol a tévö lészék. A ki adottakértis kellet adnom fl. 3. mivel leg kisseb dologis itt, költség nélkül végben nem mégyen."

1718. augusztus 27. „Szaplonczai Istvan, (ki miat a Szeginy Ur tsendesen meg sem halhata) innen elabalt, és a mint mondgyak Erdelybe bé ment..."

BETHLEN MIKLÓS LEVELEINEK FORMAI, MŰFAJI ÉS STILISZTIKAI JELLEMZŐI

a) A „szép levél"

Bethlen Miklós leveleinek formai és külsődleges esztétikai komponensei nagymértékben nyújthatnak „rész-válaszokat, kiegészítő szempontokat" a „levelek tartalmát és írójuk személyiségét illetően".[1] Egyben tükrözik a korízlés állásfoglalását is a „szép levél" formai összetevőiről.

Bethlen egyik legfőbb alapkövetelménynek tartotta a jól olvasható, könnyen appercipiálható írásképet. Teleki Mihályt többször feddi nehezen olvasható — s így hiányosan érthető — írása miatt, maga pedig gyakran mentegetőzik, ha köszvényes keze vagy egyéb akadályok miatt az íráskép kevésbé esztétikusra sikerül: „Követem a roszsz irasrol kgdt bizony tsak imigy amugy vagiok kivalt a miatt a Tsonka purgatio miatt." (1690. máj. 20.) S valóban, ha csak nem fogalmazványt ír, különös gonddal, jól kiírt betűkkel, a szerkezeti felépítést, gondolatváltást rugalmasan követő formai tagolással — bekezdések, a megszólítás, dátum és az aláírás helye — rendkívül következetesen valósítja meg, s teszi állandóvá egész élete folyamán levél-ideálját. E levél-ideálban az íráskép mellett a papír mérete is fontos szerephez jutott.[2] Levelezésében többször is hangot ad e

[1] VIZKELETY, 409.

[2] Eltérően Cserei és Apor egybehangzó megjegyzésétől: „Az levélírásban is semmi ceremóniát nem tartottak, mint most, mert ha alábbvaló embernek is egész árkosra nem írsz, még azt is koportában nem csinálod, vagy spanyolviasszal nem pecsételsz, megharagusznak érte; az régi embernek penig, akármely nagy embernek írt valaki levelet, egy árkosnak a negyedit egészlen beírta, alig maradott egy kis tiszta papiros, mikor az levelet egyben fogták, ahová titulust írjanak." (APOR, 39.) Való igaz, hogy Apafinak még írhattak negyed ívnyi papirosra is kérvényt, de a változó korízlésnek megfelelően a század végéhez közelítve egyre ritkábban. — Ezzel összecseng Bánffy Dénes 1673. okt. 29-én Teleki Mihályhoz írott levele, mely tovább árnyalja a kérdést: „Kővárban fogta Kegyelmed az ollót felejteni, mert nyiretlen papirosra irt nekem." (MTAK Kézirattára, Ms. 4932.)

formai kívánalomnak, s elnézést kér a címzettől a papír szerinte tiszteletlenül kicsiny mérete és — esetenként — alakja miatt: „hoszszas és paraszt forma irásomrol kgdt követem, de azt tudom egeszsz Arcusra kezdtem, de hát fél volt..." (Telekinek, 1670. szept. 1.) „Legh először az papiros kitsinséghéről követem kgdt, eztis Komám Jenei Uramtól kérettem." (Kun Lázárnak, 1671. nov. 17.) S bizonyára nem illett a címzettet hosszú levél olvasásával megterhelni; összhangban a klasszikus retorikai szabályokkal, s a Bethlen szerint hosszú levelet olvasni nem szerető magyar főurak szokásával, gyakran kéri az olvasó elnézését hosszas írása miatt.

Bethlen Miklós tudatában volt a forma funkciójának, s adott esetben önmagán túlmutató jelentőségének. A szépet értékelte: „Jaj, mennyi bálványt imádtam teljes életemben, sokszor nem tudván, mennyit bálványoztam, a méltóságok, azoknak egy *szép levelek*, egy szép szavok, ez vagy amaz jószág, magamnak egy rossz, *haszontalan munkám, épületem, irásom, elmém* etc. mind bálványom volt." (Imádságoskönyve, Ö. II. 174.) Levelei is bizonyítják, hogy nem túloz, a generális „nemelly nap *szep level* által meghis bekellett velem" (1690. júl. 18.)

Az itt kiemelt részek, az építészeti és az írásos alkotások együttes említése jelzi számunkra, hogy Bethlen a „szép"-en az immanens tartalmi vonatkozásokon — jó, hasznos, erkölcsös stb. — túl a formai, általánosságban a *stiláris* meghatározó jegyekre, elemekre is gondolt. A levél formáját, stílusát érzelmi-hangulati töltés hordozójának szánta, plusz információt rejtett bele, amint példa erre fogarasi börtönéből Telekihez írott, kiszabadulását sürgető levelei mellett Bethlen János egyik indulatos kitörése is. „Nem is látok sem Felségemnek sem gyermekemnek jövendőbeli securitást szines szókkal irt leveledben, mind addigh valameddiglen nem kötelezed magadat ennek az lator czélodnak lehagyására, és az megh emlitet s Kutyfalván végben ment conclusumok örökös megh állására, mely dologra akkor is ighen kötelezted magadat; de végezésemnek mesterséges bontogatója voltal, s vagy ma is. Valamigh ez megh nem leszen, nekem ne irkály, firkály, mert olyanné tartom, mint ha bolond ember gyanánt jágyzanál tsak vellem; nem is kivánom látni szines magad ajánló leveledet, öregbitője és nem tsendesbitője vagy az illyen munkáiddal bántodásimnak."[3]

Bethlen leveleinek műfaji vizsgálatán túl néhány nyílt utalásából is szerezhetünk információt levelezési szokásaival, a technikai lebo-

[3] Bethlen János levelét l. a 161. sz. levél jegyzetében.

nyolítással kapcsolatban. Általában Rhédey Júliát és Bethlen Józsefet inti saját példájának követésére. A levelek elveszésének ellenőrzésére az alábbi módszert ajánlja: „En a te leveleidet minden holnaponkent kűlőnn kis kőtesbe kőtőm Valamikor penig nektek irok, mindenkor a Calendariumba a nap szammal ellenbe fel irom Miert [nem] tseleketteted teis azt avval a rest Joseffel. A te leveled hatarais mihelyt erkezik mindjart fel irom, mikor keőlt, s mikor vettem." (1713. szept. 2.)

„3. es 6. prae*sentis* Kőlt leveleidet vettem. De azonn tsudalkozom, miert nem irod meg 8. 15. 22. 29. Febr*uarÿ* irt leveleimet vettede, hiszem őrőkke azonn Kellene az irasodat Kezdeni. Rendesenn valaszt tenni, es osztann Uy dolgot ugy irni Kerlek s-intelek Kovesd ezt, ne vakoskoddgyam, bizony magad*nak* artaszsz velle" — oktatja fiát, Józsefet, mintegy a levél szerkezetét is felvázolván előtte. (1716. márc. 18.) Ugyancsak fia figyelmét hívja fel a levelek másolatának megőrzésére: „Megvert az Isten a postával: Az elött a te leveled mind jol el jö vala, tsak az enyém vész vala, most már látom a tiéd is vész. Azért a Páros kőnyvedet (ha tartasz vedd elé, ha nem tartaszsz bolondság, hányszor megparancsoltam hogy tarts, a mint én tartok, és az illyen az citált locusnak az egyik oka) mondok vedd elö, és ha mit az alatt az egy néhány hét alatt irtál volt, ird meg ismét, hadd tuddgyam." (1716. szept. 9.)

Az egyik ilyen „páros" könyvének köszönhető, hogy az 1696—97-es évből viszonylag sok Bethlen-levéllel rendelkezünk, melyek eredetije ma ismeretlen helyen lappang vagy nem is létezik.

b) Műfaji előzmények, normák. Szerkezet

Szinte megoldhatatlan feladat pontosan meghatározni a Bethlen Miklós-i levél mintáit, műfaji, retorikai genezisét. Tizenöt éves korára már kialakul leveleinek szerkezete, formula-készlete, s ez állandósul, alig változik a hátralevő fél évszázad alatt.

A kezdő lépéseket a retorikában Keresztúri Pál vezetése alatt tette meg a gyermek Bethlen. Tanára, aki a tételes retorika-oktatást kevésre becsülte, két-három árkus papíron foglalta össze tanítványai számára a fontosabb szabályokat, s alig hat hetet fordított besulykolásukra. „Általmenvén rajta, csak megmutatá: ilyen a chria, ez az epistola, ilyen az oratio, nosza csak ad praxim et exercitia; számtalan epistolát írtunk, azután chriát és oratiót is." (Ö. I. 152.)

Mint az idézet is mutatja, az episztolaírást a szónoklattan részeként tanulták, s főleg a gyakorlatra esett a hangsúly. Követendő példáknak kaphatták az antik epistolairodalom kiemelkedő darabjait, Cicerót, ifjabb Pliniust, Ovidiust, Horatiust. E munkák ismeretéről egyébként maga az Önéletírás tanúskodik, s nem mehetünk el a tény mellett, hogy Bethlen legelső könyvei közé éppen Cicero *Epistolae Familiarese* tartozott, mely a műfaj- és stílusgyakorlatokhoz nyújthatott követendő normát.[4]

Biztos adatok híján csupán interpolációval közelíthető meg az a tudásanyag, amit Bethlenék elsajátíthattak: a klasszikus hagyományokat vethette össze Keresztúri Erazmus és Lipsius, a két legnagyobb tekintély idevonatkozó nézeteivel. E tájékozódást azért sem mellőzhetjük, mert általa válik láthatóvá, milyen következetesen ragaszkodik leveleiben Bethlen a klasszikus retorika előírásaihoz. Hogy Keresztúri Pál tanítása durva körvonalakban mit is tartalmazott, arra következtetni engednek korabeli, kéziratban ránk maradt kompendiumok, s Lipsius 1656-ban — igaz, egy évvel Keresztúri halála után, de még Bethlen gyermekkorában — már Váradon is megjelent *Epistolica Institutio*ja.

E levélírási szabályzatok mindenekelőtt szót ejtettek a levél elnevezéséről, funkciójáról, szerkezetéről, témájáról; a különböző funkcióknak eleget tevő levelek stílusáról, díszítményeiről s a követendő klasszikus szerzők érdemeiről.

A különböző levél-teóriák megegyeznek abban, hogy a levél neve szerint küldemény: beszéd a ténylegesen vagy feltételezetten távollevőhöz. Rendeltetése, hogy információi útján a címzettben olyan gondolatokat ébresszen, érzelmeket váltson ki, amelyeket szemtől szemben elmondani nem tudunk vagy nem akarunk. Ezért, amint a jelenlevő személyek különbsége szerint is lehet a stílus emelkedettebb vagy alacsonyabb, a levélben is hasonlóan kell eljárni, de a missilisekben sem a fenségesnek, sem a közönségesnek nincs helye, középúton kell haladnia írójának.

Témája szerint Lipsius a leveleket három csoportba sorolja: *komoly* (köz- vagy magánéleti ügyek), *tudós* (filológiai, filozófiai, teológiai témák) és *családi* kategóriát különböztet meg.

A levél szerkezetét illetően több elképzelés fut párhuzamosan, más-más felosztási elvet követve, de abban általában megegyeznek,

[4] Herepei János: Néhány adat Bethlen Miklós tanuló-éveiből. HEREPEI, Adattár II. 594.

kétféle alkotóelem létezik. Olyan, amelyiket minden levélnek kell tartalmaznia négy van: üdvözlet, búcsú, felirat, aláírás. (Salutatio, valedictio, superscriptio, subscriptio.) Hat olyan szerkezeti egység van, mely lehetséges, de nem elengedhetetlen tartozéka minden levélnek: bevezetés, előtétel, elbeszélés vagy kifejtés, cáfolat, megerősítés, következtetés. (Exordium, propositio, narratio seu expositio, refutatio, confirmatio, conclusio.)

A levelek azonban rendszerint csak négy fő részből állanak: bevezetésből, előtételből, megerősítésből és befejezésből. Természetesen az osztályozás mindig finomítható.

A témák számát tekintve megkülönböztetnek vegyes illetve egyszerű levelet.

A levélnek — csakúgy, mint a beszédnek — három fő fajtáját különítik el: demonstratívum, deliberatívum, iudiciale.

a) *Bemutató (demonstrativum):* e fajtában a tárgyat bizonyítékokkal mutatják be — hivatalos, hálaadó, üdvözlő, meghívó (esküvőre, keresztelőre, temetésre stb.), ajánló, dicsérő, közlő, jelentő, szórakoztató funkciót tölthet be.

b) *Megfontolandó (deliberativum):* rábeszélő, lebeszélő, buzdító, kérő, vigasztaló, intő funkcióval.

c) *Ítélő (iudiciale):* vádló, védő, panaszló, mentegetőző, szemrehányó, pirongató, gyanúsító, támadó funkcióval.

A levél stílusának kialakításakor Cicerót, Senecát és Lipsiust idézik legtöbbet. Gyakran hivatkoznak Lipsiusra, aki szerint a levél legfőbb erényei — virtus —: a rövidség, áttekinthetőség, egyszerűség, tetszetősség, illendőség. (Brevitas, Simplicitas, Perspicuitas, Venustas, Decentia.)

A *rövidség*nek tárgyban, szerkezetben és szavakban is meg kell nyilvánulnia.

Az *áttekinthetőség* és az *egyszerűség* mind a gondolatban, mind a beszédmódban, mind a szerkezetben jelentkezzék.

A *tetszetősség* elérhető az egyenes, élénk beszéddel. A példabeszédek, versek vagy elmés mondások, régi cselekedetekre való hivatkozások emelik a levél értékét, a kellően adagolt vidámság a levél lelke.

Az *illendőség* követelményének eleget téve két összetevőre kell tekintettel lenni: a személyre és a tárgyra. A személyre kétszeresen, az íróra és a címzettre. Az érvelés és a mondatok formája ezekhez igazodjon.

A levél élénkítő díszítményeiként hasonlatokat, allegóriákat, képeket, szentenciákat, szerzői idézeteket javasolnak, de hangsúlyoz-

zák a levélíró egyéni kifejezéseinek, keresetlenségének fontosságát is.[5]

E korabeli közkeletű tudnivalók mellett nem hanyagolható el a humanista levélírási szabályokat távolról is biztosan követő levelezési hagyomány — a praxis — sem, az elmaradhatatlan epistoláriumok, vagy éppen a kancelláriai formuláskönyv segédletével. Ez utóbbiakat is jelentősnek tarthatjuk, hiszen Bethlen maga írja, hogy ifjúkorában mennyit segédkezett apja mellett Barcsai Ákos kancelláriáján. (I. 163.)

Később pedig Ramus retorikájának tanulságait is gyümölcsöztethette, amelyet Csernátoni Pál vezérletével Heidelbergben tanulmányozott. (Ö. I. 181.)

Levélformájú publicisztikájának (Epistola ad Ministros...) kialakításában közvetve is szerepet játszhatott az *Epistolae obscurorum virorum,* mely szintén első könyvei közé tartozott, s amelyről elítélő véleménye volt.[6] (Ö. I. 151.)

Bethlen Miklós levélíró gyakorlatára is vonatkozik Hopp Lajos megállapítása, miszerint a misszilisek magyar nyelvű változata a kötetlenebb magánlevelezésben szerkezetileg három fő részre redukálódott.[7]

A fentiek figyelembevételével Bethlen Miklós leveleinek struktúrája ekként alakul:

1. *Salutatio* — megszólítás és/vagy üdvözlés, jókívánság.
2. *Narratio* – in medias res rátérés a tárgyra; a narratióban több alkalmi elem föllelhető.
3. *Conclusio* — mely már magában foglalja a búcsúköszönést és jókívánságokat is.

Végül, e három fő alkotórészhez csatlakozik negyedikként a *levélzáró formula* a dátummal és aláírással, mely előtt a levélíró szolgálatainak felajánlása és státusának — apa társa, sógora, komja, vén rab stb. — megjelölése áll.

Ezekhez járul még az összehajtogatott levél hátlapján vagy külön borítékon a *címzés.*

[5] Az összefoglalásnál az alábbi művekre támaszkodtam: JUSTI LIPSI, Epistolica Institutio. Editio ultima. Varadini, Apud Abrahamum K. Szenci. M. DC. LVI. (RMK II. 872.); A Román Tudományos Akadémia bukaresti könyvtárának kéziratárában található Ms. lat. 61. és Cod. lat. 79. sz. kéziratok; valamint VERSEGHY, 497—507.

[6] HEREPEI, Adattár II. 594. Megemlítésre érdemes még, hogy Bethlen Miklós első könyvei közé más leveleskötet is tartozott; Iusti Ricki Gardensis Belgae Prunitiae — Epistolicae ad Italos et Belgas címmel jegyezte fel 1652-ben Váradi Miklós. (Uo.)

[7] HOPP, 502.

Nyilvánvaló, hogy az egyes levelek esetében — alkalmiságuknál fogva, tematikájuk következményeként — az alkotórészek elhatárolása nem ennyire világos, következetes.

Levéltipológia szempontjából Bethlennél a lipsiusi felosztás szerinti *komoly* és *családi* levelek szinte mindegyikével találkozunk: Kitűnő, iskolázott példáit láthatjuk a gratuláló (gratulatoriae epistolae), a szerelmes (amatoriae e.), az esküvői, keresztelői és temetési meghívó (nuptialis, baptismales, funebrales e.), köszönő (gratiarum actoriae e.), bocsánatkérő (deprecatoriae e.), ajánló (commendatoriae e.), kérő (petitoriae e.), vádló (accusatoriae e.), mentegetőző (excusatoriae e.), intő (monitoriae e.) leveleknek.[8]

c) Stílus

Ha a Bethlen Miklós-missilisek nyelvi-stilisztikai szintjének eszköztárát, annak kialakulását és az Önéletíráshoz való viszonyát kívánjuk megvizsgálni, nem kerülhetjük meg az Önéletírás stilisztikai jellegzetességeinek összefoglalását; létrejöttük, s az életműben betöltött szerepük viszont csak a levelek fényében érthető meg igazán. E viszonyrendszer elemzéséhez feltétlenül szükséges azon — egyébként feltűnően csekély számú — megállapítások összegezése, melyeket a szakirodalom ez idáig a Bethlen Miklós-i próza formálódásáról és főbb tulajdonságairól tett.

Bethlen Miklós stílusának nyelvi forrásait Tolnai Gábor a korabeli élőbeszédben s a Károlyi-biblia nyelvében, Bán Imre pedig a „bibliás protestáns stílushagyomány" örökségének egyéni stílussá fejlesztésében látja. Ehhez a nyelvi-szókészleti alaphoz társul még egyrészről — Tolnai Gábor —: a „szemléletes valóságábrázolás, a szenvedély és a szójáték", másrészről — Bán Imre —: a „filozófiai elmélyedés, a lendületes elbeszélés, az alakrajz, a vallásos áhítat, az olykor álomszerűen misztikus lelkiállapotok kifejezésének képessége" — s így már valóban a Bethlen Miklós-i próza legsajátabb formai és tartalmi hatóényezőit számláltuk össze.[9] De vajon mi ötvözi, s mi hozza közös stíluseszmény alá e kellékeket, kialakítván belőlük az Önéletírás megismételhetetlenül egyedi stílusát, előadásmódját?

Ez — bármennyire félünk is kimondani: az anekdota formai elemeinek — légkörteremtő intonálásának, anyagkezelésének, lineá-

[8] E kérdéshez l. még: GERÉZDI, 75—142. illetve: TARNÓC, 116—117.

[9] Tolnai Gábor előszava Bethlen Miklós önéletírásához. I. 25., illetve BÁN, 1976. 199.

ris lefutásának, jellemrajzának, kifejezéskészletének, sőt drámai dikciójának — teremtő és termékeny átvétele.

Észre kell vennünk ugyanis, hogy Bethlen alapmagatartása nem az *íróé*, hanem a szónoké, az *előadóé*. Ha *olvasó*ról ír, akkor is *hallgató*ra gondol, azt képzelvén maga elé, annak beszél, ad elő. Néha orációt tart, máskor mesél, gyakran mintha anekdotát mondana. Természetének egyik legalapvetőbb vonása az anekdotára való hajlam, maga írja önmagáról: „a tisztességes fabula, história nem fogyott ki a számból, sőt talán trágárság, bolondság, scurrilitásig is excedáltam benne néha" (I. 110.)

Az Önéletírás anyagának szerveződésében is jelentékeny szerep juthatott az anekdotának — amint arra Pirnát Antal figyelmeztetett —: azok az emlékek rögződtek meg leginkább memóriájában, s ennél fogva az Önéletírásban is, amelyeket már többször is elmesélt hosszú élete s évtizedes rabsága folyamán. Talán innen ered e betétek csiszoltsága; kerekded történetté formálásuk esetleg hosszabb folyamat eredménye, nem csupán az ihletett pillanaté.

A hallgatóhoz intézi szavait Bethlen; meggyőzhet róla az alábbi felszólítások igéinek — bizonyára öntudatlan — sorrendje: „Jere, maradék, halljad és csudáld az ördögnek énellenem való, néked, ha olvasod, nevetséges, de Vizaknának ekkor siralmas és nékem veszedelmes munkáját; tanulhatsz belőle." (II. 106.)

„Jere, hallj és olvass szörnyű dolgokat..." (II. 107.)

Emellett a vártnál sokkal gyakoribb az anekdotikus hangütés, az anekdotára emlékeztető intonáció: „Itt, ezen a gyűlésen egy Erdélyben talán sohasem történt dolog esék." (I. 362.)

„Ilyen tréfát is ejte ekkor Fogarasban rajtam...", (I. 365.) vagy: „Egy nagy hiábavalóságomat nem hallgathatom el." (I. 229.)

Tipikus anekdotai figyelemfelkeltő és hangulatteremtő kérdéssel indítva: „Hát az archívum és a kancellária szállása miatt mint járék a gubernátorral?" (II. 135.)

„Ez a püspök olyan insolens lőn:" (II. 52.)

„A palatinusnál laktam szeptemberig; azalatt lőn ilyen dolog." (I. 217.)

„A dolog elein csaknem rútul megbotlám tudatlanságból." (I. 403.)

„A máramarosi tisztet Isten csudálatosan adá." (I. 403.)

A fentiek csak kiragadott példák, számukat hatalmasra növelhetnénk az Önéletírásból. S amikor nem ennyire feltűnő az indítás, akkor is többnyire kiválóan előadható történet kerekedik tolla nyomán.

Ugyanerre az olvasóval/hallgatóval létesített közvetlen kapcsolatra vall az efféle anekdotikus lazaságú összekötő, átvezető szövegrészek megléte: „De hadd menjen Szász János elől az ő ritka példájú tragédiájával és én is utána in anno 1704." (II. 117.) Vagy: „De amíg ezek mennek, jőnek, lássunk egyéb szükséges dolgok megírásához." (I. 300.) És itt is szaporíthatnánk a sort!

Különösképpen jellemzőek szempontunkból a témaváltást jelző bekezdések hely, idő és személy megjelölésre utaló kifejezései, amelyek — tudjuk jól Hermányi Dienes Józseftől — oly fontos szerepet töltenek be az anekdoták expozíciójában.

De nem jutunk más eredményre akkor sem, ha az úgynevezett szépírói szigetek feltérképezésére indulunk; nem mások azok, mint remekül megformált, asztal mellett is elmondhatókká kerekített, szórakoztató, ironikus-önironikus csattanójú vagy moralizáló—didaktikus konklúzióba torkolló kerek, egész, a kontextusból csonkulás nélkül kiragadható esetek elbeszélései.

S amiként a jó anekdota szerves tartozéka a párbeszédek szellemes, élvezetes, pergő ritmusú visszaadása, ugyanúgy él Bethlen is e módszerrel az élénkítés, a szemléletesség, a csattanó előkészítése és időzítése kedvéért: a nagy sodrású leíró-elbeszélő részeket gyakran váltja fel dialógusokkal, sőt, azt is mondhatnánk, ez fő műve egyik leggyakoribb élénkítő eszköze. Ahol csak teheti, párbeszédre bontva adja elő a történetet. (Vö. I. 352—353.)

Még a lírai fogantatású szépírói szigetként számon tartott, a Kun Ilona gyötrelmes haláltusáját leíró sorok is a párbeszédes szerkesztésű anekdota dikcióját követik. „Halála előtt negyednappal délután néki háborodék, iszonyú egymás ellenében által függesztett, szegzett szemmel nézni és sikoltani kezde: Jaj, jaj, bizony elkárhoztam. Megmeg imádkozott, s mondta: Nem kárhoztam. Ismét: Jaj! bizony elkárhoztam." stb. (I. 332.)

Mindezzel természetesen nem szeretném lefokozni az Önéletírást anekdoták láncolatává, de fontosnak tartom hangsúlyozni, hogy a Németh László által is megcsodált „szépírói szigetek" valóban mármár szépírói ökonómiával, módszerességgel és tudatossággal kidolgozott és lekerekített történetei általában anekdotikus köntöst viselnek, s az anekdota nemcsak kitérők, szórakoztató-nevelő szándékú vagy illusztratív célú epizódok formájában — persze, úgyis —, hanem immanens, az előadás belső formai sajátosságaiból, a műfaj természetéből fakadó elemként is jelen van az egész mű struktúrájában. Erre a módszerre és hangra már jóval az Önéletírása előtt rálelhetett: szónoki képességeiről, retorikai jártasságáról nemcsak

önmaga, hanem a kortársak is megemlékeznek — többnyire persze negatívan.

E természetes, mesterkéletlen, közvetlen, de rendkívüli éleslátásról, kiváló megfigyelő- és elemzőképességről tanúskodó hang pedig, mely az Önéletírás stilisztikai összetevőinek oly fontos eleme, már ugyancsak korán, a leveleknek az élőbeszédhez közelítő nyelvi kifejezésmódjában jött létre. E tulajdonság a missilisek funkcionális velejárója, hiszen szerepük éppen az, hogy a szóbeli kommunikációt helyettesítve, annak képzetét keltse az olvasóban/címzettben.

A kényszerű kitérő után — mely azért volt szükséges, hogy ne elszigetelt, az életműben előzmény nélküli jelenségként értelmezzük az Önéletírást, s hogy világosabban lássuk formai összefüggéseit a levelezéssel — vessünk most már néhány pillantást Bethlen levélstílusára, vizsgáljuk meg missiliseinek nyelvi-stilisztikai rétegeit.

Legelőször is azt kell megállapítanunk, hogy a levelekben is a már említett két fontos tényező az uralkodó, meghatározó jellegű: az élő nyelv, s a biblikus szó- és képhagyomány. Hopp Lajos idézi Pais Dezső jelentős megfigyelését, miszerint az erdélyi fejedelemség idején a fejedelmi udvarral kapcsolatot tartó, művelt erdélyi úri rend körében kialakult egyfajta *társalgási nyelvtípus*.[10] Ez a műveltebb rétegek köznyelve Bethlen levelezését is szuggesztív erejű képekkel, közmondásokkal, szólásokkal színesíti-ízesíti. E nyelvi szövet szellemes, humoros és rendkívül kifejező, plasztikus. Élettapasztalatokban gazdag, tömör — s emiatt nagy nyelvi ereje, érzelmi töltete és hatása van. *Állandósult szókapcsolatai*nak stiláris értékét Bethlen is alaposan ismeri, alkalmazásukra gyakran vállalkozik, főleg akkor, ha a stílus természetességét és a *szólásokban-közmondásokban, szállóigékben* felgyülemlett konkrét történelmi tapasztalatot is a meggyőzés szolgálatába kívánja állítani. Természetesen e stílusélénkítő eszközök nem csupán a szóbeli, hanem az íróktól-prédikátoroktól örökölt írásbeli hagyományból is átszűrődhettek Bethlen írásműveibe.

Levelei is bővelkednek — épp a szentenciózusságban rejlő nyomaték kedvéért — közmondásokban. „Nem várnám én a sült galambot a számba" (1675. júl. 29.); „Megh vallom bizony félek, a kása már eggyszer megh éghetvénn a számot" (1677. nov. 20.); „Veszett fejszének nyele fordulna" (1686. márc. 24.); „Föld fazékhoz Füz fa kalán kell vagy jo" (1714. ápr. 14.). Egyiknek három változatát is adja: „tudom kerdetlen tanátsnak ayto megett helye" (1670. ápr. 21.); „de lassan az tanats adással io Miklos Uram, mi van az hazba olly hely-

[10] HOPP, 518.

is melly et ayto meghének hinak, s neha füstelis fizetnek" (1667. nov. 20.); „az kérdetlen tanács vagy hagyatlan prokator fizetését ne rendeljétek számomra" (1671. okt. 22.). 1714. ápr. 14-i levelében pedig latinnal is megtoldott, kisebb csokrot állít össze a nagyobb nyomaték kedvéért közmondásból: „A Kicsiny Gjermekből nő a Nagj Ember... azt mongja a Magyar Kaparj kurta, s nekeď is leszen. A Deák meg azt mongya: Ora et labora dabit Deus omnia bona."

Hogy levélírónk korának nyelve mily képgazdag, azt számos szólás és szóláshasonlat igazolja, amelyek nemcsak Bethlen, hanem a kortársak levelezésében is állandóan jelen vannak: „mely spitzen legyen a haza dolga" (1677. szept. 28.); „oly gonosz, tündér világ ez" (1678. febr. 18.); „más kosárába eperjét nem szednék örömest" (1667. febr. 26.).

Ezt a képalkotó fantáziában egyáltalán nem szegényes nyelvi alapréteget, a társalgási nyelvet dúsítja fel Bethlen a másik nyelvi-stilisztikai forrásból, a Bibliából vett szó- és képanyaggal. „Bibliád legyen, ha az én levelemet akarod olvasni" — inti Bethlen Lászlót, (1709. jan. 23.) s a mai olvasónak is meg kell fogadnia intelmét, mert leveleinek számos rejtett utalása van, melyek csak a Biblia segítségével fejthetők meg a maguk eredeti sokszínűségében. Mert a szent könyv ismert alakjainak, eseteinek követendő vagy éppen kerülendő példaként való idézésével gyakorta még kifejezőbbé, s ugyanakkor artisztikus-szakrális erejénél fogva meggyőzőbbé, hatásosabbá teszi leveleit. Amiáltal a missilisek napi szükségletekhez alkalmazkodó, kérgesebb-darabosabb nyelvi közegében hoz létre nagyobb művészi energiával rendelkező szépírói szigeteket. Módszerének két fokozata van, az alacsonyabb rendű esetében csak a locusra utal, az igényesebb, kidolgozottabb változat esetében elmondja a példázatot, s kommentárt is fűz hozzá. (Csak közbevetőleg jegyzem meg, hogy — amint arra Sík Sándor nyomán legutóbb Hargittay Emil hívta fel a figyelmet — „Miklós pap", ahogy Önéletírásában nevezte önmagát, módszere rokonítható Pázmány Péter leveleinek biblikus eredetű képhasználatával.)[11]

Bethlen leveleiben a nyomtató ökör, a szőlőben kincset találó ember, valamint a frigyláda megérintéséért halállal bűnhődő Uzza példája a legszembetűnőbb; leveleiben és Önéletírásában, meg természetesen imái szövegében egyaránt találkozhatunk az olaj és a liszt megszaporításának motívumával.

[11] HARGITTAY, 188.

De nem csupán e kézenfekvő utalások eredetét követve juthatunk el a bibliáig, hanem rejtettebb szálak nyomán is: számos — ma már esetleg önálló leleménynek tűnő — metafora s egyéb kép és alakzat mögött is meg kell látnunk a bibliai inspirációt. E képek néha egészen köznapiak, látszólag a mindennapi természet megfigyelése eredményeként is lecsapódhatnának a műben, ám mégis átvételek. Gondolok itt olyan metaforákra, mint a *sír a lelkem,* vagy a *konkoly hintő sátán,* vagy *nádszálhoz bízik.* Ha Bethlen Miklós azt írja, magányosan, az eseményektől távol, *bagolyként* szeretne élni, akkor azt a baglyot nem az erdőben figyelte meg, hanem a 102. zsoltár sorai visszhangzanak nála: Ollyá löttem mint az bagoly / Ki az kietlenben huhol.[12] Ha meg arra kéri vejét, Teleki Sándort, hogy a katolizált menyétől megkaparintott unokákat „mint tűzből kikapott üszögöket, ismét az tűzbe vissza ne vesse", azaz az anyjuknak vissza ne adja őket — akkor Ámos vagy Zakariás próféta szavai bújnak meg e látszólag természeti kép mögött. (1713. jan. 28.) A családjától elszakadt családfő felkiáltását — Isten tegyen Strutz madár tojást belőletek — is csak akkor értjük meg a maga teljességében, ha felfedjük bibliai vonatkozását: Isten bölcsessége még a tojását földön hagyó, s azt a Nappal, porral kikeltető strucc fiának életére is ügyel. Ő a távolból egyedül erre az isteni gondviselésre bízhatja családját és gyermekeit. (1715. szept. 21.)

Az itt példákkal is illusztrált jelenségnek az a valószínű oka, hogy a bethleni próza két fő alkotórésze szervesen összefonódik: a Károlyi-biblia képes beszéde a XVII. század közepére-végére már a köznyelvben is lecsapódott, annak éltető eleme lett — miként ez a kor köznyelvét megőrző levelezés-anyagban nyíltan tetten is érhető. Az emberek ekkor már „sub parabola Sacra Scripturae" nyugodtan gyalázhatják egymást! (L. az Apor István szavaira történő utalást, 1701. jan. 20.)

Érdekes és fontos, mind a kor műveltségi közállapotaira, mind Bethlenre jellemző adat, hogy a szentírás után mindjárt az ezópusi fabulák következnek a hivatkozások számát tekintve!

A bibliai példázatok és az ezópusi fabulák mintegy tekintélyelvű jelenléte indukálja a kérdést: vajon mennyiben realizálta Bethlen a levélírás fentebb körvonalazott retorikai szabályait, hogyan követik missilisei a klasszikus útmutatást? Azt kell mondanunk — az eddigiekből és az ezután következőkből is ez világlik ki —, hogy maximálisan eleget tett a követelményeknek. Már a levél tagolásánál rögtön

[12] STOLL, 233.

szembetűnik, hogy formailag következetesen ragaszkodott az ideálhoz. A hosszadalmas, magyarázkodó bevezetés — amely korában oly gyakori! — nélküli, in medias res kezdésben minden bizonnyal Cicero volt a tanító mestere, csakúgy, mint a célratörően tömör előadásban. A lipsiusi virtusok mindegyikével dicsekednek levelei. Írásai a lehetséges legrövidebbek, egyszerűek, első pillantásra áttekinthetőek. Az illendőség kívánalmát mindig betartja, még ha ez különös erőfeszítésébe kerül is! A tetszetősség feltételeire nagy gonddal ügyel, a bibliai és ezópusi utalásokon kívül bölcs mondások, versek és régi jeles tettek idézései a meggyőzés funkciója mellett a tetszetősség követelményét is kielégítik. (Vergilius: Aeneis-e, 1677. szept. 28., és 1702. nov. Gesta Romanorum, 1709. júl. 29., Panormita, 1702. nov.)

Esett már szó eddig is arról, hogy a kitűnő stílusérzékkel megáldott Bethlen levelezésében is mily nagyfokú tudatossággal élt a költői kifejező eszközök érzelemközvetítő s valóságtükröző tulajdonságával. Álljon itt néhány példa ezek szemléltetésére, hangsúlyozva azonban, hogy a szövegek, amelyekből származnak, nem irodalmi igénnyel és szándékkal jöttek létre. Az is nyilvánvaló, hogy a képek és kifejező eszközök használata csak a műfaj és a retorika szabta határokon belül lehetséges; a missilisek természetesen nem alkalmasak minden figura vagy tropus teljes értékű alkalmazására. A kiemelt szóképek és alakzatok nemcsak a bethleni levelekre jellemzőek, azok mindegyikével találkozhatunk önéletírása lapjain is.

I. Szóképek

Hasonlat: „azoknak az hadaknak urunk mellé való hozása éppen olyan, mint mikor az tüzet az puskapor mellé tészik" (1678. jan. 11.)
„ugy vagiok, mint a vesztő kartyas többet teszen fel, hogy a mit el vesztett viszsza nyerje" (1691. okt. 31.)
Olvasmányélményt tükröz: „az többi csak olyan, mint az szamár az király választásban" (1678. jan. 11.)

Metafora: „ezek s ehez hasonlo több szép gyümölcsök termettek s teremnek az Discordia fáián" (1671. dec. 29.)
„eb a török, kutya a német, és ezek ketten megemésztenek bennünket" (1677. szept. 28.)
„ne tartsa Helenának azt a rosz Ispánságot, és ilyen lehetetlen utakon ne üzze" (1711. márc. 18.)

Bethlen metaforái között oxymoron-szerűeket is felfedezhetünk: amit Telekinek ír, az csak „oosaghba ujsagh" (1675. márc. 22.) Kun Ilonát „édes szerelmes kis nagyanyám"-nak titulálja. (1667. nov. 7.)

Metafora és hasonlat kombinációja: „Noha en kgdbe nem kissebb mertekbe latom azt az Orrbantzot, amint irja kgd, hogy en rajtam volt iffjanta, de en meghis nem leszek olyan Eer vago Köppölyözeö Izzaszto Doctora kgdnek, a minemüek ennekem voltak, hanem tsendessebb es hamarabb valo gyogyulast kivanok kgdnek." (1699. jún. 6.)

Metonímia: „ritkán történt száz esztendő alatt is, hogy jól járt volna a ki a falu fejében kardot vont" (1677. dec. 4.)
„de megis hiszem, ma holnap fel virrasztya az I*sten* ennekem azt az Uy esztendőt, mellynek Calendariuma, es tőbb Uy esztendeje nem leszen. En kivanok Uy Calendariumot sokat kgd*nek*" (1715. jan. 19.)

II. Alakzatok

Önéletírásában többször alkalmazza a szó jelentését ellentétesre változtató *antiphrasis*t, egy példa a leveleiből: „nem Omni, hanem Parvipotens" — jellemzi volt kollégáját 1711. márc. 18-án. Memoárjában és levelezésében egyaránt kedvelt alakzata a *szójáték*, a szavakkal való játék. Wesselényi Ferencről, a Murányi Vénusz férjéről írja: „Kászoni ellenis ualoba keményenn irt az Palatinus ki most Nagy Szombatba lakik uagy gyakik, uagy mind kettöt miueli", s ugyane levelében reprodukálja tréfásan Barakonyi Ferenc beszédhibáját is: „Ba ba ba barakonyi U*ramat* Somlyora citálták s-ighen saynállia, ne*m* tuddgia miért, azt mondgya nem mehet gya-gya gyakrann ollyan meszsze." (1666. júl. 27.)

Levelezésében ugyanolyan szívesen él bevált retorikai fogásával, mint az önéletírásában: *antonomáziát* hoz létre, amikor a tulajdonneveket köznévvel helyettesíti. Leggyakoribb céltáblája e módszerének Apor István. Idézzünk leveleiből is példát: „tapaszsza a fejét eő Porsága, [...] APor Uram" (1702. szept. 20.) Itt a feszültséget a többértelműség okozza: egyrészt utal Apor alacsony származására, másrészt por mivoltára, sőt a féreg jelentés is belejátszhat a teljes értelmezésbe. Másutt Galambosnénak kíván „szép Galamb fiat" (1713. febr. 1.)

Bethlen Miklós különösen nagy mestere az *erősítés*, a nyomatékosítás alaki és tartalmi alakzatainak. Előszeretettel használja a túlzás, a *hyperbola* érzelmi többletét: „bizony énis nemelly nap csak nem le beteghedém, addigh akarám, vagy tsak lattatám Küküllő Varmegyét vizzel ki innya". (1667. jún. 20.) „Bezzegh ne*m* ez uolna az barattságh ket holnapigh eggy vakaritast se*m* irni, talám azt tuddgia kegd Indiába méntem" (1666. júl. 14.) „kgd leuelét az Palatinusné soha el ne*m* tudá olvasni, én sem tudám s-ha ezentul ugy irnális nem tudnám ha ugyan tizenkét oculart tennekis az orromra" (1666. júl. 27.) Ugyane célból gyakran él a felsorolás lehetőségeivel: „Istennek, vallásunknak, hazánknak, annak a vármegyének, maga familiájának, nekem, gyermekemnek szolgál kglmed aut nunc, aut nunquam." (1711. máj. 2.) Igéket halmozva: Az Isten kglmeteket tanitja, látogatja és próbálja én bennem" (1711. szept. 8.) Jelzőbokrot produkál önmagáról szólva: „en Artatlan szegheny tanulni igyekezö es Szerencsemet keresö Iffiu Legheny" (1666. szept. 22.) Feltűnően sokszor kíván a felsorolás-fokozás-ismétlés hármasságával hatni, s ritmusával érzelmi nyomatékot adni szavainak. „Sok az hir, sok az hazugság, sok a temondád" — jellemzi az erdélyi közállapotokat 1677. szept. 28-án írt levelében. Az ismétlés-felsorolás-fokozás hármasságában bizonyos spirális fejlődést láthatunk: „de nagy vigyázás, nagy sietség, és nagy titok kivántatik ebben" — írja 1677. nov. 14-én. Vagy: „megh lássa kgd az Portára kik mennek, és azt megh lássa, megh nézze s-ugia*n* iol megh nézze kgd, mind vallásunkra, mind az Magyar Igyre, mind maga kgd állapotjára nézve." (1678. febr. 24.) „De publicis sokat szólhatnék, írhatnék, sírhatnék" — e felsorolás is jelzi a spirálisan végbemenő minőségi változást, a mondanivaló súlyosbodásának, a nyomaték növekedésének fázisait. (1711. márc. 18.)

Az alábbi tagadószó-bokorral pedig rendkívül szemléletesen sikerül jeleznie azt a bizonytalanságot, amiben a Porta hagyta őket: „Fő Vezér *sem* üdöt *nem* mond migh várakozzunk, *sem* utat *nem* mellyen procedállyunk, *sem* embert az kivel tractállyunk, mert úgy látom *sem* Császár *sem* Kaymekam *nem* tuddgya, *sem* Salvus Conductus *sem* assecuratio nintsen, mégh tsak azt *sem* mondotta vagy írta *sem* feö Vezér *sem* az többi hogy ménnyené valaki bé tractálni vagy *ne* ménnyen, holott iol tuddgya kgyd mindenek tsak attol függhenek hogy mi ieő az Portárol, addigh mü *sem* Tractákba *sem* Actiokba semmit *sem* procedálhatunk, az Atyafiakis migh *nem* assecuratusok onnet belöll, én *nem* tudom mint kezdnek valamihez, *nemis* hiszem semmihezis kezdgyenek" (1667. aug. 23.) Ugyanezen módszer: Ö. I. 336.

Sűrűn használt alakzata a *figura etimologica* és az *ikerítés*. Érdekes példája ennek a tőismétlés és a felsorolás kapcsolata: „de igy mi sollicitalton sollicitallyuk, emezek halaszton halasztanak, Panajot irton ir, az Nemet mind eleb eleb nyomoz" (1667. okt. 17.) Ikerítéssel számos levelében találkozhatunk: üztek-füztek, tserellye-berellye, sittam-rittam, suttognak-futtognak, susognak-pusognak.

A felsorolás mesteri kezeléséből sok esetben *felfüggesztés* születik. (L. korábbi példák, illetve 1674. nov. 16.)

Önéletírásában is megfigyelhető, de levelezésére legalább annyira jellemző az *alliterációhoz* való vonzódása. Szinte állandósult jelzős szerkezetei vannak: *h*itván *h*omlok, *h*itván *h*áz, *d*erék *d*olog, *e*mberséges *e*mber, *v*ékony válasz, *v*endégeskedő *v*ilág, *v*égső *v*eszedelem, *v*ékony *v*élekedés. De nagyobb mondattani egységekre is érvényes ez a megállapítás: „ki*v*alt *v*allasunkon *v*alok *v*ádoltatnak", (1677. nov. 22.) — „*m*egh *m*ondták, s *m*agok *m*ingyárt *m*entek el", (1679. ápr. 3.) — „*k*öblös *q*uietantiát *k*glmed *k*üldje *k*ezemhez", (1689. okt. 10.) — „*K*etelen *k*ell *kk*et emle*k*eztetnem *k*ettőre." (1699. szept. 14. után.)

A *felkiáltás* és a köznapi érdeklődésen túlmutató, nagy érzelmi töltéssel bíró *kérdés* ritkán fordul elő Bethlen Miklós leveleiben. „Kurva legie*n* minden nöstény nemzettséghe, a ki mind tsak kegdt okozza". (1678. febr. 18.) „Hey Ur*am* Ur*am* Erdelyi Fő rendű Iffjusag!"; Haj hay Is*te*n előttis unalmas szegeny kevelyseg Pompas lakodalom!" (1715. júl. 27.) Hatalmas, eruptív indulat fűti az alábbi, metaforába torkolló kérdés-bokrot: „Almelkodva ertem kgd az en Onokaimot Tutorul kivannya. Mitsoda Lelekkel, es mitsoda Ortzaval? Hogy gondollya megis kgd? En Őreg Attyok meg elek, egessegbenn, eszemenn, es pennam szabadsagabann vagyok. Az Is*te*nert kerem kdt az en fejer szakallamot az Uijaival ne fűsűllye. Ezt erdemlie az en Atyasagom..." (1715. júl. 27.)

Mint a fenti idézetek egyikéből-másikából is kitűnhetett már, Bethlen stílusát át- meg áthatják a gúny és az irónia kifejezései. Ez a szellemes irónia csillan fel, amikor a Teleki Sándor követelte sót *indiai só*nak nevezi — jelezvén a követelés irrealitását, s egyben a rá jellemző csavarással még a *cukor* ellentétes fogalomkörét is bevonja, hogy tovább fokozza az irrealitás képzetét! (S tegyük hozzá még azt a képet is, amellyel aztán igazán az álom világába játssza át tartozását: annyira jogos és igaz Telekiék követelése, mint ahogy ő a bécsi István templom tornyának a gombján ül és trombitál!) Máskor ironikus *eufemizmus*sal „audientiás ház"-nak nevezi börtönét!

A gúny és az irónia az öregedő Bethlen Miklósnál leginkább a

feddés és dohogás formájában nyilvánul meg, amikor Erdélyben maradt családjának gyarlóságai felett bosszankodik. „Az az Ágnes, Clára Partáját fejedbe szegző Patko szeg nem egyéb, hanem a te Josephez valo értetlen Bak majom kölyket ölelgető szerelemhez hasonlatos kedvezésed." — bírálja feleségét, Rhédey Júliát majomszeretete miatt 1715. márc. 27-én kelt levelében. Majd pedig az anyja temetésére — Bethlen Miklós szerint — túl sokat költő, feleslegesen pazarló József fiának is kijut a dorgálásból: „Én tudom a szegény Anyád temetése költség nelkül nem lehetett, azzal tartoztunk. Be elvétetted-é, vagy mi a veszélyt irsz, hogy 20 vég fekete posztót vettetek, talám az utat is posztoval teritettétek be a Háztol fogva a Temetőig? Elvárom erről a tudositást. Hova teszitek már azt a sok rosz posztot?" (1716. szept. 9.)

Korábban esett már szó arról, hogy Bethlen Önéletírásában fontos szerepet szán a dialógusnak, párbeszédekre bontva adja elő mondandóját, ugyanakkor szavaival, gesztusaival jellemzi is hőseit. E módszerének már levelezésében ki kellett fejlődnie, hogy a címzettel röviden, tömören és nagyon láttatóan közölhesse mondanivalóját, illetőleg mások szavait hűen reprodukálja. Megannyi alkalommal él a közvetlen tolmácsolással: „Apám Uram ma az Aszszony ielen létébe monda nékem: Ha magam dolga volna, arbitrativára mern*em* botsáttani..." stb. (1668. máj. 20.) „én mondek eő Naganak, hogy az level irás ugyan meg lehetne, tsak hogy éggy szobais néha ember olly hibat tehet, hogy sok szovalis nehéz el boronálni, azert hogy sem az Irato, sem az Iro ne karhoztattathassék, én az mit irok minutaba Kgytek*nek* el küldöm, hogy corrigalván az hol kell, osztán ugy expedialtassék." (1670. okt. 13.) „Azt mondgia, ha en tiz Aranyba fogadom fel, eö százba, hogy soha Betsbe a mü Tractánk finaliter nem decidaltatik..." stb. (1686. jún. 2.)

Már leveleiben meg-megcsillan kitűnő atmoszféra-teremtő, jellemző-megjelenítő képessége: „Teghnap az Inquisitio közbe hozának éggy nagy kötés levelet Kintzing*nek*, fel szakasztvánn olvasni kezdé, s-a kegd moddgia szérént fütyölni s-hay haygatni, a szekbe viszkolodni, s-a fejet vakarni, hogy a parokájatis mayd le ütötte a fejeröl, s-monda. Közzel vagyunk ahoz, hogy a Törökkel megh bekellyünk, mert az Imperiumba felette megh lobbant az hadakozás. Kérdém ki miatt s-mondá A Frantziai Kiraly nem nyughatik." (1686. márc. 28.)

A mondatszerkesztés síkján megfigyelhető, hogy — a praktikus céloknak megfelelően — Bethlen a racionális, nyelvileg egyszerű, barokkos túlburjánzástól, cicomától mentes, a műfajjal adekvát,

középszerű stílusfajtát és az azzal járó mondatszerkesztési normákat tartja követendőnek. Előnyben részesíti ezért a paralel mondatszerkezeteket. Természetesen minden esetben a levelet kiváltó konkrét ok, tárgy határozza meg a levél és a beszéd fajtájának megválasztását, illetve az egy levélen belüli keveredésüket. (A genus deliberativum, demonstrativum, iudiciale, vagy akár a genus didascalicum műfaj-deformálta elemeire, miniatűr megvalósulásaira kell itt gondolnunk.) Egy adott Bethlen-mondat jellegzetességeit és struktúráját a levélben mindig az határozza meg, hogy leírásakor melyik eszményi beszédfajtát tartja választott tárgya szempontjából a legeredményesebbnek, leghatásosabbnak, s azt próbálja — a műfaj korlátai közé szorítva — realizálni. Ennek megfelelően hol tömören tájékoztató, hol részletezően leíró. Másutt szinte jogi előadást tart — ez általában, a magyar terminológia hiánya miatt nehézkes, többször kell a „féldeák-félmagyar"[13] megoldáshoz folyamodnia, miközben panaszol, véd, vádol, figyelmeztet vagy rendre utasít. Ismét másutt érvet érvre halmoz: meggyőzni vagy tanítani akar. Olykor az indulat elragadja pennáját, s szinte követhetetlenné feszíti szét mondatainak építményét, amely egyébként jól idomul a feladat minőségéhez — mely feladatok azonban legtöbbször hétköznapiak. Csak ritkán kívánják és engedik meg az ilyen ünnepélyes emelkedettségű körmondatot: „Isten eő Felsége ingyen valo io voltából nékemis azt éngedvén érnem, hogy házasságomnak gyümöltsét gyermekemet lássam, ez eő Felsége ayándekát ugyan azon nagy Kégyelmű Atyám*nak* s-Attyának az Szent keresztség által bé akarom mutatni, szentelni, és az Jesus Christus Zászloia alá az eő Felsége parantsolattya szerént állittani, Melly igyekezetemnek s-tartozo kőtelességemnek végben vitelét betsülletes io akaro Uraim s-Atyámfiai, de kiváltképpen Szerelmes Atyám Vr*am* eő kegyeme tettzéséből rendeltem ez ielen valo holnapnak 21. napián, itt Szent Miklosi házamnál lénni;" — sikerült mintáját adva a keresztelői meghívó, illetve a keresztszülői tisztre felkérő levélnek. (1670. júl. 6.)

Van-e fejlődés, tanúi lehetünk-e valamiféle művészi érésnek, ha végigtekintünk az időrendbe sorolt Bethlen-leveleken — joggal vetődhet fel a kérdés, ha a végső nagy teljesítmény, az Önéletírás felől vizsgáljuk a hozzá vezető utat. A pontos választ azonban lehetetlen megadni: egyes évekből, illetve évtizedekből sok levél maradt fenn,

[13] Tolnai Gábor kiemelése az Önéletírásból: I. 25.

más évek és évtizedek termését alig ismerjük.* Eltérő jellegű és rendeltetésű levelek állnak rendelkezésünkre az életpálya elejéről, közepéről és végéről. E több mint hétszáz levél csak töredéke Bethlen levélírói produkciójának. Ha mégis — e gyűjtemény alapján — meg akarnók válaszolni a kérdést, a fentiek miatt csak óvatosan tehetjük.

Az itt olvasható levelek bizonysága szerint Bethlen levélíró fénykora a század 60-as, 70-es éveire esik, amikor még volt megfelelő szellemi partner: Teleki Mihály. Kettejük kapcsolatának romlásával, illetve Teleki Mihály halálával Bethlen stílusbravúrjai is megritkulnak, a kevés üdítő kivételtől eltekintve csak a tragédiák (bebörtönzése, felesége halála) hozzák benne felszínre az írót. Az Önéletírás utáni, beszűkült világban már csak mondatai vannak, amelyek a ritka képességről és tehetségről vallanak. Ez időszakból inkább — latin nyelvű — kérvényei, beadványai őrzik emelkedettebb hangjuk révén a kitűnő stiliszta kézjegyét.

A levelek és az Önéletírás, valamint az említett két nyelvi réteg, az erdélyi társalgási nyelv és a biblikus eredetű protestáns hagyományt felölelő szó- és képkészlet egymásra vetítése azzal az eredménnyel jár, mely szertefoszlatja a Bethlen Miklós önálló szépírói képteremtő fantáziája iránt táplált túlzó illúziókat. Az ő érdeme inkább abban rejlik, hogy olvasottsága, óriási műveltsége, kifinomult ízlése és nyelvérzéke révén a két forrásban történelmileg felhalmozott képanyag gazdaságos, leleményes, tudatosan szelektáló felhasználásával és új rendszerbe foglalásával, valamint az anekdota formai sajátosságaira épülő előadásmóddal és hatalmas levelezése során az olvasóval szemben kialakított, közvetlenséget eredményező írói attitűddel egyedi értéket, új minőséget hozott létre: a Bethlen Miklós-i prózát. Azt a szintézist, amely a reneszánsz szórakoztató igényű elbeszéléseinek egyszerű, ám könyörtelen logikájú plaszticitását, a protestáns prózahagyomány nemzet- és önvizsgáló viviszekcióját a barokk hatalmas ívű körmondatában egyesítette.

* A 701 levél megoszlása évenkénti bontásban:

1657: 1	1665: 6	1673: 3	1681: 2	1689: 13	1697: 48	1705: 0	1713: 14
1658: 0	1666: 29	1674: 4	1682: 1	1690: 25	1698: 13	1706: 0	1714: 11
1659: 0	1667: 40	1675: 10	1683: 2	1691: 7	1699: 26	1707: 0	1715: 15
1660: 0	1668: 19	1676: 9	1684: 0	1692: 6	1700: 13	1708: 10	1716: 17
1661: 4	1669: 5	1677: 20	1685: 5	1693: 11	1701: 29	1709: 15	é. n.: 4
1662: 0	1670: 10	1678: 16	1686: 19	1694: 4	1702: 24	1710: 9	
1663: 0	1671: 12	1679: 7	1687: 7	1695: 7	1703: 24	1711: 18	
1664: 2	1672: 14	1680: 3	1688: 3	1696: 39	1704: 13	1712: 33	

BETHLEN MIKLÓS NYOMTATÁSBAN MEGJELENT LEVELEINEK BIBLIOGRÁFIÁJA

Alvinczi Péter okmánytára. Kiadja Szilágyi Sándor. Pest, 1870. I. 222., II. 274.
Benkő József: Közép-ajtai dohány. H. n. 1792. 24.
Gróf Bethlen Miklós önéletírása. Kiadta Szalay László. Pest, 1860. II. 378.
Binder Pál: Bethlen Miklós egyes erdélyi várossal folytatott levelezéseiből. Klny. a Sepsiszentgyörgyi Múzeum évkönyvéből, az ALUTA 1976—1977-es számából.
Bod Péter: Historia Hungarorum Ecclesiastica. Lugduni-Batavorum, 1890. Tom. II. Lib. III. Cap. 19. § XXXI. (465.)
W. N. Darnell: The Correspondence of Isaac Basire D. D. London, 1831. 199.
Deák Farkas: A bujdosók levéltára. A gróf Teleki család marosvásárhelyi levéltárából. Bp., 1883. 346—348.
Erdélyi féniks. Misztótfalusi Kis Miklós öröksége. Bevezető tanulmánnyal és magyarázó jegyzetekkel közzéteszi Jakó Zsigmond. Bukarest, 1974. 338.
Erdélyi Országgyűlési Emlékek. Monumenta Hungariae Historica — Magyar történelmi emlékek. III. osztály: országgyűlési emlékek. I—XXI. Szerkeszti Szilágyi Sándor. Bp., 1875—1898. XV. 443., XVIII. 481., XIX. 274., 278., XX. 377.
Géber Antal: Gróf Bethlen Miklós bécsi fogságáról (1708—1716) és Ariosto „Őrjöngő Roland"-jának egy XVII. századbeli fordítása. ItK 1905. 158—173. (Több levél közlésével.)
Gergely Sámuel: Adatok Bánffy Dénes tragédiájához. Erdélyi Múzeum, 1912. 284—286.

Gyalakuti Lázár György naplója a Rákóczi forradalom idejéből. (1704. júl. 1.—oct. 31.) In: Apor Péter verses művei és levelei. Szerk. Szádeczky Lajos. Bp., 1903. II. 565.
Gyárfás Elemér: Bethlen Miklós kancellár. Dicsőszentmárton, 1924. 206—216.
Horváth István: A Bethlen-főtanodát érdeklő régi levelek. ProtKözl, 1888. 152.
Jakab Elek: Az utolsó Apafi. Bp., 1875. 310.
Jankovics József: A levélíró Bethlen Miklós arcképéhez. (Két levél közlésével.) Acta Historia Litterarum Hungaricarum. Tom. X—XI. Szeged, 1971. 166. Klny is.
Jankovics József: Bethlen Miklós bécsi leveleiből. ItK 1973. 439—444.
Komáromy András: A báró Perényi család levéltárából. TT 1896. 708.
Koncz József: Bethlen Miklós levele Széki Teleki Mihályhoz 1672. MProtEgyhIskFigy 1880. 228.
Koncz József: Gróf Bethlen Miklós levele Veszprémi István református püspökhöz. (1709. júl. 29.) ErdProtKözl 1881. 190—191.
Koncz József: Gróf Bethlen Miklós levele az erdélyi ref. egyháztanácshoz. Bécs, 1712. febr. 24. ErdProtKözl 1881. 175—176.
Koncz József: Bethlen Miklós levelei Teleki Mihályhoz. 1672. jan. 27. MProtEgyhIskFigy 1882. 309—311.
Koncz József: Bethlen Miklós két levele Teleki Mihályhoz. ProtKözl 1888. 322—323.
Koncz József: Bethlen Miklós levele Teleki Mihályhoz atyja egészségi állapotjáról. 1677. nov. 6. ProtKözl 1890. 15.
Koncz József: Bethlen Miklós leveleiből kivonatok politikai és egyházi üldözésekre vonatkozólag. ProtKözl 1895. 23—24.
Koncz József: Bethlen Miklós Veszprémi István, reformáta püspöknek. Bécs, 1702. szept. 19. a ref. egyház ügyeiről. ProtKözl 1895. 340—341.
Lukinich Imre: Gróf Bethlen Miklós bécsi fogságáról. ItK 1906. 80—93.
Lukinich Imre: Bethlen Miklós életéhez. ItK 1906. 447—452.
Lukinich Imre: Gróf Bethlen Miklós bécsi fogságáról. ItK 1911. 460—470.

Magyar-Zsidó Oklevéltár. Monumenta Hungariae Judaica. II. 271—274. Szentkirályi György közlései.
Móricz Gyula: Bethlen Miklós egy kiadatlan levele. TT 1882. 589.
Nagy Gyula: Adalék Basirius Izsák XVII. századbeli Gyulafejérvári tanár könyvtárához. MKSzle 1883. 264.
Nagyajtai Kovács István: Bethlen Miklós és Kun Ilona. Nemzeti Társalkodó, 1839. 3. sz. 17—20.
Pápai Páriz Ferenc: Békességet magamnak, másoknak. Bevezető tanulmánnyal és magyarázó jegyzetekkel közzéteszi Nagy Géza. Bukarest, 1977. 449—452., 483.
K. Papp Miklós: Egy magyar diplomata levelezése bécsi fogságából neje- és fiával. Történelmi Lapok, 1874. 7. sz. 110—112., 9. sz. 127—128.
Rácz Károly: Epistolae Nicolai Bethlen. SpFüz 1868. 914—936.
Ráth-Végh István: A könyv komédiája. Bp., 1967. 423.
Szathmáry P. Károly: Gróf Bethlen Miklós tragoediája. TT 1891. 45., 51—52.
Teleki Mihály levelezése. Szerk. Gergely Sámuel. Bp., 1905–1926. I–VIII.; III. 563., 566., 577., 588., 593., 598., 628.; IV 30., 35., 43., 50., 75., 78., 83., 122., 142., 154., 176., 180., 181., 203.; V. 84., 370., 625.; IV. 9., 36., 64., 79., 110., 420., 429.; VII. 208., 221., 236., 249., 348., 363., 366., 380., 381., 504., 595., 599., 604.; VIII. 2., 47., 78., 86., 109., 133., 216., 255., 481.
Török—magyarkori államokmánytár. Szerk. és jegyzetekkel ellátta Szilády Áron és Szilágyi Sándor. I–VII. Pest, 1868—1872. V. 288., 474.
Vass Miklós: Udvarhelymegye levéltárából. TT 1907. 308.

1642. szeptember 1. — Bethlen János és Váradi Borbála gyermekeként megszületik az erdélyi Kisbúnon
1649 — otthoni tanítását megkezdi Naményi Mihály házitanító
1652 — elkezdődnek gyulafehérvári tanulmányai, Keresztúri Pál vezetésével
1654 — rövid időre a kolozsvári református kollégiumba megy át
1655. december — Keresztúri Pál halála véget vet gyulafehérvári tanulásának
1656. március—1657. június — ismét Gyulafehérvárott, Isaac Basire keze alatt
1657. június — az Erdélybe betört lengyel csapatok elől menekülve hazamegy apja mellé Kisbúnra
1658. január — Apáczai irányításával Kolozsvárott folytatja tanulmányait
június — futás a tatár elől, Déva, kancelláriai írnokság
1659. január — visszatér Apáczai mellé, elkészül első, fontosabb, nyomtatásra szánt műve: függelék mestere értekezéséhez
1659. augusztus—1659 vége — Segesvárott, Rákóczi György fogságában
1660 eleje — Barcsay seregében, Szebenben
1661 eleje — Váradi Borbála halála
május — külföldi tanulmányútra, peregrinációra indul
június — Bécs, ismerkedés a császári udvarral
július eleje — Nürnberg
augusztus — 1662. május — Heidelberg
1662. május—1663. július — Utrecht
1663. július—november — Leyden
1663. december—1664. március — Anglia, hazafelé tartó útjában

Párizs, találkozik Lionne államtitkárral, Turenne és Colbert meglátogatása után
1664. április 24. — XIV. Lajos üzenetével hazaindul Franciaországból
június 9. körül Gyulafehérvárra érkezik
szeptember 16. — Zrínyi Miklóshoz indulva már Huszton tartózkodik
november 13. — megérkezik Zrínyihez Csáktornyára
november 18. — a tragikus végű vadászat
december — Zrínyi temetése, tárgyalások Zrínyi Péterrel
1665. január — a Zrínyiekkel folytatott beszélgetések értelmében Velencébe megy, ahol a francia követtel tárgyal
február — Bécs, újabb tárgyalások Gremonville-jel, a bécsi francia követtel
április 5. — elhagyja Bécset
április 29. — Árva vára; háztűznézőben Ostrosith Erzsébetnél
május 18. — Gyulafehérvárra érkezik velencei útjáról
június közepe — Rettegi István nevű szolgáját lánykérőbe küldi Ostrosithékhoz, az halogató választ kap
1666. április 3. — Bethlen Miklósnak a magyarországi elégületlenek ügyében tett első lépései, mint Erdély képviselője: Csuti Benedek, Thököly István embere Magyarországra hívja
április 19. — Teleki Mihályhoz megy, s vele kiindul Magyarországra
április vége—május eleje — Murányban Wesselényi Ferenccel és másokkal is tárgyalnak
május 13.—június 4. — házassága ügyében távol Muránytól
július 4.—július 14. — Balassi Imre ellen a dévényi táborban
július 25. — az elégületlenek vezetői előtt szóban fejti ki Erdély álláspontját Magyarország és a török közötti kapcsolat ügyében
augusztus 23. — a főtárgyalás Murányban
szeptember 7. — körül indul Erdélybe
szeptember 22. — Gyulafehérvárott tartózkodik
1667. február vége—március eleje — az erdélyi török diplomácia kialakításának aktív résztvevője
március — háztűznézőben Zabolán, Kun Istvánéknál
május 23. — introductio az udvarhelyszéki főkapitányság tisztjébe
július 7. — eljegyzése Kun Ilonával
október 17. — Panajot portai tolmács árulásával kapcsolatos véleménye
1668. január—február — Besztercén először meghívott tagja az országgyűlésnek

május — elkezdi a bethlenszentmiklósi kastély építését
június 11. — esküvője Kun Ilonával
1669. január—február — a gyulafehérvári országgyűlésen részt vesz a Compilata Constitutiones összeállításában
1670. szeptember — első összeütközése a tordaiakkal, mely 1672-ben fejlődik ki igazán
október — tájékoztató levelek a külföldi protestáns fejedelmeknek
1671. február — összetűzése Bánffy Dénessel
július—december — Kun Istvánnal való ellenségeskedése, felesége ki nem adott javai miatt
október — levél a brandenburgi választófejedelemnek
1672. január — az Austriaca Austeritashoz „alkalmaztatott írás", esetleg az Austriaca Austeritatis Continuatio elkészítése
február — a sóaknákról való conceptus
március 14. — útnak bocsátja a protestáns fejedelmekhez küldött embert, aki Kővárnál tovább nem jut
július — nyílt összecsapása a tordaiakkal
1673. január — Teleki Mihályt figyelmezteti az ellene kialakult hangulatra
az év végén Segesvárott adószámvételben vesz részt
ez évben ellentétbe kerül apjával a szerinte igazságtalan kutyfalvi osztozás miatt
1674. november — a Bánffy Dénes elleni liga létrehozása
november 16. — Bethlen figyelmeztető levele Bánffy Déneshez
Bethlen Jánossal ez évben alapítják a székelyudvarhelyi iskolát
1675. január 4. — befejezi az üldözött protestáns prédikátorokhoz intézett mentegetőző episztoláját
július — nyugat-európai követségre készül
ez évben tervezetet ír a sókereskedelemről
1676. április 22—23. — Béldi Pállal letartóztatják és Fogarasban börtönbe vetik
1677. március 31. — kiszabadul fogságából
július eleje — találkozik Apafival
július közepe — Teleki felkéri, hogy tollával támogassa őt magyarországi hadviselésében; Bethlen végül szükségtelennek ítéli
szeptember vége — első hírei a Teleki-ellenes ligáról
november eleje — értesülései a Béldi-mozgalomról, Paskó Kristóf portára menéséről; elhatárolja magát Bélditől
december — félelmében Szebenbe költözik
ez évben megírja az Apologia Ministrorum c. művét

1678. január—március — Bethlen János halála, temetése körüli bonyodalmak; ötleteivel, helyzetelemzéseivel a polgárháborúnak igyekszik elejét venni, maga az eseményektől távol marad
március—május — mostohaanyjával, Fricsi Fekete Klárával az apai örökség felett vitatkozik
1679 eleje — folytatódik mostohaanyjával a birtokviszály
április — a Béldi-ügy kivizsgálásakor ő is gyanúba keveredik
július — Bethlen Farkas postájának véletlen felbontása
1680. január — a hódoltsági területet ellenőrző bizottság tagja
október — részvétele a Thökölyvel tartott somlyói értekezleten
1681. augusztus—október — főstrázsamesterként részt vesz a török magyarországi hadjáratában
1682. július—november — az újabb hadjáratban generális; füleki táborozás
1683 — ezúttal nem vesz részt a hadjáratban, a fejedelemasszony körül lát el teendőket
1685. december 3. — felesége, Kun Ilona halála
1686. február 8. — házassága Rhédey Júliával
március 20.—április 2. — máramarosi inquisitio a német hadak kihágásairól; ide már mint a deputáció tagja ment el
május — apahidai megbeszélések Scherffenberggel
július — az ún. Haller-féle diploma feletti tárgyalások, Bethlen egyedülálló véleménye
1687 — megírja Moribunda Transylvaniae c. röpiratát
1688. április — állásfoglalása a Carafa-deklaráció ügyében
1689. május — generalis computus Szebenben
július 15. — beválasztják a fejedelmi tanácsba
ez évben kereskedelmi tervezetet készít
1690. január—február — kassai tanácskozás a máramarosi sókereskedelem ügyében a kamara képviselőivel
február 26. — beavatkozása Tótfalusi Kis Miklós visszatartott könyveinek kiadása érdekében
március 3. — hazaérkezik Vajdakamarásra
július 18. — utolsó ismert levele Teleki Mihályhoz
augusztus 31. — Bécsbe indul, hogy az Apafi, majd Teleki halála után Thököly fejedelemmé tételének következményeitől az országot megmentse
szeptember 8. — megkezdődnek tárgyalásai, melyek eredményeképpen megszületik az Erdély közjogi helyzetét megalapozó Diploma Leopoldinum
október 16. — I. Lipót császár aláírja a diplomát; e napokban

kapja meg Bethlen Máramaros megye főispáni címét
november 2. — már Kővárban tartózkodik, s az erdélyieket levélben értesíti útjának sikeréről, s igyekszik a Thökölyhez átálltakat a császár hűségére visszatéríteni
november 11. — Kolozsvárott
1691. február — Erdély kancellárjává választják
április 12. — felesküszik az alkotmányra
május vége — elfoglalja a máramarosi főispán székét
főcommissáriussá választják
1693 megválik főbiztosi állásától
Radnót megszerzéséért harcot indít
1695 tervezetet ír a sókereskedelemről
november 11. — követségbe indul a császári fővárosba
november—december — tárgyalások a Thököly-nővérekkel azok erdélyi birtokainak megvételéről
1696. február 23. — grófi diplomát kap
április 8. — hazaér Bécsből
június — bécsi követjárása — a fejérvári productio, s a fiskális jószágok revíziója, II. Apafi Mihály elleni tevékenységek — miatt az ország ellene fordul
július—augusztus — a tordai malmot kiveszik kezéből
augusztus — Csáky László vezetésével követséget indítanak ellene Bécsbe
október eleje — a gyulafehérvári országgyűlés még mindig főként az ő ügyeit tárgyalja
1697. március—április — a kolozsvári gyűlésen ugyanaz folytatódik
június—július — a tordai országgyűlésen kiegyezik a rendekkel
november 6. — Apor Istvánnal, Bánffy Györggyel Bécsbe indul
1697. november 30. — 1698. május — bécsi tárgyalások
1698. május 7. — császári parancsolat a tordai malom visszaadásáról
június — az országgyűlés ismét ellene fordul
1699. február — tervezet az adózásról
1701 — bécsi követségét Rabutin „elbontja"
május — Torda és Doboka vármegyei cirkálásból származó bonyodalmak miatti összeütközései
szeptember — elkezdi építeni gyulafehérvári házát
október — Máramarosba megy, hogy a kamara részére átvegye Apafitól a máramarosi, huszti birtokokat
1702. január — hazatér Máramarosból
július végén magánemberként Bécsbe megy, kereskedelmi tárgya-

lásokat folytat, a császárnak beadja Penetralia c. tervezetét, szeretne elbúcsúzni hivatali tisztjeitől
november—december — 12 pontból álló politikai traktátust ad be I. József királynak
december 28. — hazaérkezik Bethlenszentmiklósra
1703. január — Apor Istvánék összefognak ellene Rabutinnal
március — az udvar az erdélyiek elé küldi Bethlen kereskedelmi tervezetét, azok megvalósíthatatlannak tartják
április — elkészül a gyulafehérvári ház
május — ismét halálos veszedelemben forog — Lóna és a pecsét miatt —, félelmében végrendeletet ír
október 11. — Rabutin rendeletére Szebenbe költözik
1704. március—április — Enyed felégetése — március 13. — után határozza el magát a Columba Noé c. röpirat elkészítésére
április — postázza a Columba Noét
május 5. — kitiltják a tanácsból
június 19. — este 10 és 11 óra között letartóztatják és fogságba vetik
június 30. — az első kihallgatás
július 29. — a vádpontok összefoglalása
augusztus 5. — elmondja védekezését
augusztus 8. — a rendek manipulált szavazatai alapján bűnösnek találják és halálra ítélik
november 8. — I. Lipót elrendeli az ügyét felülvizsgáló judicium delegatum felállítását
1708. április 15. — megengedik, hogy a családtagok meglátogassák börtönében
május 1. — Bécsbe indítják
május—június — Eszéken öt hétig tartóztatják, itt kezdi el írni Önéletírása Elöljáró Beszédét
június 8. — Eszékről levelet intéz I. Józsefhez
július 18. — kísérőivel megérkezik Bécsbe
augusztus 24. — első ismert bécsi levele a családhoz
1710. január 23. — befejezi Önéletírását
1711. március 16. — I. József elé terjesztik a miniszteri értekezlet javaslatát Bethlen sorsáról
1712. február 12. — I. József halálát követően VI. Károly döntése Bécset jelöli ki Bethlen lakóhelyéül
1713. szeptember 30. — reverzális ellenében az őrséget elviszik az ajtajáról, de Bécset továbbra sem hagyhatja el
1716. február 16. — meghal második felesége, Rhédey Júlia
október 27. — Bethlen Miklós halála
november 2. — temetése Bécsben

LEVÉLMUTATÓ*
(1657—1698)

1657

1. Isaac Basire-nek, Kisbún, 1657. július 19. 117 599

1661

2. Bethlen Pálnak, Bécs, 1661. június 21. . 118 600
3. Bethlen Jánosnak, Bécs, 1661. június 21. 119 600
4. Bethlen Jánosnak, Bécs, 1661. június 21. 121 601
5. Bethlen Jánosnak, Nürnberg, 1661. július 5. 121 601

1664

6. Bethlen Farkasnak, Gergelynek és Eleknek, Huszt, 1664. szeptember 16. .... 123 602
7. Petrőczy Istvánnak, Csáktornya, 1664. december 10. 123 602

1665

8. Ostrosith Mátyásné Révay Kata Szidóniának, Peklány, 1665. május 6. .... 124 604
9. Keczer Ambrusnak, Bethlenszentmiklós, 1665. május 27. .... 125 605
10. Teleki Mihálynak, Kutyfalva, 1665. augusztus 4. 126 607

* Az első számoszlop a levelek, a második a jegyzetek lapszámaira utal

11. Taracközi Ferencnek, Keresd, 1665. szeptember 28. 127 607
12. Hedri Benedeknek, Bethlenszentmiklós, 1665. december 4. .... 127 607
13. Isaac Basire-nek, S. d., [?, 1665.?] 128 609

1666

14. Teleki Mihálynak, Kisbún, 1666. március 19. 129 610
15. Teleki Mihálynak, Keresd, 1666. április 3. 130 610
16. Teleki Mihálynak, Kisbún, 1666. április 18. 131 611
17. Teleki Mihálynak, Teremi, 1666. április 19. 132 611
18. Bethlen Jánosnak, Murány, 1666. május 12. 132 611
19. Teleki Mihálynak, Polonka, 1666. május 13. 134 612
20. Teleki Mihálynak, Murány, 1666. június 4. . .. 134 612
21. Bethlen Jánosnak, Divényi mezőben, 1666. július 8. 136 613
22. Teleki Mihálynak, Murány, 1666. július 14. 138 614
23. Teleki Mihálynak, Murány, 1666. július 22. .. 138 614
24. Teleki Mihálynak [?], Murány, 1666. július 22. 140 615
25. Teleki Mihálynak, Murány, 1666. július 27. 141 615
26. Teleki Mihálynak, Murány, 1666. július 27. 143 615
27. Apafi Mihálynak, Murány, 1666. július 27. 145 616
28. Teleki Mihálynak, Murány alatt, 1666. augusztus 18. ... . 147 618
29. Wesselényi Ferencnek, Gyulafehérvár, 1666. szeptember 22. . 149 618
30. Teleki Mihálynak, Görgényszentimre, 1666. szeptember 28. . . .. 151 619
31. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1666. szeptember 29. .... 151 619
32. Teleki Mihálynak, Kisbún, 1666. október 11. 152 620
33. Teleki Mihálynak, Kisbún, 1666. október 14. 154 620
34. Teleki Mihálynak, Keresd, 1666. október 17. 154 621
35. Teleki Mihálynak, Keresd, 1666. október 24. 155 621
36. Teleki Mihálynak, Keresd, 1666. november 5. 155 621
37. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1666. november 21. .... 157 621
38. Teleki Mihálynak, Balázsfalva, 1666. november 29. 157 621
39. Keczer Ambrusnak, Fogaras, 1666. december 11. 158 622
40. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1666 [?] 158 622
41. Forgách Ádámnak, S. d., [?, 1666. ?] 159 622
42. Rottal Jánosnak, S. d., [?, 1666. ?] 159 622

43. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1667. február 18. ... 160 623
44. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1667. február 18. ... 161 623
45. Thököly Istvánnak, Bethlenszentmiklós, 1667. február 21. ... 162 623
46. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1667. február 21. ... 163 624
47. Teleki Mihálynak, Mihályfalva, 1667. február 23. 163 624
48. Teleki Mihálynak, Fogaras, 1667. február 26. 164 624
49. Teleki Mihálynak, Kisbún, 1667. március 2. 165 625
50. Bánffy Dénesnek, Kisbún, 1667. március 2. 167 625
51. Heinrich von Schöellennek, Kisbún, 1667. március 5. ... 167 626
52. Teleki Mihálynak, Kisbún, 1667. április 6. 169 627
53. Teleki Mihálynak, Ebesfalva, 1667. április 7. 170 627
54. Teleki Mihálynak, Kisbún, 1667. április 13. 172 627
55. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1667. május 6. ... 173 628
56. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1667. május 15. ... 174 628
57. Teleki Mihálynak, Kisbún, 1667. május 21. 174 628
58. Teleki Mihálynak, Nagykend, 1667. május 26. 175 628
59. Teleki Mihálynak, Gyulafehérvár, 1667. június 7. 175 629
60. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1667. június 20. ... 176 629
61. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1667. június 21. ... 177 629
62. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1667. június 23. ... 178 629
63. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1667. június 28. ... 179 630
64. Teleki Mihálynak, Osdola, 1667. július 8. ... 180 631
65. Kun Ilonának, Alsócsernáton, 1667. július 15. 181 631
66. Teleki Mihálynak, Kutyfalva, 1667. július 19. 182 631
67. Kun Ilonának, Teremi, 1667. július 24. ... 182 631
68. Teleki Mihálynak, Teremi, 1667. július 30. ... 183 631
69. Teleki Mihálynak, Osdola, 1667. augusztus 10. 184 632
70. Gyulafi Lászlónak, Teremi, 1667. augusztus 13. 185 632

71. Teleki Mihálynak, Teremi, 1667. augusztus 23. 186 632
72. Teleki Mihálynak, Teremi, 1667. augusztus 25. 189 633
73. Teleki Mihálynak, Teremi, 1667. augusztus 25. 190 633
74. Bethlen Jánosnak, Bethlenszentmiklós, 1667. október 17. 192 633
75. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1667. október 19. 197 634
76. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1667. október 19. 197 634
77. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1667. október 23. 199 634
78. Kun Ilonának, Bethlenszentmiklós, 1667. november 7. 200 635
79. Teleki Mihálynak, Keresd, 1667. november 20. 201 635
80. Teleki Mihálynak, Székelymuzsna, 1667. november 27. 202 635
81. Teleki Mihálynak, Keresd, 1667. november 29. 203 635
82. Teleki Mihálynak, Keresd, 1667. december 12. 203 635

1668

83. Kun Istvánné Basa Ilonának, Beszterce, 1668. január 16. 204 636
84. Teleki Mihálynak, Kisbún, 1668. március 2. 205 636
85. Kun Ilonának, Keresd, 1668. március 26. 205 636
86. Teleki Mihálynak, Kisbún, 1668. április 3. 206 636
87. Kun Ilonának, Szászsáros, 1668. április 25. 207 637
88. Gyulafi Lászlónak, Bethlenszentmiklós, 1668. május 11. 208 637
89. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1668. május 11. 209 638
90. Kun Ilonának, Bethlenszentmiklós, 1668. május 12. 209 639
91. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1668. május 13. 210 639
92. Teleki Mihálynak, Teremi, 1668. május 17. 211 639
93. Teleki Mihálynak, Teremi, 1668. május 20. 212 639
94. Kun Istvánné Basa Ilonának, Radnót, 1668. július 19. 214 640
95. Teleki Mihálynak, Teremi, 1668. augusztus 26. 215 641

96. Wesselényi Ferencné Széchy Máriának, Radnót, 1668. szeptember 9. ..... 215 641
97. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1668. október 15. ..... 216 641
98. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1668. október 30. ..... 217 642
99. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, S. d., [1668 október] 217 642
100. Teleki Mihálynak, Keresd, 1668. november 25. 218 642
101. Teleki Mihálynak, Alamor, 1668. december 26. 219 642

1669

102. Udvarhelyszék rendeinek, Bethlenszentmiklós, 1669. március 4. ..... 220 642
103. Petrőczy Istvánnak, Bethlenszentmiklós, 1669. április 20. ..... 220 642
104. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1669. április 20. ..... 221 643
105. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1669. augusztus 5. ..... 222 643
106. Teleki Mihálynak, Fogaras, 1669. december 25. 223 643

1670

107. Apafi Mihálynak, S. d., [Brassó, 1670. január 12. előtt] 223 644
108. Apafi Mihálynak, S. d., [Fogaras, 1670. február 2. előtt] 224 644
109. Teleki Mihálynak, Fogaras, 1670. február 2. 225 644
110. A kereskedőknek (Bethlen Farkassal), Bethlenszentmiklós, 1670. március 14. ..... 225 645
111. Teleki Mihálynak, Nagyenyed, 1670. április 21. ..... 227 645
112. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1670. július 6. ..... 227 645
113. Teleki Mihálynak, Torda, 1670. szeptember 1. ..... 228 645
114. Bethlen Jánosnak, Bánffy Dénesnek és Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1670. október 13. 229 646

115. Apafi Mihálynak, S. d., [?, 1670. október 19. előtt] 232 647
116. Kun Istvánnak, Bethlenszentmiklós, 1670. október 25. 233 647

1671

117. Bánffy Dénesnek, Keresd, 1671. február 18. .. 234 648
118. Ghillányi Gergelynek, Keresd, 1671. február 18. 235 649
119. Szegeti Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1671. július 6. ... 237 650
120. Jenei Istvánnak, Bethlenszentmiklós, 1671. július 6. 238 650
121. Kun Istvánnak, Bethlenszentmiklós, 1671. július 14. ... 238 651
122. Bethlen Gergelynek, Bethlenszentmiklós, 1671. július 17. ... 239 651
123. Teleki Mihálynak, Torda, 1671. október 22. .. 239 651
124. Teleki Mihálynak, Nagyenyed, 1671. október 29. 241 651
125. Kun Lázárnak, Zabola, 1671. november 17. .... 241 651
126. Apafi Mihálynak, S. d., [?, 1671. december 23. előtt] 242 652
127. Jenei Istvánnak, Bethlenszentmiklós, 1671. december 29. ... 243 652
128. Az országgyűlésnek [?] S. d., [?, 1671. ?] 245 652

1672

129. Teleki Mihálynak, Balázsfalva, 1672. január 5. 245 653
130. Teleki Mihálynak, Torda, 1672. január 27. ... 246 653
131. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1672. február 7. ... 247 655
132. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1672. február 21. ... 248 656
133. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1672. március 14. ... 251 656
134. Teleki Mihálynak, Bodola, 1672. március 29. ... 253 658
135. Teleki Mihálynak, Székelykocsárd, 1672. június 13. 253 658
136. Teleki Mihálynak, Torda, 1672. július 8. 255 658
137. Teleki Mihálynak, Torda, 1672. július 11. ... .. 257 659
138. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, S. d., [?, 1672. július második fele] 260 659

139. Teleki Mihálynak, Teremi, 1672. augusztus 11. 261 660
140. Teleki Mihálynak, Teremi, 1672. augusztus 29. 263 660
141. Márko Mártonnak, Ürmös, 1672. november 17. 265 661
142. Teleki Mihálynak, Homoródszentpál, 1672. november 24. 265 661

1673

143. Teleki Mihálynak, Zabola, 1673. január 26. 266 661
144. Teleki Mihálynak, Fogaras, 1673. február 14. 267 661
145. Teleki Mihálynak, Szentkatolna, 1673. március 27. 267 663

1674

146. Bethlen Pálnak, Bethlenszentmiklós, 1674. július 2. 268 663
147. Bethlen Eleknek, Bethlenszentmiklós, 1674. október 22. 268 663
148. Bánffy Dénesnek, Aranyoslóna, 1674. november 16. 269 664
149. Béldi Pálnak, Nagyenyed, 1674. november 23. 270 666

1675

150. Teleki Mihálynak, Fogaras, 1675. március 22. 272 667
151. Béldi Pálnak, Zabola, 1675. április 1. 273 668
152. Az országgyűlésnek, S. d., [Gyulafehérvár?, 1675. június közepe] 273 668
153. II. Rákóczi Györgyné Báthory Zsófiának, Gyulafehérvár, 1675. június 18. 274 668
154. Teleki Mihálynak, Torda, 1675. július 5. 275 668
155. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1675. július 29. 276 669
156. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1675. október 22. 278 669
157. Apafi Mihálynak, S. d., [?, 1675. december 11. előtt] 279 669
158. Apafi Mihálynak, S. d., [?, 1675. december 13. előtt] 280 669
159. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1675. december 23. 281 670

1676

160. Teleki Mihálynak, Gyéres, 1676. április 14. ..... 281 670
161. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1676. április 18. ..... 282 670
162. Teleki Mihálynak, Naláczi Istvánnak és Székely Lászlónak, S. d., [Fogaras, 1676. április 23. ?] ... 283 673
163. Kapy Györgynek, Rhédey Ferencnek, Teleki Mihálynak és Naláczi Istvánnak, S. d., [Fogaras, 1676. április 24. ?] 284 674
164. [?] S. d., [Fogaras, 1676. április 25. ?] 285 674
165. Teleki Mihálynak, Fogaras, 1676. május 6. 286 675
166. Teleki Mihálynak, Fogaras, 1676. május 26. 287 675
167. Teleki Mihálynak, Fogaras, 1676. június 3. 289 676
168. Kun Istvánnak, Fogaras, 1676. június 16. 290 677

1677

169. Teleki Mihálynak, Fogaras, 1677. február [?] 291 677
170. Teleki Mihálynak, Medgyes, 1677. április 7. .... 292 679
171. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1677. május 9. ..... 293 679
172. Teleki Mihálynak, Torda, 1677. május 23. .... 294 680
173. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1677. június 30. ..... 295 680
174. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1677. július 5. ..... 296 680
175. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1677. július 24. ..... 297 680
176. Teleki Mihálynak, Torda, 1677. augusztus 3. 298 681
177. Teleki Mihálynak, Torda, 1677. augusztus 8. 299 681
178. Teleki Mihálynak, Zabola, 1677. augusztus 28. 300 682
179. Kun Istvánnak, Bethlenszentmiklós, 1677. szeptember 27. ..... 301 682
180. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1677. szeptember 28. ..... 302 682
181. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1677. november 6. ..... 305 683
182. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1677. november 9. 306 683

183. Bethlen Jánosnak, Bethlenszentmiklós, 1677. november 14. ..... 307 684
184. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1677. november 22. ..... 309 684
185. Rhédey Ferencnek, Bethlenszentmiklós, 1677. november 22. ..... 310 685
186. Teleki Mihálynak, Gyéres, 1677. november 25. 314 685
187. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1677. november 29. ..... 316 686
188. Béldi Pálnak, Bethlenszentmiklós, 1677. december 4. 317 687

1678

189. Teleki Mihálynak, Nagyszeben, 1678. január 1. 319 687
190. Rhédey Ferencnek, Nagyszeben, 1678. január 11. 320 688
191. Rhédey Ferencnek, Nagyszeben, 1678. január 13. 323 689
192. Teleki Mihálynak, Nagyszeben, 1678. január 28. 326 689
193. Teleki Mihálynak, Nagyszeben, 1678. február 1. 328 690
194. Teleki Mihálynak, Monora, 1678. február 11. 330 690
195. Teleki Mihálynak, Ekemező, 1678. február 18. 332 690
196. Teleki Mihálynak, Teremi, 1678. február 24. ... 335 691
197. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1678. márciusi 16. ..... 335 691
198. Teleki Mihálynak, Nagyenyed, 1678. április 5. 337 692
199. Teleki Mihálynak, Gyéres, 1678. május 14. 338 692
200. Teleki Mihálynak, Gyulafehérvár, 1678. június 11. 339 693
201. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1678. szeptember 1. ..... 340 697
202. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1678. szeptember 9. ..... 341 697
203. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1678. november 23. ..... 342 698
204. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1678. december 28. 343 698

1679

205. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1679. január 31. ..... 343 698
206. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1679. február 26. ..... 344 699
207. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1679. március 31. ..... 345 699
208. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1679. április 3. ..... 346 699
209. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1679. április 11. 348 700
210. Teleki Mihálynak, Homoródszentpál, 1679. július 8. ..... 348 700
211. Teleki Mihálynak, Zabola, 1679. július 24. 350 701

1680

212. Torda város tanácsának, [?] Bethlenszentmiklós, 1680. április 16. ..... 351 702
213. Apafi Mihálynak, S. d., [Gyulafehérvár, 1680. június 3. előtt] 352 702
214. Apafi Mihálynak, S. d., [Gyulafehérvár, 1680. június 6. előtt] 352 702

1681

215. Lugosi Ferencnek, Vajdakamarás, 1681. augusztus 12. ..... 353 702
216. Lugosi Ferencnek, Vajdakamarás, 1681. augusztus 14. 354 702

1682

217. Kun Istvánnak, Gyulafehérvár, 1682. november 22. 354 703

1683

218. Bethlen Gergelynek, S. d., [?, 1683 június] 354 703
219. Apafi Mihályné Bornemissza Annának, Gyulafehérvár, 1683. október 27. 355 703

1685

220. Teleki Mihálynak, Vajdakamarás, 1685. január 15. 356 704
221. Balogh Zsigmondnak, Bethlenszentmiklós, 1685. október 7. . . . . 356 704
222. Szeben városának, Bethlenszentmiklós, 1685. október 8. . . . . 357 704
223. Küküllő vármegyének, S. d., [Bethlenszentmiklós, 1685. november 20. előtt] 359 704
224. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1685. november 21. 359 704

1686

225. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1686. január 14. . . . . 360 705
226. Szatmári Gáspárnak, Bethlenszentmiklós, 1686. január 21. . . . . 361 705
227. Teleki Mihálynak, Marosvásárhely, 1686. március 16. . . . . 361 705
228. A deputatiónak, Máramarossziget, 1686. március 20. . . . . 362 706
229. Rhédey Jánosnak, Máramarossziget, 1686. március 20. . . . . 363 707
230. Teleki Mihálynak, Máramarossziget, 1686. március 24. . . . . 364 707
231. Gyulai Ferencnek, Daniel Istvánnak és Deli Mihálynak, Máramarossziget, 1686. március 24. . . . . 370 707
232. Gyulai Ferencnek, Daniel Istvánnak és Deli Mihálynak, Máramarossziget, 1686. március 26. . . 371 707
233. Teleki Mihálynak, Máramarossziget, 1686. március 28. 374 708

234. Teleki Mihálynak, Máramarossziget, 1686. március 29. . . . . 376 708
235. Teleki Mihálynak, Máramarossziget, 1686. március 31. . . . . 377 708
236. Teleki Mihálynak, Máramarossziget, 1686. április 2. . . . . 378 709
237. A deputatiónak (Bálintith Zsigmonddal), Kolozsvár, 1686. május 25. . . . . 379 709
238. A deputatiónak (Mikes Pállal), Szamosújvár, 1686. június 2. . . . . 380 710
239. Friedrich Sigmund Scharffenbergnek, Nagyszeben, 1686. június 9. . . . . 382 710
240. Teleki Mihálynak (Daniel Mihállyal), Székelyudvarhely, 1686. június 15. . . . . 382 710
241. Haller Jánosnak, Pernyeszi Zsigmondnak, Nagy Pálnak, Inczédi Mihálynak és Miles Mátyásnak (Daniel Mihállyal, Gyulai Ferenccel és Johannes Zieglerrel), Apahida, 1686. június 22. . . . . 383 710
242. A deputatiónak (Daniel Mihállyal és Johannes Zieglerrel), Apahida, 1686. június 23. . . . . 384 711
243. Apafi Mihálynak (Bethlen Pál árváival), S. d., [?, 1686. november 2. előtt] 386 711

1687

244. Szatmári Gáspárnak, Fogaras, 1687. március 15. 387 711
245. Alsófejér vármegyének, [?] S. d., [?, 1687 június—július] 387 712
246. Bánffy Farkasnak, Bethlenszentmiklós, 1687. szeptember 14. . . . . 389 712
247. A deputatiónak, Nagyszeben, 1687. november 20. 390 712
248. Szatmári Gáspárnak, Nagyszeben, 1687. november 24. . . . . 392 712
249. A deputatiónak (Daniel Istvánnal), Nagyszeben, 1687. december 14. . . . . 393 713
250. A deputatiónak (Daniel Istvánnal), Nagyszeben, 1687. december 17. 396 713

1688

251. Valendorffi B. Joachimnak, Nagyszeben, 1688. január 1. ... 396 714
252. Szatmári Gáspárnak (Matskási Boldizsárral), Fogaras, 1688. március 4. ... 398 714
253. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1688. október 24. 398 715

1689

254. Teleki Mihálynak, Homoródszentpál, 1689. március 7. ... 399 715
255. Teleki Mihálynak, Fogaras, 1689. március 21. 401 716
256. Teleki Mihálynak, Fogaras, 1689. március 22. 401 717
257. Teleki Mihálynak, Nagyszeben, 1689. június 10. 402 717
258. Kun Istvánnak, Brassó, 1689. június 20. ... 403 717
259. Küküllő vármegyének, S. d., [?, 1689. július 20.—augusztus 2.] ... 403 717
260. Teleki Mihálynak, Nagyszeben, 1689. augusztus 8. ... 404 717
261. Teleki Mihálynak, Nagyszeben, 1689. augusztus 9. ... 405 718
262. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1689. augusztus 11. ... 406 718
263. Teleki Mihálynak, Radnót, 1689. augusztus 14. ... 408 718
264. Bethlen Gergelynek, Bethlenszentmiklós, 1689. október 10. ... 410 718
265. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1689. október 19. ... 411 719
266. Simon Rodeltnek, Vajdakamarás, 1689. december 30. 413 719

1690

267. Teleki Mihálynak, Vajdakamarás, 1690. január 3. ... 414 719
268. Teleki Mihálynak, Kassa, 1690. február 18. ... 416 719
269. Léderer Mártonnak, Szatmár, 1690. február 26. 417 720

270. Teleki Mihálynak, Vajdakamarás, 1690. március 3. ... 419 721
271. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1690. március 17. ... 420 721
272. Léderer Mártonnak, Bethlenszentmiklós, 1690. március 28. ... 421 722
273. Siegfried Christoph Breunernek, Fogaras, 1690. április 24. ... 422 722
274. Nógrádi Jánosnak, Fogaras, 1690. május 3. ... 424 723
275. Léderer Mártonnak, Bethlenszentmiklós, 1690. május 14. ... 425 724
276. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1690. május 16. ... 426 725
277. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1690. május 20. ... 427 725
278. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1690. május 24. ... 428 725
279. Teleki Mihálynak, Nagyszeben, 1690. május 28. ... 429 725
280. Léderer Mártonnak, Bethlenszentmiklós, 1690. június 7. ... 430 725
281. Sárosi Istvánnak, Bethlenszentmiklós, 1690. július 7. ... 431 726
282. A szepesi kamarának, S. l. [Bethlenszentmiklós ?], 1690. július 8. ... 432 726
283. Jászberényi Istvánnak, Bethlenszentmiklós, 1690. július 9. ... 433 727
284. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1690. július 14. ... 435 727
285. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1690. július 18. ... 437 728
286. Léderer Mártonnak, Torda, 1690. augusztus 13. 438 729
287. Léderer Mártonnak, Szatmár, 1690. szeptember 4. 439 730
288. Léderer Mártonnak, Bécs, 1690. október 21. 439 730
289. Széki Mártonnak, Kővár, 1690. november 2. 440 731
290. Naláczi Istvánnak, S. l., 1690. december 3. ... 442 732
291. Teleki Mihályné Vér Juditnak, Fogaras, 1690. december 15. 443 732

1691

292. Kun Istvánnak és Kun Miklósnak, Bethlenszentmiklós, 1691. március 4. ... 444 732
293. Bethlen Jánosnak, Bethlenszentmiklós, 1691. március 15. 445 733
294. Pataki Istvánnak, Bethlenszentmiklós, 1691. április 11. 446 733
295. Bethlen Gergelynek, Nagyszeben, 1691. május 25. 447 734
296. Teleki Mihályné Vér Juditnak, Bethlenszentmiklós, 1691. július 8. 448 734
297. Vay Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1691. október 31. 450 735
298. A szepesi kamarának, S. d., [?, 1691. április 19. után] 451 736

1692

299. Vay Mihálynak, Vajdakamarás, 1692. január 2. 452 736
300. Brassó város tanácsának, Nagyszeben, 1692. január 14. 454 736
301. Nemes Péternek, Bethlenszentmiklós, 1692. május 2. 454 736
302. Vay Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1692. május 12. 455 738
303. Bethlen Gergelynek, Kolozsvár, 1692. június 27. 456 738
304. Máramaros vármegyének, Vajdakamarás, 1692. november 25. 456 738

1693

305. Brassó város tanácsának, Bethlenszentmiklós, 1693. február 28. 457 739
306. Esterházy Pálnak, Bethlenszentmiklós, 1693. március 16. 457 739
307. Alvinczi Péternek, Bethlenszentmiklós, 1693. május 17. 459 739
308. Cornelius van Ecknek, Bethlenszentmiklós, 1693. május 17. 461 739

309. Hunyadi Lászlónak, Bethlenszentmiklós, 1693. június 1. 461 739
310. Alvinczi Péternek, Bethlenszentmiklós, 1693. június 3. 462 740
311. Teleki Mihályné Vér Juditnak, Bethlenszentmiklós, 1693. július 11. 464 740
312. I. József királynak, [?] Bethlenszentmiklós, 1693. július 23. 464 740
313. Rhédey Istvánnak és Rhédey Pálnak, Bethlenszentmiklós, 1693. augusztus 14. 465 741
314. Csebi Pogány Menyhártnak, Torda, 1693. szeptember 28. 466 741
315. Szentkereszti Andrásnak, Bethlenszentmiklós, 1693. december 7. 467 741

1694

316. Bálintith Zsigmondnénak, [?] Mikefalva, 1694. január 7. 469 741
317. Beszterceszéknek, Kolozsvár, 1694. március 24. 470 741
318. Küküllővári Jánosnak, Bethlenszentmiklós, 1694. május 28. 470 742
319. Küküllővári Jánosnak, [?] Bethlenszentmiklós, 1694. november 8. 471 742

1695

320. Brassó város tanácsának, Bethlenszentmiklós, 1695. január 8. 473 742
321. Brassó város tanácsának, Bethlenszentmiklós, 1695. január 27. 473 742
322. Brassó város tanácsának, Kolozsvár, 1695. február 27. 474 742
323. Bethlen Miklósné Rhédey Júliának, Kolozsvár, 1695. július 4. 475 742
324. I. Lipót császárnak, Kolozsvár, 1695. július 9. 476 742
325. Franz Ulrich Kinskynek, S. l., 1695. augusztus 29. 476 743
326. Brassó város tanácsának, Bethlenszentmiklós, 1695. november 1. 478 744

327. Beszterceszéknek, Bécs, 1696. január 11. ..... 479 744
328. Franz Ulrich Kinskynek, Bécs, 1696. január 21. 479 744
329. Esterházy Pálnak, Bécs, 1696. február 24. ..... 480 744
330. Esterházy Pálné Thököly Évának, Bécs, 1696. március 10. ..... 482 745
331. A kancelláriának, Pest, 1696. március 30. ..... 483 745
332. Brassó város tanácsának, Bethlenszentmiklós, 1696. április 10. ..... 484 746
333. A kancelláriának, Bethlenszentmiklós, 1696. április 17. ..... 485 746
334. Brassó város tanácsának, Bethlenszentmiklós, 1696. április 24. ..... 485 746
335. A kancelláriának, Bethlenszentmiklós, 1696. május 25. ..... 487 747
336. A kancelláriának, Torda, 1696. június 5. ..... 488 747
337. A kancelláriának, Bethlenszentmiklós, 1696. június 11. ..... 491 748
338. A kancelláriának, Torda, 1696. június 22. ..... 492 748
339. Esterházy Pálné Thököly Évának, Torda, 1696. június 22. ..... 494 749
340. Szentkereszti Andrásnak, Torda, 1696. június 22. . 495 749
341. Brassó város tanácsának, Bethlenszentmiklós, 1696. július 25. ..... 497 749
342. A kancelláriának, Bethlenszentmiklós, 1696. július 31. ..... 498 750
343. A kancelláriának, Torda, 1696. augusztus 21. 499 750
344. A kancelláriának, Torda, 1696. augusztus 28. 500 750
345. A kancelláriának, Torda, 1696. szeptember 7. 501 751
346. A kancelláriának, Torda, 1696. szeptember 14. . 502 751
347. A Thököly nővéreknek, Torda, 1696. szeptember 18. ..... 504 751
348. A kancelláriának, Gyulafehérvár, 1696. október 8. 505 751
349. Apor Istvánnak, Gyulafehérvár, 1696. október 10. 506 752
350. A kancelláriának, Gyulafehérvár, 1696. október 12. 507 754
351. Kálnoki Sámuelnek, Torda, 1696. október 16. .... 508 754
352. Szentkereszti Andrásnak, Torda, 1696. október 16. 509 754
353. Szentkereszti Andrásnak, Bethlenszentmiklós, 1696. október 25. ..... 510 754
354. A kancelláriának, Torda, 1696. október 27. 510 755

355. A kancelláriának, Gyulafehérvár, 1696. november 4. ... 511 755
356. A kancelláriának, Gyulafehérvár, 1696. november 6. ... 514 756
357. A kancelláriának, Gyulafehérvár, 1696. november 26. ... 514 756
358. III. Frigyes brandenburgi választófejedelemnek, Gyulafehérvár, 1696. december 1 ... 516 756
359. Eberhard Christoph Balthasar Danckelmann-nak, Gyulafehérvár, 1696. december 1. ... 517 757
360. Daniel Ernest Jablonskinak, Gyulafehérvár, 1696. december 1. ... 517 757
361. A kancelláriának, Torda, 1696. december 8. 518 757
362. Kálnoki Sámuelnek, Torda, 1696. december 8. ... 524 758
363. Brassó város tanácsának, Vajdakamarás [?], 1696. december 23. [?] ... 525 758
364. A kancelláriának, Vajdakamarás, 1696. december 31. ... 527 759
365. Szentkereszti Andrásnak, Vajdakamarás, 1696. december 31. 527 759

1697

366. A kancelláriának, Vajdakamarás, 1697. január 5. 529 759
367. Kálnoki Sámuelnek, Bethlenszentmiklós, 1697. február 16. ... 530 760
368. Brassó város tanácsának, Bethlenszentmiklós, 1697. február 16. ... 532 760
369. A haditanácsnak, S. l., 1697. február 23. ... 533 760
370. Christoph Vorsternek, Bethlenszentmiklós, 1697. február 25. ... 534 761
371. Esterházy Pálnak, S. l., 1697 február ... 534 761
372. Az erdélyi ágostai egyház püspökének és főesperesének, Darlac, 1697. március 1. ... 535 762
373. A kancelláriának, Bethlenszentmiklós, 1697. március 6. ... 536 762
374. Kálnoki Sámuelnek, Bethlenszentmiklós, 1697. március 6. ... 537 763
375. A guberniumnak, Kolozsvár, 1697. április 12. 538 763
376. A guberniumnak, Kolozsvár, 1697. április 13. 538 763

377. Brassó város tanácsának, Kolozsvár, 1697. április 14. ..... 541 763
378. A kancelláriának, Torda, 1697. április 22. 542 764
379. A kancelláriának, Torda, 1697. május 2. ..... 546 764
380. A kancelláriának, Bethlenszentmiklós, 1697. május 5. ..... 548 765
381. Szentkereszti Andrásnak, Nagyszeben, 1697. május 7. ..... 549 765
382. A haditanácsnak, Bethlenszentmiklós, 1697. május 11. ..... 550 765
383. Szentkereszti Andrásnak, Bethlenszentmiklós, 1697. május 11. ..... 552 766
384. A kancelláriának, Bethlenszentmiklós, 1697. május 14. ..... 553 766
385. Szentkereszti Andrásnak, Torda, 1697. május 22/23. ..... 554 766
386. A. V. Branck-nak, Nagyszeben, 1697. június 2. . 556 767
387. Bánffy Györgynek, Bethlenszentmiklós, 1697. június 7. ..... 557 768
388. Szentkereszti Andrásnak, [?] Bethlenszentmiklós, 1697. június 13. ..... 557 768
389. Brassó város tanácsának, Bethlenszentmiklós, 1697. június 19. ..... 559 769
390. Medgyes városának, [?] Bethlenszentmiklós, 1697. augusztus 3. ..... 560 769
391. Bánffy Györgynek, Bethlenszentmiklós, 1697. augusztus 4. ..... 561 770
392. Naláczi Istvánnak, Bethlenszentmiklós, 1697. augusztus 9. ..... 562 770
393. Bánffy Györgynek, Bethlenszentmiklós, 1697. augusztus 12. ..... 563 770
394. Bánffy Györgynek, Bethlenszentmiklós, 1697. augusztus 19. ..... 564 770
395. Kálnoki Sámuelnek, Bethlenszentmiklós, 1697. augusztus 20. ..... 566 771
396. Bánffy Györgynek, Bethlenszentmiklós, 1697. augusztus 20. ..... 567 771
397. Apor Istvánnak, Bethlenszentmiklós, 1697. augusztus 20. ..... 568 771
398. Bánffy Györgynek, Bethlenszentmiklós, 1697. augusztus 25. 569 771

399. Bethlen Gergelynek, Bethlenszentmiklós, 1697. augusztus 25. ... 570 771
400. Keresztesi Sámuelnek, Bethlenszentmiklós, 1697. augusztus 27. ... 570 772
401. Mankos Jánosnak, Bethlenszentmiklós, 1697. augusztus 27. ... 571 772
402. Philipp Ludwig Leiningen-Westerburgnak, Bethlenszentmiklós, 1697. augusztus 31. ... 571 772
403. Pekry Lőrincnek, Bethlenszentmiklós, 1697. augusztus 31. ... 573 773
404. Keresztesi Sámuelnek, Bethlenszentmiklós, 1697. szeptember 1. ... 573 773
405. Pekry Lőrincnek, Bethlenszentmiklós, 1697. szeptember 2. ... 575 773
406. Bánffy Györgynek, Bethlenszentmiklós, 1697. szeptember 3. ... 577 774
407. Bánffy Györgynek, Bethlenszentmiklós, 1697. szeptember 4. ... 578 774
408. Bethlen Gergelynek, Bethlenszentmiklós, 1697. szeptember 6. ... 578 774
409. Apor Istvánnak, Bethlenszentmiklós, 1697. szeptember 6. ... 579 774
410. Bánffy Györgynek, Bethlenszentmiklós, 1697. szeptember 10. ... 580 774
411. Kálnoki Sámuelnek, Bethlenszentmiklós, 1697. szeptember 18. ... 581 774
412. Pekry Lőrincnek, Bécs, 1697. november 30. ... 581 775
413. Brassó város tanácsának, Bécs, 1697. december 28. 582 775

1698

414. Johann Theodor Weisenbergnek, S. d., [Bécs, 1698. április 2. előtt] ... 583 775
415. I. Lipót császárnak, S. d., [Bécs, 1698. április 2. előtt] ... 584 776
416. Kamarai bizottságnak, [?] S. d., [Bécs, 1698. április 2. előtt] ... 584 776
417. Bánffy Györgynek, Poroszló, 1698. május 15. ... 586 777
418. Jean Louis Rabutin de Bussynak, Gyulafehérvár, 1698. június 26. 587 777

419. A guberniumnak, S. l., [Gyulafehérvár], 1698. július 2. .. .. 588 781
420. A guberniumnak, S. l., [Gyulafehérvár], 1698. július 9. ... . 590 781
421. A guberniumnak, Gyulafehérvár, 1698. július 15. 591 782
422. Kálnoki Sámuelnek, Gyulafehérvár, 1698. július 16. 593 782
423. A kancelláriának, Bethlenszentmiklós, 1698. július 30. . . . . 593 783
424. A guberniumnak, Bethlenszentmiklós, 1698. szeptember 6. ... . 594 783
425. A guberniumnak, Torda, 1698. szeptember 9. .. 595 783
426. Torda város tanácsának, Bethlenszentmiklós, 1698. október 16. 596 783

LEVELEK
(1657—1698)

1.

Isaac Basire-nek

Kisbún, 1657. július 19.

Officia mea qua par est ac salutem plurima*m* Ves*t*rae Excelle*n*tiae ex intimis visceribu*s* precor. &c.

Nolui Excellentiss*ime* Domine opportuna*m* hanc occasionem, (quam etia*m* contra divi Pauli mandatum omittere piaculu*m* esse-
5 ratus sum) negligere, quocirca laconicis hisce literis *Vest*ram Excellentia*m* visitare volui, quae ut Ves*t*ram Excellentiam in fausto temporis interstitio, ⟨tam⟩ die quam hora offenda*n*t cordicitus voveo. Noster jllinc Excell*entissimus* D*ominus* fugitivus status qualis fuerit, Ves*t*rae Excell*entiae* constare nihil dubito, ⟨si qui-
10 dem⟩ cum variis variorum Mendaciis terrefacti fugeremus non secus ac impii juxta Salamonem qui fugiunt dum nemo eos persequitur, ac instar Picarum (ne terra sub ipsis ruat) pedes tollentium metueremus, quam tamen metum quamvis multi nostri privati moerores comitati sunt, tamen quod Deus ter Optimus Maximus
15 jrritum et futilem reddidit, ei detur laus honor & gloria in saecula saeculorum Amen. Studiorum tamen nostrorum tantisper quoque intermissio mihi moerori est, si quidem id tam certum quam verissimum, nempe quod in Via Virtutis stare sit retrogredi, sed forte DEus ter Optimus Maximus, largietur aliquando tempus,
20 quo haec damna reparari et pensari posse nil dubito divina gratia et Vestra Vir Excellentissime industria media[...] Graecisationem praecipuo mihi alias jucundissimam, quod pla[ne] obliterare debeam aegre fero, verum enim vero; Sic mo[do] fata jubent et tempo-

ris ordo assiduis casib*us* ⟨und⟩ vicis[si]tudinibusq*ue* undiq*ue* Ercum sert*us*. Rogo V*est*ram Excellentiam abnixe, si certos aliquos Rumores habet [a]de Illustr*issimo* P*rincip*[a] quos mihi etiam scire convenit, aperire non dedignet*ur*, [...] quo erga me benevolo officio superstes a' Deo co[...] vat*us* tam re qua*m* votis ipsis grates ut pote condigna[te] fundere conabor. His praemissis V*est*ram Excellent*iam* jn m[...] divinas consignoe. Raptim ex Kis Bun dje 19 Julii A*nno* D*omini* 1657.

Servire paratus discipul*us*

Nicola*us* de Bethlen

2.

Bethlen Pálnak

Bécs, 1661. június 21.

Edes Eötsem Vr*am*. &c.

Nehezenn esek minap ell indulasomkor hogy kegydt tsak nemis keöszönthetem, de hul egy s-hul mas akadalyok s-valosághos alkalmatlansagok s kivalt keppenn az siettsegh mulattatta ell velem, akaram azert kegydt mint egy Szaz Mely földniröl keöszönteni s-latoghatni, kivanvánn Istenteöl levelem eörvendetes allapotba talallya kegydt. Im kegydnek vagy harom könyvecsket Virgiliust, Horatiust, Sallustiust kültem, kerem kegyemedet az tanulast ne haddgia, Attyának s-mindeneknek kedvet keresse, azonbann enghemis tudosiccson. Hogy ha az mind Apam Vr*am* énnekem monta, kegydt fel akaria küldeni, hajat kegyd mindgiart most megh haddgya, noha szegheny Aszszonyom Anyamert, egiebarantis megh kelene lenni, es ide szines keöntösbe s-Tzifraba jöjjön, maghamis bar abban jeöttem volna, iobbann megh nezhettem volna ezt az Tsaszari Vdvart, noha igyis ugya*n* megh neztem nagy Emberek Gratiaja altal most utollyara szabadsaghom levenn az Ante Camerakba valo be menetelreis, a' hova csak nagy Vrakot Groffokat bocsattanak, mind az altal mint legiünk mind kettenn tavul Atyam V[ramtol] moddgiat aligh latom. Tsaszár eö Felseghetölis Salvus [Conduc]tust szerzettem, kinek Parjat Atya*m* Vramnak megh küldvenn kegyd megh lathattya. Teghnap Nemet keöntösbe*n* öltözem, holnap Iste*n* hirevel megh indulok Heidelberga fele, es osztann oda jutvann kegytektöl csak ket szaz

[a]...[a] [Bizonytalan olvasatú, esetleg más kéztől származó beszúrás a sorok között.]

huszon eöt, vagy 230 mely földnire esem. Edes Eötsem ha lehetne Apam Vrammal kegydnek beszede, legien azonn sok irigeinek confusiojára tartson valamenyire valo udvart, en Isten bizonysagom inkabb akarom penzbeli ertek keves maraddgyon tsak eö kegieme becsüllete s-elete legien intemerate, 20 vagy 25 Dragonyt nem sokkal tarthatna, annak mind hire s-mind magha oltalmazná eö kegyemet. Ezeknek utanna Istен eltesse s-tartsa kegydt sok esztendeigh io eghesseghben. Datum Viennae Austriae die 21 Juny Anno Domini 1661.

Kegyemednek szeretettel szolghalo egy test ver Attyafia Battya.

Bethlen Miklos

3.

Bethlen Jánosnak

Bécs, 1661. június 21.

Enghedelmes Szolgalatomot ajanlom kegydnek Edes Atyám Vram, es Istentöl minden aldasokat, s-örvendetes hoszszu eletet kivanok knek. &c.

Akaram kegyemedet tudossittani Edes Atyam Vram. Istennek legien hala mind eddigh io eghesseghben voltam, es kár s-minden veszedelem nelkül. Kgyd leveleit az egy Lobkovics Hertzeghenn kivöl, mind Palatinusnak, Erseknek Cancellariusnak Porcia Fejdelemnek, es Rottal Janos Vrameknek eö Ngoknak magham attam megh, emerre se alkalmatossaghot se szükseghet nem láttam. Albumomba, az Ersek, Cancellarius es Rottal Vramek irtak, ez ket utolsoval derek ismerettseghemis vagion, Rottal Vram kegyemednek jo akaroia ugy latom. Tsaszár ő Felseghe Salvus Conductusanak pariatis megh kültem, ebbe Tsaki Istvan Vramis eö Nga faratt, irvan Rottal Vramnak felölle, kit egy levelemmel meghis keöszöntem eö Nganak. En innet ma Isten kegielmeböl megh indulok Hejdelberga fele, es ez idenn mind ott leszek, ebbe Isten remensegem kivüll nagy szep alkalmatossagot mutata, mert ezenn Aranyas Szarvas iegy alatt valo Vendegh fogadoba van követe az Palatinusnak, ki nagy emberis abba az Orszaghba, kivel megh ismerkedvenn irt mellettem, az Feidelemnek. Kgyd level küldesebenn illyen modot tartson: Az en Factorom itt Joannes Antonius Terrez, ennel Ezer Tallert deponaltam, kit Francofurtba adnak kezemhez, ma Istennek kegielmeböl elis indulok, kegyd-

*ne*k tsak Aranyas Medgyesenn es Szathmart legien egy embere az levelek jol ala s fel-mehetnek, mert Szathmartol foghva Postakonn eppen eddigh a Factor kezebe jő egy vagy legh felliebb masfel het alatt, es a Factor innet a Francofurti Factor kezebenn küldi s az-felliebb, mert minden hetenn a Posta*kna*k bizonyos napiok vagyon kinn valamelly leveleket Szathmárt megh indittanak mind Postann hozzak egesz Posonigh, onnet ide Becsbe innet oda, a hova dirigallya a Factorom, tsak ezeket kell observalni k*ne*k. A Posoni fö Posta Mestert ki egesz Magyar Orszaghba levö Posta*kna*k parantsol en megh ajandekoztam egy Arannyal, ennek kell fellyül egy Copertat intitulalni igy: (:Generoso D*omi*no Casparo Lanzer Sacrae Caesareae Regiaeq*ue* Ma*iesta*tis supremo per hungariam Posta*rum* Mag*istr*o. &c. D*omi*no & Amico observ*andissimo*[1] a Titulus ala osztann megh kell irni Posonium:) ez mas Coperta legien ezenn az elsőnn belöll a Factor Titulussa, igy: (:Generoso D*omi*no Joanni Antonio Terrez &c. D*omi*no & Amicoobser*vandiss*imo[2] a Titulus ala irjak oda: Viennam:) Ezen belöll legien az nekem szollo level, es minden level Titulussanak deakul kell lenni, ezt osztann a Factor itt mindgiart Copertaba includalylya s-intitulallya Francofurtba, es a Postara addgia s-el küldi, az osztann a Francofurti nekem megh küldi. Ennekemis vice versa ezenn utat kell követne*m*. Ha penigh penzt küldene kegyd, ez az en Factorom fizet az Szathmari Praesidium*na*k tsak elöször irja megh neki, en a Fiam*na*k ennyi s-ennyi penzt akarok küldeni, ö mindgiart küld, s-megh iria k*ne*k hogy Szathmárt kegyd hova deponallia. Teghnap öltöztünk Nemet köntösbe. Nekem a Pater nem keveset szolghált, kerem kgydt legien valami remuneratioja. Minap Posonbol hol mi dolgokrol maid parasztol irtam volt, de ugy kellett lenni, mert ertette*m*, en mostis egiebet ne*m* irhatok. Kerem kgydt tudositson mind közönsegessenn mind kivaltkeppenn magha allapottyárol. Semmi hirt kgyed*ne*k nem tudok irni, hane*m* maghamis onnet kerek. Eötsem Vramot ha kegyd fel akaria küldeni valamikor, irtam eö kegy*nek* kövesse aszt. Ismet mihelt Isten fel visze*n*, tudosittom kegydt. Ezek*ne*k utánna Isten sokaigh örvendetessenn eltesse kgydt. Datum Viennae Austriae 21 Juny A*nno* 1661.

Kegyemednek enghedelmes fia Bethlen Miklos

[1] Nemzetes Lanzer Gáspár úrnak, a Szent Császári és Királyi Felség magyarországi főpostamesterének stb., tiszteletre méltó uramnak és barátomnak

[2] Nemzetes Terrez János Antal úrnak, stb., tiszteletre méltó uramnak és barátomnak

4.

Bethlen Jánosnak

Bécs, 1661. június 21.

Edes Atyam Vr*am*. &c.

Noha azt tudam hogy megh indulhassak ma, de holnapra halada, levenn azert üdöm ismegh egy keveset akarek irni. Ez az en Factorom Olasz Ember, ighen nagy kazdagh kalmar, Erdelybeis volt, magyarul iol tud, es noha Papista, de becsülletes Ember, csak azokat az utakot kell azert keövetni az level küldesbe. Kegydnek noha talám bolondságh az mit irok, de meghis irok, sok irigeinek confusiojára tartson valamenyire valo udvart, 20 vagy 25 Draghonyt n*em* sokkal megh erne kegyd, en Isten bizonysaghom inkabb akarom, bar penzbeli erteke rank kegyd*nek* ighen keves maraddgyon, tsak kegyd elete s becsülleti intemerate legyen. Az Ante Camerakba Cancellarius Vr*am* gratiaja altal mentem be. Heidelbergha ide 125 vagy 130 mely föld, ide megh kegytek 100 melyföld, de evvel a Commoditással minden holnapba vehetem en kegyd levelet, tsak Szathmárrá vigiek a Posta Mester kezebe, azt penigh Bogdani Janos*nak* hijjak, az enyimis addigh mind Postakonn megien, tsak lenne Parantsolat Vrunktol, azt kgyd veghbe viheti, Meddgyesreöl járvánn be az emberek minden hetenn megh lathatnak ha Erdelybe szollo level vagyone, es Meddgyesreöl gyakrann jarvánn be Udvarhoz vinnek. Ezek utann Istennek kegies ghondviselese ala ajánlom kegydt. Datum Viennae Austriae die 21 Juny A*nno* 1661.

Kegyemednek enghedelmes fia

Bethlen Miklos

5.

Bethlen Jánosnak

Nürnberg, 1661. július 5.

Enghedelmes szolghálatomot ajánlom kegyemednek Edes Atya*m* Vram. Isten minden kivánsaghi szerent valo sok jokkal jo egesseggel aldgya megh kegydt kedvessivel eddgyütt &c.

Kegyelmedteől adott Instructiohoz akarvánn maghamot tartani, akarám innet utambolis tudosittani kegyemedet. 22 Praeteriti mensis July[1] [!] indulvánn ki Becsből valami Ratisbonai kalmár Emberrel, Istennek hálá mind addigh, es onnet eddigh Norimbergaigh eghesseghben s-bekevel erkeztem, de nem keves keöltseghel mint hogy az Imperiumon mind czak szekerenn kelletvenn járni, nem kevesbe telik, holnap ha Isten enghedi regghel Hejdelbergha fele indulok. Ittis Istennek hálá egy ighen hires Nevezetes nagy Tudos Emberre, Joh. Michael Dilherr neve ki itt fö Pap, találvánn, ezis irt Commendatoriat Hejdelberghaba Professoroknak mellettem. Az Polghár Mestert es Tanacsotis megh találtatvánn, hol mi latasra melto dolghoknak latásának megh enghedeseről, kiket annelkül nem assequaltam volna, maghok Emberet atták mellem, es Tanács hazat, Tzeit házat, Varat, es egieb helyeket megh mutattak, volt volna hatra az Imperialis Corona[2] es öltözet, es hol mi nagy Papistai reliquiak, ugymint a Lancsa kivel *Chris*tus Vrunkot ökleltek &c ezt megh nem mutathatták, aszt mondvánn kettei a kiknel a' kolcsa all jelen nincsen. Nemis tartanak egesz Imperiumba sem illy Varost,[a] sem ennyi latásra melto dolghokot, ezert, es alkalmatossaghot nem talalvánn az el mehetesbe már eötöd napia hogy itt vagyok de holnap megh indulvánn sietek helybe. Rebesghetik az Emberek, az Svecus ismegh ki akarna jeöni, mondvánn aszt, Tsaszár eö Felseghe nem Teörökkel akar hadakozni hanem reformalni, kit noha (ellenkezőket halvánn Becsbe) nem hiszek, de megh akarám irni. Kerem kegydt alázatos enghedelmessegghel, tudosicscson az elebbeni levelembe irt Passusonn, mivel vagyon kegytek, ha kegyd akar es moddgya ha van benne, minden holnapba irhat, tsak Szathmárrá a Posta Mester kezebe addgyák, olly formánn a mint 21 July [!] keölt levelembe irtam, es ha a holnap elseö napiánn le teszik Szathmart, az utolsonn keönynyen kezembenn jő, seöt tsak harom hetreis jol kezembe erkezik, mert ittis mind Postak vadnak egesz feligh. Francofurtba jutvánn, es ismegh Hejdelberghabolis kegydt parancsolattya szerent gyakrann tudosittom. Ajanlvánn Istennek kegies ghondviselese ala kegyemedet. Datum Norimbergae 5. July. *Anno* 1661.

Kegyemednek enghedelmes fia Bethlen Miklos

[1] Az elmúlt július hó 22-én [!]
[2] császári korona
[a] [előbb:] Varosba

Eötsem Vramnak siettseghem miatt ne*m* irhattam, mind az Hughommal eddgyütt attyafiusaghossonn keöszönteöm &c. ugymint Bunhoz 176 melyföldről.

6.

Bethlen Farkasnak, Gergelynek és Eleknek

Huszt, 1664. szeptember 16.

Edes Batyam vraim es kedves Eőcsem vram. &c.

Minap indulasom*na*k napia mind bizonytalan mind sietö lévenn, tsak nemis bucsuzhattam kegyemetekteöl, seöt az Aszszonyt eö kgymet tsak nemis lathattam, de mind ez fogyatkozasokrol kgyteket keövetem es maghamot az sok alkalmatlansaghok mentsegere hagyom, kivanvann Istenteöl kgyteket megh eörvendetes allopotba lassam, keremis egyszers-mind ighaz attyafianak tartsonn, az mint műis mind Atyam Vrammal nem egiebet varunk kgytektöl, tudvann azt kgytek amaz tiz nyilakbol allo Ven ember peldaiat, iol megh ghondollya, es ha valami olly allopotokba kivantatnekis magha familiaianak nem megh szoggatasara hanem szep eggyessegh es az altal remenlhetö viragzo allapottyara[a] igyekeznek, ⟨tudvann⟩ Atyam vr*am* kgytek*nek* ez felét elegszer mondott, enis azert az el hitt dolghot nem igyekezem hitetni, sem az vilagost szorghalmatossonn mutogatni, hanem akartam tsak kgyteket ighaz indulatomrol batorsaghossa tenni, es minynyaiunkot az Atyafiakhoz illendö keötelesseghre emlekeztetni, mellyet tovabbais tselekedettel vüni ell nem mulatok, es maradok

Kgytek teökelletes Attyafia szolgaya

Bethlen Miklos

Huszt. 16. 7br*is* 1664.

7.

Petrőczy Istvánnak

Csáktornya, 1664. december 10.

Meltosághos Vr
Nekem bizodalmas Vram. &c.

[a] [előbb:] allapottya

Naghodnak az minap elegh szomoru hirt irtam, az szegeny Ur Zrinyi Miklos halálát, most itt lévenn az Eöcscse Péter Ur. ad. 21. praesentis[1] rendeltek temetését. Naghod es az mü fel földi jo akaroinkrol megh eddigh semmit sem ertettem, nem tudom, biztam volt Farkas Thamas Uramra, hogy mivel minden levelek oda Rosonbergre dirigalodnak, onnet io moddal Kecskes Istvan Ur*am* kezebenn külgye ell, de mégh semmit sem vettem, sem az Slesiaba küldött penz felöll sem egyröl sem masrol, mind az altal nem kételkedem az eö kegyeme io akarattiaba. Naghodat penigh bizodalmassonn kerem ez leveleimet jo alkalmatossaggal külgye megh Husztra hogy[a] Atyam Ur*am* kezebenn iuthassanak,[b] mert mégh eddigh semmi levelet onnet nem vettem, kérem penigh az en kedves io akaro Ur*amat* Atyamfiat Ketzer Ambrus Vr*amat* az Erdelyi es fel földi hirekreől tudosicscson, enis bizony eörömest irnek hirt, de meszsze lévenn az Udvartol kivalt az Ur halala utann semmit sem erthetunk, egiebarant az az hire hogy az Nemes 13. Varmegye semmikeppenn nem akaria acceptalni a[c] bekesseghet, mar kgytek Ngtok tudhattya, adgya Isten vagy io bekesseghunk, vagy szerencses hadakozasunk legyen, es hogy enis Nagodat mostani Velentzei utambol viszsza tervenn eörvendetes allapotba s-io eghesseghbe lathassam, melly remenseghbenn maradok.

Naghodnak keöteles szolgaya

Meltatlan Eőcscse.

Bethlen Miklos

Czaktornyann. 10. Xbr*is* 1664.

8.

Ostrosith Mátyásné Révay Kata Szidóniának

Peklány, 1665. május 6.

Kgyldnek mint Aszszonyom*na*k ayanlom becsülettel ualo szolghalatomat, es Istentöl mind keduessiuel eggyütt Kgyld*ne*k kiuanok minden kiuansagha szerint ualo aldasokat. &c.

[1] folyó hó 21-re

[a] [utólag beszúrva]

[b] [előbb:] iuthasson

[c] [utólag beszúrva]

Az Vrnak eö kegyelmenek irtam bizonyos dolghomrol melly keres kettsegh kiuül Kgld*ne*kis tuttara megyen kerem azert Kgyldet nagy bizodalommal ne nezze az en szemellyemet ugy mint ideghent hanem ugy, mint az ky, noha eddighis Kegld becsülletes hazat es feriet igen respectalta, de annal inkabb ezentul mind uegigh Kegyld keduessinek és Kegyldnek marad köteles es kesz szolgaya

Bethlen Miklos

Peklany, 6, May A*nno* 1665

9.

Keczer Ambrusnak

Bethlenszentmiklós, 1665. május 27.

Edes kedues Ambrus Batyam.

Minapis irtam uala Peklenybeől kgydnek, mostis irok es ugyan tsak azt irom, hogy minden synceritasodra, s-minden baratságos ighiretidre kerlek, legy rajta Vrastol ne szomoroddgyam megh, tudod mit mondal hogy az Urnak mit mondgyak, hogy ha mire ker, s-megh nem tselekszed, ne azt mondgyuk hogy nem lehetett, hanem tsak azt hogy nem akartad. Szerezzetek azert ha Istent szeretitek hamar cathegorica es io valaszt, addigh ugyan szolgham Peklenybe varakozik migh bizonyos valasz ieön; az houa mihelt Petrotzi U*ram* kgytek kezebenn küldi külgye ell mindyart mulatas nelkül. Az bizony dologh az Ur az en Atyamis valamiben tud s kiualt az Illyei dolghotokba sziuessenn fogh szolghalni; Az kire biztatok megh olly moddal ell sem kezdette s-talam mar válaszszal biztat, de megh nyugoddgyek Groff V*ram* benne, valami helt elé kel, cum efficacia fogh az Ur consentialni benne, s-szüvessenn promovealni. Hirül irhatom hogy en 18 May eghessegbenn erkezem Fejervarra, az gyülesbe, es ott hol mi adot uetegetenek fel, perlenek s-mindaz a' teöbbi, hanem az Papistak postulatumi mint uysagh ugy notabile nallunk, kik minden varasokba liberum exercitiumot, Scholanak valo helyt, Püspök*ne*k uisitatiora valo be ieöhetesere szabadsaghot; de mint hogy semmi bantodasok nem volt, ugy orvossaghra sem uolt szükseghek, es igy tsak az reghibenn maradttak. Az Teöreökkel az ado es hatar dolghabol megh ell nem ighazodttunk, de az Nemet, Frantzia, Anglus, Hollandus követek altal bizunk, egiebarant bekessegh-

benn vagiunk, s-ha *Isten* megh tartya, bor s buza elegh leszen, tsak ieöyetek bé ez jeövö telre vendegheskedni. Petrotz*inak* szollo Inclusaba uadnak Wyttnyed*inek* szollok, azertis sietue es secure mennyen, mert ighen nagy kar s-ueszedelem volna ha el ueszne. Enghem meghis az Ur es kgyd tartson keöteles szolgayanak, kinek gratiaiaba magham meghis nagy bizodalommal recommendalom es maradok.

Kgyd*nek*is Mindenkori kesz szolgaia köteles Attyafia.

B*ethlen M*iklos

Sz*ent* Miklos, 27. May. 1665.

Tudosittson kgd kerem az Marschalk dolgharol kivaltkeppenn es amaz 150 Aranyrol.

10.

Teleki Mihálynak

Kutyfalva, 1665. augusztus 4.

Keöteles szolghálatomat ayanlom es Istenteöl minden jokat kivánok kegyd*nek*. &c.

Noha kegydnek mégh eddigh semmit sem szolgaltam, hogy kegydt szolghalatra kerhetnem, mindazaltal tudvann hogy en irásom nelkülis kgdt az embersegh arra vinne, kgdt bizodalmassonn kerem, ezek*nek* az katona emberek*nek* kik Magyar Országhi betsülletes Ur Petroczi Istv*an* Ur*am* szolghai legyen kgd annyi io akarattal, addgyon egy kis Commissiot Keövar videkere, hogy valami kisireö adással es egieb jo akarattal legyenek hozzájok. Uagyon ugyan Vrunk Saluus Conductussa nállok, de kgyd Tiszti alatt léuők előtt kgd irasais kiuantatnek. El hiszem kgdis eöreömest obligal ollyan betsülletes Uitez Urat az szolghaihoz mutatando jo akarattal, es enis kgd*nek* megh szolghálom maradvann

Kgyd kesz io akaro szolgaia

Bethlen Miklos

Kutyfalua, 4. Aug*usti*, A*nno* 1665.

P. S. Söt ha valami el ado io paripaia volna kgd*nek* talam az árrát jol megh adnak melybenis ha kgd kedueskedik enghem ighen kötelez.

11.

Taracközi Ferencnek

Keresd, 1665. szeptember 28.

Isten minden iókkal áldgia kgdet, édes Tarazközi Vram!

Minap Radnoton létemben emlétette kgd, hogy D*ominus* Basirius Vramnak hol mi könyvei, és Manuscriptumi vólnának kgd kezénél. Im azért kgdnek küldöttem ez levelet in specie, melyben azoknak megh szerzését rám bizta. Az regestrum pariaját oda küldtem. Kérem azért kgdet, ez levelét látván tudositson, mi vagyon ott, s mi nincs, és adgya kezemhez, melyért mindgyárt el-küldök, és el hozatván, tudositom Basirius Vramot róla. Az Basirius Vram levelét penigh kgd ugyan ezen szolgámtol küldgye viszsza. Ajánlom Isten kedvében kgdet. Keresden, 28 Sept*embris* 1665.

Kgdnek szolgáló ió akaroia

Betlen Miklos

12.

Hedri Benedeknek

Bethlenszentmiklós, 1665. december 4.

Edes Kedves io akaro Hedry Vram. &c.

Kegyd Sardrul 3. Xbris irt leuelet ma 4. eiusdem iambor Szolgáya megh adá, mellyet mind az Teleki Vram eő kegyeme post scriptaiaual eggyűtt Atyam Vram*nak* megh mutattam, keöszeöni eö kegyeme altallam kegyd io akarattyat, hogy az eő kegyeme io akaroinak szamat igyekezi szaporittani, mellyet egheszsz házastul tartozunkis Kegyemednek megh szolghalni. Az mi⟨nt⟩ penigh Teleki Vr*am* dolghat nézi, eő kegyemet Atyam Uram ezenn irásom altal assecurallya, hogy tsak az eő kegyeme magha viselése es tselekedeti az szep ighiretek*nek* s assecuratioknak megh felelylyenek, soha eő kegyemet sem titkonn sem nyiluann io akaroianal egyebnek nem tapasztallya, eggy szoual az mint en Enyedennis mondam kegydnek, ha eő kegyeme az mit praetendal praestallya, ha semmi interes benne nem uolnais ex conscientia tartoznek Atyam Vram el tauoztatni hogy synceritasert ghonoszszal ne

fizetne, mellyet annal keönnyebbenn el hihet akarki ha megh tekinti, hogy maid mind indifferensek*ne*k tartotta az en Atya*m* az embereket, s ha nem teöbbet legh alabb szolghalt annyit nem io akaroinak, mint baratinak, de ezt ebbe hagyvann, megh tanitt az üdeö s-auual jeöuö mindenek tselekedeti, s-noha Momus kiuansága szerent ablak az emberek mellyenn nintsen, mindaz altal Acta docebunt.[1] En az en reszemről semmit az io Teleki Vram*na*k nem igirhetęk, mert olly Adiaphorum quid[2] uagyok, hogy ha akarnekis senkinek sem szolgalhatnek sem arthatnek, noha ettöl az utolsotol I*sten* oltalmazzon, ha penigh azt az üdöt érem, hogy ualakinek szolgalhatok akkor magham reszerőlis irhatok uagy szolhatok, mindazaltal recommendalom az eő kegyeme gratiaiaba maghamot. Azonbann ez Ketzer Ambrus es Groff Vram*na*k szollo leueleket bizom kegyd kezebe, megh irom postann hogy kegyd kezehez kűltem, talam Csuti Vr*am* ollykor ieő be hogy ott nem lehetek, mindazaltal kerem kegydt se Csuti Vr*am* ki indulásat, se kgyd magha ki menő uttiat ne titkollya ell, hane*m* addgia io idejenn ertesűnkre, mert valami penzt kell szükséghes keppenn Eperiesre küldenünk, mellyel az Aszszony Ketzer Ambrus Vr*am* altal lett vasarlasert mégh mais ados. Hosdati Vr*am* ha választ irna az Ketzer Vr*am* penze felőll, ighen akarnam. Ezzel en I*sten*ne*k* ayanlvann kegdt maradok.

Kegyd keőteles Szolgaya barattia

Bethlen Miklos

Sz*ent* Miklos. 4. Xbris 1665.

P. S. Az Inclusak ell ne veszsze*ne*k.

13.

Isaac Basire-nek

S. d., [?, 1665. ?]

Viro Clarissimo ac Doctissimo Amico suo obseruando, quondam Praeceptori honorando D*omi*no Isaaco Basirio S*alutem* P*lurimam* D*icit*.

Vir Clarissime nisi Italica peregrinatio impedivisset, iam dudum aliquid certi a me habuisses. Ne ita*que* multis te morer, scias

[1] a tettek bizonyítanak
[2] mellékes

oportet varia tua manuscripta esse in manibus Domini quem nosti Francisci Taratzkőzi, ad quem ut scribas necesse omnino est, interea ego ipsum rogabo, imo iam etiam rogaui, ut Domino Georgio Huttero, qui Cibinii Scholae Rectorem secundarium aegit,[a] ubi etiam Dominus Taratzkőzi moratur, concedat, ut saltem manuscriptorum illorum cathalogum tibi transmittendum habere possimus, sed nimis ille austerus Diogenem ut credi vult imitatus negavit, monebo adhuc ipsum, et nisi concesserit, faciam ut Principis mandato in ordinem redigatur, tuas interea tam ad ipsum quam ad me literas expectabo, quas commodissime transmittes, si ope mercatorum aut Hamburgum cum hoc Titulo. A' Monsieur Monsieur Stanislaus de Lubenyitz a' Hamburg. aut potius Viennam cum tali inscriptione. Al Molto Magnifico Signore il Signor Giouanno Giacomo Knopff. etc. a' Vienna expediveris. De caetero Vir Clarissime te divinae protectioni commendat.

Tuus quondam discipulus.

Nicolaus de Bethlen

14.

Teleki Mihálynak

Kisbún, 1666. március 19.

Mint kedues io akaro Vramnak ayanlom Kgdnek keőteles szolghalatomat, es Istentől minden iokat kivánok kgdnek keduessiuel eggyütt. &c.

Kgd 16. Marty Szent Peterenn keőlt leuelét megh adá magha Hedry Benedek Vram megh szolghálom kegydnek hogy gyakrann látoghat leueleiuel, enis ha volna mit irnom, s-alkalmatossághok szolghalnának eörömest gyakrann irnek, de ennékem affele Nemet, Belga, Frantzuz, Olasz es Lengyel hireim jövenn gyakrabbann, sok heaba valoságh van benne, s-tudom kgdnek affelek nem kellenek. Az mi penigh az mostani hozzam ieőtt leueleket nezi, azokbannis semmi mü szegheny hazankat néző dolghok nintsenek, hanem hol mi Kufár hirek mellyeket azt mondá nékem Hedry Vram hogy szoual elegghé megh beszellett kegydnek, ugy hogy arrolis mint ollyan heába valosághrol irnom nem szűksegh. Minapi leueletis vettem kegydnek, az Vr Redei Ferentz Vramnak

[a] [d betűvel kezdődő szóból javítva]

irott parral eggyütt, kgd tuddgya magha okait, de en bizony banom azt az valtozast, nemis ighen iol esik az ollian dologh mind az altal kgd io akarattia, nékem semmi szom teőbb hozzá. Ezek utann az io Istennek ayanlom kgdt es maradok.

Kgd io akaro kesz szolgaia

Bethlen Miklos

Kis Bun. 19. Marty. 1666.

P. S. Mindazaltal azt mondá Hedry Vram hogy mar kgd Berekszászit kezben adgya[a] egieb arantis kgd reszeröl sok protestatiot, de az minemű formulakkal kgd nékem ir s-az minemű Confidentiat kivann s-nem tudom mitsoda Tractakat emleghet kgd maghát megh tsallya, mert én kezembenn semmi derek dologh nem foroghvann soha en az kgd Curiositassanak eleghet nem tehetek, mert mindent akarnal tudni, az mindenbenn penigh ighen sok van felette az mit en nem tudok, egyeb arant hidd ell Teleki Vram bizony nem uagyok olly bolond hogy ebben az uilaghban illyen igaz barátok nagy szűk uoltaba megh uessem az ollyant mint kgd, az mint erről magha Hedry Vram ha ighazann akar bizonysághot tehet

15.

Teleki Mihálynak

Keresd, 1666. április 3.

Mint io akaro vramnak kőteles szolghalatomat ayanlom kegydnek. Istenteől minden iokat io eghességhet kivanvann kgdnek szerelmessivel eggyűtt. &c.

Megh adá Csuti vram az kgyd leuelét, megh mondá az dolghotis eghészszenn, abbann azert illyen modot kőuettűnk, most megyen Csuti vram udvarhoz, az hol az dolghot ugy alkalmaztattia, hogy mind Vrunknak mind Gilanyi Vramnak tsak eppenn in generalibus terminis beszellyen, ugy hogy ha az mű gyenghesegűnk szerent valami ki menneis benne, interessata personak, es az egheszsz dologh akádállyaual ne legyen. De szüksegh mint hogy kgyd egyeb arantis uduarhoz megyen, hogy ez jőuő Szeredann delre ha lehet iőyön Szent Miklosra, ott leszek en s-szoual

[a] [javítás miatt bizonytalan olvasat, lehet még: adtta]

mindenekről in bona forma[1] beszellyűnk. Apám vr*am* uduarhoz miert nem mehetett ez alkalmatossággal magham akkor megh mondom, de szüksegh felette ighen hogy kgyd in Transitu[2] Balasfalua felé menuenn S*zent* Miklosra hozzám iőyön, az Uduarhoz ualo menése kgd*nek* penigh, tellyessegghel el mulhatatlan szükseghű. No azert hogy eztis ne kesleltess*em*, en kgdt oda varom, maradvann.

Kgd keötelesenn szolghálo io akaroia

Bethlen Miklos

Keresd, 3. April*is* A*nno* 1666.

Gilanyi vr*am* leuelet feleitette el Csuti vr*am* kgd ha lehet hozza el.

16.

Teleki Mihálynak

Kisbún, 1666. április 18.

Mint kedues io akaro Vram*nak* ayánlom Kegyd*nek* szolghálatomat. I*sten*től minden jokat kivanvann Kgd*nek* keduessiuel egygyűtt. &c.

Kgyd leuelét iambor szolgháia megh adá ma ket orakor, en azert Apam Vrammal az ielenn leuö Intervenientiák minden Circumstantiáit iol megh ghondolvann égyébre magham nem resolvalhattam, hanem hogy holnap megh indulvann, innet keddenn estuére ha lehet kgyd latogatására megiek, s-Coram plura. Adgya Isten kgydt io eghesseghbenn lathassam, s-egheszsz házát eörvendetes allapotbann, melly io reménségh alatt maradok.

Kgy kesz szolgháia barattya.

Bethlen Miklos

Kis Bun 18. A[prilis]
három orakor. 1666.

[1] alkalmas módon
[2] útközben

17.

Teleki Mihálynak

Teremi, 1666. április 19.

Kgyd*nek* kőteles szolghálatomat.

Kgyd leuelet most estue jambor szolgháia megh adá s-noha az választ magham viszem, mindazaltal miuel irasba valo választ kivána kgd iambor szolgháia, azt irhatom, hogy holnap vagy Pagotsánn, vagy ha louaim megh bantodása nelkül lehet Szent Péterenn leszek, bizony dologh az menyire az dolghok ighen siettetnek, akarnám minel hamarebb satisfacialhatnank, s-lennenk az Innepenn Kővárba, de erről I*sten* oda vivenn, miuel az mint teghnapis irtam megh indulasnal egyebre magham nem resolualhattam s-mar itt nem temporizálhatok, coram plura, kerem tsak kegydt valami dispositiokkal ne kösse le maghat az eggy héti mulatásra addigh az migh en kgdel szembenn leszek, mert ha Csötörtökönn indulnankis dél utann Szombatonn estuere Kővarba lehetnenk. Csötörtökigh penigh negy nap uolna az Aszszonyom megh beteghedese utann, de erről szembenn. Azonban en kivánom I*sten*től hogy kgdt io eghessegben, Aszszonyomat s-gyermekit neuezet szerent az kis Uy Vendeghet, kit Isten az kgyd őrőmere eltessenn neuellye*n*, eörvendetes allapotban találylyam. ezzel maradok.

Kgd keöteles szolgaya

B*ethlen* Miklos

Theremi. 19. Apr*ilis* estue. 1666.

18.

Bethlen Jánosnak

Murány, 1666. május 12.

Edes Atyám Vram.

Teleki Vr*am* bé ménésének alkalmatossághával akarám kgydt éghésseghemről s-dolghaimrol tudosittani, noha semmit sem kételkedem benne hogy Teleki Ur*am* szoualis mind azokat illendőkeppenn megh ne mondgya.

Eghességhem azert Istennek legyen háálá szénuedhető, az mi dolghaimot nezi, ide jövenn Grof Urammal eő Nagaual Muranyba Isten megh aldgya eő Ngat mind Palatinus, Palatinusne Aszszonyom eö Nagokkal annyit uitt uéghbenn, hogy maghok Kegyelmes Interpositioiokat ighirték, s-miuel Petrotzi Istvan Ura*ma*tis szerencsére szintenn itt találtuk, eő Kegyeme kezénel lesznek mind Palatinus, Palatinusne Aszszonyom, es Grof Ur*am* eö Nga recommendalo leuelei, s-ugyan holnapi naponn I*st*en kegyelméből innet Muranybol arra felé indulok, miuel mindeneknek tettzése az, melly nohá nékem vagy tsak az en itiletem szerent betsülletem Kotzkaztatása nelkül nintsen, mindaz altal kételen köuetnem kell, mert mas ut nintsen, mire adgya Isten harom het mulua ghondolom bizonyossann tudosithatom kegydt, mint hogy akkor egynehányat az leghenyekben bé küldök s-magham uiiolagh ide Muranyba uiszsza iöuenn az Palatinus mellett uduarlok eggy üdőigh, s-bizonyos alkalmatossághokkal touábbis tudositom Kgydt.

Az napokban Kesmárkrol irt leuelemben kértem uala ighen bizodalmassonn s alázatossonn Kgydt, hogy az melly bort es buzat Kgyd io akarattyábol nekem conferalt annak az árrát szedesse fel s-legyen olly készenn, hogy Moldouából hozathasson paripákot uelle, mostis Edes Atya*m* Ur*am* tellyes fiui bizodalommal alázatossann kerem Kgydt szedesse fel, es io penzé tévenn, uagy egyeb alkalmatossagghal az mint lehetne külgyön be mindyart Kgyd s-hozasson paripakot rayta, az includalt Kis Regestrumbol megh lattzik menyit uettem már en fel, es menyit remenlhetni mégh, s-ahoz képest circiter hany paripat várhatok rayta, mellyeket méghis ighen bizodalmossonn kerem Kgydt minél hamarebb [...]ttasson[a] megh, Budai Peter Vr*am* el hiszem io akarattiat szolghálattyat megh nem vonsza, azert kellene penigh hamar, hogy ezek az louaim kik vad*na*k az mint minapis irtam, ki holt tetemes, ki boghos es santa. Ugy ké ha lehetne, hogy az az harom Moldovából hozando eggyik se lenne nagyobb hetedfünel, se kissebb eötöd uagy négyed fünel.

Az includalt Eöcsem Ur*am* leueleit tsak most az napokban hozták mellyeket megh kültem. Kere*m* penigh ighe*n* bizodalmassonn Kgydt az Kolosvárrá szollotis olly alkalmatossaghal uigyék megh.

[a] [a szó eleje olvashatatlanná vált a javítás miatt, esetleg: hozattasson]

Ezek utann Kgdt egheszsz házáual az io I*stennek* ayanlvann maradok.

Kegyemed*nek*

Enghedelmes fia.

Murany. 12. May. 1666. Bethlen Miklos

Nékem Eötsem Vr*am* eppenn frantzuzul irt, ugy látom uagy hamar haza iő, vagy io üdö mulua, kgyd magha leueléböl megh ertheti el hiszem iobbann.

19.

Teleki Mihálynak

Polonka, 1666. május 13.

Edes Teleki Vr*am*.

Noha en kgdtől el butsuztam, de kgd nem ertette, azert mostis butsuzvánn kgdt az jo I*stennek* ayanlom, en maghamot penigh, mind nagy s-mind kitsin dolghaimot publicumot privatumot kgd Synceritassara bizok es maradok.

Kgd köteles szolgaia

Bethlen Miklos

Polonka. 13. May. 1666.

20.

Teleki Mihálynak

Murány, 1666. június 4.

Edes kedues Teleki vr*am*.

Ez szolghaim alkalmatossághával akarám kgydt leuelem altal latoghatni, kivánvann Istentől leuelem találllya szerentses orába kgydt mind keduessiuel együtt.

Azonba tartozásom szerent ide ki valo allapotokrol akarek kgd*nek* irni, hasonlo io Correspondentiat várvánn kgdtől azoda be valo allapotokrol. En azert Muranybol Petrotzi Urammal el menvenn Istennek háálá eghesseghben, nem egheszsz szerencsés-sen, de nemis ighen szerencsetlenül teghnap uiszsza iöuek ide Muranyba, itt akarvánn eggy ideigh Palatinus vr*amnak* eő Naga-

*na*k uduarlani, kiről ugy hiszem eő Ngais foghott irni ⟨eő⟩ Kegyemed*ne*k, enis azert mindennemű Interessemet s-betsülletemet mind Vrunk s-mind masok előtt kgd io attyafisághos patrociniumaba bizom s-ayanlom sziuessenn.

Az hireket a mi nezi az Ersek Uyvari Török ott az környül valo Varmegieket fenyegheti. Balassi Imre Ur*am*is mindent az mit lehetne koborlana, de mar szintenn megh szorittiak, mind Magyar Nemet Török ellenseghe, signanter az Török kibe bizott, félek hogy belé haddgya, mert amaz te nagy szakallu Komadat Szepesi Palt be kűlte az Palatinus Egherbe eggy nem tudom mi eördögh tiszt, elegh az neue Kara Ibrahim az ebnek, hogy Balassit ne seghittsék, emez azt mondta, mint ollyan Toluayt ők bizony nem seghittik, mert őketis praedalta tsak mostis, hanem az Palatinus tsak bátrann procedallyon mindenbe, es az Feidelmetis admoneallya hogy akadalyt ne tegyen, mert egyebaránt oda ala Trentschen Varmegyebeis sőt mindenűtt az Feidelem Mustrálása nagy Larmat tsinalt, magha Balassy Vr*am*is biztatta avval maghát, az mint illyen Titulustis tsinalt magh*ána*k. Erdelynek cum adiunctis prouinciis Nemet uagy ki Eördögh ellen elöll iáro hadainak Generálissa, de ez bolondságh, mert Romai es Török Csaszarral ueszne Urunk egybe Balassy Uramert, de ezt magha az Palatinus tsak neueti, mert Liptoba magham*na*k mondta eggy fő ember hogy Bartsaine Aszszonyom Tatárokat küld Veyi seghittseghere s-több illyen haszontalansághok forognak fenn, Mind azaltal ha kgyd nékem valamit parantsol, ugyan tsak leuelit az Szathmari postára ne addgya, mert az mint Apám Vr*amna*kis irtam, valami leuelet minap Kaszony Vr*am* io ghonduiselése altal el foghtak, noha semmit derék dolghot benne nem talaltak.

Petrotzi Vr*am* s-Wyttniedy Istvan Ur*am* kgyd*ne*k ayanlyak köteles szolghálattyokat, ez utolso illyen hireket ir onnann fellyűl, az mint az Inclusabol lathattya kgd, kerem enis kgdt magha eghességhéről s-Erdelyi allapotokrol, Portai es Tatar hirekről ne neheztellyen tudosittani, s-méghis az mű Szent Miklosi beszelghetesünk szerent sziuessenn fáradozni azonn dolghokbann, mert en ell hiszem s-tudom menyi ghonosz akarom vagyon, noha soha senkinek semmit sem vetettem.

Kgyd az en részemről nagy szolgha, de kerem az en kegyls Ur*amna*k eő Ng*ana*k köntöset nevemmel alázatossann tsokollya megh, azont levelem által tselekedttem volna, de haszontalanul, es helytelenül az ide ki ualo emberek*ne*k nem akarnek olly gyanot adni, hogy itt agenskedem. Az Ur Bamfi Dienes Vr*amna*kis és

többeknek kiknek kgd nem restelli megh mondani ayánlom köteles szolghálatomat maradvann mind véghigh

Kgd ighaz io akaro kesz szolghaia

Bethlen Miklos

Murany. 4. Juny. 1666.

El hiszem nem feleiti kgd az Groff Uram dolghait hunyadi es mas allapotokba, ugyanis ne feleitse kgd, Apam Uramnak enis irtam.

21.

Bethlen Jánosnak

Divényi mezőben, 1666. július 8.

Fiui engedelmessegem ajanlasaval Istentül minden kivansagha szerint valo jokat kivanok kgnek kedvessivel edgyüt

Kegld 22. Maÿ Gyogyrol költ levelet 2 Julÿ szinten Fuleken letünkben vettem, ugyan ott s. akkor mind az Urunk mind kgld levelet Palatinus Uramnak eö Nganak megh adtam, mellyeket eö Nga kedvessen is vet de csudalkozik eö Nga igen, hogy az Ballassi Imre es Debreczeni Uraimék dolgaban, mely felől Teleki Uram altal oly szivessen requiralta Urunkat eö Ngat, mégh eddigh ez oraigh semmi valasza nem jöt mellyet mais ighen szivessen vár, Ugyan is Edes Apam Uram ezt en magamis csudalom de talam mégh ezen levelem oda megyen, addigh itt az Balassi Imre Uram dolga is el valik

Mert szinten tegnap ugy mint negyedik July jöttünk ide Palatinus Urammal eö Nagaval Diveny ala. Ezer muskaterossal két 24 fontos, harom 12-s-18 fontos Algyukal es nyolcz Taraczkal magyar lovas Gyalogh lehet két Ezer Az Vár bizony szép ereje is nem megh ⟨vehetö⟩ vethető, Lovassa Gyalogja vagyon benne harom szaz tegnap volt csataja kin, nemis tett edgyszeris oly kart mást tegnap el löven Taraczkal egy Sandor Gaspar nevü fő ember Sellyei fő kapitany bal labat, de egyebarant mind eddigh semmi derek allapot nem volt, holnap, s annal is jobban holnap utan löni kezdik. Tüzes szerszamokal es Minakalis megh probalyak levén ket öregh mosar, es szamos Banaszok velünk negyed ötöd napal 3. elöt maga Palatinus Uramnak felesege Palatinusne Aszonyomnak (ki Muranyban maradot) kegyelem kerö levelet irt vala, de

oly igen közönseges szollasnak modgyaval hogy ember rajta ne*m* sokat epethetet immar aztis bele hagya. En Palatinus Uram előt levő kis tekintettel s szabadcsagal elven, kivalt felesege gyermeke mellet szollottam eö Nga azt felelte: Nem rajta, hanem a' kiralyon all, mindazonaltal ha feleseget gyermeket ki bocsattya azok*na*k mind eleteket megh oltamazza mind joszagukat a kiralytul megh szerzi maghatis ha discretiojara fel adgya noha mar is hatalmaban volna nem bantattya, hanem ha az kiraly megh enged neki eő Nga is magha minde*n* privata Injuriajat le hadgya s el engedi Ezekre az Palatinus ma negyed rá lepet s igerte vala hogy megh kinaltatytya velle, de ugy latom nem ighen telik valami benne mert emez az bekeseget nem keresi, most is mikor szinte*n* ezt irom algyukal dorget ide ki fele

Kapi Ur*am*ra az Palatinus neheztel hogy Ballassi Ur*am*at Erdelyböl levelekkel biztatta, maga tudgya eö kglme ugy vagyone vagy nem, elegh az praevenialni szükségh reghi injuriajais vagyon fenn, minap asztal publice monda hogy mint Magyar orszaghi urat illyen Rebellis valo Collusioert Kapibul ki razza, en akkor is mentettem eö kglme lassa mint tetczik az melege.

Eöcsem Ur*am* dolgairul mar ugy tudom ketszer is irtam, magha kg*ne*k szollo hozzam dirigalt leveletis már megh kültem, ha kg*ne*k ugy tetczik hogy haza jöjön csak egy haza hivo levelet irjon s. kölgye hozza*m* en mindjárt megh köldöm, ugyan is addigh az Tsernatoni Pall Vr*am* hivasat halasztom, de Jaszbrenyi Vram*na*k irok, de ennekem ugy tetczik, ha azok mind ketten most ithon volnanakis en az szegeny üdvezült Vasarhellyi Vr*am* (:kinek halalan bizony szivessen szanakozom:) hellyebe az Tsengeri Istvan eles elmejet nyelvet szeretném, mert Tsernatoni Pall Phÿsica-s-mathematicara keszűlt inkab Theologiara Jaszbrenyi Pal felöl valo judiciumomat is tudgya kgld, ki mindazonaltal az Theologiaban is szepen fundatus de az latinitasban et in minoribus[1] sokkal töb hasznot tehetne, no akarmint legyen az en irok neki hogy siesse*n* ala.

Lovak hozasa, es egyeb utban leveö dolgaimrul, mar eggy holnapjanal töb hogy irtam Balogh Sig*mon*d Ur*am* altal az arant valo Attyai jo akarattyatis kg*ne*k alazatossa*n* köszönöm

Ballassi Ur*am* tegnap adá fel Divenyt Discretiora, mar maga rab hada negyen vagy ötön kivül mindenböl ki mosdik-s-egy

[1] és az alsóbb tudományokban

palczaval fogh el menni sok a' ki proscriptus volt bennek megh hal, magha elete all Csaszar akarattya*n*, mely vegre felesege gyermeke Becsb*en* fognak gratia kerni menni, akarva*n* Palatinus Ur*am* is töreked⟨ven⟩ni mellettek noha most is az Capitulatio ne*m* levenis Felesegenek gyermekinek semmi gondgyok, kiket nem is tartanak mint rabokat. Igy van dolgha nyavalyasnak, sok irasom lehetne masis de az alkalmatossagh siecsege miatt nem lehet, hane*m* maradok

Kegld engedelmes fia

Bethlen Miklos

Divenyi mezőben 8. July 1666.

22.

Teleki Mihálynak

Murány, 1666. július 14.

Edes kedues bizott Teleki Vr*am*.

Bezzegh ne*m* ez uolna az barattságh ket holnapigh eggy vakaritast se*m* irni, talám azt tuddgia kegd Indiába méntem, no en irok, ha kegd az neuemet ell feleitiis, talám az subscriptiobol ismet megh tanullya, s-ell hiszi, hogy kegd.

Ighaz baráttia kész szolgháia

Bethlen Miklos

Muran. 14. July. 1666.

Valoba csudálom, hogy az Szathmari Posta Mester Insolentiai véghett Vrunk az Palatinus*nak* ne*m* ira, kerem kgdt irasson eö Ngaual, mert mostis ne*m* tudom hova létt az az leuél mellyet kgd kezébe adott Atya*m* Vr*am*, de egieb arantis tsak pro reputationeis szüksegh Urunk subditussa leueleinek tsinallyo*n* securitast, melylyet az Palatinus mint Urunk jo akaroia eörömest urgeal Betsbe.

23.

Teleki Mihálynak

Murány, 1666. július 22.

Edes kedues Teleki vram.

Kegyd leuelét de dato 28. Juny.[1] véttem 16. July itt Muránba, hogy kegyd mind eggyről mind másrol olly bő irással tudositt, és iöuendőbéli ighaz baratsághárolis bizonyossá teszen, felette keötelez kegyemed magához, melly keötelességhem megh mutatására kivánom Isten szolghaltasson alkalmatossághokat.

Kegyd betegheskedését I*sten* lattya szánakozua ertem, mind kegyemednek égyéb arant s-mind maghamnak megh iöuendöltem uala azt; Enis az mértekletlenséghnek szinte megh adom uala az árrát, mert Muranba uiszsza jövenn nehezenn menekedém az Eer uághástol, ugyanis azolta mind tsak főtt uizzel élek, hanem gyümöltsre ha eggy kis üuegh bort iszom, mellyis fogh bizonyossann ez utánn italbéli rend tartásom lénni; Eghésséghem égyébarant most az kegyd szolghalattyára, I*sten*nek haala jo.

Palatinus Vram eő Naghanak ualo uduarlásomat az mi nézi, I*sten* megh áldgya eö Naghokat enghem erdemem felett betsülnek, az mű Kegyelmes Vrunknakis alázatosson megh szolghálom, hogy latás- és hallásom alkalmatossághit nem ghátollya, hanem inkább meltósághos leueléuelis seghitti, ugyanis az altal nem egyebet tselekeszik eő Naga, hanem eggy alázatos hivét keszitti magha és országha iöuendő szolghálattyára, mellyet addgya I*sten* s-az üdö hogy mutathassak megh eő Ng*anak*, s-minnyáiann kegytek*nek*, de edes Teleki vram tuddgya kegyd ighen iol, máris Erdelybe nékem tékozlo fi s-uandor az nevem, noha afféle helytelen hirekkel semmit sem ghondolok, nem kételkedem penigh abbannis hogy kegyd io ighireti szerent kitsin betsülletetskemet ne oltalmazná, de az mi roszszabb, az Atyám betegheskedése bizony felette ighen szorghalmatoskodttat, tuddgya kegyd iol noha helytelen de méghis mint fenekednek s-irigykednek sokann rám, némelly accquisitumira mint uágynak, Tiszteit máris mint osztottak uagy osztyák, de hiszem ahoz nékem semmi szom. Ha Atyám*nak* halála történnék akkor mutassa kegyd megh S*zent* Miklosi ighiretit, ualaki Joszághinkba belé ne gázollyon, nyugoddgyék megh mind az en kgyls Uram, mind kegyd abba, ha nem hasznos is, de bizony teökélletes szolgha leszek ha elek, No ezt én bizom kgd prudentiajara synceritassara.

Balassy Imre U*ram* dolghánn már által mentünk annyira, hogy itt uagyon Murányba foghva, de az menyire en az dolghokat látom, nehezenn hiszem hogy valami nyavalyáia legyen, mindazáltal bizony ne*m* keuesenn fenekednek reá.

[1] június 28-i kelettel

Az hireket kegyemedtől ighen keduessenn veszem, azok helyébe enis irhatom. Az hollandusok Anglusonn nyert nagy gyözedelmek confirmatioiat, mellyet uagy ott az táyann leuö minden Feidelmek egybe ueszése, vagy io bekességh fogh hamar köuetni, mint hogy az Frantzuz és Anglus közt az Suet akaria interponalni maghát, de nehezenn foghiák mediatorsághát acceptalni, mint hogy az Anglussal ualo confoederatio miatt partialis. Az Danussal ugyan az Suét bizonyossann egybe fogh veszni, melyből az fogh keöuetkezni minden apparentiak szerent, hogy az Suettel es Danussal cserellyen az ket hatalmas haz az Gallica Austriaca, mert ez az Suecushoz bizik, melly ha leszen az Frantzuz mindyárt elé veszi az Danust, maris confoederatioiaba lévenn. Az Lengyelknek mind harczárol mind bekességheröl uolt s-uagyon hir, de mind bizonytalan. Az Császár tsak lakodalomhoz készül, noha megh Matkaja ighen meszsze.

Bory Uram ma erkezék Becsböl, eleghet protestalt az Császárnak, kitől sok szép szotis hozott Magyar országh számára dolghot semmit, mondgya hogy az Erdélyi mustrát és készületet tsak neuetik, s-azt mondta uolna Rottal vram, hogy ket holnapia uan hogy Erdely az portát futtia hadra valo licentiaert, de bizony semmi sem telik benne.

Mint hogy Groff Uramnak kell irnom s-masoknakis, hoszszabb nem lehetek, hanem ayanlom az jo Isten keduébe kgdt, és maghamot kgd altal az mü kgyls Vrunk gratiájába maradvánn

Kgd ighaz baráttia szolghaia.

Bethlen Miklos

Murany. 22. July 1666.

24.

Teleki Mihálynak [?]

Murány, 1666. július 22.

Murany. 22 July 1666.

Wyttniedi iria hogy Zrinyi Peterhez ment, ⟨onnet⟩ harom nap mulua ide jő, ugy latom az Frantzuz haloghat noha Wittniedi biztat. Palatinus mégh iol uan. Most itt Szuhai ⟨Szepesi Bory. Fekete Laszlo. Nagy András. Nagy Ferencz⟩ s masokkal uarja Samuelt, ⟨eddigh bar jöne, mellyis akadályos⟩ ⟨Palatinus⟩ penzenn busulunk legh inkabb. 2do. hogy ha ki tudodik kiuannya

Palatinus ⟨mind Erdely Magyarországh⟩ tsak mindyárt hozzá, holnap beszellünk rolla. Octava Julii[1] irtam az Apámnak az mi Rakocyt nézi tsak addgyatok Instructiomba bizom mind Erdely, mind Feydelem mind Evangelicus Status contentumával hasznaval le ⟨fordithatni⟩ ültethetni, mert ighen ⟨praeparatusok⟩ készek az emberek rá. Zrinyi sem fogh akadalykodni, ugyanis ketelenek ⟨vagiunk⟩ rá, mert nints külömben se securitas se penz. Praetensiok ellene mint akkor is irtam Erdelyi [Feidelem?] reszeröl. Lengyelnek 400 000 Taller. Betlen legatuma Ecclesianak 70. Orszagnak 80 Ezer forint priváta personak kara ⟨Sok kesz munitio kit ki hordottak &c. &c.⟩ Eggy szoual minden ighaz praetensiot hozzá irjatok megh ⟨Erre⟩ Es hamar jöjjön válasz, en egyeb aránt akar mit véghezzek, olly clausulat teszek oda, hogy erre az utannis ut legyen, de most ideje, mellyet el mulatni bolondságh, ha succedal, io, ha nem transeat.[2]

Kgd ad partem.[3]

Bethlen Miklos

25.

Teleki Mihálynak

Murány, 1666. július 27.

Édes Teleki vram.

Kegyemed septima July[1] keölt leuelét [a]24 eiusdem[a] nagy betsüllettel vettem, ugy mind eggy mind más allapotokrol valo tudositását keötelessen megh igyekezem szolghálni, s-hogy kegyednek leuelére punctatim felellyek aztis tselekedni.

Ma külde viszsza Ambrus Apánk kegyemednek szollo leuelemet mellyet Csuti Vram által akartam küldeni, miuel Csuti vram el indult uolt, azert azt magham fel szagghatvánn im el kűltem, melly leuelem kegd leuelének nagy reszere feleletül lehet, hanem most uiszontagh ualami lengyel hirekkel, Pasquillussal miuel toldom mellyek az Inclusába uadnak kiket kgd uegyen io nevenn.

[1] július 8-án
[2] hadd vesszen!
[3] a részlethez [?]
[1] július hetedikén
[a]...[a] [margón]

Az Serbetet es leueleket Ambrusnak ezenn orába küldém el, de most Keresztessi vr*am* altal válasz arra ne*m* lehet, mert Keresztessi vr*am* holnap indul megh, hane*m* ugy hiszem más utakonn leszen Ambrus*na*k az uálaszba moddgya.

Az Safranytis most el ne*m* uihetni, Baynotz egyeb arantis meszsze ide, arrolis Ketzer vramn*a*k irtam mint hogy oda most io közzel laknak uétessen s-küldgye ide, én mindyárt megh küldöm, vagy ha onnet hamarebb adatik be meneő alkalmatosságh, onnet küldgye megh.

Az Protectionalisokat megh kűltem, ne*m* tudom ueszedé tsak annyi hasznatis, menyit eggy kurta deákotska akar érette rántani, de bizony maid megh látom ha énis megh tudom iakablani.

Az Palatinus és Palatinusnénak kegyd neuéuel uduarlottam, de az kgd leuelét az Palatinusné soha el ne*m* tudá olvasni, én sem tudám s-ha ezentul ugy irnális nem tudnám ha ugyan tizenkét oculart tennekis az orromra, ighazánn bizony Tzifrával uolt, talám bizony maghad sem tuttad volna el oluasni, masszor ne*m* árt rendessebbenn irni, mert eggy szoual ne*m* tuddgya senki iol mi uagyon benne.

Keresztesi vr*am* az rá bizott dolghot elégh iol uitte uéghbe, leszenis parantsolat az Generalisra, hogy affele excursiokat impediallyon. Kászoni ellenis ualoba keményenn irt az Palatinus ki most Nagy Szombatba lakik uagy gyakik, uagy mind kettöt miueli; ha méghis szagghattiák az leueleket, el tökellett szándekom irjak eggy leuelet, Titulussa ugyan kegyd*ne*k fogh szollani, de az Continentiája annak az ki fel foghia szakasztani kedvem ellen, mivel az Continentiaja lesz*en* Lelek beste lelek kurafia.

Kegyd io akaroit keöszönteöttem az kik itt uoltak, szinte szerentsére itt voltak Szuhai Matyas es Szepesi Pal vramek, ugy Bory Mihaly vr*am*is, kik ujiobbann 16. Augusti ide foghnak iőni, hogy Palatinus vr*amat* eő Ngat fiáual Wesselenyi Laszloual megh alkuttassák, ki Attyát elégghel szomoritotta, de emez méghis nagy kegyesse*n* megh fogh enghedni neki, az mint Balassinakis minde*n* magha priuata injuriait el enghette, kinek égyébarant valami pénzeről izentem Keresztesi vram által, noha en ne*m* hiszem hogy ott volna, elégh szerencse csuffia szégheny minap Királysághot, Feidelemséghet remenlö Groff vr, most rab, de inkább hisze*m* megh szabadul, mint azt hogy ne*m*.

Sub dato 14 és 16 July irtam Erdélybe postánn ha el tudna menni, neha afféle leuelek el uétele felől valo Recepissét mit kgdis irhat affelöll postánn tsak az Bányai Német Predikator Eperiessi

György vramhoz külgie, mindazáltal ugian iobb mas utakonn küldeni.

Vrunknak szollo leuelem mint kgd lattia nem hoszszu, relegalom kgdre, kinek gratiaiába hogy kgd méghis commendallyon bizodalmasson kerem kgdt s-azertis maradok

Kgd keöteles kesz szoigháia.

Bethlen Miklos

Murán. 27. July. 1666.

P. S. Banfi Dienes vramat es mas io akaro Uraimot kerem keöszöntse kgd. Azonba az Palatinus izent ualami Divany szönyeghek uásárlása felőll 1200. Tallerigh, uagy az penzt le ténné az Feidelemnek, uagy annyi penzel Bécsi portekát uenne az mit akarnanak, kgd beszellyen rolla Urunkal, esküszik az Palatinus hogy ha tudná hogy valami tisztességhes szin alatt valo kérésnek veszik ez izenetit, Isten eötöt ugy seghellie, inkább szűrt, mint szönyeghet venne. Az szőnyeghekнek ollyanoknak ké lenni bar szaz Talléros uolna eggyik eggyik. Kgd tudosittson rolla. Szőnyegh legyen 12. ki hoszszu Asztalra valo, ki földre ki falra ualo mind persiai szönyegh es két nagy agyra ualo ketse.

Palatinus vram az Lőcsei Doctort magha hintajánn lovainn költséghénn be akarta küldeni Erdelybe az Aszszonyunk curalására, de emez nem mehet.

Szinte teghnap erkezek ualami Csauz ide az Budai vezerteől, minden köuetséghe tsak panasz az uéghbeliekre kik koborlanak, váloszul megh tsak panaszt fogh uinni.

Kgd tudosittson enghem az Uéghek allapottyárol, egyebarantis publicalni kellene, mihez tartsak maghokat az partiumba birok az Törvenyek es fel holdolások allapattyába, mert szüntelen zaklattyak az Palatinust, be holdito leueleket innet az Generalistol kernek nem tuddgyák mihez tartani maghokat erről Keresztesi Uram szoualis mondhat mostis Ba ba ba barakonyi Uramat Somlyora citálták s-ighen saynállia, nem tuddgia miért, azt mondgya nem mehet gya-gya gyakrann ollyan meszsze.

26.

Teleki Mihálynak

Murány, 1666. július 27.

Teleki Mihaly Uramnak. 27. July 1666. Murany Clauissal.

Octaua July[1] irtam Apám Uram*nak*, minemü recognitiot reménlek az Feidelem es Erdély számára, mellyre az utat eddighis keszitettem, ez utannis készittem, super eo puncto[2] mostis irhatom talam ezt obtineálhatni.

1. Eörökös békességh barattsagh az ket haza között.

2. Offensiua et defensiva liga contra quoscunq*ue*,[3] melyre minden Feidelmek megh esküg*yenek*.

3. Szabadsághokba állyon ha eggy Corpussa akarnak lenni.

4. Erdélynek az Tiszáigh adassek eörökössön.

5. Jöuendöbeis ha Török igha aloll megh szabadulnak ugian az Tisza szakaszsza, ha Tömösvart es ket olah országhot megh uehetnekis Erdélyé legy*en*.

6. Erdélynek az 400 000 Lengyelnek ualo Tallerert, Bethlen Gábor Orszaghnak es Ecclesiának hagyott legatumiert, Erdelyböl ki hordott algyuk s- munitiojért. Erdélyi priuata personak karáért [a]es minden egiéb praetensiokért[a] legyen plena satisfactio Rakocytol, mint hogy ugyanis mindent Erdélyi vérrel keresett s-azutánn [a]veszedelmére forditotta.[a]

7. Titulussát Erdelynek Rakocy le tegye, seöt eörökössönn renuntiállyon afféle helytelen praetensioknak. Ezek ighaz utonn megh lehetnek es ⟨Ezt⟩ reménlem uéghben vihettiük, Zrinyi Péter sem akadályozza, tsak addgyátok Instructiomba mikor az Portárol io uálasz iö, ugy hogy addigh semmihez égyébhez ne foghiunk, [a]külömbenn Rakocy megh tsendesittése nélkül se*m* Erdely, se*m* az Feidelem sem Euangelicus Status securus nem lehet.[a] Mas utonn recompensatis[4] se az Feidelem, se Erdely, se te, se én se senki ne remenlyen, mert bizony semmit sem kap benne, ezt se uárja senki ayándékonn, hanem ugy, hogy eggynek eggyik, másnak másik várát adván most de facto bizonyos ⟨Erdélyi⟩ hadaknak fizesse*n* belölle, ieöuendöbenn ki ki proportionaliter Erdelyi praetensiokba eggy eggy darab penzt [a]egyszeris másszoris[a] tegyen le, s- ugy perpetualoddgyék ne külömben benne. Ehez képest irass olly ordinantiat rám, hogy az Portárol ualo uálaszigh be ne ménnyek, mert az utat szüntelen irtani kell, es az Palatinus elméjét oltalmazni, s- mindenre uigyázni ⟨kell⟩. Az tizenhatodik Augusti keszülö assecuratiot bé küldhetem én Kende, uagy Gyulafi Laszlo által,

[1] július 8-án
[2] e tárgyról
[3] Támadó és védekező szövetség bárkivel szemben
[4] [olvasd:] recompensát is
[a] [utólagos beszúrások]

mert eökis ide jönek, eök Kővarba iktathattiák. Io uálasz iövenn az Portárol külgyetek ollyan instructiot es Plenipotentiat, megh latom bizony ha singulariter szolgálhatok vramnak hazámnak. Melly hogy meghis iobban follyon, urgealnunk kell nékünkis hogy az Euangelicusoknak satisfactioiok securitassok legyen. Ita manus manum lavabit.[5]

Ighirniis kell es osztann praestalniis Erdély részéröl minden lehettséghes assistentiat, de ⟨kerlek szemtelenséghre⟩ uelem ne ⟨kénszerittsetek⟩ hazudtassatok, hanem az Feidelem elmejet ugy hordozd, nagy remenségheket se uegyen, el se lankaddgyon, [a] mert ezekröl en nem assecuralhatom, de megh probálom.[a] En bizony ighaz szolghaia uagyok s nekedis nagy szerencsejet seghitteni igyekezöie ⟨szolghad⟩ legyen hat eö Ngais io Uram, s-kgd ighaz barátom.

Keresztesi nem tuddgya ugyan mitsoda, de tuddgya hogy derek dologh, megh intsétek, mert azt mondgya hogy az ő Apia tuddgya.

[b]Az 16 Augusti el haladott ad 23 ejusdem; Kende vagy Gyulaffi által kerlek tudosiczatok mertt szükségh[b]

27.

Apafi Mihálynak

Murány, 1666. július 27.

Erdélybe Clauissal 27. Julii 1666 irt leuelem massa az Feidelemnek.

Megh ada Kegyelmes Vram Keresztesi Uram Nagysághod prima July[1] költ parancsolattiát mind az Apam Uram es Teleki Uram leueleiuel eggyütt, kikhez képest en mindeneket megh mondtam Palatinus Vramnak, eö Nga es minnyáiann ighen keduessen ueszik Ngd keszséghet, s-kérikis annak continuatioját.

⟨Az tsak⟩ Kara Ibraim altal nem akarnak tractálni, hanem inkabb Ngod által, inkább akarvánn Ngd kereszteny mint ⟨sem⟩ Pogany kebelébe önteni illyen titkokat, iöüendő securi-

[5] Így kéz kezet mos.

[a]...[a] [utólagos beszúrások]

[b]...[b] [a Missiles, 42. cs. 842.-ben található másolatról származik]

[1] július elsején

tasokra nezue. Melly elméjeket tudvánn én hogy Ngd bizonytalansághra az Portat megh ne találllya, es hogy Magyar Országhis iöuendöbenn Ngdt ne karhoztathassa, mint hogy ugyan annelkül nemis lehet ⟨et volna⟩ ket dolghot kivantam töllök. Elseo hogy Ngd*na*k külgiék bé az Conditiokat, minemű Conditiokra kellessék az Athnámet Ngd*na*k Magyar Országh számára szerzeni. Masodikot hogy Ngdt minden ebbe interessatusok hittel assecurallyak, hogy valamit Ngd az Portánn számokra uéghez, es neuekkel ighir tudni illik az eő elmejek szerent, annak mind maghok tellyesittői lesznek, mind Magyar Országhot annak ueghbe uitelere inducállyak, [a]az kik ielen uoltak azoknak mind kettő tettszik.[a] ⟨Mert⟩ Egyebarant minap Bory Mihaly Ur*am* altal ighen keményenn protestáltak az Császárnak, urgealtak mindennemü satis factiot, mellyet az Német szoual ighirtis, az mint Bory Ur*am* mar megh iővénn referálta, ⟨az mint⟩ és most masodszor kültek fel Makai Geörgyöt [!] Palatinus secretariussát az Nemet Császár resolutioiáert, ki ha ollyan lehetne hogy mindenkeppen securusok es contentusok lehetnének uelle, ezek az Törökhöz nem confugiálnának, de az lehetetlen, mert az miket az Császartol akarnak kivánni [b]mellyet mégh az Uduarnál megh nem mondtak[b] ugymint Jesuitak ki uerését; Nemet ki uitelet. Török ellen egheszsz securitast. Mind egheszsz Magyar Országhonn az Templomok restitutiojat. Minden persecutoroktol plenissima satisfactiot. Minden Tisztek sine respectu Relligionis[2] ualo osztását, ⟨Cancell⟩ azoktol minden ideghenek kirekesztését. Cancellaria, Titok Tanats reformálását. Papok es Szent szek Dominiuma restringalását. etc. lehetetlen hogy az Nemet megh addgyon, de ha mindent megh adnais, ugy assecuralni foghiák ezek Ngdt hogy méghis Ngdt bele nem haddgyák hanem tsak inhaereálnak az Intentioknak, de sem az Conditiokat sem az Assecuratiot keuesenn nem cselekedhetik, hanem holnap megyen az leuél az Bánhoz, hogy magha es Dunann tul valok elmejet iria megh, es az Palatinusnak plenipotentiat külgyön hogy neuéuel Ngdt assecurálhassa. Ittem tizenhatodik Augusti gyülnek mayd mind az Interessatusok ide mas praetextus alatt, azok elött proponállya Palatinus az két kiuansághot es-akkor foghiak Ngdt informalni es assecuralni, ugy hogy addigh az Portat nem requiralhattya Ngd.

[2] vallásra való tekintet nélkül

[a]...[a] [utólagos betoldás]

[b]...[b] [utólagos betoldás a margón]

Az melly io akarattiát Ngdnak Palatinus ighirte uolt megh köszöntem, azt mondgya, hogy mostis azonn ember.

Mondtam aztis hogy Ngd es Erdély illyen farattsághokert illendő recognitiot reménl, de azt az Portai tractak utánra halasztyuk. Erreis az ielenn leuök azt mondtak, hogy minden lehettséghes satisfactioual lesznek Ngd*nak* es az Országhnak, kitöl uiszontagh minden assistentiat remenlenek, es biznak abba mint vereinknek szolgálatunkat, mellyel maghunknakis használunk, felette drághánn nem uásárollyuk.

Az Jesuitak uy munkáyát tudnánk ide ki szükséghes, mert nem tudom masba, de abba hogy Rakocy Ferentz illyen intentioinak opponállyak maghokat, ighen eggyeznek s-esküsznek mind az kiket eddigh hallottam kivalt magha az Palatinus.

Banfi Dienes Uram hogy Rottál es másokkal ualo correspondentiat el haggya itt nem tettzik hanem inkabb continuallya caute az mint annak az moddgya.

Kara Ibraimmal Palatinus szembe sem uolt, hanem Szepesi Pal mondott hol mit in generalibus terminis néki, emez biztatta ighen s-iouallotta hogy Erdély altal tractállyák az Portánn.

Az menyire Bory mondgia az Frantzuz haloghat, ugy látom minden függh az Anglussal ualo békességheteől, melyhez minapi szerencsetlensegéhez kepest bizhatni. Vélle penz felöll tractalni szükségh kivül van, mert ha ez Intentiokra penzt ád, könnyü itt uéghbe uinni hogy ⟨odais⟩ Erdelyhezis szakaszszanak benne eggy részt [b]az mint hogy emlitettem ighirtékis[b] mind az által ha uiiabb ordinantiam erkezik ez aránt azt köuetem, minden Frantzuzt néző dolghokban lument ad Wittniedi ha érkezik, ki biztat s-minden orábannis ide uárom s-az Frantzuzt az alattis urgeálhatom

[c]Ngd alázatos hive Bettlen Miklós

Muranyban. 28 Julÿ[c]

28.

Teleki Mihálynak

Murány alatt, 1666. augusztus 18.

Mint kedves bizodalmas io akaro Ur*amnak* ajanlom köteles szolghalatomat es Is*ten*tül minden iokat kivanok kgdnek kedvessivel együt.

[b]...[b] [utólagos betoldás a margón]

[c]...[c] [a Missiles, 42. cs. 842.-ben található másolatról származik]

Nem akaram el mulatny hogy ez alkolmatossaghalis kegdnek ne irnek, kérven kegdet szeretettel, Keresztessi Ur*a*m altal irot leveleimre az menyb*e*n kivantatik tegyen valoszt, egyeberantis magamat es dolgaimat szivesse*n* recommendalom kegd*ne*k. Keresztessi Ur*a*m az miert ki faradat vala az minapiba*n*, ugy tudom az Palatinus Csaszar Resolutiojat, Urunk*na*k eö Nga*na*k megh külte, ugy hogy azt ennekem különn irnom nem szüghsegh; Legh alab az szok iok valamint az efectus; Mostis ujobb*an* Szakmar Varmegye, az Eökör haytok, es egyeb allapotokrul kegd hazanal költ Urunk levelet ide hozta, mellynek alkolmatossagaval az Palatinus ujobba*n* irt Becsben valosz el hiszem szoval arrais io leszen. Az mint Keresztessi Ur*a*m altal irtam Groff Wesseleny Laszlo Ur*a*m dolgaban pro 23 p*rae*sentis[1] sok emberseghes Ember ide jön; de hogy magha Wesseleny Laszlo Ur*a*m comparealylyon nem hiszem. egyeb semmy olly hirek itt nintsenek.

Balassi Imre Ur*a*m megh foghva, Palatinus egyeberant Gratiat ker neki, adgyake neme azt en nem tudom.

Kaszony Pater ellen az mint inquisitiot irnak ugy az Cancellariussagtulis el esett, mivel Cancellariusnak Szegedy Ferenczet az Posony Praepostot tettek. Personalisnak pedigh Szakmardy Janost egy Horvat Nemes Embert tettek. Ezek utan az io I*stenn*ek ajamlom kegdet es maradok az kegd kesz szolgaja

Bethlen Miklos

Murany alat 18 Augusty 1666.

[a]Az Apám vr*am* leuele uolanter lévénn, kivalt azt az Német ember dolghat bizony consideratioba ké vénni, Török persa, Arabs io, egyebarantis tudos ember, menyi szükséghünk volna ollyanra tuddgya kgyd. Wyttniedy vr*am* ayánlya kgyd*ne*k keöteles szolghalattyát. Enis az en kegyls vram*na*k ő Nga*na*k kgd altal alázatosson udvarlok es maradok holtigh alázatos hiue, es kgd ighaz io akaroia.

B*ethlen* Miklos[a]

[1] folyó hó 23-ra

[a]...[a] [autográf]

29.

Wesselényi Ferencnek

Gyulafehérvár, 1666. szeptember 22.

Meltosagos Palatinus Ura*mnak* szollo, Betlen Miklós Levelenek massa

Kglmes Ura*m*.

Be erkezven I*sten* kegyelmessegebül ide, Ngd levelet az en kglmes Ura*m*nak megh atta*m*, es szoval valo izenetitis Ngd*nak* megh mondotta*m*, megh mutatva*n* mind az eö Felseghe levele pariajat, mind az Balassi Ura*m* Tractairul valo Fassiokat, mellyeket eö Nga az en Kgls Ura*m*, Ngdtul ighen kedvesen es kötelesen vett, s ha csak alkolmatosaga adatik, ez irant valo kötelesseghet Ngdhoz cselekedettelis megh igyekezi mutatni eö Nga.

Az mi Kgls Ura*m* azt az helyetlen larmat illeti, mellyet az eö Nga Magyar Orszagh ellen valo hostilitasarul hirdettek, ö Naga azt mondgya hogy sem hire sem tanacsa benne, hane*m* hirdettek ollyan tökelletlen Magyarok, kiket vagy az Lelkiismeret vadol, vagy az kik plusqua*m* hivek akarvan lenni, nem gondolvan semmit az nagy Emberek közt valo simultasok szerzesevel, es azokbul következő romlasokkal, magokat az Udvarnal hazugh hirekkel kelletik. Illyenektül szarmazott az az hir, s. bizony minden Fundamentu*m* nelkül, melyrül Bona Fide Assecuralhatom Ngdat.

Az mi az jo Correspondentiarul es az Kaszony Ura*m* Posta Mestersegherül valo reszet illeti, annak az Ngdhoz, tett ö Felseghe resolutiojanak az arrat,[a] Kgls Ura*m* ighe*n* gyanu perrel elnek itt az Emberek, hogy tala*m* Ngod*nak* respondentiara intö leveleket, ellenbe Csaky Istvan Ura*mnak* mas parancsolati erkeztek, mert ne*m* reghenis circa 20. Augusti küldven az en köteles jo akaro Ura*m* Atyamfia Teleki Mihaly Ura*m* valami leveleket utanna*m*, ugy hallyuk eö Nga az jo Szakmary Kapitany Ura*m* fel szaggatta, es mivel mint Confidens Baratom, sokat Czifravalis[b] irot volt neke*m*, el hiszem Csaky Istva*n* Ura*m* ugy hiszi, ighen nagy vadat talalt benne, s. nem ketle*m* valamellyiket fogta vagy fogja mivelni, vagy tartozasa szerint Ngdhoz mind Vice Kiralyhoz fogja külde-

[a] [értsd:] az aránt
[b] [javított]

ni, es ott engem mint ha Ngd mellet kem es valami Practikalo lettem volna, fogh vadlani, mely ha lenne Ngdat alazatoson kerem semmibül iteletet rollam ne vegyen, mert tudgya Ngod es tudgya (mellyet banhatnek talam ha Iffiu Leghenyen valami szegyen[c] eshetnek ollyan Materiaban) egesz Magyar Orszagh s Betsis miert mentem vala ki, mely allapotomban hozzam mutatot es jövendöreis ighert kegyelmesseghet bizony nem Ngd mellet valo Corniuskodassal akarom megh szolgalni, hanem Nagod Meltosagos hire neve terjesztesevel, es jövendöbenis ha Isten eltet Ngd előtt valo alazatos Udvarlassal, mellyet ha csak lehet el nem mulatok, hanem holmi Aprolekos Utaimat dolgaimat veghezven Ngd Udvarlasara ki megyek, vagy ha Ngodnak nem vagy ha Ngdnak nem [!] külte, Becsbe kedveskedet velle, mellyel en semmit sem gondolok, egyebirant hanem csak azt banom, hogy ennek utannais hova utaim leven ennekem mind Magyar Orszaghban, mind Meszszeb orszagokban, hirem nelkül ighen Considerabilis Emberre tesznek, es tanulni, Experialni igyekezö szandekomat gatollyak s artatlanul szenvedtetnek velem, mely ha lenne Ngdat alazatoson kerem szokot kegyelmesseghe szerint mind Becsbe mind masutt az hol illik csekely Szemelyem becsületit es Securitasat procurallya, en Artatlan szegheny tanulni igyekezö es Szerencsemet keresö Iffiu Legheny ne szenvedgyek azert, hogy az Ur Csaky Istvan Uram Soghoranak Rivalissa voltam, eö Ngatis meltoztassek inteni hogy affele privata injuriat, akarvan megh boszszulni legh alab Nagy Embereket ne keverjen bele, levelet ne szaggasson, mert nem Cavarilhoz illö dologh, az mellyet az Nemetek neha Schelmstuknak hinak, együtt eczer oly levelet talal fel szakasztani, hogy noha masnak szol kün de ben mind csak az fel szakasztonak, es talam nem szinten tisztesseges Stylussal fogh szollani, de Ngdat illyen hoszszas panaszomrul alazatoson követem, melyre az felelemis viszen, mert felek az Czifraval irt level alkolmatossagaval mostan Becsbe föl hajtot mint egy harmadfelszaz ökrünknek, vagy annak viszsza jövö arranak ne legyen akadallya, mely arantis igyemet Nagd gratiajaban ajanlom, es kerem bar ezen levelem fel küldesevel Rottal Uramnak eö Ngnak Meltoztassek irni, hogy valami karunk ne essek.

Tartozasom szerint megh kell Ngdnak eztis irnom, hogy legh alab az ugyan akkor el Sikkasztot Ngdnak es az en Kgls Aszonyomnak Ngd Meltosagos hazas tarsanak szollo leveleket nem

[c] [javítás miatt a legvalószínűbb olvasat]

art Ngd*nak* el keretni, nem azert hogy valami Importans dologh volna bennek, han*em* Ngtok maga Meltosagaert, mind az altal ugy hiszem legh alab azokat Ngtok*nak* megh kűltek, ha penigh az nek*em* szollokatis oda kűltek, Ngdat alazatoson ker*em*, mint oly n*em* nagy Fejedelmi Emberek kezeb*en* illendö levelet vagy viszsza küldeni, vagy csak bal iteletek belöle ne legyenek akar hova tenni, hirekrül ha mik lennenek közeleb alkolmatossaggal alazatoson fogom tudositani Ngdat, most penigh maradok,

Nagod*nak* Alazatos Szolgaja

Betlen Miklos

Gyula Fejervaratt 22. 7bris 1666.

30.

Teleki Mihálynak

Görgényszentimre, 1666. szeptember 28.

Edes Teleki Vr*am*.

Ide erkezvénn és utol érvénn Szava Mihály Ur*am* kéré Apám Ur*amat* hogy eőis kereskedésnek okáert az Portára akarna menni, azert Apa*m* Vr*am* szerezzen Salvus Conductust néki, ighaz dologh ez előttis szollott eő azon dologhrol, de megh kell vallanom mint hogy az én be menetelemis talam lészen bánnám ha az eő neki ualo Salvus Conductus szerzés vagy elméket haborittana, vagy gyanusághokot csinalna jövendőre. Azert én eppenn kgd discretiojára hagyom mint és mikor szerezzen néki Salvus passust, legh alább én velem hogy eggyütt járjon akar jöuőbe, akar ménőbe n*em* akarom, miert n*em* akarom penigh kgd az személy qualitassit es relligioját megh ghondolvánn megh itilheti. Ezzel ajánlom az io I*stennek* kgdt es maradok.

Ighaz szolghád barátod

Bethlen Miklos

Sz*ent* Imre. 28. 7br*is* 1666.

31.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1666. szeptember 29.

Edes Teleki Vram

Mit irta*m* oda ki az Inclusából kgd megh láttia, uiszont most

szinte estue erkezék Vrunk leuele, melybe iria eö Nga, hogy az mint én minap 12. Ezer Tallerrol irtam, mostis tsak ugy iriak, mert az az penz elégh, hogy eggyüd amazokis az summa[a] nagyságha miá el ne idegheneddgie*nek*. En azt irtam eö Nga*nak* hogy az mit oda ki irta*m* uagy irok, annak pariát kgdtől megh ertheti.

Az Inclusakot már recommendalom kgd io magyarsághá*nak*, s-kére*m* osztánn el vetelek felöll ha mi válaszsza lesze*n* kgd*nek* tudosittson, es méghis parancsollion Kővarba, az leuelek io ghondviseleseről.

Ugy tettzik azt mondád hogy Szaz Tallért adttak az minapi utert, en ugia*n* nem importunuskodom, de bizony nallamis vagyon üress hely az ki minapi uttal esett, es az ki az Portai uttal leszen. En meghis maradok.

Kgd szolghaia ighaz baráttia

Bethlen Miklos

Szent Miklos. 29. 7bris estue kesen 1666.

[b]Kgdt kérem Colosuárrá méntébe Virginas Istuan Uramtol szerezze ki az Sitva Toroki es ha mi mas Pacificatiok volnának, az Szultan Szuliman Athnameiais ighen kellene es felette szükséghes volna.[b]

Az párt Istenert senkinek parialni ne hadd, hanem vagy megh éghesd vagy ugy el tedd hogy io legien, de iobb megh eghetni, mert nallam ugian megh marad az mássa.

Pelei Uramnak kgd ugy irion hogy magha addgia megh s-paraszt emberre vagy akarkire ne bizza, mert nem lenne jo.

32.

Teleki Mihálynak

Kisbún, 1666. október 11.

Edes Teleki Vram.

Kgyd leuelét mind az nékem szollo leuelekkel eggyűtt ighen betsűllettel vettem, s-megh szolghálom Kegydnek ez arant ualo io akarattyátis.

[a] [előbb valószínűleg: pénz]
[b] [b] [függőlegesen a margón]

Hogy penigh kgd tuddgya mind az az nagy keötes mi uolt, rendessen megh irom kegydnek. Elsö. Kgyd 7. Septembris keölt leuele Apam Uram sok leueleiuel eggyütt mellyeket fel szagghattak, es kgd masodszoris utannam küldött, ez most uiszsza jött. 2. ⟨Kgd 8.⟩ Kgd 6. Septembris keölt leuele eggy Tzifrával irt inclusával eggyütt, ezt nem szagghatták fel tsak ugy hozták uiszsza. 3. Palatinus leuele eggy Tsászar leuele pariáual, mellyet kgdnek megh kültem, hozta Makai György nevü Secretariussa, melyröl irtam volt, egyeb instantiákra mint resolualt az Császár nem tudom, mert semmit az Palatinus rolla nem ir, sem egieb publicumokrol, leuele keölt 14. 7bris az en el jöuetelem utánn eggy hettel Murany alatt, parancsollya nékem hogy az includalt párt az Feiedelemmel es az Urakkal közöllyem, azertis kültem megh kgdnek. Vadnak Wyttniedi, Ketzer Menyhart, Ispan Ferentz, es eöcsem Bethlen Pal Uram leuelei, de mayd mind tsak quotidianumok semmi hir se dérék dologh bennek. Ispan Ferentz Uram hogy magha iobbágyától külte az leuelet, az az oka, hogy választ var ezenn alkalmatossággal rájok, ha azért ott várakozik, ezenn leuelet külgie megh kgd tölle, ha penigh el ment olly alkalmatossággal külgie ki kgd Kővárba, onnet vagy ugian Ispan Ferentz iobbágya el uiheti, akar az Ispan Ferentz Coopertaiat tsak maghánál tartvan kgd az Palatinusnak szollot külgiek tsak Szathmárrá Horantzki kezébe hadd külgie fellyebb postann, ha Betsbe uiszikis nem árt.

Fejeruar felé mikor megiek tudakozza kgd, ennekem arra menő szandékom mostanságh semmi nints, nemis megiek, hanem en tudakozom inkább Kgydteől Urunk mulate Fejérváratt, és onnet houá fordul, kgdis meddigh mulat Sorostelyonn, az minapi leuelem felöll nintse kgdnek válaszsza Kővárbol. Az ket Ur hogy az nyeluét mossa nem bánom, eö kegyemek dolgha, én tuttomra soha eggyiknek az ébének sem vétettem eddigh nem hogy maghának, aztis tudom hogy vagyok ollyan ighaz szolgháia az Uramnak mint akarmellyik, mindaz által kérem kgdt tartson megh Urunk gratiájába, es azoknak az betsülletes szemelyeknek idétlen furiajat praeoccupallya, Apam Uramis kgdnek aiánlya szeretettel ualo szolghalattyát, enis maradok.

Kgd ighaz barattia szolgháia Bethlen Miklos

Kis Bun. 11. 8bris 1666.

Istenert kérlek ird ugy az leuelidet hadd oluashassam el, három szot most sem tudttam el oluasni benne.

33.

Teleki Mihálynak

Kisbún, 1666. október 14.

Edes Teleki Vr*am*.

Kgdt iterato kerem az Sitva Toroki es mas pacificatiok, es az Szulta*n* Szulimán Athnameia paria ki szerzésére, tudo*m* most az szomoru eset kgd elmejetis el vonsza, de lelkem U*ram* eggy kárbol hiszem nem kell két kárt tenni, es az kivaltkeppen valo nyomorusagh ne veszesse ugy eszét az nagy rendek*ne*k hogy abbol közönseghes romlasis következzék, mindazaltal mostanságh kgd az Feidelem*ne*k semmit affélét ne szollyon, azokat az parokat könnye*n* ki szerczheti. Kere*m* Groff Theökölyi U*ram* jöueteleröl tudosittson, vagy mas eggy derek leuél küldö alkalmatossaghrol, mert irnom kellene oda ki. Tudom senki szamba se*m* tud, de ha valaki kerdené mért ne*m* mentem Uduarhoz, tuddgia kgd ott én rám most semmi szüksegh, akadalyom egieb aránt elegh. I*st*en kgdt szerencsese*n* eltesse; en maradok

Kgd szolgháia ighaz baráttia

Bethlen Miklos

Kis Bun. 14. 8br*is* 1666.

34.

Teleki Mihálynak

Keresd, 1666. október 17.

Edes Teleki Vr*am*.

Megh ada az bé iáro az kgyd nem tudom 14 vagy 15. praesen*tis* keölt leuelet az Urunk 15. Harasztosonn keőlt leueleuel eggyütt, ma regghel het Orakor, kit mindgyart tizedfél orakor expediálékis.

Latom az Inclusákat az dologh valoba roszszul esett, mert hiszem az kebelébe vitte volna, ha magha ne*m*, amaz sem veszett volna oda, tsak valami hitetlenségh ne volna az dologhba, abbais nagy vétek van, hogy en 30 7bris kültem Kgydhez, annak két heténél több van, ha siettek volna vélle, reghenn tudosithatták volna kgydt, de az megh létt, tsak azt banom s-ugian izzadok belé, hogy már masodik alkalmatlanságh az melly innét esett, ighe*n*

féltem kis tekintetűnket, szollok kgdről s-rollam, de csak ezentul teöbb illyen ne essék miattok, kgd arra ghondot uiselhet. Az többiröl megh maradok kgd szolgháia, es most Apam Ur*am* alkalmatossághával küldött leueleim mellett, mellyekböl megh ertheti s-keremis hiddgie maradok.

Kgd ighaz baráttia szolghaia

Bethlen Miklos

Keresd. 17. 8br*is* 1666.

Ha az válasz el jőne, akkortayba ennékemis udvarhoz kellene tekintenem.[a]

35.

Teleki Mihálynak

Keresd, 1666. október 24.

Mint kedves jo akaro Vr*amnak* szolghálok Kgd*nek*. &c.

Kgd embere lévénn itt Elek Eöcse*m* Uramnal akarek enis az altal ez leuelemmel udvarlani kgd*nek*, kivanva*n* leuele*m* jo eghessegbe talallia kgdt. Azonba mind az bé járo itt létekor maghunk Jobbagyatol, mind az előtt mikor Apa*m* Ur*am* Colosvarra ment irta*m* kgd*nek*, s-akkoris kerte*m* s-mostis kere*m* kgdt tudosittson Groff Thökölyi Ur*am* felőll. Ez uta*n* maradok.

Kgd*nek* ighaz barattia szolghaia

Bethlen Miklos

Keresd. 24. 8br*is* 1666.

36.

Teleki Mihálynak

Keresd, 1666. november 5.

Kőtelessen szolghálok és Istenteől minden iokat kivánok kgydnek. &c.

Hogy az kgyd 30. praeteriti irt leuelére mégh eddigh választ nem téttem oka ez, mert vártam azt az Urunk*nak* irt Palatinus

[a] [e mondat függőlegesen a margón]

vr*am* leuelet, mellyetis ma Apa*m* vr*am* kezembe ada, s-hogy kgydnek irnek felőlle parancsola.

Az mi azokat az gravameneket nézi, ighen szükségh azokat ki kűldeni, de azt az Tanáts hire nelkül nem cselekedheti Urunk ő Nga iobbis hogy minnyáiann tuddgiák, erről bőuebben ha I*st*en kgdel szembe iutat.

Az Katona Mihaly vr*am* dolghára olly ghondot uiselt Apám vr*am* hogy most eő kegy*ne*k semmi bantodása nem létt.

Az melly leueleket kgyd nékem küldött, az ki Palatinus, ki Ketzer Ambrus leuele uolt, válasz azokra mellyeket Tunyoghitol kűltem volt, ugy látom Ambrus Apank Urával eggyűtt ennek az holnap*na*k az uéghenn erkezik bé, tőlle mindeneket erthetünk, Pater familiasis arra relegal; szinten akkor uolt az Palatinus Rosomberkenn, ménT Teplitzére, onnet ugy hiszem eddigh Betsbe az lakadalomra, mellyre bizonyossann fel kell mennie, de hoszszas irással kgydt ne*m* terhelem, hanem az Temetesre enis el megiek, s-akkor Coram plura.

Német es fellyebb ualo országhokbol illyen hireim jöttek, hogy Augustusba az Anglus megh adtta az költsönt az Hollandusnak, mert valamint nyerte uolt az Hollandus Juniusba szinte ugy uesztette Augustusba. Az Suetet bizonyossann iriák hogy az Frantzuzzal megh uiiitotta az baratsághot pro defensione libertatis Germaniae,[1] az mi penigh az Anglussal ualo ueszekedését nézi az Frantzuz*na*k es Hollandusnak az aránt Neutralisnak declarálta maghát; de azonba az Német szabadságh mellett Bremat megh szallotta, mellyet ott közzel egynehány apro Feidelem megh akart seghitteni. Offerálta ugian az Suét az Frantzuz es Hollandus egy felőll, mas felőll az Anglus közt az Mediatorsághot, mellyet bizonios conditiok alatt az Hollandus acceptalt, remenlem az Frantzuzis acceptal, külőmbennis nemellyek biznak ez télenn az Angliai bekességhez.

Lengyen [!] Király es Marshalk közt az bekességh bizonyos, Marshalk*na*k ioszagha becsülleti megh adatott, de Tisztei nem, exiliumbais kell maradni, mindazáltal az Udvar Vén Pototzki halála utann az fő Generalissagghal biztattia, tsak magha mellé uohassa az Szam ki vetésbőlis bé hijja. Ezek utann maradok

Kgd ighaz baráttia szolgháia

Bethlen Miklos

Keresd. 5. Nov*em*br*is* 1666.

[1] Németország szabadságának védelmére

Apám vr*am* s-enis tsak attol várunk hogy az temetés napiát tuddgyuk, azert arrol tudosittson kgd mert addigh nem indulunk

37.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1666. november 21.

Kegydnek keötelessen szolghálok es I*sten*től Keduessivel egygyűtt minden iokat kivánok. &c.

El uéghzett szándekom lévénn hogy Colosvárrá énis el menynyek, kegydnek ualo uduarlásomat arra halasztom, es miuel kgd én nállamnál elebb megien oda, kérem ne neheztellyen Banfi Dienes Vr*am* előtt az én szállásomrolis emlekezni, hogy ott osztan két felé ne kapiak, kinek egiebarant noha kgd ighe*n* nagy szolgha, de ha ne*m* neheztelli fel vállalni kgd altal keöteles szolghálatomat ajanlom. En penigh csak Szombatonn délre vagy estuére megiek be Colosvárrá, addigh es az utannis maradok

Kgd ighaz baráttia keöteles szolgáia

Bethlen Miklos

Sz*ent* Miklos. 21. 9br*is* 1666.

38.

Teleki Mihálynak

Balázsfalva, 1666. november 29.

Mint Vr*amnak* szolghálok es I*sten*töl minden iokat kivánok kgd*nek*.

Ide erkezvénn Uduarhoz, sziuesse*n* kivanta*m* volna kgd*nek* itt letet, mert nagy szükséghes beszelghetésim volnanak kgdel. Értém ugia*n* hogy holnap estuere ide ió kgd, ha lehetne jőne kgd ebedre ide mert ebed utánn Szent Miklosra fogh Apa*m* Ura*m* uiszsza menni, hadd lehetnek szémbe kgdel. Ha penigh ebbe lehetetlensegh vagion kerem tudosittson mikor es merre indul Colosvár felé, mert arra foghok enis menni. Kgdtől választ várvánn maradok

Kgd ighaz barattia köteles szolgai[a]

Bethlen Miklos

Balásfalva. 29. Nov*embris* 1666.

39.

Keczer Ambrusnak

Fogaras, 1666. december 11.

Edes Kedues Vr*am* Apám.

Hogy Isten Tekeigh eghességhbe hozott, azonn sziuem szerent eörülök, de hogy az Kis Groffotska olly hirtelen beteghedett, azonn bizony szüuem szerent törödöm s-busulok, mert ugy uárlak vala hogy minel hamarebb s-minel eörvendetessebb hirekkel s állapotbannis lathassalak, Lelkem Vr*am* azert erre kerlek, ha az Kis Groff keönnyebbedikis utra ne indittsátok, mert az himlőnek az hidegh ighen veszedelmes. Kérem azonnis kgydt ha ketelen kesni kell ő Nganak, bar csak Csuti Vr*am* ⟨vagy⟩ altal vagy eggy leuél által tudosittson kgd azokrol mellyekröl circa 9. Octobris irtatok uolt Sapienti Satis, mert nekemis az bizonytalanságh nagy akadályomra uagyon. Touábba méghis kivánom hogy az io I*sten* eöruendetes allapotba hozza kgydt az en nagy io Urammal eö Ngaual eggyütt, Kinek es az Kis Groffnak alázatos szolghálatomat ayánlvánn maradok.

Kgydnek kész szolgháia

fia
Bethlen Miklos

Fogaras. 11. Xbr*is* 1666.

40.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1666 [?]

Szolghálok es Istentől minden jokat kivanok kgd*nek* &c.

Megh ada szolghám az kgd leuelét eppenn, en azert mar itt Sz*ent* Miklosonn vagiok, mint hogy az Feidelem már parancsoltis Udvarhoz valo menetelem felőll, de noha az Fejdelem ma erkezik ebedre Balasfalvára, en oda nem megiek han*em* kgdt io szüuel varom. Maradvann.

Kgd keöteles jo akaroia

Bethlen Miklos

Szent Miklos szeredan.
10 orakor. &c. 1666.

41.

Forgách Ádámnak

S. d., [?, 1666. ?]

Meltosagos Groff Ur ⟨kedves jo akaro Uram⟩

Kgd 2. Apr*ilis* Bétsből költ betsülletes levelet ⟨nagy⟩ igen ⟨szeretettel⟩ kedvesenn vettem, maga Kgd io akaro készségenek ayánlasat, es felöllem valo io itiletit megis igyekezem kgyd*ne*k szolgálni, [a]kerven kgydtis requirallyon hadd tuddgiak miben kgd*ne*k kedveskedni en penigh te kgdt[a] nem szolgaim han*em* [io] akaro Atyámfiai szamok között ⟨kgdt⟩ tartom, leg' közelebb penig mostani kgd kedveskedésébennis tartozom s-akarok maradni

Kgd szolgálo Attiafia.

42.

Rottal Jánosnak

S. d., [?, 1666. ?]

Meltosagos Groff Ur [ked]ves Uram Apám.

Kgd 10 Aprilis Bétsből költ levelét nagy szeretettel és illendö betsüllettel véttem, és hogy ⟨tor⟩ Császár eö Felsege elött a Debretzeniek mellett tétt törekedésemet segitette, azt kgd*ne*k kesz fiuságommal meg igyekezem szolgálni [a]de kételenittetem kgden importunuskodni, mellyet magamis általlok, hogy Horvat Ferentz nevü be jarom viszsza iövese utannis[a] Ami penig kgd szoval valo izenetit illeti, enis kgd*ne*k szoval arra izentem. Továbbá megis kgd nékem parantsollyon, mig I*sten* éltet igyekezem maradni

Kgydnek kötelesen szolgálo fia.

Datum &c.

...[a] [utólag beszúrva]

43.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1667. február 18.

Mint kedues io akaro Vram*nak* szolghálok és Istentől minden iokat kivánok kgd*nek* szerelmessiuel eggyűtt. &c.

Kgydteöl ighen keötelessen venne*m* ha kgyd tudosithatna Beldi Ur*am* opinioia mi lőn, azé hogy várakozzunk mind az szoual ualo informatiojára izének tuddgia kgd, mind penigh az mas feltöl ualo leuelekbeli informatiora, eggy szoual mi lehet az Conclusum abba, kgd nem neuezvénn leuelébe senkit, megh erte*m* én arrol ha azt iria kgd, hogy az mű opinionk állé megh uagy az más félé.

Arrolis tudosithatna kgd gyermeke beteghséghe Uduarhoz eresztié kgdt uagy nem, es az oda ki ualo Expeditio mikor leszen mert akarmi Conclusum legyen nem kellene késnünk uelle, ha sem Apa*m* Ura*m* sem kgd Uduarnál nem leszen, enis Hunyad Varmegiébe setálok, sok inconvenientiatol félek, lelkünkbe s-betsülletünkbe iár penig, pro meo privatois[1] bizony ighen bánnám, ha az melly leuelekröl kgydnek szolta*m*, itt maradnának, már az kopasznak irta*m* s-ha kgyd Uduarhoz megyen kérem mind irjon s-irasson oda az houa kertem kgydt, ighazánn mondom noha Fogarasis io toua vagyon ide, de inkabb fársángholnek oda az Expeditio keduejért, (.mellyenn mind quod ad publicum,[2] mind quod ad priuatum[3] ighen szorghalmatoskodom;) mint Hunyad Varmegiebe neheztelvénn legh kissebb izetlenkedestis az Groffal, ugyanis Bethlen Gergely Vr*am* iol uéghbe vihetné nállam nélkül. Summa summar*um* mint hogy Apa*m* Ur*am* uduarhoz nem mehet, ha ennékem amoda kell mennem, Istenert kgd mennye*n* el Uduarhoz, mert ha eggyikünkis ott ne*m* leszen bizony nagy ghonosztol félek, mint mostis esett. Ebbe pro sua discretione[4] tselekeddgiek kgd, az Feidelem ha az Expeditiora el hiuatna enghe*m*, [a]Apa*m* Ur*amnak* iratvann felőlle,[a] Gergely bátyám vagy

[1] a saját ügyemben is
[2] ami a közügyet illeti
[3] ami a magánügyet illeti
[4] saját belátása szerint
[a]...[a] [margón]

Pal Eötse*m* el mehetne Hunyad Vármegiébe, de az Ur hire nelkül nem lehet; ha penigh osztánn Hunyadra alá indulok akkor késő leszen, mert az migh azt megh nem járom Uduarhoz nem mehetek s-nemis megiek. Ezt az leuelemet in summa confidentia[5] irtam s-kérlek, éghesd el. Maradok.

Kgd szolgháia ighaz baráttia

Bethlen Miklos

Sz*ent* Miklos. 18. Febr*uarii* 1667.

44.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1667. február 18.

Edes Teleki Vr*am*.

Kgd 16 praese*ntis* keölt leuelet mind az Inclusaual eggyütt megh adá most ebedkor iambor szolgháia, ennek némelly resziröl szollott az en may kgd*nek* küldött leuelem. Ugyanis bizony vagy kgd uiszi Uduarhoz s-expedialtattya, vagy Apa*m* Ur*am*hoz küldi, de Udvarnál sints senki, Apa*m* Ur*am* mellettis nints senki az ki expediállya ha én ott nem lehetek Erre nezue azert mai levelemre választ tévénn kgd irjon bizonyost mi téuök legyünk, talám az Feidelemmelis beszelni kellene elöszször, es az Expeditionak ne*m* tsak az Portára hane*m* oda kiis kellene lenni egyszer-s-mind, most oda mént emberem az kgd válaszszát el hozhattia.

Mitsoda bizonyos irast iria kgd hogy nékem mutat I*sten* szembe iutatvánn, nem tudhatom mert ott három szot kgd leuelébe el nem oluashatok, csak ezt iria bár kgd megh, ha en dolghomé vagy publicum, ha en dolghom Erdelyi dologhe, uagy mitsoda, mert en egiebre ne*m* ghondolhatom, hane*m* vagy az tavalyi Balásfalui nekem adott assecuratio, uagy az minapi Vásárhelyi Intercessioba valo uáltozás, akar mi legye*n* ezenn emberemtől az menyire lehet tudosittson kgd hadd alkalmaztassa*m* ahoz maghamot, eggyüd talám magham dolghomba oda kiis tsak heiába irnék s-faradnek,

[5] a legnagyobb bizalmassággal

ne bolondoskoddgia*m* heiába sem abba az materiaba, sem az szekely állapotba ha ualtozo minden. Ezzel maradok.

Kgd keöteles szolghaia ighaz barattia

Bethlen Miklos

Sz*ent* Miklos. 18. Februar*y* 1667 delbe szinte.

45.

Thököly Istvánnak

Bethlenszentmiklós, 1667. február 21.

Meltosághos Groff Vr Nagy bizodalmas Vram.

Noha némelly napis mayd hoszszas levelemmel alkalmatlankodttam Ngd előtt, mindaz altal valamint Ngdhoz valo ighaz kötelességhem akkor azt kivánta, hogy maghamot Ngdnak tétt hamiss vádok aloll fel szabaditsam, ugy mostis kivánnya hogy mind oda menő betsülletes szolghánk mind ez leuelem által Ngdnak uduarollyak, mellyet illy közzelről bizony szemelyem széréntis megh tselekszem vala, de eddigh az az remenségh tartoztatott hogy oda alá ménő utamba Ngd*na*kis udvarolhatok, már penigh most Apám vram uiszsza hiuat remenlem valami dérék expeditiokert, hogy azert Ngd*na*k szembenn nem udvarolhattam ez uttal, arrol bizodalmasson botsánatot kivánok.

Azonba, miuel Radich András vram eö kegyeme ki ménetelit bizonyossan értettem, ez egynehány leuelet Ngd által recommendalom eö kegyeme io magyarsághának, mert noha caput rei ugyan bennek nintsen, mindaz altal el ueszések nem lenne alkalmatlanságh nélkűl, s-azonközbe ha Ngd io akarattya, en iovallanám, eö kegyeme ne menne addigh ki, migh már bizonyossan concludálnánk az Huszti allapotrol, hogy ugy mi bizonyost irhatnánk azoknak az kiknek illik, mert az nékemis kötelességhembe iár hogy fundamentomossan tudosittsam az én io kegyls vr*a*m*a*t, s-ugy tudom az Expeditiokis uagy Apám vram, vagy általlam lesznek. Ez aránt varom Ngd informátiojat.

Szintenn mikor ezenn leuelemet irom vala, iöue posta hozzám, melyhez képest én holnap megiek Sorostelyra s onnet talám Uduarhozis, [a]az Expeditiokért[a] miuel azert mostann hozott leuelek-

[a]...[a] [margón]

ből bizonyosson ki tanulám hogy Radics vr*am* megh nem indul migh Uduartol már Ambrus Apám Ur*am* Ngdal eggyütt nem informáltatik, azert ezenn leuelembe emlitett leueleket most Ngdhoz nem küldtem, hanem küldöm vagy Sorostelyrol vagy Udvartol maradvánn

Ngd köteles szolgháia erdemetlen Eöttse.

Bethlen Miklos

Sz*ent* Miklos. 21 Februar*ÿ* 1667.

46.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1667. február 21.

Edes Teleki Vr*am*.

Most 5. orakor estue erkezek ez posta az Inclusákkal, mit irjon Apam Uram kgd láttia, én azért ahoz képest holnap kgdhez megiek estuére s-ott lassuk mit miuelünk Addgia I*sten* eörvendetes allapotba latnom kgdt. Sz*ent* Miklos. 21 Februar*y* estue hat orakor. 1667.

Kgd szolgháia ighaz baráttia

Bethlen Miklos

47.

Teleki Mihálynak

Mihályfalva, 1667. február 23.

Édes Teleki Ur*am*.

Pasko Urammal beszélghetvénn, eő kegyeme azt mondgia hogy eő kegyeme idejébenn bizony az Kaymekámnál Fő Vezérnel s-masoknál Dauid Deák eleghet tolmátsolt, de az Tsászárnál nem, hanem Panayot volt ott az Tolmáts, s-azt mondgia hogy mostis bizony megh lehetett volna [a]azoknál ha az Tsászárnál[a] nemis En ugyan néki semmit sem mondottam az dolghokba,

[a]...[a] [az *azoknál* utolsó szótagjától beszúrás a margón]

hanem mind tsak Rakocy Ferentzet praetendáltam de bizony ha az Feidelemnek es Uraknak tettzenék megh kellene jelenteni néki, bizony sokba lument adna. Ezzel maradok.

Kgd szolgháia ighaz baráttia

Bethlen Miklos

Mihályfalva. 23 February 1667.

Hiszem ugian az mü discretionkra adatott hogy szükséghes szemelyeknek concredallyuk.

48.

Teleki Mihálynak

Fogaras, 1667. február 26.

Edes Teleki vram.

Teghnap régghel erkezvénn ide, mégh Balo Uramat itt találtam, s-ighen bövönn beszélghetvénn az dologhrol, csak azt találok, hogy az Feidelem uegie tettzéseket az Uraknak. Im azert az minemü leueleket irattunk, annak eggyike ugymint az Banfi Urame uolanter levénn pecsételue, ugy az Groffnak szollois kgd lássa megh eőket. Az Apam Uramé és Beldi Urameis per omnia[1] eggy az Banfi Uraméval.

Ezeket az Censurakat azt mondá az Feidelem hogy mindgyárt mihelyt ueszi ⟨mindgyárt⟩ en kezemhez küldi, hogy az mi itt concludáltatik azt punctatim megh iriam az Palatinusnak, s-kivaltképpen azonn legyek hogy ki tanullyuk in quibus terminis[2] legyenek, oda ki, mostis valoba haborghat münket az persuasio, más kosárába eperiet nem szednénk eörömest, felünk ha belé hadnak etc illyen most az elme, mindazáltal azt mondá, hogy ugyan tsak procedál, Balot bizonyosson uiszsza küldi, hogy mennyen Galliopolisba az Tengher partra s-szabadulvánn az passus vagy szembe vagy külömbenn az Fő Vezérrel tsak tractállyon, noha az Fejdelem Aszszonyis már megh tudtta, volt elégh nagy larma, az széghény ven soghor aligh csitithatta.

Eörömest azt akarná hogy usque ad 24 Marty válasz iöijön onnan kivül, de aligh van mod benne, mert az migh itt benn nem

[1] minden tekintetben
[2] milyen korlátok között

concludálunk, oda ki bizonytalansághot nem irhatunk, én penigh tudom, quod ad formam tractandi[3] onnan kivül semmit sem irnak, mert eők az Portát nem ismerik ugyanis azert tették discretionkba az Tractának moddgiát, ha innet azt iriuk hogy lehet tractálni, eök ugy hiszem tsak siettetik, ha azt iriuk hogy lehetetlen csak inok szakad, de azt nem irhattiuk, mert mégh megh sem probaltuk.

Ha penigh az Urak itt benn azt talállyák, hogy onnann kivül nem kell több informatiot varni, mint hogy eggyszer discretionkba tétetett, tsak el megi*en* Balo 24 Martynál elébbis, kivált ha medio tempore valami siettetö hire erkeznék Ambrusnak.

En bizony félek, ha valamint nem superállyuk az difficultásokat, s-az Tractába modot ne*m* találunk, s-gyakrann informatiokat kérünk, el kezdik oda ki hinni, hogy azert nem lehet tractálnunk, mert nintsen hozzá kedvünk es igy el keduetlenedvénn az általlunk valo tractától, Kara Ibraim által kezdenek bolondoskodni, osztánn sem Erdély sem Kara Ibraim által semmi sem telik benne, hane*m* tsak eggy ueszedelem. Azért kgd ugy moderállya Censuráyát, s-Ambrustis ugy hordozza leuele által mind penigh Banfi Ur*amat*, hogy eppenn ki ne ijeddgyünk belőlle, vagy ha maghunk ki nem ijedünkis belőlle, masokat ki ne ijeszszünk, az kik az Porta állapottyát nem tuddgyák.

Balogh Máthe Ur*am* hétfönn indul Hauasalföldébe keöuetséghre fertatokat tsinálni.

Tisztek állapottia az menyire érthete*m* tsak abba van az mint kgd nékemis mondta. Ezek után maradok.

Kgd ighaz baráttia szolgháia

Bethlen Miklos

Fogaras. 26. Febr*uary* 1667.

49.

Teleki Mihálynak

Kisbún, 1667. március 2.

Teleki Mihaly Ur*amnak* magha*m* levele. 2. Marty. 1667. Kis Bun.

[3] a tárgyalás módjára vonatkozólag

Szinténn az estve erkezvénn enis Fogarasbol haza, erkezenek kgd leuelei Apám Uramhoz, mellyeket mind az Inclusákkal együtt megh olvasvánn énis tartozom némelly reszeihez szolni, mint hogy Apam Uramis néhul reám relegal, noha az derék dolghokra eléghséghes választ tétt.

Ugy latom Fogarasbol irt leuelemet kgyd mégh nem vette uolt, mert az mint akkoris irtam az Feidelem elmejebe valtozás nintsen, ha ezentul nem leszen. El tökellett szandeka, Balo Uramat minél hamarébb uiszsza külgie az Portára, pénztis többet addgyon hozzá, mind maghának io akarokat tsinállyon, mind ezt az dolghot valamint megh indittsa. Magyar Orszaghba, Palatinusnak, Rottálnak, Csaki Ferentznek, Csaki Istvánnak keöszöntő leueleket akar irni, s-mint hogy mast nem találа, Zöldi Demetert akaria ki küldeni, tsak az leuél uitelre eléghis eö, nékem azt mondá az Urak opinioit Zölditől ide küldi, hogy ugyan innet mindgyárt ki felé indulhasson, s-nékem megh hagyá hogy tudosittsam az Interessátusokat, in quibus terminis[1] legyűnk itt, s-keriem hogy tudosittsanak ők is in amplissima forma,[2] iriam megh aztis hogy noha most Balo re infecta uiszsza iött, de bizony el küldi, s-tsak nem szünik migh vállyát nem veszi, magha az Feidelem az Palatinusnak hol mi serbetet, Aszszonyunk penigh az Palatinusnenak Balsam olayat küld, mellyet Aszszonyunk nékemis mutata, s-kerdé ha ioe? vagy nem? Kende Gabor Uramis mind benn volt ezekbe az Feidelem discursusiba es resolutioiba, ugyis hiszem Zöldi ha elébb nem pentekenn vagy szombatonn itt leszen, s-én mindgiárt expedialom, nemis árt hogy Zöldi siessen, ha az Feidelem az utánn mást küldis az Kökenyesdi allapottyába, mint hogy én mostis urgeálám hogy irion felölle, magham az leueleket megh irom, de azt mondá hogy irt reghenn s-az Hop Mester Balogh Mathe Uramis bizonyittá, noha az több discursusokba benn nem volt. Rottál es masoknak szollo keöszöntő leuelis nem árt mind Zöldi által, mind penigh az utánn Banfi Uram alkalmatossághával, melyhez szükséghes volna, ha kgd intimatioja Zöldi megh indulasa előtt lehetne, hogy az oda ki szollo leueleket az Banfi Uram tettzése szerent expediálnák, noha mayd ollian ténorral lesznek, ha ugy irjak az mint én Intzedinek mondtam s-az mint az Feidelemmel rolla végheztem, de ha ezek az Zöldi által menök eppen ollyan tenorral nem lennénekis, az utánn Banfi Uram alkalmatos-

[1] milyen határok között
[2] a legbővebb formában

sághával irjunk eleghet s-volanter dirigalliuk Tsaki Istvan Uramhoz.

En megh mondám az Feidelemnek hogy az Groffot tudosittsa hogy Raditsot ne tartoztassa, meghis irak az leuelet, hogy Banfi Uramatis tudosittsa kerem, de Posta nem vala akkor, nem tudom az utánn

Nékem irt Palatinus Uram leuele szorol szora eggyez az kgydevel, félek hogy mégh én hozom azokat ki néki, s-azertis eggyikert nem jo nékem most oda ki iárnom, hogy ha az Portára megiek, az utánn megh ki kell mennem az Tractára etc. de bizony nintsis arra szüksegh most, hiszen nem tractalunk most semmitis.

50.

Bánffy Dénesnek

Kisbún, 1667. március 2.

Mint io akaro Vramnak keötelesen szolghalok es Istentöl minden jokat kivanok kgdnek szerelmessivel együtt &c.

Kgyd Bontzhidann keölt leuelét mind az Palatinus Vram eö Nga includált leueléuel eggyütt keötelesenn vettem, s-megh szolghálom kgyd io akarattyát hogy annak megh küldésébe faradott.

Az mi azt az Palatinus Vram leuelet nézi, az szorol szora eggyez az Teleki Uramnak szollo leuéllel, mellyet ugy hiszem Kgd Szent Peterenn látni fogh, az mint mostani fenn forgho dolghokrol valo vékony tettzésinketis, mind az Apam Uram mind az en Teleki Uramnak irott leueleinkböl, mellyekre relegálvánn maghamot maradok.

Kgyd kesz szolghaia

Bethlen Miklos

Kis Bun. 2. Marty. 1667.

51.

Heinrich von Schöellennek

Kisbún, 1667. március 5.

Generose ac Clarissime Domine mihi amicissime. &c.

Ex quo duas a te aliena manu scriptas literas, tristes utpote aduersae tuae valetudinis nuncios accepi, nihil vel de optato aut

funesto valetudinis tuae euentu intelligere potui, quare non immerito singularis me tui sollicitudo tenet, adeoque obnixe te rogo si adhuc uiuis placeat tibi tam de proprio uestro quam publico Europaearum rerum statu aliquid noui mihi[a] impertiri, quae quidem publica noua uti non mediocrem mihi oblectationem conciliabunt, ita mihi longe gratissimum erit si te uiuum sanumque intellexero; Interea ne epistolam penitus nudam ad te transmittam, haec nova orientalia addere debui.

Literae non ita pridem a Legato nostro Constantinopoli allatae, imo iam ipse etiam Adrianopoli ex aula Magni Sultani redux confirmat, Supremum Vezirium mense Octobri in Candiam cum toto Exercitu transfretasse, neque ullam tunc ex parte Veneta vel minimam speculatoriam navim apparuisse, adeoque tam transitum, quam descensum ipsis Turcis securum omnino fuisse, sed refert idem Legatus quod mox post descensionem Turcarum adfuerit Classis Veneta, quae omnes insulae portus imo omnes alias ingrediendi aut ex insula in Graeciam redeundi occasiones tantopere occupauit ac praescidit, ut a mense Octobri usque ad Septimum Januar*y* 1667 diem unus tantum a summo Vesirio ad aulam Imperatoris tabellarius peruenire potuit, qui retulit praemissa noua, et quod Vesirius Urbem ipsam Canaeam eminus tantum obsideat, tumultuarioque opere Arcem e' regione ipsius urbis ad[b] futuram Urbis euersionem extruat; Petiit idem Tabellarius nomine Vesirii, ut quo citius Classis Turcica soluat, futurum enim ut Veneta Classe profligata optatum tandem aliquando Cretense bellum finem sortiatur, alias et bellum diuturnum, imo ipsius Vesirii periculum ac Exercitus ruina expectanda sint. His de Causis Sultanus Summum Maris Praefectum statim ingenti cum pecuniae summa Constantinopolim abire, et inde 25. praesentis Martii cum Classe soluere iussit. Adfuit etiam primo in Candia [c]apud Summum Vesirium[c] post etiam apud ipsum Imperatorem Legatus Genuensis Reipublicae, exceptus a Turcis summo cum honore, et magna cum satisfactione relicto ibi ordinario Residente reuersus, Commerciorum procul dubio causa ea, legatio instituta, et amicitia cum Turcis inita creditur si modo antiqua duarum illarum Rerum publicarum aemulatio peruiciosum aliquod Italicae subtilitatis specimen cum tempore non edat.

[a] [beszúrás]
[b] [javított szó]
[c]...[c] [margón]

Hic apud nos et in Vicinis prouinciis pacate satis uiuitur. His te diuinar*um* protectioni Commendo et maneo
Tuae Generositati addictissimus

Nicolaus de Bethlen

In Castello Kis Bun. die 5. Marty. A*nno* 1667.

52.

Teleki Mihálynak

Kisbún, 1667. április 6.

Edes Teleki vram.

Nem mehetvénn bizonyos dolghok miá Udvarhoz, méghis ez leuelem által akarám Kgydt latoghatni, kivánvánn leuelem találylya öruendetes allapotban kgydt.

Effelett nagy szivem rebeghéséuel varnek valami hirt Zöldi felőll, bizony nem azért adott vala az Fejdelem az Postákra eléghedendö penzt neki, hogy eggy holnapra iária megh, ottis félek nagy akadálytol, egiebaránt Isten utann az volna az én vékony itiletem szerent legh nagyobb reménséghünk az Zolyomi le ültetésébennis, ha az az dologh acceptáltatnek az Portánn.

Nem tudom mit itel kgyd de talám az oda ki valokatis tudosittani kellene Zolyomi zauarekiárol, mind az altal ugy hogy ki ne ijednének az dologhbol, hanem annál inkább rayta lénnének s-mind penz, mind Köuet vagy Credentia küldéssel ne késnének, mert mayd felek szabásu attol azt ne ghondollyák az Teörökök, hogy tsak azért keöltöttük az Magyar Orszaghi allapotot, hogy azzal pok hálot vonvánn az eö szemekre Zolyomit inkább le ültethessük.

Balo Lászlo minapi expeditioiakor az Fö Vezér Portánn léuö Kapikihajanakis nem irtunk s-aiándekot sem vittek, bár arrol ne feletkezzünk el ha oda be küld eö Naga mostanságh hamar Balo utánn, mellynek mihelyt Zöldi erkezik meg kellene lenni, mert tuddgia kgyd hogy az Titkosabb Instructioiába az vagyon, hogy ha az Fö Vezérhez nem mehetne az Portánn ne tractállyon migh Zöldi altal hozott informatio nem eri utoll, seöt ha az Fö Vezérhez mentést mehetneis ne siessen, migh az Magyar Orszaghbol

jöuö Informatiot nem veszi, ha de Neutralitate Portae[1] tractallyone vagy nem, casu quo az eghészsz dologh nem acceptáltatnek. Ezekről mind ennyi busulásink közöttis ne feletkezzünk, mert Coniuncta Causa Coniunctum periculum,[2] de kgyd keresztény realitássára bizom, mind ezeket.

Pro meo priuato[3] mint ighaz barátomtol kerdek kgydtöl Tanátsot, az Udvarhelyszeki állapotot halaszszuke vagy ne, mert Apám Uram elmejet megh nem tuddgya nyughtatni rayta, Kerem beszéllyen kgyd eö kegyemeuel s-az mit concludálni fogh kegymetek legien az. Ezzel maradok

Kgd teökelletes barattia szolghaia

Bethlen Miklos

Kis Bun. 6. Apr*ilis* 1667.

53.

Teleki Mihálynak

Ebesfalva, 1667. április 7.

Edes Teleki Vr*am*.

Kegyd leuelét szolgháia megh adá, melyre hogy szinten kgd kedue szerent ualo böségghel megh nem felelhetek oka mert az ki annyi irást pariallyon senkit sem talalék, magham penigh rá nem erkezem, ezennel raytam leuénn resz szerent az Balo Laszlo utann valo Expeditiok, mindazaltal mind azoknak az irások*n*ak summáját kgyd*n*ek igy irhatom megh.

Radicstol az Balo László Ur*am* difficultassit ugy latom ki külte volt az Groff melyre amazok ex consilio[1] feleltek megh punctatim, melynek summaja ez.

1. Balo ha lehet penetrállyon az Fö Vezérhez, ha nem lehet semmikeppen, az Portánn tsak kezdgyen tractalni mert periculum in mora.

2. Panayot ha lehet excludaltassek, ha ne*m* lehet assecuratio es silentium impositioja alatt nékiis concredaltassek, ⟨neki⟩ prae-

[1] a Porta semlegességéről
[2] közös ügy, közös veszedelem
[3] Magánügyemben
[1] készakarva

mittaltatvánn az Fő Vezer Tihaja*nak* irott török leuél Balo tettzese szerent.

3. Az Assecuratiok bár csak szoval legie*nek* az titok tartásrol, csak az mas derek Assecura*tio* legie*n* Császar pecseti alatt.

4. Neutralitas nekik nem kell, mert avval contentusok ne*m* lehetnek, hane*m* realis Assistentia, legh alább az Budai vezerségh allya.

Az ighiret es ajándekozas dolghat mi discretionkra hatták. Ugy látom mostis künn háloznak s-hogy minden Tracta az Feidelem neve alatt legien tsak azt akarnák, noha az dologhoz ugian tsak vagyon keduek, de azt iriak hogy az Palatinus beteghséghe miatt az 40 Ezer Tallert most bé nem küldhettek egiebaránt készenn volt s-mindgyárt bé küldték volna, de mihelyt Palatinus dolgha el válik, mindgiárt mindenekröl tudositta*nak* enghemet.

Bory levelét én aligh értem, iria Palatinus eletehez mar semmi remensegh nem volt, s-ha megh hal elégh nagy valtozas ugyan, de ezzel nem csorbul megh Istennek eő Sz*ent* Felséghenek nagy ereje. Az Moldovából es Havasalföldeböl valo kereskedes hogy megh indulhasson nem itelem hasznosnak, s-ugyis reménlem nem leszen annak futamottia, azonban csak lássuk mar mire fordul az szégheny Ur dolgha ha soha onnet csak egy lovász alá valo paripát nem hoznakis, nem hinne kgyd ittis az io gazda emberek minemü szép méneseket nevelnek, mas az nem tudom ertettee kgyd Becsbölis már megh indult az kereskedés eghészsz Constantinapolyigh, az kinek kedue s-penze leszen ezen commoditassal mind lovat mindent ki hozhatni. Ezek az Bory szauai mellyeket én nem ertek, mert ollian Clauisom velle nintsen. Az Moldovai s-Hauasalföldi kereskedésenn ugy hiszem erti az Török seghittséghet, melly neki nem tettzik s-bizony nékem sem tettzett soha s-nemis tettzik, az migh én oda ki voltam akkor ugy nem ghondolkoztak volt. Betsi kereskedésenn erti ghondolom az Frantzuz állapottiát, talám annyira hogy ha mü emberek nem lennénk néki az Frantzuz általis tractalhatnának, de ez tsak vellekedés bizonyossan mit értsen rayta nem tudhatom. De az akarmint legie*n* az Clauissal irt resolutioiok szerent Balo utánn irunk ezenn mái nap.

Frantzuzzal valo tractájok, vagy Uy Interessatusok accessiójárol semmit sem irnak, hanem csak ighe*n* intimállyák hiddgyem el mind en s-mind mással hitessem el, valoba tsak rayta lésznek s-bennek megh nem fogyatkozunk, mindazáltal Credentiát nem kültek, s-némelly resze mellöl az Fogarasbol irt leuelünk*nek* csak el multak, latom Palatinus beteghséghe nem keues Confusiot

tsinált máris, mit fogh tsinalni halála *Ist*en tuddgia, én felek minden tsak füstbe megi*en* nagy veszedelmevel szeghenyek*ne*k, mindazáltal azt iria hogy maris io karba allittattak az dolghok ha az Palatinus megh halnais. Az Inclusából kgyd nagy lument vehet, tsak ighen szorghalmatosson percurrallya s-fontollya megh. Ezzel maradok

Kgyd ighaz baráttia szolgháia

Bethlen Miklos

Ebesfalva. 7. Apr*ilis* 1667.

54.

Teleki Mihálynak

Kisbún, 1667. április 13.

Edes Teleki Vr*am*.

Kgd 10. praesent*is* keölt leuelét ma 13 megh adák melyre rend szerent ezt irhatom. Hogy az leueleket parialhassam nintsen modom benne, hanem holnap indulunk Sz*ent* Miklos felé, s-az gyülésbennis aligh ha el nem megiek, de ha nem ménnékis Sz*ent* Miklosonn leszek, kgyd*ne*k látni s-oluasni adom.

Az Grofot az én tuttomra semmiröl sem tudositották, én tudositott*am* volna, de mint hogy semmi sietö nem volt, melyre az Groftol kellet volna választ várni, halasztám Fejirvarra az tudosittást, nemis lévénn modom benne ki által, mas*na*k penigh talám eszébe sem iutott Udvarnál hogy mégh tudosittani kellene.

Oda fel valo irást az mi illeti, ha az magyar dolghok felőll valo irást érti kgyd, szinten most erkezék eggy Komlossi Mihaly nevű emberek bé, ki által szoval izentek, siettetik mindenképpen az dolghot, melynek sok particularitassirol Coram plura. Ez által oda mind irhatunk mind izenhetünk, azt mondá, kgyd*ne*kis hozott leuelet, de ighen siet uiszsza.

Zolyomi állapottyárol hogy az Bétsi Uduar tudosittatnék, Banfi Dienes Vr*am* iovallya, s-beszélle Ebesfalvánn felőlle, ha mi ollyan lénne, akkoris elégh tudosittás mehetne véghbe.

Kgd szerelmes feleséghe megh szabadulásánn enis mint kegyd ighaz keöteles baráttia eörülök, Ist*en* mind eő kegyt gyogyittsa, vastaghittsa, s-az kis uy vendéghet magha dütsősséghere s-kgytek

eörömere eltesse, nevellye. Ezek utann ayánlván I*stennek* kegies ghondviselése alá kgdt maradok

Kgd ighaz baráttia szolghaia

Bethlen Miklos

Kis Bun. 13 Apr*ilis* 1667.

Szinténn ma irank Budai Vezer*nek*, Eghri es Tömösvari Basák-*nak* az Zolyomi dolghából, azonn Instructioval megie*n* Nalátzi ur*am* Budára az miuel ment volna Váradra. Kutsukhozis tsak azonn Instructio pariaval küld az Fejdele*m* az Apa*m* Ur*am* tettzése szerent. Palatinus halála már bizonyos holt megh Besztertze Banya*n*. 27 Marty ugy látom mindenekbe Nadasdi az successor.

55.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1667. május 6.

Mint kedues io akaro Vram*nak* keötelessen szolghálok és I*sten*töl minden iokat kivánok kegyd*nek* kedueseiuel eggyütt.

Minapi véghezésünk szérént akarám kegydt bizonyosonn tudosittani, mikor leszen az Uduarhely szeki dérék szek, már azért Apám Uram pro 23 praesentis mensis May[1] ki iratta, magha innet ha Isten életét eghésséghet megh tartya 19. indul, ugy hogy 22 ott lehessen Udvarhelyt, avvagy ighen kőzzel hozzá. Kgydt ehez képest mind Apám Vr*am* szeretettel kéri, mind en bizodalmasonn requiralom, ighireti szérént iőyön el, s-igyekezzek ugy ieőni, hogy 22 praesentis eggyezhessen megh velünk, s-mehessen veghbe azonn dologh illendőképpen. Isten hozza kgydt io éghességhben eöruendetes állapotban. Szent Miklos 6. May. 1667.

Kgd ighaz baráttia keöteles szolgháia

Bethlen Miklos

[1] folyó május hó 23-ra

56.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1667. május 15.

Kőtelessen szolghálok és Istenteől minden iokat kivánok kegyemednek keduesiuel eggyütt &c.

Kegyd némelly napi leuelemre tétt válaszszát megh hoza az szolghám, annak előtte eggy kitsiddel hozá ugian kegyd más éggy nekem szollo leuelét megh Redei Ferentz V*ram* szolgháia, mellyet eö kegyeme küldött megh magha leuelébe includálva.

Az mi azért az dolghot illeti. 19. praesen*tis* indulunk innet, 21. Bunon lészünk, es 22 dél utann indulunk Bunrol Udvarhelyre ugy hogy Isten mind ezekre rá seghitvénn, 23 mehessen az introductio véghbe, ehez kepest igazgathattia kgd utát, melybe hogy megh ne fogyatkozzunk mind Apám U*ram* mind én szeretettel kériük kgdt, mert már az szék pro 23.[1] kiis hirdettetett, s-Apám Uramis beteghes ember lévénn nem mindenkor fáradhat. Az kgd kivánságha szerent az posta lovak felöll Commissio és posta ment olly tanusággal hogy 19. S*zent* Peterenn legienek az lovak melyet kgd ez leuelbölis megh láthat. Itt az hire hogy Balo Lászlonak eggy szolgháia megh ieött volna az Portárol, es uiiobban mindgiárt viszsza küldetett volna, de sem az Feiedelem, sem mas ide semmit sem irt rolla, hogy szolgháia ieött, ighen szava hihető betsülletes feö ember mondá, hogy magha beszéllett velle, mégh 6. praesen*tis* miuel ieött nem tuddgyuk, azértis kgdt nem tudosithatom. Addgia I*sten* kgdt io eghességbe*n* latnom. S*zent* Miklos. 15. May. 1667

Kgd ighaz baráttia keöteles szolgháia

Bethlen Miklos

57.

Teleki Mihálynak

Edes Teleki U*ram*. Kisbún, 1667. május 21.

Kgd 19. S*zent* Peterenn keölt leuelét véttem ma 21.dik estue, mü holnap I*sten* kegyelméből halunk[a] felső Boldogh Aszszony

[1] 23-ára

[a] [javított szó]

falvann, ugy hogy holnap réggel io idejénn be mehessünk Udvarhelyre, az hova Isten hozza kgyteketis Kis Bun. 21. May. estue. 1667.

Kgd ighaz baráttia keöteles szolghaia.

Bethlen Miklos

58.

Teleki Mihálynak

Nagykend, 1667. május 26.

Edes Teleki Vram.

Urunk parantsolta, hogy az oda ki valoknak iriak az dolghokrol, én azért holnap Szent Miklosra megiek. Ha Vasárnap nem lehetis, de hetfün kgd kezéhez küldöm az leueleket, hogy Gyulafi Uramhoz ighen io securitás és siettségh alatt ki külgie, kgd azért tudosittson hon létéröl, hogy oda dirigalhassam, s-imitt amott az levél ne iárion, mert mind Clavissal leszen irva. Isten kgdel. Nagy Kend. 26 Maj. ejiel 11 orakor. 1667.

Kgd ighaz baráttia köteles szolghaia

Bethlen Miklos

59.

Teleki Mihálynak

Gyulafehérvár, 1667. június 7.

Edes Teleki vram.

Akarám ez Inclusák alkalmatosságával kegydt tudosittani az mostani dolghokrol.

3. May Tessalonicaba keölt leuele jöue Balo László Uramnak, melybe iria hogy valamigh az Classis. 24. Aprilis Nauplumhoz nem erkezett, mind addigh senki sem mehetett altal Candiaba, ugy hogy az Vezerhez menö postak gyültek a Decembri[1] két száznál teöbben oda az Portushoz, de mar jönek mennek. Apparatussa mind ket félnek ighen nagy, de mégh addigh megh nem hartzoltak volt, magha Balo nem kesett Tessalonicába hanem

[1] decembertől

sietett az Portushoz, es onnet az Fö Vezérhez, ezekröl irtunk az Fejdelem parantsolattyából, mellyeket kérem külgiön megh kgd Gyulafi Ur*amnak*.

Huszti dologh tsak abba marada, noha az Groff Ketzer, es Hedry Uramek altal megh találá az Tanátsot, de ugian tsak sietve ki kelletik menni Betlen Gergely Uram*nak* tisztibe, praesidiumnakis fizetni és egieb dolghokra mennek Commissariusok. Matskási Boldisár és Ratz Peter Uramek.

Kun István Ur*am* allapottiais eléggé forgha, magha az Fejdelem és Apám Ur*am* interponálák maghokat, Betlen Gergely Urammal Apám Ur*am* s-én keönnyen accomodalok, de Haller Pal ur*am*nal semmit sem vitt sem az Fejdelem sem mü véghbe, mellyel (.én bizony bánom.) felettebbis exasperalta az Fejdelmet eő kegyeme maghára, Apám Uramis ketelenittetek oda valo Conjunctionkat declárálni, [a] noha az Fejdelem*nek* külömbennis declaralta volna.[a] Ezekből kgd megh ertheti mint szolgálhasson mind nekünk, mind io akaroink*nak* ighireti szerent, melyre emlekeztetvén kgydt minnyaiunk betsülletit recommendalom kgd*nek*. Most az Fejdelem megien Gyogyra ugy itilem pentekenn indul, onnet fel iövénn megien mindgyárt Radhnotra, akkor táyba talám énis lathatom kgdt, én magham most Szent Miklosra megiek ha kgd mit parantsol ott leszek, maradvánn.

Kgd ighaz baráttia keöteles szolgáia

Bethlen Miklos

Fejirvar. 7. Junii 1667.

60.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1667. június 20.

Edes Teleki Vr*am*.

Noha ugy hiszem, vagy ha nem hinnémis attol tarthatok minden informationk késönn iut oda, az teghnap irt kgd leuele es Urunk parantsolattya most estue erkezek hozzám. Ugy latom Botskai Ur*am* leuele kőlt 20 May s akkor várták Rakocy Ferentz Ur*am*tol az választ, melly eddigh reghenn veghbe mehetett ha

[a]...[a] [margón]

akarták, mind az altal en irtam s-kegyd megh lathattya. Kgyd betegheskedésén busulok, Is*te*n kgydt vastaghittsa, bizony énis nemelly nap tsak nem le beteghedém, addigh akarám, vagy tsak lattatám Küküllő Varmegyét vizzel ki innya, hidegh kezdett vala borzogatni s-az Vérhas haborgatni, de Is*te*n keönyörüle raytam, most az kgd szolghálattyára iobban vagyok, s-kivánom kgydtis röuid nap eörvendetes éghésséghbe latni maradok

Kgd ighaz baráttia keöteles szolgáia

Bethlen Miklos

Sz*ent* Miklos. 20 Junii estue késönn. 1667.

Nemelly nap Posta Mester Ur*am* altal küldtem kgd kezéhez eggy kötes leuelet sok oda ki valo atyafiak*na*k eörömest értenem expeditioiat kgdtöl.

61.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1667. június 21.

Edes Teleki Vr*am*.

Egyszer ugy tudom kegd nékem daru tollat ighirt vala, erre az ighiretire kegdt ez alázatos Instantiammal ighen bizodalmasonn emlekeztetem, várvánn kgd válaszszát, bizony dologh eggy Ut lévénn nem sokára elöttem, nagy ayandek*na*k tartanek ighe*n* egynehany szal daru tollat, mert magham*na*k tsak harom szal vala, annak eggyiketis el tantzolok az telbe Keresden, Is*te*ntöl kgd*ne*k gyogyulast kivánván maradok

Kgd ighaz barattia köteles szolgáia

Bethlen Miklos

Sz*ent* Miklos. 21. Jun*y*. 1667.

Az eÿel tette*m* választ az Feredöböl irt kgd leuelére posta mester szolgaia altal. Tudosittson kgd hova külgiek az Tollakért, mert hamar kellene.

62.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1667. június 23.

Edes Teleki Vr*am*.

Kgyd leuelét ighen kedvesen és kötelessen vettem, Tollak dolghabol ighirt kgd io akarattyát ighen köszönöm kgdnek.

Magyar orszaghi io kész indulatokonn eörülök, tsak I*sten* mashunnétis secundálná az io igyekezeteket, bizony aligh várnám.

Nékem ez iöuö hétnek elsö napiain valo hol letemet tudakozza kgd, hetfön io reggel Urunknál kell az vadászaton az Mihalszfalui bereknél lénnem, onnet ha lehetne az nap ide viszszá iönék, mert pro 7. July[1] lévén az én mátkámmal valo nagyobb kötelessegh s-hütlesnek napia oda bé Haromszekre rendelve, idejen kellene indulnom, hol mi keszületek mind Bunon Sz*ent* Palon üdőt kivánván töllem, ebbe az állapotomba kivált ha kgdel szembe ne*m* lehetnek ez leuelem által ighen bizodalmasonn kérem kgydt, miuel ollyan nagy hadi apparatusrol valo parantsolat ment ki, ha az alatt az fel ülésrölis parantsolnának (.noha bizony nem látom olly nagy okát hogy ollyan lehetne mind az által ha lenne.) nehezségh ne legyen ram, mert en ante 20 July[2] Radhnot táyánn nem lehetek, de hiszem ha tsak valakit kell koborlani az én Vicéim el mennek, erről ugyan bizony nagy beszedem volna kgdel, rendes hadakozashoz eörömest, de Orosz és Oláh csatához ighazán mondom bizony nintsen keduem, kérem kgdt hetfön lehessek szembe kgdel.

Semmi hireim bizony nintsenek, kéretlenis kgdt tudosittani el nem mulatnám.

Az Szék felőll azt irhatom kgd*nek*, Apám Ur*am* azt mondá, Generalis Insurrectio felöll valo parantsolat nints, hane*m* tsak Apparatusrol. Az Kalongyát hejába allegállya valaki, mert az Generale Decretumba vagyon arrol, hogy Sarlos boldogh Aszszony napiaigh avval nem excipialhatni. Az Szék azért hetfön be all. Apa*m* Ur*am* Szombatonn indul oda. I*sten* kgd egheseget vastagittsa. Sz*ent* Miklos. 23 Jun*y* 1667

Kgd ighaz baráttia köteles szolgaia

Bethlen Miklos

[1] július 7-re
[2] július 20-a előtt

Ha kgdt ott nem találnám, kérem addigh Urunknak emlittse megh dolgomat s-mentsen megh ollyan humorom ellen valo Commissiotol, ha ugian ollyan lenne, tuddgia kgd hasonlokba igyekeztem kgdnek szolgálni s-igyekezem ez utannis.[a] Ezt az leuelet tsak kgdnek irtam nem másnak.[a]

63.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1667. június 28.

Edes Teleki Vram.

Mit irtam legyen Betlen Gergelynek magha dolgháról kgd láthattya, ugy igyekeztem irni hogy honnet tudttam megh ne collimalhassa, hanem gondollya azt hogy Apám Uram ott benn experialta, evvel ugy hiszem kgd confidentiáia nem periclital, de eö neki érteni kell, mert külömben az az eö dolgha iol nem folyhat, kgd penigh arra ighiré az estue maghát bontoia nem leszen dolghának ugianis kérem kgdt mostis azonra, suspendállya kgd azoknak az Instantiaknak elé hozását Urunk előtt illyen okokra nézue. 1. Kettőnek egyszer s-mind kgd nem sollicitálhattia. 2. Apám Uram gyenghénn mar az harmadikét el kezdette, az Gergely instantiaja penigh ugy hiszem emezeknek tudtokra nintsen. 3. Az mi több kgd az estue szovát adá bontoia nem leszen Gergely dolghának, ha penigh vagy Urunknal sollicitálná kgd, vagy ha emezeknek az Gergely dolghát tudttara adná mit tudok belé talam több s-nagyobb akadályok iönenek belé, ugy hogy osztan eggyike sem lenne, bé raghasztvánn az leuelet kgd kerem addgya az Posta Mesternek, olly alkalmatossággal ha lehet neis késnék, küldene megh Husztra. Ezek utan kgdt Istennek ayánlván maradok.

Kgd ighaz baráttia köteles szolgháia Bethlen Miklos

Szent Miklos. 28 Juny. 1667.

Ez leuelemet már megh irtam vala, mikor Botsárdra járt szolghám kgd leuelét megh adá, az három sollicitans dolghat mingyárt azis továbra vetné, ha az Kapy leuelenek veghe szerent közli kgd Farkas Urral, de ne procedallyon benne kgd eggy keuessé,

[a]...[a] [függőlegesen a margón]

megh mondván nekik, hogy migh eggyik valamellyik praetensioiát le nem haggya kgd az kettönek nem kerheti, az alatt Gergely dolga vilaghosodik, akkor megh Betlen Gergely ingestioiával ki mosdhatol belőlle, s-vagy eök vesznek egybe, vagy megh alkusznak, akar mellyiket kövessek kgd mént ember leszen. Pal Eötsem dolgába eörömest vilagositom az embereket, de nem leuél által, mind az által mostis ne töröddgiek kgd rayta, nints az aránt semmi bal itilet kgd felöll. Recommendalom mind in privatis mind in publicis az estueli confidentiakat meghis kgd synceritassanak.

Az Kapy es Vyttniedi leueleit viszszá kültem ez Cserei Janos Fogarasi Mathe nevű szolgáiatol.

Kérlek Istenre s-köteles barattsaghunkra az Wyttniedy leuelét éghesd el, elegh tudnunk s-megh orvoslanunk az dolghot.

64.

Teleki Mihálynak

Osdola, 1667. július 8.

Mint kedues jo akaro Uramnak keötelesenn szolghálok és Istentöl minden iokat kivánok kgdnek keduesiuel eggyütt. &c.

Az ighaz baráttságh azt kivánvánn, hogy ember io s-ghonosz szerencséjét baráttyának kebelebe őntse, akarám kgdt enis utamrol s-dolghaimrol tudosittani; Istennek haálá szenvedhető eghésséghben, noha égynéhány nap bizony kornyadoztam az utba teghnap ide erkezém, az kit Isten kegydnekis mint társa ighaz baráttyának io szolgháloiává tegyen az Mátkámmal megh esküvém.

Ertettem ad 15. praesentis hirdetett gyülest, nékem ugyan mégh az Udvarhelyszékre valo Regalistis megh nem hozták, mindaz által irtam eléghséghesképpen az Vice Tisztteknek köuetek választása felöll, melybe fogyatkozás nem leszen, de az mi az én magham személyemet nézi, bizony akarnám, ha most az kgyd tanátsával élhetnék, de mint hogy az késő, io akarattyába kérem megh ne fogyatkozzam;

Noha tudom olly considerabilis személy nem vagyok, hogy eggy országh gyülése én nállam nélkül könnyen veghbe ne mehessen, mint hogy eddighis sok mént véghbe, nemis itilem arra ighen

nagy reflexiot tegyenek kgd és Apám Ur*am* ott io Patronusim lévénn, mindazáltal kgydnek ighen bizodalmasonn recommendálom mind az magham mind kiváltképpen Kun István Ur*am* betsülletit, kinek menyi nem io akaroia tudgia kgd, valamint eö kegyemére Urunktol nehézségh ne legyen, hogy ha az haza illyen nagy dolghába jo idejénn ielen nem lehet, tuddgya kgd lelkem Ur*am* gyakrann az házasok*nak* eörökös boldogh- vagy boldoghtalansághok függ az elsö ismerkedestöl, én mégh evvel az kit az Isten nekem mutatott soha beszédes nem voltam, égynéhany napigh valo ismerkedést legh alább eggy barátom sem irigyelhet, addgya Isten kgd*nek* mind ebbe mind több sok alkalmatossághokba mutatott jo akarattyát mind én mind ez az eghészsz ház szolgalhassa megh kgd*nek*, s-énis lathassam io eghessegb*en* kgdt, mellyet az mint Balás falván letembe mind Urunk*nak* mind kgd*nek* mondottam, 20 praesen*tis* reménlek, ha penigh az gyűlésre nézue anticipálnom kell pro. 17 avvagy 18. elébb bizony nem lehet. Ezek utan maradok.

Kgd ighaz baráttia keöteles szolghája.

Bethlen Miklos

Osdola 8 July. 1667.

65.

Kun Ilonának

Alsócsernáton, 1667. július 15.

Édes kis Görliczém!

Meghozá Daczó László uram az ajándékodat; szokták mondani: ajándékmarhának szőrit nem kell nézni; bizony nem is nézem édes kis Angyalkám; elég az ha tőled jött; becsületben lészen nálam.

Én, édes Szívem, egy kicsiddég rosszul vagyok, de helyre állok az te szerencsédre; kérlek tudósíts engemet egésségedről, mellyet az én Istenem virágoztasson, szívből kivánom.

Ezek után, isten hozzád Lelkem! Kérlek ez háromra: istenedet féljed; szüléidet becsüld; engem szeress, az ki maradok holtig

Hű görlicze társod

Bethlen Miklós

Alsó Csernáton 15 julii 1667.

66.

Teleki Mihálynak

Kutyfalva, 1667. július 19.

Edes Teleki Ur*am*.

Kgd teghnap költ leuelét mind az Inclusakkal eggyütt ma megh adák, addgia I*sten* kgd szép szerencseltetését szolgálhassam megh kgd*nek*.

Gyüles allapottiárol s-egyebekröl enis bizony eörömest beszélghetnek, de most sok akadályim mia kgdhez ne*m* mehetek; Semmi hireim nintsenek, hane*m* az miket kgd küldött, nekemis tsak ollyan tenorral ir Botskai Ur*am*.

Holnap az Fejedelmet kiserem eggy keuessé, holnap után megiek Teremibe, legh alább eggy hétigh ott leszek, ha tovabb nemis, kgd parantsolattyát ha mi leszen eörömest latom, maradvan.

Kgd ighaz baráttia köteles szolgaia

Bethlen Miklos

Kutyfalva. 10. July. 1667.

67.

Kun Ilonának

Teremi, 1667. július 24.

Édes kis Szerelmem!

Minthogy tudom hogy vislád vagyon, im Édesem, két karulyt küldtem; mindazáltal olly conditioval: hogy öreg uramnak add legalább egyiket, ha az isten kihozna is addig onnét aszszonyom anyámmal együtt, mellyet, adná isten, érnék hamar; mert csak már is meguntam szabásu, hogy te túl vagy az erdőn 's én innet.

Adja isten, édes szerelmes kis Görliczém: hallhassak örvendetes híreket felőled 's hamar láthassalak jó egésségben.

Én penig addig 's holtig maradok:

Tökéletes szeretőd, isten után kiváltképpen benned megnyugvó társod

Bethlen Miklós

Teremi 24. julii 1667.

68.

Teleki Mihálynak

Teremi, 1667. július 30.

Edes Teleki Ur*am*.

Egynéhányszor voltam azolta udvarnál, az kgydel valo beszélghetést bizony szivesenn kivántam volna sok dolghokra nezve, de ha nem lehetett patientia.

Magyar országhbol nékem réghenn semmit sem irtak, han*em* most irt Gyulafi Laszlo Ur*am* az ki valoba biztat ne tsökönnyünk megh, mert raytok bizony nem mulik, tsak Balo Lászlotol jöne már valami hirünk. Botskai Ur*am*is irt most, de semmi derekast nem irt, nem kétlem kgd*ne*kis jöttek ollyan leuelei mint nékem. Horvath Ferentzet Urunk most fel küldi, némelly barátim*nak* énis irok, noha az irásra nem sok materiánk, nem árt ha kgydis informállya eőket, in quibus terminis legyünk, az Fejdelem elmeje ighen szepenn s-iol iár tsak I*sten* az Porta elmejét vezérlené en oda ki ugian semmit egyebet quod ad publica[1] nem irok, han*em* hogy Balotol mégh semmi hirünk, Fö Vezér megh verettetését Portarolis bizonyossan hozzák, onnét kivülis latom irjak.

Eztis mint keöteles ighaz baráttia kegydnek akarám jelenteni: Tudhattya kegyd Dátosnak nemelly Radhnothoz biratott részét minap az Gyogyi Ferdöbe Urunk eő Naga száz aranyert az Aszszonynak Mostoha Aszszonyom Anyám*nak* adtta, most nem tudom, vagy talám ha tudomis iobb volna nem tudnom, kitsoda instantiajara Aszszonyunk téghnap eggy szolgha birotol az száz aranyat viszsza külde, s-megh izené hogy az Joszághot viszsza foghlaltattia, miuel penigh az Joszagh nem Inscriptioba hanem jure perpetuo adatott az száz aranyat nem leválá az Aszszony han*em* viszszá külde, egyszers-mind Apám Ur*am* irais Urunk*nak* felőlle, bizony dologh lármánk nagy volt, nem Dátost vagy az száz aranyat, han*em* az eghészsz orszaghba valo nagy betstelenséghet failalván, hogy ha egyszeri kegylseghet eö Nagok viszsza vonnyák tsekély de eő Nagok*nak* ighaz hű szolghálo házunktol. Isten megh áldgia Urunkot eö Nagat ugy rescribalt, hogy Fogarasfeőldi Jobbagyokat onnet eö Nagok el vitetik, eős Jobbagy ha onnet el bujdosott vagy az eö Nagok feöldenn vagyon viszsza nem botsáthattyák, az mi penigh maghat az portiot illeti mint hogy

[1] ami a közügyeket illeti

ugyan tsak aztis adtták volt eő Nagok az maraddgyon, tsak tuddgyunk kgdel alkunni felette. Volt ugian hire, hogy kgd számára igyekeznek recuperalni, mellyet én soha sem hittem, mert tudttam ugian hogy az megh holt Praefectus kgd*nek* hadtta volt, de aztis tudttam, hogy az után kgd más keppen véghzett az Eözvegyével, es az mellöl az Dispositio mellöl el allott, de lelkem U*ram* mert volt kgd*nek* olly keués Confidentiaja en bennem, hogy megh nem jelentette, holott iol tudtta kgd Gyogyon letebe, hogy az Aszszony*nak* adták, nékem mi közöm hozzá, sem most sem jövendöben semmi hasznom benne, mindazáltal én ugyan nem hittem s-mostis migh kgd resolutioját nem veszem nem tudok concludalni rolla, hogy hogy férhetett volna az kgd mü házunkal valo singularis confidentiaja és realitássához illyen martzona dologhba valo ideghenkedes, Ezt tartozott megh irni s-válaszszatis kgdtől várni, hadd tudgia maghát minel rendesebben alkalmaztatni

Kgd ighaz barattia keöteles szolgháia

Bethlen Miklos

Theremi. 30. Julii 1667.

69.

Teleki Mihálynak

Osdola, 1667. augusztus 10.

Edes Teleki U*ram*.

Az el mult hétenn prima Augusti[1] indulván Mihály falvára az Eötse*m* Betlen Pál U*ram* kéz foghására, eppenn tsak 6. praesentis jeöttem viszsza Theremibe*n*, kgydt mindgiárt akarom vala tudositani, de 7. mingiárt erkezék Kun Istvánne Aszszonyom halálos beteghséghéről valo hirem, melyre nezue 8. Augustira virradolagh kelle ide bé indulnom, külömben ghondolatomba sem levénn most ide jöyek, az nap azért ugymint 8. estue Darotzon találám Szekely Lászlo U*ramat* az Posta Mestert, ki bizonyos Balo Lászlo U*ram* megh erkezését mondá, es ugyanakkor érkezék Udvartol eggy Posta utánna, ki azt mondá, hogy kegdt Udvarhoz várták, de betegséghe miatt nem jöhetett. Illyen sok alkalmatlan Con-

[1] augusztus elsején

juncturák között, mint hogy sem kgd, sem Nalatzi Ur*am*, sem Posta Mester, sem más senki az dologhban interessatus Udvarnál nintsen, felek, s-féltem az dolghot nagy hibától, el hiszem kgydis félti, mint kiis erőss hittel köteles velem eggyütt az dologhra, bizony rettenetes nagy marhánál inkább bánnám, ha mü kik mint éggy forghato Agensi voltunk az dologhnak ketten okoztatnánk ghonduiseletlenséggel; Miuel azert Balo Ur*amat* Is*te*n megh hozta, akar hat akar vak az válasz tudosittani kell az Interessatusokat, ha kegd*ne*k moddgya van benne legh iobban véghbe viheti, ha abba mod nints, én illyen alkalmatossághokat mutatok. Ezen emberem viszi Apám Uram*na*k, az Clauisokat eő kegyemenel lesznek, s-az három közzül valamellyiket követhetni, vagy az hogy Udvartol az Balo resolutioiat éggy Posta uigye Apám Uramhoz, s-onnet az Clauisokatis kezéhez vévénn hozza bé ide itt én mingyárt expedialom, s-migh én magham ⟨Uduarhoz⟩ oda ki iutnek, addigh azon Posta kegydhez viheti Sz*ent* Peterre az leveleket, s-kgd kiis küldheti, vagy hamarább voltajért, ha Apám Ur*am* eghességhe szenvedné, maghais megh irhatná tsak rövid szoval, vagy az Clavist kgdhez küldvénn kgd, vagy ha Balo Apám Uramhoz fáradhatna ott mingiárt expediálhatnák, vagy ha nem késő én ha az szükségh kivánnya ki ballagok innét s-eleghet firkálhatok, de ahoz ighen sok irás most nem kell, mert ha succedalt az kivánságh, tsak az én altallam eddigh tett informatiokra kell őket relegalni, az Penz, Követ, és Credentia dolghabol, ha nem succedalt ugy mégh kevesebbet irhatni, de akar éggy akar más utonn, akar ki által az Istenért az tudositast el ne mulassuk, mellyis Clavissal cum maxima securitate[2] legyen, mert lelkünkbe iár. Ezek utann maradok.

Kgd ighaz baráttia keöteles szolgháia

Bethlen Miklos

Osdolan. 10. Augusti 1667.

70.

Gyulafi Lászlónak

Teremi, 1667. augusztus 13.

Mint kedues bizott io akaro Ur*amna*k szolghálók és Istenteöl minden jokat kivánok kgd*ne*k. &c.

[2] a legnagyobb biztonsággal

Noha ultima praeteriti mensis[1] irtam kegydnek, mind az által ez alkalmatossághalis akarám Kgydt levelemmel látoghatni, kivánván irásom szerentsés orába találllya. Az hirek semmit nem uÿultak azolta, mind az által ez kis Includalt Mesét ha fel nyithattya kgd, talám talál valami mulattsághot benne. Ezekutánn en mint eddigh maradok mind végigh.

Kgd kész keöteles szolgháia

Bethlen Miklos

Teremi 13 Au*gusto* 1667

53 2 30 23 30 2 42 52 30 23 2 52 43 23 50 12 52 12 21 13 23 30 31 12 20 22 23 13 2 52 51 23 30 23 20 23 13 23 21 23 31 31 12 30 2 10 10 12 8 13 2 30 13 2 30 13 2 30 13 2 13 23 13 51 12 53 22 52 23 32 22 23 42 23 33 23 33 12 21 13 2 32 32 2 33 12 43 43 12 10 13 50 2 30 2 42 2 41 2 30 2 42 52 13 2 13 23 13 12 21 21 23 30 53 23 50 12 53 12 32 30 12 42 52 12 32 22 21 2 42 41 2 31 2 21.

71.

Teleki Mihálynak

Teremi, 1667. augusztus 23.

Edes Teleki Uram. &c.

Teghnap elött érkezvénn megh, adák kezembe kgyd 9. praesen*tis* Augusti keölt levelét, Ketzer Ményhart Ur*am* inclusáyával éggyűtt, hozák égyszer-s-mind Gyulafi Laszlo Ur*am* levelet es Botskai István Uramet, mind ezekre nézö kgydhez valo irásom rend szerent ez:

Ugy hiszem Osdolárol 10. praesen*tis* keölt levelemet vette kgyd, abbol láthatta kgyd Balo Ur*am* erkezését énis mikor és hol tudttam megh, miuel jeőtt, rész szerent Apám Ur*am* leveléböl es Balo inclusaibol tudttam megh. 16. praesen*tis*, azértis mindgyárt ki igyekeztem, iobban tudám megh teghnap Apám Uram beszélghetéséből, ugy látom sokat iárt faradott s-veszedelmeskedett szégheny, de kerekebb választ kivantam volna, mint az minemüt hozott, En ighazánn irom kgydnek nem tudom sohais miuel jeött, mert hogy eörömmel halghattatott latom, Tihaya levele io es szép szokkal vagyon, ellenbe Panayot rerum praesentium necessitatem et iuramentum[1] emleghet. Fő Vezér sem üdöt nem mond migh

[1] az elmúlt hó utolsó napján

[1] jelenlegi kényszerhelyzetet és esküt

várakozzunk, sem utat nem mellyen procedállyunk, sem embert az kivel tractállyunk, mert ugy látom sem Császár sem Kaymekam nem tuddgya, sem Salvus Conductus sem assecuratio nintsen, mégh tsak azt sem mondotta vagy irta sem feö Vezér sem az többi hogy ménnyené valaki bé tractálni vagy ne. ménnyen, holott iol tuddgya kgyd mindenek tsak attol függhenek hogy mi ieő az Portárol, addigh mü sem Tractákba sem Actiokba semmit sem procedálhatunk, az Atyafiakis migh nem assecuratusok onnet belöll, én nem tudom mint kezdnek valamihez, nemis hiszem semmihezis kezdgyenek, hanemha kételenséghböl.

Az dispositiot értem, hogy kgyd Kővárba mennyen és ha lehet Gyulafi Lászlo U*ramat* bé hiÿa, bizony iol esnék, és akkorra confluálnunk kellene, s-ugyan valoba hántorghatnák megh az dolghot az nagy süveghü emberek, mert bizony az én bolond agyamnak ugy tettzik, hogy ighen sleytül vagyunk mégh benne, mint ha éppen tsak most kezdenök, Ha lehetne azonn kellene lénni, hogy az Erdélyi ado alkalmatossághával ménne ugy az ember bé, hogy megh mondvánn Cathegorice az dolghot vénne Cathegorica resolutiotis benne, és hogy annak az adonak bé indulásaigh eléghséghes informátiok és keszületeket vehetne ember onnan kivül, noha az penznek eppen valo kezbe adására nem tudom mint lépnek az atyafiak, azt sem tudom müis illyen bizonytalansághra mint kivánhattyuk, ha ennel bizonyosabb és fundamentumosabb resolutiot nem veszünk, mindazáltal pénz nélkül bizony ez sem lehet, mert ha az Fő Vezér Candiabol ki nem jeő, eő néki bizony tsak tudtára kell adni hogy az dolghok késedelmet nem szenvednek, azert Ai vel nega,[2] es az Portánn Császár előtt tsak tractalni kellene, mert ez én nem tudom meddigh vonodik, az minapi pénzbe penigh ugy tudom az eggy Kaymékánon kivül senki az Portánn tsak éggy penzt sem látott, ott tractáltatvánn az dologh bizony odais kell, mert hogy teöbbször Tengheri es Hadakozásbéli szerentsére bizzuk ez dolghot, (.hozzá tévénn hogy Fő Vezéris magha existimatioia s-authoritássa eghészsz megh maradásával valo megh jövése bizonytalan.) én bizony nem iovallom, mert én ugy látom az Fő Vezér magha szeretné ezt az dolghot véghbe vinni, ha Candiánn elöször által eshetnék, ellenbe ha Panayot levelére tekintünk, ollyis eötölhetik ember elméjébe, ta-

[2] helyeseld vagy tagadd

lám eő, [a]ugymint az Fő Vezér[a] lévénn az Német békességhnek tsinaloja, mind inkább szeretné haladását, mert ha ki azt vetne, csak azert halasztya, hogy nagy galyibaia van most, migh ezt nem véghzi, másba nem akar elegyedni, hiszem tuddgya kgyd az Instructioba minden illyen difficultásokat tollaltunk volt, nem kivánván az eö ighen dérék belé elegyedéseket. Erröl noha keötelességhem tartya, de kivalt kérdetlen, illy hoszszu irással kegydt nem terhelném, de felek Gyulafit bé nem hihattya, azért akartam enis vekony tettzésemet megh irni, hogy kegyd mondgia megh eö kegyemének, vagy mutassa megh ezen vékony vélekedésemet, melyre kérem szeretettel kgydt, mert más mint itil felölle szabad vélle, de én ebbe maradok, s-iovallom Aut modo aut nunquam,[3] serénykeddgyünk benne, mert már Törökis égynehány s-Panayotis tuddgya, az válaszunk penigh tsak mézes mazzagh.

Ketzer Ménhart levele rész szerent keöszöntes, rész szerent Frantzuz Flandriaba valo successusi, Császarnak vele valo békélles és hadakozas közt valo velekedese, es Balassy Imre el botsattása, Spanyol számára valo had foghadás.

Gyulafi Ur*am* mit irt magha szoval megh mondhattya, tsak biztat mind haláligh.

Botskai Ur*am* ez Inclusat külte ide, probalám nyoltz vagy kilentz Clavissal el nem tudam olvasni, külgie viszsza kgd Gyulafi Ur*am*tol, magha talám megh tuddgia feitetni, vagy talám amaz nagy reghi Clavissal van irva, mellynek pária én nállam nintsen.

Méghis hoszszas irásomrol kgdt követem s-maradok
Kgd ighaz barattia köteles szolghaia

Bethlen Miklos

Teremi. 23. Aug*usti* 1667.

Omne promissum cadit in Danubium.[4] Az Daru Toll.

[3] most vagy soha
[4] Minden ígéret a Dunába esett.
[a]...[a] [margón]

72.

Teleki Mihálynak

Teremi, 1667. augusztus 25.

Edes Teleki U*ram*.

Kgyd 23. praesentis irt leuelemre teghnap tétt válaszszát ugyan teghnap estue vettem Radhnotonn, akkor az mikor már sokat beszélghetvénn az mü kegyls Urunkal eö Nga Balo U*ram* követtséghének relatioiával, mind elmémet ighen világhosittá, mind szivemet kiváltképpen vighasztalá, mert monda olly szokat, mikor azt kérdeztem volna, mi az oka hogy levél által semmiröl sem tudositottak sem assecuráltak, hogy azt tsak azért tselekedték volna, hogy ha Balonak szerentsétlenséghe történnékis az dologh ki ne csödüllyön, de hogy szoval elégghé megh mondta az Tihaia néki, hogy ha az Vezér az Tengherenn innet tudtta volna ezt az dolghot, nem ment volna által, hanem mint derekasabb dologhoz ennek az ghonduiseléséhez foghott volna, és hogy nem sokára vagy békességh, vagy gyözedelem által véghét advánn Isten az Candiai dolghok*nak*, Fő Vezér Császár akarattyais azt kivánvánn viszszá ieő udvarhoz, és onnet talám inkább foghunk mü sürghettetni, az ighiretek bé tellyesittésére, mint sem mü sürghetnők őket, ezek Istennek háálá szép reménseghek, mindazaltal mind az Atyafiak elméjét mind az maghunkét tsak arra birjuk, eökis semmi actiohoz addigh ne kezdgyenek [a]az Istenert,[a] mü se, migh Urunk ujiobban bé küld az Portára, és az Fő Vezérnek tudttára addgya, hogy az dolghok késedelmet nem várnak, az io alkalmatossághok mulnak, oda Candiába az sok féle veszedelem közzé nem kotzkáztathatni az tractálando titkot, azért ha az Vezér ki nem ieőhet recommendállya az eghészsz dolghot Udvarnál olly formánn hogy ott tractálhassunk s-véghezhessünk Magyar országh szamara, mert Candia meszszeis veszedelmesis, ezt eggy postais el viheti az Vezér utánn, keöltségh nem sok kell hozzá, erre penigh ugy hinnem Cathegoricumot resolválnak, vagy üdöt halasztnak, mint most, melly ha lenne patientia, vagy megh iriák hogy ménnyünk az Tractára Udvarhoz, melly ha leszen bezzegh akkor, Penz, in bona forma[1] irott pecsetes feles személyektől subscribalt, minden

[1] szabályosan

[a]...[a] [margón]

aequivocatiok es symbolizatiok nélkül keölt Credentia, és Instructio (.de hiszem az Instructio már holnap utánn leszen esztendeje ugymint 27. Augusti hogy nállam vagyon.) keszen legyen, mindgiárt kell menni, tractálni, es ha I*stennek* ugy tettzik az Athnámet ki hozni, mert ha semmi veszedelem nem volnais az sietésbe, már ebből az esztendöböl ki rekedttünk, de lehetetlen az Vezér ezt az Telet Candiába töltse, bizom ahoz ez télen tractáinkot mindenütt el véghezhettyük, es I*sten* az más Tavaszt adványn érnünk hozzá foghatunk eő Felséghe tettzeséböl, és seghittséghével. Kérem kegyd Gyulafi U*ramat* kövesse szommal, hogy maghának es mások*nak* mindent nem irhattam, hiszem eő kegyemek maghokis kegydt sok levélnél többnek tarthattyák. Nékem ha kgyd ir hol létemet udvarnál tudni foghiák. Ezzel maradok kgyd*nek* szerentsés utat kivánván.

Kgyd ighaz baráttia keöteles szolgháia

Bethlen Miklos

Teremi. 25. Aug*usti* A*nno* 1667.

73.

Teleki Mihálynak

Teremi, 1667. augusztus 25.

Edes Teleki U*ram*.

Mivel Gyulafi U*ramnak* azt irtam, hogy kgydre és kgyd*nek* irott levelemre relegálom, azért mint hogy az dologhbol valo ki ijesztésektöl félvénn az Urak, azt találták hogy az Panayot levelét megh ne mutassa kgyd, az 40 Ezer Taller dolghábais külömböztek rész szerent, nem szükségh kgd 23. praesen*tis* költ levelemet mutassa, ugyanis azt irtam benne kgydnek hogy vagy mondgia megh tettzésemet, vagy mutassa megh levelemet, az az vagy Terminus elégh szabadsághba hagyván kgyd discretioját, most azért mást irtam, mellyet mint hogy arra relegáltam eö kegyemét bizvást megh mutathat kgyd; Ez penigh az tzedula válasz punctatim az kgyd levelére.

Ad. 1. Mivel Apám Uram az Balo Memorialéjába és Panayot levelébe teöbbet látott ellenkezöt, mint remenséghet, azért Censuraia ighen éggyezett avval az mit én irtam, mert olly nagy biztatá-

sokat nem hallott, mint az mellyeket én ma beszéltem, mellyeketis az Fejdelemnek száyából hallottam, es az Gyulafi Ur*amnak* megh mutatando levélbe le tettem, mellyet Apám Ur*am* eörömmel hallott, s-kivánnya ugy legyen.

Ad. 2. Az pénzt valamenyit az Fejdelem eddigh ki adott hogy mindgyárt refundállyák megh kivánnám, az többitis pro meliori esse[1] kérheti ember, de én migh az Fö Vezértöl ollyan válaszom nem jeöne, mint az mellyet az levélbe fel tettem, bizony ha adnák sem venném kezemhez, mert félnék hogy ha változás esik az Török elmejébe ortza pirulva kell viszsza adnom, eö nékik penigh az Atyafiak*nak* annál a pénznél nagyobb zaloghiok vagyon, ugymint az eröss hit, és az véghseö veszedelemtől valo félelem, melylyen meghis kellene nyughodni, ha eök az mi hitünkönn megh nyughodttak

Ad. 3. Balo Memorialeját én nem láttam, azt mondgia Apám Ur*am* abba sints ighen teöbb biztatás mint az Panayot levelébe, ha azért az Panayot levelét nem mutattya kgd, bár emezt se, hane*m* az Vezérét es Tihaiajét.

Ad. 4. Panayot levele dolgha az mint az Urak*nak* tettzett, szükségh hogy nékemis tessék, de oh lelkem Ur*am*, mi szazszorta inkább félek én attol hogy belé ugrattyuk eöket mint sem ki ijesztyük, éggy biztato szo teöbb az desperatusnak, mint száz ijesztö, en bezzegh bizony semmi titkolast töllök nem jovallanék, de tudom nem raytam áll, ne az én Censuramat kövesse kgd, hanem az Urakét, s-az mint megh mondták maghokis ighen lassan biztassa, legh iobbnak itelem, hogy az mint az levélbeis irtam suspendállya elméjeket migh az Vezertöl válasz ieö uiiobban, addigh az Is*te*nert belé ne gázollyanak fundamentum nelkül, ha belé gázolnak s-veszik legh alább az én lelkem számot ne addgyon erettek.

Ad. 5. Ha Gyulafi Ur*am* bé jeő szükségh kgyd Urunkat idejénn tudosittsa, hogy az Interessatus Urakat es kiváltképpen Balot oda hivassa mikorra kgyd érkeznek, ezt penigh valami más szin alatt, de Gyulafi Ur*am* bé jövésétis ugy igyekezze palástolni, meszsze vagyunk mégh az dologhtol, csenghettyüt ne kössünk, ha penigh semmi derek dolghot nem hozhat bé maghával, mi haszna lármát tsinalni, mindazáltal ha jo moddal bé jöhetne, bizony iol esnék. Ha penigh eö kegyeme nem ieöhet, mint hogy nehezennis hiszem, kgydtől megh értvénn eö kegyeme az dolghokat, kgydis megh

[1] jobb célra [?]

értvénn eö kegyemétöl ha olly dolghokkal tér kgd megh, hogy szükségh az Urak*nak* egybe gyülni ugyis Urunkat tudosithattia, hogy az Urakat convocáltassa, ha penigh nem ollyakkal tér kgd megh, honn maradhatnak, ne vádollyanak bennünket hogy sétáltattyuk hejába, ez ebbe az punctumba az Ur tettzése.

Mindeneket kgd legh iobban alkalmaztathat, valamit az levélbe irtam az Portára valo küldésröl, nem tsak trefába irtam, hanem ugyan ugy iovallanám mind én mind Apa*m* Uram [a]es hogy hamar lenne.[a] Negy Credentiat kültünk. Teremi. 25 Aug*usti* 1667.

Kgd ighaz barattia köteles szolghaia

Bethlen Miklos

Credentia pária.

Michael Apafi &c. Gener*ose* D*omine* nobis honorande. Salutem & benevolentiam n*ostra*m.[2] Bizonyos mind az két hazának iovára és tséndességhére tartozo dolghok felöll valo beszélghetesre költük ki Nemzetes Széki Teleki Mihály kővári feö kapitány hivünket Kővárba és arra kgytek felé, kgydt azért kérjük az aránt mondando szavainak addgyon tellyes hitelt. Eidem de reliquo felicia quaeq*ue* precamur. Datu*m* in Castro n*ostro*[3] Radhnot die 25. Aug*usti* 1667.

Mennyen véghére ha lehet kgd, Frantziaval mit végheztek. Penz dolghából hová biznak. Rakocy in quibus terminis &c. Sapienti sat*is*.

74.

Bethlen Jánosnak

Bethlenszentmiklós, 1667. október 17.

Edes Apam Uram.

Ez estve erkezek hozzam ezen Levelem megh ado Keresztes Ferencz nevü Etek fogo altal ez sok Inclusa, nagÿ resze kgldnek szollo Levelben volt includalva, de mint hogÿ engemet arra rele-

[2] Apafi Mihály stb. a tiszteletre méltó nemzetes úrnak. Üdvözletünk és jóakaratunk.

[3] Ugyanennek a többi ügyben szerencsét kívánunk. Kelt várunkban

[a]...[a] [kiegészítés a margón]

galtak, megh kellet ökött olvasnom, mellÿekbe oly szörnyü akadalyokott latok, hogÿ ha Reformata religion nem volnek, -s az Divina Providentiat igen szorossan nem hinnem, esztendeigh valo gondolkodassal sem talalnek egesszen elmémet megh nyugtato Resolutiot bennek. De eszt az Dilemmat fel tevém, hogy I*sten*, eszt az kezünk között forgo dolgot vagy szerencseltetni akarja vagy nem, hamareb hozza szolhatunk; Ha azertt az I*sten* boldogettani akarja, noha ez akadaly eset, de csudalatosson secundalÿlÿa, csak magunk ne hamarkodjunk, ha pedigh romlast rendelt I*sten*, akarmint teprenkedjünk el jö az gonosz, az mellÿett erdemlettünk, menel inkab sietünk, -s mast siettetünk, annal inkab bele esünk, mind az altal az idö -s az szo szaporgatas ugyan nem jo, -s noha az en Censuram legh utolso, mind az altal velekedesemet megh akartam kgd*nek* irni, tudvan hogÿ ha edjütt volnek kglddel, magais megh kerdezne kgd felölle.

Legelöször azertt fel teszem, hogÿ Panajot arultatását, eppen mint az S*zent* irast el kel hinni, mert Nadasdi titok Tanacz irja, mert az Residens Levele 25 Julÿ kőlt, az Balo uttÿaval ide haza erkezesevel eszt egÿben vetvén edgjes, Nadasdiban sem ketelkedhetik ember, mert megh Balorol valo hirt nem tudott, mikor eszt irta az E alat valo irast, hogÿ maga költhette volna, de rosszab megh ennel az G alat valo Informatio, az melÿben Bori Mihalÿ ugÿ latom, aligh tudja szegenÿ kinek hidjen, kit vadollÿon, ismerem az embert, ha leszen kivel, bizonÿ bele vágh, -s nÿakon nem hadja magat kőtni, de valahol ö aszt irja Csudalom Nadasdi Ur*am* izente &c. nagy N*ota* Ben*é*nek tartom. mas N*ota* Beneis vagÿon, hogy Bosok Vara az Papok*na*k adasával ö magara gondot viselhet, mert aszt tudom Bosok az Fancsi Familiae levén, az az Hamula nevü Jesuita egÿ Fancsinenak nem tudom mellyik*ne*k ugÿ teczik Fancsi Palnenak latra volt -s az Privatus Rancor ot vagÿon, de elegh az hogÿ az Inquisitio Privatumnal többet hozhat ki, -s bizonÿ ha Bori vagÿ hitetlensegböl, (melytöl nem igen felhetek,) vagÿ ketelenseghböl el esik, mind füle farka kin leszen az dologh*na*k, Ugÿ latom mindenek sietnenek hogÿ Panajotot megh ölesse az Fejedelem, 2 Hogÿ az Vezer es Csaszarnal az egesz dolgot veghbe vigÿe, 3. Hogy Refugiumot adjon, -s haddalis assistallÿon, mind ezek nagÿ megh bodulasnak jelei, nemis csudalom mert sunt prop*ter* torem, prop*ter* fulmen,[1] de en az en csekelÿ elmem szerent, mind ezekben nem sietest, hanem inkab lassu

[1] közel vannak az üszökhöz, a villámhoz

szinezest, regi szokas szerent, az Magÿar orszagi szabadcsagh mellet valo Protestatiokott firkalasokott javallanek, per partes[2] teszem fell.

1. Mint hogÿ Panajottol mondjak szarmazni az Caput et Originem totius mali,[3] valamellÿiket mivelnem; Vagÿ az hogÿ mind Fő Vezernek tihajanak es Panajotnak ugÿ irnek -s izennek, mint ha mind azok az dolgok mar Füstbe semmiben multak volna, hogy igÿ maga Panajot az Eb, irna hamis hirt az Residensnek, -s ugÿan eö nÿalna ki belölle, az miben kevertt. Avagÿ ha az Vezernek es tihajanak ugÿ nem irnek vagy izennekis, de Panajotnak bizony ugy, kinek szollo Levelemet törökül fordetván, az tihajanak küldenem, megh irvan okatis, miertt kellet Panajotnak ugÿ irni, s Chategorice megh irnam az tihajanak, hogy soha bizony Panajot altal, az az dologh nem succedál, söt az mint mar kezdette, ö miatta eppen el romol, már latnak Panajot nelkül leszneke inkab el, vagÿ Magyar Orszagh nelkül, ha kapnak az dolgon, bizonÿ ki rekesztik Panajotot, ha pedigh Panajot eszt az irastis megh tudja, emezekis Panajot nelkül nem akarnak tractalni, elegh tanusagh nekünk. En bizonÿ nem tractalnek kivalt Candiaban, hanem ha ugÿan Panajot jelen letiben tractalnek, hogy ha eb lenneis Panajot, aszt irhatna az Nemetnek, hogy eszt tractaltak -s veghbenis vittek, akkor akar mit irna nem bannam, ha eppen negative resolvalnais az Porta, akkor kisseb veszedelem volna benne, mert valamely oraban Panajot megh irna amoda, azon oraban az mi követünkis megh irna ide, -s mi Magÿar Orszaghban, -s tudna kiki mihez tartani magat, de igy mi sollicitalton sollicitallÿuk,[4] emezek halaszton halasztnak, Panajot irton ir, az Nemet mind eleb eleb nyomoz [?]; Azert mindnÿajokott el alutnam en most egÿ kicsiddegh szinten Panajoton kezdven; Ha pedigh Panajot megh öletese megh lehet, az bizonÿ job, de aszt hogy neki vagÿ Urunk, vagÿ Balo megh irja, vagÿ Inczedi megh mondja, hogy eö altalla tudodot ki -s aszt mi megh tudtuk, ez nem javalhatom, mert egyszer cifra ugÿan cifra, -s ha ö aszt megh erti, bizonÿ magat felteni kezdi, -s ha ö az mi követünktöl felni kezd, bizonÿ bar fellÿen az egesz dologis tölle, nekem ugÿ teczik az nem resipiscentiara hanem inkab az dologh ezen Praecipitatiojára izgatna ökött, ha azertt ugÿan csak tractalni kel, job ugÿ tettetni, hogy eö neki

[2] az egyes részekre
[3] az egész baj forrását és eredetét
[4] sürgetve sürgetjük

igen hiszünk, -s ugÿ alkalmaztatni az szokott, mint ha mindennek csak az Fejedelem volna szerző oka, caetera fatis committendo.[5]

2 Ha Kara Ibraim pedigh fel valalná Panajot minalasát, es maga az Portara be menven, az dolgot tractalná, ha ezen az Magyarok megh nyugonnanak, en nem improbalhatom, mert ö dolgok, de en volnek Magyar orszagh, Göröghtöl azt tevén trefaltatva [?], bizonÿ nem hamarkodn*am* az Törökkel valo confidentiaval, mind az altal ha Panajotot ugÿan vallani kel, mint hogÿ ha secure lehetne, bizonÿ vallaniis kellene, job Kara Ibraim altal -s amazok nevevel legÿen, Görögh, török, edjik eb, masik ebet had marja, ez modon talam az mi reszünkröl job, de az Attÿafiak reszeröl ugyis perpericulu*m*. Nemis hiszem Kara Ibraim Candiai utat fel vallalhatna, mert ős tekentetes ember levén, mind Egri Basa Budai Vezer fejiben sok szeget ütne, ollÿan messze Uttÿanak sem*m*i derek okatt nem adhatván, hanem ha azoknakis comendal*n*ak, melybenis perpericulum. Job volna Kara Ibraim*n*ak inkab csak az Portara menni, -s ot ugÿ kezdene tractalni, mint ha mi semmit sem tudna*n*k benne, ugÿ osztan ha az Vezer eleiben menne az dologh, latvan hogÿ az Portais tudja, nem temporizalhatna, hanem vagy pro vagÿ Contra hozza szolna, nekünk penigh menczegünk Csaszar elöt Fő Vezerel, Fő Vezernel pedigh Kara Ibraimmal kesz volna.

3. Borÿnak -s masok*n*ak az Refugiumot igirni könnÿü, adni nehez, ha Borÿnak -s ot az Attyafiak*n*ak, valaki hiv barattÿok bizonÿ az vagÿok, de vagÿ engedi az Porta megh az egesz dolgot vagÿ nem, ha megh engedi salva res, ha pedigh nem engedi, miczoda refugium lehet it valakinek, keserves dologh, de igy vagÿon, mind az altal ha ugÿan ki szorulnak, Istentelensegh volna, vagÿ csak addegh be nem fogadni, migh vagÿ bekelhetnek, vagÿ ad tutiora loca[6] elabalhatnak, kitöl I*s*t*e*n s*z*e*nt* fiaert oltalmazza, hogy arra jusson szegenyek*n*ek sorsok, melÿ migh lenne javallanam, legh elöször Nadasdit hiják magok köze, (ez hivas nagÿ proba kö leszen) Borÿ -s akarmellyik mellett az Nemessi szabadczagh szine alat fogjak erössen, modo ne extra limites regni, ne coram peregrinis judicibus, sed ut nobilis citatus et creditus,[7] nem kel felteni &c.

[5] a többit a sorsra bízva

[6] biztos helyre

[7] csak ne az országhatáron kívül, ne külföldi bírák előtt, hanem mint nemest és megbízhatót idézve

Ha Praesidiumokott kezdenek szaporittani, vagÿ Brunonal levö Nemet hadat le hozni, protestallÿanak praetendentes Pacem cum omnibus Vicinis,[8] es hogÿ teli quartellÿal soha az Magÿarok nem tartoztak, sem nem subeallyak, ha Nadasdi hitele megh el nem romlott, eppen csak ŏis el fordethattÿa eszt. Megh mutatván hogÿ az szeget fogh ütni az Török, Erdelyi Fejedelem es az Evangelicusok fejiben, melÿ Intimatiot secundalhatnak mind az Fejedelem egy követseggel, mind az Evangelicusok egÿ Querelaval, nem nehez az Portanis büzben költeni, ha hadat kezd ala hozni nem nehez Török felölis, egy kett hazugh hirt zudittani, csak magokott szegenÿekett *Isten* edjesseghben megh tarcsa, Vadnak illÿen utak, gÿakran nagÿ Conspiratiok ki nyilatkoztak, de magok a kiralÿok nem üztek füztek, felven hogÿ az mit megh akarnak elözni, nagÿ medvekett ugratvan fel, azonra kenszerittik az nepet; Ha pedigh kitöl *Isten* oltalmazzon, semmit az dexterizatiok nem hasznalnak, in eo casu ex eius petitis extrema tentanda *praemis*sis his *praemit*tendis,[9] plausibiliseb leszen, az egesz keresztyensegh elöttis Causajok.

4. Az penz le szalletas felöl az *praemis*sakbol itilhetni, ha tractalunk bizonÿ penz kel, de ha suspendallÿuk az Tractat, az penzis vesztegh lehett. Hosszas irasomrol kgldet követem, de irtam ket okon, edjik hogy kglddel szemben nem beszelhetek, mint hogÿ edjüt nem vagÿunk, masik hogÿ en forogvan edjik benne, talam inkab izzad hitvan homlokom bele, mint akarkinekis, kgldett kerem ez Levelemet ne neheztellÿe nekem vissza küldeni, vagÿ ha mi reszet kgld hellÿesnek itili, azt megh jegyezvén Teleki U*ram*hoz küldeni, mert csak egÿ emberem sincs kitöl ö k*enek* irhassak. Ezek uta*n* az jo I*sten* vezerellÿen mindnyajunkott ez szövevenÿben szent Lelkivell. Sz*ent* Miklos 17 8br*is* Eÿfelkor 1667.

Kgld engedelmes fia.

Betthlen Miklos

Hogÿ Borit persequallÿak inkab privatus Ersek Rancor*anak* es Jesuita Furianak tartom en, mint az dologhrol valo Gÿanunak, mert bizonÿ Vitnedire töb gÿanusagh lehetne szaszor, mint Borira. Hogÿ Nadasdi bucsuzast javallot neki, majd aszt gÿanettom

[8] tiltakozzanak a valamennyi szomszéddal fennálló békére hivatkozva

[9] abban az esetben kérésükre a legvégsőket is meg kell próbálni, előrebocsátván ezeket az előrebocsátandókat

mostani eszemmel mar belölle, hogÿ mint szolgat Csaszar megh ne fogathasson, hanem mint Nemes embert oltalmazhassak az többi.

75.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1667. október 19.

Edes Teleki Ur*am*.

17. estue jövének az leuelek elégh sok feö teörésemre, 18dikra virradolagh mentek innet Apa*m* Uramhoz, tsekély velekedésemet eléghghé megh irtam Apa*m* Uram*na*k, kérvénn hogy leuelemet külgie kgydhez, melyre relegálom maghamot, de kérlek kérdetlen Tanáts adonak rendelt fizetessel ne fizessetek. En itt leszek ha kgd mit parantsol, kéremis tudosittson ezekről. 1. Mikor megyen Udvarhoz? 2. Ki megyen Intzedi utánn, s-miuel? 3. Ki megi*en* Magyar országhba s-miuel? Ha az Apa*m* Uram*na*k irott leuelem kgydhez megi*en* kérem külgye viszsza kezemhez, ha penigh oda nem megi*en* s-kivánnya kgd mint az eötödik kereket az szekérbe, az en bolond elmémetis venni megh irom. Eörömest tudnam aztis ha iriake Magyar országhba valakinek, signanter Borynak választ. Intzedi utánn hogy Clauissal irjanak, azt iria kgd; Én adtam Clauist hozzá, hogy az Instructiot avval iria le Baloval égygyütt, ha Balonál nem hadtta az mássát én nállam ne*m* hadtta, mert én akkor Fejervárrol el jött*em*. Az minap mondott szász pap fekete lovairolis kérem tudosittson kgd. Ezek utánn ayánlom az I*sten* kegies ghondviselése alá kgdt. Sz*ent* Miklos. 19. 8br*is* 1667.

Kgd ighaz baráttia keöteles szolgháia

Bethlen Miklos

76.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1667. október 19.

Edes Teleki Uram.

Ezenn orába erkezék az Ételk fogho viszsza Apám Ur*am*tol, im azért mind azokat az leueleket, és az Apám Ur*am* censuraiátis oda küldöttem kegydnek, mellyet kgyd Urunk*na*k eö Nga*na*k mutasson megh. Ott fityegh az én leuelemis, mellyet az Apám Ur*am*

nékem irt leueléuel éggyűtt kerem külgyön viszsza; En valamit ád az io Isten, de tsak azonn maradok mint az Tormába esett féregh. Az éggy Panayotot fascinálnám az mint Apám Uram*na*kis irtam, s-de reliquo Fő Vezér viszsza iöveseigh suspendálnám az Tractát. Ezt penigh oda ki megh irnám, megh mutatvánn az el kerülhetetlen akadályokat, iovallanek mindennémü dexterizatiokat, iovallanám az Kara Ibraim altal az Portann valo tractát, mégh aztis ugy ha tellyességghel lehetetlen volna mulatni, de mindenek felett iovallanám mind oda ki mind ide bé az Tracta eghészsz suspensioiát migh ez uiyonnann Zendült hir és gyanoságh az udvar fülebe megh halna, migh Panayot az mostani néki irt hamiss hirt megh irná Bétsbe, mellyre Nádasdi által rá uigiáznék, addigh az mint Apám Ur*amna*kis irtam az attyafiak protestalnának, panaszlanának az réghi mod szerent, mellyet már az udvar iol megh szokott, mégh Nádasdi lénne mint éggy mediator közteök &c. Sapienti satis, elégh ravasz vagy te, énis teölled tanultam az mi kitsidet tudok ravaszsághot.

Borynak, Wyttniédinek, ha secure irhat ember megh kellene irni, hogy itt Erdélybenn ha tsak ház helyetis vénnének Donatiot extráhálvánn, ugy mint Residentiás embereket oltalmazhatnok, nem mint Transfugakot, kik*ne*k refugiumot ighe*n* syncere kell adni, s-meghis tartani, azértis io idejénn declárálni, hogy mint adhat ső Nga. En penigh ighen jovallanám hogy az Frantzuzt találnák pro refugio[1] megh, mind az által ighenis ittis adni kell. Enis irok nekik ha secure megh lehet. Ezzel maradok.

Kgd ighaz baráttia keöteles szolgháia

Bethlen Miklos

S*zent* Miklos. 19. 8br*is* 1667. Négy orakor dél utánn.

Bezzegh ha Nádasdi az Residens leuelét megh szerezhetné, de igyis, ha ugyan Panayotot vádollya ember mind Marcantoni, mind Panayot felőll mindent az mit onnan kivül irnak megh kellene irni; vagy ha mindenek tsak az Fejdelem neve alatt lesznek, ugy az Atyafiak*na*k kissebb veszedelmek. Intzedi minapi Instructioit el kültem, hogy pro ratione et tempore[2] varialhassa Balo, kérem kgdt ezis azért el ne veszsz*en*, az mostaniis maraddgion itt párba.[a]

[1] menedékül
[2] lehetőség és idő szerint
[a] [utóirat a margón, függőlegesen]

77.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1667. október 23.

Edes Teleki Uram.

Kegyd leuelét oda küldött emberem megh adá, mellyre válasz nem kell, mert az melly nap kgydtöl emberem el jeőtt, azonnap oda érkezhetett az Ételk fogho, hanem kerem inkább kgydt mind az Apám Ur*am* Censuráyat, vagy ha azt nemis, legh alább az en eö kgy*nek* irott leuelemet kűlgie viszszá, s-nékem parantsollyon ha mibe tudok szolghálok.

Maxaine Aszszonyommal valo dolghot az Aszszonyra biztam volt, mihelyt szembe leszek eö kegyeméuel véghére megyek. Ezek utann kgdt I*stennek* ayanlvánn maradok.

Kegyd ighaz baráttia keöteles szolgháia

Bethlen Miklos

S*zent* Miklos. 23. 8br*is* 1667.

En ugy tudom Balo az Feö Vezérnek semmi summat ne*m* specificalt az ighiretbe, hanem tsak az Tiháyának és Panayotnak, azért talám nem artana, hogy mind az Feö Vezérnek, az mint az Instructioba volt az 10 000 Tallért, mind az Reznek az 2000 vagy bar harom Ezer Tallért ighirne megh most Dauid Deák s-Intzedi, hogy ha Panayotot vádollyuk s tractálunk ugyan szollyunk s-ighiriünkis.

Botskainak s-Borynak irtam, kerem az teobbiuel éggyütt külgye el kgd, de az Istenert vigyék ugy, hogy kezbe ne akaddgyon, mert nem vona io.

Ha Horvat Ferentz Ur*am* megh iö, vagy az Portárol ha mi hirei vad*nak* kere*m* tudosittson kgd.

Ha Horvat Ferentz Ur*am* megh iö, eggy elmelkedésem vagyon, mint kellene Urunk*nak* az Betsi Udvart megh probalni, s-ha I*sten* akarná meghis bolondittani ebbe az Casusba.

78.

Kun Ilonának

Bethlenszentmiklós, 1667. november 7.

Édes egyetlenegy Gyönyörűségem!

Mivel az vak és bolond szerencse, vagy — hogy a pogányok' vak istenét ne imádjuk vagy csak emlékezettel is — az dolgok úgy hozzák, hogy az mikor tű egyik országszegletében, én akkor az másikban lakjam; ha mikor közlebb esnénk is egymáshoz, mint most, én ismét el távozzam: küldöttem, Édesem, Balog Zsigmond uramot látogatásodra; mert, Szívem, az jövő héten felmegyek Udvarhelyszék felé 's osztán eltávozván innet, messzebb esem tőled; félek is hogy karácsonig sem láthatlak, sem látogattathatlak; de akkor ha Alamoron lennétek, talám oda mennék, kivált ha magad sütted kalácscsal gazdálkodnál; no adja isten, édes Lelkem, hogy akkor, vagy akármikor csak hamar lássalak örvendetes jó egésségben; addig is örvendetes híreket hallhassak, Szívem, felőled.

Az minémű kesztyüt kérsz vala, Zágorba küldtem Édesem; adja isten, egésséggel viselhesd; ha isten módot ád benne, selyemből csináltatok egy bokrot; de megkivánom édes Görliczém, hogy rá szolgálj; az mit elődbe irtam, ird meg; az Bibliát szorgalmatoson olvasd, énnékem is igen szépen irj 's tudósíts egésségedről, 's arról is, mennyit irtál már 's az Bibliát is meddig olvastad; arról bár ne tudósíts, hány himet varrottál, vagy hány órsó-fonalat fontál; mert az ugyan is talám csak gyertyabélnek volna jó, vagy annak sem, édes szerelmes kis nagy Anyám.

Megmondja Balog Zsigmond, csak kérdezd meg tőle, ki volt most vacsorán vendégem; de meg ne haragugyál; egy szó ne légyen mindjárt fűlbemászó; mert csak bébotlott ide az házhoz az az jó ifiu özvegy asszony, de bizony hiában; már késő: mert te kis tolvaj mind elraboltad az szívemet még az tavaszszal; maradok is édes szerelmes Szívem, szép kis Görliczém

Holtig tökéletes szeretőd, igaz hű mátkád

Bethlen Miklós

Szent Miklós 7. nov*em*bris 1667.

79.

Teleki Mihálynak

Keresd, 1667. november 20.

Mint kedues io akaro Uram*na*k keötelesenn szolghálok és Istenteől minden iokat kivánok kgyd*ne*k keduesiuel eggyűtt. &c.

Teghnap értém hogy kegyd Ebestfalván volna, mint hogy azert magham hol mi alkalmatlansághim miatt oda nem mehetek, akarám kegydt ez kis irásommal látoghatni, s-éggyszer s-mind tudosittaniis.

Ma beszéllék az Aszszonnyal; Az mint kegyd rám bizta vala, az Maxai Ferentzné Aszszonyommal valo dolghot, en az Aszszonyra biztam volt, de az Aszszony emberek egybe nem alkhattak, mind kegyd tekintetiért s-talám az én keues szomrais az Aszszony ighen volt rayta, de Maxaine Aszszonyom tsak azt mondta, két ezer Tallérért sem adná eppenn, de ha eő adnáis az báttya, és az nagyobbik fia ki már io iffiu leghény nem énghedne megh, hanem ha minden keppenn egyenlő ioszághot szerezne kgyd néki ugy más dologh volna, ebbe vagyon tsak az dologh, bánom hogy erről az részről iobban nem szolgálhattunk kegyd*ne*k, mondotta ugyan hogy ugy az mint kegydel alkunni kezdett megh lehet, ki vévénn maghának bizonyos szamu Jobbagyot, bizonyos erdőt és szanto feőldeket, már azt kgyd tuddgya mint alkutt velle.

Kegydt kérem hol mi tudhato hirekről tudosittson, értettem Horvat Ferentzet megh fosztották, tsak valami leuelet ne kaptak volna nálla, mert ugy hallom hogy legh előszszöris az leueleket kivánták teölle, melybőlis ugy ghondolom eppenn az udvartol származott megh fosztatása, hogy ha valami leuelet kaphatnának az Magyar attyafiakét nálla, ha ugy van kegyteknel az tanáts, eddigh sem artott volna tudni az oda ki valok*na*k, ha mi leuelet el vettek tölle, noha hiszem ott köztök esett dolghot megh tudhattak. Tudom ugyan nyomorultak vagiunk de ugy tettzik bizony meghis vagy tsak az szot nem kellene kimilnünk, megh kellene morghanunk az Császár mind Nemet mind Magyar Ministeriuel felőlle, s-kérné megh az Feydelem, hogy miuel Horvat Ferentz által tétt válaszokat nem tud, bár tsak az pariat külgyék megh, de lassan az tanats adással io Miklos Ur*am*, mi van az hazba olly helyis mellyet ayto meghének hinak, s-neha füstelis fizetnek.

Ha kegyd nekem mit parantsol, ez utánn parantsolattia ott talal gyakrabban az hol Apám Ur*am* leszen. Ezek utan I*sten* kegyelmébe ayánlván kgdt maradok.

Kgd ighaz baráttia keöteles szolgháia

Bethlen Miklos

Keresd. 20 9bris 1667.

80.

Teleki Mihálynak

Székelymuzsna, 1667. november 27.

Edes Teleki Uram. &c.

Kegyd leuelét betsüllettel vettem, szinte iokoris esett, mert maghamis Gyulafi Ur*am* dolghába irni akartam kegyd*nek*; En Biro Istvannal beszéltem, de foghadott prokatora Gyulafine Aszszonyom*nak*, azért fel nem vállalá, szandékom illyen hogy Barabás Pétert talállyam megh Kun Istva*n* Ur*am* által, mert eö kegyemeis arra az Colos Varmegyei Székre ki megye*n*, nagy dolghai lévénn ott, az hat Tallértis néki küldöm mellyet Gyulafi Ur*am* adott kezemhez, mert ghondoltam Samuel Deákot az Directortis, de Maros Széki Kapitányné ellen talám kedvetlen leszen, banom elébb nem tudttam, mert Gyulafi Ur*am* nékem tsak azt mondta addgyam Biro Istvánnak az hat Tallért, most tsak el hülek belé, hogy az más fel prokátora, ugy látom Gyulafi Ur*am* se magha se masok által semmit sem véghzett volt vélle, mellyet ha tudttam volna minap Fejirváratt Barabás Péterrel végheztem volna, holnap utánn estue én Keresden leszek, ha addigh kgd ir Sz*ent* Ivani Samuelnek külgyemé az penzt vagy Barabas*nak* kgd dolgha, mind az által en Kun Istva*n* Ur*am* kezéhez olly instructioval adom az hat Tallért, hogy annak addgya az Colos Varmegyei Székenn az kinek kgd iovallya. Kere*m* penigh kgd uigye véghbe usq*ue* ad 7. Xbr*is*[1] ne mennye*n* ki az Regalis ne veszszen esze annak az Széknek, melly Gyulafi Ur*amnak* kiváltképpe*n* nagy kárára leszen, mert ha azonn az Székenn Apellatioba menneis az gyülesenn reuideálhatnák.

Az posta*nak* megh hattam az Urhoz mennye*n*, s-ott vegien az

[1] december 7-ig

Certificatiorol informatiot, irtam az Urnakis felölle. Ezek utánn Istentöl kgdnek io egheseghet kivánok s-maradok
Kgd ighaz barattia köteles szolghai[a]

Bethlen Miklos

Musnába. 27. Novembris 1 orakor dél utan 1667.

81.

Teleki Mihálynak

Keresd, 1667. november 29.

Edes Teleki Uram. &c.

Kegyd levelét megh adta némelly nap éggy posta, melyre Musnabol ugyan az nap ugymint 27. praesentis dél utánn választis adttam, ma mondá Apam Uram kgyd Barabás Péterrel valo alkuvásrol izent Gyulafi Uram dolghába, én Kun István Uramat ide várom holnap utánra, eő kegyemeis ki megyen ugy ghondolom az Colosvarmegyei székre eő kegyeme által mind irok, izenek Barabás Peter Uramnak, de ha Barabás Péter Uram ki nem megien oda az Székre, keseő mar Haromszékre be postálkodttatnom, felő mostanrol az az per el mulik;

Redei Ferentz Uramnak irtam éggy leuelet, kérem, ha közzel esik kgydhez külgye megh eö kegyemenek. Ezek utánn ayanlom Istennek kegyes oltalmába kegydt. Keresd. 29. Novembris Anno Domini 1667.

Kegyd ighaz baráttia keöteles szolghaia

Bethlen Miklos

82.

Teleki Mihálynak

Keresd, 1667. december 12.

Edes kedues Teleki Uram.

Ugy értettem, kgyd Maramaros Varmegyébe az kis Groff képében fő Administrator, ha ez ugy vagyon eörülök és szerentsélte-

tem kgydt tiszta szüböl, egyszer s-mind Uy Meltosághos Guberniumaba mutatok kgydnek eggy énghem keötelezésre valo alkalmatossághot; Eggy Csendi Ferentz nevű emberséghes Nemes ember vagyon, az Szigethi processusba tétesse Szolgha bironak kegyd az én tovább valo kitsin szolghálatomert, azonn kérem penigh kegydt ha annak tészed, ne vonny most semmit rayta elöször, hiszen az utánn tied leszen az szüret, mert ha kgydnek külön sattzol, ighen hejába kopnek ugy az én pennám, mellyet tudom kgydis bánna. Ezek utann Isten kegyelmébe ayánlom kgdt. Keresd. 12. Xbris 1667.

Kegyd ighaz baráttia keöteles szolgháia

Bethlen Miklos

83.

Kun Istvánné Basa Ilonának

Beszterce, 1668. január 16.

Edes Aszszonyom Anyám

Nem akarám el mulatni, hogy ez alkalmatossággalis kegydt levelem által ne látogatnám, kivánván Istentől hogy levelem kgydt minden kedvesivel éggyűtt találllya eörvendetes io égésségben.

Engemet a' mi néz, Istennek háálá még' élek, de bizony a' napokba roszszul voltam, s-most sem vagyok igen iol, addig vendégeskedém elöször kgytekkel, az után a Professorokkal, az utan Apám Urammal, most négyed napia meg' ismet itt eggy Ur emberrel, hogy az égésségem bizony tsak alig állya az sok io lakást, noha holnapis uiiobban vendégségünk leszen, immár ha nem ha az édes Hugom égésségéert egyszer sem iszom, mert mindenkor avval vésznek az premendamon tul, ha maga le engedi hat nem iszom.

Azonba édes Aszszonyom Anyám, kérem kgydt mégis szánynyon meg' engem, szánnya meg' magát kgd szerelmes Urát Apám Uramot, mert bizony sem én sem eö kegyeme nem tudunk már hova fatsarodni az sok lakadalom napiát tudakozo betsülletes ember előtt, mellyet ne véllyen kgyd olly kitsin dolognak, mert bizony magais eő kegyeme nem tud mit ténni Apám Uram közöttők.

Hirek itt Istennek légyen háálá nem gonoszok, az mint Nemes János Ur*am* iria, maga eö kegyemeis szinten holnap fog' indulni Drinapolybol erre haza felé.

Az gyűlés meg' ugy hiszem leg' alább két hétig, vagy talám továbbis el tart.

Ezek után ayanlom Isten kegyes oltalmába kgydt s maradok Kegydnek keötelesen szolgálo fia

Bethlen Miklos

Besztertze. 16. Januar*y* 1668.

84.

Teleki Mihálynak

Kisbún, 1668. március 2.

Kegyd*nek* kőtelesenn szolgálok.

Noha ez levél vivö alkalmatosság nékem igen bizontalannak lattzik, mind az által akarám kgydt köszönteni és latogatni. En még a kegyd szolgálattiára elek s-kivánom I*sten* kegydtis szerentsesenn éltesse.

Ennekem sohunnét semmi olly derek hirem nints, mellyet kgd elébb ne*m* halhatott volna.

Apám Ur*am* hetfőn indul Fogarasba, eggy vagy két hétig oda leszen.

En 13. Udvarhelyt derek széken lészek, addig es az utannis eggy ideig, itt Bunon mulatok, ha kgd mit parantsol levele itt talal. A daru Tollak eleibe valot készittetne*m*, ha tudnam hogy meg toyták volna eöket. Evvel maradok

Kgd igaz baráttia keöteles szolgaia

Bethlen Miklos

Kis Bun. 2. Marty. 1668.

85.

Kun Ilonának

Keresd, 1668. március 26.

Édes Görliczém!

Hogy minapi irásomra választ nem tettél, nem tudom mire vélni; hanem vagy ugyan vad görliczévé akarsz válni, vagy talám

te is meguntad már csak egyedűl az asszu ágon űlni, 's az én szómat magam' látása nélkül hallani 's nyegésemet távul szánni; vajha meguntad volna! mert úgy tudom, vagy társodhoz repűlnél, vagy ha tőrben avvagy kalitkában lévén nem repűlhetnél: legalább — a' mint isten az okos állatoknak megengedte, hogy egymás' látása nélkül is egymáshoz való indulatjokat 's akaratjokat megjelentsék — egy kis darab papirosat tőlem nem szánnál; de lássad kis feledékeny, vagy kis háládatlan! rám szorúlsz még; oda kell hagynod apádat, anyádat; mellyet adta volna isten eddig is értünk volna; mert én *igazán mondom édes Szívem: ez ő kegyelmek' — a' szüleid' — hoszszas halogatása miatt mind kettőnket igen nagy keserves szomoruságtól féltem;* mellytől mindazáltal isten oltalmazzon, és adjon rövid nap örvendetes és egésséges jó állapotban látnom: nem úgy mint tőlem távozó vad galambot, hanem mint engedelmes, kiáltyura jőni kész Rárómat. Ezt kivánja

Szerelmesen reád haraguvó
Tökéletes szerető mátkád

Bethlen Miklós

Ezt a' levelet, Szívem, ez előtt negyed nappal irtam vala egésséges koromban; de most bizony majd rosszacskán vagyok. Isten oltalmazzon, Szívem, téged hasonló vagy rosszabb nyavalyától. Én is, bizom istenben, mahólnap helyre állok szerencsédre. Isten virágoztasson Édesem!

Keresden, 26. martii 1668.

86.

Teleki Mihálynak

Kisbún, 1668. április 3.

Kőtelesen szolgálok és Istenteől minden áldásokat kivánok k*nek* kedvesivel éggyűtt. &c.

Talám két levelétis véttem kegydnek, mellyekre mint hogy válasz sem igen kivántatott én sem irtam, most akarek irni, meg' elébb az el mult hétennis irtam volna, de bizony valoba meg' betegedttem vala, mostannis még tsak kornyadozok.

En alig várnám kegyd bé jöne, Intzedi ez előtt egynehány nappal érkezett meg, tsak imigy amugy irtak ide felölle, alig ha

vakot nem vetett a kotzka; Ezt szűkseg volna minel hamarébb meg' tanulnunk, s-másokatis a kiket illik meg tanittanunk, mert az olasz proverbium-kent: Chi ha tempo ha vita.[1] Többet nem irok erről, ez levelemnek iol kgd kezéhez valo menetelerőlis bizonytalan léven.

Megis Besztertzei requisitiom szerent, mostis kérnélek bár tsak négy vagy eőt, vagy tsak három szép hiuz máálat szerzene vagy adna kegyd, bizony igaz árrát meg' adnám, s-ha tudnék tiz annyit szolgalnék érette, mert a pogany fi a görög kinek éggy darab mál bellésre penzt adttam volt, eggy szálat sem hozott Lengyel Országbol, egészszet akarván venni azon, a mellyet én tsak éggy darabra adttam volt, mellyet hogy meg' nem vehetett, osztan sem egészszet sem darabot nem hozott, s-mar sohult nem kaphatok s-miatta szégyent vallok. Hoszszas kuldulo irásomrol kgdt kővetven maradok.

Kgd igaz baráttia

keőteles szolgáia
Bethlen Miklos

Kis Bun. 3. Aprilis 1668.

87.

Kun Ilonának

Szászsáros, 1668. április 25.

Édes szerelmes Ilonkám!

Noha száma nélkül való szomorúságokat és bosszuságokat szenvedek miattad, mellyeknek ugyan nem te vagy az oka, hanem az isten' itéleti én rajtam; azért is nem kárhoztatlak tégedet Édesem, hanem a' szüleidnek is tűrök, szenvedek valamig lehet; de ugyan nem tűrhetem: szomorú szívemet kebeledbe ne öntsem. Egy egész esztendeje kötelességünknek, 's még csak úgy vagyunk, mintha most láttuk volna egymást; de talám isten végét adja; *könyörögj is ő felségének velem együtt: ne jőjön közinkbe észvesztő, 's menjen — illetlenség és becstelenség nélkül — tovább való dolgunk végbe;* azonban *ha én bizonyos nagy okok miatt látásodra nem mehetnék is, avval kétségbe ne essél;* mert nem hiszem, olly keserves legyen neked az én nem látásom mint nekem a' te nem látásod; de megadja, Szívem, az isten azt is.

[1] Aki időt nyer, életet nyer.

Most, édes Görliczém, istennek hála jobban vagyok, noha még nem egész egésséggel.

Az ajándékodat, Szívem, kedvesen vettem; adja isten Lelkem: szép csendes szívvel sokáig viselhessünk egymás' ruházatjára gondot; nem ártott volna, ha az ing mellé egyebet is küldtél volna; azt is megtudtam volna én nem csak köszönni, hanem meg is szolgálni. Ezek után adja isten Lelkem, szivednek 's szivemnek teljes jó kivánságát. Sároson 25. aprilis 1668.

Tökéletes szerető hű mátkád Édesem!

Bethlen Miklós

88.

Gyulafi Lászlónak

Bethlenszentmiklós, 1668. május 11.

Gyulafi Laszlo Ur*amnak* Clavissal irt levele*m* paria. 11. May. 1668. Sz*ent* Miklosrol.

Noha Csuti Ur*am* altal szoval izentünk, mindazaltal voltaképpen igy értse kegytek. Candiabol Intzedi meg' iött, mostis tsak elébb halasztott a Fő Vezér, kit harmadszor meg találni haszontalan mig dolgát nem végzi, hanem a Budai Vezér izent a Feydelem*nek*, hogy a magyarok őtet meg találták negyszeris, azért a Feydelemis velle közölvén a fő Vezér válaszszát, eő vegbe viszi, de a Feydelem evvel még' soha sem közlötte, nemis közli, söt a Császartis meg találni heyaba s-lehetetlen, hane*m* kgytek a Budai Vezér vagy Kara Ibraim, vagy maga embere által ha meg talállya a Császárt, ugy hogy a Tractába tegye mediatornak a Feydelmet, ez kgytek requisitioia utan ha ide rejicialtatik a tracta, müis szolgálhatunk, addig penig tovább ne*m* lephetünk. Ezt ex Consilio Interessatoru*m*[1] irta

Kgytek igaz szolgaia

B*ethlen* Miklos

[1] az Interessatusok tanácsából

89.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1668. május 11.

Edes Teleki U*ram*.

Noha ugy hiszem kgd bövön tudositotta oda ki az Attyafiakot, mind az által mint hogy kegyd nékem meg parantsolá hogy Clavissal irjak, im irtam, ha tettzik külgie meg minel hamarébb, a pariat meg mutatom mihelyt szembe jutunk. Addgia I*sten* kegdt hamar io egessegbe latnom. S*zent* Miklos. 11 May. 1668.

Kegyd keöteles szolgáia

Bethlen Miklos

90.

Kun Ilonának

Bethlenszentmiklós, 1668. május 12.

Édes szerelmes szívem.

[...]Mivel penig édesem én már addig veled szemben nem lehetek, levelem által akarlak inteni, minthogy a mi örömünk napja közelget, hidd el szívem az ördög incselkedése, emberek nyelveskedése és néha Isten ő Felsége látogató keze is illyen állapotokban közelget, de mindezek orvossága csak az egy Istenhez való kegyes és buzgó ima — és a mi részünkről egymásban való tökéletes megnyugvás és hű szeretet, ezek édes gyönyörűségem nevekedjenek annál is inkább benned, minél közelebb jő a mi örömünk. Ehez is jó idején készülj, sok szem eleibe mégy, mi ketten leszünk egynehány száz embernek csudája, mindennemű magadviselését úgy alkalmaztasd, hogy a legirigyebb nyelvek is keveset szólhassanak, noha az lehetetlen, hogy az emberek sokat ne beszéljenek rólunk, de ne gondolj lelkem avval s meg ne ijeszd magadat, Isten téged sem hagyott sok szép, mind testi, mind lelki ajándék nélkül, elég ha az Istennek kegyességeddel, szüleidnek engedelmességeddel, nekem szemérmes és hű szerelmeddel tetszesz. A hajadat, amint Asszonyom Anyámnak is sokszor mondtam, ha elég hosszú, próbáljátok meg, valamint valahogy az Öreg urat is rá kell

bírni, hogy a mostani szokás szerint csinálják fel akkorra, ne mondhassák, hogy oly parasztok vagyunk vagy vagytok.

Ezek után édes szerelmes Görliczém, édes szépem, édes húgom az Isten ő Felsége vezéreljen minden jóra és a mi nemzetségünket minden áldásival koronázza. Ezt kívánja tökéletesen szerető hű mátkád. Édesem. Szent Miklóson 12. May. 1668.

Bethlen Miklós

91.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1668. május 13.

Edes Teleki Uram.

Kegyd 10 praesentis Vintzen kőlt levelét, ma ugymint 13. ez orába adá meg' a posta, vétett abba, hogy engem Bunon keresett.

A mi a dolgot illeti, Fejervárattis kérém kegydt, hogy kedvezz énnékem s-ne kivánd az én Interpositiomat, mert nagy lévén a mü kőtelességűnk egymáshoz kgdel, Aszszony ember s-mostoha Anya elmébe nem lehet scrupulust ne tsinállyon, mint ha én többet faveálnek kegydnek mint néki, melly scrupulus könnyen gyűlölséget s-diffidentiát szerezhet, a melly kgdnek semmit sem használ, nékem talám árt, hanem hogy inkább az Előttse Fekete Péter által tractálly, ki értelmes legény s-amoda atyafi, erre penig mostis nagy szeretettel kérem kegydt, ha lehet más mediatort keress, mindaz altal tudván ama kőz magyar mondast: Az igaz baráttság hamissat nem kiván, ha ugyan parantsolod, mert az keöteles barátok*nak* vagyon egymáson leg' nagyobb Authoritassok, én meg tselekszem, proponálom, de ha az első nem succedál, az utánra hogy a mediatiot continuállyam, arrol botsánatot s-szabadságot kérek.

Leg' közelebb penig a mostani interpositiois meg harmad vagy négyed napig nem lehet, mert tégnap elött eggyűtt lévén minnyáian Ozdon, illyen dispositiojok lőn, hogy Apám Ur*am* mennye*n* Teremibe, az Aszszony penig Gerendre Kemény Janosné Feydelem Aszszonyhoz és onnét Enyedre, melly ha ugy vagyon Szeredára ha az Aszszony vagy Csötörtökre kerül viszsza Teremibe az Urhoz, mind kettőnek eggyütt léte nelkül penig nem lehet, de ha most éggyűtt volnánakis, én még' vagy ket nap innét el nem mehetek, mert ittis sok a dolgom, s-leg kőzelebb Bethlen Farkas

Ur*am* tégnapis éggy darab füvelő helyet tsak közzel itt a házhoz el akara syncopalni, mellyről tudositottam Apám Ur*amat* s-a választ meg' kell várnom, mindaz által Szeredán estve a kgd embere bizonyoson Theremibe talál, onnét ha mi válasz leszen meg értheti kgd, ugyis tudom meg' vagyon két vagy ḫarom hét heÿa leg' alább az esztendönek, noha bizony mint nem én dolgomba semmi bizonyost ne*m* tudok. Ezek után ayánlván I*stennek* kgdt maradok.

Kgd köteles szolgáia igaz baráttia

Bethlen Miklos

Sz*ent* Miklos. 13 May. 7 Orakor réggel. 1668.

P. S. Szinten tégnap küldött*em* kgd*nek* szollo levelemet Gyogyra Nalatzi Ur*am* kezébe, melly levelembe volt includalva Gyulafinak Clavissal irt levelem a Fejervari Banfi Sig*mon*d Ur*am* szállásán lett Conclusumrol

92.

Teleki Mihálynak

Teremi, 1668. május 17.

Edes Teleki Ur*am*.

Kgd levelét tsak szinte most hozák. En már a dologrol beszéllettem volt, most uiyobban beszéllék, válaszom ez lőn.

1. Kesz leszen az Aszszony a Datosi dolgot betsülletes io lelkü Arbiterek eleibe revisiora botsáttani.

2. Kész lészen arrol kegydt assecurálni, hogy ott a teörvenyben az Annualis praescriptionak obiicialásával iussat nem oltalmazza, de azon kivül minden valami használhat s-törvény oltalmazására valo leszen azt obiicialni Prokatora el nem mulattya.

De mindenikre erre ugy lepik az Aszszony, 1. Ha kgyd ugy ir az Aszszonnak maga kivánságirol mint énnékem irt, hogy igy magának szolván directe a levél, magais tehesse azt a választ kegyd*nek*, mellyet most en általlam vár kegyd. 2. Hogy ha kegydis azon Arbiterek (.kik a Dátosi dolgot revidealni fogiák) eleibe botsáttya, még penig a Datosi dolog revisioia előtt, hogy a mint kegyd vétte volt szegeny Pekri Ferentz Ur*am* leányát ki Lörikével

eggy volt Apával, avval adott szep penz és éggyetmások annak defectussán nem illettek volnae Pekri Lörintzet, hogy tudniillik azon Arbiterek revideallyak eztis, megh penig elébb amannál, az után osztán a Dátositis. A dolog Ur*am* ebbe állott meg már kegyd erröl irjon magának az Aszszonnak, mert ha tizszer ir is kegd nékem, tsak ugyan en rescribalok, s-az en irásom kgd*nek* securitast nem adhat, mindazáltal enis hadd tuddgiam tovább mit kell tselekedne*m*.

Talám gondolna kgd, ez tsak üdö nyerés, tuddgya I*sten* én nem gondolhatom, de bizony iobb volna mind ketten hadnátok le a praetensiokat, Apám Ur*am*is annál szivesebben szolgálna kgd*nek* s-el sem mulattya. Ugyis látom én, a melly keönnye*n* lépnek arra, hogy az Annualis praescriptio objiciálását le haddgyák, bizony sokkalt nagyobb objectiok volnának fenn, s-igen veszedelmes volna kegd*nek*, ha valamit tselekednék törveny nélkül, mert azt mondgia Apám Ur*am*, ha nem kérneis arra hogy az Annualis praescriptiot ne objiciallyam, alig objicialnám, mert avval tsak a Potentiariusok oltalmazzák magokat, itt penig nints potentia, hane*m* Donatio, es intra quindenam[1] Contradictioval ne*m* obvialt statutio, mellyet hane*m*ha teörvénnyel de külömben a ki haborgatna feiet Joszágát vesztené el, ha a más fel soha az Annualis praescriptiot ne*m* objicialnais. Ezek uta*n* maradok.

Kgd igaz baráttia keöteles szolgaia.

Bethlen Miklos

Teremi. 17. May. hat orakor este. 1668.

A lakadalomra Bunrol 8. Juny io reggel indulunk ha I*sten* eltet. I*sten* hozza kgdtis.

93.

Teleki Mihálynak

Teremi, 1668. május 20.

Edes kedves meg' hitt io akaro Teleki Ur*am*. &c.

[1] két héten belül

Kegyemed tégnap irt levelét szolgáia ma tiz ora táyba adá meg', mellyre ha mindenképpen olly rendesen nem irhatok választ, mint a dolog, és magamis kivánnám, arrol kgydt követem, s-az alkalmatlanságis meg' ment; Mert Ur*am*, Isten münket az szégény hugunk Sofika halálával igen meg szomoritta, ki illyen szinte virágzo idejében tégnap előtt dél utan éggy orakor bennűnket el hagya, Apám Uram*nak*, s nékünk eggy testver attyafiainak bizony nagy szomoruságunkra, mindazáltal ennyi akadályok közöttis procedaltam.

A mi azért a kegyd meg holt felesége res mobilissit illeti, nékem ugyan semmi közöm hozzá, de a menyibe kgydnek igaz io akarojának tartom magamot, kérem meg' ne tsallya kegyd magát, mert a mint értegetem, voltak olly marhákis, mellyek Pekri Ferentznek az annyáé voltak, mindazáltal ha mind kettenn akarnátok le hagyhatnátok praetensiotokat, elég az ha kegyd annak revideálását Arbiterek eleibe nem botsattya, az Aszszonyis azt mondgia, hogy a Datosi dolgot ollyan rövid processusra ne*m* botsáthattya; A mi penig az Annua praescriptionak obiiciálását illeti, ugy hiszem az, ne*m* igen fogia kegyd törvényét akadályozni, mert tsak a mi keveset magamis hallogattam afféle dologba, lévén más elég' a mit obiiciallyanak annál sokkalt iobb, ne*m* fog*na*k az objectionak a roszszával afféléhez, ezt penig a menyire én kegyd iussátis tudom benne s-az Aszszonyétis, lattya l*sten* partialis nem vagyok, syncere irom, de nem hiszem sohais kegyd el nyerie tőrvénnyel, mindazáltal ebbe már tovább nem megyek, hanem Apám Ur*amat* s-münket a menyire ez a dolog illet megiek arra. Apám Uram ma az Aszszony ielen létébe monda nékem: Ha magam dolga volna, arbitrativára merne*m* botsáttani, meg' visgalván kiket birállyak meg, de mint hogy nem magam dolga, s annyira nem magamé, hogy ha ma a feleségem meg' halnais, sem rám, sem tü rátok eggyikre sem szállana, azert éppen maga szabadságára hagyom, ha akaria botsássa arbitrativára, ha ne*m* akaria, azis eö dolga, igasságáig teörvényes uton oltalmazom, mint hogy betsületembeis iár, igasságán s törvényes uton kivül semmit sem tselekszem, Teleki Ur*am* ellen pedig rancort és gyülőlséget azért bizony ne*m* viselek, tsak eő kegyemeis magát mértékellye meg illetlen s-teörvénytelen utakon ne procedállyon, hane*m* törvénnyel, ebbe penig legyen pelda Maros Széken Gyalakuti Jószág felett Haller Gabor ut Inc*at*tus[1] Lazar György ut Actor[2] és en Ingerens között valo

[1] mint alperes
[2] mint felperes

per, delig kemenyen meg' perlettünk, ebédre osztan eggyüvé ültünk le s iol meg ittunk harman peresek, tsak betstelen szok, törveny kivül valo hatalmaskodások s-több ollyan illetlenségek ne legyenek, az en barattságos kötelességemről assecuratus lehet eö kegyeme, ha perelis.

Engem penig ez a dolog annyira sem illet mint Apám Uramat, kérlekis azert vagy tsak a mü köztünk valo kötelesség fel ne bomollyék. Most leg közelebb szegeny hugom halálával igen meg akadályoztatott az én örömömis, mert noha 23 praesentis el temettyük, mégis félek Apám Uram az en lakadalmamon jelen nem lehet, s-talám lésznek a kik az eö kegyeme tekintetiért igirkezvén, ez tudva el maradnak, ebbe kérem kgydt Banfi Dienes Uram es maga kegyd grátiáiába tartson meg', hiszem Uram ugyan nem Bethlen János, hanem Bethlen Miklos lakadalmára igirkezett volt kgytek, kivált Banfi Dienes Uram Násznagyságának hire már közönséges léven az országba, nem kitsin alkalmatlan szomoruságomra esnék a változás. A mint némelly napis irtam, ugian tsak 8. Juny io réggel Bunrol indulunk, ⟨vagy Keresdről⟩. Ezek utan maradok

Kgd igaz baráttia keöteles szolgáia Bethlen Miklos

Teremi. 20 May. 1668. delutan. 3 orakor.

94.

Kun Istvánné Basa Ilonának

Radnót, 1668. július 19.

Edes Aszszonyom Anyám.

Nem lehete el mulatnom, kgydt ez levelemmel ne látogassam, noha bizony szivem szerent akarnám, ha nem tsak levelemmel, hanem ugyan szembe látogathatnám kgydt mind az édes Társommal éggyütt, mellyre hogy Isten kgyeteknekis eörvendetes állapottiába alkalmatosságokat szolgáltasson, szivesen kivánom. En az kgyd szerelmes gyermekével éggyütt Istennek háálá egességbe vagyok, addgya Isten hasonlo örvendetes hirt érthessek kgytek felöllis. Jenei István Uramnak szolgálok és Istentől minden iokat kivánok. Radnoton. 19. July. 1668.

Kegydnek keötelesen szolgálo fia Bethlen Miklos

95.

Teleki Mihálynak

Teremi, 1668. augusztus 26.

Mint kedves bizott Ur*amnak* kötelesen szolgálok, és Is*ten*teöl minden jokat kivánok kgd*nek* kedvesivel éggyütt. &c.

Akarám kegydt ez levelemmel látogatni, s-magamot kegyd eszébe jutatni, és eggyszer-s-mind azon valo örömömet jelenteni, hogy az én elöttem igen unalmas Dátosi dolognak végét értem, noha eggy penz árra hasznom benne nintsen, de hogy keöteles jo akaro Ur*am* s-más (.kihez Atyám utan nagy respectusom*nak* kell lenni.) közze nem kell már magamot ténnem, igen akarom.

Eztis akarom kgd*nek* tudttára adni, a dolog az kgyd én hozzám valo synceritássának s-barattságának nagy proba követ gőrditett, mellyet rövid nap tudttára adok vagy szembe, vagy levél által, a menyi hasznom vagy karom a dologba, tiz annyinal sokkalt inkább bannám, ha a mü szövettségünk szakát vetne, mellyet mind az altal ne*m* remenlek, hane*m* Is*ten*töl kegydre és szerelmesire minden aldásokot kivanok s-maradok.

Kgd igaz barattia keöteles szolgáia

Bethlen Miklos

Teremi. 26 Aug*usti* 1668.

96.

Wesselényi Ferencné Széchy Máriának

Radnót, 1668. szeptember 9.

Kegyelmes Aszszonyom.

Nagod*nak* Szendrőből. 20 Augusti kőlt méltoságos levelét alázatoson véttem, mellybéli parantsolattia szerent Apám Ur*amnak* szollo Ngd meltoságos levelét megis adttam, kire a minemü választ tehetett eö Kegyeme Ngd meg' láttya, bizony Kgyls Aszszonyom mind Apám Ur*am* mind én szerentsének tartanok, ha Ngd olly dolgokba parantsolna mellyekbe vékony tehettségünk szerent szolgalhatnánk

A mint Ngd iria, hogy régen semmi levelemet sem vette, bizony Kgyls Aszszonyom, nem az háládatlanság', vagy restség mulat-

tatta el velem, hanem Ngdt haszontalan irásimmal terhelni nem akartam, mindaz által az el mult Maiusbais irtam volt Ngdnak Csuthi Benedek Ur*am* által, ez utan penig ha irásom Ngd*nak* terhére nem leszen, gyakrabban merem pennamat batorkodttatni, mind az olta penig a mi-olta Ngtok meltoságos udvarabol el jöttem valtozás nelkül valo igaz szolgáia voltam Ngd*nak*, mellyröl Bory Uram*nak* irott leveleimben gyakran emlékeztem, és magamot a Ngd igirt Kegyelmességében ayánlottam, ez utannis azont várván maradok mindenkor

Nagd igaz alázatos Szolgáia

Bethlen Miklos

Radnoton. 9. 7bris 1668.

97.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1668. október 15.

Mint kedves io akaro Uram*nak* szivesen szolgálok és I*sten*teől minden áldásokat kivánok Kegyd*nek* kedvesivel eggyütt.

Akarám kegydt ez levelem és szolgám által látogatni, és egyszer s-mind tudosittani, kivánván levelem talállya szerentses orába kgdt.

En most Keresdre mentem vala, Apám Ur*am*mal a derek Székről beszéllék, eő kegyeme eörömest megis tselekszi, de mint hogy sok igen baios perek szoktak mindenkor mayd Feyér vármegyebe agitaltatni, Banfi Sig*mon*d Ur*am* ielen létele nélkül ne*m* akar eő kegyeme Széket űlni, hane*m* Kgydt kéreti, ha mit kgyd akar magánakis használni, kegyd még ebbe az Octoberbe mennye*n* Banfi Sig*mon*d Ur*am*hoz, arrol penig engem tudosittson, melly nap s-mi üdő táyba érkezik kgd Banfi Sig*mon*d Ur*am*hoz, hogy én szintén akkor kgd ott létébe külgiem meg Banfi Ur*amnak* az Apám Ur*am* derek Székről irt levelét mind az Cursusokkal égygyűtt, mellyek volanter es dies nelkül kezemnél vadnak, ott lévén osztán kgd persvadeallya az Apost, hogy, igenis, az Apa*m* Ur*am* irása szerent legye*n* meg a Szék, és ugian akkor a napiátis ki tanulhattia a mint szereti. Erröl azért kgd tudosittásától függök, magát penig Sorostelyra menő uttyaba nagy io szivel látnám ez

puszta dombon kgdt mind Aszszonyommal éggyűtt. Ayanlom Isten kegielmébe kgdt. Szent Miklos. 15. 8bris 1668.

Kegd keöteles szolgáia igaz baráttya

Bethlen Miklos

Most akarnék enis telepedni, Eb majorságbol szükös vagyok, azokbol a kgd sine labore[1] kutyaibol ha io akarattal lénnél, kutyánal nagyobb kötelességnek ismernem, számát nem irom meg, bizom kgd io akarattiára, mind Agár mind kopo kellene, Bánfi Sigmondotis meg kuldultam de nem adott meg, de ugy azert könnyen nem hagyom.

98.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1668. október 30.

Edes Teleki Uram.

Akarám kgdt ez alkalmatossággalis tudosittani. Mivel az Cursusok Datumia Octoberre szollott meg kelle Banfi Uramnak küldenem most oda vagion szolgám, már eö kegyeme mikorra terminállya Novemberbe meg válik de ugy értegetem Urunk három hetek alatt Almakerek fele, és Apam Uramhozis menne Keresdre, félek az a vendégség el ne vonnya Apám Uramat attol a Széktől, mert Enyeden leszen. Ha tudnam mikorra kellene, el küldenék a kgd igiretiert. Maradván

Kegd igaz baráttia kész szolgáia

Bethlen Miklos

Szent Miklos 30 Octobris 1668.

99.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, S.d., [1668 október]

Edes Teleki Uram kegdnek kötelesen szolgalok.

Leg' elseő Instántiám, hogy a szomszedságba lévén kgd, ne szánnya fárattságát, ez puszta helyben io szivel latom kgdt. Hogy

[1] munka nélküli

ha penig ez aránt valo kivánságom be nem telhetik, kgdt kell tudosittanom. A Bánfi Sigmond Uramnak a Szekröl szollo levelét, én kgd kezéhez nem küldhetem, mert ha kgyd keze által menne az a levél Banfi Sigmond Uramhoz, mingiárt prodaltatnek mind Apam Uram s-mind kgyd, és a dolognak füle farka ki láttzanek, hanem a mint elébbis irtam, a kivantatik kgd mennyen Banfi Sigmond Uramhoz, és en hadd tuddgiam mikor megien kgd oda, hadd küldhessem szinten akkor oda az Apam Uram levelét es a Cursusokat, avval penig késni nem jo, mert azok itt nállam vadnak volanter petsételve, és az holnap Octobris belé van a datumba irva, tsak a diest irnam oda, ha ez el mulik akadály leszen benne, mert Novembernek az utollyan alig ha a Regálisok ki nem jönek, Nekemis derek Szekre kell Udvarhelyre mennem, Apam Uram sem tudom, ha irhaté uijabb levelet es Cursusokat, ha ez melly most kezemnel füstbe megien. En kgdnek szivesen igyekezö szolgaia io szivel varom

Bethlen Miklos

Szent Miklos. kedden estve.

100.

Teleki Mihálynak

Keresd, 1668. november 25.

Mint kedves és bizodalmas io akaro Vramnak keötelesen szolgálok és Istenteöl minden jokat kivánok Kgdnek kedvesivel éggyűtt. &c.

Reménségem kivűl ésvénn, hogy az el mult kedden az Enyedi Székbe nem láthatám kegydt, akarám kgdt ez levelemmel latogatni, és tudosittani, kivánván levelem eörvendetes alkalmatosságba találllya Kegydt. En Uram Istennek háálá most egessegben vagyok mind feleségemmel éggyűtt, hasonlo hirt kgd felöllis hallani kivanok. Ezentul penig, ha mit kgd fog parantsolni, én egészsz Karátsonigis itt Keresden leszek, vagy a gyülésigis, ha miben az el mult napokba szolgalhattam volna kegydnek, azon igen eörülnék. Kgyd igiretiért eörömest szolgámat küldeném, de ugy hallom kegyd minden ébeit Urunknak adtta, igen roszszul vagyon ha kegyd ama Donatiokba szokott generalis Clausulat Salvo iure

aliena[1] el felejtette, és a nékem tett igiretitis, mellyet kgd leveléből mutathatok meg, mind az által vagyok olly reménségbe, az én számomra valokat mellyeket nékem igirt n*em* adtta másnak. Mivel penig ollyatis érték, ezentul nemis akarna Kgyd ébeket tartani, ha a petzérét nékem éngedné, vagy tsak kevés ideig, contentálnám eö kegyemét, s-kegyd io akarattyát meg szolgálnám. Illyen dologbolis requiralom kegdt. Mivel münékünk ugy van tudttunkra, hogy kegyd Feyérváratt a gyülés alatt az Apafi háznál lészen szálláson, ahoz képest, az Aszszony Mostoha Anyám eö kegyeme valamihelyt Aszszonyunktol ezt értette, mindgiárt küldött Feyervárra s-Desine Aszszonyomtol a szegeny Fabián István házánál szállast keresett Apa*m* Ur*amnak*, emez adottis, Szava Mihálynénál penig én akarnék lénni, kgdt kérem a Szállás osztonak io idején haddgia meg, másnak ne rendellye éggyiketis, kgd az aránt valo io akarattyát meg szolgálom. Nekem sohunnét semmi hirem nints. Ayánlom I*sten* kegyelmebe kgdt. Keresde*n* 25 Nov*embris* 1668.

Kegyd igaz baráttia köteles szolgáia

Bethlen Miklos

101.

Teleki Mihálynak

Alamor, 1668. december 26.

Mint kedves és bizott io akaro Uram*nak* keötelesen szolgálok és I*sten*teöl minden jokat kivánok kgd*nek* kedvesivel éggyütt. &c.

Csak szinten ma Kűküllő vári Tolnai István Ur*am*tol értvén kgd Sorostélyra valo erkezését, (.holott a köz hir kgdt Kővárba, Máramarosba, seöt éppen Kesmarkra Teőkeőlyi Ur*am*hoz vitte volt.) akarám kegydt ez levelem és szolgám által látogatni, szivből kivánván, hogy mind ez levelem kgdt eörvendetes égésségbe találllya, mind I*sten* eő Felsége kegd*nek* szerelmesivel eggyűtt, az haza keözönséges bekessegébe es maga háza boldog állapottyába sok Karátson Innepeket éngeddgyen érni és elis tőlteni eörvendetesenn. Enis Ur*am* az kegyd szolgálattyára még' élek s-egessegben vagyok, minapi Meggyesi sokadalomkoris irtam volt kgd*nek*, de levelem nem érte, kgdel valo szémbe lételemet bizony szivesenn

[1] mások jogainak megsértése nélkül

kivánnám, ugy hiszem az itt valo Gazdais ez*en* helybe io szivel látná kegdt. Minapi ébek felöll valo kegd igiretinek tellyesédését io szivel várnám, s-ne*m* az ébet, hane*m* az kgd io akarattyát meg köszönném Maradván mind végig

Kgd igaz baráttia köteles szolgáia

Bethlen Miklos

Alamor. 26 Decembr*is* 1668.

102.

Udvarhelyszék rendeinek

Bethlenszentmiklós, 1669. március 4.

Mint jóakaró uraimnak, atyámfiainak, barátimnak szolgálok és Istentől minden jókat kivánok kgteknek etc.

Micsoda közönséges végezési löttek az nemes országnak ez mostani gyülésben, kgtek azon gyülésre ·választott becsületes atyafiai *Sándor* Gergely és *Biró* Bálint uramék rész szerint referálhatják; nagyobb részét a nemsokára kijövendő új *Approbata Constitutio* megmutatja; mely is mig ki nem jő az ország végezése szerint, addig derék székek nem lehetnek; mindazáltal a vice székek folyhatnak. Hogy azért én is addig mind főkirálybiró *Rédei* Ferencz urammal ő kgmével derék széket nem ülhetünk s más vicetiszteket is nem tehetünk, ne tulajdonítsák egyébnek, hanem azon közönséges ország végezésének. Mig azért az derék szék meglehet, hogy k. k. vicetiszt uramékat legitimus tiszteknek agnoscalja, tisztem szerint szeretettel kérem és intem kgteket. Továbbá hosszas irással, hogy ne fárasszam kgteket mind egy s mind más dolgokról Sándor Gergely uraméktól informatiot vehet kgtek, nem is árt, kivált az adó dolgából idején gondolkozni. Ajánlom Isten oltalmában kgteket. Költ Szent Miklóson. 4. Martij 1669.

Kgteknek kész szolgája, atyafia, barátja

Bethlen Miklós

103.

Petrőczy Istvánnak

Bethlenszentmiklós, 1669. április 20.

Méltosagos Ur bizodalmas és kedves Vr*am* bátyám. &c.

Mostani felesen innet kegytek keőzzé ki menő betsülletes io akaro Uraim s-Atyámfiai alkalmatosságát én sem akarám el mulatni, hogy vagy tsak levelemmel kgdt ne latogatnám, kivánván igen szivesen, hogy mind levelem eörvendetes állapotba találljya kegdt kedvesivel eggyűtt, mind mü ide be minden eörvendetes hireket halhassunk kgytek felőll.

Hireink most nintsenek mellyekről irnom kellene, Eperiesreől kelletven az ollyakot varnom magam*na*kis ez utan, az aránt azért kgdtől botsánatot várok.

Effelett illyen dologrol[a] akarok kgydtől tudakozni, mikor kgdel éggyütt Ilavára mentünk vala, ugy tettzik a melly üveges szekérbe oda ménenk, azt mondgia vala kgyd, hogy maga Joszágába lako Uy keresztenyek tsinállyak. Nagy szeretettel kérem kgdt tudosittson engem voltakeppe*n* éggy akkora szekeret, (.mert az ugy tettzik kisded takaros vala.) belőll mindenűtt veres bagariával, és veres karmasin selyem roytokkal etc. menyiért tsinálnának, Vecturáyátis belé tudván ott esnéké oltsobban vagy Bétsbe. Kgyd tudosittását meg szolgalom, busittásomrol keövetem. Levelét kgyd tsak Eperiesre Teleki Mihály Ur*am*hoz dirigallya, onnet iol bé hozzak. En valtozás nelkül holtig igyekezem maradni

Kegyd keőteles szolgáia

Eőttse
Bethlen Miklos

Szent Mikloson. 20 Apr*ilis* 1669.

104.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1669. április 20.

Edes Teleki Ur*am*.

Kgd levelét véttem, az irásokat el kültem, az A. alatt valo leg derekasabb, ennek paria Palatinusnénal mellyet a Palatinus és én subscribaltunk s-petsételtünk volt pro futura cautela,[1] a teöbbitis mind meg' láthattia kgd itt teöbb nintsen ollyas, eztis kere*m* külgie viszsza. Valami keöszöntö leveleket irtam oda ki, kere*m* kit addgyon, kit külgiön meg kgyd. Magam dolgát penig melly az

[a] [előbb:] dologbol
[1] a jövőbeli biztonság kedvéért

Instructiobannis fel van téve, ugymint az Tobias Deáktol Colosvárrol Kövér Gabor által el vitt 5963 forintrol kiváltkeppen recommendalom kgd*nek*, urgeallya, ha Rakocy Ferentz ne*m* contentál, bár tsak Köver Gaborral contentaltassa*nak*, eleget lopott a bestye Jesuita kura fia az Urán meg adhattia, ebbe en possibilitast látok ugy tettzik tsak legye*n* rayta kgd, bizony meg' szolgálylyuk mind Eötse*m* Ura*mm*al éggyütt, itt benn volt Joszága, de aztis az Eöttsei*nek* adtta, ne*m* tuddgia ember hol keresni, no én kgdbe*n* ige*n* bizom. Kerem mint hogy sok*nak* ne*m* irhattam, a kik ismeröim voltak keöszöntse szommal. Istenteöl kgd*nek* szerentsés utat, és minde*n* elötte állo dolgokra aldast kivanok maradván

Kegd igaz baráttia keöteles szolgáia

Bethlen Miklos

Szent Miklos. 20 Apr*ilis* 1669.

105.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1669. augusztus 5.

Mint kedves és bizodalmas io akaro Uram*nak* szolgálok és Istenteől minden áldásokot kivánok kegyd*nek* kedvesivel éggyűtt. &c.

Ez levelem meg ado szolgámot kültem eggy Talyigával a puskákért, kérem kegydt adassa kezébe, hogy penig kgd fáradott bé hozatásokkal azt kgd*nek* kötelesen meg szolgálom, az árra felőll azt irta vala Ketzer András Vram hogy harmintzőt Tallér, arrolis izentem kgd*nek* ezen szolgám által. Haydon egyszer eggy üdőbe igirt vala kgd nehany ébet, ha azok az agár kutyok meg nőttek volna, mellyeket Sorostelyon láttam vala az télbe, bár tsak kettőt adna kgd a iovába, nem az ébet hane*m* a kgd io akarattyat meg keőszőnném. Kérem kgdt tudosittson Kalmantzei felőll, probalylyuk el ha az melly árnyék utan kapdosunk kontzá valhatike Rottal Ur*am* io akarattya által. Ayánlom Is*te*n kegyelmebe kgdt. Sz*ent* Miklos. 5. Augusti 1669.

Kgd keöteles szolgáia igaz baráttia

Bethlen Miklos

106.

Teleki Mihálynak

Fogaras, 1669. december 25.

Kegydnek szolgálok és Istenteöl sok karátsonnak üdvességes éréset kivánom Kedvesivel eggyütt Kgd*ne*k. &c.

Ispán Ferentz Uram meg adá kgd levelét, melybe mit parantsollyon értem. Nékem Uram kgyd maga tuddgya eleitől fogva abba a dologba talam felettebbis kesz indulatom volt, mostis az volna, de én mostis szonál égyebet ne*m* hallok,[a] eggy uyni tzédulát sem látok, köz es igaz mondás penig. Verba volant scripta manent.[1] Ispan Ferentz Ur*am* Keresden mulatván kettszeris privatim beszéltem eő kegyemével, de nékem eö kegyeme semmit mostani uttyárol nemis jelentett, én sem tudakozhattam importunuskodhattam. Deus providebit s-tü el igazittiátok. Mind magam feleségem, Ipom s-annak Ipa s-Napom betegeskedűnk, ehez képest holnap kell indulnom s-bé sietnem Harom Szekre. Is*te*nteöl kgd*ne*k szerentses fársángolast kivánván maradok

Kegyd kesz szolgáia

Bethlen Miklos

Fogaras. 25. Xbr*is* 1669.

107.

Apafi Mihálynak

S. d., [Brassó, 1670. január 12. előtt]

Bethlen Miklosnak alázatos Suplicatioia Nagodhoz mint Kegyelmes Urához.

Kegyelmes Uram Torda Vármegyébe bir Szigeti Marton Uram zalogba éggy Szilvás nevű falut eggy Udvarházzal, és mas Csűrüllye nevű falut, és also, felső, közep Peterdeken Indalyon hol mi portiokat, mellyek eleitől fogva Ketzelitzki Szilvási familiat tsak fiu agon illető Joszágok voltak, és mar a Szegeny Szilvási

[1] A szó elszáll, az írás megmarad.

[a] előbb: [látok]

Mátyásba az a familia fiu agon tellyességgel deficiálván Ngd Kegyelmes dispositioia alá devenialtak.

Nagodnak azért mint Kegyelmes Uramnak alázatoson kőnyőrgők, meltoztassék a Jus Regiumot benne meg adni, nékem és feleségemnek, es először fiu, annak defectusán leány agon levő maradekimnakis, hogy enis az Ngd Kegyelmessége által epülhessek.

En ugyan sem Szigeti Uram*nak* sem más helyes praetendensnek kárával nem[a] igyekezem approprialni, hanem az Summanak depositiojaval, mellyen nem esik igen oltson.

Nagd Kegyelmességét életem fottaig valo alázatos hüséggel meg' igyekezem szolgálni Ngd*nak*.

N. K. V. V.

108.

Apafi Mihálynak

S. d., [Fogaras, 1670. február 2. előtt]

Bethlen Miklos alázatoson kőnyőrőg Ngd*nak* mint Kegyls Ura*nak*

Minap Brassoba mikor Ngdt az Szilvasi Jószág felőll requiraltam, Isten sok iot addgyon Ngd*nak* Kegyelmességétis mutatta, de Kgyls Uram magam sem tudttam akkor vagyon eggy Szeletzie nevü hat vagy hét házbol allo kis olah falutska azon féle Jószág hat Száz Tallérba eggy Csenadi nevű Kolosvári embernél, ki Szigeti Urammal még mais perbe vagyon hol mi erdők és határok felett Mind kettő Temporarius D*omi*nus lévén, ha Ngd Kegyelsege által én a Szilvasit assequálomis, az a per és galyiba raytam lészen.

Ehez képest alázatoson könyörgök Ngd*nak* meltoztassek eztis elöbbeni Kegyelségehez addálni, és meg' éngedni, hogy azon iussal mint az Szilvásit azon Donatioba irathassam.

Ngdt a busittásrol alázatoson követem es

N. K. V. V.

[a] [előbb:] mell

109.

Teleki Mihálynak

Fogaras, 1670. február 2.

Mint kedves bizott Uramnak kötelesen szolgálok és Istenteől minden jokat kivánok kegydnek kedvesivel eggyütt. &c.

Régteől fogva mind várám kgdt, hogy igen nagy és szükséges dolgaimrol kgdel beszélgessek, és kegyd tanáttsával és segittségével éllyek, de nem leön ahoz szerentsem, mellyen bizony busultam, s-mostis busulok, mert őrőmest kgd által procedáltam volna abba, a melybe masok sürgetésére nézve sietnem kelle, mindaz által edes Atyámfia hatra meg' a fekete leves, a kgd io akarattyára meg' ez után leszen derekasabb szükségem, proba köveis leszen a kegd s-köztem valo confidentianak kötelességnek, melly az én részemröl ha el kerülhetem bizony nem hibázik, ez penig Torda körül éggy kevés igen drága ioszagnak szerzése, melyreöl ha kgd Vér György Urammal beszell érthet, de mig Isten éngemis kgdel szembe iutat, kerem igen legyen silentiumba. Második nagy dolgom volna ez. Az Ipomot Kun István Uramat nagy szeretettel recommendálnám kgdnek, promoveálná kgd Urunk előtt a Tanátsi rénd közzé, már mayd meg' venül a sok betstelenség között, alig ha haydon Urunkis nem tétt volt igiretet neki felölle, talám nem lenne kgdnek haszontalan szolgáia. Harmadik dolgom ez. Feleségem betegedése alig ha circa 16. Februay nem esik, melyhez kepest, ha szinte elein a gyülesnek ott nem lehetnék, tsekély betsülletemet s-égyéb dolgaimot kgd tutorságába ayánlom. Kgdt penig kivánom Isten engeddgye örvendetesen latnom. Fogaras. 2. Februay Anno 1670.

Kgd köteles szolgaia igaz barattia

Bethlen Miklos

110.

A kereskedőknek

Bethlenszentmiklós, 1670. március 14.

Mi Bethlen Farkas az Meltosagos Erdelyi Feyedelem Keglmes Urunk belső Tanátsa, és Bethlen Miklos Udvarhelyszeknek Feő

Kapytánnya Szentmiklosnak Biroi es Patronussi, yelentyűk minden becsülletes kereskedő es egyeb rendeknek, kiketis ez levelünk altal assecuralunk ez következendő dolgokrul, hogy valakik ebben az helyben az mi Kgls Urunktul nekünk adatot sokadalomban el jőnek, illyen szabadsagok és alkalmatossagok leszen. 1. Senkitül harom vagy négy esztendeigh semminemü vasar vamot nem veszünk, ugy lehet megh tovabbis el engedgyük. 2. Akar el adasra haytott, akar szekeres emberek, vagy arros emberek marhay es lovay legyenek, de mikor az Isten az mezön füvet saryut ád, semminemü marhatul az mezön való élésért semmi füzetest soha sem kivánunk, csak nyilvan valo kártévő helyre buzaban vagy más gabonaban ne haytsa. Mivel penigh Szent Mathe Evangelista napba kivaltkeppen mind az egesz nagy mezönk s hatarunk szabados leszen, akkor minden rendeknek ighen jo alkalmatossagh leszen, aratás utan vetes és szüret előtt, szena, abrak, saryu fü bősegeben esven az sokadalom. 3. Minden rendeknek jo tágas piatzot es arulo helyet mutatunk, jo örzöketis allitunk, hogy se veszekedés, se lopas vagy egyéb akadaly ne legyen s ne következzék. Ha kik penigh cselekednek illendö büntetesek kedvezes nelkül megh leszen. 4. Jo borra, serre, meh serre, Husra, kenyerre, szénára, abrakra, füre és yo szállásokra gondunk leszen, ugy hogy semmi fogyatkozas ne legyen, semmi ember es marha etelére valot a' mi raytunk fogh állani igen dragan nem adatunk, hanem tsak illendő arron, emberseghes kereskedő vagy egyéb fő rendek ayandekonnis keves keves [!] jo akaratunkba gazdalkodasunkba megh nem fogyatkoznak. 5. Az sokadalom napyat elébb elébb mint sok helyeken cselekszik nem vontattyuk, hanem az égy vasarnapon kivül, valamihelyt minek ideye az adasra vevesre el jő, megh szabadittyuk. Ezekbe s több ehez hasonlo yo rendtartasokban és alkalmatossagokba minden rendeket megh tartunk, s ha mit az kereskedő rend maga hasznara valo dolgot fel talál, tsak yelentsék meg, valamiben lehet s tudunk, kedveskedünk szolgálunk örömest.

Költ Szentmikloson 1670. die 14 Martÿ.

Betthlen Farkas Bethlen Miklos

111.

Teleki Mihálynak

Nagyenyed, 1670. április 21.

Mint kedues io akaro Uram*nak* kőtelesen szolgálok és Istenteől minden áldásokat kivánok Kegyd*nek* kedvesivel éggyűtt. &c.

Kegyd levelét ma véttem, tudosittását keöszönöm, sok roszsz dolgok hallásával eléggé meg' tőlt fűlem, bizony valoban busulokis, és sok keresztény feleimet szánom kikre roszszat várok, tudom kerdetl*en* tanátsnak ayto megett helye, mégis n*em* ártana, ha io uton modon az el kezdett tüzet olthatna nagyobb gonosznak mutogatásával Urunk eö Nga.

Apám Ur*am* sok dolgai vendégi miatt n*em* irhatván kgydt általlam követi, és ez az Vér Györgyné dolgából eő kegyeme censuráia. Szent Péterre valo vitelében semmi akadály sintsen, mert masuttis elég helyt viszik fiscalis varakban s-varosokba az foglyokat a Vármegyéken kivül, tsak ha valami Executioia*nak* kellene lénni ugy az Vármegyébe viszszá kellene hozni. Mind az által ha kezest adna hogy törvényre elé áll, avvagy inkább hogy az országbol örökké el megyen, soha az Urát n*em* busittya semmi uton modon, tsak el ké a roszsz Aszszont igazittani. Noha (.ez már az en véllekedésem.) mig a Generalis előtt dolga*nak* vége nem szakad, n*em* volna io maga Vér György Ur*am* részéről, ha az országbol ki menne s-indecyse láttatnék maradni dolga. Kgyd tettzése továbbá rayta én I*stennek* ayanlom kgdt maradok

Kegyd kész szolgaia

Bethlen Miklos

Enyeden. 21. Aprilis. A*nno* 1670.

112.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1670. július 6.

Mint kedves és bizodalmas Uram*nak* kőtelesen Szolgálok és Istentől minde*n* áldásokat kivánok Kegyd*nek* kedvesivel éggyűtt. &c.

Isten eő Felsége ingyen valo io voltából nékemis azt éngedvén érnem, hogy házasságomnak gyümöltsét gyermekemet lássam, az eő Felsége ayándekát ugyan azon nagy Kégyelmű Atyámnak s-Attyának az Szent keresztség által bé akarom mutatni, szentelni, és az Jesus Christus Zászloia alá az eő Felsége parantsolattya szérént állittani, Melly igyekezetemnek s-tartozo kőtelességemnek végben vitelét betsülletes io akaro Uraim s-Atyámfiai, de kiváltképpen Szerelmes Atyám Vram[a] eő kegyeme tettzéséből rendeltem ez ielen valo holnapnak 21. napián, itt Szent Miklosi házamnál lénni; Melly hogy tisztességesebben mehessen végbe, kérem kegydt nagy szeretettel az meg irt napon és helyenn tiz orakor réggel mind az Aszszonnyal eő kegyemével éggyűtt ielen lénni ne neheztellye, Seőt Kgydhez valo köteles bizodalmom Kgydt szerelmes gyermekem kereszt Attyának, és Aszszonyomat kereszt Annyának io és tiszta szivel hiiya, abbéli kgyd io akaratytyát penig éngeddgye Isten őrvendetes alkalmatossággal meg' szolgálnom kegydnek. Isten sokáig boldogul éltesse kegydt. Szent Mikloson. 6. July. Anno 1670.

Kegyd kőteles szolgáia igaz io akaroia

Bethlen Miklos

113.

Teleki Mihálynak

Torda, 1670. szeptember 1.

Mint kedves bizodalmas Uramnak szolgálok és Istenteől minden iokat kivánok Kegydnek Kedvesivel éggyűtt. &c.

Noha nem levelem hanem magam látogatása volna magam itileti és Kivánsága szérentis helyesebb, de mind Kgyd távulkán léte és sok dolgai, mind szegeny gazdaságomhoz képest magam sok alkalmatlanságim azt nem éngedvén, Kivánom Istenteöl ez irásom örvendetes égésségbe találllya Kgdt. Ez mellett kell kgdt három féle dologrolis busittanom. Az Torda Vármegyei Arendator nem tudom mi réndü ember, Szilvási roszsz Joszágom arendáia felőll irtam vala minap néki, hogy az Regestrumbol iria ki

[a] [e szó utólag beszúrva]

mellyik portionak menyi az árendáia, de választ nem érdemlek az jámbortol, bannám ha sütve ténné alám, irtam ugyan Praefectus Uramnak felölle, de azonba kgydtis kérem Arendator Uram előtt installyon, addgyon választ eö kegyeme s-az arendát percipiallya tőllem Stépán Ferentz Urammal mint iartam legyen, minap kgdnek emlittém, Kgydhez valo eő kegyeme kötelességét tudvan mind eddig kgyd tekintetit előttem viseltem, kérem kgdt vagy io intésével complánallya dolgunkat, ioval kinaltam eő kegyemét, bizony nem annyira másért mint kgd tekintetiért, vigye el kölesét földemböl égyszer, többször oda szantani ne iöyön, de mayd Váratlan választ tétt eö kegyeme, azért ha az intes nem fog, vagy tsak ne legyen kgdnek nehéz az Neutralitas, lassuk mint osztozhatunk felette, noha lattya Isten lelkem faydalmával kell tselekednem, de holtig az betsüllet. Ez levelem meg ado igen szegeny idegen legény Szolgámnak lévén özvegy vén Annyával, (.kiis az szükség miatt kenszerittetett felesegem szolgálattiára állani.) égygyütt eggy roszsz háza, mellyet tavaly épitettek, minap Tiszt Uraim az eggy Talléros adojért ket igen io kosár méhét vitték el, Kerem kgdt parantsollyon viszsza adása felőll, mert ugy gondolom kgydis abba az 1667be irt Articulusba az országgal éggyütt éggy szegeny özvegy egyházhelyi aszszony nyomorgatását sem tétte fel, masik az a Compilataba vagyon 167. személyreöl emlekezet melly Regestrum 1667be iratott, ez akkor itt sem volt, de akarmint legyen az, ez Uram bizony olly szégény özvegy Aszszony, hogy ha en kezes nem volnék érette, az házatis eddig el vették volna adosságert, maga feleségemhez allott Öreg Aszszonynak, fia hozzam szolgának mind az nagy szükségtől kenszerittetven, bizony ha ez eggy Tallért ad az adoba, az proportionalis igasság kivánna kgdteöl tiz Ezer Tallért az adoba. Hoszszas és paraszt forma irásomrol kgdt követem, azt tudom egészsz Arcusra kezdtem, de hát fél volt, én mind az által igyekezem ha mibe tudok egeszsz szolgáia maradni kgydnek.

Tordan. 1 Septembris 1670.

Bethlen Miklos

114.

Bethlen Jánosnak, Bánffy Dénesnek és Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1670. október 13.

Mint édes Atyamnak, és kedves bizodalmas Uraim*nak* szolgálok és Istentől minde*n* áldásokat kivánok kgytek*nek* kedveseivel éggyűtt &c

Kelle Kgytek*nek* tudttára adnom: hogy az mü Kgyls Vrunk eő Naga az napokba éngem Feyervárra hivatván, parantsolá eő Naga hogy az nemet Electorok*nak* irnék levelet eő Naga nevével, az mostani magyar országi fel haborodott állapotok*nak* tsendesitésére ha mit használhatna, én mondek eő Naganak, hogy az level irás ugyan meg lehetne, tsak hogy éggy szobais néha ember olly hibat tehet, hogy sok szovalis nehéz el boronálni, azert hogy sem az Irato, sem az Iro ne karhoztattathassék, én az mit irok minutaba Kgytek*nek* el küldöm, hogy corrigalván az hol kell, osztán ugy expedialtassék. Mivel penig az Electorokis mind vallással, mind az Austriaca, vagy Gallica factiohoz valo haylással s-égyéb circumstantiakkalis egymástol igen külömbőznek, én Urunk*nak* eő Naga*nak* iovallam s-kegytek*nek*is, hogy az Brandenburgicus Elector*nak* kiváltképpen expectoralni kell ember*nek* magát éppen, mert magnanimus Reformatus Feydelem, oda fel iártambannis, az után hogy le jöttemis levelek által nagy io akaro Uraim mind azt tanátslották, hogy azt tegie Erdely derekasonn maga Patronussának az Imperiumba s-nem leszen haszontalan. En azert ennek ugy irtam mint kihez leg inkább kell bizni, és az kitől nemis lehet félni hogy az embert prodállya, tsak hogy, bizony nagy szégyen s-rusnya gyalázat leszen, ha kiváltkeppen az a nagy ember illyen confidens és pathetica levelen meg indul s-fáradozni kezd az dologba, ha a Feydelem vélle továbbis az Correspondentiat nem continuallya osztán, az sem leszen semminekis io, ha olly ember viszi el az levelet, a ki választ ne hozzon rá, mert ez az egészsz dolog' ugy volna io, ha az Brandenburgicus Electort praeparalván ember az altal küldene az többihezis, mert bezzeg, ha io akarattiát igiri eő égyszer, bizony gondgia leszen osztán reá, de az Feydelem ezekhez igen gyengénn igy szolla: Az magyar országi Uraim Istantiaiára kellene valami leveleket irni, de én bizony nem tudom, talám tsak el ké inkább hadni, ám nem várhatának tőllűnk, immár bizony szépen vadnak, de el igazittia a Török tavaszszal, eggyüd azok az Electorok az Császárnak küldik az levelet az a Török*nek* és igy veszedelem jeő ki belőlle. etc. ott volt Gilanyi Vr*am* s-Praefectus Vr*am* &c. Ezeket azért irom hogy kgytek olvassa iol meg, ha Törököt offendalo szokat talál benne, vonnya ki, s-ha attol fél hogy in specie a Császár*nak*

küldik, (.noha bizony én attol nem félek;) part ha küldenek könnyü azt mondani reá, hogy hazud az német, égynéhány arany lévén mellette, a Törökis rá mondgia: Igenis Jalandzi der Nemtz.[1] én attol egy cseppet sem félnék. Égyéb aránt hogy levelet ugy irjon valaki ebbe az materiába, hogy sem az Törököt, sem az ⟨Németet⟩ Austriai házat, sem az maga lelke ismeretit meg ne bántsa Salamont tegyek Cancellariusnak eő sem viszi végbe.

Valamivel rövidebben, de megis vilagoson mindent meg' irni iovallok az Palatinus Electornak, ismérem azt az embert

Az Moguntinusnak tsak az éggy papistakat offendalhato szoknak ki hagyásával az dolog meritumát éppen meg' irnám, ⟨Az⟩ kivált ha az előtti Moguntinus még el. Az Saxoniai Electornakis eppen, az eő lelke rayta mit mivel, az Császár bizony ennek az Irasnak el hagyásával iobb akaronk nekünk nem leszen, mint most, sem ezt látván istentelenebb az nemet nem lehet mint most. Az más három Electornak, én vagy nem irnek, vagy ha irnékis csak köszöntő és igen rövideden törekedést sollicitalo levelet irnék, aztis inkább tsak azert, hogy ne láttassanak semmibe haytatni, noha az Bavarus az bizony el hiszem in specie küldi Bétsbe, s-nemis tselekszik semmitis, az Coloniensis az Bavarus házából valo, eggy eb Inonn futnak, az Trevirensis tsak őtődik kerek az szekérbe. Az Minuta rettenetes sok correctákkal lévénn, az Praedicatorral irattam le s-azt kültem oda, kgytek lássa corrigallya tettzését irja meg s-külgye viszsza hozzám, én osztán Udvarhoz küldöm. Harsányi Jakab én ugy tudom most az Brandeburgicus szolgáia, nékiis, ha alkalmatosnak láttzanék, irni kellene, hazáia, vallása szeretetiért lenne Agensünk oda fel. Az levelet bár tsak eggy értelmes Belgiumba menő deaktol küldene az Feydelem, Lengyel országon mind válasz iőhetne reá, mert mostis az Portárol az Lengyel követ az Feydelemhez külte az Kiralynak szollo levelet, s-innet viszik meg.

Ez az éggy ut vagyon a Kereszténység reszeről, ezt el követni hiti kötelessége szerent tartozik mind Urunk, mind kgytek. Szent Miklos. 13. Octobris 1670.

Kgytek, engedelmes fia köteles szolgáia

Bethlen Miklos

[1] Helyesen: Jalandşi dir nemcse = Hazug a német. [A közlő jegyzete.]

Azt sem tudom, miert ne*m* kell Urunk*nak* ennyi Ezer keresztényért maga emberet fel küldeni, tsak alatson rendű s-köntösű ember, meg ugy hiszem tsak Szebeni Kalmáris végbe vinné, bizony az Isten münketis el veszt, ha tsak leg kissebbet el mulatunkis, a mit eszköznek gondolhatnánk, hol az hitűnk. De bizony bánnám ha meg kerdeznék, ki tétt engem Tanáttsá. &c.

115.

Apafi Mihálynak

S. d., [?, 1670. október 19. előtt]

Bethlen Miklos alázatos Suplicatioia Ngdhoz mint Kegyelmes Urához.

Noha Kegyelmes Uram mind az Ngd sok felőll valo busittatásának, mind az en tsekély erdememnek tudása, magam efféle állapotokban valo természeti félénkségemis az kérésre igen bátortalanná tészen, mindaz által az Ngd hozzám tapasztalt Kegyelmes indulattya biztat, az mellett az szűkség, és az mostan égyszer elé fordult, s-talám töbször soha elé sem gördülő alkalmatosság leptet ez alázatos könyörgesre Ngdhoz.

Talám Kegy*elm*es Uram Nagod magais tuddgya, vagy ha nem, Kgylsen végére mehet, az én Szent miklosi hitván házamnak, mellyis lehet nékem egyedül tsak derekas lako mind nyaralo telelő helyem, szanto főlde, kaszálo helye elégséges, vize néha meg felettebbis, de azonba erdőből olly igen szűkös nem hogy épületre, de tsak tüzre valo fátis ha szomszedimtol nem szerzek, két télenn ugy el kelne, hogy harmadikra semmi sem maradna, melyre nézve én pénzes fával élek, seőt az mi nagyobb akadályom azért sem kaphatok bizonnyal merem irni Ngdnak Kegyls Uram.

Mivel azért Kegyls Uram az el mult Feyervári Gyüleskor Zolyomi Miklos notaian az Fiscus az Küküllő vári Joszágnak négyed részet el nyerte, azt egészszen kivano persvásio nem háborgat, hanem Szent miklossal határos Veszszős nevű falutskának négyed részeis azonn az utonn Ngde lévén, kivált erdeje kedvejert alázatoson könyörgök Ngdnak azt az el nyert négyed részt meltoztassék Kegylségéből nékem és Feleségem*nek*, és elöször fiu, annak ne*m* létinn vagy defectussán leány ágon lévő maradékimnak iure perpetuo conferálni.

Ennek az Veszszősnek állapottya penig Kegyls Uram az mint Nagod Kegylsen végere mehet olly karba vagyon, hogy ezzel az Ngd meltoságos háza praetensioiais nem bántatik meg, mert Veszszőst soha az szegény Petki János Ngd ősi nem birta, hanem Bethlen István éggy Brassai Szásztol vétte volt meg. Most leg' közelebb ezen falutskának felét az öreg Ur Redei Ferentz vr*am* adásából Járai Mihalyne Aszszonyom biria, fele tsak Küküllö várhoz valo, az mit én Ngdtol kérek mindis négy vagy leg felylyebb ioval roszszal öt ember, melly Ngdnak igen kitsint, nékem penig szükségemhez képest igen nagyot tészen. Ha melly io akaro Uram*nak* penig Isten az többit réndelte, ezt nem irigyelheti, tartozik inkább Isten*nek* s-Ngd*nak* alázatoson meg' köszönni. Ezt penig Kegyelmes Uram, akar ayándekon, akar pénzemert addgya Ngd, holtig valo alázatos hüséggel meg szolgalom Ngd*nak* es

N. K. V. V.

116.

Kun Istvánnak

Bethlenszentmiklós, 1670. október 25.

Mint kedves io akaro Apám Uram*nak* szolgálok és Istenteöl minden jokat kivánok kegd*nek* kedvesivel éggyűtt. &c.

Ez előtt tizennegy, és ez előtt ismét negy napokkal bővőn irván kegyd*nek*, nints semmi uiiabb miröl iriak mig azokra válasz nem jeő. Hanem ez szolgámot rá bizott dolgaimba ha segitti kgd, meg szolgálom, nevezet szerent, ezenn kérem kgdt, ha mi gabonáia lenne Zagoni János léjendö ser fözömnek, hogy annak szállittásávalis szekerem ne fáraddgyon, vegye magának kgd és annyi számut s-ollyant az mitsodas a léjend, itt künn Alamoron s-Zagorba adasson mast, kgd*nek* kára nélkül s-nekem keönnyebbségemmel leszen a tsere. Kivanom Istentöl levelem és Szolgám örvendetes állapotba találllya kgyteket. Sz*ent*. Miklos. 25. 8br*is* 1670.

Kgyd szolgalo fia

Bethlen Miklos

117.

Bánffy Dénesnek

Keresd, 1671. február 18.

Mint kedves bizodalmas Uram*nak* kötelesen szolgalok I*sten*tül minde*n* áldásokat kivánok kgdnek kedvesivel egygyütt.

Rementele*n* hir érvén enghemet, rend kivül valo iraso*m*mal kell kglmed elött megh jelenne*m*, de el mulatnom lehetetle*n*, Miczoda Fatu*m* vitt engem minap Kolosvarra, kglmedis mit irt az uta*n* Udvarhoz az en neve*m* emlétésével azt tugya kglmed, es az I*sten* elégh az nékem valoba*n* nagy galyiba*m* vagyo*n*, mert Aszszonyunk Méltosaghos hazabol volt oly hir, hogy kglmed ollyat irt volna eo Nghok*nak* nem tudo*m* Urunknaké vagy Aszonyunk*nak* (de Aszonyunknal volt az levél, s eo Ngha ugy értettem conservalniis fogia mind addigh migh münket ketten confrontaltat) hogy en ijeztettem volna el kgdet az Udvarhoz menéstül. Ez mely tavol légyen az igassaghtul, tugya I*sten* s az kglmed lelke s enis, hogy inkab azt jovallotta*m* hogy kglmed Udvarhoz menni ne késsék, ám aztis monda kglmed nem késik, Doboka Varmegyei szek es Somlyai uttya uta*n*, az Kis Groff dolghaiis had ighazodgyanak kglmed jelen léte nélkül. Ez akar mint légyen kérem I*sten*ért kgdett tudosetso*n*, mihez tarcza*m* maghamot, En vagy casu vagy szanszandekal kgd alkalmatossaghatul szenvedem az eo Ngha nehézséghit bizony kglmed Cavalieri tiszti aszt kévánnya söt az kglmed lelke ismeretÿs aszt dictallya, hogy az mit kgd miatt meltatla*n* szenvedek abbol magha mentse*n* ki, mert tugya az I*sten* es az en lelkem az mi Kgls Urunkhoz valo hűséghemet es kgdhez valo confidentiamot mindenkor az lelki ismeret regulaiaval mértem es ugy mérteklettem hogy egyiket se bantsa*m* megh illy rutul az mint vadoltato*m*. Kglmed jo akarattyát es mint illye*n* peremptoria causaba*n* bizonyos informatioiat várvá*n* kglmednek maradok

Kglmed köteles szerentsetlen szolgaia

Bethlen Miklos

Keresd 18. Febr*uary* 1671.

118.

Ghillányi Gergelynek

Keresd, 1671. február 18.

Mint kedves bizodalmas Koma*m* es Sogor Urnak ajanlom kegdnek kőteles szolgalatomat, es Istentől minden aldasakat kivanok kegdnek kedvessivel egyűt.

Az estve erkezven ide Keresdre Apa*m* Ura*m* szolgalattyara latogatasara, tsudalkozvan szomoruannis ertek felőllem az mi Kegyelmes Asszonyunk előt forgot oly hirt, mellyet (mint hogy okotis rea soha sem adta*m*) sem remenlettem, megh almamban sem latta*m*, hogy rajta*m* tőrtenyhessek, mert bizony oly Scholakban tanulta*m* s: az ki engem ismer külemben sem tapasztallya, soha fetsegő hir hordozo ember nem volta*m*, s: nagy orszagos dolgokban valo titkok forgottak neha kezem közőt, en tőlle*m* mas soha bizony affelet ki nem vet, ugy hogy ez mostani galÿbamat nem egyebnek hanem az en Istenem vilagi hivsagot velem utaltato probainak, es noha tudtomra senkinek veteni nem igyekezem, de nem jo akaroim practikalasanak kel tulajdonitanom, s: abba*n* veszedelmesnekis latom dolgomat, hogy ennekem eő Nagytsagok előt se*m* ismerettsegem sem hitelem oly derekas nem leven, akar mely jambor ha merő Szent Pal volnekis de ha eszt az en gonosz szerentsem egyszer megh inditotta nem szűnik tudom megh, melyben nagy pelda előttem mosta*n* megh elő szerelmes Atyam, ki ifjusagaban noha artatlan de sokat szenvedet affelet, es sok Esztendőkig gatoltatot az akkori Fejedelmek előt elő menetele, mig Isten napfenyre hoszta artatlansagat, en ugyan edes Koma*m* Ura*m* azon nem busulok ha ennel soha eléb nem megyekis, sőt ha hatreb megyekis ne*m* felette tőrődem rajta, megh elegedve leven lelkem ismereti tisztasagaval az en kitsinyemben valo tsendes elettel, de aszt bizony szegyenlem, hogy oly vetekkel vadoltatom, mely nem hogy Nemes verü tisztesseges ferfiu emberben, de tisztesseges Asszony Emberben se*m* el szenvedhető, am annak felette tudom az Salamon mondasat Prov: 16: V: 14. az Kiralyok haragjat halallok kőveti, es igy az eő Nagok nehezsegen valoban busulok, de bizom az Istenre az üdőre es az eő Nagok kegyelmessegere, assecuralvan mind Kegyelmedet, mind Kegyelmed altal eő Nagokat, hogy mind Isten*em* ugy legyen kegyelmes, mind lelkem ismereti tsendes az mely igazan ezeket irom ide alab, ennel az

hitnel tőbbet en rajtam senki sem ⟨vehet⟩ kivanhat enis tőbbet nem adhatok.

Igaz dologh en Kolosvarra mentem az minapi törvenyes szekre, oda menetelemnek oka volt az Kolosvariakkal valo adossagh. Kit meghis adnak f. 200. valami nagy Sapalodassal, azon alkalmatossaggal nem privatim sem igen titkon hanem az szek hazban mikor perlettek az ablakban fordulvan beszelgettűnk Banfi Dienes Urammal ketten jo ideig, mellyet mind megh irnom hosszu volna, eleg az, hoza eő kegyelme elő, hogy az veg hazak mely rosz provisioval vadnak, Szamos Ujvar, Kővar, Huszt, mind egyből masbol es elesbőlis melly rosszul vagyon, mellyet eő kegyelme kőtőlessege szerint az fen forgo hirekkel edgyűt edgynehanyszor megh irt eő Nagaknak, de vagy kedvetlen vagy igen vekony valassza löt nem tudgya mire velni, en mondam hogy ha eő kegyelme nem tudgya okat en inkab nem tudom, mind azon altal az mivel tartazik eő kegyelme tsak kővesse el, ez utannis eő Nagokat tudosittsa ne mullyek eő kegyelmen, monda eő kegyelme nemelynapi effele levelere tet eő Naga valasszat, ugy itilte Teleki Uram hogy Bethlen Janos Uram stylussa volna, es eő kegyelme forogvan most Udvarnal tőbbet, effele kőzőnseges jora tartazo dolgokban illenek eő kegyelmenek kivalykeppen segíteni, hogy az en privata personamnak valami kedvetlensege miat (noha latta az Isten s az en lelkemet ugy boldogittsa eő Felsege, tiszta hű indulattal voltam örökke s vagyokis eő Nagokhoz) az publicum valami kart ne vallyon &c mondam en, lehet hogy Apam Uram stylussa, mert ha Udvarnal volt akkor Urunk parantsolatytyabol irathatot, de vagyone valami ki vető benne, monda eő kegyelme, nem igen ugyan, de ugy tettzik megis Komam tőbbet segithetne &c mondam en arra, ugy hiszem valamit Urahoz hazajahoz valo kőtelesseg dictal semmit elsem mulat, s: kegyelmednekis bizonnyal hiszem szolgalni akar inkab mint veteni, de en tsak arra kerem kegyelmedet, sem az en Atyam felől sem felőllem idegeny itilettel ne legyen, mert bizony az en Atyam semmiben sem oka kegyelmed kedvetlensegenek (tzeloztam en szommal arra hogy nem Apam Uram oka az Huszti valtozasnak), azomban menyen vegere kegyelmed Udvarnal levő jo akaroitol ne en tőllem, mint hogy en bizony Udvarnal igen ritkan vagyok, az Atyamnalis bizony majd ritkabban, mint sem kellene talam Azomban alkalmasztassa mind szavait irasit mind dolgait ugy kegyelmed hogy nagy submissio legyen benne, sőt hivatlanis menyen el hamar Udvarhoz nem fogja megh banni. Erre monda.

Kegyelmed jo tanattsat edes Őtsem Ura*m* igen kedvesen veszem, eddigis aszt kővettem ez utanis aszt tselekeszem. Im Dobokabanis leszen szek onnet Somlyobanis kellene tekintene*m*, de bizony nem kesem emberemet küldeni udvarhoz s: magamis el menni, eddigis el mentem volna de aszt akara*m* el tavosztatni most leven ot az kis Groff annak fen forgo dolgaiban valo elegyedessel ne vadolthassa*m*, kivalt hogy amaz Huszti atkozot alapot fen volt ez volt fundamentuma veleje az beszednek, volt sok szo ezen kivűl, de ez az Summaja; Mit irt legyen mar Banfi Ura*m* Udvarhoz aszt en ne*m* tudom, nemis hihetem eppen velem mentette volna magat de en az mint fellyebis hittel ira*m*, egyebet ennel ne*m* mondotta*m*, ha Isten Udvarhoz viszen szovalis ennel egyebet nem mondok. Kegyelmed artatlan igyemet eő Naganak raepraesentallya, legyen az en jo Istenem dispositioja az ki az Kiralyok szivetis mintt az vizet kezeben tartya Prov: 22. W. 1. Kegyelmed jo akarattyat megh szolgalni igyekezem, Komja es szolgaja maradok kgdnek migh elek.

Bethlen Miklos

Keresd. 18 Februarÿ 1671.

Nem banom edes Koma*m* Ura*m* es kedves Sogor Ura*m* ha Asszonyunk*nak* eő Naganak ez levelemet megh mutattyais sőt aszt akara*m* ha kegyelmednekis ugy tettzik.

119.

Szegeti Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1671. július 6.

Iste*n* megh áldgion io barátom.

Valami len magot adatott volt Kun Istva*n* Ipom Ura*m* eö kegyeme kezedbe, ha pénzé tettétek tudositts felőlle. Mind magad*nak* Pap Miklosnak és több birakn*ak* mond keöszönetemet, ugy lássa*nak* az dologhoz, s-ugy bánnyanak az széghény Jószágghalis, hogy mégh ez idénn énis bizony megh kérdem, mit tsinaltatok.

Is*te*n veletek. Sz*ent* Miklos 6. July. A*nno* 1671.

Bethlen Miklos

120.

Jenei Istvánnak

Bethlenszentmiklós, 1671. július 6.

Istenteől minden áldásokat kivánok édes Komám Uram kegydnek &c.

Akarám kegydt látogatni, s-tudosittani, mégh Istennek háálá élűnk, feleséghem kgdt keöszönti, vagyon szinte készülő felbe Oráyahoz, tsak Isten boldoghittsa. Ugy hiszem édes Komám Uram, Uzoni Komám leveléhez nem sok Commentarius kell, ha azt irta, az mit nékem mondott hogy irni akar. Kérem enis kgdt édes Komam Uram most megh egyszer s utolszor, ha mit az békességhbe véghbe vihet probállya el, mert már harmadik és utolso Requisitiom megyen Apám Uramhozis, melly ha nem használ, én bizony csak procedalok, törvényt s-Magistratust ha az Országhba találok, s-ne vadoltassam én sem Isten sem emberek előtt. Komám Aszszonyt kgdel eggyütt Istennek ayánlom. Szent Miklos. 6. July Anno 1671

Kgdt szeretö Komia

Bethlen Miklos

121.

Kun Istvánnak

Bethlenszentmiklós, 1671. július 14.

Mint kedves io akaro Apám Uramnak szolgálok és Istentől minden iokat kivánok kegydnek kedvesivel éggyütt. &c.

Kegyd levelét az Szakáts Inas megh adá. Az mi azért legh elöll feleséghem állapottiát illeti teghnap előtt hét orakor reggel ada Isten eggy leánykát, Istennek háálá az Feleséghem naponként könnyebbedik.

Az io penzre mint az előttis irtam nagy szükséghem vagyon, az erette adando penznek nagy resze mind tiszta poltura, akar Csáki Laszlotol akar honnét telnek ki, Aur. 130. és Tall. 50. vala ugy tudom, mert százát Zabolán ki valtottam vala az Tallérnak.

Buzával őrőmest kedveskednem, de azt bizony mind ki sirák a kezemből az Jobbagyim, ugy hogy, ha Tordai Malmom napon-

ként valo Vámia nem seghittene bizony koplalátio nelkül nem lénne az nyari takarodásom, seőt igyis már aratott Árpával kell toldatnom.

Hireket nem irván én kegyd*nek*, szinte akkor irom az iovát, mert ha roszsz hirek volnának, azt megh irnám, de I*sten*nek háálá hazugh hirnél egieb nintsen.

Feleséghem enghedelmesen keöszönti kgdt, irt volna ha lehetett volna, valami Szebeni Kaposztával ha gazdalkodnék kgd io volna. I*sten* kgylbe ayánlom kgdt. Sz*ent* Miklos. 14. July. A*nno* 1671.

Kgd szolgálo fia

Bethlen Miklos

122.

Bethlen Gergelynek

Bethlenszentmiklós, 1671. július 17.

Szolgálatomot ajánlom kegyelmednek, mint kedves jóakaró uramnak, bátyámnak, Isten minden jókkal, jó egészséggel áldja meg kegyelmedet kedvesivel együtt etc.

Ez levelem mutató szolgámat kelleték elküldenem Nagybányára, kérem azért kegyelmedet szeretettel, ne nehezteljen, hogy ha Sándor Gergely uram vagy négy legényt ad melléje, mivel egy kevés ólmot akarok hozatni, legyen kisérője, egyszersmint segítője is az ón elhozásában. Magam is ki akartam menni az kegyelmetek látogatására, de urunk ő nagysága engedelméből maradék honn, az melyet[a] tudósíthatom kegyelmedet, kegyelmednek egy új atyafia s huga is vagyon itt a házamnál. Ha valami hirekről tudósítana kegyelmed, megszolgálnám kegyelmednek. Ajánlván Istennek kegyelmes oltalmába kegyelmedet. Datum in Szent-Miklós die 17. Julii 1671. Kglmed atyjafia szolgája

Bethlen Miklós

123.

Teleki Mihálynak

Torda, 1671. október 22.

Mint kedves és bizodalmas Uram*nak* szolgálok és I*sten*teől minden iokat kivánok Kegyed*nek* kedvesivel éggyűtt. &c.

[a] [olvasd:] amellett

A Gyűlésből iőtűnkbe parantsolá Apa*m* Uram hogy az minapiba ieőtt Harsányi Jakab Vr*am* levelére irnék választ, és egyszersmind az Brandenburgicus Electornakis irnék Urunk eő Naga szavával, és küldeném kgyd kezéhez Udvarhoz, mivel mind Urunk*na*k mind az Urak*na*k tettzik az oda fel valo ismérettségre ha valami io ut nyittatnék. En azért irtam mindeniknek két féle levelet, hogy két félét irtam annak okát megh láthattya, seőt ugy hiszem azon kivűlis tuddgya, kgyd. Azonban ebbe az eghészsz materiába, nékem ugy tettzik: Az Istentől kivált képpen adatott io hasznos eszkőz, és titkos réndes ut volna az Harsányi alkalmatosságha, hogy az includált conceptus szérent Urunk eő Naga ez mostani levele mellett Száz Tallérát vagy tsak ne szánná, mert kűlőmben az Electortol kerni, hogy ide kűlgye magha költséghenn, s-nagyobb kissebbhez hogy elébb külgyön követet kivánni mayd illetlen, de ez követtségh sem volna, nemis kellene ugyan sem onnet ugy indulni, sem itt ugy excipialtatni Harsányinak, elégh az, ha el iőne, elis ieöhet az Száz Tallérral, elis ieő, bizonyosonn hiszem, Tölle ember megh tanulná iol, mitsoda formánn hitette el az Császár az kereszténységhet mind az Török békesseghröl, Erdély securitássárol, mind legh közzelebb az Magyar Országhi dolgokrol, megh tanulná aztis ember, azokhoz az Austriai informatiokhoz képest mitsoda értelembe vadnak az kereszteny Feydelmek mind ezekről az dolghokrol, mert Harsányi bizony látott hallott tanult ember, és igy tőlle derek informatiokat vévénn ki tuddgya I*st*en eő Felséghe megh szánvánn megh bennünket magyarokul mint nyitna utat ennyi sok gonoszink kőzzül valo meg szabadulásunkra. Kgydt enis mint éggyik minden pereputyommal veszedelmeskedő haza fia, kérem mind publice az haza megh maradására le tétt kgyd kötelességhére, mind amaz nehai Sz*ent* Miklosi hitre, procurallya ez illyen io dolgokat, s-ne tessék izetlennek ez gyenghe censura tsak azért hogy Bethlen Miklostolis származik, mert bizony soha szánt szándekkal semmibeis tudttomra nem botlottam én, az mire[a] nagy szomat adttam volt, sem in publicis sem in privatis, de ezt hagyom ebbe. Ez leveleket és pénzt ugy kellene Lengyel Országhonn keresztül el küldeni éggy Görőgtől, hogy mégh Karátsonigh iöhetne bé amaz, mert eddighis eleghet késtünk, s-én felek ha ez Váradi rezghelődés valamit tséndesedik, vagy ha tsak az mostani iyettséghez iol hozzá szokunk, hozzá tőrődünkis, bizony ismegh el szenderedünk az io

[a] [előbb:] mibe

bekességhbe, s-minden io mediumokat mind eddigh ugy ez utánnis el veszteghlünk. Kérem kgdt az kerdetlen Tanáts, vagy hagyatlan Prokator fizetését ne rendellyétek számomra. Ezek után Isten kegyes oltalmába ayánlom kgdt. Tordan. 22. Octobris 1671.

Kegyd kész szolgáia

Bethlen Miklos

Ugy látom Harsányi az magha nevétis Clavissal irta, annak az mássa kinel lehet. Az Electornak irt levél pariát el kell Harsányinak küldeni, hadd tuddgya mi vagyon benne s-magát ahoz alkalmaztatni. Kerem kgdt ezek az minutak, ha expedialtatnakis, ha nemis ne veszszenek el hadd tegyem el én magamnak.

124.

Teleki Mihálynak

Nagyenyed, 1671. október 29.

Mint kedves bizodalmas Uramnak szolgálok és Istentől minden iokat kivánok Kgdnek kedvesivel eggyütt.

Ezt az levelet mint kgd az Datumiárol megh láthattya, én io ideje irtam s-éggy bolond szolgámtol Feyervárrá kűltem, de ott nem találván kgdt, vitte Szent Miklosra s-onnét jeött ismét Tordára, noha az melly sűrű leghény tőbb eszt gondolna akarkiis benne. Im azért most uiiobban el küldöttem, Isten seghittse Kgdt minden iora széghény hazánk megh maradására valo dolgokban. Enyed. 29. Octobris 1671.

Kgd szolgáia

Bethlen Miklos

125.

Kun Lázárnak

Zabola, 1671. november 17.

Mint io akaro Sogor Uramnak szolgálok és Istentől minden iokat kivánok kgdnek. &c.

Legh elöször az papiross kitsinséghéröl követem kgdt, eztis Komám Jenei Uramtol kérettem. Kgd irását penigh a mi nézi, per

partes arra választ ténni irással nem szükségh, hanem Isten kgdt ide hozván szémbe vagy betsülletes emberek által mind arra s-mind egyebeknek rendes le tséndesittésére iobb alkalmatosságh leszen, kgd penigh ide bizvást iöhet, mert az kik én velem vadnak barátim szolgaim nagyobbára, azok kgdnekis baráti, tsak kgdis az melly igazsággal tartozik azt kövesse szep tsendessen, nékem ollyan szándékom nem volt, nintsenis hogy kgdt házából ki rekeszszem, mert ebbe tudom kgdnek szinten annyi része, menyi az Feleséghemnek, nemis haborittatik kgd megh ennek réndes tsendes és igazságos birásában, hanem az mint az igazsághis kivánnya migh kinek kinek része ki mutatodik biryuk éggyütt, ki mutatodván penigh tsendes és igazsághos utonn kinek kinek része birja azt, s-az többinek haddgyon békét. Ez az dologh summaia. Kgd penigh valami égyéb utakrol, kivált eröszakrol ne gondolkozzék, mert Isten s-ember elött nem én leszek oka, ha kgd emberein mi gonosz esik. Isten hozza io eghésséghben s-io elmével kgdt.

Zabolan. 17. 9bris 1671

Kgd Szolgálo Sogora

Bethlen Miklos

126.

Apafi Mihálynak

S. d., [?, 1671. december 23. előtt]

Bethlen Miklos alázatoson könyörög ngdnak mint kgls Urának.

Kegyelmes Uram Torda Vármegyében Magyar Peterden birok én már egynehány Esztendöktöl fogván harom Jobbagyot örökségestől, melylyek az Bodoni részből valok, s. nemellyiket még Atyám Uram, nemelylyiket én concambialtam,-s-pacifice birom.

Könyörgök azért Nagdnak alázatoson, meltoztassek meg adni az benne valo Jus Regjumot nekem elöször fiu az utan Leány ágrais, perennaliter, ugy mindazaltal hogy ez Ngd Uy Donatioja, ne praejudicallyon az két Eöcsem successor[ium] Jussanak, mint hogy ös és örökös Joszagot adot az Ur Atyam Uram in Concambium erettek.

Nagd kegyelmesseget alázatoson meg szolgalom és

N. K. V. V.

127.

Jenei Istvánnak

Bethlenszentmiklós, 1671. december 29.

Szolgálok édes Komám Uram és Istentől sok szerẽntses Uy esztendőket Kivánok Kegyd*ne*k. &c.

Kelle Kgydt látogatnom, és egyszer s mind szomorittanom, az mü Apám Urammal valo Actaink*na*k le irásával, mellyeket rendesenn le irva bé kűltem Kgyd*ne*k, a véghre hogy az én kivánsághimnak mi voltát iol megh fontolván kgyd, ha vagyon mégh az Theologica és Politica ratiok*na*k valami helye Apám Uramnál, intimallya Kgd eő kegyeme*ne*k, ne Kotzkáztassa eö kegyeme továbbis magha betsülletit, háza és személye szerentsejét, ne késlellye magha lelke nyughodalmát eö Kegyeme, mégh Koma nem jutottunk ad Extrema, nem villamlott megh vérrel éggy kardis, sem eggy puska háálá I*stenne*k embernek ebbe a materiaba véghét nem érte, Megh az Notarius sem irta Pro A. Pro I. megh mind két részreöl nyitva lehet az békességh kapuia, megh alkhatunk mégh mindenik félnek kára nélkül, de ha eő kegyeme ezt az processust követi, mellyet el inditott, bizony félö hogy magha eö kegyeme bánnya megh, s-ne legyek osztan én oka, ha mind betsülletibe mind iovaiba megh károsodik eö kegyeme, mert bizony készenn váriák mind Alamort, mind az Ispansághot, mellyek*ne*k eö kegyemétől valo el veszését én bizony nem kivánom, de félek hogy megh leszen, s-osztan nékem foghia eő kegyeme tulaydonittani, s-ighen méltatlan. Am az veszekedéssel azt nyertük Bitatis már perleni kezdik. Zaghori szép portio felöll szinte megh szállya vala az I*sten* lelke Kendi Apám szüvet, s-talam holta utann bonis modis & Conditionibus[1] viszsza addgia vala, az Ur s-az én törekedésemre, ezek s ehez hasonlo tőbb szép gyümöltsök termettek s-termenek az Discordia fáiánn, hát mégh az Léleknek menyivel vagyon több kára benne.

Enghem eő kegyeme az Küküllő Vármegyei Székre certificaltatott, de hidd el Koma, bizony nem iyettembe irtam ezt az levelet, hanem hogy ex superabundanti Conscientiamot exonerallyam, tudván azt, hogy az eö kegyeme kára s-betstelenséghe tand*em* tandem feleséghemreis redundal, mert én ennek az törvényével éggy batkát sem vesztek.

[1] megfelelő módon és feltételekkel

Azonba édes Komám Ura*m* Kgdt követem, de busittanom kell, mint hogy Kgd mind széghény Üdvezült Basa Ur*am*, mind széghény Aszszonyom Anyám dolghaiba ighen interessatus & omnium Conscius,[2] mostis az Brassai éggyetmásokrol Kgd küldött Regestrumot, azt mondta Apa*m* Uram, azert ha Kgd azt akaria hogy Kgdt és Aszszonyomat ne eskettessem, mert avval ketelen lesznek, ighen iol tselekszi kgd, ha imez nehány punctumokra sub bona fide Christiana Deo & Sacro ministerio debita[3] irásba megh felel, és hit szérént valo Recognitiot ad rolla petséti alatt.

1. Tuddgyae Kgyd hogy széghény Basa Thamás Uram valami fassiot vagy Testamentumot vagy mind kettőtis celebralt volna. Ha celebrált hol? mikor? Kik előtt, es mitsoda volt annak vagy azok*na*k Continentiaia.

2. Tuddgyae Kgyd hogy széghény Basa Thamásnak menyi aranya, Talléra, poltura garas és égyéb folyo pénze maradott, Köntösi égyéb arany és ezüst marhái, Okrei, Tehenei, Menesi Juhai és egyeb akar mi névei nevezendö ingo bingo iavai.

3. Tuddgyae Kgyd ha az széghény Üdvezult Basa Ilona Aszszonyom Anyám valami fassiot, vagy Testamentumot celebralt volna, hol, mellyik esztendőbe, holnapba, melly nap, Kik előtt, és mitsoda volt annak Continentiáia

4. Tuddgyae kd hogy üdösbik Osdolai Kun István Uram mikor és mitsoda formánn Contrahalt az fiaival Nemzetes Kun Lázár, Kun Miklos, és iffiabbik Kun István Uramékkal.

5. Tuddgyaé Kgyd nyilván és bizonyosonn hogy az melly éggyetmásokat Brassobol mond Apám Ur*am* hogy el vesztek, hogy azok mikor és kik altal veszte*nek* el [a]vagy ha ugyan el veszteke?[a] Azok penigh az eggyetmások széghény üdvezült Basa Thamás Urame voltanake, vagy az széghény üdvezült Basa Ilona Aszszonye, vagy penigh Kun István Urame, azok penigh mitsoda eggyetmások voltak.

Ez őt punctumokra várom Kgd recognitioiat, ugy hogy punctatim assummállya Kgd, és ugy felellyen reá sub bona fide Christiana Deo & Sacro ministerio debita, mert égyéb aránt Edes Komám megh botsáss, de bizony erőss hittel megh kell kgdt mind ezekröl esketnem. Ayánlom ezek után Is*te*n Kegyelmébe kgdt. Sz*ent* Miklos. 29. Decembr*is* A*nno* 1671.

Kgyd szolgálo Komia s-Attyafia az Urba. Bethlen Miklos

[2] érdekelt és mindenbe beavatott

[3] Istenhez és a szent hivatalhoz illő, jó keresztény hit alatt

[a]...[a] [margón]

128.

Az országgyűlésnek [?]

S. d., [?, 1671. ?]

Betthlen Miklos es Páll, alázatoson könyörögh Ngtõk*nak* Kegyteknek &c.

Alázatoson kénszerittetünk Ngtok kegyemetek előtt illyen dolgunkrol instalni. Nehai üdvezült Anyánk Edes Attya*nak* Varadi Miklos Uramnak közzel nyoltz vagy kilentz Ezer forintigh valo pénzét, és iovait vitette volt el széghény üdvezült Feydelem Rakocy György Colosvárrol Komornikia által, melly rettenetes kárunkrol requiralván alázatoson mind Urunkat eö Ngat, mind penigh az Nemes Országhot, mutatott volt mind eö Naga mind penigh Ngtok Kgytek olly utat, hogy az melly uton mások, nevezet szérént Colosvari Saarvari Thamas Tobias Deák és többek hasonlo causaba procedaltak s contentaltattak, müis procedalnank, mellyet ugyan elis kezdettünk volt, de hol mi Commissiokkal megh gátoltatván az Somlyai Forumon levö betsülletes Tisztek, mind eddighis tsak kárba vagyunk.

Ngtok*nak* Kgytek*nek* azért alázatoson instalunk, méltoztassek mind az mü Kgyls Urunk előtt instalni, hogy afféle igazságunkba akadályt tévő mandatumok szünnének megh, mind penigh az Kraszna Varmegyei Tisztek*nek* országh nevével parantsolni, hogy tegyenek törvenyt dolgunkba, ne mullyék illye*n* rettenetes kárunk tsak igy el, hiszem ha igazsághunk ne*m* leszen arrol nem tehetünk.

Ngtok Kgytek Atyai io akarattyát alázatosonn megh szolgalylyuk, és Ngtoktol

K. K. V. V.

129.

Teleki Mihálynak

Balázsfalva, 1672. január 5.

Mint kedves bizodalmas Uram*nak* szolgálok és Is*ten*től ez Uy esztendőnek minde*n* részeire áldast kivánok kgd*nek* kedvesivel éggyütt. &c.

Kelle az mostani akadályos hirekre nézve sietve irnom kgd*nek*, bizván az kgd Istenhez és az Ecclesiahoz valo buzgoságában, az

dologh Ur*am* illyen: Az Udvarhelyi Schola*nak* hagyván s-adván az Ur Felseő Bányán lévő Ezer Aranyat, Pelei Ferentz Ur*am* levele páriából latom hogy az nemetek tudakozták, s-az mint az dolghot váluján folyni látom bizony félek hogy onnét elis ránditytyák. Erre nézve im az Felseő Bányaiak*nak* irtam felölle mellyet kgd megh látván kűlgyön megh, s-ha az pénzt megh addgyák, kérem felette ighen kgdt vétesse fel töllök, mind Isten mind emberek előtt ditsiretes dolghot tselekeszik kgd, megh méntvén azt az széghény Scholát attol az rettenetes kártol, melly ha megh esik rayta, eghészszen falba romol az a Schola, az Ördőghnek és az Papistak*nak* nagy őrőmére. Ayánlom I*sten* kegyelmébe kgdt. Balásfalva. 5. January 1672.

Kegyd kőteles szolgáia igaz io akaroia.

Bethlen Miklos

P. S. Törökfalvat pro fl. 1000[1] oda addgyák. Magosfalvárol mégh nints véghseő Conclusum, noha urgealom

130.

Teleki Mihálynak

Torda, 1672. január 27.

Kötelesen szolgálok és I*sten*től minde*n* áldásokat kivánok kgd*nek* kedvesivel éggyűtt. &c.

Kegyd 12. es 14. January kőlt leveleit betsüllettel vettem, Az mi az kőzőnséghes dolghokat illeti, szomoruan értem naponként nagyobb nagyobb romlását vallásunk*nak*, de azonn mayd inkább szomorkodom, hogy mű minde*n* eszkőzőket, mais mind el vesztéghlűnk, Minap uiiabb formába megh irám ismet az leveleket oda fel, de az Urak azt találták a kik Csenadon eggyűtt voltak, hogy sem Instructiot, sem azt az levelet Feydelem petséti és Subscriptioia alatt nem bátorságos el küldeni, hanem in forma libelli[1] kell eggy irast tsinálni, és az Austriaca Austeritáshoz alkalmaztatni, és simplex Credentia mellett fel küldeni. Immár most ismet azon dolgozom, az menyire én tőllem lehet, ugyan

[1] 1000 forintért

[1] füzetformában

derekast akarnék irni, ugy hogy ha az Feydelem nem küldiis nyomtassák ki, de lelkem Ur*am* miért ne*m* lehet az Feydelem*nek* az nemettől valo féltébe oda fel irni, hiszszüké hogy az halgatással az nemetet már barátunká tsinállyuk, ha ezek mind igy folynak én bizony félek magunkotis el veszt az I*sten* ighen méltán, valoba akarna*m* ha Bogátra bé jőne kgd s-beszélhetnék kglďel ezekről, mert bizony az lelkem fáy raytok.

Az Bányaiak*nak* tsak haggyunk békét most.

Törökfalvaért az penzt külgye hozza*m* kgd, ott valo vetések*nek* menye*n* véghére s-tudosittson bizonyoson mit ighirjek érette, addigh hogy kgd hozzá nyullyon ne*m* iovallom, mert ugy inkabb ne*m* ronthatok el benne, de igy megh probalom, s-az mi az penzbe megh marad viszsza adom. Magosfalvat én nem felejtem, de az mint Sorostelyrol minap kgd*nek* megh irtam, Eötse*m* Ur*am* amazok nevével ne*m* alkhatik, mert egyenetlen gaz emberek, hane*m* negyed részét pro fl. 2500.[2] oda addgiak, azt mondgyák azonba, hogy az több Atyafiak*nak* megh nem mondgyák, hogy mennyin adták el, mind addigh migh azokis megh ne*m* alkusz*nak* kgdl, hane*m* inkább kevesebbenn mondgyák hogy el adták részeket, már kgd lássa tudosittson Cathegorice, en az többitis megh találom felőlle tsak tuddgia*m* ha in Toto 4500 forintnál kellé fellyebb ménni vagy ne*m*. Ayánlom I*sten* Szen*t* oltalmába kgdt. Torda*n* 27. Jan*uary* 1672.

Kgd köteles szolgaia

Bethlen Miklos

Irion kgd Bánfi Vr*amnak* az Harsányi le hivatása és ugian io formába valo fel küldés felőll, mit sunnyogunk, mi az félelmesek*ne*kis pokol helyek. Apo. 21. 8.

Az Feleséghem az Aszszonynak szerentses Uy esztendőt, es boldogh szabadulást kivan.

131.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1672. február 7.

Mint kedves bizodalmas Uram*nak* szolgálok szeretettel és I*s*ten*t*ől minde*n* áldásokat kivánok kgd*nek* kedvesivel éggyűtt. &c.

[2] 2500 forintért

Kegyd 28. Jan*uary* 2. & 3. Febr*uary* költ leveleit betsüllettel vettem, az penztis ugymint fl. 1000,~ Ezer forintot Torda Sigmond Ur*am* megh hozta, melly pénzel ha mi hasznot kgdnek tehetek és ha mit megh maraszthatok benne nyugoddgyék megh kgd benne bizony megh probalom, tsak hogy eddigh én nevem alatt foroghvánn az dologh, immár hogy kgd az Tordaine Aszszonyom szolgáiával az vetésről s-hol mi dib dabrol megh alkutt, kgyd tekintetinek és iövendőbeli szolgálatty*ának* forghatásával az mit veghbe vihetek azon lészek, irok holnap utann Eötsem vr*amnak* ki az napá*nak* Plenipotense, mihelyt válaszom ieő, kgd*ne*kis irok, tsak kgd Sz*ent* Peterenn haddgya megh, hogy levelemet vigyék mingyárt Kővárba kgd utánn. Az Magosfalvirol felek nehezenn alkuszik megh kgytek, mert ugy latom most fl. 6000. megh kötötték magokat, hetfönn azok*na*kis irok, hogy kgd Ezer Aranynál fellyebb ne*m* megye*n*. Az Jarai Joszágh felőll szembe kellene ha beszélhetnénk, ugy az Soo Aknakrolis, de ha kgd késik mégh oda ki, két hetek alatt üdőt vévénn magam*na*k, mind azokrol, mind az Publicumokrol bővönn irok kgd*ne*k, de most ne*m* lehet. Az oda ki persecutiot szenvedő széghénységhet, az ide bé valo rettenetes sok pusztára kellene bé hinunk, ha eszünk volna, és mind az Feydelem*ne*k mind az Szászok*na*k kedve volna hozzá, Ezenn az utonn épűlt megh az Belgiumi Respublica, műis ezenn az utonn tétetnénk mind az iövendő defensiora, mind az mostani adozásra alkalmatosabbakká, bizony penigh ha iol akarnok sok ezer embernek találnánk mégh helyet, én ugyan az Szebeni Kiralybiroval minapis beszéllette*m*, de az Szász örökke lassu, ha rá ne*m* dobollyák. Ayanlom Is*te*n kegyelmébe kgdt. Sz*ent* Miklos. 7. Febr*uary* 1672.

Kgd köteles szolgaia igaz io akaroia

Bethlen Miklos

132.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1672. február 21.

Mint kedves bizodalmas Uramnak kötelesen szolgálok és Istentől minden áldásokat kivánok Kegyelmednek kedvesivel együtt stb.

Ezelőtt kilenczed nappal írtam Kegyelmednek, levelemet Kolosvárra Ketzeli Gergely uramhoz küldtem Bánfi Dienes uramnak írt levelem coopertája alatt. Ezt is azon az úton expediálom, tudván Kegyelmednek az mostani dolgok miatt Bánfi Dienes urammal együtt való létét és azt is, hogy az úr után Kolosvárról jőnek s mennek.

Ez fenn említett levelembe volt öcsém Bethlen Pál uram levele mind Törökfalváról, Magosfalváról. Míg arra már válaszom nem jő Kegyelmedtől, tovább az dologba nem mehetek. Azonba ilyen akadályt látok magam részemről, hogy az Béldi uram lakodalmára bé kelletvén mennem, ez alkalmatossággal távul esem ezektől, az kikkel tractálni kell s csak valamint az én oda való mulatásom Kegyelmednek akadályos ne legyen; de én ha Kegyelmednek volnék, sokat bizony utánok nem járnék, hanem Tordainé asszonyommal megalkuván, negyed részét elfoglalnám s úgy hiszem, csak két-három hét alatt is olcsóbban hozza jútnék az többihez. Az urat is megtaláltam Kegyelmed írása szerént felőlle s ezent jovallja az úr is, ennyivel mondván többet, hogy a kikkel tractálni kell, ki bolond, ki akaratos, ki asszonyember s az is esztelen; nincs jobb út, az melyet felyül írtam. Ha az én távul létembe az pénz Kegyelmednek kivántatik, az feleségem honn leszen s in specie azon pénzt vissza adja; ha penig én tovább is mit szolgálhatok, bizony jó szívvel cselekszem.

Az sóaknákról való conceptust el küldtem; békességnek idején jó dispositióval nyúlván hozzá, merném commendálni, de Pater Jánost is nem kellene ki rekeszteni belőlle, mert igen fő mestere. Ha Kegyelmednek kedve leszen hozzá, közölje másokkal is és tudósítson felőle; én is ha kiknek másoknak kedvét érthetem hozzá, számba veszem őket, csak valamint az német belénk ne gázlana s az compania belé sülne mind pénzestől az aknába.

Az mely jószág felől emlékeztem volt, azt vagy meg kellene Kegyelmednek kérni, vagy publicáltatni, de az publicatiót remittálja hamar hír létig az fiscus; jobb meg kérni s az alatt talám ember meg alkhatik. Isten Kegyelmedet felénk s az udvar felé közelebb hozván, procedálhat Kegyelmed benne, melyről coram plura.

Publicumokba én keveset tudok; ezt tudom, hogy semmire sem vigyázunk; az oda fel való küldésről altum silentium. Gregorasko még meg sem állapodott s már is grazdálkodik. Gyulai Tamást meg akarta az portán perleni holmi Erdélyben praetendált káraiért. Volna egy igen nagy újságom, de nem pennára való.

Micsoda üldözésbe legyenek oda ki szegény atyánkfiai, Kegyelmed nálamnál jobban tudhatja. Az úrral ezelőtt ötöd nappal is sokat beszéltünk felőlle. Azon kellene igyekezni, hogy szaporitanók szegény hazánkot véllek s az sok pusztát adnók nékik, ha kik hazájokból az igazságért kiüzettetnek; de minthogy én ebből sem az fejedelemhez, sem az irigy szászokhoz nem bízom, hogy publice elkezdjék, úgy beszélletünk az úrral, hogy kezdjük el mű s ha jőnek vallásunkon való jámbor emberek, conditionibus infra scriptis[1] adjunk helyet bizonyos számuaknak. Teremibe ád az úr helyet ötven háznépnek. Vajdakamaráson ád száz bokor embernek. Én is adok itt Sz(ent) Miklóson 25 vagy 30 bokornak. Ha az én tanácsomat fogadja Kegyelmed, adhat Kegyelmed is Szent Péteren száz bokornak. Ilyen conditiókra gondoltuk:

Ha parasztember, oda ki az minemű szolgálatnak nemével az urát szolgálta, akár adóval, akármivel, félennyivel tartozzék itt; két esztendeig penig semmivel se tartozzék.

Ha nemes, hajdú, vagy szabad városi ember leszen, itt is azon szabadsággal éljen, csak szintén hogyha szőlőt mivel, szánt-vét, ha odaki egész dézmát adott, itt is azt adjon, ha oda ki semmi dézmát nem adott, itt is 50 kalangya gabonáig és negyven veder borig, ha terem, exemptus legyen; ha mivel Isten azon felyűl megáldja, abból adjon dézmát; ez is két esztendeig semmivel se tartozzék. Az úr ugyan kéreti Kegyelmedet általam, hogy ezt, ha oly embert találna Kegyelmed, tétetné hírré bizonyos helyeken, de nem kellene igen nagy harangot kötni reá.

Szent Miklós, 21. Februarii 1672.

Bethlen Miklós

Az úr szeretettel köszönti általam Kegyelmedet s minthogy Bethlen Domokosné szegény Kővárba holt meg gyermek ágyba, nem jovalja ő kegyelme, hogy az asszony ott betegedjék meg, az erőss imaginatió hogy valamint meg ne ártson ő kegyelmének, mely kivált efféle állapotjokba az asszonyembereknek igen veszedelmes szokott lenni.

[1] az alulírt feltételekkel

133.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1672. március 14.

Szeretettel szolgálok és I*sten*től minde*n* áldásokat kívánok kegyd*nek* kedvesivel éggyütt. &c.

Fogarasbol tétt irásom szérént, én Szebenbe mentem, és ott az Királybiroval éggyűtt a Nemet Országhba menő embert megh eskettem, uti költséghet leveleket kezébe adttam, most az melly leveleket az Püspök irtis az Ecclesia nevével azokatis oda kültem, kgd ezeketis az én Harsányinak irott levelemmel eggyütt addgya kezébe annak az Németnek, mert igy vagyon az dologh. Az Feydelem nevével irtunk leveleket tsak ighen breviter, hanem az melly informatiot kgdnekis el kültem, azt minden subscriptio nelkül, tsak égybe kötve selyemmel, includaltuk az levelekbe, mint valami Avisat vagy párt. Azonba az Szász Püspökkel irattunk az Lutheranus Kiralyok, Feydelmek Udvari Papiainak, Az mü Püspökűnkel penigh az Calvinista Kiraly es Feydelmek Udvari Praedicatorinak és az Academiak*nak*, Püspök*nek*, olly formánn hogy az Urokat urgeállyák, az Császár előtt valo Intercessiora, és hogy az Templomokbais könyörghések legyenek az Persecutiot szenvedő Magyar Ecclesiaért, etc. Ma holnap az ember kegydhez megyen, de Istenért legyen titokba, magoktol az Magyar Orsz*agi* Atyafiaktolis, mert ha ki hirhed több gonosz ieő ki belőlle mint io, informatus már az emberis mint visellye magát kgdnel, Asztalához is ne ültesse kgd, hanem eggyszer beszélvénn tsak vélle deákul, akkor mindeneket addgyon ugy kezébe, hogy vélle valo gyakor beszéd suspectussá ne tegye, kgd penigh szélbe vagyon, sok elegy belegy ember nyomia kgd kapuiát. Maramarosonn altal külgye kgd, s-mint minapis irtam valamint de addgyon olly embert melleje ki Craccoigh mennyen velle s-onnét hozzon levelet tőlle, de az az ember Lengyelül tuddgyon nem annyira ennek kisirését, mint az hirek tudakozását praetexállya kgd az Vice Ispánnak valo irásába, ugy mind az által hogy evvel eggyütt iáryon, az az ember penigh magha költséghenn legyen, mert ennek az menyit az Feydelem ada, avval bizony iőni ménniis aligh éri megh, mégh penigh ott várakozni kell, migh az válaszok a Kiralyoktol Feydelmektől megh iőnek, mert Tall. 150. rendeltünk számára, Harsanyinak penigh Tall. 50. Soha bizony többet nem

nyirbálhatánk, én bizony felekis megh nem eri vélle, elégh szegyen azis hogy Harsányinak csak ötven Tallér megyen, én ugyan azt irtam, hogy az levelekre valo költségh az, eő penigh az dolgokat iol inditván váluiánn tisztességhes ayándekot varyon Urunktol, irtam aztis Harsányinak, hogy ha ennek sok mulatása lenne, és az miatt megh fogyatkoznék, hogy sem az eghészsz dologh megh akadályoztassek, viszsza iövő utra szerezzen 50. vagy. 60. Tall. néki, ha belé hadttok, elégh rutul iárok. Irtam Harsányinak Craccoba valo Factor tsinálás felőllis, hogy mü innet oda gyakrann bé küldhetnénk, tsak eő tudosittson kinel kellessék ott keresni az leveleket. Kültem Harsányinak Clavistis ha kivantatik. Arrolis instrualtam az embert, ha Harsányi megh talált halni, kivel közöllye az dolghot, rövid Instructiot az kit adttam néki megh láthattya kgd, pro sua prudentia[1] kgdis instruallya mind ezekről Coram plura. Barsony Püspök munkájatis una cum refutatione[2] fel kültem, nem artana bár kgdis mégh éggy bokrot kötne az Basiriusnak szollo levél melle, mert én az eggyik réndbelit kültem Harsányinak, az másikot az Palatinus Electornak kiis vallásunkon valo. De publicis eddigh.

Török falváért az pénzt éggy hét alatt megh adom, az leveleket kezemhez vészem, de az mit az Eötsém Bethlen Pál Uram irásába megh iegyzettem linéával abba scrupulusom vagyon, talám az Magos falvi allapotba arrol lehet beszéd, én ugyan azt eppenn bolondsághnak tartom, mert Quando Coeli,[3] osztan Fiscalis az ioszágh akarkinek szabad ki valtani Fiscus akarattiából. Mikor az Eötsém Uram levele költ, en az utann beszéltem Josikával eő tartya az övét Aur. 325. praetendalvan sok költséghét, Amazok harmann tartyák az övéket Aur. 1000. Ez teszen in summa Aur. 1325. de ugy hiszem Aur. 1200 szakasztya véghét az vásárnak. Török falvi vetésértis ne felejtsen kgd megh alkudni s-fizetni. Ayánlom Isten kegyelmébe kgdt. Szent Miklos. 14 Marty 1672.

Kegyd igaz io akaro köteles szolgáia

Bethlen Miklos

Ha lehet az vetést az Ezer forintba tudatom.

[1] saját bölcsessége szerint

[2] a cáfolattal együtt

[3] Ha az Egek [is úgy akarják, bekövetkezhet valami várt vagy váratlan dolog. Quando Coeli sic volunt-ot írhatja itt rövidítve Bethlen. Kenéz Győző szíves közlése.]

134.

Teleki Mihálynak

Bodola, 1672. március 29.

Kőteles szeretettel szolgálok és I*sten*től minde*n* áldásokat kívánok kegyd*nek* kedvesivel éggyütt. &c.

Réménséghem kivűl esett kgd ide nem iöhetését bánom, de annak okát annális inkább szivesenn fáylalom, Isten Ur*am* vigasztallya kegydt, és az Aszszonynak eő kegyemének gyogyulásával s-megh maradott gyermekinek örvendetes nevekedésével felejtesse el kgdel mostani szomoruságát kgd*nek* igaz io akaroja kívánom.

Sok mind eggyről mind másrol valo beszélghetésimet mettzvén el az a kgd szomorusága, most rővideden tsak ezeket irhatom ez futo alkalmatossággal. Törökfalváért a pénzt megh adta*m*, volt heÿa három négy forint roszszis sok benne de affelőll el vették, benne mindazáltal semmit nem énghedének, praetendálván hogy kgd mondta volna hogy mindis megh addgya ha külömben nem lehet, kitől értették nem tudom, az 18 köböl buzát belé akarám tudni, de azt mondák hogy kgd Sorostelyrol már meghis ighirte, talám meghis adtta, elégh az, noha szivesenn igyekeztem, de bizony tsak nem lehete, ighirék hogy magosfalvi dologhba enghed*nek* inkább. Az Donatiok s-égyéb levelek nállam vad*nak*, de most el nem mertem küldeni. Amaz hitva*n* successiotis le hagyák, melyröl minap Eötsem Ur*am* irt volt ebbe az Törökfalviba

Kgdt kérem tudosittson bé jövéséről, és az Torda Varmegyei Szék kgd jelen léte és az én hirem nelkül ne legye*n*. Maradok.

Kgd szolgaia

Bethlen Miklos

Bodolan. 29. Mar*ty* A*nno* 1672.

135.

Teleki Mihálynak

Székelykocsárd, 1672. június 13.

Kötelesenn szolgálok és I*sten*től minde*n* áldásokat kivánok kgd*nek* kedvesivel éggyütt. &c.

Szerentsétlen voltam kegydhez, mellyenn valo busulásomot megh mondhattya kgd szolgáia, kit megh tartoztaték, semmi hirit nem hallvánn az másik*nak* kit kgd hozzám küldött, ki ugy hiszem Hari és Medves felé foghott menni az általonn. Ez által azert igy tudosithatom kgdt. Pünkösd harmad napjánn mit vihettünk véghbe kgd*nek* el kültem, elébbis tudositottam volna kgdt, de megh az el mult hétenn mindgyárt az Innep utánn akartam Tordára ménni, és kgd*nek* onnet irni mindenekröl, tsak hogy ez szándekomot kissebb gyermekem beteghsege mind ez mai napigh halasztá.

Josika részéröl azt irhatom kgd*nek*, ha penz lészen vala készenn, őis fel vészi vala, de soha penznek szerit nem tehetém, noha sokkeppe*n* probálám ha szerezhetek, Bethle*n* Farkas Ur*am* adott volna ha lött volna, énis adttam volna, de nem lön, mindaz által más akadályis volt, mert Plenipotentiaja a Feleséghétöl ighe*n* tsufos volt, mellyenn én semmit sem épithettem, ugy hiszem Radnotonn fel vészi, mert énis oda halasztám, szükséghesis hogy mind az Urtol költsön kert 250. aranyat mind az Josika szamára valot hozassa Radnothra kgd, mert mindenik helyt én busulok megh, ha mi akadály lesze*n* benne.

Az Joszágh foghlalásra és kezbe botsáttásra szolgát nem küldének, mert azt mondák hogy kgd máris birja, Zabot vettetett, malmot tsinaltat &c. reménlik hogy Josika Uris Radnotonn fel veszi pénzét, és igy osztozás nem kivántatik. Volt nem kevés zugolodás kivalt ebéd utánn hogy kgd tsak három falunak mondotta, s-négy volt penigh, várnakis mégh pénzt kgdtöl, s-talám méltánnis, de erröl Coram plura ha Is*te*n kgdel szembe jutat.

Az Magyar Országhi Attyafiak lármáját hallom, Istenért Ur*am* compescallya kgytek, mert már Magyar Országh el veszett, de félő inkábbis el vesz, söt Erdelyre az hátokonn hozzák az Németet s-osztan mi leszen belölle, vagy éggyütt veszünk vellek, vagy el vesztyük öket, iszonyu dolgot imaginalok állapottiokrol, ha Is*te*n s-kgytek kik*nek* incumbal megh ne*m* orvosollya. En maradok kgd kesz szolgaia igaz io akaroja

Bethlen Miklos

Kotsárd. 13. Juny. *Anno* 1672.

Az kgd hozzám adott Ezer forintyarol és 750 Aranyárol valo tzédulaimis legye*nek* ott Radnotonn, mert minnyaia*n* halandok vagiu*nk*.

136.

Teleki Mihálynak

Torda, 1672. július 8.

Mint kedves bizodalmas Uram*na*k szolgálok kőtelesenn és I*sten*től minden áldásokat kivánok Kegyd*ne*k kedvesivel éggyűtt. &c.

El bomolván hertelen az Gyűlés sok dolgok maradának függőbe mellyekről kellett volna kgdel beszélghetnem, s-noha reménlem tiz napok alatt Radnothon ismet szembe lészűnk, mind az altal neminémű dolghok siettetik ez irásomot.

Az Maghosfalvi Contractust im kgd*ne*k megh kűltem, én ennél iobbann irni nem tudttam, de ugy hiszem elégh io, Sarpataki Uramis iovallotta, addgya I*sten* kegyd és maradéki boldoghul birhassák. Az Bellényivel valo Contractust Kaptalanba adttam Diosi Gáspár Ur*am*hoz Requisitoriával kgd ki veheti. Az 250 Aranyrol valo Obligatoriat megh kültem, de kérem kgydt, külgye megh kgdis az en Quietantiaimat mind az Ezer forintrol mind az 750 Aranyrol. Az Consensus iratásra nékem gondom leszen, de most hamariaba nem erkezhetem sok bayos dolghaim miatt, mind az által nem késem velle. Megyek már az magham dolghaimra, mellyek*ne*k kezdetibe követem kgdt hogy panasz vagyon, de nem tehetek rolla, megh kell vallanom, nagyobb reménséghem volt a kgd io akarattyához, csudálomis ha igaz a mit értek, hogy inaudita altera parte,[1] annyira lábot adott kgyd ez Tordai betsülletes emberek*ne*k ellenem, melly ugy boldoghittson I*sten* olly keserves hogy aligh tudom ki irni, holott az köztünk fenn forgho Materiaba nékem életem betsülletem és réghi szep Nemesi szabadságom controvertaltatik, melly mellöl migh vagy törvénnyel, vagy violentiával nem amoveáltatom, soha nemis recedálok, keremis kgdt mind az barattsághi, mind Tiszti kötelességhére compescallya ezeket az embereket, supersedeallya*na*k zaklatásomtol, mert bizony nem jö io ki belölle.

Bizonyitok Istennel s-az dologghal, hogy senki ezek*ne*k az betsülletes emberek*ne*k több jot nem kivánt mint én, ugyanis avval vesztettem, mert felettébb submittalvan magamot már raytam szantanak, s-nevezetes injuriakat kiket sokaigh türtem illyeneket szenvedek.

[1] a másik fél meghallgatása nélkül

Eleitöl foghva [a]mind eleimtöl mind magamtol[a] házamhoz biratott széna füvemet hirem s-akaratom ellen foghták fel szántották, melly helyébe nem magok adttak, hanem embertelenségghel vettem mast, de hol es mitsodast. Hütöm szérént irom Uram kgd*nek* vagyon annyira mint Töviss Feyérvárhoz, külömbennis az Tordai határnak a legh véghenn vagyon melly miatt mostis a Bosi és egyeb ideghe*n* marhák mind el veszteghették, s-ha mindenkor nem öriztetem ez utánnis el veszteghetik, de külömbennis a meszszeséghe miatt haszontalan nagy részént.

Azont tselekették szánto földeimmel, am némellyiket ugia*n* kgd instantiajara Stepa*n* Uram*na*kis enghedém, mellyért mind az által adttak arra az fordulora földet noha meszszebb és roszszabbat, de ha ne*m* adttak volnais kgd tekintetiért ugyan sokat tselekettem volna s-tselekettemis.

Elébb mentek, s-itt valo emberimet szölö gyepüjért miért sine ulla praevia admonitione[2] birságoltak felettébb s-illetlenül.

Magham házamra hatalmasul rá mentek s-Jobbagyomat verték taghlották.

Tovabb procedaltak s-az Szindi határ fele[b] valo forduloba mind az magham ős földemet fel harátsoltak mind az gyepböl eppen ki osztottak, s-noha sok széghény özvegynek Arvának lágy földeit maghok között fel osztották, nékem mind az által sohult arra az félre, melly bizony a Tordai határnak a szive tsak eggy talpalatnit sem adttak s-birnom sem akarnak enghedni az mi raytok all benne.

Pro Complemento injuriarum, directe[3] reám valo boszszubol (.mert megh mutatom hogy más utonn mindenek injuriaia nélkül az Városnak proventust szerezhettek volna többet mint igy.) az Kortsomát el akarják foghni, s-fenyeghetöznek házamra valo menéssel, melly ugyan megh lehet, de bizony etc etc.

Illyen sok megh bantodásimra nézve, enis fel ébredek már, s-magamra dolgaimra vigyázok, mert Ur*am* én az mit Tordan birok igazan eleimröl reám szállott iussal Hunyadi János, Matyás és több Kiralyok Armalissa, Exemptioia, és Privilegiumaival birom, melly, akar mint mondgiák eö kegyemek, hogy itt senkinek ös földe nintse*n*, de nem jol mondgyák, mert széghény Matyás

[2] minden előzetes figyelmeztetés nélkül
[3] A jogtalanságok betetőzéseként csupán csak
[a]...[a] [beszúrva]
[b] [előbb:] Vele

Király oda találta iratni az Exemptioba una cum Terris arabilibus Cultis & incultis de jure & ab antiquo ad eande*m* Domu*m* pertinentibus.[4] Aztis docealom én hogy az Varosi birák idejébe a Nemes ember Tordánn ha nem akarta soha ujiabb uijabb divisio alá földeit nem botsátotta ezt penigh élő bizonysagokkalis. Mégh ollyanis vagyon az én Privilegiumomba, hogy házamhoz bé szalado embert se foghassa*nak* megh, hane*m*, ha sententiazott latrot. &c.

Illyen réghi szép Nemesi Szabadságom mellöl akar földek akar Kortsoma s-akarmi dolghokban, hogy én az eö kegyemek Uy Privilegiuma alkalmatosságával el állyak, itillye megh akarki, nemis állok bizony migh vagy nem persvadealtatom, vagy legitime ne*m* convincaltatom. Ha azt mondgyák, hogy az Varos magha között tsinalhat Tőrvenyt, arra az Decretum Par. 3. Tit. 2. megh felel tsak olvastassék megh. Tovabba ha eghészsz Esztendöt altal az Város házánal szüntelen bort árulnának [c]Város számára[c] ugyan több bor kelne el, mint sem igy éggy holnapigh, s-méghis senkinek sem lenne injuriaiaval. Mind ezeket bövebbenn illustralom szoval, s-kegydt enis kérem Nemessi Szabadságom oltalmazásába enghem ne akadályozzon, seöt promoveallyon, enis ea Conditione minde*n* synceritasra obligalom maghamat s-maradok Kgd*nek* és az kegyemedéinek köteles szolgáia

Bethlen Miklos

Torda*n* 8. July. A*nno* 1672.

137.

Teleki Mihálynak

Torda, 1672. július 11.

Mint kedves bizodalmas Uram*nak* kötelesen szolgálok és I*sten*től minden jokat kivánok Kgd*nek* kedvesivel éggyűtt. &c.

Kegyd levelemre tétt betsülletes válaszszát mind az Tordai Uramek bé adott punctumival éggyűtt megh hoza az szolgám, szinténn akkoris érkezék, mikor égynéhányann eő kegyemek azon dolghok felőll velem beszéllenek vala, nemis teheték ő kegyemek*nek* égyéb választ, hanem ezt. Mivel eő kegyemekis énis kgydt megh találtuk, illik hogy azonn utat kövessük az mellyet

[4] minden művelt és műveletlen szántóföldde*l*, mely jog szerint régtől fogva ugyanazon család tulajdona

[c]...[c] [margón]

kezdettűnk, én azért az eő kegyemek Punctumira az menyire most hertelenébe lehet breviter választ tészek kgyd*nek*, s-válasz tételemet ugy igazgatom hogy az igazsággal ne ellenkezzék.

Mind az Radnothra irt eő kegyemek levelébe, mind az utánn kegyd*nek* adott punctumokba két dologh forogh fenn.

1. Az kortsoma*nak* eggy ideigh város számára valo foghása.

2. Az szanto földek*nek* és szena füvek*nek* nem örökös iusson, hanem esztendőnként valtozo, és vagy földosztok io akarattyától vagy hatalmas emberek arbitriumától függhő bizonytalan birása.

Ezt eő kegyemek mind az kettőt szabadsághnak állittyák, és hogy az Varos Privilegiuma, szabadságha ebbenn áll azt mondgyák. En ellenbe mind az kettőt nemesi szabadsággal ellenkező dologhnak, és nem Nemes emberek, han*em* vagy Debretzeni holdoltságh, vagy valami gazdalkodo, postálkodo, adozo Városi emberek nyakára illő gallérnak mondom, az ollyan ember*ek*nek lévénn szükséghek az ollyan Városi közönséghes nagy ⟨terhet⟩ iövedelmekre, hogy az nagy terheket inkább el szenvedhessék. Az földek állapottyárol valo ⟨dolghot⟩ irást penigh nem tsak a nemesi szabadsággal, hanem a Recta ratioval[1] és Istenes igazsággal ellenkező dologhnak tartom, melly eddighis menyi sok inconvenientiat szerzett, sok széghény emberek széméből menyi könyvet száiából menyi átkot saytolt ki vayha tudná Uram kgyd, bizony el szánná az itt valo széghénységhnek állapottyát, meghis nyugodgyek kgyd benne, valamigh az az minden hatalmaskodásra tághas utat nyito principium megh áll, soha az széghénységh siralma s-atkozodása itt ebbe az helybe, ugy az tehetősebbek*nek* egymás ellen valo betstelenkedése megh ne*m* szűnik, seőt félő hogy valaha ember halál ne kővetkezzek ebből, mert rettenetes inaequalis divisio[2] szokott itt ebbe az helybe lenni, a ki elébb kaphattya a iobb, sok széghény ember sokszor a föld vagy fű osztásbol tsak nem sirva megyen haza. Ezt bizony szükségh megh orvosolni, és ha kgyd az Urakkal közölvénn ez dolghot bizonyos Conclusummal valaha ez sok villonghásnak véghet vetne I*sten*tőlis jutalmát vénné kgd, de hogy hoszszas irással kgdet ne terhellyem summáia az dologhnak ez.

Ugy tudom mikor az Nemes Országh a Partiumbeli atyafiakat eő kegyemeket ide foghadtta, & propter bonum pacis[3] ugi*an*

[1] józan ésszel
[2] igazságtalan osztás
[3] és a béke kedvéért

akkor az Városi rendet nobilitalta, avval a valtozással, az itt valo réghi Tős gyükeres nemes emberek*nek* szabadsághat iovait nem attingalta, és azok*nak* praeiuditiumára semmit sem tselekedett, nem lévénn azoknak sem az Városi rend nobilitatiojára, sem az uiÿonnann szerzett Privilegiumra semmi szükséghe, ezt ugy hiszem mind az erről irt Articulusokbol, mind az uiÿonnann irt Privilegium Salvans Clausulájából világosonn ki tanulhatni. Megh lévénn azért ez az fundamentum. En in genere minden eő kegyemekkel lévő Controversiakrol azt mondom. Mind kortsoma, földek, egyéb terhe viseléseknek az állapottia visgáltassék megh mint volt az Varosi rend nobilitatioja előtt, ez[a] penigh megh tettzik mind levelekből, mind Inquisitiokbol. Valamitsoda terheket az én eleim abba az üdőbe viseltek, mind azokat enis el viselem, de annál többre magamot nem ighirem, mert ez Tordai Uy Nemességh alkalmatosságával hogy én nemtelenebb és szabadsághtalanabb legyek mint az eleim, azt nékem senki nem imponálhattya, ha magham ultro aláiya nem adom magamot.

Ha mit akarnak azért eő kegyemek, ihol kgd terminállyon éggy napot, Radnothra külömbennis ugy hiszem oda kell gyűlnűnk, Szebenből tsak az Publicumoktol érkezhessem, enis leveleimet el hozom az alatt ittis inquiraltassunk, valamit eő kegyemek Privilegiumokbol és Inquisitiokbol megh mutatnak, hogy az eleim [b]ex necessitate[b] praestaltak, énis mind azokat io szivel subeálom, és helyes ratiokkal magamot persvadealni enghedem, többet ugy hiszem eö kegyemek sem kivánhatnak. Migh penigh az lenne, ő kegyemeket kgd intse, cessállya*nak* haborghatásomtol, ne iőÿön valami illetlenségh ki az dologhbol. Ha azt mondgyák, periculum in mora, el mulik a kortsoma ideje, arra ez a válasz 1. Nem tehetek rolla, mert az dologh nem kitsin, utrin*que* szabadságh controvertáltatik, nem hoyagh, hogy fel fuiiák. Elégh üdő van megh Sz*ent* Márton vagy Szent Gál napigh. 3. Jobb ugyan ügyibe el igazodni, hogy nem függöbe maradni. Mert ugy áldgyon megh Is*te*n nem az harmintznapi Tzéghér nyughvás, hanem ennek sok consequentiai izgatnak; s-kételenis leszek magham oltalmára mind Feydelem mind Urak és Országh előtt providealni, ha kgyd nem complanalhattya.

Az en Quietantiaimat én tsak azért kivanom, hogy mind kettenn halandok vagyunk, az nállam levő Recognitio el veszhet, az

[a] [előbb:] és
[b]...[b] [margón]

én tzédulaim amott megh maradhat*nak*, én kgydtől az aránt bizony semmit sem tartok, de olly ember kezébe akadhatna iövendöbe, megh ténnék maradékom*nak*, mint Mikola Uram Olah Gyogynak.

Kgydhez én nem kételkedtt*em*, azertis irtam haval, ha az dologh ugy vagyon az mint értem, azt penigh közönseghesenn beszélték, Az Fő Ispanis ugymond Patronusunk, tsak neki ménynyünk s-vághjuk le a Tzéghért.

Az melly széghény emberek földét emberim megh szantották, viszsza ighirtem, tsak enghem az én ős földembe ne haborgassa*nak*, és Intzedi Peter Vr*amat* az Város contentallya, azonba az szántásért fizesse*nek* megh, holott ökis megh szántották volna Ezt penigh a processust én itt Tord*an* eö kegyemektöl tanult*am*. Az Radnothra irt levelet Sz*ent* Miklosonn felejtett*em*, ezt penigh megh kültem. Hoszszu irásomrol kgdet követem, bizony maghamis valoba megh untam. I*sten* kgd eghességhét vastaghittsa.

En maradok, megh I*sten* éltet
Kgd köteles szolgaia
Bethlen Miklos

Tord*an*, 11. July 1672.

138.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, S. d., [1672. július második fele]

Kötelesenn szolgálok és I*sten*től minden áldásokat kivánok kegyd*nek* kedvesivel éggyűtt. &c.

Téghnapi nap véttem kgd levelét, melybe irja kgd, hogy levelemet az Tordai Atyafiak*nak* eő kegyemek*nek* oda küldi, azonba magha kgdis reménli nem sokára velem valo szembe lételét. En mégh ez előtt heted nappal el iövénn Tordárol, foghlalatoskodtam hol mi iratásba mellyet ugy hiszem kgdis tud, azonba most értém hogy kgdis oda jeőtt volna Tordára, azt ighen bánom hogy kgd leveléből oda iövő szándékát nem értettem, mert alkalmas dolghaimatis felbe hadtam volna s-oda mentem volna, késeő lévénn azért az immár, levelemmel kell az menyire lehet ezt az hibát potolnom. Mivel azért ha kgd oda Tordára jeőtt, nem az Varos szépséghe tsudálni, han*em* égyéb dolghokért jeőtt ugy hiszem, aztis tudom az Atyafiak eő kegyemek közzül sokann, (.mert

nem mondom minnyáiokat.) sokat foghnak kgd*ne*k intimálni és felöllem beszélleni, kérem ahoz képest kgdt ighen confidenter valamit ollyat ő kegyemek Instántiájára ne decernállyon, melly enghemet igazsághos utamba és szabadságomba megh akadályozzon, mert én mint kg*ne*kis irtam, és az mint az Város elöttis protestaltam, semmi injustumot nem kivánok, s-minť hogy már mind kgd*ne*k tétt irásomba, mind erigalt protestatiomba fundamentumat dolghaim*na*k le téttem, mostis tsak a mellett maradok. Ez kettőt mindazáltal szükségh kgd*ne*k megh érteni. Vadnak némelly dolghok, talám ollyak, mellyek város neve alatt forghanak, de menne csak Inquisitiora, vagy az usurpalt Authoritás ne dughná bé a széghény Atyafiak száját néha a Város házánál, talám nem találna az ember ollyan nagy megh eggyezést én ellen*em,* az mint penghettyük, de ha minnyájann eö kegyemek maghok és maradekjok nemesi szabadságharol el feletkeznek, én migh lehet az enyimet fenn tartom, tudvánn bizonyosonn, hogy sem az országh Articulussa, sem az Uy Donatio semmibe az én és réghi több Nemesek szabadsághát megh nem háboritotta. Aztis ighen illik kegyd*ne*k megh tudni, hogy az kegyd patrociniumaval és tekintetivel magha kegyd elméje és fel tétt tzéllya kivülis el mennek, ha, mint minap magahis irja kgd, ighen ovást nem szoll dolgokhoz. Ezek utánn I*sten* kegyes oltalmába ayánlom kgdt s-maradok.

Kegyd köteles szolgáia

Bethlen Miklos

Sz*ent* Miklos, hetfün estve késönn.

139.

Teleki Mihálynak

Teremi, 1672. augusztus 11.

Mint kedves bizodalmas Uram*na*k kötelesenn szolgálok és Istenteöl minde*n* áldásokat kivánok Kegydnek kedvesivel égygyűtt. &c.

Ez el mult legh közelbik Radnothi Gyűlésbe, mitsoda választ teők Kegyd által Tordai Urame*kna*k, hogy tudni illik; Eddigh az egymast érő Gyűlések miá sem Szebenbe leveleim utánn nem mehettem, sem az köztünk valo matériahoz tartozo Inquisitiokat

nem perágalhattam, de mihelyt ez Élés vetésböl Udvarhely Székenn menekedhetem, mingyárt Szebenbe megyek az levelekért, és az Inquisitiokat peragaltatom, s-Kegytek által és előtt ha lehet véghet vetek ez controversia*nak*. Evvel válvánn el Radnotonn Kgydtől, ugy hittem ez két avvagy másfél hét (.melly haladékot bona fide irom Kgd*nek* bizony nem az üdö nyerésért tettem én, hanem magha megh itilheti Kgyd ha érkezhettemé a sok közönséghes dolgoktol, avvagy nem.) mondom ugy hittem hogy kivált Kgyd Authoritassa és Interpositioja foroghvánn az dologhban ez kis üdö ollyan extremitásokat nem hoz maghával, irtamis ugyan az Városnak Kgyd*nek* tétt resolutiom felöll, és hogy addigh legye*nek* patientiaval. Quod differtur non aufertur.[1] Haza erkezven 5. Augusti Udvarhely Székröl, 6. mingyárt mentem az Urhoz Atyám Uramhoz Kutyfalvára és az leveles Ládák kultsait kezemhez véttem, 7. Radnothonn volta*m*. 8. Indultam Sz*ent* Miklosra olly végghel, hogy 9. mingyárt Szebenbe indullyak az levelekért, mind ezeket bona fide irom Kgd*nek*, mert bizony az dologh csendes és réndes véghet kivantam.

Ez alatt mit miveltek legyen eö Kegyemek házamon szolghaimon maghamon el szenvedhetetlen s-halállal vetekedő betstelenséghemre, el hiszem Kgd maghoktol értette, mely ez hazában hallatlan processus állapottyába mi tévő legyek, mégh magham sem tudom, de ha minden világhi ioom Kotzkaztatikis hogy tsak el szenveddgyem lehetetlen. Tudván azért hogy Kgd annak az Vármegyének fető Tiszti, tudván azt, hogy annak az eghészsz Tragoediának fető Coriphaeussi kegyemedhez ighen szoross kötelességghel vadnak, és kegyemedbe biztokba tselekedtték, tudvánn aztis hogy Kgd nekemis az Törveny és igazságh ki szolgaltatására köteles, ide teszem aztis, hogy ha megh nem tsalom maghamot, Kgdet syncerus és Realis io akaro Uram*nak* tartom; Ez tekintetekre nézve, ighen szeretettel és confidenter kérem kegydt, vagy találljon pro sua prudentia modot abba, hogy cum plena restitutione honoris & existimationis meae & refusione damni accepti[2] tséndesittessék le az dologh, vagy penigh legyen kegyd nehézséghe nélkül az Törveny és igazságh szolgáltatás, mellyet ez hazába kgd tartozik éggyik kiváltképpen oltalmazni.

Magham*nak* illett és kellett volna Kgdhez mennem, de hetfünn Kutyfalvárol viszsza mentembe nem tudom mi lelte a Tsipőmet,

[1] Ami késik, nem múlik.

[2] becsületem és tisztességem teljes helyreállításával és az elszenvedett kár jóvátételével

akkor ugy*an* semmit sem gondoltam vélle, de teghnap ighen roszszul kezdett lénni, ugy hogy ideis szekerenn kellett iönöm, s-mindenkor estvére roszszabbul vagyon, talám az aránt kgd megh nem itil. Várvánn kgd válaszszát Aya*n*lom I*sten* kegyes oltalmába kgdt. Teremibe. 11. Augusti A*nno* 1672.

Kgd igaz io akaro köteles szolgáia

Bethlen Miklos

140.

Teleki Mihálynak

Teremi, 1672. augusztus 29.

Mint kedves bizodalmas Uramnak keőtelesen szolgálok és I*s*-*ten*től minden áldásokat kivánok Kegyd*nek* kedvesivel éggyűtt &c.

Minapi kegyd levelemre tőtt irására megh eddigh választ nem tehettem, nem akarván bizonytalant irni kegyd*nek*, immár inquiraltattam eggy keveset, noha megh bővebbennis akarok inquiraltatni, tsak hogy eő kegyemek Tordai Uraim az melly rendeletlen utonn inditották dolghokat, ugyan azonn continuállyákis; Az mint Deákokat kűltem volt némelly nap inquirálni, Eötven forint birságh alatt tiltották megh egymás közőtt, hogy senkiis az Feydelem Compulsorium Mandatumának ne éngheddgyen s-ne fateállyon, aztis tselekedtték sokann, kik ellen az Országh Tőrvénye szérént én Executionale Mandatumot irattam, s-certificaltattamis Executiora annak moddgya s-rendi szérént; érre megh némelly (.ki Magyar Országhbolis gyilkossághi miatt szaladott bé az mint értettem, kiis az Feő Tanáts ez materiába,) azt mondotta Jőÿiön Deák tsak vagy egyeb Executor, bizony halomba vághjuk; Szolghaimotis azon Tot halállal fenyeghette az utánnis, illyen meltatlansághokat ollyan emberektől szenvednem hogy nehéz legyen akarki megh itilheti; mindazáltal Istenem*nek*, hazám*nak* Törvenye szerent akarván iárni maghamot megh birtam, de ha azok az Törvényhez vagy nem tudo, vagy tudni nem akaro égynéhány emberek nem compescaltat*nak*, sok széghény embert kárba haytanak, s-felek hogy az én emberimis az sokát megh unvánn, az én akaratomon kivűlis ollyat tselekesznek mellyet mindenik megh bánhat

Az mint kegyd minap irja hogy tűzre olajat ne*m* akar önteni, és iol erti hova mennye*nek* mind azok etc. Megh nyughodott elmével legyen kgyd benne, soha bizony eddigh mégh azt nem hittem, s-mostis nem hiszem, hogy ollyan hallatlan processusra kgyd biztatta volna őket, kegydhez bizony nem ketelkedttem, de hogy kgd akarattya s-hire nélkül valo roszsz tselekedetbenn kgd patrociniumaval ighe*n* biztattyák maghokat ez bizonyos, melly reménségh mindazáltal hogy ighe*n* megh tsallya ugy hiszem, lehetetlenis ha az Törvény, én, és az en maradékim ez hazával eggyütt elnek, hogy büntetetlen maraddgya*nak*, azonba nemis ollyan longus ez, ha az Approbata el nem találta véteni, de arrol most ne*m* szollok. Ezek constálnak. 1. Hogy kegytek altal, és az utan magham közikbe küldött Protestatiom altal bonis modis ex conditionibus[1] iora ighirtem maghamot ez bizonyos. 2. Hogy enghem soha sem perlettek, soha sem convincaltak, sőt arra az hatalmas Executiorais,[a] ha azt az nevet érdemli hogy soha sem certificáltak legitime az bizonyos. 3. Hogy az én szolghaim kezébe adott Instructiomba, semmi törvenytele*n* dologh nem volt ez is constal, megh mutathatom in specie. 4. Hogy az én szolghaim cum protestatione az Tzéghér bé vonásra maghokat rá ighirték, és hogy béis vonták minek előtte megh az házhoz jutotta*nak*, melyröl protestaltanakis ezis bizonyos. 5. Hogy sénkihez az én szolghaim sem ütöttek sem semmit nem tselekedttek Protestatio es Repulsional egyebet ezis constal az Vallatásbol. 6. Hogy az Pintzét ne*m* oltalmazták hane*m* tsak be rekeszkettek az házba ezis constal. 7. Hogy Pitvarnak, háznak, kamarának aytait bé vaghták, lövöldöztek, rontottak, kövekkel haygálták, ablakokat feszenghettek bé lövöldöztek, kerteket megh haghták, Üsd, öld vaghd az Ördögh lelkü illye*n* s-illye*n* fiait etc Maghatis diribrol darabra vagdalnok etc. Mind ezek bizonyosok az Inquisitiokbol, ez szép Törvenyes Executio; Illyen állapotba hogy én utannok valo járással maghamot betstelenittse*m*, hagyom kgd itiletire, az mint az minap kgd*nek* az Complanatio felöll irtam, akartam avval satisfacialni keresztyeni Tisztem*nek*, kgd tekintetinek, és kgdhez valo kötelességhem*nek*, mellyet ez utánnis syncere fenn igyekeze*m* tartani, s-kéremis kgdt, fiat Justitia, vivat nostra amicitia, pereat injustitia.[2] Az Relatoria-

[1] tisztességes módon és feltételekkel

[2] legyen igazság, éljen a barátságunk, vesszen az igazságtalanság

[a] [előbb:] Executiora

kot Isten kgdel szembe jutatvan megh mutatom. Ayánlom Isten kegyes oltalmába kgdt.

Teremi, 29. Augusti Anno 1672.

Kegyd igaz io akaro köteles szolgáia

Bethlen Miklos

141.

Márko Mártonnak

Ürmös, 1672. november 17.

Szolgálok kegyelmednek.

Mostani Háromszéki bajoskodásim miatt az gyakor tudósítás kívántatik, Kegyelmedet azért kérem, mint barátomat. Szombaton, Vasárnap és Hétfűn házától ne távozzék, azonba tartson egy jó lovast készen, az ki Háromszékről nekem irt levelét akár éjjel akár nappal érkezzék oda Kegyelmed házához, mingyárt igen sietve hozza által nekem Szent Pálra, mert az dolog nagy káromba jár, s Kegyelmed siető. Szál Dobosról külgyön Kegyelmed Szombaton által négy vagy öt öveg csobolyó savanyú vizet, vagy bár többet is, mert nagyobbik leánykám beteges, abba javallották, hogy föreszszök. Holnap isten kegyelméből ebédet Felső-Rákoson eszem. Isten tartsa meg Kegyelmedet.

Ürmös, 17. Novembris 1672. Kegyelmed barátja szolgál

Bethlen Miklós

142.

Teleki Mihálynak

Homoródszentpál, 1672. november 24.

Mint kedves bizodalmas Vramnak szolgálok és Istentől minden áldásokat kivánok kegydnek kedvesivel éggyűtt. &c.

Noha kegyd énghem talám el felejtett, mindazáltal értven én kgd közzelittéset, ezekből az Harom Széki peres szövevényekből, (.mellyekbe mayd belé halok.) akarám kegydt látoghatni, kivánván hogy levelem szerentsés orába találllya kegydt. Azonba tághasabb űdőm lévénn, ha kegydnek az aránt valo kivánságát értem,

vagyon elégh magha kgd dolghairol kegyd és maradeki iovara tartozo materiam az irásra vagy beszédre, mellyet addgya Isten annak idejeben szerentsés legyen. Ezzel Ayánlom Isten kegyes oltalmába kegydt. Szent Pal. 24. Novembris 1672.

Kegyd igaz io akaroia kész szolgáia

Bethlen Miklos

143.

Teleki Mihálynak

Zabola, 1673. január 26.

Mint kedves bizodalmas Vramnak kötelesen szolgálok és Istentől boldogh szerentsés Uy esztendőt kivánok kegyemednek kedvesivel éggyütt. &c.

26. Decembris Gyalubol költ kgd levelét io ideje már hogy véttem, s-választis irtam volna reá réghenn, de illyen okok mulattaták el velem. Kun István Vrammal valo nebelgésim olly in superlativo gradu[1] vadnak, hogy en le nem tudnám irni, ha kgd Mikes Kelemen Vrammal beszéll megh tudhattya, én bizony sem magham innet nem ménekedhetem, sem oda ki valo dolghaimra, sem itt benn valokra miatta gondot iol nem viselhetek. Vala ollyan szándékomis hogy Fogarasba ki ménnyek kgdtis reménlven ott, mint hogy inkabbis Coramra mint pennára valo dolghaim volnának kgdel, de oda sem mehetek, mert minden hétenn perel s-az veszekedéseket uiyittya. Rövid summaja mindazáltal az dologhnak tsak ez: A kgd minapi szerentsétlenséghétöl, és proxime a minapi Gyüléstöl foghva számtalan az hir kgd felöll, hogy kgd mint haragszik fenyeghetözik szitkozodik sokak ellen mind az Urak mind a Statusok közzül, és mitsoda magha ulciscálására valo fel tétt tzéllyai vadnak, etc Mind ezekbe mi legyen igaz s-mi nem, Isten s-kgd tuddgya, de ha mi ollyan vagyon, ighen confidenter kérem (.s-ha ez szot nem saynállya kgd.) intemis, vigyázzon kgd mind lelke ismeretinek mind magha házának és szerelmesinek tsendességhére, O ki gonosz az vilagh, vay ki sokann mosolyoghnak az ember szémébe, kik nem mind syncerus baráti, bizony többet használ kgd a szep moderatioval, mint a violentiával. Többet experialt kgd nállamnál a világhba, pro sua prudentia

[1] a legfelsőbb fokon

folytassa dolghait, s-io akaroja irását magyarázza iora. Addgya penigh az Isten hogy mind kgd, mind az haza, mind az eghész megh nyomorodott Isten népe örömre virradhasson fel ez Uy esztendöbe. Zabolan. 26 January 1673.

Kgd keöteles szolgaia

Bethlen Miklos

144.

Teleki Mihálynak

Fogaras, 1673. február 14.

Kötelesen szolgálok és Istentöl minden áldást kivánok Vram kgdnek. &c.

Kegyd levelét téghnap vettem, s-valoba akarom vala ha reménséghem szérént kgdt itt talállyam, de már nékemis bé kell Zabolára sietnem.

El hiszem kgd az én irásom nélkülis tuddgya, melly nagy ez hazába az diffidentia, menyi a hir, és a sok panasz szérte széllyel, az Istenért Vram refutallya a dolghok szép és Istenes folytatásával kgytek az emberektöl concipialt hitván opiniokat, laborállyon azonn kgytek hogy az haza legyen éggyes, kgytek ellen valo nagy Invidia igy hadd tolláloddgyek, és mindnyájann hadd reménlhessünk megh maradást ez széghény hazának, égyéb aránt én bizony semmi iot nem várok, s-utolso romlástol féltem minnyaiunkot. Addgya Isten reménséghem tsallyon megh. Ayánlomis Isten kegyes oltalmaba kgdet. Fogaras. 14. February 1673.

Kgd szolgaia

Bethlen Miklos

145.

Teleki Mihálynak

Szentkatolna, 1673. március 27.

Szolgálok keötelesen és Istentől minden áldásokat kivánok Vram kegdnek kedvesivel éggyütt.

Melly alkalmatlanul siettessen Urunk eő Naga hejába valo dologghal, el hiszem kegyd mindeneknél jobban tuddgya, sok

lehetne ez aránt a panaszom, de hagyom Coramra. Addgyon Isten őrvendetes állapotba talállyam kegdt. Szent Katolna. 27. Marty. 1673.

Kgd keöteles szolgáia

Bethlen Miklos

146.

Bethlen Pálnak

Bethlenszentmiklós, 1674. július 2.

Edes Eőtsém Uram.

Im az Divisionalékat kgyd kezéhez kűltem, kegyd irassa uiiolagh, mert az idejek el tőlt, és kivaltkeppen Kolos Vármegyébe puszta Kamaráson procedaltasson minel hamarébb lehet, hiszem Berkenyéshez közzel laknak az Tisztek reá érkezik kgyd.

En ha Isten enghedi 9. praesentis Keresd felé indulok. 10. 11. ott leszek, akarnam ha kgyd oda jőne akkorrá, mert Bun felé nem mehetek az Nemes Janosne Aszszonyom temetésére kelletvén sietnem, melyröl kgydt mind feleséghemmel éggyütt követtyük. Ha penigh kgd oda nem jöhetneis tsak minapi beszelghetésünkröl ne feletkezzék. Addgyon Isten kgydt örvendetes állopotba latnom. Szent Miklos. 2. July. Anno 1674.

Fejérvárrá tsak 1. Aprilist iáránk, az Feydelem el halasztotta más szerr[e?]

Kgyd szolga battia

Bethlen Miklos

147.

Bethlen Eleknek

Bethlenszentmiklós, 1674. október 22.

Köteles szeretettel szolgálok édes Eötsem Uram knek.

Kegyd levelét edes Eötsém Uram ighen betsüllettel és szeretettel véttem, kérem tovabbrais kgdt datis occasionibus munkáloddgyék kgd, mind Isten mind emberek előtt kedves dologh lészen, azonba ha Isten arra valo erőt szolgáltat énis megh igyekezem kgdnek szolgálni

Az Inclusakbol kgd tovabbrais lument vehet, talám azonba tsak ezenn az hétennis oda megyen Matskási Uram. Ha penigh az Vr ighen roszszul vagion, nem illik turbálni, én bizony ha több gonosztol nem tartanék magam ménnék oda, de az Vr megh izente s-az Asszonnyalis megh iratta maga, hogy oda ne mennyek valamigh maga nem hivat.

Továbbis kerem tudosittson kgd. Ezzel ayánlom I*sten* kegyes oltalmába kgdt. Sz*ent* Miklos 22. Octob*ris* 1674.

Kgd kesz szolga Attiafia

Bethlen Miklos

148.

Bánffy Dénesnek

Aranyoslóna, 1674. november 16.

Szolgalnek ha lehetne mint Vram*na*k kegy*ne*k &c.

Az mint az tegnapi Tragoedia, es az mostani egesz dologh, kgd elött csudasnak lathatik meltan, ugj talam ezenis csudalkozik hogj most az irasomot latia, de akarmire magiarazza kgd, alion szabadsagaban, en mind keresztien haza Fia irtozv*an* az ver ontastul meli akarmikoris igen karos, de most az szegenj Magiar Nemzetnek, es abban vallasunkon leveö rendek*ne*k szük voltara nezve ugian meg sirathatatlan, mivel a körniülottünk leveo hatalmas Nemzetekre nezveis, ez civile bellum szegeni Hazank*na*k nem egiebet hanem utolso veszedelmet igir, tartoztam kereszteny keötelessegembül kg*ne*k⟨irnj⟩irnj, hogj ha mi iora hozhatnam mind az Haza s mind abban az kgd siralmas allapatiat. Talam ugj velekedik Vram kgd hogj mi eginehanyan vagj magunktul vagj Beldy Vram kedveiert insurgaltunk kgd ellen, de bizoni meg czallia kgd magat mert az egesz orszag feö feö rendeiben alig tanalnek kettöt vagj harmat, az ki az kgd meg alaztatasaban nem consentialt volna, meliet ha kgd nem hiszen küldgie hiteles Embert hozzank assecuratoriat szerzek de salvo passu[1] szamara, oly dolgokat mutatok meg ⟨szamara⟩ nekie meliet kgd meg ertven tudom nyilvan azt fogia mondanj Obmutui Domine qvia tu fecistj, et bonum est qvod me humiliastj.[2] Istenert Vram gondold

[1] a menlevélről

[2] Hallgatok, Uram, mert te tetted, és jó az, hogy megaláztál engem.

el Hazadnak keövetkezhetö veszedelmet, szep reghj familiadnak hiret, nagj Joszagodnak viragzo allapatiat, az egj Giermekednek szerenczeiet Felesegednek foghsagat, es ez vilaghi mulando dolgoknak utanna az örökke valosagot, ne legj oka az Ver ontasnak, ne fegiverkezzel mert mit niersz velle? Isten ugj aldgion meg hogj egesz orszagh van fegiverben ellened, iob az dolgot köniörgesre foghnj, edes Ania Erdelj magat meg alazo engedelmes Fianak meg tud kegielmeznj. Isten vezerellie maga diczossegere kgdt. Lona 16 9bris Anno 1674.

Knek, az menyire keötelessege engedj kesz szolgaia Eoche

Bethlen Miklos

149.

Béldi Pálnak

Nagyenyed, 1674. november 23.

Kötelesen szolgálok uram kegyelmednek etc.

Kegyelmed jam tandem, hogy kiérkezett őrülöm, noha bizony elébb kell vala lenni, most penig immár az mely karban az dolgok vannak, az sietés semmit sem használ, hanem inkább árt. Tudhatja úgy hiszem kegyelmed, hogy B. D. még az elmúlt szombaton Tolnai Istvánt és Sárpa[ta]kit az kolosvári két praedicatort küldte hozzánk és urunkhoz, onnét tegnap lött válaszok, küldte azután a püspököt, kinek is ma lött válassza, küldte már most supplicatióval az országhoz Kende Gábort, Ispán Ferenczet, Rákóczi Ferenczet, kik is az éjjel Sárdon hálnak, holnap mennek bé Fejérvárra. Minden követséginek summája ez: hogy ura s hazája ellen vétett volna annyit, hogy ez üldözést érdemelje, nem tudja, mindazáltal csak assecuráltassék, hogy törvénytelen úton nem bántják, kész kevesed magával az gyűlésbe jönni, és ott törvényt állani, kész másokat, ha kiknek vétett, megkövetni, kész tisztei, keresett jószági nélkül ellenni, csak a magáéban hagyják meg, egy szóval mindenre ígíri magát. Az fejedelemnek s Teleki uramnak írt volt, úgy hitte csak kegyelmed factiója az dolog, kívánt mindazáltal assecuratoriát az fejedelemtől; volt oly szándéka, fegyverrel is penetráljon az gyűlésbe, de a fejedelem assecuratoriát nem adott, hanem mind maga, mind aszszonyunk ő nagysága írván

neki, csak azt intimálták, hogy az fegyvert tegye le; írt volt az urunk az praesidiariusoknak is mind patenst, mind commissiot, melyeket is tegnap Ajtonba az hadai között elolvastak publice maga engedelméből, vissza is tért mingyárt Ajtonból, és azt mondotta, hogy ő aval is megmutatja, hogy ura s hazája ellen nem rebellis, hogy ő az hadat elbocsátja az ország és fejedelem kezében, az várakat jó szívvel resignálja. Kende Gábor ugyan azt mondja, hogy ő az maga és fogoly felesége gyermeki életét köti le, hogy B. D. nem fegyverkezik, csak két embert sem állit soha elé, hanem ha törvénynyel prosequálják, törvényt áll, ha penig ugyan üldözik, elfut, elszalad, kiváltképen ha még hadak indulnak akár innét, akár kegyelmed keze alól feléje, bizonyoson elmegyen török közzé. Itt uram közönségesen igen félünk attól, hogy az sok aranyával elmegyen, és száz Zólyominál több kárt, több búsúlást szerez; azért itt az a tetszés, melyet ma dél tájban irattunk meg Teleki uraméknak, hogy ő kegyelmek mingyárt írjanak Vesselényi uramnak, két azon continentiájú levelet, hogy vigyáztasson reá minden útakon, egyiket vigyék a Kalyánon ki Váradfelé; az másikat Kővár felé; írjanak Katona Mihálynak is, noha ezelőtt is írtak, hogy ő is vigyáztasson útaira, míg ezek a dispositiók az hálót jól meg vetik, addig traktákkal, szép szókkal kell táplálni. Az Istenért uram, accommodálja kegyelmed is az dolgot, az hadakat Kolos vagy Szamos-Újvár felé ne bocsássa, hanem ott széljel rendelje quartélyba kevesenként, hogy az szegénység mód nélkül ne romoljon; maga kegyelmed ötven hatvan lóval jöjjön erre, mert mi is bé fogunk Fejérvárra menni; tractáljunk vélle, vagy törvényre revocáljuk, hiszen osztán ha túl az háló jól meglészen vetve, jobb akkor neki turboklanunk; Istenért uram kegyelmed ezt kövesse, jövendőben is kegyelmed ne okoztassék, ha török vagy német közé megyen, mert szép elméje vagyon, pénze sok, bizony hosszas gondot adhat. Isten hozza uram kegyelmedet jó egészségben. Enyed 23. Novembris 1674.

Kegyelmed köteles szolgája öcscse

Bethlen Miklós

U. i. Az papoknak adott válasz csak az, valami az fejedelem neki írt levelében vagyon.

150.

Teleki Mihálynak

Fogaras, 1675. március 22.

Kőtelesen szolgálok Ur*am* Kgd*nek*. &c.

Gondolatomon kivűl ide Fogarasba vetődém, és kgd szolgáiat ez kis irás nélkűl botsáttani ne*m* akarám szinte mikor érkeze*m* Urunk fel kelése előtt az Nalátzi Ur*am* szállásán találám az Négy Urat, ott az Gyülés állapottiárol beszéllének semmit sem concludálának. Hallám hogy az Lengyel követ betegh curaltatni akarja magát és hogy ante 13. Aprilis bé nem jeö ide, valoba csufos politia Követ Urtol eö napozza megh mikor iöyön ide, és éggy holnapot lakjek az országhban s-ne lássa az Feydelmet, ugyis látom valoba difficultállyák az Urak akkor ismét ide fáradni, ollyan szois vala eleiben külgienek, hogy tsak iöyön ide, ittis curalhattyák, mibe lött ne*m* tudom. Az Palotán kgd szolgáia szovával beszéllék, hogy az Lengiel követ a kissebb, annak tsak Kolyeszáia vagion, hane*m* az hinto a Frantziáé mindenütt a kőlt az fizet, mint s-hogy vagion dolgok ne*m* tudom, de ugy látom szembe sem lesze*n* addigh Urunkal migh mind Erdely mind magiar országh sok hazugh hirrel, frantzu bűzzel el telik. Gyerőfi Ur*am* mondá az imént hogy Urunk eő kegyemét akarja küldeni Lengiel országba, Kgd tudhattya talám mitsoda követtségh ez, én félek hogy sem hazánk*nak* sem vallásunk*nak* sem nemzetünk*nek* semmi iovára ne*m* leszen. Vayha kgdel szémbe beszélhetnék, minek előtte ennek az követ*nek* Audientiaia és válaszsza lesze*n* mind az által quod supra me nihil ad me,[1] de bizony sir az lelkem az sok rendeletlenséghenn egyenetlenséghenn, ugy tettzik hoszszas Tanáts kellene ahoz, ki mennye*n*, mivel mennye*n*, és mikor menny*en* Lengiel Országhba, ha ezt az alkalmatosságotis kgytek az haza az Ecclesia és magiar nemzet iovára nem fordittya bizony Nullius in gremium tosta Columba volat.[2] En mégh itt privatim senkivel sem beszélte*m*, látom titkolnak az Urak, mit? nem tudom hihető harmad negied nap mulva az piatzrol megh hallyuk En quod ad mea privata[3] halgatok, látom az Székely Ado, az Kolos-

[1] ami fölöttem áll, az nem rajtam-áll

[2] Senkinek sem rõpül a sült galamb a szájába.

[3] ami magánügyeimet illeti

vari Praesidium ayándekais Oosághba Uyságh, azt hallam, Urunk azt mondta, hogy eö Naga semmit sem ighirt, bizony Uram migh kgd Máramarost sétállya, felek én sok dologh olly terminusokba megien, nehez leszen megh orvoslani Sapienti Satis. En holnap utan innet háromszekre megiek ha Isten enghedi, ha kgd mit parantsol ott talál. Istennek ayánlom Uram kgdt. Fogaras. 22. Marty. 1675.

Kegyd köteles szolgáia

Bethlen Miklos

En Urunkot sem láttam, hanem tsak szinte vatsora előtt hivata bé eö Naga kez foghni, szinte mikor ki akart az aytonn indulni. Isten megh aldgia eö Ngat.

151.

Béldi Pálnak

Zabola, 1675. április 1.

Kőtelesen szolgálok mint bizodalmas Uramnak Bátyámnak Kgdnek &c.

Kegyd levelét betsüllettel és ighen kedvessen véttem, addgya Isten kgd io akarattyát szolgálhassam megh. Az Udvarhely széki hadak felöll tudosittom kgdt, mihelyt az Regestrumbol számban vehetem, elis viszem magammal Fogarasba, oda penigh mikor kell mennem, eőrömest ertenem, hadd tudnam énis magam itt benn valo dolgaimat ahoz szabni. Ezek utánn Isten kegies oltalmába ayánlom Vram kgdt. Zabola. 1. Aprilis Anno 1675.

Kegyd keöteles szolgáia Eöttse.

Bethlen Miklos

152.

Az országgyűlésnek

S. d., [Gyulafehérvár?, 1675. június közepe]

Az Nemes Országhoz Ngtokhoz kglmetekhez alázatos Instantiaja Bethlen Miklosnak

Nem ketlem Tudtára lehet ngtoknak kglmeteknek mennyi üdőtől fogván nyomorogjon az Pogany Rabsagaban Szeginy Varadi Ferentz, kinek szabaditasaban mar két esztendőtől fogvan faradozvánn, I*sten* munkamat annyira boldogitatta, hogy ez előtt őtt hettel küldettem meg az Satzat es minden oránn varam, sőtt ugy hittem hogy eddigis ki erkezzék, de mivel remenysegem kivül késik, es ha dolga más gyűlesre halad mind neki, mind nekem nagy karunkal lészen. Kelle ngtokat s-kglmeteket meg Talalnom, hogy mivel ennekem hatalmat adott arra hogy az Joszagahoz hozza nyulhassak, es külömbenis az hol mi helyes praetensioi vadnak kereshessem, meltoztassek Ngtok s-kglmetek Küküllővármegyei Tiszt Uraimnak demandálni hogy az nekem kötött Joszagat bocsassak kezemben, es az Joszaganakis az mi jövedelme volt, az egynehany esztendöktöl fogva, melyröl mind az Nemes országnak az Tanacsi rendnek, es Nemes Küküllővarmegyenek deliberatioja vagyon, arrolis mind az Nehai Kyralyfalvi Ferentz arvait, mind az Varmegye Tiszteit ammonealni, hogy keszitsek elo [a]es tartsak keszen.[a] Hasonlokeppe*n* Kali István nevü Ember allapottyarolis az mi Kgls Urunkal eo Ngaval egygyütt meltoztassek ngtok s-kglmetek parancsolni, hogy az kik erette kezesek löttek sistallyak, holott az miat periclitalt eddigis nagyobbara az Szeginy Rab dolga. Mind ezekben várom ngtok s kglmetek assistentiajat ne vadoltassam potentiariuskodassal, ha igaz Jussaval az Rabnak elek mindennapi karommal léven harom ezer Tallerom oda letele.

N. K. K. W.

153.

II. Rákóczi Györgyné Báthory Zsófiának

Gyulafehérvár, 1675. június 18.

Meltoságos Fejedelem Aszszony; Nekünk kegyelmes Aszszonyunk &c.

Az Nagod személlye előt, ez kis irásunk által kegyelmességeis biztatván, kelleték nagy alazatossággal megh jelennünk. Nehai Meltoságos Idvezült iffiabbik Rakoczi György Fejedelem kegyel-

...[a] [előbb:] addgyak kezemben

mes Urunk ő Naga, az Barczai Akos es maga ő Naga közöt levö disturbiumkor, ez Vilagbol ki mult Anyankrol Váradi Borbárárol minket illető, Nehai Varadi Miklostol kereskedesre Benedek Deak, es Tobias Deak Urameknak ki adot penzből, penzül es posztoul, Köver Gabor es Csepregi Mihaly Uramek altal vitetet el öt ezer kilencz szaz tizenharom forintokat. Mivel penigh Istenben boldogul ki mult kegyelmes Urunk ő Naga Res Mobilissi nagyob reszent Nagodra szallottanak, kerjük nagy alazatossaggal Nagodat meltoztassek refundalni, mivel ugy hiszszük bizonyoson, hogy maga ő Nagais az szegeny Fejedelem, ha annyira tudta volna hogy szegeny Anyankot, es minket akkor apro gyermekeket illetők azok az jok, hozza nem nyult volna. Arrolis penigh Nagodat kegyelmes Aszszonyunk alazatosson követtyük, hogy ha ezen dologh véghet pert kell movealnunk, mert bizony ne*m* az Nagod joszaganak kivanasa, hane*m* az kár vallás viszen reá, melyetis keszek leszűnk le hadni, tsak Nagod velle szűletet Fejedelmi kegyelmessege szerint contentaltasson, melyre Nagod anynyivalis kőnyebben lephetik hogy Köver Gabor Vr Nagodnak keze űgyiben leven, oda ki Magyarorszagban talám az nallunk levő levelek*nek* ő kge ellen Nagod hasznát veheti, melynek uttyát Nagod nallunknal jobban fel tanalhattya, miis karunk refundaltatvan, keszek leszünk az Nagod kezeben adni ha Nagodnak ugy fogh teczenni. Tovabba megis ez alazatos busitasunkrol Nagodat alazatossan követvén, kegyelmes valaszt várunk. Isten Nagodat sok esztendeigh boldogul éltesse. Fejervárat 18 Junÿ 1675.

Nagod alázatos szolgai.

Bethlen Miklos Betlen Pal

154.

Teleki Mihálynak

Torda, 1675. július 5.

Kőtelesen szolgálok Vr*am* kgdnek. &c.

Kegyd levelét véttem, hirekről valo tudosittását keőszőnőm, banomis hogy az ide jövetelbe kgd megh gátlodott. Az Frantziától várni jo ugia*n*, de iobb leszen vala az Feydelem*nek* el küldeni az Papok intézese szérént valakit, hisze*n* annak palástya alatt az Tractak megh lehettek volna, ha az dologh ugy kiványa volna,

mert én felek az particularis gratiára tsak Ibant quo poterant[1] lesznek az hadak, és ugy osztán minden fundamentum nélkűl lévénn haza ménések, semmi securitassa sem leszen az Ecclesianak, erre nézve bizony io lenne ez Feydelemnek azt az Tractát kezére vénni, és az dolgot hordozni migh Szepesi Pál, és az Frantzia dolga el válnék. Sapienti Satis.

Az Kapytihaságot én io szivel követem, noha reménséghemenn aloll valo fizetésem lőn reá, de erről Coram lehet szo.

En Uram 16. praesentis Gyogyon lakadalmazok ha Isten énghedi, és osztán onnét viszszá iővénn az Urhoz tekentek Kutyfalvara. Ad l. Augusti háromszékre igyekezem, honnét September közepire ha ki iövök, noha mind ezeket mégh Isten disponalhatytya.

Kérem bizodalmasonn kgdt, tudosittson ha lészené Tordaba szék szüretigh, én ighen akarnam ha lehetne Ezek utánn Isten kgdt az kőzőnséghes iora eltesse. Torda. 5. July. Anno 1675.

Kegyd keőteles szolgaia

Bethlen Miklos

Az Nemet Residensel mit tsinalt az Feő Vezér el nem tudám olvasni. &c. Ha kgd ir nékem, akar Tordai, akar Szent Miklosi gondviselömhöz kűlgie.

155.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1675. július 29.

Kőtelesen szolgálok Vram kgdnek. &c.

Akarám Uram kgdt tudosittani, hogy én Isten akarattyából mayd indulok Harom szek felé, es ha magam intezésem szérént lehet ott mulatásom ad 7. Septembris igyekezem ide viszszá.

Az mi penigh az kgdtől emlitett dolgot illeti, En ugyan ha mit az Isten Anya Szent Egyházának szolgalhatok, eghészsz szivel igyekezem tselekedni, de mint confidens Uramnak tempestive akarom megh irni akadályimot, hogy ha mit kgd megh orvosolhat benne, lehessen ideje reá.

[1] jönnek, ahogy tudnak

1. Hogy az ember*nek* házából tsak az mezőre ki tekintvénnis viszszá térése bizonytalan azt akarki tuddgya, annál inkább meszsze és sok akadályok között valo ut hogy félelem nelkül nintse*n* azis bizonyos, minden ember penigh keresztyeni kötelességhe alatt tartozik háza népét io rendben hagyni, nékem penigh az Urral valo szerentsétlenséghem, és az Varadi Ferentz állapottya olly nagy confusioba hozta dolgaimat, kinél nagyobb aligh lehet, io volna kgdnek az menyire lehetne az elseöt Complanatiora vagy arbitrativa Revisiora vinni, melly legh iobbann akkor lehetne, ha mikor oszta*n* az Uris látná hogy propter publicum bonum[1] fárasztván énghem Urunk és kgytek, arra az tekintetre nézve párt fogoimis vad*nak*, mert az ollyan lágy melegh interpositio mint az Fogarasi semmit használ. Az Varadi állapottyábann, kivantatik nékem assistentia Kali dolgából, es Gyuritza ellen, iárul ehez azis, teghnap hozák Brassobol, hogy az emberim békével az Rabbal viszsza indultanak, de az melly Örménynek Cserei Győrgyel leön peri, ám Radnothra Tatár Chám követeis jeött vala miatta, de nem leön contentatioia, az vitte Tatárokkal éggyütt viszsza rabsághra, migh contentaltatik, ezt én ugia*n* hamar üdönn megh tudom cum particularitatibus,[2] de ighe*n* io volna ha kgd pro sua prude*n*tia mind eggyiket másikot most az Urak előtt elé hozná, és Cserei Györgyis admonealtatnék uiiabban, azonban én ugy tudom annak az Eörmény*nek* eggy részént Urunk, Beldi Ur*am*, nehai Banfi Dienes tartoztan*ak* bizonyos rabokért, kik ha megh nem fizetnek, én nehezenn fizetek megh érettek, noha penigh az hir agazik, hogy ki az Kali, ki az Cserei dolgáért mondgya arrestaltatásokat, de sem eggyik sem másik megh nem orvosoltatik külömben hane*m* Urunk és az Urak assistentiaia altal, ha penigh ellene*m* valo irigységhböl oda akarnak három keresztye*n* lelket veszteni pogany kézbe, addgyo*n* az ollia*n* barátom számot rolla Is*te*n s-emberek elött a ki akarja. Az én privatumim ezek, vagyon harmadikis Coramra valo.

2. Magára az dologhra nézve iovallom ezeket, hogy az dologh titkosabb, az benne fáradozok securusabbak lehessenek. 1. Szines Tractat ha tsak levelek altalis Csaki Hartyani altal az Betsi Udvarral. 2. Ha ad votum[3] iőis az válasz az Portárol, de ugy kell tettetni mint ha roszsz volna, és az Tractat annál inkább folytatni.

[1] a közérdek miatt
[2] részleteiben
[3] kívánság szerint

3. Az Követtséghnek nagy securitassara, seőt az Austriai házhoz addictus Feydelmek előttis mind az elmék ki tanulására mind külömben sok pennával megh nem irhato hasznos consequentiakra nezve, leszen az hogy az papok censuraia szérént két pap eggy Lutheranus, eggy Calvinista iöyön el velem, hiszen az papok az mint az püspök mondá magokis seghittik, itt Erdélybennis tsak az lenne az hire, Erre azért szükségh kgdnek minde[n] tehettséghével rá fekünni, és ezt tempestive disponálni, külömben hiddgye kgd vekonyon, seőt semmit bizom az dologhoz, igy penigh bizom dérékasönn.

Arrolis szükségh gondolkodni, hogy holnap utan Augustus kezdödik az esztendő mayd el foly, nem várnám én az sült galambot az számba, maturalnam én az Követtséghet, és mint inferior iárnek az emberek utan, az sem derogal, hogy ha az alatt érkeznék az Gallus levele, mert annak continentiajárol könnyü volna tudositani, azonban evvel ellenkező onnét nem iő, tudom én.

Legh nagyobb bőkkenő az költségh, ott Folnagy nintsen, eöt hat száz Tallérral azt véghbe nem viszik, mert ott az Követnek praebendat nem adnak mint az portan.

Arrolis ké gondolkozni, hogy ha az költséghet az Feydelem megh akaria fordittani, külgyön hol mi nap keleti ayándekokot némellyeknek, eöt hat száz Talleros ayandékért küldenek három s-négy Ezer Talléros ayándekot. Hoszszas irásombol megh láthattya kgd melly ideghen szolgáia legyek az Isten ügyének, és kegydnekis melly diffidens

szolgaia igaz barattya

Bethlen Miklos

Szent Miklos. 29. July. 1675.

Választ várok ezen szolgam által.

156.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1675. október 22.

Keőtelesen szolgálok és Istenteől minden aldásokat kivánok Kegydnek kedvesivel eggyütt. &c.

16. praesentis keőlt kgd levelet 21. huiusdem vettem, hogy nem nehéztelt az hirekről tudosittani megh igyekezem kgdnek szolgál-

ni. Hogy kgdröl el feletkeztem arrol valo kgd panaszszát értem, de nem tudom magamot az aránt vétkesnek, lám minapis irtam kgdnek, de mint hogy semmi meritalis dolgokat nem tudok, azert nem akarom haszontalan levelekkel kgdt fárasztani, mint hogy én bizony mostis semmit sem értettem, azokat az szüle hireketis én nem tudom mitsodák, mint hogy Conversatiom sem ighen volt, nemis leszen az ollyan hirrel bővölködeö emberekkel. Migh három székenn voltamis senkivel Nemes János Uramon kivűl feö emberrel szémben nem voltam, Beldi Uramis mikor bé jeött volt, ighen sietvénn ki, én udvarlására nem erkeztem, noha ugy hiszem hogy az Szüle hir erről külömben lehetett, de az dologh igy vagyon.

Az Kali István állapotjárol nékem Posta Mester Uram semmi levelet kezemhez nem adott, noha 16. praesentis Elekesről Urunkat Balás falvaigh és onnet Turigh kisirtem, most irtam eö kegyemenek azok felöll az levelek felöll, bizony az Isten fizeti kgdnek megh, ha annak az széghény Rabnak igasságába szolgál, mert az magávalis iol tehetetlen, enis sok kárba vagiok miatta.

Az én lovaim roszszul hiznak, kevés szenám vagion, Papokat illet az az ut. Addgya Isten eörvendetes éghességhbe látnom kgdt. Szent Miklos. 22. 8bris 1675.

Kgd keöteles szolgaia Bethlen Miklos

Ez levelemetis Posta Mester Vram kezébe kültem.

157.

Apafi Mihálynak

S. d., [?, 1675. december 11. előtt]

Bethlen Miklos alázatos Supplicatioia Ngdhoz mint Kgyls Urahoz.

Ugy hiszem Kgyls Uram Ngdis erthette, mikeppen kőtötte legyen Rab Váradi Ferentz nékem örökösön Küküllő Varmegyében Benyen, Szépmezön, Lunkán, Lodormányonn Mikeszászán és Keszléren levö portioit

Hasonloképpen Nehai Leszai Katha, es Leszai Ersébeth maradéki Feyervármegyében Medvesen [a]es Tovissen[a] lévő portioiokat

[a]...[a] [utólagos beszúrás]

nékem adttak, az mint mind ezekről erőss Contractusim vadnak, és mindenik nagy summa pénzembe áll.

Alázatoson könyörgök Ngd*nak* mint Kgyls Uram*nak*, mind ezekre meltoztassék Consensust cum iure regio[1] adni Emptionalisim és Contractusim mellé; Melly Ngd kegylseghet enis Ngd*nak* holtigh valo alázatos hűségghel szolgálhassam[b] megh.

N. K. V. V.

158.

Apafi Mihálynak

S. d., [?, 1675. december 13. előtt]

Bethlen Miklos alázatos Supplicatioia Ngdhoz mint Kegyelmes Urához.

Ugy értem Kgyls Uram, hogy az én Rab Váradi Ferentzel valo dolgom véghett Ngdtis busittya Szeghedi György Uram, de alázatosonn kőnyörgök Ngdnak, Kegyelmesenn tekintse megh azt, hogy enis Törvénybe lako alázatos hive vagyok Ngd*nak*, semmitis bizony erövel el nem véttem, maga az Széghény rab a kie az Joszágh volt, az Decretum és Articulus szerent feje váltságában adtta nékem, ha Competens forumomon suis modis töllem el nyerik, arrol nem tehetek, de hogy praeter viam iuris[1] haborgattassa*m*, várom ebbe Ngd kegyelmességhét, és az Törvénytől annak idejénn és helyenn magamot nem vonogatom, de az mint eö kegyemek extraordinarius processusra akarnak vonni, arra ez haza Törvényének, és kitsin Nemesi szabadságom*nak* sértödése nélkül nem mehetek, varva*n* tovabbis ebbe Ngd kgyls oltalmat

N. K. V. V.

[1] uralkodó által adományozott joggal
[b] [előbb:] szolgálhassak
[1] a törvényes úton kívül

159.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1675. december 23.

Kőtelesen szolgálok és I*sten*teől minde*n* áldásokat kivánok kegydnek kedvesivel éggyűtt &c

Mint hogy ollyan hertelen leőn az kgd indulása, olly moddal nemis butsuzhatám kgdtől, akarám azért kgdt ez levelemmel uijobban látogatni, kivanva*n* hogy szerentses orába találllya kgdt. Kérem azonba kgdt, Kővárba ha ki megie*n*, mint hogy kgdtől hallám hogy magának kgdnek adnak Onat, vetessen kgd két mása Onat énnékem, cum gratiaru*m* actione megh adom az árrát, ha vehet penigh kgd ne saynállya Szent Peterigh bé hozatni. Az széghény Váradi Ferentz dolgárol ne feletkezzek kgd, az kezeseket tsak dulassa mégh, és az pénzt az Terminusra ha lehet hozza bé, mert Szent Iras szerentis nem tartozik kgd ebbe könyörűletességghel, mert az vagio*n* Prov. 20. W. 16. Mégh az ruháyátis el védd, és megh zálagold az embert a ki az ideghenért kezes leszen.

Ha mi hirei volnának, kerem tudosittso*n*, mert ha az Frantzuz és Svet ellen valo győzedelme R*ómai* Császárnak teöbb hadakat botsátt Magiar Országhba én felek szabásu Debretzen utánn Husztotis megh keresik, pelda mikor én egyszer Huszton valek Tetsőn s-másutt hir létigh az Lengjeleket fel verék. Addgyon I*sten* kgd*nek* s-minnyájunk*nak* eőrvendetesebb Karátsonokat érnünk. Sz*ent* Miklos. 23. Decembr*is* A*nno* 1675.

Kgyd igaz io akaro keőteles szolgáia

Bethlen Miklos

160.

Teleki Mihálynak

Gyéres, 1676. április 14.

Kőtelesen szolgálok és I*sten*től minde*n* áldásokat kivanok Uram kegyd*nek* kedvesivel éggyűtt. &c.

Akarám Uram kegydt ez kis irásommal látogatni, kivanván kegyed őrvendetes állapotban valo találását. Azonban Vr*am* teghnap iőve Farkas Fabián Vr*amnak* éggy levele, melyben ir eő kegyeme eggy Delon nevű vitez officérnek Fogarasbann érkezése felőll, melyreől nem lehet hogy kgdt ne tudosittsam. Az a Delon Uram Zuza Generál Vicéje volt az maga Zuza Regimentyének Vice Colonellussa, mikor penigh Balassi Imrenek Divenyt a nyakábann akarák rontani, akkor az Német hadakot és az Artilleriát eggy szoval az egheszsz dolgot erre bizta vala a Bellicum Consilium, ugy láttam hogy annál nagyobb hadat és nagyobb dolgotis reá bizhattak volna, annyi dexteritassát és vigyázását tapasztaltam az embernek, de mint hogy Frantzuz volt és széghény leghényböl az Muskater mellőll vitézséghevel ment az Oberster páltzáigh, nem pénzével sem nemzetével, az Bétsi Udvar nem promoveálta, seőt az mint eö énnékem irja az Zrinyi Peter alkalmatlanságával esett őis gyanuba, és az miatt buydosik nyavalyás. En Uram jovallanám irna kgd Udvarhoz, hogy valamint el ne igazittanak migh ember dolgait ki tanullya, mert a bizony dologh mint Farkas Fabi*an* Ur*am*is irja, ha Bethl*en* Gabor vagy Rakocy Gyeörgy idejébe jeött volna, eő sem banná megh, de bizony az Ura sem bánná megh. Jár ugi*an* az elmém ottis, hogy sem mint ott koplallyon, inkább magamis el tartom eggy ideigh, tsak osztán valami busulásom ne legi*en* miatta. Akarn*am* Vram, ha Americabol Europa feléis fordulna kgd. Addgya I*sten* eörőmmel latnom kegdt. Gyeres. 14. Apr*ilis* 1676.

Kgd keöteles szolgáia

Bethlen Miklos

161.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1676. április 18.

Kőtelesen szolgálok és I*sten*teől minde*n* áldásokat kivánok Uram kegyd*nek* kedvesivel éggyütt.

Csudálkozva olvastam kegyd 16. 17. Apr*ilis* költ leveleit, mind Datumjára, mind Continentiájára nezve, mert én kgdt Kővárba hitt*em* lénni, hát Sorostelyrol ir; Az Continentiát a mi nézi, én bona fide irom kegydnek hogy semmit az dologhba ne*m* tudok, mert énnekem sem levele, sem annál inkább beszéde altal semmit

senki kgdt illető dolgot nem jelentett, hanem Populе hirűl hallottam, az Nemet fenyeghetőzésére nezve sibongvánn az emberek keözönséghessen beszellették, hogy ha hadi Insurrectio leszen, aligh ha az Statusok megh nem kerdezik, miert kell hadakozni? ki kerte a Töröktől az Annuentiát, ki miatt ne*m* lehet békességh? etc. etc. de eztis en nem in privato, nemis nagy emberektől, hane*m* közep emberektől imitt amott hallotta*m*. Nemelly mondá eggy szolgám aztis hogy az Magyar Orszagiak azzal biztattyák magokat, eök assecuratusok hogy Pünköstigh vagy valuyán indul fegyverrel, vagy külömbenn io karban hozodik dolgok, az Assecuratio kitől leött ne*m* tudom. Ez előtt penigh esztendővel hallotta*m* s-mégh tala*m* az előttis, hogy nem tsak kgd, hane*m* Kapy, Redei Uramékis assecuraltak volna, de ez talám amaz réghi hüt, mellyel enis kgdis kötelesek voltunk. Assecuralom kgdt hogy semmi teöbb particularitast nem tudok. Egyéb arant Ura*m* közönseghessen mondgiak az emberek, hogy Banfi D. halálával semmi io ne*m* redundalt az Országhra, seőt most az dolgok roszszabbul vadnak. Maramaros hogy nagy oppressioba vagion et similia, de mi haszna kgd*ne*k illyen piatziakat irno*m* Nem tartom tanátsos*na*k, hogy kgd mod nélkült lármát tsinállyon magának, en ugia*n* bizony semmi realitast nem tudok, tudni sem kivánok, az napokba Gyerese*n* lévénn Redei Vr*amna*kis tsak ezeket mondta*m*, de tsak az Is*te*n adná hogy kgytek nagy rendekül éggyezne, az alsobb rend sibongása megh szünnék. Ezzel Is*te*n kegyes oltalmába hagiom kgdt. Sz*ent* Miklos. 18. Apr*ilis* 1676.

Kegd kesz szolgáia Bethlen Miklos

162.

Teleki Mihálynak, Naláczi Istvánnak és Székely Lászlónak

S. d., [Fogaras, 1676. április 23. ?]

Mint bizodalmas Uraim*na*k rabi keöteles és bizodalmas szolgalatomat ayánlom kgytek*ne*k.

Edes Teleki Uram, edes Koma*m* Hop Mester Ur*am*, és édes Posta Mester Uram nékem sokszor megh tapasztalt io Uraim, az Istenért io szerentsejeert kerem kgyteket, ne saynállya szemben lénni velem, hiszem Uram kegytek olly réndben vagyon, hogy lehetetlen Urunk*na*k eö Naga*na*k én ellene*m* olly haraghjának lénni, hogy az én velem valo szemben lételtől kgytek el rettenhes-

sen, mert ha Uram kegytek sem orvosolhattya ezt az én romlásomat, hat kitsoda orvosollya, lam Aszszonyunk eö Naga kgylseghet ighiri, es meghis nyugottam abban hogy eö Naga kgytekre azért megh nem haragszik, ha velem szemben leszen, mert énnékem nagy reménséghem volna, hogy az én kgytekkel valo szemben letelem nem tsak nékem lenne jomra, hanem ez egheszsz Zenebonának csendesittésére, és kivaltképpen kgyteknek mind magának maradékának nagy iovára nyitna utat. Ha penigh én ezt kgytektöl megh nem nyerhetem, égyebet nem tudok reménleni, hanem hogy az hamiss Informatiok én ellenem az kgytek szüvére jeghet tettek, noha bizonyittok Istennel vétkes nem vagyok, mert egybe vetvénn az kgd minapi nékem irt levelet, melyben kgd Teleki Uram irja, hogy kgd ellen tanátsot tartottak, és veghezest veghezettek, az Urunk eö Naga Datzo Uramék altal tett izenetivel, sok elmem hankodása utánn azt a Conclusiot hoztam ki belőlle, hogy ez a dologh Uy, és kgd s-más eö Naga belseö emberei ellen valo Tanáts, melly az eö Naga meltosághátis involválná. Ha penigh ez Uram a dologh, én olly artatlan vagyok ebbe mint az tsets szopo gyermek, mellyet én Coram kgytekkel, és kgytek altal eö Nagavalis könnyen el hitetek, hanem méghis felette bizodalmasonn kérem kegyteket, ne denegallya a szemben lételt, bizony nem tsak én, hanem maga kgytek es maradekiis eörülni fogh suo tempore neki.

Kgytek rab szolgaia

Bethlen Miklos

163.

Kapy Györgynek, Rhédey Ferencnek, Teleki Mihálynak és Naláczi Istvánnak

S. d., [Fogaras, 1676. április 24. ?]

Szolgálok minden keötelességgel Uram (.ha Isten megh szabaditt.) kgyteknek. &c.

Az mint Uram az estveis Istenere io szerentsejére kértem kgyteket, ugy mostis kérem ighen bizodalmasonn, hadd lehessek szemben kgytekkel, talám valami informatiok nehezitették az kgytek Szivét ellenem, hadd facilitallyam, mert ugy aldgion Isten megh mind testembe lelkembe maradékomba, hogy tudttomra sem

kgytek ellen nem vétettem, sem az mü kgyls Urunk és hazánk ellen, akar tsak hadd értsem mivel vádoltatom, lam Datzo és Pasko Uramek téghnap Urunk eö Naga meltoságos szavával azt mondák, hogy eö Naga mingyárt igazittatni akarja dolgomat. En Uram bizony noha ez haza Teörvénye ellen láttatik lenni, de annyira bizom ügyemhez, hogy mais mingyárt kész vagyok ennyi betsülletes haza fia előtt teörvenyt állani; Meghis kerem kgyteket hadd lehessek szemben kgytekkel, seőt kenszerittem az Istenre és az Uniora kedves választ varva*n* kgytektől.

Kgytek keöteles rab szolgáia

Bethlen Miklos

164.

[?]

S. d., [Fogaras, 1676. április 25. ?]

Edes bizodalmas Uraim. &c.

Gyakor busittásomrol kgyteket bizodalmasonn követem, a kételenségh viszen reá. Datzo Janos és Pasko Christof Uramek nékem az mü kegyls Urunk eö Naga izenetit teghnap elött illyen szokkal mondák megh: Hogy Beldi Ur*amm*al éggyütt én az eö Naga meltoságára és Uri rende*n* valo hivei eletek*nek* el fogyatására igyekeztem volna, melyreöl intercipialt levelis volna. Mind várám teghnap hogy vagy kgytekkel valo szémben létel, vagy ha kivánságom szerent Datzo és Pasko Uramek ide botsattatnak vala, annak az rővid izenetnek bövebb magyarázattyát vehessem, mert én ezenn érteni nem tudok.

Mert az mi az eö Naga meltosága ellen valo igyekezetemet nézi, ha abba vétkem vagyon, bar az I*sten* irgalmas szinét soha se lássam.

Az mi az Urak életét nézi, ezt egyebre nem erthete*m*, hane*m* B*ánffy* Dienesre, mert én ugy boldoghitts*on* I*sten*, soha uiiabb dolgot annál nem tudok, nemis hallottam, annál inkább benne nem forgotta*m*, ha penigh az B*anffy* Dienes dolga kezd fenn forgani, abban maga kgytek tuddgya, hanyadik volta*m*, én Evictorra kgytekre foghatok a Liga szérént.

De én Uram gyanakszom hogy más az én vétkem, tudni illik ez. Mint hogy Beldi Uramhoz lattatott valami affectiom, talám attol féltek vagy felnek eö Nagok, hogy annak az hitván Tisztnek

alkalmatosságával valamit zavartam volna, noha én bizony soha sem tselekettem volna, hiszem nem vagyok bolond, hogy más talpából a tövisset ki vonnyam, és az magaméba üssem, seöt bizonyittok Istennel hogy ha az Datzo Uramék altal létt izenetet az Commissioba belé irtak volna, mellyel ide hittak, vagy ha külömbenn megh értettem volna az gyanut, annál inkább ide jeöttem volna, de hiszem immar Beldi Uram keznél vagyon, ha mit tselekedett, maga dolga mint igazittya, mert noha én hozzám láttatott valami addictioia, és io akarattyátis mutatta szükséghemben, de énnékem az Tavalyi Feyervari gyüléstöl foghva, seöt megh talám az elöttis derek hitelem eö kegyeménél nem volt, Teghnap elöttis mikor én az dolgokot nem tudván széghény fejem a reghi mod szérént le kisirém, minden titkom az Mikes Urammal valo perlekedés, háromszeki Prokatorok dolga volt, hogy ellene Prokatort nem kaphatunk, azt irta minap Kun Istvan Uram. etc.

De hiszem Uram nints iobb annál, visellye más akarki ezt az én Tisztemet, mert az mai üdökre nézve Erdelyben semmi Tisztre nem vágok, Székely Tisztet penigh resolutus vagyok, hogy soha sem viselek, ha ugian raytam hadni akarnákis, mert én boldogh ember volnek ma, ha az a roszsz Tiszt a nyakamba nem volt volna, sem Banfi, sem Beldi miatt nem busulnek, az melly kigyo már kettszer megh mart, ha nem vennekis, de én az kebelemböl ki hagyittanam.

Továbbá Uram, ha nem elégh az egyszeri hütöm, noha bizony ez ighen keserves, mert Isten és emberek előtt tiszta lelki ismeretet akartam viselni, eskessenek megh uiiobban az eö Nagok hüséghere, botsassanak házamhoz az Eke kapa mellé, a teöbb jamborokkal hadd ellyek ebbe az hazába.

Mind ezeket kgytek discretiojára és Conscientiajára bizom, eddighis elégh roszsz pelda leött ez hazába, ne szaporoddgyék ezzelis maga kegytek és maradeki veszedelmére.

Kgytek rab szolgaia nehai Attjafia

Bethlen Miklos

165.

Teleki Mihálynak

Fogaras, 1676. május 6.

Ha Isten megh szabaditt kötelesen szolgálok és Istentől minden áldásokat kivánok kgdnek kedvesivel éggyütt. &c.

Szomoruann értém Vr*am* kgdnek Sz*ent* Péterre, es onnét Kővárba valo indulását, mert én remenlett*em* kgd*nek* mostanság Sorostelyonn valo mulatását, és kgd io akarattya által szabadulásom*nak* hamarább voltat, azért kéremis bizodalmasonn kgdt, ha szembe nem lehetis, levele altal Urunkot énghesztellye hozzám, ne szenveddgyek itt artatlan, ne pusztullyak hitván házaimnál, ne tetessem alkalmatlanná mind Uram hazám és kgytek szolgálatytyára, hiszem ha kezességhenn ki adnak, evocallya*nak*, inquiralylya*nak*, procedallyanak minde*n* keppen Teörvénnyel ellenem, bizony nem bánom seőt azt kivanom.

Azonban tuddgya Vr*am* kgd, Torda Var*me*giebe a Szilvasi, és Kűkűllő Varm*e*giébe a Benyei hitva*n* Joszagotska veghett mitsoda per vagio*n* én ellene*m*, ha Uram én itt űlők, s-amott perelnek, bar eggy Táskát, s-eggy Koldulo levelet vegiek én, mikor innét ki megiek, ha jelen lehetnék penigh bizony nem félteném Teörvenytől, ebbe kerem bizodalmasonn kgdt, talallyon modot Urunk eő Naga gratiaia altal, hogy avvagy botsattassam ki, vagy a migh dolgom eggy felé el válik, ne perellye*nek*, ne romollya*m* megh eghészsze*n* igasságomban. Mind ebbe s-mind kiváltkeppe*n* szabadulásomba varom kegyd io akarattyát, mellyet addgia Is*te*n kegd*nek* és maradekinak szolgálhassak megh. Ayánlom ezzel Is*te*n kegielmébe kgdt. Fogaras 6. May A*nno* 1676.

Kgd rab szolgáia

Bethlen Miklos

166.

Teleki Mihálynak

Fogaras, 1676. május 26.

Isten szabaditván mint kedves bizodalmas Uram*nak* kőtelesen szolgálok, és Is*te*ntől minden áldásokat kivánok Uram kgyd*nek* kedvessivel eggyűtt. &c.

Soha Uram nékem Kővár ollyan meszsze nem volt mint most, és noha az Szegheny Haza határának égynéhány szaz mertfeöldigh valo terjedésetis nem hogy bánnám, de inkább véremmelis ha lehetne öreghbitteném, mindazáltal azt akarnám, hogy, ha tsak addighis, migh en ez idétlen Fogarasi Porkolábságot birom, és attol megh valom, kgdis az Kővári dispositiot bizná Katona Mihály Uramra, és az Sz*ent* Peteri buzákot, s-az Sorostelyi Szeölőket latogatná, és neha az mű Kgyls Urunk udvaratis, mert

reménlvénn hogy levelem kgdt vagy Sorostélyonn vagy *Szent* Péterenn találllya, minapis irek kgdnek, de nem hiszem ott találta volna levelem kgdt, mert semmi hirem sints felőlle, mellyen bizony valobannis busulok;

Mert Uram én kgdnek mind amaz in *Anno* 1665. (.iusson eszébe kgd*nek* *Szent* Miklosonn.) mind annak utánna én hozzám sokszor ighirt, és mutatott io akarattyára nezve, mind vallásbeli egysegűnkre, az haza fiusághra nézve, és veghezetre, hogy kgd *Isten*től sok szep iokkal, szep gyermekekkel, mint ennek az Hazának szabadsaghinak az tőbbi között azok számára való megh őrizéséreis kötelezeő és kgdt ősztönözeő annyi zalogokkal vétetett kőrnyűl, és áldatott megh, mondom ezekre, és hasonlo teőbb tekintetekre nézve nékem az én szabadulásomba *Isten* utánn kgydhez volt, és vagyon legh nagyobb bizodalmom, tudvánn azt, (.mellyet bona conscientia irok, az mint minap *Szent* Miklosrolis megh irtam vala.) hogy bizony semmi kgd veszedelmére valo dologhbann hires részes és tanátsos nem vagyok, tudvánn egyszersmind aztis, hogy senki az én ártatlanságomat ez mostani szerentsetlenséghbeől ugy ki nem hozhattya, mint az kgd Urunk eő Naga előtt valo hitele és tekinteti.

Ezenn okokra nézve azért (.mert realis emberrel szot szaporittani mi haszna.) kérem ighen bizodalmasonn Uram kgdt, szabadulásomat véghben vivénn kgd, tegyen eleghet ennyi reszbenn kgd azok*na*k az nagy kőtelességhek*ne*k, mellyek*ne*k tellyesittésével kgd, mind az Isten előtt, mind Reformata Relligionk es Ecclesiank előtt, az Haza Statusi előtt, seőt maga kgd szerelmesi előtt kedvet találhat, és az mellyel kgd enghemet felette ighen az maga és maradéki szolgálattyára eörökösönn kötelezhet, és az mellyel kgd ex conscientia tartozikis, mert Oh! lelkem Uram ki nagy bűn az büntetésre mélto nagy gonoszt bűntetetlen el tűrni, de bizony szintenn ollyan nagy, vagy talám mégh nagyobb az ártatlant büntetni, Salamon ugyan Prov. 15.W.17. mindeniket eggyaránytu utálatosnak mondgya az Ur szine előtt.

En penigh Uram, *Isten*t, és az magam lelkem ismeretit merem bizonyságul hini, hogy Uramra, Hazámra, és kegytekre közönseghesse*n*, és in particulari kgdre nézve olly ártatlan vagyok, mint az kgd legh kissebbik gyermeke, ne haddgyatok hát itt veszteghelni, ha *Istennek* tarto lelketek vagion bűntelen, ne örüllyön az ördögh, és az eő eszközei, hogy ugyan mint ha megh bűvöltek volna bennűnket Reformatusokat ebbe az Hazába, hogy tsak mü marjuk egymast, azt mondgya penig *Szent* Pal Gal. 5. W.15. Hogy

ha egymást marjátok és észitek, megh lassatok hogy viszont égymástol megh ne emésztessetek. Hiszem nem vagyok én ollyan felettébb valo consideratiora, és félelemre melto nagy ember, noha ha az volnékis, ártatlan büntelen itt tartani ugian tsak vétek volna, de a persvasio az aránt nem bánt, ha mások hirem nélkül, s-kedvem ellen ollyan formidabilis nagy emberré nem tésznek.

De hoszszas irásommal kgd nem terhelem, az lakatotis szinte most veték fel az audientias házam aytayára, melly iele hogy már le kell fekűnni, kérem tsak kgdt ezenn ighen bizodalmasonn, irásomat roszszra ne magyarázza, mert én bizony in omni synceritate[1] irta*m*, Ugy se gondolkozzek kgd, hogy ne talám foghságomot kgdnek tulaydonittom, és azert irok illyen bővönn és illyen fontosonn, mert conscientiose irom, nintsen kegydre gyanuságom, és foghságomat kgd*nek* bizony nem tulaydonittom, de szabadulásomat kgdnek fogom köszeőnni ha kgd akarya, mert azt tudom hogy ha kgd akar, a tehettséghb*en* fogyatkozás nem leszen, Keötelezzen hát kgd in perpetuum maga és maradeki szolgálattyára illyen alkalmatossággal, melynél nagyobba[l] énghemet nem obligálhat, nyughtassa megh kgd elmejét rayta, io teteményét nem roszsz helyre tészi Repositumba, azt penigh el hiszem tuddgya kgd, hogy embernek maga es maradekira nézve legh állandobb kintse az Isteni félelem, mert annak megh fizetése az maradekokbannis ighirtetik, és masodik nagy kintses láda, az igaz barátok*na*k szerzése, mert ez amaz vizek mellé el vettetett kenyer, mellyet ember üdővel megh talál. Ecclesiast. 11. 1. 2. Addgya I*sten* Uram valossággal mutathassam megh, hogy Uramhoz, Hazámhoz, kegytekhez nem az voltam, a kinek gyanitott az vilagh. Kgdt penigh azonban és maradekit I*sten* oltalmazza illyen változástol.

Fogaras. 26. May. A*nno* 1676.

Kegyd keöteles rab szolgáia Bethlen Miklos

167.

Teleki Mihálynak

Fogaras, 1676. június 3.

Isten szabaditvánn, mint kedves bizodalmas Uram*na*k kötelesen szolgálok, és I*sten*teől minden áldásokat kivánok Uram kgdnek kedvesivel éggyűtt. &c.

[1] teljes őszinteséggel

Noha ez előttis busitottam Uram kgdt, mindazáltal mivel Istennek raytam valo itiletibeől az én unalmas teömlőtzöm aytaia mostis bé zárva vagyon, ketelenittetem zörghetni, hatodik hete lévénn már ártatlan szenvedésemnek; hogy azért kgdt hoszszas irásommal ne terhellyem, relegalom magamat 26. praeteriti May[1] irt levelemre, és kérem bizodalmasonn Uram kgdt, ha Isten kgyteket Tanátsi rendűl egyben gyűyti, tselekeddgye azt kgytek az mű kegyls Urunk eő Naga méltoságos személye előtt, mellyet Isten és ez haza vehessen kedvessen, mint az köz Igassághnak és az Haza szabadsaghinak oltalmát, enis penigh minden hááládatossággal szolgálhassak megh kgdnek és maradekinak. Isten vezérellye az maga dütsőssséghére, és ez széghény haza nyugodalmára, az artatlan szabadittására kgytek elmejét, és kgdt sokáigh boldogul éltetvénn illyen romlastol oltalmazza.

Fogaras. 3. Juny Anno 1676.

Kegyd köteles rab szolgáia Bethlen Miklos

Isten megh aldgya Vram kgdt, hogy rollam nem feletkezett. 19. May költ kgd levelét vettem, addgya Isten kgd ighirt io akarattyát szolgálhassam megh Vram kgdnek.

168.

Kun Istvánnak

Fogaras, 1676. június 16.

Isten szabaditván köteles szeretettel szolgálok és Istenteöl minden áldásokat kivánok edes Apam Uram kgydnek kedvesivel eggyütt. &c.

Kgyd levelét kedvessen vettem, Szabadulásomban valo farattságát ha Isten éltet és szabaditt megh szolgálom, keremis continuállya továbbrais, és kiváltképpen Radnothra mennyen el ha mikor az Urak oda gyülnek, mert az Feleséghem ugian tsak eggyügyü Aszszonyi állat, tudom az Eőtsém Bethlen Pál Uramis oda megien Tsak énnékem tőrvényt és igasságot szolgaltassanak, én nem félek bizony semmitőlis azonn az utonn, seöt inkább attol félek, hogy törvény félre tetelével vagy itt ültetnek, vagy ha el

[1] az elmúlt május 26-án

botsáttanakis tsak mint a Kotsist le vészik, el nyuytyák, s-megh fel teszik, nékem penigh az lelkem ismeretinn, és betsülletemenn esett seb fáy inkább mint égyéb. Addgya Isten mégh szolgalhassak kgdnek, és kegyemedéinek. Fogaras. 16. Juny. 1676.

Kgd rab fia

Bethlen Miklos

169.

Teleki Mihálynak

Fogaras, 1677. február [?]

Isten szabaditvan kötelesen szolgálok mint kedves bizodalmas Uramnak, és kivánok Istentől őrvendetes Uy esztendőt Kgdnek kedvesivel éggyűtt. &c.

Az kgyd izenetit és io intimatioját az széghény feleséghem megh mondá, Isten aldgya megh Uram kgydt io akarattyáért tudosittásáért, mert bizony dologh keservessen tapasztalom naponkent igaznak amaz Salamon mondasat. Pro. 13 W 12. Az vontatott reménségh megh beteghitti az elmét, és vayha immár tapasztalhatnám azon mondásnak második részetis: Az bé tellyesedő kivánságh penigh életnek fáya; Mellyis ha veghbe megyen Istenem irgalmassága és Urunk kegyelmességhe utánn, ugy látom égyedűl az kgd io akarattyának tartozom keőszőnni, és nagyobbis leszen az én kgdtől véyendő adosságom, mint sem én azt megh költsönözhessem, mindazon által én bizonyosonn hiszem, hogy mind maga mind maradeki személyébenn megh találllya kgd ez aránt valo Istenes io akarattyának iutalmat, mert ez bizony sok pohár viznél több, az mit kgd keresztyén rab attyafiával szolgájával akar követni. Matth. 10. 41. 42.

Magam részemről penigh azt mondhatom, hogy legyen az Isten kőz biro ebbe az irásba, ha én valaha arra valo ember lennek, hogy szolgálni tudnek, ha én kgd io akarattyát minden tehettséghemigh megh nem igyekeznem háálálni kgdnek és maradekinak. Keremis Istenért kgdt effectuallya kgd io ighiretit, bizony mind az mü Kgyls Urunk ha eö Naga megh szán, mind kgd áldást veszen Istentől ha illyen ártatlant megh szabaditt.

Feleséghemtöl szoval izentem kgdnek, mert az irás mint hogy töllem tilalmas, eztis az én kgdhez valo eghészsz confidentiam

jelenek tarthattya bizvást kgd. Addgya Isten edes Uram valósággalis tapasztalhassa kgd az én háládatossagomat. Fogaras rabsagom tizedik holnapjaba. 1677.

Kegyd széghény rab szolgaia

Bethlen Miklos

170.

Teleki Mihálynak

Medgyes, 1677. április 7.

Mint kedves bizodalmas Uramnak kőteles szeretettel szolgálok és Istentől minden áldásokat kivánok Uram Kegydnek kedvesivel éggyűtt. &c.

Noha el hiszem nagy helyes okok rekesztének el énghem Fogarasban attol, hogy a Kgd nagy kiváltkeppen valo jo akarattyát tartozásom szérént szemben ne köszönhessem megh, mindazon által méghis nem lehet kitsiddegh nem busulnom rayta; Azért ez kis irásomot eléghtelennek tartvánn annak az hibának ki potlására, kérem bizodalmasson Kgdt, tudosittson énghem ezekről.

1. Hol és mikor lehetek én kgd megh bántodása nelkül kgdel szembe, és erre ne udvarice, hanem mint igaz barát baráttyának ugy felellyen kgd megh, mert égyéb aránt az sül ki belölle, hogy kgdnek az aránt valo elméjét nem tudvan, alkalmatlan leszek, de bizony ugyis el megyek ha Szent Péterre, vagy Kővárba kellis mennem, ebbe resolutus vagyok.

2. Udvarhoz valo ménésemet mikor és hova jovallya kgd, mert én az Urunk kgyls válasz tetelébe valo mas hazokonn eő Ngoknak Porombákot érteném eőrőmest, Balasfalvát kgdtől könnyenn által láthato okokra nézve alkalmatlannak tartom ez uÿjá születésem utánn valo elseö udvarlásra; Ebbe penigh kegydnek nem tsak tudosittását, hanem abbéli io akarattyátis várom, hogy Udvarnál seghittse az aránt valo dolgomat, hogy mehessek bátrann Porombakra, ha mikor eő Nagok arra felé indulnak.

3. Tordai határ osztásának hirit hallom, melybe mivel énnékem ighen nagy károm forogh, terminussát eörömest érteném, mellyis ha lehet, lenne ollykor ne akadályozná az Porombáki és Desi utamot, fűigh ugyan már mint oszthassa kgytek moddgyát aligh látom.

4. Eggy roska Frantzia jeött kgydtől hozzám, ott valo maga viselését, fizetését, és el válását eörömest erteném, és megh fogadásába magamot ahoz alkalmaztatnám.

Az Ur Atyám Uramis eőrőmest vénné kgd censuráyát maga Udvarhoz méneséről, mert az én vékony tettzésem eő kegyemenek nem ighen tettzék

Hogy ennyivel busittom kgdt, arrol nem kővetem, tudvánn hogy az igaz baráttságh affele követésektől boszszusagot szenved. Hanem feleséghemmel eggyütt kgdnek az Aszszonynak és szerelmes gyermekinek Istentől minden aldásokat kivanván maradok migh Isten éltet Kgd igaz io akaro köteles szolgaya.

Medgyes. 7. Aprilis 1677.

Bethlen Miklos

171.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1677. május 9.

Mint kedves bizodalmas Vramnak kőtelesen szolgálok és Istentől minden áldásokat kivánok kgdnek kedvesivel éggyütt. &c.

Mind kgdre mind magamra mind az kőzőnséghes dolgokra nézve ighen szomorkodttam, hogy kgd uttya megh gátlódék, mindaz által tsak Isten kgdt szomorusághtol oltalmazza, az mivel haladott, talám avval el nem mult, bizony dologh akarom vala, s-akarnam mostis ha io alkalmatossággal kgdel beszélgethetnék, mert minapis az Szent Györgyi beszédnek reménséghe és égyéb sok kgd distractioi tsak megh kostoltaták aligh az dolgokat velünk. Kérem tudosittson kgd Feyérvárrá iöyé s-mikor? azonban ne saynallyon arrolis tudosittani, ha jovallyae már Udvarhoz valo ménésemet, mert a ket Öregh Gárgyán már szinte eleghet udvaroskodik, én mint hogy Doctorrais van szükséghem, ugy gondolkoztam ezenn az Szombatonn, vagy hetfünn Feyérvárrá ménynyek, ha kgdis iovallya, mert ugyis gondolkodom, hogy immár Urunk közzel lévénn hozzam, talám nem leszen io sokara halasztanom.

Teölthetném kgd füleit panaszszal az én falus felem Atyamfia eő kegyeme dolgárol, ki valamint tavaly az sok roszszat szémelyemre, ugy most a Küküllő vizet reteimre berkemre malomhelyemre ugy fel tolyta s-tollya eggy uyionnan minden szüksegh

kivül épittetett veszekedésre valo malmával, hogy el szenyvednem lehetetlen, holnap kell Fő Biroval admonealtatnom, mellyet tudom másra magyaráz, de nem tehetek rolla, hogy mind magamot maradekomot ollyan nagy kárban eytsem, nem kivánhattya senki, ugy*an* fel téttem vala magamba hogy mindent tűryek, elis m*en*tem vala udvarlására, de nem látom semmi moddgyát hogy az mint az előtt, ez utánn ollyan familiariter élhessek ő kegyemével, migh I*sten*, és keresztyén emberek interpositioja által securussá nem tétetem, és cséndessé, bizony V*ram* annyi az injuriám mindennap, hogy ha találnék valahol ehez hasonlo Jószágot, bar ezer forintal vagy tallérral volna alább valo mingyárt el tserélném, Követem kgdt panaszomrol, de ugy*an* könnyebb, ha confidens vram*nak* kebelébe önthetem ki.

Tsernátoni v*ram* mondá kegd*nek* éggy izenetit, bizony édes U*ram* én valamire az én Istenem hivutt, avvagy hi, az ő dütsőséghe mellett mindenre kész volnék, de bizony napokat kivánna az a nagy dologh, és talám nagyobb industria, nagyobb titok, teöbb Tanátskozás kivántatnék hozzá, mint sem az menyit, avvagy tsak en gondolok felölle lenni, ha kgd sokat kesik, en udvaroskodásomot veghezv*en*, Tordára, és onnét kgdhez fogok tekinteni. I*sten* Uram kegdt és szerelmessit védelmezze, és addgyo*n* örvendetes hirt kgytekröl hallanom, mellyet az Feleséghemis az Aszszony*nak* eö kegyeme*nek* kőteles szeretettel valo szolgálattyát ayanlvan szivessen kiva*n*. Sz*ent* Miklos. 9. May 1677.

Kegd köteles igaz io akaro szolgáya

Bethlen Miklos

172.

Teleki Mihálynak

Torda, 1677. május 23.

Kőtelesen szolgálok és I*sten*től minden áldásokat kivánok Vram kegydnek kedvesivel éggyűtt. &c.

Az kgytek ide gyűléset hallva*n* gondolám hogy az határ véghett volna, mellyre nézve enis ide jövék, de itt ne*m* érvénn kgdt, akarám ez kis irásommal látogatni, melly hogy kgd házát őrvendetesebb állapotba találllya, mint az mineműben hallom lenni, szivesen kivánom.

Az melly szolgamat minap kgdhez kűltem vala, én annak az szaványn semmit sem tudok fundálni, mert tsak azt mondá hogy kgd éér vágás miatt ne*m* irhatott, hanem el mehetek udvarhoz, Baló v*ramna*k ir kgd. En gondolván hogy Balo Vr*am* nevezetivel oda relegál kgd, küldék Balo v*ram*hoz, eő kegyeme udvarhoz valo ménésemet külömben jovallya, tsak hogy mivel senki nagy rénd ember udvarnál nintsen, azt irja, talám illendőbb haladni, mint hogy eő Nagok ollyankor benn szoktak énni, Ez alatt az Regalisis ki jőve; Már en ezekre nézve, iol esike? roszszule? nem tudom, de ugy látom tsak az gyülésre ha mehetek, melly udvarlásom kesedelmének ha valami roszsz consequentiai lénnének, várom az aránt kgd patrociniumat, mert én tsak azt mivelem az mit jo akaro Uraim jovallanak. Ezek utánn kivánom I*sten* kgdt szerelmes gyermeki éghésséghével vigasztallya, mellyet az Aszszony*na*kis az Feleségh*em* szive szérént kiván, és minden betsűllettel valo szolgálattyát aya*n*llya kegytek*nek*

Torda*n*. 23. May A*nno* D*omini* 1677.

Kgd keöteles szolgája

Bethlen Miklos

173.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1677. június 30.

Mint kedves bizodalmas Uram*na*k keötelesen szolgálok és I*s*-*te*ntől minden áldásokat kivánok kegydnek kedvesivel éggyütt. &c.

Mint hogy a Nalátzi András Vr*am* lakadalmától feleséghem akkori sulyos beteghséghe el foga, gondolatomba sem ötlödött hogy avvagy tsak Balásfalván kgdel szembe ne lehessek, de ugy látom a vendégheskedő világh kgdtis el kapta, addgya I*sten* io eghésséghére kgdnek az sok vigh lakást. Kérem Vram kgdet, ne saynallyon tudosittani, Radnothra méntébe hol lehessek kgdel szembe, mert teghnap előtt udvarnál mondák, hogy ma Sorostélyra, és osztán onnét indul kgd Radnothra, ne féllyen v*ram* kgd ebedlő vagy vatsoralo helyét nékem megh irni, assecuralom kgdt, en Koppani vatsorát nem tsinálok, ha akarna*m* sem lehetne, de I*sten* ugy aldgyon megh, ha lehetneis ne*m* akarnám, seőt mivel az

ár viz kgd Küküllővár felé valo uttyát el bontya, kérem ne saynállya Balásfalvárol uttyát erre dirigalni, tala*m* nélkül merem mondani, nagyobb háládatossággal eösztöver bárányu széghény ház kgdt Erdélybe most nem varia, sem láttya, mert én ugia*n* Radnothon kgdt nem fogom látni, nem lévénn ott most semmi olly dolgom, hanem vagy házánal kgdt, vagy az utba, avvagy ha magát megh alázza házamnál kell látnom. Kgd io válaszszát várvánn Ayanlom I*st*en kegyelmébe kgdt.

Sz*ent* Miklos. 30. Juny. A*nno* 1677.

Kgd köteles szolgáia

Bethlen Miklós

174.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1677. július 5.

Mint kedves bizodalmas Uram*na*k kőtelesen szolgálok, és I*st*entől minden áldásokat kivánok Uram kegydnek kedvesivel égygyűtt. &c.

Mint hogy az napokban alkalmasint udvarlotta*m* az mű kegyels Urunk meltoságos személye előtt, ahoz képest (.és hogy kűlőmbennis széghény Nemes ember házánal mindenkor elegh dolgot talál, kivált a ki ennyi kárral és hatra maradással vagyon, mint én;) most én udvarhoz nem mehetek, ha azért valami olly munkákot kezdenének ellenem, in summa confidentia[1] bizom kgd patrociniuma alá magamot, az mint kegydnek szovalis mondám, én törvénytől magamot nem vonogatom in competenti foro,[2] és bizony ha moddgyát s-hasznát látnám a panaszolkodásnak, én követhetne*m* inkább azt el, annyit szenvedek magam, és emberim kivaltkeppen az Benyei jambor szomszedimtol Radák és Szeghedi Uraméktol. Kerem ne saynállyon kgd éggy két szoval tudosittani kivalt ha boldoghtalan személyemet illető dolgok intervenialnanak. Ayánlom ezzel I*st*en kegyelmébe kgdt. Sz*ent* Miklos. 5. July. A*nno* 1677.

Kegyd keöteles szolgaia

Bethlen Miklos

[1] a legnagyobb bizalommal
[2] illetékes bíróság előtt

175.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1677. július 24.

Mint kedves bizodalmas Uram*nak* kőtelesen szolgálok és I*sten*től minden áldásokat kivánok kgdnek kedvesivel éggyűtt. &.

Akarám Uram kgdt ez kis irásommal látogatni, kivanvánn hogy őrvendetes állapotba találllya kgdt. Azonbann az mint kegyd Radnothon némelly nap mondá, hogy concipialnék valami irást, én azt ugyan tehettséghem szérént bizony io szivel el követném, az mint hogy már hol mit kezdettemis, de sok ahoz kivantatott dolgok nélkűl szükölködöm, mellyekre ha kgd vagy az Magyar attyafiak közzül valaki rá nem épitt nem sűlhet rendessen ki, azt penigh ugy kellene tsinálni és minden felőll támogatni, hogy az ollyant refutalniis szokták, ne suhadna az embernek markába, mert az osztán iol nem esnek, Ezek kivántatnának. 1. Eggy Generale Decretum. 2. Istvánfi historiaia. 3. Az Bethlen Gaborral és Rakocy Györgyel létt bekesseghe az Császar*nak*. 4. Az Magyar Országhi Articulusok Ab A*nno* 1607. usq*ue* ad Annum 1662.[1] 5. Az Posoni utolso zavaros gyülésnek Actai. 6. Az 13 Varmegyének sokszori supplicatioi gravaminai, és arra valo Résolutiok. 7. Az Rakocineval valo dolgok, és mint interturbálták az Executiot, ugy tudom akkor Vér Mihály Vr*am* által. 8. Az Besztertze Bányai Palatinus extraordinajanak alkalmatosságával lett dolgok, supplicatiok az tizenhárom Vármegye részéről 9. Az Eperjesi Tracta actai, Resolutiok etc. Ezek nélkül fundamentomos Manifestumot nem tudom mint irnak, ha ezek megh volnának, enis fel merném kötni a pennát, ugy hiszem Faigel Péter Ur*am*, vagy Apátzai Thamás Ur*am* mind ezekbe sokat conferálhatna, mert az mint kgd mondá, hogy az Austriaca Austeritásbol vehetni, igaz dologh, hogy onnét vehetni, de nem szinténn annyit, az mint én szeretném, más az nem tudom, ha tsak álmomba láttame, de ugy tettzik azt az Austriaca Austeritást refutalták, azis ighen kevantatnék nékem, hadd latnám, ha nyule? vagy medve, mert kivált abba nagy scrupulust látok, hogy az mint az Austeritásba folio penultimo[2] az vagyon irva, toties immunis Statuum Regni in

[1] 1607-től 1662-ig

[2] az utolsó előtti levélen

suum Regem insurrectio ⟨esse posset⟩ etiam armata esse posset,[3] ezt én nem tudom, honnet citalta az Author, mert szorol szora illyen formánn én ezt nem tudom hogy olvastam volna, ha kgd tudná, hogy ki irta azt az Austeritást, igazittana reá, hadd vennem Censuráját, mert el hiszem az a betsülletes ember az dolgokban versatus lehet; semmit penigh ollyat nem szeretnem irni affélébe, az mellyet helyesenn refutálhassanak.

Kerem azonba kgdt velem közölhető hirekröl tudosittson, kivalt ez háromrol, kgd indulása mikor leszen, Kende Uramek megh erkezéneke? avvagy tsak Boros ha jeött, mi ioval, mert én semmit sem tudok, az Pogány kutya halogatását penigh roszsznak tartom. Azonban az mint hire vala, küldé Urunk oda fel követet, vagy mint leszen már, mert enis széghény és ighen sok károkba borult nemes ember örömest Zabolára mennek másfél Esztendőre már egyszer, mert itt bizony mayd mindenböl ki kopom, én kgdnek in summa confidentia[4] irok, ugyis varom kgd io akarattyát.

Ezt penigh ha importune esikis, Istenemhez, Uramhoz, hazámhoz, és kgdhez valo kötelességhem irattya velem, ha az Portárol annuentia nintsen, lövö szerszámot ne vigyen kgd, mert inter rupturas pacis,[5] semmi ha husz ezer ember ménneis algyu nélkül, de tsak ezer mennyenis lövö szerszámmal oda a ket nemzet közt az bekességh solenniter, iobb szep hadakkal a nélkül ménni, oda ki eleghet találni. Ezt en in conscientia és confidentia[6] irom maradvánn migh Isten éltet

Kgd igaz io akaro köteles szolgája

Szent Miklos. 24. July. 1677. Bethlen Miklos

176.

Teleki Mihálynak

Torda, 1677. augusztus 3.

Mint kedves bizodalmas Vramnak kötelesen szolgálok, és Istentől minden áldásokat kivánok kgdnek kedvesivel éggyütt. &c

[3] annyiszor történhet büntetlenül az ország rendei részéről akár fegyveres felkelés is királyuk ellen

[4] a legteljesebb bizalommal

[5] békebontás közben

[6] lelkiismerettel és bizalommal

Az kgd parancsolattya szérént én Vér György Ur*am* elméjét az Aszszony mellett Kővárban valo maradásrol tentaltam, de felette ighen ideghen tölle, azt mondá, Is*te*n őtet ugy seghéllye keszebb volna az Vrunk adtta 200. Tallértis viszsza adni, hogy ne*m* mint porkolábkodni, noha penigh elegghé kerültem az dolgot, de méghis azt mondgya hogy kgdre gyanakszik, mert az előttis jovallotta kgd hogy ökör társzekeret ne vegyen, hane*m* tsak könnyü szérrel mennyen. summa summaru*m* semmire sem mene. én sem urgeálám osztán felettébb, ne detegállyam az aránt, hogy kegdtöl vagiok hozzá hagyott. Az Clavist kgd kivánsága szérént el kültem, de Urunk*na*k megh kell jelentenünk, mert én külömbe*n* nem merek affélével élni, én ha udvarhoz megiek magának Urunk*na*k mondom, vagy Balo Ur*am*tol izenem megh, mert én, azt kgd tuddgya, a rettenetes casus miatt megh félemlettem, bizony bánnám ha valamelly gonosz ember mind kgydnek mind énnékem, bayt szerzene, mert az hazugh embereknek mégh nem szakadott maghva, es ha kgd az aránt securusis, de én széghény ejem tartozom mindenekbe ighen ovást tselekedni. Ezek utánn kgd parantsolatytyát várván vékony tehettséghem szerent szolgálni igyekeze*m*, és kivánom hogy Is*te*n az kgd mostani uttyát igazgassa maga Szént nevének dütsösséghére, Siralmas Anya Szént égyházának vigasztalására, és egheszsz Nemzetünk*ne*k Hazánk*na*k eörömere jovára Szerelme*s* Szen*t* Fiaért Amen. Tordan. 3. Augusti A*nno* 1677.

Kegyd kőteles szolgáya

Bethlen Miklos

177.

Teleki Mihálynak

Torda, 1677. augusztus 8.

Mint kedves bizodalmas Uram*na*k kőtelesen szolgálok és Is*te*ntől minden áldásokat kivánok kgd*ne*k kedvesivel éggyűtt.&c.

Bálintfi Sigmond Ur*am* mondván hogy holnap indul kgd utánn, akarám ez kis irásommal méghis látogatni, kivánva*n* hogy örvendetes állapotba találllya levelem kgdt. Szent Peterröl haza iővénn, küldőttem vala bé Kolosvárrá az Austriaca Austeritas Refutatioja, Continuatioja, és Confirmatioja utánn, az többit ugyan nem kaphattam, hane*m* ez utolsot, de ugy látom hogy emberséghessen oda nyomitotta az pénnát, a ki irta, nemis látom

szükséghesnek hogy sem én sem más affele Manifestum irásba faraddgyon, mert ott elégghé megh volna az Ügy oltalmazva irással, tsak immar lehetne fegyverrel; hanem ha Urunk eö Naga foghná az hadat declarálni az Német ellen, ugy ha osztánn az eö Naga részéről irnának valami keveset, de talám az mégh most hirtelen lenne, s-nem esnék iol; Ha penigh mikor kivantatik, és parantsolatom leszen, abba könnyen el járhatok, de emezt szükséghtelennek tartom, mi haszna a sok Literam super literám,[1] ahoz immár égiéb kivantatik, mellyet Isten Szent Fiaért szolgaltasson ki, és áldgyon megh, kgdtis a mire eö Felséghe hitta, abba vigye elé a maga dütsösséghére s Nemzetünk örömére. Tordan. 8. Augusti. Anno 1677.

Kegyd kőteles szolgáia

Bethlen Miklos

178.

Teleki Mihálynak

Zabola, 1677. augusztus 28.

[...] [bi]zodalmas Vramnak kötelesen szolgálok és Istentöl [...] [áldá]sokat kivánok kgdnek kedvesivel éggyütt &c.

[...] [irá]sommal kgdt látogatni, és magamot eszébe [...] hogy irásom örvendetes allapotba talallya kgdt [...] az kgd szolgálattjára Istennek háálá béké-[...] [...]ással, sok káraim hatra maradasim miá, [...]elybeis bövönn tapasztalok, azertis fara-[...] [...]t lehet orvosollyak benne, de ugy latom[...] [...]t az Pestis grassál némelly helyekenn [...] nem tudom hol kerüli el ember, az Istennek [...] ostora az sok essö, melly miatt semmit [...] takarodhatik, buza kevés és eresztetlen [...]tat oltsoságot, az emberek között, az [...]em, temondad uralkodik, tsak az Isten tuddgia [...]onnis, melly csudálatosonn akadályoztaték [...] nemzetünk vallásunk ügye, melybölis utolso [...] nem reménlhetünk. Béldi Vramnak szintén [...] utam, Uzonba hozzá tértem vala, tsak [...] adnám az árrát, beszédűnk summáia, panasz [...]nknak el mult historiáia, panaszolkodék [...] mint busitotta Urunkot, és abbol mik [...] ugy látom, tsak eö Uzonba s- Bodolán ül-[...] [...]nak nem ménne

[1] betűt betűre

ostromlására most. Bá-[...] irtam volt kgdnek nem tudom vettejé, en [...]jál nem voltam, mivolta kgdnel. Ezek utan [...] [vezé]rellye maga dütsösséghére, és a közönséghes [...] állo dolgait. Zabolan. 28. Augusti Anno 1677.

[...]

Bethlen Miklos

179.

Kun Istvánnak

Bethlenszentmiklós, 1677. szeptember 27.

Kőteles szeretettel szolgálok édes Apám Uram és Istentől minden áldásokat kivánok kgdnek kedvesivel éggyütt. &c.

Az Sogor eö kegyeme iövénn ide akarám ez alkalmatossággal kgdt ez kis irással latogatni, kivanvan hogy levelem találllya örvendetes állapotba az kgd eghészsz házát. Istennek neve ditsirtessék, mégh mü minnyájann életbe s-éghésséghbe vagyunk. Az melly borokat a Feleséghem oda alá vétetett volt azoknak hordait io szivel le küldenök, de semmi mod nintsen most benne, hanem mint hogy kgdnek tudom Zagorbais kivántatik az hordo négy hordot küldök én Zagorba, azok helyénn a kibidi hordok helyénn, kgd penigh ott adasson más hordot az kibidieknek, avvagy ha ebbe mod nintsen, az árrát küldöm inkább megh, tsak tuddgiam menyit, mert tsak négy hordoval most nem faraszthatok szekeret le, azok az hordok égyéb aránt negyvenesek nem voltak, hanem ki 35 ki 30. ki annalis alabb volt. Erröl kgd tudosittson hadd tuddgiam ahoz szabni magamot. Ezek utánn ayanlom Isten kegyes oltalmába kgyteket minnyájann. Szent Miklos. 27. 7bris 1677.

Kgd köteles szolga fia

Bethlen Miklos

ajánlom edes apam Uram enis knek engedelmes szolgalatomat es Istentöl minden aldasokat meg adatni mind az aszonyal ö kegymevel kerem kgydt tudosittson ot alat medig mulat mert ugyan akarnam mar ha kgyelteket lathatnam.

Kun Ilona

180.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1677. szeptember 28.

Kötelesen szolgálok mint kedves bizodal*mas* vr*amnak* és I*sten*től minden áldásokat kivánok kegyd*nek* kedvesivel éggyütt &c.

Kegyd 2. de bizony nem tudhato*m* Augustie, vagy 7bris kőlt levelét 12. praesen*tis* 7bris véttem Zabolán, gondolom mindaz által, hogy 2. 7bris kellett kelni, mert hiszem 2. Augusti előtt harmad nappal volta*m* én kgdnel. Látom kgd levele kezdeti panasz, hogy én ighen el felejtette*m* kgdt, de ha leveleim megh mentek, az aligh illik reám, mert én tsak hamar kgdtől valo el válásom utánn Ver György vr*am* altal, az utánn mingyárt Balintfi Sig*mon*d Ur*am* által, az utánn 28. Augusti harmadszor irta*m* kgdnek, mellyet kültem Redei Ur*am* kezéhez, gyakrabbannis irta*m* volna, de sem ollyas materiam az irásra, sem modom az el küldésbe nem ighen volt, mostis én bizony nem tudok mit irni egyebet, az mit 28 Augusti in generalibus terminis irta*m*. Sok az hir, sok az hazughságh, sok a temondád, de mi haszna emberséghes ember*nek* gondgiát avval szaporittani haszontalanul, migh Haromszékenn mulatta*m*, piatzi hirrel éltem inkább Brassobol s-Kézdi Vásárhelyről, ott bizony neha io hir volt, hogy kgd szerentsesse*n* iárt a Német ellen, néha széghény Kende Uramek, és Székely Lászlo Uram*nak* arrestálásarol, és Zolyomirol valo ighe*n* roszsz hirek voltak. Az Kozákok ellen valo munkáia a Török*nek* keves progressussal, az két Vaydának oda valo létele nem uyságh kgd előtt, effélékkel papirossat töltene*m* talám nem illett, s-most sem illik.

Irja latom kgd, hogy német, honn lakos, futott magiar s-Erdelyis kgdt okozza, az bizony dologh hogy kgd az aránt elégh boldoghtalan, az publicum odium bizony megh vagio*n*, de az mint kgd maga szepenn vigasztallya azonn irásába magát, hogy iobb I*sten* embernél, és mindennek ugy kell lénni mint I*sten* rendelte, tsak kgd tiszta lelki ismeretet visellyen az a vigasztalás kgdt el nem haddgya, azonba ma holnap talám I*sten* az Portárol jobb hireket ád, és az dolgok jobbulva*n*, az hirekis jobbulnak, az szo penig kevesedik.

Irja kgd hogy ugy erti hogy ide bé már sokaktol megh sententiaztatott, én ugian ollyat bizony nem hallotta*m*, Zabolára menő utamba Béldi Vr*amm*al lévénn szémbenn 20 Augusti, eő kegyeme

discretusabb, hogy sem mint én előttem annyira ki terjeszkeddgyék, azonban ugy láttam, hogy a Datzo Vram commissioia véghett busult inkább, és annális inkább hogy azon dologhrol irvan kgdnek ex confidentia, kgd balra magiarazta volna, En az arántis officium Christiani amici praestiti,[1] ugyis értettem az utan Redei Uram leveléből hogy égybe boronáltátok azt az irast az Istenis boronallyon gyalullyon öszve benneteket, mert ha mind igy megien a vilagh, az mint most, bizony el veszünk miattatok nagy rendek miatt, és az sok közküpü hazugh ember miatt, a kik magok alkalmatosságaert diffidentiat spargalnak naponként az emberek között. Az utánn Béldi vramat nem láttam, ki iövőbe Nemes János vrammal sokat beszéllettem, noha az hadra el nem ment, de ugy látom kgdnek nem gonosz akaroja, de az eő szavais tsak az, hogy ha a sok ocsmány temondád megh nem orvosoltatik, bizony el veszűnk. Mas olly emberrel mostanságh szemben nem voltam, [a]hanem az szegeny Atyámmal,[a] ott az sok panasznál és beteg nyöghésnél egiebet nem hallottam, az nem pennára valo.

Summásonn edes Uram kgdnek azt irhatom hogy de publica salute[2] minden jelekre nézve én desperalo félbe vagiok, és ha ugian semmi az Magiar Expeditioba nem telik, munkaloddgiatok az haza megh maradásába az Istenert.

Kgdre nézve én bizony kgdnek hááládo szolgaia vagiok, noha bizony tele torokkal mondgiák az tavalyi io Uraim hogy nem ők, hanem kgd volt oka minden romlásomnak, és hogy mais mind kgd patronussok, és hogy maradekokighis terjedő ligáiok vagion kgdel, és hogy maholnap igy s-amugy leszen, ők igy promovealodnak etc. sok volna ditsekedések s-hejába valo beszédek. De én tudvánn az emberek szokását, hogy magokat mással szokták menteni, tudvánn aztis mit monda kgd Feyérvaratt mikor az Atyám házánál Sarpataki Nemes Janos, és az Urak Kapy Béldi Redei Vramék ott valának azonn épittek többet, varvánn annak suo tempore effectussat, mellyis akár legien, akar ne, én Istenemhez, Uramhoz, Hazámhoz az hűséghet, kgdhez az barati kötelességhet meg igyekezem tartani, tsak hogy az Uram előtt az mi kevés hitelem, égyébütt az menyi tekintetem vagion, tsak avval ighen hathatosson sem kgdnek sem másnak nem szolgálhatok, az mint ezt Szent Peterennis kgdnek megh mondam.

[1] a keresztyén barát tisztét viselve
[2] a közjót illetőleg
[a]...[a] [beszúrva]

Az magiar ügyet az mi nézi, abba kitsid, és talám későis az en Tanatsom, de az mint Szent Péterennis mondam, megh lévénn már az Confoederatiok, én bizony az magyarokat tsak animalnam, hogy ha az Lengiel had ki iőne csak foghnának az operatiohoz, kgd iőne bé s-Urunk publice mind Portan, mindenütt mondana le az dologhrol, tacite azonba, az mint lehetne seghittenők szeghenyeket, mert ugy látom eb a Török kutya a nemet és ezek kettenn megh emésztenek bennünket, ha penigh valami szerentsétsket adna Isten, mingyárt a melle allana az Török, ha vesztenék penigh, ugy sem lennének ighen sokkal roszszabbul mint most, mert Una salus victis nullam sperare salutem.[3] Ha penigh a Lengiel hadis sine spe refugii & quarterii[4] ki nem jeő, a Törökis tsak ebelkedik, mit tudnak széghények ténni, hanemha viszsza mennek, tudom ugian hogy a Török ha operatiohoz foghnakis, ha Tractára viszsza mennekis mindenként csak bűzt költ miattok hozzánk, de hat mit tud ember tenni, méghis iobb volna conjunctim békélleniek, mint sem privata gratiara haza bolondoskodni éggyenként, az Brandenburgus levele alkalmatosságával mind elhetnének, kinek bizony elégh válasz volna Urunktól. Quod ad res hungaricas attinet, nec pax, nec bellum in nostra, sed omnia in Turcae potestate sita sunt.[5]

De lám énghem a kgdhez valo confidentia sok bolondsághra teryeszkedttet, most penigh az a hire, hogy a magyarok kgdt arulonak tartyák, és hogy kgd a némettől két annyi pénzt vett fel, mint az Frantziától, mellyet a magyarok kgdnek aperte meghis izentek volna, és hogy most éggy resze a Lengyelhez ment volna etc. más része Szilágyban fluctual. Hogy a kgd házát iószágát fel verték volna, rövideden megh mondva, hogy kgd nekik nem tettzenék, seőt miattok periclitálna.

Ha hoszszas irással vetettem, vagy ha kevés ezis botsánatot várok, hiddgye kgd, ha az kgd hozzám mutatott io akarattyát hamiss fontal mérnem, ennyire nem teryeszkedném, de én kívánom Istentől, hogy mind kgd mind én boldogh állapotba mutathassunk synceritást nem tsak szoval, hanem ugian valósággal

[3] A legyőzöttnek egyedül az válik javára, ha semmi jóban sem reménykedik. (Vergilius: Aeneis, II. 354.)

[4] menedék és kvártély reménye híján

[5] Ami a magyar ügyeket illeti, tőlünk nem függ sem a béke, sem a háború, hanem minden a török hatalmában áll.

egymáshoz. Ezek utánn Isten kegyes oltalmába ayanlom kgdt, és előtte állo dolgait.

Szent Miklos. 28. 7bris 1677.

Kegyd köteles szolgáia Bethlen Miklos

P. S. Pro. 1. Novembris[6] rebesghetnek Gyűlést Besztertzére, elégh akadályos leszen az meszsze lakoknak, ha a pestist nézzük, mayd iobb volna ollyan hely, az mellyen már az Isten tsapása megh kezdett szűnni, mint Feyerváratt, mint az hul ez utánn varyak magokra, nintsen az is szo nélkül, hogy olljan szélybe intezik, sok a populе vanitassa.

181.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1677. november 6.

Mint kedves bizodalmas uramnak kötelesen szolgálok stb.

Noha én méltábban kezdhetném úgy írásomat mint Kegyelmed: igen elfelejte etc. de mivel tudom Kegyelmednek sok distractióit, azt hagyom abba. Én nem akarván Kegyelmedet elfelejteni, kívánom, hogy ez írásom Kegyelmedet örvendetes állapotba találja. Semmi új hírem nincsen melyről Kegyelmednek írni tudnék, sőt ha Kegyelmetek felől valamit nem értek, vak és süket vagyok a dolgokba; melyet nem is bánok rész szerént, csak az én Istenem boldogítsa szegény hazánk, nemzetünk és kivált vallásunk dolgát. Egyébaránt ha mi velem közölhető hírekről tudósít Kegyelmed, megszolgálom. Én vékony egészséggel birok, az szegény úr az atyám penig éppen búcsúzó félbe. Most egy hétig lakám ott, inter spem et metum[1] lévén dolga, el kelle nagy kárba járó dolgaim és házamhoz hozó kis oeconomiám miatt jönöm; de ha ugyan nem könyebbedik, vissza kell mennem, bizonytalan lévén minden szempillantása, nemcsak azelőtti nyavalyája miatt, hanem csudálatos hasmenés, bélfájás, étlen itlan alatlanság miatt; úgy hiszem, 78ba nehezen ér szegény, az mint vagyon. Én míg Isten éltet, kívánok Kegyelmednek vékony tehetségem szerént szolgálni; en-

[6] november 1-re

[1] remény és félelem között

gedje is Isten, hogy mind ennyi csapási között is megtartatván Kegyelmed és a Kegyelmedéi, örömmel láthassam Kegyelmedet.

Szent Miklós, 6. Novembris *Anno* 1677

Kegyelmed köteles szolgája

Bethlen Miklós

Irhatom Kegyelmednek a sógor Mikes uram és Kászoni Márton uram itt *Szent* Miklóson való gyakor conferentiáját. Lelkem Uram, kérlek, vigyázz reám, mert valamikor ezek annyira confluálnak, bizony mindenkor valamit csinálnak. Én Isten után Kegyelmed és más jóakaróim oltalmába Istent kivánnék csendes elmével imádni. Az mostani rettenetes üdőhöz és úthoz képest nem lehet nem notálni egy-két óráig tartó beszédért való útazásit az embereknek. Kérem Kegyelmedet pro veteri confidentia[2] legyen csak Kegyelmednél ez; én Kegyelmed kebelébe öntöm mint magaméba.

182.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1677. november 9.

Mint kedves bizodalmas uramnak kötelesen szolgálok stb.

Retteghi István uram, ki azelőtt velem szegény Zrinyi Miklóshoz és Velenczébe járt, azután itthon volt sokáig szolgám, most penig az úr atyám uram szolgája, találа meg hogy írnék Kegyelmednek egy mező-csáni Padurián Tódor nevű jobbágya felől, a ki Torda vármegyei tiszt uraiméktól lopásért akasztófára sententiáztatott, kiről hogy sok szóval ne írjak, úgy tudom, tiszt uramék Kegyelmedet informálták. Ez az emberséges ember azt mondja, hogy ha ő ura szolgálatjától érkezett volna, mostani vétkeért nem féltette volna. Látom, az mü kegyelmes urunktól is gratiát impetrált, de tiszt uraim Kegyelmedre rejiciáltak éppen. Kegyelmed gratiáján állván azert ennek az emberséges embernek ezarant való dolga, kérem Kegyelmedet, a mit salva conscientia cselekedhetik, az én tovább való szolgálatomért is mutassa jóakaratját hozzája. Hiszem az Isten törvénye sem sententiázta volt a lopót halálra az ó törvénybe, ez penig megfizetett úgy hallom azoknak, az kiknek kárt tett volt.

[2] a régi bizalom szerint

Az napokba, úgy tetszik 6. praesentis, írtam Kegyelmednek levelemet Rédei uramhoz dirigálván. Tegnap értém, hogy Paskó Christóph elszökött volna, ugyan Naláczi uram jött volt ide Bethlen Farkas és Gergely uramékhoz, ő kegyelme szolgájától, s azután írásából is. Elég rosz, ha igaz, noha talám ő is megéri annyival, mint Domokos.

Én tovább is Kegyelmed jóakaratjára bízván dolgaimot, várom confidenter Kegyelmed tudósítását, parancsolatját és kívánom, hogy még örömmel láthassam Kegyelmedet.

Szent Miklós, 9. Novembris, *Anno* 1677.

Kegyelmed köteles szolgája

Bethlen Miklós

183.

Bethlen Jánosnak

Bethlenszentmiklós, 1677. november 14.

Edes Atyam Uram

Felette szomoruann es busongva kételenittet*tem* kgdt tudositani Irtam volt az napokbann kegmetek*nek* hogy itt az szomszédb*an* mind suttognak futtognak; de már ki tanultam fundamentomoson mellybenn semmit sem kell kételkedni. Ezek az emberek aszt költöttek hogy Beldi Uram másokkal együtt (de neveket ki nem tanulhattam) aszt akarja hogy vagy egy vagy más utonn az Fejedelmet ki vesse, abbann penig eszt az utat akarja követni hogj most Brassóban Kapi Györgyöt és az ket Hallert maga mellé vonnya mellyet ha obtinealhat jó; Kapi ugyan csak vigje bé az adót, és az Orszag nevével praesentalvánn Zolyomit kérje ki Fejedelemnek, Beldi Pal penig itt az alatt rebellallyon vagj mit csinallyon, elég az hogy aszt az igyet procurallya: Azombann hogy Betlen Betlen [!] Farkas Gergely Eleket Kelement Daczót, Nalaczit kit hazoknál kit uttyokbann, egy szoval az hol kaphatytyák meg ölesse, breviter az egesz Országot fel gazollya, ha Kapit rá nem veheti mindent el probrallyon erövelis Ez az Ördög Tojománya. Eszt penig Urunk noha talám még szinte nem tugya; de elig hinném hogy nem tudná; De ha nem tudnais hogy Nalaczi Uram tugya; sőt hisziis aszt bizonyosonn tudom: Mert meg az el mult hétenn mikor Szamos Ujváratt vólt Nalaczi Uram Nemes

Janos Ur*am* Csicsó kereszturrul oda hitták vólt; de még akkor csak szele vólt az hazugságnak. Mikor Nalaczi Uram Szamos Ujvarrul jött ⟨Nalaczi Uram⟩ uttyában talalta Csötörtökönn mult egy hete Bethlen Farkas szolgája levéllel ott az hazugság confirmaltatott, ment haza Naláczi Uram Babólnára, Szombatonn tegnap egy hete oda ment Betllen Farkas*nak* két szólgája, es azon kivül maga Betlen Gergely kik Vasarnap meg inditották paripánn s hozták ide Hetfőnn ebedre, inditottak volt olly dispositioval, mellyet mind maga Betlen Farkas mind Nalaczi szolgai szajokbul mondok hogy egyenesenn Udvarhoz mennyen; de meg valtoztatta itt Sz*ent* miklosonn tanácskozvánn keddenn virattig s visza ment Bábolnára; de innét irtak Udvarhoz, es asztis már bizonyosonn tudom hogy Udvartul Commissio ment utánna hogy udvarhoz mennyen ⟨de meg⟩ ugyis hiszem ma vagy holnap meg indúl, ha tegnap nem indult az Udvar felé. Ezek bizonyosok semmit kgd benne ne kételkegyék: Kászoni Pater az el mult hétenn beszéllett Macskási Bóldisarral, aszt le irnom haszontalan, sietekis; De az Pater beszediis confirmallyak ezeket, az Pater penig Sz*ent* Miklosonn itt volt az el mult heti tanácsbann, ment Bóldisartul Lázár Istvánhoz, és aszt mondotta hogy neki Csikbann kell menni. El ment az Pater addig, hogy Beldi Pál lator, Erdelyb*en* sem némettül sem Töröktül nem kell félni csak tőle; De Udvarnál nagy dolog vagyon fenn: Daczót azert bocsatottak el Udvartul hogy Beldire vigyázzon: Betllen Farkasek Commissiot extrahaltak az Szebeni tisztekre, hogy felesegek securitasbann légyen magok Udvar fele nyomultak &c Ezek Pater szavai, Bizony dolog itt majd quotidianus Gergely Kelemen, en bizony magamis félek tölök, ma Redej Ferencz Uramhoz megyek; de holnap visza jövénn oda Keresdre megyek az Öcsemetis oda kellene hini, hadd beszélnénk mit tegjünk ez szörnyü hazug világbann, Bizonyos az Farkas és Kelemenék költözése, Rettegre való szandékais hallatik, mellj az Pater szavait confirmállya. Az Pekri Uram had[át] az többivel együtt tegnap mult egy hete meg mustralták Szamos Ujvárnál: Ezer lovast meg tartott Urunk maga számára az javában, meg fizettek nekik, Székre szallitották. Az magyar Orszagiak erössödnek naponként oda ki; De ök látnak mit csinálnak ott, csak itt az hazugságbann belé ne halnánk. Paskó el szökése eppenn Beldi Uramnak tulajdonittatik ezektül, arrais ment el, még Vargjason Daniel Istvánt kereste, ottis hált az báttyais aszt mondotta hogj nem el szökött hanem csak Beldi Uramhoz ment:

En nem tudom mit kell tenni ugy bóldogitson Isten semmit az Beldi Uram dólgaiban nem tudok: mert velem soha semmit sem közlött, ezeket igj lenni nemis hiszem de megis szüksegesnek itilném hogj errül kgmetek tudositaná igen sietve, ejjel nappal hadd tudná ez szörnyü dólgot orvosolni, egyszersmind circaltassa meg kgmetek el menté Kapi az adóval vagy mi ördögőt ül ennyit Brassóban, hadd tugyunk valamit akkor mikor en oda mégyek; de nagy vigyázás, nagy sietség, és nagy titok kivántatik ebben, leg jobb volna ha csak eszt az levelet kgmed papirosban takarvánn s bé pecsetelven küldené hozzá hadd latná; de viszsza kellene töle hozni ez én levelemet mert kgd tudom maga sokat nem irhat, mással iratni most bizony félelmes, embernek az cselegjétülis kell félni. Agja Isten kgdt talallyam jobbann reménsegemnél. Szent Miklos 14 9bris 1677.

Kgd engedelmes fia

Bethlen Miklos

Az Istenért mig en oda megyek vagj udvarhoz vagj masuvá ne irjon:

Nicolaus Bethlen

184.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1677. november 22.

Kötelesen szolgálok mint kedves bizodalmas vramnak és Istentől minden áldásokat kivánok kgdnek kedvesivel éggyütt. &c.

15. praesentis keölt kgd levelét Isten ma 22. praesentis szinténn akkor hozá, mikor a sok roszsz dolgonn, és legh közzelebb Bethlen Farkas vramnak ez ettzakai felette sietö és lármás el költözesenn busongok vala, bizony dologh ighen iokor jeött kegyd levele, mert avvagy tsak vigasztalásomra szolgál mind most, mind jövendőbenn. Én Vram bizonysagul hivom az Istent, hogy mindenbe ártatlan vagiok, ha vagion valami dologh, és nem hogy ollyan roszsz dologhba tars lénnék, de ha lehetne hirit sem hallanam tudom Istenemhez, Ecclesiamhoz Vramhoz hazámhoz valo keötelességhemet, hiddgye el kgd, ha mi jót rollam mondott vagy ighirt, mint hogy tudom ighirtis, bizony nem vall kgd az aránt szégyent, csak ne frustraloddgiam énis kgdhez valo reménséghembe, mert oo lelkem vram tavalyis io akarom voltál, kiert Isten

megh áldgio*n* de minden ártatlanságommal tsak megh esék ray-ta*m*, nem oltalmazhatál megh, noha az utánn I*sten* aldgio*n* megh, megh szabadittál. Tekintsétek meg az I*sten*ért, melly spittzenn legien az haza dolga, mely nagy eggyességhet kevánna az Magiar Ecclesia dolga, Tekintsétek megh, melly tsudálatos munkaja ez a Satannak, mitsoda vallásunkot névei vallo, vagy ugian ex profesSo gyülölő emberek munkaja ez. Considerallya kgytek, mint igyekezik az magok privata causáját, magok személyes felelmét, rancorát publicummá ténni, az feydelmi meltoságot, kgyd személyét, az hazát belé keverni, és igy a diffidentiat spargalni, s-másokat piusnak tévénn, vrok ioságával, kgytek megh iyesztésével abutalni. Relegalom továbbra magamot 6. praesen*tis* et 15. irott leveleimre, mellyeket ugy látom kgd mégh nem vett volt, mikor énnékem írt, mert Redei vr*amnal* én szinte 15.-volta*m*. Mostis az eő kegyemének szollo pandectamot szinte féligh irtam vala mikor kgd levele érkezék, tudom üstököt nem vontok felette, kértem eő kegyemét communicallja kgldel. En az én dolgaimat I*sten*re, artatlanságomra, Kegyls vram és kegytek io lelki ismeretire bizom, mint erről 15. praesen*tis* Balo Toffaeus vramék*na*k, és Gillanyine Néném Aszsz*onyna*kis irta*m*, ha az országot uiiobba*n* egybe vallattyák sem felek, seőt in hoc rerum statu quod ad publicum una via & remedium,[1] ha ez sok temondad kgytek istenes prudentiaja altal lyukára haytatik, és megh orvosoltatik. En kgyd tudositását várom, vagy Tordan, vagy Szilvásonn, vagy itt megh találnak, mert ha erővel el nem űznek, az házomot meszsze nem hagyom, varom kgd tanáttsát abbolis hazam népét ha quo casu Szebenbe menneis ott tartsame, noha ha lehetne bizony az eő terhes állapottjaba ne*m* eörömest setaltatnám. Addgia I*sten* coram rövid üdönn eörvendetesebb materiárol beszelhessek kgdel. Sz*ent* Miklos. 22. 9bris A*nno* 1677.

Kgd keöteles szolgaia

Bethlen Miklos

185.

Rhédey Ferencnek

Bethlenszentmiklós, 1677. november 22.

Keötelesen szolgálok edes Bátyám es Koma*m* Vram kegyd*nek*. &c.

[1] a dolog jelen állása mellett, ami a közérdeket illeti, az egyetlen út és orvosság

Az estve jövénn viszsza Zágorbol (.hol Barabas Peter Uramekkal pro 13. Decembris[1] terminálánk ha mi iora vihetnők alkalom szérént az dolgot.) akarám kegydt ez levelemmel látogatni, és tudosittani, kivánván hogy levelem örvendetesebb állapotba talállya kegyd házát mint az napokba vala, melyről keremis tudosittson kgd Komám Aszszony mint gyogyulhat, mert 17. praesentis irt kegyd leveléből semmi örvendetest nem láthaték az aránt, Isten oltalmazza Vram kgdt minden szomorusághtol.

Ott Zagorba lévénn Barabás Peter Vram, de eö kegyeménél későbbenn ki jeött ket deak Bodor Marton és Szent Királyi Balás Uramek, kik 15. praesentis indultak Datzo Vramtol Sepsi Szent Györgyreöl mondak hogy az nap ment volna el Pasko Vram Datzo Vramtol Beldi Uramhoz, és hogy Kapy Uramnakis avvagy akkor hetfünn avvagy keddenn lett volna ki indulása Brassobol, azok az Deákok Urunk Commissiojat hozták vala Kun István Uramnak, Haller Pál Uramnak és az Varmegyének, hogy Tzikmántort el foghlalvánn assignallyak azonn két emberséghes deák kezébenn. Azonn két emberséghes ember beszéllé, hogy eök álmelkodnak rayta menyi rettenetes hirt hallottanak ide ki Keőhalom és Seghesvár székbenn mellyeknek arnyékát sem látták vagy hallották oda bé, a többi keözeött mondak aztis, hogy Százkezdre erkezvénn circa 17. praesentis az Szász Polgárokat mind éggyütt találvánn kerdezték hogy mi felett tanátskoznak talám valami teörvények vagyon, mondották, de bizony nem, hanem ihol nem réghenn mene el innét eggy boyér mentés iffiu legheny s-azt mondá, hogy légyen gondviselesünk, mert tizenhat Zaszlo allya katona jeő ide. Vgian akkor tajba Seghesvarrais ment eggy katona az mint mondák, azis azt mondta hogy rendellyenek Quartélyt égynéhány Zaszlonak, kitöl mikor Urunk levelet kivánták volna, el ment ortza pirulva. Gogánybais mar harmadik hete Szürtehi Vram Nagy avvagy Oláh Balás nevü hadnagyának eggy Komaromi Boldisár nevü katonája részeghenn azt mondotta, Isten ugy seghéllyen maholnap Vrat fogunk, Nemes embert fogunk, és mideönn kérdeztek volna hogy kitsodat, mondott reá, de nem megiek már tovább, ezt az ott valo Schola Mester emberséghes io korbeli mayd fél praedicator ember hallotta, Szamtalan a sok hazughságh, mellyek mire valok avvagy nem az Satan konkoly hinteghetésie, hogy confundallyon bennünket.

[1] december 13-ra

Haller Pál Ur*am*is izente Kun Istva*n* Vram*nak*, hogy ugy láttya az emberek valoba susognak pusoghnak, eörömest ertene valami hirt, kiváltképpen arrol, hogy a Magyar Orszaghi katonak ighe*n* sokann jeöttenek bé ugy hallya.

Teghnap mikor Bogáts tajekánn jeötte*m* volna, mondák hogy Bethle*n* Gergely Apor Istva*n*, Szekely Lászlo, Mikes Kelem*en* Uramek ott voltak, és posta lovakot foghtak s-nem tuddgiák hová, de ighe*n* sietö uttjok volt, onnét jeött a mint ezek mondgiák Mikes Vr*am*tol hir, melly azt vitte veghbe, hogy Bethlen Farkas Vr*am* az estve ighen vékonyonn vatsorált, tsak készült s-ez eÿel Eyfel tayba el ment minden pereputyostol ugy hallom Szebenbe, mikor én az estve haza jeötte*m* enghemis tzirkaltatott, seöt mikor el méntemis az el mult Szeredánn akkoris, seöt Sz*ent* Ivan, Zagorba lételemkoris bizonyosonn tudom eö kegyemek énghem tzirkaltattak strásáltattak. Elégh az édes Vr*am* ez az ember az eÿel el menve*n*, azt mondta embereinek legyenek vesztégh éggy hét alatt a dologh el válik.

Ugy áldgyon megh Is*te*n, se busulásomot, sem tsudalkozásomot megh nem tudom irni, magamis szinte el bolondulok, ha valami vagyon a dologhba, s-én nem költözöm, azt költik reám; De nem félt eö, mert tudtta hogy nem bántyák. Ha keöltözöm, s-megyen a Feleséghem, noha eök kezdették, de ugyis büzbe kevernek, hogy en tsinaltam lármát. Ha feleséghemet honn hagyom, s-ugy megiek valahová paripánn, azt mondgiák Szökik az illyen s-illyen fia. Noha fejek legien az. En ugian azt téttem fel, hogy bolondul ne fussak, lármát ne tsinállyak, feleséghem legien vesztégh itt honn, migh kgytektöl s-más jo akaro Uraimtol értek, ma ugi*an* Matskasi Bold*isar* avvagy Banfi Vr*am*hoz megiek, migh onnét viszszá jeövök, talám kgydtölis válasz ieő.

Szinte mikor ezenn busongok vala jeöve Teleki Vr*am* levele sub dato 15. praesen*tis*,[2] irja hogy semmi roszba társ ne legiek, azomba tséndes legiek dolgaimba, ne hiddgyek semmi ideghen hirek*ne*k, mert semmi nehezségh reám nintse*n*, hanem legiek szembe ezenn az el mult hetenn kgdel, ezenn penigh a ki most vagio*n* legiek Tord*an*, hadd lehessen szemben velem, melyröl tudosittis, tsak tuddgion hol kerestetni &c. En Vram a mint kgyd*ne*kis megh mondotta*m*, ugy boldoghittson Is*te*n semmibe részes tanátsos ne*m* vagiok, társis bizony ne*m* leszek semmibe valami Ur*am* s-hazám ellen valo dologh lénne, seöt ha Calvinista Clastrom, ha

[2] folyó hó 15-i kelettel

Eremus volna ott szeretném az Istent minnyajunkért kerlelni, imadsággal böytölessel enghesztelni, hogy tsak hirrel se hallanam edes hazámnak égynéhány hazugh ember miatt valo nagy confusioját romlását, mert ez eördögh munkája ugy látom tovább ment maris, mint sem az ember tsak ugy el mehessen mellölle. Isten áldgia megh Teleki Vramat, Isten aldgia megh kgdt, ha mind tü volnátok lelkem Uram Ooh ki io volna, de vay ki gonoszok az emberek, ki éggy ki más tekintetet Interest viselvénn megh vallom bizony félek, a kása már egyszer megh éghetvénn a számot, ne abutallyanak kegyls Vram ioságaval, ne hitessék el kgyteketis, tavalyis Vram kgytek ugy tudom io akarom volt, bizony ártatlanis voltam, méghis sem tü, sem artatlansagom megh nem oltalmaza, mostis io akaroim kgytek el hiszem, ártatlanis vagiok bizony kit Isten s-az én lelkem tud, de bizony megh kivantatik látom, ha az sok gonosz practika ellen oltalmaztok. Summa summarum edes Vram Isten eö Felséghe ha megh nem szán, ez arra valo munkaja a Sátannak, hogy mikor szinte ménekedni láttatnek a Magiar Ecclesia, akkor olly konkolyt hintsen Erdelybe, hogy felejtsük amazt, hanem itt honn legien futani[a] szöszünk, mert mi az oka, hogy Kaszoni mindenütt az suttogasba interessatus, mindenütt jár kél futkos. Apor István Vram hasonloképpen. Hunnet van hogy noha Papistakis, de kivalt vallasunkon valok vádoltatnak, és talám nem a legh allya, bizony Vram tandem tandem, ha a Bethlen Janos Beldi Pál Nemes Janos Bethlen Miklos, Pál, Keresztesi Samuel és többek fejénn kezdödik az Véres Tragoedia, mellyet az ördögh munkálodik, hütömre a Teleki Mihaly s-Redei Ferentz elete sem kedvesebb azok elött. De erröl coram plura. En Vram tsak tuddgiam kgd hul létét ottan ottan tudosittom, seöt ha lehet kgdhez megiek minel hamarébb Felette kérem kgdt ne saynállja levelemet communicalni Teleki Vrammal, mert különn mind annyit nem irhatok, relegaltamis eö kegyemének tett válaszomba nagy részént kgdnek szollo levelemre Addgion Isten edes Batyam s Komam Vram eörvendetesebb napokat, pirongassa el Isten közzülünk az konkoly hinto Satant, neve dütsösséghere Ecclesiaja eörömere, s-minnyaiunk megh maradasara. Szent Miklos. 22. 9bris. 1677.

Kgd keöteles szolgaia Eöttse Komja

Bethlen Miklos

[a] [javítás miatt bizonytalan olvasat; valószínűleg a fegyverkezésre utaló metafora, a golyó kóccal történő lefojtását értheti alatta]

Csufos dologh, de bizony a Folnagiok mondottak hogy Mikes Uramek az hegyekenn mind strasát tartottak mind mikor Bogatson mind Kirösönn voltak, iszonyu dologh ez, holott mások valakik Haromszek felöll iönek mindenütt tsendességhet mondanak, az áerba penigh annyi ember el nem jöne.

Az Eötsem Bánfi György valoba roszszul fundalt Kelementelkénn, noha nekem azt mondá, mert Zagorba hivattam vala, hogy eö io véggel ment oda Assessorokat adhibealvann pro testimonio, de az akarmint legien kerem kgdt boronállya az menyire lehet dolgát, ne veszessen a goromba ember bolondul teöbbet annál, mert az mint en ki tanultam, bizony Gyulafi Vram vétke, és sok vallásunkot gyülölö embertöl fogott ki sülni Orlaira nezve, ez penigh tsak váz volt a kenderben.

186.

Teleki Mihálynak

Gyéres, 1677. november 25.

Keötelesen szolgálok és Istentől minden áldásokat kivánok Uram kegydnek kedvesivel éggyütt. &c.

Noha 15. praesentis irt kegyd levelére 22. választ irtam, mindazáltal uiiobbann akarám kgdt tudosittani. En Uram az kgd irása szérént égynéhány napokigh Tordánn Szilvásonn leszek varvan kegyd tudosittását. Udvarhoz valo ménetelembe modot nem sokat látok, ha az mint én tudom minnyájann oda retirálták magokat Mikes Uramék, és ha az eő kegyemek intentuma szérént folynak az dolgok, mellyet Isten tavoztasson, bizom Istenem io volta, és io lelkem ismereti utánn kegyd ió akarattyához és mostani biztato irásához. Hogy eő kegyemek vádolnak azt tudom, hogy nevettséghet érdemleő hazughságokkal aztis tudom innét, hogy az mint Nadányi Janos Uram most ieövő uttyában Meggyesen volt azt mondá, hogy Mikesne Aszszonyom szolgáia azt kerdezte tőlle az Aszszonya szovával, hol hadtta az Székely hadakat, hol hallotta hireket. Székely Laszlo uram szolgáia megh ugian azt kerdezte, Lattae kgd Bethlen Miklost, oda be Bodolán, mellyre emez felelt, En nem lattam, nintsis ott, arra a szolga nagy Zelussal, de Isten énghem ugy seghillyen ott vagion. Bethlen Farkas uram tselédi megh ismét azt mondták, azért kellett ugy sietni az

Urak*nak*, hogy én negy vagy eöt száz lovassal jeöttem hogy fel veryem. Ezek mind bolondságok, mert én eötöd magammal voltam az nap Goganyba a Praedicationn, s-oszta*n* a Bogatsi feles companiat értve*n* másod magammal mentem haza szinte akkor, mikor Bethle*n* Farkas Ur*am* el ment, nem hogy én bantotta*m* volna, de én feltem inkább; de elégh hogy az szolgák*nak* illyen beszédéből könnyü az Urok elmejet altal látni. Az sok bolond hirt hallvánn, enis el küldöttem vala Udvarhelyszékre, és Keohalomszekre, de ott bizony usq*ue* ad 20. tsak szele árnyéka sem volt olly*an* motus*nak*, irtam vala ugia*n* Sandor Gergely nevű betsülletes embernek, hogy tudosittson bona fide, azt irja 20. praesenti*s* keölt levelébe hogy noha mind Csiki, mind Haromszeki emberekkel akkor tajba eleghet beszéllett, de bi[zon]y semmit ollyat nem értett, ha mit ért penigh bizonyosonn tudositt, legh alább Udvarhelyszékenn ha mi létt volna vagy lenne bizony Sandor Gergely hire nélkül nem lénne.

Haller Pál vr*am* szolgaia mondott ollyan szot, hogy Haller Pál Uram mondotta volna: Ugy hallatik hogy Teleki Ur*am* azt irta volna Urunk*nak*, hogy mind az Urak, mind a szászok el állottak volna eő Nagatol, de megh botsasson eő kegyeme, nem kellett volna olljat irni, mert masis igaz hive eő Naga*nak*, nem tsak eő kegyeme.

Bizony Vr*am* ugy megh bolondult az nép, hogy most teghnap előtt Radák Vr*am* vadaszvann égynéhányad magával az Hoszszupataki olahok Matskasi Boldisar vr*am*hoz futottak, az I*st*enert visellyen gondot, mert két száz puskás vagio*n* ott az erdőnn, s-bizony Boldi meghis lazzadott volt, migh oszta*n* ki küldvénn, megh láttatta.

Hogy most had volna fenn én nem hisze*m*, hogy légyenis keönnye*n* azt sem hisze*m*, mert ha a székely mássá nem vált, mint az előtt vala, midőnn mayd minde*n* háznál halott vagio*n* hogy fel vegiek, soha bizony nem hisze*m*. Más az hogy Beldi vr*am* szavára bizony harmad idénn sem kelnek vala azok fel, ha másokis ne legienek, ha Nemes Janos, ha Lázár Istva*n* ne*m* akaria, soha bizony Beldi vr*am* tsak maga hogy veghez vigye nem hiszem. Hogy penigh bolondul olly*an* nagy dolgot kezdgyen azt sem hisze*m*, mert tudom melly hihetetlen, melly felelmes cunctator ember. Hane*m* attol félek, hogy mar az ördögh közinkbe toyvánn ighen megh iyed, s-ugy ha valami bolondsághra fakad. Avvagy ha Urunkot valami hirtelen dologhra veszik, mert Meggyesen az volt máris az hire hogy eő Naga Bethlen foghlalására küldeött.

Avvagy a sok hamiss hir, sok lárma, sok egymástol valo felelem szül ighen roszsz fayzatot.

Istenért Vr*am* siessen Udvarhoz kgd, ne tsinallya*nak* valami éretle*n* bolondsagot, ihol szeghény Redei vr*am*is az Aszszony beteghséghe miatt nem mehet, bizony félek az gyors hamisságh a lassu Igasságot az én részemrőlis el ne nyomja, az illyen dolgokba penigh néha éggy lépés egy vesztes. Menyi consideratiok legienek penigh mind az magiar dolgokra, mind erre az hazára, mind vallásunkra nézve fenn tuddgia kgd. Most proxime tsak azonn kellene munkálodni, hogy sem az Udvar, sem tul Beldi vr*am* ha ugyan valami dolga vagio*n* ne erumpalna, látnok azonba mint tsend[esit]hetnők ez rut zürzavart.

Magam securitasomat kivált kerem procurallja kgd, mert bizony tartok, nem az en gonoszságomért, hane*m* mások gonoszsága miatt. Az melly emberem Katzáigh mént volt, az hallotta Beldi ur*am* embereitől, hogy Kalnoki Samuel Datzo Jánost megh békéltette volna Beldi Ur*am*mal, és hogy Datzo Bodola*n* volt volna, igaze neme eők tuddgiák.

Az Eötse*m* irja Bethle*n* Pál Ur*am* hogy Pasko 19. praesent*is* Segesváratt volt volna.

Hoszszas firkálásomrol ha vetek botsánatot. Maradok
Kgd keöteles szolgaia

Bethlen Miklos

Gyeres. 25. 9bris 1677.

187.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1677. november 29.

Kötelesen szolgálok és I*sten*től minden áldásokat kivánok V*ram* kegydnek kedvesivel éggyütt. &c.

15. Praesentis keölt kegyd levele utánn teöbb levelét nem vettem, en tam quod ad privatum, quam quod ad publicum[1] vagiok nagy ki mondhatatla*n* busulással, eörömest keresnek mulattságot, vigasztalást, de nem találok egiébütt hane*m* tsak az Istennel, ugy látom határozatlan el aradott a gonosz a feöldönn, mellynek

[1] mind a magán-, mind a közügyeket tekintve

tsak *Isten* lehet orvossa, én az mit tudtt*am* vékony tettzésemet Redei vr*amnak* megh beszéltem s-megh irtam, el hiszem eő kegieme közlötte kgdel, azt a jámbortis felette alkalmatl*an* üdőbe szomorittá megh *Isten*, kinnis bizony szivem szérént busulok. Az *Isten*ért Vr*am* provideállyatok, és ez nagy gonoszt orvosollyuk ha lehet tsendes utonn, ne veszszen el az haza, mert tsak ugy vagyunk mint a Tengherenn eggy haioba evezők, kik ha égyben vesznekis, méghis eggyik fél sem igyekezik abba ha esze vagyon, hogy a hajot fel gyuytsa, mert ugy magais ott vész. Sokkal kgdet nem terhelem, relegalv*an* Redei Uramra, kinek kgdel éggyütt bizony teökélletes io akaroja vagiok, és lészek, hasonlotis várok Ajanlv*an* *Isten*nek kegies oltalmába kgdet. *Szent* Miklos 29. Novemb*ris* *Anno* 1677.

Kegyd igaz io akaro keöteles szolgaia

Bethlen Miklos

188.

Béldi Pálnak

Bethlenszentmiklós, 1677. december 4.

Kötelesen szolgálok uram kegyelmednek és kívánok Istentől minden lelki testi áldásokat szerelmesivel együtt kegyelmednek.

Talám csudálkozik kegyelmed, hogy ennyi üdőtől fogván semmit kegyelmednek nem irtam, de azt ne csudálja, mert én bizony ezt is rebegve irom. Volt é kegyelmednek valami szándéka, avagy nem, az is mire czélozott, és mennyire volt maga tudhatja kegyelmed; ha volt is, ha nem volt is, de ezek az emberek előttem futának el, már most látom, hogy haza czammognak, és noha ez nagy hazugság markokba szakadott, de úgy látom, hogy Páskó elszökésével, ha ugyan elszökött, vagy hová ördögbe lett, és kegyelmed Ebesfalvára való nem jövésével hozzák kegyelmedet diffidentiába. Ha merné kegyelmed magát bízni, és Ebesfalvára jövésével refutálná őket, látom némelyek elméje ott jár, hogy igen confundálódnának, és út nyittatnék az ellenek való törvényes orvosságoknak felkeresésére és elkövetésére; már kegyelmed mi tévő lészen maga tudja. Én az én búsúlásomat mind az publicumra, mind magam személyemre nézve meg nem tudom mondani. Az udvari emberek mind bíztatnak, hogy engem senki sem vádolt most, nem is vádol, sőt kegyelmed ellen is nem annyira mertek procedálni, kiszakadván az első szaladó hazugságból. Látom

gyűlésen is jár az emberek elméje, hogy ott Ebesfalván gyűlésnek rendeljenek helyet és üdőt, melyben a sok diffidentia orvosoltassék. Az híreket ki contemnálja, ki nem tudni tetteti, ki mit csinál, Isten tudna benne eligazodni; de bizony semminél többnek hiszik, kivált Paskó dolga, ha ugyan elment, nagy gonosz, és ha kegyelmed hírével van, bizony félő, az Isten és az emberek meg ne ítéljék kegyelmedet, mert az immár több az törvény s igazság kérésnél, és az haza is veszedelmezhetik miatta, melyet az Isten lelke üdvösségéért tartóztasson kegyelmed, mert avval csak azt viszi végben, hogy a kik kegyelmednek és kegyelmed ügyének legnagyobb jóakarói volnának is, elirtózzanak kegyelmedtől. Látom írja kegyelmed, hogy menjek oda bé lakni Zabolára, de mire menjek s miért, mivel volna ott nagyobb securitásom mint itt, ott is egy hitván puszta házba kellene laknom, ha ki bántani akarna, kivált az uram ott is megtalálna, de lelkem uram ki nádszálhoz támaszkodik, a ki a populéhoz bízik; ritkán történt száz esztendő alatt is, hogy jól járt volna a ki falu fejében kardot vont, sok országokban sok jó nemzet és hazafiai vesztenek azon az úton el, mert nem kell ennek a mi nemzetségünknek az törvény s az igaz mondás, a szabadság. Bizony ha valakinek fáj, nékem is fáj a nagy becstelenség, veszedelem, és hogy ma is az markomba hordozom az lelkemet, de én ennek orvosságát alig látom, noha ha kegyelmed Teleki s Rédei uramékkal jól alkalmaztatná magát, és ez mostani hamis hazug lármának alkalmatosságával szép csendesen és rendesen élne, bíznám Isten után, hogy mivel ez az mü reversalis adásunk után lött, mind az mü kegyelmes urunknak, mind az országnak lenne tekinteti reá, és per inquisitiones lyukára hajtván a dolgot megorvosolnák; de ezek mind avval nyerik[a] az dolgot, hogy azt állitják, hogy kegyelmed nem csak ő reájok czéloz, hanem egynehányra az urak közűl, és kivált Teleki uramra, s végezetre magára urunkra is; az olyant kellene kegyelmednek elhitetni mind urunkkal mind az urakkal, hogy hazugság, mely meglehetne maga kegyelmed jó alkalmaztatásával és urához való submissiójával.

Én imádságomnál egyébbel senkinek semmit sem használhatok, és úgy elbámúltam[b] ez szörnyű dolgokban, hogy ha lehetne bizony néma, süket és vak kivánnék lenni, ne hallanám, ne lát-

[a] [Bethlen frazeológiájának ismeretében feltételezhető, hogy itt az eredetiben esetleg *nyesik* állhatott!]

[b] [Itt viszont feltehetőleg *elkábultam* állt az eredetiben!]

nám; adna az Isten inkább csendes üdvösséges halált, mint sem ilyen életet. Mert egy lépésem, vagy szóm, egy írásom nem lehet, a mely után ne leselkedjenek, noha az a vígasztalásom, hogy immár majd az egész országot mind vádolják, hiszem ha osztán megúnják, talám megorvosolják a sok susust. Ezek után kívánom hogy Isten szent lelkével vezérelje kegyelmedet, és szánjon meg mindnyájunkat. Amen. *Szent* Miklós 4. Decembris Anno 1677.

Kegyelmed köteles szolgája, öcscse

Bethlen Miklós

189.

Teleki Mihálynak

Nagyszeben, 1678. január 1.

Mint kedves bizodalmas Vr*amnak* kötelesen szolgálok, és kívánom hogy szerentsés Uy esztendővel áldgya I*sten* kgdt kedvesivel éggyütt. &c.

Akarám Vr*am* kgdt ez levelemmel látogatni, és tudosittani, hogy mégh én az kgd szolgálattyára élek, noha bizony sok busulással töltöm az üdőt, kivalt széghény feleseghemnek mondhatom az mostani üdőhöz képest boldogtalan terhes állapattya miatt, kitis én az minapi kgd tettzése szérént, migh szinte el nem dől, ide Szebenbe bé szálliték, noha tudom hogy az mái minden gonoszt keönnye*n*, és minden jot ighen nehezenn hivö világba nem barátim roszra foghják magiarázni, de arrol nem tehetek, seőt már el unvánn az sok haszontalan szot, mayd elmémre sem veszek, bizvánn Istenem kegyelme és ártatlanságom utánn kegyls Vram io voltához, és több io akaroim között kivaltkeppen kgd confidentiajahoz, mellyet kérem ha kivántatik mutasson megh sokszori, és legh közzelebb minapi Ebesfalvi assecuratioia szérént, melylyet én részemröl megh igyekezek tellyesitteni. Ha ki keresztyénül gondolkozik a dologh felőll, nem karhoztathat, mert Üdvezitőnk szava: Imátkozzatok ne legyen a tü futástok télbe, és Jay akkor a nehezesek*ne*k és szoptatok*na*k, keresztyeni kötelességhemre kell vigyáznom kárommalis, mert én jövendöt nem tudhatok, legh alább nyoltz hetigh penigh ez a széghény Aszszony eggy helyből máshuvá veszedelem nélkül nem mehet, ha ugyan boldogul vihetis véghbe bayát, annyi üdeő alatt penigh, az sok mind kűlseő, mind belseő gonosz hirek mire fakadhatnak I*sten* tuddgya. En

ittis édes házámba kegyls Urához Hazáyához hű Varosba azonn kegyls Uram*nak* Hazám*nak* igaz hive szolgaia vagiok. Kerem bizodalmasson kgdt velem közölhető hirekről ne saynállyon tudosittani Ezzel ayánlom I*sten* kegies oltalmába kgdt. Szeben. 1. Jan*uary* *Anno* 1678.

Kegyd köteles szolgáia

Bethlen Miklos

Az Gyeresi ighirethez számot tartok, ha fiu lesz Dömötör, ha leany Dorottya.

Levelem véghezése utánn tsak hamar iöve a Sogor Keresztesi Ur*am* hozzam, s-az hugom a feleségemhez, eö töllem tudakozik, s-én eő tölle, ha ollyan belöllis mint kivül akarki sints ennél Erdelybe ártatlanb, en ugian biztat*am* hogy mennyen ki mar Drassora, haddgia nékem a Folnagyságot, mert a Kiralybirosagot ugian egygyikünk*nek* sem addgiák. Én innét semmi hirt nem tudok irni, mert mégh a Tiszteket sem udvarlottam megh, a Populét mondgiak hogy a Quartelyt saynállya, s-az el mult nyari expensákat.

190.

Rhédey Ferencnek

Nagyszeben, 1678. január 11.

Noha két levelemre nem vévén választ kgldtül, tarthatok attúl, hogy talám kgld irántam valamiben megütközött, mindazáltal tulajdonitom kgld mostani szomoru készületire való distractiójának, melyben ha megcsalatkozom is és ha kgld mi idegen conceptust vett is, az engem el nem fog, hogy keresztyéni kötelességemnek és kgldhez való igaz jó indulatomnak eleget ne tegyek. Akarék azért kgld*nek* a mostani zürzavarokrúl confidenter irni, noha félek attól, hogy irásom nem magyaráztatik talám minden részeiben úgy az mint én akarnám, de avval nem gondolok, conscientiamat exonerálom, ha buvát vallom is, mert látja az sziveket, veséket vizsgáló Isten az én rettenetes busulásomat nem csak magam dolgán, hanem kiváltképpen az haza utolsó veszedelmén, látja az én lelkem ismereti tisztaságát, tudom az üdő is megmutatja; bizom azomban hogy avagy csak kgld előtt hitelem is lészen talám. Ha az feleségem állapatja engedné bizony coram szeretném beszélleni, minthogy órákat sőt napokat is kivánna az dolognak

sulyos és nagy volta, de az most nem lehetvén, lépem az irásra sok elmém hányodási után. Kénszeritem Istenére, lelke üdvösségére kglt, vegye és magyarázza irásomat keresztyén szeretettel, mert az Isten nekem adja azt az gonoszt bár, sőt usurával adja s tetézve, az melyet én kgldnek kivánok.

Hul s mint kezdjem irásomat, bizony alig tudom, de hogy egy summában vegyem, ugy látom hogy négy féle dolog háborgatja leginkább az hazát mostan.

1. Az magyarországi dolog és arra való eröltetéstül való félelem, mely magában foglalja az mostani had fogadást, annak quartélyát és sok inconvenientiáit, mert azt zsibongják az emberek, hogy az a had elébb és inkább az haza ellen fogadtatott, mint sem az német ellen, ezt penig mind magyar, székely, szász egyaránt fujja, minthogy minnyájan félnek az kelletlen hadakozástúl, költségtül és az quartélylyal terheltetnek, most pedig legközelebb azoknak az hadaknak urunk mellé való hozása éppen olyan, mint mikor az tüzet az puskapor mellé tészik, mind székely mind szász exacerbálódik véle, amaz az fegyverét ez az quartélyát sajnálja, sőt félő, hogy az szentagotai gyülésben semmi sem telik miatta, elrémülnek az fegyver alatt való gyüléstül mindenek.

2-dik dolog. Az Teleki uram nagy authoritása, Naláczi, Székely László uram s mások hertelen nagy promotioja, nagy hitele, egy szóval hogy ő kglké az fejedelem az udvar, az ország és mindenek, az többi csak olyan, mint az szamár az király választásban. Ezt fujja minden főrenden való hazafia és utána az középrend is, nincs az haza fiainak becsületi, mind csak az jövevényeké az világ.

3-dik dolog. Az sok törvéntelenség, elegy-belegy collusiok, sok illegitimum mandatumok, számtalan oppressio, melyet elő nem számlálhatni.

4-dik dolog. Talám az mi fogságunk is forog fenn, nem annyira az mi tekintetünkért, hanem hogy mindenik hasonlótul sőt roszszabbtúl is fél immár ezután.

De hogy az dologhoz közelebb menjek, úgy látom, az urunk ő naga személyének securitast igirnek mindenek, hanem az Teleki uram személye forog inkább fen, mert még az füszál is ha volna most télbe, mind reá kiáltana. Nem mondom, hogy kglk is az kolosvári kapitányságát nem orrolják talám némelyek. Mindeneknek felette pedig ezt az hiteti el énvelem, hogy Béldi uram Mikes urammal is megbékéllett és úgy hiszem ha másképpen tettetik is, de bizony Betlen uramékkal is aligha meg nem békellett, a honnat és az Paskó elmenésébül semmi jót ember nem várhat.

Mindezekben noha tudom kérdetlen tanácsnak (kivált az kinek csak annyi hitele mint nekem) mivel fizetnek, de lelkemben járván, megirom csekély tetszésemet, melyet megmondottam tegnap Baló uramnak és az imént az urnak Bánffi Sigmond uramnak is.

Noha tudom, lehetnek olyan, mézbül is mérget csináló pók természetü emberek, az kik azt fogják mondani, az ki urunkkal az fegyvert és keménykedést le akarja tétetni, ő nagát el akarja veszteni, de én mégis az Roboam vén tanácsival azt mondom, hogy semmi sincsen ezeknek az dolgoknak felzavarására nagyobb alkalmatosság, mint az a kevés számu had, annak udvarhoz való hozása, kolosvári, somlyai praesidiumokkal, magyar lengyel hadakkal való fenyegetődzés, mert dato hogy ő naga haddal ezt az székely motust opprimálhatná, noha az igen kétséges, mert az magyar és lengyel hadak hogy magokat belé elegyítsék, alig reménlhetni, az praesidiumokat micsoda lélekkel hozhatná ki? jöjjön ki az alatt az török, Dést avagy Gyalut rabolja el. De kérdés az is, bizhatni-e az praesidiumokhoz, az statusokhoz is hitesek lévén. Igen simplex embernek tartom pedig azt én, az ki ezt csak háromszéki motusnak tartja és ugy hiszi, hogy az új esketés az több székelyekkel Háromszék ellen kardot vonat. Vármegyékhez is in isto casu mint bizhassék ember, módját nem látom. De mint feljebb is irám, dato fegyverrel opprimálhatná is ő naga, nem lenne jó sok nagy okokra nézve és kivált az Portán levő emberekre nézve, kik is mihelt itt csetepaté lészen, élnek azzal az alkalmatossággal. Azzal se biztassuk magunkat, hogy az török distractus, fegyverrel most ide nem küld, mert elég Erdélynek egy kemény levél, egy kapucsi. Egyetlen egy útat látnék ebben, minthogy minden ember az fegyver zörgéstől fél és hazáját félti, urunk ő naga offeráljon assecuratiot, satisfactiot az megbántódott hazának, amoveálja az hadakat, ne rettenjenek el az gyüléstül az emberek, ne kénszeríttessenek extremitasra az székelyek ne exacerbáltassanak, exhauriáltassanak az sedes bellivel az szászok, ha magát ő naga félti, hiszem Fogarasban ellehet. Közelebb is vihetni az gyülést Sinkre, sub fide et assecuratione ki s bé járhatnak, ha ugyan külömben nem lehet, hiszem már is Fogarasban ment ő naga úgy hallom. Teleki uram legyen veszteg Kűvárban az mint hallom, hogy az is szándéka, irás által declarálja magát az országnak s mentse ki az calumniák alól. Most jó idején disponáltassanak hü emberek által az vármegyék és szászság, hogy irjanak mind urunknak, mind az székely atyafiaknak, hogy mind ő naga mind amazok tegyék le az violentum mediumokat, ha nem az két

natio interpositioja által menjen complanatiora az dolog, complanáltatván itt az haza, megnyitván derekasan az erszényt és egy sok pecsétü levelét küldvén bé az három natiobúl álló követektül az Portára, bizhatnók Isten után hazánkhoz, de igasság nélkül ne bizzunk az békességhez, Isten szava P. l. 85.

Ez Bánffi Sigmond, Baló és az két Haller uramnak úgy látom tetszik, mert mindenikkel eleget beszéltem errül. Teleki uramnak külön nem irhattam hanem ezt communicálja kgld ha tetszik mennél hamarébb, mert bizony periculum in mora. Maradok kgk igaz jóakaró szolgája. Szeben 11. Jan*uary* 1678.

Istenért uram levelemet ne lássa több kgltéknél ketten. Tökölyi uram felől is rossz szél fú, hogy magának-e, báttyának-e igen dolgoznak, noha én ezt csak asszony embertül hallottam. Betlen uramék is mindhárman itt vannak, bizonyosan tudom tractájokat az Béldi urammal való békességrül.

191.

Rhédey Ferencnek

Nagyszeben, 1678. január 13.

10. praesentis Kolosvárott költ levelét K*ne*k kedvesen vettem az estve és böcsülettel. Én is tegnapelőtt irtam K*ne*k, melynek kezdetiben való panaszomra látom Kld pennája szintén akkor felelt Kolosvárott, mikor az enyim irta Szebenben. Adná Isten, minnyájan ilyen hamar alkhatnának egyben. Az dolgoknak meritumára nézve most is relegálom magamat azon irásomra és az Istenért is kérem Kglt, hogy mind maga kormányozza úgy Kld az dolgokat, másokat is disponáljon úgy, lehessen csendes uton való eligazittatása az dolognak, melyrűl is nem kell egészlen desperálni, mert ámbár ők küldötték legyen bé Paskót, ámbár Brassó s Barcza egyet értsen velek, ámbár Csáki uram indulatos vakmerő legény legyen, mert ez az három tészi ezt a dolgot akadályosabbá, én mégis úgy hiszem, Istent hiván segitségül, azon az úton, melyen K*ne*k irtam, le csendesithetjük és mind urunk ő nga méltóságát, mind az hazát conserválhatjuk. Mert én az dolgot úgy látom, az székely uraim intentumát, az szabadságtalanságok megorvoslásáig tacite mind az egész ország javallja, mind vármegye, székely, szász, mert mindenik bántódott félnek tartja magát; ezek a szebeniek is, a mennyire én egyszeri beszélgetésbül eszem-

ben vehettem, azon értelemben vannak. De az Paskó elmenését én nem hiszem sem ők, sem más senki is javallja, sőt úgy hiszem, magok az kik küldötték is, aligha meg nem bánták, elküldését penig noha minden ember tagadja, de az ratio bizony úgy dictálja a sok circumstantiákkal együtt, hogy Háromszék Brassóval együtt munkás mindezekben, melyben én már nem is kételkedem, kivált Baló uramtúl az miket érték az iránt az napokban, ha igaz; sok circumstantiák hitetik penig énvelem azt el, hogy Brassó övék, mert úgy hallom, hogy az háromszéki atyafiak, sőt maga Béldi uram is mind Brassóban hordozóskodtak, melyet ki hidgye, hogy fundamentum nélkül cselekedtek volna, ha nem bolondok, sőt úgy hallom, ha igaz hogy Kapi uram is ott hagyta volna, az mit el nem vihetett az javaiban. Besztercze hogy többire desperatióra jutott, úgy hallom, protestálni is akarnak, azt mondják, az gyülésen, hogy ők az adót meg nem adják, mert nem adhatják. Ezek is azont dudolják, hogy tandem aliquando megmondják országgyülésen, hogy az ország provideáljon az adórúl, mert ők már nem vohatják, sőt úgy hallom, Kgld jobban tudhatja, hogy az quartély alkalmatosságával declarálták volna aperte magokat, hogy avagy az adó, vagy az quartély de egyik elmulik, ők mind az kettőnek nem elegek. Kgld levelére az szászok iránt többet irni nem tudok, de mind ez a tereh könnyítéssel orvosolható.

Hogy penig előbbi irásomat meg is magyarázzam, hogy ha az vármegyék most hamar írnának mind urunknak s mind a székely uraimnak, hogy a fegyvert távoztassák, abbúl ezek az jók jünének ki:

1. Első Status lévén az országban, maga méltóságát conserválná, az dolgoknak ódó s kötő fele kezében lévén, mely oly nagy fundamentuma ennek az haza békességének, hogy ha az megficzamodik egyszer és akár az székely, akár az szász kezd praescribálni, veszett az dolog.

2. Minthogy mind urunknak, mind penig amoda irnának, azt mind a két fél maga javára magyarázná és méltán is magyarázhatná, mert úgy kellene annak lenni, hogy urunk egyszersmind assecuráltatnék, hogy az megbántódásoknak orvoslásán túl ha mi rendeletlen feltött czélja van székely uraimnak, abban totis viribus ellenek lésznek és ő ngának assistálnak.

3. Tartalékot adna a zavaros hertelen elméknek az vármegyék declaratiója, a csendességre czélozó elméknek penig jó alkalmatosságot és ha kik periclitans feleknek tartják magokat, azoknak

jó reménséget, hogy csendes úton leszen vége a dolognak és igy a félelemtül üresedvén az emberek utrinque a desperatum consiliumoktúl megtartózkodnának.

4. Az vármegyék declaratiója elvonná az szászságot és conjunctim osztán egyességre hozhatnák az harmadikat, ha mind egyet értenének is. Sőt én bizony azt javallanám, hogy az szászság is szinte igy declarálná mind urunknak, mind a székelyeknek magát, úgy reminleném, hogy a gyűlés jó assecuratiók alatt, melynek utrinque kellene lenni, végben mehetne; egyébaránt ki az urunk ki a székelyek fegyverétől fél és igy én látva hiszem, valami teljék az gyülésben.

Ha penig az gyűlés elbomlik és fegyverre kel az dolog, avval mind az vármegyék s szászság megbántódik, félő, sokan az kik gyanúban forognak, féltvén magokat, vagy aperte adjungálják magokat, vagy ki imide, ki amoda elszaladnak, oly confusió leszen, melyet nem lehet osztán soha a Portának elhallgatni, hanem az haza utólsó veszedelmével igazitja el, kitűl ovjon Isten *szent* fiáért.

Paskó dolgát, sőt ha Kapi uram elhajlott volna is, nem tartom insuperabilis akadálynak, mert az haza megegyesül és elébbi irásom szerint bé küld az Portára, vagy hazugságban maradván ott vész, avagy ha ugyan úgy kellene lenni (noha bizony az rosz példa volna), vetne az ebnek az ember valamit, Isten s az üdő megbüntetné. Kapi uramnak penig sok záloga van Erdélyben, azt nem hadná el.

Kgld személyének s böcsületinek securitását én abban látom, ha kld a csendes útakat javalja, az véghelyben ülvén úgy vigyáz, hogy az füst alatt az török kárt ne tegyen, mert azt kapnák jövendőben calumniájúl Kgld ellen, azonban ha utrinque az assecuratiók meglévén, az gyűlés meglészen, én Kglt nem félthetném; úgy tetszik az gyűlésre K*nek* bé kell jőni. Teleki uramnak, az mint Ebesfalván is mondtam, tegnapelőtt is irtam K*nek*, azt javallom, legyen veszteg, míg mi jóakarói jó rendben hozzuk dolgát, ne is desperáljon, mert én biznám, hogy ha csendes úton foly az dolog. conserváltatván az urunk ő nga méltósága, az ő nga interpositiója és jóakarói fáradsága az maga ország eleiben terjesztendő declaratiójával együtt kihozzák ő klt az labirynthusból. Tudja ő kglme, Ebesfalván miket mondtam ö k*nek*. Bizony úgy hiszem, sőt úgy tudom, hogy az kik ő kglt sokszor sok dolgokra léptették és sokat hazudtanak, most ha csak az hija, hogy ö kglmén szerezzenek magoknak securitast, bizony el nem mulatják, de én ebesfalvi

utolsóbbi beszélgetésünk szerint meg igyekezem mutatni, hogy jóakarója voltam.

Én többet s jobbat irni nem tudok. Kérem kglteket énrólam is provideáljon az igaz keresztyéni szeretettel mérvén minden dolgaimot. Ezzel maradok

Kgltek köteles szolgája, öcscse, komja.

Külön nem irhatásomrúl követem

Szeben 13. Jan*uary* 1678.

Teleki uramra nagy panaszom, ha igaz, oly szót ejtett volna ő klme, hogy Paskó mások pénzével és az én eszemmel ment volna el. Eskünni már meguntam, hanem látja s tudja Isten, megmutatja az üdő. Adta volna Isten, voltam volna tudos idején dolgokban, bizony kidisputáltam volna az Paskó menését markokbúl; mert hiszem avval töttek legnagyobb kárt magoknak. Kérem Teleki uram Kglt, ha K*nek* Küvár s nekem Szeben leszen a jel, koma képet intézzen, mert ha Isten adja, csak hamar nap alatt is megszaporodunk.

192.

Teleki Mihálynak

Nagyszeben, 1678. január 28.

Keötelesen szolgálok és I*sten*től minden áldásokat kivánok Vr*am* kgd*nek* kedvesivel éggyütt. &c.

15. Januar*y* keölt kgd levelét ma 28. vett*em* nagy betsüllettel. Nem tudom ki informalta kgdt, hogy az én feleséghem éttzaka indult volna, mikor ide Szebenbe jeött, de nem iol találta a barátom irni, mert reggel nyoltz orakor indult, és noha mostis ugy hallom hogy Fogarasba ighen nagyra tekerik azonn Uraim az én itt valo lakásomot, de méghis adok az I*stennek* háálát, hogy akkor bé hoztam, mert az sok suttogas mitsoda rut dologhra pattana ki, most ne*m* tudom mit tsinálnék széghényel oda ki, szinte teghnap eggy hete betegedék, éggy léánykát ada I*sten*, kitis gyéngheséghe miatt megh kelle kereszteltetnem ez előtt négied nappal, de kgd helye én nállam megh maradott, és más azt bé nem ülte, ráis tartom ezentul kgdt, ha kgdis reá tart, az komaságh dolgából, bizony ha ezek a szelveszek ne legienek, és a gyermek állapottjais engheddgie, halasztom vala, de Praedicator sem lé-

vénn continue mellettem, feltem ha szász papra szorulok miatta, ighen valtozo eghésséghe leven, mind magának Annyának.

Az ide bé valo hireket kgd Udvartol iobban megh értheti mint sem én tőllem, holott énis Nalátzi Uramtol értek a mit értek. Ugy hallom Pasko a Portan nem Urunkot, hanem kiváltkeppen kgdt vádolta, és a Török annak igazittásárae, vagy csendesittésére, vagy mire (.mert ez uy processusnak en titulust nem találok.) ieőtt, bizony sokképpen nagy gonosz ez, és naponként látom gonoszabbá s-halálosabbá válik az hazának ez nyavalyáia, kivált ha ugian kard ki kardra megien az dologh, mert félek én, tsak azis elégh ne legien a mü romlásunkra, ha az dolgok függöbe maradvánn ez a Török megh mondgia a Portan, hogy eö két ellenkezö fenn állo hadat látott, bizony akarmit mondgiunk irkallyunk mü, de felö a szemmel látott dologh sokat ne nyomion, és annális többet a mü veszedelmünkre vagyodo pogany szokása, a ki az nem alkalmatosságbolis hamar alkalmatosságot tsinál a mü gonoszunkra. Jay bizony azért kell vala sietni az Gyüléssel, vesztégh kell vala mind két félnek ülni az hadakkal, hogy ne látott volna a Török zászlot, ne verificallyuk vala az Pasko váddgiát, hogy illyen confusio, amollyan, égymást ölik vaghják etc. mert ugy hallom ollyat agalt a Portan, hogy ha a Porta gondot nem visel, de ezek már megh lévénn mi haszna teprengheni, avval ez megh nem orvoslodik; En ugian mostis tsak azt iovallom a mit ez előtt proxime irott két leveleimbe, mellyet most sem tartanék késönek, seöt kit Isten ne addgion ha az hertelen elmék vér ontásra fakadttak volnais ki, ugyis méghis tsak azt iovallanam, mert akarki mint biztassa magát, de én tsak az Szent Irással tartom, ha békességhet kivanunk Igassagot szeressünk, nem értem az Igasságon némelyeknek megh határozatlan indulattyát, hanem azt értem, hogy az Ország közönseghes gyülésenn complanallya ezt a rut dolgot, lehetetlennek hiszem penigh, hogy minnyaian ugy megh bolondullyanak a Statusok, hogy némellyeknek ductussát bé keötött szemmel kövessék, Tudom ugian én hogy kgd ellen a publicum odium ighen nagy, de a sokasághnak mind favora furora szalma tűz, üdővel, sőt hertelen megh lankad, bolondul belé nem ugranám, hanem a mint Ebesfalvannis mondám, s-az napokbannis irtam azt követném, ha én volnek, olly állapotban tartvan magamot, hogy ugy ne járjak mint Diénes Vr jára, Sok az hir kgld igy ieő, s-amugy haddal, ki megh azt mondgia, Husztra méntél, ez ugian bizony talám iobb az elseőnél, már világos lévénn az dologh hogy kgd eggyik s-feövebb tárgy, declaralnam irás altal candide

magamot, az Gyülést bizony magam sollicitalnam, s-oda el küldenem méntsegheimet, s-bizony ugy hiszem sokbol kiis rázná magát kgd. Tudom az en tanátsom nélkül kgd nem szükölködik, de szomnak satisfacialnom kell, En penigh a kgd tanáttsa és seghittséghe nélkül ighen szükölködöm, tuddgia kgd maga mit akartak Bogátsnál el keövetni én raytam, ugy hallom minap megh korbáttsal fenyeghetett eggyik az Urunk eö Nga palotáyánn, lehetetlen már ezeket igy el nyögnöm, hanem az mü kgyls Urunkot kell megh találnom, fenyittse megh eö Nga az embereket, és nékem engheddgien processust az arant, mert bizony nem abban áll az eö Ngahoz valo hűségh, hogy jámbor artatlan embert el veszesszenek, avvagy betstelenittsenek, volt volna tsak hitelem eö Nga elött, bizony megh mutattam volna, hogy semmivel sem igazabb hivei eő Nganak azok, mint én, holott eöket bizony nem az Urokhoz hazaiokhoz valo hüségh, hanem a magok rettenetes féltesse ingattya tsak Udvarnál, és addgia Isten ne sirassuk mind magunk maradékunk eörökke megh azt az eő kegyemek io hűseghet. Ugy hallom az én itt valo mulatásomotis ighen tekerik eö kegyemek Udvarnál, kerem arrolis irjon kgd Udvarhoz, bizony iobb volna ha ökis itt ülnének, s-folytatnak mások indulatok nélkül az dolgokat, és procurálnák ne annyira a magok dolgát, mint az hazáját, bizony nem tartanok ighen eszes embernek, a kinek a háza megh gyulna, s-mind azt kialtaná hottza Olayat, Puska port etc. Kerem kgdt ne saynallyon tudosittani, és igaz synceritassanak szep gyümöltsei mutatásával enghemis vékony tehettséghem szérént hasonloknak követésére iobban iobban kötelezni. Az Isten szerelmes fiaért szannyon megh minnyáiunkat. Amen. Szeben 28. January 1678.

Kgyd keöteles szolgaia Komia Bethlen Miklos

193.

Teleki Mihálynak

Nagyszeben, 1678. február 1.

Keötelesen szolgálok mint kedves bizodalmas Komam Vramnak kgdnek.

Mint hogy tudom hogy kgd az hireket Udvartol és Redei Vramtolis megh érti, arrol én kgdnek most nem irok, az mit

hallottam Redei Vramnak megh irtam. Hanem az mint Udvartol jeött szolgám beszélli, mint hogy azt a desperatus Beldi Pált el iyesztették, már enghemet, és az Atyámotis eppen belé kevernek, azért edes Komam Vram az kgd sokszori és utolszori assecuratioiának hadd lássam hasznát, mellyen én legh többet epitettem eddigh, hiszem senki sints a ki az en Szebenbe ieövö-szándékomot, és annak okait elébb s-iobban tudtta volna mint kgd, bizony ha Uram előtt akartam volna el ménni vagy buni, nem Szebent kerestem volna, de én hogy a suspiciotol magamot eörizhessem, hogy a Bogátsnális raytam fel adni akaro Uraimnak labok alatt ne legiek, hogy szeghény feleséghemnek eyeli nappali lármáia ne legien ollyan állapottjában, és eggy szoval hogy igaz keresztyen haza fiahoz illendö Neutralitast tarthassak, Urához és Hazájahoz mindenkor hű Varosba ugy ieöttem [a]itt leven szállásom, és pestisis nem lévén itt.[a] Kerem azert kgdt ighen confidenter, ne késsék hathatos irása által énghemet Udvarnál az gyanu veszedelem és félelem aloll fel szabadittani, ki tuddgya lelkem Vram, olly baráttyát conservallya kgd, hogy ieövendőbe talam mind maga s-mind maradéka kgdnek hasznát veheti eörömmel. Bizony a io akaro Uraimnak ha eszek, es Istennek tarto lelkek volna nem zavarni igyekeznének méghis tovabb, hanem inkább ezt a zavarékotis tsendesitteni. En Vram a kgd io akarattyát, annak megh tapasztalhato io gyümöltseit, és levelemre valo válaszszát várvánn, kgdt és ez hazának utolso veszedelméhez sietö minden reszeit ayanlom Isten kegies oltalmába, az Isten Szent Fiaert szánnyon megh minnyájunkat, és emberi reménségh felett tartson megh, hogy ne legyen ez az 1678. esztendö utolso fatalis esztendeje ennek az széghény hazának. Szeben. 1. February 1678

Kgd keöteles szolgáia Komja

Bethlen Miklos

Az Aszszony bizodalmasonn kereti kgdt ez Inclusának megh küldésére.

...[a] [margón]

194.

Teleki Mihálynak

Monora, 1678. február 11.

Keőtelesen szolgálok és Istentől minden áldásokat kivánok knek kedvesivel éggyűtt. &c.

Kegyd levelét Redei Uram énnékem sietve akarvánn el küldeni az én emberim hibáztak, küldvénn az levelet Szent Iván felé, mikor en Meggyes felé el jeöttem, ez miatt mind eddighis az levél én kezemhez nem jeött, hanem ide Monorára iövenn itt beszéllé Redei Uram annak az levélnek summáját, hogy kegd kiváltképpen kettőt teszen fel.

1. Az Gyülésre iöÿöne nee? 2. Magát az én intimatiom szérént declarallya és mentse az Orszag előtt, holott Intempestiva excusatio est accusatio etc.[1] Ezekre Uram én kegydnek syncere ezt irhatom.

Ad. 1. Nem látom olly veszedelmét, és sietö akadállyát kgdnek, hogy az Gyülésre bátrann nem jöhetne, mert fenn állo had sohult nintsen, ha az el ment emberek igyenessen az Portára mentek volnais, ott mingyárt mindent kgd ellen veghbe vihetnénekis, de az addigh ki nem érkeznék, hanemha azt nézi kgd, hogy kedvetlen szok és égyéb affelék valamint ne irritállyák, és valamire ne provocallyak kgdt, azonban aztis hogy az emberek valamint avval ne mossák nyelveket, nem jeött volna a Gyülésre, ha Beldi itt honn volna etc mert ez mind megh lehet, aztis mondhattyák, azért van Fogarasba, azért van közzel az had, hogy külömben nem merte magát bizni, de ki győzné a sok szot mind számba vénni, de ugy látom, ha kgd eddigh megh nem indult, nemis erkezik annak a gyülesnek hanemha fottára, legh alább nem okozhattyák kgdt távul annyira, noha az arántis ha az ember a szot nezi annak veghét nem éri, de ezt itt hagyom in suspenso, megyek az másikra.

Ad. 2. Az mint mindenkor iovallottam az Ország előtt valo Declaratiot most sem recedálok attol, annális inkább, hogy kgd Ebesfalvánn azt mondgia vala, hogy maradekira nezve ha nem tudom mi találnáis kgdt, de az országot nem kerülné, annak Judiciumat nem subterfugiálná sohais. En bizony megh irnám, vagy ha jelen volnek megh mondanám. Ertem hogy a Portánn vadoltattam, és magánál az vádnál, es abbol az vadlo felek itilete

[1] az alkalmatlan időben tett mentegetőzés felér egy váddal stb.

szerent következhetö veszedelmemnel keservesebb, hogy az en boldogtalan személyem alkalmatosságával teörtent az a siralmas pelda, hogy keresztyen keresztyéntöl nem keresztyén Biro elött vádoltassék, noha én velem mind az Uram, mind hazám ha vétkes voltam más keppennis birhatott volna, etc hogy azért avvagy tsak énis az én részemreöl ne tetézzem azt az gonosz peldát, és enmiattam ne mondgiák magokat desperatiora adigaltatni mások, megh birálom az én kegyls Ur*amat*, megh biralom edes hazámat, nem ismervenn I*sten* utánn mas birot ez vilagon ezeknél, ha kinek mit vétettem etc. legyen I*sten* es eö Felseghe utánn keresztyen biram etc. Kgd szokat és dolgokat bövebben kereshet, és réndesebb*en* teheti fel, én tsak irom vekony tettzésemet. Szüksegesnek itilném itt kgd*ne*k praeoccupalni az mikkel kgd inkább vadoltatik Az Magiar had. Az Udvar kormanyozása. Az Teörvenyekenn valo uralkodas. A Beldi Uram foghsaga s-az müénk, hiszem mind ezekbe kgd*ne*k a menyire én tudom io méntséghe vagio*n*. Ha kivel privatim mi Controversiaia, hiszem van Teörveny s-Forum &c. De objicialhattia kgd ut supra Intempestiva excusatio etc. Rp. Nem eghészszen intempestiva, holott mar Erdely tuddgia hogy kgd az Portánn vádoltatott, és eghészsz Tárgy, seöt tarthat ember attolis, ha kgd eghészszen, tsak sileál, azt ne mondgiak, hogy vagy contemnállya kgd az országot és ezt a nagy publica Criminatiot, avvagy halgatással magát convictus*na*k agnoscallya. Nagiobb kérdés az, hogy ad particulares excusationes menni intempestive consultume?[2] Rp. Ebbe prudentiat ké adhibealni in genere tévénn tsak az ollyanokat fel, mindenekreöl avval concludalván ut supra, ne keöltsön, ne busullyon az en Hazám az én kegyls Ur*am* én miatta*m*, ha tsak én vagiok az vétkes suo modo & ordine[3] inkább akarok keresztye*n* birak elött succumbalni, mint sem pogány előtt Triumphalni. Annalis nagyobb kerdes, és itt redealok az elseö kerdesre Coram kellé ennek lénni, vagy Irás altal. Rp. Sok tépelődéssem uta*n*, bizony Coram iovallanám, be jeönek, praesentia est viva & efficax, literae mutae & mortuae, horrendum absente Causa*m* dicere,[4] az ronta Dienest, ki mais élne, ha Feyerváratt maga jele*n* leszen vala, soha sem lehet ennek az Gyülésnek olly véghe, hogy kgd életét felthesse, és avvagy tsak most, ha ugyan

[2] részletes mentegetőzésbe bocsátkozni nem alkalmas időben tanácsos-e?
[3] a maga rendjén-módján
[4] a jelenlét élő és hathatós, az írás néma és halott, a távollevő rettegjen az ítélettől

oda ki securusabb*nak* tartya magát, ismét oda ne recipialhassa magát. Nem io a Feydelmet tághittani fe!ö mások jelen ki ne mentsek az absensel magokat, bé sietest iovallok, de fegyver nélkül. [a]Terjeszthetn*em* ezeket, de ez a Veleje. A ki félelmet mutat, inkabb rayta vadnak azonn, mint a ki szembe megi*en*. Ha a Feydelmet praeoccupallyak Kőváris roszsz. I*sten* vezerellye kgdt. Monora. 11. February 1678.

Kgd köteles szolgaia Komja

Bethlen Miklos[a]

195.

Teleki Mihálynak

Ekemező, 1678. február 18.

Keötelesen szolgálok edes Koma*m* Uram, és Istenteől minden áldásokat kivánok kgyd*nek* kedvesivel éggyütt. &c.

Kgd 6. Februar*y* keölt levelet sok setálása utann 16. hozák kezemhez, de nagyobb részént Monora*n* 11. praes*entis* választ irtam k*nek*, és Redei V*ram*hoz adttam. Más reszeire az kgd levelének, nevezet szérént arra, hogy az el mént emberek viszsza iövetelivel biztattyák magokat, és hogy az Portara Bojer Sigmondek el mentek, etc. akar irjak, akar ne, mert az megh létt dolgot ember ha ne*m* iovallyais, avval megh nem iobbittya, és ugia*n* eggy kitsidel külömbe*n* iovallottam volna, mellyet 5. praes*entis* Fogarasba lévénn Nalatzi U*ramnak*is megh mondtam, de ezt hagyom abba. Azt bizony felette gonosznak tartom, hogy Bojér Sigmondek menetelire nézveé, avvagy ugian tsak külömbennis el akarták küldeni, hogy Paskot ismét bé kültek, felek hogy ott kezdenek perlődni, én bizony kgdre nézve kivalt Bojer Sig*mondot* nem jovallotta*m* volna, de az már megh létt, félek attol, hogy mihelyt az Gyülésből Követek ménnek a Portára, a veszedelem emezeketis mind bé viszi, és rettenetes extremitásokra megi*en* utrinq*ue* a dologh a Pogány elött, bizony Bukurestenn kell vala subsistalni Bojer*nek*, ugy mondom, ha Pasko nem procedalt, és ez utannis ott szeretne*m* convincalni lelkébe, és maga menthetetlenné tenni őket, ha ne*m* használna, ugy procedalnek tovább, in A*nno* 1636 Bethle*n* Istvánnal mayd illye*n* processus volt, én tsak az napokbais olvasta*m* az akkori Articulusokat.

...[a] [függőlegesen a margón]

En bizony valoba bánom mind az publicumra mind az privátumra nézve hogy kgd itt benn nem lön, és mostis nintsen. Kurva legien minden nöstény nemzettséghe a ki mind tsak kegdt okozza, ugy hiszem bizony mind ezek az dolgok tisztábban folyhatnak vala, ha kgd itt benn legien, de olly csufos dolgok vadnak az mint hallom, hogy rettenetes, ad 3tium[1] mondgiak hogy evocálták öket, én ollyat soha sem hallottam, sem olvastam. Lenghedez az hire, hogy a Papistákra akarják az dolgot forditani eppen, el hiszem bizony hogy onnét sült ki nagy része, de én most aztis intempestivumnak tartom, kivalt ha valami teörvenytelen violentia leszen, bizony az a hadis tsak azt az hasznot tészi ott Fogaras körül, hogy mind az Statusok között több zugolodásra, Paskoeknak penigh teöbb nyelveskedésre szolgáltat alkalmatosságot, hogy illyen s-amolljan oppressioval extorquealtak az Országtol az levelet s-Követet, noha az bolondságh, mert hiszem eggy Feydelemnek mindenkor vagion annyi ereje tsak maga mellettis, hogy ha ugian tsak erőszakot akar követni el követheti, de az roszsz Tanáts volna, mert soha senki mégh ezenn az országonn violentiát nem követett, hogy megh ne bánta volna. Bizony edes Komam Vram, ha kgd nem moderallya, en ighen rut dolgokat hallok, s-többetis várok, és az osztan gonoszabb, hogy ha kgd itt nintsenis, de knek tulaydonittyák, seőt talan a kik tsinallyak, ugian azok osztán kgdt okozzák, olly gonosz tűndér vilagh ez.

De ezt ebbe hagyom, mert mi haszna illyen meszsze pennával, bizony szivem szérént kivanom vala, ha kgdel coram beszélhetek vala. Az mi kgd levelének azt a részét nezi, hogy csendeseddgiem és Istenemmel s-Atyámfiaival békéllyem megh, Isten áldgia megh kgdt io tanattsáért, Én Uram annyibol elégh tséndes vagiok, hogy en az en sok nyomoruságim közeött halgatok békességhes türéssel, senkit sem busittok, seőt igasságos teörvényes dolgaimbannis nem procedálok, nemis procedalhatok, Istenemmel bizony békés vagiok, viselem az eö felséghe kezét és félem ugy mint fiu, nem ugy mint szolga vagy béres, tudom hogy eö Felséghe mindeneket jomra forditt, tsudalom azonba ha kgd ugy itil felöllem, hogy Istenemmel békés nem volnek, sokra terjedhetné itt irásom, de abba hagiom. Atyámfiaival valo békéllést a mi nézi, megh mondám Gyéresenn, megh mondám Ebesfalvan mostis az a resolutiom, En eö kegyemeknek nem vétettem tudtomra soha, ha eö kegyemek az békességhet kivánnyák, tudom keresztyéni tiszte-

[1] 3-ára

met, seöt ha nem kivánnyákis, ugyis tudom, hogy békességhes türessel, és raytok valo szanakozással tartozom, Isten eö kegyemeket terittse megh, és az igaz keresztyeni Atyafiui szeretetre igazgassa, de az melly meszsze az égh a feöldtöl, ollyan meszsze iár az eö kegyemek elmeje az kgd békességh szeretö és szerzeő io indulattyától, rettenetes dolgokat hallok mostis az széghény Atyám halála alkalmatosságával eő kegyemek felöll, mellyeket én ugian eörömestis nem hiszek, lássa megh Isten eö Felséghe, és az sok hazugságnak addgia véghét.

Az szégheny Atyam haláláról az napokba irtam kgdnek, most viszszük szeghényt Theremibe, hogy osztan onnét Vásárhelyre vigiük temetni, en ugian bizony Szebenbe temetem vala, de az pestis melly most Enyeden és más Scholainkba grassal azt el bontá, az nem lehetvén Keresden jovallottuk mind én, mind Eötsem Uram, de abbannis akadály találtatott, hallatott széghénynek sokszori szava, hogy Vásárhely eghészsz Reformata Ecclesia, és oda beneficiumotis conferalt temessek oda, ugy latom az Aszszonynakis ahoz van nagiobb kedve. Zaszlot szeghény megh tiltotta sokszor, hogy ne tsináltassunk, Bánfi Redei Urameknakis az tettzik, ahoz képest talám az öltöztetett lovakis haszontalanok, Eggy tafota loboghoval, s-eggy bakatsinos loval ha leszen tsak, Chartak, Tzimerek lesznek, sokára nemis halasztyuk, mind az Aszszony s-mind én, bizony ighen akarnok ha kgd jelen lehetne az temetésénn, Külömbennis ugy tudom hogy kgdt Testamentumabais kerte feleséghe gyermeke gondviselésére. En megh vallom, hogy attol tartok, valamelly alázatosságot követünk temetésénn, azt nem az keresztyénsegnek, hanem minapi boldoghtalanságának, és rész szérént az mü fösvenységünknek foghiák a gonosz nyelvek tulaydonittani, melyre nézve én bizony az én voxommal Zászlot és minden pompát el követnék, de az én tanátsom sem minden tehetö itt, kérem kgdt, candide irja megh tettzését, mit jovall, mert méghis ha boldogh állapottjaba holt volna megh, ugy az alázatosság betsesebb volna, igy félek merö betstelenségh leszen. Ugyan ighen kérem kgdt voltaképpen irjon felölle, mert nagy véllekedésbe vagiok miatta. Ezzel ayanlom Isten kegies oltalmaba kgdt. Ekemezeö, 18. February Anno 1678.

Kgd keöteles szolgaia Komia

Bethlen Miklos

En immár az Gyülésre nem mehetek, Isten áldgia megh Urunkot ez esetre nézve megh énghedtte eő Naga.

196.

Teleki Mihálynak

Teremi, 1678. február 24.

Keőtelesen szolgálok édes Komám Ur*am*, és I*sten*től minden áldásokat kivánok kgdnek kedvesivel éggyűtt &c.

Noha 11. 13. es 18. praesent*is* irtam kgd*nek*, mindazonáltal mostis kell kgdt tudosittanom, hogy mü az széghény Vr testét sok tekintetekre, de kiváltképpen maga szoross parantsolattyára nézve sokaigh az feőld szinénn nem tarthattyuk, hanem 6. Marty ha I*sten* énghedi az M*aros* Vasarhelyi Templomba maga rendelése szérént el temettyűk, bizony felette ighen akarta volna mind az Aszszony mind mü minnyájánn, és kiváltképpen én, ha kgd itt benn leszen vala, avvagy bár tsak az temetésenn lehetne jelenn, melyre kéremis bizodalmasonn kgdt, ha ugyan ighen nagy akadályok el nem bontyák

Az mi az haza mostani siralmas állapottját nézi, az ën elmém abba belé holt, én arrol nem irok, kgydhez valo relátiom irattya tsak azt, ha mi kgyden áll benne, megh lássa kgd az Portára kik mennek, és azt megh lássa, megh nézze s-ugi*an* iol megh nézze kgd, mind vallásunkra, mind az Magyar Igyre, mind maga kgd állapottjára nézve. Kérem azonba kgdt, annális inkább hogy kgydis tavul vagyon, énis az széghény Vr temetésehez valo dispositiok miatt az Gyűlésenn nem lehetek, io ighireti szérént protegállyon, I*sten* éltetvénn és alkalmatossá tévénn énis hááladossággal igyekezem kgd*nek* és maradekinak szolgálni. Ayánlván I*sten* kegyes oltalmába kgdt. Teremibe. 24. Februar*y* A*nno* 1678.

Kegyd keöteles Szolgaia Komja.

Bethlen Miklos

197.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1678. március 16.

Keötelesen szolgálok mint kedves bizodal*mas* Koma*m* Vr*amnak*, és I*sten*teöl minde*n* áldásokat kivánok kegydnek kedvesivel éggyütt. &c.

1. Marty keölt kgd levelét vettem 5. de azolta nem volt modom benne, hogy kgydnek irhassak, bizony dologh szivem szérént kivanom vala, ha kgydel itt benn beszelhessek, seőt bizony oda ki valo menésemetis nem saynállottam volna, nemis saynállanam, ha mind kegydnek, mind énnékem kivaltképpen ez mai bayos üdöbe nagy akadállya nélkül lehetne, mert sok és ighen nagy beszedem volna tam quod ad publica, quam mea privata,[1] az széghény Atyám halálávalis érkezvenn sok dolgom, mellyekbe kgd io akarattya nékem ighen szükséghes volna, mint hogy kéremis ighen bizodalmasonn kgdt, ne neheztellye kgd irni az Aszszonynak az mostoha Anyamnak, hogy az velem és Eötsém Urammal valo dolgait csendes utonn igazittsa eö kegyeme, mert lattya Isten lelkemet, hogy valami lehettséghes mindent az békességhre igazgatok, eddigh ugian mégh illetlennek tartottam, legh kissebb szovalis értetni eő kegyemét, de felette sokaigh nem lehet halasztanom, hogy megh ne találljam és békességghel megh ne kenályljam eö kegyemeket, most ugian szoval az Aszszony ighen mutattya az tsendesseghre valo haylandoságát, valamint ez utann.

Téghnap hozvánn Isten ide Redei Vramat sokat beszélgheténk sopánkodánk az sok fenn forgo gonoszok felőll, kgd állapottjais eleghet forga fenn, és az mint eő kegyeme beszéllé, valami az kgd személyét, az hadra való ménését, vagy nem ménését, nézi, eleghet irt kegydnek, bizony nékem az eö kegyeme discursusa tettzik, és ha tsak mod lehet vala benne, ugy kellene kgdnek oda ménni, hogy ide bé ne maradnának avvagy tsak ollyan nagy mértékbe fenn az akadályok, mert felö hogy kgd oda had és authoritas, seöt talám már ma Urunk annuentiaia nélkülis menven, ott sem használhat, itt sem szolgálhat. Oo! gonosz orak, mellyek kgdt enńyire veték az ide bé valo dolgoktol, az Isten szánnya megh mind oda ki, mind ide bé az eő Házát, mert ez bizony ittis ostromoltatik, és deőlő félbenn áll, ha Isten nem keönyőrül rajtunk.

Az Magyar Praedicatorság állapottjárol irott Apologiat emlitettem vala az előttis kgdnek, hogy találnánk modot benne, bár tsak eötven hatvan exemplart küldhetnénk fel oda fel az Imperiumba, Lengiel Országonn keresné uttját kgd, valami reformatus, vagy Lutheranus ember kezéhez kellene dirigálni, Craccoba, es Dantzkára, ott hadd nyomtatnák ki, mert itt Erdelybe, Magiar országba el szellyeszteni azt az munkát mi haszna? oda fel az ollyant tsak Curiositasbolis ki nyomtattyák, és valoba szükséghes

[1] mind a köz-, mind a magánügyekről

volna az keresztyén világh eleibe terjeszteni azt az átkozott hamiss processust, mellyel opprimaltaték Magiar Országba az ministerium és az eghészsz Evangelica Ecclesia, két szaz Exemplar vagion én nállam, tsak kgd tudosittana, éggy részét mingyárt oda küldeném.

Volna eggy kis dolgom mégh, de mostanrol halasztom, aligh latvan modot abbais, hogy papirosra tegiem. Ezek utánn edes Komam Uram Isten Szent lelkével vezérellye minden iora kgdt. Szent Miklos, 16. Marty Anno 1678.

Kegyd igaz io akaro keöteles szolgaia Komia

Bethlen Miklos

Megh vallom nagy busulásomat, és scrupulusomat kgd irásánn, az mint irja kgd, hogy ket hete senkitül, és eggy holnapja Vrunk levelét nem latta kgd, megh esik bizony, ha kgdis két hetigh s-eggy holnapigh meddigh nem tudosittatik.

198.

Teleki Mihálynak

Nagyenyed, 1678. április 5.

Keötelesen szolgálok és Istentöl minden áldásokat kivánok kegydnek kedvesivel éggyütt. &c.

20. Marty irt kgd butsuzo levelét nagy szeretettel véttem, az Isten készittse el kgydt azokra az dolgokra mellyek eö Felséghének dütsőssséghessek, szegheny siralomra jutott Ecclesianknak és Nemzetünknek hasznosok és epületesek, kgydnekis betsülletessek. En töllem Uram az botsánat megh volt réghenn, avvagy inkább nem volt, mert hiddgye kgd, mind eddigh az oráigh sem hihettem soha el, hogy kgd gonosz akarom volt volna, noha sok hirek sok gyanuk terhelték fülemet szivemet, de nem hihetvénn az vétket, nem volt mit megh botsattanom, s-nintsenis, ha penigh volnais, bizony az Isten ügyének tekintetiért mindeneket el felejtenék. De hogy sok szoval kgdt ne terhellyem bizzuk az Istenre, bizzuk az üdöre utrinque az igaz keresztyeni keötelességnek köv[eté]sét. En ugyan bizony ighen gyénghe támasz vagiok, de ha miben tudok, nyûghtassa megh elméjét az leszek kgdhez és szerelmesihez az mint sokszor mondottam, kgdtölis hasonlot varvan kivánom hogy az Isten szerelmes Szent Fiaért Vallásunknak,

Nemzetünk*nek*, Hazánk*nak* iovára igazgassa vezérellye es boldoghittsa kgdt. Enyed. 5. Apri*lis* 1678.

Kegyd keöteles igaz io akaro szolgaia Komja

Bethlen Miklos

Exemplárokat elseö alkalmatossággal küldök de most nintsenek itt nalla*m*.

199.

Teleki Mihálynak

Gyéres, 1678. május 14.

Mint kedves bizodalmas Uram*nak* Komám*nak* kötelesen szolgálok, és I*sten*teöl minden áldásokat kivánok kegyd*nek* kedvesivel éggyütt.

Itt Rédei Ur*am*nál látám teöbb io akaroi közeött én rollam valo emlekezetitis kgd*nek*, mellyet I*sten* éltetvénn, és arra alkalmatossá tévénn meghis igyekeze*m* szolgálni Kgyd*nek*. Az Orszagnak és az Uraknak irt kgd levelei pariát olvasám, arrol valo tettzésemet conscientiose meghis akarám irni. Azokba azért kettőt látok melly hogy ott legie*n* én nem jovallom. 1. Ezek az szok: Idvesseghesebb*nek* tartván illy keresztyén igy mellett megh halnom, mint sem valamellyik puszta házamnál agyon verettetne*m*. Az ország*nak* szollo levélben penigh mégh ennelis bövebben vagyo*n*: Agyon verettetesemmel varjam s-retteghjem minde*n* oraba &c. Ezt en nem iovallom, azért hogy mind itt Erdélybe s-mind oda ki el ménvénn ennek az hire, avval foghiák mosni az nyelveket, mint maris kezdették, hogy tsak kételen virtusa és buzgosagi kgdnek, melly az mint hogy betstelen, de azonba kártis tehet oda kiis az elmékbe*n*.

2. Az hol irja kgd ha tsak magától el nem vét &c. igaz szolgaia*nak* fogh tapasztalni: ez eddig io. de ezek a szok: ellenkezöre ok ne[m a]datvánn az en tettzésemből ott ne*m* volnának, mert fenyeghetözesre ma[gyarázz]ják az emberek, mellyet az sok bizonytalan ki tuddgyára [...] seöt ha mindenek ighen iol folynánakis az discretiora és [mindenek] elött valo alázatosságra nezve keresztyen embernek, ill. [...] Mert ha I*sten* kgd dolgát boldoghittya,

akar legien ott az [...] de kgd securus lehet, ha penigh kit Isten Szent Fiaért tavoztasson [szerencset]lenül fordulnak az dolgok, az ollyan szok teöbb kart [tesznek mint] hasznot. Enis mondhatom vagy irhatom kgdnek, hogy bizony enis inkabb szeretnem betsülletesenn szolgálni Istenemnek Vallásomnak s-Nemzetemnek mint sem ollyan hoszszas követtséghet viselnem mint az előtt, és naponkent betstelenkednem, az sok szo és gyanu közeött. Azonba migh kgd ennélis tovább megien kerem ighirt io akarattját hozzam bizonyittsa, mert énnékem arra sok szükséghem vagyon, mind az Mostoha Anyam, s-Eötsemmel valo, mind égiéb dolgaimra nezve, levele által ne neheztellye kgd seghitteni s-oltalmazni dolgaimat. Az Clavisrol tudosittson kgd, ha megh vagyone, és ha ember (.az dologh kivanvan.) bátorkodhatike az vélle valo elesben. Ezek utánn kivánom Isten szentellye megh a kgd faradozását az maga dütsösséghére és minden hiveinek eörömére. En penigh tavulis tehettséghemigh maradok kgd igaz io akaro köteles szolgaia Komja

Bethlen Miklos

Gyeres. 14. May. 1678.

En edes Komam Uram az kgd titulussába bizony nem csufolkodom, de az kgd körül levö emberekre nézve ugy itilem illendönek

200.

Teleki Mihálynak

Gyulafehérvár, 1678. június 11.

Kötelesen szolgálok és Istenteöl minden áldásokat kivánok édes Komám Uram kgdnek kedvesivel éggyűtt. &c.

28. May nékem irt kgd levelét véttem nagy betsüllettel és kőteles szeretettel, hogy kgd rollam nem feletkezett, hanem onnan távulrolis megh látogatott, és dolgaimrolis provideált, Isten éltetvenn, sokszori ighiretem és tartozo kötelességhem szérént ha mibe tudok, megh igyekezem kgdnek, és az kegyemedéinek szolgálni eghészsz synceritassal.

Az széghény és siralmas Magyar Nemzetnek ennyire valo successusát szivem szérént őrűlőm, Isten Szent Fiáért boldoghittsa továbbis, és az maga dütsösséghéért hartzollyon.

Az én Tanácsom nélkül kgd tudom nem szükölködik, de méghis azt iovallom, hogy eghészszen az Botskai István idejebéli processust, et belli gerendi rationem[1] kövesse kgytek, talám Isten eő Felséghe hasonloképpen meghis áldgya mint akkor.

Ide bé valo állapotokrol kgdnek irnom nem szűkségh, tudom hogy Redei vramtol iobban megh érti, és az én irásomon kivűlis elégh busittása vagyon kgdnek, nem árt ugyan kegydnek néha leveleivel ide béis tekinteni, mert bizony vagyon szükségh reá, hiszem az Török földénn, és Lengyel Országonn mind el hozhatytyák, ugyanis azt iovallom, kivált derék dologhrol mind a két utonn és Clavissal irjon kgd. Nékem penigh parantsollyon, bizony tam quod ad publica, quam quod ad privata[2] igaz szolga vagyok, és nagy eörömnek tartanám, ha szolgálhatnék valamibe. Ezzel ayánlom Isten kegyes oltalmába kgdt, és kivánom hogy Isten a maga dűtsösségére széntellye megh kgd mostani munkaját, és nékemis kgdt éngheddgye örömmel látnom. Fejirvár. 11. Juny. 1678.

Kgd köteles igaz io akaro szolgaia Komja

Bethlen Miklos

201.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1678. szeptember 1.

Mint kedves bizodalmas Uramnak Komámnak kötelesen szolgálok és Istenteől minden áldásokat kivánok kgdnek kedvesivel éggyűtt. &c.

Az estve értém Redei Uram leveléből, hogy kgd beteghséghe miatt Kővárba jeőtt volna, mellyenn bizony szivessen busulok, és hogy Isten kgdt gyogyittsa, és a közönséghes iora továbbis boldoghittsa s-tartsa szüböl kivánom. Enis kgdnek Feyervárrol 9. Augusti irt levelem utann mind betegheskedttem, most sem vagyok eghészsz éghésségghel, ha lehet ezen orában vágatok eret magamonn, bayba vagyunk, a nyavalya ugy el hatalmazott minden réndre, mégh a Medicusokrais, hogy a napokba mind magam Feleséghem gyermekem beteghséghére, hasonlo keppen Bethlen

[1] és hadviselési módot

[2] mind a köz-, mind a magánügyeket illetőleg

Farkas Uramis az Aszszony curalni, mind Szebenböl, Enyedröl, Kolosvárrol akart hozatni, de magok nyavalyáia miatt nem jöhettek, el hiszem bizony kgdnekis az aránt nagy akadállyat, de az Orvosok*nak* orvossa az I*sten* curallya kgdt. Ha penigh már ugy teörtént, hogy kgd oda jeött, ha az dolgok nagy akadallya nélkül lehetne, I*sten* kgdt gyogyitvánn, bé rugaszkodnék, és Urunkal s-itt benn levő io akaroival consultalkodnék talám n*em* ártana, többetis irnék eörömest, de nem lehet, a Borbelyis siettet, han*em* I*sten*töl gyogyulást kivanva*n* kgdnek maradok.

Kgd igaz io akaro köteles szolgaia Komja.

Bethlen Miklos

S*zent* Miklos. 1. Septem*bris* 1678.

202.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1678. szeptember 9.

Keötelesen szolgálok edes Koma*m* Vr*am* és I*sten*teöl minde*n* áldásokat kivánok kegd*nek* kedvesivel éggyütt.

Kevés nap heÿán esztendeje lévénn hogy kgdt édes Koma*m* Vr*am* nem látta*m* eörülök mind azonn hogy I*sten* kgdt eghészsz házával éggyütt eddigh megh tartotta, mind hogy én felémis közzelebb hozta, bizony dologh hogy kivánnámis ennyi üdöre immár kgdt látni, melly hul lehessen mind kgd mind én reám nézve legh alkalmatosabbann és mikor, kérem bizodalmasonn kgdt tudosittani ne saynállyon. Nékem ugyan most mindgyárt Gyogyra kellene Kun István Uramhoz mennem mind beteghséghe, mind égyéb nagy dolgaira nézve, azonban pro 14.[1] Kolosvari Székreis kellene mennem, mint érkezhetem mindenikre nem tudom, de én éggyik, avvagy mindenik utamotis kgdert el hadni nem szánom. Teöbbröl most kgd*nek* nem irok, han*em* relegálom magamot Redei Uramra. Addgya Isten Vram hogy kgdt vidam ortzával és eörvendetes állapotba talallya*m*.

S*zent* Miklos 9. 7br*is*. A*nno* 1678.

Kegyd köteles szolgaia Komia.

Bethlen Miklos

[1] 14-ére

203.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1678. november 23.

Keötelesen szolgálok és I*sten*től minden áldásokat kívánok edes Komám Vram kegyemednek kedvesivel éggyütt.

Komáromi Vr*amat* találvánn Balásfalv*an* vagy két szoval izentem kegyemednek, de azonban irniis akarék, és az mint maris égynehanyszor irtam, mostis azt iovallom, kgd ha hamar ki akaris indulni, de tekinteölegh iöyön bé, hul mi aprolek beszédem nékemis lenne kgdel, oda penigh menni bayos, irni bayosabb, ez előtt harmad nappal Nemes János Ur*ammal* eleghet beszellett*em*, eö kegyemeis ezent mondgya, s ighenis akarná kgd személyét latni. Noha az a két dologh mellyet Komaromi Vr*am*tol izentem, megh vagyon, de kissebb felleghnek tartom én azt, mint sem hogy kgd sua praesentia ne dissipalhassa, kivaltképpen ha az mint az hirt hallom, Ketzer Uramek cum contento iönek. Mind az dolgot hogy eggy summába tégyem, nem hiszem éggyszer lett volna szébb és iobb alkalmatossága kgd*nek* mind az magyar dolgok promoveálására, mind in privato kegydhez magahoz valo io indulatok*nak* szerzésére, mellyis megh kivántatik tam in praesens[1] az közönseghes iora, tam in futur*um*[2] kegd maradekira, de pennával ebbe tovább nem mehetek. En ugy latom B*ethlen* Farkas Vr*am* elmejeis most iol iár az magiar dolgok és kgd iránt. Addgya I*sten* vidám ortzával latn*om* kgdt. Sz*ent* Miklos. 23. 9br*is* 1678.

Kegyd keöteles szolgaia igaz io akaro Komja

Bethlen Miklos

Szinte az imént elégghé marasztam Redei Vr*amat*, de az Metropolis also Várába vagyon most, el hiszem ioba töri ottis a nagy fejét, az masik feleis szinte gyogyul. I*sten* kgdtis vastaghitsa.

[1] mind a jelenben
[2] mind a jövőben

204.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1678. december 28.

Kötelesen szolgalok édes Komam Vr*am* és I*sten*teöl sok eörvendetes Innepléseket kivánok kgd*nek* szerelmesivel éggyütt. &c.

Nemelly napi kgdel valo beszelghetésem szérént várám ha I*sten* kgdl vagy itt Sz*ent* Miklosonn, avvagy Sorostélyonn io moddal szemben jutat, de abba az széghény üdvezült Aszszony kegd szerelm*es* Annya halála akadékot teőn, melly szomoruságábannis hogy I*sten* kgdt vigasztallya, és teöbb szomoruságtol oltalmazza szivesenn kivano*m*. Továbbáis varom kgd parantsolattját, és talám az Szebeni sokadalom alkalmatosságával láthatomis, mellyet engheddgyen I*sten* eörvendetessen kgd és eghészsz haza reszeröl veghbe menni. Sz*ent* Miklos. 28. Dece*m*br*is* 1678.

Kegyd köteles szolgaia Komja

Bethlen Miklos

205.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1679. január 31.

Keőtelesen szolgálok edes Koma*m* Vr*am* és I*sten*teől minden áldásokat kivánok Kgd*nek* kedvesivel éggyűtt. &c.

Noha mindenkori tapasztalt io akarattya kgd*nek* ezt az én irásomot nem kivanná, mindazonáltal az széghény Atyám háza illyen nagy haborubann lévénn, sem illik, sem lehet, hogy avvagy tsak illyen confidens jo akaro bizott Uraim elött ne szollyak, tudom ne*m* szükségh az roszsz peldát, es imez-s-amaz consequentiakot kgd elött forgatnom, mert azokat az én irásom nélkülis el gondolta s-mondotta kgd, de méghis kérem kgdt, mulassa tsak azt el ez gonosz*nak* orvoslásaba az mit el nem követhet. En az mint Redei Vr*amnak*is irtam, az Aszszony ha Theremit veszti, az Scholába járo Eötsem veszti (.mert abba s-az többibe az Asz*szonynak* bizony tsak Ura neve viseleseigh vagio*n* temporarius ususfructussa, ha ma ferjhez ménne, holnap mindenünne*n* ki rakhatnok.) ha penigh Samuel rata portiojába károsodik, Miklos

és Pál Uramis szenvedi azt a kárt. Hiszem tsak teörvény uttj*an* legyen annyi mint az, ugy hallom ha igaz, máris megh ighirtek 6000 Tallért erette Urunk*nak*, hiszen mind az Fiscusnak s-mind a betsülletes Emptornak ugy lesz*en* iobb, ha legitime s-juridice appraehendállyák. En édes Koma*m* Vr*am* az mint mindenkor, ugy mostis kgd io akarattjába ighen megh nyugodva vagyok ez bayos materia arántis, keremis ighen bizodalmasonn kgdt, éltes-se*n* tanáttsal, ha Is*te*n az Urunk elméjét ugia*n* ne*m* tsendesitti, s-az Joszághoz nyulat, vagy az széghény Aszszonyhoz, hogy mit kellessék tselekedni, magam akarok vala kgdhez ménni, de ugy értém, hogy az Aszszony Apafi Miklosne Asz*szonyom*is megh beteghedvenn kgd oda ment, Vdvarhozis el megiek vala eörömest, de az mint kgdis irá, ebbe az materiaba az en jelen lét*em* talam ne*m* szükséghes, én Istenre s-kgytekre Is*te*nteöl rendelt eszközökre bizom, latom az Mostoha Anya*m* eö kegyeme több farattságot kivánna töll*em*, de ha kgytek ne*m* seghitheti, en bizony inkabb ne*m*. Ayanlom Is*te*n kegyes oltalmába kgdt. Sz*ent* Miklos. ult*ima* Jan*uary*[1] 1679.

Kegyd köteles szolgaia Komja

Bethlen Miklos

206.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1679. február 26.

Keötelesen szolgálok edes Koma*m* Vr*am* és Is*te*ntől minden áldásokat kivánok kgd*ne*k kedvesivel éggyütt. &c.

Az napokbann mind akarta*m* kgdhez ménni, de éggy hétigh fekvém, mostis tsak imigy amugy logok fenn, superveniala azonba széghény Csernatoni Pal halála, kinek temetesére valo ménésemet ha eghésséghem enghedne mind privata obligatiomra mind az Collegiumra nézve szükséghesnek itilem, el sem mulatom ha lehet, mellyis leszen 1. Marty. Az széghény mostoha Anyam teghnap jöve ide, az Eötsem tanittása és szallása véghettis ugia*n* (.melyröl a Csernatoni Vr*am* halála sok gondolkozasra valo materiat hagyott.) de kivaltkeppen az maga boldoghtalansága miatt,

[1] január utolsó napján

hogy Bethlen Farkas Vramatis consulalhassa, En Uram nem tudom ha Isten a kgytek keresztyen munkaja által nem csendesitti az Urunk elméjét, sohais hogy mit kellessek tselekedni, mert az mi az Joszágot nézi, ha az oda leszen, magánakis ugyan a kár, de a gyermekének a torkat mettzi megh, latom eö kegyeme énghemet s-az Eötsémetis kenszerghet, hogy valtsuk müis az Joszágot, mert ha Theremi oda leszen, mü nékünk kell potolnunk eö kegynekis az dost, az Eötsenknekis a rata portiot, de ezis mint lehessen, holott itt nem teörvénnyel perlik s-vesztik ha vesztik, más az hogy énnékem bizony nintsen, ha akarnékis adni nem lehetne. Reménkedik nyavalyás hogy bár tsak tanátsot addgyon kgd, hogy mi tevö legyen, mert soha sem tud hova kapni, enis kérem bizodalmasonn édes Komam Vram kgdt éltesse tanáttsával, en ugian quod ad me[1] mayd azt mondanám, ha szenvedhetö két vagy harom ezer forint summával bé erhetne, Isten kezének esmérven ez látogatást adna, de hogy azt az summat megh adhassa én bizony nem hiszem, noha pénzét ugian a széghény Atyamnak én bizony nem tudom, s nem láttam, immar Keresdre Hadnagyis mént volt teghnap előtt az Aszszonyt kereste, s-keresi mostis, hogy a penzt kérje, ez tsak nagy Extremitas. Kérem a széghény Csernatoni Vram helyébenn valo Professor állapottjárol irjon kgd Balo Vramnak vagy a kinek kgd illendönek itili, legyenek vigiázásba, valamint az Udvar a Curatorok hire nélkül ne elegyittse abba magát, Ecclesiank és Scholainkra nezve nem lévénn az olljan ighen io példa. Az széghény Aszszony tsak kgd resolutiojat várja Ozdonn vagy Kutyfalvan. Ayanlom Isten kegyes oltalmába kgdt. Szent Miklos. 26. February 1679.

Kegd keöteles szolgaia Komja

Bethlen Miklos

207.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1679. március 31.

Keötelesen szolgálok edes Komám Vram, és Istenteöl minden áldásokat kivánok kgydnek kedvesivel éggyütt &c.

[1] ami engem illet

Ezt az Redei Vr*am* levelét ez orában hozák, nem kesleltetvénn semminégh im kegydnek megh kültem. Teghnap tsak perfunctorie beszellek Ketzer és Absolon Uramékkal, sokat gondolkozám, s-bizony sokat gyötrödöm elmémbe ezekenn az magyar dolgokonn, már a Frantzia és Császár között valo békességh megh lévénn, akar mint ighirye eö a penzbeli seghittségh continuatioját, (.mert mondak azt eö kegyemek.) de én bizony semmi jot nem reménlek, maga officerinek ugy hallom nem fizetett, s-magyarnak fizet, mindazáltal oda fel sok kőltséghétöl menekedvénn, talám ez utánn jobban reá erkezik, az I*sten* penigh nagyobb a Frantziánal s-az egheszsz világnál. Az mint látám a bekesseghbe hat holnapot téttek fel, hogy ha ki includaltatni[a] akarja magát, én el hiszem ugy*an* kegyd elégghé sollicitus, de hiddgye kgd az en bolond elmém szérént, ha valaha bizony most kivántatik az Imattság, a Tanáts, és vagy rendes Tractának, vagy seghittséghnek mutogatásával az széghény desperatiora jutott nemzetünk*ne*k megh tartoztatása, hogy valamint specialis gratiakra haza ne oszollya*na*k, melyteöl az I*sten* Sz*ent* Fiaért oltalmazz*on*. Kerdetlen in confidentia & ex conscientia[1] irám kgd*ne*k kivanván minnyájunk*na*k eörvendetesebb nagy penteket ez máinál. Sz*ent* Mikloson. 1679.

Kegyd köteles szolgaia Komja

Bethlen Miklos

P. S. Redei Vr*am*is irja nékem, hogy eggy hirt hallott felőllem, de megh ne indullyak rayta, én bizony nem indulok egyebüve hanem az Istenhez, a ki bizony tudom gondomat viseli, s-Prokatorom leszen

208.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1679. április 3.

Keőtelesen szolgálok edes Koma*m* Vr*am* és I*sten*teől minden áldásokat kivánok Kegydnek kedvesivel éggyűtt. &c.

Nem akarvánn teghnap a kettős Innepenn jartatni, most már nem akarám a kgd tudosittását halasztani; Kgd Cseötörtöki szava szérént énghem teghnap előtt evocaltak, de mi formánn s-miért

[1] bizalommal és lelkiismeretességből

[a] [előbb:] includalni

nem tudom, mert magam vadászni voltam, s-tsak megh allott deáke mitsodae a kapu előtt, s-ott eggy Jobbágyom*nak* megh mondták, s magok mingyárt mentek el Kapolna s-Küküllövár felé, immár neveket sem tudv*an*, bayal kell az országhba széllyel kerestetn*em*, nem ighen io processus Deák Uraméktol, hogy ilylyen nagy dologhba eő kegyemek ugy kotyaznak, de ugy hiszem Director Vr*am* Instructiojából fogh lénni, ki énghemet a Kun István Vr*am* Zagori praetensioia miatt, ha lehetne eggy kalán vizbeis el vesztene, nagy eszkőznekis hiszem Barrabás Vr*amat* lénni ebbe az én haborgattatásomba, mert az őszszel a Dütsö Szent Martonba Vármegye szekinn valo perlekedése utánn ighen megh indulva lévénn monda magam*nak*: El hiddgye Vr*am* kgd, nem vetek sok üdöt néki, megh talám tsak az Vármegyéből sem megiek addigh ki, olly hir eri kgdt, hogy bizony felejti a Zagori portiot. Ez eddigh lön, de akarki legyen oka s-akarmint, én az mint kgdnekis mondam Cseötörtőkönn, En Istenembe ugy bizom, hogy evvel az alkalmatossággal hozza eő Felséghe az en ártatlanságomot nap fenyre, es gonoszt gondolvánn az emberek felőllem azt az Isten iora foghja forditani, mert noha az Is*te*n titkos rendeléset nem tudom, de emberi mod szérent szolva, ha tsak a lelkeket el nem akarják az emberek veszteni, és gyanura praesumptiora avvagy hamiss tanukra nem teszik a Teörvényt, soha bizony nem felek, tsak kerem ighen bizodalmasonn kgdt, legyen azonn Kgytek, hogy teörvenytelenül ne haborgassanak, vagy kezesim altal vagy más violentia ne érjen, elé megyek bizony s-compareálok, és ha Istenem s-lelkem ismereti forumánn proponalt*am*, bizony az Hazám előttis számot adok Is*te*n seghedelme által minden actáimrol s mennyen véghbe az mit az Is*te*n felöllem rendelt; Kérem továbbis ighen bizodalmasonn kgdt, eltessen továbbis io akarattjával Tanáttsával, mint procedallyak, hiszem én ferfi vagyok nem Aszszony, megh tudom a szot tartani, ha nem égiéb inkabb bona fide assecuralom kgdt levele viszsza adása felőll, minden parialas mutatás vagy égyéb tsalardság nélkűl, Uram Amicus certus in re incerta cernitur,[1] bizony megh lattya kgd üdövel vilagosonn, hogy legh nagyobb bünöm énnékem ezekbe az motusokba az volt, hogy éggyütt voltam rab Beldi Pállal, egieb aránt Vramnak igaz hive, hazámnak igaz fia, és inter privatas personas[2] kivált keppen kgd*nek* és Redei Vr*amnak* igaz

[1] A biztos barát a bizonytalanságban bizonyosodik meg.
[2] a magánszemélyek közül

io akaroia voltam. Kgd io akarattját várvánn Ayanlom Isten kegyes oltalmába kgdt. Szent Miklos. 3. Aprilis 1679
Kgd köteles szolgaia Komja
Bethlen Miklos

[a] Széghény Bethlen Farkasne Aszszonyom ighen nehezenn vagion.[a]

209.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1679. április 11.

Keötelesen szolgálok edes Komam Vram és Istentől minden áldásokot kivanok kgdnek kedvesivel éggyütt. &c.

Az en mostani bayoskodásimrol hoszszas irassal kgdt fárasztani nem itilem szükséghesnek, oda ment szolgam kgd, Redei, és Bethlen Farkas Vram tettzését foghja követni, én az kgytek io akarattjába megh nyugodttam, es-Isten utánn bizomis Kegyls Vram gratiajahoz ártatlanságomhoz és kgytek atyafiságához.

Vagyon eggy más rendbeli supplicatiom kgdhez valami birság dolgából aztis szoval ezenn szolgám által nyuytom kgdhez varvánn az arántis io akarattjat Ayánlom Isten kegies oltalmába Vram kgdt. Szent Miklos. 11. Aprilis 1679.
Kegyd keötelés szolgáia Komja
Bethlen Miklos

Felette keövetem Vram kgdt a papiross fottárol, bizony tsak két Arcus papirossom sem marad ugy látom, megh nem hozatok nem leszen.

210.

Teleki Mihálynak

Homoródszentpál, 1679. július 8.

Mint kedves bizodalmas Vramnak Komamnak keötelesen szolgalok és Istenteől minden áldásokat kivánok kgdnek kedvesivel éggyűtt. &c.

[a]. . .[a] [e mondat függőlegesen a margón]

Akarám vram kgdt ez hidegh Scythiából látogatni, kivánván hogy irásom eghészsz Házával éggyűtt kgdt találllya eőrvendetes állapotba, Enis vram mégh az kgd szolgálattyára élek, de az Feleséghem tsak continuallya az betegheskedést, hanemha mar Isten utánn a savanyu viz curallya; mellyhez mint extremum remediumhoz confugialunk immár az Doctorok iovallásából. Valobann bé telik raytam amaz ember panaszsza, a ki csudalkozik volt rayta, hogy a szöleje el pusztul, noha esztendeigh sem megyen felejje, enis valoban iol megh épültem itt hogy esztendöteöl foghva itt nem voltam, hihető Zabolánn, mint hogy két esztendötöl foghva ott nem voltam, hasonlo képpen, mint hogy penigh eggy két holnapigh ebbe a két hitván fel hagyott Joszagotskaimba kell mulatnom, ha kgd latogatásába ritkább leszek, megh botsásson, annalis inkább, ha az alatt a Tractara valo ki ménés miatt kgdt mostanságh nem láthatnam. Kérem azonba ighen bizodalmasonn kgdt, annak az hááládatlan Rab Varadi Ferentznek, és tökelletlen Szeghedi Gyeörgynek ellenem valo munkaiba legyen Igassággal és io akarattal kgd hozzám, ne saynallyon kgd eggy fél orátskát adni ez levelem megh ado szolgámnak, és értse megh kgd fundamentumosonn az en Igasságomot, és az nagy boszszuságot, és kárt mellyet ebbe az materiába szenvedek, mert az az ember valamint az en nagy io téteményemmel, ugy az mostani kgytek Resolutiojávalis abutal, és nem tsak azt kivánnya, hogy én az penzt megh addgyam néki, hanem aztis, hogy ha mindent kedve szérént megh fizetnékis, méghis az Joszág mellyet már sok idövel az előtt el adott eöreökössön énnékem, tsak Zalagba legyen nállam, mellyet én bizony soha sem tselekeszem, ha mind Joszágh s-penz oda lészenis tőllem, bizony edes Komám Vram ollyan roszsz pelda leszen ez, ha szabad leszen egyszeri Contractusit az Venditornak igy fel gázolni, nem tudom mind kgd, s-mind más mint bizhassek igaz pénzénn io moddal keresett Joszagihoz, holott mind az Decretum s-mind az Articulusok az illyen feje váltságába valo el adást teszi legh állandobbnak, ha az sem állhat megh, hat a gyénghébb fundamentumu accquisitiok felöll mit reménlhet ki ki, tudom ha raytam kezdödikis az illyen dologh, de nem raytam végheződik.

Az Aszszonynak mind feleséghemmel éggyűtt kivánok boldogh szabadulást. Ayanlván Isten kegyes oltalmába kgdt eghészsz házával eggyűtt. Szent Pal. 8. July. Anno 1679.

Kegd keőteles szolgaia Komja

Bethlen Miklos

Az Collegium dolgairol ugy hiszem Matskási Vramtol bövönn fogh kgd informaltatni, mert Keresdenn hogy kgytek ott nem lehete, én eö kegyemét kertem hogy kgytekkel beszéllyen, bezzegh Püspök Vramis ollyal foga Szembe az Gillanyine Aszszonyom Fratai portioja véghett, hogy én bizony eghészsz Fratáért sem tselekednem azt megh, mint hogy penigh abban kgd eggyik Regius szükségh Püspök Vramat abban megh csendesitteni, mert mais megh vagyon az a Minuta, mellyet szorol szora el olvasvánn Püspök Vram előtt, ugy ada kezet rolla eö kegyeme, bizony iobb volna annal, ha eö kegyeme a Kővár vidéki falukot az menyi nyari dologgal tartoznak most Enyedre s-Aytonba küldene a Scholak Jobbagyi keönnyebbittésére, mellyet bizony illik kgyteknek eö kegyemével megh tselekettetni, Redei Vramnakis irtam ezenekröl Isten kgyteket rendelte az illyen io dolgokra, melyre seghittseis sziböl kivanom.

211.

Teleki Mihálynak

Zabola, 1679. július 24.

Keötelesen szolgálok mint kedves bizodalmas Vramnak Komamnak és Istenteöl minden áldásokat kivánok kegdnek kedvesivel eggyütt. &c.

Akarám Vram kgdt latogatni, kivánván hogy irásom találllya eörvendetes állapotba kgdt. Azonban nem kétlem érthette kgd az kgd Postáia az en Tisztartom és magam bolondsagom miatt mint jartunk Bethlen Farkas Vrammal, mellyet mostannis az eö kegyemének irt levelemböl bövebben megh érthet kgd, mint hogy penigh eö kegyeme azt ighen appraehendalta, ha vagy eö kegyeme informatiojából vagy másképpenn kgdnek az aránt scrupulussa volna, bizodalmason kérem, ne legyen, [a]seőt Bethlen Farkas Uramatis complanallya[a] mert én bizony iobban megh nem gyunhatom, hanemha Papistává lennék, s az Paternek gyunnam megh, nemis kivánom hogy az én levelemmel soha senkiis igazábban procedallyon mint én azokkal procedaltam, mihelyt osztán az hibát eszemben vettem, Isten kgdel szemben juttatván ha kivántatik bövebben mentem magamot, noha bizom, kgd iránt nem

...[a] [margón]

fogott szintenn annyira az a münket tam publice quam privatim[1] veszteghető gyanu. Ayanlom ezzel Is*ten* kegies oltalmaba Vr*am* kgdt. Zabola. 24. July. 1679.

Kgd keöteles szolgáia Komja Bethlen Miklos

212.

Torda város tanácsának [?]

Bethlenszentmiklós, 1680. április 16.

Szolgálok és Is*ten*teől minden áldásokat kivanok Kgytek*ne*k &c.

Kgytek levelét az Tordai Vramékkal valo Tractarol véttem, de ha tudttam volna hogy ollyan rettenetességhnek lassék eő kegyemek előtt az dologh, nem farasztottam volna sem magamot sem kgyteket velle, hanem Is*ten*teöl s-üdötöl vártam volna törvényes utonn valo orvosságát megh bántodásomnak, az mint hogy azonn utra viszszais kell lepnem, ha eö kegyemek*ne*k az békességh nem kell; Nekem penigh pro salvanda Conscientia[1] elégh ez, hogy nem tsak nagy patientiaval és keresztyéni szeretettel éltem eddigh eö kegyemekkel, hanem kárommal és betstelenséghemmelis kivántam eö kegyemekkel megh éggyezni, melly hogy nem én raytam mulik, megh bizonyittya maga az dologh, holott nagy része az én kivánsághim*nak* ollyan, az mellyet gorombaságh volt felis ténne*m*, holott birom ugymint az földeket széna füvet, mellyet én sem hogy addgya*nak* nem tartoztam kérni, hogy el ne vegyenek, arra sem kérem, hanem ha lehet bizony megh oltalmazom az enyimet iobba*n* ez utánn mint sem eddigh, ha tsak eggy talpalatnihoz nyulnakis.

Az nélkül az hitva*n* Toohely nélkül ha eddigh el elte*m*, ez utannis el tudok élni Is*ten* io voltából.

Az Kortsoma dolgát a mi nézi, ha tavaly maga az Hadnagy ne kinallyon velle, hogy arendálylyam megh, lévénn elégh boros Joszagom, nem leszen kárommal, nékem bizony eszembe*n* sem jutott volna, de úgy hittem, hogy mind ollyann kivánságokat tettem fel, mellyek az eö kegyemek személyes megh sértődések

[1] mind köz-, mind magánemberként

[1] lelkiismeretem megmentésére

nélkül lehet[a], es közönseghessennis nem hogy károkra, hanem inkább hasznokra szolgál, mellyet meghis tudnék mutatni, de hagyom ebben, keöszönvénn az kgytek eddigh valo faradttságát Ayánlom égyszers-mind Isten kegyes oltalmába kgdteket.

Szent Miklos. 16. Aprilis. Anno 1680.

Kegyetek szolgálo io akaroia.

Bethlen Miklos

213.

Apafi Mihálynak

S. d., [Gyulafehérvár, 1680. június 3. előtt]

Bethlen Miklos alázatos Supplicatioja Ngodhoz mint Kglmes Urahoz!

Kglmes Uram egy Thasnádj Balogh Kata nevö Aszszonytol vettem itt ben a' Várban, Kis-szász (alias Sido) uczában egy puszta házhelyet száz forinton, mellyet ö bono & perpetuo jure[1] birt.

Alázatossan könyörgök Ngdnak méltoztassék kglmessen nekem arra az Emptiora Consensust cum jure regio, ad utrumque sexum & Legatarios[2] adni.

Mely Ngod hozzám valo kglmességét énis holtig valo alázatos hüséggel igyekezem Ngodnak megszolgálni.

N. K. V V.

214.

Apafi Mihálynak

S. d., [Gyulafehérvár, 1680. június 6. előtt]

Bethlen Miklos alázatos Supplicatioja Ngdhoz Kglmes Urához.

Itt Fejérváratt kglmes Uram, Kis-szász alias Sido uczában vettem Köröspataki Jánostol es Gergelytöl, egy kis fundust ötven forinton.

[a] [utólag beszúrva]

[1] törvényes és örökös jogon

[2] a király által adományozott joggal mindkét nembeli örökösök részére is

Alázatossan könyörgök Ngodnak mint kglmes Ur*am*nak, méltoztassék nekem Consensust adni reá, cum jure regio ad utrumque sexum & Legatarios.[1]

Ngod kglmességét enis alázatossan életem fogytáig meg-igyekezem szolgálni &c

K. V. V. N.

215.

Lugosi Ferencnek

Vajdakamarás, 1681. augusztus 12.

Szeretettel szolgálok és I*sten*teől minden áldásokat kivánok kegd*nek* edes Sogor Vr*am* kedvesivel éggyűtt. &c.

Mint hogy ez a hitv*an* tizenötni házbol allo falutska nékem, az mostoha Anyam es Eötsem Samuel lovassinak es némelly Kükülö Vármegyei betsülletes emberek*nek* Quártéllyok, az mint a Sogor Barcsai Mihaly Vr*amna*kis irtam felölle, ha mod volna benne Vrunktol eggy Protectiotskat kérnék reá, han*em* édes Sogor Vr*am* ha eö kgme procurallya, kgd ne saynallya megh iratni. Tovabbis az dispositiokrol ha tudosithatna, mert ha tudnám mikor leszen Szamos Uy varrol a mozdulas, tseledemet szekereimet ne*m* tekereghtetne*m* koplaltatna*m* ott Szamos Uy vár körül az alatt a migh ott Szamos Uy varatt dispositiokat tesznek az Vrak.

Kerem erreis kgdt, mert felek az utánn el felejte*m* a sok te s-tova kapás között, amaz Feyervari Kerispatakiek fundusa felöll valo levelek ha kgdnel vadnak külgye hozza*m* io ighireti szérént, mert oszta*n* éggyüd kgdis a sok dologh között roszszabbul érkezik elé keresésére.

Nemetibe szereztettem én szállást, ne*m* tudom ha leszene valami mulatás post. 16. ott Szamos uy váratt, ahoz kepest provideálnek a profontrol.

Kgd atyafisagos tudosittását várvánn Ayanlo*m* Is*te*n kegyes oltalmába kgdt. V*ajda* Kamarás. 12. Augusti 1681.

Kegyd szolgálo Sogora.

Bethlen Miklos

[1] király által adományozott joggal mindkét nembeli örökösök részére is

216.

Lugosi Ferencnek

Vajdakamarás, 1681. augusztus 14.

Szeretettel szolgálok edes Sogor Vr*am* kgd*nek*.

Ez levelem megh ado Szolgámot küldött*em* kgdhez, az ide valo protectiojért, es az dispositiokrol valo tudosittásátis megh szolgalo*m* kgd*nek*, mert semmit sem tudok, ha oda kellé [...]d 16. praesen*tis* ménni vagy ne*m*. Ayanlo*m* Is*ten* [...] kgdt. Kamaras 14. Augusti A*nno* 1681.

Kegyd szolgálo Sogora Bethlen Miklos

217.

Kun Istvánnak

Gyulafehérvár, 1682. november 22.

Szeretettel szolgálok és Is*ten*teől minden áldásokat kivánok edes Apám Ur*am* kegydnek kedvesivel eggyütt. &c.

Ide Feyervárrá érkezvénn az estve szomoruann értém kegd beteghséghét es a miatt ide nem jöhetését, kivano*m* azert hogy Is*ten* kegdt gyogyittsa erősittse. En Is*tennek* háálá magam eghésségbe vagiok s Boriskais, de Mihokot a negyed napi hidegh lele, a Feleséghemet penigh gonosz eröss nátha gyötri sok az ideje. Kerem kgdt tudosittso*n* maga eghességheről. A Gyűlés allapottjárol semmit sem tudok kgd*nek* irni, mégh kezdeti sem lévénn. Addgia Is*ten* kgd felöll örvendetes hirt halhassak. Albae 22. 9br*is* A*nno* 1682.

Kegd keöteles szeretettel szolgálo fia Bethlen Miklos

218.

Bethlen Gergelynek

S. d., [?, 1683 június]

Édes bátyám uram. Az itt való salaguardok a harang félre verésről megtudták, hogy idejött valami had s kérdezték, micsoda

had, mondották, hogy erdélyi had s kérdezték, mire való? mert hiszen ide alább is vagyon had, hát az is mire való? Mondta a szolgám: az arra való, hogy a kóborló tatárt ha kapja, levágja. Mondták emezek: igen jól vagyon, a Hámnak avval békességet, kedves dolgot cselekszenek, mert ezek az ebek a Hámot sem ismerik. Midőn a szolgám mondta volna, miért járnak olyan lassan, lám a kapucsi basa sietteti őket, azt mondta, hogy őket bizony a kapucsi basa nem sietteti, mert a dolog nem is siető, más az, hogy a mint ő nekik mondták, nem messze immár a német, a hová kell nekik menniek. Midőn a szolgám kérdezte, miért kerülnek Kolozsvár felé, azt mondták, minket a magyarok visznek, a tű emberetek, a Kám másfelé ment volna, de azt mondták, hogy az az út igen szoros, azért fordult erre. Noha hitván ember szavai, mégis meg akarám kglmednek irni. Ajánlom Istennek kegyes oltalmába kglmedet. Kglmed atyafia, szolgája

Bethlen Miklós

Igen köteles szeretettel megszolgálnám kglmednek, ha mód van benne, adjon vagy húsz lovast az én Kamarásra menő szolgám mellé, hadd vigyáznának ott, az erdőkön bátran eljárhatnának s az faluban is strázsákkal, mig a derék had oda érkeznék, mert az had lassan jár, addig a nyargalója mindent elkövet; bizony megköszönöm s szolgálom kglmednek. A vitézeknek is megjutalmaztatom fáradságokot.

219.

Apafi Mihályné Bornemissza Annának

Gyulafehérvár, 1683. október 27.

Alázatos hüseghemet ayánlom, es I*sten*töl minden aldásokat kivánok, mint Kgyls Aszszonyom*na*k Ngdnak meltosagos szerelmesivel éggyűtt. &c.

Nagyságod 25. praesen*tis* keölt meltoságos levelétis 26. estve alázatosson véttem, kegyls parantsolattyát ertem, es tehettséghem szerent el követniis igyekezem; egyeb dolgokkal nem akarvánn Ngdt terhelni Komám Vr*am* Nalátzi Vr*amna*k irtam. Kivanom ezzel hogy I*sten* Ngdt kegyls vrunk boldogh erkezésével hamar örvendeztesse. Feyervar. 27. 8br*is* A*nno* 1683

Nagd alázatos hive es szolgáia Bethlen Miklos

220.

Teleki Mihálynak

Vajdakamarás, 1685. január 15.

Mint kedves bizodalmas Vr*amnak* Komám*nak* keőtelesen szolgálok es I*sten*teöl eörvendetes Uy esztendöt kivánok Vr*am* kegyd*nek* kedvesivel éggyütt. &c.

Nem kitsin szerentsétlensegem*nek* tartom Vr*am*, hogy az I*sten*-*nek* Feleséghemenn valo gyakor látogatása mostis uÿulvann, a kegd mostani haromszeki uttyába keötelességhem szérént kgdnek nem szolgálhatok, de nem tehetek rolla, hanem arrol kgydt betsüllettel követem, es egyszer s-mind bizod*alma*son kerem, vétkül ne tulaydonittsa, hitván házamhoz penigh parantsollyon.

Azonban kerem Vr*am* bizodalmasonn kgdt, ha valaki találkoznék, a ki a mostani alkalmatossággal abutalvann Kun Istv*an* Vr*am* es a Sogor Uramek es feleseghem ioszagotskái iránt kegdt busittanák, rendeletlen kivansagok*nak* ne annuallyon, mint hogy a menyire en gondolhatom, nemis az a kgd faradttságának tzellya, hogy ott Joszagokrol mikreől itillye*n*, holnapok vagy esztendök kivantatvánn ahoz; Melyre nézve, es mint hogy, a mivolta[a] már enis oda be birok, senkitöl mégh tsak panaszt sem hallotta*m*, nem hogy valaki perlett volna, affeletöl nem tarthattam, es ahoz képest nemis keszülhette*m*. Egyeb aránt ha a Feleséghem eghességhe enghedné, bizony inkabb szeretne*m* az havas alatt fütözni, mint sem itt.

A kegd io akarattyat Vr*am*, addgya I*sten* mind én, mind Sogor Vramek es maradekink, hálálhassak megh kegd*nek* es maradekinak. I*sten* a keözönseghes iora kgdt sokaigh boldogul eltesse. Kamaras. 15. Januar*y* A*nno* 1685.

Kegd keöteles szolgaja Komja Bethlen Miklos

221.

Balogh Zsigmondnak

Bethlenszentmiklós, 1685. október 7.

Mint jo akaro Ur*amnak* szolgálok és I*sten*től minden vigasztalást kivánok Ur*am* kgldnek

[a] [olvasd:] amióta

Tudván kgld házának nagy valtozását (mellyet hogy Isten vigasztalásival orvosollyan kívánom.) eoromest nem busitanam kgldt, de az szüreti alkalmatosságh közölitvén, kételen vagyok vélle. Tudhattja, kgld az előttis requiráltam volt kgldt, hogy Szépmezőn az én földemen lako kgld Varga Mihály nęvü Jobbágya dolgát igazittsuk el, mert hogy az Jobbágy kgldé, az bizonyos, hogy az föld á' kin lakik enyim, azis bizonyos, edgy néhány esztendeigh a' mie termet bora buzája a' dézmát nékem belölle igazán megh adta, az országh adoját az Jobbagyimmal edgyüt adta, a' mint mind ezeket jo relatoriával megh bizonyittok kgldnek; Már tavalytól fogva kivált, sem nékem dezmát, sem az Jobbagyim közzé az eo része szerént valo adoját adni nem akarja, hogy az földemen csak ugy lakjék, és üdövel az földis abálienálodgyék, magha kgld itéletire hagyom, mint szenvedhessem, hanem szeretettel kérem kgldt Complánallyuk, mert az veszekedéshez bizony kedvem nincsen akarkivelis, annál inkáb it az szomszedságba kgldel.

Tudosicscson kgld, ha az Felvinczi Uram minap ide hozta penze kgldnél vagyoné mégh, bizony ha ugy bánnék az jo Atytyámfia Városi Uram velem, a' mint ollyan nyomoruságbol (.melybe eorökké oda veszet volna ha én nem löttem volna.) ki szabadito Attyafia érdemlené, sokat cselekedném.

Valami Relátoriákat kűltem, kérem apertallya kgld, ha betegh nem löttem volna az Aszszony temetésére bizony el mentem volna. Isten vigasztallya Uram kgldt. Szent Miklos. 7. 8bris Anno 1685

Kgld szolgálo Attyafia baráttya

222.

Szeben városának

Bethlenszentmiklós, 1685. október 8.

Mint kedves jo akaro komám uramnak szolgalok és Istenteől minden aldásokat kívánok kgyteknek. &c.

5 Augusti keölt kgytek levelét réghen vettem becsülettel, de hoszszas beteghséghem mia választ rá nem tehettem, hanem immár Isten anyira gyogyitván irhatom kgyteknek hogy én bizony a veszekedést nem szeretem, es kivált szomszedimmal nem kivanom, de ollyan darabos és vastagabb terminussalis elhettnék,

micsoda emberek ezek az Bolkacsiak, hogy ha minden ebben mennek el, emberis hal megh miatta, edighis megh let volna, ha enis ugy akartam volna mint eők, hogy azért kgytek megh csendesitésére igyekezik aszt Istenesen cselekeszi. Nekem édes komám uram véllek két dolgom vagyon, egygyik réghi Egy jobbágyomnak potentiosa kaptivatioja, mely véget Törvént kérettem régen kgytek praedécessorival, de mai napigis sem léöt a Justitiae administrátio. Masik az az arok, mellyet akár mint tagadgyak hogy nem eők ásták, de nem ugy vagyon, mert én Oculatorokat vittem oda Vármegye tiszteit és egyéb hütös embereket a kik a szemekkel látták az Uj kapa és ásonyomot, melyről testimonialis és Relátoriak vadnak, ez pedigh oly dolog, hogy ha most ezen az öszszön megh nem orvoslom, el kel az én malmomnak veszni, miatta, mellyet sok ezer forintnál inkáb bánnék, és ha nem tudom micsoda veszedelemmel leszenis, de megh kel orvoslanom, hogy azert azok az infallibiliter Consequalo gonoszok ne legyenek, a mint kgytek irta, bocsássa kgytek becsületes két attyafiát, ad 22 praesentis Octobris az kik 21 erkezzenek Bolkácsra hogy osztán 22 láthassunk dolgunkhoz, nézzék megh eő kgylmek és ha lehet egyezzünk megh, mind az két dologrol, ha mi it in suspenso maradna jöjenek be az Bolkacsiakis Fejervárra kgytek eleibe és ot szakaszuk végét, tudom én a Gyülésben ugyan mennek kgytekkel polgarok, azok közül ide diversálhattnak sine ullo dispendio és innét 23 Fejérvarra bémehettnek, mert ennek édes komám uram a Gyülés elött kell lenni, mert ha nem complánálhattyuk, énnékem Urunkat és az Országotis megh kell rolla találnom, mert a mint fellyebis irám, ha ez öszszön megh nem orvoslom tiz ezer forintnális nagyob kár találhát, kiket küldgyön kgytek abban én kgyteknek nem praescribálok, ugyan, de igen akárnám ha Milesz és Frank uramék lennének, mint hogy magyarulis jol tudnak; ha kgytek eszt postháběállya és ezeket az goromba s eczersmind furibundus parasztokat tsak maga ducensára bocsátya ember halális lészen s külömbennis jövendőben nagy karban ejtik magokat, kgytek engem tudosicson, én nekikis megh izentem hogy az eö dolgokrol irtam kgyteknek, hanem eökis külgyék embereket bé kgytekhez, mar mit cselekesznek eö dolgok, ego quod Christianus débet primo pacem offero[1] ha kel jo, ha nem tudom utamat és procedálok. Ajanlom Isten oltalmában kgydt, Szent Miklos 8 8bris 1685.

[1] én, mint keresztyénhez illik, először a békét ajánlottam

223.

Küküllő vármegyének

S. d., [Bethlenszentmiklós, 1685. november 20. előtt]

Bethlen Miklosnak bizadalmas Instantia [!] Nagtokhoz Kgyltekhez

Mitsoda mesterséges arkot inditottak legyen a' Bolkatsiak az en Malmomnak veszedelmere, a' nyarba Balog Boldisar, Horvath Istvan, es Banfi Boldisar Uramek lattak. Ollyan nagy karomnak meg orvoslasa vegett, mint talaltam legyen meg a' minapi Gyülesbe a' Nemes Varmegyeket eö Nagokot s eö kgylket közönsegesen, es mint admonealtattak eö Nagok s eö Kgylmek a' Szebeni Urakot felőlle, arrol valo Testimonialisbol Constal. Mivel penig a' szász Urak ad 27 praesentis igirtek hogy in facie loci[1] Complanallyak, bizadalmason kerem Nagtokot Kgyltket exmittallya Balog Boldisar, Sarosi Janos, Bogataj Ferentz, Horvath Istvan, Arkosi Janos, és Banfi Boldisar Uramekot azon napra ide Szent Miklosra, hogy a' Nagtok kegyltek jo akarattya, és az eö kgylmek atyafisagos faratsaga altal complanalhassuk jobban a' dolgot. Mind a' Nagtok s Kgyltek jo akarattyat, mind az eö Kgylmek faratsagat meg igyekezem szolgalni. Egyebb aprolekosobb dolgaimrol requiraltatvan szoval Nagtok Kgyltek, Varom jo akarattyat, és kivanok Istentöl minden aldasokot Nagtoknak Kgyltecknek.

[a]Ngtok kegyemetek köteles attyafia szolgaja.

Bethlen Miklos Jo. V. V.[a]

224.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1685. november 21.

Kötelesen szolgálok mint Vramnak kgdnek. &c.

Noha a Feleséghem nyavalyaia ollyan sulyos, hogy tsak az Isten tuddgya ez kis irásrais mint vehetek üdöt, mindaz altal

[1] a helyszínen

[a]...[a] [autográf]

bizod*alma*son kérem Vr*am* kgdt legyen mentö Patronusom, en látva hisz*em* hogy ez megh gyogyullyo*n*. Nek*em* ugia*n* Commissiot sem hoztak, de tudvánn rendemet ugia*n* nem vonna*m* el magamot, de tsak lehetetlẽn menne*m*, bár adtta volna I*sten* Feyervárrá se mehette*m* volna, talám ha itt honn gondgiat viselhette*m* volna, illye*n* desperate nem volna. En ugia*n* ha ott volnek, sem tudnek mostis egyebet mondani, mint a mit utolszor Feyervaratt mondotta*m*. I*sten* kegyes oltalma legie*n* Vr*am* kgden. Sz*ent* Miklos. 21. 9br*is* 1685.

Kegd köteles szolgaja Komja. Bethlen Miklos

225.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1686. január 14.

Kötelesen szolgálók és I*sten*töl minde*n* áldásokot kivánok Vr*am* kegd*nek* kedvesivel éggyütt.

Akarám Vr*am* kgdt latogatni tudosittani, I*sten* sok jot addgyon Vr*am* kegd*nek* mind ott létembe tapasztalt, mind az utann hallott hozza*m* valo kegyes Compassiojiert. En Vr*am* a Fiamot valoba beteghenn talala*m* az Orbántzba az el mult Csötörtökönn, az elött penigh annalis roszszabbul volt, mar ugia*n* I*stennek* háálá megh tért, de a dagadása lassan apad, mostis ortzaja s-kivalt a bal szeme rutul ki dagadott, az hideghis harmad naponkent s-neha mindennap borzogattja miatta, bizom ugia*n* I*sten*be hogy nem tsak megh marad, de talám eggy hétre helybeis áll, mellyet bizony aligh várnék, es ha I*sten* addgya mingyárt beis megyek pereputyostol kgytek közze, mert noha ugia*n* a Bagolykent itt inkább szeretne*m*, de tuddgya I*sten*, hogy magam faylalom, hogy ha ugy, a mint tartoznám nem szolgalhatok ebbe a szoross ügybe, mert a véremmelis iol tennek ha lehetne utolso spitzre jutott Ecclesiankal hazánkal.

Tudom Vr*am* vékony tettzésem nélkülis el ne*m* felejti kegtek, de talam ne mullyék el a Lengiel*nek* aperta, es az alatt mások*nak* kikhez quovis respectu bizhatunk occulta requisitioja [a]informatioja.[a] Vgy hallo*m* Ubrisi Varadra jeött, hihetö ott dolgozik, talám

...[a] [margón]

jo volna nekünkis hadat fogadnunk. Kgd prudentiajára bizom, es Istenért kérem irásomot magiarázza iora, bizonyittok eö Felséghevel, Ur*am*, hazám, Ecclesiam feltése izgat eÿel nappal, mikor a szomoruságtol annyira menekedhet*em*, es felek attol, ezt az Is*ten*töl a Tanátskozasra adott Telet a többi utann ne veszessük a mü szokott negligentiankal s értéktelenségünkel. Ezekröl kivánok vala kgdel beszélleni, mellyet addgya Is*ten* hamar es jol lehessen. Kerem Vr*am* kgdt, irásom tsak kgdnel legye*n*, tuddgya kgd az én boldoghtalansághimot. Azonba legie*n* io mentöm kgd, ha ighe*n* hamar bé ne*m* mehetek, melly kgd Istenes io akarattyatis minden kötelességghel megh igyekeze*m* szolgalni. Ayánlva*n* Is*ten* kegies oltalmába Vr*am* kgdt. Sz*ent* Miklos. 14. Januar*y* A*nno* 1686.

Kegd keöteles szolgája Komja. Bethlen Miklos

226.

Szatmári Gáspárnak

Bethlenszentmiklós, 1686. január 21.

Szolgalok k*ne*k.

Matskasi V*ram*ek a Collegium*na*k hasznos dolgarol irtak nékem, maga Matskasi V*ram*is penzt kiva*n*, en mindeniket jovallom, szoval Vizaknai vr*am* bövebbe*n* declarallya, kgd sietve mennyen bé Szebenbe, hogy a penzhez nyulhassanak, mert damnum in mora[1] En ugia*n* most bé ne*m* mehetek, de az semmi. En eö kgyket megh hisze*m* s-bizo*m* rayta kgdel eggyütt. Ayanlom Is*tenn*ek kgdt. Sz*ent* Miklos. 21. Jan*uary* 1686.

Kgd szolgálo barattja

Bethlen Miklos

227.

Teleki Mihálynak

Marosvásárhely, 1686. március 16.

Keötelesen szolgálok és Is*ten*teöl minden áldásokot kivánok Vr*am* kegd*ne*k kedvesivel éggyütt.

[1] a késlekedés kárt okoz

Eggy Szolgám mondá, Csáki Lászlo felöll hallotta ugyan maga eggy Lengyel Gyeörgy nevü szolgajatol Kolosváratt, hogy nem sokára Kaplyanba várják, az a Lengyel Gyeörgy Redei István Vr*am* szolgaja volt réghenn, es osztan hazasodott Csakine Asz*szonyo*m udvarabol, a feleséghe Kaplyanba vagyon, magais ott fogh lenni most, kgyd el hivathattja s-véghére mehet tölle, oda ⟨fogott⟩ járt mostani uttyábais Csákinak velle eggyütt. Kerem kgdt legye*n* tsak kgdnel ez, hogy én irtam kgd*nek*.

Azonba eggy Veres Gyeörgy nevü hadnagye mitsodae Kolosvári az egheszsz hosdát mellett rettenetes pusztittást sattzoltatást teszen a falukonn, es a többi között az én Joszagomonn, mellyet most sietvénn particulariter megh ne*m* irhatok, kerem V[r*am*] kgdt, ha lehet orvosollya megh, nem állhat[ia] az a feöld a sattzoltatását. En ha I*sten* enghedi Besztertze Tayekára igyekeze*m*, iobbannis mennek, ha a mászo lovak enghednék. Ayanlom I*sten* Szent aldásába Vr*am* kgyteket. Vasarhely. 16. Mar*ty* reggel 7. orakor. 1686.

Kegd keöteles szolgaja Komja Sogora.

Bethlen Miklos

228.

A deputatiónak

Máramarossziget, 1686. március 20.

Mint kedves bizodalmas Uraimnak kötelesenn szolgálok és I*sten*től minden áldásokot kivanok Ngtok*na*k kegyte*kne*k kedvcsivel éggyütt. &c.

Akarám kötelességhem szerent Ngtokot kegyteket tudosittani, relegalvánn nagy részént az Vr Teleki Vram*na*k irt levelemre, melyböl N. Kgytek az eddigh valo dolgokot ertheti, mellyre nezve ujiabb irassal nemis terhelem, hanem tsak kerem Ngtokot kegyteket, kivalt az 3dik difficultásrol consultálkoddgyék, a dolgokot maturállya, mert azt ember a ki nem látta, soha sem hinné, mint el romlott ez a feőld, de mind azis semminek tartathatik ahoz képest, a mitöl mar ez Extremitásba félhet ember, maga ez a széghény nepis ettöl fel, es a mint mondgiák, ha az én iövetelemmel nem reménlettek volna valami pihenest, eddighis mind pusz-

tánn hadtták volna a falukot. Isten Ngtokot kegyteket minden jora seghillye. Szighet. 20 Marty. Anno 1686.

Ngtok Kgytek köteles szolgaja.

Bethlen Miklos

229.

Rhédey Jánosnak

Máramarossziget, 1686. március 20.

Szolgálok és Istentől minden áldásokot kivánok edes Eötsém Vram kgdnek. &c.

Irhatom kegdnek, hogy en 19. estvére erkeztem ide. Ma mind a Generalissal mind a fő Commissariussal szembe voltam, es kegd irantis lévénn Instructiom [...] hogy a mint Kővarbol i[rtam] vala, hogy ez az [...] Feö Commissarius [...] Jacobus Kintzing Vram azt kivánta volna [...] Kővár videkröl ide iöyön a szegheny [...] Inquisitio itt legyen, hogy ennek véghére mennyek, es rolla kgdt tudosittsam. Ez Vram azt mondgia, hogy megh sem gondolta, hanem vagion neki oda botsatott Viceje, avval kegd tsak peragallya az Inquisitiot, eő magais megh irta amint mondá annak, hogy kgdel éggyűtt munkaloddgyek, de én ihol inclusive irattam neki velle ujiabban, hogy kgdel eggyütt procedalljon. Kgd ugian az en Tanátsom nélkül nem szükölködik, de kötelességhem tartvan, im az Uraknak irt level parjat in ea parte parba kültem knek, hogy én itt mit tsinalok láthassa kgdis. Azonba kgd mind buzat Zabot szenat penzt vago marhát legh kissebbetis, és egyeb Excessusokot el ne felejtsen az Inquisitioba Aztis hogy menyi vecturakot vitettek veghbe a szeghenyseggel azt meddigh, oda menyi marhajok szekerek veszett.

Kgd enghemis tudosittson. Ayanlom Istennek kgdt. Szigeth. 20. Marty 1686.

Kgd attiafia szolgája. Bethlen Miklos

Nem hiszem avval az ott valo Commissariussal szinte annyira procedalhasson kgd, mint én itt ezzel, de tsak azonn legyen kgd, hogy ha sok lészenis ollyan dologh, melly utánn azt a Qualificatiot kell irni. Comitatus affirmant, Germani negant.[1] de ugyis tsak kelhessen Regestrum rolla suffecit.

[1] A megyék igenlik, a németek tagadják.

230.

Teleki Mihálynak

Máramarossziget, 1686. március 24.

Keőtelesenn szolgálok és Istentől minden áldásokot kivánok Vram knek kedvesivel éggyütt. &c.

Kolosvaratt 19. praesentis keölt kgd levelét ma 23 reggeli 9. orakor vettem. Az Inclusakat Vice Ispan Vrammal harmad vagy negyed magával keőzleöttem, de Frater Vrammal nem tudom közleni, avvagy tsak valami seghittséghére es hasznára az itt valo dolgoknak, mert eö kegyeme a Varbol ki nem jöhet, mellyet bizony banok, mert illyen nagy dologbann, es magánál a dolognális nagyobb Confusioba hogy tsak égyedül vagyok többire, felette ehez es akadalyos mind nékem mind a dolognak, de nem tehetek rolla, égyébaránt irás által ugian közlöm eö kegyemével.

A mint lehetett teghnapi es teghnap előtti leveleimbenn kgyteket tudositottam, most penigh immar érkezvénn a Gyulai Vramek levele parja, es abba a Szathmari Commissariusok Resolutioja, az eddigh itt valo munkamnak rendit és formáját rész szérént változtatá, de Istennek háálá, az en itiletem szerent, nem roszszabbra, melyben hogy a szükségh kivül valo Circumstantiak le irását el hadgyam a Feö Commissariussal valo Conclusumunk ez: NB. hogy ezenn holnapi nap az Inquisitiohoz kezdgyünk, minden falubol 7. 10. vagy 12. embert eskessünk megh; mert a mint sub dato 20. ezenn modalitásrol irtam vala, hogy minn eggyeztünk megh, ahoz hozzá fogtunk vala, es teghnap előtt s-teghnap procedaltunk, de ighen boldoghtalanul, mert szembenn állitvánn a Nemet Eles szedököt az Oláhokkal, ollyan rettenetes confusio lön belölle, mellyet suo tempore megh beszélhetek, hogy ket nap harom falunál többet elé nem vehettűnk, de annak dolgát sem igazithattuk ugy a mint kellett volna, eggy szoval a [a]Nemetek es Olahok között[a] tsak veszekedes es bolondság volt minden dologh, es ha azon az utonn jartunk volna, Majusigh sem vegheztük volna el, azonba Conclusumunk szérént nemis akarta az éggyszer a Varmegietöl megh esküttetett embereket uijabban megh esketni, hanem tsak azonn munkálodott, mint eggyeztethesse öszve a Nemetek Regestrumit a Varmegie Inquiralta Regestrummal,

.[a] [kiegészítések, beszúrások a margón]

mellyis nagy részébe lehetetlen dologh volt, annyira járvánn egy-
gyik a másiktol, mint az Egh a feőldtöl.

En ugy itilem, hogy e szérént iobb leszen, tsak ismet a Generalis es Officerek ki ne űssék az elmejét ebbölis, mint az elöbbi resolutiojából, mellyenn valoba mesterkednek, es arra resolválták
NB. magokot, hogy ha már ugyan igy leszen a Varmegie reszeröl az Inquisitio, ökis a Generalistol foghva a legh alább valo szoldatigh e contra megh eskesznek minnyajann, es arrol protestalnak mind itt elöttem es a Commissarius előtt, mind penigh Szathmart Karafa Csaki és Szent Ivanyi Uramek elött, hogy eök Groffi Vri etc fegyver viselö az Istent es az hitet ismerö es betsülni tudo Nemes Nemzetek es rendek lévénn, soha az eö betsülleteket es Életeket illyen bolond, az Istent es az hütöt betsülletet nem tudo hitván emberek hüti alá nem botsáttyák mint ezek az Olahok es Oroszok, méghis ugy mond ha magyarok es szines köntösü Nemes emberek, tudos emberek volnának, de azt mondgiak Domine isti Deum tantum fama audierunt, nihile a jumentis differunt, tantum facie & loquela.[1] Ehez képest noha látom Gyulai Vramek irjak Szathmarrol, hogy ez az Inquisitio tenealni fogh, en látva hiszem, mindazaltal en elégh nyereseghnek tartom, ha quo quo modo az eö Commissariusok es az én petsétem alatt keölt Regestrum leszen nállunk pro futura Cautela.

NB. Ezeknek a betsülletes embereknek nagy felelmek vagyon mint az elöttis irtam, 1. hogy vetetlen maradnak. 2. ha fel koboroltatnak, melytöl mái nemelly szavaira nézveis a Commissariusnak enis feltem öket, mert azt beszéllé nékem, hogy Veterani Vram irt Karafának, az eö szavaival elek; Aut mittat Dominus Carafa intra unam septimanam triginta aut quadraginta millia florenorum, aut ipse armata manu ibit in Szölös, aut quid aliquid faciet.[2] En mondam arra. Sed quare ibit in Szölös? & quid faciet?[3] felele Ego nescio illi, quid habent. etc.[4] tsak el üté vété osztan s-abba hagyá azt a Discursust, avval concludalvann Spero quod intra triduum habebit suum responsum Dominus Veterani a Domino Carafa ad istas literas.[5] En ezt Ispan Vrameknak mondam s-tudakozám,

[1] Uram, ezek Istennek csak hírét hallották, mit sem különböznek a baromtól, legfeljebb csak arcra és beszédre.

[2] Vagy küld Carafa úr egy héten belül harminc-negyvenezer forintot, vagy ő maga megy fegyveres csapattal Szőlősre, vagy tesz valami mást.

[3] De minek menne Szőlősre, és mit fog tenni?

[4] Nem tudom, mit akarnak azok, stb.

[5] Remélem, hogy Veterani úr három napon belül választ kap e levelére Carafa úrtól.

hogy mire gondolljak azt ibit in Szölös,[6] eö kegyemek azt mondgiak, hogy Szölösönn ⟨vagyon⟩ volt a Császarnak eggy Commissariussa feles pénzel, mellyel Gabonát ⟨es szálakot veszen, elis küldeöttek mar ezek Ezer szál alkuvására. Azonba a menyi rettenetes gabonat innet ki takaritottak⟩ [a]vett mind a migh a penzbe tartott, nemis szünt a szekeressegh addigh megh, migh annak a penze el ne*m* fogyott,[a] de mégh ittis ighen sok ezer Köböl vagyo*n* mind Zab mind buza, annakis nagy részét kivalt a buzának Császár számára veszik megh, melly abbolis vilagos, hogy a mint a Faluk teöbb megh bantodasok közeött a sok ⟨vectu⟩ Szölösre NB. valo vecturat tették fel, es a szeker bért kivánnyák, arra a Commissarius azt mondá. O' debet hac in parte satisfactio fieri a Commissario Caesareo annonae praefecto, sed hoc non pertinet ad Companias[7] osztan fordula Ispán Vr*am*hoz s-monda O Domine valde multum petitis pro uno curru, ob hoc fieri non potest, sed sicut in Hungaria,[8] en bizony nem tudom hany forintot monda, de keveset, mellyre monda a Veterani Vr*am* Secretariussa, hogy Carafa azt irta nékik, hogy semmi szekér bert nem kell adni, hane*m* azt tsak ingyen praestallya a Var*me*gie, mellyre emez monda: De az nem volna Igasságh, megh kell arrol nékik fizetni, erre ismet a Secretarius monda, hogy eö Carafanak arrol valo levelet megh keresi etc mellyre ama monda, hogy el várja.

Itt Vr*am* ollyan myster*ium* vagio*n*, hogy ezek a Tisztek a Portiok nevezeti alatt, es égyéb utakonn a szamtalan gabonat öszve gyüytötték, es azt immar eggymásnak, es nagy részént a Csaszarnak io penzenn nyeresegghel addgyák, es resz szerent a Quartely cum portionibus,[9] resz szérent az a kereskedésbeli haszon leszen nekik hoo penz helyénn; Ebbe a közönseghes szoldat*na*k semmi haszna, NB. seöt a miatt koplal, es zugolodik mostis, mellyre nezve emleghetik annyira ha Erdelyböl hoztame en penzt, vagy hoznake; Nemis hisz*em* bizony, hogy soha penz nélkül tisztességhesenn ki tuddgyuk, ha semmit égyebet nem tselekeszikis, felek attol, egynehany száz szekeret vagy ezereket ker, ha ki telik, hogy feleséghét gyermeket bagasiajat rayta el vigye, mint hogy az szokásis, osztan

[6] Szőlősre fog menni

[7] Ó, a császári biztosnak e részben ki kell elégítenie a gabonabiztost, de ez nem a csapatokra tartozik,

[8] Ó, uram, túl sokat kértek egy szekérért, ezt nem lehet másképp csinálni, csak úgy, mint Magyarországon

[9] a porciókkal

[a]. . .[a][kiegészítések, beszúrások a margón]

gabonajat Zabját mit mind bagasianak nevezi, s-ajandekonn el viteti s-az ökörbe sem sok jeö viszsza.

A' menyire en itt a dolgot látom, mind az haza iovára, mind legh közzelebb Maramaros megh maradasára ezeket latnam jonak.

NB. 1. A Regestrumot a mint irtam ha lehetne extrahalnam, s-el vinnem.

2 Az megh lévénn, ezt az hadat hütre nem botsáttanám, hanem 3 Tacite a Varmegiet subornálnám, hogy mint ha tsak ök magoktol alkunnának megh vellek, hogy mennyenek ki minél hamarébb, es az Aprilisi portiot haddgyak le, egynehany Ezer forintba alkunnának megh.

4 Adna penzt költsön titkonn az Ország nékik, es eök osztann fel szédvénn fizetnék megh, vagy ha el enghednek nekik eö Ngok s eö kegyemek.

Igy hamar ki ménnének, s-emberseghesenn, müis a mire Országul evvel az Inquisitioval legh inkabb tzelozunk azt a veghet el ernők, seöt a mibe a Varmegie megh alkunnek vellek, azis osztann nem lehetvenn titokba, avvalis szaporodnek a Regestrum ott az hul nekünk kivantatik.

Vgyanis ha az hadat hütre botsattjuk exacerbalodnak, azonba Szathmart sem nyerjük mü ezt Teörvennyel megh én ugy hiszem, ha eök ugyan megh esküsznek, mellyis mindaz altal bizony nagy tsuda leszen, ha ugy kotzkáztattják lelkeket annyin.

NB. En Vram fel vetettem ennek a Varmegienek eggy holnap alatt valo Portioja, legh irgalmasabban vetvennis, teszen magyar forintot Eötven Ezert es nyoltzvanhat forintot, es huszonkilentz penzt, tsak ennek megh fizetéseis lehetetlen, a praetensio penigh ket s-harom annyiis, a Portiot penigh tsak megh veszi mint sayat Joszágát.

NB. Itt Vram ollyan dologhis vagyon, némelly Nemet Tisztek megh iyedvenn a sok tsin tetelek miatt a falukot [a]es egieb privatus megh bantodott embereket[a] alkalommal es penzel kinállyák, én a kgytek hire nélkül megh nem enghedem, hogy senkiis alkugyek kivalt az Inquisitio véghe előtt, talám az utánn megh lehetne coram bonis testibus Germanis & hungaris conjunctim,[10] a kik arrol rendes Regestrumot tsinalnának, hogy igy osztánn annak alkalmatosságával mind a teöbbit ne boronalhatnák el az Udvarnál, hanem az Inquisitiorol valo derek Regestrum intacte megh

[10] megbízható német és magyar tanúk jelenlétében

[a]. .[a] [kiegészítések, beszúrások a margón]

maradna, melyböl a sok kár ki lattzanek. Ellenbe imez másik Regestrumbol a Qualis Qualis satisfactio summatskaja ki lattzanek. Veszett fejszének nyele fordulna. Azonba NBene ha ezt a Satisfactiot az ember tellyességghel megh veti, mind a kár megh leszen, mert ha eök nem fizetnek, a Császár bizony soha sem fizet a szeghenyseghnek, de a semmi volna, de azt fogiak mondani Plena & integra Satisfactio est ipsis oblata, & ipsi respuerunt etc.[11]

Illyen dologhis vagyon itt. Ez a Varmegie minden kárat le hadná örökösönn, az Inquisitiotis akar a Németek kezebe adná, tsak menekedhetnek töllök, hogy már ménnének el, s-többet ne NB. vennének annál a mit eddigh, nem leszene io vagy gonosz ezt tentalni.

En Vram hogy irásomba arithmeticus numerusok vagy Punctumokot es NBeneket téttem ad marginem, bannám ha böltselkedesnek mondanák, en azt a kgytek könnyebséghére tselekedttem, hogy a mü io szokásunk szérént, ha restellikis megh olvasni mind vagy rá halgatni iol, az olljanokra bár tsak vigiázzanak, es enghemis a miröl eö Ngok s-eö kegyemek informalni akarnak, legh iobb mod volna az en hitvan leveleimet nagy margoval pariálná eggy deak, es N. kgytek tsak ad marginem irna, Ez tettzik vagy nem etc. Enis ugy iobban el tudnek igazodni rajta, s-kgyteknekis keönnyebb volna, mindazaltal en senkit sem tanittok Isten oltalmazzon.

Sokat panaszolkodek teghnap Veterani Vram illyen szokkal: Celsissimus Princeps omnes alios vicinos Generales honoravit & literis & alio modo, ad me nullam reflexionem fecit, quamquam nullus me fidelior & syncerior servus sit etc.[12] Bizony dologh NB.* Vram az ha a Capraranak adott Betsi Instructio 6dik punctuma szerent rendelte volna a Portiot tudni illik 12 Cruciferos. Es ha a szenat Zabot buzat drágára nem limitalta volna, eggy holnapi portio Maramarosnak nem Eötven, hanem hatvan s hetven Ezer forintrais fel ment volna, megh tselekedhette volna penigh ha akarta volna a Betsi Ordinantia szérent. Kgdreis panaszolkodek hogy soha neki nem irt, noha itt Maramarosba kgd a Feő Tiszt. Ezeket Vram kgd erti mit tesznek, bizony ha ennek a feöldnek

[11] Teljes és tökéletes elégtételt ajánlottak nekik, de ők visszautasították

[12] A fényes fejedelem mind levélben, mind más módon az összes többi környékbeli tábornokot kitüntette, hozzám semmi hajlandóságot sem mutatott, pedig nincs nálam hívebb és őszintébb szolgája stb.

* [margón:] tekentse megh Vram kgytek azt a Punctumot

használni akarunk, ezeket megh kell ayandekozni, kivalt paripával mind Veteranit mind Kintzinghet. Teghnap azonn zaklatott enghemet, addgiak Salvus passust Besztertzeigh, hadd külgye be Pogany Sigmond Vramat hat lo vételére, de en nem mertem adni, ncha felette sokaigh saytolt erette, es hogy nem adok ighen meghis kedvetlenedék. Istenert kerem kgyteket a kivant Salvus passusokot Vrunk addgia megh neki, mert kart tehet ha akar szaz annyit. Azonba most szépenn kerik a Salvus passust, ha ugy nem addgiuk Conditiok közzé lévénn teve a liber quaestus Betsbe etc sok roszsz ieö ki belölle, mert ugyan teghnap haraggal kérdé. Ergo non licet hungaris emere equos in Transylvania, vel aliis Subditis Suae Majestatis. Oo hoc etc.[13] nem hinné kgd menyi bajom volt miatta. En Gyulai Ureknak ismet irok ma Szathmára, de nagy akadaly, sem kgytekkel sem eö kgykel Clavisunk nintsen, bizony bar volna. Isten boldoghittsa kgytek munkajat. Szigeth. 24. Marty. reggel 10. orakor. 1686.

Kgd köteles szolgaja Komja Sogora

Bethlen Miklos

A mint Gyulai Vramek irják hogy Carafa Vramnak a tettzik, hogy eggy Regiment dolga el igazodvan azt el viszik etc az itt Maramarosba aligh lehet mert eggyik gonoszabb volt a masiknal, es jovat roszszat eöszve kell haytani, hogy eggyik a másikot vonnya. Egyebarant eö nékik bizony az a szokások, mellytöl nemis hiszem recedallyanak, mert hogy eggyik latorsága miatt a másiknak a fizetése csonkullyon, nem mennek könnyen reá. Erre nezve ighen szükséghes enghem kivaltkeppen arrol informalni, az mint irtam hogy a Nemetek a falukkal es privatus emberekkel alkunni akarnak affele Tyukmony Vay Turo es sok entzenbentz költsegröl, lopás lada veres fosztas verés kötözes etc post Confectionem Regestri generalis[14] megh leheté, mert ezt bizony offerálylyak hogy Regimentenkent igazittjak, satisfactiot tésznek. Jár ott a Varmegie elmeje, tsak mind haytanok az illyentis öszve a nagy summába, de én több gonoszt látok benne, ha ez a qualis qualis satisfactiois rejicialtatik töllünk, mert ez avval a Cautioval mint fellyebb irtam Coram Germanis & hungaris sine praejudicio generalis Regestri[15] megh lehet.

N. Kgytek io akarattja. Redei Vramnak en most nem irtam

[13] Tehát a magyarok vagy Őfelsége más alattvalói nem vásárolhatnak lovat Erdélyben? Ó, ez stb.

[14] az általános összeírás elkészülte után

[15] németek és magyarok jelenlétében az általános összeírás meghiúsítása nélkül

231.

Gyulai Ferencnek, Daniel Istvánnak és Ðeli Mihálynak

Máramarossziget, 1686. március 24.

Szolgalok &c.

Akaram kgyltket tudosittani. Ez előttis negyed nappal irtam kgyltek*ne*k Nemet Posta vitte levelemet. Kgyltek 16 es 17 az Urak*na*k irt Levelenek parjat tegnap vettem Kolosvarrol, rövideden irhatom hogy eddig itt a' mas levelemben irt mod szerint semmit sem procedalhattunk, hanem Kintzing Urammal immar ugy concludaltunk, hogy az Inquisitiohoz ma kezdgyűnk eö kgylmevel ketten eggyűtt. Lato*m* az Vitezlő rend igen difficultalylya es a' mennyire lehet impedialnais noha nem erővel, hanem protesta*ti*okkal, hogy ök magokot illyen paraszt tudatlan emberek hitire nem botsattyak soha in judicio, mert keszek ők is, az Generalistol fogva, az leg ala valo Szoldatig mindnyajo*n* meg eskűnni, hogy ezek az olahok hamissan meg eskűsznek, es ők többet nem vettek hanem tsak annyit a' mennyi az eő Regestrumokba vagyo*n*, a' penig igen keves my mindazonaltal Kintzing Urammal az Inquisitiot peragallyuk, lassak eö kgylmek mit monda*na*k annak idejeben.

Nem tudom mitsoda Inquisitiot irja kgyltek hogy Kintzing es Ventzel Uramek peragaltak itt Carafa Ur*am* szamara, de az ollyan derekas Inquisitio nem volt, nemis volt Kintzing Uram*na*k semmi resze benne, hanem tsak Ventzel Ur*am*, kiis nagyobbara a' hadak között inquiralt, de a' semmi kárt ebben mar nem teszen. A Varmegyeis inquiralt volt, de aztis felre teszszűk, es ujjobban examinalunk mindent, mikorra vegezhettyük nem tudom, de nem hiszem eggy het alattis vege legyen, de mig a' leszen, ordinantiat kellene Carafa Ur*am*tol nyerni, parantsolna meg, szellyel a' falukon a' Vitezek ne jarnanak, mert 10 20 40 tobbis eggyüt künn lezzeg, s tartattya magat, fosztogatnak a' portiotis mas felőll meg veszik, ez kivalt most a' füst alatt igen nagy romlas, es az Inquisitiotis turballya, de ennelis nagyobb az, hogy az illyen kunn lezzegők miatt a' szegenyseg, ha kinek valamie maratt volnais de nem vethet, mert a' mezőnnis el veszik a Zabjat, ha penig ez vetetlen marad ell bujdosik, es eggy nehany Száz vagy ezer ember kivalt Jobbagy soha többe ide viszsza nem jő Maramaros tsak puszta maros leszen.

Ezt kgyltek hova hamarebb orvosoltassa, de ugy, hogy ne lattassek hogy innet informaltatott felölle.

En kgyltekkel jo szivel correspondealnek, mint hogy Instructiomis tartya, de ugy latom mind ket reszről a' postalkodtatashoz rcszszul keszültünk, közönseges dolgokrol a' Nemet ide jaro postak altalis irhat kgyltek nekik ugy latom minden harmad nap jű s megyen az emberek, ha kgyltek a' Generalissal beszel, mindenkor ell hozzak a' kgyltek levelet, ez ennekem itt maga mindenkor meg izeni, hogy postaja megyen ha Szathmarra kegyltek*nek* irni akarok.

232.

Gyulai Ferencnek, Daniel Istvánnak és Deli Mihálynak

Máramarossziget, 1686. március 26.

Szolgálok és I*sten*től minden áldásokot kivánok U*raim* kegyteknek.

24. praesen*tis* keölt kgytek levelét 25. estve vette*m*. Enis teghnap elött ugymint 24 irta*m* uijobba*n* kegyteknek, melly ha el tevedett volna vagy kesnek, ihol a parjat most ismet el küldeöttem. Az itt valo processust és Kintzing V*ramm*al valo munkánkat a Redei Janos U*ramnak* irt levelem parjabol megh lathattya kgytek.

Továbba irhatom kegyteknek Kintzing V*ram* sok szep ratiokkal intimállya nékem ezt az Intermediumot: Urunk eö Naga addgyon minel hamarébb egynehany ugian io szamos Ezer forintokot, hogy eö kegyeme az hadakat avval contentálvánn mingyárt ki vihesse, az alatt ez a Commissio in quam optima forma aut amicabiliter aut juridice[1] mennye*n* véghbe, melly megh mutatvánn, ha eök maradnaké adossá vagy mü, keszek eök ha megh adosodnak mégh most arra obligalni magokot, hogy abbol a pénzből mellyel Debretzen mégh adoss nékik Vrunk*nak* eö Ng*nak* legyen szabad ki tartani azt a summát, es hogy eö kegyeme ezt irásba teszi cum specificatione quantitatis summae etc[2] es hogy külgyem be Urunk*nak* s az Urak*nak*. Ezek Kitzing V*ram* szavai. 24. Marty velem estigh valo beszelghetés*nek* a véghénn mondá.

[1] akár barátságosan, akár bírói úton, a legmegfelelőbb formában
[2] az összeg nagyságának megjelölésével stb.

En azt mondám el varom irását s el küldeöm be, de megh eddigh nem adá ide.

Teghnap ugymint 25. mind a Generalis [a]Kitzing Uramnak Deakul irt levele által, mellyet hihető én kedvemert irt deákul, es levelbe a szomszéd háztol a szomszédba[a] mind egynehány feö Colonellus es Officerek szembe es Kitzing Vram azonn materiat urgealak, protestalvánn hogy ha eö nékik contentatiojok nem leszen, ketelenek lesznek kedvetlen mediumokhoz nyulni etc mit feleltem legyen mind reá, mivel a szo Ultro Citroque sok volt, nem irhatom megh. Summaja tsak az. Mivel hogy az en Instructiom enghemet az eggy Inquisition kivül minden illyen tractatol el rekeszt, ahoz képest tsak magamtol per modum Consilii[3] azt mondhatom: Legh közzelebb es legh batorsagosabb s-bizonyo-. sabb medium az, hogy az hadaknak a Csaszár pénzeböl Szathmarrol fizessenek megh, mert ha Maramaros es Erdely ⟨ha⟩ e vilagon nem volnais, de ha a Tsaszar Tsászár, és eö kegyemenek hadai volnának, eö Felséghe tartoznek fizetni nékik. Azonba a Commissio véghénn ha Erdely adossodik, vagy qualitercunque a dologh ugy leszen, hogy penzt ád, keönnyü leszen a mü penzünket imez penz helyebe tenni. Ezt az officerek helybennis hadnak io szivel, mert eök azt mondgiak akarki fizessen nékik eök nem bánnyák, de a magokét bizony megh várják, mivel penigh innét Maramarosbol rendelte azt a Csaszar nékik, innét várhattyak, vagy Erdelyböl. Egyebaránt az Officerek ugy alkalmaztatták szavokot, hogy a Commissarius Kitzing Vram ellen lattassanak inkább kemenykedni mint ellenünk, mint hogy az Commissarius Tiszti az hadak fizetése es profontolása.

A kedvetlen mediumokra azt feleltem. Lassak eö dolgok. Ex nihilo solus Deus potest ens facere.[4] El kezdhetik, Maramaros noha Tzondras, de tiz Ezer botot ugyan fel emelhet, ha egyeb fegyvere nem volnais, ha kevesesenn megh indulnak a falukrol az erdökre s-ugy kezdik hayhászni az embereket imezekbőlis Desperatio faciet milites[5], eö bennekis marad oda. Ha eggy Corpusba mennek, ugy emezek tsak el mennek elöttök, ki Lengyel Orszagba ki hová az erdökönn. Ha penigh eö kegyemek szolgáltatnak alkalmatosságot arra a nagy gonoszra, ugian magok lesznek okai, hogy Erdelyis mas eszközökhez nyullyon, es a mostani Bétsi

[3] tanácsképpen
[4] Semmiből csak az Isten képes valamit csinálni.
[5] a reménytelenség katonát csinál
[a] [betoldás a lap alján]

Tractais el bomollyék, mellyet a Tsászár mennyire kivánnyon, es
melly kegyls haylandosága legien Urunkhoz s-az Országhoz,
(.mint kiknek peldáját követi a ket olah Országhis.) magok ha
akarják tudhattyák. Meghis tettzik abbolis, hogy ezt a Commis-
siotis a Tsászár Erdely részéröl ighen favorabiliter & sancte[6]
kivannya folytatni, es ezert tselekedtte a Debretzeniek nagy Satz-
tzának ⟨el⟩ mitigálásatis; Seöt megh nyugoddgyanak benne,
hogy a Császarnak ezt az io Intentioját akar Officerek akar
Kitzing, seöt ha Carafa Tsaki es Caprara Vraimek quoquomodo
ludificalnak, hogy Erdely illyen igasságos dolgába kivant veghet
el nem érhetné, habebit Transilvania recursum ad Suam Maiesta-
tem, & certe respectum habebit, ut novam etiam Commissionem
ex primariis Suae Maiestatis ministris, & totius negotii decisionem
ab Aula impetret.[7] Ezek teghnapi dolgok.

Ma mutatá Ordinantiajat Kitzing Vram, hogy Militaris Execu-
tiokot nem tésznek, tsak innetis legyen parantsolat a falukra hogy
az elest praestallyak, mellyet meghis tselekesznek az hul mégh
vagyon valami kevés a kezek között testigh lelkigh.

A' mint kgytek irja, hogy Caraffa Vram fél a szeghenységh
hamissan valo esküvésetöl, abba valami circumspectio kivantat-
hatik, mind szep szo, szent intés, vilaghi es örökke valo büntetes-
nek szemek eleibe valo rakásával, es szoross fogas kerdesek fel
tételével valoba el követtyük mind kettenn Kitzing Vrammal, de
látvánn Kitzing Vram, hogy ez a nep illyen rettenetes balgatagh,
tzondras etc annyira praeiudicalt mar, hogy tsak azt mondgya,
hogy ezek bizony mind hamissann eskesznek, eö a fejét köti belé,
hanem tsak mind a Quietantiakot kivánnya, es iövendöbennis azt
mondgya, hogy tsak a Quietantiak es a Furierok es egyeb Tisztek
hüt szerent irt Regestrumi állhatnak megh, melly ha ugy leszen
ennek semmi haszna az eghészsz munkának, mert sok helyekre
senmi Quietantiat, soknak tsak ollyat adttak a mint akarták.

Az iment eggy kitsiddégh conturbálá Kitzing Vram magát, azt
mondgya vala, hogy a mit itt el igazithatunk igazittsuk el, en
mondám. Non habeo authoritatem quidquam decidendi, sed tan-
tum inquirendi & in regestra fidelia referendi.[8] Mellyre monda,

[6] jóindulatúan és lelkiismeretesen

[7] Erdélynek módjában lesz Őfelségéhez folyamodnia, bizonyosan meghallgatásra talál, hogy az udvartól kieszközöljön akár egy Őfelsége legfőbb miniszterei ből összeállított új bizottságot is és döntést az egész ügyben.

[8] Nincs felhatalmazásom arra, hogy eldöntsek valamit, csak arra, hogy vizsgálatot folytassak és hiteles jegyzékekben beszámoljak.

eő hát tsak felbe haddgya etc de az utánn resolválá magat, hogy continuállya az Inquisitiot, tsak ellenkezeö parantsolattya ne iöyön, mert neki ighen sok es ennél nagyobb dolga vagio*n* a Csaszár hadaira valo gondviselésnek eghészsz Terhe rayta lévénn, mivel hogy Caraffa Vramis quod ad Oeconomica[9] egheszsze*n* ki mosdott belölle. Felek hogy el hiatattya magát, es felbe marad a munka, látvánn hogy felette sokra terjed a kár. Ezt kgytek caute igyekezze praevenialni, es az elméjeketis megh nyargalni, hogy ha az ott valo nagy rendü ket Commissarius*na*kis ugy iár az elmeje ezek*ne*k hütök irant, a mint Kitzing Vram*na*k, io ideyenn tudosittsa kegytek mind az Vrakat, mind enghem, maga szolgájais el jöhet kgytek*ne*k, ha mi kiváltkeppen valot akar irni, tudom mingyárt adnak mind passust mind kisiröt.

Ennek az Inquisitionak látva hiszem ad 1. vel 2dum Apr*ilis*[10] veghe legie*n*, mert ha Kitzing Vr*am* ollyan scrupulosus ne*m* volna, es a Vármegyétöl éggyszer perágált Inquisitiot usq*ue* ad illum terminu*m*[11] mikor peragaltatott admittálná, es most tsak a die peractae Inquisitionis hucusq*ue* computando,[12] kerdeznök, hogy mi dologh történt, veghe lenne eze*n* az hétenn, de ha ugy kell lénni a mint kezdettük tovabb kell vetődni. Az Vr*akna*k en ezt a levelet párba küldeöttem, ugy a Redei Ur*amna*k irtatis. Is*te*n kgyteket minden jora seghittse. Szigheth. 26. Mar*ty* 1686.

Kgytek sogora szolgaja

Bethlen Miklos

Most estve keszitti el azt az Erdelybe valo irast Kitzing Vr*am*, és en holnap bé küldeöm, lassak az Urak, mit tsinalnak vélle.

233.

Teleki Mihálynak

Máramarossziget, 1686. március 28.

Keötelesen szolgálok és Is*te*ntől minden áldásokot kivánok Vr*am* kgd*ne*k kedvesivel éggyűtt. &c.

[9] a gazdasági ügyeket illetőleg
[10] április 1-re vagy 2-ára
[11] arra a határidőre
[12] a vizsgálat befejezésének napjától eddig elszámolva

Az Actákot az Inclusak megh mutattyák. Az hirek felőll penigh irhatom kegdnek. A Szkolyai szorosra haytyák a Lengyeleket ighen, hogy azon a passusonn a Tatár el ne jöhessen, mondgiak hogy keredzett volnais a Tatar azonn ki, de nem botsátottak, es hogy a Munkatsi Ungvari passus felé fordultak volna, [a]és Ilvotis megh haladtták volna.[a] Ez ha igaz talál lénni, itt tsak harmad nap alattis rut confusio leszen, felek attol, ha megh haborodik a Nemet ez az el keseredett nepis rá támad, es magamis más jamborokkal éggyütt periclitalok, azis megh lehet, ha onnét aloll fel fordul erre a Tatár rájok, en ugyan el küldeöttem minden felé hir tudakozni. Moldovábais mondgiak éggy Bojer hat vagy hét szazad magával vagyon a szélbéli havasonn, es naponkent szaporodik Tolvajbol az hada. Ezeknél nagyobb hir penigh ez. Teghnap az Inquisitio közbe hozának éggy nagy kötés levelet Kintzingnek, fel szakasztvánn olvasni kezdé, s-a kegd moddgia szérént fütyölni s-hay haygatni, a szekbe viszkolodni, s-a fejet vakarni, hogy a parokájatis mayd le ütütte a fejeröl, s-monda. Közzel vagyunk ahoz, hogy a Törökkel megh bekellyünk, mert az Imperiumba felette megh lobbant az hadakozás. Kérdém ki miatt s-mondá A Frantziai Kiraly nem nyughatik. Ebedenn nállam volt teghnap, es az alatt discurralvan velle Frantziaul, nem tagaddgya, hogy ha ezt a nyarat el vohattyákis a Törökkel valo hadakozással, de ugy vagion Europa dolga, nem lehet megh nem békelni a Törökkel. A Munkátsi Obsidio es egyeb hirekröl Frater és Ispan Vramek el hiszem tudositottak kgdt. Isten minden jora seghittse es eltesse Vram kgdt. Szigheth. 28. Marty. 1686

Kegd köteles szolgaja Komja Sogora.

Bethlen Miklos

[a]Itt benn Máramarosbannis erre Moldova felé lattak vagy 30. Tolvajt, mellyet a Nemet Strásákis eszekbe vettek.[a]

Vetterani Vram teghnap elött a Kitzing Vram szallására jöve hozzank kettenn, rettenetessen haragvek s-panaszolkodek az Okolytsani hozta levélnek stylussan, vagyon ugian ortographicus erroris benne, bár megh néznek erröl Coram plura. Vgy latom akarmi boszszu talallya ez a feöld bünhödik, a Varmegien akar immár száz lovat szedetni pénzenn, s-felek soha megh nem adom fejébe leszen, vagy tsak fél árrát addgiak.

...[a] [betoldások a margón]

234.

Teleki Mihálynak

Máramarossziget, 1686. március 29.

Keötelesenn szolgálok és Is*ten*től minden áldásokot kivánok Vr*am* kegd*nek* kedvesivel éggyütt. &c.

Teghnap bövönn tudositott*am* Vr*am* kegyteket, most sem irhatok többet, hane*m* tsak ezt. Az Inquisitiot continuallyuk, de ebbe a rettenetes Confusioba lassan lehet, gondolom mindaz által hogy 2 Aprilis véghe leszen. Ha százkeppenn ne változtattya vala a Commissarius a dolgot eddigh véghe lött volna, most már a Faluk nem akarnak elé jeöni. Ez a nemességh es Kamara Ispanis tsak tekeregh fatsarogh, ki teve ket vagy haro*m* embert a ki Pogany Vr*amm*al éggyütt itt munkalodik, a többinek semmi hasznát sem vehetem, a lelkemet kell el vesztenem közöttök, bizony inkabb fel vállalt*am* volna, hogy postánn fel mentem volna Betsbe s-megh viszsza, mint sem ezt a munkát, de ezt hagyom abba.

En Vr*am* a menyire a dolgokot látom. A mint erre a Varmegyére a Portiokot fel intéztek volt, a mint az előttis megh irt*am* fl. harom száz Ezeret megh halad, valamit a Nemeth addigh a summáigh vétt, azt eö mind Igasság*na*k, es valamit megh nem vett, mind Adosság*na*k tartya, itt penigh számtalan falu vagio*n*, a ki azt megh nem adtta, s-nemis adhattya, kivált ha az Extraordinaria Expensákot fel nem tuddgiák, ahoz képest én semmi iot felöllök nem reménlhetek. Eggy szoval azt latnam szükséghesnek. Kgytek ha tsak Désighis jöne ki, a penz lenne Szamos Uyváratt. Az hadak hát meghett Carafa s-a többi Gyulai Ur*am*ek, ha tsak Kövár vidékéreis, en s-Kitzing innét altal mennénk, eö Carafához, én kgytekhez, es ott eghészsz Informatiot vévénn a dolgokrol concludalhatna kgytek. Többet s-jobbat nem tudok. Is*te*n kgytek munkajat algia megh. Szighet. 29. Marty. A*nno* 1686.

Kgd szolgaja Komja Sogora.

Bethlen Miklos

Szinte most iöve Kitzing Vr*am* ide hozz*am* s-azt mondgia. Est extra meum Juramentum consilium dare, sed certe est Interesse Principis, ut veniant propius Claudiopoli D*omi*ni vestri, et fiat complanatio.[1a]

[1] Eskümmel ellentétes, hogy tanácsot adjak, de bizonyára a fejedelem érdekét szolgálja, ha uraitok közelebb jönnének Kolozsvárhoz és megtörténnék a megegyezés.

[a] [utóirat a margón, függőlegesen]

235.

Teleki Mihálynak

Máramarossziget, 1686. március 31.

Keötelesen szolgálok és I*sten*től minden áldásokot kivánok Vr*am* kegd*nek* kedvesivel éggyütt. &c.

Kegd 27. praesen*tis* keőlt levelét 30 vette*m*. A mint Vr*am* kegd irja, hogy leveleimre maris nagy reszent elégh választ adttak az itt valo dolgokrol eö Ngok s-eö kegyemek, En Vr*am* onnet belőll több levelet eö Ngok*nak* eö kgyk*nek* nem vette*m*, hanem éggyet sub dato 23. mellyet a mint lehetett eleikbenn adtta*m*, de ők ugy látom *szep szonál, es azonba az élés mindennapi haytásánal egyebet nem tselekesznek, militaris Executiokot ugyan a mivolta itt vagyok ollyan solenniter nem tettek a mint az eő szokások, de külömbenn* valamit lehet a Quartellyából ki ki mind eggyre szedi bé, ratioja tsak ez, Miles non potest fame mori.[1] Ez a Feő Commissarius a mint már megh irta*m*, elöször tsak vontatá száz képpen változtatá a dolgot, immár most ugy sietne, azt mondgia hogy neki Szathmárra kell menni, az hayátis tepi nagy sieteseben, keddenn ok vetetlen mondá el indul innét io regghel, akar legyen kesz az Inquisitio akar ne, noha en felek, hogy holnapis el megyen, mert immár veszi eszébe hogy rettenetesre megyen az itt valo költségh, es ha tsak lehet fel rughja s-confundallya az eghészsz dolgot, mellyet ha tselekeszik eö dolga, en a mint lehet a Regestrumokot el keszittete*m*, s-be viszem ad 5. vagy legh fellyebb ad 6. Aprilis Kolosvárrá megiek; Az I*sten*ert eö Nagok s-eö kegyemek ne oszollyanak addigh el, ha ezt a feöldet szánnyák, mert ez bizony eghészszen oda leszen. Már imitt amott a Nemetekbe az erdökönn megh lövödöztek, ugy hiszem naponkent többis leszen ollyan. A kegd lovaival bár ne temporizalnának, ha valami roszszra fakad a dologh, felek hogy kárre vallya kgd. Addgia I*sten* lassam hamar boldogh orában kgteket. Szigheth. 31. Marty. A*nno* 1686.

Kegd keöteles szolgaja Komja Sogora.

Bethlen Miklos

Szinte most erkezek *Gyulai Uramek levele Szatmarrol, talám eddigh Kolosváratt vadnak*. Redei Ura*m*eis erkezék ugy latom

[1] A katona nem halhat éhen.

mind ott mind itt s mindenütt roszszul foly a dologh, es ha kegytek hertelenkedik, több gonosztolis felthetem ezt a feöldet. *En ha lehet, 2. Szatsalba 3 Bethlenbe megiek, kerem kgyteket oda tudosittson, ha Kolosvár felé mennyeké vagy tsak igyenessen Szeben fele, a posta a levelet tsak tegye le Bethlenbe, ott en megh kerestetem, mert eggyüd az utonn el megyünk egymás mellett, es 1. Aprilist járok.*

Ez a Kitzing maga azt mondgia, hogy eö Szathmart nem kesik, hanem Betsbe megyen hamar, talám lénne keszenn postája kgyteknek, hogy mihelyt en érkezem, kgytek informalhassa postann Haller Vrameket Betsbe, mert ha mü előbb ernők Bétset, valami gyenghénn biznám, de ha ez elebb informallja az Udvart ott sem varok semmi jot.

236.

Teleki Mihálynak

Máramarossziget, 1686. április 2.

Keötelesenn szolgálok Vram kgdnek. &c.

A' mint irtam hogy ma megh indulok, az ugian talám meghis leszen, de kesönn, mert eddigh mind az ördögghel viteti vala el magát, hogy ha ma io regghel el nem megyen, már most maratatlanis itt maradott. A Németek bé adtta Regestrumokot kivanom tölle hogy ide addgya, hogy bé vihessem kgytknek, ideis ighirte, de azt mondgia most, hogy nehezenn keszülnek. Minden mesterséghe az, hogy itt mindent változtasson tserellye berellye a szovat s-az dolgokot. Mint más levelembeis irtam, legyen keszenn embere kgytknek a Betsi utra, hogy az en töllem bé vejendö Regestrumokkal elözzük megh öket az Udvarnál, mert ez mihelyt Szathmarra megyen, azt mondá mingiárt réndbe veszi az Irásokot, es mind fel küldi Betsbe s-az utan magais fel megyen. Teghnap mondá Lodron irta Wetteraninak hogy Karafa ordinantiat adott néki ugymint Lodronnak, hogy bé ménnyen Erdelybe hostiliter. Az Áts ket esztendeje hogy nékem adoss, kerem husvetigh ne bantsa kgd, az utann énnékem nem kell, seöt talam migh tsak haza megiekis el veghzi munkajat nallam. Addgia Isten iol talalnom kgyteket. Szigheth. 2. Aprilis 1686.

Kegd keőteles szolgaja Komja Sogora.

Bethlen Miklos

Az estve vette*m* az 28. Marty es 30. költ kgytek leveleit, a valaszt ha I*sten* enghedi magam viszem.

237.

A deputatiónak

Kolozsvár, 1686. május 25.

Keötelesenn szolgálunk és I*sten*től minden áldasokot kivánunk Ngtok*nak* kgytek*nek*. &c.

Akarok hamarjába tudosittani N. kgyteket. Téghnap ebedre erkezvenn ide, mindgiart ki ménénk a Generalhoz, harom orát legh alább eggy véghtébe beszéltünk, nem szükségh a sok szot irni, nemis lehet, ihol ezeket a punctumokot adá irásba, mellyeket szoval bövebbenn megh magiarázhatunk, avvagy inkább a maga embere megh magiarázza. Elegh az: 1. Semmiképpenn ki nem megyen valamigh Betsböl ordinantiaja nem jeö. 2. Ha elése leszen azt mondgya nem enghed semmi excursiokot, seöt Salagvardat mindent ighir minden felé. 3. Ha elése nem lesze*n* azt mondgya bellyebb jeö ollyan kastely vagy varosokhoz az hunnet élhessen, egyebaránt senkit sem bánt, ha ötet nem bantyak. 4. Innet Kolosvár mellől azt mondgia hogy el megyen, de hová nem mondgya, mindaz által sok szoval állittá, hogy ha a Betsböl valo válaszigh, mert azt azt mondgya, hogy el várja, eléghendendö elést adunk, valahova Urunk eö Naga rendeli, oda száll, legyenek Commissariussi eö Nganak szüntelen mellette, es-a nép szallyo*n* haza etc. Sok szoval mutattya nehezséghet a nép el futása miatt. De reliquis Cora*m*.[1] Ha lehet hetfünn iokor be megyünk Szebenbe addigh Ngtok kgytek gyüllyön öszve bar a Taborrolis némellyek, mert bizony de summa rei agitur.[2] 31. 46. 12 ab 21 x 86. 97. 36 A. 110 112. 90. M. 36 13 46 11 26 12 11 96 96 57 16 pqr. 28. 48. 36. 57. 86 12 21 18 21 16 17 18 57 36 27 57 86 21 16 16 57 22 57 96 57 16 67 21 19 57 12 26 57 46 21 16 86 41 96 96 28 11. 16. Ayanlyuk I*sten* oltalmaba N. kgyteket. Kolosvar. 25. May. 1686.

N. Kgytek köteles szolgai
Bethlen Miklos Balintith Sigmond

[1] A többiről személyesen.
[2] fontos dolgokról van szó

238.

A deputatiónak

Szamosújvár, 1686. június 2.

Kőtelesenn szolgálu*n*k es I*sten*től minden áldásokot
Kivánunk Ngtk*na*k Kgytek*ne*k. &c.

Akarok N. kgyteket tudosittani. A Nemet Tábor téghnap szállott Árpás Toohoz, ma ott mulatott, szándéka az, hogy holnap Somkerékhez, és holnap utánn Besztertzéhez közzel szállyon; Mü ezenn Oraba ugymint dél utánn harom orakor iránk a Generálisnak, hogy holnap subsistállyon, mert nem kedvetlen választ viszünk, és ha subsistal, Kolosvárrol adatunk valami ideigh valo élést a Tabornak, ha penigh nem subsistal, minden dolgok*na*k esze vész. Maga a német követis el megyen mingyárt, azt mondgia, hogy eő megh állittya holnap a Tabort, teliké benne valami vagy nem, megh válik, müis virrattigh a Taborába be megyűnk, es valamire I*sten* seghitt el követtjűk, de bizony valóba félűnk, hogy ezek mégh tsak kezdeti az Istennek raytunk valo itiletinek, mert az utonn szűntelenűl beszelghetvénn evvel a Groffal, legh notabilebbeket ezeket observaltuk. 1. Azt mondgia, ha en tiz Aranyba fogadom fel, eö százba, hogy soha Betsbe a mü Tractánk finaliter ne*m* decidaltatik, valamigh innet a Generalis nem informallya az Udvart, mert ez azert küldetett, hogy az itt szemmel latott dolgokot irja megh, es ott vagy ehez conformállyák, vagy ide rejiciallyak a Conclusiot es ratificatiot. 2. Azt mondgya, hogy ez az had kiváltkeppe*n* arra valo, hogy Teökölyi Ura*m* valahul ezenn az Országonn altal ne mehessen Munkáts felé, valami Teörök vagy egyeb haddal. 3. Hogy Erdely sem szabad akarattya szérént, sem a Teöröktöl kenszerittetvénn eö ellenek fel ne ülhessen, es a Teörököt ne élésezhesse. 4. Legh alább azt mondgia, migh mü most oda megyünk, Szebenbe viszsza mégyünk, bár most finaliter véghzenénkis a Generállal, de migh az eö Informatioja Betsbe megye*n*, migh válaszsza jeö, etc belé telik eggy holnap, tsak az irogatás járás kelésbe etc. Ezek az eö beszédi, de ezekenn ugia*n* semmit sem epithetni derekast, mü holnap ha lehet a fejétöl veszszük vállyát.

Ebbe a dologba rettenetes akadály lesze*n*, ha megh nem fordithattjuk, Commissionk Besztertzére nintsen, hogy onnet adhassunk buzát neki, a nélkül penigh ez eggy nap sem ül, megh

dühüdik, maris sok ezer marhakot haytottak el, bizony félünk, hogy máris Reghen s Görgheny tajánn vagyon a nyargaloja, Besztertze alais el küldött élés kerni Ezer német s-Ezer magiar lovast, ha nem accomodáltatik a dologh, ugy hallyuk Besztertzétöl Maros Vásárhely felé indul mindenestöl, a nagy hatalmu Istenert Ngtok kgytek gondolkozzek, ha a fegyverkezésbe modunk nintsen, componallyon velle, mert bizony nagy erőss had, ma ket Tabor helye mellett jeöttünk el, nem hinné ember melly sürünn, es melly hoszszu s-nagy helyenn fekszik, innet Szamos Uy Varbolis sokann egheszszen ki néztek a mint el mént két felöll mellette rendelt Sereghbe, de többnek inteztek annalis a mint en mondottam

A' kár es pusztulás mindennap árad. Egherbegynek fele el eghett Bontzidann haromn vagy negy haz. Kis Jenonn 8. vagy 9. Iklodonn talam 12. nem szánt szándékkal mondgiak hogy gyuytyák, hanem a magiar a méhvel, es egieb arant gondviseletlenül hagyott tűzzel. Ez a nemet velünk eggyütt nezi szannya, a magiarokot sziddgia, s-avval concludallya. Si homines domi essent, Salaguardas peterent, et si Princeps Armadae victum daret, ista plane non fierent, sed ita certe Generalis non potest remedium ponere, quia miles debet victum quaerere.[1]

Mü a menyire lehet sietünk, de a lovak nem birják, maris sok el allott, innétis a Toldalaghi Uram lovainn megyünk a Taborigh. Ha Arpas Tootol viszsza fordulhatunk, erre jövünk, es innet Egherbegy Kotsárd Bolkats felé megiünk, ha penigh Besztertzeigh vagy Somkerekigh megyünk, ugy magunk sem tuddgyuk, mellyre leszen a viszsza menö utunk, de Ngtok kgytek münket ne várjon, addighis az elesreöl marharol disponallyon, honnet tellyek ki minel hamarebb számokra, mert bizony nem ezer hanem tiz s-husz ezer marhánális nagyobb kar leszen tsak tiz tizenket nap alattis az Országba, ha ugian bellyebb megien, el megyen penigh bizonyosonn, az haddal semmit sem gondol, mégh akarná ha hostilitást mutatnánk, hogy osztan szabadosabban tselekedhetnék, tsak itt Szamos Uy Varatt szamtalan futott ember, es sok Ezer marha vagion, iobbis volna illyen helyekreöl hamarjaba valo dispositioval harom negy száz marhát szedni, s-az utánn fel igazithatnok, mint sem hogy szazért Ezeret haytson, ha az Accomoda-

[1] Ha az emberek otthon maradtak és oltalomlevelet/őrséget kértek volna, ha a fejedelem ellátta volna élelemmel a hadsereget, mindez bizony nem történne meg, de így bizony a tábornok nem orvosolhatja meg, hiszen a katonának élelmet kell keresnie.

tio megh lenne, ugy alkhatnék ember vélle, hogy ha a magiar lézzegh, lenne szabad le vághni, mert a nemet bizony sehova sem megyen, tsak a magiar.

Ayanlyuk I*sten* oltalmaba N. kgytkt. Szamos Uy Var 2. Juny. 1686. N. K. köteles szolgai

Bethlen Miklos Mikes Pál

Nemetinekis tsak harmada ha megh maradtt, a több része Templomostol el éghett. Peterhazannis eghett két ház, azt mondgiak maga a Generalis oltatta el, ugyan tapotott merghébe, hogy a tüzeket látta. Nem hiszem Semmi[a]

239.

Friedrich Sigmund Scharffenbergnek

Nagyszeben, 1686. június 9.

Excellentissime Domine Comes, Domine mihi colendissime!

Ex Celsissimi Principis Domini mei clementissimi mandato significandum habeo, vestrae Excellentiae, me a data [sic!] praesentis intra quinque dies cum aliis duobus collegis a Celsissimo Domino et Principe meo et statibus regni ad vestram Excellentiam ablegatis in castris adfuturum. Dabit ergo vestra Excellentia mihi notitiam castrametationis, neque illa contra suam parolam cis Bisztricium promoveat, potius Desinum versus secundo Samosio descendat, militiam utriusque nationis comeatu a nobis dato abundantem contineat in castris. Spero jam tandem optatum rerum caeptarum progressum et finem etiam. His praemissis vestram Excellentiam divinae protectioni commendo et maneo. Datum Cibinii die 9. Junii Anno 1686.

Vestrae Excellentiae obligatissimus servus
Nicolaus Bethlen

240.

Teleki Mihálynak

Székelyudvarhely, 1686. június 15.

Keötelesenn szolgálu*n*k Vr*am* kgd*n*ek &c.

[a] [utolsó szó tintája elkenve, a szöveg nem folytatódik]

Mü Vr*am* reménségünk es Instructionk ellen megyünk, hetfünn ha lehet olykor igyekezünk be menni, hogy megh az nap Consultatio lehessen, mü Extremitásnal egyebet nem viszünk, az I*sten* Sz*ent* Fiaert szannyo*n* megh, eggyetlen eggy ut vagyo*n* tsak fenn a reménséghre. Addgia I*sten* talallyuk iobba*n* Vr*am* kgdt. Udvarhely. 15. Juny. 1686.

Kegd köteles szolgai
Bethlen Miklos Daniel Mihaly

Gyulai Vr*am* itt marad a megh eggyszer valo veghsö Resolutioiáigh Nk k*nek*, mellyetis tsak nyoltzad napra terminalt, de bizony nem hiszem addighis operatiohoz ne foghjon, avvagy tsak teöbb hadert s-Algyukert ne külgyön. Soha teghnap ki nem mondá hogy a Taborat hova viszi, most reggel mondá megh hogy Bontzidahoz megi*en*. Tsalhatatlanul hiszem sok jelekböl mellyekröl Cora*m* hogy Kolosvart megh szállya. Ha mi provisiot akar tenni kgytek siessen velle. Harmad nap alatt gondolom Bontzidahoz szall. Banfi Urek*nak* ha kell a falu tala*m* külgi*enek* oda Salaguardát.

241.

Haller Jánosnak, Pernyeszi Zsigmondnak, Nagy Pálnak, Inczédi Mihálynak, Miles Mátyásnak

Apahida, 1686. június 22.

Szolgálunk és I*sten*től minden áldásokot kivánunk Vr*am* kegyte*knek*. &c.

Ide a Nemet Taborra már ötödik követtségh leve*n* ez, noha tizenkét Ezer köböl liszt, Ezer Vago marha, Ezer berbéts adassal, (.a die 15. praesentis[1] kezdödvénn a Computus.) megh kináltuk, mert az elöttis magais vett rettenetes sokat, nevezet szerent Kolosváratt Besztertzenn többet harmad fel Ezer keöbölnél, az mezönn penigh tiz annyit. Jo Assecuratioval kináltuk; Istenkedttünk, hogy az eö Felseghe Resolutioja le jöveteleigh legyen vesztégh itt a Szamos mellett, es az Orszagba bellyebb ne mennye*n*, de semmit sem használt, mert nem hiszi, hogy a Tracta Concludaltatott,

[1] folyó hó 15-től

holnap Torda felé akar indulni, es onnet bellyebb, maris oda az Országnak nagy része, a többiis oda leszen, és egyeb desperata Consequentiákotis várhatni, mellyeket megh nem irhatunk. Azért nem hiszi penigh a Tracta Conclusioját, hogy eö neki semmi ollyan tudosittása nem jeőtt, nemis viszi ki az hada[t] seöt hátrább sem száll, hanem bellyebb, az Városok kezbe adásátis tsak mordicus urgeállya. Ha azért vagyon valami moddgya kegyemetek*nek* benne, vagy eÿel nappal siessen, vagy a ki kegyemetek közzül keönnyebbenn postálkodhatik, eÿel nappal iöÿön, es hozzon ollyat a mellyel ezt tartoztassuk, vagy ki tudhassuk, mert migh onnan ordinantiaja nem jeö, ez tsak nem cessál. Ezt tartoztunk mü Vrunk eö Naga es az Orszag szinte most ide érkezett Követei megh irni kgytek*nek*, mert ezt az Extremitást Szebenbe az Vrak nem tuddgyák, itt penigh minden ora, minde*n* szem pillantás veszedelem. I*sten* hozza kgyteket eőrvendetes hirekkel. Apahidánál. 22. Juny. A*nno* 1686.

Kegyemetek szolgai Attjafiai.

Bethlen Miklos — Gyulai F*erenc*

Daniel Mihaly — Johannes Zieglerus

Scherffenberg Vr*am*is irt, eze*n* posta viszi, kinek s-mit irt, ne*m* tuddgyuk, de kgytek annál inkább munkáloddgiék. Mü itt attol felünk, ez bellyebb menvénn utrinq*ue* hostilitásra fakad a dologh, es a mi jot kgytek vegbe vittis el bomlik, es tsak vegh keppe*n* el veszünk, ha I*sten* megh nem szán. Kgytek ezenn irásunkat tartsa megh.

242.

A deputatiónak

Apahida, 1686. június 23.

Kötelesenn szolgálunk Ngtok*nak* kegyemetek*nek*.

Szomoruann irhattjuk N. kegytek*nek*, megh ide jövetelünk elött már el rendelte volt a Generalis hogy Tordához szállyon most régghel meghis indula, valamit el tudank követni szep szoval obtestatiokkal véghtére keménykedessel es protestatiokkal, hogy eö leszen oka, hogy el veszünk, desperatiora jutunk, es a kesz concludalt Confoederatiotolis el szakadunk, fegyverhez nyulunk, etc sok volna a szo. Mind ezek semmit sem használának, tsak azt

mondá: Mi szüksegh volt ide faradnunk, mi szüksegh N. kegyteknekis ide plenipotentia nélkül küldözni, eö a fejet köti belé, hogy az a Tracta veghbe nem mént, nemis megyen az eö hire nélkül, legh alább nem ratificaltatik, azert sem ki nem megyen, sem hatrább nem száll, seöt itt sem subsistal, hanem bellyebb megyen, vbi media non juvant, extrema sunt tentanda,[1] tuddgya ha közzelebb megyen, N. kegyteknekis inkabb keze ügyebe leszen, maga kgd Teleki Vram es több Vrak tractalhatnak velle, Egyeb aránt bellyebb menvennis hostilitast nem követ, ha mü nem kezdgyük. Ha elest adunk, nem koboroltat, ha nem adunk, veszen, es ha hostilitast kezdünk, öis el követi, Isten es a vilagh előtt nem eö, hanem mü leszünk okai magunk romlásának. Nem győzzük megh irni mind a sok szot a melly utrinque veghbe mént. A nép éhel halását el futását etc hogy urgealtuk, azt mondta. Vos estis in Causa, qui prohibuistis ne Salaguardas petant,[2] es azt mondgia, hogy ezt Nagy Pál Vrammal beszélvénn arrol a Salaguardok állapottjárol es maga házárol, vállal vonittásából, es paraszt emberek szavaibol tanulta ki, mostis mind az által azt mondgia. Ne fugiant, maneant domi, petant Salaguardas, dabo, sed si fugiunt, ego non possum custodire.[3] Commovealodék, hogy azt mondok, megh lássa, mint folytattya a dolgot, Isten, a Vilagh, és a Tsászár elött mint ad számot ennyi szegheny lelek veszedelméreöl. Azt monda Illi certe rationem reddant qui inter vestras Dominationes volunt, ut regnum pereat,[4] mert azt mondgia. Soha a Statusok a magok megh maradására valo utakot el nem mulatnák, ha az Vrak megh enghednék, mellyet az üdö es az Experientiais rövid nap megh mutat, tuddgya eő. Mondottuk erre. Ne gondolkoddgyek ugy, bizony a Statusok közönseghessen vegheztek, per liberrima suffragia,[5] hogy a Praesidiumokot nem admittalhattyak, azt mondgia. O Domine fui & ego in Consiliis multis.[6] de eggy ket nagy Authoritativus ember a mit akar, per inspirationes etc tsak veghbe viszi, hogy ugian tsak az eö akarattya mennyen véghez. Müis sietünk, ugy tuddgiuk Gyulai vramis irt ez előttis mostis N.

[1] ahol a középút nem használ, a végsőkig kell elmenni
[2] Ti vagytok az oka, mert megtiltottátok, hogy oltalomlevelet/őrséget kérjenek.
[3] Ne meneküljenek, maradjanak otthon, kérjenek oltalomlevelet/őrséget, de ha szaladnak, nem tudom megvédeni őket.
[4] Bizony, számot adnak azok, akik uraságaitok közül az ország vesztét akarják
[5] a legszabadabb szavazással
[6] Ó, uram, én is voltam már egypár tanácskozáson

kgytk*nek*. I*sten* Szent Fiáért szánnyon megh bennünket. Apahida. 23. Juny. A*nno* 1686.

N. kgytek keöteles szolgai Bethlen Miklos
Daniel Mihaly
Johannes Ziegler

Summa Summar*um* mostis tsak a Praesidiumok dolgat, Plenipotentiarius Vrak Tractajat nyesi, es ki menését ugy ighiri. Egyeb arant tsak fenyeghetőzik, illy*en* Commotioját mégh nem lattuk, mint most. Azonnis furial, hogy a Kolosvari liszt annak jdejére kesz nem volt, es hamu vagy feöld volt nem liszt, nemis akarták el vénni.

243.

Apafi Mihálynak

S. d., [?, 1686. november 2. előtt]

Bethlen Miklos es Nehai Bethlen Pál Arvái alazatosan könyörögnek Ngd*na*k mint Kgyls Urok*na*k.

Kegyelmes Urunk in A*nno* 1682. 12. Decembris, & A*nno* 1683. 20 Februar*y*[1] mikeppen contrahaltunk a Zalatari agon levő ver szerent valo Condivisionalis Atyankfiaival Zalatari Borbaraval, es Zalatari Sofia fiaval Bőlöni Mihallyal, több eggyikűnkről a masikunkra szállo Joszagotskaink között Kolos Varmegyébe Uylakon levő Portionak devolutioja felőll, mellyben ugyan akkor Successiotis adtak, es mais birjuk, Ngd annectalt Exhibitankbol megh láthattya

Alazatoson könyörgünk azert Ngd*na*k mint Kgyls Urunk*na*k, meltoztassek Ngd azon Contractusunkot Consensu cum Jure Regio[2] Kgylsen Confirmálni.

Melly Kgylsegheert I*sten* Ngdt áldgya megh; müis holtigh valo alázatos hüsegghel megh igyekezzük szolgalni a Ngd Feyedelmi Kegyelmesseghet.

K. V. V. N.

[1] 1682. december 12-én és 1683. február 20-án
[2] király által adományozott joggal

244.

Szatmári Gáspárnak

Fogaras, 1687. március 15.

Szolgalunk és I*sten*töl minden jokot kivanunk kgylteknek &c.

Kgyltek irasara a' Collegium dolgabol rövideden tsak ezt a' valaszt tehetni, az Apahidi Beldi alkalmatossagra volt gondviseles de az Erdö dolgat Banffi Uramekkal halosztottuk, mindazonaltal ha mikor kivantatik tsak hordassa kgyltek mert mar a' Jus Regiumis megh vagyon adva a' Collegium*na*k; Az Orbaiakert valo ado dolgaban jo szivel kedveskednek, de ha eggyikert az ember meg adgya a' tőbb falukis bizony mindgyartt arra tamazkod*na*k, mindazonaltal ha kgltek lattya hogy ugyan tsak nem adhattyak, es a' Tisztek Executiot akar*na*k tenni rajtok, akkor mint eggy kőltsőn adgyon penzt nekik, es marhajokbol eppen ki fordulni ne engedgye Bagotaj Ferentz Uram, Vizaknaj Mihaly, es a' Botsardiak reszeről fl. 600|| kgyltek kezeben megyen most mindgyart, kgd Szathmari Uram a' mint a' szükseg kivannya Ghidoffalvi Ur*amna*k suppeditalhat penzt ebből. Bagotaj Uramnal az Interes oda marad, Vizaknaj Mihaly es a' Botsardiaktol harom esztendei Interestis vegye meg kgyltek, de tőbbet ne exigallyon. Köblös Peter Uramra mennyen ki executiora kgyltek ok vetetlen, semmi respectus ne tartoztassa kgylteket. Az Apahidi Relatoriat viszsza kűltűk. Az OEconomiara kgyltek*nek* legyen szorgalmatos nagy gondgya; mert lattya kgyltek hogy Debretzenbőlis a Collegium*na*k semmi jővedelme nem jű. Ezzel ajanlom I*sten* oltalmaban kgyldet. Fogaras 15. Martÿ. A*nno* 1687.

Kgyltek szolgalo barati.

Bethlen Miklos
Matskasi Boldisar
Keresztesi Samuel

245.

Alsófejér vármegyének [?]

S. d., [?, 1687 június—július]

Bethlen Miklos alazatos supplica*tio*ja Nagtokhoz Kgyltekhez.

Ugy latom Detsei Istvan és Mohaj Gabor Uramek eö kgylk Ngtok*nak* kgylte*knek* en ellenem panaszla*nak*, noha azert en, mint hogy az a Nagtok kgyltek maga törvennye es szabadtsaga ellenis lenne, itt forumot nem agnoscalok, Decisiot és Deliberatiot sem varok mellyről solemniter protestalokis. Mindazaltal a' Potentiarius nevet magamrol ell akarvan harittani, bizonyoson mondhatom Nagtok*nak* s kgylte*knek*, hogy nem Potentiarius, hanem eö kgylktől igen sokot szenvedő Patientiarius vagyok, és ha ezt forumnak tartana a' mi törvenyűnk bizony en panaszolkodhatnam[a] inkabb, mert ihol eö kgylk ennekem ott S*zent* Benedeken ez előtt tizen őtt Esztendövel Nehaj Ugron Ersebeth Aszszonytol Zalagositott ket haz helyemet, cum omnib*us* pertinentÿs potentiose[1] foglaltak ell, midőn az en engedelmemből ugyan a' Szent Benedeki Praedikator, és mas eggy Kőmives Mihaly nevü ember azon haz helyeket be kerteltek, és be vetettek volna, ugy hogy ennekem részt adgya*nak* belőlle, eö kgylk neki mentek, a' kerteket le vagták, és a' vetemenyt a' falu Csordajaval mind ell tapottattak, Azon haz helyekhez valo reteket erövel kaszallyak, hordgyak, Ugyan eö kgylk a magam Erdöm szelyibe a' magam Erdö pasztorat, nem nezven hogy majd hetven Esztendős ember meg fogtak, magok hazanal, vagy Jobbagyinal hat egeszsz nap fogva tartottak, falurol falura hordoztattak, nem a Tiszt hirevel, s erejevel hanem tsak propria sua authorit*a*te.[2] Ugyan eö kgylme Detsei Uram a' Medvesi hataron, melyhez eö kgylmek potentiose nyultak s praetendaltak Jobbagyom szena gyüjtő gyermekit meg fogatta, és harmad napig kereszteny emberekhez illetlen peldaul a' diszno olba tartotta fogva, hogy Jobbagyom oda ment, hogy a gyermekenek enni vigyen, azt maga Detsei Uram jol meg verte. Többekis volnanak sok injuriak, mellyeket tsak I*st*en adna bekesseget, az eö foruman meg mutagatnék; Summason azt mondhatom, mellyet suo loco & tempore[3] megis bizonyittok, hogy akarkiis, akarkinn több potentiat, injuriat ell nem követett mint eö kgylme en rajtam. Mellyek*nek* nemelly reszet mostis tsak pro Informatione [b]Dominos[b] Statuu*m*[4] advan elé ezen Relatoriamot

[1] minden tartozékával erőszakosan
[2] önhatalmúlag
[3] a maga helyén és idejében
[4] a rendek tájékoztatása végett
[a] [előbb:] panaszolkodhatnak
[b]. . .[b] [autográf beszúrás]

[b]megh bizonyittok,[b] a Judiciumot annak Competens forumara [b]es[b] processussara hagyvan.

A mi penig az eö kgylme*ne*k panaszszat nezi az az hely az honnet a ket szeker szenat kaszat mit ell vitettem, igaz Medvesi hatar, mellyet magokis agnoscaltak, aval, hogy mikor a' Mikes Mihalyne defectussan a' Sz*ent* Benedeki Joszagot appraehendaltak, en és Elekesi Janos, kinek maradeki szinte ugy patronusok Medvesen mint en admonealtattuk, hogy magok között fell ne oszszak, fell sem osztottak; Erre mind en, mind az Elekesi Janos maradeki in suo competenti foro[5] meg felelűnk, és Nagtoktol s-kgyltektől őrökös hatarunk dolgaba annak rendes processussara keredtzűnk, s könyörgűnk hogy Ngtok kgyltek eő kgylket intse hogy eő kgylmek ne potentiariuskodgya*na*k, eggy reszről eö kgylmeknel sokkalt erötlenebb Arvak leven, a kiket az en nevem mellett nyomorgat*na*k.

N. K. K. V V

246.

Bánffy Farkasnak

Bethlenszentmiklós, 1687. szeptember 14.

Mint kedves sógor öcsém bátyám uramnak szolgálok kötelessen és Istentől minden jókot kivánok kglmednek kedvesivel együtt etc.

Valóba igen kivántatnék most nekem a kglmed atyafisága, valami berbécsek, félek, magamot is megesznek, ha kglmed meg nem segít, hanem kérem kglmedet, megértvén a szolgáimtól a dolgot, adjon a sebesvári jószágból egy olyan embert, a ki vinné ki Váradra s adná el; bár tudná úgy ő, hogy kglmedé, vagy közös kglmeddel a berbécs, igazabban járna; hiszem, én jó fizetést intéztem neki. A szolgám bővebben declarálja, bizony örökké megszolgálom, s arra legyen az is, mind öcsémnek hivlak. Ajánlom Istennek kglmedet. Sz*ent* Miklós 14. Septembris 1687. Kglmed atyjafia sógora szolgája

Bethlen Miklós

[5] a megfelelő hatóság előtt
[b]...[b] [autográf beszúrások]

247.

A deputatiónak

Nagyszeben, 1687. november 20.

Mint kedves bizodalmas uraimnak, kötelesen szolgálok és Istentől minden áldásokat kivánok nagyságtoknak s kegyelmeteknek.

Akarám nagyságtokat s kegyelmeteket tudósitani. Én Isten kegyelmességéből tegnap szinte naphaladottkor érkezém ide és az hirre nézve, hogy az generalis ma elmegyen, az estve hozzá menék, s találám a főcommissariust is ott, mind kettőnek együtt adám meg az urunk ő nagysága levelét és ott osztán semmi oly derék conclusum nem lőn, hanem csak az, hogy az generális ma el nem megyen.

Ma mikor ők órát adtak, oda menék, és az mely dolgokat lehetett eléggé forgattam, melyekről mint resolváltak, és magok ugyan én előttem, ugy mint az generalis, és főcommissarius Tiellel az secretariussal leiratták, oda küldötte. Valami ebbe jó vagyon, én is azt approbáltam, de a mi rosz vagyon csak elhallgatta, hogy felirták, hadd láthassa nagyságtok s kegyelmetek irásban dolgokat s elméjeket; én pedig semmit nekik irásban nem adtam, sem eddig nem concludáltam, sem subscribáltam vagy pecsételtem.

A dolognak az dereka hátra vagyon, még a főcommissariussal külön magával szemben nem lehettem, ma 3 órakor leszek és azután ismét az generális szállására kell mennünk, ott válik el, ha a mi dispositióink megállanak-e, nem-e; mert az generális előtt akarja igazitani, noha az generális azt mondja, hogy ő az oeconomiához nem szól, sőt az külső militaris dolgokhoz is csak Veterani successorának, ki pro tempore mig Carafa érkezik (noha az is bizonytalan) általadhassa a dolgokat, nem szól, most ugyan minden jóra igérte magát, irt is Marosvásárhelyre, hogy az salvaguardiákat visszavigyék, Kis Balásnak is, hogy hadat most ne fogadjon, és csak az 300 portióval legyen contentus.

Az hunyadi, bethleni, gyalui praesidiumok iránt, és az oda és Deésre s Szamosujvárra szállitandó quártélyozók iránt nem hiszem semmit is cedáljanak, hanem csak ebben maradnak, az mit irtak, mert az monostori statiót épen alkalmatlannak tartják és azt akarják Szamosujvár, Deés, Bethlenbe osztani. Gyaluról azt mondják, maga az Lotharingus tette, és az contractusban ott

vagyon minden azokba praeter jam occupata, vel praesidiata loca.[1] Én ezt nem perelhettem, mert az Lotharingus contractusát és a több irásokat ide nem hozák. A Scherffenberg Ogyldinak [sic] és Komorniknak adott credentiáját sem hozák el, mindenik igen szükséges lött volna, kivált Hunyadra nézve, hogy ők a quártély statió közé sem egyszer sem másszor nem tették; a Lotharingus sem tette fel, sőt fel nem tevén, kihagyta solemniter, szinte ugy mint Brassót s a több praesidium nélkül való helyeket; de ez és a több ratiókra csak ez a feleletek: potest imo debet per rationem bellicam etiam in alia loca, quae in tractatu cum serenissimo duce nostro sunt nominata, miles collocari aut in quartirio, aut si rumor de hostibus et necessitas ita cogat, etiam praesidium collocari.[2] Mert hiszen az semmit se bánt, sem az az urunk jurisdictiójának nem praejudicál; sok volna az szó kit meg nem irhaték. A kivánt irások nélkül a dologhoz sem fogtam volna, de még ha az generális elmegyen, annál rosszabb. Vasvári is megtréfála, bizony ha egy jó deákot kaphattam volna, napjára magam is megfizettem volna egy-egy aranyat neki; mert ihol az statiók dispositióját is, honnét mit várjon megkivánja, s megigirtem, a nélkül nem is lehet a conclusum. Most üte kettőt az óra, a nélkül kell oda mennem, magyarul az mint nálam vagyon azt viszem oda, abból tolmácsolom neki, mert soha bizony ma nem kaphaték a kivel leirassam deákul, magam pedig mint vélek perledtem 8 órától fogva 12 dél-félig.

Együvé másuvá is kellene innét irnom, most proxime Maros-Vásárhelyre el kell vala küldenem ezt az inclusát, hogy az salvaguardiáktól menekedjék Küküllővármegye s ott a vidék, de nem lőn kitől, hanem kegyelmetek küldje el.

Én szombaton reggelig itt leszek, tovább való várakozásomnak nem tudom mi haszna, mert az generális holnap el menvén, ha mit rescribál is nagyságtok s kegyelmetek Hunyad és a több quártélynak tőlök elintézett, vagy már is elfoglalt helyekről, nem leszen kivel róla tractálni, mert Veterani csak substitutus lészen, ő is nem tudom mikor jő ide, ha holnap itt lenne, sem hiszem valamit variáljon. Falkenhein csak az élésre, pénzre visel gondot, arról ő vele magam beszélek, és ha lehet, az fogarasi contractust confir-

[1] a már elfoglalt vagy őrséggel megszállt helyeken kívül.

[2] A felséges fejedelmünkkel megkötött szerződésben megnevezett helyeken kívül a hadi szükség szerint másokat is lehet, sőt kell beszállásolt katonákkal, vagy — az ellenségről érkezett hír, illetve a szükség kívánsága szerint — őrséggel megrakni.

máltatom; ő ugyan Erdélyben marad vele; quod ad oeconomica[3] bővebb időm vagyon, de a generális sietése miatt kellett ezeket ma tractálni reggel. Coram plura. Adja Isen nagyságtokat s kegyelmeteket találjam jó egészségben.

Szeben 20. Novembris 1687.

Az Istenért siessenek a kik itt Szi*lágy* Csehből buzát, zabot mit cseréltek, embereket küldeni és administrálni, hadd hidjék el s annál inkább ne gátolják, ha kik mit innét ki akarnak vinni.

Nagyságtoknak s kegyelmeteknek köteles szolgája

Bethlen Miklós

248.

Szatmári Gáspárnak

Nagyszeben, 1687. november 24.

Szólgálok és Is*ten*től mind*en* jokat kévánok kgld*nek*.

Magais tudhattja kgld, szeginy Szabo Krestely ur*amnak* en adtam vala feles számu Csiklin Aranjokat öt öt forintba egyet egyet ea Lege hogj ha a Collegium*nak* karos lenne ollyan dragaban venni tartozzam en magam supplealni, mostan azert ennekem külömbenis felette nagj szüksegem leven a pinzre alkalmatossagomis leven hogj azon Aranjoktul kár nelkült megh valhassam a Tavaly ö kglmehez adot ket ezer forintot kezemhez akarom venni jo Cautio alat mellyet kerem kgldt irasa altal approballyon mert a kglmetek hire nélkült nem akarta ide adni, nekem pedigh most igen hamar vagjon arra a pinzre szüksegem a Collegium*nak* sem leszen károssab nallam valo allasa mint ö kglmenel, arrol valo irását pedigh adgia kgld ezen levelem megh ado emberem kezehez ugj hogj aztis a töb Püspök ur*amnak* szollo levelekkel egjüt vihessek megh ö kgl*nek*.

Nemely nap vöttem mind kgld, s mind Gidofalvi ur*am* Levelet de a sok gond miat mely szer felet volt, es az Matskasi vr*am* betegsege miat mi abban semmitis nem procedalhattunk. Mar ez a rettenetes ado és satsis megh leve*n* a Collegium Joszaganis, mit kellessek cselekedni én bizony nem tudom bar csak az accidentia-

[3] a gazdasági ügyekre

kat praestalhatnak bizony a derék pinzt a Collegiumebol kel potolni, mind azaltal ezt en tsak magamtul irom, irtam Püspek ur*amnak* felölle, Matskasi, s Kerestesi Samuel uramekkalis beszellék és mentöl hamareb tudositom felölle, de addigh ha csak mi reszitis kezdgjek p*rae*stalni mert bizony kárt valla*nak* Tudosicson kgld mennyi kapu szám vagjon, a mostani romlas mennyire tanalta, hogj igj osztan könnyebbitesekb*en* munkalodhassunk a mennyire lehet

A Deakok*nak* kglmetek csak annyi praebendat adgjon a menynyin vad*nak*, es a mint tanul*nak* többet ne, Ajanlom I*sten* oltalmab*an* kgldt Datum Szeben 24 9br*is* 1687.

Kgld szolgálo barattÿa

Bethlen Miklos

249.

A deputatiónak

Nagyszeben, 1687. december 14.

Mint bizodalmas Urainkn*ak* kötelesenn szolgalunk és I*sten*től minden áldásokot kivanunk Ngtokn*ak* kegyteknek. &c.

Akarok Ngtokot kgyteket tudosittani. Mü ide teghnap elött ugymint 12 estve felé erkeztünk, ⟨ide⟩ az nap a Commissariussal szembe lenni keseö volt. Teghnap del utánn löttünk szembenn, es gondolvann azt, hogy talám a dolgok Apellatiobannis mehetnek Carafa Vr*am*, vagy eppen az eö Felséghe Udvara Forumarais, irasba tettük mind a difficultásokot a menyire tudttuk, s-ugy adttuk bé, szovalis sokat beszéltünk. Ma deligh Devotio s-egyeb dolgok vetették dél utanra a dolgot, es noha hozzá akartunk menni, de más Nemet Vrnal lévenn Vendéghségbe, onnet tsak maga a bé adott punctumokkal a szállásunkra iöve, es punctatim el olvasvánn, mind ket reszreöl sok szo sok beszed lön eggy véghtébe tovább har*om* Oránál, melly discursusokbol tsinalando Resolutioját holnapra halasztá, hogy irásba addgya, de nehezenn hiszszük kezünkhöz iöyön mégh holnap, mert ebedig sok Expeditioii lesznek, ebedre Vetterani Vr*amat* várja, immar valamikor addgya, de mingyart Ngtk*nak* kgk*nek* el külgyük. *Azt penigh az uiyabban be jeövö hadakra nezve* kesöllök varni, han*em* szomoruann irhattjuk N. Kgk*nek*, azt mondgya, nints semmikeppen hatalmába azok*nak* bé nem botsáttása, mert Betsböl van azok*nak* bé

jeövetelekreöl valo ordinantia, mellyet eö ighen neheztell, es igyekezteis Betsbe irása altal el bontani, mert magais lattya az abbol ki jövö sok akadalyokot, es fel mind ezek*nek* az hadak*nak* megh szükülésétöl, es mind azok miatt a maga betstelenséghétöl. Mind az altal mostis uÿabban eleikbe Postann küldött, és megh irta, hogy subsistallyanak, valahul eri az embere, már az hul leszen, megh valik, De azt mondgya hogy avval a Portio szam Erdelyenn nem nevekedik, es parantsolattya vagyon felölle, hogy Urunkal eö Ngaval ugy accomodállya azok*nak* a Regimentek*nek* dolgát, hogy minel kissebb és türheteöbb akadalyokkal, vagy azok nélkül legyen tartások, melybe eö talaltis io modot, a mellyet eggy két nap alatt communical velünk, mi leszen az, akkor valik megh, de az akarmint legye*n*, ez kettöröl szükség N. Kgytek gondolkozzek. 1. *Carafa Vramnal proballya Vai Vramnak* utanna irvánn ha künn maraszthattia. *2. Parantsollyon ideyenn a Szelyekbe,* hogy ha érkeznek, kik legyenek *Commissariussi* és mivel tartsak, hogy a szeghenységh inkább ne romollyo*n,* előttök futás ne legye*n,* mert ugy mindent el praedal*nak*. Azok ighen sokann ne*m* lesznek, ha Commissariusok lészen, es a mar ki *szallitott Kolosvari Szamos Uyvari etc elesböl pro Interim sustentaltatnak,* meghis türhetőbb leszen, ettől ugia*n* fenyitekjek leszen iras által; Gondollyuk hul mi szavaibol, talám a teöbb hadak közze osztya, de e tsak vellekedés.

Az Istenért az Éles Administratiojárol erössen provideallyon kegytek, es a penzreöl, hogy ad 1. January megh legyen hiba nélkül, mert azt ighen keri felette, és sok gonoszt mond ki jöni belölle, ha hibázik, külömbenn jo akarattyát ighiri mindenekbe tehettsége szerent. De ugy lattyuk, mindenütt tsak megh kivantatik a *Meszar szek, s a Pintze, mert eö ugian azt mondgya, hogy a marhat lábannis el* vénnék, de ollyan sok válogatással, hogy a szeghenyseghis el unná a sok viszsza haytogatását, es a miatt az hadis megh koplalna, azert *iobb tsak a fontal hozzá,* a mit a szegheny ember kaphat akar boryu akar ökör legie*n* libra controversia decidat.[1] Ebböl mü azt a gonoszt lattjuk ki jeöni, mellyet objicialtunkis, hogy marha szám lévénn kapu számra vetve, a ki kissebb marhát viszen megh tsallya azt a ki nagyot viszen, mert ma holnap ismet marhat kell fel vetnünk, es akkor az Artatla*n* potollya ki a vetkes vagy roszsz marhaju ember dolgát; Arra azt mondgya, hogy legyen iegyes kinek kinek a marhaja, s-*quietaltas-*

[1] a mérleg elejét veszi a veszekedésnek

sek de libris non de animalibus,[2] es potollya ki ki a maga Marháját másnak injuriaia nélkül, de eök eggy általlyába non possunt accipere vitulum pro bove,[3] Egyeb aránt bizony el vennek a io marhat labannis, ha mind azt vinnének, de mi haszna Szaz között sintsen illendeö marha husz vagy huszonöt a mellyböl 250. Betsi font ki jöne. In hac angustia[4] tsak idej*en* parantsolni kell *minden ember jegyes marhat* vigyen, annak szenat vigyen, es a font szamrol quietaltassek, ne tsallyák megh egymast, hisz*en kapu szamra negy marha esnek, melly tenne Betsi fontot 1000. avvagy Erdelyi fontot 1440,* igy nem leszen annyi tsalardságh s-kár magunk között. *A bortis tsak pintzéböl s-merve veszi a mint* kezdette, de tsak az officerek*nek* kell io borokot valogatni, a roszszatis el veszik a szoldatok, itt szolni sem mernek. Tessek Ngtok kgytek*nek* a melly *Oo borokot itt a Brassaiak* vesznek kgytektöl, deputaltassek a Tisztek számára Tordára Kolosvárra hova, annyi mint az a vectura, hadd vonnya el a savanyut. Mü ugy hiszszük itt semmi kivanatos dolgot nem viszünk vegbe; Azt ugian monda a Tiszteknek a Portiojert penzt, ha szep szérént magok az emberek nem akarjak ne addgyanak, mert akar mint iyeszszek, de bizony nem merik bantani, tsak in Natura administrallyak igaz*an. Mü mar nem tuddgyuk,* a melly irasbeli resolutiot várunk, es mihelyt kezünkhöz jeö N. kgytek*nek* külgyük, arra ismet Ngtok kegytektöl *valaszt varjunke itt, arrol tudosittson* N. Kgytek ezen levélre valo válaszával eggyütt. Sokat kellene irnunk, de ez a Summaja. Ayanlyuk Is*ten* oltalmába N. Kgyteket. Szeben. 14. Xbr*is* Anno 1687. Ettzaka.

N. Kgytek köteles Szolgai.
Bethlen Miklos Daniel István

Keresztesi Urameknak ighen nagy difficultások vagyon, es annalis több leszen, ha a *Szaszok a Safarsagbol ki allanak,* mellyet mü felette karosnak latunk, magok eö Kgymek irtak N. Kgyteknek.

[2] súly és ne darabszám szerint
[3] nem fogadhatnak el borjút ökör helyett
[4] Ebben a szorult helyzetben

250.

A deputatiónak

Nagyszeben, 1687. december 17.

Kötelesen szolgálunk és Istentől minden áldásokat kívánunk Nagtoknak Kegteknek etc.

Szinte most két óráig beszéllénk Tíll urammal, ki csaknem minnyájokot tanácsolja, mert noha beteg, de az estve ide adott resolutió is tőlle sült ki, sok volt a beszéd, de csak ez a sietö.

Az Istenért Ngtok Kegtek siessen az éjjel elküldött intimatiónk szerént a Taaff és Herbeville regimentek dolgába a commissariusokkal és minden szükséges dispositiókkal, hadd collocálhassák hamar oda őket, mert ha csak mi késedelem és difficultás leszen is, a secretarius Brassót és Barczát emlegeti három regiment számára, most avval ütteték el, hogy ímmár az a fő commissarius és Veterani uram dispositiójok azon két regiment felől, melyet az estve Nagtoknak Kegteknek megírtunk. Azt, hogy a had pénzén éljen, a secretarius sem javallja, mert nehéz a szegény parasztságnak a vitézekkel alkunni, hanem a mü commissariusink gazdálkodtassanak nékik, úgy a mint az éjjel írtuk s mind acceptáltatik. Immár azért szükséges újjobban kiírni, hogy az első terminusi administratióról való quietantiák reportáltassanak, ha hul mi restál, exigáltassék s administráltassék és a második terminusi administratióhoz készüljenek, mert bizony ha fogyatkozás leszen, megromlunk. Caraffát karácsonra várják Szathmárra és onnét újesztendő hetibe ide beljebb Erdélybe. Ajánljuk Isten kegyes oltalmába Nagtokat Kegteket. Szeben 17. Decembris délután egy órakor 1687.

N. K. köteles szolgái
Bethlen Miklós Daniel István

251.

Valendorffi B. Joachimnak

Nagyszeben, 1688. január 1.

Szolgálatomat ayánlom és I*sten*töl örvendetes Uy esztendöt kivánok Edes Biro Uram Kegdnek. &c.

Ugy tudom a mü Kegyls Urunk eö Naga Maxai Ferentz Vr*am* altal parantsolt Kegdnek, hogy a melly Regimentet Kovats István vr*am* oda Besztertze Szekbe viszen, Kgytek annak ott a Szekbe rendellyen Qartelyokot a Falukonn alkalmatos helyenn, es minek előtte az had oda erkezik, a Besztertze Szeki elesnek kivaltkeppen azokonn a falukonn levö Restantiaibol, a melly falukba quartelyba leszen az had gyüytessen es-hordasso*n* Szenat Abrakot Kenyeret Vago marhat, Bort, es Maxai Uramékkal eggyütt rendellyen io Gondviselö embereketis oda, a kik osztánn a Nemet reszreöl valo Commissarius es Profont mesterekn*e*k rendessen erogallyák es vegyenek Quietantiat rolla. Erre Uram Kgytekn*e*k nagy gondgya legyen, hogy ha azt akarja, hogy azok a faluk eppenn el ne pusztullyanak, mert ha az had kesz elest nem talal, es maga keres magának, iay a falukn*a*k. Hogy ha azokn*a*k a Quartelyra rendelt falukn*a*k Restantiaibol ki nem telik, teöbb faluk Restantiaitis fordittsa oda Kgytek, seöt ha Besztertze Szekn*e*k semmi Restantiaia nem volna, vagy a Quartelyra rendelt Faluktol a Rest*an*tias faluk meszsze esnének ighen, es a vectura bayos lenne, inkabb az oda Besztertzére szallitott elesbölis ki vitessen, hogy akar inde akar unde, de az hadat kesz Quartelyra s-Elesre varja kgytek. Azonba Urak Feö Emberek Joszaghira a Quartelyt ne rendellye. Mind Piccolomini General urnak mind az ott valo Commissariusnak irt az itt levö Feö Commissarius, enis irtam, ugy hiszem a Nemet részreöl minden io Correspondentia tartatik kgytekkel, tsak kgytekis szorgalmatoskoddgyek, ugy a mint a dologh kivannya. Ayánlom Istennek kegdt. Szeben. 1. Januar*y* A*nno* 1688.

Kegytek szolgálo Szomszed baráttya

Bethlen Miklos

Ebbenn az Adstratiokba kgytek scrupulust ne tegyen, mert evvel a kegytek terhe nem nevekedik, az eggy Quartely alkalmatlansagan kivül, mert evvel az Erdelyre vetett Portio vagy eles szám semmivel nem nevekedik. Ugy hiszem ad 9. Januar*y* oda helybe erkezik az had vagy talam ad 8tavamis. Leszen[a] a mint ertem Oralis Portiojok. 1 000. Equilis. 800. Ahoz képest szállittasson kgytek elest legh alabb eggy holnapra valot a Statiokba.

[a] [előbb:] Lesznek

252.

Szatmári Gáspárnak

Fogaras, 1688. március 4.

Szolgalok és Istentöl minden aldasokot kivanok kgyldnek. &c.

Kgylmd a' penzt tsak le tegye; egyebb dolgokrol Borbereki, es Dobollyi Uramek altal vehet kgyld Informatiot. Nalatzi Uram a melly bort igirt a Berethalmi Püspöknek szoval vagy irás altal parantsolt akar mikor meg adgyak Berethalomba. Az reszem buzarol en tzedulat küldöttem hogy megh adgyak ⟨Szent Miklosrol⟩ Thordarol. Istennek ajanlyuk kgdt. Fogaras. 4. Marty. Anno 1688

Kgd barati szolgálnak.

Matskasi Boldisar Bethlen Miklos

Az ot szaz forinton felyül levö penz menyi kelletik tudositson en meg adom

253.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1688. október 24.

Mint bizodalmas Vramnak kötelesenn szolgálok és Istentől minden áldásokot kivánok kgdnek kedvesivel eggyütt. &c.

17. Praesentis Radnotrol irt kgd levelet az Inclusa Novellakkal eggyütt Seghesváratt 21. praesentis vettem, es megh forditvánn inclusive el küldöttem, mind a közleset, mind egyeb iránt irasaba mutatott kgd io akarattyát meghis igyekezem kgdnek kötelesen szolgálni. Nékemis küldött Komornyk Vram valami Pasquillus forma Nemet irásokot, eggyiknek neve Mahumet Testamentuma. Masiknak Mahumet, Cardinal Mazarin, Cardinal Richelius, Luther Marton es Calvinus titkos conferentiaja a Török Imperium mostani halálos beteghsegenek orvoslásárol, mindenik a Frantziai Kiralyhoz dirigaltatik, el viszem ha Isten engedi Segesvarra kgdnek. Irhatom Vram kegdnek hogy en Segesvarra a Collecta percipialására el mentem vala, de oda senki eggy penzt sem hoza, hanem tsak Vgron Ferentz Vram a kikert az Orszag adosságából

megh ada, en osztann 22. del utánn el jövék, hiteles emberemet hagyvánn mindaz által ott percipialására ha valaki hozna. Ayánlom Isten kegyes oltalmába Vram kgdt. Szent Miklos. 24. Octobris Anno 1688.

Kegd köteles Szolgája Komja Sogora.

Bethlen Miklos

254.

Teleki Mihálynak

Homoródszentpál, 1689. március 7.

Mint kedves bizodalmas Vramnak kötelesenn szolgálok es Istentől minden áldásokot kivánok Vram kegdnek kedvesivel égygyütt. &c.

Eggy holnapi halgatásomot, hogy kegdt nem latogattam, magam sem jovallom, mindazáltal a kegd io akarattya, beteghsegem es sok distractiom ugy hiszem megh ment kegd előtt.

A' mikor Vram Fogarasba el válánk, enis beteghenn jövék ide, mas fel hetigh feküttem, osztánn annyira iobbulvánn egessegem mentem Zabolára, honnetis tsak harmad napja, hogy ide ki erkeztem, ezt az harmad napotis töltöttem az Olosztelekre valo kettszeri setálásba a szegeny Daniel Mihaly Vram testenek mayd szokatlan formánn valo koporsoba tétele es temetése miatt.

A' szegeny kis Boldi Eötsem halálatis Zabolánn ertettem Apor Vram leveleböl, mellyen bizony mind felesegemmel eggyütt szivessen szomorkodtunk, es ha itt Szent Palatt ertettük volna minden bizonnyal temetésere és kgytek szolgálattyára el mentünk volna, de amonnet lehetetlen volt. 24. jövenn az Apor Vram tudosittasa Zabolára. Bizonyára Vram az Isten az eö tsudalatos, es kűlsö tekintetre nezve rettenetes, de valosaggal az eö hiveihez mindenkor irgalmas szokása es rend tartasa szérént, megh kerdezte abba a Gyermekbe kegytektől: Szerettze engem? Es kettszer kerdezte mint Szent Petertöl Szerettze engem? Söt haromszor Szerettze engem? Mind addigh migh megh szomorodvánn es keseredvenn kgytek, azt felelte el hiszem, a mit emez: Bizony tudod Vram hogy szeretlek, masodszoris harmadszoris: Te mindeneket tudttz, tudod Vram hogy szeretlek tegedet. Melyre nezve ugy hiszem, hogy az a Gyermek lött az Istennek kegytekhez, és kegyteknek az Istenhez valo Szeretetinek azonn az Halal fekete

proba kövénn megh probalt Arany Gyürü Zaloga és petséti, mellyet hogy eö Felsege megh széntellyen, és több szomorusagoknak el fordittásarol valc Isteni Assecuratoriava tegyen a kegyd hazának szivesenn kivanom.

Komornyk Vram az utannis levelei által correspondealvánn velem a buza állapottyárol, en Brassoba Szebenbe kezdettem szerzeni s vitetni számára, ugy hiszem Brassoba kiis tölthetem eöt Ezer Köbölre valami hasznotskával, de Szebenbe 1500 Köbölnel többet nem küldhettem, valoba nagy káromra lön a kegd beteghsege, mert ha a kgd segittségével élhessek, biztam volna hogy odais megh szerzem az het Ezer Köblöt, de hertelen penzt nem szerezheték, es ezek az Eszektöl futo Szaszok soha usque ad 1. Marty megh nem hivenek, migh az ut el bomlek, mar most anticipato kernek a pénzt hogy Szent Gyeörgy nap utánn el viszik a buzat Szebenbe, mellyet Komornyk Vram sem ellenzene, de nem tudom soha, hogy merjem a penzt kotzkáztatni eggy Tatár hir vagy mi ugy confundalhat mindeneket, hogy megh romlom.

Nekem Komornyk Vram minapis irt, hogy a penz nem adstralasa miatt Executiora kűld, mellyet en sok ratiokkal dissvadealtam, es a többi között irtam eztis: Nescio juste & legitime quo posset Executionem dirigere, quia nemo est inobediens. etc.[1] Most 3. Marty költ levelébe mit felel rá, im parba kültem. Ugy hallom szovalis mondotta, megh láttzik hogy kegd betegh.

En nem tudom quo consilio esik, ha igaz a mint hallom, hogy ante certam pacem[2] annyi hadat visznek ki. Kerem bizadalmason kgdt ha miröl szüksegesnek itili tudosittson, enis itt nem mulatok, tsak az ut jobbulna, mingyart mennek, elöszöris kgdhez, és osztan Szent Miklosra. Kgd egessegerölis tudosittson, mert sok fele hirt hallok felölle. Isten kgdt gyogyittsa bizony szivem szerent kivanom s-maradok Kgd

igaz köteles szolgaja

Bethlen Miklos

[a] Szinte most érkezek Commissio ad 18 praesentis Fogarasi Deputatiorol, tsak Isten hozna oda kgdtis. Szent Pal. 7. Marty 1689.[a]

[1] Nem tudom, hogyan lehet jog és törvény szerint végrehajtást foganatosítani, mikor senki sem engedetlen stb.

[2] a biztos békekötés előtt

[a]. .[a] [függőlegesen a margón]

255.

Teleki Mihálynak

Fogaras, 1689. március 21.

Kőtelesen szolgálok és I*sten*től minden vigasztalás es áldásokot kivánok Vr*am* kegydnek kedvesivel éggyütt. &c.

Téghnap előtt erkezvénn ide ollyan utonn és vizekenn, mellyek ugy látom sok betsülletes embert ide nem botsatvánn ighen tsonkann engedik végbe menni a mostani confluxusonkat, mindgyárt értém a kgytek uÿabb szomoruságat, melyre nints mit irnom, hanem halgatnom kell a Job latogato barátival hét napigh, I*sten*re és az eö Felsége kgytek körül noha a mü itiletünk szerent szomoru*an*, de kgytekre nezve üdvessegesenn, és maga nevere nézve dütsössegesenn munkálodo kezeire bizvánn mind külsö mind belseö nyavalyainak gyogyittását, mellyet keresztyeni kötelességgel kivánok, a mint egyszer s-mind aztis, hogy I*sten* engeddgy*en* kgd felöll jobb hireket hallano*m*, es szémbeis örvendetesebben látnom hamar üdönn. Fogaras. 21. Marty. A*nno* 1689.

Kegd keöteles Szolgáia Sogora Komja.

Bethlen Miklos

256.

Teleki Mihálynak

Fogaras, 1689. március 22.

Mint bizodalmas Vr*amna*k kötelesenn szolgálok és I*sten*töl vigasztalást gyogyulast kivánok Vr*am* kegyd*ne*k. &c.

Erröl kelle Vr*am* kgdt tudosittano*m*. Hogy ha kgd*ne*k Szebenbe buzaja vagyon, vgy látom I*sten* az Országba a Veteseket szepen mutattya, nem remenlem a buza árranak ighen nevekedését, hane*m* inkább szállását, ha kgd*ne*k ugy tettzik, hogy *den*. 57. vekajat oda addgya, parantsollyo*n* embereinek hogy az én emberim által adstrallyak, en az arrat percipialtatom s-kgd*ne*k administráltatom. Azonba kerem bizod*alma*son kgdt erreis, addgya tettzését a tavalyi Radnothi igirt Ecclesia buzajatis mellynek Cubuli 1000. Szebenbe vagyo*n*, ha a szász vrak megh addgyak oda addgyame,

mint hogy egyszer s-mind kész pénzé válnek, mert bizony én nagyobb árrát aligh remenlhetem. Ne saynallyon Uram kgd eggy inteö leveletis irni Szebeni Uraimeknak, hogy kivalt azt az Ecclesia buzaját addgyak elé mingyart, hadd adhassuk el. En ugian azon volnek ha lehetne bár tsak *den.* 60. venne el Komornyk Vram, de hogy vegbe vihessem nem hiszem. Erröl többetis kellene irnom, de az alkalmatosság siet. Kegd tudosittasát várvánn Ayanlom Isten gyogyitto vigasztalo kezeibe kgdt. Fogaras. 22. Marty. *Anno* 1689.

Kegd keöteles Szolgaja Komja Sogora.

Bethlen Miklos

257.

Teleki Mihálynak

Nagyszeben, 1689. június 10.

Kötelesen szolgalok Uram kegdnek. &c.

2. praesentis keölt kgd levelét migh Szebenből Szent Miklosra jart es en el jeöttem, s-megh viszsza hoztak ide, vettem 8. Mü itt Alvintzi Vrammal eggyütt a mit itt vegbe vihetni ma es holnap el végezzük, Vasarnap Porunbákra megyünk, onnet az en Brassoba valo menesemet szabom az kegdehez, melyröl ugy tudom Absolon es Komornyk Vramek kgdnek irtak.

A Vay Vram penze allapottyára vagion gondom, beszéllettem mar Komornyk Vrammal felölle, de az megh adattatvan a kegd penzébe keves marad, mellyreöl Coram, mert az az adossagh fl. hung. 1800.

Semmi derek hirt nem irhatok hanem a Török Követek Gyeörbe valo Arrestaltatását. A Török Niss tayann valo Gyülekezetit, mellyre nezve a Badensisnek postann kellett jeöni le Landor Feyervar felé, es az hadakotis siettetik oda minden felöll. Az Angliai Uy Kiraly ollyan stratagemaval élt, a melly hadat hogy mar az Ipa ellen rendelt hogy Hyberniaba mennyen, tsak hertelen fordittatta, s által küldötte Normanniaba, melly igen nagy Larmat tsinalt a Frantziai Kiralynak, mint hogy az a provintia Parishoz igen közzel General Somberget mondgiák hogy ment oda 30. Ezer emberrel. Azonn Uy Kiraly küldött ö Felge segettsegereis 3. Regiment hybernust ide a Török ellen. Követem kgdt a sietö rut

irasrol, mikor a kgd szolgaja szinte menni akart akkor tudttam megh. Addgia I*sten* kgdt iobban latno*m* irasanal. Szeben. 10. Juny. A*nno* 1689.

Kegd köteles szolgaja K*omja* Sogora

Bethlen Miklos

258.

Kun Istvánnak

Brassó, 1689. június 20.

Edes Apa*m* Ur*am*.

Ha I*sten* engedi enis Szereda*n* Zabolára megiek, vagy Csötörtökönn, hane*m* ha kgd*nek* mi difficultassa vagio*n* a nemet vitezek miatt Szereda*n* virrattigh irasba külgye bé hozza*m*, io szivel szolgálok.

Ayanlo*m* I*stennek* kgdt. Brasso. 20. Juny. 1689.

Kgd szolga fia

Bethlen Miklos

259.

Küküllő vármegyének

S. d., [?, 1689. július 20.–augusztus 2.]

Bethlen Miklos alázatos Supplicatioja Nagtokhoz Kglmetekhez.

A minapiban Nagtok Kglmetek szolgálattyába*n* Szebenben a' Generalis Computusra, és Brassoban a' Generalhoz kelletvén járnom, micsoda alkalmatlanságot követett legjen el rajtam Radák István Vr*am*, réghi kőzős osztatlan füvelö helyből Szolgaimat, Lovaimat ki vervén, söt ha mások magánal eö kgménél jozanabbak meg nem gátolták volna, talám megis őlt volna bennek a mint exhibealt Relatoriamból constal; melyre nezve eö kgmét admonealtattam voltis ide Nagtok kgmetek eleiben panaszra, de a' mint látom nem jőtt eö kgme, mindazáltal Nagjságtokat kgmeteket alázatosson kérem, méltoztassék Küküllö Vármegjei Tiszt Uraim*nak* parancsolni, dato Termino jöjjenek ki, és

mivel mind az a' helly az hol eö kgme potentiariuskodott, mind pedigh az egéssz határ osztatlan, az Országnak erröl szokott Tőrvénye szerént osszák fel eö kgmek, tudgja kiki a' magájét, ne jöjjön nagjob gonosz ki belölle

N. K. J. V. V

260.

Teleki Mihálynak

Nagyszeben, 1689. augusztus 8.

Mint bizodalmas Vramnak kötelesenn szolgálok Vram kgdnek. &c.

Az Urunknak irt levelem parját kgdnek el küldöttem, noha talám az Originaltis el viszik, en irtam Nalatzi Vramnak Praefectus Vramnakis, ha Nalatzi Vramnak vagy másoknak Hunyad Varmegiebe volna buzaja, io volna oda adni, mert Absolon Vram most ebedennis nállam volt, es azt mondgia, noha ha nem mondanais, tudom, az had dolgát, ha nem leszen mit enni, bizony el veszik, mert ez a Casus inopinato találta őket, es ha ebbe fogyatkozas leszen, valamint hogy Orsova el veszésenek okul vetik az Havasalföldi Vaydat, hogy élést nem küldött oda in tempore, ugy ittis felek, hogy münköt ne okozzanak, ha ebbe az Operatioba elé nem mehetnek, avvagy ha tsak a szegenységh romlikis oda alá Hunyad Varmegiebe. Az Inclusakra relegalom magamot. En itt Szeredann deligh el varom az Urunk valaszát, nem tudom megh irni busulásomot, enghem firtatnak itt mint követet, kgdhez bizik a General de summa rei, az Urak el oszlottak, a szekeret buzat bizony el veszik ha megh szorulnak, és ha hamar resolutio dispositio nem leszen. Höfften Vram a penzt. Huber Vram az Uy Annonae Commissarius a buzat, szekeret sollicitallyak, kedvem ellen ighen udvarolnak. Ayanlom Isten oltalmába Vram kgdt. Szeben. 8. Augusti. 2. orakor del utan. 1689.

Kgd köteles szolgaja Sogora Komja

Bethlen Miklos

Követem kgdt, igen siettettek.

Karafa Generalnak irt levelet viszsza küldöttem, nem tettzik sem a Generalnak, sem Absolon Uramnak, mást kell irni minel

hamarebb a Generalis az arant valo tettzese szerent, mellyet ma vagy reggel declaralni fogh, nem hiszem kgyteknek Tanátsi rendűl hamar öszve ne kellyen gyülni, mellyreöl holnap ha itt a dolgokat ki tanulhatom, ismet tudosittom kgdt és Urunkat.

261.

Teleki Mihálynak

Nagyszeben, 1689. augusztus 9.

Keötelesenn szolgalok Vram kgdnek. &c.

A' mint teghnap irtam Vram kgdnek es Urunknak a szekerek és buza dolgárol az abba vagyon tsak, ha penzel és szep szerent veghez vihetik, io, ha penigh nem, quod ratio belli exigit,[1] sem kenyer sem szekér nélkül nem haddgyák magokot, petunt & accipient.[2]

Hirt a teghnapiakonn kivül irni nem tudok.

A Punctumok irant valo resolutioji summaja ez: A 100 000. Köböl buza dolga haladhat migh megh valik a buza aratás utann mint indul, tsak most kaphatnanak 3000. Köblöt penzenn.

Az Erdelyi hadaknak kivalt a szekelysegnek keszenn kell lenni, annak Generalist vagy minek mondgyam [a]denominalni kell,[a] hogy in Casu repentino[3] tuddgyon maga a General (vagy ha eö Nga Karansebesnel leszen, Groff Mogni a ki Bartzann marad mas fel Regimentel) kivel correspondealni és oda az hova a dologh kivannya indulni, akkor ne kapjon ember hét felé.

A Carafanak irt levelet sem a General sem Absolon Vram nem jovallya, azert kültem viszsza, mint kellessek irni megh viszem a General tettzeset magam.

A Lengyel Kiraly leveleröl similiter itil es Censurajat el viszem.

A Betsi követtsegröl az a tettzése, hogy oda fel a sok követ nem szokás, seöt tsuda es tsak haszontalan költsegh. Ez a szava: Nunc Caesar abest, nec scitur ubi invenietur hic vel ibi. Carafa non est in Aula, sine illo responsum non dabitur. Ergo mittite epistolam

[1] amit a hadi szükség kíván
[2] kérnek és vesznek
[3] hirtelen szükség esetén
[a]...[a] [margón]

bene scriptam ad Carafam, relaxationem de praesenti restantià petere gratis idest inutile est, parate viam ad futuram relaxationem. Habete Legatum paratum qui aeat ita, ut in Octobri vel Viennae vel Pragae sit, quando Caesar illuc revertetur circa finem enim Octobris debet illuc venire.[4]

Kgd ezeket in antecessum ertvénn, kerem tudosittson Pentekenn estigh Szent Miklosra, mint, mikor, hova mennyek, mert ezek a dolgok talam az Vrak vagy Deputatorum[5] egybe gyüléset megh kivannyak.

Demitzki most megien viszsza Udvarhoz megh irtam Hop Mester Urameknak tartoztassak ott.

En holnap del utan ha ki indulhatok innét, migh kgd tudosittasat veszem Szent Miklosonn leszek. Ayanlom Istennek Vram kgdt. Szeben 9. Augusti 1689.

Kegd keöteles szolgaja Sogora Komja.

Bethlen Miklos

262.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1689. augusztus 11.

Mint bizodalmas Vramnak kötelesenn szolgálok Vram kegdnek. &c.

7dik del utann ket Orakor irtam kgdnek maga kegd szolgaja altal. 9. ismet Sebesi Vram a Demitzki Commissariussa által, azonokot nem repetalom, mert kivalt ebbe a masodikba a Generalis resolutioinak summajat megh irtam. Hanem a Lengyel Kiralynak iratando válaszrol, es a mü Kapitihank dolgarol nem irtam. A Lengiel Kiralynak valo választ ugy iovallya, hogy semmi igiret formaja vagy szine benne ne legyen, sem a regi igiretnek semmi emlekezeti, sem a Tszaszarra valo valami halasztás vagy

A Császár most távol van, nem tudni, itt-e vagy ott. Carafa nincs az udvarban, nála nélkül nem adnak választ. Küldjetek tehát egy ügyesen megfogalmazott levelet Carafához, haszontalan dolog minden viszontszolgálat nélkül a fennálló tartozás csökkentését kérni, készítsétek elő az útját a jövőbeli csökkentésnek. Készítsetek föl egy követet, aki úgy induljon, hogy októberben Bécsben vagy Prágában legyen, amikor a Császár visszatér oda, mert október vége felé kell visszatérnie.

[5] a küldöttek (deputatio)

mutatás, hanem tsak legyen tisztesseges praeambulumu level, es midönn az ember arra a Duka penze dolgara jut, tegye ugy fel, maga szavai: Illae et aliae multae pecuniae quando Comes Scherfenbergius cum Armada Suae M*aiesta*tis Caesareae hic in Tran-
15 *sylva*nia fuit, ad varia belli onera sunt erogatae,[1] es osztann Concludallya a levelet, sem igirvenn sem tagadvann. Minden aprolekos ehez tartozo szavait ratioit ne*m* lehet megh irno*m*.

A Kapitiha ki hivását potenter urgeallya, hogy eö külgye el a mü levelünket, nem akarja, noha en a mint kgytek instruala
20 eléghé agalta*m*, de tsak azt mondgia habent meliores modos mittendi, ego non diffido quod syncere agant, si ego mitterem vestras literas ad ipsum, minus credito*m* haberet, quam si V*es*trae D*omination*es mittunt.[2]

Carafanak irando level irantis azt iovallya, ugia*n* tsak pathetico
25 legyen megh irva, es mingyart, hogy az 7ber vagy Octoberbe fel menendö Követ indulasa elött jöhessen válasz reá. Magais azt mondgia ir, es szivessen intercedal, de felettebb sem mehet el az Intercessioba nagy okokra nezve mellyekről Coram.

Immar Vr*am* kgd discretiojara hagyo*m* kgytek egybe gyűlé
30 ezekre, es tsak a Tanatsi rendé, vagy a Deputa*ti*o, mert en ugia*n* Szombato*n* Udvarhoz megyek, de tiz hettöl fogva sem levenn haro*m* napot az házamnal ott nem tekereghetek, erröl varo*m* kgd tudosittását kiváltkeppen

Demitzki a General passusatis ott hadtta, en hozta*m* el, ha a
35 nélkül el megien, el ne*m* botsattyak, en megh irta*m* Nalatzi Vr*amnak*, hogy valaszt ne addgia*nak* néki a kgytek hire nélkül.

A 80 szekeres buzarol hogy teghnapigh válasz nem jöve udvartol, ige*n* roszsz Consequentiajat varo*m* Hunyad Var*me*giere nezve, teghnap délbe avval méne el az Uy Annonae Co*mmi*ssarius
40 Huber, ihol most penzel vénnénk mindent, ha leszen io, ha nem, eleget tsepeltetek en az Urak tsüribe s-a Mezönn, szekeretis találok en eleget, az had ehel megh ne*m* halhat. Ugy lato*m* Udvarnál gyenghenn appraehendalljak, de bizony iobb volna a kinek volna vagy penzert, avvagy a 100 000 Köböl buzabol megh fordittando
45 Uy buzáert költsönn adni Oo buzat, mint sem az az had sakmanyra fakaddgyon, avvagy ha mi fogyatkozas leszen osztann mi okoztassunk

[1] Ezt és sok más pénzt a különböző háborús kiadásokra fordították, mikor Scherfenberg gróf ő császári felsége hadseregével itt, Erdélyben tartózkodott.

[2] jobb módon el tudják küldeni, nem kétlem, hogy őszintén járnak el, ha leveleteket én küldeném hozzá, kevesebb hitele lenne, mint ha uraságaitok küldik.

Valami novellakba olvasam, Betsböl irjak, hogy mikor Kladovat Tökolyi megh vette akkortajba ket Erdelyi Követ es ket Lengiel Commissariusis volt volna nalla. Nagy hazugság, de bar ugy se hazudnának.

A Lotharingus Moguntiat vitattja, melybe vagion tiz Ezer Gallus. A Tsaszarne legh kissebb Eöttset Fridericust agyuval el lőttek alatta mingyart megh holt. A Brandenburgus Bonnat vitattja.

A Gallusnak minden felé vadnak Armadai defensive agalnak. Hanem a Spanyol ellen Cataloniaba offensiveis. Az Uy Angliai Kiralynak tsak nem reghenn adttak fel Scotiaba az Edenburgi Cittadellat. A Daniai Holsatiai Controversia a Tsaszarnak es Inperiumnak nagy contentumaval sopialodott. Ayanlom Isten oltalmába Vram kgdt. Szent Miklos. 11 Augusti ettzaka kesen. 1689.

Kgd köteles szolgaja Sogora Komja

Bethlen Miklos

263.

Teleki Mihálynak

Radnót, 1689. augusztus 14.

Mint bizodalmas Vramnak kötelesen szolgálok Vram kegdnek &c.

Teghnap erkezvenn ide tsak hamar erkezék a kgd Rucsönn ugyan teghnap költ levele, sok karait kegdnek szomoruann ertem, a Sorostelyit megh Szebenbe ertettem volt, Isten Uram kgd kárait szüntesse, es mint hogy sok ezer uttyai vadnak potollya ki.

A fenn forgo dolgokot a mi nézi, azoknak meritumat kgdnek már ez elött megh irtam volt, im most a be adott sok gravaminakatis kgdnek oda küldöttem, kegd a Consultatiora hozza viszsza, mert en nallam parba sintsen, eztis eggy hitván Inassal irattam volt le, es a General kezébe maradtat az Eötsemmel. A mint penigh en ezeket bé adttam volt, szoval mind választ tétt, de en kivantam hogy irásbais tegyen, tettis a mint kgd lattya, de beteghsegehez kepest ighen kedvetlen volt, es a valaszokis rövidek, nemellyikéhez ennek sok szo kellene, mellyet halasztanom kell ketelen a Consultatiora, in antecessum breviter irhatom.

Ad. 1. Azt mondgia hogy kgdnekis megh mondotta, hogy legyen Kövarba eggy Nemet Tiszt, es eggy Magyar Commissarius

olljan authoritassal, hogy valami Nemet Erdelybe bé jeő, azoknak passusaval iöyön, es vono marhat lovat senkinek se addgyanak, hanem tsak azoknak a kiknek ⟨azok⟩ es annyit a menyit azok irnak. Vice versa Erdelyböl ki menö Nemetnekis tsak annak addgyanak a kinek eö arrol valo passust ad. Azonba hogy a Varmegieken Szekekenn legien eröss dispositio hogy eggyik Varmegie a masik marhajat valtsa ki etc. Erre most hamar szükségh leszen, ha a ket [a]Regiment bé jeö.[a]

Ad. 2. Kolosvarra titkonn eggy ket eszes embernek megh kell sugni, hogy ha a Commendans Attestatiot kiván töllök, ne addgianak nekie, mert az elöttis panaszlottak reá, mas felöll Attestatiot adttak, hogy bene contentusok velle. Sütni valo fat a Varmegieröl iovallya hogy rendellyünk.

Ad. 4. A Tisztek se addgyanak Attestatiot, azt mondgia ha szaz Salm Feydelem Vicejeis, de megh tanittya eö.

Ad. 13. Azt mondgia, nem lattya semmi kárát a Feydelemnek s-az Orszagnak, ha a Soorol megh alkusznak Prajnerrel, sőt nagyobb kár ha megh nem alkuszunk, es tsak függöbe leszen a kereskedes, quo serius eo pejus.[1] A többihez most nem irok Commentariust, nem terhelem kgdt.

A mint Vram kgd nékem es Nalatzi Vramnak irja, hogy a Deputatio mikor es hova gyüllyön, allyon az Urunk kegylsegen, ez talam tsak arra valo, hogy a Kotsis katona mitsoda, ha az Urok nemis, münket sziddgianak mikor ide jönek, de bizony a mint a dolgok vadnak, hamar kellene öszve gyülni, tsak ezekertis.

1. Dimitzkit ki botsattya el? ez penigh az imentis azt mondgia, si scirem quod detentus sum.[2]

2. Carafanak ki ir ollyan meritaliter, es ugy, hogy a Generalis censuraja szerent, ante finem Septembris[3] valasz iöyön a Rhenus mellöl rea, hogy osztan a Követ mehessen

3. Matskasi Vram es a Szekelyseg fel ülese, ugy fordulhat, tsak eggy het alattis megh kivantatik, bizony a Butsakba jeött Cham nem vigiaz arra mikor gyülünk mü öszve. Erre nezve az Urunk nyari Farsangiais tsudasnak lattzik, Besztertzere ha talalna (.quod Deus avertat.)[4] szorulni, quae Consequentiae?[5] Nemetnekis

[1] minél később, annál rosszabb
[2] ha tudnám, hogy visszatartanak
[3] szeptember vége előtt
[4] amitől Isten óvjon
[5] milyen következményekkel járna?
[a] [a] [margón fejeződik be a mondat]

qui scrupuli?[6] Ezeket kgd nállamnál jobban erti. En hitvan hazamhoz tekintek ma, valamikor s-valahova kivantatik el jövök, örömest mostis el mennek kgdhez, de bizony el romlom az embereim gondviseletlensége miatt. Ayanlom Isten kegyes oltalmaba Vram kgdt. Radnoth. 14 Augusti. 1689.

Kegd keöteles szolgaja Sogora Komja

Bethlen Miklos

Ezt a Dimitzki passusat oda küldöttem kgdnek, tuddgya magais hogy itt vagyon, látta, mert Szebenbe ott hadtta volt, eggy kis bolond tzedulat adttak volt a Deakok oda neki passus helyénn, kgd oda adhattya neki, tsak valasz nélkül el ne szökjek velle, mü megh mondok neki, hogy el nem mehet, migh kgytek öszve nem gyül, azt mondgia, Quando erit hoc?[7] en felek a Kiralyis appraehendallya, kivált ha már a Generaltol ment levenn méghis halad viszsza botsáttása.

264.

Bethlen Gergelynek

Bethlenszentmiklós, 1689. október 10.

Kötelessen szolgálok édes bátyám uram kglmednek.

Im a kglmed jó igireti és atyafiságos parolájára extractust és becsülletes szolgámot küldöttem kglmedhez a pénzért; kérem bizodalmason kglmedet, az igazság is azt kivánván, hogy a Radnóton kiadott pénz refundáltassék először, hogy azt a fl. 2470 adassa meg kglmed és az aranyat is kiváltván, vegye kezéhez és ha szüksége vagyon kglmednek ország számára aranyra, a keczei conclusum szerint én azt az aranyat is odaadom pro florenis 2750.

A mi a buza árát nézi, az is igen szerzettetik mind urunktól ő ngától, mind a több becsülletes emberektől; nékem magamnak is sok pénzem periclital benne, kérem bizodalmason kglmedet, arra is legyen atyafiságos gondja kglmednek. Kglmed penig senki sollicitatiojára pénzt a buzáért ne adjon, ha én assignatiomat nem viszi, mert confusio leszen a dologba és én sem a német quietantiáját, sem obligatoriát, se semmit ki nem adhatok a kezemből, hanem ha tisztán mind végbe megyen a dolog.

[6] milyen gyanús volna?
[7] Mikor lesz ez?

A buzáról való száz köblös quietantiát kglmed küldje kezemhez.

A szükséges quietantiai kglmednek és Huszár uramnak Fekete uramnál vadnak, örömest odaadja a pénzért a papirosát. Mindezekben kglmed atyafiságos jóakaratját várom s megszolgálom. Ajánlom Isten oltalmába kglmedet. Szentmiklós, 10 Octobris 1689. Kglmed köteles atyjafia szolgája

Bethlen Miklós

265.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1689. október 19.

Mint kedves bizodalmas Vr*amnak* kőtelesen szolgálok Vr*am* kegd*nek* &c.

Gernyeszegenn 13 praes*entis* költ kgd levelet mind az Inclusakkal eggyütt vettem 16. betsüllettel. A Relatiokot megh forditottam és inclusive el kültem, hogy kegd mind azokot, mind teöbb hireket velem közlött keötelesenn megh szolgalom. Csudalatos nagy munkaja I*stennek*, melybe valo dütsösseges Tanátsa mire mennyen, senki sem tuddgya, megh talám az Angyalokis; En ugyan bizony az Ecclesia dütsösseges Szabadulását és terjedését varom belölle, mind a Satannak mind a Vilag*nak* reménseghe ellen, tsak attol felek, hogy mü a mü nagy bolondságunk miatt megh sem láthattyuk azt a Kanahant, itt a pusztába veszünk, söt a Maradekinkatis ki rekesztyük belölle gondviseletlen egyenetlenségünkel. Most proxime haro*m* nagy gonosztol felek. 1. A Nemet mar taliter qualiter contentaltatvánn nem gondol velle ha soha a Creditorok nem contentáltatnakis, teghnap itt S*zent* Miklosonn beszellek Bethlen Gergely Vr*amm*al, tsak ket szaz forint sints kezébe, senki semmit sem vészen, sem Executor sem semmi segittségh mellette, en bizony valoba megh ijedttem mind a sok betsületes ember, mind a magam káránn, en bizony földigh el romlom, ha az a penz nem refundaltatik, ihol a kegd Ezer Köböl buzajanakis arra vecturaja fl. 2280. Magam minden buzam*nak* Rosom*nak* arra es egyeb deszka mitsoda[a] elegy belegy adossagom több negy

[a] [e szó olvasata bizonytalan]

Ezer forintnal. A Radnothi 500 Aranyis oda. Az Ecclesia*nak* az Uraktol conferalt 1500. Köböl buza árra. Urunke másoké, ha valamint kgtek máskent a dologhoz nem nyul, bizony oda vész, en ugia*n* a kegydet megh adám, de bizony viszsza vennem immar örömest, mert nékemis sokra kellene.

2. A mint en a Badensis Feydelem operatioit latom, kivalt ha Vidinnél által jeö, en bizony attol félek raytunk nyomorodik megh a Telre, mert havasalföldét a Pestis, a Tatar, es a buzatlanság, Falu s-Varos nelkül valo pusztaság megh menti a Quartelytol, Landor Feyervaronn aloll valahul sedes belli volt lehetetlen a Quartely, Tőmősvár tájeka puszta simil*iter*. Vidin Nicapoly es azonn aloll valo föld talam ighen be vagyon Török Orszagba. Magiar Orszag meszsze, söt ha Vidinnél altal jeö havasalföldebe, onnet Tőmősvár felé el sem mehet az Havasalföldi Vaskapunn, mert ott szeker ut sintse*n* most, hanemha Erdelyenn megyen által

3. Hogy minden dolgainkot el halogattjuk, ihol a Quartely dolgával tsak függőbe vagyunk, ugy romlunk megh mint tavaly. Prajnerrel semmit sem tsinalank, eggy Soo*na*k Lippan ugia*n* tsak den. 75 a Vamja har*min*tzaddgia, noha mar szabad volna adni venni akarkinek, a Kamara ne*m* váltya bé, de ki viszen oda soot ha itt den. 60. veszi, den. 18 ert viszik Lippaigh ott den. 75. a Vam har*min*tzad, es igy a vivönek ⟨teszen⟩ áll eggy kö Soo in fl. 1/53. minn addgya hat el? En hozzam ide maga az har*min*tzados jeött volt mikor a Lakadalomba volta*m*, oszta*n* hogy itt nem talalt, megh irta a Budai Kamara Decretumat, mellyet én Urunk*na*k Praefectus Vr*am* által megh mutattam, de semmi haszna, ugy latom a mü Conpaniankis tsak Respublica Platonica leszen.

Irja Vr*am* kgd hogy velem dolga volt volna Ketzenn, bizony nekemis volt volna, de kgd mind maga hazánál, utba, s-masutt akarhul örökke obsidioba vagion. Ama Parolara irom batra*n* kegdnek, attol felek kgd arant, ama Politicusok mondasa ne tellyek bé kgden; Qui minima quae*que* Curat, maxima negligere, aut obiter tractare cogitur [b]quia pluribus intentus minor est etc[b].[1] Megh botsasson kgd libertásomrol, de bizony a kgd iovára irom, es nemis merem eppen megh irni az emberek ez aránt valo itiletit, elegh az, okozzák a kegd sok distractioit hogy remorallyák a dolgokot, noha bizony ne felejtsük bár a minnyajunk sok Sinatj-

[1] Aki mindenféle apróságga l foglalkozik, kénytelen a nagyokat elhanyagolni vagy elhamarkodottan intézni, mert aki sokat markol, keveset stb.

[b]...[b] [margón]

tjat, mellyet usq*ue* ad nauseam követünk minnyaia*n*, mikor kgd a dolgokot proponallyais. Ha kgd Confidentiajára nem meltoztatott volna, es ha tudnám, hogy io neve*n* nem veszi nemis irna*m*, de ugy a kgdhez valo kötelessegemet bantanám megh.

Azt hallom a ket Ola Orszagba a Tatar megh a Vermeketis mind bontattya, es a gabonat vagy el viteti, vagy el vesztegeti, könnyü el aranyozni a Tzellyát. Magyar Orszagba ugy hallo*m* sok ige*n* a Gabona kivalt a regi, io volna Vr*am* kgd*nek* io idejenn disponalni a Generalis es Absolon Vr*am* elmejet, ha az hadakozást ugyan tsak nagy erövel akarjak continualni, fordittsak oda elmejeket a Gabona irant, es az Erdelyihez ne bizza*nak*, mert bizony megh trefalod*nak* mind ök mind mű

Az havasi Olasagrais vigiázni kellene, erössen hordgia a Gabonat, mellyet ha magának viszi, nem melto bantani, de ha azt tselekeszik, mint negyed idénn, hogy mind a Varadi Jenei Törökök*nek* hordák azt nem kellene megh engedni, erre a Zalatnai Abrug Banyai Tisztek vigiazhatnának.

A mint Vr*am* kgd irja hogy tsak el ugrotta*m* Ketzeröl, en Vr*am* el szaladttam, es a miattis mente*m* el, hogy Tordarol másnap mehessek Urunkhoz Enyedre, mint hogy odais mentem, de nem mertem addigh megh indulni, migh latam hogy kgd az Asztalnal el nyugovek az ...ba[c]. [!] Hoszszas es bator irasomrol méghis követe*m* es maradok kgd

igaz köteles szolgaja Sogora Komja Bethlen Miklos

Sz*ent* Miklos. 19 8br*is* A*nno* 1689.

Ugy értem Butzi Kozmátis Dsambasznak marasztotta a L*engyel* Kiraly, tsak eddighis vagyok enis eggy roszsz lo kárral miatta.

266.

Simon Rodeltnek

Vajdakamarás, 1689. december 30.

Szolgálok es Istentöl minden jokott kevanok kegtek*nek*

Kegtek becsülletes Attyafia Szöcs Daniel Uram 28 p*rae*sentis költ levelet megh hoza; Az mi az buza dolgat nezi abban kegtek

[c] [az eredetiben is kipontozva a szó helye!]

megh nem fogyatkozik, csak az alkalom mehessen jol vegbe, ahoz penigh ezek kevantatnak

1. Hogj bizonyoson menyi buza eset kegtekre az kit Rosnyora kellessek szallitani, mert sem kegtek megh nem irta, sem penigh eo keglme precise nem tudgya, [a]hanem az Obligatoriaba tegye fel kgytek igazann[a]

2. Hogy kegtek külgyön Varos pecseti alatt valo Obligatoriat, az eo kegtöl oda kuldöt formola szerent, mely annyival külömböz az Medgyesi Uramek Obligatoriajatol, az menyiben edgj reszet nem penzül hanem buzaul fizeti[b] kegtek, es hogy az megh fizetesenek terminussi tagasabbak mint az Medgyesi Urameke, mellyetis en azert az respectusert cselekszem, hogy buzaul leszen fele arranak megh adasa, mert külömben hogy ha penzül adna kegtek mind megh az arrat, az Medgyesi Uramek*nak* fel tett 1. Febr*uary* es 1 Martÿ terminusoktol[c] nem recedalnek, [a]nemis lehetne recedalnom[a] karom nelkül, Daniel Uram eo keglme szovalis declaralhattya bövebben kegyelmetek*nek* az dolgott. I*sten* tarcsa megh kegteket. V*ajda* Kamaras. 30. Xbris A*nno* 1689.

[a]Kgytek szolgalo szomszed baráttya.

Bethlen Miklos[a]

267.

Teleki Mihálynak

Vajdakamarás, 1690. január 3.

Mint kedves bizodalmas Ur*amnak* kötelesen szolgálok, és I*s*tentől eörvendetesebb Uy esztendöt kivanok Vr*am* kegdnek kedvesivel eggyütt. &c.

En Vram szinte indulo felbe valék, mikor erkezék az Heizler General eö Naga passusival az Absolon Ur*am* levele, melybenn irja eö Kegyeme, hogy a General Brassoba ieö ki telelni, es het Lovas Regimentis ki jeö, es igy nem leszen szükségh a Gabonat Havasalföldébe szállittani. Csufos Consolatio*nak* tartom, hogy annyi Regiment jeö, hogy attol a Vecturatol megh mentsen, azonba mindenestől fogva megh egyen bennünket. Irja aztis hogy az

[a]...[a] [autográf]
[b] [javított]
[c] [utolsó szótag utólag beszúrva]

Iffiu Kiraly Viz kereszt napjann Coronaztatik Augustaba bizonyosonn, es eö Felsége nem kesik alá jöni Bétsbe, de hiszem ez ám lenne, tsak amaz elseö ne volna, rettenetes romlas, iszonyu Confusio, kivalt immar hogy minden ki ment dispositiok confundalodnak, és a migh azok a Regimentek Quartelyokba oszolnak, az Orszagonn vegig s-megh vegigh keresztül mennek s-ingyen elödnek eppenn megh emésztenek bennünket tellyességgel, mert a bizony dologh, hogy az alá s-fel járások mayd gonoszabb a Quartellyoknál kivalt a Lovas had élése, es a rettenetes Bagasia alá valo vono marha adás, mellyel ugy el romlik a marha, hogy osztánn az Statiokba valo Ordinarium victualek szallitására sem leszen elégséges Az Orszagis meddigh gyül öszve, migh lesznek uijabb dispositiok, Januariusis el mulik, Februariusba az utak el bomlanak, eppenn bizony a sok Confusio enyett ajandekonn tartattyak ki magokat velünk mint tavaly. Kerem Vram bizodalmason kgdt, ne saynallyon tudosittani, hul lesznek azok a Regimentek, s-mikor jönek. A mü Portionk szama szaporodike avval, es a Dispositiok megh változnaké vagy mint maradnak. Mert ihol az 15 000. Köböl Zabot már a Szekelyseg megh szerzette ugy hiszem, azt megh más hová fordittani melly nehez leszen. A Rosnyai buzabann enis igirtem volt Besztertze s-Meggies szekert alkalmassint, eddigh talám viszikis az embereim, már abbais nem tudok disponálni, elöttem állo Utamot öromest követnem, de migh ismet valami bizonyos rendbe nem lesznek a dolgok, nem tudok menni sem semmit tsinálni. Gyülesis vagy Deputatio leszene? s-hul? Bizony a migh mü gyülesezünk addigh mind megh esznek, rá foghja hogy pénzénn él addigh, avvagy Acceptabitur, de mar keserü a szankba az az Acceptabitur, es az eö penzenn élése.

Varom méghis bizadalmason a kegd tudosittását. Interim ha ki merem in Conpendio mondani confidenter kgdnek, noha tudom hogy azt etiam ratio belli exigit:[1] Bizony kissebb gono[szszat] latom az Hazának abba ha azok a Regimentek Bartza Köhalom Shink szekbe lesznek, (mert nem merem a Szekely Atyafiakot emlitteniis) mintsem ha keresztül kasul gazollyak az Országot, mert könnyebb a Szenat Zabot Buzat penzenn vénni oda bé, (bövebbennis teremvenn ez idönn az oda bé mint ide ki) mint sem a sok alá s-fel járásokot es ide ki valo Statiokot szenvedni. A keves bort innet oda be szallittani, es a Marhat lábánn oda haytani

[1] a hadi taktika is megkívánja

simil*iter*. A már el rendelt Abrakot Buzát könnyebb oda forditta-
ni, holott meghis szerzettek már mind kivált a tavul valok nagy
keönnyebségekkel, a kit tsak magam tudok negy vagy öt Szasz
Szék es az egészsz Szekelysegh részéreöl. Ezeket en igy senkinek
kivalt kerdetlen irni nem merném, mert azt gondolnak tsak a
magam hasznat örzöm, de kgd*nek* bátrann irom, es noha azt n*em*
tagadom, hogy nékem abba a Dispositio bomlásba karom fo-
rogh, de bizony in Conscientia igy latok benne kissebb gonoszt,
es ha kgd tempestive ugy kormányozza levele altal a G*ener*al es
Komornyk Ur*amm*al a dolgot, bizony megh köszöni a Szegen-
ségh, ha penigh kgd halgat kesik, es tsak a mü szokásunkra
haddgya bizony tsak ugy iárunk mint tavaly s-megh roszszabbul.
Kivánom Vr*am* méghis hogy ez az Uy Esztendö kgd*nek* egessege-
sebb, házanak örvendetesebb, es Szegeny Hazanknak bekessegес-
sebb legyen az el multnál. Vayda Kamaras. 3. Januar*y* A*nno* 1690.
Kegd keöteles Szolgaia Sogora Komja.

Bethlen Miklos

Kérem bizod*alma*son Vr*am* kgdt, ha lehet ne késleltesse ezt a Szolgamot ne legyünk in suspenso itt Per[nye]szi Vr*amm*al.

268.

Teleki Mihálynak

Kassa, 1690. február 18.

Keötelesenn szolgálok és I*sten*töl minden áldásokot kivánok Vr*am* kegd*nek* kedvesivel eggyütt. &c.

En Vr*am* teghnap ide szinténn akkor érkezem reggel, a mikor az Uy Romai Kiraly eö Felsege Coronázattyának solennitassa celebraltatott a Templomokba Te Deum laudamus eneklessel, a Templomok előtt penigh Muskaterosok, es minden Öregh Lövö Szerszamok harmas ki lövésével mind a piatzonn mind a Bástyákonn. Estve osztann minden hazaknál szamos Gyertyak és Szövendekek metsek egésével illuminaltatott a Város.

Az mü kegyls Urunk meltoságát az en tsekely személyembe ighen megh betsülte Prejner Vr*am* eö Naga, maga fiat hintonn küldötte ki Bresek Vr*amm*al eggyűtt Doba nevü faluigh, es ugy hozatott bé, teghnap osztann ebédenn a Judex Curiae, az Egri Püspök Barkotzi Ferentz Ur*am* es több szamos Kamaras es Ne-

met Urak s-Damaknak lévénn nálla vendegségek enis ott voltam, es mint ollyan solennis naponn (.noha maga beteghsége miatt asztalhoz sem ülhetett, de meghis ott jart az asztal körűl) elegh pohar járt, nékem kelleti felettis, azok között az Urunk eö Naga egessegeis io emlekezettel fenn forgott

Betsbenn az Uy Romai Kiraly excipialasara az Arcus Triumphalisokot keszittik, es ad 25 praesentis varjak eö Felségeket oda, ha az eö Felsege leanyi (kik Betsbe himlösök) beteghsegek eggy ideigh az Uy Kiralyt megh tartoztattyais Lintzbe vagy Laxenburgba, de maga a Csaszár eö Felge be megyen Bétsbe ugy mondgiák.

A Török Követeket re infecta el botsatották, es hadhoz készülnek mind a Török mind a Frantzia ellen. A Török ellen a Svetiai Kiraly tiz Regimentet adott, Az Uy Romai kiralynak kettöt ajandekonn, 8. penigh fizetésre. A Brandenburgicus öt Ezer embert. A Lüneburgicusis 5000 embert. Ezeken kivül az eö Felsége maga hadaibolis sok fordittatik erre a Török ellen, ugy akarják hallom, hogy 50. vagy legh alabb 40 Ezer emberrel operallya*nak* a jövö Nyáronn a Bavarus Commandoja alatt

Vagyon Betsbe kezdödött pestisnekis hire, melly ha leszen, eö Felségek oda nem jönek azt mondgia Prejner Ura*m*.

A miert en ide faradtta*m*, nem volt tellyesseggel haszontalan, es ha ez előtt el nem rontottak volna, hasznosabbis lött volna, mellyet kgytek Coram megh ért mivel enis ma indulok innét viszsza, es ugy hiszem ha nem elébb, ad summum circa 7. Marty[1] szembe lehetek kgytekkel. Valoba jovallyak itt a nagy emberek hogy Urunk eö Naga minel hamarebb külgyön követet Betsbe eö Felsegehez. Addgya I*sten* eörvendetes allapotba latno*m* kgydt mind az Aszszonnyal es egészsz házával eggyütt. Cassan. 18. Februar*y* A*nno* 1690.

Kegd keöteles Szolgaja Sogora Komja. Bethlen Miklos

269.

Léderer Mártonnak

Szatmár, 1690. február 26.

Generose D*omi*ne mihi observand*issi*me.

[1] legkésőbb március 7-e körül

Inclusas ad *Domi*num Beckmannum singulariter recommendo, habeo enim studiosum quendam Alumnum Francofurti ad Oderam in Academia studentem Josephum Felfalusi vocatum, ad quem scripsi & ipsi *Domi*no Beckmanno inclusi, rogo itaq*ue* *Vest*ram *Dominatio*nem Generosam transmittat quam commodissime, et scribat etia*m* *Domi*no Beckmanno, quomodo ille mihi per *Vest*ram *Dominatio*nem respondere possit, et quo? ac sub quo titulo? literas suas dirigere debeat. Interim sive illud responsum, sive aliam quamcunq*ue* epistolam ad me *Vest*ra *Dominatio* per Ordinarias postas scribere vult, ita dirigere debet. Generoso Prudenti ac Circumspecto *Domi*no Johanni Backosch Senatori Liberae Regiaeq*ue* Civi*tat*is Cibiniensis. *Domi*no Cibinium[a] etc. et sub tali cooperta ad me sonantes literae mitti poterunt. Praesertim si Titulus germanice scribatur tam ad me, quam ad *Domi*num Backosh. & titulo subscribatur. Hermanstadt.

Ita etiam poterit ad me literas suas mittere. Scribat mihi germanice tam intus, quam Titulum exterius & meo Titulo subscribat. Dem Herrn Postbeförderer zu Torda recommendirt zu bestellen zu Torda. & credo melius hac via literas processuras. Rogo etiam de Scheza illa Brandenburgica cujus mihi mentionem fecerat mihi det notitiam, quantum est illius pretium? Estne tecta tota,[b] aut tantum posterior pars? quia ego talem Schezam vellem habere, quae sit integre tecta, et si talis esset emerem libenter, praesertim si *Dominatio* *Vest*ra Domino Totfalusi ostenderet, ut ille mihi plenam informationem ferret, aut per postam scriberet potius, quia ego credo *Domi*num Totfalusi adhuc sero ad nos venturum De Commercio & omnibus necessariis expecto informationem a *Vest*ra *Dominatio*ne. Interim Deo Commendo & maneo

Vestrae *Dominatio*nis *Gene*rosae

Amicus & servitor paratiss*im*us
Nicolaus de Bethlen

Szathmár. 26. Febr*uary* *Anno* 1690.

Ich hätte gern deutsch geschrieben, es mangelt mir aber vielmahl, wo am grössesten gelüngen solte; der Herr kann aber mir seinem belieben nach antworten.

[a] [utólag beszúrva]
[b] [előbb:] tectum totum

270.

Teleki Mihálynak

Vajdakamarás, 1690. március 3.

Mint kedves bizodal*mas* Uram*nak* kötelesenn szolgálok Uram Kegdnek. &c.

Akarám Vr*am* Kgdt tudosittani, hogy én az estve I*stennek* hála ehez az hitv*an* házamhoz érkezém tsak negyed magammal, szekeremet szolgaimot hatra hagyvánn, kikis a rettenetes gonosz utba mint es mikor johet*nek* ide nem tudom. Cassarol irott levelemet kgd el vette eddigh ugy tudom, ahoz most sem tudok mit irni, hanem szoval szeretném inkább kgdnel vilagosittani a dolgokot, tsak volna igaz az mit teghnap hallék, hogy kgd keddenn S*zent* Peterre jeö, mentest mennek kegdhez, melyrölis kerem tudosittson, mert az itt valo lakásba immar modom nintsen, ketelen Tordara es onnet S*zent* Miklosra kell mennem az iövö hetenn, es meszsze esem kegdtöl, kivalt ha Görgénybe megyen kegd lakni. Hogy ha látom hogy hamar ugyan tsak sem házánál sem Deputatio vagy Gyüles alkalmatossagával kgdel nem beszéllhetek, bövebb irások altal teszek egészsz Informatiot kgdnek. Udvarhoz valo menetelemis énnékem mind bayos mind penigh haszontalan, a migh vagy Deputatio vagy Gyülés nem leszen, mellyekrölis varom a kegd tudosittását. Ayanlvánn most I*stennek* kegyes oltalmába kegdt. V*ajda* Kamarás. 3. Marty. A*nno* 1690.

Kegd keöteles szolgaja Sogora Komja.

Bethlen Miklos

Szinte most erkezék haza a szolgám, kegytek szomorusagánn busulok és szánakozom, I*st*en vigasztallya és tőbb szomorusagtol oltalmazza, ha az ut, lovaim, es az üdö engedné, io szivel el mennek oda a Temetésre, de ugy látom nehezebb a 47. mint az 27. esztendös posta. Tsak kerem S*zent* Peterre valo jövetele napjarol tudosittson.[a]

[a] [utóirat függőlegesen a margón]

271.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1690. március 17.

Mint kedves bizodalmas Vr*amnak* kötelesen szolgálok Vram Kegdnek. &c.

Téghnap del utánn érkezvenn Enyedreöl haza, mingyart küldém Küküllövar fele szolgámot, hogy ha kegdreöl valami hirt kaphatnek, mert addigh mind vellekedttem hogy kgd melyre megyen, Kesön jöve megh szolgám, ha ollykor tudttam volna megh, hogy Küküllö Varigh megh elözhett*em* volna, bizony oda mentem volna, kiváltkepp*en* e miatt a Totfalusi dolga miatt, de eztis eggy Radnothi Gyalogh ember estve felé hozá, kötelessegem*nek* hogy mind tartozásom mind akaratom szerent, hogy megh n*em* felelhettem ez az oka, es a kegd io akarattyától botsánatot várok.

Ezt a Totfalusi dolgát kegd lattya, az Ördögh latorsága mibe hozta, de bizzunk Istenbe, tudom kegd munkaját nem szánnya, es a mint kegd mondá, hogy Okolitsanit szintenn küldeni akarta, de a Totfalusi irására nezve tartoztatta megh, immar Vr*am* kegd io akarattya és tettzésére hagyom, ha tsak avval a keszülettel el indittyaé kegd Okolitsani Vr*amat*, avvagy uÿabb levelekkel és Instructioval a mint Totfalusi irja. En irtam eggy Minutat a Kiraly*nak* (.noha az emberek nyelvére nézve nem örömest Cancellariazok parantsolatlan, de a dologh hamarabb voltáért.) ha kgd*nek* tettzik el küldheti Udvarhoz a Nagyari Pataki Vr*amek**nak* irt levellel éggyütt és procurallyak eö kegyemek.

Ennékem penigh szüksegesnek lattzik, hogy a melly Minutat Prajner*nek* es a Kamara*nak* minutalt*am*, azis expedialtassek, mind a betsüllet azt kivanvánn, hogy ember megh keöszönnye az eddigh valo jo akarattyokat, mind penigh hogy procurállya tovább Magiar Orszagonn valo által botsáttását, ha amonnet menekedhetikis

Az en Kassai Soos munkamhoz képest ugi*an* akadályosonn esik a Prajner*nek* és Kamarának valo irás, mert abbol megh láttyák, hogy en már megh jeött*em*, es tsudalni foghják, hogy a Totfalusi dolgárol ir es emberetis botsátotta eö Nga, emerröl penigh altum silentium, irnékis én Prajner*nek*, ha nem egyebet legh alább azt, hogy 4. Aprilis kezdödik a Gyülés, es onnet

tudosittatik de summa rei, talám nemis árt Vr*am* ha Okolitsanit erre dirigallya kegytek én felém, és enis szollhatok velle a dolgokrol.

Bezzegh Vr*am* iol megh ismertem egynehany aprobb szerü baratomot, hogy most eggy kitsiddegh ki vontam volt labomot az hazából, egynehany Ezer forintigh akart némellyik m̃egh karositani, némelly vegbeis vitte, mellyet kgd*ne*k nem lehet megh nem panaszolno*m* Sorostelyonn.

Az én Szent Pali Tisztarto*m* irja énnékem, hogy az ott Udvarhely szekenn quartelyozo hadak nagy részént mind penzül randitottak fel a Szenát, a meszsze lako adstransoktol, és immár ott a Szegenységh szénaját mind el eltek s-élik, azonba az hul Szenat látnak el foglallyák, a mint nékemis ket helyenn valo kevés szenámot megh tiltották, hogy a Tisztartom sem el ne költhesse sem el ne adhassa, arrol irtam Szebenbe Absolon Vr*amna*k es a Generalnak ezenn szolgámtol. kerem ne saynallya Vr*am* kgdis recommendalni; Ezen szolgám penigh ismét arra kgd felé jeö viszsza.

A Maramarosi Kamara Ispán megh ide nem jöve, bizony eddigh sem sokat használt nékünk a Cunctatio, de eggyszer ugi*an* megh árt. Ayánlom I*st*en kegyes oltalmába Vr*am* kgdt. Szent Miklos. 17. Martii. 1690.

Kegd keöteles Szolgaja Sogora Komja

Bethlen Miklos

272.

Léderer Mártonnak

Bethlenszentmiklós, 1690. március 28.

Generose D*omi*ne mihi observand*issim*e.

6. Martii Eperjesino datas V*est*rae D*ominatio*nis accepi. & gratias ago pro bene coepta correspondentia, et pro datis 110. Talleris D*omi*no Kis Totfalusio, quam quidem summam, imo etiam amplius us*que* ad aliam meam Syngrapham Cassoviae datam si V*est*ra D*ominati*o dabit eidem D*omi*no Totfalusio, (.prouti etiam rogo ut in Casu necessitatis det.) a me rehabebit ubi & quando voluerit statim & Ibi. De Carpento & Commercio expecto Informationem promissam. Exhibitor praesentiu*m* D*ominus* Paulus Okolitsani est nuncius Cels*issi*mi Principis ad Regem Poloniae & Inclytam Cameram Scepusiensem in negotis D*omi*ni Totfalusi,

sit ergo quaeso Vestrae Dominationi recommendatus. Excellentissimus Dominus Teleki salutat Vestram Dominationem, et per me significat, quod acceperit unam epistolam Eperjesini 16. Februar*y* datam sed sine subscriptione nominis, quam ego tuli, & legi, et agnovi a Vestra Dominatione esse missam, & errorem excusavi, nulla est appraehensio ex parte suae Excellentiae, et promittit omnem amicitiam ac benevolentiam Vestrae Dominationi Generosae. Quam etiam ego divinae protectioni commendo
Datum in Szent Miklos. 28. Marty. Anno 1690.
Generosae Dominationis Vestrae

Servitor paratissimus
Nicolaus de Bethlen

Rogo etiam confidenter constituat mihi stabilem correspondentiam de Novellis Viennae Italica lingva inprimi solitis, ut mihi mittantur per ordinarias postas singulis septimanis, et tantum ita dirigantur. Solitus meus titulus scribatur, sive latine sive Germanice. et subscribatur. Torda. Panadi. Szent Miklos. Ego solvam omnes expensas, & quidem cum gratiarum actione. Vestrae Dominationi Generosae.

273.

Siegfried Christoph Breunernek

Fogaras, 1690. április 24.

Excellentissime domine, domine et patrone mihi perpetuum colendissime.

Scripseram Vestrae Excellentiae praeteriti Martii 18-va, celsissimum principem accordam nostram approbasse, et de observatione ejus mandata etiam necessaria suis in Maramaros officialibus dedisse, sed ratificationem solennem ad comitia 4. Aprilis, inchoanda re nempe ipsa dominorum statuum praesentiam et ratificationem exigente distulisse. Quid ergo circa illam materiam in principio comitiorum actum sit, hoc annexae docebunt, penes quas cum singulari moerore Vestrae Excellentiae significo repentinam celsissimi principis ac domini domini mei clementissimi mortem totum negotium remoratam esse; si quidem cum diploma ratificationis et epistola etiam celsissimi principis ad Vestram Excellentiam jam parata esset, nec aliud nisi subscriptio restaret,

orbi 11. Aprilis coepti vi urgente 12-ma venae sectio in dextro bracchio adhibita est et dum vires bracchii restitui sperantur, supra omnium et ipsius medici exspectationem, adeo principis morbus ingravescit, ut sequenti post venae sectionem nocte loquela turbaretur, adeo, ut intelligi non posset, et quarto postea die nempe 15. mensis hora 3 pomerediana expiraret, alias certo certius ratificatio cum annexarum originalibus 15 praesentis Nagy-Banyae perillustri domino Ladislao Sz.-Ivanyi tradita fuisset. Rebus fatali hoc casu ita turbatis convenientissimum a dominis dominis proceribus et universis statibus judicatum est, ratificationem annexam juxta leges et consvetudines nostras sub trium nationum sigillis conficere, quae quidem etiam si piae memoriae celsissimus princeps vixisset, ex parte tamen statuum necessaria omnino fuisset, quod ego ex mandato dominorum meorum principalium Vestrae Excellentiae significo et simul nomine omnium debito cum respectu et fiducia rogo, ut benignissimam augustissimae suae Majestatis ratificationem praesentium exhibitori generoso domino Paulo Redei fratri et affini meo tradi curare velit. Placeat etiam Vestrae Excellentiae difficultates illas a domino Rozmany motas convenientibus mandatis tollere, ut ita commercium hoc jam dei gratia stabilitum foelici cursu cum partium emolumento fluere possit.

Quod vero reliqua bovum nempe et salis Desiensis commercia attinet, tristi hoc casu turbatis omnium animis super eo consultari nunc non potuit. laborabo tamen pro mea tenuitate quidquid in illo etiam puncto efficere potero et Vestrae Excellentiae significabo.

Quod ad meae uxoris vel familiae Redeianae negotia attinet, humillime etiam Vestram Excellentiam pro illis oro, dignetur nobis in hac causa certe justissima opitulari, lator praesentium unus ex illis praetendentibus est et est simul pronepos illius Balthasaris Bornemisza, ex foemina illa de qua excellentissima domina sua charissima sciscitabatur, et quam Vestra Excellentia dicebat a proprio suo marito occisam, cujus hic historiam poterit accurrate declarare, notissimum enim est, illam a suo marito occisam et quidem in illa domo, quam etiam hodie praesentium latoris parentes una cum aliis consangvineis haeredibus possident, sed de nomine illius dominae occisae est hallucinatio, quam ipsemet declarabit.

Exiguam etiam meam oeconomiam Lippensem et quomodo non tantum mea per Marusium, sed aliorum etiam omnium

negotiatio a dominis sacratissimae suae Majestatis commissariis et annonae officialibus identidem turbetur, non sine suae Majestatis aerarii detrimento idem in certo memoriali Vestrae Excellentiae exhibebit, quae omnia cum debita submissione et fiducia Vestrae Excellentiae recommendo, et eandem divinae protectioni commendo et maneo

Vestrae Excellentiae humillimus et obsequentissimus servus.

Fogaras, 24. Aprilis 1690.

274.

Nógrádi Jánosnak

Fogaras, 1690. május 3.

Szolgalok es Istentől minden jokat kivanok kgld*nek*

Kglmed levelét edes Kamara Ispan Ur*am* vettem. A mi a Soo dolgát nezi, im ki küldöttem az Accorda párját, az Rozmany Ur*am* dolgarol irt level parját, mellyhez alkalmaztassa kgld magát, a Ratificatiot most viszik szinten ki az Orszag neve, harom petsete alatt, tsak valamint az Urunk halála fel ne ütne az elméjeket, de akar mint legyen az eö mesterkedesek, kgld semmikeppenn ne recedallyon az Accordatol, es kivaltkeppen kettőt őrizzen.

1. Hogy az Aknahoz vagy Szigethez ne mennyenek fel eök Soo vásárlani, mert áll Maramarosnak abban minden kincse, es akar ki mint allittsa, hogy mind eggyet teszen Urunk*nak* eö Ng*nak* akar az Aknánál vegyék s akár amott, de nem eggyet teszen tudom én, mert ha oda be szoknak, kivaltkeppen a Kamara, bizony butsuzzunk el az Aknatol; tsak hogy Maramarosnak legyen gondgya hát arra, hogy szüntelenül eleg Soot szallittson ki.

2. Hogy az árrával alább ne szallyon, ha a Rozman Ur*am* intezese szerent akarja a Kamarais folytatni a dolgot (mellyet nem remenlek) a mint en irtam a Prajner Ur*amnak* szollo levelben, tsak kössenek nyolcz kilencz fát öszve, a ki tsak száz Soot vigyen, de semmilett keppen rea ne állyanak a Rozmany Ur*am* intezesere.

Ha ugyan tsak akadekoskodnak tudosittsanak.

Az Mohatsi adoss levelit ki küldöttem kgld*nek*.

Mohatsi nekem 46. forintal maradott volt adossa az utolso Computusba, azon kivül maradott volt megh mikor en Szigetenn voltam, a Pinczejebe fejer gyapju 113. fekete 37. volt, aztis hova

tette, en ugyan abban az üdőben Pogany Menyhart Uramotis kertem volt rea de semmi hasznát sem erzettem, nagyobbnakis tartam majd a boszszusagát mint a kárát annak az adossagnak, ez oda küldött levelen kivül volt meg mas leveleis Mohatsinak, de en nem tudom hol vagyon mostan ra nem találok, de hiszem ez vilagos dolog, eö bizony eötven hatvan forintnalis többel volna nekem adoss, ha mit kgld vehet raÿta kedvesenn veszem s meg szolgálom. Ayánlom I*stennek* kgdt. Fogaras. 3. May. A*nno* 1690.

Kegd szolgálo baráttja

Bethlen Miklos

Kgd ha az Urunk eö Nga füresz malmait iol fel allittaná, es a Sooval eggyütt Deszkakatis küldene igen jo arrat igiri a Kamara különn a Sootol bár másokis tsinaltatnanak füreszeket io hasznuk lenne belölle

275.

Léderer Mártonnak

Bethlenszentmiklós, 1690. május 14.

Generose D*omi*ne mihi Observand*issi*me &c.

Literas 21 Aprilis & 1. May[a] praesentis Eperjesini datas accepi 12ma hujusdem. Quod ad 110. Taleros attinet, ego ante paucos dies per D*omi*num Bröseck misi illi Typographo Totfalusio Aureos. 100. & florenos hungar*icos* 100. & nunc in inclusis scripsi ipsi, ut si ipsius commodo fieri poterit, ex illa pecunia solvat illos Talleros. 110. Si autem hoc fieri non poterit ipsius commodo, alia est inclusa ad Inclytam Cameram Scepusiensem de illis. 110. Taleris V*est*rae D*omination*i reddendis, quod etiam futurum certo spero.

Quod ad alium Studiosum Josephum Felfalusi attinet, et quem etiam V*est*ra D*ominatio* pecuniam petere scribit, det illi rogo usq*ue* ad summam 30 aut. 40 Tallerorum, ut inde Eperjesino huc in Tran*sylva*niam redire possit, ego quam primum rescivero quantitatem summae exsolvam. Sed rogo etiam significet, quid per Taleros intelligit, hic enim in Tran*sylva*nia apud nos per Taleros

[a] [Aprilis helyett előbb: praesentis, majd betoldva: 1 May]

intelligimus duos florenos hungaricos Interim si aliqua posset inveniri commoditas, ut ego hic Cibinii aut Claudiopoli exsolvere possem, mihi esset valde gratum.

De scriba Germano memineram, si mihi procurare posset aliquem Evangelicum sive Lutheranum sive Calvinianum modo bonum scribam, & qui aliquid Gallice & Italice sciret, & qui probus non ebriosus esset, dignum ipsi salarium darem, & Vestrae Dominationi summas pro fatigio in hoc passu gratias agerem. His Vestram Dominationem Generosam divinae protectioni Commendo & maneo ejusdem Generosae Dominationis Vestrae

Amicus & servitor paratissimus
Nicolaus de Bethlen

Szent Miklos. 14. May. 1690.

Etiam si quid amplius 40. Talleris poposcerit rogo det ipsi

276.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1690. május 16.

Mint kedves bizodalmas Vramnak kötelesen szolgálok es Istentöl sok örvendetes Pünkösdök éréset kivánok Vram knek kedvesivel éggyütt. &c.

Bizodalmasonn kell Vram kgdt megh talalnom, a mint Sorostelyonnis emlekezem, hogy kegd a mint a Sorostelyi buzajanak fele dezmajat az Udvarhelyi Scholahoz igirte, meltoztassek annak Enyedre valo adattatásarol parantsolni, en penigh az Udvarhelyi Scholanak Szent Palrol megh adatom. Isten Vram kgdt megh aldgya erette, most Enyedenn bizony ugyan tsak valoba Alamisna helyenn esik, mert a melly betsülletes emberek buzát igirtek vala, es ez idennis biztatának vélle, mind megh trefalának, Isten botsassa eö kegyemek bünét.

Az en egessegem roszszul keszül a Szebeni szamvételhez, fenn tekergek ugyan az házba, de valtozásokkal. Ayanlom Isten kegyes oltalmába Vram kgdt. Szent Miklos. 16. May. 1690.

Kegd köteles szolgaja Sogora Komja

Bethlen Miklos

277.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1690. május 20.

Mint kedves bizod*almas* Vr*amnak* kötelesen szolgálok Vr*am* kgd*nek*. &c.

En Vr*am* roszsz egessegem miatt Szebenbe nem mehetek, mert el unvánn a sok kornyadozast (bolond lök a Doctortol nem tudok venni purgatiot) hanem teghnap előtt magam lök Doctora magam*nak*, akar többet, akar azt se vettem volna, rajtam tölt mondasok. Movet sed non promovet[1] Külömben bizony bé ménnék, levenn magam*nak*is igen nagy dolgom Komornyk Vr*amm*al, melybe kartolis félek, de nem tehetek rolla.

Ezeket az Inclusákat Vr*am* kgd láttja. Mednyanszky Uram*nak* bizony én soha tsak eggy darab Soot sem igirtem, mert hiszem ha igirtem volna, a mint a Secretarius Ferschnernek igirt Ezer Soot megh mondottam, amazt sem halgattam volna el, hane*m* maga költi a jámbor, hogy addgyanak, mert el hiszem hogy a mint Apermont*nak*, Prejnernek, Bröseckne k, Ferschnernek Koklá thnak adttak, eö kgyme lévénn penigh Prajnernek a Magiar reszreöl Feö Collegaja, szegyenli es neheztelli hogy neki semmi sem jutott a Lepénybe Prajner utann legh nagyobb ember lévénn ott azonn a Commissio*n*, melly mindis Groff Prajner, Mednyanszky, es Ferschner Secretarius Vr*am*bol áll éppenn, több eggy sints. Kgd io akarattya s-itiletire hagyom Vr*am*, bizony dologh nem ollyan ember, hogy igen sokat szolgálhasson, de árthat, aztis gondolom a level Datumjabol, hogy immar Brezek Vr*am* ki erkezett volt, es a Ferschnernek adott Ezer Soonak az hiret hallvánn, ugy gondolta ezt a Sticket, En választ erre nem tette*m*, s-nemis teszek a kegytek hire nélkül, ha ádis penigh, ha nem adis eö Nga es kgytek, de en bizony a Valasz tetelkor megh irom, hogy en nem igirtem volt, mert bizony neheztellem hogy ollyant fogh reám, de azis mestersegh, hogy nem irt maga énnékem felölle, hanem a Banyai Biroval iratott, altallotta olly*an* szem látomast hazudni, hane*m* a Birora bizta.

A Deákok leveleitis Vr*am* lattja kgd, en ugyan az estve mingiart azon Nemet Posta altal irattam a Kamara*nak* hamarabb volta-

[1] Mozdít, de nem előmozdít.

jert, mellynekis parjat kgdnek oda küldtem, de en semmit sem bizom hozzá, hanem kgd Vram ne saynallya Urunkal es magával kgytekkel vagy az Urakkal iratni, a Nemet postakonn el küldhetjtjük, ne költsenek ott hejaba nyavalyasok, ez elegh roszsz pelda es roszsz jelnek tartom, hiszem a télbe a Totfalusi dolgába azt igirek, hogy ha Lengyel Orszagbol menekedhetik, minden könyvével Marhajával szabadonn botsattják, megh magok iranak törekedö levelet a Lengielnek mellette, de mar ahoz sem bizom.

A nékem szollo leveleket ne neheztellje kgd viszsza küldeni, es tudosittani, mit irjak a Banyai Bironakis. Ayanlom Isten kegies oltalmaba Vram kgdt. Szent Miklos. 20. May. 1690.

Követem a roszsz irasrol Vram kgdt bizony tsak imigy amugy vagiok kivalt a miatt a Tsonka purgatio miatt.

Kegd köteles szolgaja Sogora Komja

Bethlen Miklos

278.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1690. május 24.

Mint kedves bizodalmas Uramnak kötelesen szolgalok Vram kegdnek. &c

Ket levelemre 22. praesentis Kertzesoran tétt kgd valaszat betsüllettel vettem teghnap, de a bányai Biro es az en Alumnusom levele ott maradott, mellyet nemis banok tsak Radnotonn iöyön kezemhez a mikor választ kell rá tennem.

A Sorostelyi buza ha 57. Köböl, annak negyed resze Metr. 57. megyen Viz Aknára. Metr. 85 ½ kezdi Vasarhelyre Metr. 85 ½ Udvarhelyre, ez ket rendbeli teszen Metr. 171. mellyet en oda be le teszek annak a ket Scholanak most mingyárt, tsak kgdis külgye bé Enyedre, az hova a mint ertem adott kgd mostis Cub. 60. Isten mind ezekért aldgya megh kgdt, es a Deakokis ugyan tsak megh keöszönnyek, mert az en hütömre mondom, hogy a sok igireö de semmit ado Patronus felöll most megh koplalnának, nemis voltam soha a kenyerek miatt ollyan busulassal mint most.

Hallottam kgdnek égynéhány Ezer Keö Soojának el adásárol valo dispositiojat, Sorostélyonnis mondám, hogy én kgdnek talám tudnek valami hasznot haytani, mert en tudttam akkoris a kgd Sooját, ha kgd nem siet el adásával, ollyan utat fogok mutat-

ni, hogy a közönsegesenn szokott el adasanak moddgiánál egynehany szaz Tallérral hasznosabb leszen, ne gondollya penigh kgd, hogy ez nékemis hasznommal leszen, mert ha kgd azt az utat foghja követni nekem benne eggy penz hasznom sem leszen. Mind ezekreöl Coram.

En maigh fel nem öltöztem, sem házambol ki nem mentem, immar megh probálom, mert az heverést benn ülestis el untam.

Brösek Vram 5. May Kolosvarrol keölt levelet teghnap hozak, megh bekellett Biharival s-a többivelis, igen köszöni knek, a Deputatio eleibe valo Instantiaja vagyon levelébe, maga privatumarol, Kolosvari portionatus ember akar vagy ketelen kell lenni az adossagokert, mivel hazzal szölővel mivel contentaltak, es a Deputatio Consensusa hire nélkül nem akar hozzá nyulni. Az nap ugymint 5. indult Betsbe. Ayanlom Isten kegyes oltalmába Vram kgdt. Szent Miklos. 24. May. 1690.

Kegd köteles szolgaja Sogora Komja

Bethlen Miklos

279.

Teleki Mihálynak

Nagyszeben, 1690. május 28.

Mint kedves bizodalmas Vramnak kötelesen szolgalok Vram kgdnek &c.

Kertzesoran teghnap költ levelet betsülettel vettem az Inclusákkal eggyütt.

A Brösek Vram dolgát a maga leveleböl kgd megh értheti, ha mikor a Deputatio öszve gyül akkor proponálhattja Vram kgd.

Dobolyi Vramnak a kegd levelét megh küldöm, tsak a sok dologh között felejtette el kgd, mert enis nem mondhatám Sorostelyonn [a] tovabb, hanem tsak eddigh,[a] hogy szép hasznot tudnék kgdnek mutatni, osztánn a sok Nemet obruálá kgdt.

Uram arrolis kellene kgdnek gondolkozni A mint szegeny Üdvezült Urunk az Enyedi Collegiumnak 3200. forintal adoss volt, hunnet es mi formánn lehetne legh iobbann az arrol valo Contentatio mind az Urunk eö Nga mind a Collegium részéreöl.

...[a] [margón]

Ezek utann ajanlom *Isten* kegyes oltalmába kgdt. Szeben. 28. May. *Anno* 1690.

Kegd keöteles szolgaja Sogora Komja.

Bethlen Miklos

280.

Léderer Mártonnak

Bethlenszentmiklós, 1690. június 7.

Generose *Domi*ne mihi observandissime. &c.

29. praeteriti Eperiesini datas *Vest*rae *Dominatio*nis literas rite percepi, sed miror valde quomodo nesciat *Domi*nus Totfalusi 100. illos aureos & 100. florenos hungaricos per *Domi*num Brosek transmissos a quo rehabere, cum tamen ipsemet *Domi*nus Totfalusi mihi nominavit hominem Eperjesini Magyari Janos vocatum ut illi pecunia tradatur, & credo *Domi*num Brösek illi tradidisse. Interim valde miror quid Felfalusio Cassoviae auidit, nuper non ipsosmet, sed tantum arcas ipsor*um* arrestaverant, et mihi scripserat ipse Felfalusi, quod *Domi*nus Ladislaus Szent Ivanyi promiserit ipsis, quod si ex Tran*sylva*nia ego tantum scripsero ad Inclytam Cameram, dimittentur, et ego statim scripsi die 19. May ad Inclytam Cameram & simul ad ipsum Felfalusi, et forsitan illae literae sunt apud *Dominatio*nem *Vest*ram, de quibus scribit, quod apud se conservat, sed non sunt literae illae ibi servandae, sed potius rogo ut faciat hanc gratiam nobis & Eccle*si*ae, eat Cassoviam, & quocunq*ue* modo innocentes illos miseros eliberet, quidquid vel expenderit, vel fatigvo sumpserit, omnes nos Reformati cum maxima gra*tia*r*um* actione refundemus.

Rogo etiam ut pro mea privata necessitate ad redimenda quaedam ferramenta quae Cassoviae a Se*creta*riis Andrea Sobai et Martino Divinyi parantur ad instantiam *Domi*ni Felfalusi det flor. hungaricos octoginta, nunc crastino die mitto per meos famulos pecuniam Szathmarinum, qui illuc mittent, quo cunq*ue* *Vest*ra *Dominatio Generosa* cupiverit, modo scribat mihi, sed hac vice scribat latine, quia ipsis ego iussi, quoniam aliquandiu ibi circa Szathmarinum morabuntur, ut literas ad me sonantes Szathmárini aperiant, & pecuniam hanc eo quo *Vest*ra *Generosa* *Dominatio* cupiverit mittant aut deponant.

Pro novis maximas ago gratias, & rogo uti etiam antea, constituat mihi Ordinarias Novellas Italicas, sive Germanicas, quae meliores & credibiliores existiamantur hebdomadatim transmittendas sive Cibinium, sive tantum. Torda. Panad Szt. Miklos, cum gra*tiarum* actione expensas omnes refundam.

Rogo etiam scribat mihi de Commercio. Et quanti una Rheda Brandenburgica, & iterum quanti Unum tale Carpentum, quale illud erat D*omi*ni Co*miti*s Brejner quod tunc vidit Constant. His V*est*ram G*ene*ros*am* D*omination*em divinae protectioni commendo. Datum St. Miklos. 7. Juny A*nno* 1690.

G*ene*rosae D*omination*is V*est*rae

Amicus & servitor paratiss*im*us
Nicolaus de Bethlen

281.

Sárosi Istvánnak

Bethlenszentmiklós, 1690. július 7.

Szolgalok es Istentől minden jokat kivanok Ur*am* kglteknek

Ugy ertem Radak Uramek eö kglmek magok között az határt osztani akarják, ha eő kglmek ollyant osztananak a melly minden Controversiá nelkűl eö kglmeké, en felőllem meg lehetne, de mint hogy annak a Benyei határnak nagy reszét a szegeny Radak Ur*am* tsak fel ölelte volt, kivaltkeppen a Tatár Rabsagaban esven oda valo eggy nehany Possessorok, ollyant fognak eö kglmek fel osztani, a melly nem magoke es ha kinek most részében jut⟨na⟩ vagy az vall kárt, avvagy szalmajaba tsepelnek eő kglmek, es osztan ujjolag kell ismet osztozniok, hanem en tanátsulis adom, es eggyszersmind cum Protestatione kgld által edes Feő Biro Ur*am* tiltatomis eö kglmeket es admonealtatom, hogy eő kglmek ugy osztozzanak, hogy enis a kgld kezehez látásra oda küldött Ország Resolutioja szerint valamihelyt Isten kglteknek Tisztekűl s nekünkis Patronusokul annyira valo űresseget ád, annak az határnak osztására ki hivom kglteket, azert eö kglmek ugy osz⟨-to⟩zzanak hogy sem en sem mas eö kglmeknek a magaet oda nem engedi, mellyről ezenn levelem hátára kivanok es varok kgldtől Testimonialist petsét alatt, az ország Resolutiojatis viszszá küld-

gye kgld ezenn betsülletes Szolgámtol. Ajanlom I*st*ennek kglteket. Da*tum* Sz*ent* Miklos. Die 7. Julÿ. A*nno* 1690.

Kgltek szolgalo barattya.

Bethlen Miklos

282.

A szepesi kamarának

S. l. [Bethlenszentmiklós?], 1690. július 8.

Illustr*issi*mi Spect*abiles* Mag*nifi*ci Per Illustres ac G*ene*rosi D*omi*ni. D*omi*ni mihi Colendissimi

Responsarias V*est*rarum praetitulatar*um* Dom*inati*onu*m* literas 21. Junÿ[a] Cassoviae datas cum debito respectu & gra*tia*r*um* actione accepi, et pro omnibus favoribus iam perceptis summopere me obligatum agnosco. Interim cogor etiam nunc praetitulatas D*omination*es Vestras confidenter requirere de negotio sequenti, cujus quidem dum Cassoviae essem etiam mentionem feceram Per Illustri ac G*ene*roso D*omi*no Ladislao de Szent Ivan. Quomodo nimirum G*ene*rosus quondam D*omi*nus Petrus Marin sive per emptionem, sive ex gratia speciali S*acrati*ss*i*mae Suae M*ajesta*tis D*omini* D*omini* nostri Clementissimi appraehenderit bona quaeda*m* in Co*mita*tu Bereghiensi in pagis Surany Papi Feyirtse Csaroda etc. existentia, et per notam infidelitatis Francisci Bonis ad Fiscum Regium devoluta, Sed[b] quae ⟨tamen⟩ bona familiae Perenyianae [?] vel Pernyeszianae familiae avitica et ab ipso Francisco Bonis jure tantum inpignoratitis possessa fuerant, et ⟨...⟩ jus redemptionis de jure regni inter alios quam proxime Juliam Redei[c] meam Uxorem concernit, neq*ue* enim (.prouti hoc omnibus notum est.) ideo veri haeredes bonum & perpetuum[d] quod in talibus bonis habent Jus, amittunt quod temporarius & jure pignoris tantum gaudens D*omi*nus in notam infidelitatis incurrat, cum nihil amplius a tali sententiato Fiscus obtineat, nisi temporarium & Inpignoratitu*m* quod ille habuit Jus, neq*ue* enim plus quam quod habet, quis amittere potest, unde consequenter Regius etiam

[a] [e szó más kéztől származik]

[b] [beszúrva]

[c] [Rhédey Júlia neve utólag beszúrva a margón]

[d] [e szó utólag beszúrva a margón]

Fiscus nihil nisi Inpignoratitium illud Jus in Dominum Marin conferre potuit Cum Itaque haec per leges evidentissima sint, singulari cum respectu [e]& Confidentia[e] Vestras Illustres. &c. Dominationes rogo, faciant mihi hanc Justitiam simul et gratiam, velint mihi extradere in scripto, Quanti nempe ipse Dominus Petrus Marin illa bona possideat ab Inclyta Camera, quamvis scio ego me non plus ipsius posteris debere, quam quanti Franciscus Bonis in pignore habebat. Praeterea dignentur etiam ipsum Dominum Stephanum Marin hodiernum illorum bonorum ⟨Curate⟩ & Petri haeredum Curatorem amicabiliter per literas meo Agenti tradendas monere, Cum sum in longinqua Regione habitans, et ubi etiam quotidianum Suae Majestatis servitium occupat, nolit me in Causa iustissima litigiosis tergiversationibus fatigare, si quidem illarum etiam finis nihil aliud erit nisi ipsiusmet iactura et pecuniarum secundum leges amissio. Hanc vero Illustrissimarum & Vestrarum Dominationum erga me et meos Aequanimitatem ac benevolentiam cum summa gratiarum actione et omnimodo servitiorum genere redhostire studebo. Denique praetitulatas vestras Dominationes divinae protectioni commendo & maneo. Datum 8 Julii Anno 1690.

283.

Jászberényi Istvánnak

Bethlenszentmiklós, 1690. július 9.

Szolgálok és Istentől minden jókot kivánok Vram kegdnek. &c.

Kegd 29. praeteriti Jánkrol költ levelet betsüllettel véttem, háálá legyen Istennek, a ki eddigh a kgytek munkájat megh áldotta, mellyet eö Felsége továbbis tellyesittsen a kegyd farattságát penigh mind házastol ighen kedvessen vészszük, és megh szolgálni igyekezzük kgdnek.

A mi a dolgokot nézi, azt en iol látom hogy Marin István Urammal nem erünk ugy véget mint Kende Urammal, hanem ahoz más keppenn kell nyulnunk; En ugyan a Kamaranak most irtam, es a dologh promoveálását Bantsi Adam es Udvarhelyi István Uramekra biztam, megh irvánn eő kegyemeknek hogy a levelet dirigállyak kgyd kezéhez, mellyis ha leszen, kgd szakaszsza

[e]...[e] [utólag beszúrva a margón]

fel, és alkalmaztassa ahoz a dolgot, es osztánn külgye bé ennékem is, mert ha a Kamara által nem assequalhattyuk a Varmegyenn is el kell utunkot követnünk.

Az Halmi Jozág vegettis Pernyeszi Vr*am* nevevel menyire procedala kegyd, eörömest ertenem, addgyaké törveny nélkül vagy nem, mert felek hogy tsak megh bizgette Pernyeszi Vr*am* a Prinyi Urakot, es hogy feltik azokot a szegeny embereket mind el pusztittyák őket.

Tuddgya kegd mint adtták az Eötsemek a Rozmán Uram*nál* valo 1200 forintot, kérem kgdt, ha eddigh megh nem adtta, vegye megh, mert nem tudom ki mondani mint saynállom, hogy a nagy emberséges ember Kende Mihaly Vr*am* tsak ugy papirossal contentaltatott, holott én azt a penzt mellyet Szebenbe a Nemet Commissarius parolajára oda adttam, a Szolgaimtol ki küldhettem volna, abbol penigh a pénzbeől kgd Kende Vr*amnak* oda advánn fl. 770. A 430 forintyat fordittsa mingyárt a Berekszaszi Szölőre Darai Peter Uramnak, kivel es az Eöttsével absque omni mora[1] alkugyek megh kegd, hogy ha fl. 600. 700. ad summum fl. 750. eggyiknek eggyiknek a részét megh veheti, mert fl. 1400. vagy 1500. nem szanok tölle, tsak legyenek megh ezek benne: 1. hogy szabad szeölö legyen io fundamentummal. 2. hogy örökösönn addgyák most mingyárt. 3. Mivel azt hallo*m*, hogy az a Szeölö Kemeny Jánosnee volt, mennyen végére kegd, ha nem a Kurutz üdöbe adtta volte el, es valamint a Kamara miatt nem leszene busulasunk miatta, mert Kemeny Jánosnénak minden Joszágánn a Kamara keze vagyon, es Vesselenyi Pál Vr*amm*al ugy accordalt a Kamara, hogy minden Joszágat flor. Rhene*n*. 22 000. valtsa megh, immár az a Szeölö benne értetike abba a Kemeny Jánosne Joszaga Generalis nevezetibe vagy nem, mert ha az el adása reghi, es a Kurutz üdö tamadását praecedallya, es ha eddigh a Kamara directe vel indirecte rayta nem kapdosott, tsak alkugya el kgd, es azt a fl. 430. addgya oda elő penzbe es engem tudositts*on* a tőbb penztis mingyárt ki küldöm, ezenn kerem ugian tsak legyen rayta kgd, mert ugy hallom, Marin Istva*n* Vramis kapdos rayta, valoba bannam ha el esnenk mellölle.

Ugy hallom a Jánki egeszsz Joszagot arullya Zitsi Vr*am*, kérem kgdt mennyen végére iol, es külgyön énnékem igaz Vrbariumot felölle, s-tartoztassa el adását tacite pro sua prudentia,[2] ha az

[1] minden késedelem nélkül
[2] csendben, bölcsesség: szerint

erszenyemhez valo leszen hozzá vágok, tsak tuddgyam mind Jobbágyok*nak*, mind haszon vevö helyek*nek* Quantitassat Qualitassat es Arrát, [a]Es quo iure addgyák perpetuo vel Inpignoratitio.[a][3]

A Kamaranak mit irta*m* kegd Bantsi es Udvarhelyi Ur*amek*na*k* irt levellel eggyütt olvassa megh, es osztánn bé tseppentvenn Lauko Gergely bizonyos embertöl külgye el Jesztrebre, és Kassára, az mint Bantsi Vr*am* foghja disponalni. Leleszreis el vihetik akkor a levelet.

Petsi Pal Vr*am*is Tsarodánn arul harom Jobbagyot, ha lehet azt se botsassuk más kezre, magánakis irtam, kgdis beszéllyen felölle.

A Lo a Principiat mint tuddgya nem tudom, Laszlo Sogor vetke, ha roszsz, en 68. forintot adatta*m* érette.

Vagy adhattya Rozmán Vr*am* a pénzt vagy nem, de ha modo quo supra[4] megh alkhattya kgd, tsak alkugya el a szölöt.

Marin Istvan, Orosz Gyeörgy Bonis Gyeörgy, Udvarhelyi István Ur*am*eknak szollo leveleimet kgd olvassa megh, de be ne tseppentse, hanem a Kamaranak szollo levellel, es annak parjával éggyütt includallya a Bantsi Vr*amna*k szollo levélbe, es külgye el Lauko bizonyos embertől Jesztrebre, eő kegyeme onnet disponalni foghja az Inclusakat

Tudosittson kgd mihelyt levelemet veszi de recepisse.[5] Ayanlom I*stenne*k kgdt.

Szent Miklos. 9. Julii. A*nno* 1690.

Kegd szolgalo baráttya Bethlen Miklos

A' Sz*ent* Iványi Vr*amna*k szollo levelet fel nem kell bontani, hanem aztis tsak Bantsi Ur*am*hoz kell dirigálni a tobbivel eggyütt. Petsi Bay Kende Rozmán Vr*amekna*k s-a többit oszsza ki kgd, kérem.

284.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1690. július 14.

Mint kedves bizodal*mas* Vr*amna*k kötelesen szolgálok Vr*am* kegdnek &c.

[3] milyen jogon adják, örökre vagy zálogban
[4] a fent említett módon
[5] a vételéről
[a]...[a] [e mondat valószínűleg utólagos betoldás]

Teghnap költ kgd levelét betsüllettel vettem tudosittását megh szolgálom, és továbrais el várom, mert bizony nagy busulassal vagyok a Feleségem miatt, felek hogy szinte akkor ne legyen Larmánk mikor megh betegszik, noha a Dunatol ugyan eggy ugrasba bé nem ugrik ide, De En ugyan tsak tartok attol, ha ket helyt probal, ha eggy resz haddal fel indul a Duna mellett innet, hogy már a Sil vagy Valkeny uttja felé, es hertelen tsak be tsap Veres Toronynál, Es ugyan akkor a mas haddal a Bozann probal vagy a Tsiki utonn, hogy oda vonnya mind elmejet s-hadat a Generalnak; es azonba imitt hata megé kerüllyön, de tsak eggy helyt bizony nem hiszem, hogy probállyon, az penigh semmi hogy Szeben ott vagyon, mert tsak a büszkeség, es a Szászok iyesztésereis el követi, es en a mint arrol gondolkodttam az utánn, A Mezei Kolosvari Somlyai hadat inkabb szeretnem Veres Toronynál, Valkanynal a Zrinyi Vram hada s-Hunyad Varmegie elegh volna, mert hiszem, ha Valkanyra akar ki jeöni Veres Torony irant kell Havasalföldébe el ménni, es akkor azt ember jo vigiázással megh tudvann mingyart alá mehetne Veres Toronytol Hunyad Varmegiebe, azonba a Mehendianal valo St Croix Veterani Regimentyeis könnyen ra erkeznék, de ha Veres Toronynál bé jeö eppenn ket fele szakasztya mind az ahadat mind az Országot. A Szebeni Praesidiumot hogy ki vigyek nem hiszem. A Veres Tornyi ut penigh nem olly szoross, hogy a Tornyot el ne kerülhessek, io volna a mi [a]Puskas ott szellyel az Havas alatt s-Viz Aknan telnék a Szebeniek egynehany gyalogjával io vigyazo kemeny Magiar emberrel oda küldeni, ott a gyalogh iobb a lovasnal az Erdönn.[a]

A Palatinus emberet bizony io volna viszsza tudni mind a Plenipotentia nem lete, mind penigh a Teökölyi mostani motusival, igen ellenkezeö ket Atyafi, es Statutor Kaptalanokkal akar procedalni az eggyik, ki ellen a Contradictio nem elégh, hanem repulsio kell, mégh penigh nem féligh, hanem egeszszen ki vont kardal. A masnak penz kell.

Brösek Vramat bizony várnám enis, mert 100 Arany 100 forint az Ecclesia penzéböl oda nalla. A Soombannis vallok [a]kérem Vram kgdt mas ezt ne lassa[a] ollyan kart a minemüt soha sem vallottam

Nekem penigh Vram eggy gondolatom es alkalmatossagomis vagion, mellyel Urunknak, az Orszagnak, kgdnek es en magamnak valoba szep hasznot szerezhetünk, tsak ez a larma tsende-

[a]...[a] [mindkét betoldás a margón függőlegesen]

seddgyek k*ne*k exponalom Coram Aynlom I*sten* oltalmába V*ram* kgdt. S*zent* Miklos. 14. Julii. 1690.

Kegd keöteles szolgaja Sogora Komja

Bethlen Miklos

285.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1690. július 18.

Mint bizodal*mas* Uram*nak* kötelesen szolgálok Uram kegdnek &c.

El hiszem Keresztesi V*ram* azt gondolta, hogy levele eggyűtt talál bennünket, de az nem levenn ugy, im oda küldeöttem a nékem irt levelet bizvánn a kegd io akarattyára az eö kegyeme dolgát. Az hul megh vontam azt a Conceptust eö kegyemébe nem szeretem, annál inkabb ha a Nemetekis ugy ertenek felölle. En ugyan az en részemröl ki veszem az eö kegyeme fejeböl azt a Scrupulust, Kolosvarhoz közzel levö Joszagom, es ha Magyar Országba kelleneis ménni a Felesegem kis Joszagotskajanak alkalmatosságával. De én nem tudom, kik hadtták a Feö rendek közzül ott fel szállásokot, mert hiszem kgden es raytam [a]s-Keresztesi Ur*am*on[a] kivül talám tsak harom*nak* sintsen Feö Rend*nek* Nemettöl üress szállása, en penigh az enyimet bizony fel nem hadttam, mert mindenem ott vagyon, söt a Generalnakis irtam felölle; (.mint hogy nemelly nap szep level által meghis bekellett velem.) s-fel sem hagyom; Es en Keresztesi Ur*amnak* sem jovallanám, hogy oda ne mennyen ollyan közzel levénn minden alkalmatossága, mert ugyan bizony, ha tellyességgel sénki sem recipiallya oda magát nem hiszem scrupulus ne ütöddgyek a G*ener*al es Nemetek elméjébe, Söt quod ad publicum bonumis[1] en karosnak látnám, ha tsak a Szászokkal szorulna Nemet oda.

A mint nemelly napis irtam vala, hogy Veres Toronytol felek, pelda hogy az [A Camis?][b] csapott volt ott bé, es ha az Apor V*ram* Göröge igazat mondott hogy Nikapolyba volt Tökölyi a Basákkal, azis Veres Toron*yn*ak vagy Valkany*n*ak vagyon keze ügyébe.

[1] a közérdekre nézve is

[a]...[a] [betoldás a margón]

[b] [javított, elkent szó, bizonytalan olvasat]

Az en Feleségem szinte most roszszul vagyon, de nem az eö tölle vart nyavalyajaba, hanem a mint Fogarasba a gyomrával kinlodék, valoba felek, ha ez a masik beteghseget kedvetlenebbe vagy ugyan veszedelmesse tészi, erre nezve, en a Varmegie közzé most nem mehetek, de megh irtam hogy abba megh ne ütközzenek, mert a szükségnek idejere oda megiek, kegd io akarattjatis varom ez arant.

Itt Lármázo hir sok vagyon Pernyeszi Vramis Feleségét tseleddgyet sietve es szamos szekerrel hivattja Fogarasba, bizony nem hiszem, ha a Feleségemet el mozdittanám, hogy futni nem kezdenének, de bizony bánnám ha masokot örizven lármától magamonn esnek legh nagyobb larma, de bizom a kegd tudosittásahoz. A Szebeni Gazdam leveletis oda kültem kgdnek latoul, megh [a]jegyzettem a meritumat.[a] Ayanlom Isten kegyes oltalmába Vram kgdt. Szent Miklos. 18. Julii. 1690.

Kegd keöteles szolgaja Sogora Komja Bethlen Miklos

Az estve hozák Lederer Vram levelet Eperjesröl sub dato. 7. Julii irja Brösek ide bé jeövö szandekát.

286.

Léderer Mártonnak

Torda, 1690. augusztus 13.

Generose Domine mihi observandissime. &c.

Vestrae Dominationis aliquot literas, & quidem ultimo solam Coopertam cum Novellis Italicis Viennae 13. Julii inpressis accepi, ego vero ultimas ad Vestram Dominationem 23. praeteriti Julii scripsi de 100. Aureis et 100. florenis Domino Brösek datis, et quod ex illa pecunia non debeant centum et decem Talleri Camerae refundi, si quidem Dominus Johannes Rozman aliunde super inde Inclytam Cameram ex mea dispositione contentabit.

Nunc vero Vestram Dominationem rogo ut centum illos aureos et centum illos florenos tradat praesentium exhibitori famulo Generosi Domini Adami Bantsi tanquam meo mandatario ad epistolam dicti Domini Adami Bantsi, et Quietantiam ejusdem famuli

[a]...[a] [betoldás a margón]

Quod vero Novellas attinet ter tantum accepi, et paratus sum expensas refundere, modo sciam quantum requiritur per annum, sed vellem ut accuratius singulis septimanis mitterentur.

His praemissis *Uest*ram *Dominatio*nem DEo commendo & maneo ejusdem

*Gene*rosae *Dominatio*nis *Vest*rae Servitor paratiss*im*us
Nicolaus de Bethlen

Torda 13. Augusti 1690.

Iterum scripsi *Domi*no Brosek de 100 florenis, si adhuc non reddidit, nos valde miramur quo ille bonus *Domi*nus devenit, iam 5tam ipsi scribo sine omni responsa

287.

Léderer Mártonnak

Szatmár, 1690. szeptember 4.

Generose *Domi*ne mihi observandissime

Breviter moneo me nunc Viennam ire, ideo Novellae mihi non sunt mittendae. Sed rogo ut de centum aureis & centum florenis Bresekianis edocear a *Vest*ra *Dominatio*ne statim. His valeat.

Szathmár. 4. 7br*is* 1690.

*Gene*rosae *Dominatio*nis *Vest*rae

Servitor paratiss*im*us
Nicolaus de Bethlen

288.

Léderer Mártonnak

Bécs, 1690. október 21.

Generose *Domi*ne mihi Observande. &c.

6. Octobr*is* ad me Eperjesino datas accepi decenter *Domi*nus Brosek de 200. flor. mecum convenit. Quod ad fl. 100. pro laminis et Talleris 10. persolvendos attinet, quando laminas avehi curabo, quod etiam non differetur multum, tunc illos florenos 100 eidem mittam, sed volo scire an. fl. Rhen*enses* vel hungaricos, quod mihi

perscribat literis Szathmarinum directis. Quod ad 10. Talleros attinet, de illis nihil scio, quia mihi 110. Talleros tantum scripserat se dedisse Totfalusio, et ideo etiam ego de totidem ei refusionem procuravi, si verificabitur etiam solvam, Conscio Totfalusio tamen Pro novellis, quas tantum quinquies accepi, tantum sciam quid deberem, etiam solvam. Novellas autem amplius non mittat, quia hic Viennae aliam institui Correspondentiam, interim pro praeteritis gratias ago, & moneo ut cum *Domi*no Brösek se cupiat reconciliare, super qua materia locutus sum amplius cum *Domi*no Karatin, & credat mihi, quod ego in hos passu multum *Domination*i tuae servivi. Interim DEo commendo & maneo.

Generosae *Domination*is *Vest*rae

Servitor paratissimus.
Nicolaus de Bethlen

Viennae. 21. 8br*is* *Anno* 1690.

289.

Széki Mártonnak

Kővár, 1690. november 2.

Szolgálok és Istentől minden jokot kivánok Kgylmeteknek!

Tegnapi nap érkezvén ide Istennek hála egessegben akaram Kgyltket tudosittani, hogy én mint eggy ket napi nyugovas utan be akarok indulni, es mivel mind lovas, mind gyalog Nemeth és Magyar s' itt valo hadak felesetsken lesz*ne*k, hogy a' Szegenyseg kart, es romlast annalis nagyobbat ne vallyon Kgylk az Includalt Czedulaba specificalt Statiokon a meg irt mod szerént kivantato elest, és szekereket rendellye el, és fogyotkozas nélkül mindgyart kezdgye szallittani, hogy a hadak*na*k ne kellessek excuralni, s' koborlani, mert bizony Kgylk ad szamat rolla, és tisztekűl a Var*megy*e elej fizeti meg a Szegenyseg karat jövendőben.

A Hajot, és Hidat Desrul Kgyltk allitsa jo rendben, söt több Hidasokotis köttessen öszve, hogy az had és sok lo szeker elött valo marha ne kénszerittessék ott mulatozni, és a Szenat ott el pusztittani Des körül, söt az utbanis, az hidakat gonosz utokot igazittassa meg Kgyltk.

Maga penig Kgyltk Tisztekűl, és Desi Urak*na*k az elej jüjjön előmbe Soos Mezöre, hogy annal jobban viselhessünk gondot a

Szegenységre, és hogy Kgyltk*ne*k magam mondhassam meg, az én Országul Kgyltekért lött farattsag*omna*k fütől[a] valo meg adattatasat mell*yne*k sum*m*aja breviter ez:

Hogy az Romai Csaszar eő Felge Erdellyt minden lelki testi szabadsagiban solemniter Csaszari, s' Királlyi szava, és hüt alatt confirmállya, és én viszem mind azt, mind penig arrol valo ordinántiat a Felgs Badensisnek, hogy mint kellessék mind Kgltk*ne*k mind más ez nagy szelveszbe meg tantorodott szegény Atyankfiaj*na*k meg kegyelmezni, ahoz-kepest a mint ki ki és mind hamarebb meg tér a Romaj Császar eö Felge, és Kgylmes Urunk hűségéhez. Quo quis Citius, eo melius. Quo quis tardius, eo pejus.[1]

Hallom Kgyltek rezgelődeset, és kivált én utánnam valo leselkedeset, ihol edes Uraim, énnékem tü halalt keszittetek, én életet küldök, ha veszitek bene, ha nem veszitek, ezt a Levelet küldgyetek Orlaj és Czollatoni Ur*na*k kezébe, és eö Kgylkis gondolkozza*na*k mind Besztertzevel együtt, siesse*ne*k Nagy Pál Ur által a mi Kgylmes Urunknal Gratiat nyerni, melly ut leszen a Császári gratiarais es tegyek ell pro futuro testimonio ezen Levelemet, mellyet ex bona Conscientia, et Christiana Charitate[2] irtam, ugy aldgyon meg Isten, ha ezt Kgyltk, és eö Kgylk meg vetik, és a reconciliatioval nem sietnek, bizony a Maradekotokis meg sirattya, én penig ment ember leszek, tsak azt banom a többi között hogy olly keves nehaj jo akaroim*na*k, kik bizony magok tudgyák, hogy enis egeszsz jo akarojok voltam, osztan in die Judicÿ[3] nem szolgalhatok.

Ha penig Kgylk*ne*k a fegyverkezeshez vagyon kedve lássa im eleg ideje vagyon, öszve gyülhet, én bekességet viszek, de ha ketelenek lesz*ne*k e kisiröim magokat, és engemet is oltalmazni fognak a' mennyire Isten segitti.

Levelemre valaszt varok ezen emberem által, melly ha nem leszen, bizony meg sirattya Kgyltek. Isten minden jora vezerellyen mozgásunkat,[b] és a szegény Hazát szannya meg. Kővár 2 9bris 1690

Kgyltk szolgálo Baratya ha veszi

[1] Ki minél hamarabb, annál jobb. Ki minél később, annál rosszabb.

[2] jó lelkiismerettel és keresztyén szeretettel

[3] az ítélet napján

[a] [értsd: főtől, azaz a császártól; de valószínűbb, hogy a másoló az Isten szó rövidített alakját olvasta így!]

[b] [téves olvasat, az eredetiben *mindnyájunkat* állhatott!]

290.

Naláczi Istvánnak

S. l., 1690. december 3.

Kötelesen szolgálok édes Koma*m* Ur[am] Kgd*nek*!

Komornyk Co*mmi*ssarius, és Szerran a Boland Regimentye, és Cilic Ur az Erbeville Regimenty*enek*is Colonellusi hivata[na]k ma engemet és Kresztsi [!] Sogor U*ramat*, hogy consultalkodgyi*anak* velünk mint kellenék a mostani gonosz üdőbe, melly magával azt hozta, hogy Hunyad Var*me*gyében nagy fenn strasallo had legyen azt a Vármegyet oltalmazni, hogy tellyességgel el ne pusztullyon. Mert ott Ratz had circiter 6000, és ha a szükségh kivannya a Dunantul nem tudom hol, nyit [?] Ratz 3000, kiknek ugy hozhatytya a szüksegh egyb*en* kell szorulni.

Azon kivűl a Boland Regimentye, és Erbeville Regimentye, millyenek dispositioja, ez eddig, hogy Boland Szász Sebest Fejervaratt, Vinczen, Enyedenn legyen, Erberi[a] Ur Déván Szaszvarost &c, avagy ugy lehet, hogy a Regimentek az elé, s' fel valo setalassal se magokat, se az Orszagot ne rontsák Boland oda ala marad, Erbeville ide fel a megh nevezett hellyeken, ez az Erbeville penigh most megyen a Bortza Völgyén, Fejer[v]ar, Szaszsebes felé.

Eö Kgymek igy találták jobb*nak* 1° Hogy a Tökölyi Ural el ment emberek buzajahoz illyen dispositioval nyullyanak, hogy mü kinek kinek Tesztartaja*nak* parantsollyuk megh, hogy a buzat tsepeltesse akar Ur Jobbágyival akar idegenekkel de tsalás nélkül, és jo gondviseléssel, és vigyazassal, hogy a Nemet An*n*onae Officialis el ne lopjon, tékozollyo*n* benne, rövidd szoval vigyazzan a Tesztarto a Nemetre, és e contra a Nemet a Tesztartora, és igy mind kettenn tartson szamat rá éggyik a másik*nak* adjon Quietantiat rolla, melly ket rendbeli Quietantiak producaltatván suo tempore tsinaltassék Regestrum a szerént, és akar törveny, akar gratia szerént szakadgyék vége kinek kinek dolgának, tudgya mind az eö Felsége Co*mmi*ssariussa, mind az Ország, hogy kinek kinek magá*nak*, vagy hazanepének mint kellessek refundalni.

2° Ha ezek*nek* a Gabonajok elegh nem leszen mind Ratz, és Nemet hadak tartására az Hunyad Var*me*gyei betsülletes Fő, es Nemes rendek adgya*nak* buzat a Co*mmi*ssariusok Quietantiaira,

[a] [a másoló itt az *Erbeville* tulajdonnevet olvasta így!]

ne kellessek magok*nak*, kivalt annak a gaz Rátzság*nak* tsepelni, pusztittani rendeletlenül.

3° Ha ez emlitett ket utonn provisio nem leszen eö Kgmek praestálnak, hogy [...] kell venniek, mert sem a Csaszar eő Felge Meltosági, sem ennek az hazának meg maradása nem szenvedi tellyeséggel, hogy az a Ratz had mint egy Considerabilis Strása dissipalodgyek.

4° Ha a Boland hada megh indul onnét aloll, legye*nek* Co*mmis*sariussi Kglmed Rendeléséből, ha ott marad is az a Regiment, ha az Erbeville Regimentye megyen is oda Kglmed rendelhet Co*mmis*sariusokat melléje.

A Badensis Regementye már megh indult Besztertze felé, Szászsebesbe vagyon ugy tudom a minap Szanto Székre Demien Daniel Ura[*me*]kot rendeltek az Urak Co*mmis*sariusok*nak* melléje. Kglmedis irasson eö Kgylk*nek* felöle, hogy legyen gondyok reája, s' allyanak melléje.

Kgmed azért édes Koma*m* Ur ugy mint Feö Tiszti, és jovát kivánoja annak a Nemes Var*me*gyé*nek* irjon arrol a tséplés, és buza adásrol, talam jobb ugy, meghis leszen rendi a Dolog*nak*, és ut a refusiora, mint sem tsak magok Kgylk mind Gazdag [...]

A Gyülés Fogarasba valo viszsza menéséről iratni kellene Kgd*nek* avagy tsak az emberek mondgyák. Azomba ne késünk vélle. Datum 3. De*cembris* 1690.

291.

Teleki Mihályné Vér Juditnak

Fogaras, 1690. december 15.

Mint kedves bizod*almas* Aszszonyom*nak* koteles betsülettel szolgalok, es I*sten*töl vigaztalast kivanok edes Aszszonyom kgd*nek* kedvesivel eggyütt &c.

Banom hogy kgldet busittanom kell, de ketelen vagyok velle kötelessegemre nezve, mindazaltal aztis gondolom hogy az Ecclesiahoz valo adast es Alamisnalkodast nem tartya kgyld terhenek; Minap izentem volt kgld*nek* Ratz Istvan Ur*am* altal, megis mutatvan eö kgy*nek* az szegeny Udvezült Ur ados levelet, melly*nek* szinten ma vagyon Esztendeje a' mint az Ecclesia penzeben vett ell fl. 6000 melly*nek* Interesse mar az obligatoria szerint fl. 600

minthogy peniglen most ollyan alkalmatossag vagyon kezünkben, hogy azt a' penzt haszonra fordithatnók, azomban semmi jövedelme nem leven a' Scholaknakis mindennapi költsegreis kivantatik; külombbennis sem kgld, es a' szegeny Ur haza jovara nincsen Intereses adossag alatt lenni, azert bizo*dalma*son kerem kgyldet azt az fl. 6600 minel hamarebb ide Fogarasba meg küldeni ne neheztellye, mellyet en a' tőbb Vallasunkon valo Urak, Feö Rendek tettzesebőlis irok es jovallok kgld*ne*k, mert hogy ha az a' penz most tsak hamar le nem tetetődik, 6. Januarÿ Anni sequentis[1] ki esik az alkalmatossag kezünkből a' mellyel hasznat vehetnők, mellyet tudom kgyldis nem kivan; Enis bizony szolgalni kivanok inkabb kgyld*ne*k, mint sem leg kissebb kedvetlensegereis lenni, tsak hogy mint levelem kezdetibeis iram kötelessegem szerint ketelen vagyok evel. Varom azert kgyld jo valaszszat a' penzel eggyűtt. Es köszönőm eggytzersmind a' Kolosvari haz irant igirt kgyld jo akarattyat. Ajanlv*an* I*sten* ol*talma*ban kgyldet. Fogaras 15 Xbr*is* A*nno* 1690.

Kgyld*ne*k betsülettel szolgalo sogora, szolgaja.

Bethlen Miklos

292.

Kun Istvánnak és Kun Miklósnak

Bethlenszentmiklós, 1691. március 4.

Szeretettel szolgálok édes Apam, és Sogor Ur[am] Kgldmek*ne*k!

Mennyire szanakoztam legyen eleitol fogvan, mind a Haza közönséges szakadazassan, romlasan, mind penigh abba a Kgltek, rabsagnal, en ugy hiszem, keservesebb számkivetesen sok szoval Kgltek eleiben nem terjesztem, tudgya az I*sten*, és ithon sokan, minemü veszedelmes legyen a Kgltek mostani allapattya, és ha abban maradni akar, mitsoda meg orvosolhatatlan gonosz talallya, és örökös romlas a Kltek hazat, azt sem terjesztem, a titkok és a dolgok ki meneteli I*sten*nél vadnak ugyan, de a men*y*nyire én a dolgokat tudom, ha Kgltek most az eö Felsége Gratiajat megh veti, nem hiszem, emberi mod szerent szolvan, soha Erdelyben jószágot birjon, mellyet en nagy nehezen recuperalhattam mind Nemettöl, Magyartol, hiszi, nem hiszi Kgltek, Kgltek

[1] jövő év január 6-án

dolga, en keresztenyi kötelessegemhez kepest munkalodtam, a Kgltek Gratiajat, es *Ist*en akarattyabol veghezis vittem most; A Joszágokat is el foglaltattam, megh ne tsallya azert Kglteket senki biztatássa, hiszem elegge experialta eddig Kgltek, sokat nem irhatok nemis szükség, sapienti pauca, *Ist*en Kgltek és az Emberek előtt, en ment leszek Kgltek iránt, el hiheti pedig Kgltek az en mindenkori szegeny idvezült Felesegem halala után is Kgltekhez meg mutatott szeretetemhez kepest, hogy bizony gonoszt Kglte*k*nek nem javallok, szep eleven zalogi leven mostis az en Kgltekhez valo kötelessegemnek, kinek edgyike ezt irta, a masik is egessegben vagyon. Ennek a Gratianak terminussa ad sum*m*um Husvét, hogy ha mi akadallya pedigh Kglteknek vagy edgy, vagy mas dologbol volna, *Ist*en Kglteket be hozvan valamitsodas Embere Kglte*k*nek ez előt tiz, tizenket esztendővel voltam, ollyannak tapasztal, betsülletemet, mindenemet kötöm beleje, batran jöhet, Joszagaban mindgyart be szalhat, noha ez tsak Passus, a kit küldöttem, mert magat a Gratiat a fele hellyre nem szoktak küldeni, de ha Kgltek az en szomnak nem hiszen, senkienekis bar ne higyen. Adgya *Ist*en edes Hazankban örömmel latni Kldtteket. Datum in *Szent* Miklos 4ª Marty *Anno* 1691.

293.

Bethlen Jánosnak

Bethlenszentmiklós, 1691. március 15.

Edes Eötsem Uram!

A' mü keresztenyi Atyafiui kötelességünkbe akarvan ell járni, im Passust küldöttünk az eö Felsége Gratiaja keszen vagyon, noha másoknakis, de kiválképpen Kgld*n*ek, azért Kgyld jöjön édes Hazajában, és hütös Matkajahoz, kitöl gonoszul meg válni mind kar, mind bün, és több *Ist*en ostora*n*ak Hopmestere. Tudttara legyen penig jo Eötsenk, mind Kgld*n*ek, mind mások*n*ak, valaki az mostan offeralt eö Felge gratiajat meg veti, hanem ha vagy verrel, mellyis e Keresztenyseg keszületihez képest igen bizonytalan, de Erdellybe joszagat nem bir. Kgld sem az Annyara, sem az Hugara (:mert az *Ist*en azt meg szannya:) sem masok biztatasara ne nezzen, hanem testver Attyafiai*n*ak hidgyen, hogy bizony Kgld gonoszát nem kivannyuk. Ha penig intesünket meg

veti, lassa, mi *Isten*, s' emberek elött Kgld arant mentek leszünk. Ha levelünket prodallya aval maga nyavalyajat teszi gyogyulhatlan*na*.

Bun, s a több Joszága, és hazaja bizony oda leszen örökke. Donath Janos U*rat* köszöntyük, jöjjön ell Kgldel bizvast, bizony semmi nyavalya sem leszen, assecurallyuk. Sok szot nem szaporittunk münket soha se okozzon, ha osztan örökke oda vesz. Mellytöl I*sten* oltalmazza Kgldet, és hozza hozzank örömmel. Sz*ent* Miklos 15° Marty 1691.

294.

Pataki Istvánnak

Bethlenszentmiklós, 1691. április 11.

Szolgálok édes Komam Ur[am] Kglmednek!

Ultima praeteriti költ Kgld levelet betsüllettel vettem. A mit az elött irtam Kglmed irant, vetkezném ha retractalnam, mellyreöl coram plura. Hogy Keresztyeni Tisztit követi irantam I*sten* aldgya meg Kgldet erette; Bizony el hidgye Kglmed keserves ennekem hogy eö Kglmek magok ugy fel fedek sziviket, és a dolgokat igy confundalak, de nem tehetek rolla, azis I*sten* dolga, a ki ezeket igy engedi folyni, Omnia in bonum cedunt iis, qui Deum diligunt,[1] én a' mint Almakereken is mondám Kglmednek mindent el követtem, a' mivel tartoztam, söt a mivel nem tartoztamis nihil aliud profeci, nisi ut Inimicos redderem audaciores, et ad publicam perniciem promptiores.[2] Szannya meg az I*sten* eö Kglket, szannya meg a Hazat, szannya meg kivált az Ecclesiat itt köztünk, mellynek rontasara valo igyenes tzéllya az Satannak, ez az eö Kglmek en ellenem valo meg kemenyedese. Gondollya Kglmed hogy a mi cunctationk alatt, undecunq*ue* illa nascatur,[3] hogy eö aluszik, cudit fabam, vel fulmen, quo serius eo gravius evibrandum.[4] Vagy ha ugy volnanak en kezembe az orvosságok, a' mint

[1] Minden dolguk jóra fordul azoknak, akik Istent szeretik.

[2] Csak annyit értem el, hogy az ellenséget merészebbé és a közveszedelemre készségesebbé tettem.

[3] bármiből ered is az

[4] minél később, annál erősebben csépel vagy sújt villámmal

Kglmed irja, hidgye Kglmed, nem vesztegetnem el, de lehetettlen annak a beteghnek meg gyogyulni, akar melly jo Medicus, a mint Kgld irja Antidotumot adgyan, ha masok ottan ottan adgyák a merget neki.

Én Bánfi Uramnak is minap prolixe meg irtam, oltsa ezt a' Tüzet pro virili, en noha Teste Deo, et tota Tran*sylva*nia offensissime, et indignissime tractata, pars vagyok, de nem vagyok inplacabilis, sed cum restitutione honoris.[5] És ezzel az értelemmel akarok Husvet napjan is com*m*unicalni. Sufficiet mihi Pacem. En Dextra Fides*que* Fogarasba is syncere offeralni, Deus sit vel sanans, vel vindex,[6] a mint eö Felsegenek tettzik. — Novellakot mostis küldök, és mindenkoris küldök, mikor nekem jeö, tsak Kgltek a Szombatfalvi Postaval concludallyon, hogy igazann adgya be, külömbennis jo volna Kglte*k*nek, s' az egész Udvarnak ez a Level küldözö Com*m*oditas. Interim Kgltek a Collegiumokba miert nem irt a Professorok*na*k az Homagium felöl, omnis Cunctatio periculosa, suspicionibus obnoxiae,[7] en mint Curator tartozom mar urgealni, de inkabb szerettem volna, ha onnet szarmozott volna.

Urunk*na*k eö Nsg*na*k alazatos szolgalatomat ajanlom. Nyari Ur*am*at köszöntöm, mind eö Nsg*na*k, mind mindnyajan Kglte*n*ek örvendetes Husvetokot kivánnok. Sz*ent* Miklos 11. April*is* A*nno* 1691.

Kglmed szolgalo Attyafia Komja.

295.

Bethlen Gergelynek

Nagyszeben, 1691. május 25.

Szolgálok édes bátyám uram kglmednek etc.

A mely familiánkot illető régi levelet Bethlen Elek uram kglmed kezéhez adott, kglmed azt Absolon uramnak mutassa meg, mert az aránt ő kglme dispositus én tőlem, *[oldalt megjegyezve:]* ugy

[5] Isten és egész Erdély a tanúm, hogy gyűlölt és méltatlanul tartott tag vagyok, de nem vagyok engesztelhetetlen, de a tisztség visszaadásával.

[6] Számomra elég, hogy Fogarasban is kézfogással és esküvel őszintén békét ajánlottam, Isten orvosolja vagy bosszulja meg

[7] minden késlekedés veszedelmes és gyanakvást ébreszt

Bánfi György uram személyéről is. A királynak szóló levelet is elküldtük. Ajánlom Istennek kglmedet. Szeben, 25 Maii *Anno* 1691. Kglmed köteles atyafia, szolgája

Bethlen Miklós

Ha penig a dolog arra megyen, hogy annak expeditioba kellene menni, azt az egész familiára csak azon egy levélbe kell iratni és olyan stilussal, hogy legyen csak resuscitatioja inkább annak a réginek, mint sem uj creatura, ilyenformán: Toti familiae de Bethlen quae et antiquitus, uti ex literis anno specificatis[1] a levélben.

296.

Teleki Mihályné Vér Juditnak

Bethlenszentmiklós, 1691. július 8.

Mint kedves bizodalmas Sogor Aszszonyom*na*k betsüllettel szolgálok es I*sten*től vigasztalast kivánok kgdnek kedvesivel egygyűtt. &c.

21. Juny kőlt kgd levelet 7. praesentis vettem betsüllettel. A mint kgd levele kezdetinn Tanáts adásomot keőszőni, en azt io lelki ismerettel adttam, de en ugy látom, hogy kgdnek tsak az lattzik jo tanatsnak, a melly kedves, de tuddgya kgd azt, hogy az Orvossagok nagy reszent mind izetlenek szoktak lenni s-keserűekis neha, es nem gyogyul az a betegh keönnyenn megh, a ki tsak azt veszi bé a mi néki kedvesnek láttzik; Természeti az emberek*nek* ha mikor I*sten* megh alazza s-szomorittya, kivaltkeppenn a nagy szerentsébe sokaigh elt es mind tsak a kedves szokhoz es dolgokhoz szokott füleknek, hogy noha igaz de kedvetlen dolgokot, mind magok ellen valo boszszunak es keserittések*nek* tartsanak, es igy a io Tanatsokot be ne vegyek, hane*m* mind tanats adostol megh vessek. Ezenn sorsba valo ember kgdis, a szegeny Vr nagy szerentséjenek hizelkedő szokhoz szokott volt kgd, mar a ki legh tsendessebbenn mondgiais kgd*nek* az igazat, azt kgd faydalmasonn es nehez neve*n* veszi, melliyet en kgdbe ugyan nem tsudállok, mert okait talalom. 1. Kgd*nek* a szegeny üdvezült

[1] Az egész Bethlen családnak, mely régen is, mint az évvel jelölt levélből

Urahoz valo nagy szerelme nem engedi azt, hogy semmi roszszat el hiddgyen szegeny felől. 2. Mert sokann az igazat igen merghesenn addgyak ki felölle. 3. Sokann hazudnakis, es a mibe vetke nintsis rá foghják, sőt egeszszen meltatlansagot es boszszu űzest követnek. 4. Talalkoznak noha talám kevesenn, a kik kgdt felettebb biztattják, kivalt kegyls Urunk eő Felge protectiojával. 5. Nehez kgd*nek* akar eggy akar mas utonn megh csonkittani engedni a szegeny Vr keresmenyet. Es több ezekhez hasonlo tekintetekis foroghatnak a kgd gyenge es igen megh keseredett szemelye s-Haza dolgai körül. De Edes Aszszonyo*m*, eggy altallyaba legh elsőbbennis megh kell kgdnek ismerni az I*sten* kezét es hivatalylyat, hogy kgdt es egeszsz hazat I*sten* alazatossagra szenvedesre es engedelmessegre nem kemenykedésre hitta most, mellyel kgd mind I*sten* mind emberek előtt többet nyer. 2. Megh kell kgd*nek*is ismerni es vallani, hogy a szegeny Uris gyarlo ember volt és vétett, kivalt a keresesbe. Mind Theologusok*nak* Juristak*nak* penigh az a szava. Nem botsattatnak megh a bűnök, migh viszsza nem adattatnak az el vett jok. Nehez szo ez ugyan, de bizony a Felseges Udvar sem oltalmazza kgdt a Tőrveny ellen. Es itt immar szüksegh kgd*nek* azt ighen megh gondolni, mellyik a kgd Házának iobb, aze, hogy ki ki mindent Teörvennyel keressen kgdtöl, avvagy hogy maga kgd megh előzze a Teörvenyt, (.mert az osztánn nem kedvez.) es inkabb addigh migh a szegeny Urnakis Neve s-erdeme uigentába vagyon alkugyek kgd, mert ez kettő közzül eggyiket nyilva el kell kgd*nek* választani, en ezt az utolsot jovallom sok okokra nezve, mellyeket k*nek* az üdő megh mutat, mind Pekry Ur*am* mind a Jarai mind az Ecclesia 6000 forintya irant.

A mi penigh a Jarai dolgot nézi, bizony az Eötsem*nek* ollyan közi van hozzá mint a Buni Joszagahoz, melljet ha kegd kivan megh mutattatok, es a szegeny Vr nagy sok szinü s-formaju törvenytelenseget követett abba, kivalt a ket statutioba, melly dologh mihelyt nap fenyre jeő, felette öregbitti betstelenseget, mellyet nem 6. de 60. Jobbagy sem érne fel.

Irja kgd hogy a Prorogata k*nek* semmit sem használt, mert enis el foglaltatta*m* a Jarai portiot, de megh lattya kegd a Prorogata utann, ha nem hasznalt, ha kgd a tsendes utat nem követi;

Mert tsak enis a Sardi Szomordoki Sakfalvi Ködi Kelentzei Uylaki portiok iránt mindazaltal tsendessen requiraltam volna kgdt eddigh, ha azt nem kerültem volna, hogy mások*nak* labot ne addgiak kgd ellen, de varta*m* s-varom kgd tsendes utonn valo Atyafisagat, es bizony a menyire lehet kerülöm a kgd keseritteset.

Az 6/m forint dolga nem en dolgom, hanem az Ecclesiae, de hiszem erről a Tanats Ebesfalvarol ugy tettzik iol resolvalt kgd*nek*, en bizony abba Keresztesi Urral elegge törtem a fejemet Sarosi Alvintzi Urammal s-másokkal eleget hantuk vetettük, de tsak nintsen nékünk Curatorok*nak* modunk benne, hogy az Ur Obligatoriaja mellől el allyunk, nékünk ketelen kgdt kell busittanunk, és kgdnek Bethlen Gergely Ur*amat*, vagy inkább az Orszagot, mellybennis én bizony Igassagaigh tiszta szivel szolgálok kgdnek. De kerem kgdt, ha kgd teöbb bayt es busulast nem akar ennélis szerzeni magának, vegye be a io Tanatsot, ha ki kgdnek Igassagat producallya, ne kivánnyon az ollyannal perleni, iobb a migh kgdt mas keri, bekesseggel kinallya, es mint eggy megh birallya mint sem ha mikor osztann kgd jut arra, hogy masokot kgd kerjen, mert el hiddgye kgd hogy en magamot bizony szeretnem ki vonni ezekből a kgd dolgaibol ha lehetne, es adná I*sten* bartsak énnékem magam*nak* ne volna kgdel bayom, mert ugy latom kgd engemetis epp*en* eggy mertekbe valo gonosz akaroja*nak* hiszen mint másokot, noha bizony nem vagyok, de lehetetlen ollyan Igassagomot oda hagynom Egyeb aránt bizonyittok I*sten*nel rancort Vindictat szivembe nem tartok. Eörömest szoval szeretten volna mind ezekreöl kgdel beszelleni, bar tsak Gernyeszegenn volna, de Görgeny igen meszsze vagyon. Ayanlom I*sten* oltalmába kgdt.

S*zent* Miklos. 8. July. A*nno* 1691.

Kegd*nek* betsüllettel szolgalo Sogora szolgaja

Bethlen Miklos

297.

Vay Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1691. október 31.

Keötelesen szolgalok edes Sogor Ura*m* kgd*nek*.

11 es 15. praesen*tis* keölt kgd leveleit vette*m*, mellyis ugy tudom 4dik levele kdg*nek*.

A mi a kgd Erdelyi Joszaga Donatioja Confirmatiojat nézi, azzal valo sietest ne*m* jovallo*m*, keves az üdö hatra melly erre megh tanitt. Egieb arant Biro Samuel Sarosi Ur*amek* altal io szivel seghittem kgd dolgat mind Eötsém Ur*amm*al eggyütt.

Az hazassag irant kgd*nek* a magam peldamot jovallo*m*

Az Udvarhelyi Ura*m* jo akarattjat nagyra betsüllöm, a Becsi Agensemis megh irta, kerem ezen levelem mellett keöszönnye megh kgd*nek*, ha mibe tudnek enis jo szivel megh költsönöznem eö kgy*nek*.

Telekine Asz*szonyom*mal en szembe nem volta*m*, nemis lehetek ugy hiszem sordescalta*m* enis ott, Teörveny nélkül ott semmit sem nyer kgd ugy hisze*m*.

A jo Vasarokot hallo*m*, de azt bano*m* eppe*n* a mit kgd, azt a roszsz Sulyok Joszagotis en velem tsak a kételensegh véteti, hogy az adossagomot maskeppe*n* megh ne*m*[a] vehete*m* a Kamaránn, es ugy vagiok mint a vesztö kartyas többet tesze*n* fel, hogy a mit el vesztett viszsza nyerje. Hallom a Kis Vardai Vasartis nem tudom mitsodas, baltámhoz alkalmatos veszszőt nem mondom megh nem probalnek, de nagy Fat nem. Ayanlom I*stennek* kgdt. Sz*ent* Miklos. 31. Oct*o*bri*s* 1691.

Kgd Sogora szolgaja Bethlen Miklos

298.

A szepesi kamarának

S. d., [?, 1691. április 19. után]

Illustres Spectabiles Magnifici ac Gene*r*osi Do*m*ini Do*m*ini mihi Colendissi*mi*

Literas p*rae*titulatar*um* Do*m*inat*i*onu*m* Ves*t*rar*um* 19 Apr*ilis* Cassoviae ad me datas jam pridem accepi, ad qvas responsum distuli ideo, ut penitius de postulatis informare possem, Qvod ergo personam Do*m*ini Francisci Gyulai attinet, Certum est ipsum superiori Anno cum maximo Scandalo ad Tökölium defecisse, & multos secum abstraxisse, Sed jam poenitere ipsum, & Suae Ma*jesta*tis gratiam qvaerere, qvod tempus brevi docebit.

Qvod vero Do*m*inum Michaelem Vay attinet, ille perpetuus Illustris Memoriae Do*m*ini Michaelis Teleky Minister, post gener, & in praelio ad Zernyest periculi socius fuit, alienus vel maxime semper a' Tökölianis partibus, qvae etiam fuit Causa recessus ipsius ex hungaria ante multos annos, & intentio Suam per Telekium (:juratum Tőkőly hostem:) faciendi, Qvod tamen ipsi parum

[a] [utólag beszúrva]

bene successit, publicum enim qvo Telekius flagrabat odium hunc etiam corripuit, vnde fit vt hic etiam in Transylvania malevolis & maledicis non careat; Datum tamen est ipsi Testimonium a Nostro Consilio Status, qvod de vita ipsius inter nos acta, & de Captivitate, ac eliberat*i*one ipsius abunde Ves*t*ras Ill*ustri*tates, Magnifices ac Gen*e*ros*as* Dominat*io*nes informare poterit.

Ego Interim justam in praetitulatas Dominat*io*nes Ves*t*ras habeo qvaerelam in annexa declaratam, qvam tamen per prudentiam & aeqvanimitatem earundem Corrigendam Spero, & simul easdem Divinae protectioni Commendo & maneo ejusd*em*

Ill*ustrissim*arum Spect*abilium* Magnific*arum* Gen*e*rosar*um* Do*minationum* Ves*t*rarum

Servus paratis*simus*
Nic*olaus* Betlen

299.

Vay Mihálynak

Vajdakamarás, 1692. január 2.

Szolgalok es I*sten*től eörvendetes Uy esztendőt kivánok edes Sogor Vr*am* kgd*nek*.

10. praeteriti Xbris[1] költ kgd levelet vette*m* ez előtt szamos napokkal, de sok es nagy distractioim miatt eddigh nem lehete rescribalnom.

Az oda ki valo nagy io Vasarokot értem, de reghi mondas Inpedit ire forum defectus denario*rum*[2]. Nékemis felette nagy reszem vagion ebbe. Mind az altal kerem kgdt szeretettel, külgye Urbariumat kgd nékem annak a Zitsine Asz*szonyo*m Joszaganak, es az alkalmot indittsa megh, s-tudosittson voltakeppe*n* felölle, mert megh vészem megh ezenn a Telenn, de ugy kellene alkunnunk ha lehetne hogy lenne io fundamentummal, Verek, Vicinusok ne tsereltetnének penzt velem. Azonba maga Zitsine Asz*szonyo*mis Zalagba addgyae? Vagy eörökösönn, mert en ha iotskann fizetekis, inkabb fizetek örökösert, noha talam Zalagonn kezdheti ember, es az uta*n* örökösse teheti, Mind ezeket bizom kgd Atyafisagara, el hiszem el sem mulattja, s-kivalt ha kgd hasznosnak itili neis kessek velle. Azonbann en ugy hallotta*m* hogy Kis Vardanak

[1] Az elmúlt december 10-én
[2] A pénztelenség akadályozza a vásárra menést.

eggy resze vagy mindis Homonnai Joszag es mostis a Kamara kezénél vagion benne, a perpetuitas penigh ugian tsak eö Felségénél vagion per defectum Familiae Homonnajanae[3] Ebbőlis kivanok en Informatiot, és ha most de facto a Kamara kezénél vagion valami benne, Kerem megh most io idejenn kgd altal Udvarhelyi István Vr*amat*, hogy requirallja Szent Ivanyi Laszlo Vr*amat* nevemmel, ne addgiak másnak, hogy ha imez Vasarunk talál succedalni, annal inkabb mehetne elé ember a kgd irása szerent a többinek megh szerzésebenn.

Vetterani Gen*e*ral Ur*amnak*[a] mindenkor megh kültem a kgd leveleit.

Az Hazassag iránt ha kgd az en peldamot követte volna eddigh Is*te*n áldása lehetne kgden, azt kellene megh gondolni Benedictio Jehovae ipsa ditat, & non adfert molestiam secum[4], abba vet kgytek mayi iffju rend, hogy addigh keres nem feleseget annyira mint gazdagsagot, hogy az eletenek legn dragabb reszet, Iffjusagat el veszti, osztann sem feleseget sem Gazdagsagot nem talal, vagy ha ezt az utolsot el eri, a ket elseőt nem, mert az üdö viszsza nem jeő, A Gazdag Aszszony penigh gyakrabbann nem Felesegh hanem Aszszony szokott lenni, Bizony nem kötötte Is*te*n a gazdagulast az hazassag melle, hogy hogy gazdagulnak megh sok szegeny hazasok, hogy hogy szegenyednek megh sok gazdag hazasok lattjuk mindennap. A melly szemelyenn a kgd elmeje jart, annak dolgat ugy hiszem a Battya haza jövese el valasztya, eddigh megh semmit benne nem tudok. Ez előtt eggy hettel adam el eggy gyermek*nek* eggy Arva hugomot, ha ollyan szegenyt nem utalt volna kgd, bizony inkább adttam volna kgdnek, itt mü nallunk bizony gazdagot ne keressünk. Az Erdelyi leanyokot Aszszonyokot kgd mind ismeri.

7ma Xbris[5] irta*m* volt Udvarhelyi Vr*amnak* s-kegdnek akarna*m* tudni ha vettee. Eggy Curier vitte Sz*ent* Ivani Laszlo Ur*amnak* szollo levellel volt egybe kötve.

A Plenipotentiaval ha mit kgd*nek* hasznalhatunk megh probalom, de Telekine Asz*szonyom*mal nem hiszem semmitis vihessünk veghez, kivalt migh Napradi haza nem jeő. Tzikmantort en az Eccl*esi*a penzevel mingiart megh vennem, de Apor Uram azt

[3] a Homonnai család kihalása miatt

[4] Jehova áldása önmagában is gazdaggá tesz, anélkül, hogy kellemetlenséget okozna

[5] december 7-én

[a] [előbb:] Gen*e*ral*nak*

mondgia, ea Conditione remittalta kgd*nek*, es kgdis ugy Contrahalt velle, hogy másnak kivüllötte nem addgia. Intzedi U*ramat* requiralom a Testimonialisrol.

Bantsi U*ramm*al eggyütt az io szan utonn ha kgytek bé jőne io szivel latna*m*.

Groff Prejner V*ram* levele parjat kült*em* kgd*nek*. Ayanlv*an* I*stennek* kgdt. Kamaras. 2. Januar*ÿ* 1692

Kegd Sogora szolgaja

Bethlen Miklos

300.

Brassó város tanácsának

Nagyszeben, 1692. január 14.

Mint kedves komam és szomszéd Uraink[a] Szolgálok, és Istentől minden aldasokat kevanok kegyelmeteknek

Kegyelmetek Levelét mind a Contractussal eggyütt vettem. A Rheter és Tsako uraméktol adott Contractust viszsza küldöttem. Ami pedig a borok dolgat nezi mar en ez elött negyed ötöd nappal szolgaimot küldöttem a kik azon borok dolgara gondot visellyenek, és kegyelmetekkel a mint a dolog kivannya correspondeallyanak és a borok szallittatasara kegyelmetekkel együtt gondot visellyenek mellyről valo levelem eddig ugy hiszem kegyetek kezehez ment; relegálom azert mostis tsak arra magamot, és én ez utannis a miben tudok kegyelmeteknek jo szivel szolgalok.

Ajanlom Isten oltalmaban kegyelmeteket

Szeben 14 Januˌary 1692.

Kegyelmeteket szolgálo szomszéd baráttya komaja.

Bethlen Miklos

301.

Nemes Péternek

Bethlenszentmiklós, 1692. május 2.

Szolgalok es Istentől minden jokat kivanok Kg*nek*!

[a] [az eredetiben Uraim*nak* állhatott]

Mitsoda sok es nagy Karaval volt legyen a' szegeny Torda Varosa reszeről már szamos esztendöktöl fogva az Aranyosonn Valo Malom Kgltek Kezenél egynehanyan, azt az az egesz Varos fajdalmasonn érzi. Melyre nezve Kezekhez akarvan immar venni eö Kglmek, ugy tudom minden arra lett hiteles Költségét Kgltek*nek* meg fordittyak, melly dologba enis nem lehet, hogy annyi emberseges es resz szerint szeginy emberek*nek*is segittseggel ne legyek, Kerem azert Kgldt betsülettel, meg elegedven annak eddig vett hasznaval, penzet vegye fell, es a' Malmot a' Varos*nak* botsassa viszsza, ne Kellessék eö Kglmek*nek*is valami Kemenyebb es osztan a' Kgltek reszeröl Kedvetlenebb s' Karosabb Utonn nyulni Igassagokhoz, ha mit ebben Kglmed az en vekony tekintetem, es tovabb valo szolgalatomert tselekeszik, azt enis meg szolgalni igyekezem. Ajanlvan I*sten*nek Kgldet. Sz*ent* Miklos 2. Mayi A*nno* 1692.

Kgd bar[attj]a

Bethlen Miklos

302.

Vay Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1692. május 12.

Szolgálok edes Sogor Vr*am* k*nek*.

Bantsi Vr*am* bövebbennis foghja kgdt tudosittani, a dologh Summaja ez: Tettem le a kgd Sattzaba. fl. hung. 4400.[1] melyröl a Generalis quietaltis. Tzikmantor dolgába 15. praesen*tis* el valik a Gyeröfi Alvintzi Uramek elseő Ostroma, mint verhete*m* viszsza megh valik. De reliqvo azt igirte a G*ene*ralis, ir oda ki a penz levalasa felöll, es assistal k*nek* mind ott kinn mind itt benn. Bantsi Vr*am* ugy hisze*m* szoval bövebbenn informallya kgdt mindenekreöl. Ayanlom I*sten*nek kgdt. Sz*ent* Miklos. 12. Mayi. A*nno* 1692.

Kegd szolga Sogora

Bethlen Miklos

[1] 4400 magyar forintot

303.

Bethlen Gergelynek

Kolozsvár, 1692. június 27.

Passus executorius. A mint a nemes ország Vass György uram bécsi költségére disponált volt a beszterczei restantiaból fl. Ren. 900.[1] ő kglmek engedetlenkednek: azért az ur generalis Bethlen Gergely uram rendeljen két katonát, a kik executiora beszterczei urakra kimenjenek és mindaddig az executio legyen beszterczei urakon, valameddig a fl. R. 900. Vass György uramnak nem adminisztralják. Ex commissariatu. Claudiopoli 27. Junii Anno 1692.

Bethlen Miklós

304.

Máramaros vármegyének

Vajdakamarás, 1692. november 25.

Mint joakaro Uraimnak atyamfiainak baratimnak szolgálok es Istentől minden aldasokat kivanok kglteknek. &c.

Noha nem kétlem hogy sok fele nyomoruság öszve ne ütköznek a mint minnyajunkonn közönsegesenn ugy kgltekennis, mindaz altal el hiszem az Igassagnak ki szolgaltatasara kglteknekis szüksege vagyon, mellyre nezve en ad 6. Januarÿ inteztem es rendeltem Generalis törvenyes[a] Varmegye Gyülesét Szigethre, mellyet Vice Ispan Ur*amnak* meg irtam, kitis eö kglme promulgaltat, hanem kgltek ha kik*nek* kgltek közzül peri es bajoskodasi vadnak, akkorra keszüllyön hozzá es jöjjön ele oda, mert ha Isten valami kivaltkeppen valo akadallyal meg nem gátol, azon igyekezem hogy akkorra compareallyok a kgltek szolgalattyara; Adgya Isten találljom jo egessegben kglteket es szolgalhassak kglte*k*nek. Da*tum* Vayda Kamaras. 25. 9br*is* 1692

Kgltek szolgája attyafia baráttya. [b]Bethlen Miklos

10. proxime venturi Xbris[1] Orszag Gyülese leszen Maros Vasarhelyt, ha a Regalis kesöre erkeznekis kgytek külgye Attyafiait,

[1] 900 rajnai forintot

[1] a legközelebbi december 10-én

[a] [beszúrva]

kikis az en kgyteknek költsenn adott penzemet hozzak be ok vetetlen, mert mar fel esztendeje hogy adttam.[b]

305.

Brassó város tanácsának

Bethlenszentmiklós, 1693. február 28.

Mint kedves jo akaro Komam Uramek szolgalok es Istentöl minden aldasokat kivanok kegyelmeteknek

Amelly penzem ennekem ugymint fl. hung. 514/48 kegyelmeteknel vagyon, ell mulhatatlan nagy szükségem leven arra a Penzre különbenis kevés és feleszegen [sic!] levén Kegyelmeteknel az a Penz, kegyelmeteket kerem mind ezen esztendöre való interessevel a melly szinten expiral adgya meg kegyelmetek teszen igy a penz fl. Hung. 565/88.

Ezzel ajánlom Isten oltalmaban kegyelmeteket

Szent Miklos 28. February 1693.

Kegyelmetek szolgálo comaja s szomszed baratja

Bethlen Miklos

306.

Esterházy Pálnak

Bethlenszentmiklós, 1693. március 16.

Celsissime Princeps ac Domine, Domine mihi Clementissime. etc.

Alazatossann kell Hertzegseged előtt meg jelennem ezenn levelem által, nem annyira tsak magam, mint szegeny Maramarus Vármegye képébe, melly Vármegyére hogy ha Hertzegseged Atyai gondviselesevel nem tekint, nagy romlása leszen ez következendö dolgok miatt:

1. Lengyel orszagba ketelenittetvén szegények be járni sok szűksegekre nezve, szemelyekbenn jovakbann ottan ottan arres-

[b]...[b] [az aláírás és utóirat autográf]

taltatnak károsittatnak, mellyről noha mind a Vice Tiszteim, mind penig én az Lengyel Urakot meg találtuk, de semmi haszna sincsen, ha Hertzegseged meltoztatnek Kgls Császár es Koronas Királyunkal eö Felségével irattatni a Felseges Lengyel Kiralynak eö Felsegenek, hogy parantsolnák meg az szomszedsagban levö Tiszteknek, hogy tavoztatnák el azokat a gonoszokat es orvosollyák meg.

2. Nemes Szatthmar Varmegyere Hertzegseged kglsenn committalt volt ez elött az en tsekély szemelyem iránt, hogy afféle rendeletlen Personalissal eö kglmek ne terhellyenek, de nem hogy az használt volna, még neheztellettenek ö kglmek hogy Hertzegsegedhez confugialtam, es nem tsak magamra, hanem Maramarussi betsülletes eö Felsege hiveireis nagyobb mertekbenn mint ez előtt kezdettenek Personalisokat vetni, es ighen nehéz Német Militaris Executiokkal nyavalyás Tisztartoinkat Biráinkat es Joszáginkat vesztegetni, mellyről enis különn, Nemes Maramarus Varmegyeis különn, betsüllettel eö kglmeket levelünkel requiraltuk, de választis levelünkre eö kglmektől nem érdemlettünk, mi okra nézve, láttya Isten nem tudgyuk, mellyre nezve Nemes Maramarus Varmegye mikor az minap eö kglmek között künn voltam, bizony dolog a költsönt az eö kglmek közzül Maramarusban biro betsülletes embereknek meg akarják vala adni, de én nem engedém, ne láttassam benne magam hitvan Joszágotskámert passiot viselni, es az Hertzegseged hire nelkül tselekedni, de már a Nemes Varmegyetölis uyobbann meg találtatva kelleték Hertzegsegedet busittanom miatta, mellyet ugyan eö kglmekis levelek által el követnek alazatossann Hertzegséged elött, találllya illendö modgyát meg orvoslásának, es legyen nehézsége nelkül Hertzegsegednek, ha Maramarusis hasonlót követ el, holott mi ugy tudgyuk, hogy Nemes Szatthmár vármegyenek terhe erre az mostani téli quartelyra nezve eö Felségétől és az Meltosagos Generalis Commissariustol sokkal könnyebbittetett volt, mint sem az elött volt, méghis eö kglmek akkor terhelnek leg inkább bennünket;

3. Valami el haytott Juhokrolis, mellyek rész szerint Hertzegséged Jobbagyie voltanak.

4. A mostani nehéz tereh viselés előtt el szökö vándor emberek viszszá adásárolis irtanak volt eö kglmek, mellyeket magok levelébenn mind bövöbbenn specificalnak Hertzegségednek, de ha-

szon nélkül. Várjuk azért mind ezekröl Hertzegseged kegyelmességét, mellyekröl valo Commissiokat es minden ahoz kivantato szükseges leveleket meltoztassék Hertzegséged a Postakonn az én kezemhez dirigalni ide Erdelybe, hadd tudgyam én osztán el küldeni, az kit hová illik; Melly Hertzegseged kglmessegéjért, mind a Nemes Varmegyc, mind penig én in privato ˇkivánunk szolgalni Hertzegsegednek minden alazatos engedelmesseggel. Deniq*ue* Principalem V*est*ram Celsitudinem Divinae tutelae commendo et maneo.

[a]Celsitudinis Vestrae.

humillimus Servus[1]
Nicolaus Bethlen[a]

Szent Miklos. 16. Marty. A*nno* 1693.

307.

Alvinczi Péternek

Bethlenszentmiklós, 1693. május 17.

Mint kedves Komam Uramnak szolgálok es I*st*entől minden aldásokat kivánok kglmednek. &c.

Kgldnek minden leveleit es leg közelebb 6. Maÿ kőltetis el vettem betsüllettel, adok Istennek háálát rajta, hogy ez az utolso vidamabb stylussal láttatik lenni, adná Isten hogy az az kgld meg vigasztalodása ugyan valosagos lenne, es hamar itthonnis vidámon láthatnám kgldet.

29. praeteriti kőlt kglmed leveleben irja kglmed a Dankelman U*ram* szamára valo lovakot, de nem irja kglmed szekeres lo kelle vagy paripa, mert itt a szekeres lo igen apro szokott lenni maga tudgya kglmed, meg a paripais igen el aprosodott, maga semmit felölle nem ir, bizony baÿosnak tartom igen ollyan meszsze földre lovakot venni, az utonnis eggy bennulas vagy mitsoda érje, penig igen sokban kerül, nagyobb vilagosittast es securitast kivannék abban az dologban ö kgltöl.

[1] Végezetül hercegi fenségedet Isten kegyelmébe ajánlom és maradok fenséged legalázatosabb szolgája

[a]...[a] [autográf]

Komornyk Ur*am*tol amaz 6000. forintrol en Testimonialist küldöttem tsak sollicitallya kglmed mellette azt a penzt, ha penig kglmedet ez a levelel utba vagy indulo felbe találllya, küldgye kglmed Sz*ent* Kereszti Ur*am* kezében hadd sollicitallya ö kglme. En kglmednek most semmit egyebet nem irhatok, hanem 21. p*rae*sentis öszve gyülünk Balasfalvara, es onnet küldünk eggy falyka penz sollicitalo Memorialet fel ö Felsegenek, mert itt az ö Felsege Commissariatussa számtalan penzel maradott adossa az országnak, tsak vehetnők meg, pro praegustu fel küldöttem kglmednek a Generalis Computus parjat, de hogy kglmed sollicitallya addig mig a Gubernium levelet nem veszi kglmed felölle, nem jovallom; A mint penig ebben a Computusban Komornyk Ur*am* le defalcalt tizenhet ezer eggy nehany száz forintot a bezzeg a mi fogunkra nem fér. A mint ötvenkét ezer eggy nehany százat hagyott fenn, azon kivül vagyon Hueber Ur*am* adossaga, mellyis több 25 000. Rhenes forintnál tsak az ország számára. Azon kivül az 40 000. köböl buzanak az árra, a kit ez idénn adttunk, mellynekis harmadát sem fizette még meg. Ezen kivül vagyon az száz ezer forint a Fiscalitasra vagy mire. Ezen kivül amaz 6 000. forint, a tizenket ezer köböl Zabnak az árra. Még ezen kivül Hueber Ur*am* tavalyi buzanak az árravalis sok szegeny embernek adoss. In genere sollicitalni a Ministereket hogy a sok féle adossagokat ö Felsege meltoztassek meg küldeni, igen szükseges, de particulariter kglmed memorialet rolla nem adhat, mig a Gubernium levele oda fel nem érkezik kglmedhez. Komam Aszszon*nak* en a kglmed leveleit mind meg küldöttem, a ki most érkezett aztis holnap meg küldöm. Eö kglme leveletis ez előtt eggy hettel adttam a Postára. Még eddig Istennek hálá bekevel vagyunk. Tavasz ollyan jár, hogy ebben az esztendőben nagy bövsegét varhattyuk mindennek, mind Eősz Tavasz veteseknek szőlőnek. Ezzel ajanlom I*stennek* kgldet. Sz*ent* Miklos. 17. Maÿ. A*nno* 1693.

Kglmed szolgalo Komja.

[a]Bethlen Miklos

Kerem tudosittson kd vagyone megh Stratman Ur*amnak* hayadon leanya.

En szakasztottam volt fel az Inclusak mia.[a]

...[a] [autográf]

308.

Cornelius van Ecknek

Bethlenszentmiklós, 1693. május 17.

Clarissime ac Celeber*rissi*me Vir D*omi*ne mihi honorandissime!

Ex iterata mei filÿ relatione intelligo humanitatem et benevolentiam Vestram, qva ipsum Complexi, studia ipsius promovistis, quod quidem Christianae Charitatis et amicitiae genus cum in filio meo erga me exercitum esse agnoscam, mei officii reciproce duco[a] ut pro illo singulares et synceras gratias agam, quod dum per praesentes et earum exhibitorem eundem filium facio, rogo *Vest*ram Claritatem, ut porro etiam coepto favore illum, et me in illo prosequi velitis, pro quo obligo ego etiam me ad debitam vestri nominis culturam, et syncerum etiam ex longinquo vestri amorem. Qvos simul una cum alma Vestra Republica Ecclesia et Academia divinae tutelae commendo et maneo.

Clarissimae Vestrae personae et meritorum.

[b]aequus aestimator &
Amicus Cultor
Nicolaus de Bethlen[b]

Datum in Tran*sylva*nia
in Castello meo Szent Miklos
17. Maji A*nno* 1693.

309.

Hunyadi Lászlónak

Bethlenszentmiklós, 1693. június 1.

Mint jo akaro Uram*na*k szolgalok U*ram* kgd*ne*k &c

Kegyd levelet betsüllettel vette*m*. A Relatoriat az en Deakim el keszittenek, de ket akadaly van benne. 1. Az Ur Pekry U*ram* a Compulsorium Mandatumot a melly mellett az Inquisitio*na*k kellett de jure lenni, es a mellyet a Relatoriaba beis szoktak pro meliori esse[1] irni akkor el vitte magaval, a nélkül azert nem

[a] [javított szó]
[b]...[b] [autográf]
[1] a biztonság kedvéért

lehetvenn kgd Pekry Uramtol hozassa viszsza s-küldgye ide. 2. A mint mondgiák a Deakok Vayi Uram nem esküt megh, hanem tsak azt mondotta, hogy igaz keresztyeni hütre vagy hüti szerent mondgia, Igaz dologh, szokás az hogy nagy rend, kivalt nagy Tiszteket viselö emberek fassiojat ha megh nem esküszikis, a deakok igy fel irjak. Sciliczet Ad fidem suam DEO debitam dixit.[2] de neha es ki tuddgia ittis, ne excipiallyon valamint a mas fel avval. De ez akkor válik megh, ha a Compulsoriumot kgd ide küldi, ugy a mint a fassio lett ki addgiak a deakok. Interim ayánlom Istennek kgdt. Szent Miklos. 1. Juny. Anno 1693.

Kegd keöteles szolgaja

Bethlen Miklos

310.

Alvinczi Péternek

Bethlenszentmiklós, 1693. június 3.

Kötelesen szolgálok édes komám uram kegyelmednek, etc.

Kegyelmed 13. és 20. praesentis költ leveleit is becsülettel vettem; ezt a komám asszony két levelét eddig is elküldöttem volna, de valami más alkalmatosság reménysége tartatta velem; immár nem tudok mit irni kegyelmednek, hanem hogy kegyelmed is vitesse fel komám asszonyt, mint Czabanius uram; még jobb lett volna együtt járniok, — de ez tréfa! Az arendáról kegyelmed mit irjon, látom; de én abba kegyelmednek az én censurámat még a télben megirtam vala, és én bizony úgy hiszem, ha az az arenda dolga ne találtassék[a] ugyan azon emberektől, a kik az egész dolgot remorálják, kegyelmed eddig Gálfalván volna. De erről úgy hiszem az urak publico nomine fognak kegyelmednek irni nem sokára.

Az Isten itt a mezőkön sok helyt szép áldását kezdette mutatni. A szőlőkön nem annyira; de mindeniket a jég-esső sürün kezdte járni.

Az én vásárlásom lehozására olyan sietve nem szorgalmatoskodom; mert a leányom lakodalma őszre haladott, hanem a confectumokat is csak vegye meg kegyelmed; de talám nem kell 25. forint ára. El sem tudná ember hozatni; nekem 10. asztalhoz kell,

[2] Tudniillik: Isten iránt köteles hitére mondotta.

[a] [az eredetiben itt *tolláltassék* állhatott]

mindenikre csak 3. vagy 4. féle apró ezüst csészékbe. Ehhez képest vehet kegyelmed. Sokkal nem kívánom kegyelmedet terhelni: amaz apró fejérfélét itt is nem igen drágán kaphatni; hanem négy fejér szövetneket azt ugyan csak hozzon kegyelmed, — bolondoskodjanak véle, ha az Isten meg nem gátolja. Én az én részemről nagy hijába-valóságnak tartom, de a közönséges bolond szokásból ki nem állhatok egyedül.

Isten oltalmazzon! de ha mi zenebonát értek, komám asszonyra leszen gondom.

Nekem, in privato, az én dolgaim igen nagy panaszra méltók! — Ezt a veszett commissariatust, igaz dolog, valami hitvány fizetésért viselem! de a cancellariára mely secretarius és jó diákok nélkül soha Erdélyben, ilyen súlyos nem volt mint most, — egy pénz jövedelmem, sem fizetésem. Más jó uraim dolgát nem irigységből hozom elő; de egynéhányan vannak ő kegyelmek, kik bizony most is ugyan mind kapogatnak zsebbe valót, sőt némelyike talám soha sem úgy mint most! — Én mindenkor csak a porba esem; noha tudja Isten s ember, ha heverek-e? s hogy élek? — Arra a rosz huszti titulusra is egy csepp vitulusom sincs; magam költségemen tartok az országnak postákat, deákokat; bizony nem győzöm, ha ő felsége az úr, Kinsky uram, Strattmann uram, s más jó akaróim (ha vannak!) grácziájok által a tavalyi fizetésemet a cancellariára, huszti kapitányságra ki nem adatja.

Ide mü közinkbe a zlótot rettenetesen hozzák, és azzal a marhát úgy eldrágitották, hogy egy borjus tehén 20. forint; egy pár ökör 60. 70. 80. 90. 100. 120. forinton is elmegyen. — Én urgeálom az árakat, hogy mind zlotról, marhákról consultálkodjunk, és praeveniáljuk a gonoszt! — a generális is javallja. — Most már az húst a mészárszékben denz (azaz: denariis) 4. 5. sem kaphatni. Ha az udvart nem offendálnók, mi a marha-kivitelt megtiltanók: mert bizony sem német, sem magyarnak nincs mit enni majd. — De a zlotot mint orvosoljuk? — én nem tudom. Aperte fel, vagy kitiltani nem lehet. Gondolkoztam én úgy, hogy csak ilyen tilalmat tennénk: 1-ör. Valaki Erdélybe pénzt hoz, — ne legyen szabad, csak tiszta zlótot hozni; hanem 2/3-a a kihozott pénznek legyen más féle pénz. 2-or. Ne legyen szabad az országból, csak tiszta poltura, susták, tiz polturásokat kivinni, hanem valaki pénzt viszen ki, legalább 1/2 legyen zlot; ámbár a többi legyen másféle pénz.

Igazán jó volna, ha kegyelmed erről elméjeket venné oda fel a ministereknek, mert bizony a militia sem subsistál az hús miatt.

Az pénzzel penig félek, hogy az ország megromlik. — Isten hozza kegyelmedet már valaha örömmel haza.

Szent-Miklós, 3-a Junii 1693.

Kegyelmednek komája, szolgája

Bethlen Miklós

311.

Teleki Mihályné Vér Juditnak

Bethlenszentmiklós, 1693. július 11.

Mint kedves bizodalmas Sógor Aszszonyomnak, Szolgalok és Istentől minden áldásokat kivánok knek.

Kgld tegnap kőlt levelét becsüllettel vettem. Hogj a' nékem szólló leveleket megh küldötte, megh szolgalom knek A Feleségem a' kd láttatását igen nagj becsüllettel veszi, Isten őtet egj Fiú magzattal megh Vigasztalá, kitis ha Isten engedi hólnap akarok kereszteltetni Jósephnek. Az Udvarhelly széki Admonitiot most értém kld leveléből, hirét sem hallottam ez előtt, nem szükségh knek csudálkozni rajta, tudván hogj honnét származott; Ha mikor kldt perlik, akkor talál kld úgj hiszem mentséget, az én akaratomból nem kevernénk mindent fel a' fenekéről a' viznek; En ha miben tudok, minden lehetős igassághos dolgokban jó szivel kévánok knek kedveskedni Ajánlom ezzel Isten óltalmában kldt. Szent Miklós dje 11 Julii Anno 1693.

Kegyelmednek becsüllettel szolgalo Sógora;

Bethlen Miklos

A Felesegemis betsüllettel valo engedelmes szolgalattját ajánlja knek.

312.

I. József királynak [?]

Bethlenszentmiklós, 1693. július 23.

Sacra Regia Majestas Domine Domine mihi Clementissime.

Quamvis personae meae tenuitas facile me absterreat, ne Majestatem Vestram praesertim inter tot et tam graves bellorum

Curas interpellem, nihilominus animat me Regiae Vestrae Majestatis celebratae ubiq*ue* Aequanimitatis et Magnanimitatis fama, et cogit meum, quo ex Sacr*atissi*mae Caesareae Regiaeq*ue* Majestatis D*omi*ni D*omi*ni mei Clementissimi benignitate fungor Supremi in Maramarus Comitis officium, ut humillimis his lineis Vestram Majestatem cum profundissimo respectu requiram, ut dignetur Vestra Majestas Dominis officialibus Majoribus ac minoribus ut et toti Nobilitati ac Plebi Polonicae in vicinia Comitatus Maramarush manentis benignissime demandare, ut abstineant a tot arrestationibus et damnificationibus miserorum incolarum Maramarush, ne privato ausu quisq*ue* sibi Actor et Judex fiat, imo restituantur ablata, et si quis qvid contra Sacr*atissi*mae Caesareae Regiaeq*ue* Maiest*at*is subditos in Maramaros ad praetendendum habet, agat Jure, cujus administrationem et ego et mei Vices gerentes exactissime ad instantiam querulantium inpendemus, ne cogamur etiam nos Sacratissimam Caesaream Regiamq*ue* Majestatem superinde interpellare, imo possimus inconvenientias Repressaliorum occassione saepe fieri solitas praecavere et inter limitaneos bonam amicitiam ac correspondentiam servare, DEus pro aeqvitate Vestrae Majestati benedicet, et ego ac Comitatus mihi commissus humillimis obsequiis benignitatem V*est*rae M*ajestat*is recolemus. Eandem Divinae tutelae commendantes. Datum in Szent Miklosh in Transylvania. 23. Julÿ. 1693.

Sacr*atissi*mae Regiae Maiest*at*is V*est*rae

[a]humillimus Servus
Nicolaus de Bethlen[a]

313.

Rhédey Istvánnak és Rhédey Pálnak

Bethlenszentmiklós, 1693. augusztus 14.

Szolgálok és I*sten*től minden jókat kivánok klte*knek*

Sz*ent* Kereszti Vr*am* mit irjo*n* Bécsből az Alföldi Joszagokról im párba klte*knek* el küldöttem. Kegltek azért levelekkel és minden ahoz kivántató dolgokkal készüllyö*n*, ha valami uto*n* és módon kezünkben ejthetnők, mert ha most nem fáradozunk benne bizony örökké oda vész. Annak penigh kőzi három hólnap a' mikor Bécsbe kell lenni, bizony dologh annak a' levélnek

...[a] [autográf]

Stylussa nékem nem igen tettzik, kivált képpen az hol megh jedzettem, mert a' mi keveset Deákul tudok ugj tettzik. Azt irtak oda valaki eddigh igasságát nem producálta már megh se halgassák, mert az három esztendő -s- hat hólnap el tőlt, hanem hogj azt mindgjárt el adhattyák; Ez ugjan a' mi részűnkről nem hellyes mert hiszem Váradnak Jenőnek megh vétele mind sincsen három esztendő -s- hat hólnap, de mégh is bizony ennek a' levélnek tenorához képest félek, hogj csak avval az ö Felsége levelivel maradunk a' kit én hoztam vólt, mindazonáltal kétségbe ne essünk, hanem készűllyűnk es ugj mennyűnk vagj küldgjünk oda mennél jobban tudgjuk. Kénosi Sigmond vramek*nak* is kd jelencse megh, oda bizony nem csak levél kell, hanem pénzis, mert a' kinek valami Joszághoz ollyan világos igassága lészen is mint a' nap fény, megh sem adgják senkinek is megh pénz nélkül. En ha I*sten* engedi hétfün innen Thordára onnét Kamarasra mégjek, és ha el nem kergetnek, egj két hetigh engemet ott találnak. Ajánl*om* Is*tennek* klteket. Sz*ent* Miklos dje 14 Augusti A*nno* 1693.

Kgltek szólgáló Attyafia szolgaja

Bethlen Miklos

Az Aszszonyt betsüllettel köszöntöm mind en mind a Felesegem, ha Karába lenne Kgytek akarnok.

314.

Csebi Pogány Menyhártnak

Torda, 1693. szeptember 28.

Mint joakaro Sogor Uramnak szolgalok es I*sten*töl minden jokat kivanok kglmednek &c.

Kglmed levelet az Inquisitioval eggyütt el vettem, de azt ollyan tsonkán fel nem küldhetni, azert viszsza küldöttem ismet, hanem az Also Jarastis es az Feÿdelem Joszágátis szinten ugy tegye fel beleje Notarius Ur*am* mint ezt, en valoban tsudalkozom Csernel Uramon, hogy illyen közönseges nagy dolgabannis a Varmegyenek meg sem jart ugy el ö kglme a mint kellett volna, ez maskeppen a Notarius Ur*am* munkaja jol vagyon, tsak a többiis legyen ugy, eÿel nappal siessen kgltek velle, hadd jöhessen be s. küldhessük fel minel hamarebb. Azomban arrolis kellene kgltek*nek* gondolkodni, hogy Ketzer Gyeörgy Uramnak kellene kgltek*nek* vala-

mi fizetest igirni hogy ö kglme procuralná ezeket a dolgokat, mert ha kgltek maga emberet küldi oda, rettenetes költsegeben telik ⟨kglt⟩ a Nemes Varmegyenek. Egyeb dolgokrol en most kglmednek nem irok, hanem valami buzat kglmed az en Nyomoru Hazamhoz adott en kglmednek meg adom cum gratiarum actione.

A mi penig az Zar Vas es egyeb dolgokat illeti, hanemha tsak azt tselekszi az ember a mi nelkül tellyesseggel nem lehet, de en most egyebröl nem disponalhatok, mivel igen sietö dolgom vagyon. Ajánlom Istennek kgldt. Torda. 28. 7bris Anno 1693.

Kgld szolgalo Sogora.

Bethlen Miklos

P. S. Ez a Galambos es Redei Laszlo Uramnak szollo level igen sijetö, hanem ha valami lovas embere volna ott Taratzközön Galambos Uramnak attol kellene el küldeni, ha penig nincsen, mas olly alkalmatossaggal, hogy minel hamarebb vihetnek ki Darotzra mert igen sietö a dolog, nem kellene Deregnyöbe farasztani ugyan az embert, hanem tsak Darotzig, es onnet vinnék meg Kerem kglmedet tudosittson kglmed engemet, hogy ha ott Maramarusba vagyone valami makk, akar bükk akar tsere makk, mert eggy nehany roszsz disznom vagyon s. nem tudom hova tenni

315.

Szentkereszti Andrásnak

Bethlenszentmiklós, 1693. december 7.

Szolgalok es Istentöl minden jokat kivanok kglmednek.

Kglmed 14ta praesentis költ leveletis vettem. Igen jol tselekedtte s. tselekeszi kglmed hogy tudositott. A mi a Publicumokat nezi, a Gubernium nevevel elegseges Informatioja ment kglmednek, mindazonaltal enis ennyiben akarom magyarázni. A mint azt irtuk a Ministereknek hogy 400/m forintnál többel adoss eö Felsege minekünk, annak eggy penz hiya sincs, ha nem több, es ha kerdeznék kglmedtöl honnan telik ki, ez szerint magyarazhatytya.

1. Az oda küldött Debitorum Specificatioba,[1] a mellyek meg vadnak jegyezve betükkel, mellyekböl sokat en ki hadtam, de tsak

[1] az adósságok részletes kimutatásában

azokis a mellyek meg vadnak jegyezve. A. B. C. D. &c. fel mennek ad florenos. 202764.

2. E. F. alatt valo többet teszen száz ezer forintnál.

3. Ez idénn Tavasztol fogva hideg Eöszig, noha eggy nehany száz szekerünk vecturazott, de tsak szazat kért volt Komornyk Ur*am* alkuvás szerint, igirven, hogy ha egesz Eöszig szolgal az a szaz szekér, ad erette florenos Rhenenses 7/m.[2] de eggy polturat sem adott.

In Aug*us*to 7bri et 8bri anticipato[3] adstraltunk Buzat Hueber Ur*am* keze alá Cub. 21/m. Zabot Cub. 12/m. Mellyis teszen circiter flor. 90/m. Es igy igen kőnnyenn ki telik az 400/m forint; Söt meg ezen kivül sok ezer forintal adoss Hueber Ur*am* az Harmadidei Tavalyi Buza árrában, mellynekis mi számát nem tudgyuk, de bizonyoson 400/m forintot fellyül halad az az adosság, oda nem tudván azokat, mellyeket enis ki hadttam most, noha bizony nem azert hogy le engednök mi ha mi rajtunk állana, de bár tsak emezt fizetnék meg.

A mint kglmednek azt irtuk, hogy Veghszelennis küldöttünk kglmednek flor. 200. || — abban most hiba esett, mert en bizony a Veghszelt el tevesztettem, de ugy tudom Gubernator Ur*am* ez előtt ket hettel fel küldött 200. forintrol valot, es ha ele találom enis fel küldom az más ket szazrol valotis elsö Postan, de most distractissimus voltam s. nem erkeztem keresni.

Az elöttis meg irtam kglmed*nek* hogy Rubintot ne vegyen ha nem vett.

A Fiamnak valo penz küldesben hogy kglmed faradott, igen kedvesenn veszem, de most arra felé penzt nem küldök, hanem in Januario et Februario[4] küldök.

Ketzer es Caradin Urameknak en most nem irhattam, kerem mondgya szolgalatomat kglmed Ketzer Uramnak, a mint az en Budan levö szolgam ö kglmenek irt, es enis, az Isten mentsen meg engemet valaha az Camaratol es attol az en Soomtol, a mint penig Ketzer Ur*am* eö kglme utolso leveleben irja hogy Szent Ivanyi Laszlo Ur*amnak* irjok, hogy valami Fiscalitast recommendallyon es hogy az Soot ad Praeemptionem adgyam a Camaranak, abbann en semmi hasznot s. modot nem latok, hanem ha a Passus taliter qualiter adatik, tsak az szolgám ott Budán hiyaban ne

[2] 7000 rajnai forintot
[3] Augusztusban, szeptemberben és októberben előre
[4] januárban és februárban

költene, mert en bizony el untam mar az haszontalan költseget, vagyok tiz ezer forint kárban eddig a miatt az Soo miatt, ezen irasomat meg mutatvan kglmed Ketzer Ur*amnak*, kövesse ö kglmet hogy most ö kgl*nek* nem irhattam, mert ut supra bizony distractissimus vagyok, szinten most akarvan a Vömmel eggyütt a Leanyomatis Magyar Orszagba indittani. Caradin U*ramnak*is szo*lg*alatomat. A Fiam*nak* szollo levelemet küldgye el. Meltosagos Khinszki Ur*amnak* szollo levelemetis kglmed maga adgya meg, es tudosittson mind ezek*nek* el veteleröl. Ajanlom I*stennek* kglmedet. Sz*ent* Miklos. 7. Xbr*is* A*nno* 1693

Kgld szolgalo barattya.

Bethlen Miklos

316.

Bálintith Zsigmondnénak [?]

Mikefalva, 1694. január 7.

Betsülettel Szolgalok es I*sten*től minden aldasokat kivanok edes Aszonyom Kglmednek!

A' Szeginy üdvezült Balintith Vr*am* az el mult öszszel Kolosvarrol jötiben talalta elöll mag*am* Szekerem mellett, amaz Contraversiab*an* forgo Mojses Miklos nevű Jobbagjomat, es az mint hallom az olta igen sonyoru Rabsagb*an* tartatik,[a] ebben edes Aszonyom ket vétek vagjon, edgjik az Isten, másik az Orszagh Törvenye[b] ellen, artatlan Szeginy embert a' Tömlötzb*en* artatlanul sornyoran [!] tartani Isten ellen igen nagj vétek.

Azomb*an* bár valakinek ös örökös Jobbagja legjen bujdoso, de ha olljan formab*an* megh foghja s el viszi a' mint a' Szeginy Balintith Sigmond vr*am* tseleküdött, ennek az Haza*nak* Törvenye szerent, az örökössegit is el veszti, melynek kgld akar mely Törvenyt tudo embertöl vegire mehet, ez igj vagyon. Kerem azert kgldet betsüllettel, ne sonyorgattassa azt a' Szeginy embert ott kgld, hanem botsattassa el, noha tudom nyilvan hogj kgknek örökös jussa hozza nintsen, meghis inkab bizony mint hogj örökös jussa nints kg*nek* hozza, ⟨Noha tudom bizonyoson mint⟩ hogj nintsenis, inkabb adok kgl*nek* egjnehany forintot erette, egjeb arant ha nem tudom meddigh sonyorgattjais kgld, kezesitti vagj mit tsinalis velle, annak bizony kgld soha hasznat nem veszi,

[a] [javított szó]

[b] [e szó utólag beszúrva]

hanem vagj Debretzen, vagj valami Nemet Hadb*an* valo allas tartja megh en maga*m* jartam effele emberrel ugj, mégh ös örökös Jobbagjimmalis, ma sem hallom hireketis. Kamarason penigh az en kezem alatt az Feleseghe enjett[c] talam megh maradna

Kglmed jo akarattjat maga*nak*, s Gyermekinek enis megh szolgalom. Ajanlom I*stennek* kgldet. Datu*m* in Mikefalva 7. January A*nno* 1694.

Kg*nek* betsüllettel szolgal. Bethlen Miklos

317.

Beszterceszéknek

Kolozsvár, 1694. március 24.

Mint joakaro Szomszed Uraimnak szolgalok es I*sten*töl minden jokat kivánok kglmeteknek. &c.

Kglmetek az harom szaz forint Interest, ad 1. Martÿ[1] meg nem küldé, sőt nem hogy ad primu*m* Martÿ, de meg az 1. Aprilisis szinte jelen vagyon, s. megis sohul sincsen a penz, kerem azert kglteket hogy küldgye ha küldi, mert en bizony kgltektöl a Capitalistis fel vesszem ha mind igy, az emberseg maszszoris jo volna. Ezzel ajanlom I*sten* oltalmaban kglteket. Colosvar. 24. Martÿ. 1694.

Kgltek szolgalo szomszed barattya

Bethlen Miklos[a]

318.

Küküllővári Jánosnak

Bethlenszentmiklós, 1694. május 28.

Isten meg aldgya kgldt.

Ugy veszem eszemben kglmed bőltselkedik, nagy munkaval öszve szerzett szekereimet kit imide s. kit amoda sétáltat, kit

[c] [előbb:] irant
[1] március 1-re
[a] [aláírás autográf]

Collegium buzajának, kit minek bermalt kglmed, nem tudttad Uram fel meretni a buzat a mi ott volt, mint ha nem tudnám en mi Collegiumé, ki mie jobban nálladnál, valoban szepen nyerne kglmed velle, hatvan penzen vetted Uram, s. harmincz penzen el adnád Collegium Uram számára, mint ha en nem tudnam jobbann a Collegium hasznát kglmednél, kglmed eggyik Extractussaban vagyon irva metretae 1149 1/2 a masik Extractusban metr. 852 1/2 summa metr. 2002. Ebben Kamarásra vittenek volt el még a télbe kgld levele szerént metr. 363. es igy kellett még Enyeden maradni buzanak a mellyet most le kellett volna vinni 1639. vekának, azon kivül lett volna az Enyedi Istvan Professor Uram buzája metr. 40. Azert ezt a buzát mind le kell szallittatni, ha kglmed az en szekereimmel restellette le szallittatni, szállittsa le kglmed másképpenn, mert könnyü volt volna fél arkus papyrossat találni Enyeden ha ebben valami scrupulussa lett volna kgldnek, es engemet tudositott volna felölle mit tselekedgyék, mindgyart meg irtam volna en, noha bizony meg mondám en még Enyedenn, hogy akar Bethlen Miklos akar Collegium ⟨számára⟩ nevre vett buza legyen, mind le kell szallittatni, aztis meg mondám hogy nem akarom en a Collegium Jobbagyát velle farasztani, hanem a magam Jobbagyimmal akarom le szállittatni, söt mikor a Collegium buzajat az 208.[a] köböl buzát el szállittattais kgld, akkoris meg irám hogy az többit en mind el szallittatom a magam Jobbagyimmal, azert ha mi Confusiot kgld tsinált, maga kgld orvosollya meg. Isten kgldel. Szent Miklos. 28. Maÿ. 1694

Kgld barattya.

Bethlen Miklos

P. S. Ha meg ott vadnak azok az en szekereim, mindgyart külgye le kgld azt a buzat, ha penig el jöttenek, külgye le kglmed maga.

319.

Küküllővári Jánosnak [?]

Bethlenszentmiklós, 1694. november 8.

Szolgálok és Istentől minden jokot kivánok kgyteknek &c

A mint Janos Deak Vram kgdel itt beszéllék és kgdnek Dobolyi Vram izenek, hogy valami buzat akarnek kgytek altal szedetni, de

[a] [előbb:] 280.

ugy hogy az en nevemet ne tegye ki Im küldöttem fl. 500. ket Satskoba mellybe vagyon mindenikbe Sustak és Polturais fl. 20. eggyikbe eggyikbe; kerem munkaloddgia szivessen kgytek nem leszek haáládatlan baráttya kgyteknek Az Arrat a mi nezi vekajaert a den. 30. usque ad den. 50. fel mehet kegytek. Mind ighen szepet venni nem kell, mert nemis kaphat ember, es dragabannis kerülne Mind szegenyt venni sem jo, mert annak a buzanak Cub. 200.[a] vagy 225.[b] a Deakoke leszen ugian, és ök a Fraterek tsak jo kenyernek valo legyen megh ehetik, es ezt ugian különnis kell tölteni. De ezenn a 220. Köblön fellyül valo a Magasinumba valo leszen. Ehez képest alkalmaztathattya kgytek magat, enghem penigh kerem tudosittson minden hetenn, azonba ne felettebb oltsarollya kgytek vagy dragallya, mert sietö, kivalt a Zlottol kivannek minel hamarebb megh válni, de ezt kgytek ne propalalylya, ha az en baráttsagomot megh nem akarja haborittani magával.

Azonba ha ertekes emberek, kivalt barátim talalkoznanak a kik considerabilis Qvantitasba adnanak buzat el Cub. 25. 30 vagy fellyebb, aranyul fizetnek pro Cubul[is] 3. szep tiszta buzáert igirhet kgytek [...] Aranyat, mellyetis mindgiart bé kü[ldök] ha kivantatik. Ajanlom Istennek [kegyteket] Szent Miklos. 8. 9bris 1694

Kgytek barattja szolgal.

Bethlen Miklos

Tiltsa megh kgd Janos Deak Uram a Detsei Miriszlai hataronn valo halaszatot, ha a Collegiumnak reszt nem adnak benne. Azonba kgd keressen eggy io mesz egetö mestert, a kivel en meszet akarnek rakatni mégh ha lehetne magam apro mivesemmel es költsegemmel, de ollyan helyet kellene keresni, az hul ne kellene a követ a földböl vajni, mert azt a föld fagya megh gátollya. A Fel Enyedi Erdönn vagy Hidafönn lehet e jobban, harom nap alatt tudosittson sietve kgd.

A Kementze labokkal siessen a kő farago
[c]A Leveleket a Postara addgia oda kgd.[c]

[a] [előbb:] 160
[b] [előbb:] 175
[c]...[c] [utóirat a margón függőlegesen]

320.

Brassó város tanácsának

Bethlenszentmiklós, 1695. január 8.

Mint kedves joakaro Komam és szomszed Uramek szolgalok es Istentöl minden jokot kivanok kegyelmeteknek

Czako uramtol izentem volt kegyelmeteknek Vásárhelyröl, hogy az Magazinumban adminisztralando buza dolgába, hogy ha kegyelmetek en velem meg alkuszik, en szolgálok kegyelmeteknek, mivel azt már kegyelmetek is per Repartitionem esik a Praedicatorokon kivül 4570 köböl buza, kegyelmetek engem tempestive tudosittson, kivántatik e kegyelmeteknek az en ez iránt valo szolgalatom; A Buzat penig mind az Fejervari Magazinumban kell tenni, es en a mint Czako Urtol izentem pro florenis Hungaricalum [?!] 360 köblit be szállittom kegyelmeteknek minden gondja nelkül. tsak kegyelmeteknek a Penzre legyen osztan gondgya a kit nekem erette addgjon. Hogj ha pedig kegyelmetek velünk eggyütt az Istennek jol imadkozik, talán annak a penznek eggy resze, söt mindis az eö Felsége Tárházából telik ki, mellyről most sokat nem irhatok, coram az alkuváskor világosithatok benne; Kegyelmetek penig idejen tudosittson engemet, mire[a] másokis hasonlo szükségben lévén, ha masokhoz talalom kötelezni magamot, kegyelmeteknek osztan nem szolgalhatok. Ajánlom Istennek kegyelmeteket. Kegyelmetek szolgálo komaja szomszed barattya Szent Miklos 8 Januar*y* 1695

Bethlen Miklos

321.

Brassó város tanácsának

Bethlenszentmiklós, 1695. január 27.

Mint jo akaro Komám és Szomszéd Uramék szolgálok és Istentől minden jokot kivanok kegyelmeteknek.

Kegyelmetek 17 praesentis költ levelét bötsülettel vettem, a mi az Buza dolgát nézi én a Buzának vekáját Denar 90-nél alább nem adhatom, mert his Rationibus nititur.[1]

[a] [az eredetiben esetleg *mert* állhatott]

[1] az érvekből megvilágosodik

1. Ugj tudom kegyelmeteknélis az szép buza hatvan s hetven penzert jár, a vecturája penigh onnan kivált Télben szanon menjit tenne, kegyelmetek volt az ideje mikor megh probálta, mert az olljan vecturával romlék el Barcza ez előtt hat vagj hét Esztendővel, nekem is vecturáznom kell penigh azt az Buzát, mert nekem Fejerváratt egyj száll Buzám sem terem.

2. En tudom, hogj kegyelmetek akar mint fogadám de annak az árrát edgjszersmind megh nem adhatná, mert ha kegyelmetek most mindgjárt tsak fele árát adnáis megh, és felét Husvétban adná megh, bizonj enis oltsobban adhatnám, de enis mind a pénzem s mind fárattságnak és busulásnak (melly tsak az mérésben is sok esik) alkalmatlanságát méltán számban vehetem.

3. Fele árát én Husvétra, felét Pünköstre mind azonn által infallibiliter bé várom.

4. Én ha lehet telljes tehetséggel azonn leszek, hogj magam szerezzem megh ennek az árrát vel in toto vel in parte[2], Mind azon által én ugjan bizony Kegyelmeteket azzall egészszen nem bisztathatom. hanem az obligationak ugjan csak ugj kell lenni hogj vagj leszen az eo Felsege Tár Házából az mint reméljük vagj nem, de eo ugjan tsak kételen megh várni az én pénzemet kegyelmetektöl. Ez szerént tsak kegyelmetek tudosittson hogj hány Köböl Buza kell mind le tészem. A Barczai Praedicatorok is ha kivánnják adjon hirt kegyelmetek eo kegyüknek eok kegyelmekét leteszem, csak tudosittsanak, mert énis ez az szán uton akarnám végbe vinni, hogj ha nem kellis, Kegyelmetek arrol is tudosittson mert másoknak el adom. Ajánlom Istennek kegyelmeteket

Szent Miklos 27 January 1695

Kegyelmetek szolgálo Komaja és Baráttya

Bethlen Miklos

Az Bezterzei penzbe semmi sem tölt, nemis tellik, hanem ha erővel

322.

Brassó város tanácsának

Kolozsvár, 1695. február 27.

Mint Jóakaró Szomszéd Uraink[a] Szolgálok és Istentől minden áldásokat kivánok kegyelmeteknek

[2] vagy egészben, vagy részben

[a] [itt az eredetiben Uraim*nak* alak állhatott]

Kegyelmetek 21 praesentis költ levelét vettem. Mint hogj ez az kegyelmetek embere siet vissza s azonban a kegyelmetek Követytyei is bé érkeznek most egjebet kegyelmeteknek nem irhatok, hanem hogj az kendték követeivel beszéllek. Az alatt penigh az Buzára énnekem gondom lészen, csak kegyelmeteknek a mint irja az pénzre legyen gondgja. Az Máramarosi utból én szintén most érkeztem. Ajánlom ezzel Isten kegjes oltalmába kegyelmeteket.

Colosvár die 27 Februar*y* A*nno* 1695

Kegyelmetek Szolgáló Szomszédgya Baráttya

Bethlen Miklos

323.

Bethlen Miklósné Rhédey Juliának

Kolozsvár, 1695. július 4.

Isten megh aldgyon Edes Felesege*m*

En I*stennek* háálá egessegben vagyok. Tordára io ha Tsötőrtökönn megyek. Es a mint veled beszéllék, hogy Szeredara oda iöy, az utann Horvat azt mondá szoddal, hogy ha a Meddgyesi Sokadalomba bé kell menned, mi haszna Tordara faradnod Szeredann, hogy ott tsak negy nap legy, és osztann hétfőnn viszsza menny S*zent* Miklosra, Keddenn Meggyesre a Sokadalomba, mi haszna mind a Lovat mind magadot s-gyermekedet farasztanod. Ennekem ugian bizony nehez nallad nélkül lennem, de ne rontsoloddgial bár, En ugyan nem hisze*m*, hogy Szent Miklosra előbb mehessek, hanemha 14dik vagy 15dik July, addigh takartass szenat, s-vasarolly ha leszen mivel. Erről penigh es a vasarlasra valo penzröl en Tordarol tudosittalak, sőt talam Mihokotis haza küldöm. Ennekem ugy hiszem Tsötörtökönn az a Nemet Vr leszen Tordann vendegem, külgy szep fejer Lisztet oda harom vagy negy vekat. Eggy köver puykat, kappantis 1. vagy 2. Salatat. Szakats Mihalyt. Valami Liktarmot. A melly szekér el hozza, vagy Teglat hozzon, vagy eggy hordo kortsomara valo bort. Puyka kappan eleven legyen. Addgia I*sten* eörömmel lassalak.

Kolosvar 4. July. 1695.

Tökélletes szeretö Ferjed Edesem

Bethlen Miklos

I*stennek* háálá semmi roszsz hir nintsen.

324.

I. Lipót császárnak

Kolozsvár, 1695. július 9.

Sacra Caesarea Regiaque Majestas, domine domine clementissime benignissimeque.

Litteras Vestrae Majestatis 25. Aprilis ad me indignum quam clementissime datas, tamquam certam immensa erga me et indignam meam domum caesareo-regia clementia litteram [!] accepi e manibus Excellentissimi D*omini* Gen*e*ralis campi mareschalli comitis Veterani; et mox uberius intellexi per litteras Excell*entissi*mi D*omini* comitis Kinsky' benignissimas Vestrae M*ajesta*tis pro mea indignitate resolutiones cum profundissimo respectu.

Et quoniam Deo et magnis ejus in terra vicis gerentibus nihil dignissime ab inferioribus dari potest, neque ipsi aliud expetunt, nisi hac tria nempe

1. Beneficii recognitionem veram cum sua indignitatis agnitione ingenua,
2. Gratiae actionem cum amore,
3. Parendi audium cum timore et zelo.

Hac tria ego quoque ex mea et villissimae meae Domus parte Sacrat*issi*mae Vestrae Maj*esta*ti et Augustissimae Domui quam humillime defero. Et in hac mente Deo. Vestrae Majestati et Augustissimae Domui ac toti christianitati, meae denique patriae candide vivere ac mori cupio.

Opto interim ex toto corde felix et diuturnum Vestrae Maj*esta*ti et Augustissimae Domui imperium. Datum Claudiopoli 9. Julii 1695.

Sacrae Caesareae Regiaeque Majestatis Vestrae

devotissimus subditus
Nicolaus de Bethlen

325.

Franz Ulrich Kinskynek

S. l., 1695. augusztus 29.

Excellentissime D*omi*ne. &c

Humillime petita importunitatis necessariae venia iterum[a] recurro ad Vestram Excellentiam per praesentes & relationem Exhibitoris Domini Secretarii Szent Kereszti in negotio Bonorum ⟨per⟩ ex Gratia Suae Majestatis speratorum, de quibus nunc ex parte Gubernii Informatio ad Suam Majestatem mittitur. Ego Excellentissime Domine video hic nihil ⟨de ess⟩ restare nisi effectum promissae Clementiae Caesareae qui[b] per duo [c]vel tria[c] mandata brevissime suum finem assequi & me Consolari poterit. Quorum unum ad Gubernium et ⟨Domin⟩ alterum ad modernum Possessorem Celsissimum Dominum Apafium de Bonorum resignatione. ⟨3tium⟩ secundum ad manus Domini Thesaurarii Regii 3tium Ad Dominum Thesaurarium de illorum apprehensione, & si ita Caesareae Clementiae visum erit, ⟨post⟩ breve Fisci dominium de in manus meas resignatione. [!] Cuperem autem Gratiose Domine ut si quid ex benignitate Suae Majestatis fit, ⟨ut⟩ fieret cito, maximum enim mihi damnum ⟨...⟩ in tempore est, quia ⟨si nulla jam Moderni possessoris ibi a⟩ postquam moderni possessoris Nullum Jus patuit, et de ulteriori possessione desperat, nihil aliud ⟨partim⟩ & ipse et ipsemet adhuc magis parum probi ministri (.quos vel occasio tales facere potest) curant, quam ut fructus hujus anni rapiant, et tam agros quam Vineam incultam relinquant, utinam post tot annorum fructus nullo jure usurpatos ⟨vindemia mihi⟩ per mandatorum accelerationem Vindemia et sementis faciendae occasio mihi contingeret, quia scio sementes etiam ibi nullas futuras[d] vel male & sero procurandas, unde duorum annorum damnum.

Addo autem Excellentissime Domine mea negotia in ⟨hoc passu⟩ eo statu esse ⟨...⟩ ut Dominus Baro Apor ⟨non tantum⟩ non competat mecum quid quam ⟨nec⟩ in hoc nec ⟨&⟩ in aliis privatis. Dominus Gubernator etiam sua desideria quantum scio ad alium scopum dirigit, nec mecum collidi cupit. Ego vero omnia Divinae Bonitati, Caesareae Clementiae, et paterno Vestrae Excellentiae Patrocinio submitto, et eandem divinae tutelae commendans maneo ejusdem

[a] [margón]
[b] [utólagos beszúrás a margón]
[c]...[c] [beszúrás a sorok között]
[d] [előbb kihúzva, majd visszaállítva]

326.

Brassó város tanácsának

Bethlenszentmiklós, 1695. november 1.

Mint joakaro Komam es szomszed Uraimnak szolgalok es Istentől minden jokat kivánok kegyelmeteknek.

Noha kegyelmetek ennekem igen igen roszszul fizete még eddig, mindazonáltal en kivannok jövendöbbenis a mennyiben lehet kegyelmeteket szolgálni, es könnyebbséget szerezni, mivel azért mar tsalhatatlanul tudgjuk, hogy az Magazinumban ismet 60/m köböl buzat kell adnunk usque ad finem February Anni proxime Secuturi,[1] és zabot is cub 50/m vagj 40/m. A Buzabol mutatok kegyelmeteknek illyen commoditast, hogj ha kegyelmetek most idejen en velem meg alkuszik, én kegyeletekért deponalom Fejervarott az Buzat illyen formán: Adgyon kegyelmetek minden négy véka buzáért öt vékát énnekem felét Zabolára, felét Brassoba vagy Prasmarra, a mellyik helyre en kivanom tegje le, ugj, hiszem penig hogy nem cum Dominis Pastoribus[2] nem esik kegyelmeteknek kevesebb, sőt jo ha kegyelmetek annyival meg éri id. fl. Cub. 6000[3] de tsak jo idejen most mindgjart legyen az alkuvásom én velem, és mindenre gondot viselek egészszenn, azért cathegoricumot várok kegyelmetektöl felöle, hogy ez az en oblatiom kellé, nem e, hogj tudjak providealni felölle, mert hogj ha idejen nem leszen, az utan nem lehet, ahoz penig kegyelmetek ne bizzék, hogj az igy nem leszen, mert en ex certa Scientia[4] tudom, hogj igj leszsz. Interim a penzemröl is ezert kegyelmetek provideallyon, mert en annyi penzt eggyaltallaban oda nem hagyok, minden nap nagj károm is vagyon miatta, hogy a pénzt kezemhez nem vehetem. Ezzel ajánlom Istennek kegyelmeteket. *Szent* Miklos 1 novemb*ris* 1695.

Kegyelmetek szolgalo Komaja szomszéd baráttya

Bethlen Miklos

[1] a következő év februárjának végéig
[2] a lelkész urakkal
[3] [?]
[4] biztos tudomásból

327.

Beszterceszéknek

Bécs, 1696. január 11.

Mint jo akaro Szomszed Uraimnak szolgalok̃ es I*sten*től minden aldasokat kivanok kgjltek*ne*k.

Akaram kgylteknek hirre tenni, hogy most itt a' Felsges Udvarban edgy bizonyos materia forog fen, melly edgy het alatt ugy hiszem vilagossagra jö, es ugy fordulhat hogy az egesz Besztercze Szeki Magazinumban valo buza, [a]es Zab[a] nem Fejervarra vitetik, hanem in ipsa Sede Bistriciensi[1] maradhat, azert kgyltek a' Magazinumba valo buzaval addigh[b] ne siessen a' mig innen en ujjolag kgylteket felöle nem tudositom [a]han*em* tsak tartsa keszenn sakokba, hogy vihesse oda az hova az en tudosittasom foghja mutatni.[a] Az Ur*na*k Gubernator Uram*na*kis irtam felölle. &c. Ajanlom Isten oltalmaba kgylteket. Datum Viennae 11. Januarÿ, A*nno* 1696.

Bethlen Miklos

328.

Franz Ulrich Kinskynek

Bécs, 1696. január 21.

Excellentissime Domine Domine & Patrone Gratiosissime!

Pro Gratiosa remissarum communicatione humillimas gratias ago. Et Excellent*issimo* D*omi*ne ad haec nos suo loco &tempore respondere & poterimus & debebimus, itaq*ue* rogo V*es*tram Excellentiam nomine totius meae Patriae, dignetur responsum suspendere, vel ita dirigere, ut nobis Actoribus gravissime periclitantibus, & offensis integer maneat Juris & Justitiae processus (:& quidem quantum fieri potest, & forsitan propter circumstantias

[1] magában Beszterce székben

[a]...[a] [autográf beszúrások a margón, illetve a levél végén]

[b] [előbb:] adaigh

& Rationem Status etiam requiritur:) Brevis. Quibus praemisis, maneo

Excell*entissim*ae V*es*trae

obsequio humillimo & amore syncero
devotiss*imus* cliens
N*icolaus* de Bethlen

Vien*nae* 21 Jan*uary* 1696.

329.

Esterházy Pálnak

Bécs, 1696. február 24.

Meltosagos Feydelem. Nékem io Kigyelmes Uram. &c.

Nemelly nap alazatosonn vett*em* az Hertzegseged meltosagos levelet eggy Sido által az en tizenhet Ezer Soom allapottjarol, mellybenn lattzo Hertzegseged kegylseget alázatosonn keöszönöm, és ha I*sten* alkalmatosságokot szolgaltatna reá, tselekedettelis megh hálálni kesz volnek, es lészekis, de mivel mar a Meltosagos Aulica Camera arrol az en 17/m Soomrol gratiaját mutatta, en abba ollyan formann a mint az a Kis Martoni Sido mondá, Hertzegsegednek nem szolgalhatok, hanem varom inkább az Hertzegseged kgylseget, hadd juthassak az árrához az alkalmatossagok szerent, a mellyeket ugy hiszem sem Hertzegseged, sem az en Edes Hazám énnékem Hertzegseged, és eő Nagok s-ő[a] kegyemek köz szolgajanak nem denegal tudom, ugymint mind az Igassag*nak*, mind a kegylsegnek respective, es az Atyafiui szeretetnek regulait iol tudvan Hertzegseged es N. kgytek a kiknek bizony tehettsegemigh syncere kivanok s-igyekez*em* szolgalni. De azonn bizony szivem szerent busulok, hogy az az Hertzegseged, és az en Edes Hazám contentatiojara valo Soo ollyan szaporatlanul jeö ki Erdelyböl, és hogy e miatt, a mint sokaktol hallom a Magyar Orszagi Nemes Varmegyek*nek* sok panaszsza, es hertzegsége*dnek* mind a maga penzbeli kára, mind (.a mellyet tudom nagiobbnak tart.) a sok panaszokra nézve nagy busulasa vagyon; De kegyelmes Ur*am* mit tehet Hrtzgd,[b] mit tehetünk mü Erdely rolla, ha az

[a] [*ő* utólag beszúrva]
[b] [előbb:] Ngd

Isten tavaly a Poganysag altal el rekeszte Lippatol s-a Marostol, mostis ott hever Fejervaratt a Maros Parton 65/m Keö Soo, a kit véres veritékkel szallitta oda az Erdelyi szegenységh, es ha Huber az Annonae Commissarius mind az Hadi operatiokra nem fordittya vala az hajokot ante captam Lippam[1] le jeö vala az az 65/m Soo Szegedre. Mikor Lippat, a Marost, hajokot el vesztők, sittam rittam Forster Uramnak, maganak hertzegsegednekis irtam tavaly in 7bri & Augusto, irtam Meltosagos Camerae Praeses Uramnakis, küldgyön penzt Ngtok, hadd hozhassak Debretzen felé a Soot, mivel már a Maros oda vagion, de tsak nem jöve penz, es ugy vesztők el a gyonyörü 7beri 8beri 9beri vecturat, mellyen bizony ki hozhattunk volna legh alább 50/m Soot megh az őszszel Debretzenbe. No az el mulek. Isten tuddgia mint veheték mar a mivolta ᶜitt vagiokᶜ penzt kezemhez, mellynek eggy resze mar Somlyobaᵈ Debretzenbe deponaltatott a vecturakra, eggy részét Erdelybe vittek, nagyobb részét most viszik Buda tájánn, de eztis zlotul, mar ha az ut es üdö engedné Debretzen felé hoznák, a Marosonnis hoznák, ha Tömös Var nem volna Törökös, bizony Erdelyenn semmi sem mulnék, tsak ez az üdö lagysága, es az emlitett sok akadaly nem volna, mostis a Gubernium erővel vetette Varmegiekre hogy 50/m Soot ki hozzanak Somlyora, de az utnak üdönek gonosz volta ha nem engedi mit tehetünk. Oh kegyls Uram ha szollani lehetne s-haszna volna, mind a Kamarával perelhetnének inkabb mint sem velünk az ollyan panaszlo jamborok. Mi mert küldött volna tavaly Forster Uram penzt, ha a kamara szamara nem költötte volna a Soo arrat. Augustustol foghva sivom rivom en a Szamost, hogy tegiük alkalmatossá, hogy a mint reghenn ugy mostis hajonn szalyonn hozzuk a Soot rayta, semmi haszna, olly moddal megh sem halgattatom, Szepesi Kamarára hova igazittyak, interim patitur Hungaria,[2] Ngdt, smünket Erdelyt okoznak, de alazatosonn követem eö Ngokot, okozzak magokot.

Megh köszönnyük Istennek, hogy ennyi Soois jöhetett ki ennyi gonosz között. Es hogy Forster Uramek a Szepesi Kamaratolis Soot vettek, bizony megh roszszabbul volnank. Ihol mégh most Erdelyböl Szava Mihaly Uram azt irja, hogy Wertheimb Uram

[1] Lippa elfoglalása előtt
[2] közben Magyarország szenved
ᶜ...ᶜ [margón]
ᵈ [előbb valószínűleg *Erdélyt* kezdett el írni]

külgyön penzt, mert nints mivel Soot vaghni, en azt a dolgot sem tudom, mibe vagyon az a penz adas, vagy adott summa allapottja, ha tudom sem mondhatom, vagy nem hiszik ha mondom, elegh az hogy tsak roszszul vagyon, ha szegheny ember Szavanak neha hitele effectuma volna talám kissebb gonoszok volnanak. En bizony kegyls Uram ugy el untam ezt a tövisses materiat, ha a szegeny Hazám consolatiojat, hertzegseged méltosagat nem nézném, en bizony keszebb volnék mit szenvednem, mint sem beleis szollani. De mit farasztom hertzegsegedet, árkosokot tölthetnek a panaszszal s-mentseggel, tuddgia Isten s-lattya mind az Emberek dolgait. Isten hertzegsegedet gyogyittsa s-éltesse sokaigh boldogul. Bets. 24. February 1696.

Hertzegseged Alazatos szolgaja. Bethlen Miklos

330.

Esterházy Pálné Thököly Évának

Bécs, 1696. március 10.

Meltosagos Fejdelem Aszszony. Kgyls Aszszonyom.

Alázatos szolgálatom ajanlasa mellett Istentol minden aldasokot kivanok Herczegsegednek szerelmesevel egygyütt. Teghnapi napon költ meltosagos levelet alázatoson vettem es Veszszös nevü falu irant valo Ngod es a ket meltosagos Aszszony io akarattjat illendö becsüllettel es kötelesseggel köszönöm es nemis felek attol, hogy örökössege irantis megh ne erdemelljem az Ngd es az Aszszonyok eö kegyk igirt jo akarattjat, tsak a Ngtok reszeröl ne legyen fogiatkozas a szükseges levelekbenn es minden affele dolgokhoz kivantato Requisitumokba, es csekely tettzesemet ne neheztellye el követni. En azt sem ellenzem, seöt akarnam ha jol vegbe mehetne, hogy Ueszszös külön jöne[a] viszsza a Ngtok kezere, es en megh adnam erette Ngtoknak a fl. h. 8/m.[1] Es hogy ezen kivül mas Joszaginn vehetne megh ember a Ngtok adossagit, de en erröl bizonyost nem mondhatok sem nem igirhetek, mert azt a Törveny folyasa mutattja megh, hanem erröl bizvast mint emberseges Ember nevet szeretö Ember assecuralom Hertzegsegedet es a ket Hugom Aszszonyt eö kket hogy en bizony mind ebbe,

[1] a 8 ezer magyar forintot

[a] [elöbb:] jöh

s-mind a több dolgaiba valamit igassagos es rendes utonn el követhetek, tiszta lelekkel el jarok benne, es ennek bizonysagara ezenn petsetes irasomot tarcsa megh Hertzegseged es a kett Aszszony.

A mi penigh az Apafi Uram kezenél levö Zalogos Joszagokot nezi, a melly Minutat az Aszszony Jörgerne Aszszonyom el vitt, abba a melly okok fel vadnak teve, elegsegessek hogy a melly Contractust maga Apafi Uram el bontott, kivalt a ket Aszszonynak megh nem advann az igirt penzt, hogy a mellöl betsülletek serelme nelkül el alhasson elöször a ket Aszszony, es az utan Ngdis, azt a penzt penigh osztan ki vehetnek az en töllem adando penzbol. A Joszag pusztulasais nyilvan valo. Es többis vagion, melljet az üdö megh jobban mutat megh, de nem lehet üdö elött terjesztenem; Ugy aztis hogy a 4d resznek igassagos viszsza szerzesebe mitsoda utat kellene el követni, melljet en mindeneket megh jelentek osztan mingiart, es reszemröl segittekis, valamihelyt Ngtok 3man olljan Assecuratiot ad nekem, a melljet Jörgerne Aszszonyom el uitt, de addigh a megh a nállam nem leszen, nem lehet hertelenkednem, de hiszen azt szabadonn adhattja Ngtok, mert avval semmit sem veszt, sem ennekem semmit sem ad, hanem ha a dosok rendes es Törvenyes folyasa hozza botsattja Ngtokat most mingiart a Joszaghoz, io en a penzt es Auctiot megh adom, es a Joszag enyim leszen, ha penigh ember hozza nem juthat jo rendel, az eö idejebennis en a Ngd es az Aszszonyok jo akarattjat megh köszönöm s-megh szolgálom, de tudok anyit benne hogy Ngtok nagy kart teszen maganak ha a mostani alkalmatossagot el mulattja, többet pennara nem bizhatok, hanem Ngtok jo akarattjat valaszat varvann maradok

Hertzegséged alázatos szolgaja Bethlen Miklos

Bets. 10. Marty. 1696

331.

A kancelláriának*

Pest, 1696. március 30.

Szolgálok Kglmeteknek!

Ez Ejjel 12 Orakor nehezen érkeztem ide Istennek hálá egésségben. Kérem kglteket ne felejtse Az Apor Vram Instellatioja felől

* [a kancellárián minden esetben a bécsi Erdélyi Udvari Kancelláriát kell érteni]

per Cancellariam[1] az parantsolatot, quae si non veniat metuo uti dixi.[2] Az pénz verő Eszközöket. A Veiszemberg Vr*am*nál valo Expeditiokat de competentÿs Candidatis.[3] Az En privatumimatis Kinszki Vr*am*nál kgld S*zent* Kereszti Vr*am* ne felejtse de residuo salarÿ &c[4] tudosit Veiszemberg Vr*am*. Ajánlom Ist*enne*k kgltekt.

Pest 30. Martÿ viradolag
4. orakor. 1696.

Kgltek szolgalo Attyafia Barátja
Groff Bethlen Miklos

332.

Brassó város tanácsának

Bethlenszentmiklós, 1696. április 10.

Mint joakaro szomszéd Uraimnak barátaimnak szolgálok és Istentül minden áldásokat kivánok kegyelmeteknek

Akarám kegyeteket tudositani, hogy kegyelmetekért való sok fáradozásim után Isten engemetis hazánkban békével megh hozott az kegyelmetek szolgálattyára. Azonbann aztis akarom kegyelmeteknek jelenteni, hogy ha kegyelmeteknek[a] még az Magazinumban valami buzával vagy zabbal ados, hogy ha kegyelmetek én velem meg alkuszik egy egy magyar forintban vékájáért, én kegyetekért az buzát le teszem, és az Németh Commissariostol adando qvietantiát kegyelmetek kezében adom, az árrát penig a mint kegyelmetek velem meg alkuszik, én magamnak kegyelmeteknek minden busulása nélkül megh szerzem, jövendőben penig kegyelmetek az qvietantiára várhat ismet valami pénzt juxta practicum Magazinale a Commissariatu Caesareo.[1] Ha penig kegyelmetek ezt az én irásomat éppen által nem értheti, küldgje Attyafiait ide Szent Miklosra kegyetek mint hogy már Husvétigh itt lészen[b] és én meg magjarázom eo kegyelmeknek ez a dolog mitso-

[1] a kancellárián keresztül
[2] ami ha nem jön, félek, ahogy mondtam.
[3] az alkalmas jelöltekről
[4] a hátralékos fizetésről stb.
[1] a császári biztosságtól a kincstári gyakorlat szerint
[a] [a rag felesleges]
[b] [az eredetiben itt *lészek* állhatott]

da nagy könnyebségével lehet kegyelmeteknek, hogy tsudalkozik belé, ha hallis penig ha nemis kegyelmetek tudosittson bizonyoson maguk embere által. Ajánlom Isten oltalmában kegyelmeteket. Szent Miklos 10 Apr*ilis* A*nno* 1696.

Kegyelmik [!?] szolgálo szomszédgya, baráttya

Gróf Bethlen Miklos

333.

A kancelláriának

Bethlenszentmiklós, 1696. április 17.

Mint jo akaro Vraim*nak* Atyámfiá*nak* barátim*nak* szolgálok és Istentül mind*en* áldasokat kivánok kglk*nek*

Kgltek 4ta Aprilis[1] költ levelét vettem, tsudálom hogj az Novellákat kgltk az én rendelésem szerint avval éggjütt el nem küldötte, bár tsak az Kinski Vr*am* gjogjulása felöl tudositott volna kgltk, akkori nyavalyájából mint épülhetett. Az Thesaurarius Instructioja én kezemben meg eddig nem jött, ott sem adák ide, el sem küldötték, én nem tudom mit tsinálnak vélle, bizony az Apor Vr*am* Instella*tio*ja nem mégjen a' nélkül végbenn, most én semmit nem irhatok, elébbeni levelemben irtam volt kglk*nek*. Ajánlom Isten oltalmában kgltket. S*zent* Miklos 17 Aprilis A*nno* 1696.

Kgltk szolgálo Attyafia baráttya

Bethlen Miklos

334.

Brassó város tanácsának

Bethlenszentmiklós, 1696. április 24.

Mint kedves jo akaro Komam és Szomszed Uraimnak szolgalok es Istentöl minden aldasokat kivanok kegyelmeteknek

Kegyelmetek 20 praesentis költ levelét, Kegyelmetek becsületes Polgara Seipner Simon Ur altal vettem, es a kegyelmetek aggratulatiojat ighen kedvesen vettem, ennekutánnis minden töllem ki

[1] április 4-én

telhető dolgokban kivanok kegyelmeteknek szolgalni es kedveskedni.

Hogy Kegyelmeteknek a Magazinumban adando buzat en le nem tehetem az a kegyelmetek szerencsétlensége de erröl mar nem tehetünk, a' mi pedigh a' Zabot illeti azt le teszem ollyan contractussal es formaban a' mint tavalyis le tettem volt, es magam megh szerzem magamnak az arrat kegyelmetek busulasa nélkül, a mint erröl szovalis izentem Polgar Uramtól;

A Profont Commissario Excessusat erteni,[a] bizony nehez dolog, de meghis jobbnak tartom ha Kegyelmetek megh alkuszik vele es szaz Köbölre ad nekik harom köblöt, mintsem hogy veszekedik kegyelmetek vellek, mert en probaltam mar sokszor de lehetetlen dologh hogy igazan el üsse es az Ember kart ne vallyon, mindazonaltal enis irattam edgy levelet ö Kegyelmeknek. eménjkedgjek Kegyelmetek is.

A Kegyelmetek 4000 forintyara nekem Kolosvarat tehetsegem szerent leszen gondom rea, maskentis gondolom hogj valami kevés consolatiot szerezhetek kegyelmeteknek ha nem jokatis.[b] Czako György Taxator Uram le jövetelet en nem javallom, nec pro Natione, nec pro religione, nec pro ipsa Civitate Corona[1] tanacsos, mellyröl ha kegyelmetekkel szembe lehetnek bövebbenis beszelhetnek, mindazonaltal Kolosvarrol tudositom kegyelmeteket.

A Zab szamarol bizonyosan tudosicson Kegyelmetek.

Datum in Szent Miklos 24 Aprilis 1696

Kegyelmetek szolgalo Komaja és szomszed barattya.

Küldgye kezemhez kegyelmetek. Corona quantum? Cui? Et cum quali Interesse debet. Quid gravaminum praetera habet. Qvia habeo aliquid extraordinarii pro consolatione vestra, quod brevi patebit.[2]

Grof Bethlen Miklos

[1] sem a nemzet, sem a vallás, sem Brassó város szempontjából nem

[2] Brassó mennyivel, kinek, milyen kamatra tartozik, milyen panasza van ezen kívül? Mert van számotokra valami rendkívüli vigaszom, mint rövidesen kiderül

[a] [itt az eredetiben esetleg *értem* állhatott]

[b] [az eredetiben *sokatis* állhatott]

335.

A kancelláriának

Bethlenszentmiklós, 1696. május 25.

Mint joakaro Uraimnak Atyámfiainak, barátimnak szolgálok es Istentöl minden áldásokat kivanok kglteknek. &c.

Nem levén most egyéb miröl tudosittanom kglteket, irhatom tsak ezt, hogy en hozzám már ket Postan semmi levele nem jött kglteknek, el hiszem talám Gubernator Ur*am*hoz mente*n*ek.

A Soo dolgaval már Istennek legyen háálá annyiban vagyunk hogj az Maroson ment eddig le 32/m. Soo, noha bizony kártis vallottunk benne, mert a mennyiben eddig tudom elis veszett benne 2000. az Hajok el sűllyedtenek, arrolis ugyan meg bizonyos hirem nincsen, hogy Szegedre le mehetteneké békével vagj nem, de minden orán várom a tudosittást, de ambar lenne annyi kar mint 2000. Soo, tsak az 30/m mehetett volna le békével. Somlyo feleis feles Soo ment ki, ugj hiszem leg alább 25. vagj 30/m. azert kgltek mondgya meg az Sidonak es Forsternek, hogj mindeneknek elötte tegyenek Assignatiot Penzröl Somlyoba Debreczenbe leg alább 25. vagj 30/m forintrol, mert ott máris nem sok penz vagyon, melly miatt rettenetes kar es akadaly leszen ha penz nem leszen, ha penig az Sido a Penzen nem akar érteni, meg mondhattya kgltek neki, hogy bizony tsak az Uraktol költsön vett Penzertis el ment 50. vagj 60/m forint, annak felette penig az mennyi Soo ez iden két felé ki ment az Orszagbol a Maroson es Somlyo felé, ugj hiszem az arra valo Erogationak sem sok hijja leszen az 50/m forintnak, mellyrőlis Isten Tordara viven bennűnket egeszsz Extractust küldök, de interim az Sidonak tsak meg mondgya kgltek s. Forsternek hogy ha Penzt nem assignalnak, innet bizony Soo nem megyen, mert jobb hogj az penz varja az alkalmatossagot, hogj sem az alkalmatossag varja a penzt, es igy el veszszen a jo alkalmatossag a penz miatt a mint tavaly. Azokat az Albakot azert hagyám, rövid szoval meg mondva, minden holnapba tsak oszszak két felé a penzt, felet vigjek Debreczenbe, felét Betsbe vagj hova akarják. Ezzel ajanlom I*sten* oltalmaban kgltket. S*zent* Miklos. Die. 25. Maÿ A*nno* 1696.

Kglmetek

[a]szolgalo Attyafia barattya. Bethlen Miklos[a]

[a]...[a] [autográf]

336.

A kancelláriának

Torda, 1696. június 5.

Mint jo akaro Vraim*na*k Atyámfiainak barátim*na*k szolgálok és Istentül minden áldásokat kívánok kgltk*ne*k.

Noha kgltk közönségessen énnékem arrol nem ir, mellyet ha tselekedett volna, Tisztitis tette volna, és engemetis kötelezett volna vélle maga szolgálattyára, mindazáltal sok felöl hallom, a rész szerint innét oda ment, emberektül rész szerint, innét oda valo irogatásokbul, mitsoda Tumultus indittatott ott Bétsben az Fejérvári Jószágrul valo Productio alkalmatosságával, és hogj kiváltképpen én bestelenittetném miatta. Noha azért én még gyermekségemben meg tanultam azt az verset: Conscia mens recti famae mendacia ridet,[1] es tudom az illyen hazugságok és Sibongások ho fuvását, ha ugjan nagjotskais, de az jo Déli szél, id est, Rerum eventus[2] hamar el olvasztya, Mindazonáltal a' mint az a' dolog ab Origine eddig folyt pro directione Cancellariae[3] oda küldöttem ez acclusábann, hogj az hol illik, nem tsak az én, hanem az Gubernium jussát és betsülletit oltalmazhassa. Az eo Felsége Decretuma Parját ott hagjám, Approbata Compilata kgltk kezébenn vagjon; Azon kivülis tudgja kgltk mely szabad volt az Fejedelmek*ne*k, vagj mondgjam breviter az Fiscus*na*k mindenkor Erdélyben a' Fiscalis Joszágokrul, Processu brevissimo,[4] tsak égj Commissio által akár kivel producaltatni, és az Fiscalis Joszágot depositis deponendis[5] recuperalni. Söt ha valaki az Approbátábann Part. 2. Tit*u*l*um* 8. egészszen jol meg olvassa, meg láthattya, Dissipatoris Gabrielis Bathori Successor Princeps Gabriel Bethlen,[6] mely keménnyen nyult az Fiscalitas recuperatiojához; Hát Rákotzi Györgj mit tsinált in A*nn*o 1650, az Extraordinarius Terminuson, meg mutattya a' Fiscale Regestrum, és recens memoriája vagjon, söt tsak a' mi időnkbennis a' Compilatabann Part. 5. Edicto 27. Mitsoda hatalma láttzik meg az Fiscus

[1] Igaza tudatában neveti a lélek a hazug híresztelést
[2] a dolgok kimenetele
[3] a kancellária tájékoztatása végett
[4] a legrövidebb eljárással
[5] letéve a leteendőket
[6] a tékozló Báthori Gábor utóda, Bethlen Gábor fejedelem

nak. Soha sem procedalt Erdélyben a' Fiscus blandius et magis legaliter,[7] söt illyen blande sem, a' mint most a' mi Kglmes Királyunk ö Felséghe én töllem le hozott Decretuma tartya. Mit tesznek ezek az szok in Prima Conditione: Salvis tamen Eccles: &c. ac qvorum cunq*ue* alio*rum* Privilegiis, qvorum bonis Juribus Sua Ma*jes*tas per hanc Concessionem nullatenus praejudicare valet. Qvid magis legale & qvid Clementius qvam Conditio 9na & 10ma[8], Fejedelmek idejében égj Commissio, a' Praefectus, vagj magok eleiben producaltatta, nem tölt égj holnap az egész dologbann, a' mig a' Donatarius ki tseppent belölle; Az fellyebb citalt Approbata béli Articulusbol meg lattzik, és az Erdélyi praxisbol minden ember jol tudgja, mennyi örökös, mennyi Vita durante[9] adott Donatiok romlott*anak* el, ki propter excessivam et supra valorem factam Inscriptionem,[10] ki propter multas Donatario*rum* personas Filios Filias &c: in Dona*ti*one scriptas & similia,[11] még sem volt Rebellio, mégis mind el alhatták, a' mint hogj mostis nintsen, és az ollyan Rebellio Terminust emlegetö ember, bizony maga siratná meg, hogj ha mint az harist a' Director a' maga nyelvére keresné; Mert midön az Productiorol valo Commissio ki ment volna, öszve tsapta égj néhány Donatarius magát, ugj mint Intzédi Vr*amek* Szava Vr*am* s-mások, & Connivente, imo approbante D*omi*no Samuele Keresztesi, Suae in Instructione subscriptionis, et cum ipso in Consilio Communicati Decreti oblito (:qvod non potest sufficienter excusavi:)[12] égj néhány Donatarius V*arme*gje Gyülését tsinált magából, és egészsz V*arme*gjének tévén magát, követekül választotta ugjan magát, ugj mint Intzedi Mihály, Kászoni János, Köpetzi János a' Doctor, Buzinkai [a]Urek es[a] V*arme*gje nevével irott levéllel el jöttenek az Colosvari Consultatiora, és ott kezdették az Vrakat járni, és az Approb: Part. 3. Tit.

[7] nyájasabban és törvényesebben

[8] az első feltételben: Mégis tiszteletben tartva az egyház stb. és bárki más kiváltságait, akinek törvényes jogait Őfelsége az engedélyezéssel semmiképpen sem kisebbítheti. Mi törvényesebb és kegyesebb, mint a 9. és 10. feltétel?

[9] élethossziglan

[10] a túlságos és érvényen felüli bejegyzés miatt

[11] az adományozottak adománylevelébe beírt sok személy, fiú, lány és hasonlók miatt

[12] Keresztesi Sámuel úr szemet hunyván, sőt helyeselvén, megfeledkezett saját aláírásáról az utasításon, sőt a (bár — és ezért mentegettem magam — nem elég hatékonyan) kihirdetett határozatról is

[a]...[a] [autográf beszúrás]

1mo[13], az Uniora nem tsak magokat az Vrakat, hanem V*arme*gjéket, Natiokat, Székeket kénszergetni lázzasztani, nem tudván még semmit sem a' Decretumba, sem az Gubernium Intentiojába; A V*arme*gjé*nek* penigh mint ebben tellyességgel nem Interessatus*nak*, nagjobb részének sem hire sem tanáttsa nem volt, az Vrak penig és azok között méltatlan voltomra énis, midon az emlitett betsülletes követek velemis szemben lettek volna, látván hogj az ö Felséghe Decretumának nem tudásából, és tsak az magok Joszágá*nak* féltéséből tsinálták magokat V*arme*gjé*nek*, és rendeletlen uton indulta*nak* el, ugj hogj, ha az Öreg Rakotzi Györgj idejébenn valaki ollyat probalt volna, bizony jobban el járta volna az Kun Gothárd notáját, mint eő el járta volt, azért az déákizálásért, Spolialtatnom. &c: Magok nagjobb gonosztul valo Praeservativajok*nak* itilte a Gubernium nem admittalni öket ugj, mint V*arme*gje követeit, hanem mint magok Joszága dolgábann supplicalo személlyeket, és ugj meg halgattatta*nak*, és communicaltatott véllek a' Decretu*m* Prima, Nona, Decima Conditioja[14] és folyt az dolog az szerint, a' mint az Acclusában le vagjon irva.

El hiszem bizonyosson hogj a' Telekiné Asszonyom sexusa, Teleki Lászlo Vr*am* aetassa bövön toldgja, kivált az én személylyem ellen valo nehézségeket, de mind az idö, mind én bizonyos Apologiaban meg mutatom azt, hogj soha semmi Törvénytelenséget azzal[b] az Házzal nem követtem, égj néhány, mindis, Járába Sárdon és Maramarosban igaz Törvény szerint nékem itilt Joszág husz ház Jobbágyot nem tészen, némellyik kgltk közzül ex fundamento tudgja, mint voltak azok az dolgok, de ezt most abba hagjom. A Fejérvári Productio most itt Tordán mint fog immár folyni, és az Cancellaria[c] dolgairolis más postán tudositom kgltkt, mivel hogj tsak tegnap állot itt bé az Consulta*tio*. Ajánlom ezzel[d] Isten oltalmában kgltkt. Torda 5 Junÿ A*nno* 1696.

Kgltk szolgálo Attyafia baráttya.

Bethlen Miklos

[13] Approbata, 3. rész, 1. cím
[14] a dekrétum első, kilencedik, tizedik feltétele
[b] [autográf javítás, előbb:] avval
[c] [autográf javítás, olvashatatlan szóból]
[d] [autográf javítás, előbb:] evvel

337.

A kancellárjának

Bethlenszentmiklós, 1696. június 11.

Mint jo akaro Ur*am* Atyamfia Komám es Baratim*na*k szolgálok kegytek*ne*k &c.

Nem tudom mire vélni, hogy az en a Meltosagos Palatinusne es Groff Aszszonyokkal lett Contractusom az mü kegyls Urunktol eő Felsegetől confirmaltatvann, es minde*n* ahoz kivantato Expeditiok, mind az Intima Cancellariann a kgytekhez valo Intimatio, mind de illius ad optatum finem deductione[1] Gubern*ator* Ur*amna*k irt eő Felsege kgyls levele. Mind a meltosagos Aulica Camerarol Apor Ur*am*hoz irt eö Felsége kegyls levelei ez elött eggy hettel le jöttek kezemhez, azonba a kgytek altal expedialando Consensus sohul sints. Mint hogy sok Expeditioi vad*na*k mind Weissenberg Ur*amna*k s-mind[a] Mayer Ur*amna*k, és meghis ra erkeztek; Ellenbe kegytek*ne*k mondani semmi expeditiojok, s-méghis nem erkezett reá, nem lehetek ollyan simplex, hogy méltánn ne appraehendallyam, es valaki, vagy valakiknek kgytek közzül ellenem valo munkajanak ne tartsam. Quasi vero Caesarea Resolutio talibus subterfugiis & Cunctationibus eluditur.[2] Akarnam ha kgytek mind azt tudna, a mit kellenek, es en hozz*am* s-maga Tiszti hivatallya kötelessegehez ugy viselne magát, a mint illenek.

A Feyervari Productiok dolgabannis az Expeditio ostendit vestigiola Partialitatis & praecipitis Credulitatis vestrae, vel aliquor*um* vestri,[3] es ugy lattzik, mint ha a Gubernium kgytek*ne*k 11. Mayi irt levelet nemis vette s-latta volna kgytek. Istenert kerem kgyteket, nezze megh iol mit tsinal, demereallya syncere & sedulo agendo[4] a Guberniumot s-enghemetis. Hiddgye el kegyemetek a Gubernium, s-enis DEo opitulante reponemus ad Calumnias cum Justitia & Vigore[5] Ayanlom Is*te*n oltalmába kgyteket. Sz*ent* Miklos. 11. Juny. 1696

[1] ennek jó véghez való viteléről

[2] Az efféle áskálódások és halogatások mintegy meghiúsítják a császári határozatot.

[3] kimutatta a ti, vagy közületek egyesek részrehajlásának és hebehurgya hiszékenységének nyomait

[4] becsületes és szorgalmas munkával

[5] Isten segítségével igazsággal és erővel viszonozzuk az ármánykodásokat

[a] [a *mind* szó nem autográf (?) beszúrás]

Kgytek respect*us* Attyafia Komja barattya.

Bethlen Miklos

Ugy hallom Radnothi valami Possessorokis Jus Regiumot sollicital*nak*, tuddgia mar kgytek az en prius Jussomot, ne igyekezze kgytek a Felseges Monarcha Cancellariajat az el mult üdőkbeli boldoghtalan Erdelyi Cancellariahoz tenni, sőt a meltosagos Aulica Cameránakis jelentse megh, azt szolgalom megh kgyteknek, Tisztiis az kegyemeteknek

338.

A kancelláriának

Torda, 1696. június 22.

Mint joakaro Uraimnak Atÿamfiainak baratim*nak* szolgalok es Istentöl minden jokot kivanok kglteknek. &c.

Meltosagos Gubernator Vramnak Postán kelletven menni Meltgs Princ Vaudemont Ur*am*hoz szűkseges Coram-ra, rendelé az Gubernium hogy irnék kglmeteknek in antecessum, hogy Mara-Marus, Kraszna, Szolnok Varmegyek a mint ad 6.^{tum} Julÿ a Meltogs Palatinus Ur*am*tol Posonba citaltattak in negotio Portionum,[1] hogy arra az Congregatiora kgltek Collegiumabol Sz*ent* Kereszti es Palfi Uramek alá mennyenek, es azoknak az Varmegyeknek dolgát nomine Gubernii et Statuum Transÿlvaniae[2] agallyák, kgltek azert praeparallya ahoz magat, mellyröl valo Instructiok az következendö Postán bövönn el mennek.

Vertheimb Ur*amnak* szolgalatomat, tegnap jöve Portusi Rationistam levele, kiben irja hogy már ez iden 51/m. kö soót küldött le az Maroson, mint mehet Szegedre nem tudom, de eggy szoval meg mondva 100/m. Soonak nincs hiÿa per Aquam et Terram promotorum hoc Anno ex Tran*sylva*niae,[3] de eggy altallyaban már nem hogy több, de tsak eggy batka sincs, sőt a mint az Ratio meg mutattÿa, ismet költsönezek, s. nemis kaphatok, es bizony akadály leszen az dologba, ha igen hamar elégséges penz nem jeö,

[1] adóügyben
[2] a gubernium és az erdélyi rendek nevében
[3] ez évben Erdélyből vízen és szárazon szállított (sónak)

alioquin ugy hiszem, hogy a mint ez az 100/m Soo supra omnem spem et expectationem[4] ment ki, ugy Isten meg tartvan bennünket még az jövö télig, supra spem et expectationem sok soó menne ki; Ego protestor[5] kgltek altal, osztan ne okoztassam. Hogy penig az Ratio meg eddig fel nem ment az az oka, hogy Hueber Ur*am* tett Confusiot benne, mert a mint a magatol promovealt Soonak számát fel tette Sal*is numero* [a] hogy maga industriajat inkabb kellesse, az Batizitol promovealt Soonak eggy reszét a magától promovealt Soo közze tette, es osztan de flor. Rhenensibus 4200, es eggynehany, obtrusit invito Batizio,[6] holott Batizi fizetett minden vecturát meg azert az Sooért, es igy már Batizi nem Ratiocinalhat exacté nec de numero Salium a se promotorum, nec de Expensis ad illos factis,[7] en penig azt az obligatoriat nem akarom acceptalni Hueber Ur*am*tol, mert az az Obligatoria tsak eggy Soot sem vinne el magatol, de az 4200, egynehany forint sokat vinne el, már most ismet öszve kell gyűjtenem Etsedit, Batizit, Huebert, hogy az az scrupulus tolláltassék, melly meg levén mindgyart fel megyen az Ratio, de akár mennyen, akar ne mennyen, jöjjön a Penz ha jö abbol az számtalan Soobol, ne kufárkodgyanak Sido Uramek a mi penzünkel, osztan tsak minket okoznak, tavalyis ha penzt az ö idejebenn küldenek vala, 100/m Tallerral több jövedelem leszen vala.

Az Teleki Uramek Memorialissára valo Replicais el keszűl az jövö Postára, tsak Isten annál nagyobb tumultussokat ne adgyon ⟨most⟩ Erdelyben, affelöll tsendesen alhatnánk mind mi, s. mind az Felseges Udvar. Pro nunc ajanlom I*stennek* kglteket. Torda. Die. 22. Junÿ 1696.

P. S. Mint hogy mar tortig [!] elég soó ment ki, kgltek az Ecclesia Penzehez ne nyullyon, mert en azt eggyáltallyaban le akarom hozatni, es nem merem az Isten Penzet kotzkaztatni, elég Penzt vehet kgltek ha meg szorul Schedeltöl.

Kgltek szolgálo Attÿafia baráttÿa

[b]Ugy ertem Balogh Ferentz Ur*am* Radhnothi Joszagbeli Donatiojat vagy miet confirmaltatni akarja, de en quidquid sit tanquam prior Resolutus Donatarius[8] Contradicalok, kgytek protocolaly-

[4] minden reményen és várakozáson felül
[5] Tiltakozom
[6] Batizi akarata ellenére rátukmálta
[7] pontosan sem az általa szállított só számáról, sem az arra fordított költségről
[8] bármi legyen, mint előbb elhatározott adományos
[a] [a szám helye az eredetiben is üresen hagyva]

13. praesentis azt irja hogy Balkoval expedialtattya. Nem tudom azok a Melt. Aszszonyok mit scrupulizal*nak*, mert a' mint kgyld helyesen irja, hogy Völcsei Ur*amnak* megh mondgja. Consens*us* Regi*us* Jus D*omi*nar*um* non minuit vel in minimo puncto.[4] E contra ha az a' Consensus nem expedialtatik, hogy hogy procedalunk pro recupera*tio*ne Quadrantis,[5] hanemha a' leszen hogy a' simplex Consensus külön expedialtatik. Es a' Jus Regium de Quadrante[6] külön. Es ha az Aszszonyok semmikeppen nem admittalnakis a' simplex consensus*nak* vagj külön, vagy a' Quadransba valo Jus Regiummal edgyütt valo expedialasat, de a J*us* Regiumot edgy altallyaban expedialni kell, avagy hogy mase leszen, a' melly keptelen bolondsagh volna töllemis es az Aszszonyoktolis, ha ki vetnők kezünkböl. A mint pedigh kgyld minapi levelebe irja, hogy az a' Quadrans kie leszen es ki nevere irjak, annak a' Quadransnak ⅓ parsa per Jus denuncia*tio*nis[7] enyim, ⅔ Az Aszszonyoke. Es bizony ha jol megh gondollyak ö Naga s-Ö kglk, neke*m* sokkal tartoznak az en Candoromert, mert hiszem, ha en akartam volna, azt a' Quadranst en magam*nak* kerhettem volna egeszszen, de inkabb kivanta*m* complacealni az Aszszonyok*nak*, hogy sem csak magamnak halaszni, Ugyanis mi lett volna belölle, ha en a' Quadransban penes Jus Regium[8] bele ültem volna örökösön, reliquis ¾tib*us* in manu D*omi*ni Apafii relictis,[9] mert azt az Aszszonyok nem impedialhattak volna. Azonba nem lehet aztis tagadni ö N. es kgjlk*nek* hogy ö Felsege előtt az en csekely szolgalatomis nyomot edgy kicsidet; Es nem vagjok haszontalan szolgajok s- nemis leszek. Ezeket kgyld Völcsei es Szirmai Ur*am*ek altal sőt coramis repraesentallya, Koloricz Ur*am*is ertelmes becsületes Legeny es a' dologba benne forgot, Sapienti Sat. Most egyebb dolgokrol nem irok, hanem pro conclusione addalom loco Coronidis. Az ö Felsege ebbe a' materiaba per Cameram G*roff* Apor Ur*amnak* irt levelet megh adttam, mellyenn felette ighen perturbalodot elöször, ugy hogy alig tudta magat componalni, hihetö abbol, hogy a' mint az Aszszonyok Becsben mondak, ambialta, de az utan csendesedett. Az Ur Gubernator Uram*nak* szollottis megh adttam, mert mar annak halo-

[4] A királyi egyetértés a legkevésbé sem gyengíti az asszonyok jogát.
[5] a negyed rész visszaszerzéséért
[6] a negyed részt illető királyi jog
[7] a negyed résznek ⅓-a a feljelentő jogán
[8] királyi jog alapján
[9] a fennmaradó ¾ részt Apafi úr kezén hagyva

gatasa több kart, mint hasznot tött volna, mivel a' dolog masfelől ki hirhedett, Gubernator Uram csendessen mutatta magat es igirte jo akaratjat, söt mivel a' dolog ugy kivanta, maga Gubernator Ur*am* es en communicaltuk Bethlen Gergely es Elek Urammal, es ö kgjelmek altal most vagyunk Tractaba a'-D*ominus* Possessor Apafi Urammal, es mind en, mind Absolon Ur*am* igyekezünk minden jora tam pro Camera quam D*omi*nabus.[10] A bizony dolog res est q*uo*d ad me Invidiae & periculi plena, Et videtur temeratis magna d*omi*nor*um* Principum Titularium Tran*sylva*niae Bona tangere audere, si nihil aliud esset, ex hoc solo potest Sua M*ajes*tas de constanti mea fide judicare.[11] Nem art kgyld*ne*k Palm Weisenberg es maga Kinszkÿ Uramnakis ezt edgy kicsiddeg imprimalni, kiknek nem sokara, söt talam maganak ö Felsegenekis, kel irnom pro certa protectione contra portentosu*m* quorandum de me in Tran*sylva*nia sparsum commentum, quod ego a' Sua Maj*esta*te Vajvodatum Tran*sylva*nicum pro me sollicitaverim.[12] De ez most haladgjon. Ajanlom I*stenne*k kgjldet. Torda. 22. Junÿ 696.

341.

Brassó város tanácsának

Bethlenszentmiklós, 1696. július 25.

Mint joakaro szomszed Uraimnak szolgalok es Istentöl minden jokot kivanok Kegyelmeteknek.

Kegyelmetek 16 praesenti költ levelet betsüllettel vettem. Es az Matyas Kiraly Kegyelmeteknek adott Privilegiumatis látom, hogy ha az az kegyelmetek ez iránt valo háborgattatása tsak megh kezdetett, es ennek elötte kegyelmeteket nem haborgatták eleitöl fogva, hanem tsak ez az Pater Miklos kezdette, en irok Groff Uramnak Apor Urnak felölle a Kegyelmetek is kegyelmét talallya

[10] mind a kamara, mind az úrasszonyok érdekében

[11] a dolog irigységet és veszedelmet hoz rám, és vakmerőségnek látszik Erdély fejedelem urainak birtokaihoz merészen hozzányúlni, ha más nem volna is, Őfelsége ebből is megítélheti állhatatos hűségemet.

[12] biztos védelemért egyeseknek Erdélyben ellenem terjesztett szörnyű hazugsága ellenében, hogy én Őfelségét a magam javára az erdélyi vajdaságért zaklattam volna.

meg, melly ha használ, bene, ha pedig nem használ, a Guberniumnak meg kell orvosolni, de ha regen kezdödött ez az kegyelmetek háborgattatása, avagy eleitöl fogva ugy volt, en bizony kegyelmeteket vekony[a] biztathatom annak megorvosoltatása felöl, mindazonáltal ugyis találllya meg Kegyelmetek a Guberniumot felölle, es en a miben lehet ugyis segittseggel leszek Kegyelmeteknek.

Azonban akarám kegyelmetek értésére adni, hogy az melly négy ezer forintya Kegyelmeteknek az Fiscalis Societasnál vagyon, ha kegyelmetek azt, annak az én kegyelmeteknél levö Adossagomnak diferentiajaban nekem engedné, en kegyelmeteknek az az negy ezer forintot una cum Interesse duorum Annorum id. Hung. flor 4800[1b] egeszszen meg szerezném.

Ezzel ajanlom Isten oltalmaban kegyelmeteket. Szent Miklos Die 25 July 1696.

Kegyelmetek szolgálo Szomszed barattya

Gróf Bethlen Miklos

342.

A kancelláriának

Bethlenszentmiklós, 1696. július 31.

Mint joakaró Vraimnak, Atyámfiainak szolgálok és Istentöl minden áldásokot kivánok kglmeteknek.

Bethlen Samuel Vram Levelét kglmteknek meg küldöttem, ö kglme énnékem az Ezer Tallért meg küldötte, melynek Transpositioját[a] disponáltam Szent Kereszti Vramnak. Kglmtek az ö kglme Expeditioját kuldgje alá Azonban kglmtek nec pro me nec contra me,[1] semminémű Expeditiot ne tégjen a Meltoságos Aulica Camera és Meltoságos Kinsyki [!] Vram ö Nga hire és engedelme nélkül. Solenniter tiltom kglmteket, és Contradicálok per praesentes melyet kglmtek béis irjon az Protoculumban. Signanter a' Melts Palatinusné Thökölyi Eva, és Melts Gróff Aszszonyok Thökölyi Kata és Mária Aszszonyokkal való dolgomban való Expeditiot differalya kglmtek usque ad meam ulteriorem Disposi-

[a] [az eredetiben *vekonyan* állhatott]

[1b] [kétévi kamattal, vagyis 4800 magyar forinttal, a közölt 48 000-et értelemszerüen javítottam]

[1] se értem, se ellenem

[a] [P-vel kezdődő szóból javítva]

tionem.[2] Ajánlom Istennek kglmteket. Szent Miklós 31. Julÿ
Anno 1696.

Kglmtek szolgáló Attyafia baráttya

Bethlen Miklos

343.

A kancelláriának

Torda, 1696. augusztus 21.

Szolgalok és Istenteöl minden aldasokot kivanok kgyteknek. &c.

11. Augusti költ kgytek levelet betsüllettel vettem Quorum ad Publica ex Publicis Gubernii literis[1] ertsen. Mind az altal ex Officio tartozom kgyteket praemonealni. Ugy veszem eszembe Groff Csaki Laszlo Uram duplas Instructiot vitt fel, mellynek eggyike nints az en hiremmel, ha vagyon; Tudok penigh annyit benne, hogy ha ki azt mondana, hogy nintsen, en nem hinnem. Mivel azert az eö Felsege a Guberniumnak es nekem adott Instructiom szerent Acta & expeditiones Gubernii sine me & mea ex officio subscriptione non sunt legitimae,[2] kgyteket annak publico nomine Cancellariae[3] valo tractalasatol tiltom, hanem part kivanok le küldetni benne Es ha casu quo kgytek (kit nem remenlek) ez arant Tisztit kötelesseget felre tenne, s-nem obtemperalna deferam negotium Suam Majestatem.[4]

Az en Contractusomra lett kgyls Kiralyi Consensust cum Statutoriis Dicitur etc[5] kgytek expedialtassa mingyart, és külgye le. Donatio de Quadrante Bonorum differatur ad ulteriorem Excelsae Camerae dispositionem.[6] Isten sok gonosztol oltalmazza kgyteket Torda. 21. Augusti 1696

Kgytek szolgalo Attjafia Komja barattya.

Bethlen Miklos

[2] az én utolsó intézkedésemig

[1] Ezekből ami közügy, a gubernium hivatalos leveléből

[2] a gubernium határozatai és kiadványai nélkülem és hivatalos aláírásom nélkül nem érvényesek

[3] a kancellária hivatalos nevében

[4] Őfelsége elé viszem az ügyet

[5] a Dicitur stb. kezdetű rendelettel

[6] A javak negyedéről szóló adomány halasztassék a magas Kamara utolsó intézkedéséig.

344.

A kancelláriának

Torda, 1696. augusztus 28.

Mint kedves joakaro Vraim*na*k Atyámfiainak barátimnak szolgálok és Istentül minden áldásokat kivánok kgltk*ne*k.

Az el mult postánnis irtam ⟨volt⟩ kgltk*ne*k, mellyet ugj hiszem kgltk eddig alkalmasint el vett, azért azokat nem iterálom, hanem tsak effectumat várom kgltktöl, mind a' Csaki Vr*am* dolgairol valo tudositást, mind a' Consensus és Statutoria*na*k Expeditioját, Melybennis Regiusok kik légjenek subnectaltam, az Inclusában meg láthattya kgltk.

Ertem hogj Fersner Vr*am* de pondere salis[1] félre beszél, Melyre nézve kgltk*ne*k szándéka volna de 25 lapidibus salis sollicitandis,[2] de ne tselekedgjen kgltk abban semmitis a' Gubernium hire nélkűl, mert jól vagjon most a' Só pondusa.

Cintzendorf Vr*am* Qvietántiáit fel küldőttem; Azt a' pénzt én a' magam pénzemből tettem le, azért ha az Sido meg adgja, az én Dispositiom nélkűl ne költse el kgltk, mert nékemis szükségem vagjon ott a' pénzre.

Publico nomine[3] a' Gubernium a' mit irt kgltk*ne*k nem iterálom hanem ajánlom Isten oltalmában kgltkt. Torda 28 Augusti A*nno* 1696.

Kgltk szolgálo Attyafia, Komja, baráttya.

Bethlen Miklos

A mint kgyltek Cancellariavul sub dato 30. Junÿ irja, hogy kgjltek maga membrumi közzül kettöt, Meltosagos Palatinusne Herczeg Aszszonjhoz küldött, es rea kerdette hogj az ö Felsegenek be adott Memorialet ö Naga es Nennyei akaratyabol es hirivel subscribaltak es adtak be ö Felsegenek, es magais megh vallota, arrol ö kgjlmek ketten a' kik oda voltak adgyanak Recognitiot. Azonban ottis azt a' Recognitiot a' Prothocalumban ha kgyltek akkor be nem irta, tartozik be irni. Interim ha nem tudom mint contradical ⟨ta⟩ tis vagj az utan contradicalis, de Consensus

[1] a só súlyáról
[2] sürgetni 25 kősót
[3] Hivatalosan

Expeditionem non potest impedire,[4] veheteme en pedigh hasznat vagj nem vehetem, Tempus & Leges Tran*sylva*nicae docebunt.[5]

345.

A kancelláriának

Torda, 1696. szeptember 7.

Mint jo akaro Uramnak Attyamfianak, Baratimnak szolgalok es I*sten*től minden aldasokat kivanok kgylteknek.

Az el mult Posta napon kgylte*knek* nem lehete irnunk vagy irnom, mert valoba rosz hirünk erkezet vala, hogy a' nagy Armadat a' Török megh verte volna, es hogy maga a Török Csaszar Tömösvarhoz jött volna, ollyan szandekkal hogj Erdelyben be jöjjön, es Tökölyi U*ramat* maga instelallya itt a' Feidelemsegben, tegnap erkezek mar a' nagy Armadabol az Elector levele, a' melly ezt a' felelmet kissebiti, mindazonaltal bizony mostis ugyan csak villogunk, mert Erbeville General 3. Lovas Regimennel vagjon csak Szasz Varosnal, nem itelven hellyesnek Vas Kapuban megh allani, söt ugj fordulhat hogy Szasz Varosnalis fellyebb kel nyomulni, Brassonal vagyon ismet megh edgy Regiment Lovas, ez a' 4. Regiment vagyon a Mezöben, Gyalog mindis 3. Regimen vagyon a' Varosokban; A[a] Gubernium innen tegnap elött el oszlot, en es Apor Istvan U*ram* maradott itt propter correspondentiam cum Exc*ellentissimi* D*omini* Generali Erbeville,[1] most mar continualodik az hir, hogy a' nagy Armada Tömösvarhoz jött volna, hogy a' Törökkel ujjolagh megh harczollyon, söt tegnap elöt hallott a löves eppen Devaig, es etzaka*nak* idejen nagy Tüzis latztzot az egen Tömösvar fele, de ebböl az Ember megh nem tud mit conjicialni, mert a' Törökis ex vanitate[2] löhetet örömet es festivalis Tüzeket tehetett, eleg Franczia Mestere leven a' ki vele jar a' Taboran, keves orak el hiszem a' hiret el viszik mind Becsben, mind ide; Mü[b] Apor Urammal megh küldven az Elector

[4] az egyetértés nem akadályozhatja a kibocsátást
[5] az idő és az erdélyi törvények megmutatják
[1] a nagyságos Erbeville tábornok úrral való levelezés végett
[2] hiúságból
[a] [előbb:] a [autográf javítás]
[b] [előbb:] mi [autográf javítás]

levelet Gubernator Ur*amnak*, ugy hiszszük hogj ö kglmeis az Urakkal edgyütt ide be jő, es akkor ujjolag tudositom kgyldeket. Torda. 7. 7bris A*nno* 1696.

Kgyltek szolgalo Attyafia Baratya,

[c]A Consensust en tsak simpliciter sine Donatione[3] kivanom most expedialtatni. De Donatione Camerae est consultare ulterius & mecum correspondere,[4] mellyetis el varok A Consensus mellé ordinarie addaltatik a Statutoriais.[c]

P. S. Udvarhelyszeki 3. szegeny Nemes Embert Farkas Mihály, Ferencz es Sigmondt akarja Galfi Pal Ur*am* megh nyomoritani, es ugy hiszem nem egyebert, hanem azert ment most fel Becsben, kgylteket azert dolgokrol igy informalhatom: Ezeknek[d] megh a' Nagj Apjok per talem qualem contractum,[5] kötötte volt magat in persona Jobbagjul Galfi Pal eleinek, mikor pedigh ez elött edgj nehany esztendövel szegeny idvezült Teleki Mihály es Mikes Kelemen Uramek Commissariuskodanak a' Szekelysegen, ezek igassagokat producalvan, fel szabadultak a' Jobbagysag alol, es osztan Armalist extrahaltanak, de 3mad iden nem szinten rendes uton, inaudita altera parte,[6] ujjolag ismet Jobbagysag ala itele a' Gubernium, de az utan ezek ele jöven igassagokkal, a' Gubernium rejicialta ujjab revisiora a Tablara, salva appellatione ad Fora superiora,[7] ebben vagjon a' dolog ha azert valami Donatiot vagj mit akarna Galfi Ur*am* impetralni, kgyltek ne cselekedgye sine informatione,[8] azok a' szegeny Legenyek sollenniter protestalnak es contradicalnak, mellyetis kgjltek ott prothocolaltasson.

Bethlen Miklos

346.

A kancelláriának

Torda, 1696. szeptember ¼4.

Mint kedves joakaro Uraimnak, Atyámfia, Komam, es Baratimnak ajanlom kglte*knek* szolgalatomat &c.

[3] egyszerűen, adománylevél nélkül
[4] A kamarai adományról még tanácskozni kell és velem levelezni
[5] valamiféle szerződéssel
[6] a másik fél meghallgatása nélkül
[7] szabad fellebbezéssel a felsőbb fórumhoz
[8] értesítés nélkül
[c]...[c] [autográf]
[d] [előbb:] ezeknek [autográf javítás]

5ta *praesentis* kőlt kgltek nekem szollo levelet betsűllettel vettem, es az mi az en Privatumomat nézi, a mellyekröl ez előtt irtam, nem iterálom, várom tsak successussat, es ahoz kepest alkalmaztatom inter alia[1] kgltek joakarattyának meg kőszőnését es szolgálattyát.

Most penig tegnap oszolvan el innenn az Gubernium, az eö kglmek tettzéséböl kell kglteket tudosittanom, es kérnem hogy pro possibili munkalodgya az jövö Teli Quartely dolgat, mert a mint a mi intentionk szerint Keresztesi Uramnak kell vala ezzel az Inclusával el menni, es ezt procuralni, már azt az szegeny Heisler *Gene*ral Vr*am* halála, es az nagy Armadanak mi előttűnk bizonytalan hol létele, es minden Erdellyel valo Communicationak fel akadása el bontotta, azomban ihol October előttűnk, bizony félűnk utolso pusztulasra ne jussunk, sőt hogy végbe sem vihettyük az jővö Qartelyt, ha ollyan mertekben, es ollyan roszsz disciplinaval leszen, mint az el mult Télenn volt, mert buza ebbenn az Országbann most az tavalyinal sokkal kevesebb leszen, rész szerint az Tavaszi hoó; az után az Majusi szárazság, meg az mikor osztan meleg kell vala, Juniusi Juliusi sok hideg esseő, szamtalan Jég essö, ragya, meg kevesitven es el vesztvén. Szena kivaltkeppen az Tavaszi szárazság miatt az Széna fűveken; Az Reteken penig az rettenetes Arvizek miatt semmi sem lött, nem hiszem hogy eggyszer Erdelyben jo szena ollyan keves lett volna, mint ez iden leszen. Zab ha be takar⟨it⟩hatnák, eleg lenne, de itt mostis tsak eggy nehany nap leőn jo takarodo idő, meg meg néki essősedék, Isten tudgya mi jo leszen belőlle. A szőlőis felö tsak ugy ne maradgyon mint tavaly. Nem szükseg kgltek*ne*k terjeszteni, tudgya az szegeny Haza állapottyat, procurallya minel jobban lehet.

A Penz dolgarolis nem lön semmi Resolutio az Camárárol, 1. Augusti regen el tőlt, 1. Septembris-is el telek, de ugy latom még 1. 8bris-is el telik, itt azomban az Penz tsak ugy jár mint ez előtt, en bizony ezt az Hazát nagy nyomorusagtol s. veszedelemtől féltem ebben az materiaban, mar Magyar Orszagban az Zlot tsak 90. Penzben jar, itt mostis 105. penzbe jar, az Penz verő Hazba semmi surrogatumunk nincsen, mert azt bizony kőltsőn mind ki kérik tőllűnk. Az minap Rabutin *Gene*ralnak adánk 10/m. Rhe-

[1] egyebek között

nes[a] forintot, most ismet ad compessendos seditiosos milites[2] Lichtenstein Fejedelemnek 8/m. A Portusrais bizony tőbbet adttunk s. szerzettem mar 12/m. Rhenes forintnál, már bizony nem győzzük, immar majd elis jőne, mind az Vizen s. mind az Szarazon valo So szallittasnak ideje, s. Penz nincsen; Azomban azt sem tudom en, merjűnké az Maroson mégis koczkáztatni, holott a minap az ket Armada kőzőttis oda leőn hét ezer Soo, mellyről mit irtam az Sidonak, volanter vagyon, en ha Assecuratiot nem küld, bizony nem küldök, hogy osztan en fizessem meg. Ezzel ajanlom Isten oltalmaban kglteket. Torda. Die. 14. 7bris *Anno* 1696.

Kgltek

[b]szolgalo Attyafia Komja barattja.

Bethlen Miklos

Kerem ighen kgyteket az en dolgomhoz kivantato Legale Testimoniumokot, es Instrumentumokot expediallya s-addgia ki, hiszem ha hasznat vehetem jo, ha ne*m*, az az en kar*om*, de nem denegalhattya legitime. Ugy hiszem a vege Apafi Ur*amm*al valo bekesseg leszen Mediatoribus Imperatoria Gratia & Legum Justitia & Charitate.[3b]

347.

A Thököly nővéreknek

Torda, 1696. szeptember 18.

Meltosagos Feydelem Aszszony kegyls Aszszonyom. Es meltosagos Groff Aszszonyok bizadalmas Aszszonyaim.

⟨Noha ertette*m* ugyan a Ngd, és kgytek Posonbol 19. Juny költ leveleböl az Apafi Ur*am* kezénél levö Zalagos Joszagok felett én vélem valo vegzesenek valtoztatasara⟩

Jo emlekezetiben lehet Ngd*na*k és kgytek*ne*k, mikeppe*n* ada ennekem Veszszöst per Contractum Retractationem & Plenipotentia*m*.[1] En azert betsülletes emberek Tanatsaval elvénn azok

[2] a zúgolódó katonák megfékezésére

[3] a császári kegyelem, a törvényes igazság és a szeretet közbenjárására

[a] [javított szó]

[b]...[b] [autográf]

[1] szerződés, visszavonás és teljhatalom címén

mellett azonn Falut ⟨ugy mint⟩ Groff Pekry Ur*am* kezéből ki foglaltatt*am*, és vagio*n* hatra tsak az, hogy emlitett Groff Ur*am* verificallya, ha valami penzt tartozike Nagod vagy kgytek eö kgy*ne*k refundalni, hogy igy azt [a]ha illik eö kgyme szamara[a] a 8000. Rhenes forintbol ki vévénn a többit Ngd*na*k és kgytek*ne*k le tetessem[b] Betsbe, mellyre kesz vagiok mindenkor, à mint ez*en* levelem megh ado betsülletes Cancellistak Balko Mihaly es Biro Moses Ur*am*ek szovalis vilagosittani foghjak. Varom azert tovabbis Ngd es kgytek jo akarattjat, és parantsolattyat, keszenn levenn a Requisitumok Groff[c] Pekry Ur*am*tol valo teöbb adossagok*na*k kereseséreis. Ezzel ayanlo*m* Is*te*n kegyes oltalmaba Ngdt, és kgyteket. Datu*m* Tordae, die 18. 7br*is* 1696.

348.

A kancelláriának

Gyulafehérvár, 1696. október 8.

Mint kedves jo akaro Uraim*na*k, Atyamfia, Komam es Baratimnak szolgalok kegyelmeteknek.

Ertettem hogy a' melly Extractust vagy Ratiot a' minapiban fel küldöttem a' Soorol, kgyltek el tevesztette volt, im azert ismet parjat küldöttem, es mivel ez csak pro praegustu vel pro praeluminari uberioris Rationis[1] megyen fel, aztis nem sokara fel küldöm. Interim kgjltek urgeallya a' Penzt ad promotionem Salis,[2] mert a' mint en Vorster Ur*amna*kis megh irtam, en protestalok, hogy most penz nem leven, ez a' gyönyöruseges 8beri Idö ki vesz a' kezünkböl, valamint szinten tavaly, az Inclusak bövebben informalljak kgylteket. A Szegeny Palfi javait kgyltek registráltassa, es a' Regestrumat nekem külgje le, nem azert hogy nekem valami praetensiom volna jovaihoz, vagy arra vagjnek, hanem Bethlen Gergely Ur*amna*k leven Praetensioja, had procedalhasson ö kgylme, Jussanak kezhez vetelere rendes uton.

[a]...[a] [margón]
[b] [előbb:] tegyem
[c] [előbb:] Pekry
[1] ízelítőül vagy előzetes tájékoztatásul a bővebb elszámoláshoz
[2] a sószállításra

2° Mivel Biro Moses Ur*amnak*, mind fizetesevel, mind Asztal tartasaval ados volt, es Biro Moses Ur*am* a Guberniu*mnak* küldött Supplicatiot felölle (:mellyet ugjan jol cselekedett, de hogy engem negligalt, nem jol cselekedte,:) per verum computum[3] contentaltathassek kgyltek altal.

3° Minthogy szegeny Palfi Ur*am* ott letembenis vett volt az Orszag penzeböl kölcsön, az utanis hihetö kgjltek kezebölis vett, hogj az Orszag ne defraudaltassek, ezen vegekre hogy kgyltek kezet ra tötte volt azon jokra, ighen jol cselekedte. Ha valaki Palfi Ur*amnak* Successort akar temporariust, akar örököst denominalna az en hirem nelkül kgyltek ne admitalya, hanem a' mint kgyltek p. t. Czako Ur*am*ra denominalta a' Registraturat ö kgjlme fungallyon, valamigh per suas vias[4] mas rendeltetik, vigjazzon kgyltek a' szegeny Partiumban levö Varmegjek dolgara, felünk attol, hogy a' Posonban denominalt Dicatorokot nem admittaltuk, ex illa injuriais[5] nagy Quartellyal megh nyomoritytyak öket, mi ugyan nem sokara erröl publico nomine bövebben irunk, ezzel most I*sten* oltalmaban ajanlom kgylteket. Gyula Feiervar. 8. 8bris 1696.

Kgyltek szolgalo Attyafia Komja es Barattya.

G*roff* Bethlen Miklos

A Partiumbeli Varmegyek dolgat Palm Ur*amnak* kel kivalt ott recommendalni, mert itt mi Lichtenstein Feidelem*nek* elegge recommendaltuk.

349.

Apor Istvánnak

Gyulafehérvár, 1696. október 10.

Groff Apor István Vr*am* Guberniu*m*ban valo hivatalára válasz Albae Juliae 10 Octobr*is* A*nno* 1696

Edes Komám Vr*am* &c.

Kgld izenetét Kászoni Vr*am* meg mondá; En édes komám Vr*am*, mind most, mind másszor valamikor az eo Felséghe szol-

[3] a valós elszámolás szerint
[4] a maga útján
[5] ebből a törvénysértésből is [olvasd: injuria is]

gálattya, es itt ben lévö Hadai*nak* tartását illetö Materia forog fenn, mindenkor jo szivel fel mégjek, de most ezekben az veszekedö materiákban, in qvibus de meo honore agitur,[1] jobnak itilem ott nem lenni, másként mindenben kivánok szolgálni és engedelmeskedni.

Albae &c.

Kgld köteles szolgája Sogora Komja

P. S. Mondgja köteles szolgálatomat kgld az Vrnak Gubernator Vram*nak* és ezen irásomat mutassa megh.

[a]A melly levelet post Complanation*em*[2] irtunk volt ex Gubernio Khinsky Lichte*n*stein es Rabutin Urek*nak* es kettenn Guber*nator* Ur*amm*al subscribaltuk volt, es maradott en nállam az el küldésre post detectam mihi Protestation*em* ignominiosam[3] azokot a leveleket adresalva*n* igy viszsza kült*em* Apor Istva*n* Ur*am*hoz és eö kegyeme el hisze*m* Guberna*tor* Ur*amnak* küldötte.

Post Diaetae & Gubernii solution*em*, & harum signation*em* statim innotuit mihi negotium tale, quod me cogit subscription*em* meam Cassare, & has medio Illu*stri*ssimi *Domini Comitis* Apor ad Excel*lentissimum Dominum* Guberna*torem* remittere.[4] Albae. 12 8br*is* A*nno* 1696.

Comes Nicolaus Bethlen[a]

350.

A kancelláriának

Gyulafehérvár, 1696. október 12.

Spectabiles ac Gene*rosi Domini* Frater Compater & Amici obs*ervandissimi*.

Mitto acclusas, & breviter significo talem hic in Diaeta diebus 9. 10. 11. Octobr*is* praesentis Tragaediam a miseris Statibus esse lusam, cui similem Tran*sylva*nia a saeculo non vidit, sed nolo

[1] melyekben tisztességemről van szó

[2] a kibékülés után

[3] a méltatlan tiltakozás leleplezése után

[4] Az országgyűlés és a gubernium feloszlása, valamint ezek jelentése után nyomban olyan dolog jutott tudomásomra, ami arra kényszerített, hogy aláírásomat érvénytelenítsem és azokat a tekintetes Apor gróf úr révén visszaküldjem a nagyságos gubernátor úrnak.

[a]...[a] [autográf]

referre. Protestationem meam protocolari, & ex officio Cancellariae cum Excel*lentissi*mo D*omi*no C*omiti* Khinsky communicari cupio, & V*est*ras D*ominatio*nes divinae tutelae commendans maneo

Earundem D*ominatio*num V*est*rar*um*

Frater Compater Affinis, & servus deni*que* ac
Amicus addictiss*im*us
Nicol*aus* C*omes* de Bethlen

Albae. 12. 8br*is* 1696.

351.

Kálnoki Sámuelnek

Torda, 1696. október 16.

Kalnoki Uram*na*k irt level Parja 16. 8br*is* 1696.

6. Praesentis költ kgyld levelet becsűlettel vettem, tudositasat megh szolgalom, es jovallom amaz proverbiumot forgassa gjakran kgyld. Imminente Lupo Tauri Cornua jungunt.[1]

12. Praesentis irtam a' Cancellarianak es küldtem inclusaba edgy derek Protestatiot, abbol kgyldtek sok lument vehet, es nem sokara fel megjen az emlitett Tragaedianak Relatioais kgyltek kezehez.

A melly titkos Instructiot mar az Urak publicaltak, es Informationak nevezik, es szep subtilitassal, ut Aulae oculis Fucum obducant,[2] az Orszaggal az harom Pecset alatt irattak ö Felsegenek es Melt*osagos* Khinszki Uram*na*k tantum in generalibus.[3] Hogy ö Flge es ö Naga bocsassak G*roff* Csaki Ur*amat* jo valaszszal minel hamarabb, csak arra valo hogy az az illegitime költ titkos Instructio per multitudinis assensum legitimata habeat pondus coram sua Maj*esta*te, Scopus autem est eversio mea, & V*est*ra omni*um* Cancellariae membrorum, & stabilitio Dominii perpetui illor*um* illius Ligae Fabrorum, quos inter subscribens un*us* est etiam

[1] Ha farkas közeledik, a bikák egymás mellé szegzik szarvukat.
[2] hogy az udvar szemébe port hintsenek
[3] csak általában

Dominus Gabriel Josika,[4] kiről kgjld ir, & Advocatus omnium Dominus Comes Ladislaus Csaki.[5]

Nagy szükseges jot teszen kgyld, ha a' Palfi Uram Copiajat le küldi nekem, quo citius eo melius, mert a' melljet az Orszagnak publicaltak, abba kevesebbet hiszek lenni mint a' Palfieba vagjon. A Palfi Uram irasit pedigh kgjltek Cancellariavul senkinekis ki ne adgja az Ur Khinszki Uram, es en hirem nelkül, Secreta Cancellariae & ejus membrorum debent esse sacra.[6]

A' mit kgyld ir, hogy Diametraliter Contra Diploma est,[7] bizony az ellen & contra 10mum Articulum Instructionis Domino Gubernatori datae[8] vagjon, de azt itt verbis constantissime negant, Actis firmissime agunt. En quod ad me[9] arra soha sem vagjtam sem vagjok, de in genere szolvann ex conscientia talis perpetuitas non est e Regis & Reipublicae.[10] Ott mehet kgyltek annak a' munkanak jobban vegere, es tartozik velle ex Fide erga Caesarem, Patriam, & suum Officium.[11] Most többet nem irhatok. Kgyld Szent Kereszti Uramnal közöllye, kinek erre relegaltam. Torda. 16. Octobris. Anno Domini 1696.

352.

Szentkereszti Andrásnak

Torda, 1696. október 16.

Szent Kereszti Uramnak sub eodem dato.
Edes Komam Uram

6. Praesentis ir nekem Kalnoki Uram meritalis es confidens levelet, melljet nagjra becsüllök, valaszomat kerte, hogj kgjldel communicallja. Tsudalom kgyld de eodem dato[1] nem irt, mind-

[4] a tömeg egyetértése révén törvényes színezetet kapjon Őfelsége előtt, a cél az én ...iforgatásom meg a kancellária minden tagjáé, és e szövetkezés létrehozói örökös ...raságának biztosítása, akik között az egyik aláíró Jósika Gábor úr is

[5] és mindnyájuk ügyvédje Csáki László gróf úr

[6] a kancellária és tagjainak titka szent legyen

[7] homlokegyenest ellentétes a diplomával

[8] és a gubernátor úrnak adott utasítás 10. szakasza ellen

[9] szóval állhatatosan tagadják, tettel erősen gyakorolják. Bizony, ami engem illet,

[10] lelkiismeret szerint az ilyen állandóság nem áll a király és az állam érdekében

[11] akarni a császár, a haza és saját tiszte iránti hűségből.

[1] ugyanazon kelettel

azonaltal gondolom hogj a' mig en Feiervarrol Szent Miklosra jartam a' level oda keres most. Ajanlom Istennek kgdt Torda 16. 8bris 1696.

Kgyld szolgalo Komja

Groff Bethlen Miklos

353.

Szentkereszti Andrásnak

Bethlenszentmiklós, 1696. október 25.

Szent Kereszti Vramnak 25 Octobris 1696

A melly Relatiot és annexakot én némely nap oda küldottem az Cancellarianak a Fejérvári Tumultusrol, kgld abban mindgjárt készittessen el égj párt, és adgja Lichtenstein Fejedelemnek, mert kiváltképpen ö Ngnak szükséges ezt éggjiknek tudni, és kgld mind a' Qvartélyok dolgát, mind penig ezt ö Ngával munkálodgja mindenek felett, mert, mikor ö Nga ki mene az országbol, mindeneket szép csendességben hagja, de mihelt alig ére ki az országbol mindgjárt lön az a' rut támadás.

Ratkai Uram által Szcalvinioni Vrammalis communicalni kel ezen dolgot cum praescitu tamen Excellentissimi Domini Comitis Khinsky,[1] ugj Palm es Wejsemberg Urralis.

Koma tsak oly dolog volt azért az, most már ki kezdi vakarni a tyuk, hogy ott engemet akkor a' mikor az ország a Praesidensel fel akart jöni a' Palotára, bé akartak rohanni és a' Tanátsba engem meg ölni. Szapora beszédü és sok nyelvü ember hire ugjan, de végére mégjek jobban. Ajanlom &c Szent Miklos

354.

A kancelláriának

Torda, 1696. október 27.

Mint kedves jo akaro Uraim Atyamfia es baratimnak szolgalok és Istenteől minden aldasokot kívánok kknek &c.

[1] azonban mégis a nagyságos Khinsky gróf úr előzetes tudomásával

Kegytek 13. praesen*tis* keőlt levelet a meltosagos Aulica Camera Intimatioja parjaval eggyütt betsüllettel vettem, kerem kgyteket expediallya minel hamarebb una cum Statutoriis,[1] és bizonyos alkalmatossag adatva*n* külgye le. Nekem ugy tettzik, hogy mivel a Melt. Camara azt a Conditiot ad Calcem fel tette, szükseges leszen nem tsak a Contractust, hanem a Memorialetis belé irni a Consensusba, mert másként az a Cameralis Conditio megh nem ertetik, quia Intimatio relegat ad Supplicantes.[2] A Contradictiot ertem, de arra kegytek nem tartozik cessalni, hiszem ha Statutioba megien a dologh akkor elötte leszen ha ki contradicalni akar.

Nekem sok vásárlásra, es penzre van szüksegem, kerem kgyteket szerezzen a Cassabol fl. Rh. 2500 es addgia Sz*ent* Kereszti Ur*am* kezebe, kinek erogatiojarol disponaltam.

Gondolvann nem jo halogatno*m*, im fel kültem a Feyervári Tempestas historiajat, haec est verissima Relatio,[3] akarki mit mondgyon felölle. A melly Protestatiot irok sub B. azt mar kgytek*nek* fel küldött*em* sub dato 12ma praesen*tis* ex Alba Julia[4] Ezt a Relatiot penigh Melt. Kinsky Ur*amm*al data occasione communicalni kell, ne falsa & pejora intelligat,[5] de maskent kegytek abs*que* necessitate[6] ne spargallya Ayanlom I*stennek* kegyteket. Torda. 27.[a] 8bris A*nno* 1696.

Kegytek Attyafia szolgaja barattja

Bethlen Miklos

Tudosittson kgytek mikor G*roff* Apor Ur*am* resolvaltatott Tordaba, hat Kemeny Janos Ur*am* resolvaltatotte Kolosba, &si Ita quare non expediatur?[7]

355.

A kancelláriának

Gyulafehérvár, 1696. november 4.

Az Cancellaria*nak* Fejervar 4. 9br*is* 1696.

[1] a határozatokkal együtt
[2] mert a tájékoztatás a kérvényezőkre utal
[3] ez a leghitelesebb tudósítás
[4] folyó hó 12-i dátummal Gyulafehérvárról
[5] nehogy hamisat és rosszindulatút halljon
[6] szükség nélkül
[7] és ha igen, miért nem küldték ki?
[a] [21 (?)-ből javítva]

17. es 20.dik *prae*teriti kőlt kgltek leveleire valaszt eddig nem tehettem. Hogy kgltek Vorster Uramon zaklatodott, azt igen igen jol tselekedtte, de Ajbekker ide még eddig nem érkezék, az idöböl penig mar ugy látom majd ki kopunk, irja Vorster Ur*am* ugyan eggy leveleben nekem, hogy qualitercunq*ue* tsak küldgyöm le még ezen az Őszön az Hajokot Szegedre Soval, de eggy tsepp Assecuratiot sem ir mellette sem Vertheimb Plenipotentiarius, sem az mi nagyobb az Aulica Camara, hogy osztán en rajtam vegyék meg jövendőben, az mint mostis tselekednek nemellyek, hogy rendkivűl tumultualtattyák az Országot ellenem, en bizony nem tselekeszem, mellyröl specialiter tudosittom rővid nap kglteket, mert az Administratorsagotis eggyaltallyaban resignalni akarom, soha illyen betstelenseggel nem viselem, az Resignatoriat penig az ö idejeben fel küldőm mind az Palatinalis Parsnak, mind az Camaranak, mint hogy azok*nak* hire nelkűl ki nem álhatok belőlle mód nélkűl.

Palfi Ur*am* dolgaban valo kgltek Processussat ditsirem, más sem okozhattÿa kglteket senki merito.

Hogy kgltek az en 12. p*rae*teriti Fejervarrol irt levelemet szomoruon olvasta, bizony nem tsudálom, hiddgye el kgltek meg sirathatná ember ennek az Országnak rettenetes Confusioit, mellyek mostis szűntelen agitaltatnak, es en ehez hasonlo Confusioju Gyűlest bizony soha sem értem az mitsodás ez, még mái napighis, mellyröl dietim tőbbet fog kgltek érteni, mint hogy el hiszem eddig el vette 23.dik irt derék Relatiotis, ez utánnis en Clanculummal nem járok, hanem kgltekhez tanquam in authenticu*m* et credibilem locu*m*[1] dirigalom az derék Informatiokot, et vestru*m* est implere partes Bonoru*m* Viroru*m*, et collective bonae et justae Cancellariae[2]

A Cancellisták asztalárol valo dolgot proponaltam az Urak*nak*, de még nincs Resolutioba.

Palfi Ur*am*nak a mi penze Taxaban vagy Fizetesben hátra volna, illo suo tempore decidentur,[3] de jol irja kgltek hogy Palfi Ur*nak* resze vagyon az Taxaba holta utannis, de sohol sem emlitti kgltek, hogy hát az en reszem az Taxabol hol vagyon, penig en Isten hirevel még eleven volnék.

[1] mint valami illetékes és megbízható helyre

[2] és a ti dolgotok, hogy egyenként derék emberek legyetek, együttesen pedig jó és igazságos kancellária

[3] majd a maga idejében elválik

Mitsoda Praetensiojok legyen az Magyar Orszaghi Meltosagos Statusok*nak* tam quod ad Cancellariam, quam quod ad Partes Hungariae,[4] tudom, tanto Sanctius et circumspectius ergo D*omi*ni agite partes Vestras, in servitio Patriae,[5] mert en nem hiszem sohais ő Felghe arra mennyen; Kerem is kglteket keresse elé kgltek az tőbb irások kőzőtt az mellyet en ott hagyttam kgltek kezeben: Rationes quare Partes Hungariae Tran*sylva*niae annexae, a Tran*sylva*nia salvo Diplomate avelli non possint,[6] mert ezt az materiat vivide kellene tractalni, et Commissionem illam vel Tribunal urgere, ut restituerentur Bona in terris recuperatis,[7] mellyről az Gubernium most tsak azert nem irhat, hogy az szegeny Bethlen Elek U*ram* Apoplexia altal valo halála (:mellyis ez éttszaka esett, estve nyolcz orakor űtőtte meg az Gutta, 2.[a] orakor ez ettszaka ki nyujtoztatták:) mulattattya el, de en anticipalni azert akarom, hogy azokat az irasokat kgltek keresse elé, hogy mihelyt kgltek erről az Gubernium levelet veszi, procedalhasson az dologba.

Praemonealnom kell penig kglteket ezekről az dolgokrol:

1. Mi annak az oka, hogy az miolta en onnet le jőttem, de Publicis mellyek indecise maradttak, soha azolta semmi tudositast nem tőn kgltek.

2. A miolta Czaki Laszlo U*ram* fel mentis, sem ö kglme, sem kgltek semmit de Publicis, in Publica et Legitima ipsius D*omi*ni Comitis Instructione positis[8] nem irt.

3. Ugy hallom, sőt tapasztalom mind en, s mind masok, es az Gubernium magais érzi, hogy kgltek minden féle Grationalekot, Privilegiumok Confirmatiojat et similia, minden en tudosittasom nelkűl tsak expedial mindegyre, mellyet nem jovalhatok s nemis admittalhatok, hiszem könnyü volna kgltek*nek* engemet tudosittani, s el tavoztatná kgltek az Scandalumot vélle, eggy általlyaban az Guberniumis ezt nem admittallya, kerem azert kglteket alkalmaztassa kgltek magát. Vice Cancellarius U*ram* Irja ⟨...⟩ enne-

[4] mind a kancelláriát, mind a magyarországi Részeket illetően

[5] tehát, Uraim, annál derekasabban, lelkiismeretesebben és körültekintőbben végezzétek dolgotokat a haza szolgálatában

[6] Okai annak, miért nem választhatók el a diploma megsértése nélkül Erdélytől Magyarország Erdélyhez kapcsolt Részei

[7] és sürgetni azt a bizottságot vagy bíróságot, hogy a visszaszerzett területeken visszakapják javaikat

[8] a gróf úr hivatalos és törvényes megbízásába foglalt közügyekről

[a] [előbb:] 12

kem, hogy az Calefactorsagra valo 60. forint Czako Uramnál maradott, az Conferentialis Hazat penig Vice Cancellarius Ur*am* ő kglme procuralta, azert az en vekony itiletem szerintis, azt az penzt adgya oda kgltek ö kgl*mének*. Most kglte*knek* tőbbet nem irhatok. Ezzel ajanlom I*sten* oltalmaban kglteket. &c.

356.

A kancelláriának

Gyulafehérvár, 1696. november 6.

Mint jo akaro Uraim s-Atyamfia es baratim*nak* szolgalok Ur*aim* kegytek*nek* &c.

Ezt a Transumptumot én kgytek*nek* azert küldöttem, hogy per humillimum Memoriale vel Relationem solitam[1] kegytek inpetrallyo*n* es expedialhasson Regius Consensust; Es ahoz valo Statutoriat énnékem minel hamarebb, és külgye le. A Statutoriaba belé irhatni Officiales Co*mitat*us Tordensis. & Sedis Siculicalis Aranyas. Requisitores Capituli Albensis & Claudiopolitani. Et Scribas Cancellariar*um*, quorum nomina sunt in Lista adjecta.[2] A kgytek jo akarattyat megh szolgalom s-Ayanlom I*stennek* kgyteket Albae 6.[a] 9br*is* 1696

Kgytek Attyafia szolgalo barattya Bethlen Miklos

357.

A kancelláriának

Gyulafehérvár, 1696. november 26.

Mint kedves joakaro Vraim Atyámfia barátim*nak* szolgálok és Istentől minden áldásokat kivánok kgltek*nek*.

14ta költ kgltk levelét jó ideje vettem. Es noha volna nékem a' kglk állapottyárol kiválképpen valo irásom, de halasztanom kel

[1] alázatos feliratban vagy a szokott módon

[2] Torda megye és Aranyos székely szék tisztviselőit, a fehérvári és kolozsvári káptalan adószedőit, a kancelláriák írnokait, kiknek neve a mellékelt jegyzéken áll.

[a] [javított]

más alkalmatosságra, mivel sok Distractioim miatt nem irhattam, ez éttzaka penigh a' Posta el mégjen, hanem kételenittetem ezt az Inclusát oda küldeni; Azért kiváltképpen, hogj ezt az dolgotis tudgja meg az Cancellaria ex rei veritate[1] mint volt, és más oldalfélt valo Relatioknak ne adgjon hitelt, Erre az irásra penig adott alkalmatosságot az Includált irás ⟨vegiben?⟩ mellé tett levél Párja, és arra valo superscriptio[a], mellyet abbol kgltk meg láthat. Ugy tudom a' minapi Gyülésbéli Tumultusrolis Relatiot és kglk*nek* a' Cancelláriának levelet fognak küldeni az ország neve alatt, mellyis ha ugjan el mégjen én arrol nem tehetek, En ezt a' mit kgltk kezéhez küldők, nem kivánom hogj kltk spárgállya, hanem ha a' dolog kételeniti, Mit irtanak légjen vagj mit irnak a' Statusok neve alatt ö Ngk s-ö kglk, én azt nem tudom, mert énnékem Párt benne nem adtak, Eo Ngk s-ö kglkis, az én minapi Relatiomat nem tudgják de a' Protestatioimat és a' mostani Inclusát tudgják, mert irásban adtam bé ö Ngk*nak* s-ö kglk*nek*, de ö Ngk s-kgk, vagj mondgjam a' kik ö Ngk s-ö kglk neve alatt élnek, sem az én ellenem valo terhes[b] Protestatiot sem egjéb munkájokat soha irásban nem adták ez mái napig, el hiszem ha ad Judicium mégjen a' dolog az én szom csak a' lészen, I: petit Par.[2] Hihetö az Actorea Parsis akkor Petet Par, & tand*em* fiet Judicium.[3] Noha én, ut ut maxime laesa Pars,[4] a' mint ennek az Inclusának végibennis meg lattzik, semper obtuli et dedi optionem Pacis vel Juris.[5] Melyre mostis kész vagjok.

A sokszor sollicitalt Consensust, és a' Transumptumra valot similiter ne késleltesse kgltk, el hidgje kgltk, sok és nagj gonoszra adott alkalmatosságot az az Cunctatio, és minden ember tsudálylya azt, hogj én Cancellarius lévén nem tudom kglkkel expedialtatni az magam dolgait.

Ide se Pénz, se Válasz, a' Palatinális Parstol nem jö, sem kglmetektöl az véllek valo szám vetés, bár tsak pro A*nno* 95, a' Qvietantiák szerint percipiált 102/m égj néhány száz Soo Ratioját igazitaná kgltk, qvo citius eo melius, itt nagj zugolodás, és bizony mélto zugolodás vagjon miatta, hogj semmi pénz nem jö, hát még az

[1] igazság szerint
[2] Alperes: másolatot kér.
[3] a felperes is másolatot kér, és aztán lehet tárgyalás
[4] mint a leginkább sértett fél
[5] mindig adtam választási lehetőséget a békesség vagy a peres út között
[a] [előbb:] sub
[b] [beszúrva]

Istenért in Anno 96, juxta Qvietantias percipiált Sorul, mellyis Száz ezernél tőbre mégjen. Errölis proxima occasione bövebben irok kgltknek, Most Ajánlom Isten oltalmábann kgltkt. Albae Juliae dje 26 Novembris Anno 1696.

Kgltk szolgálo Attyafia baráttya

Bethlen Miklos

358.

III. Frigyesnek

Gyulafehérvár, 1696. december 1.

Serenissime ac potentissime Princeps et Elector, Domine, Domine mihi clementissime!

Cum singulari animi mei ac totius Ecclesiae Reformatae Transylvanicae gaudio audivi ac intellexi, quod vestra Serenitas ex innata sua clementia et admiranda erga Religionem Reformatam devotione in animum induxerit tres a nobis Reformatis recommendandos studiosos Transylvanos in Illustri Francfurtensi universitate sustentare ex Collegiis Transylvaniae. Pro qua Vestrae Serenitatis clementia ego indignus quidem, sed supremus in Transylvania ecclesiarum et scholarum Reformatarum Curator, maximas totius Ecclesiae nomine ago gratias, simulque quam humilime vestrae Serenitati recommendo primarium et praecipuum hic in Transylvania ex scholis, Collegium Nostrum Reformatum Nagy-Enyediense fundatore serenissimo quondam Gabriele Betlen Transylvaniae Principe clarum, ut hoc beneficium erga hoc praeprimis quam clementissime exercere dignetur, simulque studiosos Curatorum et Professorum recommendatione munitos et suo tempore ad oscula manuum vestrae Serenitatis mittendos, quam benignissime in suam gratiam recipere velit. Rogamus et simul Deum T. O. M. oramus, ut vestrae Serenitatis vitam ac fortunam ad annos perpetuos prolonget, simulque tam personae vestrae Serenitatis, quam toti Serenissimae Electorali Domui amplissime benedicat, et quam diutissime in bonum totius Christianitatis et emolumentum ecclesiarum Reformatarum, inter quae illas nostrarum Transylvanicarum consolationem conservet et prosperet. Albae Juliae 1 Decembris Anno 1696.

359.

Eberhard Christoph Balthasar Danckelmann-nak

Gyulafehérvár, 1696. december 1.

Tiszteletreméltó Kegyelmes Pártfogó Urunk!

A híres erdélyi Nagyenyedi Kollégium professzorai jelentették nekem, hogy a hatalmas Választófejedelem Őfelsége a református vallás iránti vele született és bámulatra méltó kegyességétől, valamint Méltóságod odaadó fáradozásától indíttatva elhatározta, hogy Erdély kollégiumaiból általunk ajánlandó három erdélyi református diákot az Odera melletti Frankfurt híres egyetemén ellátásban részesít. Méltóságodnak ezért a fáradozásáért és jóakaratáért én, mint Erdélyben a református eklézsiáknak és iskoláknak — bár érdemtelenül — főgondnoka, az egész egyház nevében igen nagy köszönetet mondok. Egyszersmind a legmélyebb alázattal Méltóságod figyelmébe ajánlom az itteni erdélyi iskolák közül a legelsőt és leghíresebbet, a fentebb említett, alapítójáról is, néhai Bethlen Gábor őfelségéről, a Római Szent Birodalom hercegéről és Erdély fejedelméről híres Nagyenyedi Református Kollégiumunkat avégett, hogy ezt a jótéteményt elsősorban ennek javára igyekezzék Méltóságod fordítani. Egyúttal kérjük, hogy a kurátorok és professzorok ajánlásával ellátott és a kellő időben Őfelségéhez kézcsókra odaküldendő diákokat minél nagyobb jóindulattal pártfogásába venni kegyeskedjék.

Gyulafehérvár, 1696. december 1.

Gr. Bethlen Miklós,
Erdély kancellárja,
a református eklézsiák főgondnoka

360.

Daniel Ernest Jablonskinak

Gyulafehérvár, 1696. december 1.

Igen jeles Jóakaró Uram,

A kiváló erdélyi Nagyenyedi Kollégium professzorai jelentették nekem, hogy a Felséges és Nagyhatalmú Választófejedelem veleszületett kegyelmességétől és a református vallás iránti csodá-

latra méltó buzgóságtól indíttatva, Kegyelmességed fáradozásának eredményeként kegyeskedett az erdélyi kollégiumokból általunk, reformátusok által ajánlandó erdélyi tanuló ifjakról a híres odera-frankfurti egyetemen gondoskodni. Kegyelmességed eme fáradozásáért és jóakaratáért én, a bizonyára méltatlan, de Erdélyben a református eklézsiák és kollégiumok főgondnoka, az egész Egyház nevében forró köszönetet mondok, s egyszersmind alázatosan Kegyelmességed pártfogásába ajánlom az itt Erdélyben lévő iskolák közül a legelsőt és legjelesebbet, a néhai Bethlen Gábor, a Római Szent Birodalom és Erdély felséges fejedelme alapítása folytán hírneves, fennebb említett Nagyenyedi Református Kollégiumunkat, hogy eme jótéteményt Kegyelmességed elsősorban ennek biztosítani igyekezzék, s egyben kérjük, hogy a gondnokok és professzorok által ajánlandó tanuló ifjakat szíveskedjék minél kegyesebben oltalmába fogadni.

Gyulafehérvárt, 1696. december 1-én.

Gróf Bethlen Miklós
Erdély kancellárja,
a református eklézsiák főgondnoka

361.

A kancelláriának

Torda, 1696. december 8.

Mint joakaro Vraim Atyámfia és barátimnak szolgálok és Istentül minden áldásokat kívánok kknek.

Kgltk 21. praeteriti költ levelét betsűllettel vettem, eddig választ réá nem tehettem, mivel az ország Gyülése sok haszontalan idö töltéssel, én ellenem valo sok factiok és illetlenségek követésével usque ad penultimum 9bris[1] tarta, és osztán mondani majd tsak el olvada, nem volt utollyára hét Regalistánál több, és égj égj Vármegjéből éggj követ, némellyikből éggjis nem akadott, mégis réá érkeztek hogj Zabaniano Calamo et Stylo valde acuto[2] égj ellenem valo Informatiot irjanak, és égj levelet kgltknek Cancellariaul, fel küldöttéké, nemé, nem tudom, mert a Generalis Mélto-

[1] november utolsó előtti napjáig
[2] Zabanius tollával és nagyon éles fogalmazásban

ságos Gubernator Vr*amat* kéttzeris meg intette, hogj afféle hijjába valoságok nélkül légjenek el, söt ö kglme reconcilialodgjék én velem, a' mint hogj pariter engemetis az reconciliatiora intett, mind Generalis Vr*am,* mind Komornyk és Apor Vramék, és ugjan Mediatorokul jártákis köztűnk a' dolgot; En mint hogj vétkemet soha nem tudtam s-ma sem tudom, kivántam azt, mint hogj eo kglk Actorok, tegjék irásban Actiojokot, és bizony kész vagjok tam omnibus, qvam singulis satisfacere si peccari; Econtra[3] énis irásban tészem az én meg bántodásomat, melly in compendio az: Qvod ego de Vita, Fortuna, Bona Fama, et Amore Patriae, Credito et Gratia apud Caesarem & Aulam periclitor per Conspirationem secretam Tordensem, & sic qvamvis extreme laesus, tamen paratus sum, sive Juris stare, sive Pacem honest*am* facere. Approbatum a Mediatoribus, ut res utrinq*ue* scripto agatur,[4] De Meltgs Gubernator Vr*am* eo kglme el halasztotta, okozván azt, hogj eo kglme in privato Persónae meae sit Amicus,[5] hanem az Gubernium*nak* s-az Statusok*nak* volna gondgja velem &c. Sic re infecta discessum est,[6] Engem Istennek hálá Conscientiám nem vádol, hogj sem Gubernium ellen, sem Statusok ellen, sem ö kglme ellen vétettem volna, sem hogj gonoszokra igjekeztem volna, a' mint a' kgltk kezébenn fel küldött Protestatiok Relatiok meg mutattyák, de ezt nem terjesztem, Videat et decidat DEus & Caesar.[7] E miatt a' sok Zavarok miatt nem lehete az Particularis Ratiotis az sorol énnékem eddig fel küldenem, mert rettenetes nagj Zelussal még in 7bri nékem lázzaszták az Országot, hogj égj néhány száz ezer forintot adott az Sido az soért, hanem mindgjárt adgjam elé, nosza Exactorokat, Alvintzi Péter Kereszturi János, Zabanius, Kereszturi István, Horvath Ferencz, Inczedi Pal Vr*ameket* &c. qvorum Caput fieret D*omi*nus Praesidens Alexius Bethlen, et post mortem ipsius D*omi*nus Comes Laurentius Pekrÿ;[8] A mint ezeknek az betsülletes Emberek*nek* Etsedj Péter,

[3] mind mindnyájuknak, mind az egyesekn*ek* eleget tenni, ha vétkeztem; viszont

[4] Amit én életemben, vagyonomban, jó híremben, hazaszeretetemben, a császár és az udvar előtti hitelemben és kedveltségemben a titkos tordai összeesküvés következtében veszítettem, és így súlyosan sértett vagyok, mégis kész akár pörösködni, akár tisztes békét kötni. A közvetitők javallják, hogy az ügy mindkét részről írásban folyjék,

[5] saját személyében az én barátom

[6] Így a dolog annyiban maradt;

[7] Lássa és ítélje meg Isten és a Császár.

[8] ezeknek vezetője Bethlen Elek elnök úr volt, és az ő halála után Pekry Lőrinc gróf úr;

tanqvam Commercÿ hujus Exactor vel Inspector,[9] Extractust vagj Ratiot adott, én nem tudtam, hát ugj volt Alvintzi Péter Etsedi Péterrel, mint a' Muszka Császár az Török Császárral, mint ha hetvenhét Reversalisos számtarto vagj Udvarbiro lett volna, ollyan csufos Labyrinthusokban hozták magok magokat, hogj midön azt az Extractust elössző bé adta Déákul, mellyet kgltk*ne*kis fel küldöttem, azt nem szerették, hanem kivánták tölle, hogj adgjon Magjar Ratiot nékik, emez az én hirem nélkül adott ollyantis, noha per omnia conformist[10] az Déákkal; Nem tudom qvo casu, avagj tsak pro lumine tali qvali,[11] bé adta azt az Németh Eventual Ab-Handlungotis, az kit Bétsbe tsináltunk vala, ennek az háromnak égjmásra valo hányásával, tsak nem üttették meg magokat a' guttával, űzték zaklatták, bestelenitették nyavalyás Etsedi Pétert, de kantsalul mind én réám tzéloztak, miglen osztán égj Memorialet adtam bé az országnak, mellyett Kleinburg Vr*am* által fel fogok küldeni kglk*ne*k, sok volna ennek az Historiája, hömpölyödött osztán arra a' dolog, hogj benn in Consilio, & in p*rae*sentia p*rae*fator*um* Exactor*um*[12] én és Etsedj Péter világosittsuk meg az dolgot, mert mi szám adok nem vagyunk, hanem inkább számvetök; Az apro szám ado szolgáktol penig ámbár végjenek számot ö kglmk, ha az Etsedi Péter Exactiojával nem Contentusok, ebben osztán semmi sem tőlt, a' mint sok egjéb nagj Publicumokbannis el oszolván a Gyüles 29, 9br*is*, és az Guberniumis Fejérvárrol, már igj lévén a' dolog én nem tudok mit tsinálni, mert már ez az Exactoria modo praemisso[13] fel nem áll egészsz Mártiusig, hanem akkorra gondolkozn*a*k az Vrak hogj Ország Gyülését tsinállyanak, és addig még csak a' Guberniumis öszve ne gjüllyön, én penig Resolutissimus vagjok, hogj ezt az nagj bestelenséggel gondal és veszedelemmel tellyes Administratorságot resignállyam in fine hujus Anni.[14] E végre én ugjan Etsedi Péterrel continualtatom az Ratiot usq*ue* ad finem Anni p*rae*sentis, & qvo clarius ac distinctius[15] elaboraltatom s-kgltk*ne*k fel küldöm. Interim Totis viribus laborandum qvo plus pecuniae a' D*omi*no Judaeo extundere, qvia hoc unu*m* clarum & verissimum est, qvod a 3^{tia} Augusti Anni 1694. usq*ue* ad 8^{vum}

[9] mint e kereskedelem vizsgálóbiztosa vagy felügyelője
[10] mindenben megegyezőt
[11] valamiféle szemfényvesztésül
[12] a tanácsban és a fentemlített vizsgálóbiztosok jelenlétében
[13] az említett módon
[14] az év végén
[15] a folyó év végéig minél világosabban és pontosabban

Augusti Anni 1696 ab Officialibus Palatinalibus percepti sunt juxta eorunde*m* Qvietantias Szegedini & Debreczini datas sales numero 217968.[16] Már mondgják elé ö magok s-adgják irásba, minthogy arra el mulhatatlan szükségemis vagjon ennékem, omnibus Computatis[17] mennyi Pénzt adta*nak* ők ide a' mi kezünkbe, mert bizony semmi az a Pénz annyi sobul. Ebbe a' summa sooba, ment el még tavaly az én 17/m. soomis.

Keserves Fatumnak tartom én ennek az szegény Haz*ának* azt, hogj ez a' Zavaros Gyűlés két izbenn nyolcz hétig tartott, még sem érkezett a' Gubernium arra, sem az ország, hogj a' kgltk Cancellaria állapottyát tsak Tanátsrais vegje, nem hogj rendbe, noha proponáltam Tizszer s-töbszöris, hanem tsak el halaszták az Martiusi Gyülésre.

Vegje elé kgltk mennyi dologrol parancsolt már arrol az Cancellariárol ö Felséghe ide Erdélybe, a' Copiákbol meg láthattya, hányra ment kk*nek*, vagj kgltek által ö Felségének Válasza és Informatioja? rakással viszem fel az eo Felsége Mandatumit, s-meg meg ugj viszem le. Imez veszett Vesselényi Pálné dolga három holnaptol fogva vagjon expeditioban nállam. A sok supplicansok supplicatioja csak ugj hever. Nékem égj Secretariusom égj Conservatorom, égj Publicus fizetett Cancellistam nincsen, magam emberséges két [a]harom[a] szolgám ir, in summa confusione & miseria sumus.[18]

A Fiscalitast harmadfél esztendeje Arendába birjuk, mái napig még égjszer sem tétetett rendes Computus benne, hogj ki mit percipiált, & qvomodo Stamus,[19] és innét vagjon sok betsülletes sociusunk kára és panaszsza, qvos inter kgldis Kalnaki Vr*am* ott lehet.

A Fejérvári Joszágot az ö Fge Kglmes Adásából apprehendalta a Gubernium még az el mult Nyárba, mai napig sem Tisztet, sem Dispositiot nem tett benne. Ezeket én non alios accusandi vel criminandi studio scribo, neq*ue* hoc alicui unius vel plurium

[16] Eközben minden erővel azon kell dolgozni, hogy a zsidó úrtól minél több pénzt hajtsanak be, mert egyedül az világos és igaz, hogy 1694. augusztus 3-tól 1696. augusztus 8-ig a nádori tisztviselők saját, Szegeden és Debrecenben kiállított nyugtáik szerint átvettek 217 968 darab sót.

[17] mindent összeszámolva

[18] a legnagyobb zavarban és nyomorban vagyunk

[19] és hogyan leszünk

[a]...[a] [beszúrva]

Malitiae (:Deus avertat:) attribuo, sed Fatali stupori omnium nostrum.[20]

Ihol Palfi Vr*am* hellyénnis én nem obtinealhattam hogj oda Regestrator küldessék, hanem most a' Gyülés végin parancsolák az Vrak, hogj irjam meg kk*nek*, hogj Biro Mojses Vr*am* pro tempore légjen hellyette, mig a' Martiusi Gyülésben választanak, meg vallom nékem kedvemböl nincsen, sed majori parti Cessi,[21] mert noha én Biro Mojses Vr*amnak* gonosz akaroja nem vagjok, de félek Mgs Kinszki Vr*amnak*, és az Udvarnak nem fog tecczeni, avagj csak propter Aetatem, mindazonáltal ez ugjan tsak ad tempus lészen ha lészenis.

Parancsolák aztis ö Ngk s-ö kglk, hogj az kgld Kalnaki Vr*am* és Biro Mojses között valo Controversiát, én tanqvam Cancellarius igaziccsam, kérem azért kglkt, ha lehet sopiallya azt a' materiát, avagj engemet informállyon fundamentaliter felölle, ut sciam qvid pono sit agendum.[22]

Commissionem de Statu Bonorum in Neo-qvaesitis[23] tsak kezdgje kglk urgealni, mert félek máris el késtünk vélle, mert ha Resolvaltatikis, leg elább két holnappal vagj hat héttel kellene az előtt promulgáltatni, és ante initium Campaniae[24] elis kellene végezödni.

Ertem kgltk mencségét qvod ad lentum Publicorum Processum,[25] hogj rész szerint Csaki Vr*am* ott létele, (:kinek kgltk a' munkát nem praeripialhattya:) volna az oka, de hiszem eo kglme de jure segitteni és sijettetni tartoznék inkább mint sem remoralni az kgltk munkáját, én ugjan bizony sem eö kglmét, sem mást követet oda én Voxommal sem nem jovallottam, sem nem jovallok; Erecta jam Mola tot novi et novi, Molitores qvid faciunt,[26] én bizony nem tudom, nisi ut sumptus angeant, & plures rotas frangant, ac Ministerii laborem facessant.[27] Némely napis az ország nevével utalo és abutalo némely emberek, néki lázzadván, Groff Pekry Lörintz Vr*amat* rendelték követnek hogj a so árra

[20] nem azért írom, hogy másokat vádoljak vagy elítéljek, nem egyesek vagy többek (Isten ments!) rosszindulatának tulajdonítom, hanem mindnyájunk végzetes ostobaságának.

[21] engedtem a többségnek

[22] hogy tudjam, mit kell tennem

[23] Az újonnan visszaszerzett javakról való megbizatást

[24] a táborozás elkezdése előtt

[25] a közügyek lassú intézése miatt

[26] a malom beindítása után mit csinál az a sok új és új molnár

[27] hacsak nem a költséget növeli, a kerekeket összetöri, a szolgáknak munkát ad

felett meg vagdalkozzék Méltgs Palatinus Vr*am*mal, és a' Sidoval, állitván hogj En, et Tota Cancellaria suspecta est in hac materia,[28] de osztán el halada, interim kgltk agant suas partes.[29]

Az én Expeditioimat kérem kgltkt ne késleltesse, eddigis sok kárommal lőtt énnékem halogatása, kivált az elsö Consensusnak, vaj ki sok dolog nem volna, a' ki miatt most busulunk, ha az suo tempore expedialtatik vala.

A Biro Moses Vr*am* és az több Cancellisták söt az Janitor Asztal tartásárais, én jobnak tartanám, ha kgltk átallyában meg alkunnék véllek, s-forditana bizonyos summa pénzt esztendöre asztalokra közönségessen, nem koczodnék kgltk örökké véllek.

Ha valaki kgltk közzül onnét ide haza akar tekinteni, ott jovallom inkább hogj probállya kéredzését, mint sem ide alá mi nállunk, mert ott az emberek minden partialitások és respectusok nélkül vadnak.

A mint az elöttis irtam ex Officio ugj mint Cancellarius meg kivánom és elis várom kgltktöl, hogj ha kik mit akarnak ott impetralni és expediáltatni, kivált képpen penig Joszágot, kgltk tudosiccson immediate engemet rolla, még minek elötte ad Informa*tio*nem a' Guberniumhoz le jöneis a dolog; En a' Guberniumtol el nem titkolom, söt communicalom a' mikor illik. Kivált képpen ha történnék hogj valaki Tökölyi Vr*am*mal el ment Atyánkfia Joszágát akarná kérni, kgltk ne siessen vélle, még csak a' Relatiojávalis, nem hogj az Expeditiojával, mert én nállam ö Fg*en*ek még in A*nno* 1690 költ Speciale Decretuma vagjon: Ut nemo Tökölyÿ Partes Secutorum Bona attingat, anteqvam Judex Transylvanus Secundum Leges Patrias dignoscat.[30] Illyen dolog penig még Erdélyben nem volt, hogj senkitis meg itiltek volna közzülök, Ne tegjünk kárt ha lehet mod nélkül senkinek; Qvi stat, videat, ne cadat.[31] Ajánlom Isten kegjes oltalmában kgltket. Torda 8. Decembr*is* A*nno* 1696.

Kgltk

[b]szolgalo Attyafia barattja

Bethlen Miklos[b]

[28] az egész kancellária gyanús ebben az ügyben

[29] tegyék a dolgukat

[30] Hogy senki se nyúljon Tököly párthívei birtokához, mielőtt erdélyi bíró hazai törvények szerint nem dönt,

[31] Aki áll, vigyázzon, hogy el ne essen.

[b]...[b] [autográf]

362.

Kálnoki Sámuelnek

Torda, 1696. december 8.

Kalnaki Samuel Vr*amnak* 8. Decembr*is* 1696.
Mint joakaro Vr*amnak* Bátyám*nak* szolgálok és Istentől &c.

Kgld több levelei között signanter a 10dik és 21dik p*raeteriti* kőlt leveleket betsüllettel és szeretettel vettem. Nagy részére válasz vagjon ad Corpus Cancellariae[1] dirigalt levelemben. In Particulari irhatom k*nek* ezeket.

1. Ighen jol tselekeszi kgld és a' Cancellaria, hogy Commina*tio*nibus et Respectibus sepositis[2] fungal in receptione Protesta*tio*num & similium in hac turbulenta materia, Cui vel Pax vel Justitia finem debet ponere, aut Tran*sylva*nia multum patietur.[3]

2. Josika és Biro Mojses Ur*am* dolga mennyire légjen, én nem tudom egeszszen, de nem felelek hogy ollyan igjekezet ne légjen, mert ez a' Biro Substitutioja, és a' Cancellaria dolganak ad Martium hoc est ad reditum D*omi*ni C*omitis* Csaki[4] dilatioja mélto a' Consideratiora. Az bizonyos hogj Josika Vr*am*is subscribalta az én ellenem valo Ligát, melyröl némely nap maga Confiteala és excusálá magát.

3. Az én az Asszonyokkal valo Contractusomra lött Regius Consensus expeditioja halogatásával nagj okot és alkalmatosságot szolgáltatott kgld a' mostani Zavarekokra, mellyet bár igjekezzék kgld reparalni, magánakis használ kgld vélle.

4. A Gyülésen ollyan hir volt, hogy eo Felségétöl kgld az Magazinumokra kész pénzt szerzett volt, de én bontotta*m* volna el. Ezt az Ország én ellenem Postulatumbais tette, és osztán a' Director vallatott felölle, s-azt vallyák, hogj kgld maga irta Pater Vizkeleti Vr*amnak*. Ezt már kgld tudgja irtae? Neme? én ex Charitate fraterna irom, ha ugj irtais kgld, ha nemis, orvosollya meg, kivált Gálfi Pál vallya, hogj kgld nékiis mondotta. Ugjan eois hiresitette éggjik ezt derekasonn, melly meszsze légjen ez az

[1] a kancellária testületéhez
[2] fenyegetésektől és tekintélyektől függetlenítve magát
[3] a bizonytalan ügyben a tiltakozások és hasonlók elfogadásában, aminek békével vagy igazsággal kell véget szakasztani, különben Erdély szenved.
[4] márciusig, vagyis Csáki gróf úr visszatértéig

igasságtol tudgja I*sten*, az az Udvar, és én, tsak salvo meo honore lehessen, én az aránt kész lészek kglddel véget érni.

5. A Petsétekröl én Mélt. Khinsky V*ramnak* nem sokára fogok irni, és kgldhez dirigalom, tsak várom vala a' Csaki V*ram* Legitima Instructiojára valo Resolutioját eo F*gének*. Es az Illegitima Instructiojá*nak*-is per Sapientiam Justitiam Regis[5] valo Relegatioját. Coetera ex liter*is*, ad Corpus Cancellariae directis intelliget.[6]

Kérem kglt ha mikor kgld akar Gubernator V*ramnak*, akár nékem vagj másnak ir, és abban az Generalis Coopertábann tészi, mely ad Corpus Gubernÿ[7] intituláltatik, ne hadgja más Cooperta és petsét nélkül az ollyan Particularis levelet, mert máris esett az ollyan miatt error idehaza.

Ajánlom I*stennek* kglt. Torda 8. Xbr*is* 1696.

363.

Brassó város tanácsának

Vajdakamarás [?], 1696. december 23. [?]

Mint joakaro szomszeéd Uraink[a] barátimnak szolgálok és Istentöl mind[b] áldásokat kivánok kegyelmeteknek.

Noha Isten eo Felséghe engem szomorusággal meglátogatott, kihez képest pompás lakodalmot en ugjan a Fiamnak nem tsináltatok, mindaz által ugjan csak enniek kel az emberséges embereknek, a kik arra az alkalmatosságra jelen lesznek; kérem azért kegyelmetheket ha Kegyhelmetek ugy[c] néhány Pisztrangal meg segithetne ad 10 February meg kivántatnék, kegyelmetek joakarattyát nagyobb dologban szolgálnám meg Kegyelmeteknek.

Azonban kérem kegyelmeteket arrolis gondolkozzék kegyelmetek hogy a melly nyolcz ezer egy néhány száz forintommal kegyelmetek énnekem ados, mint hogy azt megfizetésének alkalmatosságát és avval eggjütt a Szász Nationak a Felségétől[d] majd Száz-

[5] a király bölcsessége és igazságossága révén

[6] A többit megérti a kancellária testületéhez küldött levélből.

[7] a gubernium testületéhez

[a] [itt az eredetiben Uraim*nak* állhatott]

[b] [itt az eredetiben *minden* állhatott]

[c] [itt az eredetiben *egy néhány* állhatott]

[d] [itt az eredetiben *ő Felségétől* állhatott]

ezer Tallérig desztinált Consolatioját az ingjség[e] és az ellenem valo Conjuratio meggátlá, lehetetlenség, hogj annyi pénzem telylyességgel haszontalanul állyon kegyelmeteknél, ha nem de Interesse tolerabili[1] igy átallyában accordalnunk, kel noha én az Erdélyi Nagy rendek között bizony szegényebb vagyok, de abbanis megmutatom, hogy hazudott és hazud az a barátom, a ki engemet az Három Colorral depingált és depingál Ambitiosus, Crudelis, Avarus.[2] Nem kívánok Decem pro Cento,[3] hanem kevesebben convenialok, mert mind ennyi háládatlanságávalis a kegyelmetek Notioját (:mellyet Proxime az el mult gyülésbenis tapasztaltam:) nem gondolván, szivem szerint bánom a kegyelmetek romlását. A qvantum fermeeset[f] Consolalni kívánom, Mellyet meg mutatok Beszterczén, Nagy Sinken s-másuttis, az hol nékem kölcsön Pénzem vagyon hogy sohul nem kívánok tizet pro Cento hanem kevesebbet. Másként kegyelmetek, hogy ha in ipso Capite Universitatis non laboraret,[4] még ma sem esett volna kegyelmetek tellyességgel, attol az ő Felségétöl kegyelmetek*nek* rendelt Consolatiotol, csak az egy Czako György Uramis sokat vihetne végben, ha unitis precibus[5] fogna kegyelmetek az egész Universitas azt a dolgot, a Felséges Udvarban; A mint én erröl szolva Fejérváratt Zabanius Uramnak és a kegyelmetek követeinekis elégséges declaratiot tettem. Deus et Caesar, non unam sed multas habent vos Consolandi vias,[6] mellyet ujj esztendő ajándéka hellyett kívánok kegyelmetek*nek*. Ajánlván egyszersmind jo Isten oltalmában kegyelmeteket. Dat V: Komána die 23.[g] decembris 1696.

Kegyelmetek szolgáló szomszéd baráttya

Gróf Bethlen Miklós

[1] tűrhető kamatról
[2] nagyravágyó, kegyetlen, kapzsi
[3] tíz százalékot
[4] magának az egyetemnek a központjában nem fáradozott volna
[5] egybehangzó könyörgéssel
[6] Isten és a Császár nem egy, hanem sok utat ismer a ti megvigasztalásotokra
[e] [sajtóhiba vagy hibás olvasat feltehetőleg *irigjség* helyett]
[f] [az eredetiben itt valószínűleg *per me esset* (amennyiben rajtam áll) olvasható] [Kulcsár Péter]
[g] [a dátumban esetleg *Vajda* Kamarás állhatott s talán 23-a.]

364.

A kancelláriának

Vajdakamarás, 1696. december 31.

Mint kedves jo akaro Ur*aimnak* Atya*m*fiai*nak* baratim*nak* szolgalok es I*sten*teöl eörvendetes Uy Esztendöt kivánok kegytek*nek* &c.

Ez énnékem sokkepp*en* keserves es veszedelmes Oo esztendönek utolso napjann akarok kgytek*nek* ennel mind*en*keppenn boldogabb Uy esztendöt kivánni, es e mellett kettöt illetni.

1. Az en Expeditioim. 2. Ugy latom a kegytek Discretiojat en hejaba varo*m* ex Taxa, nemis kivano*m*, sem acceptalom ugy mint Discretiot, hane*m* kerem hogy Regestrator Ur*am* bona fide ratiocinalvann felölle hadd tuddgiam, mert az en reszemmel vagy sok vagy keves leszen valami Argenteriat akarok hozatni. Ayanlom I*stennek* kgyteket. V*ajda* Kamaras. ult*ima* Anni. 1696.

Kegytek szolgaja Attyafia barattya

Bethlen Miklos

Az Istenert kere*m* kgyteket Nomine Co*mitatus* Maramarosh[1] supplicalljo*n* eö Fge*nek*. Ministeriumnak. Palatinus Ur*amnak* Commissariatusnak etc pro Allevatione saltem ex relaxatis a Sua *Majesta*te[2] 200/m soha bizony ne*m* subsistal, lehetetlen tavaly 1422. Portioja volt, mais adoss. Most 2540. ki sem merik mondani a Nep*nek*, mert bizony mind Lengyel Orszag s-Moldova tartya megh.[a]

365.

Szentkereszti Andrásnak

Vajdakamarás, 1696. december 31.

Sz*ent* Kereszti Edes Komam Uram. Ult*ima* Xbr*is* 1696.[1]

[1] Máramaros megye nevében
[2] legalább az Őfelsége engedékenységéből való csökkentésért
[a] [az utóirat a margón kezdődik, majd a levél hátlapján folytatódik]
[1] 1696 decemberének utolsó napján

Kgyld 15 es 19 praesentis költ leveletis vettem. Ugj latom megh akkor kgyld nem vette volt az en leveleimet Komornyik Ur*am* altal, en nem tudok mind ezekről a' fenn forgo materiakrol mar többet es jobbat irni. Es ugy el untam hogj maid leis tettem mar elmemet tam de publicis Quam privatis omnib*us*[2] Es vettem magam*nak* tsak az en I*sten*emmel valo Soli loquiumot, mentere hagjvan mind Hazám, mind Hazam dolgat a' hova az I*sten* ki vezerli ebböl a' szelveszböl. A 146. Soltart gjakran eneklem, Ugj latom Vilag Ur*nak* nem en leszek ados, hanem ö leszen nekem. Senki sem mondhatja. Donum[a] accepit, Libertatem vendidit. Proroga*tio*nem imaginatam Leges non admittunt. Ista materia dila*ti*one corrupta est, & dila*tio*ne si adhuc fiat emorietur.[3] Komam Aszszony betegseget kivanom szivesen I*sten* gyogyitsa. A Barsony Csipke Arany mü mind kellene sietve.

Az Expeditiok Cathalogussat Taxator Ur*am* Ra*tio*jat el varom, mert latom, hejaba varom en a' Cancellaria önkent valo discretiojat, ha maskeppen nem fogok kgltekhez. Azt tudam I*sten* lat velle Ezer Taller arru Argenteriaval szerencseltettek az Uj Esztendöben leg alabb. Ez Jocoserium. Ajanlom I*sten* kglbe kgyldet, es kivanok örvendetes uj [esztendöt] kgyld*nek*. V*ajda* Kamaras. ult*ima* Anni. 1696.

Az Aranj mivet bar csak ad 28. Jan*uar*ÿ Vajara a' Lakadalomban vihetne Komam Absolon Ur*am*, kinekis irta*m* rolla. A Vasarlastol Csipketöl marado penztis kerem külgje le mind kgyld mind Caradin Ur*am*.

En felek Palatinus Ur*am* en miattam bünteti Maramarost, es mind a' Guberniumert az egesz Partiumot, Ezt illik Palm, Kinszkÿ s-Lichtenstein Ur*nak* megh mondani.

Certe de Maramaros actum est, si non corrigitur, Quare non possunt idem facere, quod Heizler Anno praeterito, semel 800. Portiones expungendo & dicando Forsitan non vultis unquam amplius habere Maramaros.[4]

[2] mind valamennyi köz- és magánügyről

[3] Az ajándékot elfogadta, a szabadságot eladta. A törvények nem engednek színlelt halasztást, ezt az ügyet elrontotta a halogatás és újabb halasztással elvész.

[4] Máramarosnak alighanem vége lesz, ha nem hozzák helyre, mert nem tudják mégegyszer megtenni, amit Heizler tavaly, a 800 adórészt kiszámítva és kiróva újra, talán nem akarjátok többé Máramarost birtokolni.

[a] [előbb:] Domum

366.

A kancelláriának

Vajdakamarás, 1697. január 5.

Mint kedves joakaro Vraimnak Atyámfia, Komám, es barátimnak szolgálok es Istentől minden áldásokat kivánok kglmeteknek. &c.

Im az egeszsz Sóról valo Ratiot es egyéb ahoz tartozo Requisitumokat kgltek kezehez fel küldőttem, az mint kgltek irta volt, hanem kgltek már procurallya minel jobban tudgya; Azomban jol tudgya kgltek hogy az en 17/m keő Soom*nak* árrais már hét esztendötöl fogva veszedelmezik; hanem kerem kgltеket, igyekezze kgltek az dolgot ugy procuralni, hogy legyen nekemis mit köszönhessek meg kglte*knek*.

Igen atrox, es nagy roszsz Consequentiaju Novellát irok kglmeteknek, nem tsak azert hogj kgltek tudgya, hanem hogy in antecessum ad multas et malas consequentias praecavendas ne Gubernium in hoc Puncto praeveniatur, et magis etiam prostituatur,[1] jelentse meg Meltosagos Khinski Uramnak, hogy ha az Szebeni Tisztektől ö kglmektől informaltatik, tudgya meg az dolgot miben vagyon, et ne sinat se praejudiciis occupari.[2]

Eggy Meggyesi Szász vala Colosvari David nevű, kinek egyeb aránt az eredetit elég illetlennek mondották, de az most in quaestione nincsen, elég az, ö Meggyesi Civis, jo Deak, jo szolgalatra valo legeny leven illyen szerentsetlenül jart: Mitsoda dolga es ismeretsége volt neki ez előtt az Berethalmi Püspöknével, en azt nem tudom, vagy leg alább tudni s. irni nem kivanom, eleg az volt ö néki az Püspöknénel eggy arany láncza, mellyet ki váltani, vagy quoquomomodo [!] az kezeböl ki szerzeni igyekezett, de nem lehetett, azomban nyujtott neki az gonosz szerentse illyen alkalmatosságot; Akadott ö kezeben az Püspöknének szollo eggy Nemeth Officer eggy vagy két szerelem levele, gondolta hogy aval ki ijesztheti az Püspökne kezeből az arany Lántzot, hoszszu volna az historiaja annak az dolognak, ultro citroq*ue* mint forgott annak az levelnek dolga ö közötte s. az Püspökne között, elég az hogy azoknak parja volt az Colosvari leveles Táskajába, melly

[1] előre felkészülvén a sok és kellemetlen következmény megelőzésére, nehogy a guberniumot váratlanul érje ez a dolog és még inkább károsodjék

[2] ne hagyja magát előítéletektől befolyásoltatni

Leveles Taskat az Zabanius Polgar Mester Ur*am* hazában el ejtvén, akadot Zabanius Ur*am* kezeben, es az több leveleket Colosvarinak meg adtta, de azokat az parokat meg tartotta, parolát advan mindazaltal Colosvarinak (:a mint ö állitotta:) hogy nem spárgállya, de communicalta Szebeni Kiraly Biro Urammal, es osztán ö kglmek az Püspökkel, kinek instantiajara osztan ugyan magok Colosvarit Szebenben meg fogatták, es noha Meggyesi Civis leven az Meggyesi Forumon kellett volna keresni, de Zabanius Uramek pertinacissimé tsak meg tartották, es supplicatioja al*tal* jőtt az dolog az Gubernium eleibe, irt az Gubernium Szebeni Urameknak, hogy informallyák az egeszsz dologrol, es hogy imezis az Fogoly, informallya az Guberniumot, be jőtt mind az ket Informatio, mellyekre nezve mitsoda Deliberatiot tett az Gubernium, accludaltam, de aval semmit sem gondolván Szebeni Tiszt Uraim, Törvenyt láttattak reá, es Colosvarinak az fejet el űttették, igen sijetve, noha Sarosi Janos Ur*am* benn leven [a]akkor Szebenbe[a] váltig tiltotta tőlle, hogy ne praecipitallyák. Ugy hiszem az Gubernium mihelyt öszve gyül, publico nomine-is foghja kglteket tudosittani felölle, de mivel ugy hiszem usq*ue* ad initium Martÿ[3] az nem leszen, en ex officio attonitus akartam kglteket tudosittani, mégis penig hogy az Viski peldat követték, mert annak utanna osztan Papokkal, Deakokkal, enek szoval temették nagy Caeremoniaval. Coetera prudentiae Cancellariae Committo.[4] Ezzel ajanlom Is*te*n oltalmaban kglteket. Vajda Kamaras. Die. 5. Januarÿ 1697.

Kgltek szolgálo Attyafia Komja barattÿa.

Bethlen Miklos

367.

Kálnoki Sámuelnek

Bethlenszentmiklós, 1697. február 16.

Kalnoki Samuel Ur*amnak* Sz*ent* Miklos. 16. Febr*uarÿ* 1697.

30. p*rae*teriti kőlt kglmed leveletis betsűllettel vettem. A melly betsűlletes emberek Gratiajat kgld le küldőtte igen jol tselekedte.

[3] március elejéig

[4] A többit a kancellária bölcsességére bízom.

[a]...[a] [margón]

A Kalnoki Peter, Datzo Pal es Nemes Janos Uramek Uramek [!] Memorialissit kgld bár referalta volna bizvast, es referallyais kerem, mert a Gubernium azt jovallotta ighen, es irtunk volnais felölle ex Gubernio, de hogy mondani futva oszlanak el 30. 9bris Fejervarrol, es azolta őszve sem gyűltek, s nemis gyűlnek usque ad 9. Martÿ primum Diaetae jam publicatae diem[1] azert nem lehetett nomine Gubernÿ irnunk felöllek, hiszen ha ö Felge ad Informationem találllya remittalni a Guberniumhoz, azt kgld le küldheti, noha en ugyan inkabb szeretném, ha pure resolvaltatnék, nem azert mint ha a Gubernium ellenkezesetöl féltenem őket, hanem tsak propter temporis Lucrum et Piscatores Camerales,[2] noha ott ugyan bizony tsak keszeg esznek nem tsuka.

Gyulai Ferencz Uramnak vagyon nem tsak Gratiaja, hanem annál tőbbis.

De duplici et quidem contraria Expeditione,[3] hogy ad Corpus Cancellariae[4] irtam, abba kglmed meg ne űtkőzzek, okot adott rea itt Erdelyben forgo sok hir, kivalt a Vicei dologba. Es hogy az harom Aszszony Posoni helytelen Contractussabannis itt azt mondgyák kglmed lett volna Regius, avagy talám szerzőis, noha en ugy tudom kgld talám Posonba sem volt akkor. Az akarmint legyen, jobnak itiltem praemonendo praevenire,[5] hogy valamint ollyan hire ne legyen kgltek*ne*k, mint az szegeny meg holt Urunk idejebeli Acephala Cancellarianak, a mellyen ez a Kaptalan Illyei Laszlo azon nap, azon dologrol két ellenkezö Donatiot irt, am bizony az szemeis ki szőkőtt, es olly szegeny mint az Őszvere, a kinn jár, mert tsak eggy Lonak sem Ura.

A Fizetes irant valo kgld panaszszát el hiszem s. látom, es Forster Uram dolgát bizony nehezen erzem enis. De a Taxarol kglmed ne panaszolkodgyek, mert felö jövendőben annyi sem leszen mint tavaly volt.

Biro Uram jol tselekedtte dolga halasztasat. Ugy hiszem már az Gyűlesbe stabilis Registratorrol provideal a Gubernium, ut et de alÿs Cancellariae negotÿs.[6]

En jovallanám Cancellaria Hazat fogadna kgltek, noha avalis költsege szaporodik kglteknek kinek kinek rende es fizetesehez

[1] március 9-ig, a már kihirdetett országgyűlés első napjáig
[2] időnyerés és a kamarai halászok miatt
[3] A kettős és bizony ellentétes kiadványozásról
[4] a kancellária testületének
[5] előzetes figyelmeztetéssel megelőzni
[6] mint a kancellária más szükségleteiről is

kepest kelletven contribualni bele a Taxabol, de propter ordinem et honorem Cancellariae, revilescat coram alÿs.[7]

Czako U*ramat* en meg intettem, hogy az Janitort ugy tartsa, ne lehessen melto panaszsza, maskentis a Janitor nekem nem panaszlott eddig. A Calefactor fél fizeteset *prae*tendallya Czako U*ram* maga szolgaja számára, en odais engedtem irásához kepest, kerem kgldtis kitsiny dolgokonn kgld se akadalykodgyék.

En magamis akarnám ha kglmed le jőhetne a petsetekkel, kiket másnak hozni le aligis lehet, hanemha valamellyik Secretarius. Irtam volna én erröl M. Khinszki U*ramnak*, de mind Absolon U*ramat* vartam, Kiis tsak az Gyűlesre jő be a mint irja. Ergo tunc plura et solidiora.[8] Interim maradok &c.

368.

Brassó város tanácsának

Bethlenszentmiklós, 1697. február 16.

Mint joakaro Szomszed Uraimnak szolgalok és Istentől minden jokot kivanok kegyelmeteknek

Szinten akkor irtam vala en kegyelmeteknek eggj levelet, az mikor kegyelmetek Universitasul Szebenbe Gyülése volt, ugy tettzik penig ollyan levelet az ki sem nekem, sem kegyelmeteknek káros nem volt, de mind eddig kegyelmetek ennekem semmi választ reá nem tön, kerem azert kegyelmeteket most mikor az Colosvári Gyülésre maga betsülletes Attyok fiait küldi, küldgye ollyan Instructioval, hogy en velem de Interesse conveniallyon mert en bizony annyi Penzt haszontalanul ott nem hevertethetek, söt bar maga jöne már eggyszer Kegyelmetek édes Biro Ur, mert azt sem tudgyuk már kitsoda az Brassai Biro, magának sem lenne Kegyelmetek[a] kárára, kivalt ha Czako György Uramnak is mint magok Attyok fianak succuralni akar. Ajánlom Istennek Kegyelmeteket.

S*zent* Miklos 16 Febr*uary* A*nno* 1697.

Kegyelmeteket[b] szolgálo barattya Komaja

Gróf Bethlen Miklos

[7] a kancellária rendje és becsülete miatt, mely mások szemében hitvánnyá lett.

[8] Akkor tehát többet és biztosabbat.

[a] [az eredetiben valószínűleg Kegyelmetek*nek* alak állhat]

[b] [Bethlen levélzáró formulájában e helyütt is *Kegyelmeteknek* szokott előfordulni]

369.

A haditanácsnak

S. l., 1697. február 23.

Excelsum Consilium Bellicum*na*k

Domini, et Patroni Gratiosi Colendissimi et Observandissimi

Ex Officio, (quo per suae M*ajesta*tis S*acratissi*mae gratiam fungor) Capitaneatus Arcis Huszt demisse Excelso Consilio significo, quod per Illustris ac G*ene*rosus D*ominus* Simon Fischer Commendans dictae Arcis ante paucos dies vita defunctus est. Quo circa cum illa Arx Bono et Provido Commendante indigeat, dignetur Excelsum Consilium de tali providere et iisdem quibus piae memoriae D*ominus* Fischer instructus fuit, Ordinibus, (:quos inter fuit arcta et syncera mecum qua Capitaneo et C*omita*tus Marammorosh supr*emo* Comite Correspondentia:) illum instruere, ac me etiam illor*um*, in quantum necesse et Conveniens videbitur, communicatione informare.

Necessarium etiam existimo, Ut ordines de aedificatione istius Arcis Anno superiore, Ad Regium Gubernium Tran*sylva*nicum, ad Illustrissimum Dominum Possessorem Apafium; ad me Capitaneum, et denique ad ipsum Dominum commendantem, dati renoventur, Et ut maxime desideratus, et saepe promissus Ingenierus operi designando illuc mittatur quo citius, ut Arx a Cujus Casu non tantum C*omita*tus Marammoros sed aliquott etiam alii, et Passus ex Polonia ac Moldavia Tartaris valde commodi nobis vero maxime periculosi (:cujus testis est irruptio illa Tartarorum in Hungariam usque Szolnok inum ante 100 Annos facta) pendent, in statum habitabilem defensibilem, quo nunc omnino caret, reponatur, neque coepta opera intermittantur

Quod vero ego immediate ad Excelsum Consilium Bellicum recurro, Causa haec est quod Excel*lentissi*mus D*ominus* Generalis Rabutin dicit hanc Arcem commenda suae Excell*enti*ae non subesse, Praeterea partium Cis Tibiscanar*um* G*ene*ralem commendantem Actualem etiam nunc nullum scio, superiori Anno Ill*ustri*ssimus D*ominus* de Porta quaedam fracta tormenta etiam ad refusionem Cassoviam avehi curavit quae etiam refecta revehenda essent, cum talium minor*um* Tormentor*um* usus in illa Arce nimis excelsa longe utilior, et magis necessarius videatur, quam

majorum, quo etiam rotis et aliis necessariis requisitis magna ex parte carere audio usq*ue* adhuc.

Et haec dum demisse repraesento, simul sub spe Resolution*um* et mandator*um* convenientiu*m* Excelsu*m* Consiliu*m* DEi protectioni commendo et maneo ejusdem &c.

370.

Christoph Vorsternek

Bethlenszentmiklós, 1697. február 25.

Forster Ur*amnak* 25. Febr*uarÿ* 1697. Sz*ent* Mikl*os*

Illustrissime Domine Domine mihi Colendissime et Confidentissime.

Ex defectu mei scribae Germani cogor Latine scribere v*est*rae Ill*ustrissi*mae Domina*tio*ni, et tanto brevius quod totam relationem necessariam possit V*est*ra Illustritas habere a nostra cancellaria, cui ego jam iterato scripsi, uno verbo pecunia nobis in suo tempore deficit, et cum pecunia simul deficiunt omnia, ego alias quicquid potui feci et facio, sed sine pecunia nihil possum. Ego vero qui hactenus etiam semper fui constans permaneo.

Quor*um* 25/m fl. meminit in suis 26 Januar*ÿ* datis nihil vidi neq*ue* D*ominus* Crusius adhuc solvit fl. ~/m jam bonum tempus vecturae periit neq*ue* naves habemus[a] ultra 50. Testis mihi D*ominus* Huber etiam esse potest quod pecuniam etiam ab Inclyto Gubernio petii, sed frustra.

371.

Esterházy Pálnak

S. l., 1697. február

A' Palatinus*nak* Maramaros dolgaba irt level Parja. Februariusban. A*nno* 1697.

Micsoda nagy nyomorusagban legyen a szegeny Marammoros Var*me*gye, holott ollyan' nagy Portio vettetett most rea, melyhez

[a] [javítás miatt lehetetlen eldönteni, hogy *habemus* v. *habebimus* a helyes olvasat]

hasonlo csak egyszer sem volt rajtok, es a mellyet egy atallyaban soha véghez sem vihetnek, magok, emberek es alazatos Memorialejok altal bövebben fogjak decláralni Herczegsegednek, kik mellet en is alazatoson torekedem Herczegséged elött, pro sua Principali Clementia et Prudentia[1], talallyon valami vigasztalast es allevitast szegenyek*nek*, mint hogy vagyon is Herczègsegednek modgya[a] uttya rea az eö Felsege egesz Magyar Országhoz tött Kglmes Resolutioi szerént, ne romollya*nak* el tellyesseggel, es ne jussa*nak* utolso desperatiora, hanem imadhassak örömmel I*st*ent az Herczegseged es Méltsgos Fejedelmi Haza prosperitasaert velem edgyütt, kiis akar mint terheltetett legyen (az mint gyanett*om*) az Herczegseged füle en irantam, de bizony az Herczegseged Meltosaga*nak* es Fejedelmi Haza*nak* Java*nak* nem kivantam soha rövidsegere lenni hanem inkab javara mellyet az ido es azzal jaro dolgok folyasais el fog Herczegsegeddel es Meltsgos Hazaval hitetni, akar mint lattassa*nak* az en Aemulusim informátioi, most plena fronte[2] mast mutatni sed exitus meam Innocentiam, et synceram Intentionem docebit.[3] Kivanom Isten Herczegseged Meltsgos szemellyet es Házát algya megh en penig maradok.

372.

Az erdélyi ágostai egyház püspökének és főesperesének

Darlac, 1697. március 1.

Admodum reverendi ac clarissimi domini, domini et compatres observandissimi, confidentissimi.

Quoniam oratio mea cum vestris claritatibus conferentia per varias distractiones impedita est, ideo calamo id supplere debeo, et ut Laconicus sim iuxta proverbium: Sapienti pauca, haec duo communico:

1.) Memineritis bene, quoties ego cathalogum non confirmatorum ex officio, qua cancellarius a vobis petierim, quod profecto viri clarissimi credite, tanto majori cum vestro et ordinis et in commune, religionis periculo differtis, vel omnino negligitis,

[1] fejedelmi jósága és bölcsessége szerint
[2] teljességgel
[3] de a kimenetel meg fogja mutatni ártatlanságomat és őszinteségemet
[a] [beszúrva]

quanto magis, uti intelligo, huicdem instantiae imminet, pergit Dominum Thesaurarium camera vel fiscus, comparate prudenter non personas cancellarii et thesaurarii, sed officia et ponderate, quod quo serius istius negotii decisio et praxis erit, eo majus vobis periculum vobis [!] imminet, ne ex Gubernii et Cancellariae manibus excidendo in manus thesaurarii et camerae incidatis: Ego conscientiam exoneravero.

2.) Cum magazinalis administratio etiam sacro vestro ordini inevitabilis videatur, amicitiam mihi facietis et vobis simul commoditatem et securitatem certam, si qui aliter id praestare non possent, vel nollent, ut illi per me in loco hoc praestent conveniam pretio pro statu rerum tolerabili, sicuti exhibitor praesentium hoc utrumque punctum verbis fusius declarabit. His praetitulatas D*ominatio*nes vestras divinae tutelae commendo et maneo praetitulatarum D*ominatio*num vestrarum frater in Christo et compater servire paratissimus.

Darlacz 1. Martii A*nno* 1697.

Comes Nicolaus de Bethlen

373.

A kancelláriának

Bethlenszentmiklós, 1697. március 6.

Cancellarianak 6. Martÿ 1697.

20. Praeteriti költ kgl*ne*k levelet becsűlettel vettem, Hazam*na*k valo kgltek aggratula*ti*ojat kedvesen veszem es megh szolgalom. A mi penig az Rachenfelsz Ur*am* szavait illeti hogj mar 12/m fl. Szebenbe volna, az irant maigis semmivel külömben nincsen a' dolog a' mint nemely napi levelemben irtam. Hogj abban mesterkednek hogy velűnk ezt a' Soo Quaestust megh untassak es magokeva tehessek, azt en regen eszemben vettem, es nyilvan vagyon, mert vadnak itt mi közöttűnk ollyan emberseges emberek, az kik azt a' Soot bizony csak edgy edgy forintertis mind oda adnak, csak edgj nehany Penzt kaphatnanak a' kezekhez. A mi penig a' Vecturaert valo fizetest nezi, valamikor penz vagjon, mi bizony igazan meg fizetűnk, de a' mikor penz nincsen, a' nincsenböl nem fizethetűnk. Biro Moses Ur*am* szemelyeröl semmit többet nem irhatok, hanem azt, a' mit az elött irtam kgltek*ne*k, abban

penig ennekem semmi hirem nincsen, hogj ö kglet a' Gubernium stabilis Registrator*nak* rendelte volna, nemis hallottam semmit affelet, ha mit ollyant irtanakis, az en hirem nelkül lett, most a' Kolosvari Gyülesbe ugy hiszem elö vetetik az a' materia. Sz*ent* Miklos.

P. S. Kerem kgjket pro Jurium meor*um* futura tuitione[1] ezek*nek* adgja Authentica Copiajat.

1. Intima*tio*nis Cancellariae Aulicae de Consensu Regio ad Cancellariam Aulico-Tran*sylva*nicam.

2. Intima*tio*nis Camerae Aulicae de ejusde*m* consensus expeditione, praesertim illi*us*, quae 3. 8br*is* data est. Et si alia similia sunt.[2]

374.

Kálnoki Sámuelnek

Bethlenszentmiklós, 1697. március 6.

Kalnoki Uram*nak* Die 6. Martÿ. 1697.

20. praeteriti költ levelet becsülettel vettem. Fiam allapattyarol valo kgyld kivansagat megh szolgalom. I*stennek* hala mar meg gyogjult. Biro Moses Ur*am* dolgarol a' mit kgyld ir, hogy innet oda irtak, abba semmit sem tudok, hanem azt, a' mit en irtam volt a' Fejervari Gyüles vegen. Tantum abest penig hogj akkor stabilis es perpetuus Registrator*nak* rendeltek volna, söt azt monda Sarosi Janos Ur*am* hogj mas edgy Simon Mihály nevü tisztesseges Nemes Emberen jar az elmejek. Az Instruc*tio*t enis tudom s-ha lehet meghis tartom, es a' Cancellaria becsületire, söt az egesz haza javara vigjazok benne. Mellyröl brevi ex Diaeta Claudiopolitana.[1] Hellyesen irja kgyld, hogy ezek annak a' mi regi Baratunk*nak* a' munkai, enis ugh hiszem, sed bona tamen causa triumphabit.[2] A harom Pecset bizony kellene, mert hogj ha realis veritast szabad mondani. Tran*sylva*nia hucusq*ue* nec Rege*m*, nec

[1] jogaim jövőbeli védelmére

[2] 1. Az Udvari Kancellária értesítésének az erdélyi udvari kancelláriához a királyi beleegyezésről.

2. Az Udvari Kamara értesítésének ugyanezen beleegyezés megküldéséről, elsősorban azéról, mely október 3-án kelt. És ha vannak hasonlók.

[1] röviden a kolozsvári országgyűlésről

[2] a jó ügy mégis diadalmaskodni fog

Principem, nec Gubernium habet, vel saltem non plene agnoscit.[3] En a' Pecsetekröl valo irast halogatam Absolon Ur*am* be jövetelere, de ö szegeny megh holt. Mar megh latom de Cancellariae omnib*us* negotiis[4] mit vegez a' Gubernium, es akkor mind pecsetekröl mind Biro Moses Ur*amr*ol egeszsz Informa*tio*ja megjen kglk*ne*k.

Ad corpus Cancellariae P. S.[5] irt dolgaimot recommendalom. Interim Balkot, Kelement es magat Biro Ur*amat*is mas jo indulatu Cancellistakkal ki kellene mar valtanunk, had tanulnanak masokis.

Ajanlom I*stenne*k kglt. Sz*ent* Miklos. 6. Martÿ. 1697.

375.

A guberniumnak

Kolozsvár, 1697. április 12.

Méltóságos Urak Bizadalmas Uraim. &c.

Én kglmeteket nagjobra nem kérhetem hanem az Istenre, ha csak Biro Mojses Uramot recompensalni kévánnya, keressük más uttjátt itt Erdéljben, kőnnyebb itt edgj néhány száz forintott szerezni, mint sem azt az larmat és Confusiot a Bécsi Cancellarian megh csendesitteni, mellyet én Isten láttya tiszta sziből Jovallok és maradok

Ngtok kglmetek kőteles szólgája

Groff Bethlen Miklós

Claudiopoli, Die 12 Aprilis A*nno* 1697.

376.

A guberniumnak

Kolozsvár, 1697. április 13.

Méltósághos Urak, Bizodalmas Uraim.

Noha az én tegnapi egészsz Synceritassal, és az én itiletem

[3] Erdélynek mindeddig nem volt sem királya, sem fejedelme, sem kormánya, vagy legalábbis alig ismerte ezeket.

[4] a kancellária minden ügyében

[5] A kancellária testületéhez utóiratban

szerint az kglmetek rendihez illendő böcsülettel tőtt irásomra olljan contemptussal való valaszt vettem, mint ha az Ország Katonaj vagj Postaj kőzzűll edgjik lőttem vólna, és annak az supplicatiojara tétetett vólna az válasz. És megh kell vallanom midőn a' Bécsj Méltósághos Instantiakhoz (:az minémű az Bellicum Consilium, az Aulica Camera,[)] mellyek máskẽnt micsoda nagj Méltóságokból állanak és Excelsus Titulussal illettetnek, ugj az nagj Méltósághos Ministerekhez, gjakronn tett hasonló irásimra valo válaszokot conferalom evel, nem lehetek tellyességgel ollyan kő vagj tőke hogj ne érezzem, mindazonáltal mivel hogj Isten engemet Patientiara hivott, mennyen az többi utánn ezis. Lepem az dologra.

Fűl hedgjel értem hogj az Biró Mojses Uram contentatiojáról való levelet kglmetek Tanácsi Rendűl singillatim subscribalta vólna, vagj akarná subscribálni, hihető attól viseltetvén hogj én tegnap azonn levelet ex officio nem subscribaltam, de azért kglmeteknek azt az ujj forma dolgot nem kell kezdeni, mert én tudom azt az én Instructiomnak 3dik Punctuma szerént hogj tartozom subscribalni quicquid Majora Vota Concludunt,[1] Ambar énnékem más voxom vólnais, a' mint hogj kglmednekis Gubernator Uram ehez hasonló Instructioja vagjon, és meg tőrténhetik az, hogj mind kglmednek .s. mind nékem néha ellenkező voxunk lehet a' major voxal, és méghis ex Officio subscribalnunk kell, mindazonáltal cum Protestatione De reservata facultate unicuique Consiliariorum in Instructionis Consiliariorum a Sua Majestate datae Articulo 6to, in fine posita, Hac praemissa Protestatione[2] ha most hozzákis mollito tamen aliquantum stylo[3] mindgjárt subscribálom; És tegnapis subscribaltam volna, a mint hogj mondgja meg hit szerént a Déák mit akartam tőlle izenni ezen materiaról tegnap, de osztán helljesebnek itélem, praemittalni azt az irást, bizván ahoz, hogj azt az dólgot melly a' pénznek summájára nézve igen kicsin, sed quod ad Cancellariam, Exemplum, Consequentias, modum tractandi, & Stylum Literarum valde durum, et alias Circumstantias circa negotium Cancellariae Aulico

[1] amit a szavazattöbbség dönt

[2] tiltakozással, melynek lehetőségét minden tanácsosnak megadja a tanácsosok Őfelsége által adott szabályzatának 6. paragrafusa a végén, ezt a tiltakozást előrebocsátva

[3] bár kissé lágyabb tollal

Tran*sylva*nicae hodie in Tapete stantes,[4] igen nagj, Ithon megh fordithattyuk kicsin hellyen, és nem mégjen a' dolog ollyan Extremitásra. Sapientib*us* pauca.[5] Mostis bizodalmasonn kérem, és ex Officio obtestalom kglmeteket, ne szaporicsuk a' Confusiokot, és ne kénszerittessem énis az egész Cancellariaval edgjütt evvel az egeszsz dologgal eo Felségéhez recurralni, Melly dologbann nem annyira Biro Uram Személye (.kireis nékem semmi Passiom, mert tuttomra nékem nem vétett:) sem nem az az edgj néhány forint (:kinek edgj részét bizony inkább magamis megh adnám:) fogh ponderaltatni hanem ista subscriptio, vel per me cum Protestationem vel sine me, et contra Caesareae Instructionis Cancellario datae Ar*ticu*lum lmum 10^{mum}& 13^{tium}& contra Consuetudinem omnium Suae Ma*jesta*tis Regnor*um* & Provinciarum per D*omi*nos Consiliarios singillatim facta. Quod ad materiam D*omi*ni Biro[6] penig el hiszem a' Bécsj Cancellaria okát adgja, abba követett dolgainak. Summa summarum én ebből tőbb gonoszt várok mint sem jótt. Mellyel Isten, Édes Házám, és kglmetek előtt hogj ne okosztassam és az Confidens & Candida Remonstratio[7] arra valo. Bizodalmasonn kérem kglmeteket vegje kglmetek Attjafiui Szeretettel, a' mint hogj énis maradok [a]A' Cancellariának irt Gubernium levele melyről in praecedentibus emlékezet vagjonn illjen értelemmel vala: Hogj a Cancellaria ab illo die quo D*omi*nus Mojses Biro per Gubernium resolutus est in Regestratorem,[8] a' Registrator fizetését es Taxabéli proventussat egészszenn adgja meg Biro Mójses Uramnak, és magát bocsássa le onnét, alioquin ha a' Cancellaria engedetlenkedik Erdélyi Joszágokból tétett a' Gubernium Executio*ne* mediante[9] satisfactiot Biró Mójses Uramnak.

Immár nem tudom ugjan ezt az levelet küldőttéke el az Urak magok subscriptiojok alatt vagj mást irtanak, kegjelmetek megh

[4] de a kancellária, a példára, a következményekre, a tárgyalásmódra és a fogalmazásra nézve igen súlyos, és az erdélyi udvari kancellárián manapság szőnyegen forgó ügyek körüli egyéb viszonyokat illetően

[5] A bölcsnek keveset.

[6] az az aláírás, akár az enyémmel együtt tiltakozással, akár az enyém nélkül, a kancelláriának adott császári szabályzat 1., 10. és 13. paragrafusa, valamint Őfelségének az országok és tartományok tanácsurai számára egyenként adott rendszabása ellenére. Ami Biró uram ügyét illeti,

[7] őszinte és becsületes tiltakozás

[8] attól a naptól kezdve, melyen Biró Mózes urat a kancellária iktatóvá kinevezte,

[9] végrehajtás útján

láthattya, de akár mellyiket küldőtték ego nec materiam nec formam rej approbavi, nec approbo[10a]

377.

Brassó város tanácsának

Kolozsvár, 1697. április 14.

Mint joakaró Szomszed Uraimnak szolgalok és Istentöl minden jokot kivánok kegyelmeteknek.

Miben legyen annak az Penznek dolga mellyel kegyelmetek nekem adós, az kegyelmetek tavalyi obligatoriaja szerint kegyelmetek tudhattya, hogy azert mind nekem, mind penig kegyelmeteknek nyugodalmasabb legyen, im küldöttem eggy Obligatoria formát kegyelmeteknek, kegyedek betsületes követ attyokfiai altal, hanem kegyelmetek ennekem arrol az pénzröl adgyon illyen obligatoriat, mert máskent en ketelen leszek azt a Penzt mingyart fel venni mind egészszenn kegyelmetektől, ha penig kegyelmetek valami difficultast talalna benne, engemet rolla sijetve tudosittson, noha en nem igen gondolnám, hogy egyebütt olly difficultast találhatna kegyelmetek, hanemha in Puncto 5[1] az hol az Varosrol vagyon emlekezet, de annak orvoslasa igen könnyü, mert nihil ob f[?] ha az Varos helyen mast teszünk is fl H.[?] Ez az obligatoria penig kezembe jöven Kegyelmetektöl én az kegyelmetek reghi obligatoriajat mindgyart viszsza adom kegyelmeteknek. Mind ezeket kegyelmetek betsülletes követ attyokfiai szoval bövebbenis declaralhattyák. Ezzel ajanlom Isten oltalmaban kegyelmeteket. Colosvar 14 Aprilis 1697.

Kegyelmetek szolgalo szomszed baráttya.

Grof Bethlen Miklos

[10] nem helyeseltem sem az ügy lényegét, sem formáját, és nem is helyeslem
[a]. . .[a] [ez utolsó két bekezdés már nem a guberniumnak, hanem a kancelláriának szól!]
[1] az 5. pontban

378.

A kancelláriának

Torda, 1697. április 22.

Az Aulico-Tran*sylva*nica Cancellárianak irt levél Parja Dat*um* 22. Ap*rilis* A*nno* 1697. Tordae.

Praemittis P*rae*mit*endis*.[1] A mint Kolosvárrol az el mult héten irám kk*nek*, hogy sok irásim volnán*ak* kgltkhez, de egésségtelenségem miatt nem irhattam, most azért I*stennek* hálá jóbb egésségem fordulván akarám kgltket tudositani.

1. Mitsoda Leveleket vitt légjen Biro Samuel Ur*am*, a' mi részét én an*nak* tudom azok*nak* párjait kk*nek* el küldöttem sub liter*is* C. et E.[2] A mellyek*nek* párjait nem küldhettem oka az, hogj nem volt, meg láttzik azis a' több Inclusákbol, mellyekhez addaltam pro Antidoto sub Literis A. & B.[3] valo irásokat. Tettem penig azt a' munkát, Primario quid,[4] Isten eo Felséghe parantsolattyára, de Secundario[5] azért, hogj a' mint Méltosagos Fejedelem Lichtenstein és General Rabbutin Vramék szavaibol, szegény Idvezült Absolon Vr*am* irásából, és mind kgltk, mind más keresztyén, non Passionatus nec Interessatus[6] Emberek tettzéséből értettem, ugj gondoltam hogj mind az Istennek, mind a' mi kglms Vrunk*nak* eo Fgének, mind édes Hazámnak kedves dolgot tselekeszem vélle, mellyre nézveis, nagj okom vagjon arra, hogj Protocoltatását, & ubi Convenit[7] Communicaltatását kivánom, mert erre az ujj Tumultusra rész szerint okot adott, avagy talám inkább tsak alkalmatosságot (:mert ha kgltk ez világon nem volnais az Ördög ugjan tsak meg jádzana már ezt az Tragoediát a kit kezdett:) a' kgltk az Ország*nak* irott Levele, mellyet kgltk data opera igazgatotté ugj, hogj éppen az Ország Gyülésének eleire jöjjön, avagy tsak fortuito esett, kgltk tudgja; Melyben kgltk irja azt a' Statusok*nak*, hogj az az Informatio mellyet Fejérvarrol kgltk*nek* irt levélben Inclusának irtak a' kgltk kezéhez nem ment, mellyennis nagy Commotioja lőn a Vrak*nak*, és Conseqventer a' Statusok-

[1] Előrebocsátva az előrebocsátandókat.
[2] C és E betük alatt
[3] ellenszerként az A és B betük alatt
[4] elsősorban
[5] másodsorban
[6] nem szenvedő és nem érdekelt
[7] és ahol illik

nak, ugj hogj, nagy ide s-tova valo gyanakodások volt, gyanakodtak némellyek hogy talám én per aliqvas artes praecludaltam annak az Informationak oda valo menését, gyanakodtanak kgltekre Cancellariaul vel in Toto, vel in parte[8] némellyekre kglk közzül, hogy tempore Resignationis[9] ki lopták a' Levélből az Inclusát, mellyet én látván és halván magamis potenter urgealtam, hogj per Inqvisitionem accuratissimam[10] keressék fel hová lött, mellyet bizony sollicite elis követtek, mig osztan Biro Samuel Uram eximalta azt az nagj Scrupulust publice az Ország elött meg mondván, hogj a' Cancellarianak irt levélnek sok petsétei, nem admittalván ollyan jol az Inclusát, maga tette volt a' Groff Csaki Lászlo Uramnak szollo levélben, és igj menekedém mind én, mind kgltk a' nagj gjanutol. De itt Consideratiot érdemlö dolgok ezek: 1. Elégséges akadályé, az három petsét, hogj az Inclusa azért nem mehetett a' kgltk kezéhez, hanem a' Csaki Uraméhoz, holott annak az három petsétü praetendalt akadálynak succurrálhatott volna égj Cooperta cum Titulo ad Cancellariam[11] égj kis Spanyol viszszal. 2. Mi az oka hogj Novemberbe költ levelére az Országnak nem felelhetett elébb meg kgltk, hanem tsak in fine Februarÿ,[12] hogj eppen tsak pontban az Ország Gyülésének eleire érkezzék a' kglk levele, melly bizony már én elöttemis nagy Scrupulus kgltk iránt, és kivánom ex officio okát, és annak a' levélnek Datumját, qua certe et Vestra et Nostra interest,[13] ez illyeneket jol meg világositani, mert bizony ez a' Gyülésis valoba zavaros lön.

A mint égj néhány levelemben az elött kgltknek meg irtam hogj az Vrak a' Cancellaria dolgait erre az Martiusi Gyülésre halasztották, annak már effectumát kgltk qvod ad Alternationem Vice-Cancellarÿ[14] láttya; Qvod ad reliqva Cancellariae Membra, tam in illa Aulico-Transylvanica, qvam hic in Patria existente necessaria[15] most publice semmi Conclusum nem lőtt, annál inkább irás az én tudtomra felölle nem ment, hanem Tavaly Concludaltanak

[8] akár egészben, akár részben
[9] a pecsét feltörésekor
[10] a leggondosabb nyomozással
[11] a kancelláriának címzett boríték
[12] február végén
[13] ami bizonyára mind nektek, mind nekünk érdekünkben áll
[14] ami az alkancellár felváltását illeti
[15] ami a kancellária többi tagját illetőleg mind abban az erdélyi udvari, mind itt a hazai kancelláriában szükséges

vala az Vrak négj betsülletes személyröl, ugj mint, Nalatzi Lajos Reformatus, Olasz Mihály Catholicus Referendariusokrol, és más kettö Lutheranus és Unitarius betsülletes Emberekröl ad Registraturam et Taxaturam,[16] és járt ott az elme, hogj ha mikor a' Vice-Cancellarius occasione Alternationis[17] onnét le jö, ugjan akkor a' több most ott fenn lévö Membrumokis égj vagj kettö le jöjjön, némellyek peniglen pro novorum Informatione[18] ott maradgjanak, és osztán sensim arra készüllyön és léptetődgjék a' dolog, hogj azok a' két rendbéli betsülletes személlyek, ugj mint: Két Vice-Cancellarius, Nyoltz Referendario — Secretario — Consiliariusok mig Isten öket élteti, vagj per Promotionem ad Majora, ex illo grege[19] ki nem mennek, per vices, hol az Udvarban, hol itt az Országban, szolgállyanak eo Felségének és édes Hazánknak, cum honore & contento tam Publico, qvam unius cujusque Ipsorum Privato.[20] Melybennis ugy tettzik sok és nagj jo dolgok volnának, De ez eo Felségének tavaly nem repraesentaltaték, most penig elé sem hozaték, melynek el mulásának realis okát, alig tudom, ugjanis el haladása nem Conclusumbol lött, és ez utánnis kell valaminek effélének lenni, melyben in substantia ezt irhatom: A Statusok ex parte Trium Relligionum Alternationem istam synecra[3] et[2] fide[4] bona[1]a urgent absque omni hunc vel illum ex vobis in persona prostituendi intentione, Collimantes tantum ad Tranqvillitatem et Pacem ac Securitatem Relligionum. Domini Catholici &iam qvod ad hanc Alternationem non sunt Contrarÿ, & etiam contra hunc vel illum ex vobis non sunt male intentionati uno verbo, loqvendo a potiori, et qvae publice aguntur; Status non collimant ad personalem prostitutionem Vestram neque hujus Alternationis ille finis aut scopus est.[21] Másként nem felelek

[16] az iktatóságra és adószedői hivatalra

[17] a felváltás alkalmával

[18] az újak tájékoztatása végett

[19] felsőbb tisztségre való előléptetés révén abból a társaságból

[20] mind a közösség, mind pedig mindegyikünk saját tisztességére és megelégedésére

[21] a három felekezet nevében jó hittel és őszintén sürgetik ezt a felváltást anélkül, hogy közülük bárkit is személyében meggyalázni szándékoznának, csakis a nyugalmat, a békességet, a felekezetek biztonságát tartván szem előtt. Ezt a felváltást illetőleg a katolikus urak sincsenek ellenzékben, nincsenek rossz szándékkal közületek senki iránt sem, egyszóval, ami a fontos és közérdekű dolgokat illeti, a rendek nem a ti személyes gyalázatotokra törekednek, és e felváltásnak nem ez a célja, nem ez az oka.

[a] [az eredetiben is megszámozva]

hogj ne találtassanak ollyan emberek, hogj ki éggjik ellen, ki másik ellen kgltk közzül ne tzélozzon, söt magam tudok ollyanokat, sed illa ad huc tantum intra Cancellos susurrorum stant, nec credi debet, etiamsi Talium Intentiones, publicae fiant illas ab Imperatore, et Sapiente Ministerio, im*m*o eti*am* a' Statibus et Gubernio ita secundandas, ut per prostitutionem vel omnium, vel aliqvo*rum* Vestrum Vindicta Suam libidinem explere possit, dummodo vos Charissimi D*omi*ni, juxta V*est*ram Instructionem bona fide, nec titubante pede vestro munere fungamini.[22] Nem szükségh azért és nem mélto, hogj kgltk in privato maga betsüllętit vagj javát féltvén, azért ezt az Alternatiot inter Duos D*omi*nos Vice-Cancellarios[23] impugnállya, és az Hazának az aránt valo Innocens és Candida Intentioját per artes non licitas[24] praepediallya, mert az az Alternatio per Sapientiam Imperatoris, Consensum Relligionum jam factum, et Prudentiam Gubernÿ ita poterit accomodari, ut nec Patria, & Relligiones in publico, nec ullus V*est*rum in privato patiatur, & ipsa eti*am* Augusta Aula contenta esse possit.[25]

Itt az emberek elméje ugjis jár, hogy Henter Ben[e]dek és Czako Uramék realiter és in perpetuum butsuznak, Palffi Ur*am* penig annál inkább el butsuzott, és igj ennek az háromnak perpetuus Successort kell állitani, maga penig Vice-Cancellarius Vr*am* semmibennis nem dehonestaltatik per istam Alterna*ti*onem,[26] tsak esztendeig vacalván, és az utánn ismét succedálván. Szent Kereszti Ur*am*rol penig kinek égj s-kinek más elméje, mellyet most még nemis minden ember ád ki egésszen. Qvicqvid sit[27] nékem méltatlan Főnek és kgltk*n*ek Tagok*na*k, ezekre kel in substantia vigjáznu*n*k. 1. Hogj mindeneket dirigállyunk ad concentum et gloriam

[22] de az ilyesmi jelenleg még megmarad a pletyka keretei között, nem kell elhinni, még akkor sem, ha az effélék törekvései nyilvánosságra kerülnek, ezeket a Császárnak, a bölcs kormánytanácsnak, sőt a rendeknek és a guberniumnak is úgy kell támogatni, hogy mindnyájatok vagy némelyitek megrontása miatt bosszú címén a saját kedvét tölthesse, míg ti, drága uraim, utasításotokat hűségesen, tántoríthatatlanul követitek.

[23] a két alkancellár úr között

[24] nem illő mesterkedésekkel

[25] a császár bölcsessége, a felekezetek egyetértése révén már megtörtént, és a gubernium okossága úgy viheti keresztül, hogy a közéletben sem a haza, sem a felekezetek, a magánéletben közületek senki se szenvedjen, és maga a császári udvar is elégedett lehessen.

[26] e felváltás miatt

[27] Bármi lesz is

Suae Ma*jesta*tis. 2. Ad Salutem Patriae. 3. Ut nemo nostrum in persona, et sic Cancellaria tam de praesenti qvam de futuro prostituatur,[28] mellyet az én részemröl el hidgje kgltk hogj el követek, de vadnak kgltk iránt dolgok correctiora valok, ra*tio*ne Dependentiae vel Observantiae et Strictioris qvam hactenus Correspondentiae, ac ra*tio*ne Taxae,[29] mert el hidgje kgltk, hogj nem énnékem Bethlen Miklosnak, hanem az egéssz Hazának meg árt, hogj kgtknek semmi Expeditioja én kezemben Subscriptiora nem jö, és ittis nem registraltatik. El hidgje kgltk, jobb lett volna ezt kgltek*nek* az ö Felséghe Decisioja nélkül ultro tselekedni, és ez utannis jóbb.

Tagadhatatlan dolog az Soorul valo Computusbannis és maga kglk fizetése fel vételében, némellyektöl kárhoztattatott; Sed qvis Sanae mentis sperat, [?] in mundo hoc maledicto ab omnibus sibi benedici velle & posse; Pergite tantum cum Bono DEO in bona Conscientia, et Deus providebit.[30] Most többet nem irhatok noha volna még mit irnom, de félek hogj a' Postából ki rekedek.

Ajánlom Isten oltalmában kgltkt. Da*tum* &c:

379.

A kancelláriának

Torda, 1697. május 2.

Cancellaria*na*k Tordarol 2. Maÿ. 1697.

29. praeteriti a' mint kgltek*nek* fel küldöttem a' Tordai Memorialet una cum Actis,[1] ahoz ezt addalom, hogj noha penes Memoriale[2] ö Fgtöl a' Meltosagos Regium Guberniumra tzelozo mandatu*m* es Decretum megh kivantatik. Mindazaltal most itt levö Itilö Mester Alvinczi, Jo Mihály Ur*a*mek es masok tetztzeseböl

[28] Őfelsége dicsőségének megfelelően. 2. A haza javára. 3. Hogy meg ne gyaláztassék sem közülünk valaki a maga személyében, sem a kancellária akár a jelenben, akár a jövőben.

[29] a függelem meg az engedelmesség és az eddigieknél szorosabb kapcsolattartás, aztán az illetmény tekintetében

[30] De ki akar és ki képes ebben az átkozott világban mindenkitől áldatni? Éljetek csak Istennel jó lelkiismeretben, a többiről Isten gondot visel.

[1] a végzésekkel együtt

[2] beadvány esetében

szüksegesnek latzik azon kivül ket Legitimumis. Ugjmint egj Protectio legitima. Es egj Inhibitionale. Melljeknek expositiojat cum meritali declaratione[3] fel kültem. Kivantatik pedig mind a' Protectio, mind az Inhibitionale in duplo egjik a' Varos nevere, masik az en nevemre, ezeknek penig egjike ugjmint a' Protectio dirigenda est ad Supremos Comites, Judices, Vice Judices, &c. Comitatus Tordensis.[4] A masik penig ugjmint az Inhibitionale ad Regios specificatos.[5] Kerem kglket nem csak mint Atyamfiat es jo akaroimat, hanem kötelesegere ut Cancellariam[6] es hazank Törvenjet tudo Embereket kenszeritem ad has legales Expeditiones quo citius transmittendas,[7] mert azzal kgltek tartozik. Itt ugjan Itilö Mester Judicialeja alattis most keszitetek illjeneket, de meghis ob Majestatis respectum azokat szüksegesnek es hasznosabnak gondolom.

M. Gubernator Uram külde tegnap elöt kezemhez kglktöl a' Guberniumnak irt levele parjat, de nem tudom de quo dato[8] melyben ir kgltek 1. A Lengjel Soo Quaestusa apprehendalasarol. 2. A Sidotol a' Cancellaria hire nelkül tett Assignatiok ratificatiojarol, 3. A Soo Distractor Officialisoktol anticipalando 50/m forintrol. En mint hogj csak Paris volt (:melljet qua Cancellarius apprehendalhatnek meltan de transeat) Annal inkabb hogj Gubernator Uram Censuramot arrol nem kivanta, mivelhogj engemet tanquam suspectum[9] lapidalanak, es Orszagul ö Ngok es ö kglk az egesz Guberniumot, harom Adstratort, Es ezeknek az 3. Natiobol 12. Tanacsot rendeltek ad istam Machinam regendam.[10] Azert en ö kglknek tsak azt iram, hogj quo citius eo melius confluallianak ö kglek, és resolvalyanak kgltek*n*ek, mert a' Sido bizonj el jar dolgaba. Mar ö kglek mit követnek lassak. De en tanquam verus Patriae Amans[11] kerem kglket, tartoztassa a' Sidot, hogy hamar cum exclusione nostri[12] megh ne alkugja azt a' Lengjel Soot, mert bizony el rontja a' mű Commerciumunkot egeszszen, had lehessen idejek itt az Uraknak ad consultandum

[3] érdembeli nyilatkozattal
[4] az ajánlás Torda megye főispánjainak, bíráinak, albíráinak stb. címzendő
[5] tiltakozás, a királyi megbízottakhoz
[6] mint kancelláriát
[7] e törvényes kiadványozás minél gyorsabb véghezvitelére
[8] milyen dátummal
[9] mint gyanúsat
[10] e művelet irányítására
[11] mint a haza igaz szeretője
[12] a mi kizárásunkkal

& resolvendum.[13] Az en 17/m Soom arratis kerem mint igaz Atjafiak kgltek szerezze ki, mely nehez most szegenj Nemes Emb*er*nek tsak fl. 60is, tugja Erdely hat nekem 60/m ha elek bizonj megh szolgalom hogj ollyan vilagos nagj igassagomba szolgal. Tugja kivalt kgld Sz*entkereszti* Ur*am*, hanj esztendeje az Is*te*nert mar hogj karba vagjok. A ki csak ezer flot adotis itt ad Promo*tio*nem salis,[14] esztendöre fl. 1100. rantott haza. En szegenj Fejem ket eszt*endőtől* fogva vagjon a' Soom arra a' Cassaba. Az elött meg 5. esztendeig voltam karba, hogj ki nem küldhett*em* s-el nem adhattam.

Egj Dimjen Ferencz nevű Deakot rendeltek Biro Moses Ur*am* helyen ex Religione Unitaria[15] de en meg nem lattam, s-nem ismerem, ha az en levelemet nem mutatja, kgjltek se ne praesentallya, se be ne eskesse vi Instruc*tio*nis meae Ar*ticu*li.[16]

Most többel nem terhelem kgjlket, hanem ajanlom Is*te*n kegjes oltalmab*an* kglket.

380.

A kancelláriának

Bethlenszentmiklós, 1697. május 5.

Mint kedves Bátyám Uramnak, jó akaró Uraimnak Attyámfiainak Barátimnak, Szólgálok, és Istentől minden áldásokot kivánok kglmeteknek!

Ez Levelem mutató böcsületes Dimén Ferencz nevű Iffiu választatott az bőcsületes Unitarius Attyafiaktól oda Cancellistanak; kitis ő kglmek űsmernek jobban a' kik választották, mert én ma láttam előbször, meg vallom hogj én oda fel való Cancellistáknak ollyanokot szeretnék, a' kik ide alá már valamellyik Cancellarian experialtak volna, nem illyent a' kj csak akkor áll kj az Schólából, ugj lenne kglmeteknekis kevessebb baja véllek, jövendőben ugjan ha Isten engedi én másképpen providealok rólla, de most acquiescálok ő kglmek rendeléseknek, noha hirem nélkűl lett; kglmetek azért ő kglmét, Méltóságos Kinczkj Uramnak

[13] tanácskozásra és döntésre
[14] sószállításra
[15] az unitárius felekezetből
[16] a nekem szóló utasítás cikkelye szerint

praesentállja, és az ő Felséghének lett megh jelentése utánn eskese bé.

Edgj dologról kell kglmeteket monealnom, hogj hogj vagjon az hogj kglmetek énnékem sem egész Cancellariaul, sem senkj kglmetek kőzűll megh nem irta, hogj ő Felséghe kiket confirmált a' Candidatusok kőzűll, masok penig széltében tudgják és beszélik ez országban, nékem más böcsűletes ember irja meg. Ha két embernek Erdélyben meg kellett volna kglmetek*nek* irni, ugj mint Gubernator Uramnak .s. nékem, az ugjan tűrhető volna, de mégh azt sem jovallanám immediate csak az Conferentia utánn, hanem post Resolutionem Caesaream immutabilem,[1] meg bocsássonn kglmetek Attyafisághosonn liberé irom hogj az illyen hos vel ad illos facta Anticipatio communicationis Conclusorum[2] nem hoz semmi jót magával. Es talám mondhatom azt hogj nemis szabados. Én kegjelmetek*nek* most erről többet nem irok, hanem Ajánlom Istennek óltalmában kglmeteket. Datum ex S*zent* Miklós Die 5. Maÿ A*nno* 1697.

Kglmetek Attyafia szolgája Komja Baráttya

Bethlen Miklos

381.

Szentkereszti Andrásnak

Nagyszeben, 1697. május 7.

S*zentkereszti* 7. Mayi 1697 Szeben.

Edes Koma*m* Vr*am*

Mivel az Inclusak hoszszuk s-nagiok laconicus leszek a levélbe. Ezek*nek* a parok*nak* Originallya megien ez*en* Postann cum recommendatione Excel*lentissimi* *Domini* Gen*e*ralis Rab*utin* ad Excel*lentissimum* *Comitem* Khinszky. Ergo faciat pro sua prudentia apud D*ominum* Nuiter, [?] ut sciat, quid cum illis actu*m* Ut legantur promoveantur. Bene agendo nihil teneamus.[1] Ha penigh

[1] a változtathatatlan császári döntés után

[2] a határozatok kihirdetésének megelőzése

[1] a fényes Rabutin tábornok úrnak Khinszky gróf úrhoz írt ajánlásával. Járjon el tehát bölcsessége szerint Nuiter úrnál, hogy tudja meg, mit végeztek velük, úgy intézzék, ahogy olvassák. A jó cselekedetben semmit se akadályozzunk.

tudnam, hogy kgd ki iyed ex Justa Causa,[2] En mas utonnis el követhetem, s-ketelenis leszek ⟨velle⟩ el követni, tanquam Justam & necessariam defensionem, sed consulet melius & mihi, & sibi & justae Causae, et ipsis Dominis Fratribus, qui ut ut adversari nunc videntur, sunt tamen et sumus Fratres reconciliandi omnes. Qvod deus faxit.[3] Ha kgd sua prudentia folytattja a dolgot per paternam sapientiam Kinsky ut ego sim indemnis & salvus. Leges et Patria salva. Et Domini Fratres aemuli etiam salui.[4] Maskent az en Agensem sine reflexione ad haec aget meam Causam, & secundabit[a] DEus.[5] Ha penigh nem Ezt az 50/m Tallerni kart megh vallom most, Isten ugian mast adhat, de talam a mas Vilagba.... Mostis ket Postan kgd levelet nem vettem, utolso volt a kit kgd 24. Aprilis irt

382.

A haditanácsnak

Bethlenszentmiklós, 1697. május 11.

A Bellicum Consiliumnak Datum in Szent Miklos 11 May Anno 1697.

Excelsum Consilium Bellicum Domini & Patrone Gratiose & Colendissimi. [!]

Per demissum Memoriale ante aliqvott Menses significaveram, mortem Domini Commendantis Husztiensis, & ratione successoris Instantiam feceram, de qvo qvidem audio, qvod Illustrissimus Dominus Baro de Eythner sit destinatus, & qvod de Instellatione ejusdem missum sit Mandatum ad Excellentissimum Generalem Comitem Rabbutin, sed Sua Excellentia ambigit an non per aliqvem errorem hoc factum sit, qvod Mandatum Instellatorium ad

[2] az igaz ügyből

[3] mintegy a jó és igaz védelmében, de ajánlatos mind nekem, mind neki, mind az igaz ügynek, és a fivér uraknak is, akik — mint most ellenségeknek látszanak — valamennyien összebékítendő fivérek vannak és vagyunk. Isten adja!

[4] Kinsky úr bölcsessége folytán én ártatlan és ment leszek, a törvény és a haza ép, és megmentem a vetélkedő fivéreket is.

[5] hajthatatlanul erre viszi az ügyemet és Isten megsegít [?]

[a] [bizonytalan olvasat]

Suam Excellentiam directum sit, cum proximis his Annis Praesidium illud a' Generalatu Varadiensi commendatum sit; Ad qvod qvid ego Suae Excellentiae respondi, qvod ego non putarem hoc per errorem factum, qvamvis enim his proximis Annis tam Husztiense qvam Kövariense praesidia a' Generalatu Varadiensi dependerunt, hoc tamen tantum ab eo tempore factum fuerat, ex qvo piae memoriae Excellentissimus Dominus Generalis Hejzler fuit constitutus Generalis Varadiensis, antea enim a' piae memoriae Generali Commendante Comite Veterani dependebant; Et ego puto Excelsum Consilium Bellicum istam Domini Neo-Commendantis instellationem Excellentissimo Domino Generali Rabbutin nunc eo respectu &iam intimasse, qvod Partes Hungariae Transylvaniae annexae (:de qvarum Politica Juris Dictione hactenus inter Celsissimum Principem Palatinum Hungariae, & Gubernium Transylvaniae disputatum est:) nunc per Resolutiones Caesareas iteratas Gubernio Transylvanico remissae sunt. Insuper qvod ego &iam, ut ut indignus tamen ex gratia Suae Majestatis Arcis illius Supremus Capitaneus & Comitatus Maramarosiensis Comes Transylvanus sum, & cum dictae Arcis Commendans, per Ordines Suae Majestatis vel Excelsi Consilÿ Bellici strictam debeat habere mecum in servitio Suae Majestatis Correspondentiam, atque adeo his respectibus, non tantum non esse mirum, imo videri necessarium, ut dictae Arcis Inspectio vel Commenda Superior a' Transylvaniae Commendante Generali cum qvo ego qvotidie una sum dependeat. An me haec opinio fallat vel non? Nescio. Sed si liceret aliqvid Excelso Consilio svadere, hoc omnino demisse svadeo, & interim qvicqvid sit hoc demisse peto, qvod superiori etiam Anno dum Viennae essem, qvando pie defunctus Dominus Fischer Commendans illius Arcis declaratus erat petieram, ut nimirum Domino Commendanti inter alios Ordines haec &iam demandarentur. 1. Ut mecum strictam & convenientem Correspondentiam habeat. 2. Ut in Casu necessitatis (:qvam Clementissime Deus avertat:) non tantum me & meam Familiam, sed &iam alios ex Dominis Proceribus Transylvanis, si qvos Necessitas, & erga Suam Majestatem Fides, illuc se recipere cogent, admittat, & protegere studeat. 3. Ne se in Politica vel Oeconomica Comitatus & Arcis immisceat, ac qvos vis excessus vitet. Haec uti superius paulo ita & hic etiam cum respectuosa fiducia, & simul Ordinum &iam hac in parte Copiam obseqviose peto. Porro &iam hoc repraesentandum Excelso Consilio Habeo, Arcis illius per incendium eversae reparationem praeterito Anno

inceperamus, & promissus erat unus D*ominus* Ingenierus per Ordines Excelsi Consilii illuc mittendus, sed usq*ue* hodie non mittendo Comparavit; Itaq*ue* demisse rogo &ia*m* Ordines de Ingeniero illuc qvi aedificationi praesit. Et dum haec cum omni respectu debito Excelso Consilio obseqviose & demisse repraesento; Simul idem Divinae tutelae com*m*endo & maneo Ejusd*em* Excelsi Consily Bellici

demisse obseqventiss*im*us Servus.

383.

Szentkereszti Andrásnak

Bethlenszentmiklós, 1697. május 11.

Sz*ent* Kereszti Vr*amnak* Dat*um* 11 May A*nno* 1697, ex Sz*ent* Miklos.

Most kgldnek semmit se*m* irok egjebet. hane*m* tsak relegalom magamat eddig tett irásimra, mellyek in Aprili & Majo usq*ue*[1] felessen mentenek; Ellenben én kgld levelét utolsót vettem 24 p*rae*teriti Apr*ili*[2] dataltattat, az után költet penig nem láttam, irté kgld vagj nem azt kgld tudgja, hallok másoktol sok és nagj hireket, mellyeketis kgltek iré ide alá vagj nem én nem tudom, köszönöm mégis hogj találkozik ollyan jo akarom ide alá, a' ki közli velem, de igazaké hamissaké én nem tudom. Irtam erröl Dimjén Ferentz által a' Cancellária*na*kis

Most proxime ezt a' Bellicumhoz valo Memorialét küldöttem fel, mellyet kgld Rátkai Vr*am* által procurállyon, General Rabutin Vr*am* tettzéseböl irtam penig ezt a' Memorialét ujjobban; Azt bánom hogj a' minapi Memorialémra ezen dologrol semmi válasz nem lött a' Bellicumtol, azon kellene k*n*ek Rátkai Vr*am*mal munkálodni, non tantu*m* honoris sed &iam boni ordinis Causa,[3] hogj énis tudnám rendes válasza által a' Bellicumnak az oda valo Commendansok dolgát, az elötti Commendansok ugjan bizony engemet annyira meg betsültek, hogj a mikor én Huszton voltam,

[1] áprilisban és májusban egészen
[2] az elmúlt április 24-én
[3] nemcsak a tisztség, hanem a jó rend miatt is

noha én mindenkor oda alá az Udvar háznál laktam, de mindenkor bizony a parolátis én töllem vitték fel a' Várba, és Korporal Tizedgyével volt a' szállasomon Vártán. Kerem kgltket Rátkai Vrammal édgjütt procurallya ugj kgld azt a' dolgot, nem tsak az én betsülletemért, hanem az közönséges jóért, és a' successorokértis. Ajanlom Istennek kglt. &c.

P S: Crinner Vram a' melly pénzt nékem transponalt Vekszel által, a' szolgai a' Laggjion kivül fl. Rh. 45 vévének most rajtam Szebenbe, azt állitván, hogj annyi héjával tétetett volna le ott fenn az a' pénz, noha nékem Karadin Vram [a]eggj Levelében[a] azt irta, hogj égj pénz héjja sem volt, mert noha elöszször volt valami difficultas valami moneta dolgában, de az után el igazodott, no én meg adám, propter Creditum & parolam Conservandam,[4] mindazáltal cum Conditione refusionis,[5] ha kgld és Karadin Vram Contrariumot mutat, mellyet el várok.

384.

A kancelláriának

Bethlenszentmiklós, 1697. május 14.

Mint kedves joakaro Vraim Atyamfia és barátimnak szolgálok és Istentől minden áldásokat kivánok kgknek.

A mint a' Tordai Memorialét Actákat &c. kglmeteknek fel küldöttem, kérem kglkt azoknak expeditioit siettesse kgltk, mert én ighen nagy gonoszoktol félek, ha ugjan Executiora jönek, még ember halális esik miatta (:kitől Isten oltalmazzon:) Az Executiot peniglen ad 4[tum] Junÿ infallibiliter[1] peragalni akarják; Nagy kegjességnek munkáját tselekeszi kgltk, ha legitimum remediummal ollyan nagy gonoszt igjekezik kgltk meg elözni, és avval Hazánk Törvényétis egjszer s-mind meg tartya; egjébaránt én kglnek Kalnaki Vram a' sok hirekre nézve tsak vélekedve irom, magánakis külön irtam volna kglnek, de nem tudom le indulaé kgld onnan

[4] a hit és becsületszó megtartásáért
[5] a visszaadás feltételével
[a]...[a] [e két szó olvashatatlanból javítva]
[1] június 4-re csalhatatlanul

fellyül vagj nem. Ajánlom Isten oltalmában kglt. Szent Miklos 14 May *Anno* 1697.

Kgltk szolgálo Attyafia baráttya

Bethlen Miklos

385.

Szentkereszti Andrásnak

Torda, 1697. május 22/23.

Szent*kereszti* 22. Maÿ Torda. 1697.

Kgyld 8. praesentis költ leveletis vettem. Az en 17/m Soom arra dolgarol mostis csak inhaeres prioribus,[1] noha bizonj attol a' Camara Joszag altal valo Contenta*tio*jatolis felek, mert probaltam mar Somkaddal pro fl. hgr. 15/m[2] olljan Joszagot adtak, bizony nem erne fl. 5/m. Legh jobb volna a' kesz penz, si sperabile esset;[3] De hiszem az emberre azt sem kötik erövel rea, incipiamus tractare, non statim uno momento finis erit.[4] Interim ugj latom a' Lengjel Sootis amplectalnunk kell juxta hodiernum Gubernii conclusum.[5] Leszen a' Commercium*na*k penzreis szüksege; Penzeis bövebben. Talam I*sten* Sz*ent* Lelketis bocsattya közinkben, hogj reconcilialodunk. Talam a' Feidelem*ne*kis a' Joszag in Cambium megh kelletik. Egy szoval ha kesz penzt mingjart nem kaphatokis utinam tantum haec 3. haberem. 1. Ut Sales pro evectis reputentur. 2. Ut certum Debitorem & insuper certam summam determinatam habeam. 3. Ut cau*tio*nem vel Instrumentum legitimum superinde confectum.[6] De ha ighen olcson akarjak, en inkabb allok, ahoz hogj ki vigjem es el adgjam. Tsak en azt tudhatnam hogj menyit varhatok az ö elmejek, es praetendalt Expensajok szerent ex 17/m ahoz kepest determinalhatnam jobban[a] elmemet. Ezt penig hamar kellene tudnom, hogjha ketelen

[1] kitartasz az előzőek mellett

[2] 15 ezer magyar forintért

[3] ha remélni lehetne

[4] tárgyalni kezdünk, nem lesz vége azon pillanatban

[5] a gubernium mostani határozata szerint

[6] legalább ezt a 3-at kapjam. 1. Hogy a sót szállítmányonként elszámolják. 2. Hogy biztos adóst és azonfelül meghatározott összeget kapjak. 3. Hogy erre biztosíték vagy törvényes irat készüljön.

leszek a' Soohoz nyulni, ut habeam tempus evehendi. &c.[7] Nekem a' Consensus &c. mind hejaba leszen, ha ebbe a' Soom arraba frustralodom, mert penzem nem leszen.

A Vexel dolga az en scopusom szerent nem a' Cancellaria eleibe valo, azert irtam es includaltam tsak kgyldnek. Egjebarant si mihi Camera fiet debitrix, per consensum Commercii mihi cessis istis 12/m[8] annyival kevesebbel leszen a' Camara nekem adoss. Ha penigh a' Camara bone & valde acceptabili modo me contentaret, de 50/m Rsib*us*[9] en viszsza adna*m* a' Commercium*na*k ezt a' fl. 12/m Rses. Mind ezekbe tam ra*tio*ne debiti, vel Pecuniae, qua*m* ra*tio*ne Bonorum, vel illor*um* Cambii &c. res ipsa, Tempus & Camera ac maxime Gra*tia* Caesarea me possunt juvare.[10]

Az Urak itt noha tugjak azt a' 12/m fl. dolgat, de nekem megh eddigh ele nem hoztak most, söt az Ui Cassirjok Tutius Martinus Szebeni Polgar tegnap azt suttogja vala, hogj most szinten harmad nap alatt erkezet volna Oppenheim Uj Vexele Krinnerekhez de fl. 8/m. Ugj vane neme? en benne bizonjos nem vagjok. Maskent ugjan megh többet fl. 4/m nel nem extorquealhattam azok mellett a' Vexelek mellett, felek hogj nemis vehetem mind fel, mellyről suo tempore tudosittom kglt, mert most sokat nem irhatok occupat*us* levenn publica expeditione ad Cancellariam de Sale Polonico. &c.[11]

Kalnoki Ur*amat* tegnapra varok ide, de meg el nem erkezek. Kerem kglt a' Tordai dologgal siessen, es ha casu quo, (quod tamen aliarum Cancellariarum exemplo vobis quoq*ue* licet, imo necessarium est ut absente Cancellario expeditiones non cessent)[12] Kalnoki Ur*am* el jovetele miatt kgltek nem expedialna, az Aulica Cancellarianis expedialtatni kell az Admonitoria Protectiokat sub Caesarea subscriptione,[13] mert I*st*en örizzen, bizonj Ember halaltol felek, ha rank jönek. Et periculu*m* in mora.[14]

[7] hogy legyen időm a szállításra stb.

[8] ha a kamara lesz adósom, a kereskedelmi megállapodás értelmében nekem engedve ezt a 12 ezret

[9] megfelelő és eléggé elfogadható módon kielégít engem az 50 ezer rajnai forintot illetően

[10] mind az adósság vagy fizetség, mind a javak vagy azok kölcsöne ügyében maguk a tények, az idő, a kamara és főleg a császári kegy válhat hasznomra.

[11] hivatalos küldetésben a kancelláriához a lengyel só ügyében stb.

[12] esetleg (mégis, más kancelláriák példájára nektek is szabad sőt szükséges, hogy a kiadványozás a kancellár távollétében se szüneteljen)

[13] a figyelmeztető ajánlásokat császári aláírással

[14] És veszedelem a késlekedésben.

Sztojka Ur*am* hol jart, post mortem AEgro supervenit.[15]
Amaz Krinnerek fl. Rs. 54. vagj 45.röl tudositson kgld mert zaklatnak.
Groff Csaki Laszlo Ur*am* ö kgle jo intentiojarol valo kgyld irasat ertem, bizvast mongja szlt [?] kgld ö kgl*nek*, es mongja megh, hogj az en 4. April*is* az Országnak adott Pacis Obla*tio*mba ö kgleis benne vagjon. Tudom az Imadsagot. Remitte nobis, sicut & nos remittim*us*.[16] Tsak I*sten* ö kglet vezerellje arra, Ut Caesari, Patriae & huj*us* Tranquillitati serviat ego ero Fili*us* Pacis & Amicitiae[17] ö kgle irantis. Torda 23. Maÿ 1697.

386.

A. V Branck-nak

Nagyszeben, 1697. június 2.

D*omi*ne D*omi*ne mihi Obs*ervandissi*me

Intellexi a meis Amicis gravissimum & longum praetitulatae D*ominati*onis V*est*rae morbum, cui uti compassus tunc[a] sum, ita nunc intellectae restitutioni gratulor. Interim non parum me afficit infortuinu*m* quod mihi occasione Morbi ejusdem accidit, quod votum Excelsae Camerae Aulicae ratione Boni Radnoth ad superiores Tapetes referri suo tempore non potuit, illud enim dum sub lite pendet brevi ad extremam desolatione ⟨ded⟩ ruet, & mihi uti omnes sumus mortali [b]& jam seni[b] jactura tot annor*um* maxima est. Recommendo ergo praetitulatae D*ominati*onis benevolentiae, & meam gratitudine*m* reciprocans maneo ejusdem.
Praetitulate D*ominati*onis V*est*rae
Cibinii Die 2. Junÿ. 1697.

[15] halála után aligha derül ki.
[16] Bocsáss meg nekünk, amint mi is megbocsátunk.
[17] Hogy a császárnak, a hazának és a haza békéjének szolgáljon, én is a béke és barátság fia leszek
[a] [beszúrva]
[a] [előbb:] sum
[b]...[b] [beszúrva]

387.

Bánffy Györgynek

Bethlenszentmiklós, 1697. június 7.

Gubernator Vr*amnak* sub Dat*o* 7 Juny 1697 ex Sz*ent* Miklos.

M. Groff Gubernator Vr*am.* Kgldtöl valo el válásom után az utban juta eszemben, hogj most mint hogj semmi Regalistis nem irtak Conradi Samuel Vr*amnak*, talám jo volna ha kgld iratna éggjet, és meg küldené ö k*nek*, hogj mivel már Confirmatus Tanáts Vr, jöne el az Tordai Gyülésben, mert másként általlya együd oda jöni hogj ne láttassék magát obtrudalni, el hiszem nagj gra*ti*anak veszi kgltöl. Hogj ha a' Tolvajok kergetését kgld meg hadgja az ide bé valo Erdélyiek*nek*, és az oda ki lévö határos szomszéd Tiszteknek recommendállya, ighen nagj hasznot teszen kgld. *P. S.* Nem szollanék örömest belé, de most a Vizi Vectura cessalvan ex fl. Rh. 9000.[1] jobb volt volna Keresztesi Ur*amnak* Somlyoba fordittani fl. R. 7/m és tsak 2/m tartani a' Portusra de ugj értem tsak fl. Rh. 5/m adtak Somlyoba, és aztis ollyan Instructioval, hogj a' Somlyoba lévö kész Sot promovealhassák vélle Debreczenbe. Ez igen káros dolog lészen, mert szazszorta jobb volna evvel a' pénzel Erdélyböl ujj Soot bé váltani az Aknákrol Somlyoba, hadd szaporodnék még a' So Somlyoba, és onnét mindenkor el vihetnék Debrenczenbe, holott azonkivülis Prejner Ur*amnak* incumbalna inkább, és inkabbis igjekeznék, hogy a' Somlyotol Debreczenig valo Vecturára pénzt szerezz*en.* E bizony éppen viszsza lészen a' dolog, en k*nek* ex Conscientia irom, hiszen evvel ki vinnénk Somlyoba circiter 25/m Sot az Aknákrol meg láttya kgld mitsoda kár és Confusio lész*en* belölle, ha kgld nem Corrigállya. Szovalis értekezzék kgld Szénási Vr*am*tol.

388.

Szentkereszti Andrásnak [?]

Bethlenszentmiklós, 1697. június 13.

Edes Komam Ur*am.* &c.

[1] 9000 rajnai forintról

Ez előtt eggy nehany nappal ighirt part im accludaltom. Meltosagh*os* Kinszki Ur*am* 27. & 31ma Maÿ kőlt derek leveleitis vettem. Paterne monet, arguit, consulit, informat, Pacem sordet et mihi et D*omi*no Gubernatori Mediator Summus est Excell*entissimus* D*ominus* Gen*e*ral Rabutin ex mandato Suae M*ajestat*is sub poena disgratiae parti renitenti. Ego qui et ante semper paratus fui, sive Paci, sive Juri stare idem, et tanto magis jam sum. Obtuli illam Cibinÿ iter*um* et per Generalem et Br Haller, res dilata ad Diaetam Tordae 22. praesen*tis* celebrandam. Utinam, utinam fiat Pax syncera perpetua, sed metuo ob causas in Scheda notatas, ego quidem ex parte mea certe syncere agam.[1]

Azokra a levelekre tettem valaszt, mellyet adgyon meg kgld, de szoval hanemha maga ád okot rea ne urgeallyon semmit kgld, mert ugy látom non indiget calcaribus,[2] hanem tsak az eggy 25/m frtos Gratia effectuma iránt.

Forster Ur*am* rám igazitotta Keresztesi Uramekot, kiknekis adtam flor. Rh. 4/m. magamnak cu*m* conditione tartom az tőbbit, de most az a szandekom pace praemissa,[3] hogy cum consensu Gubernÿ[4] alkudgyam az Camaraval, vagy az nem succedalvan, ugy vigyem el az 17/m. soot, addig a Camaranak in hac materia[5] nem kell szollani. Proxime plura. Valeat.[6] S*zent* Miklos 13. Junÿ. A*nno* 1697.

Szinte most erkezék kglmed 5. Junÿ kőlt levele. Tettzik nekem az a kgld szandeka az Camara irant, es bizony jol esnék, ha magok offeralnák, de ezzel kgld ne késsék, en addig a Gubernium*m*nak tsak in generalibus ha szollok, sed retentis retinendis.[7] Azomban gondolkozom hogy ex 12/m fl. magam fordittsak negy ezeret ad Vecturam in Somlyo ea reservata conditione, quod si mihi sive

[1] Atyailag figyelmeztet, pirongat, tanácsol, tájékoztat, békét javasol mind nekem, mind a gubernátor úrnak. A legfőbb közbenjáró a tekintetes Rabutin tábornok úr Őfelsége rendeletéből az ellenszegülő fél számára kegyvesztés terhe mellett. Én, aki kész voltam, mint azelőtt is mindig akár a békére, akár a törvény elé állásra, és most még inkább kész vagyok, Szebenbe vittem azt ismét a tábornok és Haller báró révén, a dolgot elodázták a folyó hó 22-i tordai országgyülésre. Bárcsak, bárcsak béke lenne, őszinte, végleges, de félek a cédulán jelzett okok miatt. Én bizony, a magam részéről őszintén igyekszem.

[2] nem igényel sarkantyút

[3] a békét föltételezve

[4] a gubernium hozzájárulásával

[5] ebben a tárgyban

[6] Legközelebb többet. Üdvözlet.

[7] de visszatartva a visszatartandókat

Camera, sive Commercium solvet ex jam praemisso Sale, tum Sal a me nunc mittendus manent Commercio. Si vero mihi ex praeteritis non solvitur, Sal erit meus, et pecuniam flor. 8/m refundam Commercio,[8] mert a 4/m. azon kivűlis az en magam penzem, mellyel a Commercium nekem ados praeter et supra Sales 17/m.[9] Dinsztnek szolgalatomat, tsak küldgye el minden Postann a Novellakot, kedvessen vettem levelet, de nem rescribalhattom propter Postam properantem.[10]

Kglmed baráttÿa Komja.

389.

Brassó város tanácsának

Bethlenszentmiklós, 1697. június 19.

Mint joakaro Szomszéd Uraimnak szolgalok es Istentől minden jokot kivanok kegyelmeteknek.

Még az Colosvari Gyülésből küldöttem vala Kegyelmetek betsületes követei altal levelemet kegyelmetekhez es eggy obligatoria formatis az en kegyelmeteknel levő Penzemről, de en mind ez ideigis nem hogy Penzét láttam volna kegyelmeteknek, de meg tsak valaszát sem vehetém Kegyedeknek, kerem azért Kegyelmeteket tudosittson Kegyelmetek engemet akarattyárol, hogy tudgyam mihez tartani magamot, mert en eggyaltallyaban az en penzemet tsak ugy ott nem tartom. A Zabolai Gondviselöm hogy ha kegyelmeteket valami vasarlas dolgába meg talallya, adgyon Penzt kegyelmetek neki az Interesseböl, s fel tudhattya osztan az ember. Ezzel ajanlom Isten oltalmaban kegyelmeteket. Szent Miklos Die 19 Juny. 1697.

Kegyelmetek szolgalo szomszed barattya

Grof Bethlen Miklos

[8] a szállításra Somlyóra azzal a fenntartással, hogy ha nekem akár a kamara, akár a kereskedelmi felügyelőség fizet a már előreküldött sóból, akkor a most általam küldendő só maradjon a kereskedelmi felügyelőségé. Ha pedig nekem a régiekből nem fizetnek, a só legyen az enyém, és a 8 ezer forintnyi összeget visszaadom a felügyelőségnek.

[9] a 17 ezer kösón kívül és felül

[10] a posta rögtöni indulása miatt

390.

Medgyes városának [?]

Bethlenszentmiklós, 1697. augusztus 3.

Mint jó akaró Komám és szomszéd Uraimnak szolgálok és Istentől minden jókat kivánok, kegyelmeteknek.

Akarom és szükségesnek itiltem, kegyelmeteknek megjelentetni ez levelem által, hogy az mint Urunk ő Felsége jóvoltából, kegyelmetek becsületes Atyafia és mostan Királybirája Conrad Sámuel Ur a Nemes Ország Candidatiojából és a Méltóságos Regium Gubernium Recommendatiojából kegyelmes Urunk ö Felsége által a Méltóságos Tanátsi Rendbe álittatott, hogy ő kegyelme és az ő kegyelme személyében a Tanátsi rendnek betsületi és a Szász Nationak szabadsága és rendtartása compatibilis lehessen egymással az ö kegyelme állapotja quod ad punctum praecedentiae[1] a Tanátsnak igy determináltatott: Hogy ő kegyelme, mikor a Szász Natio congregatioiban akár Szebenben, Medgyesen vagy Gyűlésébe leszen, abban a Congregatioba az Ajton belül mindt ő kegyelme ugy vagyon, mint egy Szász Tiszt, tsak abba a rendbe ülljön a minemű Szász Tisztet visel és cedallyon azoknak a Szász Tiszteknek a kiknek ante adeptum Consiliariatum,[2] ugy mindt Medgyesi királybiró cedalni tartozott. Az Ajton kivül pedig in omnibus ubique conversationibus[3] akár Szebenbe, akár Medgyesen s akárhol immediater Szebeni királybiró Uram után legyen ö kegyelmének ugy mint Tanács Urnak sessioja. Szükségesnek itélem azért, hogy ezt kegyelmetek is tudgya és accomodálja ehez magát. Ezzel Ajánlom Istennek kegyelmeteket.

Datum in Szent-Miklos d*ie* 3 Augusti. Kegyelmetek szolgáló komája és szomszédgya respective

Groff Bethlen Miklos

[1] ami az elsőbbség kérdését illeti
[2] a tanácsosi hivatal elnyerése előtt
[3] mindenütt, mindenféle tárgyalás során

391.

Bánffy Györgynek

Bethlenszentmiklós, 1697. augusztus 4.

Gubernator Ur*amnak* sub dato 4. Aug*usti* A*nno* 1697. Ex Sz*ent* Miklos.

Melgs Groff es Gubernator Ur*am* &c.

Az hadi operatiok közzelittese, es a' mellett az hirek bizontalansaga nekem nem engede, hogj egj egeszsz het vagj még több idöre ollyan meszsze hadgjam itt az Orszag közepebe mezöbe fekvö tseledemet, hanem az Fiamot küldöttem a' kgltek szolgalattyara, ha mit altalla parantsol el varom. A' Dioszegi Vr*am* Expeditioj*anak* semmi heÿat sem gondolom pro nunc.

Ennekem semmi hirem sintsen, Postais nints mellettem edgjis. Ighen szükseges volna penig ha volna. Söt azis szükseges volna ha kgd mind Melgs Gen*e*ralis es Boer Simon Ur*amnak* mind oda be Mikes Mihaly Ur*amnak* irna meg, hogj a' levelek ebbe a' mostani idöbe dirigaltatn*anak* ugj, hogj a' Gen*e*ral, Boer Simon vagj Nalaczi Vr*am* ha mi felelmest irna jöne az level Drassora Keresztesi es Gyulafi Vr*am* fele Tsesztfere s-onnet ide en hozzam, es en mindgjart küldenem Keczere s-onnet kgdhez, mindenikünk uÿabb uÿabb lovat adhatna alaÿa. Mikes Vr*am*is dirigalna erre, es en innet mindgjart ket fele ugjmint Gyulaffi, Keresztesi, es Ketze, Bonczida fele, mert maskeppenn en nem tudom hogj hogj felelünk meg a' Patensbe tett igiretünk*nek* hogj a' Fő Tisztek altal igazgattyuk a' Nepet, hogj mihez tartsa magat, mert mellettünk el megjen az hir kgdhez Bonczidara, es osztan a' mig viszsza jö hozzank, vagj kesö leszen, vagj felettinel roszszabbul tsödül ki az hir, maskent en ugjan a' Posta Mestersegre nem vagjok kivalt Postak nelkül.

Ajanlom Is*te*n oltalmab*an* Vr*am* kgdt. Sz*ent* Miklos &c

392.

Naláczi Istvánnak

Bethlenszentmiklós, 1697. augusztus 9.

Nalátzi István Vr*amnak*. Sz*ent* Miklosr*ol* 9 Aug*usti* 1697.

Kgld levelét mostis vettem betsüllettel, és a' Gubernator Vram*nak* szollot az éttzaka 10. orakor el küldtem égj Postától Ketzéig, hogj onnét G*roff* Apor Vr*am* küldgje el sietve Gubernator Vram*nak*, mert igj végzettünk, mind az levél hamarébb menéséért, minthogy a' dolgot mindenikünk tudhassa. Jol irja kgld hogj Posta kellene, bizony kellene, de éggj roszsz akadott hozzám, a' ki az ejjel ment Ketzére, eztis alig tartom hogj el ne szökjék, azt mondgja, hét holnapja hogj nem fizettek nékiek, én bizony nem tudom hová kell lenni, a sok Adot vettyük, de mégis tsak nintsen a' mikor és mire kellene, mert ugj látom a' szegénség már tsak nem adhat pénzt. Ez a' More Mojses Vr*am* és Bartsai András Vr*am* s-több hasonlo nyavalyák. En More Ur*am* szekeres Commissariusságát most hallom kgldtöl. Azt a' méltatlan Executiot hallom s-fájlalom, de nem tehetek rolla, ugj jár az a' ki mind*en* esztendön ujjabb ujjabb Tiszttartot tészen, és ollyant a' kinek maga sem mer parantsolni, aztis penig sokszor a' dolog mellöl vadászni, halászni, vagj Postára küldi.

Azt nem szeretem hogj kgld*nek* ⟨énnékem⟩ én mind jo hirt irok, de kgld nékem mind roszszat, bizony roszszul esnék ha a' kgld hirei lennének igazabbak. &c:hirek.

A szaszvárosi levelek*nek* dolgától Isten oltalmazzon, az ollyant sirattya mostis Magjar Ország, azt irják Apor Vr*amnak*, hogj égj Calvinista papságbol ki vetett Ember ki most fogva esett mondotta, hogj vagjon esztendeje annak, hogj ők azt forrallyák, és ö hordozta volna subscriptiora a' Conjuratiot az Vrakhoz Fő Rendekhez. Ezt én bizony nem hiszem, de nézd Vr*am* az Isten itiletiböl a' Sátán munkáját, jol tselekedte kgld, ha Generalis Vr*am*hoz vitte öket, az Isten Sz*ent* Fiaért szánnya meg az Ecclesiát, és az illyen fel lázzaszto lelket zabolázza meg, mert bizony tsak arra valo munka az ollyan, hogj annál hamarébb és rutabbul veszsz*en* el a Magjar és az Ecclesia.

Kérem edes Komam Vr*am*, tudosittson kgld mindennap, most ez a' Posta viszsza hozhattya. A Németh Postánnis irhat kgld, az mikor az Ordinaria jár, minden héten kéttzer, tsak Enyedre diri-

gállyák az Titulusom alá, én az ott valo Posta Mestert s-Hadnagjot disponaltam hogj meg küldik. A Fejérvári Udvarbironakis erössen disponaltam a' levelek felöl. En osztán mindgjárt küldöm elébb az Vraknak, mert bizony ha igj nem élünk, a Népetis el bodittyák s-nagj gonosz talál másképtis Datum

393.

Bánffy Györgynek

Bethlenszentmiklós, 1697. augusztus 12.

Gubernator Vramnak Szent Miklos 12 Augusti 1697.

7ma praesentis[1] költ kgld levelét betsüllettel vettem. Mgs Khinky [!] és Prejner Generalis Commissarius Vramnak irattam. A Khinsky Vramét bövitettem a' minapi kgld velem valo beszédéhez képest, ha knek tettzik jo, ha nem hat el maradhat s mást irhatni.

Boër Simon Uram 8. praesentis Dobrárol költ levelét az estve vettem az Ordinaria Postan Enyedröl, mint hogj ugjis végzettem mind ö kglmével és Nalátzi Vrammal, hogj tsak küldgjék oda az Ordinarian a' levelet, az Enyedi Posta és Hadnagj meg küldik mindgjárt, ezen az uton minden héten kétszer irhatnak. Ezen az uton még kgld s-köztemis folyhat a' Correspodentia Ordinaria, ha mi rend kivül valo sietö dologh occurralna az Expressus Postat, mellyis itt nállam tsak éggj vagjon arra tarthattyuk. BoërSimon Vram semmit roszszat nem ir, el hiszem knekis irt bizonyosson, mert én hozzám más Vraknak szollotis includalt, és kgldt kéttség kivül praemittalta. A Tolvajokra vagjon Maramarosnak tehettsége szerént gondgja.

Groff Kalnaki Uram ir énnékem, hogj ö kglme, mivel Méltgs Khinsky Vramis intimallya, circa medium praesentis[2], Harom székröl meg indul, és ide ki tsak égj hétig mulat s-fel indul, hanem az Expeditiok lennének készen. Discretio Viaticum, Taxa az Vraktol a' kiknek Diplomakat hozott, de nem akarják ki váltani. &c: &c: &c:

En nem tudom mitsoda Expeditiok legjenek azok, mert a' Publicumok ö kglmet nem várhaták, kivált az Qvartélyok dolga.

[1] folyó hó 7-én
[2] a folyó hó közepe táján

De privatis Memorialibus[3] ha mit irunk, mint hogj ö kglme nemis hozott egjebet hanem tsak azokat és a' Petséteket s-maga le jövését. Kevés Viaticummal talám nem ártana segiteni, ha volna. De qvod ad summa*m* Rei, tam publicae qvam privatae ipsius Do*mi*ni Co*mi*tis Kalnoki[4] bizony én jonak itilném, ha ö kglmét ithon érné a' Khinsky Vr*am* válasza ama mü levelünkre, tudna mind ö kglme mind mi Mensurait. Gubernium oszve Gyülése nélkül el nem mehet ugjan. En ö k*ne*k illyent ugjan nem irtam, excepto hoc ultimo,[5] hogj a' Guberniumbol kell ö k*ne*k fel indulni, melly mikor lészen vagj lehet én nem tudom, hanem kglt illeti a' Convocatio. Bizom ezeket kgld Consideratio és Discretiojára. Dat*um* &c.

394.

Bánffy Györgynek

Bethlenszentmiklós, 1697. augusztus 19.

Az Ur*na*k Gubernator Ur*amna*k Sz*ent* Miklos. 19. Augusti. 1697.

Meltosagos Groff es Gubernator Kedves bizodal*ma*s Ur*am*.

Mik legyenek ezekben az inclusakban kgld olvassa meg, es hogy ha kgldnek tettzik, azt az mit kettőnk*ne*k neve alatt irtunk, subscribalvan ezen Postatal[a] küldgye altal Maramarosba, hogy procurallyak tovabbis, ha penig nem tettzik viszsza jőhet ez a Posta, az kgld censurajaval hozzám, noha nekem ugy tettzik hogy ebbe mas processust nem követhetűnk.

Lutzairol penig az en vekony opiniom ez: Eggy nehany Tanats Ur ugy tudom kgldhez kőzel vagyon, kgld ö kglk*ne*k censurajat veheti, de interim ugyan tsak sub specie aliorum negotior*um*[1] hivatná oda kgld magához, es vigyaztatna reá, mert eggyaltallyaba ha vetke nincsenis (:a mint hogy en inkabb hiszem hogy nincsen:) de megis mind a mi magunkrol valo suspicio el forditasara, mind maganak Lutzainak nagyobb gonoszszanak meg elő-

[3] A magánérdekű beadványokról
[4] ami a lényeget illeti, mind a köz-, mind Kálnoki gróf úr magánérdekében
[5] ezt az utolsót kivéve
[1] más ügyek örve alatt
[a] [előbb:] Posta altal

zesere valonak latom azt, mert ha Maramarosbol ki talált az alatt menni vagy megyen, bizony ugy hiszem az többi utan viszik Szatthmarra, sőt bizony ennekem tettzenék, hogy nem tsak az Lutzai dolgarol, hanem erről az egeszsz dologrol venne kgld Censurajat az Urak*nak* és ugy mennenek osztan ki ezek az levelek az ö kglmek tettzesiböl es in tali Casu oda irhatnák az Datumjaba, Ex Gubernio, sőt az Szatthmari Commendansnak szollo level nemis tudom addig hogy hogy megyen ki, a mig Lutzai gondviseles alatt nem leszen, mert mit tud az ember bele, quocunq*ue* tandem casu,[2] ha vetke nincsenis, vagy ijetteben vagy mint találylya el vonni magát, mint jarunk velle, holott imide azt irjuk, Nobis Curae erit.[3] El varom mind ezekröl a kgld tudosittasat. Karansebes es a Fő Vezernek Tömös varnal valo letet ugy latom refutallya Boer Simon Ur*am* 14. p*raesentis* kőlt levele, mellyhez hasonlot el hiszem k*ne*kis irt. A melly Postat ez előtt eggy nehany nappal kgld en hozzam küldött volt, es en innet le botsatottam, meg eddig ide nem jött, avagy talam mas uton kgldhez ment, varom vala mind a Taborrol, mind Nalaczi Ur*am*tol valo hirek tudosittasat, ha ide jő, itt nem kesleltetem, hanem altalais tudosittom kgldt, ha miről kivantatik.

Latom kgld opiniojat a Gubernium őszve gyűleseről, de eggyaltallyaban lehetetlennek hiszem, hogy dolgaink jol follya*nak* ha 7berben es 8berben nem munkalodgyuk a közönseges dolgokat, signanter:

1. A Fejervari Joszag tavalyi Proventussan*ak* dolga.
2. Az egeszsz Fiscalitas Arenda*tio*já*nak* dolga.
3. Az So dolga.
4. Mas egyeb Exactiok es Computusok dolga.

Majd ele jőnek ismet 8berben es 9.berben ujjabb ujjabb Impositiok, es ugy obrualnak hogy osztan magunk sem tudunk benne el igazodni, felettebb urgeallya penig Huber Ur*am* az Aulica Camara parantsolattyabol az Generalis Computust, mellyből nagy gonosz jő ki, ha vagy el mulik avagy penig tsak felettebb el haladis, mert mind az Soobol varhato Penz, annál lassabban procedal. A Quartelyok dolga ellenben annal bátrabban imponaltatik mi reank a Camaratol es az Udvartol, minel gyengebben es bizonytalanabbul remonstrallyuk nekik, hogy mennyivel nekünk adosok.

[2] végre is akármilyen esetben
[3] Gondunk lesz rá.

5. Kalnoki Samuel Ur*am* Expeditioja, es az Unitar*ius* Registratore.

6. Erdelyi Secretariusok, Cancellistak fel allittása.

Varom arrolis kgld tudosittasát ha Beszterczere el megyene, es osztan mellyik Hazahoz jő lakni, had tudgyam az szerint leveleimet kgldhez dirigalni. A Tolvajokrolis parantsolhat Ur*am* kgld a Tzedula szerint. Ajanlom &c.

395.

Kálnoki Sámuelnek

Bethlenszentmiklós, 1697. augusztus 20.

Vice Cancellarius Kalnaki Samuel Vram*n*ak Dat*um* Sz*ent* Miklos 20 Aug*usti* 1697.

Tertia p*rae*sen*tis*[1] költ kgld levelét betsüllettel vettem, hirekröl valo tudositását köszönöm s-meg szolgálom. A mi penig a' több dolgokat nézi.

Hogj kgld készülö és indulo félben vagjon értem és jovallom, de látva hiszem hogj kgld ebbe az Augustusba ki indulhasson, mert k*ne*k mind személlyes Tisztessége, mind a' dolgok minéműsége azt kivánnya, hogj kgld a' Gubernium Gyüléséböl botsáttassék fel betsüllettel; En penig alig hiszem hogj a' Gubernium egészszen öszve gyüllyön ebbe az holnapba, hanem ha kgld tekintetiért és Instantiájára, mellyet nem árt k*ne*k Gubernator Vr*am*nál levele által procuralni, bár tsak circa 1. 7bris gyüjtené ö kglme öszve a' Guberniumot, mellyet ha én meg tudhatok, énis kivánom secundalni, kgl*ne*k dolgát qvantum per me stat.[2]

A kgltöl hozott levelekre valo alázatos Informatioit a' Gubernium*n*ak a' mi nézi, azokban nem lészen én irántam fogjatkozás qvod ad Expeditiones.[3] A petsétek dolgárol penig máris irtunk, de qvod ad Latorem suo tempore[4] ighenis reflexio honorifica est habenda. Qvod ad Discretionem vel Viaticum[5] jovallanám kgld adna égj Mémorialét ad Corpus Gubernÿ, én tudom az iránt

[1] folyó hó harmadikán
[2] amennyire rajtam áll
[3] ami a kiadványozást illeti
[4] ami az indítványozót illeti, a maga idejében
[5] tisztes észrevételt kell tenni. Ami a felhatalmazást vagy útiköltséget illeti

kgldhez valo kötelességemet, tam qvod ad officium qvam Personam.[6]

A Societas között lévö fl. 1000. Es Salariumárolis azon Memorialeba emlékezzék kgld.

A Taxa dolgába noha nékem kgltk tsak most szoll, mikor kér, adni penig nékem semmit sem akar, de én a' Cancellaria betsülletit Igasságát mindenkor protegaltam, es a' Guberniumba disputaltam, de egjedül maradtam, erröl coram kell beszélleni, és tam in Gubernio qvam Aula[7] orvosolni.

Meltosagos Khinsky Vram Intimatioját el küldtem, de mitsoda Regestrumot kér kgld mást, nem tudom.

Biro Moses Vram iránt én az én tettzésemet megh irtam volt a' Cancellárianak, sibi imputent[8] ha kárt vallanak benne, bizony énis azt mondom bün az szegény Haza pénzét ugj tékozlani, osztán én belém garázdálkodni, hogj miert nints pénz a' buza árrába.

En usque ad 22. praesentis[9] itt akarok mulatni, ha kgld mit parantsol. Groff Mikes Vramnak szollo levelemet kérem küldgye meg, s-ne neheztellyen kgltk hirekkel éltetni.

A Magjar Országi Uy Támadás sok vérrel dissipaltatott. A Török Tömös Vár s-Erdély felé kantsalul néz, és készül, s-tartunkis szabásu. Datum &c.

396.

Bánffy Györgynek

Bethlenszentmiklós, 1697. augusztus 20.

Az Urnak Gubernator Uramnak Szent Miklos. 20. Augusti Anno 1697.

Micsoda baja legjen Tordai Janosne Aszszonyomnak az Hassagi Dezma miatt Groff Apor Thesaurarius Urammal, es mit concludalank in Gubernio felölle, annak le irásara kgdnek szükssege nincsen, hanem en bizom Tordai Uram maga relatiojára, kgd recens memoriajára, es Gratiájara az egesz dolgot, hogj csak

[6] mind a hivatalt, mind a személyt illetően
[7] mind a guberniumban, mind az udvarban
[8] maguknak róják fel
[9] folyó hó 22-ig

effectualtassa kgd az Dezma el hozattatását. En bizony csudalkozom a jo Komámon, hogj eö Felseget hire nelkül es kedve ellenis igjekezi gazdagitani. Jár ott az elmeje Tordai Uramnak hogj oda fel valo irással kellene praevenialni Apor Uramat hac in Materia,[1] de en Faceret javallok csak nem scriberet, mas az, hogj immar elis ment talam Tatrosi az eö kigjeme embere. &c.

397.

Apor Istvánnak

Bethlenszentmiklós, 1697. augusztus 20.

Az Urnak Apor Uramnak Szent Miklos. 20. Augusti Anno 1697.

Kgd levelemre 15 praesentis tött valaszszát betsülettel vettem, de Istennek es eö Fgenek az Császarnak könyörgök azon. Da plus pecuniae et Liberalitatis ac Amititiae Comes Stephano Apor,[1] mellyröl coram plura, de addigis irhatom ezt. Az Ökör arraban kigjemed igen hibáz, mert csak az en reszem külön fl. 2282. s-kigjemednekis annyi az edgjütt vött ökreinkböl. Kgd irása vagjon nallam rulla, melly nem hibáz, az mint Tavally szamot tettünk volt Tordan akkori az Fizetesek Regestrumabol ki felejtette volt megh az Erdelyi Secretariusok Conservatorok es Cancellistak fizeteset pro primo Anno a Die 1. Maÿ 1696. usque ad eiusdem diem Anni 1697.[2] Csak arra kerem en kigjemedet, ne felcse kgd az Romai Császárt szegenysegtöl es ne igjekezze hire nelkül-s-kedve ellen az szegeny hivei karaval gazdagitani. Illyen Casus ama rossz Dezmais az Hassagi.

Irja kgd hogj nem kivannya, hogj en kgdnek jobb akaroja legjek, mint kgd ennekem, ezt keves hetek meg fogják mutatni az Proba keö. Vice arant nehez Tanácsot adni, mindazaltal en recurralnék cum Contractu ad Gubernium tanqvam Arbitrum et Mediatorem, ut effectuet, qvod conclusit.[3] Szüksegesnek latom pe-

[1] ebben a tárgyban

[1] Adj több pénzt, nagylelkűséget és barátságot Apor István grófnak

[2] az első évre 1696. május 1-től 1697 ugyanezen napjáig

[3] a szerződéssel a guberniumhoz mint bíróhoz és közbenjáróhoz, hogy hajtsa végre, amit határozott.

digh hogj Septemberben öszve gjüllyünk inevitabiliter, mellyröl Gubernator Uramnakis irtam ez elött egj nehány nappal.

Nekem az az hirem, hogj a *Gener*al 7. Regimentel Aradhoz, a Nagj Armada kis Kanisahoz mennek A Török *Landor* Fejérvarnal volna. Egj hete van hogj egj postánk oda vesze Dobrahoz. &c

398.

Bánffy Györgynek

Bethlenszentmiklós, 1697. augusztus 25.

Az Urnak Gubernator Ur*amnak* Szen*t* Miklos. 25. Aug*us*ti. 1697.

Meltosagos Groff es Gubernator Kedves bizodal*mas* Ur*am*.

21. p*raesentis* kőlt kgld levelet vettem. Lutzai dolgarol tsudallom hogy semmit nem látott kgld a Szatthmari Commendansnak ket levele parjabol, mellyet a Vice Ispannak es a Var*megyenek* irt meg fogása felőll, sőt talám a meg fogott ket Maglasra sem vágyott volna, tsak Lutzait kaphatta volna, kivaltkeppenn eő forgott gyanuban előtte, azert en mostis tsak az elebbi opiniom mellett maradok, noha el hihetetlen dolog előttem, hogy vetke volna.

Nekem az a Camara Ispán mind azt az 3000. Kő Somat mellyet a Fejedelem adatott Esztendőnkent már 2. Esztendőre el vonta. Mind penig valami Tzirkalasnak le hagyasaert a Feyedelem Joszagibol annuatim jaro 25. nestemet es 30. Berbetsemet simil*iter* ket esztendőre el vonta, mellyről az Ur Bethlen Gergely Uram*na*kis irtam, kerem Ur*am* kgldt, ha lehet orvosollya meg kgld, nekem ugyan Huszti fizetesem irant tőbb p*rae*tensiomis vagyon, de arrol coram kell beszellenűnk, ha Is*te*n engedi en Ur*am* kgld irasa szerint 4. 7br*is* kivanom hogy kgldt lassam őrvendetes allapotban, vagy talám elebbis ha kgld Bonczidara jeő. Nekem semmi hirem nincsen. Ajanlom Is*te*n oltalmaban Ur*am* kgldt. Szen*t* Miklos. 25. Augusti. 1697

Kgld igaz joakaro Attyafia kőteles szolgaja.

399.

Bethlen Gergelynek

Bethlenszentmiklós, 1697. augusztus 25.

Az Urnak Bethlen Gergely Ur*amnak* Sz*ent* Miklos. 25. Aug*usti* 97.

Meltosagos Generalis Kedves bizodal*mas* Batyam Ur*am*.

Mind halasztottam kgldt reqviralni mig I*sten* bennűnket reconciliatiora hozott, vartam az Fejedelem eö Nga jöveteletis de már hogy tovabb halaszthassam, avagy tsak nemelly reszet (:mert a derekát Coramra hagyom:) nem lehet han*em* kerem kgldt bizodal*mas*on Lutzai Istvan Camara Ispan Ur*am*tol el tartott ket Esztendei 6000. Kő Somnak. Es ugyan az Fejedelem ö Nga Joszagiba valo Tzirkalasnak le hagyasaert annuatim jaro 30. berbetsnek es 25. nest*nek* (:mellyis a ket Esztendőn teszen 60. Berbetset es 30 [!] nestet:) meg adattatásarol disponallyon kgld ugy, hogy az kgld ez arant valo Atyafisagatis köszönhessem es kötelesen szolgalhassam meg. mellybeli kgld joakarattyát varvan ajanlom I*sten* kegyes oltalmaban kgldt. Sz*ent* Mikl*os* &c.

400.

Keresztesi Sámuelnek

Bethlenszentmiklós, 1697. augusztus 27.

Keresztesi Uram*nak*. Sz*ent* Miklos. 27. Aug*usti*. 1697.

Ezeket az inclusakot küldven az Ur Gubernator Ur*am* en hozzam, hogy communicallyam kglmeddel, im en magat az leveletis el küldőttem kglmedhez, mert ez nagyobbara tsak az kgltek Soo Administratiojahoz valo, idejeis volna ha már kgltek szallittatgatná az Soot ki felé, mert ebböl az levelböl latom semmi sem telik a Penzbe, mert az Penz az Soobol lenne. Azomban jo volna ha mar eggyszer őszve gyűlnenek az Urak.

P. S. Ugy hallom az Portuson levö Sora az kgltek uj szolgai, emberei, gondot nem viselnek, hanem az reghiekre vetnek az kik az en időmbe voltanak, holott azok*nak* semmi fizetesek már rea nem leven, nemis tartoznak gondot rea viselni, azert en protestalok, hogj ha mi kár az Sooban leszen az ö kglmek negligentiaja miatt, en oka nem leszek, sem penig az en időmbeli szolgak.

401.

Mankos Jánosnak

Bethlenszentmiklós, 1697. augusztus 27.

Mint joakaro Uramnak szolgalok es Istentöl minden áldásokat kivanok Kegyelmeteknek

Valami Forrást akarván kivül az mezőről ide be az udvaromban Csatornakon hozatni, kerem kegyelmeteket szerezzen eggy jo csorgós mester embert ennekem, az ki afféle viz vitelekhez jól értene, hogy jöhetne ki most a Fiammal ide *Szent* Miklosra, most ugyan elsöben tsak meg kellene nezegetni ha leheté mód benne, neme, annakutanna osztan ha az helyet alkalmatosnak látná lenni az ember, ugy kellene hozzá fogni s megtsinálni es ugyanakkor osztan megis alkunnám vélle, mostis penig farattságát en meg fizetem, kegyelmetek joakarattyát kedvesen veszem s meg is szolgalom. Ajanlom ezzel Isten oltalmaban Kegyelmeteket.

Szent Miklos Die 27 Augusti 1697.

Kegyelmetek szolgalo szomszed baráttya

Grof Bethlen Miklos

402.

Philipp Ludwig Leiningen-Westerburgnak

Bethlenszentmiklós, 1697. augusztus 31.

Leininger *Gene*ral*na*k. *Szent* Miklos. 31. Augusti 1697.

Ill*ustrissi*me et Excell*entissi*me D*omi*ne Comes, D*omi*ne mihi Colendissime.

Postquam de Excell*en*tissimi D*omi*ni *Gene*ralis Rabutin egressu certior sum factus, meae obligationis esse duxi *Vest*rae Excell*enti*ae per p*raesen*t*em* inservire, non certe solius curiositatis causa, sed ut notitiam cum meritissima ipsius persona (:quae mihi Vienna eita*m* de meliori recommendata est:) inciperem, quae quod mihi hactenus in facie non contigit, infelicitatis loco reputo. Insuper ut correspondentiam cum *Vest*ra Excell*enti*a servitio Suae

*Majesta*tis et hujus Patriae saluti pernecessariam levem, rogo ita*que* cu*m* competenti respectu et confidentia *Vest*ram Excell*enti*am dignetu*r* me per ordinariam Postam ordinarie, si quid novoru*m* communicandu*m* erit per literas, Enyed et Torda directas informare. Cum enim totus Populus etiam vi Patentiu*m* a nobis publicatoru*m* ab informatione no*st*ra nempe Consiliariorum penderent, opus est, ut nos non vagam tantu*m* famam, quae satis frequens et satis mala spargitu*r*, sed ipsas realitates sciamus, ut ita Populu*m* ad quamvis Alarmum fugiturientem in suo officio Oeconomico et Fide erga Suam *Majesta*tem continere possimus, quod bene efficere non possumus, si ipsimet realem Belli statu*m* nesciamus. Spargitu*r* autem Turcam cu*m* maximo et formidabili Exercitu jam Danubiu*m* ad Pantsovam transivisse, et ipsu*m* Turcaru*m* Sultanu*m* cum Tökölyio vel recta in Transylvaniam vel Varadinu*m* versus tendere, denique extrema omnia. Deus vero avertat, non tantu*m* ista extrema, sed etiam Alarma*m* et aliquam Populi fugam, si enim illa contingeret, ultra desertionem Oeconomiae inaestimabilem, propius[a] etiam maximu*m* malu*m* nasceretu*r*, nempe Magazinaliu*m* vecturaru*m* impedimentu*m*, cujus consequentia non tantu*m* Corporis *Vest*rae Excell*enti*ae, sed ipsius si illam ratio Belli (:uti conjici potest) ad has partes appropinquare faciat, Magnae Armadae etiam Fames et Ruina esset. Experti jam aliquot annis haec scimus. Non dubito quidem Ve*st*ram Excell*enti*am cum Excell*entissi*mo D*omi*no Gubernatore correspondere, sed quoniam D*ominus* Gubernator versus margines quasi Regni habitat, du*m* eo fama currit, et ad nos hic in medio constituto a' D*omi*no Gubernatore recurrit, potest aliqua neca Alarma interim facile hic oriri, ideo etiam superioribus annis ita practizavimus nova ex castris Veterani vel Lichtensteini veniebant Tordam versus, et ego vel D*ominus* Comes Apor, vel primus obvius Consiliarius aperiebat, et communicabat porro pro re nutu promovendo ad D*omi*num Gubernatorem. In universu*m* vero rogo ut me dignetur habere pro illo, qui revera esse cupio et su*m*

Ill*ustrissi*mae Ve*st*rae Excell*enti*ae

Servus obligatis*simus* et obsequentis*simus*

[a] [olvashatatlan szóból autográf javítással]

403.

Pekry Lőrincnek

Bethlenszentmiklós, 1697. augusztus 31.

Groff Pekrÿ Lőrincz Ur*amnak* Szen*t* Miklos. 31. Augusti.

Edes Eőtsem es Komam Ur*am*

Ez előtt harom vagy négy oraval a kgld emberei (es az mint mondgyák [)] nev szerint a kgld Istvanhazi Biraja eggy Medvesi iffju legeny jo Kerekes Jobbagyomat Sretes Puskaval főbe lőtte s. mindgyart meg holt. Ha kgld I*sten* es emberek előtt a betsülletit s. lelket felti es salvalni kivannya, a Gyilkosokat meg fogattya suo loco et tempore coram latius.[1] Ajanlom I*stennek* kgldt.

404.

Keresztesi Sámuelnek

Bethlenszentmiklós, 1697. szeptember 1.

Keresztesi Samuel Ur*amnak* Szen*t* Miklos 1. 7br*is* 1697.

Kglmed 29 Augusti kőlt levelet becsüllettel vettem. Hogy kgld az Boer Simon Ur*am* levelet nekem megh küldötte megh szolgalom. Ami penigh a Sorol valo kglmed egeszsz irásat nezi, en arra most nem irok, hanem csak hagyom Seradara, akkor az Ur Gubernator Ur*am* Bogatra jöven s. az több Urakis ugy hiszem, az kgld irasat megh mutatom, mivel enis oda megyek, talam kglmedis ott leszen, mindazaltal ha kglmed ott ne*m* lenneis, en megh mondom. Hogy kglmed az Hirekről engemetis tudositott megh szolgalom kglmed*nek*, nekemis irják azt, hogy az Török melle most igen keves Tátár Johetett, mert az Muszka es Kozák igen megh nyomván a Tátárt, megh az Bucsaki Tatarnakis mind Krim segicsegere kellet mennie.

Azomban hogy az Saxoniai Elector már Krakkoban bement, es benn az Kiralyi Varban lakik, mindazaltal az Elenkező felek mostis kemenyked*nek*, de az Orszagnak nagyob resze ugyan az Electorral tartya, az Hadok*na*kis az Elector megh fizetven, igen nagy kedvesseget nyert elöttök.

[1] a maga helyén és idejében, szemtől szemben bővebbet

Olah Püspők*nek* kit töttek en nem tudom, mert ez az mi Jambor Püspőkünk nekem ket rendbeli levelemre sem teszen választ, irtam volt enis felölle, hogy tudosicson engemetis, de en nem erdemlettem megh azt eö kglmetöl, hanem az Ur Gubernator Ur*am* irja hogy már tettek de nem irja kit, es hogy eö kglme már Passustis adott neki az Confirmatioert valo be menetelre Havaselyföldébe, ennekemis Tordán volt ugyan értésemre hogy azt akarjak de en nem Javallottam s-felek hogy az Is*te*n minket bizony megh bűntet azert az Olah Nemzecségért hogy ollyon semmirevalok*nak* tartyak öket, es kűlenben nem viselünk gondot rajok. Ugy hiszem leszen kezfogojok Baranyai Uramek reszeröl ha Is*te*n megh ne*m* gatollya, mert az minap Apor Uramek memorialetis adanak az Olah Püspöki teteleröl az Guberniumnak a Catholica Religio reszeröl.

Illyen szomoru Casusrol kell kglmed*nek* irnom, es egyszersmind kglmedt tiszti s kötelessegere kenszeritenem: Tegnap szinte estvefele Groff Pekri Lörincz Ur*amnak* egj Kiraly Istvan nevü Istvan hazan lako Biraja Sűllyeb*en* lako Pap Andrassal edgjűt egy nehany embereket fel veven Sűllyeből majd mind emlitett Pekri Lörincz Ur*am* Jobbagjit rea mentek a Medvesi szena fűre, melyet a memoria hominum[1] mind bekessegesen ezek birtak, es ott valami praetensiojakra nezve fel raktanak harom buglya szenát, és el vittek, ott kaszálván az Medvesiek, töttek Medvesreis hirt, es osztan mind az ott kaszálok, mind penigh az falubeliek ki mentenek oda, holis osztan mint s hogy lett koztek az dolog, hoszszu volna az historiaja, idővel megh vilagosodik,[a] elég az hogy Pap András aval a Kiraly Istvannal eggyütt viszsza fordult, es maga Pap Andras haromszor csappontotta a puskát Jobagjimhoz, s el nem sülven puskaja, neki biztotta azt a Kiraly Istvánt, s ugy lötte főbe egy Jo Iffju legeny magom kölcsegemen kerekessegre tanitatott Magyor Jobbagyomot hogy a bizony keves idö mulva csak megh holt, melyet latvan az Medvesiekis űzöben vették a Gyilkósokat, es egy Szavuly nevüt közzüllek megh fogtak, de Pap András es Kiraly István az puskazok el mentenek, Kiraly Istvan megh fogasarol en ugyon meg az estve irtom Pekri Lőrincz Urnak, de eö kglme othon ne*m* volt, es igy annak megh fogasaban ugy hiszem semi sem telik azon az uton hanem Lelkeben Jar kglmed*nek* disponalyon ugy felöllye Tiszt Uraik*nak* hogy

[1] emberemlékezet óta

[a] [előbb:] világosodék

fogottassek megh. Mivel penigh Pap Andras*na*kis semmi Residentiaja nincsen, hanem csak Felesege Joszagara szallatt, ötetis kglmed fogossa megh az Articulus szerent, ugj mint Resid*enti*atlan Nemes embert, mert ne*m* hiszem hogj megh allya a sárt, el szökik, es az ártatlan vér kglmetekre fog kiáltoni Tisztekűl, Szávult penigh en ma kisertetem Fejervarra, es ezen levelem s. szolgam altal most Assignalom kgld*ne*k ugj mint Tisz*tne*k kezeb*en* paroncsolyon kglmed Fejervarra, tartossek ugj mint Gyilkos es halalra valo es noha az öcsem Pekri Ur*am* Fö Ispán, de se kezessegen se maskent mint gyilkost el ne bocsattassa kglmetek migh az törveny el nem bocsattya. Kiraly Istvan es Pap András megh fogotatasa penigh megh leven, terminallyon kerem kgldt, hogy igazodgyek minel hamarebb dolgok, mert Szavullal ugyan a ki keznél vagyon, en tudnám az Tertialis Processust, es megis erdemlené Szavul az halált, mert noha imezek puskaztak ugyan, de mind ennek az egeszsz dolognak Szavul volt az indittoja de nem akarok azon a magam Forumomon procedalni, kivaltkeppen hogy Pekrÿ Lörincz Ur*am*is hazanal nincsen, tudom kgltek el jar az igassagban. Ezen szolgam be megyen Fejervarrais, es mind az kgld parancsolattyát mind oda, mind az Tiszteknek, mind az en hozzam valo valaszát el hordozza.

Kglmed joakarattyat megh szolgalom es ajanlom Is*te*n oltalmab*an* kgldt. Sz*ent* Miklos. 1. 7bris 1697

Levelem vegzése utann erkezek tudosittásom hogy a Bogati szek el haladott ad 17. 7br*is*, mar en oda nem megiek hejába, es igy Guberna*tor* Ur*amm*al nem beszelhetvénn en nem tudo*m* mikor leszen Consulta*tio*, mellyn*e*k haladasa bizony karos és veszedel*mes*, irok ugia*n* az Ur*na*k felölle, bar kgldis irna kivalt a Soo dolga irant.[b]

405.

Pekry Lőrincnek

Bethlenszentmiklós, 1697. szeptember 2.

Groff Pekrÿ Lőrincz Uram*na*k. Sz*ent* Miklos. 2. 7br*is* 1697.

Ult*ima* praeteriti[1] irt levelemre teghnap tett kgld válaszát be-

[b] [utóirat autográf]

[1] A múlt hó utolsó napján

tsullettel vettem. Irasba valo hoszszu valasz tetelt az a szomoru dolog nem enghed; Elegh az hogj az en jambor jo iffju Legheny sok költseggel Mesterseghre tanitott Jobbagyomat a kglmed emberei meg ölték, hol? mint? s. meltanne? &c. azt a Tőrveny mutattya meg, es ebbe az Casusba a mit kgld mar leg jobbat tehet tsak ez: hogy mivel kgld mar most ebbe az Causaba nem lehet ugy mint Fejervar*me*gyei Fő Tiszt, hanem kgld az Hatarnak es az Patrator Jobbagyinak szolgainak Praetendense, Ura, Protectora; Azert a mint mar en Keresztesi Ur*amat* erről meg talaltom, mellyet in paribus k*nek* elis küldöttem, terminallyon kgltek qvo citius eo melius eggy napot, es Fö Biro s Vice Ispan Uramek eggy nehany betsülletes Assessor jöjjenek ki ad faciem loci Patrati,[2] es oda producaltassanak az Rabok, (:kik közze kell még tenni Pap Andrastis ugy mint Residentiatlan Nemes embert:) sistaltass*anak* utrinq*ue* mind az Invasor kgld emberei, mind az Medvesiek, es egyebek valakik kivantatnak. Signanter ollyan emberek ha kiket vagy kglmed vagy en osztan az dolog circumstantiai visgalására ki küldöttünk volt oda teghnap &c. Es ott legyen Törvenye az Rabok*nak*, es az mit mutat meg láttyuk Fiat Justitia manent Mundus et Amicitia suo loco.[3] En Itileő Mester Ur*am* Deakjatis hivattam ide eggyet valami Inqvisitiot akarvan peragaltatni ezen dologrol, de már suspendalom mig ezen irasomra kgld Cathegorica Resolutiojat veszem. Hogy kgld Birajat meg fogatta, bizony jol tselekedtte, mert az lőtte főbe az embert, de Pap Andras majd vetkessebb, mert ö tsapongatta az Puskat elebb az emberekhez, osztan ö biztatta Kiraly Istvantis, hogj lőjje az mint mondgyák, mint ez előttis irtam k*nek* Isten s. ember előtt ugy salvallya kgld magat, mert Enyeden tanultaban kgld meg tanulhatta amaz Versetis de participatione peccator*um* alior*um*:[4]

Jussio, Consiliu*m*, Consensus, Palpo, Recursus etc. I*sten* oltalmazza kgldt ab omni Reatu in hoc passu,[5] de hogy hogy vagyon hogy 20. esztendőnel tőbb hogy en bekevel birtam azt az helyet, s. most igy kellett ennek esni, hiszem az minapis ex Consensu mutuo[6] ki jarak az ugyan ezenről ez előtt 19. esztendővel ex mutuo Consensu[7] tsinalt levellel.

[2] a tetthelyre
[3] Legyen igazság, maradjon a világ és a barátság a maga helyén.
[4] a más bűnében való részességről
[5] minden bűntől ebben az esetben
[6] kölcsönös egyetértésből
[7] kölcsönös egyetértésből

Az en Penzemet kerem ne felejtse kgld. Interim tudosittson Gubernator Ur*am* hol vagyon s leszen mostansag. Ajanlom I*sten-*
40 *nek* Ur*am* kgldt s maradok &c.

406.

Bánffy Györgynek

Bethlenszentmiklós, 1697. szeptember 3.

Az Urnak Gubernator Ur*amnak*. Sz*ent* Mikl*os* 3. 7br*is* 1697.

Nekem ugy hozzák bizonyoson, hogy 4to Bogaton semmi sem leszen, s kgldel igy ez arant en ott nem beszellhetek; Kamarasra es onnet Bonczidárais szandekozom vala, de az Felesegem or-
5 banczba beteg. Kgld azert tudosittson ha az Urakot convocaltattyae mikor es hová? mert szűksegesnek itilnem az minap tőllem irt dolgokra nezve ha tsak harmad naprais.

Azomban ighen hasznosnak tartanám ha G*roff* Apor Ur*am* az Dezmakonn lett buzanak, es az Fiscalis Joszagokbann termett
10 Buzanakis Extractussát el keszittetné, es Betsbe fel küldenők, hadd latná az Udvar, hogy itt a Quartely es a Magazinu*m* ki nem telik. A szegeny Praedikatorok*nak* tsak nem akarja ö kglme a Buzat ki adatni. Keresztesi Ur*am* az Soo dolgan busul. Nekem semmi hirem nincs post 26. Augusti[1] Lippa s. Arad között költ[a]
15 Boer Simon Ur*am* levelenel, mellyel eggyezö el hiszem kgldhezis ment, hanem Turkolecz irja az Maramarosi Vice Ispannak hogy az Török erőnek jobb resze es az Budsuki Tataris mind Krim segittsegere ment volna.

A Tolvajok az Laposi bertzet tsak nem tagittyak, ha kgld
20 Laposhoz kemenyebben nem nyul, felek sok gonosztol, mert mind ott vagyon Gazdajok tartasok a mint ertem, s Kővar Lapos es Banya Videkiek*nek* mondgyak.

Lutzai miatt tsak valoban busulnak az Maramarosi Tisztek nagy gyanuban vadnak miatta a Nemet előtt, mert Kis Albert
25 fogott volt irni vagy izenni neki. Ajanlom &c.

[1] augusztus 26-a után
[a] [beszúrva]

407.

Bánffy Györgynek

Bethlenszentmiklós, 1697. szeptember 4.

Az Urnak Gubernat*or* Ur*amnak*. Sz*ent* Miklos. 4. 7br*is*

Nalaczi Ur*am* mit irjon nekem azt in specie, General Leiningen Ur*am* levelet in ea parte oda küldtem k*nek*. Baÿos es ighen veszedelmes dolognak tartom az Maros bomlasat ha meg nem igazittattyuk, es az Hajok nem mehetnek, külömbennis az Viz most kitsiny leven nagy nehezseg leszen reank miatta, kivalt ha az Nagy Armada fel jő, ugyis hiszem hogy fel jő, mert a mit Leiningen Ur*am* ir, magna provisio Annonae fit in Tömősvar,[1] azt en ighen roszsz*nak* tartom; Es hogy a[a] Titul ad Petervaradinu*m* movebit est contra rectam rationem,[2] hiszem előtte van ott az Török*nek* mind Tisza mind Duna ha Petervaradgyahoz akar menni. Bizony felek en tsak hamar igen kőzel esik hozzank az egeszsz Sedes Belli, mert ma 4. 7br*is*, es negy het ad summu*m* minden idejek, mint teghnapis irtam ha tsak mi rővid Consultationk*na*kis kellene lenni minel hamarebb. Nalaczi Ur*am* levelet viszsza varom es Ajanlom &c.

408.

Bethlen Gergelynek

Bethlenszentmiklós, 1697. szeptember 6.

Az Ur*nak* Bethlen Gergely Ur*amnak* Sz*ent* Miklos. 6. 7br*is* 1697.

Meltosagos Generalis Kedves bizodalm*as* Ur*am* Bátyám.

Radnothon tegnap kőlt kglmed levelet betsüllettel vettem, Atyafisagos joakarattyát fizetesem s. jövedelmetskem aránt meg szolgálom. Azomban irhatom k*nek* hogy a melly ket Maglast az

[1] nagy élelmiszerkészlet-felhalmozás lesz Temesvárnál
[2] Titeltől Péterváradjáig vonul, az a józan ész ellen van
[a] [javított]

Szatthmari Commendans meg fogatott volt el botsattatta, talám Lutzaiis ahoz kepest már nem annyira tarthat. Noha meg más betsülletes Olah Nemes emberekkel igen roszszul bántak a Szatthmari Armasok kit meg foghtak, kinek hazát verték fel, nem rebellionak annyira, ha-mint[a] inkabb Tolvajokkal valo Correspondentia*nak* szine alatt, de ugy hiszem a Commendans instructiojan kivül, mellyet meg mutat az ha el botsattattya őket cu*m* damnoru*m* restitutione.[1] Ajanlom I*st*en oltalmaba*n* Ura*m* kgldt. &c.

409.

Apor Istvánnak

Bethlenszentmiklós, 1697. szeptember 6.

G*roff* Apor Istvan Ur*amnak*. Sz*ent* Miklos. 6. 7br*is* 1697

Meltosagos Groff Thesaurarius Kedves bizodal*mas* Sogor es Komam Ur*am*.

Kgld ma költ levelet betsüllettel vettem. Az hirek en nallam nem ujjultak, vagyon Postam most ismet Leiningen Gen*er*al es Nalaczi Ur*am*hoz, de maskent a Betsi Novellais confirmallya az Török Csaszar Dunan altal jöveset, es nagy tsudam az ennekem, es resz szerint remensegemis, hogy annak az altal jövesnek ket hete el mult, es eddig még erre felé nem kőzelitett az szele.

Nem ertem hogy k*nek* nincsen buzaja Varosba Varba, s megis nekem minap Besztertzen buzat ighire; arra nezve ott valo szallásomra en sem küldttem, s bizony bánnám ha koplalatiora menne oda tseledem, bár tsak az Besztercze szeki Dezmát tétetné kgld oda, ott ha nem kivantatnek egyebre, penzeis tehetné kgld Fiscus számára jol, mert ott ugy hallom az Buza szűk es draga.

A mi Papjaink*nak* ha kgld ki adattya buzajokat, bizony minnyajunkot obligal, nincsen ollyan keves, hogy az I*st*ené ki ne tellyék. Az Urnak Gubernator Ur*amnak*is irtam, hogy ighen szűksegesnek látnám fel küldeni Betsbe nagy Quartelyok el fordittasára nezve a Dezmak es Fiscalis Allodiaturakban lett Majorsagok

[1] a károk jóvátételével

[a] [a másoló valószínűleg automatikusan *hanem*et akart írni, majd elfelejtette kihúzni]

Extractussat, hadd látnák abbol mennyire sül ki a Quartely es Magazinu*m*, de a nagy Baÿ ha Gubernat*or* Ur*am* beteg.

Jabroczkine Asz*szonyo*m irant en bizony nem tudom mit mondgyak, en mégis a Guberniu*mnak* proponalnám s addig beket hadnék neki, sőt ha nem volna enniis adatnék inkabb.

Kerem tudosittson kgld leszene ugyan 17.dik Törveny szek Bogaton, mert tsak babosgattya kgld azokat az nyavalyas Tordaiakat velle, mellyert mind I*sten*, mind ember meg itili még kgldt, jobb volna bizony az aránt de Pace gondolkodni kgld*nek*. Az en Teglamat ha kglmed meg adathatná nagy szűksegem volna rea most mindgyart Tordan.

Hazatol valo kőltözödest k*nek* nem jovallok; Azt sem szeretem az az hire hogy kgld S*zent* Palra tzeloz in casu necessitatis.

Ajanlom I*stennek* Ur*am* kgldt &c.

410.

Bánffy Györgynek

Bethlenszentmiklós, 1697. szeptember 10.

Az Urnak Gubernator Ur*amnak*

Kgld 8. p*raesen*t*is* kőlt levelet betsüllettel vettem. Kgld betegségét en tsak mulolag hallottam volt, haálá I*stennek* hogj kgld már meg epült.

A Consultatiot pro 21. en jovallom, tsak hogy ha kgld meg ki nem irt, felek a mig a levelek meg járják az embereket, hatrebb ne vetődgyék, mindazaltal az Urakot kőzzel éri kgld, de majd inkabb jovallottam volna Fejervart, ha a Leiningen Ur*am* irta hir igaz volna, mellyet en velemis Nalaczi Ur*am* kőzlőtt, az szerint az Leiningen Ur*am* irása szerint, adná I*sten* volna igaz, de lassan continualodik.

Maramarosbol irjak nekem hogy az Kuruczok Fischert az Administratort Felesegestöl Gyermekestöl őltek meg a maga Kastellyaba, es hogy az rajok ment Aba es Saros Varmegyeiekbe sokat vagtak le, Gőnczetis el egették.

A Maramarosi Olah Püspők Ilvo tajekarol Kozák Orszag szeliböl (:az hová valami Püspők szentelni ment az en hirem s. akaratom nelkűl:) irja, hogy az Muszka Prekop vagy Ort meg vette, ha az igaz Krimnek a volt az kapuja.

A Teltsen fel vert Eőrmenyek Tolvaj a Maramarosi a Maramarosi [!] Armasokba, 3. őltek meg, kettőt sebesitettek Ezekis az Tolvajok Hadnagy*anak* fejet vették, es hogy ha Teltstől fogva a Faluk Tőkesig s. tovabbis jamborok lettek volna, es a Maramarosiakkal eggyűt fogták volna, s. insurgaltak volna, ęl verhettek volna a Tolvajokat. Ez bizony exemplaris Inqvisitiot es bűntetest erdemel. Ajanlom I*stennek* Ur*am* kgldt. Sz*ent* Miklos. 10. 7bris 1697. Kesző ettzaka.

P. S. Eggy Posta vala itt tsak Leiningen Ur*am*hoz küldtem ma hatod napja. &c.

411.

Kálnoki Sámuelnek

Bethlenszentmiklós, 1697. szeptember 18.

Kalnaki Samuel Vram*nak* Sz*ent* Miklos 18. 7br*is* 97.

13dik pr*aesentis*[1] költ kgld levelét betsüllettel vettem ez elött égj néhány nappal, és választ tettem volna reá, de az kgld szolgája azt mondá hogj ö nem mégjen kgldhez mostanságh viszsza. Eztis azért tsak szerentsére irom, ha kgld Adámosra talált volna tekinteni. Ad 21. ha I*sten* engedi a' Gubernium Tordára gjűl. Az Expeditio ott könnyen el készülhet, tsak az uttyat kgl*nek* az hirek meg ne gátollyák, mert ha az Török erö a' Tisza Duna között operal a' mint hallatik a' Duna innetsö partyánn, égj kitsiddeg tartozkodni kell k*nek*, kivált hogj a' Kurutzságh sem tsendesedett éppen le Aba Uy Vármegyébe, de hiszem ezt meg tudgjuk Tordán jobbann. En a' Viaticumrol minapis irtam Gubernator Ur*amnak*.

A mit kgld Biro Vr*am*rol ir el hiszem, én nem tudom a' jámbor mit tsinál ott. En kglt itt jo szivel látnám. Ajanlom I*stennek* &c:

412.

Pekry Lőrincnek

Bécs, 1697. november 30.

Mint kedves bizodalmas Eotsém és Komám Vr*amnak* kötelesen szolgálok kgl*nek*.

[1] folyó hó 13-án

Hogj eddig kgl*nek* nem irtam volt oka, hogj a' kgld töllem ide küldött leveleinek meg adásais nem lehetett elébb hanem tsak tegnap küldöttem meg Turno vr*amnak* maga*nak*, kiis Arrestum alatt vagjon pro forma, de mind ember s-levél etc. jö s-megjen hozzá, és azt irja nékem, hogj remenli kevés napok alatt ollyan állapottyát, hogj szabadosson akárhová, és hozzámis eljöhet s-elis jö, jól vette kgld levelét.

Jörgerné, de már ötöd naptol fogva Groff Lövenburg nékem réghi fogadott Bátyám s-jo akaro Vr*am* feleségeis jol vette kgld levelét, és irt az vra nékem de Subjecta Materia, non sine spe Boni Successus.[1]

Az Herczegnek és Hunyadi László Vr*amnak* szóllót ugjan tegnap küldöttem Hunyadi V*ramnak*, de ugj értem, aligh ha mindgjárt nem communicalták az Feyedelemmel Apafi Vr*am*mal, melynek ugj hiszem Erdélyben kgld megh fogja érteni a' jelét más felöll. Summa rei hucusq*ue* quod non potest determinari,[2] de több jelek és nagjobbak vadnak arra, hogj mind az kgld, mind az én igasságos Intentumom succedalni fog I*sten* jovoltából.

Lövenburgné Turnone Aszszony*ok* itt vad*nak*, de a' Palatinusné nintsen s-talám nemis jö bé a' mint hallom. Istené az áldás emberé a' munka, nem árt pénzröl gondolkodni, én ha lehetne k*nek* a' papyrosbolis pénzt vagj Jószágot szereznék. Ugj látom a Fgs Udvar velünk naprol napra jobban jobban meg tanultattya ama Soltart. Ecce qu*am* bon*um* et qu*am* iucund*um* habitare fratres in un*um*.[3]

Adgya I*sten* Edes otsém vr*am* jol joval jora hamar mehessünk kglkhez. Dat*um*

413.

Brassó város tanácsának

Bécs, 1697. december 28.

Mint joakaro Szomszéd Uraimnak barátimnak szolgálok és Istentöl minden áldásokat kivánok kegyelmeteknek

Nem kétlem hogy Czako Uramis irt kegyelmeteknek felölle,

[1] a szóban forgó ügyről a kedvező kimenetel reményével

[2] A lényeg, hogy eddig nem lehetett határozni

[3] Ime melly jo és melly nagy gyönyörüség, / Az Atyafiac köszt az egyenesség! (Szenci Molnár Albert fordítása.)

hogy a melly Soot sct Sal: Nro 4000[1] kegyelmeteknek az kamara kiszállittatni engedett, a mint hogy kegyelmetek nékem 8000 forintommal ados, abban az adosságban engedgyék nékem: kérem azért kegyelmeteket mig Isten bennünket haza Viszen ne adgya másnak kegyelmetek senkinek, én mindgyárt prima occasione[2] az Ország Gyülésén ha mehetünk kegyelmetekkel megh alkuszom felette, ha meg alkhatom. Adgyon Isten kegyelmeteknek[a] hamar üdön lássam jó egészségben.

Dat*um* Viennae 28 December[b] 1697

Kegyelmetek szolgáló szomszéd baráttya

Grof Bethlen Miklos

414.

Johann Theodor Weisenbergnek

S. d., [Bécs, 1698. április 2. előtt]

Illustrissime Domine Domine mihi Observandissime.

Quantum scio ad 10-mam horam proximam ego & Vestra Illustritas debebimus accedere Excellentissimum D*omi*num Comitem Khinsky ratione meorum privatorum Memorialium. Qvoniam vero inter illa maximum est negotium Radnoth, ideo ego putarem esse necessarium qvoniam per manus Vestrae Illustritatis facta fuit Intimatio ad Cancellariam Aulico-Transylvanicam, ut suum votum superinde daret, et tam Memoriale qvam Processus deniq*ve* omnia fuerunt ad illam Cancellariam transmissa, Ut Vestra Illustritas ea a D*omi*no Secretario Szentkereszti repetat, et secum summat, mihi enim tanqvam parti hoc petere ab ipsis vix convenit absq*ve* illis autem in illa materia non poterit Sua Excellentia procedere. Vestra autem Illustritas me in talibus juvando multum obligabit, prout maneo ejusdem

Illustrissimae Dominationis V*est*rae

[a]Servus Obligatiss*im*us
C*omes* Nicol*aus* de Bethlen[a]

[1] tudniillik 4000 sót
[2] az első alkalommal
[a] [az eredetiben valószínűleg *kegyelmeteket*, vagy annak rövidítése áll]
[b] [a szokásos alak: *Decembris*]
[a]...[a] [autográf]

415.

I. Lipót császárnak

S. d., [Bécs, 1698. április 2. előtt]

Sacra Caesarea Regiaq*ue* Majestas. Domine D*omi*ne Clementissime Benignissime.

Qvomodo ego Mola Tordensi a me fundatissimo Jure possessa exciderim, ex annexa Summaria declaratione patet. Humillime ergo Vestram Majestatem oro, ut me in integrum restitui, Et praetendentes servatis de Jure servandis procedere velit, et Clementissime jubere dignetur. Pro qva summa Vestrae Majestatis Benignitate etiam ego pariter et Oppidum vovemus Vestrae Majestati foelicissimum cum tota Augusta Domo Imperium.

Sacrae Caes*are*ae Regiaeq*ue* Majestatis Vestrae

Humillimus et Obseqventissimus Servus et Subditus.
Comes Nicolaus de Bethlen

416.

Kamarai bizottságnak [?]

S. d., [Bécs, 1698. április 2. előtt]

Excelsa deputatio Domini et Patroni gratiosi!

Recens erit memoria quomodo Suae Majestati benignissime placuit remittere humillimum meum memoriale ratione Boni Radnoth ad inclitam cancellariam aulico-Transylvanicam pro voto informativo, cui adjungere necessarium duxi opinionem sub littera C.

Pariter meum memoriale ratione Salarii Capitaneatus Husthiensis ad celsissimum arcis possessorem dominum principem Michaelem Apaffi pro responsione debita, quae qualiscunque sit, illi jungenda sunt mea documenta sub littera A. et B.

Tertium ratione Salarii Cancellariae Transylvanicae remissum ad Excelsam cameram aulicam, et per illam ad Dominum Thesaurarium Transylvanicum Comitem Stephanum Apor pro informa-

tione, quam ex eventu eo quod excelsa camera me tantum in Transylvaniam ad preces ad gubernium et arendatorum societatem remittit suspicor talem fuisse. Quod aut exiguum ex vacantiis resultet, aut id etiam quod forte erit, non me vel cancellariae a me proposita membra concernat, neque caesareae dispositioni subjaceat, sed societati fiscalia tunc in arendatione possidenti de jure competat, ut cui Sua Majestas suum jus per triennium benignissime cesserat, et quod non exstantium secretariorum salaria et si merito praetendam, fundum tamen unde solvantur deesse. Sed ad haec ego respondeo.

1. Quid ex vacantiis resultet, ostendunt calculi quatuor amorum a me ad mandatum excelsae Camerae exhibiti, qui patria etiam exactius poni et forsitan majores etiam a me positis restantiae resultare poterunt.

2. Societas arendatorum bona fiscalia pro se impetravit cum onere salariorum praestandorum et ea conditione etiam Sua Majestas cessit.

3. Gubernium auctionem suorum salariorum a Sua Majestate in anno 1693 sollicitans, pro responso accepit: Posse, ipsos hoc facere ex illis, quae in arenda habent fiscalitatibus usque ad exspirationem arendationis illarum. Qua resolutione accepta sua uti placuit auxerunt et dictis etiam cancellariae membris sua salaria statuerunt, 13. Maii 1694 cui accessit postea consensus reluquae societatis etiam.

4. Secretariorum non existentia meam praetensionem stabilit magis quam evertit, quia ego cum maximo labore illorum vices sustinui, ideo id ego peto quod illis si fuissent datum fuisset, cum ego illorum loco fuerim; reliqua vero membra exstiterunt et computatis computandis jure videntur praetendere sua.

5. Caesareo-regiae dispositioni subjacet judicare an mereamur et justa petamus? Imo et restantiae tales post arendationis in anno 1697 1. Maii exspirantis finem non jam societatis sed regis sunt. Adeoque Sua Maiestas de his partim judicare, partim gubernio et societati suadere ac jubere; partim etiam dispensare omnino potest. Ut in patria positis calculis veritas eruatur, et quod cuique Sua Majestas competere benigne judicavit, detur. Ergo ego de his omnibus expecto gratiosam excelsae deputationis decisionem, committens me et omnia mea Clementiae Sacrae Caesareae Regiaeque Majestatis Domini Domini nostri clementissimi. Cui cum tota Augusta Domo felix et florens imperium, excelsae vero depu-

tationi desideratam Divinae et Caesareae gratiae perennitatem vovet Ejusdem

Excelsae deputationis

humillimus et obsequentissimus
servus
Comes Nicolaus Bethlen

417.

Bánffy Györgynek

Poroszló, 1698. május 15.

Méltoságos Gubernator Vr*am*.

Mint hogj Isten Moyses által az harmadik könyvbe azt parantsollya, szabadosson ints megh az te felebarátodat, és ne viselly gyülölséget eo ellene az te szivedbe. Erre nézve irom ezt k*ne*k, kerülém ebbennis azt, hogj az szembe valo szo éggjik az másikat ne élesittse.

Tegnap elött Ginyen idegen betsülletes Fö Ember tsudájára cum Contemptu oda hagja kgltk, ugj a' Komáromi postannis. Ezt én tsak el halgatám.

Tegnap a' Verthesenn mellyis nem mindenkor egességes[a] helly, és az Veress Vari Postánnis oda hagja, szollék k*ne*k felölle, hogj az ollyan dolog illetlen, s-nem uti Társokhoz illö orvosollya meg kgld, de mi lön?

Ma az Kerepesi erdön, mellyis Tolvajos oda hagja kgltk. Az utánnis az Arok szállasi mezőn similiter. Es a' mi leg közelebb setétbe ezen az nagj tolvajos tsavargos pusztán farkas kaszára oda hagja kgld, ha valami szerentse talalt volna senki nem vette volna el rollam. Ha I*sten* utozo ökröket ne adgjon, virattigis ott ülhettem volna az sárba kgltk felöl.

Az kgltk szolgai ebben az utba el néztem, az Lovakat mind el kapják, nékem az nehéz szekérhez mindenkor a' leg rosszabb lovakat leg rosszabb szerszámot hadgják.

Jártam utonn s-Taborokba Fejedelmekkel, láttam hogj rend volt. Ennek az Ur*na*k szekere után ez mennyen, az után ez, az utánn amaz, &c. Itt az kgld szekere után engem az utbol ki vér

[a] [előbb:] elegséges

az kgld kotsija, ki az László Eotsémé, Szabo András Vr*am* el mégyen az lónak a' javával, hirt nem ád az Postá*knak* hogj mitsoda szekérhez mitsoda s mennyi lo és szerszám kell.

El hidgje Vr*am* kgld vénségemig sok utat jártam, de illyen bestelenséggel soha sem. Es nem tudom fel venni, honnét érdemlem, mert ez égj átallyába a' Trefának vagj Confidentiá*nak* határann tul vagjon, és égj szoval Despectusbol kell származni, nem Jo cogitantiábol. Nemis afficial*nak* engemet azok az el hagjások magokba, mint az vélle jaro Contemptus, és a' Contemptus*nak* gyükere vagj kut feje, melynek adgja I*sten* jo végét.

Kérem azért kt ezeket Corrigállya, avagj ha nem, hát hadd tudgjam utamat procuralni, az melly I*sten* eddig meg oltalmazott sok utaimba ez utannis meg oltalmaz. Bizony fay az lelkem rajta, mennyi szep Atyai intését vesztegeté héjjába a' Méltoságos Khinsky Vr*am*. Szép örömmel megjünk édes Hazánkba. I*sten*nel bizonyitok Vr*am*, nem tsak hertelen indulatbol irtam hanem látvánn hogj naprol napra mind nevekedik bestelen tractaltatásom, inter me et te[1] akartam ezt el követni. Maradván,

Kgld köteles szolgája

Bethlen Miklos

Poroszlo 15 May 1698.

418.

Jean Louis Rabutin de Bussynak

Gyulafehérvár, 1698. június 26.

Excellentissime Domine Domine et Patrone Colendissime.

Pro parte debitae erga Vestram Excellentiam reverentiae et obseqvii reputavi Commotionem Vestrae Excellentiae placare, et meam innocentiam eidem declarare in acclusa. Qvam rogo Vestra Excellentia accipiat placido et generoso animo, nec vitio vertat si illam ita accomodatam inveniet, qvalis convenit tenui meae Familiae Qvalitati et Officio, ac qvod maximum est Innocentiae. Inveniet Vestra Excellentia his delationum nebulis discussis me tanto digniorem suo Officio et gradu famulum, sicut et sui praedecessores, qvanto Magnanimi Viri pluris semper aestimant reales, qvam

[1] kettőnk között

viles et abjectas animas. Qvibus sapientiae Vestrae Excellentiae porro commissis maneo. Ejusdem

Excellentiae Vestrae

Obseqventissimus Servus
Comes Nicolaus Bethlen

Albae Juliae 26 Junÿ A*nno* 1698.

419.

A guberniumnak

S. l. [Gyulafehérvár], 1698. július 2.

Méltóságos Gubernium Kedves es bizodalmas Uraim!

Mikeppenn parantsolt legÿen a mi Kgls Vrunk eő Felge kgltek*nek* az Radnothi Causanak decisioja felőll most leg közelebb kgltéknél nyilvan vagyon, de ugy látom mostis alig ha el nem halad, nagy betsüllettel es bizodalommal kerem azert kgltéket, minek előtte még az idő egeszszenn el kopik, ne sajnállya ezeket considerálni.

1. Leheté nagyobb akadaly nelkül az Guberniumnak az eö Felge Tőrvenyes Gyűlesről valo parantsolattyát ambár nagy okok vagy tekintetekre nézve legyenis az, igy el valtoztatni vagy halasztani, kivaltkeppenn illyen Causaba, a melly a Gubernium előtt már eggynehany esztendőtől fogva forog fenn, es az előll el menvénn maga eö Felseghe eleiben quod ad Forum et Processum[1] ott determinaltatott a maga a Gubernium opiniojabol nagyobbára. Es nem annyira ex debito Regio, mint ex Gratia botsáttatott viszsza a Tablara ad complacendum ex superabundanti Patriae, et ipsi Celsissimo Domino Possessori,[2] holott ha eő Felseghe akarta volna, más utat kővethetett volna.

2. Leheté illendőkeppenn az Guberniumnak es Táblának, vagy akár melly Bironak azokot az Exceptiokot az mellyek az Peresé lehetnének, vagy talám az sem allegalná ugy lehet, a mint hogy eö Felsegetől abscindáltattanakis a Decretumba, anticipalni, es mint eggÿ eleve meg itilni láttatni, sőt azert az itilet teteltis ultro

[1] bíróságra és eljárásra
[2] egyetértésre a haza és a fenséges tulajdonos úr iránti nagylelkűségből

el hadni vagy halasztani; nem volnae jobb, es a Guberniumhoz illendőbb dolog, hogy az eő Felseghe parantsolattyának, es az eggyszeri meg hirdetésnek inhaerealvánn a Tablanak parantsolná meg, hogy űllyőn le, s. ha osztan excipial az Inc*att*us, szabad a Tabla vélle mitsoda Deliberatiot teszen felőlle; Es a Guberniumis osztan mikor legitime eleibe jeő mint Bironak, akkor szollana hozzá.

3. Magának az Meltoságos Possessor Inc*att*usnakis nem lészené nagyobb kárára jövendőbenn ez az mostani halogatasis.

4. Mit tud a Fiscus továbbá el kővetni, mert ha ez illyen Exceptiok mindenkor tenealnak, en nem tudom mi haszna az eö Felséghe Decretumanak, hogy in prima Diaeta in Tabula &c.[3] mert Tőrvenyes Gyüles gyakrann nem lehet. Az Aratás el mulvánn ha Septemberbe leszen, akkor azzal excipial, ihol az Hadi operatiok az szomszedba, mit hozhat eggy ora &c. Octoberbe Szűret. Novemberbe a Regimentek jőnek az Quartelyba &c. Eggy szoval ha még az Peresre sem bizatik az maga mentése, hanem illyen formann anticipáltatik, ehez az Fiscus soha sem jút.

Illyen es tőbb kgltektől bőltsenn fel találhato consideratiokra nezve kgltek méltoztassék ugy folytatni az dolgot, hogy valamint tőbb akadály ne kővesse mind az Fiscust, mind az Meltosagos Possessort tandem suo tempore.[4] Es enis ne okoztassam az eő Felseghe molestatiojaval, mert az Isten láttya lelkemet, ha az Meltosagos Possessornak eö Nsganak igasságát érthettem volna eddighis hozzá, en soha raÿta nem kapdostam volna; söt igy sem kapdostam, hanem az eö Felséghe Kglmessegét ultro el nem taszithattam, eö kglmeketis penig offendalni, sem conjunctim sem singillatim bizony leg kissebb részébe sem kivánom, de az Tőrvenyes alkalmatosság igy szokott járni. Ezekkel maradok

Az Meltosagos Regium Guberniumnak.

[a]Keöteles szolgaja es igaz jo akaro Attyafia
Bethlen Miklos[a]

[3] az országgyűlés első napján a Táblánál stb.
[4] végül a maga idejében
[a]...[a] [autográf]

420.

A guberniumnak

S. l. [Gyulafehérvár], 1698. július 9.

Méltoságos Regium Gubernium
kedves és bizodalmas Uraim.

Napokba találtam vala bizodalmasson meg kgltket az Radnothi dologrol, és nem lehet meg nem vallanom, hogj az eo Felsége illyen sokszori kegjelmes parantsolati utánn lőtt mostani Determinatiojának nagjobb foganattyát reménlettem volna a' kgltk Atyafiságától, de nem tehetek rolla, kérem tsak bizodalmasson kgltket továbbis, méltoztassék atyafiságosson az én Memorialemra tett kgltk válaszát nékem világosittani ezekbe.

1. Lészené ez idénn és mikor az a' kgltk válaszába emlitett Törvényes Ország Gyülése. Es nem frustraltatiké akkoris Szintén ugj a' Fiscus a' mint most, mert ennek az hadakozásnak fenn létéig aratási Exception kivüllis a' sok dologh és nyomoruság miatt akarmikor el bomolhatik ugy az Törvényes Gyűlés a' mint most el bomlék.

2. Az eo Felséghe kglms Decretuma szerént akaré kgk akkor a' Táblával procedaltatni, és procedalni magais, mert az én Memorialemra azt irta kglk: Hogj *kész lessz a' Gubernium az eo Felséghe kglms Decretuma Szerént a' Táblával revidealtatni.* Es osztán per correctionis formam[1] fellyül oda irattya eszt a' Szót. *Törvényesenn.* Melly szó maga nem annyira, mint per modum correctionis[2] valo oda tétele nékem méltánn ezt a' scrupulust adgja, hogj ha Diaeta és Tábla lészenis ebbe semmi sem telik, hanem a' Fiscussal éggjütt a' mint eddig, ugj ez utánnis nékem mind reménségem, mind betsülletem frustraltatik.

3. Mint hogj penig ez immár eddig igj tsak meg vagjon. Az eo Felséghe kglmes parantsolattyának ezeket az szavait. *Talibus autem interim per vos dispositionibus factis, ne Bonum per neglectam Oeconomiam deterioretur, et proventibus suis frustretur.*[3] *talám illik kglk*nek *consideratioba és effectumba venni.*

[1] kiigazításformán
[2] kiigazítás útján
[3] Közben pedig a ti réveteken ilyen intézkedések történvén, nehogy a birtok a gazdálkodás hanyagsága folytán kárt valljon és elessék jövedelmétől.

A mint penig kglk irja. *Hogj tudgja kglk hogj énis az Haza törvényes rendes folyását ezenn dologgal meg háborittani mint jo Haza Fia nem intendalom.* En bizony eddighis ollyant nem intendaltam, de félék attol hogj az eo Felsége Resolutiojinak s-parantsolatinak sok halogatása ne szolgáltasson etiam praeter Intentionem meam[4] okot és alkalmatosságot ollyanokra, mellyekbe osztánn én okoztassam ártatlanul.

Exhibealom ezenn kivül ugjan az mü kegjelmes Urunk eo Felséghe két kegjelmes Decretumit az én dolgaimrol, és bizodalmasson kérem kgltket, megh tekintvén ennyi esztendöktöl fogvánn valo, legh alább Affectu[5] bizony hü, Es Effectu[6] (kit senki sem tagadhat) bizony terhes szolgálatomat, consolállyon igaz ügjeimbe. Es mivel hogj mind ezekbe Méltosághos Thesaurarius Groff Apor István Uram tehet leg jobbat s-leg többet, disponállya kglk ö kglmet ad Svavia in hoc passu.[7] Légjen énnékemis nagjobb obligatiom kgltkhez, és kevesebb okom a' szomoruságra és panaszokra. Mert azt nem lehet s-nemis illik titkolnom, hogj énnékem eo Felségénél kell kételenn esedeznem igirt kegyelmességének tellyesittéséért; Mellyet ugj hiszem akar mellyikis kglk közzül el nem mulatna, ha illyen dolga volna mint énnékem. Es mindnyájunk*nak* szoll ama Törvény. Qvod tibi non vis alteri ne feceris. Et viceversa.[8]

Jó Válaszát várván, ezzel maradok
Az Méltosághos Regium Guberniumnak

Keőteles szolgaja es igaz jo akaro Attyafia
9. Julii. 1698. Bethlen Miklos

421.

A guberniumnak

Gyulafehérvár, 1698. július 15.

Meltosagos Gubernium
kedves bizodalmas Uraim

Maga tudgya kgltek mikeppenn birtam, es a mennyire Isten eő

[4] törekvésem ellenére is
[5] érzelem szerint
[6] a gyakorlatban
[7] nyájasságra ez ügyben
[8] Amit nem akarsz magadnak, ne tedd másnak. És fordítva.

Szent Felseghe seghitett, jo lelki ismerettel es hűseggel viseltem legyen en sok esztendeig az Udvarhely Szeki Fő Capitanyságot; Es aztis tudgya hogy mitsoda rendeletlen uton vétetett volt el en tőllem, melly avvalis az egeszsz Orszagnak szemei előtt nyilvansagossá tetetett, hogy a szegeny idvezült Feyedelem ártatlansagomat meg látván, nem tsak el botsattatott, hanem azon Tisztert az Harom Széki Capitanysaggal, es mas betsülletes Tisztekkelis akart condecoralni, hogy ha az sok akkori alkalmatlanság (:melylyet propter honorem mortuis debitum[1] el halgatok, de kgltek maga jol tudgya:) meg nem gátolta volna, az mint kgltek ez előtt hat Esztendővel Colosvaratt szegeny idvezült Szekely Laszlo Hazanal egeszsz akkori Tanatsi Rendűl maga Subscriptios petsetes attestatiojaval recognoscaltis.

Mostan azert az a Tiszt Vacantiaba, es sokaknak Competentiajaban leven (:noha tudgya az Isten hogy azt az Vacantiat illyen forman nem kivántom, es mostis per ambitionem, et officiorum coäcervationem[2] nem kivanom, mindazon altal midőn az Istennek igy tettzett:) nem lehet ahoz valo Jussom mellett viszszá nem kernem azt, a melly meltatlan vetetett volt el tőllem; Es erre nezve adtam oda fel Bétsbe alazatos Memorialemot az mi Kgls Urunknak eő Felsegenek, mellyre valo Kgls Resolutiorol noha semmit sem kételkedem, mindazonaltal hogy ezis az en kgltek Rendihez tartozo kötelessegemnek, es a mi Tanatsi Rend eggymashoz valo mind Igassagos, mind Atyafiui szeretetes Eggyessegünknek világos es tettetes bizonsága legyen, bizodalmason kerem ez irant az kgltek Atyafiságát, es enis annak minden szolgalatommal valo reciprocatiojara kötelezem magamot, az illyen Igassag tetelevel penig consulalni fog kgltek mind az Publicumnak, mind maganak, es maradekinak, mert meg itilheti kgltek, akar kinekis melly nehez volna ollyan formaban szenvedni, a mint Isten itiletiből, nekem kelletett volt szenvednem.

Kgytek keöteles Szolgaja, igaz jo akaro Attyafia
15. July. 1698 Albae.

Bethlen Miklos

[1] a halottaknak kijáró tiszteletből
[2] törtetés és hivatalok kicsikarása útján

422.

Kálnoki Sámuelnek

Gyulafehérvár, 1698. július 16.

Mint kedves Jo akaro Uramnak Atyamfianak szolgalok es I*sten*től minden áldasokat kivanok kglmednek.

Mivel ugy hiszem kglmednek az két keddenn illyen hirei nem mentenek, en akarám kglmedet tudosittani, az Nemes Orszag nemelly nap az kgltek fizeteset resolválá, tsak hogy omne promissum cadit in Danubium,[1] kgldis tudosittson engemet hasonlo hirekről. Ajanlom ezzel I*sten* oltalmab*an* kgldt. Fejervar. Die 16. Julÿ A*nno* 1698.

[a]Kgd köteles Attjafia szolgaja

Bethlen Miklos[a]

423.

A kancelláriának

Bethlenszentmiklós, 1698. július 30.

Mint kedves joakaro Vraim*na*k Atyámfiainak barátimnak szolgálok és I*sten*tol minden áldásokat kivánok kglk*ne*k.

A minapis irtam k*ne*k, hogj az Nemes Orszagh már az kglk fizetését resolvalta, mellyet ugj hiszem eddig vett kglk, mostis mindazáltal akarám kglket tudosittani, és hogj itt a' dolgok igen vonitolag folynak, éggjikért azért, hogj a' mit igirnek nehezen adhattyák meg, másik az hogj az szolgálatót az Országh kglktöl meg kivánnya, mindazáltal én ez utánnis, valamit kglk hasznára el követhetek, kk*ne*k jo szivel szolgálok, de én jovallom kk*ne*k mint kglk Attyafia baráttya hogj ha mi esölék hulladék pénzt még kglk szerezhet az soó árrából, mod nélkül ki ne adgja kezéböl, mert bizony én félek, hogj innen kglk mostanság nehezen vehet pénzt.

[1] minden ígéret a Dunába esik

[a]...[a] [autográf]

Azonban nékem dolgaim lésznek s-fordul*nak* kglk eleiben, mint azokrol valo irások meg mutattyák, kérem kglkt, szolgáltasson Atyafiságot és igasságot. Ajánlom I*stennek* kglkt Sz*ent* Miklos 30 Julÿ 1698.

Kgltk szolgálo Attyafia baráttya

Bethlen Miklos

424.

A guberniumnak

Bethlenszentmiklós, 1698. szeptember 6.

Mint kedves es bizodal*mas* Uraimnak kötelesen szolgalok es I*sten*től minden áldásokat kivanok kglteknek

Mit irjon ennekem az Eötsem Bethlen Samuel Ur*am* eö kglme Kükőllő varmegye irant, kglte*knek* in specie oda küldöttem, kerem azert kglteket munkalodgya kgltek azt nem tsak Kükűllő Varmegyere hanem mind az tőbb Varmegyekre s. az egeszsz Orszagra nezveis, hogy a jo Dobner Uramek ne k[erü?]llenék az Marost s. az Hajokot, mert az elö Istenert mitsoda rettenetes nagy romlas az szegenyse*gnek* ollyan meszsze vecturazni, bizony ha nem egyeb, jobb volna minekűnk meg fizetnűnk s. az magunk Soo Commerciumhoz tartozo Hajoinkon Fejervartol fogva Devaig az Maroson azt a Vecturát vegben vinnűnk, mint sem annyi száz szekereket oda fárasztanunk, kerem kglteket munkalodgya, interim ne neheztellyen engemetis tudosittani, en Tordan leszek. Ajanlom ezzel Isten kegyes oltalma*ban* kglteket. Sz*ent* Miklos. 6. 7br*is* 1698

Kgltek Attyafia es kőteles szolgaja.

Bethlen Miklos

425.

A guberniumnak

Torda, 1698. szeptember 9.

Mint kedves bizodal*mas* Vraimnak kötelesenn szolgalok, es I*sten*től minden aldasokat kivanok kglmetek*nek*.

Kgd edes Komam Nalatzi Vram levelet, betsüllettel vettem, Gubernator Vram*nak* szollokat, en el küldöm, noha itt bizony se katona se posta nintsen, enis ma vettem öket.

A' mint kgd irja hogj olcsvai Hajokonn le szallitthattya a' Zabot Devara, azt enis bizony jovallom, ne jarjon az ember Nemet utann, mikor mas Magjar attyafia altalis vegb*en* viheti a' dolgot; Abb*an* penig az en vekony Censuram az, hogj a' Gabonat szallitto Var*me*gjek vagj Szekek emberei, lassák mellyiket valosztyák, azte hogj magok le vigjek szekerekenn Devara, avvagj hogj le szallittassák Olcsvai Vr*am* alkalmatossagaval, mert hogj az egeszz orszag kölcsegevel egj ket var*me*gje segittessek tsak különn, tudom arra nem mennek.

A' Szekerekről valo jedzestis latom, es Gubernator Vram*na*kis el küldöm, de hiszem kgltek kezeb*en* vagjon az illyen dolgok*nak* meg orvaslasara valo eö Flge petsettye mellett egeszz erö, es facultas, tsak I*sten* segittse kgket minden jora. Ezzel I*sten* ol*talm*a*ban* Ajanlom kgket. Datum Thordae 9. 7br*is* A*nno* 1698.

Kgltek [a]köteles szolgaja

Bethlen Miklos[a]

...[a] [autográf]

426.

Torda város tanácsának

Bethlenszentmiklós, 1698. október 16.

Mint Joakaro Uraim*na*k Atyamfiainak baratim*na*k szolgalok es I*sten*től minden Jokot kivanok kk*ne*k.

Jo emlekezetiben lehet kglte*kne*k mikeppen vive el kgltek Appella*ti*oba a Tablara az Malmos Pert Praeceptoriummal; mivel azert ez a mostani Gyűles Tőrvenjes leszen, szűkseges hogy kgltek tegyen ollyan dispositiokat hogy az Appellatio az Tablan revidealtathassek, mert mivel Bagameri U*ram* ugy mint Bagameri Privata Persona es Malmos Ember az Varosnak ebbe a Causaba Peresse, el hiszem maga ellen Actor nem leszen, azert kivantatik az substitutio, melly mellett minden dolog a mi az Igassághoz szűkseges vegbe mehet, melly vegre pro Informatione oda küldőttem kglte*kne*k az mi kgls Urunk eö Felseghe Meltosagos Guberniu*m*hoz dirigalt kgls parantsolattyát, mellyis kglte*kne*k nem tsak lument hanem vigasztalastis nyujthat. Azomban per modum Protestationis[1] irom kglte*kne*k jol meg emlekezzék kgltek mitsoda kőtese legyen en velem, hogy azt valamint maga Igassaga*na*k lassu folytatásával megh ne sértse, es maganak nagy kárt ne tegyen, mert en az en utamat tudom es az en Jussomat, akar mit kővessenis kgltek aval meg köttetni vagy el bomlani nem engedem, hanem az Contractushoz tartvan szorossan magamot mind azokat el kővetem, valamit az, es az Igassag kivan, es dictal, levelem meg ado betsűlletes szolgam altal ezen exhibitát viszsza várom, ugy az kgltek Valaszátis. Ayanlvan I*sten* oltalma*ban* kglket

Dat*um* S*zent* Miklos. 16. 8br*is* 1698

Kgltek szolgalo Attyafia barattja.

Bethlen Miklos

[1] tiltakozásképpen

JEGYZETEK A LEVELEKHEZ
(1657—1698)

1.

Lelőhelye: OL F 12. Lymbus 13. (XIV/1.) cs. Autográf. Viro Excellentissimo ac Doctissimo *Domino* Isaaco Basirio Rotomagensis Theologiae Doctori, & ejusdem Shancthae facultatis in Col*legio* Albensi Professori dignissimo &c *Domino* ac Praeceptori Colend*iss*imo.

11. *juxta Salamonem qui fugiunt dum nemo eos persequitur* — Példabeszédek, 28. 1.: Fugit impius, nemine persequente; iustus autem quasi leo confidens absque terrore erit.

21. *Graecisationem praecipuo mihi alias jucundissimam* Bethlen nem volt jó velemennyel a címzett görög tudásáról: „... görögöt is igen gyengén tudott, noha tanítani akarta." (Ö. I. 158.)

[A levél fordítása:]

Illő szolgálatomat ajánlom és tiszta szívből üdvözletemet küldöm Magasságodnak stb.

Nem akartam elszalasztani, Magasságos Uram, ezt az alkalmat (aminek elszalasztását még Szent Pál parancsával szemben is bűnnek tartanám), tehát e rövid levélkével fel akartam keresni Magasságodat, mely hogy Magasságodat szerencsés időben, napon, órában találja, szívemből kívánom. Nem kétlem, Magasságos Uram, hogy Magasságod tudja, milyen lehet a mi földönfutó állapotunk, hiszen sokak sokféle hazugságától megrémítve menekültünk épp úgy, mint a gonoszok Salamon szerint, kik futnak, holott senki sem üldözi őket, és mint a szarkák (nehogy beszakadjon a föld alattunk), a lépés zajától is félünk, mely félelem jóllehet közülünk sokat saját dolgában tévútra vezetett, a leghatalmasabb jó Isten mégis meghiúsította és fölöslegessé tette, adassék dicséret, tisztesség és dicsőség mindörökké, amen. Tanulmányaink megszakadása mégis szomorúságomra van, még ha olyan biztos, mint amilyen igaz is, hogy az erény útján megállni ugyanaz, mint visszafelé menni, de talán a leghatalmasabb jó Isten enged más időt, amikor, nem kétlem, Isten kegyelméből és Magasságos Uram akaratából e hibát jóvá lehet majd tenni... Nagyon szívesen foglalkozom a kedves göröggel, amit nagyon nem szeretnék teljesen elfelejteni, csak engedje a sors és az idő, folytonos gondok és bajok vesznek körül mindenünnen. Kérem erősen Magasságodat, ha van valami olyan híre, amit nekem is illik tudnom, méltóztassék velem közölni, mely irántam való jóságát, ha Isten éltet, mind tettel, mind imával illő módon viszonozni fogom. Ezeket előrebocsátva ajánlom Magasságodat Isten oltalmába. Nagy hirtelen Kisbúnról, az Úr 1657. esztendejében, július 19. napján.

Szolgálatra kész tanítványa Bethlen Miklós

Bethlen 1657 júniusáig Gyulafehérvárott tanult Basire keze alatt, s „1657. júniusban Fejérvárról el kelle futnunk, Munkácsnál kiütött lengyel hír miatt, és következék a lengyelországi és tatár miatt való veszedelme édes nemzetségemnek. Én otthon az atyám mellett fütőztem, fürjésztem, nyargalóztam..." (Ö. I. 159.)
Jelenleg ez a legkorábbról ismert Bethlen-levél. Ezidáig azt a levelet gondolhattuk legkorábbinak, amelynek tartalmát így foglalták össze: „Bethlen Miklós ír Basire Isáknak a fejedelem szerencsétlenségéről és a hírről, hogy Kemény Jánost a tatárok elfogták." — 1657. aug. 16-i kelettel. (BEKE, 638.) Ezt a levelet nem sikerült megtalálnom, viszont egy hónappal korábbról datálhatjuk az első, teljes terjedelmében ismert Bethlen Miklós-missilist.

2.

Lelőhelye: OL P 1238, 1661. Autográf. Germano meo, Generoso Domino Paulo de kis Bun Fratri semper Charissimo In Transylvaniam.

5. *mint egy Szaz Mely földniről* — 1 mérföld: 8353 méter, tehát kb. 850 kilométerről.

12. *szegheny Aszszonyom Anyam* — Váradi Borbála 1661 elején halt meg, s a gyászra utal itt Bethlen.

Bethlen Miklós és kísérője, Csernátoni Pál 1661 májusában indul peregrinációra Besztercéről. Teleki Mihály és Kászoni Márton katolikus pap társaságában mennek, akiket a Bécsben levő követhez, Bánffy Déneshez küldött Kemény János. Mint Önéletírásában is panaszkodik, gyászos fekete viselete miatt az udvarban szolgának nézik és nem bocsátják be a császári előszobákba. Bánffy, bár „egy szóval megigazíthatta volna, de nem cselekedte". A laxenburgi komédia megtekintésére is „egy emberséges, nem tudom kicsoda ember" segítségével nyílt csupán módja. Végül „nagy Emberek Gratiaja", Pető Zsigmond és Szelepcsényi György kancellár révén jutott be az „Ante Camerakba" (Ö. I. 176—179.) Bethlen Pál, a levél címzettje hamarosan követi peregrinációjában bátyját: 1663 végén találkoznak Leydenben. Bethlen Miklóshoz írt úti levelei a 12. sz. levél jegyzetei között olvashatók.

3.

Lelőhelye: OL P 658, 2. cs. 358. Autográf. Spectabili ac Generoso Domino Johanni Bethlen de kis Bun. Cel*si*ssimi Principis & Regni Cancellario Sup*remo* Consiliario intimo Comitatus de Küküllеö itidem Co*miti* supremo. &c D*omino* Patri Charissimo Colendissimo In Transylvaniam

7. *Palatinus:* Wesselényi Ferenc.

7. *Ersek Cancellarius:* Szelepcsényi György, kalocsai érsek, kancellár.

13. *Tsaki Istvan Uramis eö Nga faratt* — Csáki valóban közbenjárt Rottalnál Bethlen Miklós útlevele érdekében, 1661. május 18-i levelében kéri segítségét: „Mostanaban vettem Erdeliben lakozo Betlen Janos Vr*am* levelét, ki által szorgalmatossan kér hogi kgnell instalnek eő kglme nevevel, lehetne eő felsegetűl uti levele az fianak, meli mellet bátorsagosban jarhatna az keresztyen Országokban, remellem más emberek altalis meg talalta kgdet ez dologrul, Betlen Janos Vr*am*.
Mivel azért kgdhez lévén bizodalma eö kg*nek*, énis szeretettel kerem mutas-

sa jo akarattyat ez irant kgd az eő kglme fiahoz." (OL P 507, 12. cs. 223.)

18. *Aranyas Szarvas iegy alatt valo Vendegh fogado* — A fogadót az Önéletírásban a „Dunakapuhoz nem messze lévő Aranyos Szarvas"-ként említi, de a pfalzi választófejedelem jószándékú emberéről nem szól. (I. 178.) A fogadóról készült korabeli ábrázolást l.: BIRÓ, 1935. 121.

19. *Palatinus:* Károly Lajos pfalzi választófejedelem.

20. *Az en Factorom itt Joannes Antonius Terrez* — Bécsi ügynökét, a gazdag olasz kereskedőt Antoni Ferenc névvel illeti az Önéletírásban. A név olvasata a levélben bizonytalan, de a Terrez a valószínűbb. Fő művében Bethlen valóságos kis anekdotát ír alakja köré, miszerint „jócskán meg is dézsmálá" a rábízott pénzt, viszont alaposan megvendégelte őket a pincéjében. (Ö. I. 180.)

32. *A Posoni fő Posta Mestert* — Vagy inkább feleségét is megemlíti majd félszáz év távlatából: „Posonba érkezvén, Bánffi Dienest ott találók egy Lanzer Gábor nevű főpostamesternél, ki ugyan maga magyar, de a felesége német, igen kényes, cifra, szép, ifjú, de nem igen jámbor asszony vala." (Ö. I. 178.)

49. *Pater:* Kászoni Márton.

A levél rendkívüli jelentőségét az *album*ra — a külföldjárók híres emberek kézjegyét őrző mindenkori kísérőtársára — való utalás adja. Sajnos sem ez, sem az Önéletírásban említett útinapló, *diárium* sem került eddig elő. Az album létéről is csak innen, a levélből értesülünk. Roppant sok fontos adatot szolgáltathatna, az úti levelekkel együtt, amelyek közül csak e hármat sikerült fellelni; jelentőségüket az is növeli, hogy memoárjában elég szűkszavúan intézi el peregrinációja leírását.

4.

Lelőhelye: OL P 658, 2. cs. 357. Autográf.

Tekintetes Nemzetes Bethlen Janos U*ram* sz*erelmes* Atyam U*ramnak* adassek.

3. *Ez az en Factorom* — L. 3. sz. levél jegyzetét.

5.

Lelőhelye: OL P 507, 20. cs. 171. Autográf.

Spectabili ac Generoso Domino Joanni Bethlen de kis Bun. Cel*sissi*mi Principis & Regni Tran*sylva*niae Cancellario Sup*remo* Consiliario intimo ac Comitatus de Kükülleö itidem Comiti Supremo &c Dom*ino* Patri Charissimo Colend*issi*mo In Transylvaniam

Commendantur Generoso Dom*ino* Caspareo Lanzer ad transmissionem.

Kitűnő példáját adja e levél annak, mi módon egészíti ki a missilis és az Önéletírás egymást. A régensburgi kalmárról ott ír bővebben: — talán épp azért, mert különlegességét sokszor mesélte el —: „Egy Lesekol Márton nevű ratisbonai kereskedő emberrel jöttünk mü Bécsből Ratisbonáig, kihez hasonló kövér és reggeltől fogva estig mind evő embert soha nem láttam; ez az úton az ülésbe sem ülhetett fel, hanem csak a nagy landkocsi ablakában két ember helyén ült"... (Ö. I. 180.) Viszont a nürnbergi élményeiről nem ad számot — csak arról, hogy Csernátoni megverte a kocsist —; hogy mit látott, kivel találkozott, vagyis a peregrinációja egy állomásának élményét csak e levélből tudjuk, s következtethetünk a bethleni peregrinációs levél sajátosságaira.

6.

Lelőhelye: OL E 190, 26. cs. 436. Autográf. Tekintetes Nemzetes Bethlen Farkas Gergely es Elek Vrameknak. &c. Nekem jo akaro vraim*nak* kedves Aty*am*fiainak adassek.

A címzettek, a „Bethlen Ferenc-fiak" Bethlen János és családja politikai ellenfelének számítottak, s Miklós, újfent hosszabb időre eltávozván otthonról, az ő támadásaiknak igyekszik elejét venni ezzel az inkább udvariasnak, mintsem őszintének tűnő levéllel.

9. *amaz tiz nyilakbol allo Ven ember peldaia* — Az „egységben az erő" példabeszédére hivatkozik Bethlen e nem éppen szabatosan fogalmazott mondatában. A világ folklórjában jól ismert motívum. Bethlen feltehetően az Ezópus-i mesék Pesti Gábor-féle fordításából ismerhette magyarul, ahol ez az 51. sz. mese: a földmüves gyermekei civakodását látván mindent elkövetett, hogy jobb belátásra bírja őket. Látta, hogy csak példázat bemutatásával győzheti meg a fiúkat, ezért bevitetett egy nyaláb vesszőt. Előbb egészben adta nekik, hogy úgy ahogy van, próbálják egyben eltörni. Akárhogy erőlködtek, nem tudták. Erre szétszedte a vesszőcsomót, és a vesszőket egyenként adta oda, hogy törjék el. Természetesen ezt a feladatot már könnyedén teljesítették. Az apa e szavakkal vonta le a tanulságot: „Ha megegyeztek, ellenségeitek sosem bírnak majd veletek. Ha széthúztok, könnyen le fognak benneteket gyürni." (Aisopos meséi. 152.) L. még: THOMPSON, J. 1021.

Az Önéletírás szerint a külországokból hazaérkezett ifjúnak Marssal volt teli a feje és nem Vénusszal, s apját egyre azon unszolta, hogy „készítsen és bocsásson hadba Zrínyi Miklós, akkor leghíresebb vitéz magyar úr mellé" Augusztus végén el is indult, Kassán páncélt csináltatott, majd bement Thököly Istvánhoz Késmárkra, nála hallotta a vasvári béke hírét. Ez nem téritette el kitűzött céljától, elhatározta, folytatni fogja útját — ha kell Velencéig. (Ö. I. 202—203.) Feltevésem szerint ez az állítása nem állja meg a helyét; Bethlen nem volt katona-típus, s az is nehezen képzelhető el, hogy az erdélyi kancellár fia aktívan harcoljon a török ellen. Úgy vélem, hogy Bethlen már diplomáciai megbízatással keresi fel Zrínyit — mint ahogy majd diplomáciai feladattal megy Csáktornyáról tovább is, Velencébe, hogy az erdélyi és magyarországi ügyekben kapcsolatba lépjen a franciákkal. Bécsben Gremonville-jel, Velencében de Bonsy beziers-i püspökkel tárgyal. (Vö. LUKINICH, é. n. 290—291.)

Bethlenék nem tartják titokban, hogy Miklós Zrínyihez készül. Sőt, e hír keltésével akarják tényleges céljáról — a fejedelem küldötteként, diplomáciai megbízással keresse fel Zrínyit, több főurat és a francia követet — elterelni a figyelmet. Kászoni Márton 1664. szept. 13-án értesíti Rottalt: „Ugy tudom Az Erdely Cancellarius Betlen Janos Vram ö kglme fia megien Ngdhoz, talam szolgalni Zrini uramhoz ö Ngahoz ügekezik Menny: nekem ezen dolog felol mind maga mind az Apia irt." (OL P 507, 16. cs.)

7.

Lelőhelye: OL E 189, 1. cs. Petrőczy Istvánhoz írt levelek. Autográf. Cn.

3. *az minap elegh szomoru hirt irtam, az szegeny Ur Zrinyi Miklos halálát* — A családi levéltárakat figyelve szembetűnő jelenség, hogy az 1664-es keltezésű levelek megritkultak; különösen a Zrínyi haláláról nevezetes november hónapból keltezettek száma kevés, mintha egy gondos kéz utólag emelte volna ki őket... A Nádasdy-levéltárból már többször is közölték Wesselényi

1664. nov. 27-i levelét Rottalhoz, melyben az esetet Zichy Pál tudósítása alapján írja le. Bethlen is azonnal tudósította az otthoniakat, s mint e levél utalásából kitűnik, a felvidéki ismerőseit is. Sajnos, e levelei közül ez idáig egy sem került elő. A levelei sem tartalmazhattak azonban mást, mint amit az Önéletírásában leírt Zrínyi haláláról, ugyanis a másik jelenlevő — jóllehet kriminalisztikai értelemben nem igazi szemtanú — vele nagyjából egybehangzóan írt. Míg Bethlennek az Ostrosith-famíliához írott levelei után kutattam, kezembe került Ostrosith Mátyás feleségéhez, Révay Kata Szidóniához küldött beszámolója, melyben Zichytől szerzett értesüléseit adja tudtára. (E levélre hivatkoztam az Élet és Irodalom-beli vitacikkemben [1976. nov. 12.], de betűhív közlését először itt adom:) „Innen most maszt nem irhatok, hanem Zriny Miklos V. ky menvin vadasny, Erdei Kanokra akadot, utanna menvin az edgikinek harmad maghaval, az harasztban maganosan utanna rugazkodot, nem tudhattiak mi forman tertint, labarul le eyty az Vrat, harom szebet nagiot eytet rayta, az Fejen, torkan es Labain, az mikor az ket szolgaja hozza erkeset halvan jaigataszat, mar ackor fol allot nagi vireszen Labara, es sekeret kirt, monduan semmi az, egy fertaly ora mulvan szeghin megh holt, az Macgiar Nemzetnek nagi keserüsighire es karara, de ezeket mind *Isten*re kel hadnunk, az ki tudgia mi vighre czelekesi eztet: edes Katerinkam ezen feletteb ne buszul; Ziczy V Fia hozta tegnap ezen hyrt, az Assony eö Felsighihez küldett Protectioiert, es Zokradechiné Asmis fel megien Zrinine Asmhoz." (OL, P 507, 7. cs. 229.)

E levél azért is kiemelkedő becsű, mert megemlékezik arról a *lábseb*ről, amelynek meglétét — épp Bethlen Önéletírására hivatkozva — tagadva az orgyilkosság-kombinációt valószínűsíteni lehetett. Bethlen Miklós leveleit nem sikerült ugyan megtalálni, de meglétükről Keczer Ambrus naplója is tanúbizonyságot tesz, egyben tartalmukra következtetni is enged: 1664. dec. 3-án jegyzi fel: „érkezének Csáktornyáról de dato 19 költ levelek, kikben irák és describálák, 18 eiusdem Novembris négy s öt óra között, mint lőn egy vadkan által való halála az nagy dicsőséges hírrel névvel tündeklő vitéz bán urnak, Zrínyi Miklós uramnak. Óh, minden eddig való gonosz híreknél is fellyebb való gonosz hír, melyet ez szegény haza méltán sirathat! Radics uram elmene ez gonosz véletlen hírrel, kiről írt gróf uram Rédey uramnak, includálván Bethlen János uramnak szóló fia levelét is." (TASNÁDI NAGY, 182.) — Keczer naplója egyébként gyakran ad hírt Bethlen-levelekről, vagy a neki írt levelek tartalmáról.

10. *Slesiaba küldött penz* — Feltehető, hogy Bethlen fegyvereket akart vásárolni Sziléziában, ugyanis Keczer András 1667. máj. 27-én Peklényből arról ír, hogy érti Bethlen Miklós panaszát, „a Sléziabul hozatot puskak nem jutottak mégh kezéhez k*gnek*", majd Teleki szekerein Kende Gábor beviszi, csak küldjön értük 35 tallért. Bizonyára korábban is ezt az utat követte Bethlen a fegyverek beszerzésénél. (OL P 659, 7. cs. 231.)

18. *az Nemes 13. Varmegye semmikeppenn nem akaria acceptalni a bekesseghet* — Ti. az 1664. aug. 10-én megkötött vasvári békét, amit a török ellen harcoló szövetségesek és a magyar politikusok tudta nélkül kötött meg a törökkel az udvar.

A levél ismeretében hangsúlyoznunk kell, hogy Bethlen Miklós kapcsolata Zrínyivel nem egyéni vállalkozás volt: Bethlen egy diplomáciai akció végrehajtójaként hozta létre Zrínyi mozgalma és az erdélyiek kapcsolatát. (Vö. KLANICZAY, 1964/b. 795.) Az ügy előzményeiről, Zrínyi Miklós és a nádor Wesselényi, valamint a Rajnai Szövetség kapcsolatáról l. R. Várkonyi Ágnes: Török világ és magyar külpolitika. in: R. VÁRKONYI, 1978. 175—229.

8.

Lelőhelye: a levél másolata Jenei Ferenc hagyatékában található. (MTA Irodalomtudományi Intézete, Reneszánsz Kutató Csoport.) Innen másoltam ki; jelzete hiányos, az eredeti nem található meg.

4. *irtam bizonyos dolghomrol* — Ez a levél az egyetlen eddig fellelt dokumentum Bethlen magyarországi házassági terveire vonatkozóan. Velencéből hazatérő útján ugyanis Illaván megismerkedett Ostrosith Pál leányával, Erzsébettel, aki úgy megnyerte tetszését, hogy hazaérve első dolga az volt, leánykérő levelet írasson apjával és a fejedelemmel. A válasz: még túl fiatal a házasságra Erzsébet, de ha később kedve lesz az erdélyi ifjúval egybekelni, gyámja nem ellenzi. Valóban, a dokumentumok is igazolják, hogy Bethlen ezt a választ kapta a családtól. Az igazi ok azonban mélyebben rejtőzik. Ostrosith Mátyás nem kedvelte meg Bethlent, s bizonyára sejtett valamit olaszországi útjának tényleges okáról is, mert Bethlen házassági ajánlatát illetően így ír feleségének 1665. június 11-én: „Bethlen V. czak oly valaszt adok, hogi az Kis Aszony nem jeött megh arra az ideöre, hogi ferhez mehessen, azutanra kel azt hadny, az migh maghanak tellies ideje leszen, es valastaszt tudhasson tenny: az Franciai perigrinatiojan ighen keveset vagi semmit sem fundalok, hanem ha czak azt consideralnam hogi mostis valamy bal secretiojnak kepet az nyakan hordossa, ha teobbet annal onnen nem hozot, bar aztis ot hadta volna..." (OL P 507, 7. cs.)
Révay Kata Szidóniának más lehetett a véleménye, mert férje két hét múlva ismét érinti a témát: „Betlen feleöl valo irasomon semmit se teöreödgiel, nem ö veghet irtam en azt, hogi arra magiarazzad; az Apiajs irt, czak azt adtam valastul, hogi annak most megh nem ferhez menesz hanem tanulasz kyvantatyk." (Uo.)
Bethlen szolgája jár e napokban Illaván — az Önéletírásból tudjuk, hogy Rettegi Istvánt küldte a kényes megbízatással, s Keczer naplója is 1665 júniusában jelzi Rettegi felbukkanását. (Ö. I. 214.) A huzavona egy másik okára mutat rá Vitnyédi István, 1665. szept. 26-án Petrőczy Istvánhoz írott levelében: „Az my Miklosunk Illavay szandekanak akadallyat ki tanultam ez el mult napokban Posonban, az en Brunoy Eva Aszoniomtul, ky azt monda minden bizonial, hogy az ot leuö Nyary Urfiaczka szamara tartiak, ugy vagyone nem tudom, de bizoni nem lehet comparatioia annak Miklossal, ök tudgyak mit, my ueghre cselekesznek, de ezert nem kellene Miklost megh vetny, noha megh ez dologh valtozhatik." (OL E 189, 1. cs.) V. Windisch Éva az Önéletírás jegyzeteinek készítésekor az Ostrosith család genealógiájában talált egy Pál nevezetűt, de az Thököly ellen harcolt, tehát Bethlen látogatásakor leánya még nem lehetett árva. E Pál felesége volt állítólag Ujfalussy Éva. Azonban a Nádasdy cs. levéltárában található iratok szerint Keresztury Pál Nyitra vármegye viceispánja úgy említi 1656.

máj. 17-én „Divék-Uyffalui Uyffalussy Éva" asszonyt, mint „elöbbeny Uratoll, Nehay Tekintetes és Ngost Oztrossith Páll Uramtoll való leányának, Ersebettnek, Naturalis, és legitima Tutrix"-át. (OL P 507, 2. cs.) Pálffi Pál levele szerint 1650 decemberében még élt Ostrosith Pál. (Uo. 20. cs.)

9.

Lelőhelye: OL P 659, 50. cs. 1061.
Autográf. Tekintetes Nemzetes Lypotzi Ketzer Ambrus Vram*na*k. Nekem nagy confidens io akarom Uram*na*k adassek.
Rosonberg.

14. *Groff Vram:* Thököly István, az ő közbenjárásától is sikert vár a lánykérésben.

36. *Tudosittson kgd kerem az Marschalk dolgharol* — Lubomirsky hercegről, a lengyel marsallról van szó, akit — mint a magyar—francia tervek egyik akadályozóját — Vitnyédi és Gremonville élve vagy halva kézre akart keríteni. A herceget 1664 végén, 1665 elején ítélték Varsóban fej- és jószágvesztésre, s ez idő tájt osztrák földről, ahova menekült, Magyarországon át próbált haddal visszatérni hazájába. (Vö. PAULER, I. 73.)

Mint e levélben jelzi, Bethlen május 18-án, azaz nyolc hónapos távollét után érkezett vissza Erdélybe, a gyulafehérvári országgyűlésre. Az alább közreadandó leveleket május 21-én fordítja le, s adja át Apafinak.
XIV Lajos és Gremonville levelének lelőhelye: OL Mikrofilmtár, 20499. (Kemény József gyűjteményéről készült mikrofilm.) A fordítás autográf műve Bethlen Miklósnak, gondos, körültekintő, még Apafi hiúságára is ügyelő munka. Bethlen Velencéből hazafelé tartva Bécsbe is betért, ahol Gremonville-jel április közepén-végén találkozott, tőle kapta XIV. Lajos levelét is. Bethlen ezúttal másodszor vállalkozott a francia király és Apafi közti levelezés lebonyolítására. (Az első kézbesítés történetét l. Ö. I. 199—200.)

[XIV. Lajos és Gremonville levelének fordítása:]

Az Király Levele.

En Atyamfia. Tsak ket napia uagyon, hogy az Frantzuz Consul altal ki Constantinapolyba uagyon uettem azt az leueleteket, mellyet irtatok ez Esztendőnek elseő napiann. Az mint azert en kivaltkeppen ualo becsülletes iteletet teszek az tü szemelyetekről, es arrol az erdemről melly fel emelt abba az helyben, az mellyet birtok illyen erdemessenn, ighazghatvann az keresztenyseghnek ollyan considerabilis reszet mint Erdely. En mindenkor (singularis) uagy ighen nagy Consideratiot teszek, azokra az (keönyeörghesek uagy) keresekre mellyek tü teölletek hozzam ieőnek. Azonbann assecuratusok lehettek, hogy el rendelvenn hogy hamar az Portara küldgyem keövetemet, megh terhelem azt kivaltkeppenn es expresse, hogy hathatos keppenn ra fordittsa maghat, hogy megh nyerhesse szamatokra azt az ket dolghot, mellyet kivantok. Eggyiket tudni illik az Nyoltzvan Ezer Taller ado megh mertekleset, holott ez előtt nem fizettenek teöbbet hanem tsak harmintz Ezeret, es az masikot az hostilitasok es Erdelyben ualo be üteseknek megh szűneset; Felette ighen kivanvann hogy az megh ⟨emlent⟩ emlitett keövet legyen elegh szerentses, ez en hozzatok ualo io akaratomnak

megh mutatasara. Ezen fellyül kerem az Istent, hogy tükteket En Atyamfia tartson az eö Szent es melto ghonduiselesebenn. Iratott. Vincennaba. October harmadik napiann. Ezer hatszaz hatuannegy Esztendeöbenn.

Laios.
De Lyonne

Az keövet levele.

Uram

Valamenyi üdeie levenn hogy az Kiraly az en Uram ez Felseghednek szollo leuelet kezemhez küldötte, nem talaltam megh küldesere semmi iobb alkalmatossaghot, mint Bethlen Miklos V*ram* Felseghed hive altal. Az Kiraly eö Felseghe nekem parantsollya, hogy Felseghedet assecurallyam arrol az eöreömröl mellyet eö Felseghe fogh uenni, hogy ha Felseghedet magahoz kötelezheti minden alkalmatossaghok es concurrentiakba, es kivalt az altal az baratsághos szolghalat altal mellyet Felseghed kivan, hogy eö Felseghe tselekedttessek az Portann az Felseghed adoianak le szallittasaban. Az mint azert az Kiraly eö Felseghe követenek hamar ott kell lenni, megh leszen az az Felseghed hasznara nező Instructiokkal terhelve: azert Uram alazatossann kerlek, tessek enghemet tudosittani az Kiraly eö Felseghe levelenek el ueteleről, es egyszersmind azokrol az dolghokrol mellyek Felseghed elö menetelere lehetnenek, mellyeket az mi illet, ghondom leszen nekem, hogy az Kiraly az en Uram arra nezö ghondolatit es akarattyat Felseghednek tudttara addgyam, kervenn hogy hiddgye, hogy ez uilaghonn legh nagyobb eöreömem leszen az, ha Felseghed nekem szollo parantsolati altal becsültetem, melly Felseghednek maradok es uagyok.

Uram Ighen alazatos es ighen enghedelmes szolgaya.
Becsben. 12. April. Eques de Gremonville
1665. Esztendőbenn.

N*ota* Bene. Az keövet leveleben Naghodnak olly titulussa uagyon melly deakul Celsitudo Magyarul penigh Felseghedet teszen. ezenn az nyelvenn. Altesse. Azonn nyelvenn az Kiraly Titulussa. Maiesté. mellyis magyarul Felseghet teszen, Ez azért ualami Confusiot ne tegyen.

Az Kiraly levelebenn az elseö szo Mon Cousin. melly annyit teszen mint deakul. Mi Consanguinee. Magyarul uagyon. En Atyamfia. Ez az Compellationak neme adatik az Kiralyoktol. Kiralyok*nak* Hertzegek*nek*. Electorok*nak* Feidelmek*nek* es egieb ighen nagy meltosaghu rendek*nek*.

Azonn level keözepinn es egeszszen mindenütt van forditva: Tü leveletek, tü dolghotok etc. Ez penigh nem Contemptusbol uan, hanem ennek az nyelv*nek* szokasa, melybenn az legh nagyobb rendekis egymast tsak ugy szolittyak. Uous. deakul Vos. azaz Magyarul Tü.

Az keövet levele Titulussa: Eö Felseghenek. Apafi Mihaly Uram, az Erdelyi Feidelemnek.
Az Kiraly levele Titulussa: Az en Atyamfianak Apafi Mihaly*nak* az Erdelyi Feiedelem*nek*.

Adatott es forditatott megh. 21. May. 1665. Fejervaratt.
Naghod alazatos szolgaya
Betlen Miklos altal.

XIV. Lajos levele arra az 1664. jan. 1-én Ebesfalván kelt Apafi-levélre adott válasz, amelyet a Monumenta spectantia Historiam Slavorum meridionalium XIX. kötetének 226. lapján olvashatunk. (Zágráb, 1888.)

10.

Lelőhelye: OL P 659, 53. cs. 1108. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihaly Vr*amnak* (Tit*uli*) &c Nekem jo akaro Vram*nak* adassek.

11.

Lelőhelye: OL F 12, Lymbus 13. (XIV/1.) cs. Másolat. Inscriptio, sive superscriptio grattalis: Nemes, Tudos, es Tizteletes Tarazközi Ferencz Uramnak, Fejérvári eggyik érdemes captalannak &c nekem ió akaró Uramnak adassék Szebenben.
Nem betűhív, és — bizonyára sajtóhiba miatt — 10 évvel korábbra datált közlése: NAGY, 1883. 264.
Basire, hazájába visszatérve sokáig levelezett Erdélyben maradt javai és iratai érdekében, e levelek címzettje többször is a kedves tanítvány, Bethlen Miklós volt. Nagy Gyula 1664. febr. 20-i keltezésű Bethlennek szóló Basire-levelet is közöl. Vö. MKszle 1883. 262.

12.

Lelőhelye: OL P 659, 15. cs. 342. Autográf. Cn.

20. *noha Momus kiuansága szerent ablak az emberek mellyen nintsen* — Amikor a teremtés befejeztével Zeus elkészült a bikával, Prometheus az emberrel, Athéne a házzal, felkérték Momost, hogy bírálja meg teremtményeiket. Ő, irigyelvén tőlük a teremtés örömét, mindhármójuk művében talál kivetni valót. Prometheus „ugyancsak elhibázta az embert, mert a szívét kívülről kellett volna ráakasztani, hogy a gonoszok meg ne bujhassanak, hanem látni lehessen, kinek mi lakozik a szívében." (Aisopos meséi. 78.)
Momus alakja közhely a magyar irodalomban is, Virág Benedek fabulái között énekli meg: E nagy világban sok bohó Mómus vagyon. / Mert van ki látó szemeket akarna a nyakán, / Hátúl is, van ki oldalán nagy ablakot; ... (TOLDY, 205.)

Az 1665-ös év eseményeiről, Bethlen terveiről érdekesen vallanak öccse, Bethlen Pál peregrinációs levelei is. Az 1665. okt. 9-én Bázelből és 1665. nov. 6-án Strassburgból keltezett levelek Bethlen Miklós érdeklődésének is tükröt tartanak. A kereskedelmi társaság működésének leírása s a könyvekre való utalás mellett nagy fontosságú tény, hogy nyilvánvalóan Franciaországba készült továbbmenni Velencéből; minden bizonnyal újabb peregrináció leple alatt politikai-diplomáciai célkitűzéssel. (Erre későbbi levelében is történik utalás, l. a 29. sz. levelet.)
Hasonlóan jellemző, s Bethlen-képünkbe illő az Indiai Társaság iránti kíváncsisága, amelynek eredményei majd a hazai kereskedelmi társaság felállításáról írt tervezetében öltenek testet. A Bethlen Pál-levelek a Bethleni Bethlen cs. levéltárában találhatóak; Bethlen Pál iratai, P 1955, 8. cs. 46. tétel a jelzetük. Rajtuk Bethlen Miklós kézjegye, Keresden vette őket 1665. dec. 19-én, illetve 30-án. S mindkettőn: „Eöcsem Ur*am* Quietantiaja anticipatiue Ezer haromszaz harmincz harom forintrol."

[Bethlen Pál — Bethlen Miklósnak]

Edes Batyam Ur*am*

Kegyelmed Becsből nyolczadik Aprilis költ levelet veven Genevaba 29 Julÿ. A Galliaba levő Indiai Tarsasagnak minden circumstantiajit megh irtam es el küldottem, de a' mint most hallatik, az az molisio fustben ment. Mostan penigh Kegyd 24 Julÿ Theremiből irot levelet veven csudalkozom rajta, hogy az en Leydabol 24 Januarÿ költ levelemen kivűl többet nem vett. Holott en Belgiumbol telnek idejen nagy alkalmatlansagokkal Parisba jöttem remelven Kegyd oda jövetelit, es ott lakvan ket holnapigh, (mivel nem leven bizonyos remenysegem) tovab nem lehete, erről penigh irtam kegyelmetek*nek* el jövetelemkor, mely volt 5 Maji St Gre, s innen Lugdunu*m*ba, az holis erszenyemhez nem bizvan Genevaba a' hol voltam migh a' kegyd Becsből irt levelet az utan penigh nem sokkal Atyam Urametis vettem, melyeknek vetele előtt haromszor irtam Braszlo fele. De itt az Atyam Ur*am* irasabol ertven hogy több penzem nem jöne, ide Basileaba fordultam az kölcsegben valo compendium kedveert, az hol Atyam Ur*am* dispositiojat varnam Es noha Genevaba valo mulatasom előtt irtam, mind-azaltal ide jutvanis mind ket fele azon levelet le irvan el küldottem, hogyha ennyi irasim közzül oda nem jutot felette csudalkozom rajta s banomis. Itt penigh az kegyd leveleből ertven, hogy Konyveire szügsege vagyon, le küldesekre gondom leszen, mivel innen telelesnek okaert Argentinaba akarok menni, az hova Kalmarok altal megh ez őszön ha lehet fel hozatom, s ugyan onnan Becsbe küldöm. Az en penzben valo reszemnek egy reszeröl im hol van az Quietantia, s ez utanis a' menyi penzt fel veszek arrol ujobban Quietalom Kegyelmeteket, de talam hogy töbröl Quietaljam mint fel veszek ⟨az bele tud⟩ (mind azaltal bele tudvan az mit a' Cambiumert vesznek) azt talam kegyelmetek sem kevannya, de ha lehetseges nem kene vele mulatni, hogy osztan ne akadalyoskodnam, sött enis egyeb mod nem talalkozvan ezt latom legh alkalmatosab*nak* azert az Dispositioban megh nyugszom, Jaszbrinyi Ur*amnak* irtam, Mi hireink penigh ezek, hogy az Belgak es Anglusok harczolod*nak* s mar az Munsteri Püspökis hadat denuntialt az Belgak ellen, s a' mint irjak harmincz ezer emberből allo hada vagyon. Angliaba penigh Pestis oly nagy van hogy az el mult heten Londinumbol 7496 holt megh, conspiratiokis kezdettek lenni, melyekre nezve a' Parlamentum proponalta az kiralynak hogy megh bekelnek az Belgakkal, de talam megh ezek nem bizonyosok mivel csak ma hozak. Az hispaniai Kiraly megh holt, s mar az fÿa hüsegere megh fogh*nak* eskünni az subditusok. A Galliai Kiraly offeralja magat az Belgak*nak* de megh eddigh semmit sem praestalt, Turenne az fejedelem husz ezer puskakot vet, de mire nem tudgyuk, Az Moguntinus es Palatinus Electorok között most per vagyon Spiraba, de nem tudom ha el igazithattyake, a Brandenburgikus haza közzül egy el eget, az hol a' tarhazabol, az Electori süvegen kivül semmitis kinem hozhattak s az kart becsüllik tiz tonna aranyra, az Svetis keszül de hova nem tudgyuk. It Retiaba Cometak lattattak, s mostis lattatik. A Bavarus Elector felesege megh holt, Lubemiczki penigh a' mint haljuk a' Kiralyal megh harczolt s 2000 embert vagot le s 1200 fogot el, de ezeket Kegyelmetek jobban tudgya Aztis beszellik itt hogy az Imperator megh maslatta magat s mar az Hispanikat nem akarja el venni, ennel egyebet en mostan nem tudok. Atyam Uramat, s aszszonyomat ö kegyelmet koszöntem, s egyszersmind kövétem arrol hogy levelet nem irtam megint az oetsemet Banfi Györgyöt, Löriket köszöntem. Kegyelmedet penigh kerem hogy ha szinten maga nem irhatis, az oda haza levö dolgok*nak* minden voltarol, massal irathat, s bar el se mulatna. Ezek utan Isten gongya viselese ala ajanlvan maradok

Kegyelmed egy testver eotse B*ethlen* Pal

[Bethlen Pál — Bethlen Miklósnak]

Edes Batyam Ur*am*
Az Kegyelmed 24 Julÿ Theremiből irot levelet az masnak parjaval edgyutt el vettem. A mi az level irast illeti rajtam el nem mult, mivel ez mar hetedik ez mostani esztendőben, mellyek*nek* egyiket Parisbol, harmat Genevabol, ketteit Basileabol, no ez akarmint legyen mint hogy eddigh sem rajtam mult el, ez utan sem fogh el mulni, Ertven penigh hogy kegyelmednek Konyveire volna szugsege Im illyen forman rendeltem felöle, Irtam Blaunak hogy ⟨akarna⟩, ha az magyarok valami ladat adnak neki külgye Becsbe, ha penigh ő nem akarja, van mas Kalmar Amsterdamba a' ki ide küldi hozzam s en innen Becsbe, csak szinten az Leffen embertelensegetöl tartok hogy ki nem adna, az Tsernatoni Uram adossagara kepest. Az penz felöl penigh egyeb mod nem leve*n* benne, im mar ez masodik Quietantiam, tartvan attol hogy ne talam az mas el veszven, ismet meg gatlodnam szandekomban, azert kerem Kegyelmedet hogy mulatas nelkűl legyen megh. A mint penigh az elottis irtam, ha az penz kezemhez jut ujobban Quietalom Kegyelmeteket. Az it valo hirek ezek hogy az Hispania Kiraly megh holt, s megh az Belgak s Anglusok veszödnek de semmit sem hallunk ⟨ha⟩ felölök ha megh harczolanake. Az Munsteri Püspökre, a' ki Zvolt obsidealta, az tengert rea eresztven, nyol[cz] ezer emberit vesztettek el, s mar Belgium federatumbol ki ment. Az Palatinus s Moguntinus Electorok dolga, Nemetorszagat hadba fogja keverni, mivel, mar bizonyos hogy az Svet ki jő az Palatinus melle. Kegyelmed altal Atyam Uramat s Aszszonyomat ő kegyelmed [!] köszöntöm, Istentől minden jokat kivanvan ő Kegyelmeknek. Ezek utan Isten gongya viselese ala ajanlvan Kegyelmedet maradok
Kegyelmed egytestver Eotse

B*ethlen* Pal

De kerem azonnis hogy ne nehezteljen az oda valo dolgok*nak* minden resziröl tudositani.
Argentorati. 1665. die 6 9bris

13.

Lelőhelye: a durhami katedrális könyvtárának kézirattára. Az eredetiről készült xerox-másolatot Gömöri György szívességéből használhattam.

E levél angolra fordított szövege megjelent: DARNELL, 199. A levelet dátum nélkül közli, de a tartalomjegyzékben 1661-re datálja. Ezt 1665-re kell javítanunk, mert csak azután írta, hogy Itáliából hazaérkezett, de ezt a datálást támasztja alá Bethlen Taracközihez intézett levele is, melynek kelte 1665. szept. 28. Basire Erdélyben hagyott javainak 1661-es regestrumát — amire a Taracközinek írott levélben is történik hivatkozás — is közli DARNELL, 195—199., valamint az alábbi figyelmeztetést: Az Erdélyben maradt iratai között vannak könyvek, kéziratok, s néhány autográf levél is Calvintól, ezek átadhatók Molnár Jánosnak. „A fentemlített javak közül számosról azt mondják, hogy a két tanult férfiú, Tzenger István és Taratzkox Ferenc birtokában vannak. Ez utóbbi iratait, annak halálát követően, átvizsgálta a nemes Bethlen Miklós úr, hajdani igen tudós és kiváló erdélyi tanítványom, aki levélben közölte velem azonnal, hogy a kérdéses darabok jelentős hányada a saját tiszteletreméltó kezénél maradt. Már korábbi alkalmakkor is bizonyságát adván

nagylelkűségének, azt a reményt táplálja bennem, hogy igazságszeretete arra készteti, tekintélyét felhasználja visszaadásuk érdekében." (Uo. 197.) — Ez az utalás azonban későbbi információn alapulhat, mert Taraczközi 1667-ben halt meg.

[A levél fordítása:]

A kitűnő és tudós férfinak, tisztelendő barátjának, nagyrabecsült egykori tanítójának, Basirius Izsák úrnak üdvözletét küldi.

Kitűnő Férfiú, ha az itáliai vándorlás meg nem akadályozott volna, már rég tudnál rólam valami biztosat. Hogy tehát ne tartsalak fel soká, tudnod kell, hogy az általad ismert Taratzközi Ferenc úr kezében különböző kéziratáid vannak, feltétlenül szükséges, hogy írjál neki, közben én is kérem őt, sőt már kértem is, engedje meg Hutter György úrnak, aki Szebenben, ahol Taratzkőzi úr is tartózkodik, az iskola igazgatóhelyetteseként működik, hogy e kéziratoknak legalább a katalógusát megszerezhessük és elküldjük neked, ő azonban nagy szigorúan — hihetőleg Diogenest akarván utánozni — megtagadta, bíztatom még mindig, és ha nem enged, kieszközlöm, hogy fejedelmi parancs utasítsa rendre, közben várom leveledet mind őhozzá, mind énhozzám, mit alkalmasan elküldhetsz, ha kereskedői segédlettel vagy Hamburgba irányítod e címzéssel: Lubenyitz Szaniszló úrnak stb. Hamburgba, vagy még inkább Bécsbe e felirattal: A Nagyságos úrnak, Giovanno Giacomo Knopff úrnak stb. Bécsbe. Egyebekben, Kitűnő Férfiú, isteni pártfogásba ajánl

Egykori tanítványod

Bethlen Miklós

14.

Lelőhelye: OL P 659, 42. cs. 842. Autográf. Borítékon: Tekintetes Nemzetes Teleki Mihaly kedues io akaro Vr*amnak* eö kgy*nek* adassek
„25 Martii 1666." — Teleki kezével, a kézhezvétel dátuma.

15.

Lelőhelye: OL P 659, 42. cs. 842. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihaly Vr*am* bizodal*mas* es kedues io akaro Vr*amnak* adassek. Cito, citius, citissime. Közölve: TML, III. 563.

5. *most megyen Csuti vram udvarhoz* — Csuti Benedeket Thököly István küldi Apafihoz, hogy a fejedelem akadályozza meg Barkóczi Sándorné és Zólyomi Miklós osztozását a Bethlen István-örökséget jelentő vajdahunyadi uradalmon, mivel arra fia jogán ő is igényt tart.

De ez idő tájt nemcsak erről tárgyalnak, hanem megtörténnek az első lépések az elégületlenekkel való személyes kapcsolatok felvételére is. Csuti a Bethlennel való találkozásról beszámol Telekinek: Bethlent Búnon kereste, „ő kegyelme penig még ez elmúlt hétfőn jütt ide — ti. Keresdre, J. J. —, az hová én is tegnap estve érkezvén, ő kegyelmével mindenekről bűven szólván, mivel bocsátott udvarhoz, ez jövő szeredán, Isten engedvén, meg fogja beszéleni Kegyelmednek Bethlen Miklós uram Szent Miklóson. Úgy látom, igen egyez az Kegyelmetek elméje; hogy fundamentaliter aperiáljam az fejedelemnek az dolgokat, nem szinte javalják." (TML III. 562.)

A fejedelem — noha talán Bethlenék sugallatára Csuti elhallgatja előtte a vállalkozás lényegét — már közelebbi információkat nyújt tárgyalásaik fő

témájáról. Teleki Mihálynak írja 1666. ápr. 4-én: Thököly István Csuti által azt üzeni, „Isten csudálatos dolgot nyilatkoztatott volna ki, olyat, melyet pennára nem bízhatott, hanem kívánja tőlünk, Betlen Miklós uramat Kegyelmeddel együtt küldenők ki ő kegyelméhez, aperiálhatná voltaképpen a dolgot Kegyelmeteknek." (TML III. 564.)

23. *Gilanyi vram leuelet feleitette el Csuti vram* — Thököly István Ghillányi Gergelynek szóló levelét „ott az szolgámnál találtam felejteni táskástúl" — írja Csuti is Telekinek, s kéri, küldje utána. (TML III. 562.)

16.

Lelőhelye: OL P 659, 42. cs. 842. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihaly Uram kedves jo akaro Vr*amnak* adassek.
Cito, Cito, Cito
A levél dátuma kiszakadva, de csak április lehet. A magyarországi kiindulás — Teleki és Bethlen Wesselényihez küldendő követségének — előkészítő megbeszélései történnek ekkor.

17.

Lelőhelye: OL P 659, 42. cs. 842. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihály uramnak &c. Cito, cito, cito, citissime.
Közölve: TML III. 566.
A kiindulásuk április 22-re tehető. Előző nap írja Teleki Bornemissza Annának: „Már Isten akaratjából én jó reggel akarok indulni Bethlen Miklós urammal együtt." (TML III. 568.)

17. *kis Uy Vendegh* Gergely a levél közlésekor megjegyzi: Teleki „Istók nevű fiát érti, kinek születését Teleki Mihály egy feljegyzésében április 20-ikára teszi. Talán hibásan jegyezte fel."

Bethlennek az Apafi-korszakban — az azzal összefüggő francia kapcsolatai mellett — a magyarországi titkos követjárása a legnagyobb politikai vállalkozása. Önéletírásában tartózkodik a részletes beszámolótól, s ugyanúgy, mint velencei útjáról, csupán a kuriózumokat örökíti meg; a lényegről igyekszik talán így elterelni a figyelmet. Egy helyütt azonban, a bécsi fogság ellenére is megjegyzi: „Ennek a Teleki és én járásomnak oka volt titkos követség Apafi fejedelemtől a magyar, máig is tartó, még in anno 1663. kezdett nehéz dolgokról." (Ö. I. 218.) Ez a megjegyzése azért is kiemelésre méltó, mert jól mutatja, hogy Erdély és a magyarországi elégületlenek kapcsolatainak szálai korábbra nyúlnak vissza, s hogy a Bethlen—Zrínyi kapcsolat is jól előkészített politikai-diplomáciai akció volt, semmint csupán „hadi oskola"
Az ezután következő levelekből elénk tárul mindaz, ami az Önéletírásából hiányzik: az erdélyi—magyar, magyar—francia és magyar—török tárgyalásokról erdélyi szemszögből rajzolt képet kapunk.

18.

Lelőhelye: OL P 56, 80. d. CLXII. 24—25. Autográf. Tekintetes Nemzetes Bethlen Janos Vr*amnak*. &c. Nekem sz*erelmes* Atyam Vr*amnak* iram.

2. *Teleki Uram bé ménésének alkalmatosságháual* — Teleki majd csak 17-én indul Thököly Istvánéktól Erdély felé.

6. *az mi dolghaimot nezi* — Keczer naplója szerint máj. 8-án indultak Bethlenék Murányba, s mivel épp egy esztendeje, hogy Bethlen leánykérési szándékkal kerestette meg Ostrosithékat, úgy véli, itt az idő a végső döntésre e kérdésben. Óriási az összefogás mellette, Wesselényi Ferenc, felesége, Széchy Mária, Thököly, Petrőczy támogatását élvezve 13-án el is indul Kasza felé. Levelén kívül önéletírása is tanúskodik róla, hogy tartott a kikosarazással járó kellemetlenségektől. „Utunkban mentünk Besztercebányára, és mivel az én szerettemnek anyja Ujfalusi Éva volt, annak atyjafiához Ujfalusi János és András református derék főemberekhez Divék-Újfaluba, hogy consensusokat végyem; kik is jó szót adtak, palatinus, Tököli, és sok református, lutheránus főrend mind commendált, Petróczi fogadott bátyám szívesen kérte, a leánnyal magam untig beszéltem." S az eredmény: „Ide s tova elajándékozék negyven aranyig bolondul, a leány sem lőn, csak eljövék nagy inamszakadva." (Ö. I. 216.) (Előzményeit l. a 8. sz. levél jegyzetében.)

19.

Lelőhelye: OL P 56, 80. d. CLXII. 24—25. Autográf. Teleki Mihaly kedves io akaro Vr*amnak* &c.

2. *Noha en kgdtől el butsuztam, de kgd nem ertette* — Bethlen Miklós ezen a napon indul el lánykérőbe, s Teleki bizonyára azért nem értette a búcsúzást, mert „Ma is azon vígan lakásban töltették az időt, délre érkezvén gróf uram Murányból Teleki urammal. Bethlen uram Kasza felé mene." (TASNÁDI NAGY, 243.)

20.

Lelőhelye: OL P 56, 80. d. CLXII. 24—25. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihály bizodal*mas* kedues io akaro Vr*amnak* adassek.
Közölve: TML III. 577. (Hibás dátummal.)

8. *nem egheszsz szerencséssen, de nemis ighen szerencsetlenül* — Arra enged következtetni, hogy a lánykérés során vagy nem kapott egyértelműen elutasító választ, vagy pedig ő nem ítélte annak.

16. *Balassi Imre Uramis mindent az mit lehetne koborlana* — Balassi önhatalmúlag zabolátlankodik, hadat tart, foglalásokat tesz, s a híreszteléseket, hogy Apafi Magyarország elleni támadásra készül, jó alkalmat szolgáltatnak neki; ő ezt ki is használja.

26. *az Feidelem Mustrálása nagy Larmat tsinalt* — „Apafi 1666 augusztusában —szeptemberében valóban rendez egy kisebb határszéli tüntetést" — állapítja meg TRÓCSÁNYI, 58. Vagy ennek a híre, vagy az előtte szokásos seregszemléje kelti a pánikot Felső-Magyarországon. Erre nézve adhat magának olyan címet Balassi, amit Bethlen a levelében említ.

33. *Bartsainé Aszszonyom:* Barcsai Zsigmondné

37. *valami leuelet minap Kaszony Vram io ghonduiselése altal el foghtak* — Vö. a 22., 29. sz. levelek, és a függelékben a száműzött protestáns prédikátorok-

hoz írt Bethlen-episztola vonatkozó soraival: Kászoni Márton figyelteti Bethlen Miklós postáját, s vagy felbontva küldi meg leveleit, vagy pedig visszatartja, és bizonyára az udvarhoz küldi őket. Az e korban nem szokatlan cselekedettel Kászoni az Erdély és Magyarország közötti levelezésről rendszeresen tájékoztatja Lobkovitz herceget, aki Portia halála után a Titkos Tanács elnöke lett. Konkrétan pedig arról a titkosírással írt Vitnyédi-levélről van szó, amelyről a protestáns prédikátorok előtt magát mentő episztolában Bethlen szól. Az ügy elég nagy port vert fel, es egyesek szívesen használták volna fel Vitnyédi félreállítására: „Az többi közöt io volna conferalnj ü kgmevel — ti. a personalissal J. J. —, az Istentelen Vittnjedi felöl, kinek az Camara levelit fogatta el Cifrakkal irottat, meli altal Bethlen Miklossal Zimboral, Francia Titulust irvan az levelre, melli el fogot level pariajat Palatinus V*ramnak* s-nekem is az Camara meg külte. Nem lehetne e ü kgk azt iavallanÿ, ha Austriaban kaphatnak Vittnjedit, kötnek njakon s-adna elö az Clavisokat azon levelehez. Holot penig publice nem akarnanak larmat czinalnj belöle, czak Palatinus V*ram* akarattiat tudhatnam, el dugatnam en ütet s. falban rakatnam soha senki nem tudna hova lött." (1666. jún. 21-én kelt levelében írja Nádasdy Ferenc.) (Staatsarchiv, Bécs, Hung. Spec. Fasc. 310. Konv. B. fol. 20—22. — E fontos adatra R. Várkonyi Ágnes hívta fel a figyelmemet, s Szajbély Mihálynak tartozom még köszönettel a xeroxmásolat elkészítéséért.)

47. *Kgyd az en részemről nagy szolgha* — Valószínűleg a bibliai (János, 15. 20) eredetű „Nem nagyobb a szolga az ő uránál" mondásra történik itt utalás, ezzel érzékeltetve, hogy Bethlen tudja: magánál nagyobb méltóságot kér szívességre.

Bethlen még továbbra is a palatinus mellett akar maradni, de ehhez a fejedelem engedélyére van szüksége. Wesselényi Ferenc e napon Telekihez írt levele szerint: „Tekéntetes, nemzetes Bethlen Miklós uram ő kegyelme Cassárúl visszatérvén, búcsúzni bejött hozzám s úgy akarta a méltóságos erdélyi fejedelem szolgálatjára praesentálni magát. Azonban mégis legyen kivel conversálkodnom, kevés ideig magam mellett marasztottam", — s kéri a fejedelmet, hogy járuljon hozzá. (TML III. 576.) Teleki válasza 1666 júl. 7-én kelt. A Bethlen ügyében írt levelet eljuttatta Apafi Mihályhoz, s „szóval is alázatosan instalván, ő nagysága nagy jó szívvel megengedte ő kegyelmének ott való maradását." (TML III. 584.)

21.

Lelőhelye: OL P 659, 43. cs. 852.
Autográf. Cn.

3. *Fuleken letünkben* — Mint az Önéletírásában tudtul adja, a császár a füleki hadból rendelt Wesselényi mellé segédhadakat, s ők is Fülek felé vonultak Divény megszállására, ahova Balassi bezárkózott.

13. *jöttünk ide Palatinus Urammal eö Nagaval Diveny ala* — A divényi ostrom történetét l. Ö. I. 217—218. A levéllel egybehangzóan.

19. *tegnap el löven Taraczkal egy Sandor Gaspar nevü feő ember Sellyei feő kapitany bal labat* — Ez az eset oly mélyen bevésődött Bethlen emlékezetébe, hogy az Önéletírása lapjain is nyomot hagyott: „...erősen lőtt bizony ki egy Sándor Gáspár nevű főember, sellyei kapitány lábát is bokában ágyúval ellövék, de mégsem hala meg." (I. 217.)

33. *eő Nga is magha minden privata Injuriajat le hadgya* — Csereire hivatkozva Pauler is úgy véli, Wesselényi és Balassi között személyi gyülölség dúlt egy török rab miatt, s ezért is volt a palatinus támadása; ugyanakkor Bethlen is szól magán-indokokról: Balassi divényi várából sok kárt tett a palatinus környező birtokain. (PAULER, I. 94—95.; illetve Ö. I. 217.)

39. *Kapi Uramra az Palatinus neheztel hogy Ballassi Uramat Erdelyböl levelekkel biztatta* — Cserei tud arról, hogy Balassi rokona, Kapy György bírta annak erdélyi birtokait, s hogy azokat végleg megkaparinthassa, mind a császár, mind a fejedelem ellen izgatta őt. (KAZINCZY, 63. hasáb.)

22.

Lelőhelye: OL P 659, 42. cs. 842. Autográf. Cn.

9. *az Szathmari Posta Mester Insolentiai* — Vö. a 20. sz. levél Kászoni Mártonra vonatkozó jegyzetével.

23.

Lelőhely: OL P 659, 42. cs. 842. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihaly kedues es bizott io akaro Vramnak adassek.

Közölve: TML III. 588.

7. *Kegyd betegheskedését Isten lattya szánakozua ertem* — Teleki betegségének okáról vall Bornemissza Annához írott levele: 1666. jún. 1-én jelenti, hogy visszaérkezett Magyarországról, „noha bizony a Nagyságtok egészségéért való sok bor ital igen elrontott, anyira, hogy purgatioval, érvágással kellett élnem" — s ezért nem mehetett mindjárt az udvarhoz. (TML III. 575.)

9. *Enis az mértekletlenséghnek szinte megh adom uala az árrát* — Rendkívül érzékletes képet fest az Önéletírásban a magyarországi vendégeskedésről: „Szörnyű vendégség, részegség, muzsika, tánc, vadászat, mulatság telék el tovább egy hétnél,... Józanok is voltunk ugyan néha, én és Teleki Mihály, de a gazda és a több vendége körülöttünk minden istenadta nap részeg volt, és gyakrabban kétszer is napjában..." (Ö. I. 215.) S Murányban, Wesselényiéknél folytatódott a tobzódás. Hogy Bethlen itt sem túloz, bizonyítja Keczer naplója, mely Bethlenék Késmárkon létekor ilyen bejegyzéseket tartalmaz: „Az mai napot tánczczal mulaták." (máj. 4.) „Déllyest gróf uram Murány felé indulván, ugy Teleki, Bethlen uraimék is, noha az gyermecskék is eliggi mulattak volna..." (máj. 8.) (Ö. I. 242.)

23. *máris Erdelybe nékem tékozlo fi s-uandor az nevem* — Úgy látszik, nem nézték jó szemmel a kortársak, hogy ennyit volt távol a hazájától. Biztos, hogy panaszkodásának van reális alapja, hiszen Szenci Molnár Albertnak is voltak ellenségei, akik „csavargó nevemmel gyönyörködtették magokat" (VÁSÁRHELYI, 298.)

58. *az Erdélyi mustrát és készületet csak neuetik* — L. a 20. sz. levél jegyzetét, illetve TRÓCSÁNYI, 58.

24.

Lelőhelye: OL P 659, 14. cs. 329. Autográf — fogalmazvány? A tartalmából ítélve a protestánsok és a Rákóczi-ház kiegyezésének előkészületeiről számol be.

25.

Lelőhelye: OL P 659, 42. cs. 842. Autográf. Cn.
Közölve: TML III. 593.

2. *Kegyemed septima July keölt leuelét* — Teleki július 7-i levelét közli Gergely Sámuel, az ide vonatkozó lényegi tartalma: „Ugy hiszem, az országot is inducálhatni annak idejében, csak az török ellent (kit nem reménlenék) ne tartson benne. Addig már, míg onnét engedelem nem adatik, mint tractálhasson az fejedelem mind francziával, mind egyebekkel, annak engedelme nélkül"... „Itt már várunk az palatinus tetszésétől. Itt semmi sem mulik. Keresztesit siettetni kell vissza." (TML III. 587.)

16. *Az Safranytis most el nem uihetni, Baynotz egyeb arantis meszsze ide* — L. LOSONTZI HÁNYOKI, 55. „Bajmótz, jó fördővel és safránnyal kedveskedik."

25. *kgd leuelét az Palatinusné soha el nem tudá olvasni* — Teleki Mihály valóban nehezen olvasható írása már a kortársaknak is sok főtörést okozott, Naláczi és Székely László 1676. jan. 16-án arról panaszkodik, hogy sok gondjuk volt Teleki „boszorkány írásával", s oly számos dologról ír, míg egyiket kisillabizálják, a másikat már el is felejtik. „Kezdeti ugyan még is van, de a végére mintha Kűvárvidéki bikákat bocsátottak volna mászkálni." (TML VII. 141.)

42. *Palatinus vramat eő Ngat fiáual Wesselenyi Laszloual megh alkuttassák* — Pauler úgy tudja, hogy Wesselényi Széchy Mária miatt „viszályba keveredett bárgyú, esetlen fiával Lászlóval, kit első neje, a szentemlékű Bosnyák Zsófia szült" (PAULER, I. 79.), illetve, hogy a vele való kibékülés leple alatt nagyobb tanácskozást hívott össze a palatinus aug. 23-ra. (PAULER, I. 98.)

72. *Palatinus vram az Lőcsei Doctort... be akarta küldeni Erdelybe az Aszszonyunk curalására* — Teleki 1666. júl. 7-i levelében kéri Széchy Mária segítségét: a fejedelemasszony „igen kezdett ő nagysága betegeskedni, száradni is, melyet mi ő nagyságán phtisisnek lenni itélünk, melyre nézve, ha Nagyságtok annyi gratiáját mutathatná, maga Nagyságtok lőcsei doctorát ő nagysága meglátására, s ha kivántatnék, orvoslására is beküldené, cselekednék Nagyságtok igen nagy kedves dolgot." (TML III. 584.) Az orvos — Spielenberger Dávid — azonban egyéb elfoglaltságai miatt nem megy be Erdélybe. (Vö. még Széchy Mária 1666. júl. 26-i levele Telekinek, uo. 592.)

83. *Ba ba ba barakonyi Uramat Somlyora citálták* — Célzás Barakonyi Ferenc beszédhibájára.

26.

Lelőhelye: OL P 659, 14. cs. 329. Autográf. Valószínűleg a titkosírással készült levél fogalmazványa; sietős írás, javításokkal, törléssel, betoldással.

Kitűnően foglalja össze, mi volt számára a tárgyalási alap, milyen feltételek mellett volt hajlandó Erdély a magyarországi elégületlenek megsegítésére; egyben saját, a fejedelmi politika álláspontját tükröző — Erdély-centrikus — diplomáciai törekvéseiről is számot ad. Másolata — júl. 28-i kelettel — megtalálható: uo. 42. cs. 842. alatt.

27.

Lelőhelye: OL P 659, 31. cs. 753. Autográf. Cn. Másolata megtalálható a 42. cs. 842. sz. levélkötegben. Ott szerepel a levélzáró formula is.

3. *Megh ada Kegyelmes Vram Keresztesi Uram Nagysághod prima July költ parancsolattiát* — Trócsányi Zsolt szerint Apafi sem írhatott mást a nádornak, mint Teleki idézett levelében Bethlennek: Erdély a megfelelő időben támogatni fogja az interessatusokat, de amíg a töröktől nem kap engedélyt az akcióra, Apafi sem a franciákkal, sem mással nem tárgyalhat, s még kevésbé egyezhet meg. (TRÓCSÁNYI, 59.) Fennmaradt azonban Bethlen Miklósnak az a beszéde, amelyben Apafi üzenetét tolmácsolja Wesselényiék számára, így részint teljesebb képet kapunk Erdély állásfoglalásáról, részint pedig Bethlen Apafihoz írott levelének utalásai válnak világosabbá számunkra. Bethlen Miklós 1666. júl. 25-én az alábbi feljegyzést készítette: „Ez alkalmatossággal ezenn materiaba Palatinus V*ram* eö Nga, Szuhai Matyaas, Nagy Ferentz Itilö Mester, Bory Mihaly, Szepesi Pál, Ivani Fekete Laszlo Fighedi Nagy Andras Uramek elött szoual tett Propositiom.

Kegyelmes Vram.
Az Meltosaghos Erdelyi Feidelem az en kegyelmes vram Naghod*na*k mint kedues Vrának battyának atyafisághos szolghálattyát, ugy kegytek*ne*kis es minden ez ügyben eggyet erteö betsülletes rendeknek Feidelmi barattsághát, szomszedsághát ayanlya.
Hasonlo keppenn az Erdelyi Tekintetes Titok tanacs*na*kis ezt tudo része Ngd*na*k mint Kegytek*ne*k es mas itt ielen nem léuö de uelünk eggyet ertö betsülletes rendeknek kinek kinek rendihez illendö tekintettel s-keötelességghel ualo szolghálattyát ayanlya.
Minemü Nagy, Nemes, es Szent ügy foroghion fenn az szégheny romlásának tsak nem uéghseö spittzére iutott magyar Nemzetbenn, azonbann már réghenn fáradozo meltosághos szemely s-betsülletes rendek Ngd s-kegytek elött elé ⟨szam⟩ beszelnem nem szüksegh, mint hogy az üdö s-az dolghok annál már bellyebb uittek bennünket, hanem szüksegh lepiem arra:
Jo emlekezetibenn lehet Ngd*na*k s-kegytek*ne*k ⟨mikeppen⟩ az el mult Aprilisbe Csuti Benedek V*ram* által ⟨enghem es⟩ Teleki Mihálly Vrammal eggyütt enghem, mikeppen s-mire hivatott ki, ugy tudom nem égyébre, hanem az mü kereszteny Atyankfiai véreink ighaz magyarok ⟨iöuendö szabadulásokrol ualo⟩ seöt minnyáiunk mostani megh maradásunk es jöuendö megh szabadulásunkrol ualo elmelkedesinek es szandekinak megh értésere, ⟨mert⟩ es az ⟨mü⟩ En kegyls v*ram* Meltosághos Erdelyi Feidelem es Tekintetes Titok tanatsnak eleiben terjesztésére. Melly ugy kivánván az dologh egyedül Teleki Mihály U*ram* nemzetünk ighaz taghia altal az menyire az dolghok addigh ualo folyása enghette, rendesenn es hiuenn megh létt. Tudhattya aztis Ngd s-kegytek, én akkor mi uéghre marattam itt, tudni illik

hogy az en kegyls Vram Teleki Ur*am* altal uitt dolghokra ualo resolutiojat vevenn, viszontagh Magyar Országh ez arant ualo elmejet uegyem, szükseghes tractakat szöuettsegheket tegiek, es egheszsz ⟨hazánk⟩ Nemzetünk szolghalattiára hasznos Tanátsokkal tellyesenn terjek Vramhoz.
Im azert az en kegyelmes Vr*am* Titok Tanátsából keölt uálaszsza el erkezett, Credentiamot mind minapit, mind mostanit Ngd s-kegytek mar látta, mellynek erejéuel, Instructioim utánn ⟨az mostani dologhoz⟩ most ezt mondhatom:
Megh értette böuőnn Teleki Ur*am*tol az én kegyls Vram titok Tanatsival eggyütt Nemes magyar Nemzet szandekát, mellynek mint magha ügyének sziues elé mozdittását ighaz tökelletessegghel ighiri, es uiiabbannis én altallam az Nemes magyar Nemzetet, magha s-országha ighaz kereszteny s-ighaz magyar készséghreöl assecurallya. Hogy penigh azt mondom magha s-országha készségheröl, ne*m* ok nelkül van, mert noha az egheszsz Titok Tanátsis, annal inkabb az Statusok az dolghot ne*m* tuddgiak mint hogy ueszedelem nelkül nemis tudhattiák, mindazáltal ezek*nek* az kik benne részesek assecuratioiába megh nyughatik Ngd s-kegytek. Touábba azért az mint, mind az Erdélyi utonn, mind Kara Ibraim altal kiványa Ngod ⟨magyar orszagh⟩ s-kegytek az Portával valo tractat indittani, az én kegyls Feidelmem arra kesz, de Ngd s-kegytektöl minek elötte az lénne eggy kerdest kerd ⟨és ker illyen harom dolgot⟩ es az dologh magha ⟨eggyet⟩ kiván két dolghot kerdi tudni illik
1. Nem volnaé iobb tsak Kara Ibraim által tractalni, hogy miuel eö Török, mint hogy Tolmáts nelkül ugy mindeneket titkossabbann tractalhatna holott az Erdélyi keöuetnek szükséghes keppe*n* Tolmátsokkal kell élni, es igy az dologh több emberrel közlödik. Erre az eggy okra nézue inkább tettzenék az Erdélyi Tanáts*nak* az Kara Ibraim altal ualo tracta, mindaz altal miuel ott az ide ki ualo elmék es dolghok annyira nem világhossak mint itt, vár az en kegyls Ur*am* tsak innet, ha ugy tettzik hogy eö Nga kezdgye az Tractat, valami helyt innét válasza leszen, mar titkonn arra réndelt köuetét mindyárt el küldi az Portára, s-mindeneket az mint lehet szivessen el köuet az Törökkel ualo Tractába, melyre szükseghes keppe*n* kiványn ⟨ket dolghot⟩ az dologh kettöt.
1 ⟨2⟩ Hogy Ngd es ez ügyben éggyet értő bétsülletes rendek megh eggyezö tettzésébol le tett Conditioit külgiek bé, mi keppe*n* kiványa Nemes Magyar Országh az Törökkel ualo szöuetséghet, hogy eggyüd eö Nga az Portánn ollyat ne uéghezzen, melly talám magyar orszagh*nak* ne*m* tettzenék uagy most uagy iöuendöbenn.
2 ⟨3⟩ Kiványa eö Nga hogy ugyan Ngd es ez ügybe eggyet értö betsülletes rendek assecurállyák eö Ngat, hogy az mit az Portánn Magyár Országh számára uéghez, es annak neuéuel ighir, annak Ngd es az benne forgho teöbb ⟨Uri⟩ betsülletes rendek megh alloij tellyessittöii s-magyar Országh[alis] megh tellyesittetöii lesznek.
Volna ⟨negyedik⟩ harmadik, hogy ⟨ha I*sten* ez munkát boldoghittia⟩ tudni illik, Ngd es ⟨az⟩ Nemes Magyár Orszagh ⟨abban tejendö⟩ mutatná megh az Meltosaghos Erdelyi Fejdelem es házához [?] ez arant tejendö ⟨ualo⟩ munkájokert ⟨ualo⟩ remenlhetö recognitiojat, de nem ketelkedik eö Nga semmitis az Nemes Magyar Nemzet haalaadatossághába, ⟨legh alább az eö Nga es Nemes Erdely Orszagh ighaz praetensioiaigh⟩ Mellyet ⟨particularitasit⟩ Portai Tractak*nak* io uéghe utánn minek elötte teöbbhöz foghnank

megh láthat az ket Nemes haza, mellyet arrais halasztunk, hanem most az emlitett ⟨harom dologhra⟩ eggy kérdésre es azt köuetö ket kivansaghra ualo resolutiot uárom, nem léphetvenn ⟨teöbb most több⟩ semmi nemü ighiretre, keresre, uagy szövettséghre migh az Portánn az dolghonn altal *nem* esünk, melytölis fogh függheni az en ide ki touább ualo resideálásom, ugy hogy mostani választ mindenestöl talám Keresztessi Vram*nak* kell el vinni, mint hogy nékem az Frantzuz Köuettelis hol mi generalis tracta parancsoltatott, mindazaltal az én kegyls U*ram* ⟨azt⟩ ez arant az en szolghálatomat Ngd dispositioja alá adtta, mellyet kgytek io tettzéseuel eggyütt Nemzete*m* szolghálattiába eghészsz sziuel köuetni kész uagiok. (OL P 659, 31. cs. 753.)

41. *holnap megyen az leuél az Bánhoz* — Wesselényi Zrínyi Péter hozzájárulását is kérte, hogy Apafihoz fordulhasson segítségért. A bán aug. 15-i válaszában ezt jóvá is hagyta. (PAULER, I. 102.) — Zrínyi Péter és a nádor ugyanis már ez év április 5-én szövetséglevelet írt alá, melyhez júl. 23-án csatlakozott hitlevelével Nádasdy Ferenc országbíró is.

44. *tizenhatodik Augusti gyülnek mayd mind az Interessatusok ide mas praetextus alatt* — Ez a „mas praetextus" volt a két Wesselényi összebékítése. Vö. a 25. sz. levél jegyzetével.

67. *az Frantzuz haloghat, ugy látom minden függh az Anglussal ualo bekességhe-teől* — Franciaország az angol—holland háborúba a hollandok pártján avatkozik be.

28.

Lelőhelye: OL P 659, 42. cs. 842. Csak az aláírás és az utóirat autográf. Teleki Mihaly U*ramnak*.

Közölve: TML III. 598.

11. *Mostis ujobban Szakmar Varmegye* — Apafi határszéli tüntető hadmozdulatainak olvan hírét keltik, hogy Szabolcs és Szatmár elfoglalására készül.

16. *pro 23 praesentis sok emberseghes Ember ide jön* — Az előző levelekben említett 16-i dátum módosult 23-ra.

Hogy milyen komoly volt Magyarországon a riadalom Apafi állítólagos kijövetele miatt, jól mutatja Wesselényi Csáky Ferencnek írott levele — amelyet Bethlen Miklós kézbesített: ugyanis a nádor kéri a címzettet, hogy adjon Bethlen mellé kísérőt, ha szükséges. „Tekintetes Betlehem Miklos U*ramat* eő kglmét studio küldtem, kérvén eő kglmét térjen bé meltossaghos Erdelyi Fejedelem Uramhoz eő kglméhez, mint hogy Szatthmar Taja az eö kglme közenséges hirrel meg futamodot ki jöuetele miatt, nagy remölésben, és rettegésben vagyon, hogy annak a sok monta montanak, s-hol mi hireknek uégét uesse, s-ha szinte valami alkalmatossaga, vagy ellenünk ualo haragia uolnais, kérje eő kglmét, aszt tegye le, mert addig ejezgetik bennünket ki jüvetellel, vagy iün kj, vagy sem, de eö felségének az mi kglmes Urunknak füleiben esuén, sub praetexta defensae, annyi füstelgő kanotot küld nyakunkra, hogy bizony mi nékünk meg esik." (Murányalja, 1666. aug. 5., OL P 71, 108. Fasc. 259. 557.)

29.

Lelőhelye: OL P 659, 42. cs. 842. Másolat. Cn.

11. *Az mi Kgls Uram azt az helyetlen larmat illeti* — L. a 28. sz. levél jegyzetét.

Apafi kisebb határszéli tüntetéséről írván, Teleki is azzal nyugtatja Csáky Istvánt aug. 19-én, hogy a fejedelem nem Magyarországra készül, s a hó végén jut el Kővárig. (TML III. 600.)

29. *ighen nagy vadat talált benne* — vádat, azaz vádolásra való okot.

53. *az Ur Csaky Istvan Uram Soghoranak Rivalissa voltam* — Ezt az utalást nem tudom értelmezni.

57. *mert nem Cavarilhoz illö dologh, az mellyet az Nemetek neha Schelmstuknak hinak* — Kászoni Márton és Csáky István levélfelbontásairól van szó, s úgy látszik, a korban erre már szinte „terminus technicus" a Schelmstück német kifejezés. Balassi Imre 1672. jan. 29-i levelében említi Teleki Mihálynak, hogy Kapi György „hamis levelekkel él", „Az körösztén világban s az németeknél is ez ilyet selimstuknak híják, s nem pört illetne ez, hanem üstök vonyást." (TML VI. 40.)

A levél különleges jelentőségét az adja számunkra, hogy Bethlen itt nyíltan szól egy esetleges újabb peregrinációról.

30.

Lelőhelye: OL P 659, 42. cs. 842. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihály Vramnak Nékem jo akaro Vramnak adassek

6. *az én be menetelemis talam lészen* — Még Bethlen magyarországi tartózkodása során úgy határoznak Wesselényiék, őt fogják a Portára beküldeni, hogy következtében Magyarország behódolását, illetve Erdély számára a hadviselési engedélyt elintézze. 1666. aug. 27-i dátummal készül Wesselényi fogalmazványa — amelyen én egyértelműen Bethlen Miklós szóhasználatát vélem felismerni —, *Instructio, mely szerént kell procedálni az portán levő követnek*, arra kéri az erdélyi fejedelmet, „mivel Bethlen Miklós uram eleitől fogvást minden tractáinkban conscius és fundamentomoson érti dolgainkat, találja fel módját, más követet ne, hanem ő kemét küldje az portára" (DEÁK, 1883, 232.)

31.

Lelőhelye: OL P 659, 42. cs. 842. Autográf. Cn.

14. *az Portai ut* — Bethlen ekkor még mindig a Portára készül. Kende Gábor október 2-án kéri Telekit, tudósítsa őt „odabe való fenforgó dolgokrúl, az Betlen Miklós uram bemeneteléről; az dolgok nem változtak-e? az portára elmentek-e, és ki ment? maga-e Betlen Miklós uram, vagy Baló László uram? és ez télen meg lesz-e?" (TML III. 611.)

20. *Sitva Toroki es ha mi mas Pacificatiok* — A zsitvatoroki béke dokumentumai is a portai követségéhez szükségesek. 1606. nov. 11-én Rudolf Habsburg király kötött békét — Bocskai István kívánságai szerint — a törökkel. Ezzel zárult le a 15 éves háború, néhány felvidéki vár felszabadult, s az uralkodó mentesült az adófizetéstől.

21. *az Szultan Szuliman Athnameia* — II. Szulejmán 1565-ben küldött athnamét János Zsigmondnak, melyben biztosította őt Erdély oltalmáról, s a Szapolyai-ház kihalása esetére garantálta a szabad fejedelemválasztást, évi 10 000 arany adó ellenében. (Vö. MAKKAI, 216.)

32.

Lelőhelye: OL P 659, 42. cs. 842. Autográf. Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihály Vram*nak* Nékem kedues io akaro Vram*nak* adassek.

33.

Lelőhelye: OL P 659, 42. cs. 842. Autográf. Tekéntetes Nemzetes Teleki Mihaly U*ramnak* Nekem kedves io akaro U*ramnak* adassek

2. *Kgdt iterato kerem* — L. a 31. sz. levél jegyzetét. Bethlen még mindig nem adta fel a portai út lehetőségét, azonban mégsem őt, hanem a nagy török diplomáciai tapasztalattal rendelkező Baló Lászlót küldik, őt is csak novemberben.
3. *most az szomoru eset* — Apafi Gergely halálára utalhat Bethlen.
9. *Groff Theökölyi Uram jöueteleröl tudosittson* — Thököly Istvánék — az ifjú Thököly Imrével — 1666 novemberében érkeznek Erdélybe. Hogy Bethlen Miklós annyira várja őket — több levelében érdeklődik érkezésük felől —, arra enged következtetni, hogy Thökölyék az interessatusok ügyében is szándékoznak tárgyalni. Trócsányi Zsolt is erre gyanakszik: „... Thököly István 1667 elején Erdélyben jár. Bizonyosra vehető, hogy nemcsak birtokai ügyében; arra azonban nincs nyom, hogy miről tárgyal s kivel." (TRÓCSÁNYI, 59.) Keczer naplója azonban erről is tanúságot tesz, csak egyetlen bejegyzést idézek, 1666. dec. 24-éről, Fogarasból. „Bethlen János, Miklós és Teleki uramék jüttek gróf uram szállására, holmi portára iratandó conceptusokat olvastatván előttünk". (TASNÁDI NAGY, 270.) Vagyis, az 1666 novembere és 1667 farsangja között eltelt időszak alatt, a vendégeskedés lakomái közepette, a birtokügyek rendezésének örve alatt az elégületlenek kérdése is terítékre került.

Bethlenék levelezésének ellenőrzése továbbra sem szűnt meg, legalábbis erről tanúskodik Wesselényi Ferenc Rottalhoz intézett levele (Vác, 1666. okt. 8.): „Azom*ban* tegnapi megh szállásom*ban* érkezvén Telekÿ Mihály és Bethlen Miklós U*ramek*tól bizonyos Leveleim, mint hogy mind a' két Levél csak nem egy tenorral szól, im Bethlen Miklós U*ram* Levelének igaz Pariaját megh küldtem kgdnek. Ha ez igaz, a' kit ir, én nem tudom honnan érdemlettem azt a suspiciot vénségemre, egy felől eő Felségétűl kglmes Resolutioim vannak az Erdélyiekkel való jó szomszédságos Correspondentiáról, más felől a' Leveleket intercipiállyák. Melly minemű becstelenségemre, s-mortificatiomra essék, kgd méltóssága itélye megh. Ha azért az eö Felséghe kglmes akarattyából vané, s-továbbis ugy kelletiké lénni, kérem szabadicsa fel kétségtül elmémet." (OL P 507, 12. cs. 574.)

A palatinus és Bethlen levelezésének kevés nyoma maradt fenn, ezért érdemes közölni itt Wesselényi 1666. okt. 13-án Rosombergen költ levelének néhány részletét. Azt írja Bethlen Miklósnak: „... Leuelemre irt valasttiat kigÿelmednek nagi Contentumomal keduesen uettem, s felete akarom hogi hamiskodnak segiénekkel az ragalmazo nÿeluek." Majd arról szól, hogy neki Bécsbe kell menni a lakodalmi pompára, de szekeres lovakból megfogyatkozván, Erdélyből akar lovat hozatni, s Bethlent is arra kéri, hogy „ha Istaloÿaban talaltatik Piros Peÿ uagi sep török lo, hozza el magaual, (bizonÿomra irom, nem kiuanom ingien) nagi hala adasal meg adom az arat, s ha masoknalis tudna oljan louat agia tutomra halado kösönetel uesem: kiuanuan Isten szok ÿokal algia es eltesse kigielmeket..." (OL P 507, 13. cs. 123.)

34.

Lelőhelye: OL P 659, 42. cs. 842. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihaly Ur*amnak* Nékem kedves io akaro Ur*amnak* adassek.

2. *bé iáró* — Deák Farkas szerint „... sajátságos intézmény volt a magyar főúri udvartartásban és különösen az erdélyi fejedelmek udvarában. Magában foglalta a régi s a külföldi királyok, hercegek, főurak udvari apródi intézményét s a régibb és az ujabb idők ugynevezett testőrségét. Abból állott, hogy a *fejedelemhez közelebb álló főurak*, főnemesek, mint a régebbi lovagok, gyermekeiket az udvarba adták, hogy ott a fejedelem személye körül szolgálatot tegyenek, mégpedig úgy, hogy atyjok hűségének is bizonyságúl s olykor zálogul szolgáljanak." (DEÁK, 1887, 17.)

35.

Lelőhelye: OL P 659, 42. cs. 842. Autográf. Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihály Vr*am* kedues io akaro Vr*amnak* eö k*nek* adassek

36.

Lelőhelye: OL P 659, 42. cs. 842. Autográf. Teleki Mihaly Ur*amnak*
Közölve: TML III. 628.

18. *onnet ugy hiszem eddigh Betsbe az lakadalomra* — I. Lipót és Margit spanyol királylány házassága ez év végén jön létre.

20. *hanem az Temetesre enis el megiek* — A közlő megjegyzése: „A fejedelem kis fiának, Apafy Gergelynek temetéséről van szó." Ez azonban nem valószínű, mert a temetés már okt. 28-án megtörtént.

36. *Lengyen Király es Marshalk közt az bekességh* — „A lengyel nagymarsal ugyan a mult évben — 1666-ban, J. J. —, miután a király hadait megverte, békét kötött és egyidőre megsemmisittetvén az ellene hozott marasztaló itélet, a közbéke érdekében önkényes számüzetésbe ment Boroszlóba: de mindamellett ő volt a győztes és még mindig nagy akadálya a franczia terveknek. Gremonville tehát nem hagyott fel a gondolattal, eltétetni láb alól az alkalmatlan embert." – irja PAULER, (I. 118.).

37.

Lelőhelye: OL P 659, 42. cs. 842. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihály Ur*am* kedues io akaro Uram*nak* adassek.

38.

Lelőhelye: OL P 659, 42. cs. 842. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihály Vr*amnak* Nékem kedues io akaro Vr*amnak* adassek.

39.

Lelőhelye: OL P 659, 22. cs. 688. Autográf. Tekintetes Nemzetes Lypotzki Ketzer Ambrus Kedues Apám Ur*amnak* adassek.
A korban szokásos, hogy valakit bátyjuknak, fiuknak, apjuknak stb. fogadtak — egymás iránt mutatott megbecsülésből. Ez volt a viszony Bethlen és a levél címzettje között is.

3. *az Kis Groffotska olly hirtelen beteghedett* — Thökölyék beérkezését késlelteti, hogy — amint arról Csuti Benedek 1666. dec. 8-án Tekén kelt levelében Telekinek beszámol Thököly Imrének, a kis grófnak „tegnap déltájban annyira fakadozott volt ki az orczácskája, hogy majd nyavaljáját ki nem tanulhatjuk vala, az kiről az borbély egyébaránt is úgy discurált, hogy csak az belső hévség ütött ki rajta, de ez éjjel három óra tájban annyira fakadozott ki minden testecskéje, hogy könnyű megesmerni, nem más nyavalyája, de az sűrő himlő vagyon rajta és az oly sok, hogy majd az testén alig találtatik oly helyecske, az ki ki nem pörsödezett volna. ... Az himlő kiütés után, légyen Istennek nagy hála, majd frissecskébben látjuk lenni az ifiu grófocskát. " (TML III. 635.)

Bethlen végül — mint Keczer naplója tudtunkra adja — 1666. dec. 22-én találkozott Thököly Istvánékkal „Kis-Sinken falatozván gróf uram, Bethlen Miklós és Pál uramék eddig jüttek ö nga eleiben." TASNÁDI NAGY, 269.

40.

Lelőhelye: OL P 659, 42. cs. 842. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihaly Uram*nak* &c (Titulus) Nekem jo akaro Vr*amnak* adassek
A levél pontos dátuma nem határozható meg.

41.

Lelőhelye: OL P 659, 14. cs. 329. Autográf fogalmazvány. Forgáts Adam Ur*amnak* Mivel a terminus ante quemje pontosan nem határozható meg (csak az valószínű, hogy magyarországi tartózkodása során írta Bethlen), ezért került az év végére. A Forgách cs. levéltárában egyébként nem maradt fenn Bethlen Miklós-levél.

42.

Lelőhelye: OL P 659, 14. cs. 329. Autográf fogalmazvány. Rottal Ur [...] A datálásra l. az előző levél jegyzetét.

3. *a Debretzeniek mellett tétt törekedésemet segitette* — Feltehetőleg azokkal a Bihar megyei foglalásokkal kapcsolatos, amelyekről Apafi ír 1667. febr. 4-i dátummal. (Vö. EOE XIV. 211.)

43.

Lelőhelye: OL P 659, 42. cs. 842. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihály kedues io akaro Ur*amnak* eő kgy*nek* iram Cito, cito, citissime.
Közölve: TML IV. 30.

4. *mind az szoual ualo informatiojara izének* — Az *izé* töltelékszó itt arra utal, hogy Bethlen nem akarja az illető személyt megnevezni, s Telekit is erre kéri!
9. *kgd gyermeke beteghséghe* — A közlő jegyzete szerint Teleki Istók nevű kisfia volt beteg, aki 1667. febr. 20-a körül halt meg.
16. *már az kopasznak irtam* — Feltehetően Naláczi Istvánra gondol, ugyanis Teleki egyik tréfás levélcímzése is utal kopaszságára: „Az én frisen lépő, az brassai asszonyok szép szemek nézésétől megrészegedett fejű kopasz uramnak, tekintetes nagyságos Naláczi István uramnak az ő nagysága szép hopmesterének, nekem kedves komámnak adassék." (TML V 33.)
21. *neheztelvénn legh kissebb izetlenkedestis az Groffal* — Thököly István gyermekeinek mint Bethlen István dédunokáinak — jogán szeretne hozzájutni a vajdahunyadi örökséghez, amit a másik két Bethlen-örökös, Zólyomi Miklós és Barkóczi Sándorné ellenez. A jogvita bonyodalmaitól Bethlen igyekszik távoltartani magát.
24. *ha ennékem amoda kell mennem* Azaz Magyarországra. A palatinus 1667 febr. 10-én kelt levelében hívja ki Bethlent vagy Telekit. (TML IV 27.) Még Bánffy Dénes is Bethlent javasolja. (Uo. 35.) Bethlen feladata az lett volna, hogy az 1667. febr. 28-ra kihirdetett rendkívüli nádori széken Erdélyt képviselje. (Megint nem ő megy: helyette Zöldi Demeter.)

Wesselényi 1667. február 4-én is felkeresi levelével Bethlent. „Kegyelmednek regtől fogvást semmi levelet nem vehetven, mint s-hol legyen nem tudhatom, bizony kivannék jo egessegeről tandem aliqvando őrvendetes hirt hallanom. Azomban az minemű Persiai szünyegek megh vitele felől üzentem volt kgldtőlis Szeki Teleki Mihálÿ Uramnak, nem leven mind eddigis semmi válaszom az aránt ő kglmetől, irtam mostanábanis eö kglmenek, ha megh vette adgÿa ertesemre, azonnal megh küldöm az árrát ö kglmenek. Ha pedighlen quo Cásu megh nem vőtte volnais, kglmedetis kerem legyen erette vegÿe megh; mihelÿen tudosit felőlle, azonnal az arrárol Contentáltatom kész pénzül ő kglmét." Írja még, hogy febr. 28-ra Besztercére gyűlnek a rendek, az erdélyi fejedelem is küldje követét, „micsoda inferált karokrol, Meltosagos Erdelÿi Fejedelem Kökenÿesdi s-mások ellen tött panaszszának" eleget tenni. Azonos tartalmú levelet küld Bánffy Dénesnek és Teleki Mihálynak. (OL P 507, 13. cs. 130.)

44.

Lelőhelye: OL P 659, 42. cs. 842. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihaly kedues jo akaro Vr*amnak* eö kgnek iram.

45.

Lelőhelye: OL P 659, 37. cs. 793. Autográf. Méltosághos Vr Groff Theökölyi István Vramnak Nékem nagy bizodalmas Uramnak eö Naga*nak* adassek

5. *hamiss vádok* — Egyéb utalás híján tisztázhatatlan, hogy Bethlent mivel

vádolják a gróf előtt. Talán azzal, hogy a Bethlen István-örökség vitájában nem mellettük áll, hanem a Wesselényi és felesége által támogatott Barkóczi-né mellett?

18. *már bizonyossan concludálnánk az Huszti allapotrol* — Jóllehet Thökölyék erdélyi tárgyalásai során szóba kellett kerülnie Huszt várának mint Bethlen-örökségnek is, itt azonban talán mégsem erről ír Bethlen. A szövegkörnyezet megengedi azt a következtetést, hogy Bethlen Miklós a portai tennivalók, s a török segély kérdésének végső határozatát kívánja. Ugyanis titkosírásuk egyik megfejtése szerint az alábbi fedőneveket használták:
Huszt = Porta
Zólyomi = Apafi
Magyarok = Likavaiak
Hedri = Teleki
Praefectus fia = Bethlen Miklós
Trencséniek = Bécs
(OL P 658, 3. cs. 793.)

46.

Lelőhelye: OL P 659, 42. cs. 842. Autográf. Cn.

47.

Lelőhelye: OL P 659, 37. cs. 793. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihály Uram*na*k Nékem kedves io akaro Vram*nak* adassek.
Közölve: TML IV. 35.

4. *Dauid Deák* — A Portán lévő Rozsnyai Dávid. Itt már az első jeleit láthatjuk annak, hogy az erdélyiek nem bíznak Panajotban, a török tolmácsban, és saját emberüket szeretnék beállítani a tárgyalásokba helyette.

48.

Lelőhelye: OL P 659, 42. cs. 842. Autográf. Címzés a borítékon: Tekintetes Nemzetes Teleki Mihály Uram*na*k nékem kedues io akaro Uram*na*k adassek.
Közölve: TML IV. 43.

2. *mégh Balo Uramat itt találtam* — Bethlen most Apafi udvarában van, a fogarasi várban. Baló ekkortájt jött meg portai útjáról, s követjárásának eredménytelenségét értékelik, ugyanis nem találkozhatott a fővezérrel, valamint a továbblépés módozatain töprengenek. Bethlenék javaslata az, hogy ki kell kérni a tanácsurak véleményét. (Főként Bánffyét, Béldiét és Bethlen Jánosét.)

14. *más kosárába eperiet nem szednénk eörömest* — A fejedelem környezetének hangulatát jól tükrözi Bethlen. Bizonytalannak, kockázatosnak tartják a magyarországi akciót. E kifejezés egyébként rendkívül közkedvelt a kor levelezésében. Ebben a formában a fejedelemasszony is gyakran használja. Bánffy írja Telekinek: „Ugy látom, maga kosarába kivánja szedni az eperjét" (TML V. 89.), azaz saját magának akarja lefölözni a hasznot.

19. *noha az Fejdelem Aszszonyis már megh tudtta, volt elégh nagy larma* —

Beszédes jellemzése annak, hogy Apafiné Bornemissza Anna milyen nagy szerepet vitt az ország gazdasági kormányzásában; ez alkalommal éppen a magyarországiak ügyének felvállalását kifogásolja. Vö. még: SZÁDECZKY, 1911.

20. *az széghény ven soghor aligh csitithatta* — Ghillányi Gergely, Apafi nővérének, Annának férje. Az udvarban gyakran ő csitította el a különféle viszálykodásokat

45. *Balogh Máthe:* Apafi hopmestere.

49.

Lelőhelye: OL P 659, 42. cs. 842. Autográf fogalmazvány.
Közölve: TML IV. 50. Gergely azonban nem ezt a fogalmazványt, hanem az utóirattal is ellátott levelet közli, amelynek eredetijére nem sikerült rátalálnom. Ott a dátum pontosabb: „11 órakor reggel"

15. *Zöldi Demetert akaria ki küldeni* — A 43. sz. levél jegyzetében esett már róla szó, hogy a febr. 28-ra tervezett nádori székre Wesselényiék Bethlent szeretnék maguk közé kihívni. Mivel Bethlen János az interessatusokra nézve veszélyesnek tartja, hogy fia gyakran kijárjon, Apafi Zöldi Demetert küldi. Ezzel maga Bethlen Miklós is egyetért — a portai követjárás még mindig szerepel legfőbb tervei közt, s mivel azt követően szintén Magyarországra kellene mennie, szerinte is gyanút kelthetne jövés-menése.

21. *s-tsak nem szünik migh vállyát nem veszi* — Jelentése kb. döntésre nem viszi a dolgot. Gergely Sámuel olvasata itt: *valóját*. Erre az olvasatra a fogalmazvány nem ad lehetőséget.

29. *az Kökenyesdi allapottyába* — Kökényesdi 1664-es betörése Erdélybe, valamint a partiumi határviszályok rendezése volt színleg az ok a palatinus és az erdélyiek találkozására. (Vö. TRÓCSÁNYI, 60—61.)

47. *Nékem irt Palatinus Uram leuele szorol szora eggyez az kgydevel* — A 43. sz. levél jegyzetében ismertetett Wesselényi-levélről lehet szó, abban ír a Teleki-féle szőnyegvásárlásról.

48. *félek hogy mégh én hozom azokat ki néki* — E részmondat előtt Gergelynél ez áll: „az szőnyegeket kéri", vagyis Bethlen attól tart, hogy a keleti szőnyegeket neki kell a Portán megvennie.

Gergely Sámuel még közöl egy külön cédulán álló utoiratot is: „Asszonyunknak szóló levelét Kegyelmed úgy concludálja, hogy ezután az magyar dolgokhoz Kegyelmed nem szól. Ez nem jó. Est contra realitatem et Christianitatem. Igen is szóljon, Uram." — Ezekben a sorokban Bethlen Teleki febr. 27-én költ levelét bírálja. Bornemissza Anna helytelenítette a magyarországi ügyekbe való bekapcsolódást. Teleki említett levelében nyugtatgatja, hogy kockázatmentes a vállalkozás. Ám ha a fejedelemasszony úgy akarja, akkor ő többé nem avatkozik a dolgokba. (Vö. TRÓCSÁNYI, 61. és TML IV. 45—46.)

50.

Lelőhelye: OL P 659, 42. cs. 844. Autográf. Tekintetes Nemzetes Losontzi Banfi Dienes Vramnak Nékem kedues batyam Vramnak iram

6. *Az mi azt az Palatinus Uram leuelet nézi* — L. a 43. és 49. sz. levél jegyzetét.

51.

Lelőhelye: OL P 659, 45. cs. 869. Autográf. A levél hátlapján: Dem herrn Heinrich von Schöellen. A borítékon: Dem herrn Heinrich von Schöellen abzugeben zu Breslaw

A levél a kor Erdélyében szinte egyedülálló információ-csere fontos dokumentuma. Bethlen külföldi politikai, eseménytörténeti beszámolókért, „novellákért", a mai újságok elődjéért cserébe az erdélyi és portai hírekről tudósítja partnerét. E levelezéséről az Önéletírásában is említést tesz: peregrinációjáról hazatérőben „Baraszlóba érkezvén, Schmettauer nevű nagyhírű kereskedő emberrel és Henricus Schoellenius nevű svéciai residenssel végezék de correspondentia epistolari melyet egynéhány esztendeig tartottam." (Ö. I. 201.) Ennek a közlésnek megfelelően s egybehangzóan széles körű levelezési programról vall a protestáns prédikátorokhoz címzett episztolájában is. „... és mivel ifjú létemre kelletinél jobban is vágytam az új dolgok után, előbb nem tértem vissza, míg mind Bécsben, mind Boroszlóban s Európa némely több részeiben, um. Heidelbergben, Párizsban, Londonban, Hamburgban, Amsterdamban levelek váltására bizonyos alkalmatosságot és egybeköttetést nem állapítottam meg... És bizonyára nyertem újdonságokat mindenünnen, és igen nagy gyönyörűségem találtam abban, hogy még ha az erdélyi hegyek közé zárkóztam is, gyakran egész Európát bejártam barátimmal való levelezés folytán." (L. a kötet Függelékében.)

Kandia ostroma (1645—1669) mind a magyar, mind a külföldi közvéleményt foglalkoztatta, hiszen az a Földközi-tengeri kereskedelmet ellenőrző, fontos támaszpont volt. Több irodalmi és művészeti alkotás őrzi ezt az érdeklődést. Pl. *Gyöngyösi István:* Márssal társalkodó Murányi Vénus.

[A levél fordítása:]

Nemzetes és Tekintetes Uram, Barátom stb.!

Amióta két, idegen kézzel írt, szomorú, mert betegségedről hírt adó leveledet megkaptam, semmit sem tudhattam egészségednek jobbra vagy rosszabbra fordulásáról, ezért nem ok nélkül nyugtalankodom miattad, és nagyon kérlek, ha élsz még, szíveskedjél nekem valami hírt adni mind saját magadról, mind az európai közügyek állásáról, mert míg a közérdekű hírek nem csekély gyönyörűséget okoznak majd nekem, úgy még örvendetesebb lesz számomra, ha Téged életben és egészségben tudlak. Azonközben — hogy ne csak tisztelgő levelet küldjek —, csatolom ezeket a keleti újságokat.

Követünk levele nemrég érkezett meg Konstantinápolyból, sőt már ő maga is visszatérvén Adrianopolisból, a szultán udvarából, megerősítette, hogy a fővezír októberben az egész hadsereggel áthajózott Candiába, velencei részről még a legkisebb kémhajó sem tűnt fel, annyira biztonságos volt mind az átkelés, mind a kiszállás a török részére, de mondja ez a követ, hogy a törökök partraszállása után hamarosan megérkezett a velencei flotta, mely a sziget minden kikötőjét, minden belépésre vagy Görögországba való visszatérésre alkalmas helyét olyannyira elfoglalta és elvágta, hogy októbertől 1667. január hetedikéig a nagyvezírtől csak egy küldönc mehetett a császári udvarba, aki megvitte az új parancsokat, meg hogy a vezír csak távolról ostromolja magát Candia városát, a város későbbi feldúlására sebbel-lobbal építsen egy várat a várossal szemben. A vezír nevében kérte ez a küldönc, hogy a török flotta minél gyorsabban induljon, a velencei flotta megfuttatásával ugyanis a krétai háború végre-valahára befejeződik, máskülönben viszont hosszas háborúzásra, sőt a vezír veszedelmére és a hadsereg pusztulására lehet számítani. Ez okból a szultán megparancsolta a legfőbb flottaparancsnoknak, hogy tekintélyes pénzösszeggel azonnal menjen Konstantinápolyba, és onnan folyó március hó 25-én induljon el a hajóhad-

dal. Ott volt először Candiában a fővezírnél, aztán a császárnál a genovai köztársaság követe is, akit a török nagy tisztességgel fogadott, és aki nagyon elégedetten távozott, állandó képviselőt hagyván hátra; ez a követség kétségkívül kereskedelmi céllal történt, és valószínűleg barátságot szerzett a törökkel, hacsak a két köztársaság ősi vetélkedése idővel nem termi meg a kiirthatatlan itáliai éleselméjűség példáját.

Minálunk és a szomszédos tartományokban eléggé nyugalmas az élet. Ezekkel ajánllak Isten oltalmába és maradok Nemzetességed ragaszkodó barátja

Kisbún kastélyban 1667. március 5.

Bethlen Miklós

52.

Lelőhelye: OL P 659, 29. cs. 740. Tekintetes Nemzetes Szeki Teleki Mihaly kedves io akaro Uramnak adassek.

Közölve: TML IV 75.

11. *az oda ki valokat is tudosittani kellene Zolyomi zauarekiáról* — Zólyomi Miklós —-a Dávid fia —, Hunyad vármegye főispánja. Apafival elhitették, hogy a fejedelemségre tör; ilyen elképzelései valóban lehettek, Bethlen István-unoka lévén. Apafi Fogaras várába záratta, javait elvették tőle. Kiszabadulása után, 1667 márciusának utolsó napjaiban a Portára futott, s tett is lépéseket a fejedelemség megszerzésére. A törökök az ő személyével zsarolták Apafit, az pedig mindent elkövetett félreállíttatására.

19. *Balo Lászlo minapi expeditioiakor* — Amint azt már a 49. sz. levélben is jelezte Bethlen, Apafiék nem tartották kellően eredményesnek Baló portai követségét — nem is találkozott a fővezérrel, mivel az Krétánál volt —, s hazatérte után rövid idővel újabb követségre küldik.

33. *az Udvarhelyszeki állapotot halaszszuke vagy ne* — Kérdése az udvarhelyszéki főkapitányság tisztébe való közelgő beiktatására vonatkozhat. L. az 55—56. sz. leveleket.

53.

Lelőhelye: OL P 659, 29. cs. 740. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihály Vramnak Nékem kedues io akaro Vram*nak* eö kgy*nek* adassek. Teleki Mihály valaki másnak is elküldte, tájékoztatás végett, mert a levél hátoldalán az ő kezével ez áll: „Data occasione visza várom ktül."

Közölve: TML IV 78.

5. *az Balo Laszlo utann valo Expeditiok* — Az elégületlenek itt pontokba foglalt üzenetét Zöldi Demeter hozta meg Besztercebányáról, s Bethlennek kellett a Portára elküldött Baló után levélben megírnia a pótutasítást, amely már az itt összefoglalt feltételeket tartalmazta. (Vö. TRÓCSÁNYI, 64.)

54.

Lelőhelye: OL P 659, 29. cs. 740. Autográf. Cn.

Közölve: TML IV. 83.

7. *Az Grofot:* azaz Thököly Istvánt.

18. *Zolyomi állapottyárol* — L. az 52. sz. levél jegyzetét.

21. *Kgd szerelmes feleséghe megh szabadulásánn enis... eörülök* — Gergely

Sámuel jegyzete: „Zsuzsa nevű lánya született. Teleki Mihály 1668-ban kelt feljegyzésében — talán tollhibából — április 21-re írja születését."

33. *Palatinus halála már bizonyos* — Wesselényi Ferenc halálát márc. 28-ra, a Besztercebányához közeli Lipcsére teszi PAULER, I. 136. Bethlen értesülése a pontosabb, Váradi Mihály márc. 27-én délután 3—4 óra között megtörténtnek jegyzi fel a palatinus halálát, s csak este 6 óra tájban tették a holttestet koporsóba, s éjjel vitték Zólyomlipcsére. (RÉVÉSZ, 154.)

55.

Lelőhelye: OL P 659, 29. cs. 740. Autográf. Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihály Uramnak. Nékem kedues jo akaro Vr*amnak* adassek.

10. *mehessen veghbe azonn dologh illendőképpen* — Vagyis az udvarhelyszéki főkapitány tisztébe való beiktatás; mely tisztséget Bethlen János lemondásának és Teleki jóindulatának köszönhetett. L. az 56. sz. levél jegyzetét.

56.

Lelőhelye: OL P 659, 29. cs. 740. Autográf. Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihály Vr*amnak* &c Nékem kedues io akaro Vr*amnak* adassek. „Kutyfalui Tisztarto sietue külgie megh Szent Peterre."

10. *23 mehessen az introductio véghbe* — E levél szerint tehát 1667. május 23-án iktatták be Bethlen Miklóst az udvarhelyszéki főkapitányi hivatalba. Bethlen János mondott le erről a tisztéről a fia javára. Az Önéletírásban erről így emlékezik meg: „Ezen 1667. esztendőben installáltattam én az udvarhelyszéki főkapitányságban boldog emlékezetű Apafi Mihály fejedelem grációja, az atyám resignatiója, és Teleki Mihály mind az atyámtól, mind annál inkább éntőlem nem kért szerzése által, melyet cselekedett volt in anno 1666, mikor én a palatinus Wesselényinél laktam..." (Ö. I. 227.) Felmerülhet még, hogy Bethlen János lemondásában betegsége is közrejátszhatott.

57.

Lelőhelye: OL P 659, 29. cs. 740. Autográf. Tekintetes Nemzetes Szeki Teleki Mihály kedues io akaro Vr*amnak* eö k*nek* adassek

Bethlen beiktatásáról nincs más missilis-dokumentumunk; Bánffy Dénes kérdezi 1667. jún. 1-én kelt levelében Telekit: „Az Bethlen Miklos uram kapitánysága mint mene végben örömest érteném." (MTAK Kézirattára, Ms. 10. 093.)

58.

Lelőhelye: OL P 659, 29. cs. 740. Autográf. Tekintetes Nemzetes Szeki Teleki Mihaly kedues jo akaro Vr*amnak* eö k*nek* adassek

Május 25-én érkezik Gyulafehérvárra a Portáról Fogarasi János. (TML IV. 113.) Bizonyosan az általa kapott hírekről kívánja tudósítani a magyarokat.

59.

Lelőhelye: OL P 659, 29. cs. 740. Autográf. Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihály kedves io akaro Uram*nak* eö K*gy*ne*k* adassek.
Közölve: TML IV. 122.

4. *3. May Tessalonicaba keölt leuele jöue Balo László Uramnak* — Baló utasításában az is szerepelt, hogy a nagyvezírrel, Köprülü Ahmeddel is közölje a magyarországi ügyek állását. A nagyvezír ekkortájt Kréta megvételéért harcolt Velence ellen. Jún. 1-én fogadta Balót.

14. *Huszti dologh tsak abba marada, noha az Groff Ketzer, es Hedry Uramek altal megh találá az Tanátsot* — Zólyomi szökése után — annak gyámjától, a volt fejedelem — Rhédey Ferenctől Apafi és a rendek 1667 májusában elfoglaltatták Huszt várát. A huszti birtokra Thököly István is jogot formált fia, a Bethlen István-dédunoka jussán. Apafiék döntése bizonyára nem volt a gróf ínyére, s a fejedelmi tanácsot kereste meg jogorvoslás végett. — Bethlen Gergely volt a várat átvevő tisztek egyike. Az ügyhöz tartozik még, hogy Rhédey emiatti felindulásába halt bele, valamint az, hogy Teleki is esélyes várományos volt, mint a vármegyei főispán adminisztrátora.

60.

Lelőhelye: OL P 659, 29. cs. 740. Autográf. Tekintetes Nemzetes Szeki Teleki Mihály kedues jo akaro Uram*nak* eö K*ne*k adassek.

17. *Posta Mester:* Székely László.

61.

Lelőhelye: OL P 659, 29. cs. 740. Autográf. Tekintetes Nemzetes Szeki Teleki Mihály kedues jo akaro V*ramnak* adassek.

2. *kegd nékem daru tollat ighirt* — Bethlen Kun Ilonával való eljegyzésére készülődve írta ezt a levelet; a darutollra is a díszes öltözethez lehet szüksége. Önéletírása szerint is kedvelt darabja a darutoll: „mert én mind paripán jártam forgósan, hol sas-, hol daru-tollasan." (Ö. I. 229.) Balassi Imre hálálkodó ajándékát is visszautasította, de néhány darutollat elfogadott tőle. (Ö. I. 218.) „De mindenek felett gyönyörűséges volt, mikor három szál darutollat köves medályba rakva tettek az ifjak süvegekben." — írja APOR, 30.

62.

Lelőhelye: OL P 659, 29. cs. 740. Autográf. Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihály kedues jo akaro V*ramnak* eö kegyeme*nek* adassek.

2. *Tollak dolghabol ighirt kgd io akarattyát ighen köszönöm* — L. a 61. sz. levél jegyzetét a darutollakról.

10. *pro 7. July lévén az én mátkámmal valo nagyobb kötelessegh s-hütlesnek napia oda bé Haromszekre rendelve* — Önéletírása szerint 1667 márciusában indult háztűznézőbe Zabolára Basa Tamáshoz és a nála tartózkodó Kun István-

hoz. A lány, Kun Ilona azonnal megnyerte tetszését, s a másik jelölthöz, Béldi Pál lányához már el sem ment, „hanem csak haza az atyámhoz, ki is helybenhagyá, és kevés hetek mulva Nagy Tamás tanácsúr, az atyámnak s nékem jóakarónkkal Osdolára menénk, és megesküvénk a mátkámmal; de mivel igen gyenge és kicsiny üdejű is volt, esztendeig kellett várnom mátkaságban, és in anno 1668. 11. júniusban volt a lakodalmunk..." (Ö. I. 227.)

15. *ollyan nagy hadi apparatusrol valo parantsolat ment ki* — Apafi felülési parancsa 1667. máj. 11-én kelt, s a Zólyomi távoztával és Thököly István örökség-szerző fenyegetéseivel kapcsolatos. (EOE XIV. 265.)

29. *Sarlos boldogh Aszszony napia:* július 2.

63.

Lelőhelye: OL P 659, 29. cs. 740. Autográf. Borítékon: Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihály kedues jo akaro Vramnak eö kegyemenek adassek.

2. *Betlen Gergelynek magha dolgháról* — Az utalás homályossága miatt csak találgatni lehet: feltételezhetően a Rhédey Ferenc halálával megüresedett huszti főkapitányság posztjának betöltése körül indult meg a pozícióharc. Végül a tisztet Teleki kapta, mint a főispán adminisztrátora. L. még az 59. sz. levél jegyzetét.

18. *Posta Mester:* Székely László.

31. *Pal Eötsem dolgába eörömest vilagositom az embereket* — Bethlen Pál is házasodni készül — Bucsesti Sárával való mátkaságát azonban mostohaanyjuk felbontatta, s Tordai Margitot „szerzé neki" (Ö. I. 231—232.)

39. *az Wyttniedy leuelét éghesd el* — Teleki az említett levelet nem égette el. Minden bizonnyal arról a Vitnyédi-levélről van szó, mely 1667. jún. 8-án kelt, s amelyben arról tudósítja Telekit, hogy „az mi fölföldi atyánkfiai, úgy hallom, az Rákóczy házzal igen kezdettenek barátkozni, s talán annyira mentek, ez valahány esztendőktül fogva való panaszok accomodatioját az közönséges jónak sérelmével is venni fogják"... „Istenért kérem Kegyelmedet, vigye végben az méltóságos fejedelemnél, ő nagysága intse meg az eleit a fölföldi helveticus atyafiaknak, kivált Farkas, és Gyulaffy László, Szuhay Mátyás, Szepesy Pál uramékat és azok által a többit is, ne hirtelenkedjenek s ne excipiálják ezen dolgot, mert ennek accomodatioja az közönséges jónak nagy és tapasztalható kára nélkül csak meg nem lehet; bizony megbánjátok mindnyájan az valahány ember bolondoskodását. Tudom olvasta Kegyelmed az Argirus historiáját. Vallyon ez posta nem viszen-e amaz boszorkány asszony álmát magával hordozó tömlőt és sipot?" „Akármit irjanak és akármivel biztassanak, de könnyen ne hidgyetek, mert bizony mind elalutnak, mind megcsalhatnak benneteket; nem ismeritek az embereket; az egyike nem Miklós, az másika Istennek sem volt soha igaz, sokat megcsalt, féltlek benneteket, ha százszor ezután megesküszik is, de én neki soha nem hiszek, noha neki ezt mondani nem merem, és hidgye Kegyelmed, ő soha senkivel úgy nem barátkozott, az kit meg nem csalt." (TML IV. 126.) Vitnyédi vélhetően Zrínyi Péterre — aki nem Miklós! — és Nádasdyra utal e sorokban.

Koncz József közlése szerint 1667. jún. 8-ról keltezve van Vitnyédinek Bethlenhez is levele, amelyben annak ápr. 25-én Gyulafehérvárott költ levelére válaszol, szolgálatát ajánlja, „egy pár kelecseny szálnyat" küld, hogy viselje emlékezetére, s kéri, hogy a fejedelemnél Topos Ádámot pártfogolja." (TT, 1895. 502.) — Ez a Topos Ádám valóban Sopronból ment Erdélybe Bethlennel — esetleg a Vitnyédivel biztosítandó kapcsolat reményében. (Ö. I. 214.)

64.

Lelőhelye: OL P 659, 29. cs. 740. Autográf. Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihály Ur*am* kedues jo akaro Uram*nak* eö kegyeme*nek* adassek.
Közölve: TML IV. 142.

8. *az Mátkámmal megh esküvém* — Amint a 62. sz. levél jegyzetében jeleztem, nem az esküvő, hanem az eljegyzés ment végbe ekkor.

65.

Közölve: NAGYAJTAI KOVÁCS, 17. Eredetije a közlő tulajdonában volt.

66.

Lelőhelye: OL P 659, 29. cs. 740. Autográf. Tekintetes Nemzetes Szeki Teleki Mihaly Uram*nak* nekem kedues jo akaro Vr*amnak* eö k*nek* adassek.

3. *kgd szép szerencseltetését szolgálhassam megh* — Valószínű Teleki az eljegyzéshez gratulált, s jókívánságait Bethlen ezúttal köszöni meg.

67.

Közölve: NAGYAJTAI KOVÁCS, 18. Eredetije a közlő tulajdonában volt.

3. *öreg uramnak:* Basa Tamásnak.

68.

Lelőhelye: OL P 659, 29. cs. 740. Autográf. Borítékon: Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihály kedves jo akaro Ur*amnak* eö kgy*nek* adassek.
Közölve: TML IV. 154.

18. *Tudhattya kegyd Dátosnak nemelly Radhnothoz biratott részét minap az Gyogyi Ferdöbe Urunk eő Naga száz aranyert az Aszszonynak Mostoha Aszszonyom Anyámnak adtta* — Fekete Klára kérvénye szerint: Dátos egy puszta helyéért, amelynek fele Pekry Lőrinc ős jussa, s a másik fele Radnóthoz bíratik, felajánl a fiscusnak 100 aranyat. Ugyanis a fejedelem odatelepedett zsellérei és az ő jobbágyai között viszálykodás kezdődött, s nem akarja, hogy tovább fajuljon a helyzet. A supplication Apafi kezével ez áll: „Oda attuk. Giogy. 15 Juny *Anno* 1667." Ugyanitt található Fekete Klárának Bánffy Dénesné Bornemissza Katához — a fejedelemasszony testvéréhez

— intézett levele, melyben beszámol, hogy a fejedelemasszony őt azzal vádolja, kérvényében megcsalta őket: a radnóti lélekszámot jelentéktelenebbnek tüntette fel, mint az valójában volt. Válasza erre az, hogy ott tényleg nincs a fejedelemnek örökös jobbágya, hanem csak zsellérség, s ez amint teheti, rögtön odébb áll. (OL P 659, 14. cs. 329.)
Teleki Mihály is hamarosan válaszol Bethlen e levelére: „Az dátosi dolgon mely igen megindult Kegyelmed, látom, búsulok is igen rajta, kiváltképpen látván, egészen nekem tulajdonittatik... Hogy az asszonynak adták, Isten úgy áldjon meg, hogy Radnoth felé jüttünkben Küküllőváratt mondá meg egy jóakaró uram, úgy Radnóthra menvén, onnét én hazafelé indulván, biztam egy jóakaró uram(ra), hogy emlétse meg ő nagyságoknak igazságomat. Ő nagyságok nem ellenzék, ha törvénynyel kell keresnem. Az gyűlésre odamenvén, mind várám Kegyelmedet, hogy Kegyelmedtűl izenjek az asszonynak, mivel meg is értettem vala, hogy az úr ezen dologhoz nem is kívánt szólani; azt is megbizonyítom ezen jóakaró uraimmal, kiknek tanácsokkal éltem ezen matériában, jovallották is, hogy Kegyelmed által izenjek." (TML IV. 157.)

38. *az megh holt Praefectus* — Gergely Sámuel jegyzete szerint: Udvarhelyi György.

69.

Lelőhelye: OL P 659, 29. cs. 740. Autográf. Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihály kedues jo akaro Vr*amnak* eö kgy*nek* adassek.

3. *Eötsem Betlen Pál Uram kéz foghására* — L. a 63. sz. levél jegyzetét.

70.

Lelőhelye: OL P 659, 29. cs. 740. Autográf. Tekintetes Nemzetes Rátothi Gyulafi Lászlo Uram*nak*. Nekem kedues jo akaro Uram*nak* eö kegyeme*nek* adassek. Rosaly

Ekkor Bethlen még nem tudhatja a Baló-hozta üzenet részletes tartalmát, legfeljebb csak arról értesítheti Gyulafit, hogy követük visszaérkezett a töröktől.

71.

Lelőhelye: OL P 659, 29. cs. 740. Autográf. Cn.
Közölve: TML IV. 176.

70. *Frantzuz Flandriaba valo successusi* — 1667 májusában Turenne marsall betört Belgiumba, hogy a Spanyol Németalföldet megszerezze.

Bethlen kiváló érzékkel elemzi a helyzetet, jól látja, hogy a nagyvezér válasza csak üres ígérgetés, „mézes mazzagh". Azzal hitegeti Apafiékat, hogy bár a némettel kötött — vasvári — békét nem bonthatja fel, de a velenceiek elleni hadjáratot hamarosan befejezi, s majd a megfelelő időben őrá fogják bízni ezt a feladatot. (Vö. TRÓCSÁNYI, 66., illetve PAULER, I. 152—153.)

72.

Lelőhelye: OL P 659, 29. cs. 740. Autográf. Cn.
Közölve: TML IV. 180.

Bethlent is magával ragadja Apafi e tőle váratlan, realitásokon túllépő optimizmusa: a szóbeli üzenet — Apafi interpretálásában! — sokkal biztatóbbnak tűnik. Szokásos óvatossága azonban most sem hagyja el — a végső és határozott török döntés meghozataláig nem javasol akciót. Akkor viszont már személyesen hajlandó elmenni a Portára, s az athnámét Magyarország számára megszerzi — hiszen a követi utasítás már egy éve nála van.

73.

Lelőhelye: OL P 659, 29. cs. 740. Autográf. Cn.
Közölve: TML IV. 181.

66. *Credentia pária* — Apafi Telekit Kővárba küldi, hogy Kende Gáborékkal megbeszéléseket folytasson, s mindkét részről informálhassák egymást.

Apafi tanácsosai nem olyan bizakodók, mint a fejedelem, ők Panajot levelét és Baló útijelentését — mely ismeretlen előttünk — úgy értékelik, hogy az a magyarokat „kiijesztené" a dologból. Ők csak a biztató levelekről adnának számot.
Bethlen Miklós más véleményen van: ő a reális portai véleménnyel ismertetné meg az elégületleneket. Inkább attól tart, ha Erdélyben a gátló körülményeket elhallgatják, oktalan reménységet ébresztenek a magyarokban. E levele nem támasztja alá Trócsányi Zsolt ez ügyben megfogalmazott vélekedését, miszerint „A tanácsurak nemcsak Apafinál, hanem Bethlen Miklósnál is józanabbak és óvatosabbak" (TRÓCSÁNYI, 67.) — mert a tanácsurak negatívumokat eltitkoló álláspontjánál az övé sokkal józanabb, bár nem „óvatos" Bánffy Dénes állásfoglalása is ránkmaradt: „Az Bethlen Miklos uram difficultássát hogy Gyulafi uramnak elé fordityák Kd az levelekkel s Baló irásival bélleltetheti meg. Egyéb iránt minden leveleket Gyulafi uraméknak Kd megmutathat, az egy Panajott levelet alig javalhatom." (1667. aug. 25-én írja Telekinek.) (MTAK Kézirattára, Ms. 10.093. Másolat.)

74.

Lelőhelye: OL P 659, 31. cs. 753. Bethlen Miklos V*ram* Levelenek Pariaja 1667. die 17 8br*is*. Baló László [?] kezétől származó másolat.

12. *noha ez akadaly eset* — Az egész levél tulajdonképpen az ebből az „akadályból" származó és származható bonyodalmakkal foglalkozik: Felső-Magyarországról ekkor érkezik be Erdélybe Panajot árulásának híre.
Panajot még Baló krétai tartózkodása idején értesítette Mamucca della Torre Marc Antonio császári és portai tolmács útján Casanova osztrák portai residenst Erdély és Magyarország készületéről. A residens levele jut tudomására Nádasdynak mint a Titkos Tanács (Geheimrath) tagjának, s az árulás híre nagy „bódulást" okozott az interessatusok között. (Vö. PAULER, I. 153—155., illetve TRÓCSÁNYI, 67—68.)

32. *az az Hamula nevü Jesuita* — Paulertől tudjuk, hogy Hanula Jakab trencséni jezsuita rektor Wesselényi halála után kezdte őt és Boryt vádolni, hogy „izgattak és lázitottak" (PAULER, I. 141.)

38. *mindenek sietnenek hogy Panajotot megh ölesse az Fejedelem* — Az interessatusok valóban forgatták fejükben a tolmács megöletésének tervét.

86. *Göröghtöl azt tevén trefaltatva [?]* — Panajot görög származású voltára utal Bethlen.

75.

Lelőhelye: OL P 659, 29. cs. 740. Autográf. Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihály Vram*nak*. &c Nékem kedues jo akaro Vram*nak* iram.

3. *tsekély velekedésemet eléghé megh irtam Apam Uramnak* — L. a 74. sz. levelet.

8. *Ki megyen Intzedi utánn, s-miuel?* — Inczédi Pétert az 1667. okt. 9-én kiadott utasítással indították a törökhöz az interessatusok ügyében. Bethlenék már csak elindulása után értesültek Panajot árulásáról. Ezért pótutasítást küldenek Inczédi után okt. 28-a tájt, amely a tanácsurak véleményét tükrözi: viselkedjék barátságosan Panajottal szemben, de a magyarországi dolgokról egy szót se szóljon neki. (Vö. TRÓCSÁNYI, 69.)

76.

Lelőhelye: OL P 659, 29. cs. 740. Autográf. Teleki Mihály kedves jo akaro B. U*ramnak*...
Közölve: TML IV. 203.

6. *En valamit ád az io Isten, de tsak azonn maradok mint az Tormába esett féregh* — A tormába esett féreg esetét Bethlen olvashatta Beniczky Péternél is:

Mint a' torma féreg,
Nem rija hogy méreg,
Hanem mézben harapott.
(RMKT XVII. 12.)

Részletesen kifejti ugyanezt a gondolatot Ráday Gedeon is az azonos című versében!

23. *Borynak, Wyttniédinek, ha secure irhat ember megh kellene irni, hogy itt Erdélybenn ha tsak ház helyetis vénnének* — A 74. sz. levelében már érintette ezt a kérdést; javaslata összhangban van Wesselényi Ferenc „politikai végrendeletével": Apafi adományozzon az interessatusoknak Erdélyben birtokot, s ezzel menedéket. (Vö. TRÓCSÁNYI, 65.)

35. *Marcantoni* — Általában csak így nevezték a Habsburgok portai tolmácsát: Mamuca della Torre Marc Autoniát. (A teljes nevét l. PAULER, I. 153.)

77.

Lelőhelye: OL P 659, 29. cs. 740. Autográf. Borítékon: Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihály kedues jo akaro Vr*amnak* eö K*nek* iram.

8. *Maxaine Aszszonyommal valo dolghot az Aszszonyra biztam volt* — Bethlen mostohaanyját, Fekete Klárát kéri fel közvetítésre Maxainé és Teleki Mihály között — bizonyára birtokügyben. L. a 79. sz. levelet.

18. *Dauid Deák s-Intzedi* — Rozsnyai Dávid deák hosszabb ideje tartózkodik már a portán, Inczédi Péter pedig követségben jár ott.

78.

Közölve: NAGYAJTAI KOVÁCS, 18. Eredetije a közlő tulajdonában volt.

22. *talám csak gyertyabélnek volna jó, vagy annak sem* — A nem túl jó minőségű szövet- stb. anyagokra gyakran alkalmazott, közkeletű jellemzés. Vér Judit az 1667 januárjában kapott lent visszaküldi Kővárba, mert „sok benne gyertyabélnek sem volna jó" (TML IV. 4.) Bethlen mentalitására jellemző, hogy többre becsüli a nők művelődési tevékenységét a kézimunkánál.

79.

Lelőhelye: OL P 659, 29. cs. 740. Autográf. Cn.

8. *az Maxai Ferentzné Aszszonyommal valo dolghot* — Nem sikerült megállapítani, hogy végül is megtörtént-e az egyezség.

21. *értettem Horvat Ferentzet megh fosztották* — 1667. október 6-áról 7-ére virradó éjjel Nádasdy emberei Vágújhely környékén rajtaütöttek a Bécsből hazatérő erdélyi követen, Horváth Ferencen és a vele együtt levő Rottal-titkáron. Elsősorban a náluk talált levelek, iratok izgatták az ál-rablókat. (Vö. PAULER, I. 160—162.) Az akció oly jól sikerült, hogy kezdetben a gyanút is a császárpártiakra sikerült terelni. Még ekkor Bethlen is így vélekedik.

34. *mi van az hazba olly helyis mellyet ayto meghének hinak* — Bethlen többféle variánsát is adja e közmondásnak; jelen esetben a *mi* — nem kérdőnévmás, jelentése: de.

80.

Lelőhelye: OL P 659, 29. cs. 740. Autográf. Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihály kedves jo akaro Ur*amn*ak eö kgy*n*ek adassek.

25. *Az postanak megh hattam az Urhoz mennyen* — Azaz Bethlen Jánoshoz. Bethlen először keltezi Muzsnából a levelét: ez évben kapta meg apjától a székely-muzsnai porciót. (Ö. I. 228.)

81.

Lelőhelye: OL P 659, 29. cs. 740. Autográf. Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihály Uram*n*ak &c Nékem kedues io akaro Vr*amn*ak eö k*n*ek adassek. Kere*m* kgdt Posta Mester Vr*am* ne kesleltesse ez leuelet.

82.

Lelőhelye: OL P 659, 29. cs. 740. Autográf. Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihály Uramnak. &c Titulus &c Nekem kedues io akaro Vr*amn*ak eö kegyemenek adassek.

2. *kgyd Maramaros Varmegyébe az kis Groff képében feő Administrator* — A fejedelem Rhédey Ferenc halálával a gyermek Thököly Imrére szállt a máramarosi főispánság. Az ő nagykorúságáig azonban helyettest kellett

választani, aki ténylegesen adminisztrálja és betölti a tisztet. Thököly István 1667 októberében Telekit kéri fel a feladatra, s Apafi decemberben meg is erősíti tisztében. Vö. ANGYAL, I. 27.

83.

Lelőhelye: OL P 658, 2. cs. 359. Autográf. Tekintetes Nemzetes Osdolai Kun István Ur*am* Szerelm*es* házas társa Nemzetes Basa Ilona Aszszony Nékem kedves io akaro Aszszonyom Anyám*nak* adassek.

11. *ha nem ha az édes Hugom égésségéert* — Legfeljebb csak Kun Ilona egészségéért iszik. „Szokásos praebendája" egyébként három meszely, kivételes alkalmakkor hat meszely volt. (Ö. I. 131.) A levélírás körülményeiről annyit megállapíthatunk, hogy Bethlen a besztercei országgyűlés ideje alatt sürgette esküvője mielőbbi engedélyezését Basa Ilonánál. „Híttak először regalissal januariusi gyűlésre Besztercére, és kezdettem az ország között voksolni. Külön szálláson, de az atyám asztalánál voltam." — jegyzi fel politikai pályafutásának jelentős eseményét az Önéletírásába. (Ö. I. 230.)
Nem sokkal később (1668. febr. 4-én) Kende Gábor arról értesíti Telekit, hogy „Derék ember Betlen Miklós uram leveleit fogták el, melyeket az német udvarhoz vivén, felszaggatták és portára küldték." (TML IV 264.)

84.

Lelőhelye: OL P 659, 29. cs. 740. Autográf. Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihaly Uram*nak* Nekem kedues io akaro Ur*amnak* adassek.

85.

Közölve: NAGYAJTAI KOVÁCS, 19. Az eredetije a közlő tulajdonában volt.

1. *Édes Görliczém!* — E metaforába bújtatott megszólítás a szerelmi becézés mellett arra is utal, hogy Bethlen — a sok várakozás, távollét miatt — szerelmüket boldogtalannak tartotta. A gerlice a folklórban a beteljesületlen, boldogtalan szerelem szimbóluma: ha elveszíti párját, csak száraz ágon ül — lásd e levél is! —, zavaros vizet iszik stb. (Vö. ECKHARDT, 1929. 81—99; TOLNAI, 1929. 236—240.)

86.

Lelőhelye: OL P 659, 29. cs. 737. Autográf. Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihály Uramnak &c Nekem kedues io akaro Vr*amnak* adassek.

7. *Intzedi ez előtt egynehány nappal érkezett meg* — Inczédi Péter 1668 márciusának végén ismét halogató üzenetet hoz: „Az fejedelem hagyjon békét annak a dolognak — parancsolja a Porta —, mert annak most nincsen ideje" — de Apafi a kihája szóbeli üzenete alapján úgy véli, hogy kb. 2 év múlva nekiláthatnak. (TRÓCSÁNYI, 71.)

15. *három szép hiuz máálat szerzene vagy adna kegyd* — Bethlen Miklós már az esküvőjére készülődve kérheti a hiúz prémet.

87.

Közölve: NAGYAJTAI KOVÁCS, 20. Eredetije a közlő tulajdonában volt.

17. *Az ajándékodat, Szívem, kedvesen vettem* — Bethlen e levelét válaszként írta az alább olvasható Kun Ilona-levélre, mely az ajándék — egy ing — kíséretében jutott el hozzá.

[Kun Ilona — Bethlen Miklósnak]

Mint szerelmes Bátyám Uramnak, ajánlom kegyelmednek engedelmes szolgálatomat, Isten minden lelki és testi jókkal áldja meg kegyelmedet.

Elmulatni nem akarom, hogy kegyelmednek ne írnék, kévánom Istentől, kegyelmedet ez levelem találja jó egészséges órában, az kegyelmed rosszul lételén bezony igen búsultam, mi most Istennek hála fenn vagyunk, Asszonyom Anyám ő kegyelme is fenn vagyon, magam is most Istennek hála egésségben vagyok, kévánom Istentől, kegyelmed is legyen jó egésségben. Kegyelmednek édes bátyám Uram egy jó inget küldöttem, adja Isten, kegyelmed viselje jó egésséggel el.

Ezek után ajánlom kegyelmedet Istennek kegyes gondviselése alá.

Irám Al Gyógyon Anno 1668. 4. Aprilis.

Kegyelmednek engedelmes szolgálója

Kun Ilona m. p.

P. S. Asszonyom Anyám ő kegyelme kegyelmednek ajánlja szeretettel való szolgálatját.

Címzés: Tekintetes Nemzetes Bethlen Miklós uramnak, nekem édes bátyám uramnak írom. (Közölve: NAGYAJTAI KOVÁCS, 20.)

88.

Lelőhelye: OL P 659, 50—51. cs. 1066. Autográf. Cn. Mellette még két példány másolatban. Keletkezéséről l. a 91. sz. levél utóiratát.

[A levélhez csatolva még:]

„A kegyd Inclusáirol valo Censuráia Apa*m* Ur*amnak* s-nekemis" címet viselő munkája, melyben visszautal saját velencei tárgyalásaira is.

1. Gyulafi Ur*amnak* Clavissal irt levelem páriát el küldtem, kgyd dolga Urunkhoz küldie, vagy ne*m*, talám ugian iobb Nalatzi Ur*am* által Urunk*nak* meg' mutatni, ha tettzik külgie ki kgd, ha ne*m* tettzik külgye viszsza, Apám Uram*nak* tettzik, seöt mind eö kegyemének, mind nékem ugy tettzik, tartozunk magokat a Feö Vezér és Tihája levele páriait ki küldeni az Atyafiak*nak*, hogy magyarázzák magok a mint leg' iobban tuddgyák, s-jövendöben reánk ne vethessenek, azon párokatis kegyd*nek* el küldöttem azokba a hol lineával meg' vontam, nékem ugy tettzik tsak halasztásnál több dolog vagion. Ezeknek ki küldésébe, seöt szoval valo izenetbeis ezt iovallia Apa*m* Ura*m*, mivel sem Maramarosba Szepesi Pállal, sem annál inkább Muranba Zrinyi Urammal nagy csengettiü nelkül kgd nem beszélhetne, tsak Peleit hivassa bé magához, mindenekröl mind izenhet irhat általla.

2. Gyulafi Lászlo izeneti. De universali bello Contra Turcam, olly meszsze valo dolognak láttzik nékünk, hogy tsak consideratioba sem vehettyük, én penig a mi gyengenn a keresztenység dolgát láttam, hallottam s-olvastam, merö tsak füstnek s-álom*nak* tartom azt a gondolkozast. Optandum quidem sed nunquam sperandum. Ebbe penig több roszszat látok, mert ez a hir közönséges léven, szinten ez rontya el a Portannis minden Tractainkot, osztan a két szék közt tsak a porba maradunk.
3. Hogy Farkas Fábiánt a Frantziai királyhoz küldték, csudálom, Ez Putnoki feö kapitány vala mint járhat az föld alatt vagy az Aerbe, hogy Bétsbe meg ne tuddgiák bizony nem tudom, mindaz által I*sten* boldogithattia. Hogy Bán U*ram*is Velentzébe mént tractálni, szomorkodom rayta, voltam már ollyan Tractákba, ugian Bán U*ram* Commissiojából Velentzébeis, tudom mint van a dolog; Jusson eszébe kgd*nek* tavaly azt irak s-izenék: Már erössen kötöttek a Frantzuzzal, most azt irják, hogy Farkas Fabiant küldtek, s-a Banis tractalni mént, hol hat a tavalyi kötes Jay Isten*em* az en bolond elmém szérént ugy látom, a Confoederatiokban tsak éggy lépéssel sintsenek elébb, mint a hol én el hadttam a mikor Muránbol el jöttem harmad idénn.
4. Hogy Magyar és Erdély ország között liga legien, a mint Nádasdi U*ram* izeneti tartya, ez io volna cum qualificatione A menyibe a Porta ellen nem tselekszik éggyik félis, de a Török ellen confoederalnunk nékünk, arra az Almodozott Kereszténység Confoederatiojanak réménségére nézve, ne*m* tudom ki jovalhattia, kiis köti fel ország hire nelkül, hane*m* ebbe a Nemet ellen valo dologba Magiar országgal keötni Cum Conditione, ha a Portán a Tracta végbe megien, bezzeg io volna most a magunk dolgát meg' kötnünk, nemis kellene ezt az alkalmatosságot el mulatni, mint hogy magok kivánnyák a kötest, de Jay ittis tsak mind iégen épittünk, hat ha a Török meg ne*m* engedi, hat ha a Keresztenyseg soha ugy ne*m* Conspiral a mint almodozzak, mindazáltal felre tévénn most a Török ellen valo gondolkozásokat, eme dologba ne*m* árt kötni, ugy inkabb ne*m* leszünk tsak Szabadosi vagy Drabanti a magyar orszagi attyafiak*nak*, hanem Confoederatusi.
5. Dalmadi Istva*n* bé szökése csudás dolog, az égyedül latom dolgozik, valamint veszi mind eö mind más hasznát. Ige*n* szükség a Feydelem*nek* irni Szekely Mosesnek a Portára, hogy vigiazzon rá, s-tudosittsa a Feydelmet. Ha penig a Török tudakozni fogna Székely Mosestöl, ha a Feydelem a Fö Vezért tudositottae ollyan dologrol, vagy nem, tsak azt felellye, hogy kétszeris volt a Feydelem*nek* embere a Fö Vezérnél, amint magokis tuddgiák, de afféle állapotba eö semmit sem tud, (.a mint ugyan valósággal talám nemis tud, s-nemis kell eö neki abba tudni.) hane*m* tudosittya Urunkot rolla, igy ki tuddgia, talám a Dalmadi munkáia altal ide rejicialtatik a Tracta, melly ige*n* iol esnek."
Érdekes, és figyelmet érdemlő Bethlen János és Miklós véleménye a török elleni nemzetközi összefogásról: „olly meszsze valo dolognak láttzik nékünk, hogy tsak consideratioba sem vehettyük, merö tsak füstnek s-álom*nak* tartom azt a gondolkozast." Úgy látszik, Bethlenék már eltávolodtak attól a Zrínyi-féle programtól, mely a Rajnai Szövetség jegyében a kereszténység török elleni támadó háborúra való összefogásában testesült volna meg. Feltehetően a vasvári békekötés utáni kiábrándultság játszott fő szerepet e vélekedés kialakításában. (E kérdéskör feltárását l. R. VÁRKONYI, 1978.)

89.

Lelőhelye: OL P 659, 29. cs. 737. Autográf. Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihály Uram*nak* &c Nékem kedves jo akaro U*ram*n*ak* adassek.

Mivel dátuma azonos a 88. sz. levélével, Bethlen e kísérőlevéllel juttatta azt el, továbbítás végett, Telekihez.

90.

Közölve: RÁTH-VÉGH, 423. Az én szerelmes Mátkámnak, Nemzetes *Kun Ilona* édesemnek adassék. — A közlő az eredeti lelőhelyéről nem ad felvilágosítást. A levél vagy töredék, vagy pedig részlet.

17. *A hajadat... a mostani szokás szerint csinálják fel* — Az esküvő előtt egy hónappal született levél az esküvői frizuráról rendelkezik; fájó pontja lehetett ez Bethlennek, mert az első találkozásukról is feljegyzi, hogy „haja is igen elhullott volt, úgy hogy fel sem csinálhatták kisasszony módra" (Ö. I. 227.)

91.

Lelőhelye: OL P 659, 22. cs. 680. Autográf. Cn.

13. *Az igaz baráttság hamissat nem kiván* — Lehetetlen eldönteni, hogy milyen irányú irodalomszociológiai jelenség munkál Bethlen e hivatkozásánál; vagy egy közmondás ihletett tartalmi összetevőinek lírai kifejezésére valakit, vagy pedig a verssor lett a század végére közmondássá:

Oh melj szep dolog volt I*st*en az baratsagh
Hamisat nem kivan mert minden igasag
Benne uagion es nincz ot semmj alnoksag.

A Baratsag ollian hamisat nem kivan
Sőt mindenkor őről baratianak javan
Igenis bankodik sziue szerint karan.

(VARJAS, 177., 187.)

92.

Lelőhelye: OL P 657, 3824. Autográf. Tekintetes Nemzetes Szeki Teleki Mihaly U*r*am*n*ak eö Kgy*n*ek adassek.

4. *1. Kesz leszen az Aszszony a Datosi dolgot betsülletes io lelkü Arbiterek eleibe revisiora botsáttani.* — L. a 68. sz. levelet és jegyzetét.

15. *a mint kegyd vétte volt szegeny Pekri Ferentz Uram leányát ki Lörikével eggy volt apával* — Bethlen Jánosné első férjétől, Pekry Ferenctől származó leányáról, Zsófiáról van szó, aki Teleki első felesége volt. Az ő ingóságait szeretné Telekitől visszaszerezni, Pekry Lőrinc részére.

93.

Lelőhelye: OL P 659, 53. cs. 1109. Autográf. Cn.

5. *Isten münket az szégény hugunk Sofika halálával igen meg szomoritta* — Bethlen Zsófia halálának dátuma azon kevés időpontok közé tartozik,

amelyekre nem emlékszik egész pontosan az Önéletírás szerzője: „Emberi mód szerént szólván, hala meg azért, hogy meghimlőzék Szent-Miklósról Ozd felé menő útban; megmondám, hogy maradjunk Ozdon, vagy hagyják ott, én hozzálátok; nem akará az atyám s mostoha anyám; nem lehet, úgymond, az árva Pekri Lőrinc jószágában, hanem eresszék le a hintó bőreit, menjünk holnap Kutyfalvára, holnapután Teremibe. Április végén igen erős hideg üdő vala, béüte a himlő, s meghala circa 4-am maji; igy tetszett Istennek." (I. 228.) A levél alapján máj. 18-ra tehető halála.

11. *A mi azért a kegyd meg holt felesége res mobilissit illeti* — L. a 92. sz. levelet és jegyzetét.

54. *Bethlen Miklos lakadalmára igirkezett volt kgytek, kivált Banfi Dienes Uram Násznagyságának hire már közönséges léven az országba* — Bánffy nem örül a megtiszteltetésnek. 1668. máj. 27-én írja Telekinek: „Én uram az Bethlen Miklos uram lakodalmára el megyek ha Isten engedi noha bizony nincs oly szép arany (: a ki négy forintot ér:) hogy elmennék." Május 31-én: kijött a váradi török, „Kállóra czéloznak, de bizony Dést vagy Gyalut féltem. Én uram nem hiszem kötelességemnek sérelme és ennek az földnek nagy kára nélkül elmehessek az Bethlen uram lakodalmára. Félő bizony az ott való vigasságot itt siratják meg." (MTAK Kézirattára, Ms. 10. 093. Másolat.) Naláczinak pedig június 6-án küld levelet: „Az Bethlen Miklós Uram lakodalmára indulván tegnap érkezém ide — ti. Örményesre, J. J. —, oly szándékkal, ma innen is meg indullyak, azonban az estve érkezék oly hirem Kolosvárbúl, hogy egyszer másszor feles török lopogatván Váraddá magát, be akarnának csapni, és mivel ők ebek, ehez képest nekik nem hihetni, melyre nézve innen meg kel térnem." (MTAK Kézirattára, Ms. 4932. Másolat.)

Bethlenék lakodalma valóban országos hírű esemény volt, több korabeli levél is említi. Pl. Illésfalvi János 1668. máj. 26-án Rottalnak: Apafi István és Kapi Györgyné temetése után „Bötlen János Vr*am* Fia Bötlen Miklos Lakadalmara megien az Fejedelem", majd pedig Radnóton újabb gyűlésre készülnek. (OL P 507, 18. cs.) Csáky István ugyane hó 30-án szintén erről tudósítja Rottalt, s még hozzáteszi: „Kalmancsay Vr*amat* sokan kimnek itilik" (Uo. 14. cs.)

94.

Lelőhelye: OL P 658, 2. cs. 360. Autográf. Tekintetes Nemzetes Osdolai Kun István Uram szerelmes házas Társának. Nemzetes Basa Ilona Aszszonynak &c Nekem kedves io akaro Aszszonyom Anyam*nak* adassek.

A levél már a júniusi lakodalom után keletkezett. A lakodalomról Bethlen elég szűkszavúan nyilatkozik az Önéletírásban, ez jelzi számunkra, hogy nem úgy sikerült, ahogy tervezték; a kortársak is erről vallanak. Előbb lássuk Bethlent: „Az én lakodalmom (ha a sok gyülevész ember, tékozlás valami hasznot tenne) elég nagy volt. Fejedelem képe volt Bánffi Zsigmond első tanácsúr, de más nagy rendek a vármegyékből és magok a Bethlen atyámfiai is restelték Osdolára fáradni, hanem Rhédei Ferenc, Teleki Mihály nagy jóakaróim eljöttek; násznagy ugyan Rhédei Ferenc volt, az átkozott ambitio nem engedvén Béldi Pálnak, hogy felvegye, csak azért, hogy miért nem kértük őtet először csak egyedül, hanem más urakat is kínáltunk véle." (Ö. I. 234.) Nemes János, Bethlen barátja és jóakarója is feljegyzi naplójába az eseményt.

1668. jún. 12.: „Volt Bethlen Miklós uram lakadalma Kun Ilona kisasszonnyal. Volt fejedelem képe Bánffy Zsigmond uram, násznagy Rédai Ferencz uram, vőfély Gyulai Ferencz uram, főrendi Teleki Mihály uram. A Kun István uram házánál főgazda én voltam Kálnoki Mihály urammal, sok orczapirulással a gonosz nyelvek miatt. 13. A vőfély a szokás szerint vendégeket maraszta felestőkömre, azonban megharaguvék s maga nem jöve fel. 14. Jöttek Bethlen Miklós uramék hozzám hálni Várhegyre." (TÓTH, 401.)
Teleki is nagyon rossz véleménnyel volt a lakodalomról. 1668. jún. 18-án írta feleségének, Vér Juditnak: „Az bolond és igen rossz lakodalomból megtértünk. Én, édesem, egy csepp bort is nem ittam." (MTAK Kézirattára, Ms. 4932. Másolat.)
Bánffy Dénes gúnyosan emlékezik meg Bethlenék — talán a gyász miatt is visszafogott pompájú — lakodalmáról, ahova végül is nem ment el. Telekihez írott 1668. jún. 24-i levelében üti meg a gúnyos hangot: „Kd leveli jöttek kezemhez, de bánom, hogy Kd örvendetes utazásának és vig lakadalmazásának historiáját bővebben nem érthetem, talán mind az által az pompa és egész actus nyomtatásban ki jő." (MTAK Kézirattára, Ms. 10. 093. Másolat.)

95.

Lelőhelye: OL P 659, 14. cs. 329. Autográf. Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihály Uram*na*k &c. Nekem kedves jo akaro Vr*amna*k adassek.

5. *én elöttem igen unalmas Dátosi dolognak végét értem* — L. a 68. és 92. sz. leveleket.

96.

Lelőhelye: OL E 204, 6. cs. Autográf. Nehai Meltoságos Magiar Országi Palatinus Groff Hadadi Wesselényi Ferentz U*ram* eö Naga meg maradtt Eözvegyének Meltosagos Groff Szechi Anna Maria Aszszonynak. &c Nékem io kegyelmes Aszszonyomnak adassek.
E levél a kapcsolattartás dokumentuma: ugyanis a címzett, Bory Mihály és Lessenyei Nagy Ferenc Wesselényi halála után némileg Nádasdytól függetlenül szervezik tovább a mozgalmat.

97.

Lelőhelye: OL P 659, 25. cs. 704. Autográf. Tekintetes Nemzetes Szeki Teleki Mihály Uram*na*k &c kedves és bizott io akaro Uram*na*k eö kegyeme*ne*k adassek.

25. *Eb majorságbol szükös vagyok* — A kor egyik legkedveltebb, legszívesebben fogadott ajándéka a kutya. Árulkodik fontosságáról az is, hogy Bánffy Dénes felprédált javaiból Bethlen csak „öt pár kopót" fogad el. Még az Önéletírásban sem mellőzi 1667-ről megjegyezni, hogy „Az atyámétól külön ebem s pecérem sem volt addig, minthogy külön sem laktam, hanem egy pár igen szép és jó Armás és Talpas nevű agaram, vizslám, pudlim..." (Ö. I. 229—230.)

98.

Lelőhelye: Ol P 659, 14. cs. 329. Autográf. Tekintetes Nemzetes Szeki Teleki Mihály Ur*amnak* &c Nekem kedves io akaro Ur*amnak* eö kgy*nek* adassek

99.

Lelőhelye: OL P 659, 25. cs. 704. Autográf. Tekintetes Nemzetes Szeki Teleki Mihaly kedves io akaro Ur*amnak* eö kgy*nek* adassek. A 97. sz. levél alapján kelte 1668 októberére tehető.

100.

Lelőhelye: OL P 659, 25. cs. 704. Autográf. Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihály Ur*amnak*. &c. Nékem kedves io akaro Ur*amnak*

12. *ugy hallom kegyd minden ébeit Urunknak adtta* — L. a 97. sz. levelet és jegyzetét.

101.

Lelőhelye: OL P 659, 25. cs. 704. Autográf. Tekintetes Nemzetes Szeki Teleki Mihály Uramnak &c. Nekem kedves io akaro Uram*nak* adassek.

102.

Közölve: VASS, 308. Tekintetes, nemzetes, nemes és vitézlő Udvarhelyszéki szabadsággal élő rendeknek etc. Nekem kedves jóakaró uraimnak, atyámfiaimnak, barátimnak adassék.

6. *nemsokára kijövendő új Approbata Constitutio* Azaz a Compilatae Constitutiones Regni Transylvaniae et Partium Hungariae eidem annexarum — amely az 1653-as Approbatae Constitutiones megjelenése után hozott törvények gyűjteménye, s ekkor nyert fejedelmi megerősítést. Összegyűjtésükben Sárpataki Márton, Béldi Pál, Petki István és Fleischer Aŋdrás mellett Bethlen Miklós is részt vett.

103.

Lelőhelye: OL E 189, 1. cs. Petrőczy Istvánhoz írt levelek. Autográf. Tekintetes Ngos Petrotzi István Uram*nak*. &c Nékem kedves Ur*amnak* bátyam*nak* irám.

2. *Mostani felesen innet kegytek keőzzé ki menő betsülletes io akaro Uraim* — Az eperjesi tractán Erdélyt képviselő Kapy György, Teleki Mihály, Nemes János és Virginás István.

13. *maga Joszágába lako Uy keresztenyek* — Új keresztényeknek ez idő tájt az anabaptistákat hívták, akik főleg Alvincre települtek le.

104.

Lelőhelye: OL P 659, 14. cs. 329. Autográf. Cn.

8. *az Tobias Deáktol Colosvárrol Kövér Gabor által el vitt 5963 forintrol* — L. a 128., 153. sz. leveleket.

Teleki Magyarországra, az ún. eperjesi tractára indul ki. Az 1669 májusában tartott tárgyalásoknak nyílt és titkos programja is volt. Látszólag azért hívták össze a tárgyaló feleket, hogy rendezzék Erdély és a Habsburg császár vitás határkérdéseit; az ülés foglalkozzon a Rákóczi-ház és a protestánsok megegyezésével, orvosolja a felső-magyarországiak sérelmeit. Ugyanakkor ezt az alkalmat titkos tárgyalásokra is felhasználta Erdély és az elégületlenek csoportja. A Wesselényivel folytatott 1666-os megbeszélések óta ugyanis nem volt alkalma az erdélyi vezetőknek közvetlenül találkozni az összeesküvés vezetőivel. (A kérdéshez l. TRÓCSÁNYI, 75—78.) Bethlenéket az eperjesi tracta előkészületeiből igyekeztek Telekiék kizárni, illetve Miklóst a saját álláspontjukhoz közelíteni: 1669 áprilisában írja Bánffy a Telekihez szóló levelében: „Az főrendekbe válogatva nevezet szerint Rédei Ferenczet, Mikes Kelement, Nemes Jánost s több emberséges embert nem ártana hivatni, legalább Bethlen Jánosnak szeme eleiben pok hálót huzni Bethlen Miklost is jó volna hivatni, annál inkább viselné magát... P. S. Bethlen Miklost el nem hagyni." (MTAK Kézirattára, Ms. 10. 093. Másolat.) „Erre a követségre a fejedelem engem rendele, de azt Teleki magának vevé" — írja végül Bethlen Miklós Önéletírásában. (I. 259.) — A tárgyalások érdemi tartalmáról megoszlik a történelmi vélemény, az elégületlenekkel folytatott megbeszélésekről jóformán semmi írásos emlék nem maradt fenn, vagy eddig nem került elő.

105.

Lelőhelye: OL P 659, 25. cs. 704. Autográf. Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihály Uramnak kedves és bizott io akaro Vramnak eö kegyemenek adassek.

3. *Ez levelem meg ado szolgámot kültem eggy Talyigával a puskákért* — L. a 7. sz. levelet és jegyzetét a „Slésiába küldött pénzről"

12. *ha az melly árnyék utan kapdosunk kontzá valhatike* — L. „Az ebről és árnékáról" szóló mesét Pesti Gábor Esopus-fordításában. (4. sz. mese)

106.

Lelőhelye: OL P 659, 25. cs. 704. Autográf. Tekintetes Nemzetes Szeki Teleki Mihály Uramnak &c Nekem kedves io akaro Uramnak adassek.

4. *Nékem Uram kgyd maga tuddgya eleitől fogva abba a dologba talam felettebbis kesz indulatom volt, mostis az volna, de én mostis szonál égyebet nem hallok* — E levélből is kiviláglik, amit az Önéletírásban többször említ Bethlen, hogy Teleki fokozatosan kiszorította őt a magyarországi ügyek intézéséből. Aki 2–3 éve még az egyik legfőbb szakértőnek és mozgatónak számított, Wesselényi halála után háttérbe kerül, s Teleki Mihály a saját kezében összpontosítja a vezetés szálait. Ugyanakkor Bethlen még mindig „felettébb is kész indulatát" nyilvánítja ki, nem szívesen vonul vissza. Úgy tűnik, fontolva haladó óvatoskodása — és apjával, valamint az ügyért sohasem túlzottan lelkesedő Béldivel való kapcsolata — miatt terhére van

Telekinek. Bethlen álláspontjára jellemző, hogy — bár nem azonos alapon nyugszik — egybeesik Bornemissza Annáéval, aki köztudomásúlag ugyancsak nem siettetné a fejleményeket. Bethlen latin közmondása mellé jól illik Bornemissza Anna fejedelemasszony vélekedése: „az mi az Ispán Ferenc uramék jövetelit illeti, bizony bár levelet is hoznának, az mint sokszor mondtam — írja december 16-án Telekinek —, mert a dolog mind jó, de az szó csak szó, az levél volna jó, mivel ha kérni találják, hon az levél? s nincs, s oly nagy népet felindítani, bizony rosszul lesz" — utal a törökre a fejedelemasszony. (Idézi TRÓCSÁNYI, 80.)

Ispán Ferencék azért jöttek Erdélybe, hogy a portai engedélyt sürgettessék, másrészt arról számolnak be, hogy a felső-magyarországi protestánsoknak sikerült érdekeiket és terveiket összeegyeztetni a Rákóczi-házzal. Rozsnyai Dávid portai követre várva Erdélyben utazgatnak, farsangolnak, felkeresik Bánffyt, a fejedelmet, Bethlen Jánost, s így volt Bethlen Miklósnak is alkalma találkozni velük. Az, hogy Ispán őt már semmiről sem tájékoztatja, érzékletesen jelzi Bethlen szerepének csökkenését. Ispánék és Teleki nem érthetnek egyet azzal az új álláspontjukkal, hogy a török segítsége reménytelen, tehát „üljenek veszteg és temessék titokverembe a dolgot" — (Ö. I. 259.) —, így eltávolodnak Bethlenéktől.

12. *Ipom s-annak Ipa s-Napom betegeskedűnk* — Kun István, Basa Tamás és Kun Istvánné Basa Ilona — vagyis az egész család betegségére utal Bethlen.

107.

Lelőhelye: OL P 1952, 1. cs. 1. tétel. Autográf. A hátlapján Apafi kezével: „Fiat. Brasso. 12. Januar*y* 1670."

A Torda vármegyei birtokok megszerzéséről az Önéletírásában is szót ejt, arról panaszkodván, hogy mostohaanyja elvetette tőle Bethlen Jánossal Kamarást, „de Isten engem megszána, ottan mindjárt adá helyette Szilvást, Csürülyét, Szelecsét, mellyel az én tordai majorságom, házam felálla." (Ö. I. 237.) 1670. márc. 12-éről ismerjük Bethlen Miklós és Szigeti Márton szerződését, mely szerint: „Itt Torda var*meg*yeben az also Járásb*an*, Magyar Szilvási nemes Udvar házat, azon nevü egész Faluval, Csűrűllyét egészlen, Felseö, Közép Peterdeken, Berkesen, Szelesztén, Puszta Egresen, és Indalon, hol mi rész Portiokat birt Nemzetes Szigeti Marton Vram," a legközelebbi húsvétra Bethlen kezébe bocsátja, „hat száz őtven jo Ligában vert aranyért" és „hatszáz magyari" forintért, mert Szigeti Márton „az elöbbi Possessor Czeszelicski Szilvási Mátyás Vr*amn*ak Tatár Országából valo szabadulására tette le" az aranyakat. (OL P 55, 10. cs.)

108.

Lelőhelye: OL P 1952, 1. cs. 1. tétel. Autográf. Rajta Apafi engedélye: „Fiat. Fo*garas* 2 feb*ruary* A*nno* 1670."

Mint a szövegből kiderül, a 107. sz. alatt közölt kérvényhez kapcsolódó beadvány.

109.

Lelőhelye: OL P 659, 25. cs. 704. Autográf. Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihály Uramnak. Nekem kedves és bizott io akaro Ur*amn*ak adassek.

Közölve: TML V. 84.

20. *Feleségem betegedése* — „Isten házasságomat meggyümölcsözteté, egybekelésünk után circa húsz hónappal lőn leányunk Zsófi, azután ismét esztendővel Mariska..." — tehát Zsófi születését várják ekkor. (Ö. I. 239.)

110.

Lelőhelye: OL P 55, Évrendezett iratok, 1670 volt. Autográf. A hátlapon: „Az Sokadalmok esnek. Az elseö Aprilis. 25. nap. Szent Mark Evangelista. Az másik. Septemberbe 21. Mathe Evangelista napba. Az harmadik Decemberbe. 13. Lutza napba."

111.

Lelőhelye: OL P 659, 44. cs. 859. Autográf. Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihály Ur*am* kedues jo akaro Ur*amnak* eö kegyemen*ek*

5. *sok keresztény feleimet szánom kikre roszszat várok* — Bethlenhez ekkor érkezett a Kelet-Magyarországon kirobbant felkelés híre, s a Rozsnyai Dávid hozta hír vagy álhír is, hogy Zrínyi Péter Apafi ellenében I. Rákóczi Ferencnek kérte meg az erdélyi fejedelemséget.

10. *Vér Györgyné* — Bár Bethlen fellelt leveleiből nem fejthető meg az utalás, nagyon valószínű, hogy Teleki ez év januárjában Naláczihoz írott levele megmagyarázza: „Vér György uram igen alkalmatlanul van feleségével. Egy rossz béresével kapta. Már egymástúl külön vannak, el akarván válni egymástúl." (TML V. 67.) Bánffy Dénes pedig két nappal később Telekinek ír ekként: Vér Györgynek szánakozásra méltó az ügye, „Én, Uram, bizony curvának, ha lehet, pártját nem tartom, egyébiránt tiszt lévén azon vármegyében, kénszeritett Istenre, kötelességemre az asszony jovait adassam ki, mert övé; de én azt nem cselekedtem, hanem város hadnagyával elpecsételtettem ö kglmek között való villongásnak eligazodásáig;... Vér uram is prodálja igyét, ha inkább elébb az asszony jovain kapdos, mintsem felesége ellen való igyének kivánja végét szakasztani." (MTAK Kézirattára, Ms. 4932.)

112.

Lelőhelye: OL P 659, 45. cs. 875. Autográf. Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihály Vramnak &c. Nekem kedves bizodalmas io akaro Ur*amnak* eö kegyemen*ek*.
A baptismales epistolae patrinorum-nak e szép példányában Zsófi lánya keresztelőjére hívja meg keresztszülőknek Teleki Mihályt és Vér Juditot Bethlen.

113.

Lelőhelye: OL P 659, 15. cs. 342. Autográf. Borítékon: Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihály Ur*amnak* (Tituli &c) Nekem kedves és bizodal*mas* Ur*amnak* adassek.

12. *bannám ha sütve ténné alám* — Bethlen csak a jelen formában használja e szólást, teljes alakjában megtalálhatjuk Tótfalusinál: „de látom, hogy addig kedvezek ökegyelmeknek, hogy sütve tészik alám a makkot." (JAKÓ, 172.)

29. *mert ugy gondolom kgydis abba az 166?be irt Articulusba* — Vö. EOE XIV.

228—229.: az 1667-es marosvásárhelyi törvények XXXIX. articulusa az adófelvetésről; ugyanitt említi „Egyházhely, az ó és ujtordaiakkal personae num. 167."

114.

Lelőhelye: OL P 659, 36. cs. 789. Autográf. Tekintetes Nemzetes Bethlen Janos, Banfi Dienes, Teleki Mihaly Uramek*nak*. Edes Atyam es bizott kedves Uraim*nak* adassek. Közölve: TML V 370.

5. *parantsolá eő Naga hogy az nemet Electoroknak irnék levelet eő Naga nevével* — A török halogató taktikája miatt a két Bethlen — apa és fia — más diplomáciai orientációt javasol a fejedelemnek: „Látván én s az atyám és más szegény magyarországi exul főrendek is, hogy a török vagy soha, vagy igen későn segíti meg, gondolkozánk így: a fejedelem küldjön követet a protestáns fejedelmekhez, hogy interponálják magokat a császárnál, és conciliálják a magyarokkal." (I. 259.) Ugyanitt számol be e terv kimúlásáról is, a meghiúsulásért főleg Telekit okolván. A kapcsolatfelvétel nem új gondolat az erdélyi diplomácia történetében, s talán nem is csak a Bethleneknek jutott egyedül eszébe. Az országot hagyományos politika fűzi a német fejedelemségekhez. A Rajnai Szövetséggel már II. Rákóczi Györgynek is volt kapcsolata, s e kontaktus szorosabbá válása éppen Zrínyi személye és tevékenysége révén ment végbe. (S ebben bizonyára még Bethlen Miklós is közvetített Erdély és Zrínyi között.)

A gondolat nóvumát inkább abban keressük, hogy Bethlenék a János Fülöp mainzi választófejedelem közreműködésével török ellenes támadó háborúra építő korábbi tájékozódás helyett a brandenburgi választó diplomáciai közvetítését preferálják.

Amellett azonban, hogy igazában sem Telekinek, sem a fegyveres beavatkozástól gazdasági-diplomáciai sikert remélő Apafinak nem állott érdekében személyisége teljes súlyával a tervet támogatni — nagyon jól kitűnik ez Apafi itt idézett szavaiból! —, feltételezhető, hogy mégsem Teleki buktatta meg a vállalkozást. (Jóllehet, azt is meg kell engednünk, hogy ő, a reálpolitikus, nem is fűzhetett komoly reményeket az efféle intervencióhoz.)

Annyit mégis megállapíthatunk, hogy Bethlen és Teleki elhidegülésének egyik okát nagy valószínűséggel a különböző külpolitikai orientációban kell keresnünk. Tudva azt, hogy Bethlen a kudarc legfőbb és szerző okát Telekiben véli felfedezni.

Ha az ügyekben járatos emberek levelezését vesszük szemügyre, látni fogjuk Bethlen elfogultságát: az 1672-es év missilis anyaga megadja a választ e kérdésre. Különösen Bánffy Dénes — a régi külpolitika exponense — levelei árulkodnak a vállalkozás lassításáról és lehetetlenné tételéről. Bethlen János egy nappal Miklós fia itt közölt levele után írja Bánffynak: „Bizony dolog, hogy ha igazat akarunk írni, mást nem írhatunk; csakhogy az előbbeni boldogtalan példák méltán ijeszthetnek, hogy valamint oly helyre is ne menjen levelünk, az hová mi nem küldenők.

Ehezképest ha Kegyelmeteknek tetszeni fog, én azt jovallanám, hogy csak az egy Brandia Burgus levelét kellene úgy írni szóról szóra, az mint Bethlen Miklós fiam írta, mert attól nem félhetek, hogy soha ártalmunkra fordítsa; de az több electoroknak szóló levelet röviden kell írni, mint egy köszöntő formán, addálván hozzá, hogy az magyarországi és erdélyi állapotok mi

karban legyenek... Osztán más papirosra kellene az dolgot egészlen leírni s más manussal; így az ki syncerus akarna lenni, az dolgot megértvén, szolgálhat, az ki penig tökéletlenkedni akarna, semmit nem árthat, mert subscriptio nélkül és pecsét nélkül való leszen az a papiros, az melyre le leszen írva az a dolog." (TML V. 373.)

Ugyancsak Bethlen János Telekihez, okt. 22-én: „Az electoroknak szóló levél minutáját ujjobban revideáltam, valahul az dolog engedte, az török nemzetnek nevezetit ki hagyván belőle, az mely czikkelyek az pápista atyafiakat offendálhatnák, azokat is ki hagytam, az mint Kegyelmed megláthatja." (TML V. 382.)

Bánffy Dénes viszont okt. 28-án ekként szól a dologhoz, Telekinek írván: „Az electoroknak való irással, hogy sem rosszul essék, nem kell sietni, annál inkább az János uram totumfacságát ebben nem kellene segíteni; nem sok kár leszen abban, ha halad az gyülésig, az alatt az portárúl is tanulunk s az dolgokhoz képest rendesebben lehet annak is az expeditioja; mert az portárúl sem lévén securitasunk, az német udvart sem kellene aperte ellenünk provocálni; addig penig senkinek se jelentenék, maradna abban." (TML V 389.)

Jól kiviláglik innen Bánffy Habsburg-orientációja és Bethlen János-ellenessége — a fejlemények a tetőpontra jutásukat azonban csak 1672-ben érik el, lásd a 130., 133. sz. leveleket és jegyzeteiket.

16. *Brandenburgicus Elector:* Frigyes Vilmos, brandenburgi választófejedelem
49. *Palatinus Elector:* Károly Lajos, pfalzi választófejedelem.
50. *Moguntinus:* János Fülöp, Würzburg, majd Worms püspöke, Mainz érseke.
52. *Saxoniai Electorn*akis: II. János György, szász választófejedelem.
59. *Bavarus:* Ferdinánd Mária bajor választófejedelem.
60. *Coloniensis:* Miksa Henrik, kölni választófejedelem.
61. *eggy eb Inonn futnak* — Vagyis egy húron pendülnek.
61. *Trevirensis:* Caspar von der Leyen, trieri püspök.
65. *Harsányi Jakab:* Frigyes Vilmos magyar származású tanácsosa, aki korábban Apafi nevelője is volt. Részletesen jellemzi őt Bethlen az Önéletírása I. 260. lapján.

115.

Lelőhelye: OL P 108, 301. cs. Fasc. S. Autográf. Más kézzel: „1670 Instantia Nicolai Bethlen ad P*rinci*pem Apafi super collatione quartae partis Veszös, per Notam Nicolai Zolyom ad Fiscum devolut."

Apafi kezével: „Mas*nak* attuk a' kinek ahoz közi volt; 19 8br*is* An*no* 1670."

19. *az el mult Feyervári Gyüleskor Zolyomi Miklos notaian* — Zólyomi pere 1670. márc. 3-án tárgyaltatott; hűtlenségben marasztalták el.

116.

Lelőhelye: OL P 658, 2. cs. 361. Autográf. Tekintetes Nemzetes Kun István Vram*nak* &c. Nekem kedves jo akaro Apam V*ramnak* adassek.

Lelőhelye: OL P 659, 36. cs. 789. Másolat. Cn.
Közölve: GERGELY, 1912. 284. A szöveget vsz. az eredeti alapján, de átírva közli, címzést is adva: „Tekintetes nemzetes Losonczi Bánfi Dienes uramnak etc. nékem kedves bizodalmas uramnak adassék."
E levélből és a 118. számúból körvonalazódik számunkra a Bánffy—Bethlen viszony egy, az Önéletírásban említetlenül maradt, neuralgikus pontja. Bánffy Dénes célpontja nem is annyira Bethlen Miklós, hanem inkább az apját akarja lejáratni a fejedelem előtt — az ostor Miklóson csattan: ő a hírhordozó, megbízhatatlan rágalmazó. A vád Bethlen elevenébe vág, érzékeny pontját — becsületét, jó hírét — érinti. Igyekszik magát gyorsan tisztázni a vádak alól, felelősségre vonja Bánffyt, miért állított valótlant.
[Bánffy válasza:]
„18 Praesenti Keresdrül irt kgd levelit az estve vöttem, abban valo irasat czodalua olvastam, holott azon dologhrul mely miatt irja kglmed eo Nghoknak nagy nehézséghit szenyvedi, bizony almot sem lattam ollyan formaban nem hogy Urunknak vagy Aszonyunknak irtam volna felölle. Igaz dologh Uram, az kglmed beszedi bizony behatottak holott Uram nehezseghet semminek nem tartom de sem irassal sem izenettel sőt czak gondolattalis hogy eő Nghoknak azon materiarul irtam avagy jelentettem volna valamit, ollyanra nem emlekezem, nemis volt semmi benne valahon vötte kglmed azt az informatiot melyhez keppest édes Eoczem Uram kglmed applicatiojat hogy en erettem szenvedne az eo Nghok nehézséghit maghamra nem vehetem, annal inkab ki mentenÿs belölle kglmedet nem engemet illett (maskeppen minden rendes dolgokban valo szolghalatra köteles Attyafianak szolgaianak ismervén kglmed engemet) Csudalomis edes eoczem Uram oly hamar hitte annal inkab arczal fordetotta rejam azon dolgot, holott mar enis az gyermek korbul ki költem, s az sok nyavalyais megh tanitott, s bizony Urunknak megh az közönséghes dolghokrulis gondolkodva és ovást irok annal inkab az magamet illető dolgokrul. Egyebirant Uram mint illyen méltatlan szenvedesim között nem lehetetlen valamely jo akaro Uramnak s bizott baratomnak, nem panaszolkodtam volna azon dolgokrul kiket kgdtül értettem vala, holott Isten s az ö szent Angyali es sok jamborok tugyak hogy en kgls Uramnak nem vétettem az kiért eo Ngok en ream neheztelnenek, nyilvan van egyéb iránt előttem némely nem jamboroknak sokféle Istentelen mestersegek, de megh fizet Isten azoknakis, az Kalendarium sem ir jot felöllök. En edes Eoczem Uram nem késem Udvarhoz menni Isten kegyelmességébül, el hittem kgldis az gyülisre legh inkab oda fogh jüni, ottis ki tanulhattya hogy nem igazan informálták kgdet az en irasom felöl. Ezzel Istennek ajanlom Uram kgdet. Örmenyes 20 February 1671." (Másolata a Bethlen-levél másolata mellett, P 659, 36. cs. 789.)
E válaszlevele írásakor Telekinek is ír Bánffy, s elküldi neki Bethlen levelét is. „Kegyelmed levelét ez órában olykor vöttem, mikor szintén az Bethlen Miklós uram levelére teszek vala választ, ki is nekem mit írt s mint fog mindjárt szemben, de én is mi választ töttem neki, páriáltatván, Kegyelmednek elküldtem. Én bánom, úgy esett az dolog. Az ő levelét kérem el ne veszesse, meg akarom tartani." (TML V. 468.)
Az ügy szálai korábbra nyúlnak vissza, lásd: Bánffy 1671. jan. 31-i levele Telekinek, a 118. sz. levél jegyzetében.
Lukinich nagy jelentőséget tulajdonít e levélváltásnak Bánffy és Bethlen között: Bethlen 1674-es Bánffy elleni ligához való csatlakozásának itt leli meg a pszichológiai motivációját. Bethlen az Önéletírásában azt állítja, „Nékem in privato Bánffi Dienes ellen semmi nehézségem nem volt, sem az én atyámnak s atyámfiainak, sőt jó uramnak tudtam..." (Ö. I. 244.) — s csak Teleki rábeszélésére írta alá az ellene szóló ligát.

Ezzel szemben Lukinich úgy véli, „Bethlen nem emlékezett, vagy nem akart emlékezni arra a kínos helyzetre, amelybe 1671 elején éppen Bánffy indiszkréciója miatt jutott s mely jó időre befolyásolta Bethlennek a fejedelmi udvarhoz való viszonyát is." (LUKINICH, é. n. 321.)

118.

Lelőhelye: uo. E Ghillányi Gergelyhez intézett levelet is közli GERGELY, 1912. 285. Az itt közölt, másolaton alapuló szöveg gazdagabb, mint Gergely olvasata.

30. *Prov: 16. V: 14.* — A' Királynak felgerjedt haragja ollyan mint a' halál követe; de a' bölts férfiú leszállítja azt.

42. *beszelgettűnk Banfi Dienes Urammal ketten jo ideig* — Mint a 117. sz. levélből kiderül, s e levélből még inkább bebizonyosodik, e kolozsvári beszélgetést deformálja — Bethlen szerint úgy Bánffy, hogy az végül Bethlen ellen fordítható. A többoldalú tájékozódás végett azonban meg kell a másik felet is hallgatnunk. Bánffy előadása szerint a beszélgetés a következőképpen folyt le: „Bethlen Miklós uram, én nem tudom soha, micsoda oktúl viseltetvén, mert semmi ratioját nem láthattam, az mi gyűlésűnkre el jütt vala, szollott sokat velem, nevezetesen sok szovai után ezeket beszéllé: Maga apja udvarnál volt olykor, mikor én is az németek felől való hírekrűl írtam volt ő nagyságának, és hogy az várakat muniálná ő nagysága etc. Urunk levelemet sem olvasta el, más olvasván csak meg, ha az atyja nem lött volna igen alkalmatlan választ vöttem volna ő nagyságától, holott az ideki való közönséges dolgokhoz is ő nagysága az én személyemre való nehézségből fog ily idegen lenni. Sok egyéb circumstantiákból is akarta, láttam, ő kegyelme insinuálni azt, ő nagyságának mely rettenetes nehézsége ellenem; sőt ugyan in confidentia intimálta, hogy magamra vigyázzak etc. Mondám ezek és többek után: Lelkem Öcsém, Isten s minden erdélyi jámborok s apád is tudja, én ő nagyságának nem vétettem, sőt igaz hűséggel szolgáltam s szolgálom ma is; miért Bethlen János uram nem csendesítette ő nagyságát, azt kivánván az keresztyénség és az boldogtalan igynek közös volta (holott ha ma nekem, holnap lehet neki s másnak is hasonló bibéje)? Erre is bizony csak így felele: Uram, ím az sem bátorságos lehetett, úgymond, mert az ilyen dologban ember néha más barátjával akarvan jól tenni, azt sem cselekedheti s magának is kárt teszen. Egy szóval, Uram, minden szovai (melyek sokak voltak) arra czéloztak, hogy urunk én reám halálosan haragszik... Monda ilyet is, hogy avval fogtak vádolni egyikkel, hogy én az országot, avagy státusokat jártattam Fejérvárt, hogy mellém álljanak Huszt végett és promoveálják dolgomat, kinek csak szikra is volt-e, nem-e, Kegyelmed maga tudja. Azomban olyat is mondottak ő nagyságának, hogy soha nem engedem etc. Sok volt, Uram, sok az szó. Már, Uram, jó intentiobúl mondta-e ezeket, avagy egyebet horgászott ki belőlem, az maga lelke tudja az jóakaró uramnak." (1671. jan. 31. Bánffy Dénes levele Teleki Mihályhoz, TML V. 444.)

70. *nem Apam Uram oka az Huszti valtozasnak* — Bánffy Dénes is illeti levelében ezt a fájó veszteségét: Husztot neki ígérte a fejedelem, de később ígéretét visszavonta; Bánffy 1670. okt. 15-i levele arról tanúskodik, hogy szerinte Bethlen Jánosné „piszkálta meg a fejedelemasszony előtt a huszti dolgot, és ezzel ütütte el" Bánffy kezéről. (Gergely Sámuel jegyzete a TML. V. 376

—377. lapján közölt levélen alapszik.) Husztot Apafi Bornemissza Anna számára tartotta meg valójában, nem valószínű, hogy az ötlethez mások közbenjárása kellett volna.

81. *az kis Groff:* Thököly Imre.
Apja halála után, immár menekültként, erdélyi birtokai ügyét intézi.

91. *Prov: 22. W 1.* — Kivánatosb a' jó hir-név nagy gazdagságoknál; ezüstnel és aranynál a' kedvesség jóbb.

Bethlen e Ghillányinak címzett levele közkézen forog az udvarban, s a hozzáfűzött kommentárok kézzel foghatóan jelzik, mily csekély hitele volt ekkor még Bethlen Miklósnak, főként a tekintélyes rokon, Bánffy Dénessel szemben. Még annak ellenére is — hogy Bánffyra is neheztelnek már ekkor, s a Bethlen-féle figyelmeztetésnek volt valós alapja. Naláczi István *1671. febr. 20-án,* tehát két nappal Bethlen levele után már értesíti Telekit: „Emellett, édes Komám Uram, ím Betlen Miklós uram micsoda levelet írt Gilláni uramnak az Bánfi Dienes urammal való dolgáról, Kegyelmednek párban elküldtem; mely levelet urunk s asszonyunk előtt magam olvastam el ő nagyságok parancsolatjából; de kérem Kegyelmedet, meg ne tudja Gilláni uram, hogy elküldtem Kegyelmednek párban levelét, mert megharagszik reám, mivel igen kért, hogy ne írjam meg Kegyelmednek, mivel azt mondja ő kegyelme, örömest két ajtó közé újját nem tenné." (TML V 467.)

1671. febr. 24.: ugyancsak Naláczi írja Telekinek: „Itt több hitele vagyon Bánfi uram írásának, mintsem Miklós uram írásának. Miklós uram írása nem sokat nyomott itt, nem is volt hitele." (TML V 470.)

1671. febr. 24.: Bánffy Telekihez írott levelében jelzi, hogy megkapta tőle Bethlen Ghillányinak írott, majd Naláczi által lemásolt levelét: „Bethlen Miklós uram Gillányi uramnak irt levelét látom. Igaz dolog, nagy része az ő kegyelme írása szerint való dolgoknak benn volt az discursusban, de sok hija van s nem különben volt, mint Kegyelmednek írtam, kirül is coram plura." (TML V. 471.)

1671. márc. 1.: Bánffy Telekinek: „Betlen Miklós levelének hogy foganatja nem volt, értem; adná Isten, de tudja Kegyelmed, az ő apja az Argillus palástját viseli; mindazáltal Isten az igazakat segíti." (TML V 475.)

119.

Lelőhelye: OL P 658, 2. cs. 363. A címzés kivételével autográf. Szegeti Mihálynak adassek. Zabolán.

120.

Lelőhelye: OL P 658, 2. cs. 362. Autográf. Tiszteletes Jenei Istvánn Uramnak. &c. Nekem ioakaro Komám Uram*nak* adassek. Zabolan.

4. *feleséghem... vagyon szinte készülő felbe Orályahoz* — Azaz közel van a szüléshez, Mariska leányuk születését várják, aki 1673 júliusában együtt halt meg testvérével.

6. *Uzoni komám leveléhez nem sok Commentarius kell* — Uzoni Balázs, Bethlen bethlenszentmiklósi papja is közvetítésre kéri zabolai kollégáját Kun István és az ifjú pár között. Uzoni levele is fennmaradt, az OL P 658, 11. csomójában található. Dátuma 1671. júl. 3.

8. *ha mit az békességhbe véghbe vihet probállya el* — Bethlen apósával, Kun Istvánnal való viaskodásáról van szó, melyet így foglal össze fő művében:

„Felette sokat gyakorla az ördög engemet az ipam lábáni és nábáli törvénytelenségével, mert Basa Ilona holta után soha az anyai jószágból és jókból feleségem részét szépen ki nem adá; hol az ő életéig, hol a fiai defectusáig akarta a feleségemet részetlenné tenni mindenben; kénteleníttettem osztán erővel nyúlni hozzá." (Ö. I. 239.) L. még a 125. és 127. sz. leveleket és a hozzájuk fűzött jegyzeteket.

121.

Lelőhelye: OL P 658, 2. cs. 364. Autográf. Tekintetes Nemzetes Kun Istvan Uramnak &c. Nekem kedves io akaro Apám Uramnak adassek.

4. *teghnap előtt hét orakor reggel ada Isten eggy leánykát* — Mariska tehát 1671. júl. 12-én született.

122.

Közölve: LUKINICH, 1906. 447. Tekintetes nemzetes Bethlen Gergely uramnak s nékem jóakaró uramnak bátyámnak adassék. (Zárópecsét.) Eredetije a keresdi Bethlen cs. lt-ban volt.

7. *ólmot akarok hozatni, az ón elhozásában* — Az ólmot és az ónt váltakozva használják ugyanazon — puskagolyó — értelemben.

10. *az melyet tudósíthatom kegyelmedet, kegyelmednek egy új atyafia s huga is vagyon itt a házamnál* — Az új rokonon Bethlen Miklós a nemrég született kislányát, Mariskát érti.

123.

Lelőhelye: OL P 659, 21. cs. 675. Autográf. Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihály Uramnak &c Tituli &c. Nekem kedves és bizodalmas Uramnak adassek.
Közölve: TML V. 625.
A levél értelmezéséhez l. a 114. sz. levelet és jegyzetét, illetve a 130., 133. sz. leveleket.

39. *ez Váradi rezghelődés* — A török hódoltatásai, a határszéli villongások állandóak; a váradi pasa meg-megújuló panaszokkal árasztja el Apafit. Ezúttal is a Váradhoz tartozó falvakat követeli, az erdélyiek felzúdulva hallják szinte fél országuk elszakadásának hírét, s e hónapban összehívják a rendeket. (EOE XV. 13.)

124.

Lelőhelye: OL P 659, 21. cs. 675. Autográf. Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihály Vramnak &c Nekem kedves és bizodalmas Uramnak adassek
Feltehetően a 123. sz. levelet küldi újfent Telekihez e levél kíséretében.

125.

Lelőhelye: OL P 667. Autográf. Tekintetes Nemzetes Kun Lázár Uramnak &c Nékem io akaro Sogor Vramnak adassek.

Mivel Kun István felesége holta után nem akarta kiadni Kun Ilonának az anyai jószágból a részét, Bethlen „kénteleníttetett" erővel hozzányúlni, azaz felesége jogát érvényre juttatni. „Basa Ilona halálának esztendeje előtt Gyógyon lévén Kún István, Zabolára bészállék feles fegyveres emberrel, uti plenipotentiarius uxoris: ha Béldi Pál s Nemes János ne vigyáztasson, sok ember hal vala meg." (Ö. I. 239.)
E foglalást követően írhatta levelét Kun Ilona testvérének.

126.

Lelőhelye: OL P 1952, 1. cs. 1. tétel. Nem autográf. A hátlapon Apafi kezével: „Concessu 23 Xbr*is* Anno 1671."

127.

Lelőhelye: OL P 659, 7. cs. 231. Autográf. Tiszteletes Jenei István Ur*amnak* Zabolai Orthodoxus Praedicatornak &c Nékem io akaro Komám Ur*amnak* adassek.
A levél tartalma összefüggésben van a 125. sz. levélben és jegyzetében mondottakkal. A helyzetre jobban rávilágít Bethlen János Kun Istvánhoz intézett korholó levele 1671. ápr. (?) 8-ról: „Leg elsöbben irasomrol kgdtt követem mivel Magyarul kel lenni az dolog magaval aztt hozvan: Soha kgdett sem magam; sem az Fiam Betlen Miklos csak egy szovalis azertt nem terhelte midön szerelmes leanyati oly gyengen hazasita hogj kgdet pelda beszelek, minket penigh csuffa csinalanak miatta nem baratink; Mostannis hidgje kgd bizonyoson hogj ha nagj betstelenseggel nem volna egjben köttetve az dologh, halgatnek, de az el kerülhetetlen ketelensegh kenszeritt szollanom: Ertv*en* hogj az kgd Istenben el nyugott szerelmes Felesege temetese utan ö kgtröl edes gjermekire maradott joszaginak allapatjarol meg talalvan kgdet Betlen Miklos Fi*am* igen könnyü seöt tellyesseggel jatekos el mutato valasztt uet, aztt peniglen hidgje bizonyosan kgd ha igen nem gazdagokis de el futo bolondok sem vagjunk sem en sem az Fiam hogj varjunak karon mutatasaval vegjünk Contentatiott" — írja neki, s felszólítja, gondolkozzék a dologról másképpen, s ha már a sajátjából alig adott, ne forgassa ki a lányt az anyjáról rámaradó javaiból is. Levelére nem választ, hanem „dolgot", azaz hatékony tetteket kíván. (OL P 659, 7. cs. 231.)

59. *az melly éggyetmásokat Brassobol mond Apám Uram hogy el vesztek, hogy azok mikor és kik által vesztenek el vagy ha ugyan el veszteke?* — Rendkívül érdekes, hogy egy kései, nyomtatott perirat Huszár Borbála és néhai Bethlen Borbála Szilvási Boldizsárné leszármazottai között Szilvás, Szelitse és Csürülye feletti pereskedéséről számot adva ekként emlékezik meg a brassói ingóságokról: „a Kun Ilona vagyonnyáról, Annyára Basa Tamás halálával szállott sok pénzinek s drágaságinak Bethlen Miklós által Brassobol titkon, és erőszakoson tett el witetésiről" értesült Galambos Gábor 1699-ben. (OL B 44, 1. cs. 78.) Maga is elismeri, hogy a brassói gazdát lerészegítvén, elvitt mintegy 15 000 forintnyi értéket. (Ö. I. 239.)

128.

Lelőhelye: OL Bethleni Bethlen cs. lt., P 55, Vegyes családi iratok, 30. cs. 37. tétel volt. Autográf. Cn.

Báthory Zsófia 1671-ben Apafinál és Telekinél is tiltakozik Bethlen János és fiai törvénytelennek érzett keresete miatt. (Vö. OL P 659, 52. cs. 1071.) Ez ügyben l. még a 104., 153. sz. leveleket.

129.

Lelőhelye: OL P 659, 48. cs. 1016. Autográf. Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihály Vr*amnak* &c Nékem kedves bizodal*mas* Uram*nak* adassek.
Közölve: TML VI. 9.
A levél hátlapján Teleki Sándor kezével: „Néhai Bethleni Bethlen Miklos Ur levele de Dato — Balásfalva — 5 — Januarii 1672 meljnek continentiájából meg látczik, hogj akkori időben az Idvezült Atjám leg idösb Szeki Teleki Mihalj Ur*am* érigálta az Székelj Udvarhellyi Re*formata* Scholánk*nak* subsistentiajara, és ajandekoszta az ezer aranjakat pro fundo. Melj elsőb*en* volt az Felső-Bánya Varosiaknál. Vagj inkáb Városnál. N*agy* Szeben A*nno* 1736 — 10 — Apr*ilis* Gr*óf* Teleki Sándor"
Az udvarhelyi iskola fellendítésében való szerepét kb. 1674-re datálja Bethlen az Önéletírásban. E levél korábbi aktív tevékenységre mutat. (Vö. Ö. I. 266.)

20. *Törökfalvat pro fl. 1000 oda addgyák. Magosfalvárol mégh nints véghseő Conclusum* — Teleki e vásárlását többször említik majd az elkövetkezendő levelekben; Bethlen fontosnak tartotta az abban játszott közvetítő szerepét viszonyuk alakulásának jellemzésére az Önéletírásban is feljegyezni: „Teleki azelőtt barátom volt, még szolgálatommal is élt, mikor Paskótól, Belényitől a magosfalvi jószágot elvevé, mert azokat csak azért tartotta fogva sokáig Kővárban, énhozzám adta az árát, aureos 1000, én Szent-Miklósra hívattam Paskónét s a többit, és közbíró, alkudtató voltam, úgy a törökfalvi vásárban is, még régen a sorostélyiban is, mert az is Paskóé volt, sok egyéb dolgaiban is." (Ö. I. 306.)

130.

Lelőhelye: OL P 658, 2. cs. 365. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihály kedves és bizodalmas Vr*amnak* eő kegyemen*ek* adassek.
Közölve: TML VI. 36.

4. *szomoruan értem naponként nagyobb nagyobb romlását vallásunknak* — A magyarországi megtorló protestánsüldözésekre vonatkozik a mondat.

7. *Minap uiiabb formába megh irám ismet az leveleket oda fel* — Az 1670-es diplomáciai akció, a német választófejedelmeknek küldendő tájékoztatás folytatásáról van ezúttal szó. Lásd a 133. sz. levelet, illetve a 114. számút és jegyzetét.

10. *in forma libelli kell eggy irast tsinálni és az Austriaca Austeritáshoz alkalmaztatni* — A röpiratot Bethlen munkájának tartották, lásd erről e kötet bevezetőjének A Bethlennek tulajdonított röpiratok szerzőségéről c. fejezetét. Valószínű az Austriaca Austeritas folytatásán dolgozik ekkor, mely munkája *Austriacae Austeritatis Continuatio* címmel jelent meg 1672-ben. (L. a bevezető már idézett fejezetében.)

21. *Az Bányaiaknak tsak haggyunk békét most.* — Vö. a 129. sz. levéllel.

22. *Törökfalvaért az penzt külgye hozzam kgd* — L. a 129. sz. levél jegyzetét, valamint TRÓCSÁNYI, 306—307. Magosfalva Szalánczi István örököseitől került Teleki kezébe, a törökfalvi jószág Tordai Ferenc örökösei révén

— ebben tudott családi kapcsolatai segítségével Bethlen Pál eredményesen közvetíteni.

40. *az félelmeseknekis pokol helyek. Apo. 21. 8.* — A' félelmeseknek pedig és hitetleneknek, és átkoztaknak, gyilkosoknak, paráznáknak; büvösbájosoknak, bálványimádóknak, és minden hazugoknak részek a' tüzzel és kénkövel égö tóban lészen, melly a' második halál.

[Teleki Mihály válaszlevele:]

Ajánlom Kegyelmednek köteles szolgálatomat.

27. írt Kegyelmed levelét vettem; rollam való nem feletkezését Kegyelmednek megszolgálom, hasonló atyafiúságát tovább is várom Kegyelmednek.

Az közönséges dolgoknak folyása keserves minden jó léleknek. Igazán háládatlan emberekre és magok privatumát keresőkre jutott az szegény magyar nemzet és az ecclesia. Úgy kell lenni mindennek, mint Isten rendelte. Elhiszem, Isten az maga dicsőségét senkinek nem engedi, az ördög és tagjai tovább nem mehetnek annál, az míg maga bocsátja; mikor akarja, meg is szabadítja az övéit; de jaj azoknak, az kik vagy resten, vagy szinezésképpen, vagy ugyan semmire sem munkálódnak; bizony félek, ha Isten az jobbaknak nem kedvezett, minket mindenképpen ű felségétül elfordultakat végképpen el ne veszessen. Nem is tudom, mit várhatnánk jót, holott mi azt tettük fel, az Istent is megcsalhatjuk és ő felségének (az ördögnek kedveskedni akarván) nem akarunk szolgálni. Igazán bizony sem hevek, sem hidegek nem vagyunk. Az Isten könyörüljen rajtunk és adjon megtérést. De félek igen, nem sokára az rettenetes irigység, egymás után való áskálás, egymás nem szeretés, egymásnak való nem hitel, az szabados bünben való élés miatt az Isten csudákká ne tegyen egész nemzetül bennünket. Mert úgy látom, Uram, csak járhassunk az mi indulatinkban és egymáson követhessük bosszunkat, egymást rágalmazhassuk, szólhassuk, ha minden templomink egy órában oda lesznek is, egy sóhajtásnál többet nem teszünk érette. Mi egymásnak csak akkor vagyunk baráti, ha mikor szolgálatjára szükségünk vagyon; de bezzeg ha barátunk reánk szorul, mi akkor félre rugunk. Efféle dolgokban csak az elmult ország gyülésében is volt részem, kikben bizonyságom Kegyelmed édes atyja.

Elég nyomorult állapotra juttatá ugyan Isten szegény hazánkat, de bizony ugyan többet, sokkal többet cselekedhettünk volna eddig is, de cselekedhetnénk most is, ha egymást igazán szeretnők, az közjóban egymást igazán segétenők és egymás értelmes szavait Isten tudja mire nem magyaráznók; azonban mikor valamelyikünk jót feltalál, azt meg nem czáfolnók. Szánom ugyan én az befutott atyafiakat és ott kin nyomorgókat, de azt semmiben hajtom; de keservesen érzem ecclesiáinknak persecutiojokat. Rettenetes, Uram, azt hallani. Tized napja tiz templomot foglaltak el Ugocsában, Beregben. (Uram Isten kelj ki dicsőséged mellett). Már erővel, fegyverrel hajtják az szegénységet, még az nemességet is sok helyen az misére. Jezabel patenseket bocsátott ki mindenütt jószágiban, úgy az fia is, kik most igen betegek voltak.

Nyir-Bátor az templom elvétele miatt egészen elment; az legrádiaknak elei Kanisára szöktek; az ónodiak Eger vidékén tekergenek; az hajdúk is resolválták magokat, mind elhagyják városokat. Az az híre, császár franciával, dánussal, electorokkal, svéddel, lengyellel, velenczéssel örökös frigyet csinált, most készül török ellen, ki ha úgy leszen, valljon Erdélyt nem teszik-e sedes bellivé?

Az németnek soha úgy nem kereshetjük kedvét, hogy barátunk legyen, sőt ha mind pápistákká leszünk is, de ő az eleitűl való feltett czéljától nem recedál. Ezekben hogy

Kegyelmed jobb lument vegyen, ím Betlen Gábornak két rendbeli maga kezével írt írását küldtem Kegyelmednek, kiket megolvasván, visszavárok Kegyelmedtől; kérem is az köztünk való confidentiára, ne késsék visszaküldeni.

Az töröknél is rosszul keresünk kedvet; én nem tudom hát, miben bízhatunk. Az kereszténységtől többire egészszen elszakadtunk: bizony félek, már sokáig nem visszük.

Az electoroknak való írást mért bontották el, értettem volt. Oka annak haszontalanság. Az mostani írásnak is páriáját elvárom Kegyelmedtől. Az electoroknak is. Kérem, azokban meg se fogyatkoztasson.

Az includált írásokat pedig vissza várom.

Az pénzt beviszem magammal nemsokára, ha bemehetek, noha inkább akarnám, ha az magasfalvival együtt vihetném bé. Az magasfalvi jószág most az ötven számot meg nem haladván, mivel az kemény szolgáltatás miatt mind eloszlott, én bizony többet ezer aranynál nem adok, azt aranyúl megadom, már csak tudnám, mert ha az nem leszen, mást kell kéntelen vennem, mivel itt jószág nélkül sem subsistálhatok. Bizván Kegyelmed jóakaratjában én ugyan az törökfalviakot nem szolgáltatom egy óráig is, de megjelentettem nekik, én megveszem. Most értem, Tordainé asszonyomnak szolgája jött oda, hogy az mi ott van, eladja, kiért elküldtem, bejüjön, és ha megalkhatom vele, megveszem azokat is, vagy Sorostélyrúl másokat adatok érette. Mint szakaszthatok vele végett, Kegyelmedet tudósítom. Vajha Uram én az urat nem tekinteném, másképpen lenne az dolog az iránt. Szükség azért, ő kegyelme előtt legyek én is tekintetben az iránt is. Én ugyan, ha el nem engednek benne, megadom egészen is, de jobb volna az én kicsiny szolgálatomat is fentartani. Lelkem Uram, kérem Kegyelmedet, az urat is Kegyelmed által, az asszonyt ű kegyelmét én is kedveltettem ű kegyelmének, legyen azon Kegyelmetek, magasfalvi jószág is jöjön kezemben. Bizony csak az földiért kapok rajta, rétjeiért kiváltképpen, bizony öt eke onnét az négy falubúl is ki nem telik.

Az úrnak ajánlom engedelmes szolgálatomat. Az inclusákat közölje Kegyelmed ű kegyelmével is. Kegyelmedet Isten éltesse

2. Februarii 1672

Kegyelmed köteles szolgája

T(eleki) M(ihály).

(Egykorú másolat alapján közölve: TML VI. 53.)

131.

Lelőhelye: OL P 658, 2. cs. 366. Autográf. Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihály V*ramna*k &c. Nekem kedves és bizodal*mas* Uram*na*k adassek

Közölve: TML VI. 64.

8. *Tordaine:* Tordai Ferenc özvegye; Bethlen Pál napa, azaz anyósa.

21. *Az oda ki persecutiot szenvedő széghénységhet, az ide bé valo rettenetes sok pusztára kellene bé hinunk, ha eszünk volna* — Nagy jelentőségű terve ez Bethlennek — a belgiumi példára való hivatkozás nem az első eset nála: Tótfalusinak írja biztatásul: „Csak lopd el Hollandiának mesterségeit, és csináljunk Erdélyből egy kis Hollandiát"... (JAKÓ, 241.) utalva a fejlettebb polgári állapotok követésére. De szeme előtt lebeghetett Bethlen Gábor anabaptistákat betelepítő vállalkozása is. Trócsányi Zsolt helyesen ítéli Bethlen Miklós tervezetét kivihetetlennek (TRÓCSÁNYI, 115.), s fenntartásokkal kell fogadnunk, vagy legalábbis ellenőrizhetetlennek kell tarta-

nunk Illyés Géza azon állítását, hogy Bethlen megvalósította elképzeléseit, s a bethlenszentmiklósi gyülekezet „rendre népesedni kezdett, jelentékenyen szaporodott azokkal a menekült családokkal, akik hitük miatt hazájukból kiüldözve, Bethlen Miklós udvarában találtak otthont és kenyeret. (Vö. ILLYÉS, 20.) R. Várkonyi Ágnes viszont azt hangsúlyozza, hogy Erdély lakosságának növelése az ilyen telepítéssel, nem egyedül Bethlen terve. Ebben az időben Erdély valóságos menedékhely, sokan jönnek be Magyarországról: elűzött prédikátorok, bujdosók családjai. Moldvából és Havasalföldéből az ottani rosszabb körülmények elől menekülnek Erdélybe. Apafi fejedelmi irataiban kimutatható elv, hogy szökött jobbágyokat nem szívesen adnak vissza. Mindezzel együtt Bethlen elgondolása rendkívül korszerű, a lakosság szaporítása az adóviselő réteg megerősítése érdekében az abszolutista állam elve. Azonban éppen azért, mert nagy a munkaerőhiány, és nemcsak a királyság területén igyekeznek sokasítani a lakosságot, hanem a török is telepít, a terv megvalósítása külpolitikai szintű akadályokba ütközik.

27. *az Szebeni Királybiroval minapis beszéllettem* — Fleischer András is tevékenyen részt vállalt a diplomáciai előkészületekből.

132.

Közölve: TML VI. 79. Gergely Sámuel jelzete alapján az eredetijét nem találtam.

13. *az Béldi uram lakodalmára bé kelletvén mennem* — A közlő jegyzete: „Béldi Zsuzsánna esküvőjére Wesselényi Pállal."

20. *az urat is megtaláltam Kegyelmed irása szerént felőlle* — Betnlen Jánost, hogy az felesége útján gyakoroljon nyomást a Tordai-atyafiakra.

27. *Az sóaknákról való conceptust el küldtem* — Talán azzal a tervezettel azonosítható, amelyet — 1674-re datálva — az Önéletírásban is említ: „Ekkor írtam volt legelőször projectumot, mint lehetne mind a só, mind consequenter egyéb kereskedést jól felállítani..." (Ö. I. 266.) 1695-ben pedig Projectum de Quaestu Salis Transylvanici et Marmarosiensis címmel ad be tervezetet.

34. *Az mely jószág felől emlékeztem volt* — A 130. sz. levélben említett járai?

41. *Gregorasko még meg sem állapodott* — 1672. febr. 19-én értesíti Székely László Telekit: „Az havasalföldi boérokat az portán mind megfogták s Grigoraskót hozzák ki a vajdaságra." (TML VI. 77.)

45. *Micsoda üldözésbe legyenek oda ki szegény atyánkfiai* — L. a 131. sz. levelet és jegyzetét. Hozzátenni érdemes, hogy Trócsányi Zsolt megállapítása szerint a „telepítés és adóbevételek összefüggése pedig olyan elv, amelyel Bethlen Miklós jócskán megelőzte a Habsburg-teoretikusokat." (TRÓCSÁNYI, 115.)

72. *minthogy Bethlen Domokosné szegény Kővárba holt meg gyermek ágyba* — „Bethlen Domokosnak Törökországba szökése után felesége — Boldvai Kata — mint rokon, Teleki Mihály családjánál tartózkodott, hol szülés következtében váratlanul meghalt. Weér Juditot e haláleset, mint közeli rokont, nemcsak fájdalmasan érintette, hanem — miután ő maga is szülés előtti állapotban volt — el is rémitette." (A közlő jegyzete, TML VI. 60.)

133.

Lelőhelye: OL P 658, 2. cs. 367. Autográf. Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihály Vramnak kedves bizodalmas vramnak adassek.

Közölve: TML VI. 110.

3. *az Királybiroval éggyűtt az Nemet Országhba menő embert megh eskettem*

— A 114. sz. levélben ejtettük el az új külpolitikai orientáció jegyében az electorokhoz írt levelek ügyének bonyolult és nehezen kibogozható szálait. Ezúttal megint a kortársak levelezéséből kell kiraknunk azt a mozaikot, amely mozaik létrejötte egyrészt Bethlent igazolja, másrészt felmenti Telekit a Bethlen-féle vád alól, hogy ti. egyedül rajta kérhető számon Bethlenék diplomáciai tervének kudarca.

A levelek szó szerint visszaigazolják Bethlen azon állítását, miszerint „Szebenbe menék és Fleischer Andrással — ő a szebeni királybíró, J. J. — elkészítők, indítók az embert, hogy menjen Kővárba Telekihez, és onnét az ő dispositiójával Máramaros és Lengyelországon Berlinbe." (Ö. I. 260.) Apafi *márc. 16-án* írja Telekinek: „Azonban akarók Kegyelmednek értésére adni, az electoroknak szóló leveleinket Bethlen Miklós uram által azoknak elvitelére rendeltett [!] embernek utiköltségével együtt szebeni királybiró hivünk kezéhez küldöttük, hogy ő kegyelme mentül hamarébb jó instructióval expediálhassa." (TML VI. 117.)

1672. márc. 26. Bánffy Dénes Telekinek: „Az electorokhoz való expeditio még sem lött meg, mivel az elmenő embernek scrupulussa van az Bethlen Miklós uram expeditiojában; most az lakodalomig ad saniorem revisionem haladott, ha idő lenne reá." (TML VI. 128.)

1672. ápr. 1. Teleki Mihály Bánffynak: „Az electorokhoz való expeditioknak haladásán csudálkozom; kérem is Kegyelmedet, arról is tudósítson, miben marada." (TML VI. 147.)

1672. ápr. 4. Székely László postamester írja Telekinek: „Az electorok leveleit még el nem vitték s úgy hiszem, Fejérvárra halad." (TML VI. 150.)

1672. ápr. 5. Bánffy újra érinti a témát Telekinek írván: „Az keresztyén electorokhoz és fejedelmekhez való expeditiok formája és stilussa veszedelmes volt, ha intercipiáltatott volna. Variáltatott sokban és már expediáltatik." (TML VI. 152.)

1672. ápr. 6. Székely László írja Teleki Mihálynak: „Az electorok leveleit újobban corrigálta Bethlen János uram urunk ű nagysága parancsolatjából s az tanács urak tetszésekből, mivel az mely embertől elküldték volna, az adta értésére királybiró uramnak s ű kegyelme urunknak s asszonyunknak, az hol török ellen való terminusok vannak benne, csak az iránt való részében." (TML VI. 157.)

1672. ápr. 18. Ugyanő írja Telekinek: „Az electorok leveleit újobban corrigálták volt, de úgy sem tetszett urunknak, hanem most újobban corrigáltatni akarja ű nagysága; a miben marad, Kegyelmednek egy párt benne el küldök, ha elkészülnek s akkor bővebben is irok Kegyelmednek." (TML VI. 180.) — E levélrészletekből az olvasható ki, hogy Bánffy, a fejedelem és a fejedelem közvetlen környezete akadályozta meg a levelek elküldését. Ez összhangban van azzal, amit Teleki mond Bethlennek, hogy ti. Bánffy, Fleischer és Ghillányi volt az oka visszatartásuknak. (Vö. Ö. I. 261.) A német választófejedelmeknek írott levelek hangneme, tartalma megközelítően azonos lehetett a francia királyhoz, a helvét köztársasághoz és Harsányi Jakabhoz intézettekével — amelyek szövege Apafi aláírásával, 1672. ápr. 25-i kelettel közreadva: az EOE XV. 266—271. lapjain.

12. *Szász Püspök:* Stephanus Adami.

13. *Az mü Püspökünk:* Kovásznai Péter református püspök.

24. *kgd penigh szélbe vagyon* — Azaz közel az országhatárhoz.

37 *Harsanyinak penigh Tall. 50.* — Bethlen az Önéletírásában azzal jellemzi

Apafi fösvénységét, hogy egykori nevelőjének, s az ügy első számú előmozdítójának nem tudtak tőle kicsikarni legalább 100 tallért, csak ötvenet küldött. (Vö. Ö. I. 260.)

50. *Barsony Püspök munkájatis una cum refutatione* — Bársony Veritas toti mundo declarata és Pósaházi János Falsitas toti mundo detecta c. röpiratáról van szó. Bethlen önéletírásbeli nyílt utalása ellenére is, ez utóbbit az ő munkájának tartotta sokáig a szakirodalom. Vö. e kötet bevezetőjében A Bethlennek tulajdonított röpiratok szerzőségéről c. fejezettel.

51. *nem artana bár kgdis mégh éggy bokrot kötne az Basiriusnak szollo levél melle* — Basire-rel bizonyára nemcsak annak kéziratai ügyében levelez — ő közvetíthette volna az angol királynak küldött információt.

69. *Ha lehet az vetést az Ezer forintba tudatom.* — Vagyis a vásárlandó birtokon található vetések árát beleszámíttatja az ezer forintnyi összegbe.

134.

Lelőhelye: OL P 658, 2. cs. 368. Autográf. Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihály Uram*nak*. Nekem kedves bizodal*mas* Uram*nak* iram

10. *az a kgd szomorusága* — A 132. sz. levélben olvashattuk, hogy Vér Judit szülés előtt áll. Teleki márc. 21.-én írja Bornemissza Katának: „Ma meg irtam vala Kegyelmednek az kisebbik fiacskám állapatját. Isten ez világból most három órakor sok kinjai után kiszólitá. Áldassék Isten neve. Az anyja rosszul kezdett lenni, de úgy hiszem, már nem látván kinját gyermekének, jobban leszen." (TML VI. 122.)

135.

Lelőhelye: OL P 658. 2. cs. 369. Autográf. Cn.

30. *Az Magyar Országhi Attyafiak lármáját hallom* — Az Erdélybe menekült bujdosók 1672 tavaszán fegyveres kiinduláshoz készülődnek, jóllehet a Lengyelország ellen hadba induló török most elzárkózik a magyar ügy elől. Ezért Petrőczyék Apafi nemhivatalos támogatásával akarnak kitörni. Bethlen vagy e készülődés láttán-hallatán, vagy pedig — konkrétabban — egy Bánffy által június elején elfogott Szepessy-levélre gondolva írja ezt. Szepessy arról ír, hogy „az Isten átka lesz minden protestánson, aki elmulasztja vagy akadályozza a magyarországiak ügyében adódó alkalmat". (TRÓCSÁNYI, 122.) Az sincs kizárva azonban, hogy vaklármának ült fel Bethlen. Ugyanis a „Bornemissza-lányok egyike, Szentpáliné, május végén olyan híreket szerez vagy költ, hogy a bujdosók Máramarosban hadat gyűjtenek s újabb támadásra készülnek" (TRÓCSÁNYI, 122.)

136.

Lelőhelye: OL P 657, 4804. Autográf. Cn.

4. *El bomolván hertelen az Gyűlés* — Ez év júniusában folyt Radnóton az országgyűlés.

17. *Megyek már az magham dolghaimra, mellyeknek kezdetibe követem kgdt*

hogy panasz vagyon — Bethlen úgy fordul Telekihez mint Torda vármegye főispánjához, hatékony közbenjárását kérve egy bizonyára nem újkeletű ügyben. Bethlen és a tordaiak között már egy-két éve gyakoriak az összetűzések. Erről Bethlen-levelünk jelenleg nincs, de a Haller János—Teleki Mihály levelezésből kiviláglik. 1671. máj. 18-án írja Haller Telekinek: „Az tordaiak ellen mint csatázik Bethlen Miklós Uram is, most esett értésemre. Akartam volna abból is tudni az Kegyelmed tetszését, hogy egyezett volna az kettőnk akaratja. Én azt mondottam, hogy szabadságokat és privilegiomokat oltalmazzák erősen, mert senki sem hatalmas az magáéban. Az potentiáért pedig citálják. Ha pedig mást akarnak elkövetni egyebet, csak tudjam, örömest segitem, az mire elégséges leszek." (MTAK Kézirattár, Ms. 4934.) Ugyanitt található még Haller szeptember 17. és 21-i levelének másolata, ahol szintén érinti e kérdést.

Milyen ellentét feszült tulajdonképpen Bethlen és a város között — erre a kérdésre az Önéletírás sem adja meg a választ. Az itt 135—139. számon közölt levelekből azonban fény derül rá. Lukinich tömör összefoglalója szerint: Bethlen Torda megyei birtokaiból külön gazdaságot szeretett volna létesíteni, „melynek középpontjául a *Torda* városában levő s anyai részről reá maradt ősi nemesi házat szemelte ki. E házhoz borkimérési jog, továbbá a tordai határban kaszáló- és szántóföldek tartoztak, melyek birtokában a város e ház korábbi tulajdonosait nem háborgatta. Mikor azonban Torda 1668. január 28-án nemesi kiváltságokat nyert, a városi hatóság arra az álláspontra helyezkedett, hogy az egyes házak régi kiváltságai érvényüket vesztették." (LUKINICH, é. n. 305.) Bethlen ezt nem volt hajlandó akceptálni, s mivel egyik fél sem engedett álláspontjából, tollharc alakult ki, ami később a város polgársága és Bethlen között nyílt ellenségeskedéssé fajult. A város lefoglaltatta Bethlen kaszálóját, erre ő erőszakkal másutt szerzett; embereit zaklatták, bírságolták stb.

E levelekből értesülhetünk a részletekről. Bethlen és a város viszonyát még jobban elmérgesíti a tordai malom ügye. Vö. 137., 139., 301., 384., 428., 450., 451., 453., 458., 459., 622. sz. leveleket és BÍRÓ, 1935.

137.

Lelőhelye: OL P 659, 45. cs. 872. Autográf. Borítékon: Tekintetes Nemzetes Teleki Mihály Uramnak &c. Nekem kedves és bizodalmas V*ramnak* adassek.

75. *Elégh üdő van megh Szent Márton vagy Szent Gál napigh* — Azaz november 11-ig vagy október 16-ig.

88. *azért is irtam haval* — Vagyis feltételes módban.

A levél körülményeiről lásd a 136. sz. levelet és jegyzetét.

138.

Lelőhelye: OL P 659, 45. cs. 872. A címzést kivéve autográf. Tekintetes Nemzetes Szeki Teleki Mihaly Uramnak &c. nekem kedves es bizodalmas U*ramnak* adassek. A levél közelebbről nincs datálva, a szövegösszefüggések alapján kb. ide sorolható be.

34. *kegyd elméje és fel tétt tzéllya kivülis el mennek* — Azaz Teleki szándéka és akarata ellenére.

139.

Lelőhely: OL P 1238, 1672. Autográf. Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihály Uram*nak* &c. Nékem kedves és bizodalmas Uram*nak* adassek.

26. *Ez alatt mit miveltek legyen eö Kegyemek házamon szolghaimon maghamon el szenvedhetetlen s-halállal vetekedő betstelenséghemre* — Teleki valószínűleg nem osztotta Bethlen véleményét a szőnyegen forgó kérdésben, s mivel „ovást" szólt a dologhoz, a tordaiak ezen felbátorodván augusztus 7-én, egy vasárnapi napon rátámadtak Bethlen piac utcai házára, s mint az inquisitio beszámol róla, „dellyesti Praedicatio utan": „nagy roppant sereggel, fegyveres kézzel, mira & absoluta potentia mediante, mezitelen fegyver villogással, puska ropogással, kiáltással, rikoltással, reá mentenek, azt invadálták, kapuj*án* be rohantak, kerteken be hágdostanak, Bethlen Miklos Ur*am* szolgait (kikröl is ö kegjeme protestál) az udvarrol az házba bé üztek, üldöztek, s-bé szoritottak, kövekkel rájok bé hajigáltak, lövöldöztek, az obsideált háznak ajtait be vágták, be rontották, ablaka rostellyát feszegették, bé szorult szolgainak halálokra igyekeztek, üsd, öld, vágd, nosza hozzá kiáltással, egymást biztatták, ördög lelkü, s-egjéb káromlo szitkokkal, csergéssel, csattogással az házat ostromlották, az ben lévő szolgákat verték, fogdosták, hurczolták, magátis Bethlen Miklos uramat, ha ott lett volna, hogy diribrol diribre vagdalták volna, azt mondották, és avval fenyegették..." A citáltak között Sztepán Ferenc, Szekhalmi András, Bálintfi Zsigmond, Vér György neve szerepel — ez utóbbi Teleki sógora volt, ami ugyancsak befolyásolhatta állásfoglalásában a főispánt. (OL P 55, 19. cs.)

140.

Lelőhelye: OL P 659, 1. cs. 58. Autográf. Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihály Vr*amnak* &c. Nékem kedves bizodalm*as* Vr*amnak* eö kegyeme*nek* adassek.

5. *immár inquiraltattam eggy keveset* — L. az előző levél jegyzetét. Alább a levélben maga Bethlen is abból a vallatásból idéz.

17. *Szolghaimotis azon Tot halállal fenyeghette* — A tót jelzőt kb. csúnya, embertelen értelemben használta. Bánffy Dénes 1669. márc. 26-án kelt, Telekihez szóló levelében egy nyilvánvaló csalárdságot említ, s „tót emberség" jelzővel illeti. (Másolata: MTAK Kézirattára, Ms. 10. 093.)

27. *Az mint kegyd minap irja hogy tűzre olajat nem akar önteni* — Telekinek a hivatkozott levele fennmaradt, Gergely Sámuel másolatában olvashatjuk:

Ajánlom Kegyelmednek köteles szolgálatomat.

Kegyelmed levelét vettem becsülettel; azokban levő terminusok miatt úgy nem felelhetek, az mint a dolog és Kegyelmedhez való relatióm is kivánná, nem kivánván a tüzet olajjal öntöznöm; másképen higyje Kegyelmed, én értem azokat, merre menjenek, de mintsem tovább is ellenem való panaszolkodásira Kegyelmednek okot adjak, elmulatom szántszándékkal.
Kegyelmed micsoda választ tett az úrral Haller János urammal együtt nekem is, azt az úrral együtt mondván meg, úgy is igyekeztük referálni, többet hozzá ne tegyünk. Mire fokadtanak ki az tordai atyafiak, azt értettem

ő kegyelmek relatiójokból, kire halasztottam a választ, a még Kegyelmed részérül informáltatom a dologrúl cum omnibus circumstantiis, hogy inkáb itéletet tehessek. Igy én még csak a más féltől levén informatus, Kegyelmed részérül nem, itéletet sem tudok tenni. Complanálása is az dolognak már nehezebb, mivel igen mérgesen kezdettek az dologhoz (az mint én informáltatom, ha úgy vagyon) mindkét részrül. Azt sem érthetem, Kegyelmed mi formában kivánná az complanatiót, nem irván meg jól abbeli akaratját. Ezekrül Kegyelmed tudósítását vehetvén, bizony tiszta szívvel kivánok Kegyelmednek az iránt is szolgálnom, másképen is Kegyelmed parancsolván, maradok stb. 11. Augusti, 1672.
(MTAK Kézirattára, Ms. 4934.)

141.

Közölve: MÓRICZ, 589.
Nemes vitézlő Márko Márton uramnak, nekem barátomnak adassék.

9. *négy vagy öt üveg csobolyó savanyu vizet* — A savanyúvíz-kúráról még említést tesz a 210. sz. levelében is.

142.

Lelőhelye: OL P 659, 31. cs. 751. Autográf. Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihály Uramnak &c Tituli &c. Kedves bizodalmas Uramnak eő kegyemének adassek.

143.

Lelőhelye: OL P 659, 31. cs. 751. Autográf. Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihály Vramnak &c Tituli &c Nékem kedves bizodalmas Vramnak eő kegyemének adassek.
Közölve: TML VI. 420.

6. *Kun István Vrammal valo nebelgésim* — A Kun Istvánnal való — hiábavaló — vesződségeiről l. a 127. sz. levelet s jegyzetét.

15. *A kgd minapi szerentsétlenséghétől, és proxime a minapi Gyűléstől foghva számtalan az hir kgd felöll* Az 1672 szeptemberi batizvasvári veresége óta Teleki ellen fordult a közhangulat. Az októberi országgyűlésen, Gyulafehérvárott, Teleki politikai ellenfelei Bethlen János és Béldi Pál vezetésével „fuják az követ" — aktivizálódnak. Köztük találjuk Bethlen Miklóst is. (Vö. TRÓCSÁNYI, 132—135.)

144.

Lelőhelye: OL P 659, 31. cs. 751. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihály Uramnak. &c. Nékem kedves bizodalmas Uramnak adassek.
Közölve: TML VI. 429.

Az előző levél, valamint Teleki e levélre adott válasza — melyet alább teljes terjedelmében olvashatunk — jól érzékeltetik, hogy a Teleki-ellenesre fordult hangulatban

Bethlen Miklós némiképp közvetítő szerepre is vállalkozik, Telekit azonban ő is hibáztatja: burkoltan. Teleki ezt rossznéven veszi tőle, s ő is burkoltan, de határozottan szemére hányja Bethlennek, hogy elfordult tőle, amikor ő bajba jutott. Teleki szövetségesének, Bánffynak is elküldhette Bethlen levelét, s Bánffy arra magyarázza Bethlen szavait, hogy azok a kancellárság várható reményében születtek. Azért is érdemes közölni itt a Bánffy-levél vonatkozó részletét, mert az igazolja, hogy Teleki a Bethlennek írt válaszlevelében tulajdonképpen Bánffyt visszhangozza: „Bethlen Miklós uram írása nálam csudás volna, ha az cancelláriusság hírét és az Kapi uram írta híreket (kit Kegyelmed látott) nem értettem volna. Könnyű volna Kegyelmednek mindazokra választ tenni. Ki ördög az vétkes, hogy annyi hazug hírt formálnak? Hihető, az olyanokat az lelkiismeret furdalja. Justus ubique tutus. Az haza ha nem eggyes, ki munkája? Az haza eggyes, csak némely lator elmék nem eggyesek. Utolsó romlástúl eziránt az országot nem félthetni, annálinkább abban mi okok nem leszünk. Veszszenek azok el, kik keresik mind magok s az ország veszedelmét; de hiszem Istent, az ország megmarad, az Isten elveszti az gonosz embereket. Bizony, Uram, ez csak horgászás; jovallanám, lenne egész tanúságára ő kegyelmének az Kegyelmed választételi." (TML VI. 432.)
Teleki még azon a napon — 1673. febr. 19-én — válaszol is a fentiek értelmében Bethlen itt közölt levelére:

Kegyelmed levelét vöttem, csudálatos vélekedését látom Kegyelmednek, másoknak is az dolgok és az haza meg vagy meg nem maradása felől lenni. Nekem intitulálván Kegyelmed levelét, mégis hogy in plurali ir, sok okát gondolhatom.

Kik legyenek okai ez hazában való diffidentiának, Isten tudja legjobban és kinekkinek maga lelkiismereti; Kegyelmed penig kikre értse, maga tudja.

Bizony én magamra és azokra az becsületes emberekre (kiket én gondolok, hogy némelyek értnek rajta) semmit effélét nem vehetek, nem is veszek.

Ki ördög, Uram, a vétkes, hogy ennyi sokféle emez-amaz rossz híreket hirdetnek sokak és hogy némelyek az országot is örömest felforgatnák, csak némelyikünket veszthetnék el, ördöggel, törökkel, mindennel ijesztvén másokat is, ha ezt-amazt (nevezet szerént engemet) el nem vesztenek láb alól? Csak nem régen is némely uraim minemű lármát csináltak volt, érthette Kegyelmed is.

Én soha senki tisztit nem kértem, sem kivántam, de az én tisztemért engem csak el nem vesztének; sőt bizony sokaknak tisztet is szerzettem, sokaknak jószágokat szerzettem, de bezzeg nekem igen rosszul fizettek meg.

Soha senkivel senki ellen, te tudod Isten, nem confederáltam, de én ellenem némelyek ugyan öszveesküdtek volt. Isten másképpen akarta, nem úgy, mint azok.

Ki mit tud tőlem irigyleni? Én senki jószágát erővel el nem vöttem, tisztét meg nem kértem; az kik afféléket cselekedtek, még azok tartják jobb rendben magokat, jobb hazafiainak.

Ki-ki lássa, mit csinál; az ki mikben találtatik, az szerént itíltetik; az igaz mindenütt bátor és mentül méltatlanabbúl szenvedek, annál inkább várom Isten kegyelmét. Én senkinek véteni nem kívánok, sem senkin hasznot nem űzök, de hogy jóakaróimmal nem jóakaróimat egyaránt becsülhessem, azt senki tőlem nem kívánhatja. Uram, hazám ellen nem vétettem (noha hazámnak némely fiai, nekem gonosz akaróim, sokak előtt az én dolgomat balúl magyarázták), így Istenem kegyelmessége, uram fejedelmem gratiája velem levén, hidgye Kegyelmed, rendemen való gonoszakaróimnak nem submittálhatom úgy magamat, hogy vasallusának tartson, akár egy, akár más legyen. Megpróbáltam némelyeket, eleget szolgáltam némelyeknek, mégis csak semmi; sőt némelyeket magam vittem elő dolgában, neveltem magam ellen, erre elég

példát, világost írhatnék. Nem az alkalmatosság csinálta őket ellenem, hanem ők keresték az alkalmatosságot. Az hazán, Uram, én úgy tudom és mindazok, valakik az hazának igazán javát kívánják (nem az magok privatumát, bosszujokat űzik és felebarátjoknak ok nélkűl nem kívánnak vermet ásni) egyesek.

Igy hát én, azok, az kikre gondolom némelyek értik, okai nem lehetünk, bizony nem is vagyunk az haza dolgai veszedelmeztetésének, ha szintén úgy volna is (de Istennek hálá, én most az országnak semmi oly közelítő veszedelmes állapotját nem tudom), hanem azok, az kik az rossz híreket hintegetik, mások ellen practikálnak, magokat, hazájokat is elveszni kívánják. Úgy is hiszem, Isten azokat megveri, az hazát az sok jámboroknak, igaz hazafiainak megtartja.

Én, Uram, minden becsületes embernek szolgálni, nem véteni kívántam ezelőtt is, ezután is hasonlót követek, sőt sokaknak én eddig is visszaadhattam volna az kölcsönt, de elmulattam. Tovább is én az gonoszokért is jóval kívánok lennem; egyébaránt bizony némely uramot azon confidens uramnak nem tartom, mint azelőtt.

Az mik pedig hazám dolgait illetik, hidgye Kegyelmed, úgy mások is elhidgyék, hogy hazámnak dolgait teljes tehetségemmel segítem; hazám szabadsága ellen való dolgokban magamat nem elegyítem; senkinek is hazám fiai közül veszedelmére, bőstelenítésére nem igyekezem, noha némely uramhoz efféléből méltán köteles nem lehetnék.

Igy értvén Kegyelmed az én declaratiómat, kérem, maga is igy hidgye felőlem, másokkal is igy hitesse. Isten verje meg, az ki oka az hazában való dissensionak és az jóban való egyet nem értésnek. De oh lelkem Uram, vajmi némelyek magokról itílnek másokat is. De Isten lát mindeneket, látja kinek-kinek szívét mint áll. Kegyelmedet követem confidens irásomrúl és hogy rövidebben nem lehetett stb.

19. Februarii 1673 Kercsesorán.

(TML VI. 429.)

145.

Lelőhelye: OL P 659, 31. cs. 751. Autográf. Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihály Uram*nak* &c Tituli &c. Nekem kedves bizodalmas Ur*amnak* adassek.

146.

Lelőhelye: OL P 1955, 8. cs. 46. tétel. Bethlen Pál iratai, Autográf. Tekintetes Nemzetes Bethlen Pal Uramnak; Nekem edes Eötsem Uramnak eö Kegyemenek.

13. *Fejérvárrá tsak 1. Aprilist iáránk* — A kor kedvelt kifejezése megtréfál, lóvátesz értelemben; április elsejét tartották bolondok napjának: Naláczi írja Telekinek 1669. ápr. 12-én: „Az nyereg dolgából talám prima Aprilist jártat Kegyelmed" (TML IV. 458.); Teleki pedig Bánffy Dénesnek 1672. ápr. 1-én: „Érzettem, ma bolondok napja; az éjjel bizony álmomban Csernel Pál uramnak orrát veregettem." (TML VI. 148.)

147.

Lelőhelye: OL P 1955, 1. cs. 6. tétel. 1674. Bethlen Elek iratai, Autográf. Tekintetes Nemzetes Bethlen Elek Uramnak. &c. Nékem kedves Eötsém Ur*amnak* adassek.

8. *Ha penigh az Vr ighen roszszul vagion, nem illik turbálni* — Talán Bethlen Jánosra utalhat itt fia. Viszonyuk az 1673-as kutyfalvi osztozás után megromlott.

148.

Lelőhelye: OL P 659, 12. cs. 314.
Közölve: EOE XV. 443. V. Windisch Éva is átvette az Önéletírás jegyzetei közé: II. 281.

2. *Az mint az tegnapi Tragoedia és az mostani egesz dologh, Kgd előtt csudasnak lathatik meltan* — Az Önéletírás I. 249. oldalán úgy ír, hogy emlékei szerint 1674. nov. 13-án vagy 14-én ütöttek rajta a Koppándon keresztelőben tartózkodó Bánffyn, akinek akkor még időben sikerült elmenekülnie, de feleségét foglyul ejtették. Ez az időpont pontosítható a levélben megjelölttel. Bethlen e levelére hivatkozik Bánffy Dénes, egyben említi, hogy választ is adott rá: „Öcsém Betlen Miklós uram nekem irt levelire tött választételemet nem kétlem eddig ő kegyelme elvévén, láthatta abból is kegyelmetek, ily extremitások között is az én keresztyén indulatimat és minden jóra való készségemet, és noha ezekre az váratlan gonoszokra kegyelmetektül érdemes nem voltam, igaz szolgája, híve lévén kegyelmes urunknak és hazámnak, mindazáltal ily keserves patientiáim között is csak tudhatnám, mi az oka kegyelmetek fegyverkezésinek és ily kegyetlen üldöztetésemnek..." (A főrendeknek Kolozsvárról, 1674. nov. 20-án. Közölve: TMÁO V 286.)

20. *Obmutui Domine...* — Vö. a 39. zsoltár 10., és a 119. zsoltár 71. versével. Az utókor ítélete Bethlennek a Bánffy-ellenes ligában betöltött szerepéről negatív. Deák Farkas egyenesen neki, sőt, épp e levelének tulajdonítja, hogy Bánffy nem menekült azonnal: „Munkájában azt is mondja Bethlen Miklós, hogy Bánfynak a menekülést tanácsolta. Ez állítással levele merőben ellenkező: itt a hazának, mint édes anyának kegyelmét helyezi kilátásba a megtérő, kérelmező számára. Ily igérethez pedig neki semmi joga sem volt. És ha jól meggondoljuk a dolgot, az egész levélírás jogtalan beavatkozás Bánfy dolgába s igen könnyen támadhat bárkiben is az a kérdés: valjon nem e levél okosnak látszó, de csalfa szavai vitték-e Bánfyt a vérpadra? Hát még, ha vesszük, hogy Bethlen emlékiratában mind azt beszéli, hogy milyen kénytelen kelletlen elegyedett a dologba, s hogy félt, hogy őt magát is megcsípik, bizony e levelet olvasva egyetlen szavát sem hihetjük. És ha meg volt győződve, hogy Bánfyval együtt nem lehetett az országot tovább kormányozni, s az ő megaláztatására s hatalmának leszállítására okvetetlen szükség volt, mért nem beszél directe Önéletírásában is, a posteritas és fiai előtt miért akarja csavarni facsarni az igazságot?
Ismerve Bethlen Miklós fontoskodó és hiú természetét, még az a gondolat is eszünkbe jut, hogy e levél születésének oka az a legyőzhetetlen hiúság, hogy mindenbe beleszóljon, mindenütt szerepeljen, mert az bizonyos, hogy azzal a befolyással, mely e levelet jogossá s Bánfyval szemben igazságossá, méltányossá és alapossá tehetné, Bethlen sem akkor, sem azután soha sem bírt. Ily levelet csak egy — a polgári ügyekben is — teljhatalmú hadvezér írhatott volna jogosan, nem egy dubiosus alvezér; s egy két nap itt döntő volt, úgy hogy később hiába mondja, hogy szóval egyebet izent Pályiktól." (DEÁK, 1887, 97—98.)
Deák azonban történetietlenül teszi fel a kérdést. Bethlennek nem joga, hanem a vérontást, a belháborút megelőzendő kötelessége volt e levél megírása. Mást pedig nem írhatott: az őt hozta volna lehetetlen helyzetbe — levelének és szóbeli üzenetének híre így is kiszivárgott. Ha szóban üzenhette is a Magyarországra való menekülés előnyeit, dokumentumnak nem volt szabad maradnia róla. A levél szövege azonban nem „csalfa", pontosan azt az álláspontot képviseli, amit Teleki és a fejedelemasszony! Szinte szóról szóra ugyanezt írják neki két-három nappal később. Teleki 1674. nov. 20-án: „Lelkem Uram, sokat nem írhatok, Istenért kérem, tegye le az fegyvert,

ne fegyverkezzék, hiszem Istent, az mi jó kegyelmes urunk és jóakarói Kegyelmednek ezen dolgot jó karban veszszük és állatjuk. Istenért, Uram, ne fegyverrel, könyörgéssel; hidgye el, én Kegyelmed javára az mit elkövethetek, el nem mulatom." (TML VI. 654.) Egy ilyen megfogalmazású levél inkább ébreszthetett oktalan reményeket Bánffyban, az udvarban levő jóakaróit illetően. Azok azonban, ha lennének is, nem mozdulhatnak, mert azzal önmaguk felett mondanák ki a halálos ítéletet: Bánffy életben maradása ezzel egyenlőt jelentett volna.

Azért sem érzem csalfának Bethlen levelét, mert egyik célja éppen az, hogy lerántsa a lepiet, ami Bánffy helyzet-értékelését is tévútra vezette: a dolog jelentéktelenségét sugallta neki, hogy a hatalmi játszmában számítók, Erdély legfőbbjei nincsenek ellene fegyverben, csupán néhány másod-harmadvonalbeli, fiatal és alacsonyabb rangú ember. Ezért talán, éppen *amazokban* bízva, nem is vette kellő komolysággal fontolóra kezdetben a dolgot.

S itt elérkeztünk megint a mindig, újra és újra felbukkanó problémához, az Önéletírás szavahihetőségének, megbízhatóságának kérdéséhez. A Bánffy-ügy kapcsán legújabban Trócsányi Zsolt vetette fel kitűnő Teleki-monográfiájában: „Aligha lesz mód valaha is felderíteni, hogy miképpen szövődött a liga Bánffy ellen. Az ti., amit Bethlen Miklós és Cserei Mihály ír Teleki szerepéről a liga létrehozásában, önigazolás, illetve bosszú az egykori ellenfélen." Majd pedig: „...ha a liga szervezése *tőle indult volna ki*, akkor elképzelhetetlen, hogy ő, két nagy végvár főkapitánya, Erdély északi sarkának ura, kimaradt volna a Bánffy elleni *fegyveres* akcióból. Legalábbis fenn kellett volna tartózkodnia Kővárott, hogy szükség esetén hátbatámadja Bánffyt vagy elzárja menekülése útját Magyarország felé. Ehelyett, mint Bethlen Miklós írja, Béldiék hadainak kiindulásakor Kapy Györggyel, Rhédeivel, Naláczival együtt az *algyógyi fürdőben* tartózkodott. ...A legvalószínűbb azonban az (ismételjük), hogy Teleki még a fegyveres akció tervéről sem tudott, nemhogy annak időpontjáról." (TRÓCSÁNYI, 153—154.) Trócsányi Zsolt megállapításának első szavaival feltétlenül egyetérthetünk, Bethlen levelezésének vizsgálata sem fog a vázolt kérdésre fényt deríteni. Bethlen szerepének árnyalása azonban megkísérelhető, s ez az árnyaltabb kép nem mond ellent az Önéletírásban írtaknak! Már Bethlen önéletírásbeli levélmagyarázata is pontos: egyrészt abban, hogy három évtized múltán sem deformálja a tartalmát „...írék én külön néki egy levelet, hogy küldje hiteles emberét, hadd vigyem ki abból a tévelygésből az elméjét, hogy nékünk, egynéhány ifjú legénynek tulajdonítja; bizony megcsalja magát, mert országgal vagyon dolga, mü csak szolgák vagyunk, eszközök benne." (Ö. I. 249.) —, másrészt abban, hogy ők csak végrehajtók, „eszközök" benne. A hadműveleti központ most *Algyógyon* van. Bethlentől tudjuk, kik „fürdőznek" ott: Kapy, Teleki, Naláczi, Rhédey. Béldi nov. 15-én írja Bethlen Jánosnak (aki ugyan tőlük távol van, de helyesli a történteket): „Im most találának az uraim, levelet küldvén Betlen Miklós öcsém uramnak, Bánfi Zsigmond uramnak; utánna igazitám; de nem irnak semmi ujságot." (EOE XV. 439.) Ha ezt a „fürdőző" urakra érthető célzást Béldi 15-én, tehát Koppánd napján írja, az urak levelének is egy-két nappal korábban kellett kelni, s ha semmi újságot nem irnak, akkor pedig mindennek az *előre megbeszéltek* szerint kellett történnie. Ennek teljes mértékben megfelel az Önéletírás egyik, talán kellő figyelemre nem méltatott utalása, miszerint a koppándi eseményeket követő reggelen Felvinczi Zsigmond úgymond „...leindul, parancsolatja szerént, a gyógyi feredőbe, Kapi, Teleki, Rhédei, Naláczi uraimékhoz ezzel a hírrel, *mint kik őtet várják, osztán úgy fogják magokat alkalmaztatni.*" (Ö. I. 249. — Kiemelés tőlem *J. J.*) S bizonyára az sem véletlen, hogy Teleki körül épp azok tartózkodnak Algyógyon, akiket ő avatott be az összeesküvésbe még szeptemberben. (Vö. TRÓCSÁNYI, 157.) A „vezérkar" lesz belőlük, a háttérből irányítanak a kompromittálódás veszélye

nélkül, s egyúttal pókhálót vonnak Bánffy szemére is: a vezető garnitúra nincs képviselve az ellene irányuló csoportosulásban. Erre a kendőzésre leginkább Telekinek van szüksége, mert egészen a legutóbbi időkig mint szövetségesre támaszkodott Bánffyra. S hogy miért nincs Kővárban? Nyugodtan üldögélhet a melegvízben, mert helyettesei — ott is a második vonal! — fel vannak készítve a várható feladatra: mint az a 149. sz., Béldinek írott Bethlen-levélből kiderül, Bethlenék kérik Telekiéket nov. 23-án, hogy írassanak Kővárba Katona Mihálynak — Teleki helyettesének —, *„noha ezelőtt is irtak"*, hogy ő is vigyázzon, nehogy az üldözött valamiképp arrafelé kijuthasson Magyarországra. (Ezeket az intézkedéseket egyébként a Csáky — Kornis — Bethlen közvetlen hadvezetés is megteszi, a máramarosi viceispánnak írván nov. 17-én: „...az mi kegyelmes Urunk es ez haza ellen sok artalmas practikakat követven ell reghtől fogva Banfi Dienes, azok ki nyilatkozvan küldettettünk vala mi az meltosagos tanaczi rend es az Statusok*nak* megh egyezeseből s akaratyabol megh fogására, de maghat ne*m* kaphattuk el szaladot, fut most, hova nem tudgyuk, gyanakodunk hogy Husztot akarja nyakban venni, es ha magaeva teheti onnen practikalni..." (OL P 659, 57. cs. 792.)

S a Beszterce széki főbírónak küldött figyelmeztető levélből is kiderül, hogy a Csáky — Kornis — Bethlen csoportban is a fiatal Bethlennek jutott a legkisebb szerep, utolsónak írja alá az iratot: „Kglmetek*nek* az mi kgls Urunk és az Nemes ország Feő rendejtől adatott ahutoritasunk [!] szerint, kglmetek*nek* életére fejére paranczollyuk, olly vigyazásban légye*n* kgtek, hogy ha csak leg kisseb hirt hallis Bánffi Dienes felől vagy emberei felől mindenűt valaholot vagy magát embereit vagy Leveleit kaphattya meg fogja fogassa és minket éjjel nappal igen siettséggel tudosittso*n;* Ebbe*n* kglmetek egyebet ne cselekedgyék, ha életét becsülletit szereti; sőtt ha semmit nem érteneis de mind az által igen gyakran bizonyos embereit kültést küldgye, Taborunkba*n,* hogy mÿs tudosithassuk kglmeteket mindenekről, most penig igen sietve bizonyos emberét küldgye hozzánk; Ist*en* tarcsa jo egésségben kglmeteket, Ex Nagy Lak 20 9bris A*nno* 1674.

Kglmetek jo akaro barattya szomszédgya,
G. Csaki Laszlo
Kornis Gaspar
Bethlen Miklos

(A levél valószínűleg Csáky kézírása. Lelőhelye: Fejér megyei Állami Levéltár, Székesfehérvár, Vathy József letéte.) Joggal féltek Bánffy török vagy német közé szaladásától — bár, ami Bánffy orientációját illeti, a törökhöz menetelének esélye kisebb —, mert, Bethlen szavaival élve „szép elméje vagyon, pénze sok", ha „az sok aranyával elmegyen és száz Zólyominál több kárt, több busulást szerez" (149. sz. levél).

A tények fentebbi interpretációja alapján az sem tűnik valószínűtlennek, hogy Telekiék valóban azért választották a gyógyi fürdőt tartózkodási helyül, mert számítottak arra, hogy Bánffynak sikerül az állhatatlan Apafit a saját pártjára állítani, s akkor nekik a török felé egérútra van szükségük.

S az egyik legkézzelfoghatóbb utalása Bethlennek Telekiék szerepéről a Bánffy-ellenes ligában: „ha penigh az Bánffy Dienes dolga kezd fenn forgani, abban maga kgytek tuddgya hanyadik volta*m,* én Evictorra kgytekre foghatok a Liga szérént." (Vö. a 164. sz. levéllel.)

149.

Közölve: TMÁO V. 288. Tekintetes nemzetes Béldi Pál uramnak etc. nékem jó akaró kedves uramnak bátyámnak. — A hátlapon Béldi kezével: „15. Novembris lévén estve

az koppáni felverése B. Dienesnek, az után való dolgok, levelek, intimatiók és ő nagyságok assecuratoriai in paribus." (Eredetije: KEMÉNY, XIX. kötet.)

2. *Kegyelmed jam tandem, hogy kiérkezett őrülöm* — Béldi is úgy intézte, hogy ne kelljen a háttérből előlépnie, a háromszéki hadakkal „rákháton" már csak az elvégzett dologra ért ki.

5. *B. D. még az elmult szombaton Tolnai Istvánt és Sárpa[ta]kit, az kolosvári két praedicatort küldte hozzánk és urunkhoz* — Bethlen az Önéletírásában is megemlékezik e követségről, az ottani szövegből azonban nem derül ki ilyen világosan, hogy két pap-küldöttség volt, külön ment a püspök és külön a két kolozsvári prédikátor. Először nem engedték őket a fejedelemhez járulni, csak akkor, amikor Telekiék már körülötte voltak. (L. Ö. I. 250.)

150.

Lelőhelye: OL P 1238, 1675. Autográf. Tekintetes Nemzetes Szeki Teleki Mihály V*ramnak* eő kegiemenek adassek.

6. *Hallám hogy az Lengyel követ betegh* — A lengyel követ Jan Kazimierz Giski. Követjárásának hosszas előtörténete van, gyökerei a francia udvarba nyúlnak. XIV Lajosnak 1672 után ugyanis szüksége volt a Habsburg hátában működő szövetségesre. Svédország, Lengyelország és Erdély (a bujdosókkal) látszottak a feladatra alkalmasnak. Svédország hosszas tárgyalások után rá állt Brandenburg megtámadására, Lengyelországban pedig — francia támogatással — Sobieski jut a trónra. Így már kedvezőbb a helyzet, de Forbin-Janson, marseille-i püspök, XIV Lajos lengyelországi követe 1674 nyarán úgy látja, hogy „a Habsburg-birodalom ellen jelentős diverzió nem lehetséges a török és Apafi nélkül" (TRÓCSÁNYI, 164.) Sobieski és Forbin-Janson közös megegyezéssel Nicolas Beaumont dragonyos alezredest küldi Erdélybe, ahol az Telekivel tárgyal, majd novemberben visszatér megbízóihoz. 1675 januárjában folytatódik az akció, Sobieskiék ezúttal Giskit küldik Erdélybe. Apafi viszont azzal küldi vissza, hogy „küldjön Sobieski oly követet, akitől bővebbet érthet a franciák szándékairól" (TRÓCSÁNYI, 167.) Ennélfogva „Giskit február 11-én Javorovból újra útnak indítják, most már francia követtel, Roger Akakiával együtt." (Uo.) Az erdélyiek s a bujdosók között ekkor feszülő ellentétek miatt a két követ csak márc. 19-e körül találkozik Telekivel, s további bonyodalmak, valamint Akakia betegsége és idős kora miatt csak áprilisban érkezik Fogarasba — Bethlen éppen emiatt zsörtölődik —, Apafi udvarába, ahol 1675. április 28-án létrejöhet a fogarasi szerződés: a „bujdosók és Franciaország első diplomáciai megállapodása." (TRÓCSÁNYI, 169.) A kérdéshez lásd még HUDITA.

7. *csufos politia Követ Urtol eö napozza megh mikor iöyön ide* — Bethlen diplomáciai illetlenségnek tartja, hogy a követ jelöli meg a kihallgatás napját.

16. *mind Erdely mind magiar országh sok hazugh hirrel, frantzu bűzzel el telik* Bethlen itt a „frantzu bűz", a bujakórral járó bűz jelentésátvitelével, s a bűzt költ = hírbe hoz kontaminációjával él: a francia követ jelenléte keltette esetleges pletykákra, hazug hírek elterjedésének veszélyére figyelmeztet.

17. *Gyerőfi Uram mondá az imént hogy Urunk eő kegyemét akarja küldeni*

Lengiel országba. — Gyerőfi majd csak novemberben indul követségbe, a lengyel—török béke franciák által is sugallt közvetítésére.
Bethlennek ez év március 29-éről keltezett levelét idézi DEÁK, 1887., eredetije akkor Méhesen, gr. Béldi Ákos levéltárában volt. Bethlen Miklós e missilisében azért bírálja Béldit, mert az megtiltotta, hogy erdélyi ember Moldvába búzát vihessen eladni. Így a románok Havasalföldébe mennek búzáért, s ez a magyaroknak hátrányára szolgál. „Én ugyan ezeket így lenni nem hihetem — írja neki —, de ha uram valami vagyon benne, az istenért s maga becsületiért kérem Kdet, remediálja, ne nyissa meg a nyelves emberek száját több-több calumniálkodásra. Azonban ne is tegyen Kd annyi kárt a hazának és hazafiainak, mert tudja Kd aztán kiterjed, elébb megyen a gonosz mindnyájunk szomorúságára."(DEÁK, 1887. 122.)

151.

Lelőhelye: OL Teleki cs. lt., Béldi osztály, P 669, Nr. 22. A címzés kivételével autográf. Tekintetes Nemzetes Béldi Pál Uramnak. (tituli.) Nékem kedves bizodalmas Uramnak Báttyámnak eő kegyelminek adassék.

152.

Lelőhelye: OL P 1952, 1. cs. 1. tétel. Autográf. Kelte 1675 júniusának közepére tehető. Váradi Ferenc és Káli István kiváltásáról nem tesz említést az Önéletírásában; az ügy később bonyolódik, váratlan fordulatot vesz, ugyanis a váltságdíj kifizetése után Váradi nem engedi Bethlen kezébe bocsátani birtokait. L. a 210. sz. levelet.

153.

Lelőhelye: OL E 190, 27. cs. 283. Bethlen Pál kézírásával, Miklós aláírása autográf. Nehai Meltosagos Erdelyi Fejedelem Rakoczi György özvegyenek Meltosagos Bathori Sophia Fejedelem Asszonnak eő Nganak, nekünk kgls Asszonyunknak eő Nganak adassek.
Más kézzel: „Betlen Uramek 5913 forint adossagot *prae*tendal*na*k, de lasd mit replical nekik Udvezült Fejedelem Aszony Bath: Sophia" — a válasz azonban nem található ott. A hangnemből sejthető tartalma. E témát érinti a 104. és 128. sz. levelekben.

154.

Lelőhelye: OL, P 1238, 1675. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihaly V*ramna*k &c Titul*i* &c kedves bizodalmas V*ramna*k eő kegyeme*ne*k adassek.

3. *Az Frantziától várni jo ugian, de iobb leszen vala az Feydelemnek el küldeni az Papok intézese szérént valakit* — Bethlen álláspontja némileg eltér az Apafi—Teleki vonalétól: láthatóan nem sokat remél a fogarasi szerződés foganatosításától (XIV. Lajos nem is veszi komolyan a szerződés végrehajtását!), a francia pénzügyi segélytől. Félvén azonban a bujdosó hadak levélben jelzett széthullásától, vsz. ismét a protestáns fejedelmek segítségéért fordulna, sőt, mint a 155. sz. levélben jelzi, a követségre ő menne egy

lutheránus és egy kálvinista pap kíséretében. Azt hiszem, a papok „intézésén" ezt kell értenünk, jóllehet ez idő tájt történt Szelepcsényi közvetítő kísérlete is, amelyet Apafiék visszautasítottak. (L. TRÓCSÁNYI, 169.) Egészen pontosan azonban nem határozható meg eddigi ismereteink alapján a követség célja.

11. *Szepesi Pál:* nem sokkal korábban jött meg a portai tárgyalásokról.

155.

Lelőhelye: OL E 190, 27. cs. 283. A címzés kivételével autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihály uramnak &c nekem kedves, bizadalmas uramnak adassék.

25. *de az melly Örménynek Cserei Győrgyel leön peri* — A Bethlen-kiváltotta raboknak a sorsa vsz. annak az ügynek az utózöngéitől függ, amelyről még 1673. jún. 23-án ír Székely László Telekinek: „Cserei György uram levén valami rabokért kezes többig ezer tallérnál s azt is fogja — ti. a tatár követ — sollicitálni." (TML VI. 471.)

43. *Szines Tractat, ha tsak levelek altalis Csaki Hartyani altal az Betsi Udvarral* — Figyelemelterelő hadmozdulatnak látszik. Szelepcsényi után ugyanis most Spork és Hartyáni András szepesi kamarai tanácsos fordul Telekihez, hogy térítse vissza Lipót hűségére a bujdosókat. Apafi és Teleki válaszában a „testi s lelki szabadság megigérését" teszi meg a tárgyalás alapvető feltételének. Csáky László pedig ugyanezen év szeptemberének végén indul bécsi követségbe, de a „lelki szabadság" vonatkozásában dolgavégezetlenül tér meg. (L. TRÓCSÁNYI, 171.)

E Bethlen-levél igazi novuma titokzatosságában is újabb adalék a korszak történetéhez. Az akció beletartozik abba a diplomáciai kapcsolatfelvételsorozatba, melyet 1675 tavaszán kezdeményezett Erdély. Bethlen tevőleges szerepet játszott volna benne, készült a követségre, még egy év múlva is azzal az elképzeléssel lépett be börtöne előszobájába — Fogaras várába —, hogy a fejedelem őt a „magyar dolgok végett" küldi valahová, „talán Franciába" (Ö. I. 276.)

156.

Lelőhelye: OL E 190, 27. cs. 283. Autográf. Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihály Ur*amnak* &c. Tit*uli* &c. kedves bizodalmas Ur*amnak* eő k*nek* adassek

17. *Az Kali István állapotjárol nékem Posta Mester Uram semmi levelet kezemhez nem adott* — Székely Lászlótól nem kapott iratokat a tatár fogságból kiszabadított Káli ügyében.

157.

Lelőhelye: OL P 1952, 1. cs. 1. tétel. Autográf. Rajta Apafi kezétől: „Fiat. 11. Xbr*is* 1675"

158.

Lelőhelye: OL P 1952, 1. cs. 1. tétel. Autográf. Apafi kezével: „Törveny elöttök. tarczák ahoz magokat 13 Xbri 1675"

3. *az én Rab Váradi Ferentzel valo dolgom véghett Ngdtis busittya Szeghedi György Uram* — A váltságdíj fejében Bethlennek ígért Váradi-birtokkal kapcsolatos Szegedi György-féle próbálkozásról készült feljegyzés világosítja meg Bethlen sorait: „Mideönn Szeghedi Gyeőrgy semmikeppe*n* a Benyei Joszághoz az akkori Feleséghe Kiralyfalvi Ferentzné, es az Arvak alkalmatosságával nem juthatott volna tselekedtte azt, hogy az melly Teörök Szegheny Bethlen Farkassal ki jeött vala és Varadi Ferentzenn sok penzt kér vala, ennek alkalmatosságával Varadi Ferentzel eö ugy contrahalt, hogy tsak Varadi Ferentz én mellőllem állyon el, es a Benyei Joszágot az eö pénzével en töllem valtsa ki, eö mind azt a penzt valamint én Varadi Ferentz szabadulására adtt*am* le tészi, mind a Török*nek* megh fizet, égjéb adossaghibolis Varadi Ferentzet ki ménti, melly summa penzek osztán irassanak mind éggy penzigh a Bényei Joszágra." (Uo.)

159.

Lelőhelye: OL P 1238, 1675. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihaly Ur*amnak*. &c Tituli &c Nekem kedves bizodalmas Ur*amnak* adassek

13. *Prov. 20. W 16.* — Vedd-el annak ruháját, a' ki kivül valóért kezes lött, és az idegenért vedd-el zálogát.

16. *Frantzuz és Svet ellen valo győzedelme Római Császárnak* — A svéd—francia szövetséget, mely a brandenburgi—dán—holland szövetséges csapatokra támadott, a választófejedelem, a császár és a spanyol király hadai visszaverték.

18. *felek szabásu Debretzen utánn Husztotis megh keresik* — 1675. december 6-án Strassoldo kassai főkapitány csapataival elfoglalta Debrecen városát. (Vö. EOE XVI. 233—242.)

160.

Lelőhelye: OL P 1238, 1676. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihály Ur*amnak* &c Titul*i* &c. Nekem kedves bizodal*mas* Ur*amnak* adassek.

5. *Farkas Fábián:* ekkor a bujdosók követe Apafinál.

7. *Delon Uram Zuza Generál Vicéje* — Delon Souches francia származású császári hadvezér mellett harcolt a török ellen a Felvidéken a 60-as években. Ott volt Balassi Imre fogságba vetésénél is; Bethlen megörökítette találkozásukat az Önéletírásban is: Divény alatt a németeket „egy Delon nevű gallus vice-colonellus commendírozta" s Bethlen majdnem párbajra kelt vele, mert a francia a nagy haszon reményében Balassi Bálintnak akarta megszerezni Imre levelesládáját. (I. 217.)

17. *Zrinyi Peter alkalmatlanságával esett őis gyanuba* — Azzal gyanúsították, hogy részt vett a Wesselényi-féle összeesküvésben.

161.

Lelőhelye: OL P 1238, 1676. A címzést kivéve autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihaly Vramnak (cum pleno titulo) nekem kedves, bizadalmas Vramnak adassék. Közölve: TML VII. 208.

5. *én bona fide irom kgydnek hogy semmit az dologhba nem tudok* — Nalácziék

április 10-én értesítik Telekit, hogy valami készül — ellene is. Utalnak a két Bethlen aktív részvételére ez újabb praktikákban, s Bethlen Miklós e kérdésre válaszolja Telekinek, hogy ő semmit sem tud, konkrét vádat nem hallott ellene, jóllehet van némi „sibongás". Érdekes, hogy itt Bethlen, bár látszólag igyekszik Teleki előtt a vádakat minél csekélyebbnek feltüntetni, mégis a tényleges közhangulatról számol be. Szinte szó szerint megegyezik az általa írtakkal annak a Macskási Boldizsárnak a levele, aki éppen riasztani, figyelmeztetni akarja Telekit: „Az sibongást Kegyelmednek jelentettem vala, értvén az gyűlés előtt is... Az az czél: Bánfi Dienes halálával semmi nemesi szabadság, semmi publicum helyre nem állott; idegen országokkal való egyezés, confoederatio sem lehet, nevezet szerént Kegyelmed miá. Kegyelmed foveálja az magyarországiakat és hadra is Kegyelmed akarja vinni ez hazának lakosit..." stb. (TML VII. 207. 1676. ápr. 16.)
Már csak napok választják el Bethlen Miklóst a bebörtönzéstől, s a Telekilevelezésben jól megfigyelhető, mint szorul körülötte a hurok.
1676. ápr. 5. Naláczi és Székely László írja Telekinek: „...az nyughatatlan s Isten nélkül való elmék újabb practikát forrolván ellenünk, veszedelmünkre igyekeznek és kígyó módra követ fúnak ellenünk, kivel is igen sietnek, mivel az üdőt igen rövidnek tartják. Egynehányunk életét tették fel, úgy a fejedelmét is. Bizonyos jó akaróink megértvén a dolgot, postán küldtek ide hozzánk, az Istenért kérvén bennünket, megelőzésével ne mulassunk, mert bizony periculum in mora, hanem Kegyelmedet postán hivassuk bé és praeveniáljuk az dolgot." (TML VII. 197.)
1676. ápr. 10. Naláczi Telekinek: „...tréfára nem vévén, siessen bejőni, mert már az a dolog közönséges. Daczó János is benne levén, maga kiadta magát..." (TML VII. 202.)
1676. ápr. 12. Naláczi és Székely már Bethlenék megnevezésével értesíti Telekit: „A dolgok és factiók homály nélkül valók, elhiggje Kegyelmed. Vén János is ide jött vala. Farkas bőrét, de szőrét párducz torkosságát nem változtatja. Canis pater, canis et filius..." — születik meg a Bethlen Miklósra vonatkozó félig-burkolt utalás, amit ő is említ az Önéletírásban: „Canis pater, canis filius. Ezen szókkal írta ezt Székely László Naláczival együtt azon egy levélben, melynek authora, concipista és scribája volt Székely László; szegény együgyű komám, és úgy tudtam jóakaróm, Naláczi csak subscribálta. Nékem pedig azután esztendővel, hogy megszabadultam, mindjárt Szent-Péteren, a maga házánál az originált adta kezembe és az egész átkozott dolgot kibeszéllette Teleki, mint vették őtet azzal és több sok levéllel bé Kővárból." (I. 271.) (Nalácziék levele: TML VII. 204.)
Mint az idézett részek egybevetéséből látható, az Önéletírás itt sem tér el a korabeli dokumentumok tanúvallomásától.
Bethlen János és fia közötti viszonyt vizsgálva azonban azt kell észlelnünk, hogy az az 1673-as kutyfalvi osztozás után megromlott, s aligha alkalmas egy közös összeesküvés létrehozására. Éppen a bebörtönzést követő napokból maradt fenn Bethlen János fiát dorgáló levele:

Boldogtalan Fiu!

Az én Istenemnek ennyi sok rendbeli Atyai látogatási között, midőn ő Felséghe az mostani tsudás világnak mint egy tsúfjává tett, s egyszersmind bokros sullyos nyavallyákkal naponként készitget az én végemre, elvévén az te leveledet s belé tekintvén, haszontalanul kezdék magamnak hizelkedni,

látván irásodban oly alázatos szollásoknak formáját, az mellyekből én igen boldogtalan Apa hozzám való megh térésednek és eddigh való számtalan fortélyoskodásid után megh szelidülésednek jeleit ighirem vala magamnak, melyet vajha az én Istenem enged vala látnom, ugy teczik minden busulásimnak nagyob részétöl üressedem megh velle, s mint a tékozló Fiunak megbántodot Attya örömmel fogadlak vala ighaz megtérésed által az én Atyai szivemnek ölében, semminek tartván egyéb akadalyimat az mellyeket az én Istenem és jámbor Uram kegyelmességhe naponként megh enyhitt igasságomat is napfényre hozza. De mit mondgyak? eléb eléb menvén levelednek olvasásában látom ighen szép szókkal való kérésedet az megh egyezésre; de ellenben tsak egy szót sem látok, mellyben czéloznál arra, hogy az mely Istenes igazitás három beczületes Fő emberek jelenlétében Kutyfalván ment vala véghez ti köztetek, én gyermekim közöt és Feleségem közöt, annak megh állója akarnál lenni.

Ha Istened vagyon, tekints belé igasságossan az dologban, valami édes Atyámról, Anyámról, Atyámfiairól, ighaz vérség szerint reám szállott jószágh, nem többet, hanem tsak egy ház hellyet adtam é affélét az te károddal abban az végezésben vagy Feleségemnek, vagy neveletlen kis fiamnak; illyent igazán nem mondhacz, hanem az mint annakutánna való sok szavaid és tselekedeteid megh mutatták, károsnak magadat lenni praetendaltad abból, hogy az ős jószágon kivül az mely jószágokat Isten kezemben adott, Feleségemnek és kisseb gyermekemnek többet kedveztem volna azokból mint sem teneked. Voltak haszontalan fortély fogásid; mellyeknek sem füle, sem farka; de mindenek felett való durczáskodásodnak ez volt fortélyos czélja; száma nélkül ment az én szakállamon az én könnyhullatásom ez mostani hoszszas halálos betegségemben te miattad ebben az matériában. Nem is látok sem Feleségemnek sem gyermekemnek jövendöbeli securitást szines szókkal irt leveledben, mind addigh valameddiglen nem kötelezed magadat ennek az lator czélodnak lehagyására, és az megh emlitet s Kutyfalván végben ment conclusomoknak örökös megh állására, mely dologra akkor is ighen kötelezted magadat; de végezésemnek mesterséges bontogatója voltal, s vagy ma is. Valamigh ez megh nem leszen, nekem ne irkály, firkály, mert olyanné tartom, mint ha bolod [!] ember gyanánt jágyzanál tsak vellem; nem is kivánom látni szines magad ajánló leveledet, öregbitője és nem tsendesbitője vagy az illyen munkáiddal bántodásimnak. Azt hiszem, valahogy ez az rajtad esett boldogtalanságh felserkenti fortélyos elmédet; minden embereknek nevetségére nem igyekezel ollyan regulát szabni énnékem, hogy tsak egyedül nekem ne legyen szabad de propriis meis dequisitis dispositionem facere, de mégh eddigh valóban távul jársz az igaz czéltól. Irkálással veled nem perlődöm, kivánom Isten az ő szent lelke által serkentsen ugy fel, hogy Istenednek, édes hazádnak s Uradnak lehes hasznos, nekem nem szóval, hanem valósággal jámbor Fiam.

Datum in Keresd 6. May. *Anno* 1676.

Megh szomorodott beteges vén Apád
Bethlen János

(Másolata: OL P 1952, 3. cs. Közölve: LUKINICH, é. n. 269.)
E levél az elhidegülés beszédes bizonyítéka. (Vö. Ö. I. 238.)

162.

Lelőhelye: OL P 1238, 1676. Autográf. Az én bizodalmas Uraim*nak* Tekintetes Nemzetes Teleki Mihaly, Nalatzi Istva*n* és Szekely Lászlo Urame*knak* eö kegyemek*nek* adassek. 1676. április 23-án este 7 és 8 óra között vetették fogságba Bethlen Miklóst és Béldi Pált. Az itt közölt levél bizonyára még ugyanezen estén kelt, Cserei János vicekapitány házában. Noha erről Bethlen nem tesz említést, az Önéletírás szerint csak másnap küldte Csereit, hogy beszélje rá Telekit, Kapyt, Rhédeyt, legyenek vele szemben. A 163. sz. levélből azonban — mely nyilvánvalóan egy nappal a lefogatás után kelt — az derül ki, hogy már az „estve is" kérte őket a találkozóra. (Bár, az is bonyolultabbá teszi a helyzet elemzését s levél datálásának pontos meghatározását, hogy a címzettek csak részben azonosak!)

21. *kgd ellen tanátsot tartottak, és veghezest veghezettek* — Bethlen kitűnő memóriájára vall, hogy három évtized múltán is ugyanezekkel a — bizonyára bibliai fogantatású, l. a 31. zsoltárt — szavakkal képes reprodukálni Teleki levelét: „Fogarasba menő útjából ír nékem Teleki, hogy őróla tanácsot tartottak, véghezést végeztek, hanem Isten s egymáshoz való kötelességünkre kér, tudósítsam. Én írám, hogy én bizony semmit sem tudok..." (Ö. I. 276.) Ez utóbbi félmondata az itt közölt 161. sz. levélre vonatkozhat. Elfogatásuk napján Apafi az alábbi körlevélben összegzi azt, amit valószínűleg Paskó és Daczó, illetve Telekiék hozhattak tudomására: hogy miért is tartóztatták le: „Mü Apafi Mihály Erdélyországának fejedelme, Magyarország hozzá tartozó részeinek ura és székelyek ispánja, adjuk tudtokra mindeneknek az [kiknek] illik ez levelünknek rendiben, hogy midőn vádoltattak volna előttünk tekintetes nemzetes Bethlen János, Béldi Pál és Bethlen Miklós uraimék bizonyoson, személyünk, fejedelmi méltóságunk, becsületes hiveink feles személyek ellen való feltett bizonyos veszedelmekre czélozó dolgokkal, arra nézve magunk, hiveink veszedelmét, hazánknak romlását el akarván távoztatnunk, meg kellett fogatnunk, tartóztattatnunk." (EOE XVI. 276.) Két nappal később: „Sok időktől fogvást alattomban forgó nyughatatlanságok ellenünk s fejedelemségünk ellen nap fényre jövén világosan, kénteleníttettünk arra lépni, hogy a közönséges gonoszt és az haza s magunk veszedelmét megelőznünk: arra nézve Béldi Pált és Bethlen Miklóst megfogattuk, lévén oly dolgok fenn, melyek haladást semmiképpen nem szenvedhettek." (EOE XVI. 276.)

E Bethlen-levél frazeológiájának utóéletéhez hozzátartozhat Cserei Mihály feljegyzéseinek egy sora. Cserei tudnillik gyermekkorában — a foglyokat őrizö Cserei János fiaként — akár Bethlen saját szájából hallhatta annak szavait ártatlansága jellemzésére. Talán azt ismétli, visszhangozza feljegyzéseiben: „Nem vala sem Béldi Pálnak, sem Bethlen Miklósnak annyi vétke is akkor, mint a mai született gyermeknek, azt maga is tudta jól Teleki Mihály és több társai." (KAZINCZY, 88. hasáb.)

Ha idéztük Cserei véleményét Bethlen ártatlanságát illetően, akkor érdemes azt is megnéznünk, hogy *szerinte* mi volt Bethlen része a Béldi-ügyben, s mi volt bebörtönzésének tulajdonképpeni oka: „Bethlen Miklós még akkor ifju ember vala ugyan, élvén az atyja, az öreg Bethlen János, de már is nagy tekintetben vala az egész ország előtt az ő nagy tudományáért s eszeért és sok országokban való járásáért s experientiájáért; kinek is nagy elméjét Teleki Mihály látván, s megértvén azt is, hogy mind Bethlen János, mind a fia Bethlen Miklós Béldi Pálnak kedves emberei volnának, és gyakorta az ország gyülésében, kivált mikor a magyarországi causa előfordulna, melyet Teleki Mihály igyekezék vala promoveálni, Bethlen János és Bethlen Miklós

bölcs discursusokkal s voxokkal az egész ország elmejét a magok teczésére hajtanák; járulván az is hozzája, hogy a több Bethlen urak is, noha egy familiából valók volnának, Bethlen Miklóst gyülölnék, melyre maga is szolgáltata alkalmatosságot, mert a maga nagy elmejét kelleténél inkáb becsülvén s másokkal is becsültetni akarván, a több Bethlen fiakot, kiknek esze nem érkezik vala a Bethlen Miklós elmejéhez, contemnálja vala; azért elvégzék, hogy Bethlen Miklóst is Béldi Pállal együtt megejtsék." (Uo.)
Feltűnően egyezik az idézet magva Bethlen Teleki-elemzésével: „...és hogy sokszor az ország között nem vagyok az ő voksán, sőt discursusommal néha úgy is esik a dolog, hogy sokan az én voksomra állván, az praevaleál, (mely néha, de igen ritkán esett) és ezt ő elméjével et consequenter becsületi és authoritásával való versfutásnak, aemulatio és despectusnak tartja. Maga is kifakaszotta, kivált idehátrább, és az ország között voksolásomért dehonestált, melyről suo loco et tempore." (Ö. I. 311.) A Cserei-idézet is alátámasztja azt a vélekedésemet, hogy az eltérő külpolitikai orientáció lehetett a Teleki—Bethlen ellentét egyik alapvető forrása.

163.

Lelőhelye: OL P 1238, 1676. Autográf. Az Urak Kapy Gyeörgy Redei Ferentz Teleki Mihaly és Nalatzi Istvan Uramek*nak* &c Nekem kedves bizodal*mas* Uraim*nak* adassek. A „Datzo és Pasko Uramek teghnap Urunk eö Naga meltoságos szavával azt mondák" utalásból 1676. ápr. 24-re tehető kelte.
E levelére kaphatta Bethlen a címzettektől azt a választ, mely szerint: „...a fejedelemtől való féltekben nem lehetnek nyilván szemben vélem, hanem a Cserei szállása pitvarába szolga nélkül le jövének, és ott beszélének vélem." (Ö. I. 278.)

164.

Lelőhelye: OL P 1238, 1676. Autográf. Cn. Feltehetőleg az előző két levél címzettjeihez íródott ez a levél is. Dátuma Paskóék „tegnap előtt" tett kijelentésére való hivatkozásból következtetve: 1676. ápr. 25.

23. *hogy annak az hitván Tisztnek alkalmatosságával valamit zavartam volna* — Az udvarhelyszéki főkapitányi tisztségére gondol; valószínű önkéntes lemondásától függetlenül is megfosztanák hivatalától; Bethlen Gergely kapja meg a fejedelemtől.

33. *énnékem az Tavalyi Feyervari gyüléstöl foghva, seöt megh talám az elöttis derek hitelem eö kegyemének nem volt.* — Az Önéletírás I. 272—274. oldalain érinti Bethlen a Béldihez fűződő kapcsolatának ellentmondásait, melyek egy korábbi eredetű hatalmi-jogi vitából fakadtak. Az itt említett gyűlésen Béldi úgy vélekedett, hogy Bethlen Miklós kezdeményezte az ő jogainak megnyirbálását, emiatt neheztelt rá — ugyanakkor a Bethlen-Béldi pártegység megbomlását jelzi az is, hogy ekkor már Bethlen János is „rettenetesen invehál" a gyakran önkényeskedő főúr ellen. Béldi azonban annyira mégis bizalmába fogadta Bethlen Miklóst, hogy az országgyűlés ideje alatt annak tudomására hozta balsejtelmét, miszerint liga készül ellene.

A levélből — több olvasati hibával — részleteket közöl: DEÁK, 1887. 143. Kommentárjában azt a következtetést vonja le, hogy Bethlen az önéletírásában megmásította

a valóságot: ugyanis a levél szerint Paskóék az elfogatáskor már közölték vele a vádakat, holott az önéletírásában, mikor Paskóéktól a letartóztatás oka iránt érdeklődik, azt a választ kapta: „Mü nem tudjuk, az urak megmondják." S csak másnap Cserei által tudja meg az igazi okot Telekiéktől.
Véleményem szerint itt nem hamisításról van szó, hanem — az emlékek összemosódásán kívül — inkább arról, hogy Paskóék csak általánosságban beszéltek, konkrétumok nélkül, aminthogy az Apafi-féle körlevél — s tegyük hozzá, a részletes kivizsgálás! — sem tud konkrét vádakat felhozni ellenük.
Fontosabbnak tartom a lelkiismeret-tisztaság motívumra felhívni a figyelmet, amely a levéllel egybehangzólag előkerül az Önéletírásban is. Ott azt írja, ha a lelkiismeret vádolta volna, akár meg is szökhetett volna még Fogarasból is (I. 277.); itt pedig azzal mutatja meg lelkiismerete feddhetetlenségét, hogy ha tudtára hozták volna a vádakat az udvarba hívó levéllel, akkor is, annál inkább is odament volna. Nem véletlenül utal Bethlen a Bánffy-ügy következményeire e letartóztatása kapcsán és okán: a közvélemény szerint is a benne vállalt aktív szerep idézhette elő bukását. Pápai Páriz Ferenc 1676. nov. 5-én értesíti Heidegger és Svicer svájci professzorokat. Bethlen János és fia, „Bethlen Miklós főkapitány fogolyként őriztetnek, hogy miért, bizonyosan még nem tudható. Sokan úgy gondolják, azért, mert kiváltképpen ők voltak fő okai Bánfi gróf, múlt évi, mint mostanság vélik, ártatlanul történt kivégzésének." (PÁPAI PÁRIZ, 411.)

165.

Lelőhelye: OL P 1238, 1676. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihály Vr*amnak* &c Titu*li* &c. Nékem kedves bizodalmas Vr*amna*k adassek.
Közölve: TML VII. 221.

A raboktól a levélírást ekkor még nem tiltották el, Bethlen Miklós igyekezett legalább így tartani a kapcsolatot a külvilággal: gazdaságát irányította, kiszabadulásán munkálódott, pert folytatott birtokai védelmében. Haller János 1676. máj. 14-i levelében jelzi ezt Telekinek: „Úgy hallom, nyughatatlan rab Bethlen Miklós uram Fogarasban. Szolgái levelei nem igen szünnek. Az székelység supplicálni akarja urunkat Béldi uram állapotja felől; talám fogják is kérni kezességeken. Már micsodás leszen az válasz, nem tudom." (Másolata: MTAK Kézirattára, Ms. 4934.)

166.

Lelőhelye: OL P 1238, 1676. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihály Uramnak &c Tituli &c. Nekem kedves bizodalmas Uram*na*k eő kegyemének adassék
Közölve: TML VII. 236.

16. *Mert Uram én kgdnek mind amaz in Anno 1665. (.iusson eszébe kgdnek Szent Miklosonn.) mind annak utánna én hozzám sokszor ighirt, és mutatott io akarattyára nezve* — Nem 1665-ben, hanem 1666-ban tettek egymásnak esküt Telekivel, az Önéletírásban sem mulasztja el megjegyezni: „...hütet is adtunk volt még in anno 1666. az állandó barátságról egymásnak..." (I. 244.) Ez a szövetséglevél valóban létezett, eredetije is fennmaradt az OL P 658, 2. cs. 440. jelzet alatt. Szövege a következő:
Mü T. T. mind kettenn ma holnap az I*st*en szine eleibe menendő gyarlo bünös emberek, megh ismervenn azt, hogy a Sata*n*nak I*st*en itiletiből valo ránk botsattatása es az emberek haszontalan Informatioi altal köztünk

eddigh gyakroltatott idegensegh es egyenetlensegh I*sten*nek eö Felsege*nek* nem kedves nem dütsösseges. Edes hazank*na*k es Ecclesiank*na*k nem epületes, sőt minden jamborok*na*k botrankozasára valo. Magunk*na*k es Hazaink*na*k nem hasznos, sőt karos es kárhozatos, avval a lelekkel azert mellyel I*sten* előtt kivannank megh allani, tökellettük el magunkba, hogy azt az egyenetlenseghet közzülünk egeszsze*n* ki irtsuk, mind két részről eddigh eshetett hibakot egymasnak syncere absq*ue* omni reserva megh engeddgyük sőt azok*na*k botsanattyat I*sten*től szivessen kerjük; minden idegenseget rancort vagy vindictat el tauoztassunk egymas gonoszat sem magunk személyébe sem egymas maradekiba soha sem keressük, sőt mind[en] hazankat es keresztyen vallasunkat illető dolgokba minden aemulatio Irridia Malitia nélkül szivesenn megh eggyezünk. Egymas tisztesseges es Igassagos dolgaibannis egymasnak ne*m* akadallya hanem igaz keresztyeni szeretettel valo segede leszünk. Ha mellyikünk I*sten* tetzeseböl az eltebe hatrabb marad hasonlokeppe*n* egymas maradekinak minden Igassagos ügyébe bajaba io lelki ismerettel, tellyes tehettseggel es buzgosaggal valo oltalmi leszünk. Mind ezekről és egyeb keresztyen Atyafitol varhato dolgokrol assecurallyuk egymast igaz keresztyeni hitünk, es minden emberseges emberek előtt valo betsülletünk el veszese alatt, mellyet a mint megh allunk, ugy segittsen I*sten* és ugy addgia lelkünk üdvesseget. Amen. Amen. Deus

Bethlen Miklós kézírása. Rajta más kézzel: Bethlen Miklós Uram irása ez.

26. *az mint minap Szent Miklosrolis megh irtam vala hogy bizony semmi kgd veszedelmére valo dologhbann hires részes és tanátsos nem vagyok* — L. a 161. sz. levelet.

43. *Prov. 15. W 17.* — Helyesen: Prov. 17. v. 15.: A' ki megigazítja a' bünöst, és kárhoztatja az igazat; utálatos az URnak egyaránt mind a' kettö.

52. *Szent Pal Gal. 5. W 15.* — Hogyha egymást marjátok és elnyelitek, meglássátok, hogy viszontag egymástól meg ne emésztessetek.

63. *Ugy se gondolkozzek kgd, hogy ne talám foghságomat kgdnek tulaydonittom* — Ezt az Önéletírásban is elismeri, némi módosító kitétellel: „... a mü fogságunknak, ha authora nem volt is, de consentiált". (I. 275.)

77. *Ecclesiast. 11. 1. 2.* — Vessed a' te kenyeredet a' víz mellett; mert sok napok múlva megtalálod azt.

Adj részt hétnek avagy nyóltznakis, mert nem tudod mitsoda veszedelem következik a' földre.

167.

Lelőhelye: OL P 1238, 1676. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihaly Uram*na*k. &c Tituli &c Nékem kedves bizodalmas Uram*na*k adassek.

Közölve: TML VII. 249.

Akik Bethlenéket börtönbe juttatták, nem szívesen hallanának szabadulásuk híréről — folytatják az aknamunkát. Haller János 1676. jún. 4-én kelt levele szerint: „Petki János uramtól izente Mikes Kelemen uram onnat, hogy nem szerencsés Béldi uramat Fogarasban tartani. Az ott való kapitány mindennap vagy az Béldi, vagy Betlen uram asztalánál vagyon ebéden, vacsorán. Valameddig pedig abban a várban, úgy mint székely atyafiak szomszédjában, leszen az a rab, addig ellene semmit sem vallanak; de mihelyt onnat elébb kelne, annyit mondanának, hogy nem is gondolnák az emberek. Igy pedig szüntelen félnek attól, hogy maholnap szabadulások leszen és annál

is jobban az nyakokra ültetik őket. Horvát Kozma uram is volt nálam. Ő kegyelme még itilőmester uramnál is keményebb itílettel vagyon; egyszóval elbocsájtásokat nem jovallhatja. Én ilyet eleget írhatnék; erről eleget érthet Kegyelmed. Azon az úton semmit félni nem kell, mert nem sok ember szakasztja csak álmát is meg az miatt; csak a kívántatik, hogy az elkezdett dolgot jó formában kövessék, mert a nélkül az igazság is roszszá válik." (Másolata: MTAK Kézirattára, Ms. 4934.)
Cserei János fogarasi alkapitánynak még 1676. október 23-án is mentegetőznie kell a rabokkal szemben tanusított elnéző magatartása miatt: azzal vádolják, hogy nem vigyázott kellőképpen, elég szigorral a rabokra, „...holott kötelességünk szerint az rab urak körül való vigyázásban oly szorgalmatoson munkálkodtunk, hogy semmi hiba eddig abban nem volt." (EOE XVI. 300.) Béldi ajtaját Apafi udvari káplárja őrzi tizedmagával, az ablakát magyar gyalog éjjel-nappal vizsgálja. „Az Bethlen Miklós uram ajtaját egy német és egy gyalog" őrzi. (EOE XVI. 300.) Cserei még számos egyéb óvintézkedésről is beszámol.
Az Önéletírás alapján költői túlzásnak, szánalomkeltő fogásnak minősülhet, hogy Bethlenéket életveszély is fenyegette fogarasi rabságuk idején. (I. 281.) Ám Baló László 1676. jún. 4-i levele visszaigazolja ezt az állítását is: „Az estve, Uram, mezőről megjövén ő nagysága s holmi pereszleni és fogarasi alkalmatlanságokat megértvén, annyira vala az dolog, asszonyunkkal ő nagyságával nehezen tudtuk lecsendesíteni, parancsolat nem iratek Fogarasban: csak végezzék ki őket etc." (TML VII. 253.)

168.

Lelőhelye: OL P 658, 2. cs. 371. Autográf. Tekintetes Nemzetes üdösbik Kun Istvan uramnak (titul*i* &c) nekem jo akaro Apam uram*nak* adassék.

12. *tsak mint a Kotsist le vészik, el nyuytyák, s-megh fel teszik* — Bizonyára arra utal e szólással, ahogy a közrendű emberek perét el szokták nyújtani; késik az igazságszolgáltatás.

Ez évből jelenleg nem áll rendelkezésünkre későbbi levél, bár Bethlen még jónéhányszor kopogtathatott segélykérő írásaival jóakaróinál. 1676. nov. 18-án mutatkoznak az enyhülés jelei először. Teleki értesíti Nemes Jánost: „Én az rabok dolgából sokat beszéltem Daniel István, Keresztesi uramékkal. Megmondottam ő kegyelmeknek, mindenekfelett Kegyelmed és komám Sárpataki uram tetszésével éljenek. Az vallatás ha el talált mulni, bajos ugyan, de hiszem abból is kilátszik. De hogysem rosszabb következzék, ha keveset halad is szabadulásuk, nem jobb-e? Mert higyje meg, megszabadulnak nemsokára. Azomban a szegény Bethlen Miklós dolgát együvé ne tegyék a Béldi uraméval." (TML VII. 307.) — Vagyis Bethlen számlájára — ekkor már bizonyos — nem sokat tudnak felróni.
Az 1676. nov. 23-án megnyílt országgyűlésen a rendek — a foglyok feleségének jelenlétében — szorgalmazzák a fejedelemnél a rabok ügyének kivizsgálását. Apafi ígéretet is tesz a gyors rendezésre, de ígéretét nem váltja valóra.

169.

Lelőhelye: OL P 1238, 1677. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihály Uram*nak* &c Titul*i* &c Nekem kedves bizodal*mas* Uram*nak* adassek
Dátuma: rabságának tizedik hónapjában írta, vagyis 1677 februárjában.

4. *Az kgyd izenetit és io intimatioját az széghény feleséghem megh mondá* —

A szövegösszefüggésből arra lehet következtetni, hogy Teleki értesítette Kun Ilona révén Bethlent dolgai jóra fordulásáról.

7. *Pro. 13 W 12.* — A' halogatott reménység beteggé tészi az elmét; és *mint* az életnek fája, a' megadatott kívánság.

18. *Matth. 10. 41. 42.* — A' ki befogadja a' Prófétát Próféta nevébe, a' Próféta jutalmát vészi; és a' ki az igazat befogadja igaznak nevébe, az igaznak jutalmát vészi. Es a' ki italt ád egynek e' kitsínyek közzül tsak egy pohár hideg vizet tanítványnak nevébe; bizony mondom néktek, nem veszti-el annak jutalmát.

27. *eztis az én kgdhez valo eghészsz confidentiam jelenek tarthattya bizvást kgd* — Ezt a levelét tehát titokban juttatta el Kun Ilona Telekihez, így valóban teljes bizalmának a záloga; Önéletírásában is említi, hogy rabsága 6—7. hetében eltiltották tőle a levélírást. (I. 280.) Lopva juttatta ki leveleit.

Teleki nagy igyekezettel vett részt kiszabadításukban, Haller János 1677. márc. 13-i leveléből is kiviláglik: „Úgy látom, hogy urunk előtt csak oly gyengén vagyon az Béldi uram állapotja, hogy ha derekas ellensége találkozik, nem nagy munkával elbontja, az mit épített volt is Kegyelmed; hanem az Betlen Miklós uram dolgát látom könnyebben lenni." (TML VII. 340.)

A kiszabadítási manőver alapgondolata az lehetett, hogy igyekeztek Bethlen sorsát leválasztani Béldiéről, azonban ez nem járt teljes sikerrel. Teleki, már a kiszabadulásuk után, mondta is Béldinek, hogy Bethlen három hónappal korábban szabadulhatott volna, csak Béldire való tekintettel tartották őt is fogva.

Inczédi Mihály naplója megörökítette a szabadon bocsátásuk hírét fogadó közhangulatot. 1677. márc. 31-én jegyzi fel: „Bocsátotta el urunk ő nga a rab urakat, Béldi Pál és Bethlen Miklós uramékat, kiváltképen asszonyunk ő nga s Teleki Mihály uram törekedésére, kin az egész ország örvendezett némelyeken kívül, kik szomoru füllel hallották. Istennek neve dicsértessék, hogy az igazságot napfényre hozta." (THALY, 556.)

„Bocsátottak el in anno 1677. ultima martii tízezer tallér kezesség és erős reverzális alatt, mely reverzálist ez az ifjú Apafi fejedelem adott nékem vissza nemrégen, a leveleim között vagyon." (Ö. I. 283.) (Ezt a reverzális-eredetit nem sikerült fellelni, viszont az OL P 659, 11. cs. 285/3 (r/1—r/2—r/3) jelzete alatt együttesen megtalálható Béldi Pál, Bethlen János és Miklós kezeslevelének talán a fogalmazványa, nem autográf. Bethlen Miklós reverzálisán a 4. pont át van húzva. Aláírások nincsenek.)

[Bethlen Miklós kezeslevele szabadulásakor:]

En Betlen Miklós, adom tudtára mindenek*nek* az kik*nek* illik ez Levelem*nek* rendi*ben*, hogy mivel ennek előtte valo üdők*ben*, estem vólt az mi kgls Urunk*nak* ő Naga*nak* nehézségi*ben*, melly miatt mind ez ideig rabságotis viselte*m*, és abbúl ne*m* külömb*en*, han*em* az ő Naga kglssége által, es becsületes ide aláb emlitendő hiveinek törekedések által, lehetett szabadúlásom, ez Levélb*en* fell tett Conditiok alatt.

1. Hogy soha se az mi kgls Urunk*nak*, ez hazának, es ö Naga hiveinek ártalmokra, becstelensegekre, károkra czélozó boszszú álló dólgokkal meg ne*m* bántom, most vagy jövendőb*en*, maga*m* vagy mások által, magokat, vagy maradékjokat semmi szin és praetextus alatt, azok*nak* kikhez gyanakodnámis hogy vádoltak se*m* egy szer se*m* maszszor becstelensegekre, romlasokra ne*m* czélozok se*m* Törvénnyel se*m* semmi nemü ki gondolhato útakon modakon.

2. A mi kgls Urunk es ez haza előtt, senkit semmi ki gondolható úton és módon, nem vádlok,

3. Ha mit Urunk, hazánk, ő Naga hivei romlásokra ártalmokra értenék ő Naga belsőb hiveinek értésekre adom.
⟨4. Ha kik Jószágimban Inquisitioknak peragaltatására vagy Inventálásra s más egyéb dólgok végettis expediáltattak, azoknak semmi úton, es modon ártalmokra, bántodásokra nem czélozok;⟩
5. Ezen Reversálisomnak el bontásában, kézhez vételébe, sem magam, sem mások által, semmi úton módon, nem igyekezem.
6. Az melly Tisztemet pedig ő Naga el vette s masnak conferálta, annak rehabeálásában, sem magam sem masok által nem munkalkodom. Uram vagy hazam előtt. Bizonyossá tévén ut in reliquo mint az Béldj Uram Reversalissaban vagyon in omnibus.

Hogy kiszabadulásuk dátuma mennyire esetleges volt, s a fejedelmi önkénytől, hangulattól függött, arról Thököly Imre naplófeljegyzése tanúskodik. 1677. márc. 31-én, szerdán írja diáriumába: „Ma is munkával és egyéb követek expeditióját néző foglalatossággal töltők az időt, de részemről, és kivált az erdélyi urak részérűl az urak szabadulásokban való mesterkedéssel; az mint hogy Isten kegyelmiből mindaddig szólánk ő nagyságának, hogy nemcsak megigirte, de vacsora tájban az rabházból mind *Béldi Pál*, s mind *Bethlen Miklós* uramékat városon levő szállásokra kiis bocsátotta bizonyos ezerekbül álló kezesség alatt." (TORMA, 26.)

170.

Lelőhelye: OL P 1238, 1677. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihaly Uramnak. &c Nékem kedves bizodalmas Uramnak adassek.
Közölve: TML VII. 348.

10. *Hol és mikor lehetek én kgd megh bántodása nelkül kgdel szembe* — Bethlen húsvétkor ment Telekihez Szentpéterre, s három napig tartózkodott nála. Teleki ekkor mutatta meg neki az összes őt vádló levelek eredetijét. Ezekből tudta meg, hogyan készítették elő Székelyék a megvádolását. (Vö. Ö. I. 286.)
16. *Udvarhoz valo ménésemet mikor és hova jovallya kgd* — Bethlen egy „supplicatio által" megkereste a fejedelmet, hogy mikor és hol köszönheti meg személyesen a fejedelmi gráciát, s arra volt ez a levélben is idézett kitétel a válasz, ami bekerült az Önéletírásba is: „Más házunknál jó szívvel látjuk ő kegyelmét." (I. 284—285.) Végül Gyulafehérváron fogadta Bethlent.

171.

Lelőhelye: OL P 1238, 1677. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihály Vramnak &c Tituli &c. Nékem kedves bizodalmas Uramnak eő kegyemenek adassek.
Közölve: TML VII. 363.

12. *mert a ket Öregh Gárgyán már szinte eleghet udvaroskodik* — Bethlen Miklós eleddig még nem találkozott Apafival a kiszabadulása óta, Bethlen János udvarba menetelének dátumáról nincs pontos adatom, de Béldi már május 4-én Porumbákon tartózkodik, „szolgai kötelességemnek alázatossággal való bemutatásával". (TML VII. 359.) Rájuk céloz a levélben.
13. *Doctorrais van szükséghem* — Pápai Páriz Ferencet vitte magával Gyógyra, aki „purgatiót adott és eret vágatott rajtam" a kezdődő gutaütés ellen. (Ö. I. 286—287.)

18. *az én falus felem Atyamfia:* Bethlen Farkas.

35. *Tsernátoni vram mondá kegdnek éggy izenetit* — Szabadulása után — minden korábbi fogadalma ellenére — azonnal a politikai élet tényezője kíván lenni, igazi *homo politicus*ként, ha nem viselkedik is mindig „politikusan". A 174. és 176. sz. levelekből sejthető a Csernátoni-féle üzenet: Teleki Bethlen publicisztikai jártasságát és készségét szeretné felhasználni, s Erdélynek a magyarországi bujdosók melletti állásfoglalását ország-világ előtt megideologizáltatni.

172.

Lelőhelye: OL P 1238, 1677. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihály V*ramnak*. &c Tit*uli* &c. Nekem kedves bizodalmas V*ramnak* adassek.
Közölve: TML VII. 366.

173.

Lelőhelye: OL P 1238, 1677. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihály Vramnak &c Titul*i* &c. Nékem kedves bizodalmas Vram*nak* eö kegyemének adassek.
Közölve: TML VII. 380.

13. *Koppani vatsorát nem tsinálok* Gergely olvasata itt „cseppnyi vacsorát" ami egészen bizonyos, hogy helytelen olvasat, a kontextus sem engedi meg. Talán korabeli szólást rejt magában, a bőséges lakomát szimbolizálva, de pontos jelentését nem sikerült kideríteni. Kérdés, nem vált-e a korban szállóigévé e mondás: emlékezetben tartva Bánffy Dénes koppándi felveretését?

16. *talam nélkül merem mondani* — Azaz bizonyosan.

17. *eösztöver bárányu széghény ház* — Ez is korabeli szólást őriz: Székelyhídi Mihály Teleki Sándorhoz 1729. aug. 3-án írt levele szerint „szegény háztól nem kövér, hanem tsak ösztövér bárány telhetik ki." (OL P 658, 12. cs. 2832—2909. Külföldön tanuló erdélyi diákok levelei.)

174.

Lelőhelye: OL P 1238, 1677. Autográf, kivéve a címzést. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihaly U*ramnak*. &c Tituli. &c. Nekem kedves bizodalmas Uramnak adassék.
Közölve: TML VII. 381.

175.

Lelőhelye: OL P 1238, 1677. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihaly Uram*nak* &c Titul*i* &c. Nekem kedves bizodalmas Uramnak eö kegyemének adassek.

5. *hogy concipialnék valami irást* — Lásd a 171. sz. levél jegyzetét, illetve a 177. sz. levelet. Teleki szeretné mintegy kiáltvánnyal is igazolni fegyverfogását a bujdosók mellett; az írás végül is nem készül el, Bethlen fölöslegesnek tartja, szerinte most már nem tollal, hanem fegyverrel kell az ügyet védelmezni.

24. *Faigel Péter Uram, vagy Apátzai Thamás Uram mind ezekbe sokat conferálhatna* — Mint e kötet bevezetőjének A Bethlennek tulajdonított röpiratok

szerzőségéről c. fejezetében esett már róla szó, Bethlen körül bizonyára működött egy értelmiségi kör, amely a kor-szabta publicisztikai tevékenység egy részét magára vállalta (röpiratok, levelezés stb.)
Apáczai Tamás neve azért merülhetett fel Bethlen terveiben, mert ő vitte követségben a nagyvezérhez Apafi 1671 szeptemberében kelt levelét, melyben a Magyarországra kitámadás jóváhagyását sürgeti, s beszámol a magyarországi sanyargatásokról, vallásüldözésről, templomfoglalásokról. A részletek szóbeli előterjesztése Apáczaira volt bízva, így alaposan ismerhette az ügyet. (SZILÁGYI, 1867, 433.)

29. *azt az Austriaca Austeritást refutalták* — Lásd a Bethlennek tulajdonított röpiratok szerzőségéről c., e kötet bevezetőjében olvasható tanulmány 8. jegyzetét.

31. *az mint az Austeritásba folio penultimo az vagyon irva, toties immunis Statuum Regni in suum Regem insurrectio ⟨esse posset⟩ etiam armata esse posset* — A nyilvánvaló utalás az Aranybulla ellenállási záradékára valóban nem szó szerinti hivatkozás, így árthat az ügynek.

41. *kgd indulása mikor leszen, Kende Uramek megh erkezéneke?* — Az 1677 májusi varsói szerződés felélénkíti Erdély és a bujdosók diplomáciai tevékenységét. A francia segély biztosítottnak látszik, már csak a Porta engedélyét kell a támadáshoz megszerezni. A bujdosók 1677 áprilisában küldik a Portára Kende Gábort, Keczer Menyhértet és Kubinyi Lászlót. Az ő visszaérkezésük felől tudakozódik Bethlen, ők azonban 1677. júl. 19-én kelt levelükben még csak arról számolhatnak be, hogy tovább kell várakozniuk. A török — bár Bethlennek legfeljebb csak levélbeli értesülései lehetnek, inkább általánosságban írja, amit ír — természetesen ezúttal is halogat: nem fogadja örömmel a varsói szerződést, idegen hatalom jelentkezését az ő érdekszférájában. Közben Erdély készülődik az új támadásra. Amint arról Bethlen is értesülhetett, Telekinek a bujdosók főbb képviselői jelenlétében júliusban lezajlott tanácsülés végzése értelmében július végén ki kell indulnia Magyarországra, hogy augusztus 8-án egyesülhessenek a lengyel segédcsapatokkal. (A kérdéshez lásd: TRÓCSÁNYI, 187—204.)

176.

Lelőhelye: OL P 1238, 1677. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihály Uramnak &c. Tituli &c Nekem kedves bizodalmas Uramnak eö kegyemenek adassek.

22. *kívánom hogy Isten az kgd mostani uttyát igazgassa* — Lásd a 175. sz. levél jegyzetét; Bethlen ekkor még nem tudhatja, hogy Telekinek — a portai üzenet értelmében — ismét várakoznia kell. A levél szemléletesen tárja elénk Bethlen óvatos, tartózkodó magatartását: még titkosírással sem mer élni, a kérés ellenére sem, a fejedelmet is értesíti róla, ha ilyesmihez bármily közvetve is köze van!

177.

Lelőhelye: OL P 1238, 1677. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihály Uramnak. &c. Tituli &c. Nekem kedves bizodalmas Vramnak adassek.

6. *küldöttem vala bé Kolosvárrá az Austriaca Austeritas Refutatioja, Continuatioja, és Confirmatioja utánn* — Lásd e kötet bevezetőjében: A Bethlennek tulajdonított röpiratok szerzőségéről c. fejezetet.

Teleki ezúttal a szokásosnál is jobban akarta magát biztosítani a nyílt és látens ellenfelekkel szemben: most nemcsak Apafitól, hanem az egész fejedelmi tanácstól kért biztosító levelet, de kért a bujdosók vezetőitől is. Ehhez az akcióhoz lett volna szüksége egy szélesebb körben terjesztett, az elnyomott magyarok melletti fegyverfogást indokló röpiratra. (L. még a 171. és 175. sz. leveleket és jegyzeteiket.)

178.

Lelőhelye: OL P 658, 2. cs. 373. Autográf, hosszában kettészakadva. Tekintetes Nemzetes [Teleki] Mihály Vr*amnak* [...] Nékem kedves Vr*amnak* eö keg[...]
A Béldi—Bethlen viszony szempontjából rendkívüli fontosságú lehetne, azonban töredék volta miatt nem teszi lehetővé az egyértelmű értékelést.

179.

Lelőhelye: OL P 658, 2. cs. 372. Autográf. Cn.

14. *azok az hordok égyéb aránt negyvenesek nem voltak* — Vagyis negyven vedreseknél kisebbek voltak, kb. 300—400 liter közöttiek.

180.

Lelőhelye: OL P 1238, 1677. Autográf. Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihály Vr*amnak* &c Titul*i* &c. Nekem kedves bizodalmas Vr*amnak* adassek.
Közölve: TML VII. 504.

14. *Sok az hir, sok az hazughságh* — A levélben később felbukkanó híreszteléssekre utal Bethlen: ekkor már a Béldi-felkelés előszelei fújnak, főként Teleki ellen irányul a közhangulat éle, mint aki a fejedelmen uralkodik, az országot fegyverben tartja és az országra fegyvert hoz, csak a saját hasznát nézi stb.

19. *néha széghény Kende Uramek, és Székely Lászlo Uramnak arrestálásarol, és Zolyomirol valo ighen roszsz hirek voltak* — A Portán az osztrák residens, Kindsberg a varsói szerződés miatt bevádolta Apafit, hogy az francia–lengyel csapatokat enged országa területére. Emiatt a törökök között Apafi-ellenesre vált a hangulat, Kendéék után Székely László is követségbe megy, hogy Kindsberg akcióját ellensúlyozza. A követeket ugyan nem tartóztatták le, de Székely szerint Apafit kevés híján berendelték a portára. Zólyomi is aktivizálódik az erdélyi hírek, a Béldi-féle elégedetlenség hallatára, s Kendéék szerint „bolondabb, mint azelőtt volt és tirannusabb" — erre utalhat Bethlen. (TRÓCSÁNYI, 190.)

21. *Az Kozákok ellen valo munkáia a Töröknek* — A török 1677-ben Ukrajna megszerzéséért indított hadat Oroszország ellen; az augusztusi, Czeherinnél elszenvedett vereség híre ekkor jut Erdélybe. (EOE XVI. 396—398.)

48. *Nemes János noha az hadra el nem mént* — Nemes Jánost, Háromszék főkapitányát Apafi kirendelte Teleki mellé, a Magyarországra kiinduló hadakhoz, aki az országgyűlés hozzájárulása nélkül — a fejedelmi tanács assecuratoriáját nem tartván elégségesnek — nem volt hajlandó Telekihez csatlakozni. (TRÓCSÁNYI, 192.)

80. *eb a Török, kutya a nemet* — Bethlen állásfoglalása az elmúlott tíz év során

nem változott. A nyílt fegyveres támogatást most sem javasolja, csak a közvetettet, burkoltat. Ez aligha találkozott Teleki egyetértésével.

91. *az Brandenburgus levele alkalmatosságával mind elhetnének* — A protestáns fejedelmek közvetítette politikai rendezés — már láttuk — sokkal közelebb állt Bethlen elképzeléséhez, mint a fegyveres megoldás, maga is munkált rajta, az állítólag el nem küldött levelek megfogalmazásával.
Az Önéletírásából nem derül ki, hogy milyen diplomáciai előzmények következtében történt a brandenburgi választófejedelem közvetítőül ajánlkozása. De a levélről megemlékezik: „Ekkor hozák Ebesfalvára Bécsből a dániai király és az akkori nagyhírű brandenburgiai elector (kinek fia ma prussiai király) leveleit a fejedelemnek, amelyekben offerálák a magyarországi motusok megcsendesítésére való mediatiójokat; de nemcsak nem acceptálá a fejedelem, vagy mondjam, Teleki, még kemény és azokhoz a nagy potentatorokhoz illetlen választ tőnek reájok. En mondám, hogy nem úgy kellene az olyan nagy méltóságokat becsülni, a mediatiót nem kellene megvetni, egyik lutheránus, másik református, hiszen keresve kellene keresni, kivált a religiókra nézve (quarum vel maxime causa periclitatur) az ilyen mediatorokat." (I. 297.) — Mivel az ebesfalvi tanácsülés később volt, vagy rosszul emlékezett Bethlen, vagy valóban ott is terítékre került, a válasz megbeszélése révén a kérdés, mindenesetre a levél már korábban Erdélyben volt. Haller János 1677. szept. 17-én írja Béldinek, hogy Radnóton tárgyalták a kérdést. (EOE XVI. 392.)

84. *Una salus victis nullam sperare salutem* — Bizonyára elterjedt idézet a korban: Zrínyi Miklós is Vergilius Aeneisének II. 354. sorával jellemzi a közállapotot ismeretlen barátjához írt levelében. (BARTA—KLANICZAY 272.)

181.

Lelőhelye: Gergely Sámuel másolatában, MTAK Kézirattára, Ms. 4934. Az általa jelzett Teleki cs. lt., Miss. 212. alatt az eredetijét nem sikerült megtalálnom. Gergely olvasata természetesen nem betűhív ezúttal sem.
Közölve: KONCZ, 1890/a 15.

182.

Lelőhelye: Gergely Sámuel másolatában az MTAK Kézirattára, Ms. 4934. jelzet alatt. Forrásul a Teleki cs. lt., Miss. 212. jelzetet adja, de az eredetijét sem ott, sem a Teleki Mihály gyűjteményben nem találtam.
Tekintetes nemzetes Teleki Mihály uramnak stb.

2. *Retteghi István uram, ki azelőtt velem szegény Zrinyi Miklóshoz és Velenczébe járt* — Az Önéletírásban is fontosnak tartja megemlíteni — hasonló jelzőkkel — Rettegi személyét, s azt, hogy apja hogyan orozta el tőle a kiváló tehetségű szolgáját: „Egy Rettegi István nevű Magyar-, Horvát- és Olaszországban vélem járt szolgámat, szent-miklósi, már derekasint megtanult tiszttartómat, aki bizony félkezem, mindenesem volt, hasonlóképpen erővel, magának Retteginek is kedve ellen, csak elvéteté." (I. 237.)

15. *Hiszem az Isten törvénye sem sententiázta volt a lopót halálra az ó törvénybe* — Itt az ószövetségi utalás mellett talán egy olvasmányélményének hatását

is kitapinthatjuk. Morus-reminiszcenciát érzek ebben az érvelésben, s Bethlen az Önéletírásban elárulja a mű ismeretét. Utopiájában Morus is arra hivatkozik, hogy a lopásért nem jár halálbüntetés, „a kegyetlen és zord mózesi törvény nem büntette a szolgákat halállal a pénzlopásért, még a visszaesőket sem" (MORUS, 94.)

19. *Tegnap értém, hogy Paskó Christóph elszökött volna* — A Béldi-féle összeesküvés egyik döntő momentuma, hogy Paskó Kristófot „(Apafi egykori jeles török diplomatáját s aztán hosszú fogsága miatt sértett embert) Brassóból útbaindítják a portára, panaszt tenni Apafi rossz tanácsadói ellen." Megnyerik még a maguk számára az adót ekkor bevivő Kapy Györgyöt is, azzal a céllal, hogy az adót teljes mennyiségében ne szolgáltassa be, így, Paskóval karöltve, Apafi ellen hangolja a törököt. (L. TRÓCSÁNYI, 207.)

22. *noha talám ő is megéri annyival, mint Domokos* — Az ugyancsak Portára futott Bethlen Domokosról van szó, aki Zólyomihoz szándékozott menni, de útközben megölték. (Vö. TML VI. 35.)

183.

Lelőhelye: OL P 657, 3543. Másolat. Cn.

E levél cáfolhatatlan bizonyítéka annak, hogy Bethlen nem volt beavatva a Béldi-mozgalom terveibe, de az eseményeket más forrásokból, híresztelésekből elég alaposan ismerte. Bethlen Miklós, Fogarasból történt kiszabadulásuk óta, tartózkodik a Béldivel való együttműködéstől. Ő azonban Kálnoky Bálintot küldi hozzá, s magánügyeik feletti aggodalmáról, a közügyek állapotának tarthatatlanságáról tudósítja Bethlent és szövetségest remél találni benne. Bethlen, jóllehet teljes mértékben egyetért vele, elhatárolja tőle magát, nem látván módot a cselekvésre, passzivitásba húzódik. (Vö. Ö. I. 288—290.)

Bethlen egyébként joggal tart attól, hogy ellenfelei a Béldi-ügy kapcsán újból ráhúzzák a vizes lepedőt. Naláczi írja a Béldi-mozgalomról Balónak, Bethlen Farkas alábbi üzenetét: „Az emberek öszve gyülekeztek és csak aligha ez héten is excursiókat nem tesznek; ő Kglk minden bizonnyal megírták, házánál ne lakjék, ott ne háljon, s nem is hál. Bethlen Mi(klóst) benne mondják lenni. A fejedelmet ne bocsássa ki kgltek vadászni." (1677. nov. 4.; Másolata MTAK Kézirattára, Ms. 4933.)

De, Bethlen szerencséjére, Teleki most nem vádolja őt. 1677. nov. 15-én írja Balónak, Bethlen nov. 6-i levelére utalva: „Nekem úgy tetszik, ő fél inkább, mint sem legkisebbet is indítana; én egyátaljában nem gyanakodhatom hozzá." (TML VII. 583.) Ezzel Rhédey Ferenc is egyetértett: „Bethlen Miklós uram felől kegyelmeddel egy értelemben vagyok; jó volna, ha Kegyelmed ő kegyelmével beszéllene." (Uo. 571.)

184.

Lelőhelye: OL P 1238, 1677. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihály V*ramnak*. &c. kedves bizodalmas V*ramnak* adassek.

Közölve: TML VII. 595.

4. *Bethlen Farkas vramnak ez ettzakai felette sietö és lármás el költözesenn busongok vala* — Ezt a futást említi az Önéletírás I. 292. oldalán. Részleteiben alaposabban tárgyalja Bethlen János Telekihez 1677. nov. 12-én intézett informáló levele: Bethlen Eleket „Bethlen Farkas uram halálos betegségére hivnák, noha Bethlen Farkas uram oly beteg volt akkor, hogy jól meg is

kostolta az csipőst az odagyülekezett barátival; ilyen praetextussal Elek uram éjjel megindulván tizenkét lovon, Sz. Miklósra ment az bátyjához. Ott találta Bethlen Gergely uramat, Mikes Kelemen uramat; az mint az estve jöve arrúl is hírem, páter Kászoni uramat is. Mit és mi formán tractált, magok tudják ő kegyelmek, de Bethlen Elek uram későnek tartván, hogy maga vissza érkezhessék Keresdre, postán küldte szolgáját, ki által megparancsolta, hogy az bonyhai jószágbúl is, az keresdibűl is mentűl felesebb puskást vegyenek fel, igen erősen őriztessék az keresdi kastélyt, mert Béldi Pál hadastúl indult meg ő kegyelmek ellen; másfelől Bethlen Miklós is más rendbeli haddal. ...Ezekben pedig az ő kegyelmek inventiójiban igaz egy szó sincsen, mert Bethlen Miklósnak nemhogy hada volna, de az maga szolgáin kívül az egész országban egy embernek sem parancsol; sőt az felesége szüléséhez közelítő állapotban lévén, még csak arra is nincsen alkalmatos helye, az hol megállapodhassék az pestis miatt, hanem én engedtem meg Bethlen Miklósnak, hogy ha akarja, ide hozza háza népét..." (TML VII. 580.)

185.

Lelőhelye: OL P 1238, 1677. Autográf. Cn. A legvalószínűbb címzett Rhédey Ferenc.

3. *Az estve jövénn viszsza Zágorbol* — Ezt a tárgyalást l. Ö. I. 291.

27. *boyér mentés iffiu legheny* — A bojér mentéről az alábbiakat írja jellemzőül Apor Péter:

> Másféle mentét is hosszan viseltenek,
> Kit boér-mentének akkor neveztenek,
> Jóféle posztó volt, úr, s főembereknek,
> Alája rókabőrt tettenek béllésnek."
>
> (SZÁDECZKY 1903. I. 54.)

45. *Teghnap mikor Bogáts tajekánn jeöttem volna... Bethlen Farkas Vram az estve ighen vékonyonn vatsorált* — L. Ö. I. 292., illetve Bethlen János levelét az előző levél jegyzetében.

98. *Kaszoni mindenütt az suttogasba interessatus* — Kászoni Márton bethlen-szentmiklósi titkos tárgyalásairól már a 181. és 183. sz. levelekben is szó esik. Ott-tartózkodásának pontos oka tisztázatlan, a korszak egyik legkitűnőbb monográfusa, Trócsányi Zsolt sem talált érdemleges adatot e szerepét illetően.

123. *Az Eötsem Bánfi György valoba roszszul fundalt Kelementelkénn* — A kelementelki udvarházrontás leírását l. az Ö. I. 291. oldalán.

130. *Orlaira nezve, ez penigh tsak váz volt a kenderben* — Az Orlay Miklósra, a bujdosók egyik főrangú tagjára való utalást adatok híján nem tudom értelmezni, a váz = madárijesztő a kenderben mondás már Heltai A farkasról és a képről szóló meséjében fellelhető. („A köllesbe ió vólna váznak az." — XXVII. mese.)

186.

Lelőhelye: OL P 1238, 1677. Autográf. Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihály V*ramnak*. &c. Titul*i* &c. Nékem kedves bizodalmas V*ramnak* adassek.
Közölve: TML VII. 599.

A koholt hírekről, Bethlen és ellenfelei ide-oda kapdosásáról, a bujdosásról élénk leírással számol be Önéletírása I. 291—295. oldalain. Itt most annyit állapíthatunk meg, hogy a levélben foglaltak alátámasztják az Önéletírásában írtakat.
Végül Bethlen Rhédey Ferenchez ment Gyéresre, „kihez mint kiváltképen való jóakarómhoz és az akkori főrendek között jámborabb emberhez" bízott. (Ö. I. 293.) Itt találkozott később Telekivel is.

51. *midőnn mayd minden háznál halott vagion* — Ti. az ekkor dúló pestis miatt.

52. *Beldi vram szavára bizony harmad idénn sem kelnek vala azok fel* — A Bethlen Miklós — Béldi-viszálynak egyik alapvető momentuma volt ez az 1674-es eset, amikor Béldit mint a legfőbb hadseregparancsnokot felhatalmazták, hogy a székely székeket megmustrálja. Ez az erdélyi szokás és törvény ellen vétő gyakorlat lett volna, így erős ellenzésre talált. (Vö. Ö. I. 272—273.)

57. *melly felelmes cunctator ember* — Bethlen Miklós Béldi-jellemzése az események közvetlen menetében pontosan megegyezik a későbbi ítéletével: Béldit késlekedőnek, habozó természetűnek tartotta, noha tehetségét elismerte: „Béldi Pálban bizony volt sok jó, a vértől is irtózott, és annak eltávoztatására nézve cunctála, amikor sietni diktálta volna a ratio status et belli" (Ö. I. 303.)

Bethlen e nov. 25-i, Gyéresről írott levelére válaszol Teleki Mihály s megnyugtatja, hogy az udvarnak nincs ellene neheztelése. Ezzel a megállapításával azonos értelemben ír később, az ügy kivizsgálásakor a fejedelemasszony is. L. a 200. sz. levél jegyzetét.

[Teleki Mihály — Bethlen Miklósnak]

Gyéresről irott Kegyelmed levelét böcsülettel vöttem, kire hogy nem rescribálhatok, követem, rosszul lévén, most is förödőben ülök. Panaszát Kegyelmednek méltatlan szenyvedem, mert én Kegyelmednek egynehány levelet írtam. Micsoda dolgokban legyenek némelyek oda bé foglalatosok, vagy csak rájok fogták, Isten s kinek-kinek maga lelke tudja; ha csak tized része igaz is, sok. Minthogy nem tudom, úgy én nem is vizsgálom senki dolgát. Kegyelmed felől is nem tagadhatom, nem írtak volna nekem, de én nem hittem, most sem hiszem, hogy az lelkiismeret Kegyelmedet afféle dolgokra bocsátaná. Hogy urunk előtt Kegyelmedet valaki az én tudtomra vádolta volna, jó lélekkel írom, nem tudom, nem hallottam, sőt ő nagyságának utólszori udvarnál való létemben is Kegyelmedhez nagy affectióját vettem eszemben. Az én részemről penig Kegyelmed igaz atyafiságában s jó lelkiismeretiben egészlen megnyugodván, Kegyelmednek tiszta szívvel szolgálni kívánok s szolgálok is. Kérem Kegyelmedet, ha mit azokban a mostan fenforgott dolgokban érthetne, adja értésére ő nagyságának s nekem is, kivel is az ő nagysága kegyelmességét magához neveli, engemet is szolgálatjára inkább-inkább kötelez.
(TML VII. 601.)

187.

Lelőhelye: OL P 1238, 1677. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihály Vr*amnak* Tit*uli* &c. Nekem kedves bizodal*mas* Vr*amnak* eö kgym*nek* adassek
Közölve: TML VII. 604.

10. *azt a jámbortis felette alkalmatlan üdőbe szomorittá megh Isten* — Amint az Önéletírásában is említést tett róla, épp Gyéresen tartózkodásakor tették koporsóba Rhédey feleségét, Thoroczkai Erzsébetet. (I. 294.)

188.

Közölve: TMÁO V. 474. Tekintetes nemzetes Béldi Pál uramnak etc. Tit. etc. Nékem kedves bizodalmas uramnak, bátyámnak adassék. Rajta Béldi kezével: „13. Decembris." (Eredetije: KEMÉNY, XXIII. k.)

7. *ezek az emberek előttem futának el* — Utalás a Bethlen Ferenc-fiakra, Mikes Kelemenre. L. a 184. sz. levél jegyzetét.

30. *a kik kegyelmednek és kegyelmed ügyének legnagyobb jóakarói volnának is, elirtózzanak kegyelmedtől.* — Amit Bethlen itt ír a török beavatkozását rejtő veszélyről, s hogy tulajdonképpen ez idegenítette el Bélditől — akivel érzelmileg ugyan azonos talajon állt —, az a legteljesebb mértékben megfelel az Önéletírásban kifejtett álláspontjának: miért is tartotta magát távol Béldiéktől: „A fejedelmet kivetni nem lehet, arról gondolkodni bolondság is, bűn is, vesse országul nyakunkba a török Zólyomit, kinek teljes esze nincsen." (I. 290.) Bethlen tehát ezúttal is a belső rendezés híve — amint Bánffynak is a fegyvertelen tanácskozást javallta, ugyanazonképpen Béldivel is tanácskozással intéztetné el, oldatná meg a kérdést.

36. *ritkán történt száz esztendő alatt is, hogy jól járt volna a ki falu fejében kardot vont* — A CZUCZOR – FOGARASI-féle A magyar nyelv szótára közmondásként ismeri: „Falu fejében kardot fogni nem mindenkor bátorságos." (III. 404. hasáb.) Érdekes és fontos, hogy az Önéletírásban is él e kifejezéssel, éppen a Béldihez írt utolsó levelét felemlítve: „...de ha már falu képiben s fejében kardot vont, siessen ki a hadakkal..." (I. 300.), mely kifejezés lehet, hogy előfordult abban a már Szebenből írt levélben is, vagy pedig két levél emléke keveredik Bethlen memóriájában.

41. *ma is az markomba hordozom a lelkemet* — E levélben több bibliai kép és kifejezés reminiszcenciája érezhető, így pl. a szaladó hazugság, a nádszálhoz bízik, és a markomban hordozom a lelkemet. Ez utóbbi eredetét talán Szenci Molnár Albert fordításában a 119. zsoltár sorai között találhatjuk meg: Halálos veszélben forog lelkem, / Ugy hogy markomban hordozom éltemet... (RMKT XVII/6. 283.)

A levél alapvető fontosságát az adja számunkra — s Béldi számára is azt kellett tudtul adnia —, hogy belőle egyértelműen kiderül: Béldi Pál nem számíthat korábbi rabtársára, s ez az itt kifejtett álláspont, a helyzetelemzésben való nézetazonosság Béldivel, majd pedig a megoldáskeresésben kivilágló, reform-tárgyalásokat sürgető, feltétlen abszolutizmus-hűség visszaigazolódik az Önéletírás lapjain is.

189.

Lelőhelye: OL P 1238, 1678. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihály Vram*nak* &c Titul*i* &c Nékem kedves bizodalmas Vr*amnak* adassek.
Közölve: TML VIII. 2.

6. *kivalt széghény feleseghemnek... boldogtalan terhes állapattya miatt, kitis... ide Szebenbe bé szálliték* — A két Bethlen fél, hogy a Béldi-ellenes hadmozdulatok örve alatt őket is megfogják, javaikat elprédálják. Ezért úgy határoznak, hogy biztonságos helyen vonják meg magukat: Szebenbe költöznek. „A szász sem ki nem ád, sem meg nem fog, sem magyarnak ott megfogni nem enged tanács nélkül." (Ö. I. 298.) Nehogy gyanúba keveredjenek, felesége terhességére hivatkozik: „...az én feleségem betegülőfélben vagyon,

napját sem tudja; kórbetegnek — ti. Bethlen Jánosnak — és olyan terhes személynek az ilyen háborúban senki sem vetheti vétkül, ha a mezőről városba mégyen." (I. 298.) Önéletírása szerint december 29-e körül költözött Kun Ilona Szebenbe, s Borbála leányuknak 1678. jan. 20-án adott életet. (I. 299.)

19. *Imátkozzatok ne legyen a tü futástok télbe* — Máté 24. 19—20.: Jaj pedig a' terhes aszszonyi-állatoknak, és a' szoptatóknak azokon a' napokon. Imádkozzatok pedig hogy télben ne légyen futástok, se szombat napon.

35. *tsak hamar iöve a Sogor Keresztesi Uram hozzam* -- A közlő jegyzete szerint jan. 2-án Keresztesi Sámuel is írt mentegetőző levelet Telekinek. Bethlen Miklóstól hallotta, hogy Szebenben lakása „scrupulust szerzett az emberek elméjében és suspicióban volna miatta" — ő is azzal védekezik, hogy beteg feleségét vitte be kúráltatni. Teleki erre azt válaszolja, hogy az udvarban nem vett észre Keresztesire való neheztelést.
Itt Bethlen vagy elhallgatja, vagy pedig még nem tisztázódott előtte, hogy Keresztesi is Béldi embere, s Haller Jánossal karöltve azon munkál, hogy a szászokat Béldi pártjára állítsa. (Vö. Ö. I. 300.)

190.

Lelőhelye: Gergely Sámuel másolatában — az eredetire utaló jelzet nélkül: MTAK Kézirattára, Ms. 3933. A meg nem nevezett címzett Rhédey Ferenc.

3. *tulajdonitom kgld mostani szomoru készületire való distractiójának* — Rhédey ez idő tájt készül felesége eltemettetésére.

31. *most pedig legközelebb azoknak az hadaknak urunk mellé való hozása* — Mint a levélben később nevén is nevezi a hadakat: a magyar—lengyel szövetséges csapatokra és a kolozsvári, somlyói praesidiumra gondol, behozatalukat helyteleníti. Apafi ti. jan. 8-án elrendeli Telekinek, hogy szükség esetére tartsa készenlétben csapatait, s ugyanezt a parancsot kapja Rhédey is mint kolozsi főispán. A Szentágotára hirdetett gyűlés valóban elmaradt.

40. *az többi csak olyan, mint az szamár az király választásban* — L. a 75. sz. mesét Pesti Gábor Esopus-fordításában.

56. *Betlen uramékkal is aligha meg nem békellett* — Egy ilyen Béldi—Bethlen Ferenc-fiak szövetségnek semmi realitása nem volt; nem elképzelhetetlen, hogy Bethlen Miklós ellenfelei fegyverével akar azokra visszalőni, Béldi-pártisággal vádolván őket.

63. *mézbül is mérget csináló pók természetü emberek* — Az Önéletírásban így használja fel ezt a — közhelyszámba menő — költői képet: „Ugyanis, édes Istenem, mit tehetek én róla, ha, amint mondják, hogy a pók minden virágból, még a mézből is mérget csinál." (II. 170.) Beniczkynél: Méhecske rosárul széd jó édes mézet, / Az pók reá menvén szi azonrul mérget. (RMKT XVII. 12., sajtó alatt.)

66. *de én mégis az Roboam vén tanácsival azt mondom* — Krónika II. Könyve, 10. 6—7.: Roboám királynak az öreg emberekből álló tanács azt javasolta, hogy könnyítsen Izrael terhein, s ha jó szóval szól hozzájuk, mindenkor hű alattvalói lesznek. (Ellentétben az ifjak tanácsával, akik keményebb bánásmódra serkentették.)

91. *Közelebb is vihetni az gyülést Sinkre* — Emlékezete szerint Béldinek is a sinki országgyűlésre való jövetelt javasolta abban a bizonyos Szebenből hozzá-

írott levelében, amelyet Bethlen Farkas is látott — de nem használt fel ellene — a Portán Béldi levelei közt. (Vö. Ö. I. 300., illetve 304.)

103. *igasság nélkül ne bizzunk az békességhez, Isten szava P. 1. 85.* — A hibás olvasatú locus-megjelölés miatt lehetetlen pontosan azonosítani. A 192. sz. levélben úgy idézi, „ha békességhet kivanunk Igassagot szeressünk" Értelemben hozzá legközelebb áll: Esaias 32. 17., illetve Jakab 3. 18.

105. *Ez Bánffi Sigmond, Baló és az két Haller uramnak ugy látom tetszik, mert mindenikkel eleget beszéltem errül* — Ugyancsak Gergely Sámuel másolatában található Bánfi Zsigmond levele Rhédeyhez, igazolván Bethlent: „Az mint pedig beszélgettünk vala az mostan fenforgo dolgok felöl, mivel énnékem szemeim nem arra valók, hogy irhassak, biztuk Betlen Miklós uramra, az mint ő kglme im megirta tetszésünket s tetszését, ez minekünk is tetszik..."

191.

Lelőhelye: Gergely Sámuel másolatában — az eredetire utaló jelzet nélkül: MTAK Kézirattára. Ms. 3933. „Bethlen Miklós uram levele párja."

58. *Tartalékot adna a zavaros hertelen elméknek az vármegyék declaratiója* — Azaz visszatartaná, megfékezné őket.

111. *Paskó mások pénzével és az én eszemmel ment volna el* — Ugyane vád és gyanúsítgatás ellen védekezik Apafinál Bethlen János is. (EOE XVI. 421.)

115. *Teleki uram... koma képet intézzen* — Telekit szeretné Borbála lánya keresztapjaként is magához kötelezni. L. a 192. sz. levelet.

192.

Lelőhelye: OL P 1238, 1678. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihaly Vr*amnak* &c Tit*uli* &c. Nékem kedves [bizo]dal*mas* Vr*amnak* Komam eo kgy*nek* adassek. Közölve: TML VIII. 47.

11. *éggy léánykát ada Isten* — Bethlen Borbála, majdani Galambos Gáborné születési dátuma megfelel az Önéletírásban feljegyzett dátumnak. (I. 299.)

22. *és a Török annak igazittásárae vagy csendesittésére... ieőtt* — Ahmed aga, a kapucsi Paskóval jött, hogy saját szemével győződjön meg az erdélyi állapotokról, s jelentést készíthessen. Február 1-re Szászkézdre országgyűlést hirdetett.

43. *ha békességhet kivanunk Igassagot szeressünk* — Lásd a 190. sz. levél jegyzetét.

54. *Sok az hir kgld igy ieő, s-amugy haddal* — Valóban többször esik szó róla, hogy Teleki jöjjön be katonáival, Apafi még jan. 30-án, Béldiék futása után is hívja be 200 gyaloggal. Husztra menetelének azért terjedhetett híre, mert jóakarói figyelmeztették, a kapucsi el akarja fogatni, inkább meneküljön el előle. (Vö. TRÓCSÁNYI, 217—218.)

62. *mit akartak Bogátsnál el keövetni én raytam* — L. a 185. sz. levelet és a hozzá tartozó jegyzetet.

80. *s-mind azt kialtaná hottza Olayat* — Gergely Sámuel olvasata: hozzá. Bethlen Miklós „szótárában" azonban szerepel a *hottza*, „hocca a pejt" alakban. (Ö. I. 204.) Jelentése: ide vele.

193.

Lelőhelye: OL P 1238, 1678. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihály Vr*amnak* &c Titul*i* &c Nekem kedves bizodalmas Kom*am* Vr*amnak* adassek.

6. *azt a desperatus Beldi Pált el iyesztették* — Béldi hada fel sem vette a túlerőben levő Apafi-haddal a harcot, szétfutott; az összeesküvés vezérkara Havasalföldre, majd a Portára menekült, ahol Béldi fogságba vetve hamarosan meg is halt. Kortársai a mérgezés gyanúját is felvetették.

194.

Lelőhelye: OL P 1238, 1678. Autográf. Cn. Teleki Mihályhoz íródott.

41. *megh birálom az én kgyls Uramat, megh biralom edes hazámat* — Azaz bírául kérem, elfogadom bírául.

73. *Nem io a Feydelmet tághittani* — Célzás Apafi befolyásolhatóságára — nem jó a fejedelem környezetétől eltávolodni.

Bethlen itteni érvelésével az október 1—30. időszak alatt megtartott országgyűlésre hívja Telekit, ahol az végül is nem jelent meg, betegen ült Kővárban. Ezévi hadakozásai sem hozták meg a kívánt eredményt, s ez felbátorította ellenfeleit, a Béldi-párt Erdélyben maradt tagjait. A gyűlés azonban Teleki megerősödését eredményezi: Apafi elfogatja az otthon maradt béldistákat. (L. a 202. levél jegyzetét, ill. TRÓCSÁNYI, 233.)

195.

Lelőhelye: OL P 1238, 1678. Autográf, a címzés más kéztől ered. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihaly Uram*nak* &c (Titulus) Nekem kedves bizodalmas Komam Vramnak adassek.

Közölve: TML VIII. 78.

6. *az el ment emberek* — Béldivel menekült még Apor Lázár, Belényi Zsigmond, Csáky László, Damokos Tamás, Kálnoky Bálint, Paskó Kristóf.

7. *és hogy az Portara Bojer Sigmondek el mentek* — Nyomban Béldiék távozta után Boér Zsigmond vezetésével követség indult a törökhöz, januártól áprilisig a Portán tartózkodtak.

22. *in Anno 1636 Bethlen Istvánnal mayd illyen processus volt* — Bethlen István, aki Bethlen Gábor halála után rövid ideig fejedelem is volt, 1636-ban török segítséggel próbálta visszaszerezni a hatalmat I. Rákóczi Györgytől. Az 1636. május—júniusi országgyűlés tárgyalta ügyét, az ország rendei válaszoltak Rákóczival szembeni kifogásaira. (Vö. TMÁO II. 340—342.) A Bethlen Miklós által említett, ellene hozott articulusokat lásd: EOE IX. 506—514. Az egész Bethlen István-féle mozgalmat tárgyalja LUKINICH, 1910. 25—40, 98—112, 212—227, 298—314, 477—494.

69. *mostis az széghény Atyám halála alkalmatosságával* — Apja halálát az Önéletírásban február 28-i dátummal jegyzi fel. Ez pontatlan: e február 18-án kelt levelében is azt írja, hogy apja haláláról „az napokban irtam kgdnek", ami arra enged következtetni, hogy január végén, február elején halt meg Bethlen János.

84. *Eggy tafota loboghoval, s-eggy bakatsinos loval ha leszen tsak, Charták, Tzimerek lesznek* — A zászló, öltöztetett ló, charta, címer — a temetési

pompa kellékei. Akkor értjük meg igazán Bethlen Miklós aggodalmát a pompa visszafogottsága miatt, ha tudjuk, hogy milyen volt az igazi főúri temetés: „Az töröksíposok és trombitások után mentenek az urak hintai, azután ment az község, az község után vezette két-két ember az cifrán felöltöztetett paripákot, azután mentenek az férfikeservesek hintai, az férfikeservesek után mentenek lóháton az test előtt az fenn említett két páncélban öltözött emberek; akinél az aranyas zászló volt, és aranyas fegyverben volt maga is, az ment szerszámos cifra paripán; akinél az fekete zászló volt, az ment az bakacsinban öltözött lón. Az ezüstcímert feketében az fejinél gyalog vitték." (APOR, 72.) A család — talán tüntetőleg is — a szerényebb temetést választotta: zászló, bakacsinos ló, a család címere és a „versekkel írott" — ugyancsak Apor kifejezése — charták. (L. még: Herepei János: Egyleveles kárták a Farkas utcai templomban és kollégiumban c. dolgozatát a temetési szokások kérdéséhez. HEREPEI, Adattár III. 215., illetve Levéltári adatok XVII—XVIII. századbeli egyleveles nyomtatványokról; (uo. 225.) ahol Herepei hivatkozik e Bethlen Miklós-levél adataira is, s feltételezi, hogy a kárta életrajzos szövegét és verses részét is esetleg Pápai Páriz Ferenc írta. (Uo. 227.)

102. *En immár az Gyülésre nem mehetek* — Épp e napon kezdődött Fogarasban az országgyűlés. Bethlen Miklós apja halála és közelgő temetése miatt kapott felmentést a részvétel alól; Teleki — betegségére hivatkozva — szintén távol maradt.

196.

Lelőhelye: OL P 1238, 1678. A címzést kivéve autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihály Vram*nak* &c. Nékem kedves bizodalmas komám Vramnak adassék.
Közölve: TML VIII. 86.

15. *megh lássa kgd az Portára kik mennek* — A Portára rangos követséget indítottak — Béldiék jelenlétét ellensúlyozandó. Az újdonsült kancellár — a Bethlen János helyébe kinevezett — Bethlen Farkas, Szilvási Boldizsár, Mikes Kelemen és a medgyesi jegyző képviselte Apafit Törökországban. (Vö. TRÓCSÁNYI, 220.)

197.

Lelőhelye: OL P 1238, 1678. A címzést kivéve autográf. Tekentetes Nemzetes Teleki Mihály Uramnak &c. Nék*em* kedves bizodalmas jó-akaró Komám Uram*nak* eö kgl*nek* adassék
Közölve: TML VIII. 109.

13. *ne neheztellye kgd irni az Aszszonynak az mostoha Anyamnak* — Bethlen Miklós az örökség ügyében várható huzavonát elkerülendő kéri Teleki közbenjárását Bethlen János özvegyénél, Fricsi Fekete Kláránál.

24. *valami az kgd személyét, az hadra való ménését, vagy nem ménését, nézi* — Teleki Mihály a Béldiék megfutamodását követő napokban ismét előtérbe helyezi a bujdosókkal való kapcsolat rendezését. Februárban megegyezik velük, hogy ha Apafi nyíltan nem vállalhatja — s nem is vállalja, mert a kapucsi még mindig Erdélyben van — támogatásukat, ő *magánemberként* akkor is kimegy. A bujdosók hosszas tárgyalások után vezetőjüknek ismerik el, s március 8-án fel is esketik. Ugyanekkor azt is elhatározzák, hogy Teleki

márc. 31-én induljon meg a bujdosókkal és a segélyhadakkal. (TRÓCSÁNYI, 225.)

35. *Az Magyar Praedicatorság állapottjárol irott Apologiat* — Az Apologia ministrorum evangelicorum Hungariae... c. röpiratáról van szó, amely 1677-ben jelent meg Kolozsvárott, s valószínű éppen e levélben említett közvetítés nyomán már 1678-ban Utrechtben is napvilágot látott. (RMK II. 1400.; illetve RMK III/2. 2938.)
Páris Sándor az Erdélyi Múzeumban látott egy, Teleki Mihálynak az alábbi szöveggel dedikált példányát: „Az méltóságos ur Teleki uramnak, az könyvben oltalmazott Magyar Ecclesia ügyének kiváltképen való Gyámolának, régi ezen ügyben eggyütt járt követ társának mindenkori kedves bizodalmas io akaró Urának, komjának küldi Bethlen Miklós." (PÁRIS, 58.)

198.

Lelőhelye: OL P 1238, 1678. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihaly Ur*amnak* &c. Nékem kedves bizodal*mas* Uram*nak* Komam*nak* adassek.
Közölve: TML VIII. 133.

3. *20. Marty irt kgd butsuzo levelét nagy szeretettel véttem* — A bujdosó hadaknak március végén kellene együtt lenniök, gyülekezésük azonban, különféle akadályok miatt, igen lassú, így Teleki csak „máj. 4-e és 7-e közt kel át a Szamoson s indul Thökölyék hadai felé" (TRÓCSÁNYI, 228.)

23. *Exemplárokat elseö alkalmatossággal küldök* — Az előző levélben említett Apologia ministrorum... példányairól van szó.

199.

Lelőhelye: OL P 1238, 1678. Autográf. Az Meltoságos Urnak Teleki Mihály Uramnak. &c Tit*uli* &c Nekem kedves bizodalmas Uram*nak*... [Szakadozott.]

6. *Az Orszagnak és az Uraknak irt kgd levelei pariát olvasám* — Az 1678. márc. 21-i keltezésű, Komáromi János másolatában fennmaradt, tanácsurakhoz írott levélben a Bethlen-kifogásolta rész így hangzik: „Mostan immár annyira jutván ennek az sok remintelenségek között evező nemzetnek s keresztyén vallásunknak dolga, hogyha kglmes urunk s fejedelmünk méltóságos nevezeti s kezei alól kiesik s magának hagyatik ezennel minden jó lelkeket méltán irtóztatható extremitásokra s veszedelmes confusiókban kénszerittetik bocsátkozni és (adja Isten ennek az hazának is ne nagy gonoszával) siralmasan ereszkedni; kikre s egyéb okokra nézve lelkem ismeretitűl meggyőzettetvén, kellett magamat az kimenetelre resolválnom, üdvességesebbnek tartván ily keresztyéni ügy mellett meghalnom, mindtsem valamelyik puszta házamnál agyonverettetném." (DEÁK, 1883. 260.)
Bethlen remek érzékkel látja meg, hogy a kifogásolt kitételekkel Teleki milyen nagy támadási felületet adna ellenfeleinek.

31. *naponkent betstelenkednem, az sok szo és gyanu közeött* — Bethlen továbbra sem tudott megszabadulni a Béldi-mozgalomban való részesség gyanújától. Ezt Rhédey is megemlíti, Telekinek írván e mostani találkozójukról, 1678. máj. 17-én: „Bethlen Miklós jött vala az elmult pénteken hozzám, az sok hamis és gonosz emberek azt is nyavalyást csak ijesztgetik mind kezessége

dolgából s mind egyebekből, ugy látom gondolkodik is, az mint hogy mostani világban nem is méltatlan. Lelkem Uram ihon szintén elfogyunk és fogynak vallásunkon való szolgálatra való emberek." (Másolata: MTAK Kézirattára, Ms. 4933.)

200.

Lelőhelye: OL P 1238, 1678. Autográf. Méltoságos Vrnak. Teleki Mihaly Vram*nak* &c. Tituli &c Nékem kedves bizodalmas Komám Vr*amnak* adassek.
Közölve: TML VIII. 216.

9. *Az széghény és siralmas Magyar Nemzetnek ennyire valo successusát szivem szérént őrűlőm* — Telekiék megkezdték a hadműveletet, portyázó csapataik Kálló és Böszörmény alá is eljutottak. Teleki máj. 27-ig elérkezett Vezendhez, ahol is napokig várakoztak, e várakozás közben írhatta Bethlennek az említett levelet.

13. *azt iovallom, hogy eghészszen az Botskai István idejebéli processust ... kövesse kgytek* — Bocskai hadjáratának tapasztalatait bizonnyal szem előtt tartották Telekiék; Bethlen javaslatával azonos a haditanács döntése pl. a hadak fegyelmezése tekintetében: Bocskai edictumát veszik alapul. (Mindkét jegyzethez lásd: TRÓCSÁNYI, 228.)

Mint a 199. sz. levélből kiderül, Bethlen nem érzi magát biztonságban, azonban az udvar pártfogói, Teleki és Rhédey révén megnyugtatja, hogy jelenleg nem kételkednek hűségében.

[Bornemissza Anna — Teleki Mihálynak]

Édes Bátyám uram, Kgd nekem küldött levelét Redai Ferencz uram ő kglme megadá, melyben mit irjon Kgd Bethlen Miklós uram ő kglme felől, megértettem. Az mi az ő kglme állapatját illeti, hogy ezekben az állapatokban ugyan ő kglme derekasint benne lött volna, meg kell vallani, nem értettük, bizony dolog nem azért írom, hogy magamat abban dicsérném, de akárkinek is jobban fáj, hogy vallásunkon való böcsületes emberek így fogynak, szintén láttatik már egynéhányra jutni, ugyanis az a keserves, hogy nem veszik eszekbe ő kglmek, hogy csak azért vonszák más valláson valók magok mellé, hogy nálok nélkül nem cselekedhetnének semmit is, hogy mind magunkat, mind magokat elveszthetnének: mindaz által édes Bátyám uram, Bethlen Miklós uramnak semmi bántódása nincsen, s nem is lészen. Sőt Isten oltalmazzon, egyből tizet támasztanék, az kik vallásunkon valók, s Isten dücsüssége mellett vannak, mivel látom, édes Bátyám uram, szintén fogytán vagyunk mind magunk s mind gyermekünk s más böcsülletes vallásunkon való emberek is. Ezzel stb.

Fejérvár, 11. Junii 1678.

Kgdnek sok jókat kívánó atyjafia
Bornemissza Anna m. pr.

(Közölve: TML VIII. 215.)
Bethlent e számára veszélyekkel terhes időben is izgatja a „magyar ügy", s helyzetelemző készségéről tanúskodik ekkor született traktátusa:

A*nno* 1678. 27 Juny. Az széghény magyar ügyet mint és menyire seghithetné most Urunk, maga eő Nga és az haza veszedelme nelkül arrol valo Censura, melybe belé jeö azon magyar ügyreöl valo nagyobb discursus a szomszed országok [?] eggyütt.

Hogy ebbe az discursusba ember rendessebben mehessen elé, legh elöször égynehany principiumot kell fel tenni fundamentumul, mellyek ha ugyan tellyességghel megh csalhatatlanok*nak* nem mondattathatnakis, mindazonáltal ollyanok, hogy az mostani állapotokhoz képest a Politicus ugyan tsak bátrann épithet rayta, seöt az en tsekély elmém szérént azt merem mondani, hogy azok az Principiumok, avvagy fundamentumok énghem megh ne*m* csalnak.

I. Az Teörök részéröl el kell ezeket hinni. 1. Az magyar ügyet fovealni kivánnya, hogy a német az altal erötleneddgyek, maga a csavargotol securusabb legyen, ado és más égyéb tekintetek, &c mellyeket elé hordani ne*m* szükségh. 2. De hogy az magyar űgy az eö belé elegyedése nélkül promovéaloddgyék derekasonn, azt eö nem akarja, és ez az oka hogy Erdelyt belé elegyedni nem enghedi, nem az hogy Erdelyt, avvagy az 20. esztendeös frigyet féltené. 3. Hogy valaha Erdelyt és Magyar Országot eggy Kiraly vagy Feydelem igazgatása alatt conjungalodni engheddgye az Török, azt gondolni sem kell, mégh Bethle*n* Gabornak ki volt az mondva a Portán vilagosonn, mikor Királlyá választották volt. 4. Nem kell azt visgálni, hogy ha a Török maga nagy erövel belé elegyedik, abbol mi leszen, hane*m* attol irtozni, és retteghni kell, hogy Szathmár Kassa oda ne legyen, és mind Erdely Magyar Orszag s-Lengyel Ország vellek eggyütt el ne veszszen. Teöbb reflexiokis lehetnének az Teörök reszereöl de azok aprobbak hagyo*m* abba.

II. Az Austriai ház reszeröl megh kell ezeket gondolni. 1. Confoederatussi és maga ereje az Austriai hazé nagy, mert az Spanyol, Danus, a Belgak, Brandenburgicus Elector, Saxo és az Imperium*nak* némelly Feydelmi sokat tesznek, és hogy mellölle el állyanak azt várni aligh lehet, nem az Austriai haz szeretetiért, hanem a Gallus felelmejért. 2. Soha az Aust*riai* haz Magyar Országot más igazgatás alá ne*m* botsattya in toto, nem tsak a betsülletért, hane*m* hogy az haereditaria provinciai mind el vesznének egheszsz Murva Austria Styria Carinthia s-a többi, extremitásokat szenved inkább, megh addgya a Töröknek az adot mint szinte Ferdinandus Primustol foghva minden magyar Királyok Rudolphusigh adoztak az Törökne*k* Magyar Országtol. Seöt bizony megh alkuszik a Teörökkel ha ugyan megh szorul ha Kassaigh mind oda addgyais Kassával éggyűtt, mert eö neki az eö haereditaria provinciai securitassára iobb hogy az Teörök ide ala keresztül birjon Lengyel Ország felé, mint sem tova fel Murva Austria Styria tayatt, a penigh más képpen nem lénne, ha a Teörök ugyan derekasonn foghná az dolgot. Hozzá tehetni aztis, hogy ha tsak boszszut akar állani mind Erdelyenn Magyar Országonn Lengiel Országonn egyszer s-mind állhat boszszut Szathmar s-Kassa oda adásával, megh tselekeszi bizony penigh ex desper*a*tione, ex odio ét ex ratione Status Haereditariar*um* Provinciar*um*. 3 Az Austriai Tanáts hogy csalárd, hütit semmiben tarto, hogy bolond buzgo persecutor papista a bizonyos, hogy az vélle valo Tractakot ám bár az eö hasznára valok legyenek, ha mast el veszthet velle, ki addgya, peldák erre Szapolyai János Bathori Istva*n*, Bethlen Gabor kiket a Teörök*ne*k mingyart ki adott. Ideis lehetnének teöbb reflexiokis, de legye*n* elégh ez.

III. Az Imperium részéreöl kéttségh nélkül el kell hinni, hogy az Töröktöl ighen fél, Az Austriai házat noha nem szereti, de mint hogy attol mint gyenghebbtöl maga szabadságát inkább oltalmazhattya, mint sem a Gallustol oltalmazhatná, kivált ha az Austriai házonn triumphalhatna; Erre nézve mind az Császárságba mind Magyar Ország birásába praeferallya az Imperium és minden keresztyének⟨az Au⟩ mégh magok az Gallus confoederatusiis titkonn az Austriai hazat mint sem a Gallust; Neis bizzék humanitus soha senkiis ahoz, hogy se Magyar Országot vagy Teörök, vagy egheszszen Teörökös, vagy Gallus ember kezében esni engheddgye Europa, sem hogy az Austriai házat a Gallusnak eghészszen ruinalni engheddgye

IV. Az Frantziai Kiraly részéreöl megh kell gondolni. 1. Magnanimus Potens és gazdag Király, eleitöl ſoghva Iſtenteöl ugy igazgattatott az a Corona, hogy noha Papista, de az Austriai haz ellen valo nagy gyülülséghtöl viseltetven Iſten eszköze legyen a Reformatio seghittésére. 2. Obligalta s-obligallya naponkent a Magyar Nemzetet, mellyet ighen megh kell betsülni, s-hálálni, de azonba. 3. Ugyan tsak papista, nints az a Nemzettséghis nagy levitas nélkül. Ha hul praevaleal ighen insolens fenyitektelen gázolkodo. 4. Meszsze vagyon Magyar Országtol bayosonn erkezhetik. 5. Ki ſáradhat eöis, mert eröss Confoederatio vagyon ellene. 6. Felhetni attolis ne per Hungaricos motus totam belli molem in Hungariam derivet, melly megh lévénn eö osztán amott nyugoddgyek ha tsak éggy nyaratis, a penigh nem lehetetlen, mellyet sok ratiokkal megh mutathatnek.

V. Lengyel Orszag részéröl tudni valo dolgok ezek. 1. Noha a Kiraly Gallica Creatura, de a Respublicanak szine és naggya mind Austriacusokbol áll. 2. A Törökneк nagy progressusat nem lehet a Lengyelnek kivánni ha megh nem bolondultak minnyaian, kivált Magyar Ország hogy eppen Teörök birtoka alá ménnyen, azt a Lengyel nem enghedheti, mert eghészsz Lengyel Ország vész el vélle, akar a magyar, akar a Német alkalmatosságával essék Magiar Ország ollyan ighen a Teörök kezébe, hogy azonn a félenn lehessen passusa a Teöröknek Lengiel Országra. 4. A Lengyelis mind papista, Papok Jesuiták ighen potensek, az Evangelicusok nagy successusat nem nézhetik io szemmel.

VI. Erdely mint legyen tuddgyuk arrol szolni nem szükségh, hanemha Tanátsával pénzével (de ezt ighen kímillyük, vagyonis ugy látom az hová költsük.) fegyverrel semmit seghithet, csudások és ideghenek az elmék, noha égiéb aránt az én vekony itíletem szérént, olly ighen égybe keöttetetnek hiszem az magyar ügyet lénni Erdellyel, hogy eggyik a másik nélkül sem vész sem marad megh, de erröl ide alább mayd bövebben.

VII. Magyar Orszagba megh kell gondolni ezeket. 1. Mint eggy hoszszu tekergös kigyo ugy nyulik vekonyonn és ighen keskenyenn el Magyar Ország Erdelytöl ſoghva eppen Dalmatiaigh Lengyel Ország, Murva, Austria, Styria, Carinthia, Carniolia mellett, más felöll mind a Teörök szomszéddgya, seöt az holdolás sok helyt tsak nem eppen Styriaba bé megyen, az Veghbeli Tiszteknek eghészsz Horvat Országba mind a Kranyitzok fizetnek, seöt a Tiszteketis eök viselik, maga a Situs nem szenvedi soha, hogy kivalt a Dunánn tul valo része Magiar Országnak és Horvát Ország, (ha ultro mind Teörök Német megh énghednéis hogy Kiralyt tegyenek.) subsistalhasson a ket hatalmas Nemzet közeött, ezis az oka, hogy soha a Dunánn tul valo magyar és horvátság sem Szapolyai Janos, sem Botskai, sem Bethlen sem Rakocy idejébe nem értett éggyet a Dunánn innét valo reszével Magiar Orszagnak. 2. Az embernek naggya mind Papista, a Varosok mind Lutheranusok, az eghészsz Nemzet ighen egyenetlen, ighen erötelen, tanatstalan, pénzetlen iay tsak ighen el aprosodott, spitzen áll dolga, veszessen eggy hartzot ez az had, humanitus de summa rei actum est. Azonba az reghi nagy emberek peldaja szerentis tsak alá s. fel valo járással farasztani az németet bayos, mert semmi erösségh sints a magyar kezében, etc.

Mind ezekből már ezt concludalom. 1. Az magyar ügynek, Erdélynek, Urunknak és mindnyaiunknak ratio statusa ma az volna, hogy migh a Teörök distractus addigh kelléne derekasonn reá fekünni és kezzel lábbal rayta lenni ezenn a dolgonn. 2. Mint hogy az Fundamentumok gyénghék, hoszszas hadakozáshoz, annál inkább Magyar Országnak mas gubernium alá valo vételéhez nem lehetvén reménsegh száiyal ugyan a békességhet felette ighen kell utálni, de szivel bizony felette ighen kell kívánni, és arra az utat el tavul tsak alattomban irtogatni. 3. Mint hogy Urunk és Erdély aperte nem seghithet, szükségh hogy méghis az Kormanyozását az dolgoknak manutenealy-

lya, melly külömb*en* ne*m* lehet, hanem az mint már Teleki Ur*am* ott vagyon az hadba, eö kegyemét támogatni kellene, ha el lehetne Urunk az hadának némelly része nélkül, tsak ugy ké tettetni, mint ha a költséghet megh unva*n* el botsattaná eggy részét, kikis szinák ki magokat oda ki Teleki Ur*am* utánn, de ez ha ighen tzegheresnek lattzik, titkosabb ut az, hogy bizonyos szamu hadat vigyázásnak okáért küldene ki eö Nga eghészsz Somlyo tajékáigh, mellyis megh lévénn, kevés vártatva magais eö Nga Szamos Uy vár tayekára menne ki bár tsak két vagy három ezer emberrel, keönnyü volna itt Erdelybenn azt hirdetni hogy az nemet és hayduság akar irrumpalni, annak szine alatt vihetnének hadat fel; Ennek az hire oda ki tiz annyi volna, és akarmint tudosittanák innét az Nemetet oda ki, seöt ha Urunk és az Ország maga assecurálnáis, de mégh sem hinné az Nemet azt, hogy ugyan tsak ki nem akar ménni. Ez alatt Teleki Ur*am* tsak indulna fel igyenessen Murva felé, lehetetlennek hiszem, hogy az Nemet az Erdélyi hadnak fenn állása miatt utánna merne ménni, mert attol felne, hogy ez mingyárt ki nyomul, és gázol, ha penigh szabadosonn gazolhatna oda fel Teleki Ur*am*, az nem kitsin haszon lenne, hogy ha penigh az az Erdelyi had fenn állás azt veghbe nem vihetnéis a Németnél, hogy utánna ne mennye*n* Teleki Uram*nak*, mert azt sem mondom lehetetlennek, hogy az erösséghekhez bizván azonba a magyart ne*m* szanván a Német ugyan tsak nyomába lehetne Teleki Uram*nak*, legh alább ugyis az dologh ennél az mint most vagyo*n* roszszabbul nem volna az Teleki Uram és magyarság részéreöl. Az Teörökeöt a mi nézi tsak azért nem hisze*m* hogy nehézséghet vethetne reánk, mert informalni kellene, hogy Beöszörmeny Szathmar etc fenyeghetözik. Az Statusok zugolodása tudom megh lenne, de arrol mit tehetni. 4. Mind ezeknél mayd hasznosabb volna, hogy ha fegyverrel nem seghithetünk arrol gondolkodni, mint legye*n* az Tanátsok eghészsz kormánnya az Urunk kezébe, az penigh ugy tettzik megh lehetne, rész szérent avval ha Erdelyi betsülletes két harom vagy teöbb feö rénd ember volna Teleki Ur*am* mellett, kikis a magyarságtol avvagy tsak betsülletnek okáért adhibealtatnának az Tanátsba és dolgokba, nevek lenne voluntarius mind Törökre Nemetre nézve. Azonba eggy réndes generalis Legatiot kellene eö Nagá*nak* expedialni Lengyel Országba és onnét fellyebb az keresztyen Királyokhoz feydelmekhez, arrol penigh legh elöször a Teörökeöt tudosittani kellene, hogy eö Nga követét botsátotta a véghre, hogy az dolgokat tanullya ki ugyan voltaképpen, azonba hogy ha a Németnek mi akadalyt többet tsinalhatna etc. tsinálna illendeö praetextust ember a Teörök elött. Annak az Legationak a Gallus hirével és tettzéséböl kellene lénni. Annak az Magyarokkal és Teleki Ura*mmal* titkonn ighen derekasonn kellene correspondeálni.

Annak ollyan Neutralitast kellene viselni, seöt az Urunk eö Nga scopussátis ugy kellene ki adni, hogy eö Nga mint éggy intermedia persona akarná ha mibe az széghény magyar Nemzetnek az Keresztyénségh iovával éggyütt seghithetne; ⟨Egyeb⟩ Ugyis ké intézni, hogy mind az Gallica factio, mind Austriacus confoederatusokhoz mehetne el, noha a Csaszárhoz éggy altallyába nem kellene ménni, sem irni, sem izenni, de a Danusnak, Saxonak, és kivált a Brandenburg*icusnak* és Belgak*nak* irni ké, seöt ez kettöhöz elis kellene ménni.

Legh titkosabb és legh feöbb fel tétt tzéllya és véghe lénne az ennek az követtséghnek, hogy ha inducaltathatnának a Belgák és Brandenburgicus hogy illyen istentelenséghébenn az Austriai házat haddgyák oda, éltessek tanáttsal a szegheny magyarokat, assistallya*nak*, interponállyák magokat, noha ezt tsak titkonn kellene concredalni nékiek in fine finali.

Azonban in omne*m* eventum tsak io volna hü ember által az oda fel valo dolgokat ki tanulni, hogy ember meddigh bizhassék a Gallushozis, kihezis el kellene ménni azon keövetnek.

Ha arra mehetne az dologh hogy osztan Tracta lénne, azt ugy ké folytatni hogy a Teörökнek az adoval dugnok bé a száyát, a Gallusnakis lenne satisfactioja. Urunk és Erdély se maradna részetlen a kalátsba. Magyar Orszag restitualtatnek lelki testi szabadságába. Az Austriai házért penigh lénnének kezesek a Belgak, Brandenburgicus Saxo Danus etc hogy a magyarokat megh nem haborgattya. Eggy szoval veghez-nénk minden jot, mellyet addgion Isten szerelmes szent Fiaert Amen.

Ennek modalitassi Circumstantiai sokra terjednek, mellyekröl Coram lehetne szo. irni el untam.

Ha kgd pariallya, és maga neve alatt masnak mutattya nem banom, de az en irásomot ember ne lassa parola etc. Ez penigh kgdnel sokaigh ne állyon, mert mirigyes az üdö, ha megh halnál más kezre menne Az illyen Censura adásert penigh mostis fay az én fejem neha. Kgd szolgaja [...]

(Bár Bethlen az aláírást olvashatatlanná tette, mégis nyilvánvaló, hogy ez az ő szellemi terméke. Erre vall a tág horizontú, reális politikai körkép és elemzés, a kifejezéskészlet és az autográf írás. A címzett feltehetőleg Rhédey Ferenc. Lelőhelye: OL P 659, 9. cs. 253.)

201.

Lelőhelye: OL P 1238, 1678. A címzést kivéve autográf. Tekéntetes Nemzetes Teleki Mihály Uramnak &c. Nékem kedves bizodalmas Uramnak Komamnak adassék.

4. *kgd beteghséghe miatt Kővárba jeőtt volna* — Teleki e tulajdonképpen sikertelen hadjáratának utolsó állomáshelyéről, Eperjes alól augusztus 13-án indult meg Erdély felé.

202.

Lelőhelye: OL P 1238, 1678. A címzés kivételével autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihály uramnak (tituli) Nékem kedves bizodalmas komám uramnak adssék. [!] Közölve: TML VIII. 255.

Bethlen Miklós ez idő tájt újfent veszélybe kerül. Baló 1678. szept. 1-én Gyulafehérvárott kelt levelében arról értesíti Telekit, hogy a Béldiék kezdte szervezkedés ügye tovább folytatódik: „Nádudvari János uram sem volt üres ez tisztességes szabadság keresőknek társaságától, mely megvilágosodván urunk előtt, professori tisztitől amoveáltatott és introducáltatott helyében Kolosvári uram.

El nem hinné Kgd, *mennyin vadnak: Betlen János, Kapi György, Haller János, Kornis, Betlen Miklós, de gyengén Sárpatakitúl, Lázár István, Daniel István, Dávid deák, Keresztesi Sámuel Keresztesi 22[?] Kálmán* etc." (TML VIII. 248.) Ez a homályos megjegyzés akkor világosodik meg igazán, ha Rhédey Ferenc 1678. okt. 1-i, Telekinek írt levelét is elolvassuk: „Urunk ő nagysága semmiképpen nem akarván tovább halasztani, most ebéd előtt Haller János, Lázár István, Daniel István, Keresztesi Sámuel uramékat és Kálmán Christophot arestáltatta..." (Uo. 295.) Az esetről természetesen Bethlen is megemlékezik Önéletírásában, s hozzáfűzi: „Mikor Fejérvárott az a sok fogdosás, nótázás volt, nékem Teleki, Rhédei magok tanácslották, ne menjek a gyűlésbe, ők megmentenek a fejedelem előtt; azért csak Szent-Miklóson ültem szüntelen való remegésben minden ártatlanságom mellett is." (I. 303.) A vádak talán magától Balótól származnak, aki Bethlen-leveleket vélt felfedezni Béldi levelesládájának felhányásakor. (Ö. I. 305.)

203.

Lelőhelye: OL P 1238, 1678. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihaly Vram*nak* &c Nékem kedves bizodalmas Koma*m* Uram*nak* adassek.

3. *Komáromi Vramat találvánn Balásfalvan* — Komáromi Jánost, Teleki titkárát.

5. *kgd ha hamar ki akaris indulni* — Telekit már szeptember eleje óta sürgetik Thökölyék, hogy mielőbb induljon vissza közéjük. Betegségére hivatkozva azonban még nov. 9-én — Thököly nov. 1-i veresége után — is a fejedelmi tanácstól várja a döntést. Apafiék úgy határoznak, hogy Teleki a hadak élén induljon ki, közbeszól viszont a bujdosóknak a császárral kötött fegyverszüneti terve. Emiatt, s a tél közeledte miatt nincs is szükség a hadbavonulására.

13. *Ketzer Uramek cum contento iönek* — Keczerék követjárásának eredményességéről Teleki 1678. dec. 3-án írja Nemessányi Bálintnak: „Keczer uramék az elmult szeredán érkeztek Fejérvárra, olyan válaszszal, mennél jobbat nem kívánhattunk volna. Az summája ez: hogy az dolgok egészben az mi kgls urunkra ő nagára bizattak és az szerint vannak megengedve, a mint ő nagának az felséges francziai királylyal és marchio urammal való tractájában le vannak téve." (TML VIII. 354.)
Erdély a nagyhatalmak külpolitikai játékszerének bizonyul: akkor kapja meg a portai engedélyt — s éppen a franciákkal kötött szerződésre hivatkozva —, amikor a franciák, megkötvén a spanyolokkal a békét, a magyarországi diverziót már szükségtelennek ítélik, s hadaikat elbocsátják, szétzüllesztik.

19. *Bethlen Farkas Vram elmejeis most iol iár az magiar dolgok és kgd iránt* — Bethlen Farkas ugyanis általában ellenezte a magyarországi elégületlenek megsegítését.

25. *el hiszem ioba töri ottis a nagy fejét* — Rhédey Ferenc nagy feje, úgy látszik, a kortársak humorának céltáblája volt, Naláczi 1668. jan. 2-án Telekihez írott levelében így jellemzi: „Az a nagyfejű Rédei Ferencz is mit ír, ím azt is elküldtem Kegyelmednek." (TML IV. 255.)

204.

Lelőhelye: OL P 1238, 1678. A címzés kivételével autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihály vramnak. (titu*li*) Nékem kedves bizodalmas Komám vramnak eő kgminek adssék. [!]

5. *kegd szerelmes Annya halála akadékot teőn* — Teleki Jánosné, Bornemissza Anna, Apafinénak unokatestvére. A fejedelemasszony már 1678. dec. 22-én azt írja Telekinek: „Kgld levelét vettem, édes Bátyám uram, melybül szomorúan értem az szegény néném asszonynak halálát; az Isten nyugossa meg. El is hiszem, hogy az örök életben elért." (TML VIII. 369.)

205.

Lelőhelye: OL P 1238, 1679. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihály Vr*amnak* (Titu*li*) Nekem kedves bizodalmas Uram*nak* Komam*nak* eö kgy*nek* adassek.

26. *Az Aszszony Apafi Miklosne* — Teleki „szép özvegy menyecske" lánya, Anna, akit később Thököly eljegyzett, de eljegyzését felbontva Telekit még jobban magára haragította. (Vö. Ö. I. 313.)

206.

Lelőhelye: OL P 1238, 1679. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihaly Vr*amnak* &c Tit*uli* &c Nekem kedves bizod*almas* Vr*amnak* adassek.

4. *superveniala azonba széghény Csernatoni Pal halála* — A 21. sz. levélből láthattuk, hogy Bethlen pártfogolta peregrinációja hűséges útitársát, vezetőjét, Csernátoni Pált, s szerepe volt abban, hogy — karteziánussága ellenére — számtant és filozófiát taníthatott Enyeden.
Koncz József Egyháztörténeti adalékok cím alatt közli a Csernátoni halálára és az udvar kinevezési törekvéseinek meggátlására vonatkozó részeket. Szerinte ez burkolt utalás Nadányi Jánosra, akit a fejedelem a kurátorok megkérdezése nélkül nevezett ki tanárrá Enyedre. (KONCZ, 1890/b. 322.)

207.

Lelőhelye: OL P 1238, 1679. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihály Vramnak &c Tit*uli* &c Nékem kedves bizodalmas Vr*amnak* Komámn*ak* adassek.
Kelte: 1679. márc. 31.

4. *Teghnap tsak perfunctorie beszellek Ketzer és Absolon Uramékkal* -- Minden bizonnyal azért éppen velük tárgyalt Bethlen a magyarországi dolgokról, mert márc. 22-én Thököly arra kérte Telekit, hogy menjen ki hozzá, vagy küldje maga helyett Keczer Menyhértet és Absolon Dánielt. (Vö. TRÓCSÁNYI, 249.)

7. *már a Frantzia és Császár között valo békességh megh lévénn* -- 1679. febr. 5-én megkötötték a nymwegen-i békét, mely a holland háború végét jelezte, s amelyben Spanyolország lemondott néhány németalföldi határváros birtoklásáról. A Habsburgoknak jelentős erői szabadultak fel nyugaton ezáltal.

25. *eggy hirt hallott felőllem, de megh ne indullyak rajta* — A hír, amit Rhédey Bethlen felől hallott, valószínűleg az ekkor folyó Béldi-ellenes vallatásokra vonatkozik, melyek során természetesen Bethlen neve is fölmerült. (L. a 208. sz. levelet és jegyzetét.)

208.

Lelőhelye: OL P 659, 18. cs. 652. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihaly Vr*amnak* &c Tit*uli* &c. Nékem kedves bizodalmas Uram*nak* Komámn*ak* eö kgy*nek* adassek.

10. *illyen nagy dologhba eő kegyemek ugy kotyáznak* — Azaz játszanak, nem veszik komolyan a dolgot. Kriza János szerint a kótyázás során a játékosok „egy hosszu fácskát" ütnek botokkal. (CZUCZOR—FOGARASI, III. 1030. has.)

21. *En Istenembe ugy bizom, hogy evvel az alkalmatossággal hozza eő Felséghe az en ártatlanságomot nap fenyre* — Mint az előző levél jegyzetében esett már

szó róla, e napokban folynak a tanúvallatások Béldi és a két Bethlen ellen. 1679. márc. 28-án például többen vallották, hogy úgy tudják, úgy hallották, Bethlen Miklós is egyetértett Béldiékkel. Mihács Ferenc egy Béldi-levelet kézbesített Bethlennek. Apor Lázár azt vallja, hogy látta Bethlen Miklós levelét „in plurali irva", melyben nem javasolják Paskó elmenetelét, hanem gyűljenek össze, s küldjenek zálogot Apafinak, és vele közösen orvosolják a dolgokat." (EOE XVI. 651.)

39. *Amicus certus in re incerta cernitur* — A mondás Ennius Quintus római költő Fragment incert. XLIV.-re vezethető vissza.

209.

Lelőhelye: OL P 1238, 1679. A címzés kivételével autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihaly Vramnak (titulus) nekem kedves bizodalmas vramnak, Komam*nak* adassek

14. *Felette keövetem Vram kgdt a papiross fottárol* — Bethlen itt némileg ellentmond annak a későbbi Apor Péter-féle kijelentésnek, hogy a levél formája, a papír nagysága nem bírt jelentőséggel: „Az levélírásban is semmi ceremóniát nem tartottanak, mint most, mert ha alábbvaló embernek is egész árkosra nem írsz, még azt is koportában nem csinálod, vagy spanyolviasszal nem pecsételsz, megharagusznak érte; az régi embernek penig, akármely nagy embernek írt valaki levelet, egy árkosnak a negyedit egészlen beírta, alig maradott egy kis tiszta papiros, mikor az levelet egyben fogták, ahová titulust írjanak." (APOR, 39.) Való igaz, hogy még a fejedelemnek beadott kérvények is őrzik e hagyományt, úgy látszik azonban, hogy ekkor már a papír mérete a tisztelet, a megbecsülés jelzése is volt egyben.

210.

Lelőhelye: OL P 1238, 1679. A címzés kivételével autográf. Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihalÿ Uramnak &c. nék*em* kedves bizodalmas Uram*nak* Komam*nak* eö k*nek* adassék.

6. *de az Feleséghem tsak continuallya az betegheskedést* — Amint az Önéletírásban beszámol róla, felesége gyakran 16—20 hétig is fekvő beteg volt, nyavalyatörős görcsei és egyéb, női természetű bajok miatt. (Vö. I. 307., illetve halálának leírása: 332—333.)

10. *Valobann bé telik raytam amaz ember panaszsza...* — Arra a példabeszédre hivatkozik itt Bethlen, mely Tótfalusinál ekként hangzik: „Egykor egy ember mondja a szomszédjának: Szomszéd, miért pusztítád el a jó szőlőt? Mondja ama reá: Én nemhogy elpusztítottam volna, sőt három esztendeje is vagyon, hogy feléje sem voltam.
Mondja amaz: Szinte azzal pusztítottad el, hogy feléje sem mentél." (JAKÓ, 275.)

17. *ha az alatt a Tractara valo ki ménés miatt kgdt mostanságh nem láthatnam* — A bujdosók 1678 őszén fegyverszüneti tárgyalásokba bocsátkoztak a császárral, Forgách Ádám kezdeményezésére. A török is hozzájárult a béketárgyalások beindításához, Apafiékat annak elősegítésére ösztönözvén. A franciák szeptemberben békét kötöttek a hollandokkal, majd a spanyo-

lokkal, s bekövetkezett a császárral való megegyezés is, így a bujdosókra már nem volt szükség, a segélycsapatokat szétzüllesztették, a lengyelek aláírták a semlegességi egyezményt. Ilyen körülmények között Erdély számára sem maradt más út, mint hogy felajánlja közvetítését a császár és a bujdosók között. Apafi postamesterét, Vajda Lászlót küldi Bécsbe, hogy előkészítse a tárgyalásokat, s Hocker értesíti is a fejedelmet, hogy a császár Bécsben fogadja követeit. Apafi e színhelyet csak némi húzódozás után fogadja el, s Telekit, Nemes Jánost, Kendét, Keczer Menyhértet és még két személyt küldené fel, s június végén az az elképzelés, hogy a követek júl. 31-én indulnának. Lipót júl. 30-i levele viszont nem egyezik bele a javasolt Szathmár helyszínbe, csak Bécset tartja elfogadhatónak, sőt, figyelmezteti Apafit, hogy őt nem is fogadta el mint közvetítőt. Eközben Telekit is elriasztja egy magyarországi jóakarója: azt írván, ne menjen Bécsbe, mert vagy árulóvá kell válnia, vagy nem engedik vissza. Ezért Apafi júl. 11-én közli vele, hogy eltekint követjárásától. Végül az egész követség ügye elcsitul — a császár erői a nymwegeni békével felszabadultak, s nem hajlandó a tárgyalásra. (Vö. TRÓCSÁNYI, 239—245.) Bethlen tehát júl. 8-án, e levél írásakor még csak arról tud, hogy a hónap végén Teleki egy bizonyára nem rövid ideig tartó — szatmári, vagy bécsi tárgyalásra megy.

40. *Az Asszonynak mind feleséghemmel éggyűtt kivánok boldogh szabadulást* — Terhétől való megszabadulást — azaz szülést.

45. *Az Collegium dolgairol ugy hiszem Matskási Vramtol bövőnn fogh kgd informaltatni* — Macskási Boldizsár is a kollégium kurátorai közé tartozott Enyeden.

48. *Püspök Vram:* Horti István.

211.

Lelőhelye: OL P 1238, 1679. A címzést kivéve autográf. Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihalÿ Uramnak &c nékem kedves bizodalmas Uram*na*k Komam*na*k eö kgl*n*ek adassék.

5. *az kgd Postáia az en Tisztartom és magam bolondsagom miatt mint jartunk Bethlen Farkas Vrammal* — Ez az eset — melynek leírása az Önéletírás egyik kitűnő részlete — is jól mutatja a memoárok missilisekkel való igazolásának és igazolhatóságának jogosságát. Egyben azt is, hogy Bethlen memoárjainak legapróbb s netalán ma már hihetetlennek tűnő részletei is reális alapokon nyugszanak, nem az utólagos önigazolás szüleményei. „Ritka csúfos casusom lőn nékem ez után a gyűlés után hamar. Én kicsiny alkalmatosságimra nézve menék Szent-Pálra, és onnét mikor szintén indulni akarok Zabolára, már a feleségem fel is ült volt a hintóba, érkezék szent-miklósi szabadosom egy nagy fasciculus levéllel; kapám haraggal, mint utam akadályát, és a házba visszamenőben felszakasztám, nem nézvén a titulusát, és az asztalra vetém. Kiomlék egy falka inclusa belőle. Kezdém olvasni rendre, ki egy, ki más ember levele, ki Telekinek, Bethlen Farkasnak, ki fejedelemnek, ki fejedelemasszonynak szól, mind felszakasztva, vagy volanter pecsételve. Egyben a Teleki Mihály legkisebb pecsétje is benne vagyon, csudálkozom rajta, keresem a reájok igazító originált s fordítom a copertát, hát a titulusa Bethlen Farkasnak szól; elhülék belé. No mert bizony megadom én ennek az árát. Ezt Telekinek egy részeg, írástudatlan szolgája adta volt

Szent-Miklóson az én írástudatlan tiszttartómnak, Szarka Jánosnak, mondván, hogy sietve küldje meg nékem. A tiszttartó szintén akkor jelenlévő vak Opra szabadostól küldötte nékem. Én ezt az errort megírtam mind Telekinek, mind Bethlen Farkasnak, assecurálván mind az errorról, mind arról, hogy soha senkinek sem jelentem, amit bennek láttam, melyet az ő életekben meg is tartottam; de mégis mind a kettő ellenségem lőn miatta..." (I. 305—306.)

212.

Lelőhelye: OL P 1956, 3. cs. Autográf. Cn.

20. *Az nélkül az hitvan Toohely nélkül* — Egy 1675-ös megállapodás szerint Bethlen a „Pogány Too helyet" adja a kamaraispánnak a „Két Águ Too"-ért. Bizonyára ezek valamelyike körül vagy éppen az utóbbiért folyik a vita.

213.

Lelőhelye: OL P 1952, 1. cs. 6. tétel. Nem autográf. Rajta Apafi kezétől származó felirattal: „Fiat. 3. Juny 1680"

4. *Kis szász (alias Sido) ucza* — Gyulafehérvárott volt ez az utca, a Bethlen szomszédságában levő telket és házat 1682-ben Teleki Mihály vette meg. (TRÓCSÁNYI, 311.)

214.

Lelőhelye: OL P 1952, 1. cs. 6. tétel. Nem autográf. Apafi kezével: „Fiat. 6. Juny. 1680" Lásd az előző levelet és jegyzetét.

215.

Lelőhelye: OL P 1956, 2. cs. Autográf. Tekintetes Nemzetes Lugasi Ferencz Ur*amnak*, Nekem kedves jo akaro Sogor Ur*amnak* ad*assek*. Rajta valószínűleg Lugosi kezével: „Az falunak nevét nem tudok"

14. *amaz Feyervari Kerispatakiek fundusa felöll valo levelek* — L. a 214. sz. levelet.

216.

Lelőhelye: OL P 1956, 2. cs. Autográf. Tekintetes Nemzetes Lugosi Ferentz Ur*amnak*. Kedves jo akaro Sogor Ur*amnak* adassek.
Lugosi Ferenc, a címzett, Apafi secretáriusa volt ekkor.
Ez évből nem maradt ránk több levél, illetve eddig nem került elő. A TMÁO VI. 148—149. oldaláról azonban megtudjuk, hogy a Portán levő Paskó Kristóf Bethlen támogatásában bízott. 1681. aug. 20-i, Brankovics György portai tolmácsnak írt levelében érinti Bethlenhez fűződő kapcsolatát. „Konstantin uram levelében includálva irtam Bethlen Miklós sógorunknak, relegálván kegyelmedre, az itt való lator factorok felől az én egyszeri kiküldött írásommal kegyelmed bővön tudósíthatja. Kérje kegyelmed Konstantin uramat Istenére és szerencséjére, levelemet küldje meg;

most az ideje, ha az hazának jóakarója és a Bethlen háznak, ne elegyítse valami formán a haza magát az Apafi Mihály gonosz cselekedeteiben, itt váltig excusáljuk, egyébiránt bizony veszedelem követi. [...]
Teleki Mihálynál levő gyermekim felől, mit irtam Bethlen Miklós urnak kegyelmed megláthatja; szóljon kegyelmed Konstantin uramnak is; ha ugy fizetéssel is, találják jó módját Bethlen Miklós ur vagy más által onnan ellopatását, hozzák be a vajda ő nagysága mellé, az okos gyermek, csak értse én akaratomat, eljő; mert félek elviszi vele, azután mi haszna az én életemnek. [...]
Bethlen Miklos ur levélben irt postscriptum. Istenére jó szerencséjére kérem kegyelmed Teleki uramnál levő gyermekem Paskó Ferencz titkon udvarból kivitelében találjon módot, és ideig securus helyen collocálja, vagy a vajda ő nagysága udvarába küldje be, féltem elviszi vele, hanem én kegyelmedért többet cselekszem, kegyelmednek lelkére kötöm gyermekemet, én itt hazáért eleget futok fáradok, ne szenvedtesse tovább, már sok."
A Bethlent körüllengő bizalmatlanságot esetenként fokozhatta, hogy Paskóék itthoni pártfogójukat látták benne, amit mi sem mutat jobban, mint hogy erre a rendkívül kényes feladatra őt kérte fel.

217.

Lelőhelye: OL P 658, 2. cs. 374. Autográf. Cn. A levelet Bethlen Miklós szolgái kézbesítették, mert az aláírás alatt ez áll: „Nemzetes Fota István ur és Turi Györgj Uramnak. Jambor szolgaimnak Osdolan adassék."

3. *Ide Feyervárrá érkezvénn az estve* — Bethlen e hó elején érkezett haza a magyarországi hadjáratból.

218.

Közölve: LUKINICH, 1906. 451.
A közlő megjegyzése: „A levél borítékja elveszett, kétségtelen azonban, hogy az Bethlen Gergely főgenerálisnak szólt s összefüggésben van a Thököly-féle mozgalmakkal." Eredetije a Bethlen cs. keresdi lt-ban volt.
A levél kétségtelenül 1683 júniusából származik, amikor is a Bécs alá igyekvő török tatár segédcsapatai átvonultak Erdélyen. A levél címzettje, Bethlen Gergely Lázár Imrével közösen azt a feladatot kapta, hogy csapataikkal „járjanak oldalfélt a tatárral két-három mérföldnyire és a zsákmányosát verjék vissza" (Ö. I. 323.) Erre utal a levélben is.

219.

Lelőhelye: OL Mikrofilmtár, 20499. (A kolozsvári Mikó—Rhédey levéltárból.) Autográf. Az Meltosagos Erdelyi Feydelem Aszszonynak. &c. Nekem Kgyls Aszszonyomnak eö Naganak adassek.
1683-ban Kara Musztafa Bécs ostromához indított hadjáratára segédcsapatként az erdélyi hadsereget is magával vitte. Apafi csak hosszú halogatás után tett eleget a parancsnak; az erdélyi hadakra Győr alatt a Rába-híd védelmét bízták, hadműveletekben nem vettek részt. Bethlen Miklós — felesége egészségi állapota miatt — engedélyt kapott az otthonmaradásra, de feladatai közé tartozott a fejedelemasszony körüli teendők elvégzése. Sajnos, a levél lényegét a Naláczihoz írt missilis tartalmazta, figyelemre méltó azonban a hűvös hang, amelyen Bethlen — minden hálája ellenére

— Bornemissza Annának írt. Önéletírásában ez az időszak is képviselteti magát néhány sorral: „... osztán ősszel az lévén a híre, hogy a tatár ismét Erdélyen mégyen haza, engem fejérvári kapitánynak tettek, a fejedelemasszony szép prebendát rendele." (I. 324.) A fejedelem november elején ért Dévára, ahova Bethlen Miklós is eléje ment.

220.

Lelőhelye: OL P 1238, 1685. Autográf. Cn.

221.

Lelőhelye: OL P 1956, 5. cs. 2. tétel. Nem autográf. Cn. A címzett személyét Balogh Zsigmond e témában írt 1683-ban kelt levele alapján lehet kideríteni. (Uo.)

222.

Lelőhelye: OL P 1952, 3. cs. A szebeniek 1685. aug. 5-i levelének hátlapján levő, nem autográf fogalmazvány. A levélen Bethlen kezétől származó megjegyzés: „Szebeni Urak levele a Bolkatsi Malmom aloll valo Arok felöll." A levél egyébként arról értesíti Bethlent, hogy a bolkácsiakra tett panaszát — ti. a malmát nem engedik forogni — azok azzal hárították el, hogy Bethlen jóval magasabb malmot épített oda, mint ott korábban volt, s ez akadályozza az ő malmuk működését. Az árkot pedig, amelyet Bethlen kifogásol, nem ők ásták. Az ügy még októberben sem nyer békés megoldást. Thordai István 1685. nov. 12-i levele a bolkácsiak újabb üzenetét közvetíti: „Az Ur eo kglme böcsülettel valo izenetit ertyük de eö kglme mostan annak az Aroknak be csinaltatására oda senkit ne külgyön, mert megh nem engedven a dolog roszul leszen, hanem az Szebeni Urak küldenek ket böcsülletes embert oda a kik oculalvan felölle a mit deliberalni fognak, azt követtyük el." (Uo.)

36. *Milesz és Frank uramék* — Miles Mátyás szebeni tanácsos és Franck Bálint szebeni királybíró.

223.

Lelőhelye: OL P 1952, 1. cs. A levélzáró formula autográf. Cn. A bolkácsi malom ügyében írt levél. L. az előző levelet és jegyzetét.
A levél címzettjét a rá adott válaszból ismerjük: Küküllő Vármegye. A vármegye gyűlésének 1685. nov. 20-i válasza szerint a vármegye exmittálta ugyan a megnevezetteket, de azok sok akadályos dolgaik miatt az adott terminusra nem érkezhettek, rövid időn belül, más alkalmatossággal azonban ott lehetnek. (Uo.)

224.

Lelőhelye: OL P 1238, 1685. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihaly Uramnak &c Tituli &c. Nekem kedves bizodalmas Uramnak Komamnak eö kgylnek adassek

2. *a Feleséghem nyavalyaia ollyan sulyos* — Felesége betegségét számos levelében említette már, a halála előtti gyötrelmeit pedig érzékletesen írja le fő

művében. Kun Ilona nem sokkal e levél írása után meghalt, az Önéletírásban Bethlen 1685. dec. 3-ára teszi halálának dátumát. (Vö. Ö. I. 331—333.)

6. *tudvánn rendemet ugian nem vonnam el magamot, de tsak lehetetlen mennem* — Az Önéletírásban említi, hogy felesége agóniája közepett kapta Bethlen Pál levelét: „...mü a fejedelemmel futunk Szebenbe; Csáki László Bánffi-Hunyadra szállott német s magyar haddal; betegét is csak hozza el hintóban, mert áruló névbe esik etc. Én azt írám, hogy az lehetetlen. Én Istenem! micsoda napok! A feleségem vonaglott, ládáimat rakattam, futtattam Medgyesre, Szebenbe, mégis áruló lészek." (I. 333.) Az a Csáky László, aki Béldivel együtt a Portára menekült, most császári generálisként próbálja erdélyi fejedelmi ambícióit megvalósítani — előle fut az ország. Bethlen Miklós még decemberben eltemeti Kun Ilonát, s csak azután fut be ő is Szebenbe.

225.

Lelőhelye: OL P 1238, 1686. Autográf. Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihaly Vramnak &c Tituli &c. kedves es bizodalmas Vramnak Komámnak eö kegyemenek adassek.

13. *Bagolykent itt inkább szeretnem* — „Ollyá löttem mint az bagoly / Ki az kietlenben huhol." — A 102. sz. zsoltár sorainak reminiszcenciáját vélem itt. (Vö. RMKT XVII. sz. 6. 233.)

19. *ne mullyék el a Lengielnek aperta... informatioja* — Az itt következő levelekben annak a kibontakozó többirányú erdélyi politikának lehetünk tanúi, mely a Szent Szövetség győzelmei alapján átrendeződő nemzetközi erőviszonyok függvényeként jön létre. A török szájában lévén, még nem mer a portával nyíltan szakítani, viszont annak oldalán már nem tesz eleget hadbaállási kötelezettségének sem. A Habsburgokkal óvatos tárgyalások, megállapodások is történnek Erdély belső önállóságának megtartására. Ilyen például a kercesorai, ebesfalvi egyezmény, Hallerék bécsi tárgyalásai.
1685—86-ban felélénkül Erdély lengyel orientációja is: mivel a Habsburgok nem tartják meg szerződéseiket, a Haller-féle diplomát pedig Erdély utasítja vissza, így Sobieski János lengyel királyt próbálják közvetítőül megnyerni, pártfogását is kérve a császári akciók leszerelésére. Egyik legfőbb törekvésük, hogy a törököt kiűző háború győzelme esetén bekövetkező országegység visszaállításakor biztosítsák a fejedelemség önálló államiságát.

226.

Lelőhelye: OL P 658, 11. cs. 2550. A címzés kivételével autográf. Nemzetes Szakmari Gaspar urnak, &c nekem joakaro uramnak ö klmenek adassek

6. *En eö kgyket megh hiszem* — Megbízom bennük, hiszek nekik.

227.

Lelőhelye: OL P 1238, 1686. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihaly Vramnak &c Tituli &c kedves es bizodalmas Komam es Sogor Vramnak eö kegynek adassek

3. *Csáki Lászlo felöll hallotta* — A Csáky-rémhír még mindig tart. Bethlen

Miklós, immár az új feleséggel, megint Szebenbe vonul, ahol alig lakhatott néhány hetet Rhédey Júliával, amikor „felette bajos és a messzisége miatt is igen fáradságos munkára" küldték Máramarosba, hogy az ott kvártélyozó németekre fordított költségről, s a katonák túlkapásairól a német féllel közösen vizsgálatot végezzenek. (Vö. Ö. I. 340—345.) Ezt a levelét már útközben írja.

228.

Lelőhelye: OL P 1238, 1686. A címzést kivéve autográf. Az mostan kolosvárrá gyülekezett Méltosagos Uri és Fö renden levő Haza Fiainak eö Ngok*na*k eö kgk*ne*k, nékem bizodalmas Uraimnak adassek.
A levél a fejedelmi tanács köré létrehozott testületnek, a deputatiónak íródott; az Erdélyben a német hadak által okozott károk kivizsgálására kiküldött biztosként írja Bethlen a tájékoztatást. Sajnos, az egész ügyről számot adó, Telekihez írott levél nem került elő. Fennmaradt viszont a deputatio válasza 1686. márc. 23-ról, Gergely Sámuel másolatában:

[A delegátusok — Bethlen Miklósnak]

Kegyelmed levelét becsülettel vettük, Teleki Uramnak irt levelét is olvastuk. Kegyelmed levelét in specie udvarhoz, párban Szatmárra s Bécsben küldöttük, talám adgya Isten naponként jobban-jobban csendesednek. Kegyelmed elég jól keszte a dolgot, tovább is az szerént continuállya és semmiben ne remittállyon. Hogy ők az németek relatioján nyugosznak meg, azt el hisszük, de hogy mi is az mi embereink relatioinak többet hiszünk, ők is el hidgyék; és bizony az itiletet is az szerént kívánnyuk. Nem tudgyuk, miért kellene pénzt adnunk, hanemha hogy el pusztitották egy részét hazánknak. Az előtt aszt fogatták, hogy assecuratiot adnak, az császárral is confirmáltattyák, hogy többször effélével nem terhelnek bennünket; aszt is Karafa generál meg tagadta. Kegyelmed cathegorice meg mondgya mind Veteranyinak, mind az commissariusnak, az militaris executionak békét hadgyanak, nem vagyunk mi ö felségének peculiumji, sem nem igirtük, annál inkább nem attuk az quartélyt, köszönnyék meg, hogy eddig való cselekedeteket (ő felségéhez s az keresztyénséghez való devotiónkból, jobb reménséggel levén, jövendőket is gondolván) szenvedtük; tovább azért nem hogy militaris executiót tentállyanak, de eddig való cselekedeteket is corrigállyák, mert egy általlyában extremumot tentálunk, non obstante eo, hogy mind Bécsben s mind itt alatt tracta vagyon; mert mi ellenkezőre mint eddig, ez után is okot nem adunk; de ha ők okot szolgáltatnak, okai nem leszünk, ha magunk oltalmára való mediumokhoz nyulunk. Tanálnanak ellenséget s volna is, nem kellene minket tovább is kinozni. Isten is az igaz igyet segiti et tandem aliquando justa causa triumphabit. Kegyelmedet kérjük, tovább is minket mindenekről tudósitson, és semmi terminatiókra, destinatiókra s igiretekre ne mennyen. Isten éltesse Kegyelmedet.
P. S. Nem is hallatott soha, hogy simplex tracta alatt is, annál inkább duplex tracta alatt, efféléket tentáltak volna, mint mostan rajtunk követnek.

(MTAK Kézirattára, Ms. 4934.)

229.

Lelőhelye: OL P 659, 25. cs. 703. Autográf. Tekintetes Nemzetes Redej Janos Uram*nak* &c Tit*uli* &c Nekem kedves Eötsem Uram*nak* adassek Kővar.
Rhédey Jánosnak, a levél címzettjének biztosi kiküldése Dobokába szól: „...Római császár ő felsége elébbeni resolutiójához képest már az ő felsége comissariusi elérkeztenek, és az ő felsége hadai miatt birodalmunkban lett károknak és excessusoknak investigatiójára s componálására is..." (EOE XVIII. 465.)

230.

Lelőhelye: OL P 1238, 1686. Autográf. Cn. A címzett Teleki Mihály, aki Bethlen máramarosi tartózkodása idején: „... a tanácsurakkal és a deputációval jött Kolosvárra, hogy ekkor Szatmárt lévő Carafával közelebb tractálhassanak." (Ö. I. 343.)

4. *Vice Ispan:* Csebi Pogány Menyhért.

5. *Frater Vram:* Fráter István.

13. *Gyulai Vramek:* Gyulai Ferenc és társai ekkor Szatmáron vannak Carafával. (L. a 231. sz. levelet.)

42. *mind penigh Szathmart Karafa Csaki és Szent Ivanyi Uramek elött* — Carafa körül tartózkodik Csáky László, már mint császári generális, s gróf Scharffenberg altábornaggyal, az erdélyi császári hadsereg parancsnokával be is megy Erdélybe. Szentiványi valószínűleg azonos a kor egyik kiváló jogászával, Szentiványi Lászlóval.

49. *Domine isti Deum tantum fama audierunt, nihile a jumentis differunt, tantum facie & loquela* — Az esküvések körüli huzavonáról szemléletesen számol be az Önéletírásában is, Kintzing e mondata így került be memoárjába: „Isti homines tantum loquela et facie differunt a brutis" (I. 342.) — ami arra vall, hogy az önéletírásában idézett párbeszédeket is eléggé megbízhatóan reprodukálta. Az idézett részt e levél tanúságtétele híján valószínűtlennek, erősen túlzónak vélheti az olvasó, hogy Bethlen ezzel a drasztikumhoz közelítő jellemzéssel sötétebb képet igyekezett a német tisztekről a valóságosnál adni. — A hamis esküről meg kell jegyezni, hogy a román jobbágyok más vallási normatívái miatt történhetett.

231.

Lelőhelye: OL P 659, 22. cs. 681. Nem autográf. Gulaj Ferentz Daniel Istv*an* Deli Mihaly Urameknak irt level parja költ Szigeten 24 Martÿ A*nno* 1686.
Vö. az előző levél jegyzetével, illetve Ö. I. 342—343.

232.

Lelőhelye: OL P 659, 22. cs. 681. Autográf. Cn. Mint egy másolatából kitűnik, Gyulai Ferencéknek írta.

58. *es a mostani Bétsi Tractais el bomollyék* — Az ún. Haller-féle diploma tárgyalásai folynak ez idő tájt. A diplomatervezetet lásd: Ö. I. 344.

233.

Lelőhelye: OL P 1238, 1686. Autográf. Tekintetes Nemzetes Szeki Teleki Mihaly Uramnak &c Nekem kedves bizadalmas Uramnak Komamnak es Sogor Uramnak eö kgylnek adassek.
Közölve: EOE XVIII. 481.

26. *A Munkátsi Obsidio* — A császári csapatok 1686. márc. 15-én vették körül Munkács várát, melyet Zrínyi Ilona, Thököly Imre felesége két évig védett katonáival.

234.

Lelőhelye: OL P 1238, 1686. Autográf. Tekintetes Nemzetes Szeki Teleki Mihaly Uramnak &c Nekem kedves bizadalmas Komam es Sogor Uramnak eö kgylnek adassek Cito Cito Citius Citissime

11. *lelkemet kell el vesztenem közöttök* — A sok fáradsággal járó biztosi munkáról hasonlóképpen emlékezik meg Önéletírásában is: „...soha ilyen nehéz munkám, és annyi bosszúságom, fáradságom nem volt, és valóságosan megtapasztaltam magamban, hogy az embernek a lelke fájhat." (I. 342.)

235.

Lelőhelye: OL P 1238, 1686. Autográf. Tekintetes Nemzetes Szeki Teleki Mihaly Uramnak &c Nekem kedves bizadalmas Komam es Sogor Uramnak eö kgylnek adassek.

42. *kgytek informalhassa postann Haller Vrameket Betsbe* — Haller Jánosék még 1685-ben felmentek, az ún. Haller-féle diploma tárgyalására. (Vö. a 232. sz. levéllel, illetve az Ö. I. 344-gyel.)

[A deputatio válasza Bethlen Miklósnak:]

Ajánljuk Kglmednek szolgálatunkat.

Kglmed Teleki uramnak irott levelét ő kglme velünk közölvén, megolvastattuk. Eleget munkálódott Kglmed: úgy látjuk, haszontalan az ő felsége commissariussával való munkálódás. Mi válaszok lett Gyulai uraméknak, igaz páriáját Kglmednek megküldöttük, ennyi számtalan expensák s kártételek után is csak három holnapra sem akarják magokat contentusoknak ismerni, fejedelmünket, hazánkat s mindnyájunkat becstelenitettek s becstelenitenek; itílje meg az Isten: minden kérés kérdés kivűl Karafa general izente vala Gyulai uramtól, csak adjunk pénzt, készek Caprára generállal oly assecuratiót adni, hogy soha többszer efféle quartélyozással nem terheltetünk, és hogy ő felségétől is assecuratiót hozatnak. Azt is irta vala Caprára general, hogy már meghozatta s most denegálták, hogy ők afféléről jövendőről végezhessenek, nincs hatalmokban s mégis minket okoznak. Bécsből azt irják, az partiumon belől való jöveteleket ordinantia ellen cselekedték, és hogy beljebb jőjjenek, arra is hatalmok nincsen; ezek ellenkezőt akarnak követni, Bécsben az dolgot titokba igirik tartani, és hogy bizonyos idő előtt magunk declarálásával magunkat ne praecipitáljuk, ezek azt mondják, resolváljuk magunkat, némettel-é vagy törökkel tartjuk? ha

az elsővel, hűségünkből adjunk, ha az másikkal, erővel vesznek rajtunk. Azelőtt a Pater Dunoddal való végezést hallani sem akarták, oda fel sem acceptálták, ott fen most is pénz adást nem is emlegetnek, s Karafa generál azt kévánja, effectuáljuk. Az Szatmárt lévő ő felsége commissariusi urunknak ő ngának még csak választ sem tettek, csak azt mondták, ite, redite, lássátok, mit csináltok, és hogy megirják az vitézlő rendnek, éljen az mint élhet, ha ki bántja, oltalmazzák magokat s ha nem oltalmazhatják, vagyon ő felségének elég hada s többet is hoznak s az hol most vannak, nem élhetnek, beljebb jőnek; mi az egész dolgokról tudósitottuk az mi kegyelmes urunkat s ő nga mellett lévő uri fő rendeket, és az onnét való parancsolattól várunk az tovább való dolgokban. Kglmed mi tetszésünkből tovább az commissariussal ne bajoskodjék, cum protestatione mondja meg, lássa, mint irja le az ott való dolgokat, de mi nem acceptáljuk, de Kglmed maga az vármegyebeli becsületes emberekkel igazán mindeneket irasson fel.

Hogy peniglen mi kiljebb mehessünk, hanemha arról az részről adatnék ok arra, annak hasznát nem látjuk, egyébaránt csak az aer változtatásért is megcselekednők, mert itt valóban halagatnak pestisben; de ha minden akadály nélkül kiljebb mehetnénk is, abból is semmi hasznat nem remélhetünk, de kiváltképpen Karafa generál vélle levőkkel miképpen subsistálhatna csak meddig is azon az elpusztult Kővár vidékén, nem tudjuk. Isten éltesse Kegyelmedet. Kolosvár 1. Aprilis, anno 1686.

Kglmed atyjafiai szolgái:

az mi kglmes urunk ő nga és az nemes ország Kolosváratt lévő uri s fő rendű delegatus commissariusi.

P. S. Levelünket elvégeztük vala, érkezék egy katona, ki azt hozá, az Szurduk körül való faluknak minden marhájokat elhajtották s feles nemes ember szegénységet fogva vittenek el, azt mondják, azért cselekszik, hogy az mi kegyelmes urunk s az ország pénzt nem ád.

(Közölve: EOE XVIII. 467.)

A deputatio levele is exponálja az ekkor legfontosabb kérdést: Erdély hogyan kapcsolódjék be a törökellenes háborúba, s a várható változásokban miként mentse át a fejedelemséget, s kerülje el az ország — máris súlyos — további pusztulását.

236.

Lelőhelye: OL P 1238, 1686. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihaly Vr*amnak* &c Tit*uli* &c Nekem kedves bizod*almas* Komám es Sogor Vr*amnak* adassek.

237.

Lelőhelye: OL P 659, 25. cs. 703. A címzés kivételével autográf. Szebenbe leuő Meltosagos Vrj, s, Fő Renden leuő Hazafiai*nak*, nekünk bizodal*mas* Urainknak ő Ngok*nak*, s ő kglmeknek adassek

A számjegyekkel írt szöveg megfejtése adódik a számok fölé írt betűkből: „interim Besztercze Medgyes Colosvár munialtassek mert ezek az emberek kevesek fejetlenek roszszak"

Az önéletírásában június elejére teszi Scherffenbergék bevonulását, amint látható azonban, már május 20-án, a levélírás idején Kolozsvárnál vannak. A tábornok szavait idéző sorai megegyeznek az Önéletírásban jelzettekkel: „... megírá a fejedelemnek: ő nem ellenség, a fejedelem és az ország javára, oltalmára jő, a diplomát is

hozza s offerálja; őelőtte senki se fusson..." (I. 345.) Bethlenék tárgyalási instructióját lásd: SZILÁGYI, 1870. I. 171.

238.

Lelőhelye: OL P 659, 2. cs. 138. Autográf. Cn. Minden bizonnyal a deputatiónak írták.
Közölve: DEÁK, 1883. 346—348.

10. *Maga a német követis el megyen mingyárt* — Az Önéletírásban is utal a német követre: „Nem sokat bízván Scherfenberg az én sétáló követségemhez, még Árpástól elküldötte vala vélem gróf Jörger colonellust követségre a fejedelemhez ad persuadendum diploma et cetera, de semmit sem használa." (I. 356.)

22. *Teökölyi Uram valahul ezenn az Országonn altal ne mehessen Munkáts felé* — A török fogságból kiszabadult Thököly Bethlen Önéletírása szerint „... egynéhány, de kevés száz kuruccal és törökkel, talán kétszázzal, Hunyadra a maga jószágába jöve." (I. 343.)
Követtársáról, Mikes Pálról nem nyilatkozik a legkedvezőbben: „Az én corycaeusim közül Mikes Pál, és kivált Daniel Mihály mind a német számáról, mind énfelőlem sokat hazudott." (Ö. I. 351.) Instructiójukat l. SZILÁGYI, 1870. I. 203.

239.

Közölve: SZILÁGYI, 1870. I. 222.
[A levél magyar kivonata:] Tudósítja a címzettet arról, hogy a fejedelem és a rendek megbízásából két kollégájával öt napon belül megérkezik hozzá, megszemléli a tábort, nehogy az az ígéret ellenére Besztercén túl menjen, hanem inkább a Szamos mentén Dés felé vonuljon. A két nemzetből álló katonaság elégedjék meg az erdélyiek által adott élelemmel, és maradjon a táborban.

240.

Lelőhelye: OL P 1238, 1686. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihaly Vram*nak* adassek
Más kézzel: „Ezt a levelet kgld küldgje viszsza."
A követtársáról való véleményét lásd a 238. sz. levél jegyzetében.

10. *Gyulai Vram itt marad* — Gyulai Ferencet főcommissariusnak rendelték Scherffenberg mellé, hogy „continuo légyen a táboron mellette" — s nyilván minden lépését figyelnie és jelentenie kellett. (Ö. I. 348.)

241.

Lelőhelye: OL P 1239, 1686. A követtársak aláírása kivételével autográf. Tekintetes Nagos Nemzetes Haller Janos Pernyeszi Sigmond Nagy Pal Intzedi Mihaly es Miles Matyas Vrame*knak*. Nekünk io akaro Urame*knak* adassek
A címzettek a bécsi tárgyaláson vesznek részt; Nagy Pál később csatlakozott a többiekhez, újabb instrukciókkal.

11. *mert nem hiszi, hogy a Tracta Concludaltatott* — „Mikor én Apahidától

megjöttem, majd ekkortájban jött előre le Halleréktől Inczédi Mihály a diploma párjával..." (Ö. I. 352.) Hallerék jún. 28-án írták alá a módosított diploma szövegét.

242.

Lelőhelye: OL P 657, 3734. Az aláírások kivételével autográf. Mostan Szebenbe levő Tanáts Vri es Feö Rendenn valo betsülletes haza fiainak. Nekünk bizodal*mas* Urainkn*ak* eö Nagokn*ak* s-eö kegyemekn*ek*

Ez a levél ismét rendkívül pregnáns bizonyíték arra, hogy a bethleni vezérelv az önéletírásban, az apró dolgokban is az igazság felmutatása, milyen tökéletesen valósult meg. Alább három idézettel is igazolható ez a megállapítás.

24. *Nagy Pál Vrammal beszélvénn arrol a Salaguardok állapottjárol es maga házárol, vállal vonittásából...* — Ez a lényeges, de rendkívül apró mozzanat, Nagy Pál vállvonogatása harminc év múltával sem esett ki az emlékezetéből, s így reprodukálja Scherffenberg szavait: „Láttam Nagy Pál uramat Désen, fájlalom, hogy az ő házát majdnem kifosztották, felajánlottam neki a védőőrizetet, dehát magyar módra vállatvonva válaszolt." (Ö. I. 351. A magyar fordítás V Windisch Éva jegyzetében.)

50. *Azonnis furial, hogy a Kolosvari liszt annak jdejére kesz nem volt, es hamu vagy feöld volt nem liszt* — Ez az apahidi beszélgetés oly mély nyomot hagyott Bethlenben, hogy az itt említett ügyre kétszer is visszatér Önéletírásában. „Íme (ezt Apahidánál mondá utólszor) most nem lisztet, nem is korpát adnak nekünk — mert az még elviselhető lenne --, hanem homokot vagy hamut, vagy a legrosszabb fajta gabona őrletét." (Uo., a latin mondatok fordítása.) Majd később újra felemlíti, most már nevén is nevezve a tettest: „Bánffi búzája volt az ezer vagy kétezer féregette, dohos köböl, aki miatt furiál vala Scherfenberg Apahidánál anno 1686." (I. 387.)

Érdekes viszont, hogy az Apahidához küldött követség tagjai közül csak Téglás János brassói polgármesterre emlékszik. (Vö. I. 348.) A salvus passust Bethlen, Gyulai Ferenc, Daniel István és Téglás János részére állították ki 1686. jún. 10-én. (EOE XVIII. 525.)

243.

Lelőhelye: OL P 1952, 1. cs. 1. tétel. Autográf. Apafi kezével: „Fiat Alb*ae* 2 9br*is* 1686"

244.

Lelőhelye: OL P 658, 11. cs. 2550. Nem autográf. Nemzetes Vitezlő Szathmári Gáspár ur*nak* a Nagy Enyedi Collegiom Vice Curatoranak nekünk jo akaronk*nak* ö kglme*nek* adassek.

21. *Debretzenbőlis a Collegiumnak semmi jővedelme nem jű* — Az enyedi kollégium háztartásában „több mint egy félszázadig nevezetes tétel volt Debrecen városának évi 2000 frt taxája, amelyet a fejedelem külön alapítólevéllel hagyományozott vala kollégiumának. Ez a járandóság 1685-ig rendesen befolyt. Ekkor megakadt." — Írja VÁRÓ, 25.

A levélírás dátuma körüli napokban Teleki részéről súlyos inzultus éri Bethlent. Teleki megismétli azt a korábbi felszólítását, hogy szebeni fogadott szállásáról költözzön el, mert az a generálisok szállása szokott lenni, s azt magának lefoglalja. Viszonyukat rontja, hogy a tanácsurak előtt, az egész országgyűlés előtt rákiáltott: „Bethlen Miklós! letégy a nyelvedről, a szállásomról elmenj, mert, mert úgysegíljen, általesünk egymáson; verte a nádpálcával a földet előttem, az egész ország reánk bámult." (Ö. I. 363.) Ez oly érzékenyen érintette Bethlen öntudatát, hogy még az Önéletírás keletkezésekor is felindul rajta, az eset történtekor pedig lelki beteg lett: „A szálláselvonáskor meg is betegedtem búmban." (I. 364.) Amit megintcsak vélhetnénk a dolgok utólagos felnagyításának, Teleki befeketítésének. Valójában azonban a szálláselfoglalás annyira elkedvetlenítette, bántotta önérzetét, hogy Rhédey Júlia Vér Juditot kéri fel közvetítésre a két férfi között, megírván, hogy a szebeni fizetett szállásukról való kiűzetésük nagy nehézségükre esett, pedig: „mind Vrammal ö kglmevel edgyűtt tiszta szivel meg ügyekezzük szolgálni, bizony valoban nehezenn esik a' mostani villongo időbe, mert soha tellyes eletebe Uram ö kglme az Ur ell*en* bizony ne*m* akar veteni, akarattya szerent, söt ügyekezettis rajta hogy kglmeteknek szolgalhasson." (1687. ápr. 8.; Jelzete: OL P 659, 3. cs. 164.)

245.

Lelőhelye: OL P 1952, 1. cs. 1. tétel. Nem autográf, sajátkezű javítással. Datálásához támpontot nyújt, hogy ez ügyben 1687 júliusában idézték Bethlent a legközelebbi országgyűlésre.

246.

Közölve: LUKINICH, 1906. 447. Tekéntetes nemzetes Bánffi Farkas uramnak, nekem kedves sógor uramnak adassék. Eredetije a Bethlen cs. keresdi lt-ában volt.

247.

Közölve: SZILÁGYI, 1870. II. 274. A méltóságos tanácsi és deputatusi uraknak és főrendeknek, nekem bizodalmas uraimnak adassék.

A levélírás körülményei: Scherffenberggel és Falkenheimmel tárgyal ez időben.

34. *Gyaluról azt mondják, maga az Lotharingus tette* — Ez év szeptemberétől Erdély ügyeit teljhatalommal Lotharingiai Károlyra bízták Bécsben.

248.

Lelőhelye: OL P 658, 11. cs. 2550. Nem autográf. Nemzetes Szatthmári Gaspár ur*nak* &c nékem jo akaro ur*amnak* baratom*nak* adassek

3. *Csiklin Aranj* — Herepei János szerint a külországokból származó aranypénzek között „Nagyon gyakori volt a velencei zecchino, amelyet a magyar ajak cikkely, vagy cikkeny aranynak nevezett el." Kb. egyenértékű volt a körmöci arannyal. (HEREPEI, Adattár III. 584.)

249.

Lelőhelye: OL P 1239, 1687. Autográf. Cn.
Közölve: EOE XIX. 274.

35. *Carafa Vramnal proballya Vai Vramnak utanna irvánn ha künn maraszthattia* — Önéletírásában azt írja Bethlen, Teleki oly mértékben félt Scherffenbergtől, hogy minden tehetségét latba vetette eltávolítására, „kivetteté a generalis commendánsságból Scherfenberget s hozá bé Antonius comes Carafát helyette, kihez az országtól eleibe küldött commissariusokon kívül eleibe küldé Vay Mihály vejét Désig, ők tudták mivel..." (I. 371.) — Scherffenberg távozásának igazi oka: császári parancs rendelte őt Buda ostromához.

67. *kapu számra negy marha esnek, melly tenne Betsi fontot 1000. avvagy Erdelyi fontot 1440* — Egy bécsi font 0,56006 kg volt, s Bethlen adatából következtetve az erdélyi font kb. 0,3888 kg-t nyomott.

250.

Közölve: EOE XIX. 278. Az méltóságos tanácsi és főrendből álló deputatiónak etc., nekünk bizodalmas urainknak ő nagoknak s ő kegmeknek adassék. (Eredetije az Erdélyi Múzeum gr. Kemény József-féle gyűjtésében.)

10. *a secretarius Brassót és Barczát emlegeti három regiment számára* — Az Önéletírás szerint kb. huszonkétezer főnyi németet „Kolosvár, Dés, Beszterce, Torda, Enyed, Fejérvár, Szászsebes, Szászváros, Déva és Szebenbe" szorítottak, hogy Brassót, Barcát, a székely és a szász belső vármegyéket megkíméljék. Azonban „A német elemésztvén imez szoros kvártélyait, télben beljebb kételenítteték szállani az országba, és így amazok is odaki, és ezek is idebé elromlának..." (I. 369.)

Az ország, de a commissariusok helyzetét is jellemzi az a levél, amelyet Bethlenéknek 1687. dec. 18-án küldött Nagy István és Katonay István: „... mingyárt az vitézinek szabados quártélyt s praedálást engedvén, az szegény emberek marháit levereti és közönséges károkat cselekesznek, magunkat is arestáltatott, lovainkat, fegyverünket elszedette, szolgáinkat megverette, fejeket is bétörette, mindeneket meg nem írhatunk, micsoda bestelenül bánik velünk és az szegénységet is miképpen károsítják. Az Istenért kérjük uram Kegmeteket, minél hamarébb igyekezze ez nagy gonoszt orvosolni és ide küldeni, mert minékünk igen rosszúl vagyon dolgunk, az szegénység egészen elpusztulnak, az mint hozzá fogtanak és nem is hisszük, hogy az faluk el ne fussanak, melyből következhetik osztán, hogy minden adó és élés hajtásban nem sok telik." — írják Örményszékesről. (EOE XIX. 280.) Bethlenék követségének pontozatait l. SZILÁGYI. 1870. II. 285.

251.

Lelőhelye: Fejér megyei Állami Levéltár, Székesfehérvár, Vathy József letéte. Autográf. Böcsületes Valendorffi B Joakimus Vramnak Beszterczej mostani Biro vrnak eö kglnek adassek

A levél az 1687. okt. 27-i balázsfalvi szerződés értelmében erdélyi kvártélyokba telepített német hadak ellátásáról rendelkezik. Scherfenberg tábornok serege ekkor már Szebenben tartózkodott.

Lelőhelye: OL P 658, 11. cs. 2550. Autográf, Macskási aláírása és az utóirat származik Macskási Boldizsár kezétől. Nemzetes Szathmari Gaspar Ur*amnak* &c. nekünk jo akaro Uram*nak* adassek

4. *Berethalmi Püspök* — Berethalom volt az erdélyi szászok egyházi központja, a szász evangélikus püspök — aki ekkor Michael Pancratius volt — székhelye. E levél megírása idején Bethlen Fogarasban tartózkodik, „novembertől fogva júliusig mind ott kellett laknunk mindnyájan, valaki főember számban volt" (Ö. I. 368.), országgyűlést is ott tartottak. A tanácskozás a balázsfalvi egyezményben elfogadott feltételek teljesítéséről és az ún. Caraffa-deklaráció elfogadásáról folyt. Ide hozta az akkori német vicecommissárius, Komornyik Pál azt a tabellát, amely tulajdonképpen az új politikai helyzetnek megfelelő új adó kivetését jelentette. Bethlenen kívül Székely Lászlót, Apor Istvánt, Alvinczi Pétert és Weinhold Jánost delegálta Erdély, hogy a számukra ismeretlen, szokatlan munkát ellenőrizzék. Az Önéletírásában keserű iróniával és némi öngúnnyal jegyzi meg: „Elég nehéz és keserves tudománynak voltam első mestere Erdélyben." (I. 373.) Bethlen okosságát és hazafiságát dicsérve Cserei is megemlékezett erről az adófelvetésről, s ugyanakkor a Bethlen—Teleki viszony alakulásáról is az Önéletírással harmonizáló képet fest a kívülálló krónikás. Fogarasban a császár bellicus commissáriusa, Komornyik Pál valósággal elkábította az urakat — akik a török alatt nem voltak efféléhez szoktatva — terminusaival, ezért „Teleki Mihály maga kezdé Bethlen Miklóst jártatni, hogy tegye le ellene való nehézségét, s megbékélvén vele, álljon belé az ország részéről a commissáriusi hivatalban, s Komornyik Pállal megdisputálván a dolgokot, venné jó rendben. A szegény Bethlen Miklós, noha azelőtt negyed nappal a fejedelem külső palotáján, mikor már a fejedelem leült volna asztalhoz, s az urak szállásokra oszolnának, szemtől szemben éktelen szitkokkal ártatlanul megmocskolta vala: mégis mint jó keresztény ember, Teleki Mihállyal megbékéllék, és Komornyik Pállal élben állván, minden mesterségéből kiforgatá, s akkor vevé eszében Komornyik uram, hogy Erdélyben is vagyon esze némely embereknek." (KAZINCZY, 184—185. hasáb.)

Az ún. Caraffa deklaráció öt pontja az alábbi feltételeket tartalmazta: Lipót császár „oltalmának" elfogadása mellett Erdély megszakítja a törökkel eddig fenntartott kapcsolatait, nem szövetkezik a császár más ellenségeivel sem. Az eddig még meg nem szállt várakba is beengedi a német őrséget. E nyilatkozat megtételéért a rendek csupán azt kérik, hogy az uralkodó tartsa fenn eddigi jogaikat és kiváltságaikat, s erősítse meg a lotharingiai herceggel Balázsfalván kötött szerződésüket, miszerint a császáriak szálláshelyéül 12 várat jelölnek ki, s 700 000 forint fejében a herceg ígéretet tesz Erdély függetlenségének tiszteletben tartására. (L. V. Windisch Éva jegyzetét, Ö. II. 292.)

A Caraffa-deklarációt elhalasztani akaró Bethlen véleményét is ismerjük, mely ugyanezen az országgyűlésen keletkezett, s Bethlen kezétől származik: „Caraffa Generaltol eö Ngatol Szebenbe proponaltatott 5. punctumokra valo voxom. A*nno* 1688. 3. May. Fogarasba. Noha a proponalt Punctumok ollyan nagyok es nehezek, a miném*ű*ek ebbe a Saeculumba ebbe az hazába nem hallattattak, mind az altal mivel ez I*sten* keze Cedendum necessitati.

Hogy azert az Hazát ennelis nagyobb, es hirtelen egyszer s-mind el buritto Ar Viz formáju veszedelembe ne eytsük, tentalni kell minde*n* tehettséggel, hogy az harom utolso punctumok allapattyába ha mi könnyebbittést nyerhetne ember a ket elseő Punctuma*nak* admittalásával. Mind ezek penigh teli Conditione legyenek, hogy

Carafa eő Nga tanqua*m* Plenipoten*t*iarius Suae M*ajesta*tis assecurallyon bennünket de libertatibus omnibus &c praesertim Conscientiae vel Relligionis, es hogy eő Felseghetőlis usque ad primum Juny azokrol solenne Diplomat es Assecuratiot hozat; Addigh penigh az Homagium praestalás sőt ha lehetne a Varak Assignatioiais haladdgyon; Avvagy ha megh lenneis, de ha eő Felseghetől modo ut supra nem assecuraltatunk, kivaltkeppe*n* quod ad libertatem Conscientiae, I*st*en es ez Vilagh előtt az az hüt minket ne kötelezzen.
A Diploma s Carafa eő Nga emberével nekünkis emberünk mennyen fel.
Bethlen Miklos"

(OL P 659, 47. cs. 967—1001.)
(Közölve: Ö. II. 293.)

253.

Lelőhelye: OL P 1238, 1686. [!] Autográf. Cn.

7. *Nékemis kűldött Komornyk Vram valami Pasquillus forma Nemet irásokot* — Bár Mazarin-ról és Richelieu-ről is ismer a szakirodalom magyarországi és erdélyi terjesztésű pasquillust, azok az itt említettekkel nem azonosíthatók. A levélben említett pasquillus-címek nem szerepelnek TÉGLÁS J. összefoglaló munkájában sem.

254.

Lelőhelye: OL P 1238, 1689. Autográf. Cn.

20. *megh kerdezte abba a Gyermekbe kegytektől: Szerettze engem?* — János Evangéliuma, 21, 15—17. verseit sűrítette össze Bethlen, mely így hangzik:
15. Minekutánna azért ebédlettek vólna, monda Simon Péternek Jésus: Simon Jónának *fia,* szeretszé engemet ezeknél inkább? Monda nékie: Ugy Uram, te tudod hogy szeretlek téged. Monda néki: Legeltesd az én bárányimat.
16. Monda néki ismét másodszoris: Simon Jónának *fia,* szeretszé engemet? Monda néki; Ugy Uram, te tudod hogy szeretlek téged. Monda néki: Legeltesd az én juhaimat.
17. Monda néki harmadszoris: Simon Jónának *fia,* szeretszé engemet? Megszomorodék Péter hogy harmadszoris mondotta vólna néki; Szeretszé engemet? Es monda nékie: Uram, te mindeneket tudsz, te tudod hogy szeretlek tégedet. Monda néki Jésus: Legeletesd az én juhaimat.
Fennmaradt Telekinek az az 1689. márc. 17-én ismeretlennek írt levele, melyben arról panaszkodik Görgényszentimréről, hogy „Az el mult vasárnap két hete temeték el az én szivem gyönyörüségét Bodikat Gernyeszege*n,* kinekis temetésére én ne*m* mehettem: Ma tették koporsoba, Nagy Annyát példa nélkül szerető Gecsikemet Sajon, én annak temetésére se*m* mehetek" — betegsége miatt.
(OL P 1956, 4. cs.) L. még a 255. sz. levél jegyzetét.

33. *Komornyk Vram az utannis levelei által correspondealvánn velem a buza állapottyáról* — Különös szövetség állt ekkor fenn Bethlen és Teleki között a búza eladása ügyében: „En Bethlen Miklos assecuralom a Méltoságos Vrat Teleki Mihaly Uramot betsülletes ember Parolaja alatt, hogy az mint

en Paulus Carolus Komornyk Commissarius Urammal alkuttam bizonyos szamu Ezer Köböl buza felöll, valami hasznot énnékem Isten abba mutat, harmadat bona fide az Urnak adom, s-ki sem ielentem; Eö kegyemeis ezen dologba azt vivenn vegbe, hogy a Komornyk Uram velem valo vegezese szérént az eő Felsége számára adando Ország penzeböl tempestive elég penz adassek kezembe a buza vetelre, valahul en kivanom. Melyreöl adtam ez irásomot. Segesvar. 22. Januar*y* A*nno* 1689.

Bethlen Miklos"

(OL P 1238, 1689.)

42. *Szent Gyeörgy nap utánn* — Vagyis április 24-ét követően.

255.

Lelőhelye: OL P 1238, 1689. Autográf. Meltosagos Vr Teleki Mihaly Vr*amnak* &c Tit*uli* &c Nekem kedves bizodal*mas* Uram*nak* adassek.

7. *halgatnom kell a Job latogato barátival hét napigh* — Jób könyve, 2. 11—13.

A gyermekeitől, jószágától megfosztott Jóbot a sátán még fekéllyel is sújtja — három barátja, Elifáz, Bildád és Sófár hét nap és hét éjszaka osztozik fájdalmában. Telekiék újabb szomorúságán Bethlen az unoka, Geczike halálát érti. L. a 254. sz. levél jegyzetét. E napokból fennmaradt Rhédey Júlia egy Bethlen Miklóshoz intézett levele is, melynek legfőbb jelentősége abban rejlik, hogy közvetett bizonyítékot szolgáltat Bethlen Mihály nagyenyedi tanulásáról.

[Rhédey Julia — Bethlen Miklósnak]

Enghedelmes szeretettel szolgalok es I*sten*től minden aldasokat kivanok edes Uram kgydnek.

En edes uram I*sten*nek haala jo egessegbe vagyok mind az gyermekekkel egygyűt melyhez hasonlot kgyd*nek* is szivem szerent kivanok szent miklosrol hoztak valami leveleket melylyet el küldöttem penteken hoztak szabo miklosek, kgyd tudositstson ha szabo mihalyt mig kgyd viszsza jő el botsasam e haza meg ugyan meg nem jöttek Boriskanak kgyd venne egy szoknyanak valot ha kaphatna kgyd ot az görögöknel akar mitsodas materijat akar atlatsot akar tafotat ha kgyd vehet materijat bagazijatis vegyen kgyd vagy ket veget keskeny galandot is vegyen kgyd ha veres leszen ezüst szalat kel venni ha egyeb fele szin arany kel addgya I*sten* hamar örvendetes allapottal latnom edes uram kgydt szent pal 20 martsi A*nno* 1689 kgyd*nek* enghedelmes szeretette szolgal edes uram

Redei Julia

azt mongya szabo miklos hogy szent miklos fele nints ilylyen nagy szar tsak szeges varon innet van nagy az mint latom azt irja vasarhelyi uram hogy halnak ot azert edes uram hozassaki kgyd mihokot mert ha valami lelne mindetig nehez volna az enbernek hiszem othon is tanulhat

(Jelzete: OL P 676, 1843. Rhédey Júlia kezével. Címzése: Tekentetes Nemzetes Betlen Miklos uramnak nekem szerelmes edes uramnak ő kegyelmenek)

256.

Lelőhelye: OL P 1238, 1689. Autográf. Meltoságos Vr Teleki Mihály Uramnak. &c Tituli &c Nekem kedves bizodalmas Uramnak adassek

257.

Lelőhelye: OL P 1238, 1689. Autográf. Meltoságos Vr Teleki Mihaly Vramnak. &c Tituli &c Kedves bizodalmas Vramnak eö kgynek adassek

3. *Mü itt Alvintzi Vrammal eggyütt a mit itt vegbe vihetni ma es holnap el végezzük* — „Anno 1689. tavasszal májusban küldének engem Alvinczi Péter és Horváth Miklóssal Szebenbe generalis computusra a regimentekkel" — ezúttal már Heissler generális katonáinak kártételeit vizsgálván. (Vö. Ö. I. 392.)

12. *a Török Követek Gyeörbe valo Arrestaltatását* — Erre a mozzanatra nem találtam korabeli adatot.

13. *A Török Niss tayann valo Gyülekezetit* — A Habsburg-seregek 1688 nyarán már elfoglalták Belgrádot — Nándorfehérvárt —, s a következő évben a Balkán felszabadítását igyekeznek elérni; 1689 augusztus végén kezdődik Badeni Lajos hadjárata, szept. 24-én Nišnél csatázik, okt. 19-én elfoglalja Vidint. A török a nyár közepén ellentámadásra készült, már csapatösszevonásokat tartott Niš táján.

15. *Az Angliai Uy Kiraly ollyan stratagemaval élt* — Bethlen itt az 1688-as Glorious Revolution következményeiről ír: Stuart II. Jakabot megfosztották trónjától, s helyére lányát, II. Máriát és annak férjét, III. (Orániai) Vilmost hívták meg közös uralkodásra.

Anglia részvétele a pfalzi örökösödési háborúban a francia terjeszkedés megakadályozására szolgált, segítette, felbátorította XIV. Lajos ellenfeleit, így a Habsburgokat is.

258.

Lelőhelye: OL P 658, 2. cs. 375. A címzés kivételével autográf. Tekintetes Nemzetes Üdősbik Kun Istvan Uramnak Nékem kedves Apám Uramnak adassek

259.

Lelőhelye: OL P 1952, 1. cs. 1. tétel. Nem autográf. Datálásához fogódzót nyújt az 1689. aug. 2-i vármegyei határozat, amely a viceispánt és a főbírót küldi ki az ügy eligazítására. (Uo.)

260.

Lelőhelye: OL P 1238, 1689. Autográf. Cn.

6. *Absolon Vram most ebedennis nállam volt* — Absolon Dániel, Thököly diplomatája ekkor Carafa hadi titkára volt, Munkács kapitulációjakor állt Carafa szolgálatába.

10. *Orsova el veszésenek okul vetik az Havasalföldi Vaydat* — 1689. júl. 15-én

vonult be Thököly Orsovába rövid és jelentéktelen harc után. (ANGYAL, 1888. II. 205.)

17. *General:* Heissler Donatus.

261.

Lelőhelye: OL P 1952, 1. cs. 1. tétel. Autográf. Meltosagos Vr Teleki Mihaly Vr*amnak* &c Tit*uli* &c Nekem bizod*almas* Uram*nak* adassek Cito

34. *Demitzki most megien viszsza Udvarhoz* — Ő hozta a levélben említett lengyel királyi levelet. Már korábban is járt Erdélyben, tagja volt az 1686-os júliusi, Wyszynski-vezette követségnek, neve az aktákban Dymiczki, Diviczki, Binyiczki alakban fordul elő. (Vö. SZILÁGYI, 1870. I. 311.)

262.

Lelőhelye: OL P 1952, 1. cs. 1. tétel. Autográf. Cn.

12. *midönn az ember arra a Duka penze dolgara jut* — Duca III. György moldvai vajda a török szövetségeseként vett részt Bécs ostromában, ahonnan hazatérőben a bécsi győző, Sobieski fogságába jutott. A vajdáért váltságdíjat vivő moldvai kincstárnok Erdélyen át igyekezett Lengyelországba, miközben ura halálhíre érkezett. Teleki Mihály lefoglalta a mintegy 18 000 forintnyi készpénzt és ékszert — melynek egy része a Teleki család, illetve más erdélyi főurak kezébe került, más részét az ország javára használták fel. A Teleki családnak később sok bonyodalma támadt az ügyből, maga Bethlen pedig részint ennek tulajdonítja saját bukását is.

18. *A Kapitiha ki hivását potenter urgeallya* — Erdély portai ügyvivőjét „az Erdélyben parancsnokló császári tábornokok rendeletére vissza kell hívni" (TRÓCSÁNYI, 318.)

48. *mikor Kladovat Tökolyi megh vette* — Thököly a Kladovo melletti erődöt, a Vetiszlát 1689. jún. 4. és júl. 8. közötti időszakban foglalta el. (ANGYAL, 1888. II. 204—205.)

263.

Lelőhelye: OL P 1952, 1 cs. 1. tétel. Autográf. Az Vr Teleki Vr*amnak*

35. *Ha a Soorol megh alkusznak Prajnerrel* — Az Önéletírásban említi, hogy „a kassai kamara a máramarosi sókereskedést megháboritotta vala", s magyarországi utazását arra is felhasználta, hogy a fejedelmi parancs értelmében a kiküldött kamarai bizottság elnökével, Breunerrel tárgyaljon. (Vö. Ö. I. 394., illetve l. a 265., 268. sz. leveleket.)

61. *Ezt a Dimitzki passusat oda küldöttem kgdnek* — L. a 262., 263. sz. leveleket. A „lengyel király postája" aligha lehetett alkalmas diplomáciai feladatokra. (EOE XX. 251.)

264.

Közölve: LUKINICH, 1906. 448. Tekintetes nemzetes Bethlen Gergely uramnak etc. Tit. etc. Nekem kedves bizodalmas uramnak, bátyámnak ő kglmének adassék etc. (Zárópecsét.) Eredetije a Bethlen cs. keresdi lt.-ában volt. „A. 1689. 13. Octobris. Az

úr tekintetes nemzetes Bethlen Gergely uram parancsolatjából uram tekintetes nemzetes Bethlen Miklós uram számára percipiáltam Szabó Barthos uramtól fl. 2740 i. e. kétezer hétszáz negyven forintokot, melyről Barthos uramot quietáltam. Fekete Lőrincz mp."

265.

Lelőhelye: OL P 1238, 1689. Autográf. Cn.

9. *Ecclesia dütsösseges Szabadulásat és terjedését varom belölle* — Nem tudom történelmi eseménnyel kapcsolatba hozni Bethlen reménykedését; esetleg XI. Ince pápa augusztus 12-i halálára utalhat.

29. *A mint en a Badensis Feydelem operatioit latom, kivalt ha Vidinnél által jeö* — Épp a levélírás napján ment végbe Vidin elfoglalása. A balkáni események miatt azonban 1690-ben jut el a badeni őrgróf Erdélybe.

49. *ugy latom a mü Conpaniankis tsak Respublica Platonica leszen* — Erdély a kamarával birtokos társ volt a sókereskedésben: a Societas Transylvanico — Palatinalis előzményeire utal itt Bethlen.

87. *Butzi Kozmátis Dsambasznak marasztotta a Lengiel Kiraly* — Butsi Kozma szebeni görög kereskedő 1689 szeptemberében vihetett levelet a lengyel királynak. (Vö. EOE XX. 281.) Közeli halála után adósságainak ügye többször forgott az országgyűlés előtt. (Pl.: EOE XXI. 197.)

266.

Lelőhelye: Fejér megyei Állami Levéltár, Székesfehérvár, Vathy József letéte. Nem autográf, saját kezű beszúrásokkal. Generoso Prudenti ac Circumspecto Domino Simoni Rodelt, & Judici primari Bistriciensi & Senatui Dominis Amicis & Vicinis observandissimis.

267.

Lelőhelye: OL P 1238, 1690. Autográf. Cn.

10. *az Iffiu Kiraly Viz kereszt napjann Coronaztatik* — I. József római királlyá koronázásáról van szó. (1690. január 24., Augsburg.)

268.

Lelőhelye: OL P 1238, 1690. Autográf. Meltosagos Vr Teleki Mihaly Vr*amnak* &c Tit*uli* &c Nekem kedves es bizod*almas* Uram*nak* eö kgy*nek* adassek

4. *az Uy Romai Kiraly eö Felsege Coronázattyának solennitassa* — L. az előző levelet és jegyzetét.

10. *Az mü kegyls Urunk meltoságát az en tsekely személyembe ighen megh betsülte Prejner Vram eö Naga* — A Siegfried Breunerral való kapcsolatát és tárgyalásait l. az Önéletírás I. 394—407. lapjain, illetve a máramarosi sókereskedést rendbetevő szerződést l. EOE XX. 372—380.

12. *Bresek* — Neve a kövtekező levelekben gyakran előkerül: császári tanácsos a sókereskedelemről folyó tárgyalásokban. Bethlen véleménye róla: „jó deák, activus, magát alacsony rendin feljül igen messze hazudó", „mellyel is magának érdeme s charactere felett való becsületet és tartást s ajándékot

nyere. Alig találtam az ő alacsony rendihez képest olyan nagy dolgokról olyan bátran hazudó németet." (Ö. I. 395.) L. még EOE XX. 379—380.

13. *Judex Curiae:* Csáky István.

A magyarországi tartózkodásáról itt közreadott levelek az Önéletírás szűkszavúságának, részleteket, emléktöredékeket is nélkülöző, tömörítő szándékának fontos kiegészítői, ellenpólusai. Személyeket, eseményeket, beszélgetéseket világít meg, tartalommal tölt meg utalásokat, hátteret rajzol.

269.

Lelőhelye: OL G 12, 24. cs. 79. Autográf. Dem Wohl Edlen Gestrengen Herrn Martino Lederer von Ledershoff Meinem vielgeehrten Herrn Vndt freunde zu Epperjes.

A levél címzettje Léderer Márton eperjesi kereskedő, Tótfalusi Kis Miklós, a híres erdélyi nyomdász pedig a Lengyelországban visszatartott könyvei ügyében jár ez idő tájt Kassán. (Vö. JAKÓ, 277—278. illetve 337.) Ott Bethlennel is találkozott, aki közbenjárásával igyekszik Tótfalusit segíteni.

[A levél fordítása:]

Tisztelt Nemzetes Uram!

Hivatkozom a Beckmann úrhoz írt csatolt levélre, ugyanis az Odera menti Frankfurtban van egy Felfalusi József nevű növendékem, aki az Akadémián tanul, neki irtam s Beckmann úrnak is csatoltam hozzá levelet, kérem tehát Nemzetes Uraságodat, továbbítsa minél gyorsabban, és írjon Beckmann úrnak is, miképpen tudna ő Uraságod közvetítésével válaszolni nekem, hová és mely címre kell leveleit küldenie. Azonközben ha Uraságod akár ezt a választ, akár valami más levelet rendes postán óhajtana küldeni részemre, így kell címezni: Nemzetes, Bölcs és Tekintetes Backosch János úrnak, szabad királyi Szeben városa tanácsosának, stb. Szeben, és ilyen borítékban el lehet küldeni a nekem szóló levelet. Ha azonban a címzés német nyelvű, mind részemre, mind Backosh úr részére a címben ezt kell írni: Hermanstadt.

Így küldhet számomra levelet. Írjon nekem mind belül, mind kívül a címzésen németül, és címemhez írja hozzá: Dem Herrn Postbeförderer zu Torda recommendirt zu bestellen zu Torda, azt hiszem, ekképpen a levél könnyebben megérkezik. Kérem továbbá, adjon hírt arról a brandenburgi császárról is, amiről említést tett, mennyi az ára, teljesen fedett-e, vagy csak a hátsó része, én ugyanis olyan császát szeretnék, mely teljesen fedett, és ha ez ilyen volna, szívesen megvenném, különösképp, ha Uraságod megmutatná Tótfalusi úrnak, hogy ő bővebb felvilágosítást adjon róla részemre, vagy inkább postán keresztül írna, mert azt hiszem, hogy Tótfalusi úr már későn indulna hozzám. A vételről és minden szükséges dologról várom Uraságod felvilágosítását. Azonközben ajánlom Istennek és maradok Nemzetes Uraságod barátja és kész szolgája

Szatmár, 1690. február 26.

Bethlen Miklós

Szívesen írtam volna németül, de sokszor épp ott hibázok, ahol a legjobban kellene sikert elérnem; Uraságod azonban a tetszése szerinti nyelven válaszolhat nekem. (Kenéz Győző fordítása.)

270.

Lelőhelye: OL P 1238, 1690. Autográf. Az Vr Teleki Vr*amnak*

23. *kegytek szomorusagánn busulok és szánakozom* — Teleki 1690. febr. 28-án írja Apafinak, hogy „isten most is megszomorított egyik unokácskám halálával." (EOE XX. 351.)

26. *nehezebb a 47. mint az 27. esztendös posta* — Bethlen az idő múlását jelzi e metaforával: ő sem fiatal már, 47 éves.

271.

Lelőhelye: OL P 1238, 1690. A címzés kivételével autográf. Méltóságos Ur Teleki Mihály Uram*nak* (tit*uli*/cum Hon*oris*) nekem kedves és bizodalmas Uram*nak* ö kegyelmének adassék

8. *e miatt a Totfalusi dolga miatt* — L. a 269. sz. levél jegyzetét. Okolicsányi Pált végül mint ügyvédet, fel is küldték Tótfalusi megsegítésére, s az 1690. jún. 6-án értesíti Bethlen Miklóst, hogy Tótfalusival és kiadványaival megérkezett Debrecenbe. (Vö. JAKÓ, 339.)

24. *a melly Minutat Prajnernek es a Kamaranak minutaltam, azis expedialtassek* — Jakó Zsigmond, az Erdélyi féniks sajtó alá rendezője közöl 1690. márc. 20-áról egy Breunernek címzett levelet, de a szerzőjét nem sikerült azonosítania: vagy Bethlen Miklós, vagy Teleki Mihály kezétől származónak tartja. A levél utóiratában, a címzési utasításból kiderül, hogy írója egyúttal a Kamarának is írt. Ez amellett szól, hogy Bethlen levelei közé kellene felvennünk, azonban lehetséges, hogy Teleki még az expediálás előtt alakított rajta — így a latin nyelvű levél Jakótól származó fordítását — a pontosabb tájékozódás végett — a jegyzetben közöljük újra.
Méltóságos uram stb.
Bőven megértettem méltóságod különleges jóindulatát, melyet nyomdászunk, Tótfalusi Kis Miklós ügyében és portékáinak Alexander Zabokrzyckitől Lengyelországban történt visszatartása alkalmából részint megígért, részint pedig ténylegesen meg is bizonyított. Ezért köteles és őszinte köszönetemet fejezem ki méltóságodnak, s egyszersmind bizodalmasan kérem méltóságodat, hogy e jóindulatát ezután még nagyobb mértékben is mutassa ki és érvényesítse egészen egyrészt a Lengyelországban visszatartott portékák kívánt felszabadítására, másrészt azoknak Magyarországon való szabad átszállítására. Ezzel pedig mind engemet, mind pedig a protestáns nevezettel élő összes főurakat teljesen lekötelezi saját szolgálatára, amint ezt [méltóságod] a sorok átadójától bővebben megértheti.
Ezzel méltóságodat... (Vö. JAKÓ, 338—339.) Az utóiratból még az is kitűnik, hogy a kamarának írott levél bizonyára Apafi nevében fogalmazódott: „mind úgy irhatni, mint a Prajner uramét, csak hogy a titulusokba változzék, és hogy mind urunk nevével pluralis numerussal kell élni, mind ahol a stylus az ő neveket elefordítja." (Uo.) Az eredeti lelőhelyéről azt írja Jakó Zsigmond, hogy a Kemény József-gyűjteményben, tévesen az Apafi fejedelem leveleihez besorolva. Talán nem is tévesen! Összefoglalóan elmondhatjuk, hogy a levél Bethlen fogalmazványa, de feltehetően Apafi nevében készült, s az ő aláírásával mehetett el.

22. *Nagyari Pataki Vrameknak irt levellel együtt* — Nagyari József fogarasi

lelkész, Apafi udvari papja, Pataki István pedig II. Apafi Mihály nevelője. Teleki és Bethlen között egyébként ez évben fontos közvetítők voltak ők ketten. (Vö. Ö. I. 400.)

53. *A Maramarosi Kamara Ispán:* Nógrádi János, l. a 274. sz. levelet.

272.

Lelőhelye: OL G 12, 24. cs. 132. Autográf; a címzés más kéztől ered. Generoso Domino Martino Lederer, de Ledershoffe. &c. Domino & Amico confidentissimo. Eperjes.
A levélben foglaltak fontos bizonyítékai a Bethlen—Tótfalusi viszony tényleges — és az Önéletírásban sem eltúlzott rajzú — meglétének.
[A levél fordítása:]

Tisztelt Nemzetes Uram!

Megkaptam Uraságod március 6-án Eperjesen kelt levelét, és hálás vagyok a jóindulattal vállalt kapcsolatért, meg a Tótfalusi Kis úrnak adott 110 tallérért, mely összeget, valamint ha Kassán kelt másik kötelezvényem erejéig többet is adna Uraságod ugyanezen Tótfalusi úrnak (amint hogy kérem is, hogy szükség esetén adjon), azt is tőlem ott és akkor kapja vissza, ahol és amikor kívánja. A kocsiról és az óhajtott adás-vételről az ígért felvilágosítást várom. Jelen sorok átadója Okolicsányi Pál úr, a felséges fejedelem követe Lengyelország királyához, valamint Tótfalusi úr dolgában a nemes szepesi Kamarához, ajánlom tehát Uraságod jóindulatába. Nagyságos Teleki úr üdvözli Uraságodat, és általam jelenti, hogy kapott egy Eperjesen február 16-án kelt levelet, de névaláírás nélkül, amit én elvittem, elolvastam és felismertem, hogy Uraságod küldte, mentegettem a hibát, nincs is sértődés Ő Nagysága részéről, és teljes barátságáról, jóindulatáról biztosította Nemzetes Uraságodat. Akit én is Isten oltalmába ajánlok.

Kelt Szent Miklóson, 1690. március 28.

Nemzetes Uraságod kész szolgája
Bethlen Miklós

Kérem bizalmasan, szervezze meg számomra a Bécsben olasz nyelven nyomatni szokott újság rendszeres kézbesítését, hogy rendes postával minden héten küldjék el számomra, és csak így küldjék, írják rá szokásos címemet akár latinul, akár németül, és írják alá: Torda. Panadi. Szent Miklós. Minden költségét megtérítem, hálás is leszek Nemzetes Uraságodnak.

273.

Közölve: EOE XX. 377. „Anno 1690. Fogarasi expeditiók az római császárhoz ő felségéhez Nagy Pál uram által mense Aprili a szegény fejedelem halálakor." — Bethlen e levelének feltételezhető címzettje: Breuner Siegfried Kristóf.
[A levél fordítása:]
Magasságos Uram, Örökre Tisztelendő Uram és Pártfogóm!
Az elmúlt március 18-án megírtam Magasságodnak, hogy a felséges fejedelem jóváhagyta egyezségünket, és annak figyelembevételére kiadta a szükséges utasítást máramarosi tisztviselőinek, de az ünnepélyes szentesítést az április 4-re összehívandó

országgyűlésre halasztotta, mint ami a rendek urainak jelenlétét és szentesítését igényli. Hogy az országgyűlés kezdetén mi történt ez ügyben, a mellékletek megmutatják, ezeken kívül mély szomorúsággal értesítem Magasságodat, hogy a felséges fejedelem és uralkodó, legkegyelmesebb uram váratlan halála az egész ügyet elodázta; mivelhogy a szentesítő okirat és a felséges fejedelem Magasságodhoz szóló levele már készen volt, csak az aláírás hiányzott, az április 11-én kitörő betegség következtében 12-én a jobb karon érvágást alkalmaztak, és míg azt várják, hogy a kar ereje visszatér, mindenkinek, magának az orvosnak várakozása ellenére a fejedelem betegsége annyira elhatalmasodik, hogy az érvágást követő éjszakán nyelve megzavarodik, úgy, hogy érteni sem lehet, és aztán a negyedik napon, úgymint a hó 15. napján, délután 3 órakor kilehelte lelkét, máskülönben a szentesítés a mellékletek eredetijeivel együtt folyó hó 15-én kétség kívül átadatott volna Nagybányán a tekintetes Szentiványi László úrnak. Miután az ügyet e szerencsétlen eset így megzavarta, a főurak és az egyetemes rendek illendőnek ítélték, hogy a csatolt szentesítést törvényeink és szokásaink szerint a három nemzet pecsétjével eszközöljék, ami a rendek részéről akkor is mindenképpen szükséges lett volna, ha a jámbor emlékezetű felséges fejedelem még élt volna, amit én főtisztviselő uraim utasítására Magasságod tudomására hozok, egyúttal valamennyiük nevében köteles tisztelettel és bizalommal kérem, hogy ő császári felsége legkegyelmesebb szentesítő iratát szíveskedjék átadatni e sorok kézbesítőjének, nemzetes Rédei Pál úrnak, testvéremnek és rokonomnak. Tessék továbbá Magasságodnak megfelelő utasításokkal eltávoztatni a Rozmány úr által támasztott nehézségeket, hogy ekképp az Isten kegyelméből végre megszilárdult kereskedelem a Részek javára szerencsésen folytatódhassék.

Ami pedig a többit illeti, nevezetesen a marha- és a dési sókereskedelmet, e szerencsétlenség következtében mindenkinek megrendülvén lelke, most erről nem lehet tárgyalni, igyekszem mégis vékony tehetségem szerint, és ha ez ügyben bármit is elérhetek, jelenteni fogom Magasságodnak.

Ami feleségem vagy a Rédei család dolgát illeti, a legalázatosabban kérem érdekükben Magasságodat, hogy méltóztassék nekünk e valóban igaz ügyben segíteni, e sorok kézbesítője egy az igénylők közül, egyúttal leszármazottja Bornemisza Boldizsárnak, attól az asszonytól, akiről a magasságos úrnő mint számára kedvesről tudakozódott, és akiről Magasságod elmondta, hogy tulajdon férje ölte meg és esetéről részletes nyilatkozatot tudna tenni, ismeretes ugyanis, hogy férje ölte meg őt, mégpedig abban a házban, melyet a kézbesítő szülei más rokon örökösökkel együtt ma is birtokolnak, a megölt asszony nevéről azonban csak összevissza fecsegnek, ő maga fogja megnevezni. Ugyanő fogja feltárni Magasságod előtt egy feljegyzésben a lippai majorságom szűkös helyzetét, és, hogy ő szent felsége biztos urai és gabonatisztjei nemcsak az én marosi kereskedelmemet akadályozzák újra meg újra, hanem mindenki másét is, Őfelsége kincstárának is súlyos kárára, mindezt köteles alázattal és bizalommal ajánlom Magasságod figyelmébe, kit az isteni oltalomnak ajánlok, és maradok Magasságod legalázatosabb és lekötelezett szolgája.

274.

Lelőhelye: OL P 1238, 1690. Csak a levélzáró formula és az utóirat autográf. Nemzetes Vitezlő Nogradi Janos Uramnak &c nekem jo akaro Uramnak baratomnak adassék.

6. *valamint az Urunk halála fel ne ütne az elméjeket* — Apafi Mihály, Erdély fejedelme 1690. április 15-én halt meg. (Vö. Ö. I. 395., illetve a 273. sz.

levélbéli beszámolóját Apafi haláláról.) A levél tartalmát és szereplőit segít megérteni Frater István 1690. márc. 1-én Taracközről Telekihez írott levele: sóügyekben a kamarával nem „alkudtam, relegáltam magamat onnan belől. s Bethlen Miklós uram által jühető resolutiora; már Isten Bethlen Miklós uramat bevivén az oda fel lett végezéssel mint fog Kegyelmed disponálni (bemenvén Nogrády uram is) áll Kegyelmed tetszésében." Ugyanitt említi Rozmán Jánost is, „ki most Ujlaki István helyett succedál az Szőlősi harminczadosságban" (MTAK Kézirattára, Ms. 1194.)

275.

Lelőhelye: OL G 12, 24. cs. 105. Autográf. H. Lederer.

11. *Quod ad alium Studiosum Josephum Felfalusi attinet* — Felfalusi József Bethlen alumnusaként tanult a külföldi akadémiákon, s hazatérő útjában Kassán börtönbe vetették. Okolicsányi Pál ez év június 6-án értesíti Bethlen Miklóst: „Amely kegyelmed alumnusa Kassán aristomban lévén, Eperjesen értettem volt őkegyelme felől. Ugyan Kassa felé azért jöttem. Felfalusi uramot, minden jószágával, magammal hozám." — írja a Tótfalusi ügyében utazó jogász. (JAKÓ, 339.)

[A levél fordítása:]

Tisztelt Nemzetes Uram stb.!

Április 21-én és folyó május hó 1-én Eperjesről kelt levelét ugyanezen hó 12-én megkaptam. Ami a 110 tallért illeti, pár nappal ezelőtt Bröseck úr révén küldtem ennek a Tótfalusi nyomdásznak 100 aranyat és 100 magyar forintot, és most az ide csatolt iratban írtam neki, hogy ha alkalma van rá, ebből a pénzből fizesse vissza azt a 110 tallért. Ha ez nem alkalmas a számára, csatolok egy másik írást a nemes szepesi Kamarához erről az Uraságod számára visszafizetendő 110 tallérról, ami remélem, hogy elintéződik.

Ami a másik tanulót, Felfalusi Józsefet illeti, akiről azt írja Uraságod, hogy szintén pénzt kért, adjon neki, kérem, legfeljebb 30 vagy 40 tallért, hogy Eperjesről visszajöhessen ide Erdélybe, mihelyt tudomást szerzek az összeg nagyságáról, visszafizetem. De kérem, jelentse, mit ért egy talléron, mert nálunk Erdélyben egy talléron két magyar forintot értünk. Ha azonban adódnék valami alkalom, hogy itt Szebenben vagy Kolozsvárott fizessem vissza, az nagyon nagyon jól jönne nekem.

Megemlékeztem a német írnokról, ha ajánlani tudna számomra egy jó evangélikus vagy lutheránus vagy kálvinista írnokot, aki valamelyest tud franciául és olaszul és aki derék, nem iszákos, annak méltó fizetséget adnék, és Uraságodnak hálás volnék fáradozásáért. Ezekkel ajánlom Nemzetes Uraságodat isteni pártfogásba és maradok Nemzetes Uraságodnak

barátja és kész szolgája

Szent Miklós, 1690. május 14.

Bethlen Miklós

Még ha 40 tallérnál többet kérne is, kérem, adjon neki.

276.

Lelőhelye: OL P 1238, 1690. A címzés kivételével autográf. Meltosaghos Ur Teleki Mihaly Urnak (cum pleno Titulo) nekem bizadalmas jo Uram*nak* eö keglmenek adassék.

4. *a mint Sorostelyonnis emlekezem* — Bethlen Miklós néhány héttel korábban vendégeskedett Sorostélyon Telekinél: „Teleki húsvétra vendégségbe hívá Heiszlert számos német urakkal, dámákkal Sorostélyra, engemet is feleségestől." A hat napig tartó fejedelmi méretű — „vadászat, lójártatás, muzsika, tánc" — mulatságról keserűen jegyzi meg: „Ez lőn Apafi, Teleki, Heiszler és Erdély tora." (Ö. I. 395.)

277.

Lelőhelye: OL P 1238, 1690. Autográf. Az Vr Teleki Vram*nak*

5. *hanem teghnap előtt magam lök Doctora magamnak, akar többet, akar azt se vettem volna* — Az Önéletírás I. 139—140. oldalán leír egy olyan esetet, amikor önmaga purgálása balul ütött ki, de ott dátumot nem írván, minden kétséget kizáróan nem lehet azonosítani a levélben említettel.

32. *A Deákok leveleitis Vram lattja kgd* — Jakó Zsigmondtól tudjuk, hogy Okolicsányi Pál Felfalusi József kiszabadításával egyidőben Teleki alumnusa, Csepregi Mihály kiszabadításán is munkálkodott. A két bajba jutott diákra utal itt Bethlen. (Vö. JAKÓ, 477.)

278.

Lelőhelye: OL P 1238, 1690. Autográf. Cn.

4. *a Bányai Biro es az en Alumnusom levele ott maradott* — L. a 277 sz. levelet és jegyzetét.

16. *Hallottam kgdnek égynéhány Ezer Keö Soojának el adásárol valo dispositiojat* — Teleki évi 7000 kősó felett rendelkezett, ez kb. 3500 magyar forintot jövedelmezett számára. (Vö. TRÓCSÁNYI, 316.)

279.

Lelőhelye: OL P 1238, 1690. Autográf. Cn.

5. *A Brösek Uram dolgát a maga leveleböl kgd megh értheti* — L. a 278. sz. levelet.

10. *osztánn a sok Nemet obruálá kgdt* — L. a 276. sz. levél jegyzetét.

280.

Lelőhelye: OL G 12, 24. cs. 240. A címzés kivételével autográf. Spectabili ac Generoso Domino Martino Lederer &c Domino mihi observandissimo. Eperjes.
A levélben említettekhez l. a 275. sz. levelet és jegyzetét.
[A levél fordítása:]

Tisztelt Nemzetes Uram stb.!

Uraságod múlt hó 29-én Eperjesen költ levelét rendben megkaptam, de nagyon csodálom, hogy-hogy nem tudja Tótfalusi úr azt a Broseck úr révén küldött 100 aranyat es 100 magyar forintot valakitől átvenni, hiszen Tótfalusi úr saját maga nevezett meg nekem Eperjesen egy Magyari János nevű embert, hogy annak adassék a pénz, és hiszem, hogy Brösek úr át is adta neki. Emellett nagyon csodálkozom, mi történt Felfalusival Kassán, hiszen az imént nem ő magukat, hanem csak ládájukat zárták el, és maga Felfalusi írta nekem, hogy Szent-Iványi László úr megígérte nekik, hogy ha én csak írok is Erdélyből a nemes Kamarához, kibocsátják, és én rögtön írtam május 19-én a nemes Kamarához, és egyúttal Felfalusinak is, és ezek a levelek alighanem Uraságodnál vannak, amelyekről írja, hogy magánál őrzi, de ezek nem őrizgetésre való levelek, hanem kérem, tegye meg kedvemért és az egyházért, menjen Kassára, és bármilyen módon szabadítsa ki ezeket a szerencsétlen ártatlanokat, ami költséget vagy fáradságot vállal, mi reformátusok valamennyien a legnagyobb hálával viszonozzuk.

Kérem még, hogy személyes szükségletemre bizonyos vasszerszámok megvásárlására, amiket Kassán Sobai András és Divinyi Márton titkárok készítettek Felfalusi úr kérésére, adjon nyolcvan magyar forintot, holnap küldöm az összeget szolgáim által Szatmárra, akik oda viszik, ahová Nemzetes Uraságod óhajtja, csak írja meg nekem, de ezúttal latinul írjon, ugyanis meghagytam nekik, mert egy ideje Szatmár környékén tartózkodnak, hogy a nekem Szatmárra címzett leveleket nyissák fel, és a pénzt oda vigyék és ott tegyék le, ahová Nemzetes Uraságod kívánja.

Az újságokért nagyon hálás vagyok, és kérem, hogy mint ezelőtt, küldesse nekem a hivatalos hírlapot olaszul vagy németül, ahogy jobbnak és megbízhatóbbnak tartja, hetenként vagy Szebenbe, vagy legalább Tordára, Panádra, Szent Miklósra, kiadásait hálával fogom megtéríteni.

Kérem továbbá, írjon az adás-vételről. Mennyibe kerül egy brandenburgi kocsi, továbbá egy olyan hintó, amilyen Brejner gróf úrnak volt, amit akkor látott. Ezekkel ajánlom Nemzetes Uraságodat Isten pártfogásába. Kelt Szent Miklóson, 1690. június 7.

Nemzetes Uraságod barátja és kész szolgája

Bethlen Miklós

281.

Lelőhelye: OL P 1956, 2. cs. Aláírás autográf. Nemzetes Vitezleő Sarosi Istvan Uramnak &c. nekem joakaro baratomnak adassék.
Sárosi válasza a levél hátlapján található: a megírtak szerint járt el, de Radákék azt válaszolták, hogy határt nem osztanak, másét nem illetik, csak az atyjukról rájuk maradt örökséget osztják.

282.

Lelőhelye: OL P 1956, 5. cs. 2. tétel. Autográf fogalmazvány. Rajta más kézzel: „Kamaranak irt level Parja"
[A levél fordítása:]

Kitűnő, Tekintetes, Nagyságos, Nemes és Nemzetes Uraim, Tisztelt Uraim!
Nevezett Uraságtok Kassán, június 21-én kelt válaszlevelét köteles tisztelettel és

hálával vettem, és az irántam tanúsított jóindulatért teljes mértékben lekötelezettnek ismerem el magam. Mindamellett kénytelen vagyok nevezett uraságtokat most is bizodalmasan kérni a következő ügyben, melyről Kassán létemben a kitűnő és nemes Szentiváni László úr útján említést tettem. Nevezetesen ugyanis, hogy a néhai nemes-úr, Marin Péter vagy vásárlás, vagy ő szentséges felsége, a mi legkegyelmesebb urunk különös kegyelme útján megszerzett bizonyos birtokokat Bereg megyében, Surány, Papi, Fejércse, Csaroda stb. falvakban, melyek Bónis Ferenc hűtlensége miatt a királyi kincstárhoz kerültek, melyek azonban a Perényi [?] vagy Pernyeszi család ősi tulajdonában voltak, és melyeket Bónis Ferenc csak zálogjogon birtokolt, és a visszaváltás joga az ország törvénye szerint többek között legközvetlenebbül feleségemet, Rédei Júliát illeti, ugyanis (amint azt mindenki tudja) az igazi örökösök a birtokot és az ilyen birtokon bírt örökjogot nem veszítik el azért, mert az ideiglenes és csak zálogjogot élvező tulajdonos hűtlenség bűnébe esik, hiszen a kincstár az ilyen elítélttől nem vehet el többet, mint amivel rendelkezett, vagyis az ideiglenes és zálogos jogot, tudniillik senki sem veszíthet többet, mint amennyije van, következésképp a királyi kincstár is csak a zálogjogot adhatta Marin úrnak. Mivel ez a törvények értelmében a legvilágosabb, megkülönböztetett tisztelettel és bizodalommal kérem kitűnő stb. uraságtokat, tegyék meg velem azt az igazságot és kegyet, hogy írásban tudósítanak arról, mennyit birtokolt Marin Péter úr azokból a birtokokból a nemes kamarától, mert tudom, hogy nem tartozom többel az ő utódainak, mint amennyit Bónis Ferenc úr zálogban tartott. Ezenkívül méltóztassék magát Marin István urat, ama birtokok és Péter örököseinek jelenlegi gondnokát is a megbízottamnak átadandó levél útján barátilag inteni, mert én távoli vidéken élek, ott, ahová Őfelsége mindennapi szolgálata köt, és ez nem engedi, hogy mégoly igaz ügyben is hosszadalmas pereskedésekkel foglalatoskodjam, bárha ilyenképpen ezek kimenetele károsodásommal és pénzem törvény szerinti elveszítésével jár is. Kitűnő Uraságtok irántam és enyéim iránt való méltányosságát és jóakaratát igyekszem a legnagyobb hálával és mindenféle szolgálattal viszonozni. Végezetül ajánlom nevezett Uraságtokat az isteni oltalomba, és maradok...

283.

Lelőhelye: OL P 1969, 2. cs. Autográf. Jaszbrenyi Istvan Vramnak.
Közölve: KOMÁROMY, 708. Missilis Nicolai Bethlen ad Stephanum Jászberényi. Az OL P 55-ös levéltári anyagban a Bethlen Miklóshoz intézett levelek között található Jászberényi István 1690. júl. 29-én kelt levele, melyben arról számol be, mit kérnek az eladók az itt említett szőlőjükért. Ugyanitt olvasható Darvai Péter és Ferenc elismervénye arról, hogy 1694. máj. 17-én elismerik: négy évvel korábban a beregszászi szőlőért — amely a Veresbegy nevű hegyen, a város határán található — felvettek Rhédey Lászlótól 1400 forintot. Péter a hétszáz forint mellé egy szürke herélt lovat, Ferenc pedig egy tehenet kapott.

284.

Lelőhelye: OL P 1238, 1690. Autográf. Cn.

4. *bizony nagy busulassal vagyok a Feleségem miatt...* — Rhédey Júlia ekkor Miklós fiukkal terhes, akinek 1690 augusztusában ad életet. (Vö. Ö. I. 400.)
7. *En ugyan tsak tartok attol, ha ket helyt probal* — Az egész levél tartalmát megvilágítja az Önéletírásban írtakkal: „A tavasz elhozá magával a török

nagy készületinek és Tökölinek Erdélybe való szándékozásának hírét... Gyulafi Lászlót, udvari főkapitányt circiter öt vagy hatszáz mezei katonával Heiszler, Teleki küldék Vaskapuig Heister generálishoz Orsova, Mehadia tájékára; vármegyék, székek, kiki magában felüle s táborba szálla." (Ö. I. 399.) Belőle Teleki generálist akart csinálni, de ő nem vállalta.
Teleki még augusztusban sem tart Thököly beütésétől, Heissler pedig főleg a volkányi szorosra ügyel. Trócsányi Zsolt Heissler hibájául, rögeszméjéül rója ezt fel. Bethlen a volkányit nem tartja reálisnak a betörés színhelyéül, a vöröstornyit viszont — ellentétben Trócsányival, aki ezt még a volkányinál is alkalmatlanabb helynek véli — ez az elemzése valószínűsíti, mint lehetséges, betörésre alkalmas terepet. Arra persze ő sem számíthatott, hogy Thököly egy váratlan hadicsellel a törcsvár—zernyesti vonalon tör be, a havasok áthághatatlannak tartott ösvényein lopva hadát Erdélybe.

17. *Zrinyi Vram hada* — Zrínyi Ádámot júl. 6-án rendelte Volkányhoz egy ezreddel Heissler.

29. *A Palatinus emberet bizony io volna viszsza tudni* — A császár 1690. jún. 3-i dátummal átiratot intéz Erdély rendeihez a Thököly-jószágok ügyében. Ezt az alkalmat használja fel Esterházy Pál nádor is, hogy emberét és leveleit küldje ugyancsak a rendekhez és Teleki Mihályhoz. Telekit arra kéri, irányítsa úgy a rendek hangulatát, hogy a Thököly nővérek igazságos keresetét — az „Erdélyben annyjok után őket nézendő jószágokban" — fogadják el, támogassák, s birtokaikat adják vissza. (Vö. EOE XX. 391—395.)

285.

Lelőhelye: OL P 1238, 1690. Autográf; a címzés más kéztől ered. Meltoságos Ur Teleki Mihaly Uramnak (titulus cum honore) nekem kedves bizodalmas Uramnak eö kglmének adassek

10. *a Felesegem kis Joszagotskajanak alkalmatosságával* — Az év elején is felesége és sógorai elpusztult csarodai jószágának rendbehozatala miatt ment Magyarországra (Vö. Ö. I. 394.); most pedig vagyona egy részét menekíti oda. (Uo. 401.)

23. *A mint nemelly napis irtam vala, hogy Veres Toronytol felek* — L. a 284. sz. levél jegyzetét. Talán közvetve Bethlen értesülésének és e levélnek is szerepe volt abban, hogy Heissler — és parancsát végrehajtva Teleki — júl. 22-én a még fel nem kelt székely csapatokkal a Vöröstorony vidékét erősíti. (Vö. TRÓCSÁNYI, 323.)

24. *pelda hogy az [A Camis?] csapott volt ott bé* — Bethlen történelmi analógiával érvel: a szövegből nem derül ki egyértelműen, de ha az 1658-as tatár beütésre gondol, akkor téved, mert az a bodzai szorosnál történt.

27. *Az en Feleségem szinte most roszszul vagyon* — L. a 284. sz. levél jegyzetét. Bethlen a Teleki Mihályhoz fűződő kapcsolatáról azt írja önéletírásában, hogy bár az utolsó években normalizálódott, utolsó találkozásukkor — a generálisság visszautasítása miatt — mégsem vált el tőle Teleki „egész confidentiával vagy contentummal" (Ö. I. 400.) Ezt az állítását igazolni látszik Naláczi és Teleki levélváltása e kritikus napokban. Naláczi aug. 13-án írja Telekinek: „Bethlen Miklós uramnak szóló levelet én meg küldöttem; látom Kegyelmed fel nem szakasztotta, de azelőtt nem vala Kegyelmed szokása hogy pecsételve küldte volna meg mások levelét s néha használtunk is sokat véle" — s a saját nevében biztosítja Telekit, hogy a neki szóló

leveleket bontsa fel nyugodtan, még ha maga a török császár vagy Thököly írta volna is azokat. E megjegyzéshez Teleki is fűzhetett kommentárt, mert Naláczi és Székely László 15-én kelt válaszlevelükben újfent érintik a kérdést: „Némely nap irta vala Kegyelmed, magyarázzam meg, mit teszen, hogy Kegyelmed egy emberséges ember levelét fel nem szakasztotta"... — de nem talál magyarázatot rá. (Másolata a MTAK Kézirattára Ms. 1194-ben.) Bethlen Miklós 1690-ben írt leveleihez hozzá kell még számítanunk azokat is, amelyeket a zernyesti harc után írt II. Apafi Mihály érdekében az angol királynak és a brandenburgi választófejedelemnek. Önéletírásában említi: „Mü pedig, úgymint: Naláczi István, Székely László, Bánffi György, én, Alvinczi, iratánk Vilhelmus angliai királynak és a brandenburgus electornak, hogy pro sua sapientia légyenek jó törekedők ő felsége előtt az árva mellett. Én concipiáltam, Keszei írta, subscribálta a fejedelem és mü ötön; vitte el is, és megadta a követeknek Keszei, de hasznát nem érzettük. Én voltam ennek authora." (I. 401.) Nem sokkal később, szeptember 8-án Bécsbe érkezett, s ott Keszeivel értekezett a dolgok állásáról, mert 10-én ismét levelet ír az angol királynak és a választónak, „melyben őket tudósítja, hogy Apafy őket gyámjainak nevezte ki, és kéri támogatásukat az ország számára." (MARCZALI. 534.) — A következmény annyi, hogy nov. 8-án Frigyes ír bécsi követének, Danckelmann-nak, s utasítja, tudakozódjék Bethlennél, mit vár tőlük Erdély. Tartsák az ügyet titokban. Danckelmann jószándékáról, szerepéről pozitívan emlékezik meg Bethlen a memoárjában. (Vö. I. 402—403.)

286.

Lelőhelye: OL G 12, 24. cs. 327. A címzés kivételével autográf. Generoso *Domi*no Martino Ledérer &c *Domi*no et Amico mihi observand*issi*mo. Eperjes.

9. *Nunc vero Vestram Dominationem rogo ut centum illos aureos... famulo Generosi Domini Adami Bantsi* — Báncsi Ádám szeptember 9-én írja Kassáról Léderernek: „Brezek Vramot en itt nem találám, vagyon ket hete hogy innet fel ment Bécsben, az Penztis magával el vittee vagy el költötte maga tudgya: tegnap itt bizonyosson értettem hogy Betlen Miklos Vramot az mi kglmes Urunkhoz eö Felségéhez küldötték fel követtsegben, Tokajon ment által Buda fele, ez előtt ötöd nappal, eddig eö kglme Bécsben vagyon, mellyhez képest én ma irtam postán Betlen Miklos Vr*amnak*, megirván eö kglmenek hogy mind az szaz Aranyat, es szaz forintot kezéhez vévén kglmdtül Brezek Vr*am* ott kérje elöl tüle, ugy hisz*em* edgy két hét alatt jün válaszom eö kglmetül, én javallanám kglmdis irna Betlen Vr*amnak*." (Uo. 374.) Bröseck-kel valóban találkozott Bethlen, az Aranyos Griffhez címzett szállóban, „sőt pénzt is adék néki kölcsön, egy hétre kérte, de mai napig is odavagyon egy része. Látom, hogy derekasan főzet a vendégfogadóval, de mind az én erszényemre; elbúcsúzám tőle; singularis hazug cigány ember vala." — jellemzi a találkozást. (Ö. I. 402.)

[A levél fordítása:]

Tisztelt Nemzetes Uram stb.!

Megkaptam Uraságod néhány levelét, mégpedig utoljára csak egy borítékot a Bécsben július 13-án nyomtatott olasz újsággal, én pedig utoljára az elmúlt július 23-án írtam Uraságodnak a Brösek úrnak adott 100 arany és 100 forint ügyében, és hogy ebből a pénzből nem kell megadni a Kamarának a 110 tallért, ha Rozman János úr a nemes Kamarát az én rendelkezésem szerint másból kielégíti.

Most pedig kérem Uraságodat, hogy azt a száz aranyat és száz forintot adja át a jelen sorokat kézbesítő szolgámnak, nemzetes Bantsi Ádám úrnak mint az én megbízottamnak Bántsi Ádám úr levele és ugyanezen szolgám nyugtája ellenében.

Ami pedig az újságokat illeti, csak háromszor kaptam, és kész vagyok megfizetni az árát, csak tudjam, mennyibe kerül egy évre, szeretném azonban pontosan megkapni minden héten.

Ezeket előre bocsátva ajánlom Uraságodat Istennek és maradok Nemzetes Uraságod kész szolgája

Bethlen Miklós

Torda, 1690. augusztus 13.

Ismét írtam Brosek úrnak a 100 forint ügyében, ha eddig meg nem adta, nagyon csodálkozom, hová lett ez a jó úr, már 5-ödször írok neki minden válasz nélkül.

287.

Lelőhelye: OL G 12, 24. cs. 372. Autográf. Generoso D*omi*no Martino Lederer de Ledershoffe. &c. D*omi*no & Amico observand*issi*mo. Eperjes.

Ez év júniusában Apafi halálát követően, III. Szulejmán Thököly Imrét nevezte ki Erdély fejedelmévé, s a székét elfoglalni szándékozó Thököly török és tatár csapatokkal Zernyestnél megverte a császáriaktól is támogatott erdélyi sereget. A török szeptember—október hónapokban visszaveszi Vidint, Ništ, Belgrádot. A keresztényszigeti országgyűlés (szept. 22.) fejedelemmé választja Thökölyt. Ilyen bel- és külpolitikai körülmények között Bethlen kitűnő politikai érzékkel látja meg a kínálkozó alkalmat: Bécs pánikhangulata Erdély számára kedvezőbb politikai feltételeket eredményezhet. Az Önéletírás szerint Bethlen attól féltette Erdélyt, hogy Thököly-pártisága miatt fegyveres harcba kezdhet, s ha a császár leveri a kuruc vezér mellett kardot fogó Erdélyt, a győztes jogán mind az egyházi, mind a világi dolgokban leigázza. Hogy ezt megakadályozza, felment Bécsbe, s tárgyalásai eredményeként Erdély elnyerte a Diploma Leopoldinumot. (okt. 16.)

Ezt a levelet a Bécsbe tartó utazása közben írta Szatmáron, ahova még saját lovain ment, s ott szállt át postakocsira. (Vö. Ö. I. 402.) A levélhez l. még a 286. sz. levél jegyzetét.

[A levél fordítása:]

Tisztelt Nemzetes Uram!

Röviden tudósítom, hogy Bécsbe megyek, ezért az újságokat nem kell küldeni. De kérem, hogy a Bresek-féle száz aranyról és száz forintról tudósítson Uraságod azonnal. Üdvözlettel:

Nemzetes Uraságod kész szolgája
Bethlen Miklós

Szatmár, 1690. szeptember 4.

288.

Lelőhelye: OL G 12, 17. cs. 221. Autográf. Generoso D*omi*no Martino Lederer &c D*omi*no & Amico observand*issi*mo Eperjes.

[A levél fordítása:]

Tisztelt Nemzetes Uram stb.!

Eperjesről október 6-án kelt levelét rendben megkaptam. Brosek úr elszámolt a 200 forintról. Ami a lemezekért fizetendő 100 forintot és 10 tallért illeti, amint lemezeket akarok hozatni, ami nem is lesz soká, nyomban megküldöm neki a 100 forintot, de szeretném tudni, rajnai vagy magyar forintról ír-e Szatmárra küldött levelében. Ami a 10 tallért illeti, arról semmit sem tudok, mert nekem csak 110 tallérról írt, amit Tótfalusinak adott, és ezért én is csak ennek visszafizetése iránt intézkedtem részére, ha tisztázódik, ezt is megfizetem Tótfalusi egyetértésével. Az újságokért, amiket öt alkalommal kaptam, szintén megfizetek, csak tudjam, mivel tartozom. Újságokat többé ne küldjön, mivel itt Bécsben más összeköttetést szereztem, de az eddigiekért hálás vagyok, és javallom, hogy Brösek úrral igyekezzék kiegyezni, ami felől bőven tárgyaltam Karatin úrral, és higgye el nekem, hogy ez ügyben sokat szolgáltam Uraságodnak. Ajánlom Istennek és maradok Nemzetes Uraságod kész szolgája

Bethlen Miklós

Bécs, 1690. október 21.

289.

Lelőhelye: MTAK Kézirattára: Josephi Comitis Kemény Collectanea Diplomatico-Historica Rerum Hungaricarum, et Transilvanicarum. Tomus Quartus, 1822. Viennae Austriae. Fol. 281.

A másoló feljegyzése: Litterae Nicolai Bethlen quibus de victualibus Militiae subministrandis, praejuncturis item dispositiones eduntur, ac Tökölio adhaerentes ad amplectendam Caesaris Leopoldi I. gratiam adhortantur. — Litterae hae directae sunt (uti mihi videtur) Officiolatui, seu potius Ursitti Cottus Szolnok Int. cujus Supremus Comes tunc forte fuerat Martinus Széki. — Copia hujus Epistolae exstat in Archivo E. R. Gubernii in Cista 1° Nr° 30. — habet autem haec Epistola sequentem indorsationem: „Szeki Marton Urek*nak* irtt levelem Parja Kővárbol. 2ª 9br*is* 1690." — E gyűjtemény leveleire Ritoók Zsigmondné hívta fel a figyelmemet, köszönet illeti érte.

2. *Tegnapi nap érkezvén ide* — Bethlen a diploma megszerzése után azonnal visszaindult Erdélybe, s e levelében Belső Szolnok főispánját és tisztviselőit értesíti akciójának sikeréről, részint a diplomáról, részint pedig a Lajos Vilmos bádeni őrgrófnak adott, kegyelemre vonatkozó parancsról. Kővárból aztán mint Önéletírása mellett e levél is bizonyítja, katonasággal vitte a diploma hírét Erdélybe: „Kővárban találék lovas és gyalog recrutot circiter háromszázötvenet, kik is a kuruc miatt Erdélybe nem merének indulni, míg bizonyosan meg nem hozzák Tököli kimenését az országból. Itt kelle azért ülnöm nagy bosszúsággal öt nap, azután némettel és kővári nemesség és puskásokkal circiter hatszázzal bémenék..." (I. 406.)

6. *Kgylk az Includalt Czedulaba specificalt Statiokon a meg irt mod szerént kivantato elest, és szekereket rendellye el* — A másoló megjegyzése szerint: Huic Epistolae acclusa est Chartula cui sequentia inscripta erant.

1° Statio Nagy Vilma.
2° Statio Blenke Pojan.
3ª Statio Felsö Kosaly
4ª Statio Dees Akna
5ª Statio Dengeleg
6dik Statiot hova rendel*nek* Doboka

Var*megyei* Ur*ak*, az Urak hirevel lassuk.
Mindenik Statioban kell üres szekér hat hat ökörrel. Nr 25. Tesolas (haec vox accurate legi hanc potest) vono ökrök 25 par, idest 50 ökör. Szena, abrak 400 lora. Profont, és Vago marha 500 personakra.

34. *siessenek Nagy Pál Ur által a mi Kgylmes Urunknal Gratiat nyerni* — Az ifjú Apafi fejedelmi megerősítése érdekében Bécsbe küldött követség fejeként tartózkodott Bécsben Nagy Pál. E követségre egyébként Bethlent választották, de őt Teleki lebeszélte. (Vö. Ö. I. 396–398.)

290.

Lelőhelye: MTAK Kézirattára, Josephi Comitis Kemény Collectanea Diplomatico-Historica Rerum Hungaricum, et Transilvanicarum. Tomus Quartus, 1822. Viennae Austriae. Fol. 285.
Litterae Nicolai Bethlen N. Nalátzio S. Comiti Cottus Hunyad (uti opinor) ratione dislocationis Militiae, ac ejusdem cum frugibus Tökölio ad herentium, sustentatione.
Nalatzi Ur*nak* irt level Párja 3ª Xbris 1690. A Buza adásrol a Nemet, és Rátz hadad [!] számára Hunyad Varmegyében, és az el ment Feő Rendek buzája tsépléséről. — Copia harum Litterarum lectu difficillima exstat in Archivo E. R. Gubernii in Cista 1° sub Nr° 30. — In dorso har*um* Litterarum scriptum habetur· Nalatzi Ur*amnak* irt &c (quod initio Litterarum praeposuis) Item: „In fine Anni 1690 valo dolgok, pro memoria tartandok: Ekkor jött bé Várod felöll az Tatár, Tököllyi Uris ekkor akart be jönni Zernyest felöl."

18. *Hogy a Tökölyi Ural el ment emberek buzajahoz illyen dispositioval nyullyanak* — Önéletírásában is megemlíti, hogy az elmentek jószágait a „Badensis assecuratiójával és a Veterani kezébe küldött universalis amnestia és gratiával conserváltam. ... az elment embereknek az egy gabonájokat kelle a militia tartására fordítanunk, csak annak is nem kamara, nem német commissariatus, hanem Apor István viselte gondját hazafiai s tisztjei által." (II. 5.)

291.

Lelőhelye: OL P 659, 6. cs. 226. Autográf? Nehaj Meltosagos Ur Teleki Mihaly Ur*am* meg hagyatott Eözvedgy*enek* Tekint*etes* Nemzetes Ver Judith Aszszony*nak* &c. Nekem kedves bizod*almas* Sogor Aszszonyom*nak* eö kgy*nek* adassek

8. *az szegeny Udvezült Ur ados levelet* — Teleki Mihály 1690. augusztus 21-én esett el a zernyesti csatában. Az itt említett adóslevelet 1689. dec. 16-án töltötte ki Gyulafehérvárott: Bethlentől 6000 forintot vett fel 600 forint kamatra. (Vö. OL P 658, 11. cs.)

292.

Lelőhelye: MTAK Kézirattára: Josephi Comitis Kemény Collectanea Diplomatico-Historica Rerum Hungaricarum, et Transilvanicarum. Tomus Quartus, 1822. Viennae Austriae. Fol. 310.
Litterae Nicolai Bethlen Quibus Socerum suum Stephanum Kun, ac Affinem suum Nicolaum Kun adhortatur, ut derelictis Tökölii partibus in Leopoldi I^mi^ Gratiam

redeant. — Apographum harum Litterarum reperitur in Archivo Gubli, Cista 1° Nro 30. — In margine autem harum Litterarum legitur: „Kun István, Kun Miklos Urameknak irt levelem Parja" Notari porro meretur, quod Nicolaus Bethlen uxorem habuerit filiam dicti Stephani Kun, Nicolaus vero Kun fuerit filius ejusdem Stephani Kun.

17. *A Joszágokat is' el foglaltattam* — Önéletírásában is érdemesnek tartja megörökíteni, hogy a Thökölyhez pártolt apósa javait is igyekezett kimenteni a harácsolók kezéből. Kun Istvánék jószágait Mikes Mihálytól kellett visszaszereznie. (Ö. II. 5.)

23. *szep eleven zalogi leven mostis az en Kgltekhez valo kötelessegemnek, kinek edgyike ezt irta, a masik is egessegben vagyon* — A Kun Ilonától származó unokákra utal itt Bethlen Miklós: innen tudjuk meg, hogy a levelet valószínűleg diktálás után írhatta Bethlen Mihály. A másik unoka: Bethlen Borbála.

293.

Lelőhelye: MTAK Kézirattára: Josephi Comitis Kemény Collectanea Diplomatico-Historica Rerum Hungaricarum, et Transilvanicarum. Tomus Quartus, 1822. Viennae Austriae. Fol. 313.

Litterae Nicolai Bethlen Quibus adhortatur Joannem Bethlen, ut desertis Tökölii partis, Caesaris Leopoldi I gratiam acceptet. — Copia harum Litterarum reperitur in Archivo R. Gubli, in Cista 1ª N^ro 30. — Huic Epistolae autem indorsatum habetur: „Bethlen Janos Uramnak irt level Par."

4. *azert Kgyld jöjön édes Hazajában, és hütös Matkajahoz, kitöl gonoszul meg válni mind kar, mind bün* — Bethlen Miklós 1690-es kassai tárgyalásaira Bethlen Pál fiát, Jánost is magával vitte. Eközben ismerkedett meg Lónyay Erzsébettel, akit hamarosan el is jegyzett, s akire ez az utalás vonatkozik. A házasság egyébként 1696-ban válással végződött, „nem bűnéért az aszszonynak, hanem ábrázatja dísztelenségéért" — fogalmaz finoman Bethlen Miklós. (I. 395.)

10. *Kgld sem az Annyara, sem az Hugara (:mert az Isten azt meg szannya:) se masok biztatasara ne nezzen* — Anyja Tordai Margit volt, s Éva és Erzsébet nevű húgáról tud a családtörténet, ők is Thököly Imrével tartottak.

294.

Lelőhelye: MTAK Kézirattára: Josephi Comitis Kemény Collectanea Diplomatico-Historica Rerum Hungaricarum, et Transilvanicarum. Tomus Quartus, 1822. Viennae Austriae. Fol. 315.

Epistola Querulosa Nicolai Bethlen, Stepno Pataki, ex. Sz. Miklos 11° April 1691 perscripta. — Copia harum Litterarum reperitur, in Archivo E. R. Gubernii in Cista I. sub N^r 30. — Indorsatio autem sequens legitur: „Pataki Istvan Uramnak irt level Parja. 11. April. 1691."

5. *Bizony el hidgye Kglmed keserves ennekem hogy eö Kglmek magok ugy fel fedek sziviket, és a dolgokat igy confundalak* — Bethlen itt és a következő sorokban az 1691. jan. 20. körül megtartott fogarasi országgyűlés eseményeire utal. Ekkor támadják ugyanis azzal, hogy nem tett meg minden tőle telhetőt az ifjú Apafi fejedelmi megerősítéséért, vagy talán éppen ő akadályozta azt meg. Ugyanekkor választják Bánffy Györgyöt gubernátorrá, az ország első emberévé. Bethlen e manipulált választást méltánytalannak

érezte; a vereség fölötti fájdalma e levélben csendül ki legnyilvánvalóbban. Ugyanis mind Önéletírásából, mind a Sudores et Cruces...-ből egyértelműen kiderül, hogy a császár Bethlent szemelte ki erre a posztra, s Bethlen is bízott a megszerzésében. Honfitársai azonban elütötték ettől a lehetőségtől, s be kellett érnie a ranglista második helyével, a kancellári hivatallal. E levele azt is tanúsítja, hogy tényleg voltak olyan, a politikában jártas emberei Erdélynek — mint a levél címzettje, a kolozsvári professzor, II. Apafi Mihály nevelője —, akik szemére vetették Bethlennek, hogy a „libera electio" formalitásának eleget téve valójában átengedte a hatalmat a kormányzásra tehetségtelen, tapasztalatlan Bánffy Györgynek. (Ö. II. 7.)

9. *mint Almakereken is mondám Kglmednek* — Ott folyt le I. Apafi Mihály temetési szertartása 1691. február 18-án.

295.

Közölve: LUKINICH, 1906. 449. Spectabili ac magnifico Dno Gregorio de Bethlen etc. Titul. etc. Dno et Fratri nostro carissimo. Viennae. (Zárópecsét.) Eredetije a Bethlen cs. keresdi lt.-ában volt.

Alatta Bethlen Elek írásával: „Édes bátyám uram, az az levél az, az melyet én viaszszal megnotáltam, az mely levél 1305-ben költ, hosszú a levél az plé tokban levő levélhez tettem, ugy jut eszembe, kglmed ott megtanálja. Hozza Isten Kglmedet szerencsés állapottal. Kglmed atyjafia kész szolgája Bethlen Elek mp."

Alatta Bethlen Miklós írásával: „A Bánfi uramét külön levélbe kell írni, de ezzel mindenekkel nem kell sietni, hanem a dolog vége után is elvárni, ha ultro offeráljákе, melyet én reménylek. Absolon uramnak mutassa meg kglmed ezen levelemet. Assumalni kell abba a levélbe annak a régi levélnek idejét, és a mely király levele, annak a nevét rendesen. Sap. sat."

296.

Lelőhelye: OL P 659, 17. cs. 351. Autográf. Cn.

Bethlen most Teleki özvegyétől próbálja visszaszerezni azokat a birtokokat, amelyeket szerinte Teleki jogtalanul tulajdonított el tőle vagy rokonságától. A járai, sárdi, borgói, taracközi, újlaki portiók sorsát az Önéletírás I. 310—311. oldalán tárgyalja, visszakapásuk pontos idejét azonban az okmányok hiánya miatt nem tudja megadni.

62. *Az 6/m forint dolga nem en dolgom, hanem az Ecclesiae* — L. a 291. sz. levél jegyzetét.

Fennmaradt Vér Judit válaszlevele is, amelyből érdemes idézni a Bethlen kitételeire tett konkrét feleleteket. „Az 38dik Soltár szerint vagjonn az énn igjem hogj irja kglmd az énn edes U*ram* is gjarlo ember volt s vetet, kivált az keresésbenn és az Theologusok terminussa szerint az bünök meg nem bocsatatnak mig az el vett jók meg nem adatatnak. Edes Sogor uram bizonyos dolog az énn edes uramra eletbenn sokat mondottanak sokann, mert mindenn ha csak kicziny szerenczébenn is elö ment, embernek dolga ugy szokot lenni, soha oly igaz utonn, nem keresheti jovát, ez fele példat eleget tanál kgk de immar holta utánn a félét mondani leg könnyebb. mindazonaltal bizony az elö emberek felöl is eleget hallottam énn a félét az kereses iránt. Az enn edes U*ram* jovai penig nem el vett jok, hanem igaz törvenjes utonn kereset jok. mind az Jarai mind az Többi, és azok is az melyeket kglmd ir, hogj fogja

keresni, avvagj el venni. Edes Sogor U*ram* nem mondhattya senki meltánn, hogj az énn edes Uramtul törvénye szerint az kinek mihez jussa volt nem kereshette, de nem is oly goromba ember volt hogj az mit masoktul hoszszu perrel is, el nem njerhettek annak igazságát ne tudta volna forgatni kglmd is az jarai és az több meg irt portiokhoz, edes U*ram* eletebenn azért nem juthatot de immár az en boldogtalann sorsom s ez ország nepének ennyi fele valo hasonlasok erösitette kgldt ezenn dologbann, ennyire meg enn azért ezenn Jarai portiot, sem az többit az melyeket annak az ö idejebenn valo törvény nélkül nem adom ha kglmd hatalmasul el vészi, arrul nem tehetek, most vagjon annak ideje."
Ezután a hatezer forint ügyét érinti, melyben ok nélkül fárasztja őt, ugyanis az ország szükségére vette azt a kezéhez a férje.
„Kgld irja edes Sogor U*ram* hogj meg kel nekem ismernem az I*sten* kezét és hivatalomat hogj I*sten* engemet és egész hazamat alazatossagra és szenyvedesre, nem kemenykedesre hivut bizony edes Sogor U*ram* nem volna ezenn az Világonn bolondabb ember énn nallamnal, ha meg is meg nem ismertem volna. sött ugjan s*zerelmesenn* meg rettent az Istennek kemeny keze. Az én szenjvedesim igenn sokak, de énn ugj tudtam eddig az Istent felő kereszteny ember nem munkalodgja aszt, hogj ö miatta szenjvedgjenn az igaz arva. hanem keserülni szokta ha az Istentelenektüll szenyved bizony énn is ez utolsot vártam kegjelmedtüll nem is adtam egyebre ennel okot, kit lat az Istenn. Enn meg is kerem kegjelmedet hadgja le mind az Jarai dolgot, mind az többit, tekinczenn Istenre s maga maradekira is ne varja erette Istennek itiletit ha ennek elötte se maga se edes Attya el nem nyerhette, illy boldogtalann szoros idöbenn se fojtassonn meg igazsagombann, avagj csak varja kglmd az orszagnak meg allapodását, könnyebb leszenn nekem ha az törvenynek igaz uttyan jut kglmd hozza, melybenn is nem tartok semmi szegjent edes Uramnak semmi törvenytelenn dolga abbul nem laczik, kglmdt hoszszas irasomrul beczülettel követem, meg kel vallanom az kglmd irasa az enn keserves könyvimet igenn meg arasztotta"
Rhédey Júlia már az év elején (jan. 30.) arról biztosította Vér Juditot, hogy férje szolgálatára a továbbiakban is számíthat, „I*sten* eorizz*en* hogy eo kglme arrol megh emlékezzék, a' mi fogyatkozások eo kglmek között voltak; seott bizony ugy lát*om*, azt is nehesztelli ha másoktul valami afféle illetle*n* szokat hall. Tudom énn azt s-eo kglmeis tudgya, hogy nem magától volt az szegeny Urtol, hanem más rosz emberektöl." (Vér Judit levele megtalálható az OL Múzeumi Törzsanyagból kiemelt iratok között, Rhédey Júliáé pedig OL P 659, 2. cs. 118.)

297.

Lelőhelye: OL P 1959, 2. cs. Autográf, kivéve a címzést. Tekintetes Nemzetes Vaÿ Mihaly Uramnak &c nekem kedves joakaro Sogor Uramnak adassék.

16. *azt a roszsz Sulyok Joszagotis en velem tsak a kételensegh véteti* — A Sulyok-birtokról ebben az értelemben ír az Önéletírásban is: amikor Bécsben a diplomát megszerezte, a császár ajándékai között szerepelt az is, hogy „restáló 4000 forintomért ígírék a Sulyok-jószágot, hogy annak árába béveszik, csak de reliquo pretio a szepesi kamarával alkudjam meg, kinek is parancsolának, azt tudván, hogy Sulyokék már mind megholtak, és énnékem mindenik feleségem Sulyok-leányág. Kapék rajta, de az Isten vesztette volna el; áll 15,000 forintomban, 150 forint hasznát sem vettem, bosszúságot sokat." (I. 405.)

298.

Lelőhelye: OL P 1952, 1. cs. 1. tétel. Nem autográf. Rajta a másoló kezével: „Betlen Miklos Vr*am* igy irt valaszt az Szepesi Camara*nak* A*nno* 1691."
[A levél fordítása:]
Kitűnő, Tekintetes, Nagyságos és Nemes Uraim, Tisztelt Uraim!
Nevezett Uraságtok Kassáról április 19-én hozzám intézett levelét már korábban megkaptam, melyre a választ azért halogattam, hogy a kérdezettekről tüzetesebben tájékozódhassam. Ami tehát Gyulai Ferenc úr személyét illeti, bizonyos, hogy tavaly a legnagyobb megbotránkozásra Tökölihez pártolt és sok mást átvitt magával, de már megbánta bűnét, és Őfelsége kegyelméért folyamodik, ami rövid időn belül be fog bizonyosodni.
Ami pedig Vay Mihály urat illeti, ő a ragyogó emlékezetű Teleky Mihály úr állandó bizalmasa, aztán veje és a zernyesti csatában sorstársa volt, a Tököli-pártnak mindig nagy ellensége, ami sok évvel ezelőtt oka volt Magyarországról való visszatérésének és azon elhatározásának, hogy magát Telekihez (Tököly esküdt ellenségéhez) adja. Ez nem hozott neki sikert, mert az a nyílt gyűlölet, ami Telekit eltöltötte, őt is megrontotta, ebből következőleg itt Erdélyben is bőven akadtak rosszakarói és ellenségei. Tanácsunkra a Státus mégis tanúsítványt adott neki, mely közöttünk való életéről, fogságáról és szabadulásáról részletesen informálhatja Kitűnő, Nagyságos és Nemes Uraságtokat.
Egyidejűleg nevezett Uraságtokkal szembeni jogos panaszomat a mellékletben előadom, remélem, bölcsességével és méltányosságával helyreigazítja, ugyanakkor ajánlom Isten oltalmába és maradok Kitűnő, Tekintetes, Nagyságos, Nemes Uraságtoknak készséges szolgája Bethlen Miklós

299.

Lelőhelye: OL P 1956, 3. cs. Autográf. Cn.
Vö. a 283. sz. levéllel.

300.

Lelőhelye: BÁL, II. 90. Generosis Prudentibus ac circumspectis Dominis Judici Primario ac Senatui Civitatis Coronensis Dominis compatris et vicinis mihi observandis
Közölve: BINDER, 143.

4. *A Rheter és Tsako uraméktol adott Contractust* — Andreas Rheter és Georgius Czako ekkor Brassó város adminisztrációs garnitúrájába tartozott: Rheter városi folnagy, Czako pedig jegyző volt.

301.

Lelőhelye: OL P 1956, 2. cs. Csak a levélzáró formula autográf. Nemzetes Vitezleö Nemes Peter Uramnak. &c. nekem joakaro Uramnak adassek

3. *az Aranyosonn Valo Malom* — Bethlen az Önéletírásában ez évről szólva jegyzi fel: „Anno 1692. szerzettem a tordai malmot sok búsulás és bosszúságom alkalmatosságát." (II. 11.) A Sudores et Cruces..., valamint a levelezése számos adattal igazolja ezt a megállapítását; érzékelhetővé válik az Apor

Istvánnal folytatott vita elfajulása, a törvényes végrehajtás megakadályozása a legkülönfélébb utakon-módokon, s Bethlen már-már szánalmas igyekezete a malom megszerzésére. Mivel irataiból meglehetősen egyoldalú képet kapunk az ügyről, idéznünk kell Cserei Mihály vélekedését is, aki egyaránt ismerte Apor és Bethlen indítékait.

„Bethlen Miklóssal penig kivált három dolog miatt veszekedtenek, noha különben is Bethlen Miklós maga nagyzó ember levén, Apor István is nem akarván subjacealni neki, nehezen férhettenek egy zsákban, azért is mindenkor az ország között egymással competáltanak, egymás ellen voxoltanak, melyből az országnak sok költése, kára s hátramaradása következett. Első dolog vala a radnóthi jószág a kit Bethlen Miklós magáénak akar vala tenni, noha a herczeg Apaffi Mihály birná; eleget is perlé Apaffi Mihályt, de soha Apor István miatt el nem nyerheté, mert addig irogata fel az udvarban Bethlen Miklós ellen, s remonstrálá, hogy nincs semmi igaz utja ahoz a jószághoz, csak kijádczá a kezéből. Második vala a thordai malom, mely minthogy nagy motusokat szerze az országban, és végre a Diploma ellen hazánk törvényét is megrontá, szükség rövideden annak origoját leirnom. Várad megvételével, oda való fő és nemesi rendek, nem akarván a török hódoltsága alatt élni, Erdélyben bejövének; azok közűl egynéhányon telepedének meg Thordán, és a várostól az Aranyas viz partján egy darab helyet kérének, hogy magok költségeken hadd építsenek malmot, s tizenhat esztendeig birják, azután ha a város maga számára akarja venni, letevén költségeket nekiek, a városé legyen, ugy mindazáltal: hogy a város ha annakutána el akarná adni, másnak ne adhassa, hanem elsőben őket vagy az ő maradvájokat megkináltatván, ha ők nem akarják visszaváltani, ugy adhassa el a város akárkinek. A malom megépüle, nem is volt Aranyason olyan hasznu malom, s birák sok esztendőkig, mig egy Szaniszló Zsigmond nevü gonosz lelkiismeretü ember nem származék Thordára, kit Tökölyi alkalmatosságával az akkori Consilium Status fel akar vala akasztatni, kémségben találtatván, s Apor István sok intercessiojával szabadita meg. Azzal köszöné meg a háladatlan rosz ember, hogy Bethlen Miklós mellé adá magát, noha Apor István thordavármegyei főispán vala, ő pedig főbiró, szemben szépen szólott az urnak, s a mit parancsolt, azokban is serényel eljárt, de alattomban örökké practicálódott az ur ellen. Ez az ember, hogy Bethlen Miklósnál annál nagyobb gratiát szerezzen magának, és a két urat is jobban egybenhordhassa, Bethlen Miklósnak elméjére adá, hogy azt a nagy jó malmot cserélje meg a várostól, és a maga hitván, a város között egy kicsiny patakon levő malmát adná érette, és ő rá igéré magát, hogy a várost rá veszi, hogy a malmos emberektől váltsák ki a malmot s adják Bethlen Miklósnak. Vala a malmosok közül egy Nemes Péter nevü emberséges jámbor igaz jó nemes ember, ki Apor Istvánhoz is addictus vala; e megértvén, titkon miben munkálódik Szaniszló Zsigmond, a több malmosokkal beszélgetvén, hogy inkább ők megmaradhassanak a malomi jusokban, Apor Istvánhoz jövén Keczére, egy részt neki adának százhatvan forintért belőle, oly conditioval és hitlevéladás alatt, hogy Apor István soha azt a részt senkinek el ne adhassa, hanem magának reserválja. Apor István, bizonnyal irom, semmit még akkor abban nem tudott, hogy Bethlen Miklós vágyna arra a malomra; a mint annakutána is sokszor erős hittel mondotta, ha tudta volna Bethlen Miklós szándékát, soha nem kapott volna rajta, és csak vigye véghez a malmosoknál, hogy az ő hitlevelét adják vissza, ő ajándékon a maga részét

Bethlen Miklósnak cedálja. De a malmosok semmiképen nem akarák, mert tudták, ha Apor István eláll mellőlök, Bethlen Miklós hatalommal megnyomoritja őket. Bethlen Miklós azért a város plenipotentiája mellett törvénynyel kezdé keresni a malmosoktól; de semmi igazsága nem levén, a törvényt félretevén, és fegyveres hajdukot küldvén egy éczaka a malmot potentiose elfoglaltatja. A malmosok mind az országot, mind a császárt, mind Rabutin generálist supplicálván, ugyan Thordára gyülvén az ország, szépen admoneáltatá Bethlen Miklóst, adassa vissza a malmot; de amaz semmiben hajtván az ország admonitioját, a generál keményen fogván a dolgot, és rá izenvén, hogy ha nem complanálja mind a Statusok ellene való panaszát, mind a malmot, rosszul jár, mivel a Statusok is neheztelték, hogy Bethlen Miklós egyedül a mint akarta, ugy dirigálta az ország dolgait, és a több tanács urakon semmit sem adott. Megijedvén Bethlen Miklós, mind a malmot visszabocsátá, mind bizonyos conditiókra obligálá magát az országnak, hogy ezután megjobbitja magát.
De nem sokáig tarta fogadása, mert addig projectizála az udvarban, nagy ministerek levén patronusi, olyan decretumot obtineála, hogy a malmot adják vissza Bethlen Miklósnak, s a malmosok penig extra dominium keressék törvénnyel jussokot. El is vevék a szegény malmosoktól a hazának nyilván való törvénye ellen, s igy rontaték meg a Diploma is Bethlen Miklós privatuma miatt. Jobb lett volna azt a malmot tőből kirontani." (KAZINCZY, 281—284. hasáb.) — E levél az ügynek abban a fázisában keletkezett, amikor Bethlen a város nevében követeli a malmot a malmosoktól. (L. még a 415. sz. levél jelzete alatt: Summaria Declaratio Status & Processus Molendini Tordensis. Comiti Nicolao Bethlen adempti.)
(Vö. még: BÍRÓ, 1935. 129—134.)

302.

Lelőhelye: OL P 1956, 3. cs. Autográf. Cn.

4. *Tzikmantor dolgába 15. praesentis el valik a Gyeröfi Alvintzi Uramek elseő Ostroma* — Cikmántort Pekry Lőrinc pere alkalmával „Teleki Mihály Vay Mihály vejének és Alvinczi ítélőmesternek ante sententiam megkérte volt, ami úgy is adaték meg Vay kezébe." (Ö. I. 359.) Valószínüleg ezt támadják Alvincziék.

303.

Közölve: LUKINICH, 1906. 449. A közlő megjegyzése: „A Bethlen Gergelynek szóló ezen levél borítékja elveszett." Eredetije a Bethlen cs. keresdi lt-ban volt.
L. még Czegei Vass naplóját. (NAGY, 1896. 155—156.)

304.

Lelőhelye: OL Mikrofilmtár, 8025. Az aláírás és az utóirat autográf.
Tekintetes Nsgos Nemzetes es Vitezleö, Nemes Maramarus Varmegye felsö közep es also betsülletes rendeinek. &c nekem joakaro Uraimnak atyámfiainak baratimnak eö kglknek adassek.

Bethlen ez év májusában foglalta el Máramaros vármegye főispáni székét, s e tisztében ír ezúttal.

305.

Lelőhelye: BÁL, II. 110. Generosis Prudentibus ac circumspectis Dominis Judici Primario ac Senatoribus et Notario liberae Regiaeque Civitatis Coronensis Dominis compatris Amicis et vicinis observandissimis. Corona.
Közölve: BINDER, 143.

306.

Lelőhelye: OL P 125, 57. cs. Az R szekcióból kiemelt iratok. A levélzáró formula autográf. Cn.

12. *ha Hertzegseged meltoztatnek Kgls Császár es Koronas Királyunkal eö Felségével irattatni* — Körülbelül abban az értelemben gondolhatja, mint maga is ír a 312. sz. levelében.

307.

Lelőhelye: OL F 12, Lymbus 13. (XIV/1). cs. Az aláírás és az utóirat autográf. Perillustri ac Generoso Domino Petro Allvinczi, Statuum et ordinum Transylvaniae pro nunc ad Augustam Aulam Ablegato &c. Domino mihi et Compatri observandissimo.
Alvinczi Péter 1692—93-as bécsi követsége adja az első alkalmat, hogy a császár Erdély belügyeibe avatkozhassék. Ugyanazon az 1692-es nagyszebeni országgyűlésen és azután is, nyitott kérdések maradtak a katolikusok követelései (átadandó iskola, templom stb.). A döntést az uralkodótól várják, s ezért küldik Alvinczit Bécsbe. Vö. még a 310. sz. levéllel, a Sudores et Cruces... vonatkozó soraival, illetve az Ö. II. 13—15. lapján írtakkal.

308.

Lelőhelye: Utrecht, Egyetemi Könyvtár, Manuscripts, Nr. 1000. A másolatért Ladányi Sándort illeti köszönet. Az aláíráshoz tartozó szövegrész autográf.
Bethlen Miklós ezt a levelét Cornelius van Eckhez, az ismert jogászhoz, a franekeri egyetem rektorához címezte, s minden bizonnyal maga a fiú, Bethlen Mihály adta személyesen a címzettnek. E missilis afféle udvariassági okból fogant köszönőlevél: Bethlen Miklós megköszöni a fia iránt tanúsított jóindulatot, s kéri a címzettet, hogy a jövőben is tartsa meg mindkettőjüket pártfogásában. Bethlen Mihály vsz. franekeri tanulmányai befejeztével adta át a levelet van Ecknek. Vö. Bethlen Mihály utinaplója [1691—1695]. Bp., 1981. 38., 42.

309.

Lelőhelye: OL P 125, 672. cs. 6069. A címzés kivételével autográf. Tekintetes Nemzetes Hunyodi Laszlo Vramnak. Nekem kedves joakaro Vramnak adassek. Más kézzel: „1693. 1ª Junÿ Missilis Nicolai Bethlen in negotio Aquisitionis Bonorum Transylvanicorum Ladislao Hunyadi exaratae."

310.

Közölve: SZALAY, II. 378. — Az eredeti lelőhelyét nem tünteti fel, néhány szó olvasata hibás, a gondolat- és felkiáltójelek is az utólagos szövegértelmezés során kerülhettek a levélbe.

18. *mert a leányom lakodalma őszre haladott* — Borbála leánya és Galambos Gábor lakodalma 1693. dec. 3-án tartatott meg az Önéletírás II. 11. lapján írtak szerint.

31. *Ezt a veszett commissariatust, igaz dolog, valami hitvány fizetésért viselem* — Az 1691-es kolozsvári országgyűlés az addig esetenként kinevezett commissariusok helyett Bethlent állandó főbiztosként választja meg az Erdélyben levő német hadak élelmezésének biztosítására, illetve az elkövetett túlkapásaik kivizsgálására, újabbak megakadályozására. Az érte járó fizetségről Önéletírásában ekképpen vélekedik: „Amint ezen 1691. esztendőben főcommissariusnak tőnek, szép fizetést rendelének, felment cum naturalibus circiter 2500 magyar forintokra, a készpénz ugyan csak 800 ft. volt, de bor, búza, hús, széna, zab. Ez a hasznom volt, hogy az egész fizetésemet a magam jószágom porciójából vettem fel, és így annyi részében a jószágomnak segíthetésében és német s magyar sarcoltatástól való oltalmazásában módom volt, de sokat csak nékik engedtem, és amit megvettem is, az ő könnyebbségekkel követtem el." (II. 7.) (Vö. EOE XX. 471.)

39. *Arra a rosz huszti titulusra is egy csepp vitulusom sincs* — A sok hivatal és a pénztelenség, fizetetlenség miatt a korban gyakran hangoztatott közhely: „Tituli, sine vitulis", azaz címek, jövedelem nélkül.

44. *Ide mü közinkbe a zlótot rettenetesen hozzák* — Bár itt Bethlen még úgy tartja, hogy a 105 fillér értékű lengyel pénznemet kitiltani nem lehet az országból, 1695-ben a Habsburg-birodalom területén mégis kivonták a forgalomból.

311.

Lelőhelye: OL P 659, 7. cs. 237. Az aláírás és az utóirat autográf. Néhai Mélt*osago*s Ur Tekéntetes Nemzetes Széki Teleki Mihály Ur*am* megh hagyatott Eözvedgyenek Tekéntet*es* Nemzetes Vér Judith Aszszony*n*ak, nékem kedves bizodalm*as* Sógor Aszszonyom*n*ak adassék.

312.

Lelőhelye: OL P 125, 57. cs. Az R szekcióból kiemelt iratok. Az aláíráshoz tartozó szövegrész autográf. A levelet vagy tájékoztatás, vagy pedig beadás végett elküldte a nádornak, ezért címzése neki szól. (Vagy pedig a borítékja nem ehhez, hanem az itt 306. szám alatt közölt levélhez tartozik!) Celsissimo Principi ac Domino, Domino Paulo Eszterhási Sacr. Rom. Imperÿ Principi, S. C. Rque Mtis Consiliario Intimo Actuali Aurii Velleris Equiti, et Regni Hungariae Palatino. etc. Domino mihi Clementissimo. Wiennae.

[Kivonata:]

Kéri a királyt, parancsoljon rá a Máramaros megyével szomszédos lengyelekre, hogy hagyjanak fel a máramarosi lakosság zaklatásával és letartóztatásával, senki se ítélkezzék önhatalmúlag, hanem, ha valami jogos keresnivalója van, forduljon hozzá mint máramarosi főispánhoz.

313.

Lelőhelye: OL P 1868, 19. cs. 85. tétel. Csak az aláírás és az utóirat autográf. Tekéntetes Nemzetes Rhedei István és Pál vramek*nak* nékem jó akaró vraim*nak* Atyámfiainak adassék.

13. *Váradnak Jenőnek megh vétele mind sincsen három esztendő* — Ugyanis Váradot 1692. jún. 5-én, Jenőt pedig 1693-ban foglalták vissza a töröktől.

314.

Lelőhelye: OL Mikrofilmtár, 8025. Csak az aláírás autográf. Tekintetes Nemzetes Csebj Pogany Menyhárt Ur*amnak* &c. nékem kedves jo akaro Sogor Uramnak adassék.

315.

Lelőhelye: OL B 2, 126e/1697 [!]. Az aláírás autográf.

37. *A Fiamnak valo penz küldesben hogy kglmed faradott* — Bethlen Mihály külföldi tanulását a bécsi kereskedő, Caradin közvetítésével otthonról pénzeli Bethlen Miklós.

52. *bizony distractissimus vagyok, szinten most akarvan a Vömmel eggyütt a Leanyomatis Magyar Orszagba indittani* — Galambos Gábor és Bethlen Borbála házassága az Önéletírás szerint 1693. dec. 3-án ment végbe. De a distractissimus jelző nem csupán erre vonatkozik, hanem felesége súlyos betegségére is: „Ekkor az én feleségem olyan halálos beteg volt, nem tudtam én circa 15. novembris, ha torhoz készülök-é vagy lakodalomhoz. Mégis Isten megtartá, de alig jöhetett egy-két órányi üdőre is ki az asztalhoz vagy a táncnézésre; mégis egy táncot jára véle a gubernátor pro honore." (Ö. II. 11.)

316.

Lelőhelye: OL P 662, Missiles, 37. cs. 1065. Az aláírás autográf. Cn. Bálintith Zsigmondné Angyalos Krisztinának [?]

6. *ebben edes Aszonyom ket vétek vagjon, edgjik az Isten, másik az Orszagh Törvenye ellen* — Utalás egyrészt Mózes V. könyve 23. részének 16. versére, mely szerint a szökött szolgának otthont kell adni, s nem szabad nyomorgatni, másrészt visszaszolgáltatásukról több törvénycikk is rendelkezett, pl. 1689-ben és 1692-ben is. (Vö. EOE. XX. 264., illetve XXI. 119.)

317.

Lelőhelye: Fejér megyei Állami Levéltár, Székesfehérvár, Vathy József letéte. Az aláírás autográf. Prudentibus ac Circumspectis Consulibus Regio Sedisq*ue* Judicibus & Notario Caeterisque Jur. Assessoribus Sedis Saxonicalis Besztercze Dom*i*nis Amicis & Vicinis observandissim*is*

318.

Lelőhelye: OL P 658, 11. cs. 2550. Nem autográf. Nemes Vitezlö Küküllövari Janos Deak U*ramnak* &c. nekem baratomnak adassek. Más kézzel: „Az öt szaz forintal vett buzarol való nehezsége az U*rnak*."

319.

Lelőhelye: OL P 658, 11. cs. 2550. Autográf. Cn. Küküllővári Jánosnak [?]

16. *kivalt a Zlottol kivannek minel hamarebb megh válni* — Mint a 310. sz. levél jegyzetében esett már szó róla, a zlotot 1695-ben a Habsburg-területen kivonták a forgalomból, Bethlen már ennek tudatában szeretne szabadulni az egyre értéktelenedő pénztől.

320.

Lelőhelye: BÁL, II. 145. Generosis Prudentibus item ac Circumspectis Dominis Judici Primario coeterisque Senatoribus ac Notario Liberae Regiae Civitatis Coronensis, Dominis Compatribus respective et Amicis ac Vicinis observandissimis.
Közölve: BINDER, 144.

321.

Lelőhelye: BÁL, II. 148. C. n.
Közölve: BINDER, 144—145.

8. *mert az olljan vecturával romlék el Barcza ez előtt vagj hét Esztendővel* — Erről l. az Ö. I. 369., illetve a 250. sz. levelet.

322.

Lelőhelye: BÁL, II. 154.
Generosis Prudent*ibus* ac Circumspectis Dominis, Judici Primario coeterisque Jurat*is*, Senatoribus ac Notari*o* Dominis et Amicis mihi benevolis.
Közölve: BINDER, 145.

323.

Lelőhelye: OL P 676, Missiles, 34. cs. 434. Autográf. Tekintetes Nemzetes Redei Julia szerelmes Felesegemnek adassek

13. *sőt talam Mihokotis haza küldöm* — Bethlen Mihály ez év márciusa óta tartózkodik ismét Erdélyben, apja bizonyára azonnal igyekezett őt bekapcsolni a guberniumi ügyek intézésébe.

324.

Lelőhelye: MTAK Kézirattára, Ms. 4944. Másolatok a gróf Czernin család neuhausi levéltárából. „Copia." S a levél végén: „Concordat cum originali Franciscus Tischer." [A levél fordítása:]

Császári és Királyi Felség, kegyelmes és jóságos Uram.

Felséged április 25-én hozzám, méltatlanhoz kegyelmesen intézett levelét, mint az irántam és méltatlan házam iránt tanúsított mérhetetlen császári-királyi jóság biztos jelét, megkaptam a tekintetes generális és tábornagy úr, Veterani gróf kezéből, és aztán a tekintetes Kinsky gróf úr leveléből mély alázattal bővebben megértettem Felséged méltatlanságomat illető legkegyelmesebb határozatát.

És mert Istennek és az ő hatalmas földi helytartóinak semmi méltót sem adhatnak az alantasok, azok sem várnak egyebet e hármon kívül, úgymint:

1. A jótétemény hű elismerését saját méltatlanságuk őszinte beismerésével,
2. Szeretetteljes hálaadást,
3. Engedelmességet félelemmel és tisztelettel.

E hármat magam és hitvány házam részéről én is alázatosan ajánlom Szent Felségednek és a császári háznak. És e szándékban akarok Istennek, Felségednek és a császári háznak, az egész keresztyénségnek, hazámnak becsülettel élni és halni.

Azonközben teljes szívemmel kívánom Felséged és a császári ház szerencsés és örök uralmát. Költ Kolozsvárott, 1695. július 9-én.

Szent Császári és Királyi Felséged legalázatosabb alattvalója

Bethlen Miklós

Feltehetően e levelében köszöni meg Bethlen a grófi címet, amit csak egy évvel később hirdetnek ki. Ez lehet az a „kispecsétű gráciája ő felségének", amelyet Veteráni adott át. (Vö. Ö. II. 21.)

325.

Lelőhelye: OL P 1956, 5. cs. 2. tétel. Autográf fogalmazvány, rajta a levéliró kezével: „Kinsky. 29. Aug*u*sti 1695."

[A levél fordítása:]

Excellenciás Uram stb.!

Alázatosan bocsánatot kérve az elkerülhetetlen alkalmatlankodásért, ismét Excellenciádhoz fordulok a jelen sorok és kézbesítőjük, Szentkereszti titkár úr beszámolója révén az Őfelsége kegyelmétől remélt birtokok ügyében, melyekről most megy tájékoztatás Őfelsége részére a guberniumtól. Én, Excellenciás Uram, úgy látom, hogy ebben már nincs más hátra, csak az ígért császári kegy végrehajtása, amit két vagy három utasítással rövidesen le lehet bonyolítani, és engem ki lehet elégíteni. Ezek egyike egyrészt a guberniumhoz, másrészt a jelenlegi birtokoshoz, a fenséges Apafi úrhoz a birtokok átadásáról, másodika a királyi kincstárnok úr kezéhez, harmadika a kincstárnok úrhoz ezek elfoglalásáról, és, ha a császári kegyességnek úgy tetszik, kívántatik a kincstár birtoklevele a kezembe való átadásról. Szeretném pedig, Kegyes Uram, hogy ha lesz valami Őfelsége jóságából, hát legyen gyorsan, mert számomra az idő a legnagyobb veszedelem, hiszen miután a jelenlegi birtokosnak nincs semmi joga, és a jövőbeli birtoklást nem reméli, mind ő maga, mind a hozzá eddig is kevéssé hű szolgák (akiket talán az alkalom tesz ilyenné) elsősorban azzal fognak törődni, hogy elrabolják az idei termést, és mind a földeket, mind a szőlőket műveletlenül hagyják; bárcsak a sok évi, jogtalanul bitorolt haszon után a rendelet gyors végrehajtása következtében a szüret és a vetés lehetősége már engem illetne, mert tudom, hogy ha a vetés elmarad, vagy rosszul és későn végzik el, abból két esztendei kár származik. Hozzáteszem pedig, Excellenciás Uram, helyzetem úgy áll, hogy Apor báró úr sem

ebben, sem más magánügyben nem tárgyal velem. A gubernátor úr is, mint tudom, szíve szerint más célra törekszik, de velem sem akar összeütközni. Én pedig az isteni jóság, a császári kegyelem és Excellenciád atyai védelme alá vetem magamat, és azt az isteni oltalomba ajánlva maradok...

326.

Lelőhelye: BÁL, II. 192. Generoso Prudentibus item ac Circumspect*is* Dominis Judici Primario coeterisque Senatoribus et Notar*io* Liberae Regiae civitatis ac Districtus Coronensis Dominis Compatr*is* et vicinis ac amicis observandissimis Corona.
Közölve: BINDER, 145.

327.

Lelőhelye: Fejér megyei Állami Levéltár, Székesfehérvár, Vathy József letéte. Bethlen Mihály kézírása, autográf kiegészítésekkel. Cn.
A levelet bécsi tárgyalásai közben írja Bethlen.

328.

Lelőhelye: OL B 17, 1. Fol. 22. Literae Comitis Nicolai de Bethlen, quibus *anno*, 1696; 21. Jan*uar*ÿ ad Communicationem praescriptarum Literarum Excell*entissimo* Domino & Comiti Kinszki responsum est.
[A levél kivonata:] Köszöni a válaszok megküldését. Azokra alkalmas helyen és időben felelni fog. Hazája nevében kéri a címzettet, hogy válaszát vagy halassza el, vagy fogalmazza úgy, hogy nekünk, súlyosan megtámadott felpereseknek, maradjon lehetőség a törvényes és jog szerinti eljárásra.
Bethlen bécsi követsége során gyakran tárgyal az udvar Erdély-szakértőjével, Khinskyvel — ez a levél is egy ilyen alkalom szülötte.

329.

Lelőhelye: OL P 125, 655. cs. 1417. A címzés kivételével autográf. Celsissimo Sacri Romani Imperii Principi ac Domino, Domino Paulo Eszterhasi de Galantha, Aurei Velleris Equiti, Sacrae Caesareae Regiaeq*ue* Majestatis Consiliario Actuali Intimo, Comitatus Pest Pilis et Solt Suppremo et perpetuo Comiti, et ejusdem Sacrae Caes*a*reae Reg*iaeque* Maj*esta*tis per Hungariam Locumtenenti &c. Domino mihi et Patrono Gratiosissimo. Kis-Marton. Más kézzel: „Literae Michaelis [sic!] Bettlen in puncto administrationis Salis ad Cels*issi*mum Princ*ip*em exaratae."

8. *a mint az a Kis Martoni Sido mondá* — Az Esterházyak birtokán, Kismartonban zsidó kolónia volt, az abból származó kereskedőre utal Bethlen.
23. *az Isten tavaly a Poganysag altal el rekeszte Lippatol s-a Marostol* — Az erdélyi sót vízi úton a Maroson szállították Magyarországra; Lippát 1695. szept. 7-én foglalták vissza a törökök.
41. *ha Tömös Var nem volna Törökös* — Temesvár csak Bethlen halála évében, 1716-ban kerül császári kézre.
49. *Augustustol foghva sivom rivom en a Szamost* — Bethlen ötletét a Szamos folyó hajózhatóvá tételéről Lipót 1700. jan. 19-i leiratában tette magáévá — elsősorban a sókereskedelem megkönnyítése végett. (Vö. LUKINICH, é. n. 420.)

63. *ha szegheny ember Szavanak neha hitele effectuma volna* — Talán szójáték Száva Mihály nevéből.

Bethlen e bécsi tartózkodásáról azt írja Önéletírásában, hogy nem részletezi, mert a „deákban eléggé meg van irva", vagyis a Sudores et Cruces...-hez utasítja az olvasót. Annyit azért hozzátesz memoárjában is, hogy bécsi szállására hadi titkárok, élelmezési főbiztosok, kamarai tanácsosok jártak tárgyalni. Szó esett az erdélyi hadsereg ellátásáról, a pénz értékéről, s Oppenheim és Wertheim „zsidó urakkal" a sókereskedés és -szállítás lehetőségeiről tárgyalt. (Vö. Ö. II. 20.) A Societas Transylvanico Palatinalis, Esterházy Pál nádor és Erdély közös sókereskedelmi társasága a megegyezés értelmében évi 325 000 kősót akar Magyarországra kiszállítani és ott eladni. Az eladás üteme azonban lassúnak bizonyult, s a levélben említett szállítási akadályok, a hadi helyzet is nehezítette a folyamatos kereskedést; nem beszélve az udvari körök Erdély érdekeit semmibe vevő álláspontjáról. Mindez arra jó, hogy az udvari kamara már 1696-ban a saját égisze alá próbálja vonni a vállalkozást. Az árakat felemelik, Erdélyt fokozatosan kiszorítják. Bethlen többször hallatja hangját e tendencia ellen, beadványt, tervezetet is ír a sókereskedelem helyreállításáról. (Projectum de Quaestu Salis Transylvanici et Marmarosiensis, 1695. dec. 14.; illetve Extractus Memorialis N. de Bethlen. Lelőhelyük: Bécs, Hofkammerarchiv, Sieb., 1695—1699.) Az egész kérdést felgöngyölíti: SINKOVICS, 1937/b.

Bethlen e bécsi követjárása idején írja Haller János Bethlen Gergelynek: „Elhittem, Bethlen Miklós uramat egész tanusággal bocsátotta kglmetek udvarhoz, a többi között nem utolsó lött volna arról is tudósítani az udvart, hogy a császár ő felsége Erdélyben lévő hadai kétszeres fizetést vesznek rajtunk, holott magunk is felvetjük egészen a porciót, ők is az quártélyban egészen felveszik, ami nehezebb, annyira válogatnak a szegény ember búzájában, hogy el sem veszik, amit adhatnának, holott a Nagy-Küküllőn innét a parasztság között koldulásra jutott az embereknek jobb része; ez ilyeneket elhitte, kglmed is jól tudja, de én el nem hittem volna, ha ide nem jöttem volna, hogy ilyen nagy fogyatkozásokat lássak." (1695. dec. 15. — Közli: FÁBIÁN, 63.)

330.

Lelőhelye: OL P 108, 301. cs. Fasc. S. Autográf fogalmazvány. Cn. Más kézzel: „1696. Literae (:uti videtur:) Comitis Bethlen, intuitu Portionis Veszös, bonorumque praemibus Apafianis existentium Tökölianorum pro se conseqvendum, ad filias Tökölianas datarum"

13. *en megh adnam erette Ngtoknak a fl. h. 8/m* — A Thököly-nővérek leveleiben mindig, következetesen 8 ezer rajnai forintról van szó, amit Bethlen, úgy látszik szándékosan félre akar érteni, ő ugyanennyi magyar forintot említ. Az apafi-zálogos jószágokról, illetve a szerződés felbontásáról l. a 337., 339. sz. levelet.

331.

Lelőhelye: OL B 14, Fol. 47. Paria Literarum ab Illustrissimo Comite Domino Nicolao de Bethlen, ad Inclytam Cancellariam Aulico Transylvanicam allatarum. A levél valószínűleg tévedésből került bemásolásra — az expediált levelek közé.

3. *Az Apor Vram Instellatioja* — Apor István már egy ideje — 1695 márciusa óta — Erdély kincstárnoka, de úgy látszik, a hivatalos beiktatás csak később ment végbe.

5. *Az pénz verő Eszközöket.* — Bethlen követsége haszonnal járt, és Erdély számára azzal az eredménnyel is végződött, hogy külön pénzverő hivatal létesítését rendelték el. Ehhez Nürnbergből — Norimbergából — hozatták a pénzverő eszközöket. Hazaszállításának állomásairól az udvari kancellária többször értesíti a guberniumot.

Fel kell még egy jelentős momentumra hívni a figyelmet e levél aláírása kapcsán. Ez idáig ez az első előkerült levél, amelyben már a grófi titulussal él, mely kiváltságát e bécsi tartózkodása idején kapta; a grófi diploma 1696. febr. 23-án kelt. Szövegét l. LUKINICH, é. n. 400.

Az elkövetkezendőkben mód nyílik rá, hogy néhány, ma már ismeretlen Bethlen-levél tartalmára a bécsi erdélyi udvari kancellária válaszából következtessünk, illetve az itt közölt levelekre adott válaszaikból felbecsüljük Bethlen Miklós leveleinek hatékonyságát, eredményét. Ezt az Erdélyi Kancelláriai Levéltár *Liber decretorum et politicarum expeditionum* kötete teszi lehetővé. (B 15.)

Bethlen *ápr. 8-án* írott levelére ápr. 21-én válaszolnak, hazatérésének hírén örülnek, s arra kérik, „búcsúzásukat", azaz Erdélybe való visszatérésüket segítse elő. (B 15, fol. 53.)

Bethlen *ápr. 13-án* kelt levelére ápr. 25-én adnak választ. Idáig nem írhattak, a Novellákat rendszeresen küldik, csak „propter ordinem" a gubernátornak címezik. Segítse búcsúzásunkat, „had légjen másoknakis része az mi itt valo szenvedésünkben." (B 15, fol. 55.)

332.

Lelőhelye: BÁL, II. 203. Prudentibus ac Circumspectis Dominis Judici Primario coeterisque iuratis. Senatoribus ac Notario, civitatis et Districtus Coronensis, Dominis Amicis et vicinis mihi observandissimis Coronae.

Közölve: BINDER, 146.

4. *Isten engemetis hazánkban békével megh hozott* — L. a 331. sz. levél jegyzetét.

333.

Lelőhelye: OL B 2, 139/1696. Aláírása autográf.

8. *Az Thesaurarius Instructioja* — L. a 331. sz. levél jegyzetét.

Bethlen *ápr. 24-i* levelére adott válasza az udvari kancelláriának: Hetenként kétszer, a novellák mellett írnak, nem tudják, hol tűnik el a levél. Novellákat „Küldünk penig mindenkor három rendbélit ugj mintt nyomtatott Deákot, Nyomtatott olaszt, és irott Deákot, igaz dolog ez irott Deákot tsak egjszer igérték egj Hétben, egjszer meg irott Németet es igj mindenkor három rendbéli mégjen ugjmint: Szeredán Nyomtatot Deák, Nyomtatot olasz, és irott Deák, Szombathon penig ez irott Deák hellyén, irott Német Novella, ez mindenkor fogjatkozás nélkül meg indittatik innen, és hiszem a honnan Ngod a Deákot vészi, onnan kell az olasznakis ki telni, mert együvé accludáljuk mindenkor. Német Nyomtatot Novellát nem küldünk mivel az semmire kellő." Ezután a postával való bajoskodásaikat részletezik. (B 15, fol. 59.)

334.

Lelőhelye: BÁL, II. 204. Generoso, Prudentibus ac Circumspectis Dominis Judici Primario, Pro Judici Seniori, Villico, Senatuique *Liberae* Regiaeque Civitatis Coro-

nensis. Dominis Compatribus et Vicinis Observandissimis Coronae Közölve: BINDER, 147.

4. *a kegyelmetek aggratulatiojat ighen kedvesen vettem* — Jókívánságaikat Bethlen grófi címéhez való gratulálásakor adhatta át Simon Scheipner, brassói tanácsúr.

335.

Lelőhelye: OL B 2, 141/1696. A levélzáró formula autográf.
Közölve: MZsO II. 271—272.

7. *az Maroson ment eddig le* — L. Losontzi Hányoki István Hármas Kis Tükörének sorát: „Máros, mellyen hordják a' sót szálakon Szegedre." (LOSONCZI HÁNYOKI, 174.)
Bethlen e levelére jún. 9-én felel az udvari kancellária, részletesen beszámolván a sóügyekben tett intézkedéseikről. (L. B 15, fol. 69.)

336.

Lelőhelye: OL B 2, 142/1696. Az aláírás autográf.

7. *mitsoda Tumultus indittatott ott Bétsben az Fejérvári Jószágrul valo Productio alkalmatosságával* — Bethlen ugyancsak megszaporította ellenfelei számát ezzel a „fiscalis jószágokról való productióval", mely végül 1703-ban történt meg, de gyökerei e bécsi követjáráshoz nyúlnak vissza. Bethlen szándéka az volt, hogy „a fiscalitas jó rendbe vétetvén, légyen az erdélyi fiscusnak is valami jövedelme, és ne okozhassa az udvar azt, hogy a szemét is ellopják Erdélyben, és azért kénteleníttetik cameralis commissiokkal terhelni az országot." (Ö. II. 80.) Megírja azt is, hogy a — levélben hivatkozott — Compilatae Constitutionis Part. 5. Edicto 27. alapján képzelte el véghez vitelét.

10. *Conscia mens recti famae mendacia ridet* — Ovidius: Fasti. 4. 311.
E hivatkozásnak az ad különleges jelentőséget, hogy az Önéletírásban Zrínyi Miklós is Ovidius ezen idézetével védekezik. (I. 206.)

23. *Approbátábann Part. 2. Titulum 8.* — Az egész cikkely a „fiscale bonumok"-ról szól, vö. id. kiad. 47—52.

28. *Compilatabann Part. 5. Edicto 27.* — E pontban az áll, hogy az 1657 után eladományozott fiscalis birtokok tulajdonosai egy bizottság előtt mutassák be adománylevelüket, mely bizottság döntse el, hogy vissza kell-e származtatni a kincstárnak, vagy a tulajdonos birtokában maradhat.
A kortársak, majd Jakab Elek e Bethlen-programban nem láttak többet, mint II. Apafi Mihály birtokai, különösen Radnót ellen indított erőszakos jogi törekvést.
A modern gazdaságtörténész azonban felfedezi Bethlen Miklós gondolkodásában a szűk, egyéni birtokszerző törekvésen túlmutató, országos felelősségű, távlatos gazdasági programot is: „Bethlen Miklós ... idejében észrevette, hogy a kincstári jövedelmek tarthatatlan helyzetén minél előbb változtatni kell. Erdély múltjából ajánlott mintát a jövedelmi források rendbehozatalára és értékesítésére. Bethlen Gábor ugyanis trónralépésekor a fiskalitásokat hasonló zavaros állapotban találta, mégis rövid idő alatt szabályos módon visszaszerezte az elidegenített jószágokat és mintaszerű államháztar-

tást teremtett. A kancellár azt akarta, hogy az erdélyiek még az »új diploma árnyékában«, a hazai törvények szerint, maguk végezzék el a rendezés nehéz munkáját és ne várják meg, hogy a »maholnap erőtvevő« kamara fogjon hozzá a dolgokhoz. Az ország érdeke kívánja, hogy a fejedelmi birtokok és jogok ne menjenek kárba." (SINKOVICS, 1937/a. 527.)

47. *ha mint az harist a' Director a' maga nyelvére keresné* — E közmondást Baranyai Decsi János Adagiariumában ekként találjuk: „Az harist az ö maga nyelvén fogják meg." (Suo ipsius iudicio periit sorex-et tartja a latin megfelelőjének.) Beniczky Péter Példabeszédeiben így szerepel:

Az ökröt a' szarván,
Az harist a' szaván
Gyakorta meg-foghatod,
Embert szabad nyelvén,
Jobban mint lépésén,
Beszédén nyomozhatod...
(RMKT XVII. 12., sajtó alatt.)

69. *jobban el járta volna az Kun Gothárd notáját* — Kun Gotthárd (1609—1662) I. Rákóczi György alatt egy vigyázatlan szaváért elvesztette birtokát, fogságot szenvedett, melyben meghalt.

77. *Telekiné Asszonyom sexusa, Teleki Lászlo Vram aetassa bövön toldgja* — A Teleki család most Bethlen ellen fordul, s felhasznál a támadásra minden alkalmat: sikeres birtokvisszaszerzési perei miatt.

Az e levélre adott kancelláriai választ l. B 15, fol. 71.

337.

Lelőhelye: OL B 2, 144/1696. Autográf.

3. *az en a Meltosagos Palatinusne es Groff Aszszonyokkal lett Contractusom* — A palatinusnéval — Esterházy Pálné Thököly Éva — és nővéreivel kötött szerződéséről részletesen beszámol a Sudores et Cruces...-ben. A Thököly-javakat a három nővértől II. Apafi Mihály bírta tíz évre zálogban.
Az ifjú fejedelem távoztának hírére többen szeretnék magukhoz váltani a birtokot, a nővérek azonban Bethlennek kínálják fel a megváltás jogát. Bár szerződésüket a császár is jóváhagyta, megerősítette, a Thököly-lányok a szerződést felbontották, s ismét Apafinak engedték át a megváltás jogát. Apafival Bethlen perbe szállt. Ügye nyerésre állt, amikor viszont Rabutin parancsolt a táblának halasztást. Az elkövetkezendő levelekben a szerződés felbontásának fejleményeit kísérhetjük figyelemmel. (Vö. még: JAKAB, 249., 261.)

A bécsi kancellária válaszát l. B 15, fol. 78.

338.

Lelőhelye: OL B 2, 145/1696. Az aláírás, valamint az előtte levő bekezdés autográf.

4. *Meltgs Princ Vaudemont* — Vaudemont herceg volt Veteráni halála után Erdély ideiglenes főparancsnoka. (Vö. Ö. II. 22.)

339.

Lelőhelye: OL P 108, 301. cs. Fasc. S. Nem autográf.
Mint a 337. sz. levél jegyzetében történt már rá utalás, a három Thököly-nővér, Éva, Kata, Mária a hunyadvári, küküllővári és illyei uradalmakat felajánlotta megvásárlásra Bethlen Miklósnak. A szerződést azonban — Gulácsi Albert, II. Apafi Mihály titkára közbenjárására — felbontották. Bethlen emiatt ír. A Thököly-nővérek válaszát a Szentkereszti András és társai leveléből ismerjük: „Tegnapelőtt érkezvén bé a Meltosag Herczeg Aszszony, és mivel Ngd egj felől a' Consensust urgealya, más felől penig ő Herczegsége Contradicalt, holott maga az Herczeg Aszszony és az több Aszszonyok nevek alatt vagjon az Consensus kérő Memorialis, mi azért ex Cancellaria mentünk volt ketten oda, és ő Herczegségét az Asszont kérdettük, hogj ha akarattyával vané az Subscriptio, és hogj van az, hogj mostan Contradicaltat. Erre ő Herczegsége felelte, hogj igenis maga subscribaltatta az maga nevét és az Asszonjok nevét a' Memorialis alá, de az után gondolkodván felőlle scrupulust találtak benne, azért Contradicaltatott, kéreti azért a Nemes Cancellariát, halassza kevéssé tsak az Consensus Expeditioját, az mig az Groff Aszszonyokkal beszél felölle, és aztis mondá: Hogj Ngodnakis irt felölle, mi azért már Periculumot nem látván in illa mora, az mig az Ngod irása, és az Asszonjok Resolutioja érkezik, addig suspendáltuk Expeditioját." (B 15, fol. 81.) (Vö. még: JAKAB, 261.)

340.

Lelőhelye: OL P 108, 301. cs. Fasc. S. Nem autográf. Más kézzel: „1696. Paria Literarum (Uti videtur) Nicolai Bethlen ad Dominum Szent Kereszti et Principissam Evam Tököly in puncto impetrationis consensus Rei super bonis Tökölianis Transylvanicis datarum

44. *Groff Apor Uramnak irt levelet megh adttam* — Apor István és Bánffy György ugyancsak szerette volna megkaparintani az erdélyi Thököly-jószágokat.

53. *ö kgjelmek altal most vagyunk Tractaba a' Dominus Possessor Apafi Uramnal* — A császár elvi hozzájárulásával a radnóti uradalmat próbálja Bethlen megszerezni. Kiderül ugyanis, hogy Radnótot az országgyűlés adományozta I. Apafi Mihálynak és feleségének, ezért az tulajdonképpen fiscalis birtok, s már vissza kellett volna bocsátani az erdélyi kincstartó kezébe. (Ezért Apor és Haller István is feszegeti a kérdést, nemcsak Bethlen!) A Radnóttal kapcsolatos per folyását l. a Sudores et Cruces...-ben. (Jakab Elek megalapozatlannak tartja az Apafi ellenes pert. Vö. JAKAB.)

341.

Lelőhelye: BÁL, II. 213. Generoso Prudentibus item ac Circumspectis Dominis, Judici Primario, Seniori, Pro Judici, Villico totique Senatui Liberae Regiaeque Civitatis et Districtus Coronensis. Dominis Amicis et Vicinis observandissimis. Corona
Közölve: BINDER, 148.

7. *hanem tsak ez az Pater Miklos kezdette* — Binder Pál jegyzete szerint Páter Miklós ez idő tájt brassói harmincados volt, s zaklatásai miatt a brassóiak többször panaszkodtak. (Vö. BINDER, 156.)

342.

Lelőhelye: OL B 2, 146/1696. Az aláírás autográf.
E levelére aug. 11-i dátummal kap választ: „Az mi penig az Ngd Contradictioját nézi az bé iratik az Prothocolumban Az Méltos Palatinusné Thökölyi Eva és Méltos Groff Thökölyi Kata és Mária Aszszonjokkal való dolgátis mivel Ngdnak ugj tetzik suspendaljuk, jollehet már az Conceptus készen lött volna de ez Ngd Resolutioját el vártuk" (B 15, fol. 94.)

Az 1696-os év sorsdöntő az ifjú Apafi Mihály számára. A császár a gubernátorra és a kancellárra bízza a gondviselését, „Rabutin generálisnak is parancsolatja jött, hogy a fejedelem személye aránt vélünk ketten egyetértsen mindenekben; ki is mindjárt megmondá: Tanáccsal én tüteket ebben a dologban nem segítlek, az tünálatok vagyon, a személyeket és az egész dolgot tü tudjátok, tü ismeritek, én, ha erő, had kell, adok... Én az ő felsége szolgálatjában ebben a dologban csak tőletek várok, és valamit kívántok, abban semmit el nem mulatok és ezzel mindenkor a császárnak is számot adok." (Ö. II. 25.) Valóban Rabutin idézett szavaira ismerhetünk az alábbi levelében: „A mint én az Apafi uram magaviselését értem, mint barátod, uram, ugy intelek, hogy vigyázz jól és tudósits, ha ideje, hogy brachiumot adjak személyének securitasba való vételére, azért hogy semmit el ne láttassam mulatni, melylyel menthessétek magatokat, hogy a nektek adott ordinantiaba el nem járhattok. Mert én akarom idején tudtodra adni, ha az említett Apafi eltávozik, vagy a nektek adott ordinantiának késleltetése miatt valami az én uram szolgálatjával ellenkező dolog történik, én tü hozzátok nyulok mint kezesekhez, ugymint kiknek azon commissiojok vagyon és hogy semmit el ne mulassatok, akarom tudtotokra adni, hogy in tali casu én az udvartól oztán semmi ordinantiát nem várok arra, hogy megmutassam az én helyes ressentimentumomat, melyet én méltán veszek azok ellen, a kik az én augustus uram ordinantiáit avval a punctualitással nem viszik végbe, melylyel tartoznának. Ehez képest uram alkalmaztasd magadat és légy persvasus, hogy én kész vagyok brachiumot adni, valamikor kívánod töllem; mellyel maradok etc." (EOE XXI. 252.) — Ez az erélyes hangú levél mutatja, hogy Bethlenéknek az Apafi-kérdésben nem sok lehetőség kínálkozott alternatíva-választásra.

343.

Lelőhelye: OL B 2, 147/1696. Autográf.

7. *Ugy veszem eszembe Groff Csaki Laszlo Uram duplas Instructiot vitt fel* — A fejérvári productio, a Thököly-javak, illetve a radnóti birtokszerzés lehetősége mozgósította Bethlen ellenségeit. A kortársak kiszólásai arra mutatnak, hogy Bethlent elkápráztatták diplomáciai sikerei, önhitté vált, az ő véleményük szerint egyeduralomra tört. Szövetkeztek ellene, s Csáky Lászlót küldték az udvarba, hogy Bethlent bevádolják. Igen részletesen olvashatunk az 1696. évi „fejérvári tumultusról" a Sudores et Cruces...-ben, emiatt életének ez az igen jelentős eseménye kiszorul az Önéletírásból, legfeljebb homályos utalásokban szerepel csupán. (Vö. Ö. II. 25.)

344.

Lelőhelye: OL B 2, 149/1696. Csak az aláírás autográf.
Közölve: MZsO II. 274.

5. *Csaki Vram dolgairol valo tudositást* — L. a 343. sz. levél jegyzetét.
23. *kgjltek maga membrumi közzül kettöt, Meltosagos Palatinusne Herczeg Aszszonjhoz küldött* — L. a 339. sz. levél jegyzetét.
Erre a levelére szept. 5-én adnak választ, l. B 15, fol. 103.

345.

Lelőhelye: OL B 2, 151/1696. Csak az utóirat előtti bekezdés, illetve az aláírás autográf.
4. *hogy a' nagy Armadat a' Török megh verte volna... tegnap erkezek mar a' nagy Armadabol az Elector levele* — Frigyes Ágost 1696-os török ellenes hadjáratával hozható kapcsolatba ez az utalás. A hadi eseményeket leírja Cserei. (KAZINCZY, 258. has.) Július közepén kezdődik Temesvár ostroma, de a császári fővezér a szultán pancsovai átkelésének hírére aug. 18-án abbahagyja az ostromot, 26-án ütközet a Béga folyó mellett.

346.

Lelőhelye: OL B 2, 152/1696. A levélzáró formula és az utóirat autográf.
12. *szegeny Heisler General Vram halála* — L. KAZINCZY, 259. has.

Szept. 15-én válaszol az udvari kancellária egy *dátum nélküli* Bethlen-levélre. A consensus Aichpichlnél van, ha kezükhöz jön, expediálják. A haza állapotáról szóló tudósítást köszönik, „Isten őrizze s oltalmazza Ngtokat minden veszedelemtől" — utalnak a Csáky-féle követségre. (B 15, fol. 106.)
Az e levélre adott szept. 22-i válaszban arról értesítik, hogy a zsidónak írt levelét átadták, beszámolnak a sóügyek állásáról. A consensust most a kamara kérte el.

347.

Lelőhelye: OL P 108, 301. cs. Fasc. S. Autográf fogalmazvány.
Vö. a 337., 339—340. sz. levelekkel.

348.

Lelőhelye: OL B 2, 74/1696. Az aláírás autográf.
11. *A Szegeny Palfi javait kgyltek regisztráltassa* — Pálfi Ferenc kancelláriai registrator 1696. szept. 6-án halt meg, kollégái szept. 8-án tudósították a főkancellárt: „Szegény Pálffi Ferencz Vr*am* ma tizenötödik napja meg betegedvén Forro Hideglelésb*en*, mivel penig az mint az Doctorokis mondották, és másként-is láttzott Phtiticus volt", folyó hó 6-án 7 és 8 óra között „e világbol ki mult".
(B 15, fol. 104.)

349.

Lelőhelye: OL P 1956, 5. cs. 2. tétel. Leveleskönyv, azaz fogalmazványokat vagy levélmásolatokat tartalmazó, nem autográf gyűjtemény. A 42 lapos füzetecske 38 levelet foglal magában, az 1696. okt. 10. és 1697. szept. 18. közötti időszak termésből. Az utolsó két bekezdés autográf.

Az utóiratban írtakat, a származott bonyodalmakkal együtt csak akkor láthatjuk teljességében és érthetjük meg igazán, ha idézzük az országgyűlésnek beadott jelentését Bethlennek.

„Alázatos és engedelmes informatiója gróf Bethlen Miklósnak, az nemes országhoz. Az mi az nemes országnak az méltóságos guberniumhoz az minapi confusiónak alkalmatosságával méltóságos Rabutin general uramnak 11-ik Octobris irt levél iránt való bokros izenetit illeti; arra ő nagyságoknak s ő kegyelmeknek most rövideden és engedelmesen ezt felelem.

Minek utánna én azt a protestatiót értettem, melyet az gyűlésnek legvégső végén én ellenem az ország nevével tettek; és az melyet én előttem s becsületem veszedelme nélkül orvoslatlan nem szenvedhetek, minthogy akkor már mind gubernator úr, mind az nemes statusok elmenvén, nem volt kihez recurrálnom, azért abba mit követtem légyen el, Alvinczi Péter itélő-mester uramnak az ő kegyelmének adott első protestatióm és utolsó reprotestatióm megmutatják, melyekről most nem szólok.

Az mi pedig azt az levelet nézi, volt ahhoz még más két levél, egyik méltóságos Khinczki és más méltóságos Lichtenstein fejedelem uraknak szóló, én azt mind az hármat olyan énnekem kénytelen superscriptióval (az mint az Rabutin uramnak szólónak hátán megláthatni), de másként felszakasztatlan küldtem az úr gróf Apor István uramhoz egy gubernator uramnak írt levelemmel eggyütt, hogy Apor úr küldené el gubernator uramnak, gubernator úr pedig disponálna felőlök az mint tetszenék. Mit követett légyen el gróf Apor uram ebbe, ha az méltóságos ország megkérdi, elhiszem megmondja, gubernator uram is mit követett velek maga ő kigyelme tudja. Az ketteit, úgy mint méltóságos Lichtenstein fejedelem és Khinszki uraknak szólókat, én azután nem láttam, hova is lettek nem tudom, mert az úr gubernator uram énnékem sem arra az én levelemre (melyet azok mellett mondom hogy irtam) választ nem tett, sem azóta nékem semmit sem írt. Az harmadikat, úgy mint az méltóságos Rabutin general urnak szólót, egy kolozsvári katona hozta azután egynehány nappal vissza hozzám; az mint ő mondotta Balkó Pál uramtól, de minden, vagy gubernator vagy Balkó uram levele nélkül, egy szóval minden levél nélkül, melyet midőn láttam soha bizony fel nem tudtam tanálni hogy, hogy és miért jön ez az harmadik levél én hozzám, minden más levél nélkül? Gondolkoztam sokat, de nem penetrálhattam, hogy miért nem jött az más kettő is vissza, hanem ez az egy? miért minden igazgató levél nélkül? sőt ugyancsak miért jött — — — — — — ember megitélhette, hogy azoknak az leveleknek nem kell többször én hozzám visszajönni, mert hiszen természet szerént magam, magam romlását nem munkálódhattam.

Ezekbe a nagy perplexitásokba legjobbnak találtam, hogy ismét küldjem gróf Apor uramhoz és kérjem az gyűlésig conserválja; melyet maga ő kegyelme mondjon meg és igy ő kegyelme ismét visszaküldötte; akkor ujabban gondolkodtam, elküldjem-e generál uramnak, vagy ne; ha elküldöm, csudálkozni fog az superscriptión, és ha okát tudakozza és ha azt cselekszem, az mit most cselekednem kénytelenittettem, láttatom másokat vádolni, örömest nem cselekedném, hogy többet ne szenvednék ennél is az mint most; avagy ki tudja csak Balkó uram vétette az levélküldést, és talán az úr, gubernator uram másfelől tudósította is már az generalist; és ezekre nézve úgy

találtam leghelyesebbnek, hogy tartsam meg magamnál azt az levelet erre az időre; és akkor elvigyem vagy az guberniumnak vagy magának generál uramnak azon levelet, ha kérik is elé, ha nem is, az minthogy ezt meg is cselekedtem, és ha nem kértek volna is megcselekedtem volna. Nem is itéltem, hogy az dolgok igy lévén, valaki ellen vétsek annak az levélnek megtartásával, melyet én magam subscribáltam és az melyben tudtam, hogy az én nyomorúságom az kivül semmi derék dolog nincsen; és továbbá hiszem akkor az mikor gubernátor uramhoz küldettem azokat az leveleket, én az úr gubernátor uram discretiójára hagytam, ha azon leveleket küldi-e el, vagy másokat ir az emlitett méltóságos személyeknek, és az levél iránt ezt mondhatom, melyről, hogy ha az említett méltóságos ministerek tovább is megkérdeznék minden engedelmességgel és becsülettel ő nagyságoknak megfelelni, és ha ellenek vétettem satisfactiót is tenni igyekezem. Az mi pedig az nemes országot nézi, úgy hiszem, ez az informatio ő nagyságoknak s ő kegyelmeknek elégséges lészen mostanra arról az levél dolgáról. A mi pedig ezeknek az mostani dolgoknak summáját nézi, mivel hogy ez mind eredetet veszen az sok temondáktól, melyek már egész esztendőtől fogva, az mióta én Bécsbe mentem azok rólam hintegettettek; azért én az én édes hazámnak, mint édes anyámnak bizony igaz fia, azon kérem, sőt maga megmaradására, csendességére és az unióra kérem, kényszerítem igyekezzenek ezt a tüzet, akár békességnek, akár törvénynek vizével megoltani és könyörögjenek ő nagyságok s ő kegyelmek azon ő felségének én velem együtt, hogy énnekem mind Bécsben, mind Erdélyben lett minden dolgaimról derék inquisitio peragáltassék és vagy tétessem bűnössé vagy ártatlanná, és hogy az ő felsége kegyességéből engedte — — — — — tathassam meg én apológia által az én édes hazámnak azt, hogy bizony annak nem vagyok fattya és nem érdemlem ezt, a mint tractáltatom. Hogy ha pedig ő nagyságoknak s ő kegyelmeknek értem méltóságos gubernator uramtól fogva az legalsóbb nemes emberig, sőt az paraszt emberig akár kinek, ha mi ellenem való dolga vagyon, akár törvénynek, akár egyezésnek utját kövesse, mindenikre bizony kész vagyok. Isten és a mi kegyelmes urunk császár ő felsége előtt, kinek is kegyelmességének és igazságának királyi székihez kényteleníttettem már ebben az extremitásban recurrálni vagy apellálni; mely is énnékem nem tulajdoníttathatik vétkül, mert már ezek az dolgok arra juttattak, hogy az császári és királyi orvosság nélkül meg nem orvosoltathatnak, de onnét mind kiváltképpen istenfélő kegyes monarchától, mind ő nagyságok és ő kegyelmek, mind én nem várhatunk egyebet azzal az felséges házzal született kegyelmességnél, az minthogy nem is tartozunk egyebet várni annál. Isten ő felsége igazgassa minden jóra Nagyságtokat, Kegyelmeteket és áldja meg, én pedig maradok

Nagyságtoknak, Kegyelmeteknek

Úgy mint édes hazámnak igaz jó akaró
és engedelmes fia és kinek-kinek
személy szerént köteles szolgája
és atyafia
gróf Bethlen Miklós

Albae-Juliae 16-ta Novembris anno 1696."

(A gróf Korniss Mihály által készített másolat után kiadva: EOE XXI. 267—270.) A kérdéshez l. még Czegei Vass György naplójának erre vonatkozó feljegyzéseit. (NAGY, 1896. 223—226.)

350.

Lelőhelye: OL B 2, 154/1696. Autográf.

[A levél fordítása:]

Tekintetes és Nemzetes Uraim, Testvérem, Atyámfia, Tisztelt Barátaim!
Küldöm a mellékleteket, és röviden jelentem, hogy e folyó október hó 9—11-én itt az országgyűlésen a nyomorult rendek olyan tragédiát játszottak el, amilyet nem látott Erdély egy század óta, de nem akarom elmondani. Tiltakozásomat jegyzőkönyveztetni kívánom, és kancellári hivatalomnál fogva tudatni a nagyméltóságú Khinsky gróf úrral, Uraságtokat pedig Isten oltalmába ajánlva maradok

Uraságtok testvére, atyafia, rokona, szolgája és odaadó barátja,

Bethlen Miklós gróf

Fejérvár, 1696. október 12.

Az 1696 szeptember—októberi gyulafehérvári gyűlésről, s a levélben említett „tragédiáról" nem az Önéletírás, hanem a Sudores et Cruces... oldalain számol be. Ezen az országgyűlésen megvádolták „sikkasztással és a sójövedék hűtlen kezelésével", valamint azzal, hogy a császárnak a haza kárára szolgáló, gyalázatos tanácsokat adott. A kancellistái formai vétsége miatt még az élete is veszélyben forgott: egy Kolozs megyei követ a baltájával akarta lekaszabolni.
Levelére okt. 22-én válaszolnak az udvari kancelláriáról: gyulafehérvári levelét vették, „De meg valyuk, igen szomoruan hallunk efféle dolgokot, egjéb aránt circa Acclusa, Tisztünket s hivatalunkat követtyük." (B 15, fol. 122.)
Az ügyhöz lásd még EOE XXI. 260—264. Itt található Bethlen 1696. okt. 10-i emlékirata az országgyűléshez arról, hogy a gubernátor, Bethlen Gergely és Elek, Gyulai László, Keresztesi Sámuel, Sárosi János a rendek között felolvastak egy írást, melyet Csáky Lászlónak adtak, hogy a császárhoz vigye fel. Bethlen tiltakozását jelenti be: ő semminemű követséget nem javasol, különösen nem Csákyt. A vádakból semmit magára nem vesz, bizonyítsák rá, miben hibázott. Ugyanitt található még a rendek másnapi protestatiója Bethlen ellen, illetve a kancellár ellenprotestatiója.

351.

Lelőhelye: OL P 1956, Leveleskönyv. Nem autográf.
L. még a 350. sz. levél jegyzetét.

352.

Lelőhelye: OL P 1956, Leveleskönyv. Nem autográf.

353.

Lelőhelye: OL P 1956, Leveleskönyv. Nem autográf.

3. *kgld abban mindgjárt készittessen el égj párt, és adgja Lichtenstein Fejedelemnek* — Lichtenstein 1696 nyarán helyettesítette Erdélyben a törökre kiment Rabutint. (Vö. Ö. II. 26.)

15. *bé akartak rohanni és a' Tanátsba engem meg ölni.* — L. a 350. sz. levél jegyzetét.

354.

Lelőhelye: OL B 2, 156/1696. Autográf. Ugyane levél másolata megtalálható a Leveleskönyvében is, 21-i kelettel.

26. *Tudosittson kgytek mikor Groff Apor Uram resolvaltatott Tordaba* — Ismét az Apor—Bethlen kontroverzia egyik kútfejéhez jutottunk: a gubernium egyhangúlag Kemény Jánost jelölte erre a tisztre, azonban Bécs Aport támogatta, Keményt elutasította — ezt Bethlen nem volt hajlandó expediálni. (Vö. Ö. II. 15—16.)

E levelére válaszolják bécsi beosztottai, hogy a jelzett matériában nem léphettek előbbre, mert az az egész testület jelenlétét kívánja, s Szentkereszti Budán tartózkodik. A neki írt — valószínűleg az itt közölt 25-i — levelét is oda küldték. (B 15, fol. 129.)

355.

Lelőhelye: OL P 1956, Leveleskönyv. Nem autográf.

12. *az Administratorsagotis eggyaltallyaban resignalni akarom* — Az országgyűlésen ellene felhozott vádak között volt a sójövedelem hűtlen kezelése is. Ezért határozta el lemondását az administratori hivatalról. L. a 361. sz. levélben az erről szóló beszámolóját.

48. *szegeny Bethlen Elek Uram Apoplexia altal valo halála* — A Sudores et Cruces... magyar jegyzeteiben leírja a halálesetet: „a Gubernátorhoz menvén vig, de vég vatsorára az asztalnál ugy üti a gutta, hogy soha azutánn nem szollott, és három vagy 4 ora mulva meg hal, de én még ugy vonaglott, nem mentem hozzá, noha jovallották, azért nem mentem pedig, hogy ne háboritsam meg, ha szolhatott volna, el mentem, és meg békéllettem volna vélle"... L. még Czegei Vass naplóját. (NAGY, 1896. 229.)

Az erdélyi udvari kancellária tagjai találva érzik magukat a levélben felsorolt kifogásokkal, s a figyelmeztetés 3 pontja alapján a választ is megadják nov. 21-én. „Aibekker már elindult, de midőre mehet bé nem tudgyuk. Az assecuratiorol penig tsak azt mondgyák, hogy már abból nincs kérdés, quia Cautum est in Contractu Palatinali, hogy valami az Ellenség miá el vész, azt refundállya, és mostis nem Contradicalhat annak a' Camera, nemis szükség már azt bolygatni. ...

Hogy midőn Pálffi vram Taxabéli részét emlittjük, az Ngd részét nem emlegettyük. Ezt tselekedteti velünk a Ngod Gra*tia*jahoz való Bizodalmunk, mert ha mi része lehetneis Ngodnak abban, igjekezzük mi azt Ngod*nak* közönségesen alá*zato*son meg szolgálnunk. Láttya Is*te*n hogy még eddig ez Taxával edgyüttis alig subsistalhatunk. ...

Még eddig nem tudgjuk hogy Expedialtunk volna ollyat, az mell*ynek* Ngod hire nélkül nem kellett volna meg lenni, az mi penig ollyas, ugy mint: Privilegiumok Confirmatioja, pro Informatione mégjen alá Ngtok (Méltos. Guberniumul) eleib*en*. Mivel penig Ngod az aprokbanis hir tételt parantsol, aztis el követtyük ez után." (B 15, fol. 133.)

Bethlen úgy tartja számon, hogy a novemberi országgyűlést az ellene indított tragédia végigjátszására hívták össze. Szaniszló Zsigmond — akit a tordai malom kapcsán

tia és gratiával conserváltam." (II. 5.) — Thököly egyébként erőszakkal vitte magával az erdélyi nemesség egy részét.

101. *A Fiscalitast harmadfél esztendeje Arendába birjuk* — Az udvari kamara 100 000 rajnai forint ellenében az erdélyieknek engedte az ottani fiskalitásokat, három évre, haszonbérletben. Az árenda 1694. május 1-én kezdődött és 1697 április végén fejeződött be. A Societas Arendatorum működéséről l. Önéletírás II. 13—15. A leghasználhatóbb regálékat Apor István, Bánffy György, Baranyai Gergely kapták.

106. *Az Fejérvári Jószágot az ö Fge Kglmes Adásából apprehendalta a Gubernium még az el mult Nyárba* — A fiskalitások visszakerültek a kincstár kezébe, a fehérvári uradalom kivételével, melyet a gubernium kapott meg fizetésként.

362.

Lelőhelye: OL P 1956, Leveleskönyv. Nem autográf.

22. *A Gyülésen ollyan hir volt, hogy eo Felségétöl kgld az Magazinumokra kész pénzt szerzett volt, de én bontottam volna el.* — Bethlen a Sudores et Cruces... lapjain világosítja meg e sorokat. A hírhedt gyulafehérvári országgyűlésen szemére vetették, „hogy a császárt, aki már kész volt a kötelező beszolgáltatás elengedésére, e kegyes engedményről lebeszéltem, amit Bécsből a vicekancellár vagy könnyelműségből, vagy rosszindulatból írt, és amit akkor először az én kérésemre ellenem lefolytatott elnöki vizsgálat, aztán magának őfelségének (ma is meglevő) tanúságtétele megcáfolt."
A kancellária válasza dec. 19-én kelt: „Nagyságod 8. p*raesen*t*is* költ Méltóság*os* levelét alá*zato*son vöttük Baró Klainburg Vr*am* által. Ertyük alá*zato*son és valób*an* szomoruan a sok tumultusok*na*k mégis Continuatioját. Mi bizony valóba busulunk azo*n* hogy ne*m* succedalt a reconciliatio, s félünk abból nagy gonoszok következését, mellyeketis egjedül I*sten* ö Sz*ent* F*elsége* távoztathat el. De az Ngod ellen való Informátiót még mi ne*m* láttuk, hanem nékünk jöve levelünk, a' mellyből láttyuk, hogy az Tekénte*tes* Nemes Státusokat valaki informálta ellenünk." Ezután arról írnak, hogy Biro Mosest javasolták registratornak, helyébe pedig valaki mást kancellistának. A Thököly mellett rekedt atyafiak dolgában is jó szándékot mutatnak.

363.

Lelőhelye: BÁL, II. 226. Cn.
Közölve: BINDER, 148.

3. *Noha Isten eo Felséghe engem szomorusággal meglátogatott, kihez képest pompás lakodalmot en ugjan a Fiamnak nem tsináltatok* — Galambosné Bethlen Borbálát gyászolta ekkor a család. Mint a 365. sz. levélből tudjuk, Bethlen Mihály lakodalma Vaján 1697. jan. 28-án ment végbe.

7. *nehány Pisztrangal meg segithetne ad 10 February* — Bethlen Mihály és Vay Erzsébet házasságát Erdélyben is megünnepelték. A lakomához azért a brassóiaktól kér Bethlen halat, mert a „barcasági hegyipatakok mindig bővelkedtek a pisztrángban" (Binder Pál jegyzete.)

14. *az ellenem valo Conjuratio meggátlá* — L. az ez évi október—novemberi leveleket.

364.

Lelőhelye: OL B 2, 114/1696. Autográf, az utóirat a margón függőlegesen kezdődik, s új oldalra megy át.
Az irreális erdélyi adóviszonyokról, az adó beszedéséről, a zsoldosok atrocitásairól, s különösen máramarosi porciószám-emelkedésről l. MAGYARI, 59—77. Különösen: 66.

365.

Lelőhelye: OL P 1956, Leveleskönyv. Nem autográf.
Közölve: JANKOVICS, 1971. 166. Klny: A levélíró Bethlen Miklós arcképéhez.

9. *A 146. Soltart gjakran eneklem.* — Az Istenben való bizodalomról szerzett zsoltár egyes szakaszai valóban illenek Bethlen helyzetére: pl. a 2.: „Ne legyen bizodalmatoc/ Földi fejedelmekben,/ Egy emberben se bizzatoc,/ Kiben segétség ninczen:/ Mihelt lelke kimegyen,/ Menten hamuvá leszen://, vagy az 5.: Az kic méltatlan szenvednec/ Megmenti az jo Isten,/ Az nyomorúlt éhezöknec,/ Ö eledelt ád böven,/ Az foglyokat kihozza,/ Rabságból kioldozza.// (RMKT XVII. sz. 6. 327.)

11. *Donum accepit, Libertatem vendidit* — E mondás eredetije bizonyára a Beneficium accipere, libertatem vendere lehetett. (Publilius Syrus, Sententiae. 48.)

23. *Az Aranj mivet bar csak ad 28. Januarÿ Vajara a' Lakodalomban vihetne Komam Absolon Uram* — Bethlen Mihály esküvőjére Vay Ádám leányával, Vay Erzsébettel.

Ugyane napon írt Bethlen az erdélyi udvari kancelláriának is: amint az 1697. jan. 9-i levelükből kiderül, dec. 24-i és 31-i levelét vették. Sóügyekről írnak. Az expeditio a jövő postán aláírásra megy, így remélik, hogy magukról elvethetik a panaszt. Pénztelenségük miatt keseregnek. „Az szegény Máramarosch dolgáb*an*, az mintt S*zent* Kereszti András mondgya, a Ngod Levelit meg adta, de bizony már post Festum látzik, noha az mi szorgalmatosságunkon nem mulik, és bizony szükség lött volna valakinek közzülök ott lenni Pesten, mert akkor lött volna in tempore, S*zent* Kereszti András sem tudta azt a Tavalyi relaxatiót, a' magok pr*ae*sentiája segitett volna penig leg többet abb*an*." Újévi jó kívánságokkal zárul levelük.

366.

Lelőhelye: OL B 2, 2/1697. Az aláírás autográf.

18. *Eggy Meggyesi Szász vala Colosvari David nevű,... illyen szerentsetlenül jart:* — Az esetet leírja Önéletírásában is néhány szóval, a Szász János ellen felhozott vádak között: „Kolosvári Dávid halála, ki a leveles táskáját az ő, akkor polgármester házában felejtvén valami per alkalmatosságával, abban talált holmi Dávid és kurva berethalmi püspökné között ultro citroque járt szerelemleveleket etc. Ennek ürügyivel a nőtelen paráznát contra appellationem et expressum gubernii usque ad revisionem in Tabula interdictum megölette, sőt a gubernium levelére csak a pallosbersenés volt a válasz." (Ö. II. 121.) — Ebből azonban nem érzékelhető az a rész-adat, hogy a konkrét kiváltó ok nem Kolozsvári, hanem a német tiszt szerelmes levele volt. Kolozsvári Dávid Lucas Hermann evangélikus szuperintendens titkára volt, s az ő felesége volt a Berethalmi Püspökné.

37. *communicalta Szebeni Kiraly Biro Urammal:* azaz Franck Bálinttal.
48. *noha Sarosi Janos Uram benn leven akkor Szebenbe váltig tiltotta tőlle, hogy ne praecipitallyák* — Sárosi János ítélőmesteri hivatalánál fogva ellenezte a törvénytelen eljárást.
53. *hogy az Viski peldat követték* — Nem tudom eseményhez kötni.
Beosztottjai több, ma már ismeretlen januári keltezésű levelére is válaszolnak. Válaszaik lelőhelye: OL B 14.
1697. jan. 16-án válaszolnak *jan. 3-i* levelére. „Az Szebenben történt dolgotis — ti. a Kolosvári Dávid esetét, J. J. — érttyük, adná Isten, hogj valami jobbakat halhatnánk már, bizonj ha mind igj mennek a' dolgok, nem tudunk, mi jot remélhessünk, mit jövendölhessünk magunknak. Mi ugyan derekassan informátussok nem lehetünk még ebben a' dologban; de bezzeg a' menyire penetrálhattyuk, najg Immaturitásnak fructussának láttzik ez mi nékünk" (B 14, fol. 174.)
1697. jan. 19-én adnak Bethlen *jan. 8-án* kelt levelére feleletet. „Az Ngod Consolátioját értjük, ugjan magunkis ugj gondolkodunk a' menjben lehetett vigjáztunk magunkra, és avagy nostra sponto véteni nem igyekeztünk, se nem igyekszünk... Az Ngod Expeditiojit imé most küldgyük, mentől jobban lehetett, ugy Expediáltuk, küldgjük penig az originálist, Contractust, a Memorialist, Consensust, és Statutoriákot, Testimoniálist, de recognitione subscriptionis." (B 14, fol. 175.)
Január 30-án válaszolnak ugyanezen hó 19-én kelt levelére, sóügyekről, kurrens dolgokról írnak. (B 14, fol. 185.)
Február 9-én *jan. 28*-i levelére: a levelet Mikolától küldték, de az Expeditiót Vizkeletinél keresse. (B 14. fol. 191.)

367.

Lelőhelye: OL P 1956, Leveleskönyv. Nem autográf.
19. *okot adott rea itt Erdelyben forgo sok hir, kivalt a Vicei dologba* — L. a 397. sz. levél jegyzetét az Apor—Jabróczkyné perről.
20. *Es hogy az harom Aszszony Posoni helytelen Contractussabannis* — Utalás a három Thököly nővér és Bethlen Miklós egyezségére, illetve annak felbontására. L. a 337., 339., 340., 347. sz. leveleket és jegyzeteiket.
41. *Czako Uramat en meg intettem, hogy az Janitort ugy tartsa, ne lehessen melto panaszsza* — Czakó György taxátor és secretárius volt, az ajtónálló pedig Dinszt Ignác.

368.

Lelőhelye: BÁL, III. 231. Generoso Prudentibus ac Circumspectis Dominis Judici Primario, coeterisque Senatoribus et Notar Liberae Regiae Civitatis ac Districtus Coronensis et Dominis et Vicinis observandissimis honorando Corona.
Közölve: BINDER, 149.

369.

Lelőhelye: OL P 1956, Leveleskönyv. Nem autográf.
[A levél fordítása:]

A Magas Haditanácsnak, Szent Miklos, 1697. febr. 23.

Tisztelt és Nagyon Becsült Uraim, Kegyes Pártfogóim

A huszti vár kapitányságának (Ő Szent Felsége kegyelméből viselt) tisztéből alázatosan jelentem a magas Tanácsnak, hogy a fényes és nemzetes Fischer Simon úr, a nevezett vár parancsnoka néhány nappal ezelőtt eltávozott az életből. Mivel így e vár derék és bölcs parancsnok nélkül maradt, a magas Tanács méltóztassék gondoskodni ilyenről és ellátni olyan rendszabályokkal, amilyenekkel a jó emlékezetű Fischer urat ellátta (melyek között volt a velem mint kapitánnyal és Marammoros megye főispánjával való szoros és őszinte kapcsolat), és ezekről, amennyire szükségesnek és illendőnek látszik, engem is tájékoztatni. Szükségesnek tartom megújítani az e vár építésére vonatkozó szabályokat, melyeket tavaly az erdélyi királyi guberniumnak, a tulajdonosnak, nagyságos Apafi úrnak, nekem, a kapitánynak és magának a parancsnok úrnak adtak, valamint hogy a nagyon szükséges és gyakran megígért mérnök minél gyorsabban ideküldessék, hogy a vár, amitől nemcsak Marammoros megye függ, hanem több más is, mely a tatárok számára kényelmes átjárást nyújt Lengyelországból és Moldovából, számunkra viszont igencsak veszedelmes (amire tanú a 100 évvel ezelőtti tatár betörés Magyarországra Szolnokig), lakható, védhető állapotba kerüljön, amitől most távol áll, és a már megkezdett munkálatok ne szakadjanak félbe.

Amiért pedig én közvetlenül a magas Haditanács elé járulok, annak az az oka, hogy a méltóságos Rabutin tábornok úr azt mondja, ez a vár nem tartozik őméltósága parancsnoksága alá, ezenkívül nincs tudomásom arról, hogy a Tiszán inneni részeken jelenleg volna vezénylő tábornok. Tavaly nagyságos De Porta úr némely törött ágyúkat újraöntés végett elszállíttatott Kassára, ezeket is vissza kellene hozni, mert az ilyen kis ágyúk használata ebben a nagyon magas várban sokkal hasznosabbnak és szükségesebbnek látszik, mint a nagyoké, úgy hallom azonban, hogy a legtöbbnek még mindig hiányzik a kereke és a többi szükséges felszerelése.

Amikor ezt alázatosan jelentem, reménykedem a magas Tanács megfelelő döntésében és intézkedésében. Isten pártfogásába ajánlom és maradok stb.

370.

Lelőhelye: OL P 1956, Leveleskönyv. Nem autográf.

[A levél fordítása:]

Tekintetes Uram, Tisztelt és Bizodalmas Uram!

Német írnokok hiányában latinul kell írnom Tekintetes Uraságodnak, és annyival is rövidebben, mert az egész szükséges jelentést megkaphatja Tekintetességed a kancelláriánktól, melynek ismételten írtam. Egy szóval: a kellő időben nincs pénzünk, és a pénzzel együtt minden hiányzik, én egyébként, amit tudok, megtettem és megteszek, de pénz nélkül nem tehetek semmit. Én pedig mindig megmaradok olyannak, amilyen eddig voltam. A január 26-i levelében említett 25 ezer forintból nem láttam semmit. Crusius úr sem fizette meg eddig az ugyanannyi ezer forintot, a szállításra alkalmas idő már elveszett. Hajónk sincs 50-nél több. Tanúm lehet rá Huber úr, hogy kértem pénzt a nemes guberniumtól is, de hiába.

371.

Lelőhelye: OL P 1956, Leveleskönyv. Nem autográf.

372.

Közölve: LUKINICH, 1906. 451. Copia literarum ab Ill*ustrissi*mo D*omi*no Nicolao de Bethlen ad plurimum reverendum et clarissimum D*omi*num Augustanarum in Transylvania ecclesiarum superintendentem et decanum generalem exaratarum

[A levél fordítása:]

Mélyen Tisztelendő és Kitűnő Uraim, Tekintetes és Bizodalmas Uraim, Atyámfiai! Mivel a Kitűnőségtekkel folytatott beszélgetésem különböző akadályok miatt félbeszakadt, írásban kell azt befejeznem, és hogy ama közmondás szerint: „a bölcsnek keveset", lakonikus legyek, e két dolgot közlöm.

1. Jól emlékeztek, mint kancellár hányszor kértem Tőletek hivatalból az elintézetlen ügyek jegyzékét, amit bizony, higgyétek el, Kitűnő Férfiak, annyival inkább a Ti, a rend és a vallás veszedelmére halogattatok, vagy éppenséggel el is mulasztottatok, amennyire — ahogy én tudom — ezt a kérelmet fenyegeti; a kamara vagy a kincstár ösztökéli a kincstárnok urat; hasonlítsátok össze bölcsen a kancellárnak és a kincstárnoknak nem személyét, hanem hivatalát, és mérlegeljétek, hogy minél később történik ez ügy eldöntése és végrehajtása, annál inkább fenyeget benneteket az a veszedelem, hogy amit a gubernium és a kancellária kezéből ki akartatok venni, azt a kincstárnok és a kamara kezébe ejtitek. Én könnyítettem a lelkiismeretemen.

2. Mivel az élelmiszerbeszolgáltatás szent rendetek számára is elkerülhetetlennek látszik, tegyétek meg nekem azt a szívességet, amivel egyúttal saját érdeketeket és biztonságotokat is szolgáljátok, hogy azok, akik ezt másképp nem tudják, vagy nem akarják beszolgáltatni, az én közvetítésemmel ehelyett a helyzet állása szerinti tűrhető áron egyenlő értékkel szolgáljanak, amint a jelen sorok kézbesítője e két pontot szóban bővebben elő fogja adni. Nevezett Uraságtokat ezzel az isteni oltalomba ajánlom, és maradok nevezett Uraságtoknak Krisztusban testvére és szolgálatra kész atyafia

Darlac, 1697. március 1. Bethlen Miklós gróf

373.

Lelőhelye: OL P 1956, Leveleskönyv. Nem autográf.

2. *20. Praeteriti költ kglnek levelet becsűlettel vettem* — E levelükben az ő *febr. 7-i* levelére adnak választ. Bethlen Mihály házasságához gratulálnak, a kisebbik gróf úrfi betegségén szánakoznak. Érintik a sóügyet is: Vorsterék azon mesterkednek, hogy velük meguntassák a kereskedést s kisajátítsák maguknak: „Ma vévén tsak az Ngod Levelét. Forster Vr*nak* nem Communicálhattuk, nem találván Házánál, hanem Ráchenfelsznek mutatók, kiis mintt az elött, biztató szóval el tuda: Hogj már tizenöt ezer utb*an*, 12/m ft. penig már Szebenb*en* jelen vólna; mi váltig exprobrálók nékiek, hogj az jó után igérettel vóltak tsak, már az út el bomolván, ha pénz leszenis el vesztettük az jó üdöt; Magávalis mindazáltal Forster Vrral szollunk, es az protesta*ti*ot el készitvén, szükséges hellyekre bé adgjuk.
Praeluminaliter irhattyuk Ngod*nak*, mind Mestersegek Forster Vr*nak* és a' Sidonak, hogj mi velunk meg unassák azt az Soó Quaestust, és osztán magoké légjen tsak, és arra való azis, hogj az mellj 25/m ftrol irtanak oda bé Ngod*na*kis, még abbanis magok töttek Dispos*iti*ot, melljik része az

pénznek hová való, azzal mintt egj magok akarják inchoälni az Vecturát, mert azt mondgják, hogj Ngtok tsak fel tészi a' Rátióban hogj enjit .s. amanyit adott a' Vecturára; de az Szegénj Emberek, mind fizetetlenek, és az vólna az edgjik remora az Vecturában. De ha magok vólnának meg fizetvén jól az Szegény Embernek, és exacte mindenkor, Spontanea Vecturájok elég vólna. Erről mindazáltal más alkalmatossággal bövebben. Most már el múltak az Farsángló napok, és az Rátió exigálásához hozzá fogunk." (B 14, fol. 196.) — Az udvar majd csak 1699-ben veszi saját igazgatása alá a magyarországi sókereskedelmet.

Oppenheimer Sámuel érdekkörei és az erdélyiek között a sókereskedelem miatt feszülő ellentétekről l. SZAKÁLY, 1971. 31—78.

14. *Biro Moses Uram szemelyeröl semmit többet nem irhatok* — L. még a 374—376. sz. leveleket.

374.

Lelőhelye: OL P 1956, Leveleskönyv. Nem autográf.

23. *Interim Balkot, Kelement és magat Biro Uramatis mas jo indulatu Cancellistakkal ki kellene mar valtanunk* — Biró Mózes, Kozma Kelemen és valószínűleg Balku Mihály kancellistákra gondol a főkancellár.

375.

Lelőhelye: OL B 2, 34/1697. Nem autográf másolat, együtt a gubernium rá adott válaszával:

„Mi sem Biro Mojses személyét, sem az Cancellarianak nehézségét nem nézzük, hanem az igasságnak folytatását kivannyuk folytatni. Claudiopoli. 12. Aprilis Anno 1697.

Ex Regio Gubernio Transylvanico"

Ez a másolat az erdélyi udvari kancellária tájékoztatására írt 376. sz. levél tartozéka.

376.

Lelőhelye: OL B 2, 34/1697. Nem autográf másolata a guberniumhoz írott levelének — az udvari kancellária tájékoztatása végett. Az utolsó két bekezdés már a kancellária tagjaihoz szól!

2. *Noha az én tegnapi egészsz Synceritassal, és az én itiletem szerint az kglmetek rendihez illendő böcsülettel tőtt irásomra olljan contemptussal való valaszt vettem, mint ha az Ország Katonaj vagj Postaj kőzzül edgjik lőttem vólna* — Bethlen itt említett levelét l. a 375. sz. alatt, a kifogásolt választ pedig a levél jegyzetében.

377.

Lelőhelye: BÁL, III. 36. Generosis Amplissimis Prudentibus item ac Circumspectis Dominis Judici Primario, Seniori Villico, coeterisque Juratis Senatoribus et Notario

Liberae Regiaeque Civitatis ac Districtus Coronensis et Dominis Amicis et Vicinis observandissimis. Coronae.
Közölve: BINDER, 149.

3. *Miben legyen annak az Penznek dolga mellyel kegyelmetek nekem adós... im küldöttem eggy Obligatoria formát kegyelmeteknek* — Idézett művében (150. 1.) Binder Pál közli a mellékelt obligatoriát is, mely Bethlen keze írásával készült. Ebben megírja, hogy a város 8244 forinttal adós neki, s ezen összeg és kamatai megadásáról rendelkezik.

13. *hanemha in Puncto 5 az hol az Varosrol vagyon emlekezet* — A kötelezvény 5. pontja szerint, ha a hitelező nem elégíttetik ki, hozzányúlhat Krizba és Apáca nevű falvakhoz, és bírhatja azokat az adósság teljes megtérítéséig. (A két falu a törcsvári uradalom jobbágyfalujaként tartozott a brassói tanács birtokai közé.)

378.

Lelőhelye: OL P 1956, Leveleskönyv. Nem autográf.

20. *erre az ujj Tumultusra rész szerint okot adott* — Bethlen ellen — folytatván az 1696-os esztendőben megkezdett támadásokat — újfent kikelnek a rendek. Az ügy kimenetelét l. a 388. sz. levél jegyzetében.

47. *Mi az oka hogj Novemberbe költ levelére az Országnak nem felelhetett elébb meg kgltk, hanem tsak in fine Februarÿ, hogj eppen tsak pontban az Ország Gyülésének eleire érkezzék a' kglk levele, melly bizony már én előttemis nagy Scrupulus kgltk iránt* — Bethlen itt feltett kérdésére csak jún. 5-én adnak választ: Ha előbb írtak volna, ugyanazon tenorral írtak volna, s akkor sem került volna előbb a statusok elé, hanem csak a gyűlésen. (B 14, fol. 254.)

109. *Palffi Uram penig annál inkább el butsuzott* — Vagyis meghalt, l. a 348. sz. levelet és jegyzetét.

A bécsi kancelláriai tagok 1697. máj. 8-án jelzik, hogy vették *ápr. 22-i* és *29-i* levelét. „Az elsőből a' Nagod *prae*monitioját de non praecipitandis rebus. Az másikból az Informátiot circa Publica. Az harmadikból penig a' Thordai materiát láttyuk, és valamint azokban a' Nagod hozzánk való jó affectioját -s- Grátiáját alá*zatosan* agnoscállyuk, ugj in omnibus Justis & Legalibus, valamint más*nak* ugj Nagod*na*kis nem kevésbé szólgálni, mind akarunk,-s- mind tartozunk kötelességünk szerént... a Vice Cancellarius tegnapi napon ö Felségétől elbúcsúzott, maga vihet választ mindenekrül". (B 14, fol. 233.)

Május 22-én küldenek választ ápr. 22., 29. és *máj. 4*-én kelt levelére — csupán annyit írva, hogy a vicekancellár készülődése miatt nem feleltek részletesen. (B 14, fol. 237.)

379.

Lelőhelye: OL P 1956, Leveleskönyv. Nem autográf.

35. *kerem kglket, tartoztassa a' Sidot, hogy hamar cum exclusione nostri megh ne alkugja azt a' Lengjel Soot, mert bizony el rontja a' mű Commerciumunkot egeszszen* — Erdélyre nézve valóban veszedelmet jelentett a Lengyelországból érkező jelentékeny mennyiségű só, főleg akkor, amikor már Nyitra, Pozsony vármegyéket, a Dunántúlt is azzal látták el; kevesebb vámot fizet-

tek, s így olcsóbban tudták sójukat eladni, mint a nádori társaság. (Vö. SINKOVICS, 1937/b 39.)
A bécsi Erdélyi Udvari Kancellária május 25-én válaszol e levél tárgyában: Kálnoki ott nem léte miatt a kívánt Inhibitionále ügyében ők tárgyaltak Khinskyvel. Aki — a magyar szokásokat és törvényeket nem ismerve — nem döntött, hanem a Conferentia elé utalta a kérést. (B 14, fol. 244.)

380.

Lelőhelye: OL B 2, 54/1697. Az aláírás autográf.

381.

Lelőhelye: OL P 1956, 5. cs. 2. tétel. Autográf fogalmazvány.

382.

Lelőhelye: OL P 1956, Leveleskönyv. Nem autográf.
[A levél fordítása:]

Magas Haditanács, Kedves és Tisztelt Uraim, Pártfogóim!
Néhány hónappal ezelőtt alázatos beadványban jelentettem a huszti parancsnok úr halálát, és kérelmet terjesztettem elő az utóddal kapcsolatban. Most hallom, hogy a tekintetes De Eythner báró urat jelölték, és hogy a méltóságos Rabbutin gróf tábornok úr kapott utasítást beiktatására, Őméltósága azonban kételkedik, vajon nem valami félreértés folytán történt-e, hogy a beiktató parancs Őméltóságához érkezett, hiszen a legutóbbi években ez az erőd a váradi tábornok alá tartozott. Erre én azt válaszoltam Őméltóságának, nem hinném, hogy ez tévedésből történt, mert bár az utóbbi években mind a huszti, mind a kővári erőd a váradi tábornoktól függött, ez azonban csak attól az időtől fogva volt így, amióta a jó emlékezetű tekintetes Hejszler tábornok úr váradi tábornok lett, azelőtt ugyanis a jó emlékezetű vezénylő tábornok, Veterani gróf keze alatt volt. Azt hiszem, a magas Haditanács az újonnan kinevezett parancsnok úr beiktatását azzal a megfontolással bízta a tekintetes Rabbutin tábornok úrra, hogy Magyarország Erdélyhez csatolt Részei (amelyeknek fennhatóságáról Magyarország fényes nádora és az erdélyi gubernium között mindeddig vita folyt) most a megismételt császári döntés révén az erdélyi kormány alá kerültek vissza. Azonfelül én, bárha méltatlanul, de Őfelsége kegyelméből mégis e vár főkapitánya és Máramaros megye ispánja, erdélyi vagyok, és mivel e vár parancsnokának Őfelsége vagy a magas Haditanács rendelete értelmében Őfelsége szolgálatában állandó kapcsolatot kell tartania velem, e megfontolásból nemcsak nem csodálom, hanem szükségesnek is tartom, hogy a nevezett vár ellenőrzése vagy felsőbb irányítása Erdély vezénylő tábornokára tartozzék, akivel én naponta együtt vagyok. Megcsal engem ez a vélekedés, vagy nem? Nem tudom. De ha szabad valamit ajánlanom a magas Tanácsnak, azt alázattal feltétlenül ajánlom és alázattal olyan intézkedést kérek, amilyet tavaly is kértem, mikor Bécsben voltam, és mikor a jámborul elhúnyt Fischer urat e vár parancsnokává kinevezték, hogy a parancsnok úrnak egyéb rendelkezések között ezeket feltétlenül írják elő: 1. Hogy velem állandó és illő kapcsolatot tartson.

2. Hogy szükség esetén (amit a kegyelmes Isten távoztasson) ne csak engem és családomat, hanem az erdélyi előkelő urak közül másokat is, akiket a szükség és az Őfelsége iránti hűség oda behúzódni kényszerítene, beengedje és támogassa. 3. Ne ártsa bele magát a megye és a vár politikai vagy gazdasági ügyeibe, és mindenkinek tiltsa meg a túlkapásokat. Ezeket, mint kevéssel előbb, most is tisztelettelteljes bizalommal kérem, és egyúttal kérek másolatot is az utasítás e három pontjáról. Végezetül emlékeztetem a magas Tanácsot, hogy tavaly szót emeltünk e leégett vár helyreállítása érdekében, és megígértetett, hogy a magas Tanács kirendel egy mérnök urat, ami azonban mindmáig nem történt meg. Ezért alázatosan kérek rendelkezést a mérnök odaküldéséről, aki az építkezést vezesse. És miközben mindezt köteles tisztelettel engedelmesen és alázatosan jelentem a magas Tanácsnak, ajánlom egyúttal Isten oltalmába, és maradok a magas Haditanácsnak alázatosan engedelmeskedő szolgája.

383.

Lelőhelye: OL P 1956, Leveleskönyv. Nem autográf.

12. *Most proxime ezt a' Bellicumhoz valo Memorialét küldöttem fel* — L. a 382. sz. levelet.

384.

Lelőhelye: OL B 2, 127/1697. Az aláírás autográf. Vö. BÍRÓ, 1935. 129—134.

385.

Lelőhelye: OL P 1956, 5. cs. 2. tétel. Nem autográf.

55. *Groff Csaki Laszlo Uram ö kgle jo intentiojarol valo kgyld irasat ertem, bizvast mongja szlt [?] kgld ö kglnek, es mongja megh, hogj az en 4. Aprilis az Országnak adott Pacis Oblatiomba ö kgleis benne vagjon* — Mint láttuk, Bethlen Miklós nem javasolta Csáky — főleg ellene irányuló — bécsi követségét. (Vö. a 343—344. sz. levelekkel.) A kancellárra nézve kevésbé hatékonynak bizonyult az akció, mint szánták, s ez talán annak is tulajdonítható, hogy Csáky László nem volt olyan elszánt ellensége Bethlennek, mint megbízói hitték. Bethlen Miklósnak az országgyűlésen feltehetően elmondott és írásban is beadott békenyilatkozata — amelybe, mint e levél felhívja rá a figyelmet, Csáky Lászlót is beleérti — fennmaradt. Szövege a következő:

[Az országgyűlésnek:]

Nemes Országh
Engem fel nevelt Edes Hazám.

Hogj ha Nsgtok kgltk előtt ezt a' mit akarok későnn láttatom tselekedni, oka kettő volt.

Eggyik az: Hogj ezent a Nagy Rendeknél kellett elősször el kővetnem, a' mint hogj meghis lőtt kűlső Betsűlletes Feo, és Belsö Egjházi Rendek által.

Második, Az égjnéhány napi egésségtelenségem, de ugy hiszem mostis az eo idejébe esik, kérem alázatoson Ngtoknak kgltk*nek* égy kis Atyai Patientiáját, nem lészek hosszas.

Tudgja mindnyájan Ngtok kglk, mitsoda Szent Innepek légyenek előttünk, és hogj ki ki az eo Husvéthi Bárannyával készül az Isten Oltárához áldozni, Christus Vrunk penig amaz Isten Bárannya azt mondgja:

Ha te ajándékot vagy Aldozatot akarsz az Istennek adni, és eszedbe jut, hogj az te Felebarátodnak valami nehézsége vagjon te ellened, hadd el az Oltárnál az te Aldozatodat, s-menny el, békéllyél megh a' te Felebarátoddal, és az utánn áldozd megh a' te Aldozatodat.

Mint hogj azért hallom s-látom sokak*nak* én réám valo nehézségét (:noha bizony lelkem ismèreti nem vádol, hogj senkinekis, annál inkább édes Hazámnak véteni igjekeztem volna:) azért ez szerént az Isten parantsolattya szerént, kérek mindenektől botsánatot, ha mit vétettem, vagj véteni láttattam. Et vicissim enis mindennek botsánatot és békességet aÿanlok tiszta lélekkel, az Isten penig mindnyájunk*nak* kegjelmezzen meg. Ez eddig Theologice vagj Lelki képpen.

Továbbá penig Politice vagj Világh szerént. Emlekeztetem én Ngtkt kgltkt alázatosson az Uniora. Es kérem édes Hazánknak szép Törvenyire, Szabadságira, hogj Nsgtok kgltk ezt a' Tüzet, melly ezt az Hazát emészti tsendesittse megh Atyai kegjességével és Bőltsességével, mert én tsak gondolásátolis irtozom annak az Isten Itiletinek, a' mellyet ebből várok; Melynek hogy én részemröl oka nem vagjok, légjen annak bizonyságha Isten, és az én Lelkem, és ez az alázatos Ngthoz kgltkhez tett mostani beszédem, mellyet pro Testimonio ad Posteritatem kgltk*nek* Itilő Mester Vraim irásbais bé adok.

Isten Nsgtkt kgltkt vigje sok Őrvendetes Husvétokra lelki Testi örömbe és békességbe Amen.

Kolosvár 4ta Aprilis A*nno* 1697.

A Nemes Országnak alázatos és Igaz Fia, Es kinek kinek in particulari kgltk közzül respective köteles szolgája, Attyafia, barattya.

Groff Bethlen Miklos

(Lelőhelye: OL K. Papp Miklós iratgyűjteménye, R 147, II. tétel, XVII. sz. iratok II. cs. Csak az aláírás autográf. Más kézzel: „B Miklosnak engedelem kérése a' Statusokhoz hogy a' Gyülesbe meg nem jelenhetett" Bethlen Miklós kezével: „Pro Capitulo B. M. V. de Kolos Monostra"
Kiadta K. Papp Miklós a Történeti Lapok 1874. I. 39. lapján, nem betűhív kiadásban.)
Szövegét — lényegtelen eltérésekkel Czegei Vass is lejegyezte naplójába, ahol az egész ügyet részletesen ismerteti. (NAGY, 1896. 244—247.)
Az áldozati ajándékról szóló bibliai locust — Máté 5. 23—26. — majd felhasználja az 567. sz. alatt közölt levelében is.

386.

Lelőhelye: OL B 2, 127/1697. A dátum kivételével autográf. Brank Secretar*ius* Vr*amnak*. A levél hátlapján autográf megjegyzés: „derek Minutak ad Sz + & Secretar*ium* Br*ank* et *Comitem* Khinsky ⟨de a Khinsky Urame nem ment mind igy oda fel⟩"
A levél kivonata: Barátaitól értesült a címzett betegségéről, és örvend, hogy már felépült. E betegség következtében azonban súlyos kár érte, amennyiben az udvari kamarának a radnóti javak ügyében kialakított véleményét emiatt nem lehetett

felsőbb fórum elé terjeszteni, márpedig, míg az per alatt áll, csak romlik. Ajánlja magát a címzett jóindulatába.

387.

Lelőhelye: OL B 2, 127/1697. Nem autográf.

8. *Hogj ha a' Tolvajok kergetését kgld meg hadgja az ide bé valo Erdélyieknek, és az oda ki lévö határos szomszéd Tiszteknek recommendállya, ighen nagj hasznot teszen kgld.*

R. Várkonyi Ágnes hívja fel a figyelmet, hogy „A korabeli szóhasználatban a »tolvaj« név nemcsak a más javát eltulajdonító gonosztevőt illette meg, hanem az életét bujdosással tengető szegénylegényt is és a császári rendeletekben, harmincados jelentésekben, megyei fölterjesztések soraiban a rendes utakat, törvényes vámokat megkerülőket, többnyire marhával vagy egyéb portékával kereskedőket, vagy az azokat kalauzoló, a titkos utakat ismerő embereket is így nevezték." (R. VÁRKONYI, 1978. 136.) Tegyük hozzá, hogy az itt következő levelekben a tolvajokra történő utalások megszaporodását az ez évi hegyaljai felkelés menekültjei is előidézik.

388.

Lelőhelye: OL B 2, 127/1697. Nem autográf. Cn.

2. *Meltosaghos Kinszki Uram 27. & 31ma Maÿ kőlt derek leveleitis vettem.* Khinsky leveléről, Rabutin békéltető szerepéről megemlékezik a Sudores et Cruces...-ben is. A tordai országgyűlésen július 5-én a rendek, júl. 7-én pedig a gubernium fekteti írásba a kancellár elleni kifogásait.

A gubernium vádpontjai:

1. „...maga ductussától viseltetvén az tanács híre nélkül az udvarban mindaddig irogat, miglen az maga inge szerént viheti az dolgot és azzal confusiókat csinál, ő kegyelme attól supersedeáljon, és az gubernium híre nélkül ő kigyelme ne írogasson semmit is de publicis."

2. „Ő kigyelme azért ez hazában eddig usuált cancellériusok authoritásával elégedjék meg és feljebb való authoritást az több guberniumbéli személyek despectusára magának ne vindicáljon, hanem ő kigyelme ismérje magát hasonló guberniumbéli személynek tam in sessione, quam in solutione."

3. Ha vagy ő valakinek, vagy valaki ellene vét, „efféléket se ő kigyelme, se mások ante tempus másnak gyalázatára ne irogassanak udvarhoz", hanem előbb atyafiságos szeretetből származó intéssel intessék meg, s ha vádolni kell, ne in privato vádoltassék, hanem in gubernio.

4. „Mivel sokszor az guberniumban az dolgok nehezen folyhatnak, hogy ő kigyelme némely dolgokat prókátori formára assummálván pro et contra disputálta a dolgok folytatásának nagy hátramaradására, ő kigyelme is azért bíró is, procurator is lenni ne ügyekezzék és haszontalan procuratori disputatiókkal az guberniumot ne terhelje és az dolgokat ne procrastinálja."

5. „Mindezekre ha ő kigyelme sincere magát reá igéri és sancte et intacte megtartja, minden eddig való dolgok menjenek amnestiában, ha pedig ő kigyelme ez ellen cselekednék, vel in parte, vel in toto, tehát ez mostan adott amnestia nem használván, minden dolga ő kigyelmének felforduljon és mind gubernium, mind a statusok ő kigyelme ellen szabadoson procedálhassanak." [...]

„Szóval pediglen és nem irással kévánunk választ. Mivel ezt az irást nem az végre cselekedtük, hogy irásra irást tégyen ő kigyelme, hanem hogy ez iránt való punctumink feledékenységbe ne menjenek. (EOE XXI. 327—328.)
Ugyanitt olvashatjuk a kibékülés feltételeit is:

a. ismerje el fogyatkozásait
b. ha valakit a státusok közül így vagy úgy megbántott, megkárosított, jószágát elvette (ide értetvén a tordai malom is), kárát refundálja
c. számoljon be a keze alatt forgó országos ügyekről
d. sem a hazában, sem az udvarban senkit nem vádol, bosszút nem áll, törvénytelenül nem vesz el javakat, a törvényhez alkalmaztatva magát, mindeneket illő becsületben tart
e. micsoda reditusokról, sóbéli proventusról, ecclesiák és collegiumok praetensióiról számot ad

Bethlennek tehát meg kellett hátrálnia, a tordai malmot vissza kellett bocsátania, a megbomlott béke helyreállítása végett engedékenynek kellett mutatkoznia.
Bécsből júl. 29-én adnak választ *júl. 13*-án kelt levelére, s érintik a gubernátorral való megbékélés témáját is. „Szomorúan értyük, hogj Nagod nékünk tribuállya a' Thordai Malom dolgát, holott nem executione mediante vétetett el Nagodtól a' mint értyük, hanem más consideratio viselte talám Nagodot." Ők is elismerik, hogy az Expeditionak meg kellett volna lenni, de Khinsky elfoglalt, s nála nélkül nem lehet, haladt a Conferentiára. „Örömmel értettük mind az által, a' Nagtok között való Controversiák sopiálását, adgja Isten hogj legyen Nagtok között olly edgyesség, a' melly által a' Publicum Bonum promoveáltassék." (B 14, fol. 322.)
Czegei Vass György feljegyzése szerint e conditiók „cancellarius uramnak nem igen tetsztvén", de Rabutin intésére, nagyobb gonoszok elkerülése végett beleegyezett. Az ügy részletes leírása: NAGY, 1896. 251—253.

389.

Lelőhelye: BÁL, III. 52. Generosis, Prudentibus item ac Circumspectis Dominis, Iudici primario, Seniori, Villico, coeterisque Senatoribus et Notario Liberae Regiae Civitatis Coronensis et Dominis Amicis et Vicinis observandissimis honorandissimis benevolis.
Közölve: BINDER, 151.

3. *Még az Colosvari Gyülésből küldöttem vala Kegyelmetek betsületes követei altal levelemet kegyelmetekhez es eggy obligatoria formatis* — L. a 377. sz. levelet.

390.

Közölve: BINDER, 142. A levelet az alábbi cím alatt találjuk: Bethlen Miklós levelezése Samuel Conrad Heydendorff-al, Medgyes város polgármesterével. A közlő jegyzete: „Erről a levélről és apja Bethlen Miklóshoz fűződő barátságáról Michael Conrad von Heydendorff a következőket írta: »Herr Vater gutwillig und ohngezwungen cedieret weswegen auch ein Brief nachgehens vom damaligen Praeside Grafen Bethlen Miklos sowohl an den Mediascher Magistrat, als auch alle andere sächsische Städte eingelassen deren eine Copie hierher beigeführet. Anno 1703 als die Kuruzzische Rebellionszeiten sich allbereits angefangen, ha mein sel(ige) Vater (Samuel

Conrad von Heydendorff 1647—1727) sich mit Weib und Kind, zu welcher Zeit ich (Daniel Conrad von Heydendorff) annoch nur 18 Wochen alt gewesen. in Hermannstadt retirieren müssen und Haus und Hof und alle andern Effekten dem Wechsel des umbeständigen Glückes überlassen, an welchem gemeldeten Ort er denn bis Anno 1707... sich ausgehalten... Es hatte nämlich der weit berühmte und sehr gelerhte Präses des Hochlöbl—Landes—Gubernii Graf Bethlen Miklos, so ein specieller und vertrautester Freund meines sel(iges) Hernn Vaters gewesen...«" (Vö. GROSS, 263—265.) A levél dátumának hiányzó évszámát a 387. sz. levél alapján határozhatjuk meg.

391.

Lelőhelye: OL P 1956, Leveleskönyv. Nem autográf.

4. *Az hadi operatiok közzelittese* — A Savoyai Jenő vezette törökellenes hadjárat eseményeire gondol; ekkor már Zenta körül folynak a csatározások, ahol a császári hadvezér 1697. szept. 11-én kerül ki győztesen a harcból. Bethlen félelme jogos volt, hogy akár ellenük is fordulhat a fegyver, ugyanis Thököly a török haditanácsban ezt szerette volna elérni. (Vö. BENCZÉDI, 107.)

8. *A' Dioszegi Uram Expeditiojanak semmi heÿat sem gondolom pro nunc.* — Feltehetően Diószeginek arra a küldetésére gondol itt, amelyet az Önéletírásában is említ: az Apor által megvont egyházi javadalmak szorgalmazására küldték őt Bécsbe. (Vö. Ö. II. 69.)

392.

Lelőhelye: OL P 1956, Leveleskönyv. Nem autográf.

23. *égj Calvinista papságbol ki vetett Ember ki most fogva esett mondotta* — Minden valószínűség szerint Kabai Mártonról, a hegyaljai felkelés egyik vezetőjéről esik itt szó. (Vö. BENCZÉDI, 118.) Bethlen hivatkozása arra enged következtetni, hogy a hegyaljai felkelést szervezett összeesküvés előzte meg, s a „szaszvárosi levelek"-re történő utalás pedig azt is elárulja, hogy a szervezkedés szálai Erdélybe is elértek.
Nemcsak fontos adalékokat nyújt a hegyaljai felkelés előtörténetéről és esetleges kapcsolatairól, hanem jól tükrözi Bethlen állásfoglalását is a kérdésben.

393.

Lelőhelye: OL P 1956, Leveleskönyv. Nem autográf.

394.

Lelőhelye: OL P 1956, Leveleskönyv. Nem autográf.

10. *Lutzairol penig az en vekony opiniom ez* — Luczai Istvánt úgy említi Önéletírásában, mint a gubernátor emberét. Bánffy ugyanis Bethlen kérésére Kodra Mátéának ígérte a máramarosi kamaraispánságot, ám ígéretét megmásítva Luczait tette kamaraispánná. (Vö. Ö. II. 93.) Luczai — amint ez az itt következő levelekből kiderül — feltehetően kapcsolatba került a kurucok-

kal, s a szatmári parancsnok azért tartóztatta le. (L. még a 406. sz. levelet is.)

28. *Karansebes es a Fő Vezernek Tömős varnal valo letet ugy latom refutallya Boer Simon Uram* — Elmas Mohamed, a fővezér, hada épp a levélírás napján kelt át Pancsovánál a Duna bal partjára.

395.

Lelőhelye: OL P 1956, Leveleskönyv. Nem autográf.

41. *A Magjar Országi Uy Támadás sok vérrel dissipaltatott.* — A hegyaljai felkelés sorozatos vereségek utáni végleges leverésére utal. A „sok vérrel" megjegyzés bizonyos értékítéletre vall.

41. *A Török Tömös Vár s-Erdély felé kantsalul néz* — Valóban, a szultáni sereg elfoglalja Titelt, a következő napokban pedig Erdély felé indul, s útjában a Zentánál elszenvedett döntő vereség akadályozza meg.

396.

Lelőhelye: OL P 1956, Leveleskönyv. Nem autográf.

3. *Micsoda baja legjen Tordai Janosne Aszszonyomnak az Hassagi Dezma miatt*

4. *Groff Apor Thesaurarius Urammal* — Apor hatalmaskodásairól l. még a 397. sz. levelet is.

397.

Lelőhelye: OL P 1956, Leveleskönyv. Nem autográf.

19. *Vice arant nehez Tanácsot adni* — Apor István és Jabróczky Pálné Kapi Erzsébet perét, illetve Apor erőszakos vicei foglalását l. BÍRÓ, 134—152. Bethlen önéletírásában is felemlíti Apor önkényeskedését, s utal az itt közölt levélre is: „Ezt nékem ekkor Apor tanácskérő formán megírván, írám néki: ne; hanem törvénnyel procedáljon." (Ö. II. 75.) L. még az 521. sz. levelet.

398.

Lelőhelye: OL P 1956, Leveleskönyv. Nem autográf.

4. *Lutzai dolgarol tsudallom hogy semmit nem látott kgld* — L. a 394. és a 406. sz. levelet és jegyzetét.

12. *Nekem az a Camara Ispan* — Azaz Luczai István.

399.

Lelőhelye: OL P 1956, Leveleskönyv. Nem autográf.
L. a 398. sz. levelet.
Megjegyzés a levél után, vsz. pro memoria. „Apor Ur*amna*kis irtam valami nyavalyas Papok Beneficiumanak meg adasarol. Sz*ent* Miklos. 26. Augusti 1697"

400.

Lelőhelye: OL P 1956, Leveleskönyv. Nem autográf.

401.

Lelőhelye: BÁL, III. 68. Amplissimo Prudenti item ac Circumspecto Domino Ioanni Mankos, Iudici Primario Liberae Regiae Civitatis Coronensis et Domino mihi observandissimo. Coronae.
Közölve: BINDER, 152.

4. *szerezzen eggy jo csorgós mester embert ennekem, az ki afféle viz vitelekhez jól értene* — Bethlen ezen években erősíti meg bethlenszentmiklósi kastélyát, valószínűleg a közvetlenül a kastély előtt húzódó, belső udvart védő vízárokba szeretne vizet vezettetni. (Vö. B. NAGY, 164.) De lehet, hogy házi használatra akar vizet vezetni. Binder Pál szerint Brassó híres volt vízvezetékéről és csorgós mestereiről.

402.

Lelőhelye: OL P 1956, Leveleskönyv. Nem autográf.
[A levél fordítása:]

Tekintetes és Nagyságos Gróf Úr, Tisztelt Uram!
Miután a nagyságos Rabutin tábornok úr eltávozásáról hírt kaptam, kötelességemnek tartottam Nagyságodnál e sorok útján jelentkezni, nem éppen csak kíváncsiság okából, hanem hogy ismeretséget kössek nemes személyével (amit Bécsben is melegen javallottak), ami hogy eddig személyesen nem történt meg, szerencsétlenségemnek tartom. Ezenfelül, hogy megteremtsem Nagyságoddal az Őfelsége szolgálatához és a haza üdvére felette szükséges kapcsolatot, illő tisztelettel és bizalmasan kérem Nagyságodat, méltóztassék Enyedre és Tordára rendes postai úton küldött levelekben rendszeresen értesíteni engem, ha valami közzéteendő újság adódik. Mivel ugyanis az egész nép tőlünk, tanácsosoktól kapja a tájékoztatást hirdetmények útján, szükséges, hogy a tényleges valóságot ismerjük és ne csupán az innen-onnan szállingózó megbízhatatlan híresztelléseket, hogy így a minden riadóra szétfutó népet saját gazdasági munkájában és Őfelsége hűségén megtarthassuk, amit nem tehetünk alkalmasan, ha a való hadihelyzetet magunk sem ismerjük. Híresztelik pedig a legrosszabbat, hogy a török hatalmas és félelmetes hadsereggel Pancsovánál már átkelt a Dunán, és maga a török szultán Tökölyivel vagy egyenesen Erdélyre, vagy Várad felé tart. Isten óvjon ne csak ettől a legrosszabbtól, hanem a nép riadalmától és menekülésétől is, mert ha ez bekövetkezik, a rá következő rettentő élelemhiány a legnagyobb bajt okozza, tudniillik az élelmiszerellátás elakadását, aminek következménye nemcsak Nagyságod serege számára lesz éhség és pusztulás, hanem a nagy hadseregnek is, ha a hadihelyzet (mint feltehető) azt e területre hozza. Pár éve már tapasztalatból tudjuk ezt. Nem kétlem, hogy Nagyságod összeköttetésben áll a nagyságos gubernátor úrral, de mivel a gubernátor úr az országhatár mellett lakik, mire a hír odaér, s tőle hozzánk utasítás jön, aközben itt riadalom támadhat, ezért az elmúlt években azt a gyakorlatot követtük, hogy az üzenetek Veterani vagy Lichtenstein táborából Tordára érkeztek, én vagy Apor gróf úr, vagy az első előkerülő tanácsos felnyitotta, és aztán a dolog érdeme szerint közölte a kormányzó úrral. Általában pedig kérem, hogy méltóztassék engem olyannak tartani, amilyen valójában lenni szeretnék és vagyok,

Tekintetes Nagyságod lekötelezett és engedelmes szolgája
A levél a zentai csata — szept. 11. — előkészületeit érinti. (Pancsovai átkelés stb.)

403.

Lelőhelye: OL P 1956, Leveleskönyv. Nem autográf.
A sebtében írt levél részletes kifejtését l. a 404—405. számúakban.

404.

Lelőhelye: OL P 1956, Leveleskönyv. Nem autográf.
Közölve: JANKOVICS, 1971. 167.

5. *most nem irok, hanem csak hagyom Seradara* — Ugyanis a derék székeket szerdán szokták tartani, hogy „Vasárnap ne kellessék sokaknak házoktól ki mozdulniok." (Vö. KOLOSVÁRI—ÓVÁRI, 1885. 292.)

11. *Muszka es Kozák igen megh nyomván a Tátárt, megh az Bucsaki Tatarnakis mind Krim segicsegere kellet mennie* — Az 1695—1696-os törökellenes azovi hadjárat eredményére utal itt Bethlen, amikor is Azov orosz birtok lett.

14. *az Saxoniai Elector már Krakkoban bement, és benn az Kiralyi Varban lakik* — II. (Erős) Ágost szász választófejedelem 1697-ben megszerezte a lengyel koronát.

19. *Olah Püspőknek kit töttek en nem tudom* — A meghalt Theophil helyett Athanasiust választották püspökké, de beiktatása csak 1701-ben ment végbe. (Vö. Ö. II. 51.)

29. *Ugy hiszem leszen kezfogojok Baranyai Uramek reszeröl* — Utalás a görög keleti valláson levőknek a római katolikusokkal történő uniójának előkészületeire. A Diploma Leopoldinum ugyanis fenntartotta a bevett vallások status quo-ját. Baranyi Pál ötlete volt, hogy a románok katolikus hitre térítésével a diploma sérelme nélkül lehessen a katolikus egyházat Erdély vezető egyházává tenni. Ennek fejében a román papság egyenjogúságot élvezne a recepta religiók papjaival, s a világiak is kaphatnak hivatalokat. Theophil oláh vladika hajlandó is lett volna az egyesítésre, ám halála megakadályozta a végrehajtásában. Utóda, Athanasius, bár hívei jelentős része az orthodoxiában akart maradni, 1698-ban elfogadja az uniót. (L. JANCSÓ, I. 607—664., illetve Ö. II. 50—51.)

46. *Pap Andras haromszor csappontotta a puskát Jobagjimhoz* — A korban használatos kifejezés arra, ha valakire ráfogják és elsütik a fegyvert: hozzá csappantják. Naláczi István 1672. jan. 5-én írja Telekinek: „Bethlen Domokos puskát ránt, hozzája csapontja, de nem sül el." (TML VI. 8.) Bethlen Miklós az Önéletírásában is használja: „...mind a két pisztolyomat hozzá csappantám, de egyik sem süle el..." (Ö. I. 172)

405.

Lelőhelye: OL P 1956, Leveleskönyv. Nem autográf.

406.

Lelőhelye: OL P 1956, Leveleskönyv. Nem autográf.
Kis Albert említése újabb adalék a hegyaljai felkelés Erdélybe vezető szálaihoz.
21. *Gazdajok:* orgazdájuk

407.

Lelőhelye: OL P 1956, Leveleskönyv. Nem autográf.

408.

Lelőhelye: OL P 1956, Leveleskönyv. Nem autográf.

409.

Lelőhelye: OL P 1956, Leveleskönyv. Nem autográf.

16. *A mi Papjainknak ha kgld ki adattya buzajokat, bizony minnyajunkot obligal* — Már a 406. sz. levélben is méltatlankodott amiatt a kancellár, s még többször is szóba kerül majd, hogy Apor a kincstárnoki beiktatása után „a fiscalitasból járó minden beneficiumokat a reformata ecclesia- és scholáktól elvoná". (Ö. II. 19.) L. még a 399. sz. levél jegyzetét.

23. *Jabroczkine Aszszonyom irant en bizony nem tudom mit mondgyak... sőt ha nem volna enniis adatnék inkabb* — Apor önkényeskedései közül most arra utal, hogy az „először szolgái élése elfogásával koplaltatni kezdi az aszszonyt." (Ö. II. 75.) Bíró Vencel részletesen beszámol róla, hogyan záratta be vicei házrészébe Jabróczkynét Apor, több napra, élelem nélkül. (BIRÓ, 1935. 134—152.)

410.

Lelőhelye: OL P 1956, Leveleskönyv. Nem autográf.

12. *az Kuruczok Fischert az Administratort Felesegestöl Gyermekestöl öltek meg* — Feltehetően Fischer Péterről, a szepesi kamara adminisztrátoráról van szó, esete valószínűleg a hegyaljai felkelés eddig ismeretlen részlete.

16. *A Maramarosi Olah Püspök:* Sztojka József.
Bethlen itt valószínűleg Dositeus máramarosi román esperes esetére utal, aki, nem ismervén el az uniót, magát orthodox vladikának nyilvánította. (Vö. JANCSÓ, I. 651.)

411.

Lelőhelye: OL P 1956, Leveleskönyv. Nem autográf.

412.

Lelőhelye: OL P 108, 301. cs. Fasc. S. Nem autográf. Dátum a levél felcímében: „Pekry Vr*amnak* 30 9br*is* 1697." A margón Bethlen Miklós kezével: „Ebbe semmi sem tölt az Aszszonyok reszeröl."

10. *Groff Lövenburg nékem réghi fogadott Bátyám* — Jörgerrel még 1686-ban ismerkedett meg Erdélyben, s Önéletírása szerint Jörger fogadta őt bátyjául, nem pedig ő Jörgert. (Vö. Ö. I. 356.) Tournon és Lövenburg levelei ugyancsak megtalálhatók e fasciculusban.

24. *Ugj látom a Felséges Udvar velünk naprol napra jobban jobban meg tanultatytya ama Soltart. Ecce quam bonum et quam iucundum habitare fratres in unum!* — A 133. zsoltár 1. sorának Szenci Molnár-féle fordítása: Ime melly jo és melly nagy gyönyörüség, / Az Atyafiac köszt az egyenessség! (RMKT XVII. sz. 6. 305.)
Bethlen Apporral és Bánffy Györggyel együtt van Bécsben. Vö. BÍRÓ, 1930. 139—154.

413.

Lelőhelye: BÁL, III. 90. Generosis Prudentibus item ac Circumspectis Dominis Iudici primario Coeterisque Senatoribus ac Notario Civitatis et Districtus Coronensis et Dominis Amicis et Vicinis observand*issimis*
Közölve: BINDER, 152.

3. *Nem kétlem hogy Czako Uramis irt kegyelmeteknek felölle* — Czakó György, a volt brassói nótárius ekkor már a bécsi erdélyi udvari kancellárián teljesít taxatori feladatokat.

7. *mig Isten bennünket haza Viszen* — Ti. a bécsi követjárásukról.

414.

Lelőhelye: OL P 1956, 2. cs. Az aláírás és az előtte álló két szó autográf. Illustrissimo Domino, *Domi*no Joanni Theodoro Wejsenberg (:Tit*uli*:) *Domi*no Observandissimo. [A levél fordítása:]

Legkitűnőbb, Tisztelt Uram!
Amennyire tudom, nekem és Kitűnőségednek a legközelebbi 10 órakor fel kell keresnünk Khinsky gróf urat személyes beadványaim dolgában. És mert ezek között a legfontosabb Radnót ügye, az erdélyi udvari kancelláriához szóló tudósítás pedig Kitűnőséged keze által készült, hogy saját véleményét kifejtse, és mert mind a beadvány, mind az egész ügymenet átküldetett ehhez a kancelláriához, szükségesnek gondolnám, hogy Kitűnőséged Szentkereszti titkár úrtól visszakérje és magával hozza azt, mert nekem mint érdekeltnek, nem illik ezt kérni, Őexcellenciája viszont ezek nélkül nem tud dönteni ez ügyben. Kitűnőséged ebben segítségemre lévén messzemenően le fog kötelezni engem, úgyhogy maradok Kitűnő Uraságod lekötelezett szolgája

Bethlen Miklós gróf

415.

Lelőhelye: OL P 1952, 2. cs. Aláírás autográf. Ad Sacram Caesaream Regiamque Majestatem, Dominum Dominum Clementissimum. Humillimum Memoriale Introscripti Comitis Nicolai de Bethlen. Hozzácsatolva: Copia Mandati Suae Majestatis ad Gubernium Regium Transylvaniae pro parte Comitis Nicolai de Bethlen ratione restitutionis Molae Tordensis. Illetve: Summaria Declaratio Status & Processus Molendini Tordensis. Comiti Nicolao Bethlen adempti.

[A levél kivonata:]

Csatoltan felküldi a tordai malomra vonatkozó összefoglaló nyilatkozatot, és kéri a felséget, hogy helyezze azt vissza a tulajdonába, az igénylőknek meghagyván a pereskedés jogát.

416.

Lelőhelye: MTAK Kézirattára, Ms. 4944. Másolatok a gróf Czernin család neuhausi levéltárából. A levél végén: „Concordat cum originali. Franciscus Tischer."
[A levél fordítása:]

Magas Bizottság, Kegyelmes Uraim és Pártfogóim!

Él még az emlékezete annak, hogy a radnóti javakra vonatkozó alázatos beadványomat Őfelsége felvilágosítás végett kegyelmesen visszaküldeni méltóztatott az Erdélyi Udvari Kancelláriához, melyhez szükségesnek tartottam C betű alatt véleményt csatolni.

Hasonlóképpen a huszti kapitányság fizetésének tárgyában kelt beadványomat a vár magas birtokosához, Apaffi Mihály fejedelem úrhoz választ kérve, mely bármilyen legyen is, A és B alatt csatoltattak az én irataim.

Harmadik: az erdélyi kancellári fizetés dolgában írt beadvány tájékoztatás végett visszaküldetett a magas Udvari Kamarához és annak révén az erdélyi kincstárnokhoz, Apor István gróf úrhoz, hogy ez a tájékoztatás milyen volt, gyanítom a fejleményekből, mivel a magas Kamara kizárólag Erdélyre utasított engem, hogy a guberniumnak és a bérlők társaságának könyörögjek, mert az üresedésekből csekély haszon származik, és ha valami véletlenül mégis, hát az nem engem, vagy a kancellária általam javasolt tagjait illeti, császári rendelkezés alatt sem áll, hanem jog szerint a bérletet akkor birtokolt kincstári társaságé, mint aminek Őfelsége saját jogát három évre kegyelmesen átengedte, továbbá, hogy ha a nem létező titkárok fizetésére jogosan is tartok igényt, nincs alap, amiből kifizettessék. Ezekre ezt válaszolom:

1. Hogy az üresedésekből mi származott, megmutatja négy évi számadás, amit a magas Kamara utasítására elvégeztem, és amit odahaza pontosabban meg lehet csinálni, valószínűleg az általam kimutatottnál nagyobb maradványokat találva.

2. A bérlők társasága a kincstári javakat a fizetések folyósításának terhével eszközölte ki magának, és Őfelsége is ezzel a feltétellel engedte át.

3. Amikor a kormány 1693-ban fizetésének fölemelését kérte Őfelségétől, ezt a választ kapta: Megtehetik ezt azokból a kincstári javakból, amelyeket bérben tartanak, egészen a bérlet lejártáig. Erre a válaszra, ahogy tetszett, megnövelte a saját fizetését, és 1694. május 13-án a kancellária említett tagjainak is fizetést rendelt, amihez aztán a társaság többi tagjának beleegyezése is hozzájárult.

4. A titkárok nem léte az én igényemet inkább támogatja, mint elutasítja, elvégre a legnagyobb fáradsággal helyettesítettem őket, ezért kérem azt, amit ők kaptak volna, ha lettek volna, hiszen én álltam az ő helyükön; a többi tag pedig megvan, és kiszámítva a kiszámítandókat, úgy látszik, jogosan követeli a sajátját.

5. A császári-királyi döntésnek kell megítélnie, megérdemeljük és jogosat kérünk-e. Sőt, a bérlet 1697. május 1-én történt lejárta utáni maradvány már nem a társaságé, hanem a királyé. Őfelsége pedig efölött részint ítélkezhet, részint dönthet, utasíthatja a guberniumot és a társaságot, részint pedig teljességgel rendelkezhet is ezzel olyannyira, hogy az odahaza elvégzett számítások derítsék ki az igazságot, és ki-ki kapja meg azt, amit Őfelsége kegyesen kiszámít. Én tehát mindezekben várom a magas Bizottság kegyes döntését, ajánlva magam és mindenemet a Szent Császári és Királyi Felség, legkegyelmesebb urunk kegyelmébe, akinek az egész császári házzal együtt boldog és virágzó uralkodást, a magas Bizottságnak pedig az isteni és császári kegy óhajtott állandóságát kívánja a magas Bizottság legalázatosabb és legengedelmesebb szolgája,

Bethlen Miklós gróf

417.

Lelőhelye: OL P 1952, 1. cs. 2. tétel. Nem autográf.

2. *Isten Moyses által az harmadik könyvbe azt parantsollya* — Mózes III. 19. 17.: Ne gyülöld a' te atyádfiát szivedben. Megfeddjed bátorsággal a' te felebarátodat, és el ne türjed ö benne a' bünt.
E bécsi követségről hazatérőben elszenvedett megszégyenítés oly mély nyomokat hagyott Bethlenben, hogy Önéletírásában sem felejt el megemlékezni az őt ért méltánytalanságról; s hivatkozik e levelére is: „Lejövőben nagy embertelenséget követtek vélem. Egyszer a Vértesen, másszor a poroszlói pusztán hagytak el éjszaka, gonosz helyeken; osztán megírám nékik: vagy elváljunk, vagy együtt járjunk." (Ö. II. 33.)

418.

Lelőhelye: OL B 2, 123/1698. Az aláírás autográf. A levélhez csatolt melléklet — melyben sérelmeit summázza — felirata: Succinta et vera relatio Disgratiae Comitis Nicolai de Bethlen apud Excellentissimum Generalem Comitem Rabutin.

Succinta et vera relatio Disgratiae Comitis Nicolai de Bethlen Cancellarii Regii Transylvaniae apud Excell*entissi*mum D*omi*num Comitem Generalem Rabutin.

1. Dum in A*nno* 1696. dictus D*ominus* Generalis Rabutin Commendam Transylvanicam capesseret, quoniam inter ipsum et Comitem Bethlen Lingvae Gallicae commercium intercedebat, fere Zelotÿpiam aliis Dominis Consiliariis fecerat, quod ipse solus cum Generali absq*ue* Interprete agere posset, quum alii omnes Domino Capitaneo Adjutante Acton uti deberent.
2. Generalis Politicum inpartialem ostendere, et talem Zelotypiam minuere volens, ab initio visus est frigidius quam Veterani et Heuzler ac Carafa cum Comite Bethlen procedere. Si non aliquid huc illud quoq*ue* conferebat, quod vi Instructionis suae a D*omi*nis Consiliariis datae A*nno* 1695 Comes Bethlen Viennae pro Comite Heuzler laborasset. Quod si ista suspicio Comitem Bethlen non fallit, eheu infelix innocentia Comitis Bethlen, qui Dominum Comitem Rabutin nunquam antea viderat, nec per

famam noverat. Et apud Heuzlerum etiam propter Rabutinium male stabat, aeque hic, ab ibi innocens.
3. Moti contra Comitem Bethlen domestici tumultus hanc *Domini* Rabutin politiam merito confirmare poterant, alias non queritur Comes Bethlen, quin inter illos strepitus Comes Rabutin etiam erga ipsum aequi et boni Viri partes impleverit.
4. In *Anno* 1696. in authumno vadunt Viennam Princeps Philippus Lichtenstein, Daniel Absolon, Samuel Köleséri. Daniel Absolon jam abiit ad Patres. Duo adhuc vivunt, et quid Viennae egerint, ipsi sciverint, sed quod fuit rumor de Principis Lichtensteini in Transylvaniam reditu, et quod Köleséri redux gravissimam Domini Generalis Rabutin indignationem passus, et aegre in gratiam receptus sit, certum est. Quum vero hi duo, nempe: Absolon et Köleséri Lichtensteino addictissimi, et Comiti Bethlen amicissimi essent, Comes Bethlen etiam Principem Lichtenstein jam dudum notum et bonum Patronum revereretur. Hinc suspicatur Comes Bethlen originem odii et appraehensionis *Domini* Generalis Rabutin; Ubi tamen quam ipse sit innocens, dicant Princeps Lichtenstein et Köleséri ad conscientiam. Imo dicat Excellentissimus Comes Khinszki, et quisquis tandem, qui talia in Aula scire potest, et debet. Frigidior tamen quasi de Die in Diem Generalis erga Comitem Bethlen visus abinde est.
5. Contigit postea in *Anno* 1697. ut inter alias persecutiones etiam Officio Administratoris Commercii Salis excuteretur Comes Bethlen, de quo quamvis ab ipso nunquam requisitus Excell*entissi*mus *Dominus* Comes Khinszkÿ, scripsit tamen ad Excell*entissi*mum *Domi*num Generalem Rabutin, uti ipsemet Dominus Generalis mihi dixit, arguendo ipsum uti Gallice dicebat de quelque oisifvete quod ad meam protectionem. Quis fuerit Stylus et sensus literarum in reliquo nescio, sed Dominus Generalis nimis commotus mihi dixit. Je uondrois plustost estre le Chien d'un berger du moindre Village du monde que d'estre commendent de Tran*sylva*nie par cette facon-cy. Et porro pourquoy ne m'auez uous recherche en son temps, je n'en ay rien seeu qu' alors que uous estiez desia hors de Selle. Excusavi me, quod nihil unquam de hoc ad Excell*entissimum Dominum* Comitem Khinszky scripserim, et quidquid Sua Excellentia ad ipsum Dominum Generalem Rabutin scripserit, nec minimam in illis scientiam, adeoq*ue* nec culpam habeam, quod procul dubio ipse etiam Excellentissimus *Domi*nus Comes Khinszkÿ attestabitur.
6. In eodem *Anno* 1697. quando benignissimae Suae Ma*jesta*tis literae Domino Gubernatori et Comiti Bethlen mutuam inter se reconciliationem imperantes venerunt, et per Excell*entissimum* Dominum Comitem Rabutin ipsis praesentatae sunt, Excell*entissimus* Dominus Generalis Tordae in Diaeta partes optimi Mediatoris egit, nec partialitate aut defectu mediationis Comitem Bethlen, sed nimio magis Zelo contristare visus est, quum in negotio Molae Tordensis, de qua Comes Bethlen tanquam privata Causa ad Tabulam Regiam et Suam Majestatem recurrebat, nec ullatenus cedere volebat, in haec verba erupit. Ach que l' Empereur a bien mal employe ses graces et son credit aupres de uous, car ces sont vos Vilainies et vos Interests qui renversent toute la Transylvanie. ne pouuez uous pas sacrifier ce foutu Moulin aux services de l'Empereur. Ad quod ego. Dieu scait qu' en tout cela je suis innocent, mais s' il y va du service de sa Majeste je sacrifieray non sinlement le Moulin, mais ma maison, toutes mes biens et la vie mesme. Sed istum Zelum ego in meliorem partem, et pro me sum interpretatus, neq*ue* Excell*entissi*mo *Domi*no Comiti Khinszky superinde questus sum, imo nec omnia declaravi, uti hoc scripta de hac materia testantur.
7. Qualia ex hac ipsa reconciliationis et mediationis materia per meos malevolos Viennae inter Excell*entissi*mum Dominum Comitem Khinszky, Generalem, et me sunt zizania sparsa. Quod ego intolerabiles illas Conditiones subscripsissem. Quod

Dominus Generalis me ad subscribendum coëgisset etc. non sunt iteranda tanquam Figmenta in fumum evanida.
8. Non cessavit Diabolus Mendacii et Contentionis Pater a suis artibus, sed dum Viennae moramur sparsit sua Zizania, quasi vel omnes nos tres, qui ibi fuimus Transylvani Officiales, vel conjunctim, vel disjunctim, hic magis, ille minus, deniq*ue* quod Comes Bethlen quoq*ue* laboraverit pro Domino Generali ex Commenda Transylvanica evertendo. sed quam hoc sit falsum, dicat Excell*entissimus* Dominus Comes Khinszky, et dicant alii omnes, sine quibus talia tractari nequaquam potuerunt.
9. Dum Vienna revertimur, et Publica, uti ex Actis Publicis videre licet, tractamus, inter alia semel, quando una cum *Domi*no Barone Haller Comes Bethlen nomine Gubernÿ in scripto 60/m flor. Domino Generali obtulit, haec Domini Generalis fuerunt verba. Ces sont vos finesses et vos malices, uous prenez touts les autres pour fats et sots et uous traversez tout le Service de l'Empereur. Postea quidem iterum ad placidiora desiit. Sed non potuit non his gravissime turbari et contristari Comes Bethlen.
10. Jam vero negotium quomodo stet scripta testantur, gratioso et profundo Judicio Excell*entissi*mi *Domi*ni Comitis Khinszkÿ submissa.
11. Sed in hoc casu hoc durissimum est, quod isti incendio fomes ab initio semper ab ipsis Transylvanis datus est, et datur quotidie et nunc proxime per Consilii proditionem, et jam res eo devenit, ut Excell*entissi*mus *Domi*nus Generalis me tam scriptis ad Aulam, et hic passim in Transylvania quam viva voce ubiq*ue* et semper palam, quandocunq*ue* occasio fert, pro homine improbissimo et Suae Ma*jestat*is Rebelli ac infideli traducit et Militiae odio ac infinitis periculis exponit, adeo ut minis et terroribus tam ego quam Subditi mei ad extremam desperationem devenerimus, cujus testimonia sunt etiam seqventia.
12. Fuit in praeterita hyeme levis aliqua contentio inter duos Milites et meos rusticos in Sz. Miklos, quae tamen ultra alapas, colaphos, et pugnorum ictus ac leviores pulsationes utrinq*ue* non ivit, nullum fuit vulnus, multo minus caedes, petiit Excell*entissi*mus *Domi*nus Generalis a me Vienna reverso Satisfactionem cum calore sat magno, (:quem scriptae superinde literae ostendunt:) quam tamen antea jam ultro Domino Capitaneo Schmidt obtuleram, nempe ut Officiales Comitatus administrent Justitiam ex parte rusticorum meorum, ex parte Militum vero (:contra quos major est mea praetensio:) Domini officiales Militiae, sed uti mihi fama allata fuit, hoc non expectato Excell*entissi*mus *Domi*nus Generalis post istam Cibiniensem de 160/m flor. controversiam statim dedit ordines, ut quinq*ue* companiae Militum eant ad executionem contra meos rusticos. Revocavit tamen ordines ad instantiam ut audio Excell*entissi*mi *Domi*ni Generalis Leiningen, cui summopere obligatus sum, sed fama interim evolaverat, et rusticos panico terrore ad fugam egerat, adeo ut aegre illos reponere in suas Domos potuerim.
13. In praeterito similiter Vere ante meum reditum rustici mei ex Pago Eörmenyes Milites duos pecora ipsorum rapientes compraehenderant juxta ordines antea in Transylvania observatos, et in Quartirium Domini Vice Colonelli deduxerant. Sed ecce loco castigationis et disciplinae militum, rustici mei nunc in Jus trahuntur, et satisfactio ab eis petitur.
Apparet ex his et aliis nec mihi adhuc notis quam in capillo mea securitas pendeat, adeo ut jam ego nec Vota in Consilio quod ad Militaria, nisi cum maximo timore dare; Nec ullas Expeditiones ad Excell*entissi*mum *Domi*num Generalem (:cui tam ego quam Calamus meus sordemus:) scribere audeam usq*ue* ad Complanationem hujus disgratiae.

[Kivonata:]
1. Amikor Rabutin generális 1696-ban átvette az erdélyi parancsnokságot, a tanácsos urak féltékenykedni kezdtek Bethlen grófra, mert ők ketten franciául beszéltek, és csak ő tudott vele tolmács nélkül tárgyalni, míg a többiek kénytelenek voltak Acton adjutáns kapitány közvetítését igénybe venni.
2. A generális, hogy ne mutasson részrehajlást és csökkentse az irigységet, kezdettől fogva hűvösebben bánt Bethlennel, mint Veterani, Heuzler, Carafa. Bethlen a tanácsos urak megbízatása szerint 1695-ben Bécsben Heuzler gróf érdekében fáradozott, ekkor még nem is hallott Rabutinról.
3. Rabutinnak ezt a viselkedését megerősítették a Bethlennel szembeni otthoni zavargások, bár Bethlen egyébként nem panaszkodik Rabutinra, aki vele szemben pártatlannak és tisztességesnek mutatkozott ez alkalommal.
4. 1696-ban ősszel Bécsbe ment Fülöp lichtensteini herceg, Absolon Dániel, Köleséri Sámuel. Absolon már meghalt, a másik kettő még él, és tudja, hogy mi történt Bécsben. Az biztos, hogy hír kelt a lichtensteini herceg Erdélybe való visszatéréséről, és hogy Köleséri hazamenetele után Rabutin megharagudott rá, és nehezen fogadta vissza kegyébe. Akkor Absolon és Köleséri hű volt Lichtensteinhez és Bethlennek is barátja volt, Bethlen pedig mint régi ismerőst és pártfogót tisztelte a herceget. Valószínűleg ebből eredt Rabutin haragja Bethlen iránt, holott ártatlanságát tanúsítja Lichtenstein, Köleséri, sőt Khinszki és mindenki, aki az udvarnál tájékozott az effélékben. Ettől kezdve a generális napról napra hűvösebben viselkedett Bethlennel szemben.
5. 1697-ben egyéb üldöztetések között Bethlentől elvették a sókamara igazgatásának tisztét is, és bár erről sosem panaszkodott, Khinszky gróf mégis írt Rabutinnak, mint ahogy a generális mondta nekem, franciául, amikor felindultan azt mondta: Inkább lennék juhászkutya a világ leghitványabb falujában, mint parancsnok Erdélyben ilyen körülmények között. Miért nem keresett meg idejében, semmit sem tudtam a dologról, csak amikor ön már kint volt a nyeregből. Mentettem magam, hogy semmit sem írtam Khinszkynek, és amit ő Rabutinnak írt, arról fogalmam sincs, amit maga Khinszky is tanúsíthat.
6. Még 1697-ben, amikor megjött Őfelsége levele, mely békét parancsolt a kormányzó és Bethlen között, és Rabutin ezt megmutatta nekik, a tordai diétán a generális a közbenjáró szerepét játszotta, nem a részrehajlás, hanem az aggodalom szomorította el, amikor a tordai malom ügyében, melyet Bethlen mint magánügyet terjesztett a királyi tábla és Őfelsége elé, semmiképpen sem akart engedni, és e szavakra fakadt: A császár rosszul osztja kegyeit, mert az ön hitványsága és érdekeltségei forgatják fel egész Erdélyt. Nem áldozhatja föl ezt az átkozott malmot a császár szolgálatáért? Erre én: Isten a tudója, hogy az egészben ártatlan vagyok, és Őfelsége szolgálatában nemcsak a malmot, de házamat, minden javamat és önmagamat is feláldoznám. Ezt az aggodalmat én jóra és érdekemben valóra magyaráztam, Kinszkynek sem panaszkodtam soha ezután, sőt nem is szóltam, amit az ez ügyben kelt írások bizonyítanak.
7. Hogy eme megbékélésből és közbenjárásból ellenségeim Bécsben milyen rágalmakat kovácsoltak, ismételgetni is fölösleges. Hogy én aláírtam azokat a tűrhetetlen feltételeket. Hogy a generális engem rákényszerített az aláírásra stb.
8. Az ördög tovább szórta rágalmait, míg Bécsben tartózkodtunk. Hogy Bethlen a generális Erdély parancsnokságából való kiebrudalásán munkálkodik, de hogy ez mennyire hamis, megmondja Khinszky gróf, és a többiek, akik nélkül ilyesmikről nem lehetett tárgyalni.
9. Mikor Bécsből visszatértünk és a közügyeket tárgyaltuk, mint azt a hivatalos iratokból meg lehet állapítani, többek közt egyszer, amikor Haller báróval együtt Bethlen gróf a gubernium nevében 60 ezer forintot ajánlott a generális úrnak, ő ezt

mondta: Ez a ti ravaszságotok és gonoszságotok, ti mindenki mást hülyének néztek és megkárosítjátok a császárt. Aztán megenyhült. De Bethlen elszomorodott emiatt.
10. Az ügy állásáról Khinszki gróf tanúskodhat.
11. De ez ügyben a legsúlyosabb, hogy e tűz gyújtogatói kezdettől fogva maguk az erdélyiek voltak, s most is ők azok; legutóbb a tanács árulása, és a dolog már oda jutott, hogy a generális úr engem mind az udvarhoz címzett írásaiban, mind itt Erdélyben élőszóval, mindenütt nyíltan gazembernek, Őfelsége árulójának mond, kiszolgáltat a katonaság gyűlöletének és életveszedelemnek, úgyhogy mind magam, s mind alattvalóim a fenyegetések következtében kétségbeesésre jutottunk, amint az alábbiak tanúsítják.
12. A múlt télen volt egy jelentéktelen veszekedés két katona és parasztjaim között Szentmiklóson, mely alkalommal azonban némi verekedésen és botütésen kívül nem történt semmi, seb nem esett, halál még kevésbé. A generális úr, mikor Bécsből hazajöttem, nagy hévvel elégtételt követelt (amit ez ügyben írt levele mutat), amit én már korábban megadtam önként Schmidt úrnak, hogy tudniillik parasztjaim részéről a megye hatóságai szolgáltassanak igazságot, a katonák részéről viszont (akik ellen nekem súlyosabb panaszom volt) a katonaság tisztjei, de mint meghozták nekem a hírét, a generális úr ezt nem vette figyelembe, hanem rögtön ama szebeni 160 ezer forintos vita után kiadta a parancsot, hogy öt csapat katona menjen az én parasztjaim megbüntetésére. Mint hallom, visszavonta a parancsot Leiningen generális közbenjárására, akinek hálára vagyok kötelezve, de közben a hír elterjedt, és a parasztok a félelem miatt elmenekültek, úgyhogy alig lehet visszaterelni őket.
13. A múlt tavaszon, hazatértem előtt, parasztjaim Örményes faluban a régi erdélyi törvények szerint elfogtak két katonát, aki barmaikat elrabolta, és az alezredes szállására kísérték őket. Hát íme, a katonai büntetés és fegyelem helyéről az én parasztjaimat viszik törvény elé, és tőlük követelnek elégtételt.
Mindebből és abból, amiről még nincs is tudomásom, kiviláglik, milyen hajszálon függ a biztonságom, úgyhogy katonai ügyekben már szavazni sem merek a tanácsban, csak a legnagyobb félelemmel, sem a generális úrnak nem merek jelentést írni, míg neheztelése meg nem enyhül.
[A levél kivonata:] a levélíró Rabutin felháborodását lecsillapítani és saját ártatlanságát bizonyítani a mellékletben igyekszik. Ezt úgy fogalmazta, ahogy családja rangja, tisztsége és főleg ártatlansága kívánja, ezért a címzett ne sértődjék meg a hangján. Rabutin elődei is többre becsülték az igazságot, mint a hitvány és elvetemült embereket.

419.

Lelőhelye: OL P 1952, 1. cs. 2. tétel. Az aláíráshoz tartozó szövegrész autográf. Az Meltóságos Erdélyi Regium Guberniumhoz eő kglmekhez Bizodalmas Instantiája Benn irott Groff Bethlen Miklos*nak* Memoriale 1. E levél hátlapján van a gubernium-nak az az 1698. július 2-án költ válasza, amely Bethlent annyira felizgatta, miszerint: „Mihelyt Isten eö Felseghe törvenyes Dietat ad ernünk kész lesz az Gubernium, az eö Felseghe Kgls Decretuma szerent az Tablaval revidealtatni törvenjesen." (Ez utolsó szó beszúrva. L. még a 420. sz. levelet.)

420.

Lelőhelye: OL P 1952, 1. cs. 5. tétel. Csak a levélzáró formula autográf.

421.

Lelőhelye: OL P 1952, 1. cs. 1. tétel. Csak a levélzáró formula autográf. A' Meltoságos Erdelyi Kiralyi Guberniumhoz Bizod*almas* Instantiaja Gr*off* Bethlen Miklosnak

6. *mitsoda rendeletlen uton vétetett volt el en tőllem* — Fogarasi fogsága idején fosztotta meg őt udvarhelyszéki főkapitányi tisztjétől Apafi. L. még a 164. sz. levelet.

17. *Mostan azert az a Tiszt Vacantiaba* — Bethlen Gergely kapta Apafitól az udvarhelyszéki főkapitányság tisztjét, s a poszt 1697-ben bekövetkezett halálával ürült meg.

Az ügy nem fejeződött be ez évben, de mivel szorosan ide tartozik a körülötte kialakult beadvány-harc, itt közöljük a különben sem önálló missiliseket.

1699. márc. 30-án írja Bethlen a guberniumnak címezvén: „Mivel hogy kgltek erre az en Memorialemra tavaly valaszt nem tett, iterato emlekeztetem, es kerem bizodalmason kglteket, considerallya mind az Atyafisag*nak*, mind az Igassagnak rendi szerint ezeket: 1. Hogy ha en tőllem meltann vétetett volna el az en Tisztem, az en Reversalisomnak első es 5.dik Punctumaba nem tetetett volna, ollyan haza Tőrvenye ellen valo kőtel az kezemre. 2. Tekintse meg kgltek az Fejedelemnek 22. Conditiojat. 3. A kgltek maga tsinalta Szebeni 9dik Articulust, es annak eö Felsege altal lett Confirmatiojat. 4. Officium quod ad Proventu*m* Bonis aequiparatur, quod ad honorem et famam etiam Bona superat, ha tsak Joszag lett volnais ez, en az proxime emlitett Szebeni Constitutio mellett reghenn recuperaltam volna, hat a mi Joszagis es betsülletis miert ne. 5. Hogy penig az szegeny üdvezült Batyám idejebe nem repetaltam, vitt rá az Atyafisag, es Reversalisomnakis kezembe nem lete, de inkabb imez, mint ez. Várom azert kgltek Joakarattyát, Atyafiságát, hogy ezen Memorialemot cum annexis Testimonÿs et recommendatione adgya fel eö Felsegenek a mi kgls Urunk*nak*"

A gubernium nevében Naláczi Lajos válaszol még azon a napon: „Hogy az Gubernium kgd Memorialissat fel adgya, s annal inkab hogy Recommendallya, abban sok rosz conseqventiakat látt, melyek mind az meg holt, s eleoben levők*nek* is becsületit nem kevesse mocskolhatnak, sok Becsületes emberek dolgait convellalhatnak, s az Hazanak is nem keves kart hozhatnanak, sőtt kgd maga házát, s szemelyet is ferialhatnak. Azert inkab amicabiliter es attyafisagoson keri az Gubernium es inti kgdt, az már el temetődött dolgokat hadgya inkab nyugodni, s magais takargassa. Hogy sem cum periculo nap fenyre hozza."

Következő nap Bethlen már válaszol is: „Lehetetlen lévénn ennekem eő Fgehez ez aránt kezdett folyamodasomot felbe hadnom bizodal*mas*on kerem es Tisztire emlekeztetem azert kgyteket, ne igjekezzek a facie Regis el rekeszteni, hanem ex officio külgye fel Memorialemot, mellyet ha denegal, en ketelen leszek fel küldeni ugyis."

Még aznap, 1699. márc. 31-én válaszol Naláczi is: „Is*ten* oltalmazzon hogy valakit eő Felsegetől el akarnank rekeszteni, az leg alab valo rendek közzül is, hanem kgdt atyafisagoson kertűk s intettük; az mint hogy mostis azon atyafisaggal kgd*nek* intimallyuk, hogy azon materianak beket hadvan az irant valo praetensiojat" tegye le. (A feljegyzések a beadvány hátlapján, illetve ugyanazon csomóban találhatók.)

422.

Lelőhelye: OL B 2, 130/1698. A levélzáró formula autográf.

423.

Lelőhelye: OL B 2, 142/1698. Csak az aláírás autográf.

424.

Lelőhelye: OL F 46, 303/1698. Csak az aláírás autográf. Meltosagos Substitutum Guberniumnak &c. nekem kedves bizodalmas Uraim*na*k Atyamfiainak eö kglmeknek.

3. *Mit irjon ennekem az Eötsem Bethlen Samuel Uram* — Ugyanitt található Bethlen Sámuel levele 1698. szept. 3-áról: Dobner levelét vette, melyben az 3750 köböl búzát kér azonnal Dévára, s követeli, hogy utasítását senki meg ne változtassa. Az urak és a szegénység azonban éppen most vet, s „bizony vegkeppen el pusztul, es elhetetlenne marad az egesz Vármegye", ha nem hajókon, mely szállítás egy fillérbe sem kerül, hanem sok szekérrel, költséges szállítással történik.

425.

Lelőhelye: F 46, 296/1698. Csak a levélzáró formula autográf. Meltosagos Erdelyi Substitutum Guberniumnak! Nekem kedves bizodal*ma*s Vraimnak ö kglmek*ne*k adassek betsüllettel. *Fejervar.*

426.

Lelőhelye: OL P 1956, 3. cs. Nem autográf. Titul: Nemes Torda Varossa⟨nak⟩ betsületes Tanattsanak es minden Nemessi Szabadsaggal elő Rendeinek &c. nekem joakaro Uraim*na*k Atyamfiai baratim*na*k adassek

A FORRÁSANYAG ÉS AZ IRODALOM RÖVIDÍTÉSEINEK JEGYZÉKE

ANGYAL 1888 = Angyal Dávid: Késmárki Thököly Imre. Bp., 1888. I—II.
APÁCZAI CSERE = Apáczai Csere János: Magyar Logikácska és egyéb írások. Az előszót írta, a szövegeket válogatta és jegyzetekkel ellátta Szigeti József. Bukarest, 1975.
APOR = Apor Péter: Metamorphosis Transylvaniae, azaz Erdélynek változása. Szerkesztette, az utószót és a jegyzeteket írta Tóth Gyula. Bp., 1972.
BAKÁCS = Bakács István: A missilis. Levéltári Közlemények, 1966.
BÁL = Brassói Állami Levéltár, Stenner-gyűjtemény
BÁN 1958 = Bán Imre: Apáczai Csere János. Bp., 1958.
BÁN 1976 = Bán Imre: Eszmék és stílusok. Bp., 1976.
BARTA—KLANICZAY = Szöveggyűjtemény a régi magyar irodalomból. II. Szerk. Barta János—Klaniczay Tibor. Bp., 1966.
BEKE = Beke Antal: Az erdélyi káptalan levéltára Gyulafehérvárott. TT 1895.
BENCZÉDI = Benczédi László: A hegyaljai kuruc felkelés 1697-ben. Bp., 1953.
BENKŐ = Benkő József: Közep-ajtai dohány. H. n. 1792.
BINDER = Binder Pál: Bethlen Miklós egyes erdélyi várossal folytatott levelezéseiből. Klny. a Sepsiszentgyörgyi Múzeum évkönyvéből, az ALUTA 1976—1977-es számából.
BÍRÓ 1930 = Bíró Vencel: Gróf Apor István naplója bécsi útjáról. Erdélyi Múzeum 1930.
BÍRÓ 1935 = Bíró Vencel: Altorjai gróf Apor István és kora. Cluj, 1935.
BOD = Bod Péter: Historia Hungarorum Ecclesiastica. Lugduni-Batavorum, 1890.
CZÍMER = Aisopos meséi: Ford. és bev. Czímer József. Bp., 1943.
CZUCZOR—FOGARASI = Czuczor Gergely—Fogarasi János: A magyar nyelv szótára. Pest, 186...
DARNELL = W. N. 2—1874. I—VI. Darnell: The Correspondence of Isaac Basire, D. D. London, 1831.
DEÁK 1883 = A bujdosók levéltára. A gróf Teleki család marosvásárhelyi levéltárából. S. a. r. Deák Farkas. Bp., 1883.
DEÁK 1885 = Deák Farkas: Gróf Bethlen Miklós életrajza. Pozsony, 1885.
DEÁK 1887 = Deák Farkas: Uzoni Béldi Pál. Bp., 1887.
ECKHARDT 1929 = Eckhardt Sándor: Középkori természetszemlélet a magyar költészetben. EphK 1929.
ECKHARDT 1955 = Rimay János összes művei. Összeállította Eckhardt Sándor. Bp., 1955.
EphK = Egyetemes Philologiai Közlöny

EOE = Erdélyi Országgyűlési emlékek. Monumenta Hungariae Historica — Magyar Történelmi emlékek: III. osztály: országgyűlési emlékek. Erdélyi Országgyűlési Emlékek. Szerk. Szilágyi Sándor. Bp., 1875—1898. I—XXI.
ErdProtKözl = Erdélyi Protestáns Közlöny
ESZE = Esze Tamás: Bársony György „Veritas"-a. ItK 1971.
FÁBIÁN 1975 = Fábián Ernő: Apáczai Csere János. Kolozsvár, 1975.
FÁBIÁN é. n. = Fábián István: Magyar írók levelei. Bp., é. n. [1938]
GÉBER = Géber Antal: Gróf Bethlen Miklós bécsi fogságáról (1708—1716) és Ariosto „Örjöngő Roland"-jának egy XVII. századbeli fordítása. ItK 1905.
GERÉZDI = Gerézdi Rabán: A levélíró Váradi Péter. In: Janus Pannoniustól Balassi Bálintig. Bp., 1968.
GERGELY 1912 = Gergely Sámuel: Adatok Bánffy Dénes tragédiájához. Erdélyi Múzeum, 1912.
GERGELY 1961 = Gergely Pál: Pápai Páriz-album az Akadémia kézirattárában. Magyar Tudomány, 1961.
GOETHE = Johann Wolfgang Goethe: Életemből. Költészet és valóság. Ford. Szöllősy Klára. Bp., 1965.
GROSS = Gross Julius: Zur Geschichte der Heydendorff'schen Familie. Archiv des Vereines für siebenbürgische Landeskunde 24, 1892. nr. 2.
GYÁRFÁS = Gyárfás Elemér: Bethlen Miklós kancellár. Dicsőszentmárton, 1924.
GYÖNGYÖSI = Gyöngyösi István: Márssal társalkodó Murányi Vénus. Kassa, 1664.
HALLER = Haller János: Gesta Romanorum. Válogatta és az utószót írta Kelecsényi Gábor. S. a. r. Belia György. Bp., 1977.
HANKISS = Hankiss Ágnes: „Én-ontológiák" — Az élettörténet mitologikus áthangolása. Mozgó Világ, 1976. 1. sz.
HARGITTAY = Hargittay Emil: Pázmány Péter magyar levélstílusa és a barokk. In: Eszmei és poétikai kérdések a régi magyar prózairodalomban. Bp., 1977.
HARSÁNYI = Harsányi István: Az „Evisceratio" c. vitairat eddig ismeretlen szerzője és magyar fordítása. MKszle 1922.
HEREPEI, Adattár = Adattár XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez. Herepei János cikkei. Szerk. Keserű Bálint. Szeged, 1965—1971. I—III.
HERMÁNYI DIENES = Hermányi Dienes József: Nagyenyedi Demokritus. Válogatta és bevezette Rohonyi Zoltán. Bukarest, 1970.
HOPP = Hopp Lajos: A magyar levélműfaj történetéből. In: Irodalom és felvilágosodás. Szerk. Szauder József és Tarnai Andor. Bp., 1974.
HORVÁTH = Horváth István: A Bethlen-főtanodát érdeklő régi levelek. ProtKözl 1888.
HUDIŢA = Hudiţa, J.: Histoire des relations diplomatiques entre la France et la Transylvanie au XVIIe siècle (1635—1683) Paris, 1927.
ILLYÉS = Illyés Géza: Bethlen Miklós. Református Szemle, 1930.
IORGA = Iorga, N.: Geschichte des rumänischen Volkes. Gotha, 1905. I—II.
ItK = Irodalomtörténeti Közlemények
JAKAB = Jakab Elek: Az utolsó Apafi. Bp., 1875.
JAKÓ = Erdélyi féniks. Misztótfalusi Kis Miklós örököse. Bev. tanulmánnyal és jegyzetekkel közzéteszi Jakó Zsigmond. Bukarest, 1974.
JANCSÓ = Jancsó Benedek: A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota. Bp., 1896. I—II.
JANKOVICS 1971 = A levélíró Bethlen Miklós arcképéhez. Acta Historia Litterarum Hungaricarum. Tom. X—XI. (Klny is.)
JANKOVICS 1973 = Bethlen Miklós bécsi leveleiből. ItK 1973.

JUHÁSZ = Juhász István: Bethlen Miklós politikai pere. In: Az Erdélyi Tudományos Intézet Évkönyve, 1944. Kolozsvár, 1945.
KATHONA = Kathona Géza: Zrínyi Miklós halálára Londonban 1665-ben megjelent gyászversek. ItK 1975.
KAZINCZY = Nagyajtai Cserei Mihály históriája. Kiadja Kazinczy Gábor. Pest, 1852.
KEMÉNY = Gróf Kemény József: Erdély története eredeti levelekben.
KLANICZAY 1964/a = A magyar irodalom története. II. A magyar irodalom története 1600-tól 1772-ig. Szerk. Klaniczay Tibor. Bp., 1964.
KLANICZAY 1964/b = Klaniczay Tibor: Zrínyi Miklós. Bp., 1964.[2]
KOLOSVÁRI—ÓVÁRI 1885 = Kolosvári Sándor—Óvári Kelemen: A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye. Bp., 1885.
KOLOSVÁRI—ÓVÁRI 1896 = Werbőczi István Hármaskönyve. Ford. és jegyzetekkel kiadta Kolosvári Sándor és Óvári Kelemen. Bp., 1896.
KOMÁROMY = Komáromy András: A báró Perényi család levéltárából. TT 1896.
KONCZ 1881/a = Koncz József: Gróf Bethlen Miklós levele Veszprémi István ref. püspökhöz. ErdProtKözl 1881.
KONCZ 1881/b = Koncz József: Gr. Bethlen Miklós levele az erdélyi ref. egyháztanácshoz. Bécs, 1712. febr. 24. ErdProtKözl 1881.
KONCZ 1890/a = Koncz József: Bethlen Miklós levele Teleki Mihályhoz atyja egészségi állapotjáról. ProtKözl 1890.
KONCZ 1890/b = Koncz József: Egyháztörténeti adalék. ProtKözl 1890.
KONCZ 1895/a = Koncz József: Bethlen Miklós leveleiből kivonatok politikai és egyházi üldözésekre vonatkozólag. ProtKözl 1895.
KONCZ 1895/b = Koncz József: Bethlen Miklós Veszprémi István, ref. püspöknek. Bécs, 1702. szept. 19. a ref. egyház ügyeiről. ProtKözl 1895.
KOVÁCS—KÖPECZI = II. Rákóczi Ferenc fejedelem emlékiratai a magyarországi háborúról, 1703-tól annak végéig. Ford. Vas István. A tanulmányt és a jegyzeteket írta Köpeczi Béla. A szöveget gondozta: Kovács Ilona. Bp., 1978.
KOVÁCS—KULCSÁR = Szepsi Csombor Márton összes művei. S. a. r. Kovács Sándor Iván és Kulcsár Péter. Bp., 1968.
KÖPECZI 1976 = Köpeczi Béla: „Magyarország a kereszténység ellensége" — A Thököly-felkelés az európai közvéleményben. Bp., 1976.
KÖPECZI 1977 = Köpeczi Béla: Függetlenség és haladás. Bp., 1977.
KÖPECZI—R. VÁRKONYI = Rákóczi tükör. Vál. és szerk. Köpeczi Béla és R. Várkonyi Ágnes. Bp., 1973. I—II.
l. = lásd
LETHENYEI = Lethenyei János: Apophtegmata... Pécs, 1785.
LOSONTZI HÁNYOKI = Losontzi Hányoki István: Hármas kis tükör. Magyar irodalmi ritkaságok. Szerkeszti: Vajthó László. Bp., 1942.
LUKINICH 1906 = Lukinich Imre: Bethlen Miklós életéhez. ItK 1906.
LUKINICH 1910 = Lukinich Imre: Bethlen István támadása. Századok, 1910.
LUKINICH 1911 = Lukinich Imre: Bethlen Miklós bécsi fogságáról. ItK 1911.
LUKINICH 1918 = Lukinich Imre: Erdély területi változásai a török hódítás korában. Bp., 1918.
LUKINICH 1925 = Lukinich Imre: A szatmári béke története és okirattára. Bp., 1925.
LUKINICH é. n. = Lukinich Imre: A bethleni gróf Bethlen család története. Bp., é. n. [1927]
MAGYARI = Magyari András: A Rákóczi-szabadságharc társadalmi feltételeinek

kialakulása Erdélyben. In: Rákóczi-tanulmányok. Szerk. Köpeczi Béla, Hopp Lajos, R. Várkonyi Ágnes. Bp., 1980.
MAKKAI = Makkai László: Erdély története. Bp., 1944.
MARCZALI = Marczali Henrik: Regesták külföldi levéltárakból. (Berlin.) TT 1880.
MKszle = Magyar Könyvszemle
MÓRICZ = Móricz Gyula: Bethlen Miklós egy kiadatlan levele. TT 1882.
MORUS = Morus Tamás: Utopia. Ford. Kardos Tibor. Bp., é. n.
MProtEgyhIskFigy = Magyar Protestáns Egyházi és Iskolai Figyelmező
MTAK = Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára
MZsO = Magyar-Zsidó Oklevéltár. Monumenta Hungariae Judaica
NAGY 1883 = Nagy Gyula: Adalék Basirius Izsák XVII. századbeli Gyulafejérvári tanár könyvtárához. MKszle 1883.
NAGY 1896 = Nagy Gyula: Czegei Vass György és Vass László naplói 1659—1739. Bp., 1896.
B. NAGY = B. Nagy Margit: Reneszánsz és barokk Erdélyben. Bukarest, 1970.
NAGYAJTAI KOVÁCS = Nagyajtai Kovács István: Bethlen Miklós és Kún Ilona. Nemzeti Társalkodó, 1839. 3. sz.
NÉMETH G. = Németh G. Béla: Barátság és alkotás. (Kölcsey levelezésének néhány irányzati és jellemrajzi vonása.) Látóhatár, 1974. augusztus.
Ö = Bethlen Miklós Önéletírása. Az előszót írta Tolnai Gábor. S. a. r. és a jegyzeteket írta V. Windisch Éva. Bp., 1955.
PÁPAI PÁRIZ = Pápai Páriz Ferenc: Békességet magamnak, másoknak. Bev. tanulmánnyal és magyarázó jegyzetekkel közzéteszi Nagy Géza. Bukarest, 1977.
K. PAPP = K. Papp Miklós: Egy magyar diplomata levelezése bécsi fogságából neje- és fiával. Történelmi Lapok, 1874. 7. sz., 9. sz.
PÁRIS = Páris Sándor: Gróf Bethlen Miklós élete. Kolozsvár, 1907.
PAULER = Pauler Gyula: Wesselényi Ferencz nádor és társainak összeesküvése. Bp., 1876. I—II.
PESTI = Ezopus fabulái melyeket magyar nyelvre fordított Pesti Gábor. Az 1536. évi kiadás hasonmása. Bp. 1950.
ProtKözl = Protestáns Közlöny
RAkKTLt = Románia Szocialista Köztársaság Akadémiája Kolozsvár—Napocai Fiókjának Történeti Levéltára. (A volt Erdélyi Múzeum Történeti Levéltára.)
RÁTH-VÉGH = Ráth-Végh István: A könyv komédiája. Bp., 1967.
RÉVÉSZ = Révész Kálmán: Váradi Mihály naplója. TT 1904.
RMK = Régi Magyar Könyvtár
RMKT = Régi Magyar Költők Tára
s. d. = sine dato
s. l. = sine loco
SIMONYI = Angol diplomatiai iratok II. Rákóczi Ferenc korára. Közzéteszi Simonyi Ernő. Bp., 1871.
SINKOVICS 1937/a = Sinkovics István: Erdélyi kamara-jövedelmek a Habsburg uralom kezdetén. In: Emlékkönyv Domanovszky Sándor születése hatvanadik fordulójának ünnepére. Bp., 1937.
SINKOVICS 1937/b = Sinkovics István: Esterházy Pál nádor és az erdélyiek kereskedelmi társasága. Bp., 1937.
SpFüz = Sárospataki Füzetek
STOLL = Szenci Molnár Albert költői művei. RMKT XVII. századi sorozat, 6. S. a. r. Stoll Béla. Bp., 1971.
SZABÓ T. = Szabó T. Attila: Egy ismert és egy ismeretlen kuruckori ének. Erdélyi Múzeum, 1930.

SZÁDECZKY 1903 = Apor Péter verses művei és levelei. Szerk. Szádeczky Lajos. Bp., 1903. I—II.
SZÁDECZKY 1911 = Szádeczky Béla: Apafi fejedelem udvartartása. Bornemissza Anna naplói. Bp., 1911.
SZAKÁLY = Szakály Ferenc: Oppenheimer Sámuel működése különös tekintettel magyarországi kihatásaira. MZsO XIV., 1971. (Különlenyomat is.)
SZALAY = Gróf Bethlen Miklós Önéletírása. Kiadta Szalay László. Pest, 1860. I—II.
P. SZATHMÁRY = P. Szathmáry Károly: Gróf Bethlen Miklós tragoediája. TT 1891.
SZÁVAI = Szávai János: Az önéletírás. Bp., 1978.
SZILÁGYI 1867 = Szilágyi Sándor: Rozsnyay Dávid az utolsó török deák történeti maradványai. Pest, 1867.
SZILÁGYI 1870 = Alvinczi Péter okmánytára. Kiadja Szilágyi Sándor MHH XIV Pest, 1870. I—II.
SZUROMI = Kecskeméti Alexis János prédikációs könyve. S. a. r. Szuromi Lajos. Bev. tan. Gombáné Lábos Olga. Bp., 1974.
TAKÁTS = Takáts Sándor: A dohány elterjedése hazánkban. In: Művelődéstörténeti tanulmányok a XVI—XVII. századból. Bp., 1961.
TARNÓC = Tarnóc Márton: Erdély művelődése Bethlen Gábor és a két Rákóczi György korában. Bp., 1978.
TASNÁDI NAGY = Tasnádi Nagy Gyula: Lipóczi Keczer Ambrus naplója 1663—1669. Bp., 1894.
TÉGLÁS J. = Téglás J. Béla: A történeti pasquillus a magyar irodalomban. Szeged, 1928.
TEMESI = Ifjabb Teleki Mihály naplója. (Szemelvények az 1703-tól 1712-ig terjedő korszakból.) Kiad. és bev. Temesi Alfréd. Bp., 1960.
THALY = Inczédi Mihály naplója. In: Késmárki Thököly Imre és némely híveinek naplói és emlékezetes írásai. 1686—1705. Kiadja Thaly Kálmán. Pest, 1868. I—II.
THOMPSON = Thompson, Stith: Motif-Index of Folk Literature. Helsinki, 1934.
TMÁO = Török—magyarkori államokmánytár. Szerk. és jegyzetekkel ellátta: Szilády Áron és Szilágyi Sándor. Pest, 1868—1872. I—VII.
TML = Teleki Mihály levelezése. Szerk. Gergely Sámuel. Bp., 1905—1926. I—VIII.
TOFAEUS = Tofaeus Mihály: A szent zsoltárok rezolúciója és azoknak az Erdélyi Fejedelmi Evangelica Reformata, udvari szent ecclesiara... való szabása. Kolozsvár, 1688. RMK I. 1302.
TOLDY = Virág Benedek poétai munkái. Kiadja Toldy Ferenc. Pest, 1863.
TOLNAI 1922 = Tolnai Vilmos: Bevezetés az irodalomtudományba. Bp., 1922.
TOLNAI 1929 = Tolnai Vilmos: Árva gerlice. EphK 1929.
TORMA 1866 = Késmárki Thököly Imre naplója 1676—1678. évekből. Közli Torma Károly Pest, 1866.
TORMA 1890 = Torma Károly: Szaniszló Zsigmond naplói. TT 1890.
TÓTH = Tóth Ernő: Hidvégi id. Nemes János naplója az 1651—1686 évekről. TT 1902.
TRÓCSÁNYI = Trócsányi Zsolt: Teleki Mihály. — Erdély és a kurucmozgalom 1690-ig. Bp., 1972.
TT = Történelmi Tár
VARGA = Varga Imre: A kuruc küzdelmek költészete. Bp., 1977.

VARJAS = Balassa-kódex. Bev. és jegyzetekkel közzéteszi Varjas Béla. Bp., 1944.
VÁRKONYI 1954 = Várkonyi Ágnes: A Rákóczi-szabadságharc kibontakozása Erdélyben. (1703—1704. júl.) Századok, 1954.
R. VÁRKONYI 1978 = R. Várkonyi Ágnes: Magyarország keresztútjain. Bp., 1978.
VÁRÓ = Váró Ferenc: Bethlen Gábor kollégiuma. Nagyenyed, 1903.
VÁSÁRHELYI = Szenci Molnár Albert válogatott művei. Tolnai Gábor irányításával s. a. r. Vásárhelyi Judit. Bp., 1976.
VASS = Vass Miklós: Udvarhelymegye levéltárából 1614—1677. TT 1907.
VERSEGHY = Verseghy Ferenc: A magyar nyelv törvényeinek elemzése. III. rész 5. füzet. A magyar nyelv művészi felhasználása. Szolnok, 1967.
VIZKELETY = Vizkelety András: A szép levél. In: Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve. Bp., 1967.
WESSELÉNYI: mikrofilm = Wesselényi István naplójának mikrofilmje az MTA Történettudományi Intézetében található.
ZOVÁNYI 1930 = Zoványi Jenő: Bársony György cáfolói. MKszle 1930.
ZOVÁNYI 1977 = Zoványi Jenő: Egyháztörténeti Lexikon. Bp., 1977.

Bibliai rövidítések*

Ószövetség:

Gen. (1. Móz.) = Genesis (Mózes I. könyve)
Exod. (2. Móz.) = Exodus (Mózes II. könyve)
Lev. (3. Móz.) = Leviticus (Mózes III. könyve)
Reg. = Regum libri (Királyok könyvei)
Krón. = Krónikák
Neh. = Nehemias
Esth. = Esther
Iob = Jób
Ps., Psalm. = Psalterium Davidicum, Psalmi (Dávid Zsoltárai)
Prov. (Péld.) = Parabolae seu Proverbia (Példabeszédek)
Eccl. (Préd.) = Ecclesiastes (Prédikátor könyve)
Isa. (Esai.) = Isaias (Ézsaiás)
Ier. (Jer.) = Ieremias cum Baruch (Jeremiás prófétálása Bárukkal, Jeremiás siralmai)
Ezech. (Ezék.) = Ezechiel (Ezékiel)
Hos. = Hóseás próféta könyve
Joel = Jóel próféta könyve
Zach. = Zacharias (Zakariás)
Mal. = Malachias (Malakiás)

Újszövetség:

Matth. (Máté) = Evangelium secundum Matthaeum (Máté evangéliuma)
Marc. = Evangelium secundum Marcum (Márk evangéliuma)
Luc. = Evangelium secundum Lucam (Lukács evangéliuma)

* A bibliai idézeteket az 1685-ös, amszterdami kiadású Tótfalusi-féle Károlyi-fordítás szövege alapján adjuk. (RMK I. 1324.)

Act. (Acta) = Actus (Acta) Apostolorum (Apostolok cselekedetei)
Pál = Epistolae Pauli (Pál apostol levelei)
Rom. = ad Romanos (a Rómabeliekhez)
Cor. = ad Corinthios (a Korintusbeliekhez)
Gal. = ad Galatas (a Galáciabeliekhez)
Eph. = ad Ephesios (az Efézusbeliekhez)
Phil. = ad Philippenses (a Filippibeliekhez)
Tim., Timoth. = ad Timotheum (Timóteushoz)
Hebr. = ad Hebraeos (a zsidókhoz)
Apo. (Apoc.) = Apocalypsis Ioannis (János Jelenései)

FELHASZNÁLT LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

OL = Magyar Országos Levéltár*
B 2 = Erdélyi Kancelláriai Levéltár. Acta generalia
B 14 = Erdélyi Kancelláriai Levéltár. Liber Expeditionum et Correspondentiarum
B 15 – Erdélyi Kancelláriai Levéltár. Liber decretorum et politicarum expeditionum
B 17 = Erdélyi Kancelláriai Levéltár. Liber Regius Grationalium
B 44 = Erdélyi Kancelláriai Levéltár. Miscellaneae... Noptsa
E 189 = Magyar Kamara Archívuma. Petrőczy család levéltára
E 190 = Magyar Kamara Archívuma. Rákóczi család levéltára
E 204 = Magyar Kamara Archívuma. Missiles
F 12 = Erdélyi Fejedelmi Kancellária levéltára
F 43 = Erdélyi Gubernium Levéltára. Libri conceptuum regii Hungarici et Latini, 1692—1767
F 46 = Erdélyi Gubernium Levéltára. Gubernium Transylvanicum (in Politicis), Ügyiratok
G 12 = A Thököly- és a Rákóczi-szabadságharc levéltára
P 55 = Bethlen család levéltára. Birtokjogi iratok
P 56 = Bethlen család levéltára. A Küküllővári Bethlen család levéltára
P 71 = Csáky család levéltára
P 108 = Esterházy család hercegi ágának levéltára
P 125 = Esterházy család hercegi ágának levéltára. Esterházy Pál nádor iratai
P 311 = Hatfaludy család levéltára
P 474 = Lónyay család levéltára
P 507 = Nádasdy család levéltára
P 657 = Teleki család marosvásárhelyi levéltára. Joglevelek
P 658 = Teleki család marosvásárhelyi levéltára. Új rendezés
P 659 = Teleki család marosvásárhelyi levéltára. Missiles
P 662 = Teleki család marosvásárhelyi levéltára. Teleki Sándor osztálya
P 667 = Teleki család marosvásárhelyi levéltára. Múzeumi Törzsanyagból kiemelt iratok
P 676 = Teleki család marosvásárhelyi levéltára. Földvári osztály
P 1238 = Teleki család marosvásárhelyi levéltára. Teleki Mihály gyűjtemény
P 1239 = Teleki család marosvásárhelyi levéltára. Apafi Mihály gyűjtemény
P 1868 = Rhédey család levéltára

* Az OL forrásait a törzsszámok sorrendjében közöljük.

P 1952 = Bethlen család levéltára. Bethlen Miklós és felesége Rhédey Júlia iratai
P 1953 = Bethlen család levéltára. Bethlen József iratai
P 1955 = Bethlen család levéltára.
P 1956 = Bethlen család levéltára. Missiles
P 1959 = Bethlen család levéltára. Vay család iratai. Vay Mihály iratai
P 1961 = Bethlen család levéltára. Vegyes iratok
P 1969 = Perényi család levéltára. Missiles
OL Filmtár, 8025 = Országos Levéltár Mikrofilmtára, 8025. sz. mikrofilmtekercs. Felvételek Máramaros vármegye máramarosszigeti levéltárából

ME Központi Könyvtára
MISKOLC

21001000019883
Miskolci Egyetem

A sorozat előző kötete

VÁLASZÚTI GYÖRGY

PÉCSI DISPUTA

Régi Magyar Prózai Emlékek

5.

A A bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta
Dán Róbert

Sajtó alá rendezte
Németh S. Katalin

15 1588 nyarán teológiai disputáció zajlott le Pécs/écsett Skarica Máté, ráckevei református lelkész, valaralamint Válaszúti György és a pécsi polgárok közöözött. Válaszúti, a beszélgetések egyik főszereplőeplője még ugyanazon a télen írásba foglalja az eseményeket, beszámol előzményeikről, lefolyásukrukról, újraelemzi az érveket-ellenérveket, s rendszertzerbe foglalja antitrinitárius hitelveit. A vita résztésztvevői nézeteik alátámásztására minden bevonhonható érvet, a kor minden tudományos eredménynényét felhasználták, így Válaszúti műve, a „Pécsi Dispisputa" nemcsak ideológiatörténeti, hanem művelőelődéstörténeti értékű is. Bepillantást enged a hódoódoltság kori Pécs életébe, s a kor- és eszmetörtéörténet kutatói mellett fontos útmutatásokkal szolgzolgálhat az egyetemes európai kultúra feltárói számzámára is.

AKADÉMIAI KIADÓ
BUDAPEST

ISBN 963 05 3644 7 (Összkiadás)
ISBN 963 05 3645 5 (6/1. kötet)